



Soruları yakalayan
komisyon tarafından
hazırlanmıştır.

ÖĞRETMENLİK ALAN BİLGİSİ TESTİ

ÖABT TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI

ALAN BİLGİSİ - ALAN EĞİTİMİ

Demet Gülenç
Fatih Mehmet Muş
Mahmut Kurnaz
Sıddık Akbayır
Şahin Şener

Konu Anlatımı
Özgün Sorular
Ayrıntılı Çözümler
Test Stratejileri
Çıkmış Sorular

PEGEM AKADEMİ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ÖABT İLE İLGİLİ ÖNEMLİ BİLGİLER

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ÖABT, 50 sorudan oluşmakta ve Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni Adaylarının Alan Bilgisi (Eski Türk Dili ve Yeni Türk Dili - Yeni Türk Edebiyatı - Eski Türk Edebiyatı - Türk Halk Edebiyatı) ile Alan Eğitimi alanlarındaki bilgi ve becerilerini ölçmeyi hedeflemektedir.

Öğretmenlik Alan Bilgisi Testinde çıkan sorular, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenlik Lisans Programlarında verilen akademik disiplinlere paralel olarak hazırlanmaktadır. Sınavdaki Alan-Soru dağılımı aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

	Genel Yüzde	Yaklaşık Yüzde	Soru Sayısı
Alan Bilgisi Testi	% 80		1 - 40
a. Eski Türk Dili ve Yeni Türk Dili		% 26	1 - 13
b. Türk Halk Edebiyatı		% 18	14 - 22
c. Eski Türk Edebiyatı		% 18	23 - 31
d. Yeni Türk Edebiyatı		% 18	32 - 40
Alan Eğitimi Testi	% 20		41 - 50

Genel Kültür, Genel Yetenek ve Eğitim Bilimleri Sınavlarınıza ek olarak gireceğiniz Öğretmenlik Alan Bilgisi Testi ile ilgili verilen bu bilgiler 2014 TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ÖABT sınavı çerçevesinde hazırlanmıştır. Sınav içeriğinde yapılabilecek olası değişiklikleri ÖSYM'nin web sitesinden takip edebilirsiniz.

İÇİNDEKİLER

I. BÖLÜM: ESKİ TÜRK DİLİ

I. Dillerin Sınıflandırılması ve Türkçenin Dünya Dilleri Arasındaki Yeri	3
A. Yapı Bakımından Diller	3
B. Köken Bakımından Diller	5
C. Altay Dilleri Teorisi	5
D. Türk Dilinin Köktürk Türkçesinden Önceki Dönemleri	7
Çözümlü Test	9
Çözümler	11

II. Orhun Türkçesi	12
A. Orhun Türkçesi Ses Yapısı	13
B. Orhun Türkçesinde Söz Yapımı	14
C. Orhun Türkçesinde İsim-Soylu Sözlü Türleri	14
D. Orhun Türkçesinde Fiiller	16
E. Köktürkçe Örnek Metinler ve Uygulama Çalışması	19
Çözümlü Test	23
Çözümler	26

III. Uygur Türkçesi	27
A. Budist Uygur Edebiyatı	27
B. Maniheizt Uygur Edebiyatı	28
C. Uygurcada "Y" ve "N" Ağzı	29
D. Köktürk ve Uygur Türkçeleri Arasındaki Farklılıklar	29
E. Uygurca Örnek Metinler ve Uygulama Çalışması	30
Çözümlü Test	32
Çözümler	35

IV. Karahanlı Türkçesi	36
A. Hakaniye Türkçesiyle Oluşturulan Eserler	36
B. Karahanlı Türkçesi Ses Bilgisi	37
C. Karahanlı Türkçesi Biçim Bilgisi	37
D. Karahanlı Türkçesi İsim Soylu Sözcükler	38
E. Karahanlı Türkçesi Fiiller	40
F. Karahanlı Türkçesi Örnek Metinler ve Uygulama Çalışması	42
Çözümlü Test	44
Çözümler	47

V. Doğu Türk Dili - Kıpçak Türkçesi	48
A. Kıpçak Türkçesiyle Oluşturulan Eserler	48
B. Kıpçak Türkçesinin Ses Özellikleri	48
C. Kıpçak Türkçesi Şekil Bilgisi	49
D. Kıpçak Türkçesi Sözcük Yapımı	50
E. Kıpçak Türkçesi Fiil Çekimi	50
F. Karahanlı Türkçesi Örnek Metinler ve Uygulama Çalışması	52
Çözümlü Test	53
Çözümler	55
VI. Doğu Türk Dili - Harezmi Türkçesi	56
A. Harezmi Türkçesiyle Oluşturulan Eserler	56
B. Harezmi Türkçesi Ses Yapısı	57
C. Harezmi Türkçesi Şekil Bilgisi	58
D. Harezmi Türkçesi Sözcük Yapımı	58
E. Harezmi Türkçesi Fiiller	59
F. Harezmi Türkçesi Ek Fiiller	60
G. Harezmi Türkçesi Fiillimsiler	60
H. Harezmi Türkçesi Örnek Metinler ve Uygulama Çalışması	62
Çözümlü Test	63
Çözümler	65
VII. Doğu Türk Dili - Çağatay Türkçesi	66
A. Çağatay Türkçesi Ses Bilgisi	66
B. Çağatay Türkçesi Sözcük Yapımı	66
C. Çağatay Türkçesi Şekil Bilgisi	67
D. Çağatay Türkçesi Fiil Çekimi	67
E. Çağatay Türkçesi Ek Fiilin Çekimi	69
F. Çağatay Türkçesi Fiillimsiler	69
G. Çağatay Türkçesi Örnek Metinler ve Uygulama Çalışması	69
Çözümlü Test	71
Çözümler	73
VIII. Batı Türk Dili - Eski Anadolu Türkçesi (Oğuzca)	74
A. Eski Anadolu Türkçesi Dil Özellikleri	74
B. Eski Anadolu Türkçesi Ses Bilgisi	75
C. Eski Anadolu Türkçesi Şekil Bilgisi	75
D. Eski Anadolu Türkçesi Fiil Çekimi	76
E. Eski Anadolu Türkçesi Fiillimsiler	77
F. Eski Anadolu Türkçesi Sözcük Yapımı	78
G. Metin Örnekleri ve Uygulama Çalışması	78
Çözümlü Test	82
Çözümler	84

IX. Batı Türk Dili - Osmanlı Türkçesi	85
A. Alfabe	85
B. İsim Çekim Ekleri	85
C. Fiil Çekimi	86
D. Yapım Ekleri	87
E. Fiillimsiler	87
F. İsim Tamlamaları	87
Çözümlü Test	89
Çözümler	91

2. BÖLÜM: YENİ TÜRK DİLİ

I. Ses Bilgisi	95
A. Ünlüler ve Özellikleri	95
B. Ünsüzler ve Özellikleri	96
C. Türkçenin Ses Özellikleri	98
D. Seslerin Birleşmesi	98
E. Ünlülerle İlgili Ses Olayları	99
F. Ünsüzlerle İlgili Ses Olayları	100
Çözümlü Test	103
Çözümler	106
II. Biçim Bilgisi	108
A. Kök ve Özellikleri	108
B. Ekler ve Özellikleri	109
Yapım Ekleri	109
Çekim Ekleri	110
C. Yapıları Bakımından Kelimeler	113
Basit Kelime	113
Türemiş Kelime	113
Birleşik Kelime	113
Çözümlü Test	114
Çözümler	117
III. Fiiller	119
A. Anlamına Göre Fiiller	119
B. Fiillerin Çekimlenmesi	119
C. Yapısına Göre Fiiller	119
D. Fiillimsiler	121
E. Fiillerde Çatı	123
Çözümlü Test	126
Çözümler	129

IV. İsimler	131
A. Verilişine Göre İsimler	131
B. Niteliklerine Göre İsimler	131
C. Niceliklerine Göre İsimler	132
D. Yapısına Göre İsimler	132
E. İsimlerde Çekimlenme	132
F. İsim Tamlaması	132
Çözümlü Test	135
Çözümler	138
V. Yardımcı Sözcük Türleri	140
A. Zamirler	140
B. Sıfatlar	141
C. Zarflar	143
D. Yardımcı Sözcük Türleriyle İlgili Uyarılar	143
Çözümlü Test	144
Çözümler	147
VI. Görevli Sözcükler	149
A. Edatlar	149
B. Bağlaçlar	150
C. Üniemler	150
Çözümlü Test	152
Çözümler	155
VII. Cümle Öğeleri	156
A. Yüklemler	156
B. Özne	156
C. Yardımcı Öğeler (Tümleçler)	157
Nesne	157
Dolaylı Tümleç	157
Zarf Tümleci	157
VIII. Cümle Türleri	158
A. Yüklemin Yerine Göre Cümleler	158
B. Yüklemin Türüne Göre Cümleler	158
C. Anlamına Göre Cümleler	159
D. Yapısına Göre Cümleler	160
Çözümlü Test	162
Çözümler	165
Yeni Türk Dili Karma Test	167
Yeni Türk Dili Karma Test Çözümü	171

3. BÖLÜM: TÜRK HALK EDEBİYATI

Giriş	177
A. Halk Edebiyatı ve Araştırma Yöntemleri	177
B. Halkbilimi Yöntem ve Kuramları	177
C. Halkbilimi Alanında Çalışmış Önemli Araştırmacılar	179
D. Halk Edebiyatının Yazılı Kaynakları	180
I. İslamiyet Öncesi Türk Edebiyatı	181
A. Sözlü Türk Edebiyatı	182
B. Yazılı Türk Edebiyatı	184
Çözümlü Test	185
Çözümler	188
II. İslam Kültürü Etkisindeki Türk Halk Edebiyatı	189
Halk Şiirinde Tür ve Şekil	189
Kafiye (Uyak) Türleri ve Redif	189
Halk Şiirinde Tema, Dil ve Üslup	190
Halk Şiirinde Kullanılan Heceli Nazım Şekilleri	190
Halk Şiirinde Kullanılan Aruzlu Türler	194
Çözümlü Test	196
Çözümler	199
A. Anonim Halk Edebiyatı	200
Anonim Halk Edebiyatı Söylemelik Türleri	200
Mâni	200
Türkü	201
Ağıt	202
Ninni	202
Anonim Halk Edebiyatı Konuşmalık Türleri	203
Tekerleme	203
Bilmece	204
Atasözleri	204
Deyimler	204
Alkışlar ve Kargışlar	205
Anonim Halk Edebiyatında Seyirlik Türler (Geleneksel Türk Tiyatrosu)	205
Karagöz Oyunu	205
Orta Oyunu	205
Meddah	206
Kukla Oyunu	206
Köy Seyirlik Oyunları	207
Anonim Halk Edebiyatı Anlatmalık Türleri	207
Efsane	209
Destan	209
Mit	210
Halk Hikâyesi	215

Kahramanlık Hikâyeleri.....	217
Sevda Konulu Hikâyeler	217
Masal	218
Fıkra.....	222
Çözümlü Test.....	224
Çözümler	227
B. Âşık Edebiyatı	228
Çözümlü Test.....	233
Çözümler	236
C. Tekke - Tasavvuf (Dinî - Tasavvufî Türk Edebiyatı) Edebiyatı	237
Tekke Edebiyatı Nazım Türleri.....	237
Anadolu Dışında Dinî - Tasavvufî Türk Edebiyatı	238
Anadolu'da Dinî - Tasavvufî Türk Edebiyatı	239
Çözümlü Test.....	244
Çözümler	247

4. BÖLÜM: ESKİ TÜRK EDEBİYATI

I. Eski Türk Edebiyatının Tanımı, Estetik Anlayışı ve Kaynakları.....	251
A. Eski Türk Edebiyatının Çerçevesi ve Tanımı	251
B. Eski Türk Edebiyatında Adlandırma Sorunu	251
C. Eski Türk Edebiyatında Şiirin Dönemleri.....	251
D. Eski Türk Edebiyatında Şiir Kitapları.....	252
E. Divan Şiirinin Geleneksel Özellikleri.....	253
F. Divan Şiirinde Biçim ve Ahenk.....	254
G. Divan Şiirinde Muhteva (İçerik).....	254
II. Eski Türk Edebiyatında Biçim, Vezin ve Söz Sanatları	264
A. Divan Şiirinde Nazım Biçimleri.....	264
Beyitlerden Oluşan Nazım Biçimleri	265
Tek Dörtlükten Oluşan Nazım Biçimleri	272
Bentlerden Oluşan Nazım Biçimleri	273
B. Divan Şiirinde Nazım Türleri	281
C. Divan Şiirinde Diğer Nazım Biçimleri	281
D. Aruz Vezni.....	285
E. Edebî Sanatlar (Söz Sanatları)	291
Çözümlü Test.....	307
Çözümler	310
III. Divân Edebiyatının Tarihîsel Gelişimi.....	312
A. XIII. Yüzyılda Divân Edebiyatı	312
B. XIV. Yüzyılda Divân Edebiyatı	315
C. XV. Yüzyılda Divân Edebiyatı	321
D. XVI. Yüzyılda Divân Edebiyatı	333
E. XVII. Yüzyılda Divân Edebiyatı	345
F. XVIII. Yüzyılda Divân Edebiyatı	352
G. XIX. Yüzyılda Divân Edebiyatı	359

IV. Divan Edebiyatında Nesir	364
A. Divan Nesrinin Türleri	364
B. Divan Nesrinin Tarihîsel Gelişimi	370
C. Şair Tezkireleri	378
Çözümlü Test.....	398
Çözümler	402

5. BÖLÜM: EDEBİYAT AKIMLARI VE YENİ TÜRK EDEBİYATI

I. Batı Edebiyatı Akımları.....	405
Eski Yunan Edebiyatı.....	405
Orta Çağ Avrupa Edebiyatı (14. yy. - 18. yy.).....	405
Klasisizm.....	406
Romanizm.....	406
Realizm.....	407
Natüralizm.....	408
Parnasizm.....	408
Sembolizm.....	408
Empresyonizm.....	409
Ekspresyonizm	410
Kübizm.....	410
Dadaizm.....	411
Fütürizm.....	411
Letrizm.....	411
Sürrealizm.....	411
Egzistansiyalizm	412
Postmodernizm.....	412
II. Yenileşme Dönemi.....	421
A. Yeni Türk Edebiyatında Dönemler	421
B. Yeni Türk Edebiyatında Tür, Şekil, Tema ve Ahenk Unsurları	425
Çözümlü Test.....	434
Çözümler	347
III. Tanzimat Dönemi Türk Edebiyatı I	438
A. Tanzimat Edebiyatının Genel Özellikleri	438
B. Tanzimat Sanatçıları (I. Dönem)	440
İbrahim Şinasi.....	440
Ziya Paşa.....	440
Namık Kemal	441
Şemsettin Sami.....	443
Ahmet Mithat Efendi	443
Ahmet Vefik Paşa	444
Beşir Fuat	444
IV. Tanzimat Dönemi Türk Edebiyatı II	445
A. Tanzimat Sanatçıları (II. Dönem)	445
Recaizade Mahmut Ekrem	445
Abdülhak Hamit Tarhan	446

Samipaşazade Sezai Bey.....	446
Muallim Nâci.....	447
Nabizade Nazım.....	447
Mizancı Murat Bey.....	448
B. Ara Nesil Yazarları.....	448
Fatma Aliye Hanım.....	448
Çözümlü Test.....	449
Çözümler.....	453
V. Servetifünûn (Edebiyatıcedide) Dönemi Edebiyatı.....	454
A. Servetifünûn Edebiyatının Genel Özellikleri.....	454
B. Servetifünûn Dönemi Sanatçıları.....	456
Tevfik Fikret.....	456
Cenap Şahabettin.....	456
Ali Ekrem.....	456
Hüseyin Sîret.....	457
Süleyman Nazif.....	457
Faik Ali.....	457
Celal Sahir.....	457
Halit Ziya Uşaklıgil.....	457
Mehmet Rauf.....	458
Hüseyin Cahit Yalçın.....	459
C. Servetifünûn Dönemi'nde Bağımsız Sanatçılar.....	460
Hüseyin Rahmi Gürpınar.....	460
Ahmet Rasim.....	460
Şair Nigar Hanım.....	460
Selanikli Fazlı Necip.....	460
Çözümlü Test.....	461
Çözümler.....	465
VI. II. Meşrutiyet Dönemi Edebiyatı.....	466
A. Fecriâtî Topluluğu.....	467
Ahmet Haşim.....	468
Emin Bülent Serdaroğlu.....	469
Tahsin Nahit.....	469
Fazıl Ahmet Aykaç.....	469
B. Nesl-i Âtî (Nâyîler).....	469
C. Millî Edebiyat Dönemi.....	470
D. Millî Edebiyat Dönemi Sanatçıları.....	472
Ömer Seyfettin.....	472
Ali Canip Yöntem.....	473
Ziya Gökalp.....	473
Mehmet Emin Yurdakul.....	473
Halide Edip Adıvar.....	474
Yakup Kadri Karaosmanoğlu.....	474
Reşat Nuri Güntekin.....	475
Refik Halit Karay.....	475

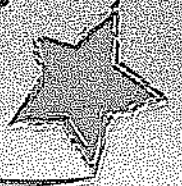
Ahmet Hikmet Müftüoğlu.....	476
Mehmet Fuat Köprülü.....	476
Rıza Tevfik Bölükbaşı.....	476
E. Millî Edebiyat Yıllarında Bağımsız İsimler.....	477
Mehmet Âkif Ersoy.....	477
Yahya Kemal Beyatlı.....	477
Çözümlü Test - 1.....	479
Çözümler.....	482
Çözümlü Test - 2.....	483
Çözümler.....	487
Yeni Türk Edebiyatı Karma Test - 1.....	488
Çözümler.....	492
Yeni Türk Edebiyatı Karma Test - 2.....	494
Çözümler.....	498
VII. Cumhuriyet Dönemi.....	503
I. Cumhuriyet Dönemi'nde Şiir.....	505
A. Millî Edebiyat Akımına Bağlı Şiir.....	505
B. Beş Heceçiler.....	508
C. Saf (Öz) Şiir Anlayışı.....	510
D. Yedi Meşaleciler.....	512
E. Toplumcu Gerçekçi Şiir.....	513
F. Garip (I. Yeni).....	514
G. Garip Dışında Yeniliği Sürdüren Şairler (Bağımsızlar).....	517
H. Maviciler.....	520
I. Hisarcılar.....	520
J. II. Yeni.....	522
K. 1960-80 Arası Toplumcu Gerçekçi Şiir.....	525
L. Yeni İslamcı Şiir.....	527
M. 1980 Sonrası Türk Şiiri.....	529
II. Cumhuriyet Dönemi'nde Roman - Hikâye.....	532
A. Bireyin İç Dünyasına Yönelen Roman - Hikâye.....	532
B. Bağımsızlar.....	534
C. Toplumcu Gerçekçi Roman - Hikâye.....	537
D. Postmodern Roman - Hikâye.....	541
E. Yeni Gelenekçi Roman - Hikâye.....	546
III. Cumhuriyet Dönemi Öğretici Metinler.....	547
IV. Cumhuriyet Dönemi Tiyatro.....	551
Çözümlü Test - 1.....	553
Çözümler.....	556

Çözümlü Test - 2.....	557
Çözümler	560
Çözümlü Test - 3.....	561
Çözümler	565

6. BÖLÜM: TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ÖĞRETİMİ

I. Olay Çevresinde Oluşan Edebi Metinler.....	571
A. Materyal Öğeler	572
B. Tematik (İzleksel) Öğeler	577
C. Biçimsel Yapı / Estetik Öğeler	578
II. Coşku ve Heyecanı Dile Getiren Metinler.....	583
A. Materyal Öğeler	583
B. Tematik (İzleksel) Öğeler	584
C. Biçimsel Öğeler.....	586
III. Sözlü Edebiyat Türlerinin Öğretimi.....	591
IV. Göstermeye Dayalı Edebiyat Türlerinin Öğretimi.....	593
Sözlük.....	598

1. BÖLÜM ESKİ TÜRK DİLİ



I. DİLLERİN SINIFLANDIRILMASI VE TÜRKÇENİN DÜNYA DİLLERİ ARASINDAKİ YERİ

Dil, en geniş tanımıyla, duyguları, düşünceleri, güdülerini doğrudan ya da dolaylı olarak aktaran araçtır.

İnsan dilleri en gelişmiş bildirişim dizgesidir ve bu dizge, çeşitli şekil ve anlam unsurlarından oluşan, sistemli bir yapıdır.

Dil, canlı bir varlıktır. Tüm diller, tarihî akışları içerisinde çeşitli değişikliklere uğramıştır. Bir dilin değişmesi kendi ses ve şekil unsurları içinde olmuştur.

Dil, eski çağlardan beri çeşitli araştırmalara konu olmuş ve bunun sonucu olarak yapı, kökeni olarak bazı sınıflandırmalar ortaya çıkmıştır.

A. YAPI BAKIMINDAN DÜNYA DİLLERİ

August von Schegel'in yaptığı sınıflandırmaya göre dünya dilleri üç gruba ayrılır:

Tek Heceli (Yalınlayan) Diller

- Bu dillerde çekim ya da yapım eki yoktur. Kavramları karşılamak için kelime birleşmelerinden faydalanılır ya da vurgu ve tonlamaya göre anlam farkı sağlanır.
- Sözcükler, cümle içerisinde bulundukları yere göre anlam kazanmaktadır.
- Tibetçe, Çince, Vietnamca, Baskça tek heceli dillere örnek oluşturur.

Ekleli (Bağlantılı ve Kaynaştırıcı) Diller

- Bu diller çok gelişmiş bir ek sistemine sahiptir. Kelimeler yapım ya da çekim eki alarak yeni anlamalar kazanır.
- Kelimeler tek ya da çok heceli olabilir.
- ✓ **Bağlantılı Diller:** Türkçe, Moğolca, Fince, Japonca, Korece.
- ✓ **Kaynaştırıcı Diller:** Eskimo, Gürcü, Kızılderili dili.

Bu dillerde sözcükler yapım ve çekim ekleri alır. Sözcük köklerine getirilen yapım ekleri ile yeni sözcükler türetilir. Sözcük köklerine yeni ekler geldiği zaman kökte bir değişiklik olmaz.

Çekimli (Bükümlü) Diller

- Kelime köklerinin yapım ve çekim sırasında farklı şekillere ve kırılmalara uğradığı dillerdir.
- Kelimeler çekime girdiğinde kelime kökündeki ünlülerde değişiklik olur.
- Kelime kökündeki ünsüzlerden oluşan sesler yeni kelimede de yer alır, değişiklik ünlülerde olur.

- ✓ **Gövde Bükümlü Diller:** Yapım ve çekim sırasında kelime kökleri farklı şekillere girer. Malaya dili en tipik örneğini oluşturur.
- ✓ **Kök Bükümlü Diller:** Arapça, İbranice, Almanca, Rusça, İngilizce gibi diller bu yapıdaki dillere örnek oluşturur.

Bu dillerde, sözcüğün çekimi sırasında sözcük kökü değişime uğrar. Çekim sırasında görülen değişikliklerle yeni sözcükler ortaya çıkar.

OABT Çıkış Soru

Aşağıdaki eşleştirilmiş dillerden hangileri yapı bakımından benzer değildir?

- A) Çince – Tibetçe
- B) Arapça – Farsça
- C) Bulgarca – Lehçe
- D) Portekizce – Rumence
- E) İngilizce – Flemenkçe

Çözüm

Yapı bakımından diller üç gruba ayrılır:

A. Yalınlayan (=Tek Heceli) Diller: Çince, Tibetçe, Vietnamca, Baskça gibi.

B. Bağlantılı ve Kaynaştırıcı (=Ekleli) Diller:

a. Bağlantılı Diller: Türk dili ve köken bakımından içinde yer aldığı Ural-Altay dilleri ile bazı Asya ve Afrika dilleri gibi.

b. Kaynaştırıcı Diller: Gürcü, Eskimo, Kızılderili dilleri gibi.

C. Bükümlü (=Çekimli) Diller:

a. Kök Bükümlü Diller: Arapça ve içinde yer aldığı Hami-Sami dilleri gibi.

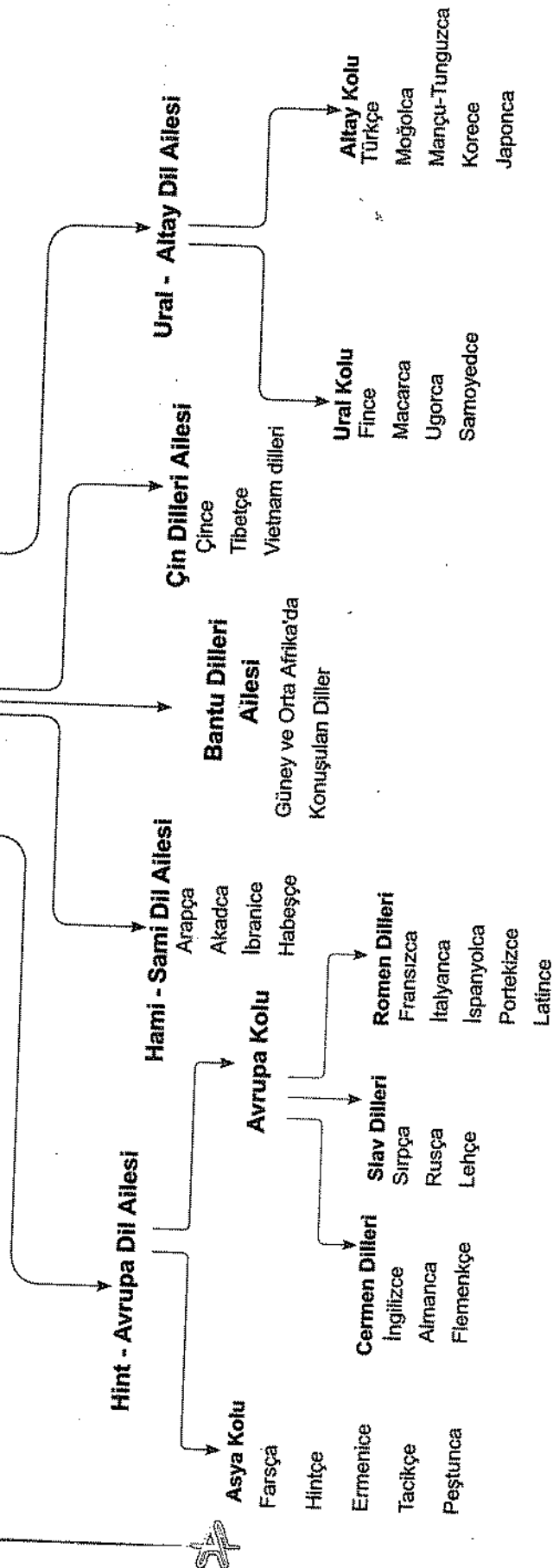
b. Gövde Bükümlü Diller: İngilizce, Almanca, Fransızca vb. Hint-Avrupa dilleri gibi.

Çince ve Tibetçe, köken bakımından "yalınlayan"; Bulgarca-Lehçe, Portekizce-Rumence, İngilizce-Flemenkçe "bükümlü diller"den "gövde bükümlü" dillere aittir.

Arapça ve Farsça ise "bükümlü diller"dir ancak Arapça "kök bükümlü", Farsça ise Hint-Avrupa dil ailesine mensup olduğundan "gövde bükümlü" bir dildir.

Cevap B

KÖKEN BAKIMINDAN DÜNYA DİLLERİ (DİL AİLELERİ)



B. KÖKEN BAKIMINDAN DÜNYA DİLLERİ

Hint - Avrupa Dil Ailesi

a. Asya Kolu:

- ✓ Farsça, Hintçe, Ermenice

b. Avrupa Kolu:

- ✓ Germen Dilleri:
 - İngilizce, Almanca, Flemenkçe (Belçika'da ve Hollanda'nın bir kısmında kullanılan dil)
- ✓ Romen Dilleri:
 - Fransızca, İtalyanca, İspanyolca, Portekizce, Latince
- ✓ Slav Dilleri:
 - Sırpça, Rusça, Lehçe (Lehistan bölgesinde kullanılan dil)

Hami - Sami Dil Ailesi

- ✓ Arapça, Akatça, İbranice, Habeşçe

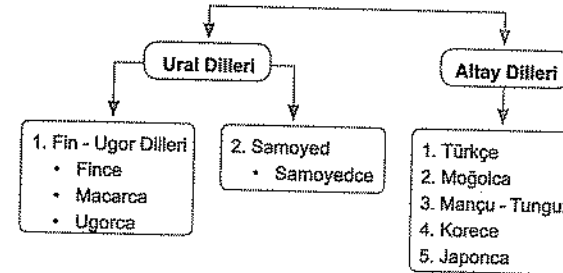
Bantu Dilleri Ailesi

- ✓ Güney ve Orta Afrika'da yaşayan Bantuların dilleri bu grupta bulunmaktadır.

Çin Dilleri Ailesi

- ✓ Tibetçe ve Çince bu grup içerisinde yer almaktadır.

Ural - Altay Dil Ailesi



Ferdinand Johann Wiedemann (1805 - 1887) Ural - Altay dil grubu üzerine çalışmış, önemli özelliklerini maddeler hâlinde sıralamıştır.

1. Ural - Altay dillerinin en önemli özelliği ses uyumunun olmasıdır.
2. Belirtme edatı göreviyle sözcüklerin başına getirilen ulamalar yoktur.
3. Sözcük türetimi eklerle yapılırken köklerde değişme olmaz.
4. İsim çekiminde iyelik ekleri kullanılır.
5. Sıfatlar isimden önce kullanılır.
6. Bu dillerin çoğunda olumsuz eylem için başka bir fiil kullanılır.
7. Fiil şekilleri oldukça zengindir.
8. Soru ekleri bulunmaktadır.

Ural - Altay Dil Ailesi Üzerine Yapılan Önemli Çalışmalar

Ural - Altay dil ailesi üzerine çalışma yapanların başında İsveçli Philipp Johann Tabbert Von Strahlenberg (1676-1747) gelmektedir. Rus Çarı'na takdim etmiş olduğu Sibirya ve Orta Asya haritası ile dikkatleri çekmiştir. Ele almış olduğu "Türkiye Türkçesine Asya ve Avrupa'nın Kuzey ve Doğu Kısımları" adlı eserinin 13. bölümünde Türklerden kalan yazıt ve mezar taşlarından söz etmesiyle Türkoloji açısından önemli bir yere sahiptir. **Eser, aynı zamanda Yenisey Yazıtları hakkında ilk bilgileri vermesi bakımından önemlidir. Strahlenberg, eserinde Türk dilleri arasında Çuvaşça ve Yakutçadan da söz edip dillerin sözcük listelerini eserinde vermiştir.**

Bu alandaki önemli diğer bir araştırmacı ise Daniel Gootlieb Messerschmidt'tir (1685-1735). Kaleme almış olduğu "Sibirya Boyunca Keşif Seyahati" adlı beş cilt hâlinde yayımlanmış olduğu eseri, Türkoloji açısından önem taşır. Yenisey Yazıtları hakkında bilimsel olarak bilgi veren kişi Messerschmidt'tir.

Rus araştırmacı Nikolay Mihayloviç Yadrinsev (1842-1894) ise ilk Orhun Abidesi olan "Köl Tigin Abidesi"ni bulmuş sonrasında "Bilge Kağan Abidesi"ni de gün ışığına çıkarmıştır. "Tonyukuk Abidesi" ise 1897 yılında Yeliazeta Klements tarafından bulunmuştur.

Bu dil ailesini Ural ve Altay dilleri olarak ikiye ayıran ve bu ayrımı başlatan kişi Wilhelm Schott'tur (1802-1889). Schott, Ural - Altay dillerini iki grupta toplamıştır.

1. Çud Dilleri

- ✓ Fin - Ugor Dilleri

2. Tatar Dilleri

- ✓ Türk, Moğol, Tunguz Dili

Schott, bu gruba Altay veya Çud - Tatar dilleri adını vermiştir. **Schott Altay dilleri için en önemli özelliklerinden biri olan**

Türkçe "z" = Çuvaşça "r"

Türkçe "ş" = Çuvaşça "f"

ses denkliliklerini ortaya koymuştur.

C. ALTAY DİLLERİ TEORİSİ

Altay dillerinin "Türk, Moğol, Mançu Tunguz, Kore, Japon" ortak bir kaynaktan geldiğini savunan ve bu görüşü tespit etmeye çalışan teoriye **Altay Dilleri Teorisi** denir. Bu dillerin kültür unsurlarını araştıran bilim koluna Altayistik, bu kültürü araştıran bilim adamına da Altayist denir.

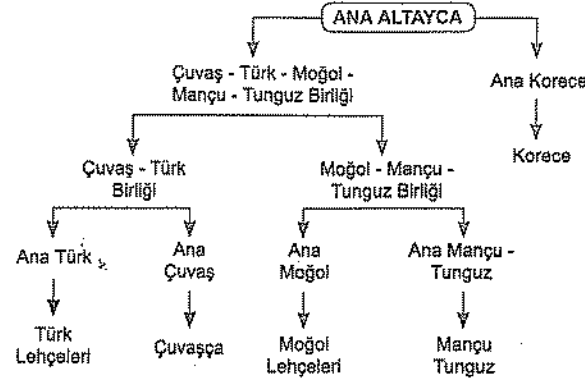
Finli Gustaf John Ramstedt karşılaştırmalı Altay dil ekolünün kurucusudur.

Ramstedt, ilk çalışmasını Fin - Ugor dilleri üzerine yaptıktan sonra Moğol ve Türk dilleri üzerine çalışmıştır. Ramstedt Mongolistik üzerine çalışmıştır ve Mongolistik kurucusu kabul edilir. Ramstedt Türk diyalektlerinden Nogay ve Kumuk Türkçeleri üzerine de çalışmalar yapmıştır. Ramstedt Altay dillerini ortak bir kaynaktan yani Ana Altaycadan getirmiştir. Ölümünden sonra basılan "Altay Dilbilimine Giriş" adlı eseri Türkçe, Moğolca, Mançu - Tunguzca ve Korecenin ses ve şekil unsurlarını karşılaştırmalı olarak ele aldığı en önemli eserleri arasında yer alır.

Wilhelm Schott'un Türkçe ve Çuvaşça için oluşturduğu denkliği, Ramstedt ileri bir aşamaya götürmüştür. Çuvaşçadaki gibi Moğolca "r" ve "l" nin Türkçe "z" ve "ş" ye denk olduğunu ilk kez Ramstedt ortaya koymuştur.

- ✓ **Rotasizm "r"leşme":**
Türkçe "z"nin aslı olduğunu, Moğolca ve Çuvaşçadaki "r"nin bu aslı sestten türediğini savunan görüştür.
- ✓ **Lambdaizm "l"leşme":**
Türkçe "ş"nin aslı olduğunu, Moğolca ve Çuvaşçadaki "l"nin bu aslı sestten türediğini savunan görüştür.
- ✓ **Zetasizm "z"leşme":**
Moğolca ve Çuvaşçadaki "r"nin aslı olduğunu, Türkçe "z"nin bu aslı sestten türediğini savunan görüştür.
- ✓ **Sigmatizm "ş"leşme":**
Moğolca ve Çuvaşçadaki "l"nin aslı olduğunu, Türkçe "ş"nin bu aslı sestten türediğini savunan görüştür.

Ramstedt'in Altay dilleri hususundaki düşüncelerini öğrencisi olan Nicholas Poppe devam ettirmiştir. Poppe, Türkoloji bölümünde Çuvaşça ile yoğun olarak ilgilenmiştir. Poppe'nin Altay dilleri hususunda, Ramstedt'e göre farklı düşünceleri bulunmaktadır. Bu düşüncelerin başında Poppe, Altay dil birliğinden dört dilin ortaya çıkmış olduğunu düşünmektedir. Poppe'ye göre Ana Altayca aşağıdaki gibi şemalanır:



OABT Çıkış Soru

Bir Türk dili olmasına rağmen r/z ve l/ş ses denklikleri bakımından Moğolcayla paralellik göstermesi ve çok erken dönemlerde Genel Türkçeden ayrılması ile de Altayistik ve Türko-loji çalışmalarında önemli bir yere sahip olan Türk dili aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Halaçça B) Altayca C) Hakaşça
D) Çuvaşça E) Yakutça

Çözüm

Çuvaşça, Türk dilleri arasında, bir taraftan Moğolcaya diğer taraftan da Fin-Ugor dillerine olan yakınlığı ile özel bir yer tutar. Bu nedenle bir Türk dili olduğunun kanıtlanması uzun tartışmalardan sonra gerçekleşmiştir. Çuvaşların ataları olan Bulgar Türklerinin, Orta Asya Türk topluluğundan ayrılıp batıya doğru göç eden ilk Türk boyları içinde olmaları nedeniyle (Bu göçün milat sıralarında gerçekleştiği düşünülüyor.) Çuvaşça, Türk dilleri içinde en eski olanıdır ve tek başına Batı Türkçesini temsil eder. Çuvaşça, bir r/l dili olan ilk Türkçe Dönemi'nde Türk dil birliğinden ayrıldığı için yine bir r/l dili olan Ana Çuvaşçaya, buna karşılık diğer bütün Türk dilleri bir z/s dili olan Ana Türkçeye giderler.

Bu nedenle soru kökünde tanıtılan Türk dili, Çuvaşçadır.

Cevap D

Altay dil birliği teorisine karşı çıkan Türkologların başında İngiliz Sir Gerard Clauson (1891 - 1974), Alman Gerhard Doerfer (1920 - 2003), Rus Aleksandr Mihayloviç Sperbok (1928 - 2008) gelmektedir. Doerfer ve Clauson bu diller arasındaki ortak kavramın bir dilden başka bir dile geçen alıntı sözcükler olduğunu belirtmişlerdir. Bu iki bilim adamının aynılaşa düştüğü nokta ise alıntılamanın tarihlendirilmesi hususudur.

Türkiye'de Altayistikle ilgilenenlerin başında Ahmet Temir, Talat Tekin ve Osman Nedim Tuna gelmektedir. Bu Altayistler arasında en çok yayın çıkaran bilim adamı ise Talat Tekin'dir.

D. TÜRK DİLİNİN KÖKTÜRK TÜRKÇESİNDEN ÖNCEKİ DÖNEMLERİ

Türk dilinin bugüne kadarki tarihlendirilmiş en eski yazıtı, VII. yy'a ait olan Coyren Yazıtı'dır. Bu yazıt mezar taşı olarak dikilmiş olup altı satırdan oluşmaktadır. Kültürümüzün en önemli belgeleri olan Orhun Yazıtları, Çoyren Yazıtı'ndan yaklaşık 40 yıl sonra yazılmaya başlanmıştır.

Moğolcanın en eski yazılı belgesi ise 1225 yılına ait olan Yesünke Taşı'dır.

Tunguzcanın en eski yazılı belgesi ise günümüzde ölü diller arasında bulunan Çučen diline aittir.

Ana Altayca Dönemi

Türk dilinde en erken dönem olarak Altay Dil Birliği Dönemi gösterilmektedir. Türklerin, Moğolların, Korelilerin, Tunguzların bu ortak dil döneminde, dillerin farklı varyantlara sahip olduğu düşünülmektedir. Günümüz Türkiye'sinde dil alanında farklı ağızların bulunmasını örnekleyebiliriz.

İlk Türkçe Dönemi

Altay Dil Teorisi'ni kabul etmeyen bilim adamları için Türk dilinin dönemlendirilmesinde ilk evre olarak 5000 yıllık geçmişi olan İlk Türkçe Dönemi'dir. Bu dönem, Çuvaşça dâhil olmak üzere Türk dillerinin ata dönemi olarak kabul edilir.

Ana Türkçe ve Ana Çuvaşça Dönemi, miladın ilk zamanlarından itibaren Türk diliyle yazılmış olan ilk belgelerin bulunuşuna kadarki dönemi kapsamaktadır.

"r"li konuşanların dili olan Ana Çuvaşça Dönemi, Karadeniz'in kuzey kısmında ve Kuzey Kafkasya'da yaşamış olan Bulgar Türklerinden kalmış olan belgeleri içermektedir.

"z"li konuşanların dili olan Ana Türkçe Dönemi ise Çuvaşça haricindeki Türk dillerinin hepsini kapsamaktadır. İlk tarihi belgemiz olan Orhun Yazıtları'nda da z'li dilin kullanıldığı görülmüştür.

Eski Türkçe Dönemi (VII. - XIII. yy.)

Bu dönem Türk yazı dilinin başlangıç noktasıdır. Bu dönemden önce Türk diliyle yazılmış olan herhangi bir belge yoktur. Dönemin başlangıç aşaması Köktürkçedir. Türk isminin tarihi kaynaklarda ilk kez kullanıldığı dönemdir. Bu dönem Köktürkçe, Uygurca ve Karahanlı yazı dillerini içermektedir. Bu yazı dilleri arasında birtakım dilbilgisel farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklar, genel olarak Türk boylarına ait olan ağız farklılıklarından kaynaklanır.

Türk dilinin tarihi unsurlara dayanarak dönemlendirilmesi hususundaki ilk çalışma K. Gronbech tarafından 1936 yılında başlatılmıştır.

K. Gronbech Türk dilini Köktürkçeden başlayarak üç döneme ayırmıştır.

1. Eski Türkçe
 - ✓ Köktürk ve Uygur
2. Orta Türkçe
 - ✓ Karahanlı (Kasgar), Çağatay, Kuman ve Eski Osmanlı
3. Yeni Türkçe
 - ✓ Doğu Türkçesi: Karahanlı, Turfan, Tarançı, Komul ve Kuça
 - ✓ Batı Türkistan Lehçeleri: Özbek ve Hıve
 - ✓ Güney Türkçesi: Osmanlı, Türkmen ve Azeri
 - ✓ Kuzey Türkçesi: Altay, Abakan, Koybal, Uryanhay ve Soyon
 - ✓ Kıpçak Türkçesi: Başkurtça, Tatarca, Karakalpakça, Nogayca, Karaçay-Balkarca, Kumukça, Karayımce

OABT Çıkmış Soru

Aşağıdakilerden hangisi Kıpçak grubu yazı dillerinden biri değildir?

- A) Nogayca
- B) Kumukça
- C) Karay-Balkarca
- D) Başkurtça
- E) Hakasça

Çözüm

Türk dili ve lehçelerinin sınıflandırılmasına yönelik farklı yaklaşımlar (Talat Tekin tasnifi, R. Rahmeti Arat tasnifi vb.) söz konusudur. Bu tasniflerde farklı başlıklar altında da olsa "Nogayca, Kumukça, Karay-Balkarca, Başkurtça/Başkurtça" Türk dilinin Kıpçak grubu içinde yer alır. Hakasça ise "Güney Sibirya Türk lehçeleri" içinde çoğunlukla "Altay ve Tuva Türkçesi"yle bir arada değerlendirilir.

Cevap E

Orta Türkçe Dönemi (XIII. - XX. yy.)

Bu dönem XIII. yy.da Moğol İstilasıyla başlamıştır. Orta Türkçe adını ilk kez Carl Brockelmann (1868 - 1956) Kaşgarlı Mahmud'un "Divanü Lügati't - Türk" adlı eserinin söz varlığı ile ilgili çalışmasında kullanmıştır.

Ahmet Caferoğlu, Orta Türkçe Dönemi'ni "Türk Dili Tarihi" isimli eserinde Kaşgar Türkçesi ile başlatmıştır. Caferoğlu Türklerin doğu kısmında kullandıkları Türkçelere "Müşterek Orta Asya Türkçesi" ismini vermiştir.

Ahmet Caferoğlu "Müşterek Orta Asya Türkçesi"ni üçe ayırır:

1. Hakaniye (Doğu) Türkçesi
2. Harezmi (Altın Ordu) Türkçesi
3. Çağatay Türkçesi

Yeni Türkçe Dönemi

XX. yy.ın ilk dönemlerinden başlayıp Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Özbekçe, Türkmence, Kırgızca, Kazakça, Çuvaşça ve Yakutça gibi Türk dil ve lehçelerinin ortaya çıktığı dönemi kapsamaktadır.

ÇÖZÜMLÜ TEST

1. Aşağıdakilerden hangisi yapı bakımından tek heceli dil grubu içerisinde yer almaz?
A) Eskimo B) Çince C) Tibetçe
D) Baskça E) Vietnamca
2. Aşağıdakilerden hangisi Hint - Avrupa dil ailesi içinde bulunmaz?
A) Farsça B) Felemenkçe C) Arapça
D) Lehçe E) İspanyolca
3. Türkçe aşağıda verilen dil kollarından hangisinin içinde yer almaktadır?
A) Asya kolu
B) Avrupa kolu
C) Sami kolu
D) Ural kolu
E) Altay kolu
4. Aşağıdakilerden hangisi Altay dilleri arasında bulunmaz?
A) Moğolca B) Macarca C) Korece
D) Japonca E) Mançu - Tunguz
5. Aşağıdakilerden hangisi, Ferdinand Johann Wiedemann'ın Ural - Altay dil ailesi için belirttiği özellikler arasında bulunmaz?
A) Dil ailesinde ses uyumunun bulunması
B) Sözcük türetimleri sırasında kökte ses değişiminin olmaması
C) İsim çekimlerinin iyelik ekleriyle sağlanması
D) Belirtme edatı göreviyle sözcüklerin başına ülamaların getirilmesi
E) Soru eklerinin bulunması
6. Aşağıdaki bilim adamlarından hangisi Yenisey Yazıtları hakkında ilk kez bilgi vermiştir?
A) Strahlenberg
B) Yardintsev
C) Schott
D) Wiedemann
E) Ramstedt
7. Yenisey Yazıtları hakkında bilimsel olarak ilk bilgileri sunan bilim adamı aşağıdakilerden hangisidir?
A) Wilhelm Schott
B) Gustaf J. Ramstedt
C) Daniel G. Messerschmidt
D) Gerard Clawson
E) Nicholas Poppe
8. Köi Tigin ve Bilge Kağan Abideleri'ni ilim alemine ilk kez duyuran bilim adamı aşağıdakilerden hangisidir?
A) W. Schott
B) D. Messerschmidt
C) G. Ramstedt
D) N. Poppe
E) N. Yadrintsev
9. Gustaf John Ramstedt ile ilgili aşağıda verilen bilgilerden hangisi yanlıştır?
A) Karşılaştırmalı Altay dil ekolünün kurucusu olarak kabul edilir.
B) İlk çalışmasını Moğol dili üzerine yapmıştır.
C) Ramstedt aynı zamanda Mongolistik biliminin kurucusu olarak da kabul edilir.
D) Türk diyalektlerinden olan Nogay ve Kumuk Türkçeleri üzerinde çalışmalar yapmıştır.
E) Altay dillerini ortak bir atadan, Ana Altaycadan, geldiğini ileri sürmüştür.
10. Moğolca "r" ve "l"nin Türkçe "z" ve "ş"ye denk olduğunu ilk kez ortaya koyan bilim adamı aşağıdakilerden hangisidir?
A) W. Schott B) N. Poppe C) A. Mihayloviç
D) G. Ramstedt E) J. Wiedemann

11. Türkçe "z"nin aslı olduğunu Moğolca ve Çuvaşcadaki "r"nin bu aslı sestten türediğini savunan görüş aşağıdaki seçeneklerin hangisinden verilmiştir?

A) Rotasizm B) Lambdaizm C) Zetasizm
D) Sigmatizm E) Dadaizm

12. Altay dil birliği teorisine karşı çıkan Türkologlar, aşağıdaki seçeneklerin hangisinde birlikte verilmiştir?

A) Poppe - Ramstedt
B) Schott - Yadrintsev
C) Clauson - Doerfer
D) Mihayloviç - Wiedemann
E) Strahlenberg - Messerschmidt

13. Aşağıda verilen bilgilerden hangisi yanlıştır?

A) Türk dilinin tarihlendirilmiş en eski yazıtı Çoyren Yazıtı'dır.
B) Moğolcanın en eski yazılı belgesi ise Yesünke Taşı'dır.
C) Orhun Yazıtları, Çoyren Yazıtı'ndan yaklaşık 40 yıl sonra yazılmaya başlamıştır.
D) Tunguzcanın en eski yazılı belgesi Çučen diline aittir.
E) Çoyren Yazıtı mezar taşı olarak dikilmiş olup 16 satırdan oluşmaktadır.

14. Türkiye'de Altayistikle ilgilenenler aşağıdaki seçeneklerin hangisinde birlikte verilmiştir?

A) Fuat Köprülü - Ahmet Hamdi
B) Talat Tekin - Ahmet Temir
C) Osman Nedim Tuna - İbrahim Şinasi
D) Ahmet Caferoğlu - Ziya Paşa
E) Ziya Gökalp - Muharrem Ergin

15. Eski Türkçe Dönemi ile ilgili aşağıda verilen bilgilerden hangisine ulaşamaz?

A) Bu dönem Türk yazı dilinin başlangıç noktası olarak kabul edilir.
B) Bu dönemden önce Türk diliyle yazılmış herhangi bir belge bulunmamaktadır.
C) Dönemin başlangıç aşaması olarak Köktürkçe gösterilir.
D) Dönem V. ve XII. yüzyılları içermektedir.
E) Türk isminin tarihî kaynaklarda ilk kez kullanıldığı dönemdir.

16. Türk dilinin tarihi kavramlara dayanarak dönemlendirilmesi hususundaki ilk çalışma aşağıdaki bilim adamlarının hangisi tarafından başlatılmıştır?

A) K. Gronbech B) N. Poppe C) W. Schott
D) G. Ramstedt E) G. Clauson

17. Orta Türkçe adını ilk kez kullanan bilim adamı aşağıdakilerden hangisidir?

A) G. Ramstedt
B) K. Gronbech
C) C. Brockelmann
D) L. Johanson
E) Rona - Tas

18. Ahmet Caferoğlu, Orta Türkçe Dönemi'ni aşağıda verilen Türkçelerden hangisiyle başlatmıştır?

A) Uygur Türkçesi
B) Kaşgar Türkçesi
C) Çağatay Türkçesi
D) Kuman Türkçesi
E) Turfan Türkçesi

19. K. Gronbech, Türk dilinin Yeni Türkçe dönemine, aşağıda verilen Türkçelerden hangisini almamıştır?

A) Doğu Türkçesi
B) Batı Türkistan Lehçeleri
C) Güney Türkçesi
D) Kıpçak Türkçesi
E) Kuman Türkçesi

20. Zetasizm görüşünü aşağıda verilenlerden hangisi savunmaktadır?

A) Türkçe "z"nin aslı olduğunu, Moğolca ve Çuvaşcadaki "r"nin bu aslı sestten türediği
B) Türkçe "ş"nin aslı olduğunu, Moğolca ve Çuvaşcadaki "t"nin bu aslı sestten türediği
C) Moğolca ve Çuvaşcadaki "r"nin aslı olduğunu, Türkçe "z"nin bu aslı sestten türediği
D) Moğolca ve Çuvaşcadaki "t"nin aslı olduğunu, Türkçe "ş"nin bu aslı sestten türediği
E) Moğolca ve Çuvaşcadaki "z"nin aslı olduğunu, Türkçe "r"nin bu aslı sestten türediği

ÇÖZÜMLER

1. Eskimo dili, eklemeli dil grubunun kaynaştırıcı dil bölümü içerisinde yer almaktadır.

Cevap A

2. Arapça, Hami - Sami dil ailesi içinde bulunmaktadır.

Cevap C

3. Türkçe, Ural - Altay dil ailesinin Altay koluna mensuptur.

Cevap E

4. Macarca, Ural dil kolunun Fin - Ugor dil grubu içinde bulunmaktadır.

Cevap B

5. Ural - Altay dil ailesinde, sözcüklerin başına ulama gelmemektedir. Bu özellik daha çok Hami - Sami dil ailesindeki dillere, özellikle Arapçaya aittir.

Cevap D

6. Strahlenberg (1676 - 1747), Yenisey Yazıtları hakkında ilk kez bilgi vermiştir.

Cevap A

7. Messerschmidt (1865 - 1735) "Sibirya Boyunca Keşif Seyahatî" adlı beş cilt hâlinde yayımlanmış olduğu eserinde bu yazıtlar hakkında bilimsel anlamdaki ilk bilgileri sunmuştur.

Cevap C

8. N. Yadrintsev (1842 - 1894) ilk Orhun Abidesi olan Kök Tigin'i, sonrasında da Bilge Kağan Abidesi'ni bularak ilim alemine tanıtmıştır.

Cevap E

9. Ramstedt ilk çalışmasını Fin - Ugor dilleri üzerine yaptıktan sonra Moğol dili üzerine çalışma yapmıştır.

Cevap B

10. Bu denkliği ilk kez ortaya koyup geliştiren bilim adamı G. Ramstedt'tir. Bu denklik sonucunda rotasizm, lambdaizm, zetasizm ve sigmatizm gibi kavramları oluşturmuştur.

Cevap D

11. Bu denkliği savunan görüş rotasizmdir.

Cevap A

12. İngiliz Sir G. Clauson ile Alman G. Doerfer, Altay Dil Birliği Teorisi'ne karşı çıkan Türkologların başında gelmektedir.

Cevap C

13. Çoyren Yazıtı, mezar taşı olarak dikilmiştir fakat 6 satırdan oluşmaktadır.

Cevap E

14. Talat Tekin ve Ahmet Temir, Altayistik ile ilgilenen bilim adamlarının başında gelmektedir. Özellikle bu alanda birçok yayın çıkarmışlardır.

Cevap B

15. Eski Türkçe Dönemi, VII. - XIII. yüzyılları içermektedir.

Cevap D

16. İlk çalışma K. Gronbech tarafından 1936 yılında başlatılmıştır.

Cevap A

17. C. Brockelman'ın Kaşgarlı Mahmut'un "Divanü Lügati't - Türk" adlı eserinin söz varlığı ile ilgili çalışmasında bu ad ilk kez kullanılmıştır.

Cevap C

18. Caferoğlu bu dönemi, "Türk Dili Tarihi" adlı eserinde belirttiği gibi Kaşgar Türkçesiyle başlatmıştır.

Cevap B

19. A, B, C, D seçenekleri Yeni Türkçe Dönemi içerisinde yer alırken E seçeneği (Kuman Türkçesi) Orta Türkçe içerisinde bulunmaktadır.

Cevap E

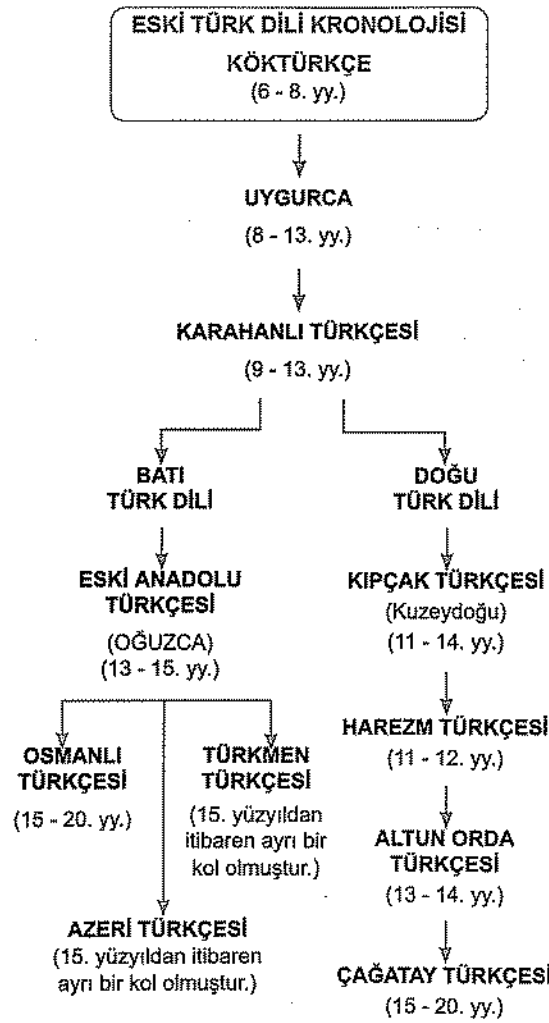
20. A, B, D, E seçenekleri diğer görüşleri savunurken C seçeneği Zetasizm görüşünü savunmaktadır.

Cevap C

II. ORHUN TÜRKÇESİ

Türk dilinin ortaya çıkış tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Türk dilinin yazılı ürün vermeye başlamasından önceki dönem "karanlık dönem" olarak nitelendirilmektedir. Yazılı ürünlerin verildiği 6. yüzyıldan günümüze kadar gelen süreç, bilimsel olarak incelenebilmektedir.

Bu süreç için K. Gronbech, Rona-Tas, C. Brockelmann, Ahmet Caferoğlu, Fuat Köprülü gibi bilim adamları tarafından dönemlendirme çalışmaları yapılmıştır. Yapılan bu çalışmalara göre Türk dilinin tarihi gelişimi aşağıdaki tabloya göre oluşturulmuştur. Bu tabloda ve kitabın içeriğinde bilim adamlarının görüşleri sentezlenip sunulmuştur.



I. Köktürk Kağanlığı

MS 552'de yılında Bumin Kağan tarafından kurulmuş olan devlet, 630 yılında şahsi çekişmeler sebebiyle yıkılır. Kağanlığın en şaşıla dönemi, Bumin Kağan'ın oğlu Muhan Kağan'ın Doğu'yu, Bumin Kağan'ın kardeşi İstemi Kağan'ın Batı'yı yirmi yıldan fazla yönetmiş oldukları dönemde gerçekleşmiştir. Batı her zaman faaliyetleri Doğu için yapmış, Doğu daima merkez olmuştur.

Uyarı!
I. Köktürk Kağanlığında yazışma dilinin Türkçe olduğu şüphelidir. Sebebi Köktürklerden kalma en eski yazıtın Bugut Yazıtı olmasıdır. Bu yazıt 581'de dikilmiş olup Sogd alfabesiyle yazılmıştır.

II. Köktürk Kağanlığı

Çin egemenliğinde geçen elli yıllık süre zarfından sonra Kutlug Kağan 682 yılında devleti kurmuştur. Kutlug Kağan, Türk boylarını etrafında toplamış bundan dolayı Kağan'a "İlteriş" unvanı verilmiştir. Başarılarındaki en büyük etmenlerden biri, Vezir Tonyukuk'un askerî ve devlet adamlığından yararlanmasıdır.

İlteriş Kağan'ın ölümünden sonra yerine kardeşi Kapgan Kağan geçmiş, Kağanlık daha da güçlenmiştir. Kapgan Kağan öldürülünce yerine İlteriş Kağan'ın oğlu Köl Tigin, kardeşi Bilge Kağan'ı devletin başına getirmiştir.

Kağanlığın yıkılışına yol açan en önemli etken, devletin baş unsurları olan Karluk, Basmıl ve Uygurlar arasındaki iktidar çekişmesi olmuş ve kağanlık 744'te son bulmuştur.

Uyarı!
Orhun Yazıtları II. Köktürk Kağanlığı Dönemi'nde yazılmıştır.
Orhun (Köktürk, Runik, Türk - runik) Harfli Yazıtlar:
Çoyren Yazıtı (688 - 692)
Külü Çor Yazıtı (719 - 723)
Köl Tigin (732)
Bilge Kağan (735)
Tonyukuk (732'den sonra)
Ongin (732 - 735)

OABT Çıkış Sıra

Aşağıdaki eserlerden hangisi runik alfabeye yazılmıştır?

- A) Altun Yarak
B) Bilge Kağan Yazıtı
C) Köl Tigin Yazıtı
D) İrk Bitig
E) Tunyukuk Yazıtı

Çözüm

Türk-runik (Orhun, Köktürk) alfabesi, Göktürkler ve kısmen de II. Göktürk Devleti'nin devamı olan Uygur Türkçesine ait kimi metinlerde kullanılmıştır. II. Göktürk Devleti zamanına tarihlenen Orhun Yazıtları (Köl Tigin, Bilge Kağan ve Tunyukuk Yazıtları) ile Uygurlara ait Maniheizt çevrede yazılmış olduğu sanılan, aynı zamanda bir fal kitabı olan *İrk Bitig* Türk-runik alfabesiyle oluşturulmuştur. Altun Yarak ise yine Uygurlara ait Uygurca yazılmış bir eserdir. Ayrıca eserin Arap harfleriyle yazılmış bir nüshası da mevcuttur.

Cevap A

Uyarı!
Çoyren Yazıtı Orhun harfleriyle oluşturulan ilk yazıt olarak kabul edilir.

Genel Bilgi

- ✓ Orhun harfli metinlerle ilgili bilgi veren ilk kaynak Çin yıllıkları iken sonrasında 13. yüzyıl İlhanlı tarihçisi Cüveynî "Târih-i Cihângüşâ" adlı eserinde söz etmiştir.
- ✓ Yenisey Yazıtları'nın 9 - 10. yüzyıllarda Kırgızlar tarafından dikildiği bilinmektedir. Bu yazıtlar, ilk olarak 1721 ve 1722 yıllarında Strahlenberg ve Messerschmidt tarafından bulunmuştur.
- ✓ Köktürk Yazıtları üzerine ilk yayını yapan bilim adamı Rádloff'tur.
- ✓ Köktürk yazısının tamamını ilk kez Vilhelm Thomsen tarafından 1893 yılında çözümlenmiştir.
- ✓ Köktürk Yazıtları'yla ilgili ilk çalışmayı, Türkiye'de Necip Asım (Yazıkız) yapmıştır.
- ✓ Köktürk Yazıtları üzerine Türkiye'de ikinci yayın Hüseyin Namık Orkun'a aittir.
- ✓ Köktürk alfabesi üzerine ilk ve temel gramer kitabı olan "Altürksiche Grammatik" adlı eser, Alman Türkolog A. Von Gabain tarafından 1941 yılında yayımlanmıştır.

✓ Orhun (Köktürk, Türk - runik) alfabesi Türkçenin yazımı için Türkler tarafından kullanılmış ilk alfabedir. Türkologlarca bu alfabe "runik" denmesinin sebebi, runik adı verilen eski İskandinav kitabelerinin yazımında kullanılan harflere benzemesidir. 1891'de Haikel "runik yazı" diye adlandırmıştır.

- ✓ Orhun alfabesinde 38 harf bulunmaktadır. Bu harflerin 4'ü ünlüdür. Ünlü işaretlerin her biri iki farklı sesi karşılamaktadır. Ünsüz harflerde ise 10 ünsüzün kalın ve ince olmak üzere iki şekli bulunmaktadır.
- ✓ Köl Tigin Yazıtı, hükümdar Bilge Kağan tarafından 732'de diktirilmiştir. Bilge Kağan'ın ağzından yazılmıştır. Bilge Kağan Yazıtı ise oğlu Tenri Tigin tarafından 735'te diktirilmiştir. İki yazıt da dört yüzü tek parça olup batı yüzleri Çince yazılmıştır. İki yazıt da Köl Tigin'in yeğeni Yollug Tigin taşlar üzerine kazıyarak yazmıştır. Tonyukuk Yazıtı'nın dikildiği tarihin tahrip olması nedeniyle bilim adamları 732 sonrasında yazıldığını belirtmektedirler. Tonyukuk Yazıtı dört yüzü iki dikili taş şeklindedir. Bu yazıtlar Köktürk Kağanlıklarının siyasi ve kültür tarihlerini yansıtan önemli belgelerdir.

- ✓ Türk - runik harfleriyle yazılmış olan yazıtlar altı grup olarak değerlendirilmektedir. Bunlar:

1. Köktürk Yazıtları
2. Uygur Yazıtları
3. Yenisey Yazıtları
4. Hoytu - Tamir Yazıtları
5. Doğu Türkistan Yazıtları
6. Talas Yazıtları (Batı Türkistan)

A. ORHUN TÜRKÇESİNİN SES YAPISI

Ünlüler

- ✓ Orhun Türkçesinde sekiz ünlü (vokal) bulunmaktadır. Bunlar:

a	e	i	ı	o	ö	u	ü

şeklindedir.

- ✓ **Büyük ünlü uyumu diye adlandırdığımız artlık - önlük (kalınlık - incelik) uyumu Orhun Türkçesinde de bulunmaktadır.**
- ✓ **Küçük ünlü uyumu ise (düzlük - yuvarlaklık uyumu) bu dönemde çok az örnekte görülmektedir.** Bu dönemde düzlük - yuvarlaklık uyumuna girmeyen ekler yoğun olarak karşımıza çıkar: Tamlayan durumu eki olan **+ıŋ**, yön gösterme eki olan **+gerü**, belirsiz geçmiş zaman eki olan **-miş**, 3. tekil ve çoğul belirli geçmiş zaman eki olan **-tı** düzlük-yuvarlaklık uyumuna aykırılık oluşturur.
bodun +ıŋ, yer +gerü, kör -miş, bol -tı

Uyarı!
İsim kök ve gövdelerinden sonra gelen eklerde araya "+", fiil kök ve gövdelerinden sonra gelen eklerde "-" işareti kullanılmaktadır.

Ünsüzler

b	ç	d	g	k	l	m	n	ŋ	ñ	p	r	s	ş	t	y	z

- ✓ "b, d, g, k, l, n, r, s, t, y" ünsüzlerinin kalın (art) ünlülü ve ince (ön) ünlülü seslerde kullanılan ikili işaretleri bulunmaktadır.
- ✓ Türkiye Türkçesinde kullandığımız "c, f, ğ, h, j, v" ünsüzleri Orhun Türkçesinde bulunmamaktadır.
- ✓ **Yazı dilimizde bulunmayan damak genizsili olan "ŋ" (nazal n) sesi Orhun Türkçesinde kullanılmıştır.**
- ✓ **Günümüzde yalnızca Yakutçada (Saha Türkçesi) bulunan ön damak genizsili olan "ñ" (palatal n) sesi de Orhun Türkçesinde kullanılmıştır.**

- ✓ Orhun Türkçesinde söz başında kullanılan ünsüzler şunlardır:

b → biş (beş)
ç → çorak (çöl)
k → kiçig (küçük)
s → sub (su)
t → teŋri (tanrı)
y → yıl (yıl)

- ✓ Türkiye Türkçesinde söz başındaki /d/ sesi, Orhun Türkçesinde tonsuz hâliyle, /t/ şeklindedir.

tag → dağ, ti → de-, tuy- → duy-

- ✓ Türkiye Türkçesinde söz başındaki /g/ sesi, Orhun Türkçesinde tonsuz hâliyle, /k/ şeklindedir.

könül → gönül, keç- → geç-, keltir- → getir-

- ✓ Orhun Türkçesinde birden fazla heceli sözcüklerin sonunda kullanılan /g/ sesi Türkiye Türkçesinde düşmüştür.

ölüg → ölü, sarig → sarı

- ✓ Orhun Türkçesinde ikinci ve daha sonraki hecelerin başında bulunan /g/ sesi Türkiye Türkçesinde düşmüştür.

kazgan → kazan, ölgeli → ölell, edgü- eyü → iyi

- ✓ Orhun Türkçesinde sözcük içinde kullanılan /d/ sesi Türkiye Türkçesinde /y/ sesine dönüşmüştür.

adak → ayak, kudug → kuyu

- ✓ Orhun Türkçesinde söz başındaki /b/ sesi Türkiye Türkçesinde /v/ olmuştur.

bar- → var-, bir- → ver-, bar → var

- ✓ Orhun Türkçesinde sözcük içinde ve sonunda kullanılan /b/ sesi, Türkiye Türkçesinde /v/ sesine dönüşmüştür.

eb → ev, yabız → yavuz

- ✓ Orhun Türkçesinde bulunmayan /c/ sesi, Türkiye Türkçesinde kendisini korurken Orhun Türkçesinde /ç/ sesi ile karşılanmıştır.

uçuz → ucuz, bunça → bunca

B. ORHUN TÜRKÇESİNDE SÖZ YAPIMI

İsimden İsim Yapım Ekleri

→ +çl sığıt + çl (ağlayıcı)
→ +gU ed + gü (iyi)
→ +daş ka + daş (kardeş)
→ +kiñA az + kiña (azıcık)

→ +llk kün + lüg (kadın kölesi olan)
→ +ll yaş + ll (yeşil)
→ +slz buŋ + suz (dertsiz)
→ +lç beg + lç + im (beyciğim)

İsimden Fiil Yapım Ekleri

→ +Ad kün + ed - (cariye olmak)
→ +gAr taş + gar - (dışarı çıkarmak)
→ +llk iç + llk - (içeri girmek)
→ +kA yarlıg + ka - (buyurmak)
→ +lA tıŋ + la - (dinlemek)

Fiilden İsim Yapım Ekleri

→ -gA bil - ge (akıllı)
→ -lg bil - ig (bilgi)
→ -Uk buyr - uk (kumandan)
→ -ln kıy - in (ceza)
→ -lnç kork - inç (korku)
→ -lş ll + ter - lş (derleyen)

Fiilden Fiil Yapım Ekleri

→ -gUr tir - gür - (diriltmek)
→ -ln seb - in - (sevinmek)
→ -ş sözle - ş - (konuşmak)
→ -lt yüz - üt - (yüzdürmek)
→ -tUr bin - tür - (bindirmek)
→ -Ur öl - ür - (öldürmek)

C. ORHUN TÜRKÇESİNDE İSİM SOYLU SÖZCÜK TÜRLERİ

İsim

İsim Çekim Ekleri

Çokluk Ekleri

Orhun Türkçesinde belirli bir çokluk eki yoktur. Çokluk eki olarak kullanılan +lAr, +gUn, +An, +(l)t ekleri ise sadece insan belirten kelimelerde kullanılmıştır.

iniy + gün → erkek kardeşler

ogı + an → oğullar

kunquy + lar → prensesler

ogı + it → oğullar

İyelik Ekleri

I. Tekil → +Im

II. Tekil → +In +g

III. Tekil → +(s) I

I. Çoğul → +Imiz

II. Çoğul → +Iniz

III. Çoğul → +(s) I

kunquy + um (prensesim)

kunquy + un (prensesin)

kunquy + u (prensesi)

İsim Durum Ekleri

Tamlayan Durumu (İlgil)

"+In, +nIn"

bodun + In (halkın), yağı + nIn (düşmanın toprağı)

Belirtme Durumu (Yükleme)

"+ Ig, +(l)n, +nI"

sabım + in edgüti → sözümü iyice

ol yılık + g → o at sürülerini

İşaret ve şahıs zamirlerinden sonra +nI şeklindedir.

biz+nI (bizi)

Yönelme Durumu

"+kA, +nA, +A"

Bu ek her zaman sert (tonsuz) ünsüzlü şeklindedir.

bodun + ka → halkına

III. şahıs iyelik ekinden sonra + nA şeklindedir.

sabı + nA → sözlerine

teklik I. ve II. şahıs iyelik ekinden sonra +A şeklindedir.

ebin + e → evine

Bulunma - Çıkma Durumu

"+dA, +tA"

eb + de → yurtta

Orhun Türkçesinde, bulunma - çıkma durumu eki olan "+tA" şekli sadece r, l, n harflerinden sora kullanılmaktadır. Bu durum Orhun Türkçesinde bulunma ekinin ünsüzünün uyum dışında olduğunu gösterir.

ll + te → ilde

könül + te sığıt kelsir → gönülden feryat gelirse

Eşitlik Durumu

"+çA"

yüz + çA erin → yüz kadar adamla

Yön Gösterme

"+gArU, +nArU, +ArU, +rA"

ortusı + nArU → ortasına

taş + ra → dışarıya

Oguz - garu → Oğuzlara

Araç Durumu

"+In"

elig + in tutdı → elle tuttu

Sayılar

Asıl Sayılar

bir, eki, üç, dört, biş, altı, yeti, sekiz, tokuz, on

bir yegirmi (11), biş yegirmi (15)

bir otuz (21), tokuz otuz (29)

Orhun Türkçesinde otuzdan sonraki sayılarda "artuki" sözcüğü getirilerek sıralama sağlanmıştır.

otuz artuki bir (31), kırk artuki biş (45), sekiz on artuki bir (81), eki yüz (200), dört bin (4000), bir tümen (10000)

Sıra Sayılar

- ✓ Birinci ve ilk önce sözcükleri için "ilki, en ilki, en ilk" gibi sözcükler kullanılmaktadır.

en ilki sünüşdüm → ilk önce savaştım

- ✓ "+n, +nti" → Ekleri iki sayısı üzerine gelerek ikinci anlamını verirler.

eki + n sū → ikinci ordu

- ✓ "+nç" → Birinci ve ikinci dışındaki sıra sayıları bu eklerle yapılmaktadır.

yeti + nç ay → yedinci ay

Topluluk Sayıları

"+AgU (n)" eki ile yapılmaktadır.

uç + egün sūlelim - üçümüz ordu sevk edelim.

Katlama Sayıları

Bu tür, asıl sayı üzerine "yoli ve kata" sözcüklerinin gelmesiyle oluşur.

biş yoli sünüşdüm → beş kez savaştım

üçünç kata → üçüncü kez

Zamir

Şahıs Zamirleri

I. Tekil → ben ~ men

II. Tekil → sen

I. Çoğul → biz

II. Çoğul → siz

Men özüm kagan olurtukum için Türk bodunug → Ben kendim kağan oturduğum için Türk milletini...

İşaret Zamirleri

"bu ve ol" şeklindedir.

"ol" zamiri, ek eylemin geniş zaman çekiminde 3. tekil şahıs eki olarak da kullanılmaktadır.

bilge tonyukuk anı ol → Bilge Tonyukuk aksi mizaçlıdır.

Zarf

Yer Zarfları

Köktürkçede "+A, +Dİn, +gArU, +rA, +rU, +DA" bu ekleri almış olan sözcükler yer zarfı olarak kullanılır.

üz + e kök tenri → yukarıda mavi gök

ön + dün → doğuya

bir + gerü → güneye

iç + re → içeride

bun + ta → burada

Zaman Zarfları

kün → gün, tün → gece, күntüz → gündüz

yayın → yazın, күзün → güzün

Bu sözcükler Köktürkçede zaman zarfı olarak kullanılmıştır.

Küntüz udısıkm kemedi. (Gündüz uyuyacağım gelmedi.)

Tarz Zarfları

Köktürkçede eşitlik durumu eki olan +çA ekini almış olan ança (öylece) ve +DI ekini almış olan edgüti (iyice) gibi sözcükler tarz zarfı olarak kullanılmıştır.

edgüti eşid → iyice işit

Miktar Zarfları

ança - o kadar, köp - hep, bunça - bu kadar, sansız - sayısız, öküş - çok, antag - o kadar, neç - hiç, kalısız - eksiksiz, nence - ne çok gibi sözcükler Köktürkçede miktar zarfı olarak kullanılmıştır.

tört bulug kop yağı ermiş → dört taraf hep düşman imiş

Sontakı

İsim soylu sözcüklerden sonra gelerek ögeler arasında zaman, mekân, tarz, benzerlik gibi çeşitli ilgiler kuran sözcüklere denir. Sontakı için edat ve ilgeç adları da kullanılmaktadır.

ara → arasında, birle → ile, birlikte,

kisre → sonra, teg → gibi, ötrü → sonra,

tapa → doğru, üçün → için, üze → üzerine,

tegi → kadar

gibi sözcükler Köktürkçede sontakı görevinde kullanılmıştır.

Ekin ara şahıs oğlu kılınmış → İksinin arasında insanoğlu yaratılmış.

Körür közüm körmez teg bilir biligim bilmez teg boltı → Gören gözlerim görmez gibi, eren aklım ermez gibi oldu.

Türük bodun üçün → Türk halkı için...

Bağlaç

"azu → veya, yahut; takı → ve, dahi; ulayı → ve, yeme → dahi, ve, da" gibi sözcükler Köktürkçede bağlaç görevinde kullanılmıştır.

Begleri yeme bodunu yeme tüz ermiş. (Beyleri de halkı da uyum içindeymiş.)

D. ORHUN TÜRKÇESİNDE FİİLLER

Şahıs Ekleri

Kip ve zaman çekimlerinde kullanılan şahıs ekleri üç şekilde sınıflandırılır. Bunlar:

✓ **Zamir kökenli şahıs ekleri:** Geniş ve gelecek zaman çekimlerinde kullanılır.

I. Tekil şahıs → **men** I. Çoğul şahıs → **biz**II. Tekil şahıs → **sen** II. Çoğul şahıs → **siz**III. Tekil şahıs → **Ø** III. Çoğul şahıs → **Ø**

birür men → veririm / veriyorum

birür sen → verirsin / veriyorsun

birür → verir / veriyor

birür biz → verirsiniz / veriyorsunuz

birür siz → verirsiniz / veriyorsunuz

birür → verirler / veriyorlar

✓ **İyelik kökenli şahıs ekleri:** Bunlar sadece bilinen geçmiş zaman ve "-sık" ekiyle yapılan gelecek zaman çekimlerinde kullanılır.

I. Tekil şahıs → **+m**II. Tekil şahıs → **+n, +G**III. Tekil şahıs → **+Ø**I. Çoğul şahıs → **+mız**II. Çoğul şahıs → **+niz, +Giz**III. Çoğul şahıs → **+Ø**

süngüşdü - m → savaştım

süngüşdü - n → savaştın

süngüşdü → savaştı

süngüşdü - müz → savaştık

süngüşdü - nüz → savaştınız

süngüşdü → savaştılar

✓ **Her şahıs için farklı eklerin kullanıldığı fiil çekimi:**

Bu çekim sadece emir kipinde karşımıza çıkmaktadır.

I. Tekil şahıs → **-(A)ytn**II. Tekil şahıs → **-Ø, -gil**III. Tekil şahıs → **-zU(n), -çUn**I. Çoğul şahıs → **-(A)llm**II. Çoğul şahıs → **-(I)n, -gil, -Ø**III. Çoğul şahıs → **-zU(n), -çUn**

Zaman ve Kip Çekimleri

Şimdiki Zaman: Orhun Türkçesinde şimdiki zamana özgü bir ek henüz oluşmamıştır. Geniş zamanın eki -r, her iki zaman içinde kullanılır. Kip anlamı cümleye göre belirlenir. Çekimlenmesi fiil + zaman eki + zamir kökenli şahıs ekleriyle sağlanır.

bar - ır men → gidiyorum

bar - ır sen → gidiyorsun

bar - ır → gidiyor

bar - ır biz → gidiyoruz

bar - ır siz → gidiyorsunuz

bar - ır → gidiyorlar

Geniş Zaman: Bu zamanın eki "-r"dir. Çekimlenmesi fiil + zaman eki + zamir kökenli şahıs ekleriyle sağlanır.

kazgan - ır men → kazanırım

kazgan - ır sen → kazanırsın

kazgan - ır → kazanır

kazgan - ır biz → kazanırsınız

kazgan - ır siz → kazanırsınız

kazgan - ır → kazanırlar

Geniş zamanın olumsuz "-mAz" eki ile yapılırken diğer zaman çekimlerinde olumsuzluk "-mA" eki ile yapılmaktadır.

Belirli Geçmiş Zaman: Bu zamanın eki "-DI"dir. Çekimlenmesi fiil + zaman eki + iyelik kökenli eklerle sağlanır.

süle - di - m → asker sevk ettim

süle - di - n → asker sevk ettin

süle - di → asker sevk etti

süle - di - miz → asker sevk ettik

süle - di - niz → asker sevk ettiniz

süle - di → asker sevk etti

Bu ek tonlu - tonsuz uyumuna girmez, "l, n, r" ile biten fiillerden sonra -t'tir.

öl - tü - m → öldüm

öl - tü - g → öldün

öl - tü → öldü

Belirsiz Geçmiş Zaman: Bu zamanın eki "-miş"tir.

Bu zamanın Köktürkçede sadece 3. şahıs-nın olduğu örnekleri bulunmaktadır. Aynı zamanda olumsuz çekimi ise "-mAduK" şeklinde yapılmaktadır.

kılın - miş → yaratılmış

kılın - maduk → yaratılmamış

Bu ek küçük ünlü uyumuna girmez.

Gelecek Zaman: Üç farklı eki bulunmaktadır. Bu eklerden **"-DAçI"** ve **"-çI"** ekleri, zamir kökenli şahıs ekleri ile çekimlenirken **"-sık"** eki ise iyelik kökenli şahıs ekleriyle çekimlenir.

"-sık" eki ile yapılan gelecek zaman çekimi-
nin sadece 2. tekil şahıs çekimi örneği bu-
lunmaktadır.

- öl - teçi men → öleceğim
öl - teçi sen → öleceksin
öl - teçi → ölecek
öl - teçi biz → öleceğiz
öl - teçi siz → öleceksiniz
öl - teçi → ölecekler

OABT Çıkış Soru

Bilig bilmez şahıs ol sabıg alıp yagru barıp öküş
I II

şahıs öltü gol yergerü barsar Türük bodun ölteçisen

Ötüken yer olurup arkış türkiş isar neñ bunug yok.

Ötüken yış olursar bengü il tuta olurtaçı sen Türük
III

bodun tok arkuk sen açsar tosık ömez sen bir todsar

açsık ömez sen antağın üçün igidmiş kaganın
IV

sabin almanın yir sayu bardır.
V

Bu parçadaki numaralanmış sözlerden hangisi
fiilimsi değildir?

- A) I B) II C) III D) IV E) V

Çözüm

Verilen metin Orhun Yazıtları'na aittir.

bilig bil - mez şahıs [Günümüz Türkçesiyle cahil (bilgi
bilmeyen) şahıs] > "-mez" sıfat-fiil

bar - ıp (Günümüz Türkçesiyle varıp) > "-ıp" zarf-fiil

il tuta olur - taçı sen [Günümüz Türkçesiyle hükme-
deceksin (tek başına sözcüğün anlamı "oturacak") >
"-taçı" gelecek zaman eki

igid - miş kağan (Günümüz Türkçesiyle beslemiş ha-
kan) > "-miş" sıfat-fiil

al - matın (Günümüz Türkçesiyle almadan) > "-matın"
zarf-fiil

Cevap C

Emir Kipi Çekimi: Bu kip çekiminde, her şahıs için
farklı ekler kullanılmaktadır.

- bar - ayın → gideyim
bar - gıl → git
bar - zun → gitsin
bar - alım → gidelim
bar - ın → gidin
bar - zun → gitsinler

Fiillerin Birleşik Çekimleri

Sürekli Geçmiş Zaman (Hikâye)

Zaman ve "er-" yardımcı fiili üzerine belirli geçmiş
zaman eki olan "-DI" getirilerek oluşturulmaktadır.

kelür - ür er - ti - m → getirir idim

Yukarıdaki örnekte geniş zamanın hikâyesinin çekimi
yapılmıştır.

yori - yur er - ti → yürüyordu

Yukarıdaki örnekte şimdiki zamanın hikâyesinin çekimi
yapılmıştır.

oglı kañın bil - mez er - ti → Oğullar babalarını bilmezdi.

Yukarıdaki örnekte, geniş zamanın olumsuzunun
hikâyesi verilmiştir.

Uzak Geçmiş Zaman (Rivayet)

Zaman ve "er-" yardımcı fiili üzerine belirsiz geçmiş za-
man eki olan "-miş" getirilerek yapılmaktadır.

türük bodun yori - yur er - miş → Türk halkı ilerliyomuş.

Yukarıdaki örnekte, şimdiki zamanın rivayeti verilmiştir.

yok bol - taçı er - miş - Yok olacaktı.

Yukarıdaki örnekte, gelecek zamanın rivayeti verilmiştir.

Fiilimsiler

Sıfat-Fiiller

✓ "-Ar" geniş zaman sıfat-fiil eki görevindedir.

kör - ür közum → gören gözüm

✓ "-mAz" geniş zaman sıfat-fiil ekinin olumsuzu göre-
vindedir.

bilig bil - mez atısı → bilgi bilmeyen yeğeni

✓ "-DUK" geçmiş zaman sıfat-fiil görevindedir.

kagan uç - duk + da → kağan vefat ettiğinde

✓ "-miş" geçmiş zaman sıfat-fiil görevindedir.

bar - miş bodun → gitmiş halk

✓ "-tAÇI" gelecek zaman sıfat-fiil görevindedir.

öl - teçi bodunug → ölecek halkı

Bunların yanında "-İgİl, -gU -gUÇI" ekleri de sıfat-fiil
eki olarak kullanılmıştır.

Zarf-Fiiller

✓ "-A, -I, -(y)U, -Ip, -UpAn, -gAlI, -gInçA, -çA, -mAtI,
-sAr" ekleri yoğun olarak kullanılmıştır.

kurıgaru yençü ügüz keç - e temir kapıgka → batıda İnci
irmağı'nı geçerek demir kapıya..

bu yirde olur - up tabgaç bodun birle → bu yerde oturup
Çin halkı ile...

ötügen yış olur - sar bengü il tut - a olurtaçı sen → Ötü-
ken yaylasında oturursan ebedî ülke tutarak oturacaksın.

sü süle - pen tört bulurdaki → Asker sevk ederek dört
taraf taki...

tün olur - matı → geceleri oturmadan

Birleşik Fiiller

Yardımcı Fiille Oluşanlar

İsim ya da isim soylu sözcüklerin üzerine "bol-, kıl-, kış-"
yardımcı fiillerin gelmesiyle oluşmaktadır.

yagı kıl -	→	düşman kılmak
baz bol -	→	bağımlı olmak
kün kış-	→	cariye etmek

Tasvirî Fiille Oluşanlar

Fiil kök ya da gövdelerinden sonra zarf fiil ekleri olan "-A,
-U, -I" getirilip sonrasında "ber-, bar-, kel-, elt-, id-, kör-"
tasvirî fiillerin getirilmesiyle oluşur.

törügi kazganıp uç - a barmış → Yasaları kazanıp vefat
etmiş.

törüsün tut - a birmiş → Törelere tutmuş.

E. KÖKTÜRKÇE ÖRNEK METİNLER VE UYGULAMA ÇALIŞMASI

Köl Tigin Yazıtı (Güney Cephesi)

Transkripsiyonlu Metin

Ötüken yışda yig idi yok ermiş il tutsık yir ötüken yış er-
miş bu yirde olurup tabgaç bodun birle tüzültüm altun
kümüş işgiti kuutay bunsuz ança birür tabgaç bodun
sabı süçig agısı yımşak agın arıp ırak bodunug ança
yagutir ermiş.

Türkiye Türkçesine Çeviri

Ötüken Yaylası'nda daha iyisi hiç yok imiş. Memleket
edinilecek yer Ötüken Yaylası imiş. Bu yerde oturup Çin
halkı ile barış yaptım. Altın, gümüş, ipekli kumaşı sıkın-

tısız öylece verir. Çin halkının sözü tatlı, ipekli kumaşları
yumuşak imiş. Tatlı sözle, yumuşak ipekli kumaşla alda-
tıp uzak (-ta bulunan) halkı öylece yaklaştırmış imiş.

Metinde Geçen Sözcüklerin Çözümlemeleri

yış "yayla" +da (bulunma-çıkma durumu)

yo-k (Fiilden isim yapım eki)

er-miş (3.tekil şahıs belirsiz geçmiş zaman)

tut-"tutmak" -sık (gelecek zaman sıfat fiil)

yir+de (bulunma-çıkma durumu)

olur-"oturmak"-up (zarf fiil)

tüz "düz"+ü (İsimden fiil yapım eki) -I (fiilden fiil yapım
eki)-tüm (1. tekil şahıs belirli geçmiş zaman)

bun "sıkıntı" +suz (İsimden isim yapım eki)

a"3.tekil şahıs zamiri" +n(zamir n'si) +ça (eşitlik durumu
"öylece")

bir- "vermek" -ür (3. tekil şahıs geniş zaman)

sab "söz" +ı (3. tekil şahıs iyelik eki)

süçig "tatlı" +ig (İsimden isim yapım eki)

agı "ipekli kumaş" +sı (3. tekil şahıs iyelik eki)

sab "söz" +ın (araç durumu eki)

agı "ipekli kumaş" +n (araç durumu eki)

ar- "aldatmak" -ıp (zarf fiil)

ırak "uzak" -ak (fiilden isim yapım eki)

bodun "halk" +ug (belirtme durumu eki)

ya - k (fiilden isim yapım eki), +u (İsimden fiil yapım eki),
-t (fiilden fiil yapım eki)-ır (geniş zaman), er-miş (geniş
zamanın rivayeti) "yaklaştırmış"

Bilge Kağan Yazıtı (Doğu Cephesi)

Transkripsiyonlu Metin

Şahıs oğlın ta üze eçüm apam bumın kagan istemi kagan
olurmuş olurupan türük bodunın ilin törüsün tuta birmiş iti
birmiş tört bulug kop yagı ermiş sü sülepen kapıgka tört
bulundaki bodunug kop almış kop baz kılmış başlıgıg yü-
küntürmüş tizligig sökürmüş ilgerü kadırgan yışka tegi kirü
temir kapıgka tegi konturmuş ekin ara idi oksuz kök türük
iti ança olurur ermiş bilge kagan ermiş alp kagan ermiş
buyırkı yeme bilge ermiş erinç.

Türkiye Türkçesine Çeviri

İnsanoğlunun üzerine atam dedem Bumın Kağan, İste-
mi Kağan tahta oturmuş. Tahta oturarak Türk milletinin
ülkesine devletine hâkim olmuş, düzenlemiş. Dört taraf

hep düşman imiş. Asker sevk ederek dört taraftaki milleti hep almış, hep bağımlı kılmış; başı olana baş eğdirmiş, dizi olana diz çöktürmüştü. Doğuda Kingan Dağları'na kadar batıda Demir Kapı'ya kadar (halkını) yerleştirmiş. İki (sınır) arasında pek dağınık (olan) Köktürkleri düzene sokarak öylece hükmeder imiş. Bilgili kağan imiş, yiğit kağan imiş, veziri de bilgili imiş şüphesiz.

Sıra Sizde

Aşağıdaki sözcükleri ekleri ve kökleri bakımından inceleyiniz.

ogl+ı+n+ta →

eçü+m →

olur-mış →

olur-upan →

bodun+ın →

il+ı+n →

törü+si+n →

tut-a bir-miş →

it-i bir-miş →

yagı er-miş →

süle-pen →

bulun+da+kı →

bodun+ug →

baz kıl-mış →

baş+lig+ig →

yükün-tür-miş →

tiz+lig+ig →

sök-ür-miş →

il+gerü →

yış+ka →

kapıg+ka →

konturmuş →

oksuz →

an+ça →

olurur ermiş →

bilge ermiş →

Cevaplar

ogl+ı+n+ta → isim kökü + III. kişi iyelik + bulunma eki

eçü+m → isim kökü + I. kişi iyelik

olur-mış → fiil kökü + belirsiz geçmiş zaman eki

olur-upan → fiil kökü + zarf-fiil eki

bodun+ın → isim kökü + ilgi hâli (tamlayan)

il+ı+n → isim kökü + III. kişi iyelik + yükleme hâli

törü+si+n → isim kökü + III. kişi iyelik + yükleme hâli

tut-a bir-miş → tasvirî birleşik fiil + belirsiz geçmiş zaman

it-i bir-miş → tasvirî birleşik fiil + belirsiz geçmiş zaman

yagı er-miş → isim + ek fiil (rivayet çekimi)

süle-pen → fiil kökü + zarf-fiil eki

bulun+da+kı → isim kökü + bulunma + isimden isim yapma

bodun+ug → isim kökü + yükleme hâli

baz kıl-mış → birleşik fiil + belirsiz geçmiş zaman

baş+lig+ig → isim kökü + isimden isim + yükleme hâli

yükün-tür-miş → fiil kökü + fiilden fiil + belirsiz geçmiş zaman

tiz+lig+ig → isim kökü + isimden isim + yükleme hâli

sök-ür-miş → fiil kökü + fiilden fiil + belirsiz geçmiş zaman

il+gerü → isim kökü + yön gösterme eki

yış+ka → isim kökü + yönelme hâli

kapıg+ka → isim kökü + yönelme hâli

kon-tur-miş → fiil kökü + fiilden fiil + belirsiz geçmiş zaman

ok+suz → isim kökü + isimden isim

an+ça → isim kökü + eşitlik eki

olur-ur ermiş → geniş zamanın rivayet birleşik çekimi (-ur geniş zaman, -er ek fiil, -muş rivayet çekim)

bilge ermiş → isim + ek fiil (rivayet çekim)

İSİM ÇEKİM EKLERİNİN TARİHİ TÜRK LEHÇELERİNE GÖRE KARŞILAŞTIRMASI

	KÖKTÜRKÇE	UYGURCA	KARAHANLI TÜRKÇESİ	KIPÇAK TÜRKÇESİ	HAREZM TÜRKÇESİ	ÇAĞATAY TÜRKÇESİ	EAT
ÇOKLUK EKI	+ lar, + gUn, -An, + (X) t (Sadece insanla ilgili kelimelerde)	+ lar	+ lar	+ lar	+ lar	+ lar	+ lar
I. TEKİL	+ (X) m	+ (X) m	+ (X) m	+ (X) m	+ (X) m	+ (X) m	+ (U)m
II. TEKİL	+ (X) n	+ (X) n	+ (X) n	+ (X) n	+ (X) n	+ (X) n	+ (U) n
III. TEKİL	+ (s) I	+ (s) I	+ (s) I	+ (s) I	+ (s) I	+ (s) I	+ (s) I
I. ÇOĞUL	+ (X) mXz	+ (X) mXz	+ (X) mXz	+ (X) mXz	+ (X) mXz	+ (X) mXz	+ (U)mUz
II. ÇOĞUL	+ (X) nXz	+ (X) nXz	+ (X) nXz	+ (X) nXz	+ (X) nXz	+ (X) nXz	+ (U)nUz
III. ÇOĞUL	—	—	+ lar	+ lar	+ lar	+ lar	+ lar
İLGİ	+ lı, + nlı	+ nlı	+ nlı	+ lı, + nlı, + lım	+ lı, + nlı, + lım	+ Xn, + nXn	+ nUg
YÜKLEME	+ (X)g, + lın, + nı	+ (X)g, + lın, + nı	+ (X)g, + nı, + nı, + lı	+ nı, + lı, + nı	+ nı, + lı, + nı	+ nı	+ yI
YÖNELME	+ ka	+ ka	+ GA, + nA	+ GA, + A	+ GA, + A	+ GA, + KA	+ (y)A
BULUNMA	+ DA	+ DA	+ DA	+ DA	+ DA	+ DA	+ dA
AYRILMA	+ DA	+ Dın	+ Dın	+ dAn, + dIn	+ dAn, + dIn	+ Dın	+ dAn
EŞİTLİK	+ ÇA	+ ÇA	+ ÇA	+ ÇA	+ ÇA	+ ÇA	+ ÇA
YÖN GÖSTERME	+ gArU	+ gArU	+ gArU, + rU, + rA	+ gArI	+ gArU, + ArU, + rA	+ KArl, + KArlU, + rA, + rU	+ ArU
ARAÇ	+ (X)n	+ (X)n	+ (X)n	bile, bilen, birle kelimeleri kullanılır	+ In, + lA	bile, bilen, birle kelimeleri kullanılır	+ lA, + lIn

FİLLERE EKLENEN ÇEKİM EKLERİNİN TARİHİ TÜRK LEHÇELERİNDE KARŞILAŞTIRILMASI

FİLLERE EKLENEN ÇEKİM EKLERİNİN TARİHİ TÜRK LEHÇELERİNDE KARŞILAŞTIRILMASI	KÖKTÜRKÇE	UYGARCA		KARAHANLI TÜRKÇESİ		KIPÇAK TÜRKÇESİ		HAREZM TÜRKÇESİ		ÇAĞATAY TÜRKÇESİ		EAT
	I. TEKİL	-m	men	-m	men	-m	men	-m	men	-m	men	
SAHİS EKLERİ	II. TEKİL	-n, -G	sen	+n	sen	-n	sen, sîn	-n	sen	-n	sen	-n
	III. TEKİL	—	—	—	(ot)	—	—	—	—	—	—	—
	I. ÇOĞUL	-mız	biz	-mız	-mız	-mız	biz	-mız	biz	-mız	biz	-k
	II. ÇOĞUL	+nız	siz	-nız	siz	-nız	siz	-nız	siz	-nız	siz	(U)
	III. ÇOĞUL	—	—	-nız	-nız	-nız	-nız	-nız	-nız	-nız	-nız	-nız
EMİR KİPİ	GÖRÜLEN GEÇMİŞ ZAMAN	-DI	-DI, -yûk	-DI, -DX	-DI, -DU	-DI, -DU	-DI, -DU	-DI, -DU	-DI, -DU	-DI, -DU	-DI, -DU	-DI
	DUYULAN GEÇMİŞ ZAMAN	-mı	-mı	-mı	-mı	-mı	-mı	-mı	-mı	-mı	-mı	-mı
	GENİŞ ZAMAN	-Xr	-Xr	-Xr	-Xr	-Xr	-Xr	-Xr	-Xr	-Xr	-Xr	-Xr
	ŞİMDİKİ ZAMAN	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	GELECEK ZAMAN	-Dağ	-Dağ	-Dağ	-Dağ	-Dağ	-Dağ	-Dağ	-Dağ	-Dağ	-Dağ	-Dağ
EMİR KİPİ	İSTEK KİPİ	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	ŞART KİPİ	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	GEREKİLİLİK KİPİ	—	-gu (luk) ker-gek	-gu gerek	-gu gerek	-gu gerek	-gu gerek	-gu gerek	-gu gerek	-gu gerek	-gu gerek	—
	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

ÇÖZÜMLÜ TEST

- Köktürklerden kalma en eski yazıt aşağıdaki seçeneklerin hangisinde verilmiştir?
 - Bugut Yazıtı
 - Çoyren Yazıtı
 - Küll Çor Yazıtı
 - Köl Tigin Yazıtı
 - Bilge Kağan Yazıtı
- Köktürk Kağanlığının "runik" harflerle oluşturulan ilk yazıtı aşağıdakilerden hangisidir?
 - Ongin Yazıtı
 - Tonyukuk Yazıtı
 - Çoyren Yazıtı
 - Bilge Kağan Yazıtı
 - Köl Tigin Yazıtı
- Köktürk yazısının tamamını ilk kez çözümleyen bilim adamı aşağıdakilerden hangisidir?
 - Nicholas Poppe
 - Vilhelm Thomsen
 - Gustaf J. Ramstedt
 - Johann Wiedemann
 - Daniel G. Messerschmidt
- Orhun Türkçesinde kullanılmış olan ve günümüzde yalnızca Yakutçada bulunan ön damak genizsili aşağıdakilerden hangisidir?
 - f
 - c
 - p
 - ŋ (nazal n)
 - ɳ (palatal n)
- Aşağıdaki sözcüklerden hangisi isimden isim yapım eki almıştır?
 - olurtum
 - tüketi
 - bodunum
 - edgüti
 - begler
- Aşağıdaki sözcüklerden hangisi türemiş yapıdır?
 - sabımın
 - itdim
 - süledim
 - maña
 - tün
- Aşağıda verilen sözcüklerden hangisi çokluk eki almıştır?
 - tarkat
 - ilgerü
 - ança
 - añıg
 - emti
- Aşağıdaki cümlelerin hangisinde iyelik eki kullanılmıştır?
 - edgüti eşid
 - yırıgaru tün ortusuñaru
 - ol emti añıg yok
 - tüpütke kiçig tegmedim
 - ilte buñ yok

9. Aşağıdaki cümlelerin hangisinde yön gösterme eki bulunmaktadır?

- A) il tutsık yir ötüken yış ermiş
- B) edgü bilge şahısg edgü alp şahısg yoritmaz ermiş
- C) ol yergerü barsar türük bodun ölçeği sen
- D) türük bodun tok arkuk sen
- E) açsık tosık ömez sen

10. "kontukda" sözcüğünün almış olduğu ekler aşağıdakilerin hangisinde sırasıyla doğru olarak verilmiştir?

- A) İsimden fiil - sıfat-fiil - bulunma
- B) Fiilden isim - isimden fiil - bulunma
- C) İsimden fiil - zarf-fiil - bulunma
- D) İsimden isim - sıfat-fiil - bulunma
- E) Fiilden fiil - sıfat-fiil - bulunma

11. "anta ańıg şahıs anca başgurur ermiş" cümlesindeki altı çizili sözcüğün türü aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Zamir
- B) Sıfat
- C) Edat (Sontakı)
- D) Zarf
- E) Bağlaç

12. "kontukda kisre ańıg bilig anta öyür ermiş" cümlesindeki altı çizili sözcüğün görevi aşağıdaki seçeneklerin hangisinde verilmiştir?

- A) Zarf
- B) Sıfat
- C) Zamir
- D) Sontakı
- E) Bağlaç

13. "alp şahısg yoritmaz ermiş" cümlesindeki birleşik zamanlı fiil aşağıdakilerin hangisiyle kurgulanmıştır?

- A) Geniş zamanın olumsuzunun rivayeti
- B) Şimdiki zamanın olumsuzunun rivayeti
- C) Gelecek zamanın hikâyesi
- D) Belirsiz geçmiş zamanın hikâyesi
- E) Belirli geçmiş zamanın rivayeti

14. "üküş türük bodun öltüg" cümlesinin yüklemi, aşağıdakilerden hangisiyle çekimlenmiştir?

- A) I. tekil şahıs şimdiki zaman
- B) II. tekil şahıs belirli geçmiş zaman
- C) III. tekil şahıs geniş zaman
- D) I. çoğul şahıs şimdiki zaman
- E) II. çoğul şahıs belirsiz geçmiş zaman

15. "ötüken yış olursar bengü il tutı olurtacı sen" altı çizili ekler, aşağıdakilerden hangisinde sırasıyla doğru verilmiştir?

- A) Yönelme durumu, isimden isim
- B) Zarf-fiil, gelecek zaman
- C) Belirtme durumu, geniş zaman
- D) Sıfat-fiil, fiilden fiil
- E) Eşitlik eki, şimdiki zaman

16. Aşağıdaki fiillerden hangisi gelecek zaman II. tekil şahıs ekiyle çekimlenmiştir?

- A) başgurur
- B) olurttı
- C) içikdük
- D) kışayın
- E) ölsıgıg

17. "anı üçün ilig ança tutmış." cümlesindeki altı çizili ekler, görev bakımından aşağıdakilerin hangisinde doğru verilmiştir?

- A) İsimden isim - belirtili geçmiş zaman
- B) Araç durum eki - zarf-fiil
- C) Yönelme durumu eki - geniş zaman
- D) Belirtme durumu eki - belirsiz geçmiş zaman
- E) Yön gösterme eki - sıfat-fiil

18. "atı küsi yok bolmazun" cümlesinin fiili aşağıdakilerden hangisiyle çekimlenmiştir?

- A) Gelecek zaman
- B) Geniş zaman
- C) Emir kipi
- D) Şimdiki zaman
- E) Belirli geçmiş zaman

19. Aşağıda verilen sözcüklerden hangisi zarf-fiil eki almıştır?

- A) kelipen
- B) erinç
- C) biligsiz
- D) biriye
- E) ögüm

20. Aşağıda verilen sözcüklerden hangisi türemiş yapıtlı değildir?

- A) külüg
- B) eçisin
- C) yoglarnış
- D) biligsiz
- E) adınılı

ÇÖZÜMLER

1. Köktürklerden kalan en eski yazıt 581'de dikilmiş olan Bugut Yazıtı'dır. Sogd alfabesiyle yazılmıştır.

Cevap A

2. 688 - 692 yıllarında yazılmış olan Çoyren Yazıtı, Köktürklerin runik harflerle oluşturulan ilk yazıtıdır.

Cevap C

3. Bu yazının tamamının ilk kez çözümlenmesi, 1893 yılında Vilhelm Thomsen tarafından yapılmıştır. Bu yıldan önce yazının tamamı çözümlenememiştir.

Cevap B

4. A, B, C, D seçeneklerindeki sesler günümüzde kullanılırken E seçeneğindeki ses günümüzde sadece Yakutçada (Saha Türkçesi) kullanılmaktadır.

Cevap E

5. A'da belirli geçmiş zaman ve şahıs eki, B'de fiilden isim, isimden fiil, fiilden fiil ve zarf fiil eki, C'de iyelik eki, E'de çokluk eki, D'de ise isimden isim yapım eki bulunmaktadır.

Cevap D

6. "süledim" sözcüğünde bulunan "+le-" eki, isimden fiil yapım eki olduğu için sözcüğü türetmiştir.

Cevap C

7. Çokluk ekleri "+lar, +gun, +an, +(ı) t" olduğu için A'daki tarkat (Tarkanlar) sözcüğü bu eki almıştır.

Cevap A

8. "Kuzeyden gece ortasına..." anlamına gelen "yırıgaru tün ortusuıgaru" söz öbeği "+sı" iyelik ekini almıştır.

Cevap B

9. C seçeneğinde bulunan "yergerü" sözcüğündeki "+gerü" yön gösterme ekidir.

Cevap C

10. "ko-" fiil kökünden türeyen sözcük, "-n-" fiilden fiil, "-tuk+" sıfat-fiil, "+da" bulunma - çıkma durumu eki almıştır.

Cevap E

11. Eşitlik ekini alan bu sözcük Köktürkçede tarz zarfı olarak kullanılmaktadır.

Cevap D

12. "kisre" sözcüğü "sonra" anlamını karşılamaktadır. Köktürkçede sontaki, görevinde kullanılmıştır.

Cevap D

13. "yürütmezmiş" anlamına gelen birleşik zamanlı fiil, "-maz" geniş zamanın olumsuz ekinin üzerine "-mış" rivayet ekinin gelmesiyle oluşmuştur.

Cevap A

14. "öltüg" fiili "öldün" anlamına gelmektedir. Dolayısıyla "öl-" fiilinin üzerine "-dü" belirli geçmiş zaman eki ve "-g" II. tekil şahıs eki gelmiştir.

Cevap B

15. "tutarak" anlamına gelen "tuta" fiili, zarf-fiil eki alırken "oturacak" anlamına gelen "olurtaçı" fiili ise gelecek zaman almıştır.

Cevap B

16. "öl-" fiilin üzerine gelen "-sıg-" gelecek zaman eki, sadece II. tekil şahıs ekinde çekimi bulunan zaman ekidir.

Cevap E

17. "ülkeyi" anlamına gelen "ilig" sözcüğü, belirtme durumu eki, "tutmuş" anlamına gelen "tutmuş" sözcüğü de belirsiz geçmiş zaman eki almıştır.

Cevap D

18. "olmasın" anlamına gelen "bolmazun" sözcüğü III. tekil şahıs emir eki "-zun" ile çekimlenmiştir.

Cevap C

19. "gelerek" anlamına gelen "kelipen" sözcüğü "kel-" fiilinin üzerine "-ipen" zarf-fiil eki almıştır.

Cevap A

20. "eçisin" sözcüğü "eçi" isim kökünün üzerine "+sı" iyelik ve "+n" belirtme durumu eki almıştır. Yapım ekleri bulunmadığı için sözcük basittir.

Cevap B

III. UYGUR TÜRKÇESİ

Ötüken Uygur Kağanlığı

Uygur, Basmlı ve Karlukların ittifakıyla II. Köktürk Devleti yıkılıp yerine 744 yılında Ötüken Uygur Kağanlığı kurulmuştur. Kağanlığın merkezi Karabalgasun'dur. Türklerin kurmuş olduğu ilk şehir olarak kabul edilen Bay - Balık (Zengin Şehir) bu kağanlık döneminde kurulmuştur.

Bögü Kağan'ın Ötüken Uygur Kağanlığı için önemli katkıları ve yenilikleri olmuştur. Yaptığı Çin Seferi'nin halkı için en önemli sonucu, Maniheizmi resmen kabul etmiş olmasıdır.

Bögü Kağan'ın Mani dinini kabul etmesinde farklı nedenler bulunmaktadır. Bunlar:

- ✓ Mani dininin, halkın kültür seviyesini yükselteceğini düşünmesi
- ✓ Bu dinin bedene ve maddi unsurlara nefretle baktığını düşünmesi
- ✓ Çinlilerin Mani dininden nefret etmeleri
- ✓ En önemli unsurlardan biri de ticaret ehli olan Sogdlarla ittifak kurmak istemesi
- ✓ Mani dininin Uygurlar üzerindeki olumsuz etkisi ise dinin barışçıl faaliyetler içermesinden dolayı hükümdarların mücadele azmini, savaş isteklerini azaltmış olmasıdır. Bu etkiler sonucunda Ötüken Uygur Kağanlığı, 840 yılında Kırgızlar tarafından yıkılmıştır.

Koço Uygur Kağanlığı

Kırgızların Ötüken Uygur Kağanlığını yıkmasından sonra Uygurlar, güneye gidip merkezi Koço olan yeni bir kağanlık kurmuşlardır. Bu kağanlığın tarihte üstlenmiş olduğu en önemli rol, kültür alanındaki başarıları olmuştur. Koço Uygur Kağanlığında, Maniheizm, Budizm'in gerisinde kalmıştır. Kağanlık, 1250 yılında Moğollar tarafından yıkılmıştır.

Uygur Alfabesi

Mani ve Uygur alfabesi olmak üzere Maniheizm Türkleri iki alfabe kullanmıştır. Bir müddet sonra Mani alfabesi yerini tamamen Uygur alfabesine bırakmıştır.

Uygur alfabesi, Soğd alfabesi kökenli olsa da bazı kavramların gösterilmesi bakımından aralarında farklar bulunmaktadır. Uygur alfabesi, Soğdların el yazısından (kurziv) harf ilaveleri gibi bazı değişiklikler yapılarak kullanılmış bir yazı sistemidir.

Kaşgarlı Mahmud, Uygur alfabesi için "Divanü Lügâti't - Türk (1071)" adlı eserinde Türk alfabesi olarak söz etmiştir.

Uygur alfabesinin Türkler arasında ne zaman kullanılmaya başlandığı konusunda kesin bir bilgi yoktur. Fakat Soğd yazısının 7. yy.da ortaya çıktığı ve alfabenin 8. yy.da Doğu Türkistan'da kullanıldığı, 9. yy.ın son yarısında Koço Uygur Kağanlığının kurulmasıyla yaygınlık kazandığı görüşü mevcuttur. Ötüken Uygur Kağanlığı Dönemi'nde ise hâlâ Köktürk alfabesinin kullanıldığı bilinmektedir.

Ötüken Uygur Kağanlığından (744 - 840) kalan runik harfli metinler şunlardır:

- Taryat (753)
- Tez Yazıtı (750)
- Mayan Çor (759 - 760)
- Karabalgasun (808 - 821)
- Suci (820 - 840)
- II. Karabalgasun (825 - 840)

Uygur alfabesi 15. yy.a kadar kullanılmaya devam etmiş ve yerini Arap alfabesine bırakmıştır. Bu alfabe 18. yy.a kadar dinî amaçlı da olsa Budist Uygurlar arasında kullanılmıştır.

Uygur alfabesi, İslami dönemin ilk eserlerinin bazı nüshalarında da kullanılmıştır. "Kutadgu Bilig'in Viyana nüshası ile "Atabetü'l - Hakayık"ın en iyi nüshası Uygur harfleri ile yazılmıştır.

Uygur alfabesi 14 harften oluşmaktadır. Fakat bu harfler birden çok sesi karşılamaktadır. Bu da alfabenin yetersiz olduğunu gösterir.

Uygurca metinler üzerine çalışma yapan ilk bilim adamı Müller'dir. İlk yayın da "Uigurica" dır. Başka bir yayın olan "Türkische Turfan - Texte" ise v. Bang ile A. von Gabain tarafından çıkarılmıştır.

A. BUDİST UYGUR EDEBİYATI

- Budist Uygurların eserlerinin çoğunluğunu Soğdça, Çince, Tohorca, Tibetçe ve Sanskritçeden yapılmış çeviriler oluşturmaktadır.
- Yapılan bu çevirilerin yanı sıra az sayıda da olsa özgün yapıtlar bulunmaktadır. Çeviri yazmaların büyük çoğunluğu ise Çince'den yapılmıştır.
- Bu eserlerden bazıları şunlardır:

Avadana ve Jataka

- Buda'nın yaşadığı çeşitli olaylar anlatılır.
- Genellikle bu dini kabul eden kimselere dinsel bilgi vermek için yazılmıştır.

- Topluluğa aktarılan bu hikâyeler genellikle "Sutralar" (Buda'nın vaazları) içinde verilmiştir.
- Bu hikâyeler aynı zamanda sahnelenmek için de yazılmıştır.

Maññisimit

- Çeviri eserlerden olan bu eser, "körünç" yani sahne eseri şeklinde yazılmıştır.
- Bu eserin bir bölümü Buda'nın hayatından söz ettiği için "Avadana"lar arasına girerken diğer bir bölümü de Buda'nın vaazlarını içerdiği için "Sutra"lar arasında değerlendirilir.

Kalyanamkara et Papamkara

- Sahnelenmek için kaleme alınan eserlerden biri de "İyi Düşünceli Prense Kötü Düşünceli Prense" hikâyesidir.

Budist Uygur edebiyatında Buda vaazlarını ele alan "Sutra"lar da kaleme alınmıştır. Büyük bir kısmı Uygurcaya çevrilmiş olup "Nirvanasutra, Su-
varnaprabhasa sutra, Maytrisudur" adlı eserlerdir.

Altun Yaruk

- Sutraların en önemlisi 1910 yılında Malov'un gün ışığına çıkardığı "Suvarnaprabhasa" adlı eserdir.
- Eserin Uygurca adı Altun Yaruk'tur.
- Eser, Çince'den Uygurcaya Beşbalıklı Şingko Seli Tutung isimli bir bilgin tarafından çevrilmiştir.
- Eserin Leningrad'ta eksiksiz bir nüshası bulunmaktadır. Bu yazma üzerine ilk kez çalışan W. Radloff'tur.

Sekiz Yükmek

- Bu sahada Çince'den tercüme edilen uydurma "Sutra"lar da bulunmaktadır. Bu "Sutra"ların başında "Sekiz Yükmek" (Sekiz Yığın) adlı eser gelmektedir.
- Eserin birçok nüshası bulunmaktadır.

"Sutra"lar arasında bulunan diğer bir eser de *Kuanşi - im Pusa*'dır. Leningrad'da bulunan yazması üzerine ilk yayını W. Radloff hazırlamıştır.

B. MANİHEİST UYGUR EDEBİYATI

- Maniheist Uygur yazmaları küçük boyutludur.
- Yazmaların özenle oluşturulması ve noktalama işaretlerinin kullanılması bu yazmaları Budist yazmalarından ayıran önemli özelliklerdir.
- Bu sahadaki eserler arasında dinî konulu metinler, töybe duaları, manastır yönetmeliği gibi ürünler bulunmaktadır.
- Aynı zamanda ilk Türk şairi olarak nitelendirilen Arpin Çor Tigin'in de bir şiiri Maniheist yazmalar arasında bulunmaktadır.

Huastvanift

- Tövbe etmek amacıyla oluşturulan yazmaların en önemlisi "Huastvanift"tir.
- Eser, Uygur ve Mani alfabesiyle yazılmış olsa da Soğdca'dan çevrildiği düşünülmektedir.
- Eser üzerine 1904'te Müller çalışmaya başlamıştır.

Irg Bitig

- 10. yüzyılda yazıldığı tahmin edilmektedir.
- Maniheizme ait birkaç unsur içerse de bir din kitabı değil, fal kitabıdır.
- Köktürk alfabesiyle yazılmıştır.

Örnek Soru

Anta ötrü tengri tengrisi burkan inçe tip yarlıkadı: Ananta! Öngre ertmiş ödte bu çambudivip uluşta Maharadi altıg ilig han bar erti ol yme Maharadi ilig han ertingü ulug bay barımlıg, tsangları ağılıkları tarıg ed tavar öze tolu.

Bu parça aşağıdaki eserlerin hangisinden alınmış olabilir?

- A) Irg Bitig
- B) Divanü Lügati't Türk
- C) Altun Yaruk
- D) Karabalğasun Yazıtı
- E) Kutadgu Bilig

Çözüm

Verilen parçada geçen "tengri tengrisi burkan" ifadesinden bu eserin Burkancı (Budist) Uygur Dönemi metinlerinden biri olduğunu anlıyoruz, seçeneklerdeki Altun Yaruk, Burkancı Uygur edebiyatında kaleme alınmıştır.

Cevap C

C. UYGURCADA "Y" VE "N" AĞZI

A. Von Gabain, bu yazı dilinden söz ederken ilk sırada Uygurlar olmak üzere beş boyun ağız özelliklerinin bulunduğunu belirtmiştir. Ağız farklılıklarını "n" ve "y" ağızı olarak ayırmıştır. Bu "n", "y" sesleri Köktürkçede bulunan "ñ" (ny palatal n) birleşik sesidir. Köktürkçede bulunan "añıg" sözcüğü, Uygurcada n ağızında "anıg", y ağızında ise "ayıg" şeklindedir.

Maniheist ve Budist eserlerin çoğunluğu "y" ağızı ile oluşturulmuştur. "n" ağızıyla yazılmış olan eserlerdeki farklılıklar şunlardır:

- Belirli geçmiş zaman I. tekil kişi → -t +am
- I. ve II. çoğul kişi emir eki → -alam, -aŋ
- İyelik I. ve II. çoğul kişi eki → +amaz, +ayaz
- Belirtme durumu eki → +ag
- Zarf-fiil eki → -ap
- İsimden sıfat yapım eki → +lag

Budizm, MÖ 563 - 483 yıllarında yaşayan Gautama Buddha isimli bir Hintli tarafından kurulmuştur.

Maniheizm, 216 - 277 yıllarında yaşamış Mani isimli bir kişi tarafından kurulmuştur.

D. KÖKTÜRKÇE VE UYGURCA ARASINDAKİ FARKLILIKLAR

Uygur Türkçesi, Köktürkçenin devamı şeklinde oluşmuştur. Bu iki Türkçe arasındaki fark, ayrı Türk boylarının ağız farklılıklarından kaynaklı oluşan ses, biçim ve söz dağarcığıyla alakalı olan farklardır. İki Türkçe arasındaki bu farklar şunlardır:

- ✓ Köktürkçedeki söz başı /b/ sesi, Uygurcada bazı kelimelerde /m/ şeklini almıştır.
bun > muŋ, ben > men
- ✓ Köktürkçede söz ortası ve sonunda bulunan /b/ sesi, Uygurcada /w/ şeklini almıştır.
sub > suw, sebin- > sew-
- ✓ İlgili durumu eki Köktürkçede "+İŋ", "+nİŋ" şeklindeyken Uygurcada ünlü veya ünsüzle biten sözlerden sonra "+nİŋ" şeklindedir.
hannİŋ hatunı, bälİŋŋ (şehrin), avçİŋŋ (avcının)
- ✓ Çıkma anlamı Köktürkçede "+DA" eki ile karşılanırken Uygurcada "+Dİn" olmuştur.
orunluktın (tahttan), andın (ondan)
- ✓ Köktürkçede gelecek zaman ekleri "-DAÇI, -SİK, -ÇI" iken Uygurcada bu eklerle ilave olarak "-GAY" eki de kullanılmıştır.
kılğay men (yapacağım)
- ✓ Köktürkçede yalnızca insanla ilgili kelimelerde kullanılan çokluk eki "+lar" Uygurcada genel bir çokluk eki hâline gelmiştir.
köller, arslanlar

Yukarıdaki farklılıkların haricinde Köktürkçe için kullanılan bütün dil bilgisi unsurları Uygur Türkçesi için de kullanılmaktadır.

ÖABT Çıkmış Soru

Ol ödün ayıg öglü tigin, inisi, inçe tip sakıntı: Ögüm karjım içim tiginke sever, mini aklayur erti. Amtı içim taluyka barıp erdini kelürser, takı ağırlıg bol-gay men takı uçuz bolgaymen tip sakıntı: amtı birle barayın! Ötrü karjı hanka inçe tip ötünti: içim tigin öüm yirke barır. Negülüg kalır men tenrim?

Bu parçaya göre Uygur Türkçesiyle ilgili olarak aşağıda verilenlerden hangisi yanlıştır?

- A) Belirli geçmiş zaman eki, tonlu sesle sonlanan sözcüklere de tonsuz biçimde eklenmektedir.
- B) Yönelme durumu ekinin ünsüzü uyum dışındadır.
- C) Eklerin sonundaki -g sesi korunmuştur.
- D) Gelecek zaman için kullanılan ek "-sar/-ser"dır.
- E) Geniş zaman ekine eklenen kişi eki zamir kökenlidir.

Çözüm

Metinde geçen "sakıntı (düşündü)", "ötünti (hitap etti)" sözcükleri belirli geçmiş zamanda çekimlenmiştir. Sözcükler tonlu bir ünsüzle bitmesine rağmen (n) belirli geçmiş zaman eki "-tı/-li" tonsuz biçimde eklenmiştir.

"taluy-ka (okyanusa)", "han-ka (hana)", "yir-ke (ülkesine)" sözcüklerine gelen yönelme durumu eki, ünsüz uyumu dışındadır.

"ayıg, ağırlıg" sözcüklerinde ek sonundaki "-g" korunmuştur. "sever, aklayur (nefret eder)" fiilleri III. tekil kişi "o" ile çekimlenmiştir ve kişi zamiri kökenlidir.

Ancak Uygur Türkçesindeki "-sar/-ser" günümüz Türkçesindeki "-se/-sa"nın (şart) karşılığıdır. Uygur Türkçesinde gelecek zaman için "-gay" eki kullanılır (bolgay men > olacağı).

Cevap D

E. UYGURCA ÖRNEK METİNLER VE UYGULAMA ÇALIŞMASI

Kalyanamkara Et Papamkara

İyi Düşünceli Prensle Kötü Düşünceli Prens

Transkripsiyonlu Metin

taşgarı ilinçüke atlanturdı erti balık taşın tarıgçılarag körür erti kurug yirig suvayu öl yirig tariyu kuş kuzgun sukar yulıyur sansız tümen özlüg ölürür tarıg tariyu amarı tınlıglarag kuşçı keyikçi balıkçı avcı torçı tuzakçı bolup ayıg kılınç kılur tınlıglarag ölürür.

Türkiye Türkçesine Çeviri

(Prens) dışarıya gezinti yapmak üzere ata bindirmişlerdi. Şehir dışında çiftçileri görür idi. Kuru toprağı sulayıp yaşı toprağı ekerlerken kuş kuzgun gaga vurup (canlıları) çekip çıkarıyor, sayısız, on binlerce canlı öldürüyor. Tarla sürerlerken kuş avcısı, yaban avcısı, balıkçı, ağ ile kuş avlayan, tuzakçı kötü işler yapıyor, birçok canlıyı öldürüyor.

Metinde Geçen Sözcüklerin Çözümlemeleri

taş+garı "dışarı" (yön gösterme eki)

il-in- (fiilden fiil yapım eki), -çü (fiilden isim yapım eki), +ke (yönelme durumu) "gezinti" at + la- (isimden fiil yapım eki), -n (fiilden fiil yapım eki, ettirgenlik eki), -dı erdi (belirli geçmiş zamanın hikâyesi) taş+tın (çıkma durumu eki) "dıştan" tar-g (fiilden isim yapım eki), +çı (isimden isim yapım eki), +lar (çokluk eki), +ag (belirtme durumu eki) "çiftçiler"

kör-ür (geniş zaman eki), er-ti (hikâyesi) "görürdü"

kuru-g (fiilden isim yapım eki) "kuru"

yir-+ ig (belirtme durumu eki) "yeri"

suv + a (isimden fiil yapım eki), -yu

(zarf-fiil eki) "sulayıp"

tarı-yu (zarf-fiil eki) "ekmek"

suk-ar (III. tekil şahıs geniş zaman eki)

"gagalamak"

yulı-yur (III. tekil şahıs geniş zaman eki)

"çıkarmak"

sa-n (fiilden isim yapım eki), +sız (isimden isim yapım eki) "sayısız"

öz+lüg (isimden isim yapım eki) "canlı"

öl-ür (fiilden fiil yapım eki, ettirgenlik), -ür

(III. tekil şahıs geniş zaman) "öldürmek"

tın+lıg (isimden isim yapım eki), +lar (çokluk eki), +ıg (belirtme durumu eki) "canlıları"

kuş+çı (isimden isim yapım eki)

bol-up (zarf-fiil eki) "olmak"

kıl-n (fiilden fiil yapım eki, dönüşlülük) -ç (fiilden isim yapım eki) "kılmak"

Transkripsiyonlu Metin

O ödün kangı kan bu saw eşidip kök tengeri tapa ulıdı, sıktadı; yüksek ediz orunluktın kodı öz kemiş, ögsiredi, taltı. Ölüg teg kamılı tüştı. Ür kiç timin öglenti. Ötrü ol ödün Branas uluş bodunı alku busantı, ıgladılar.

Ol ödün kangı kan ayıg kılınçlıg ak oğlın inçe tip sizinti. Amrak oğlum ölti erser, munur yüzün yime körmeyim.

Türkiye Türkçesine Çeviri

O zaman han babası bu sözü işitip mavi göğe doğru uludu, feryat etti; yüksek tahtından kendini aşağı attı, bilincini kaybedip bayıldı. Ölü gibi uzanıp kaldı. Uzun zaman sonra kendine geldi. Sonra Branas ülkesinin bütün halkı üzüldü ve ağladı.

O zaman han babası kötü işli (yaratılışlı) oğlundan şüphelendi. Sevgili oğlum öldüyse bunun da yüzünü görme-yeyim.

Sıra Sızdık!

Aşağıdaki sözcükleri ekleri ve kökleri bakımından inceleyiniz.

eşid-ip →

ulı-dı →

orunluk+tın →

ölüg →

ıgladılar →

kılınçlıg →

oğlum →

ölti erser →

munur →

yüzün →

körmeyin →

Cevaplar

eşid-ip → fiil kökü + zarf-fiil eki

ulı-dı → fiil kökü + belirli geçmiş zaman

orunluk+tın → isim kökü + çıkma hâli

ölüg → fiil kökü + fiilden isim yapma eki

ıgladılar → fiil kökü + belirli geçmiş zaman + III. çoğul kişi

kılınçlıg → fiil kökü + fiilden isim yapma + isimden isim yapma

oğlum → isim kökü + I. tekil kişi iyelik

ölti erser → belirli geçmiş zamanın şart birleşik çekimi (-ti belirli geçmiş zaman, -er ek fiil, -ser şart çekimi)

munur → isim kökü + ilgi eki

yüzün → isim kökü + III. kişi iyelik

körmeyin → fiil kökü + olumsuzluk eki + şahıs eki

Örnek Soru

Aşağıdakilerin hangisinde bir bilgi yanlışı vardır?

- A) Yazılı dönemin ilk üçünde birbirinden farklı alfabeler kullanılmıştır.
- B) Köktürkçede ve Uygurcadaki gelecek zaman eki birbirinden farklıdır.
- C) Köktürkçe metinlerde dil çok sadedir, yabancı kelimeler yoktur.
- D) Köktürkçede, çıkma durumuna özgü bir ek yoktur, çıkma eki Uygurcada oluşmuştur.
- E) Köktürkçede, insan dışındaki varlıklara özgü çokluk eki yoktur, Uygurcada genel bir çokluk eki oluşmuştur.

Çözüm

Yazılı dönemin ilk üçünde Köktürk, Uygur ve Arap alfabeleri kullanılmıştır. Gelecek zaman eki Köktürkçede "-DAÇI -sık" ekleridir, Uygurcada "-Gay" ekidir. Köktürkçede "+DA" eki hem bulunma hem de çıkma durumu için kullanılır, Uygurcada çıkma eki "+DİN" ekidir. Köktürkçede çokluk eki "+lar" sadece insana özgü kelimelerde kullanılırken bu ek Uygurcada genel bir çokluk eki hâline gelmiştir. Buna göre; A, B, D, E seçeneklerindeki karşılaştırmalar doğrudur. Köktürkçedeki tüm kelimeler Türkçe kökenli değildir.

Cevap C

ÇÖZÜMLÜ TEST

1. Aşağıdakilerden hangisi Ötüken Uygur Kağanlığı (744 - 840) döneminde runik harflerle oluşturulan metinler arasında bulunmaz?

- A) Altun Yaruk
- B) Mayan Çor
- C) Karabalgasun
- D) Taryat
- E) Suci

2. Uygur alfabesi aşağıda verilen İslami dönem eserlerinin hangisinde kullanılmıştır?

- A) Mukaddimetü'l - Edeb
- B) Kısasü'l - Enbiyâ
- C) Kutadgu Bilig
- D) Divanü Lügât't - Türk
- E) Muinü'l - Mürid

3. Uygur Türkçesiyle yazılmış olan metinler üzerine ilk çalışmayı yapan bilim adamı aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Gabain
- B) Poppe
- C) Strahlenberg
- D) Yadrintsev
- E) Müller

4. Budist Uygur edebiyatında en önemli sutra olma özelliği gösteren "Suvarnaprabhasa sutra" adlı eserin Uygurca adı aşağıdaki seçeneklerin hangisinde verilmiştir?

- A) Maytrisudur
- B) Altun Yaruk
- C) Sekiz Yükmek
- D) Maitrisimit
- E) Kuşaşı - im Pusar

5. Aşağıda verilen eserlerden hangisi Çince'den tercüme edilen uydurma "sutra"lar arasında yer alır?

- A) Nirvanasutra
- B) Maytrisudur
- C) Altun Yaruk
- D) Sekiz Yükmek
- E) Kuşaşı - im Pusar

6. Aşağıda Budist Uygur edebiyatı eserlerinden hangisi sahnelenmek için kaleme alınan eserler arasında yer alır?

- A) Kalyanamkara et Papamkara
- B) Kuşaşı - im Pusar
- C) Suvarnaprabhasa sutra
- D) Maytrisudur
- E) Sekiz Yükmek

7. Maniheist Uygur edebiyatında tövbe etmek amacıyla oluşturulan yazmaların en önemlisi aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Maitrisimit
- B) Altun Yaruk
- C) Sekiz Yükmek
- D) Huastvaniit
- E) Nirvanasutra

8. Aşağıdaki sözcüklerin hangisinde belirli geçmiş zaman eki bulunmaktadır?

- A) ölürür
- B) atlanturdu
- C) tokıyur
- D) ermiş
- E) tınıglar

9. Aşağıdaki söz öbeklerinin hangisinde çıkma durumu eki bulunmaktadır?

- A) balık taşın
- B) körür erti
- C) tarıg tariyu
- D) amarı tınıglar
- E) yüng engirer

10. Aşağıdaki sözcüklerden hangisi türemiş yapı değildir?

- A) tarıgçı
- B) sansız
- C) tınıg
- D) keyikçi
- E) terisin

11. Aşağıdaki cümlelerden hangisi belirtme durumu eki almıştır?

- A) kan ügüz akıtar
- B) ıglayu balıkka kirdi
- C) tınıglarig ölürür
- D) bez bertetip kars tokıyur
- E) emgeklig yir ermiş

12. "ayıg kılınçlıglar kılınısın körüp" söz öbeğindeki altı çizili eklerin görevi aşağıdakilerin hangisinde sırasıyla doğru olarak verilmiştir?

- A) Belirsiz geçmiş zaman, zarf-fil
- B) Belirli geçmiş zaman, sıfat-fil
- C) İsimden isim yapım eki, çokluk eki
- D) Sıfat-fil, zarf-fil
- E) Gelecek zaman, eşitlik eki

13. Aşağıda verilen cümlelerden hangisi zarf-fil eki almıştır?

- A) ne üçün buşuşlugi keltinliz
- B) ıglayu balıkka kirdi
- C) negülük togdum men
- D) tigin inçe ötünti
- E) kangı illig yanlıgkadı

14. "yir tegrri törümişte berü bay yime bar yok çıgay yime bar" cümlesindeki altı çizili sözcükler hangi görevde kullanılmıştır?

- A) Bağlaç
- B) Sontakı
- C) Zarf
- D) Sıfat
- E) Zamir

15. Aşağıdaki fiillerden hangisi gelecek zaman eki ile kurgulanmıştır?

- A) törümişte
- B) ıgladım
- C) sever mü siz
- D) bertmengler
- E) özgurgay sen

16. Aşağıda verilen fiillerden hangisi belirli geçmiş zaman II. tekil kişi ekiyle oluşturulmuştur?

- A) ötünti
- B) yarılığkadım
- C) ayıttınız
- D) keltiñg
- E) birdiler

17. Aşağıdaki fiillerden hangisi geniş zamanın hikâyesi ile çekimlenmiştir?

- A) körür erti
- B) yorıyor ermiş
- C) boltaçı erti
- D) bilmiş erti
- E) sever ermiş

18. Aşağıdaki sözcüklerden hangisi iyelik eki almamıştır?

- A) ögüküm
- B) kayusinga
- C) tigin
- D) kangı
- E) tengrim

19. Aşağıdaki cümlelerin hangisi emir kipiyle çekimlenmiştir?

- A) könülçe birdi
- B) kolguçılar üzülmemiş
- C) sini inçe sever men
- D) köngülüg birzün
- E) kanka inçe tip ötüntiler

20. Aşağıdaki sözcüklerden hangisi türemiş yapı değildir?

- A) ağılıktaki
- B) yadıltı
- C) kanka
- D) ağıçı
- E) yazukka

CÖZÜMLER

1. Gerçek adı "Suvarnaprabhasa sutra" olan "Altun Yaruk" adlı eser Çince'den Uygurcaya çevrilmiş bir sutradır.

Cevap A

2. İslami dönemin ilk eserlerinden olan "Kutadgu Bilig" in Viyana nüshası Uygur harfleri ile yazılmıştır.

Cevap C

3. Uygurca metinler üzerine ilk çalışma yapan Müller'dir. 1908'den itibaren ilk yayın özelliği gösteren "Uiguricâ" isimli seriyi çıkarmaya başlamıştır.

Cevap E

4. Çince adı "Suvarnaprabhasa sutra" olan eseri Beşbalıklı Singko Seli Tutung adlı bir bilgin, Uygurcaya "Altun Yaruk" adıyla çevrilmiştir.

Cevap B

5. A, B, C, E seçeneklerinde bulunan eserler Buda'nın gerçek vaazlarını içerirken D seçeneğindeki eser Çince'den tercüme edilen uydurma sutradır.

Cevap D

6. İyi düşünceli prensle kötü düşünceli prens adını karşılayan "Kalyanamkara et Papamkara" adlı eser, sahne eseri olarak oluşturulmuştur.

Cevap A

7. A, B, C, E seçeneklerindeki eserler Budist Uygur edebiyatına aittir. D seçeneğindeki eser ise Maniheizt Uygur edebiyatının en önemli tövbe yazmalarından biridir.

Cevap D

8. Belirli geçmiş zaman için kullanılan "-DI" eki "atlandı" sözcüğünde kullanılmıştır.

Cevap B

9. Uygur Türkçesinde kullanılan çıkma durumu eki +Dİ'n'dir. Dolayısıyla "şehir dışından" anlamına gelen A seçeneğindeki "+tın" çıkma durumu ekidir.

Cevap A

10. "derisini" anlamına gelen "terisin" sözcüğü, "+si" iyelik eki ile "+n" belirtme durumu eki almıştır. Yapım eki olmadığı için basit yapıdır.

Cevap E

11. "canlıları" anlamına gelen "tınıglarıñ" sözcüğü "+lıg" isimden isim yapım eki, "+lar" çokluk eki ve "+ıg" belirtme durumu eki almıştır.

Cevap C

12. "kötü işler yaptığını görerek" anlamına gelen söz öbeğinde "-mış" sıfat-fiil eki görevindeyken "-üp" zarf-fiil eki görevinde kullanılmıştır.

Cevap D

13. "Ağlayarak şehre girdi." cümlesini karşılayan B seçeneğindeki "ıglayu" sözcüğü "-(y) u" zarf-fiil eki almıştır.

Cevap B

14. "Yer gök yaratıldığından beri zengin de var, yoksul da var." anlamına gelen cümledeki altı çizili sözcükler "de" bağlacı görevinde kullanılmıştır.

Cevap A

15. "kurtaracaksın" anlamına gelen E seçeneği "-gur" fiilden fiil yapım eki, "-gay" gelecek zaman eki almıştır.

Cevap E

16. "geldin" anlamına gelen D seçeneğindeki sözcük "-ti" belirli geçmiş zaman ve "-ñg" II. tekil kişi eki almıştır.

Cevap D

17. "görür idi" anlamına gelen A seçeneğindeki birleşik zamanlı fiil "-ür" geniş zaman ekiyle "-ti" hikâye eki almıştır.

Cevap A

18. "ögüküm" sözcüğündeki "+üm" I. tekil iyelik, "kayusinga" sözcüğündeki "+sı" III. tekil iyelik, "kangı" sözcüğündeki "+ı" III. tekil iyelik, "tengrim" sözcüğündeki "+m" I. tekil iyelik ekidir. C seçeneği kök hâlinde, herhangi bir ek almamıştır.

Cevap C

19. "Gönlünün istediğini versin" anlamına gelen D seçeneğindeki "birzün" sözcüğünün çekimi sadece emir kipinde "-zün" vardır.

Cevap D

20. "hana" anlamına gelen C seçeneğindeki "+ka" yönelme durumu eki almıştır. Herhangi bir yapım eki almamıştır.

Cevap C

IV. KARAHANLI TÜRKÇESİ

Bu yazı dili 11 -13. yüzyıllar arasında gelişmiştir. Köktürkçe ve Uygurcanın devamı niteliğindedir.

Karahanlı Türkçesi için Hakaniye Türkçesi adı da kullanılmaktadır.

Uygur Kağanlığının yıkılmasından sonra 840 yılında devlet Bilge Kül Kadir Han tarafından kurulmuştur. Devlet, Satuk Buğra Han'ın 950 yılında İslamiyet'i kabul etmesiyle ilk İslam Türk devleti olma özelliği gösterir. Doğu Türkistan'ın batısında kurulan bu devletin kökeninin Karluklara uzandığı bilinmektedir. Devlet adamları bilime ve sanata da önem vermiştir. Devlet 1212 yılında Harzemşahlar tarafından yıkılmıştır.

A. HAKANIYE TÜRKÇESİYLE OLUŞTURULAN ESERLER

Kutadgu Bilig

- Yusuf Has Hâcib tarafından kaleme alınmıştır. Hâcib eseri 1069-1070 yıllarında Balasagun'da yazmaya başlamış ve Kaşgar'da tamamlamıştır.
- Kutadgu Bilig "mutluluk ve kutsallık veren bilgi" anlamına gelmektedir.
- Eser, devlet idaresinin ne şekilde olması gerektiğini anlatmaktadır.
- Bu yönüyle siyasetname özelliği gösterir.
- Hâcib, eserini oluştururken Firdevsî'nin 1010 yılında kaleme aldığı Şeh-nâme adlı eserinden etkilenmiştir.

- Eserde dört soyut unsur kişileştirilip bunlara temsil ettikleri unsurlara göre belirli adlar verilmiştir.
- Kün Togdı (hükümdar), adaleti temsil eder. Ay Toldı (vezir), bahtı ve ikbali temsil eder. Ögdülmiş (vezirin oğlu), aklı temsil eder. Ogdurmuş (vezirin kardeşi), dünya işlerinin sonunu temsil eder.
- Bu yönüyle de eser alegorik nitelik taşımaktadır.

- Kutadgu Bilig'de bu karakterlerin dışında üç kişi daha bulunmaktadır. Bunlar Küsemış (Ay Toldı başkente geldiği zaman ona yardım eden kişi), Kumaru (Ogdurmuş'un müridi) ve Ersig'dir (hükümdarın mübeyncisi).
- Eser, didaktik özellik göstermesine rağmen eserde yer yer lirizmin görülmesi Hâcib'in duyarlı bir şair olduğunu gösterir.
- Eserde, aynı zamanda atasözleri ve deyimler yer alır.

- Kutadgu Bilig, İslami Türk edebiyatının ilk ve en büyük eseridir. Aruz ölçüsünün "fe'ülün fe'ülün fe'ülün fe'ül" kalıbıyla oluşturulmuştur. Eser mesnevi tarzında kurgulanıp 6645 beyitten oluşmaktadır.

Eserin başında manzum ve mensur mukadimeler ile bölümlerin fihristi yer almaktadır. Bunlardan sonra "tevhit" ve "münacat" örnekleri yer alır. Eser, mesnevi nazım şekliyle yazılmış olmasına rağmen sonda yer alan üç bölüm, gazel nazım şeklinin biçim özelliklerini taşır.

- Kutadgu Bilig'in üç yazması bulunmaktadır. Bunlar Viyana (Herat) nüshası, Fergana nüshası ve Mısır nüshası şeklindedir.
- 1439 yılında bulunan Viyana yazması ilk nüshadır. Viyana nüshası Uygur harfleriyle kopyalanmıştır.
- Eserin Mısır yazması ise 1896 yılında Moritz tarafından bulunmuştur. Bu nüsha Arap harfleriyle kaleme alınmıştır.
- Fergana yazması ise 1914 yılında Zeki Velidi Togan tarafından bulunmuştur. Bu nüsha da Arap harfleriyle istinsah (kopya) edilmiştir.

Divanü Lügati't Türk

- Türkçenin bilinen ilk sözlüğü olup dönemin ikinci önemli eseri sıfatındadır.
- Kaşgarlı Mahmud tarafından kaleme alınan eser, 1072 - 1077 yılları arasında tamamlanmıştır.

- Eser, içerik açısından Türk boyları arasındaki Türkçe farklılıkları ve bunların kullandıkları sözcüklerle ilgili bilgi veren önemli bir sözlüktür.
- Bu kelimelerin karşılıkları verilirken bunların cümle içi kullanımları verilmiştir.
- Bu eser İslamiyet öncesi sözlü dönemden çeşitli sav, sagu, koşuk, destan örnekleri içermesi bakımından önemlidir.
- Kaşgarlı Mahmud eseri, Araplara Türkçeyi öğretmek ve Türkçenin Arapçadan geri kalmayan bir dil olduğunu göstermek amacıyla yazmıştır.
- Aynı zamanda eserde bulunan 764 dizelik manzum parça ile 289 adetlik atasözü eserin edebî değerini artırmıştır.

- Eser ilk kez Ali Emiri tarafından bulunmuştur. Eser üzerine yapılan ilk yayın da Kilisli Rifat Bilge tarafından yapılmıştır.

Atabetü'l - Hakayık

- Hakikatlerin eşiği anlamına gelen eseri Edip Ahmet Yükneci kaleme almıştır.
- 12. yüzyılda yazılan eser manzum öğüt kitabıdır.
- On üç bölüm olarak kurgulanan eserde kırk beyit ile yüz bir tane dörtlük yer almaktadır.
- Eserin geneli 484 mısradır.
- Eser, Kutadgu Bilig'in yazıldığı aruz vezniyle oluşturulmuştur.
- Öğretici bir ahlâk kitabı olan eser, ele aldığı konular bakımından Kutadgu Bilig'le benzer özellikler göstermektedir.
- Eserin dört nüshası içinde, bilinen en eski ve en iyi olanı Semerkand nüshasıdır. Bu nüsha Uygur harfleriyle yazılmıştır. Atabetü'l - Hakayık üzerine yapılan, ayrıntılı tek çalışma, Reşit Rahmeti Arat'a aittir. 1951'de yayımlanmıştır.

Kutadgu Bilig için 1825'te yapılan ilk yayın Amedee Jaubert'e aittir.

Kutadgu Bilig'in dil bilgisi açısından incelenmesine dayanan ilk çalışma, 1984 yılında Ahmet Bican Erçilasun tarafından yapılmıştır.

Divân-ı Hikmet

Bu eser ilk Türk mutasavvıfı Ahmet Yesevi'ye atfedilir. İçinde Ahmet Yesevi'nin ve müritlerinin şiirleri yer alır. Elimizdeki ilk kopyası 17. yüzyıla aittir. Bazı şiirlerde Karahanlı Türkçesinin özellikleri görülür. Bu eseri Karahanlı Türkçesiyle yazılmış eserler arasında kabul etmeyen dilciler de vardır.

Yukarıdaki eserler dışında Karahanlı Türkçesi ile yazılmış satır-altı Kur'an tercümeleri de bu döneme ait önemli eserlerdir.

B. KARAHANLI TÜRKÇESİ SES BİLGİSİ

Ünlüler

Hakaniye Türkçesinde kapalı "ê" sesiyle birlikte dokuz ünlü bulunmaktadır. Bu ünlüler a, ı, o, u, e, ê, i, ö, ü şeklindedir.

Yuvarlaklaşma: Düz ünlülerin yuvarlaklaşmasıdır. Hakaniye Türkçesinde çok fazla görülmemekle birlikte bazı ör-

neklerle karşımıza çıkmaktadır. Fakat bu örnekler hem düz hem yuvarlak ünlülerle yazılmıştır.

sevil- ~ sevül- → sevimlek

avıçga ~ avuçga → ihtiyar

Ünsüzler

Ünsüz Değişimleri

-b- > -v- değişimi

sebin- > sevin- → sevinmek

-ç- ~ -ş- değişimi

çağıla- ~ şağıla- → çağlamak

-z ~ -s değişimi

Bu değişim genel olarak geniş zamanın olumsuz çekiminde görülmektedir.

yatmaz ~ yatmas → yatmaz

b- > m- değişimi

buğ > muğ → sıkıntı

Oğuz grubu Türkçelerinde tonlaşarak /g/, /d/ olan söz başı /k/, /t/ sesleri Karahanlı Türkçesi'nde korunur.

köl, teve, ton

Oğuz grubu Türkçelerinde bazı kelimelerde /v/ olan, söz başı /b/ sesi Karahanlı Türkçesinde korunur.

bar-, bir-

C. KARAHANLI TÜRKÇESİ BİÇİM BİLGİSİ

Yapım Ekleri

İsimden İsim Türeten Ekler

+AgU → boyn + agu (isyankâr)

+Aç → beg + eç (beyceğiz)

+çI → agı + çı (hazinedar)

+dAş → kol + daş (hizmetkâr)

+DAm → er + dem (fazilet)

+gIl → üç + gil (üçgen)

+Ak → yol + ak (küçük yol)

- +kIyA → söz + kiye (sözceğiz)
 +IA → tün + le (geceleyin)
 +IİK → edgü + lük (iyilik)
 +sİz → emgek + siz (zahmetsiz)

İsimden Fiil Türeten Ekler

- +IAñ → bulit + lan- (bulutlanmak)
 +IA → sū + le- (asker sevk etmek)
 +gır → toz + gır- (tozlanmak)
 +Ad → yok + ad- (yok olmak)

Fiilden İsim Türeten Ekler

- gA → bil - ge (zeki)
 -g → arı - g (temiz)
 -gUçI → al - guçı (alıcı)
 -gIn → tut - gun (esir)
 -Uk → art - uk (fazla)
 -Im → al - im (alacak)
 -In → kel - in (gelin)
 -Inç → kork - unç (korku)
 -Ut → yan - ut (cevap)
 -İş → uk - uş (anlayış)

Fiilden Fiil Türeten Ekler

- Dür - → çık - tur - (çıkartmak)
 -gUr - → tod - gur - (doyurmak)
 -Ik - → sez - ik - (sezmek)
 -il - → kes - il - (kesilmek)
 -Ar - → çok - er - (çöktürmek)
 -n - → tile - n - (dilenmek)
 -İş - → ur - uş - (savaşmak)
 -It - → saç - it - (saçtırmak)

- ✓ Bu yapım ekleri yoğun olarak kullanılmaktadır. Bunların dışında da Karahanlı Türkçesinde kullanılan başka yapım ekleri vardır.

D. KARAHANLI TÜRKÇESİNDE İSİM SOYLU SÖZCÜKLER

İsim

İsim Çekim Ekleri

Çokluk Ekleri

"+IAr, +An"

yığaç + lar → ağaçlar

ogul + an → oğullar

İyelik Ekleri

- I. Tekil kişi eki → +Um, +m
 II. Tekil kişi eki → +Uñ, +n
 III. Tekil kişi eki → +sI, +I
 I. Çoğul kişi eki → +Imız, +mız
 II. Çoğul kişi eki → +Inız, +nız
 III. Çoğul kişi eki → +IArI
 körk + üm → gençliğim
 körk + üñ → gençliğin
 körk + ü → gençliği
 körk + ümüz → gençliğimiz
 körk + üñüz → gençliğiniz
 körk + leri → gençlikleri

Tamlayan Durumu (İligi)

"+In, +nIn"

söz + nIn (sözün), yalñuk + uñ (insanın)

Belirtme Durumu (Yükleme)

"+Ig, +g, +nI, +n, +I"

kişi + g (kişiyi), yigillik + ni, adı + n

III. kişi iyelik ekinden sonra "+I" şeklindedir.

Yönelme Durumu

"+KA, +A, +ñA"

mañ + a (bana), köñül + ke (gönüle)

III. kişi iyelik ekinden sonra "+ñA" şeklindedir.

Vasıta Durumu (Araç)

begi + ñe (beyine)

"+In, +n"

kut + un (mutlulukla)

Bulunma Durumu

"+DA"

kapug + da (kapıda)

Çıkma durumu için de kullanılmıştır.

Ayrılma Durumu (Çıkma)

"+DIn"

Az da olsa +DA şekli kullanılmaktadır.

an +dın (ondan), yığaç +dın (ağaçtan)

yazuk + ta tıdın- (günahtan arınmak)

Eşitlik Durumu

"+çA"

köñül + çe bezendi (Gönünün istediği gibi süslendi.)

Yön Gösterme

"+gArU, +rU, +rA"

teñri + gerü (Tanrıya doğru)

taş + ra (dışarıya)

Sayılar

Kendi arasında gruplanmaktadır.

- ✓ Asıl sayılar "bir, dört, yetti, onyigirmi, ellig, yüz, min, tümen" gibi kelimelerdir.
 ✓ Sıra sayıları ise +nç ve +nçI ekleriyle yapılır.
 bir + inç (birinci), eki+ nçi (ikinci)
 ✓ Üleştirme sayıları için "bire" ve "miner" sözcükleri kullanılmıştır.
 ✓ Topluluk sayıları ise +egü(n) eki ile yapılmaktadır.
 üç + egü "her üçü"

Zamirler

Şahıs Zamirleri

- I. Tekil kişi → men
 II. Tekil kişi → sen
 III. Tekil kişi → ol
 I. Çoğul kişi → biz
 II. Çoğul kişi → siz, sizler, siler
 III. Çoğul kişi → anlar, olar
 men + iñ (benim), sen + i (seni) an + da (onda)
 biz + din (bizden) siz + ke (size)

İşaret Zamirleri

"bu, bular, ol" sözcükleri ile yapılmaktadır.

bular (bunlar), munı (bunu)

Zarflar

Zaman Zarfları

Hakaniye Türkçesinde kün (gün), emdi (şimdi), kidin (sonra), kündüz (gündüz), tün (gece), tünle (geceleyin), kışın (kışın) gibi sözcükler zaman zarfı olarak kullanılmaktadır.

Alper tunga öldi mü
 İsiz ajun kaldı mu
 Ödleğ öçin aldı mu
 Emdı yürek yırtılır

"Alper Tunga öldüğünde, dünya sahipsiz kaldığında, hain felek öcünü aldığı anda, şimdi yürek parçalanır."

Yer Zarfları

Hakaniye Türkçesinde üze (üstte), kayuda (nerede), asra (aşağıda), taşra (dışarıda) gibi sözcükler yer zarfı olarak kullanılmaktadır.

yaşıl kök yarattı üze yulduz

"Mavi göğün üzerinde yıldız yarattı."

Durum Zarfları

Hakaniye Türkçesinde yoğun olarak durum zarfı kullanılırken bu sözcükler hem zarf hem sıfat görevinde verilmiştir. Bu sözcüklerin bazıları cıgay (kötü), edgü (iyi), katig (sert), akru (yavaş), amul (sakin), terk (çabuk), çın (doğru) şeklindedir.

Ne kim keise erke tilindin kelür

Tilindin kim edgü kim esiz bolur

"İnsana ne gelirse, dilinden gelir; dili yüzünden kimi iyi, kimi kötü olur."

Miktar Zarfları

Hakaniye Türkçesinde üküş (çok), artuk (fazla) köp, telim (çok), tükel (bütün), bedük (büyük) gibi sözcükler miktar zarfı olarak kullanılmaktadır.

Küdezgil tiliñni kel az kıl sözüñ

Küdezilse bu til küdezlür özüñ

"Dilini sıkı tut, gel, sözünü kısa kes; dilini korursan kendini de korumuş olursun."

Sontakılar

Tek başına kullanıldığında anlam ifade etmeyen eklen-dikleri sözcüklerde benzerlik, zaman, mekân gibi ilgiler kuran sözcüklere denir.

Hakaniye Türkçesinde genel olarak kullanılan sontakılar; üçün (için), ara (arasında), taparu (-e doğru), içre (içte) gibi (gibi), bile (ile), adın (başka), son (sonra) şeklindedir.

Tümen tü çeçekler yazıldı küle

Yıpar toldı kafur ajun yıd bile

"Binlerce renkteki çiçekler gülererek açıldı, dünya güzel koku ile misk ve kafur doldu."

Bağlaçlar

Aralarında ilgi bulunan sözcükleri, söz öbeklerini, tümce-leri birbirine bağlayan sözcüklere denir.

Genel olarak; **takı** (ve), **bile** (ile, birlikte), **azu** (veya), **kalı** (eğer), **apan** (eğer) sözcükleri kullanılmaktadır.

apan edgü bolsa özün "Eğer kendileri iyi olursa. . ."

E. KARAHANLI TÜRKÇESİNDE FİLLER

Şahıs Ekleri

Hakaniye Türkçesinde de Köktürkçe ve Uygurcada oldu-ğu gibi fiil çekimlenmesi yapılırken farklı tipte kişi ekleri kullanılmaktadır.

- ✓ **Kişi zamiri kökenli kişi ekleri:** Bunlar şimdiki za-man, geniş zaman, gelecek zaman ve şart kipi çe-kimlerinde kullanılır.

I. Tekil kişi → **men** I. Çoğul kişi → **miz**

II. Tekil kişi → **sen** II. Çoğul kişi → **siz**

III. Tekil kişi → **Ø** ya da **(ol)** III. Çoğul kişi → **Ø** **(lar)**

kılur men → yaparım

kılur sen → yaparsın

kılur ol → yapar

kılur mız → yaparız

kılur siz → yaparsınız

kılurlar → yaparlar

- ✓ **İyelik eki kökenli kişi ekleri:** Bunlar belirli geçmiş zaman çekimlerinde kullanılır.

I. Tekil kişi → **+m**

II. Tekil kişi → **+n**

III. Tekil kişi → **+Ø**

I. Çoğul kişi → **+mız**

II. Çoğul kişi → **+nız**

III. Çoğul kişi → **+(lar)**

kırdı - m

kırdı - n

kırdı

kırdı - mız

kırdı - nız

kırdı - lar

Belirli Geçmiş Zaman

"-DI" ekiyle çekimi gerçekleşir. İyelik kökenli kişi ekle-riyle çekimlenir.

ay - dı - m → söyledim

ay - dı - n → söyledin

ay - dı → söyledi

ay - dı - mız → söyledik

ay - dı - nız → söylediniz

ay - dı - lar → söylediler

III. Tekil şahıs çekiminde **"-mAt"** eki de kul-lanılmıştır.

yuvul - dı - mat → yuvarlandı

Uyarı!

Belirsiz Geçmiş Zaman

"-mİŞ" ekiyle çekimi gerçekleşir. Şahıs zamirleriyle çekimlenir.

ay - mış men → söylemişim

ay - mış sen → söylemişsin

ay - mış sen → söylemiş

ay - mış biz → söylemişiz

ay - mış siz → söylemişsiniz

ay - mış lar → söylemişler

Geniş Zaman

"-Ar, -r" ekleriyle çekimi gerçekleşir. Kişi zamir kökenli kişi ekleriyle çekimlenir.

ay - ur men → söylerim

ay - ur sen → söylersin

ay - ur → söyler

ay - ur mız → söylerez

ay - ur siz → söylersiniz

ay - urlar → söylerler

Gelecek Zaman

"-gAy, -gA, -gU" ekleri kullanılmaktadır. Kişi zamir kö-kenli kişi ekleriyle çekimlenir.

ay - gay men → söyleyeceğim

ay - gay sen → söyleyeceksin

ay - gay → söyleyecek

ay - gay mız → söyleyeceğiz

ay - gay siz → söyleyeceksiniz

ay - gaylar → söyleyecekler

Şart Kipi

Köktürkçe ve Uygurcada **"-sAr"** eki ile oluşturulan bu kip, **Hakaniye Türkçesinde "-sA" ekiyle oluşturulur.** Çeki-mi kişi zamir kökenli kişi ekleriyle sağlanmaktadır.

bar - sa men → gitsem

bar - sa sen → gitse

bar - sa → gitse

bar - sa mız → gitsek

bar - sa siz → gitse

bar - salar → gitse

Emir Kipi

Köktürkçe ve Uygurcada olduğu gibi Hakaniye Türkçe-sinde de her kişi için farklı ekler kullanılmaktadır.

bar - ayın → gideyim

bar - gıl → git

bar - sun → gitsin

bar - alım → gidelim

bar - ın → gidin

bar - sunlar → gitsinler

Gereklik Kipi

Gelecek zaman içinde kullanılmış olan **"-gU kerek"** eki, gereklik kipi için de kullanılmıştır. Bu kiple ilgili çekimler-de sadece III. tekil kişi biçimine rastlanmıştır.

küdezgü kerek, korumak gerek

Fiillerin Birleşik Zamanlı Çekimi

Köktürkçe ve Uygurcada da olduğu gibi Hakaniye Türk-çesinde de birleşik fiil çekimi er- yardımcı fiilinin üle-rine zaman ve kişi eklerinin getirilmesiyle yapılır.

Birleşik fiil çekimi hikâye **"-DI"**, rivayet **"-mİŞ"**, şart **"-sA"** ile sağlanmaktadır.

ay - mış er - di → söylemişti

til - er er - di - n → dilerdin

bol - gay er - di → olacaktı

bol - sa er - di - m → olsaydım

- ✓ **Bu birleşik zamanlı çekimler kendinden önceki zamanların hikâyesi durumundadır.**

bol - sa er - mış → olsaymış

sev - er er - mış → severmiş

- ✓ **Bu birleşik zamanlı çekimler kendinden önceki zamanların rivayeti durumundadır.**

bol - mış er - se → olmuşsa

Fiillimsiler

Zarf Fiiller (Belirteçler)

Bu ekler cümlede fiil çekimine girmedikleri için kesin bir zaman kavramı taşımazlar. Hakaniye Türkçesinde yoğun olarak karşımıza çıkan zarf-fiil ekleri şu şekildedir:

"-(i)p, -(y)i, -A, -gAlI, -gInÇA, -mAdIn, -upan, -uban, -Ar erken, -mAz erken"

Andın tamar tükeltiz

Bulna -p yana ol kaçır

"Bütün güzellik ondan damlıyor, beni tutsak ediyor sonra yine kaçıp gidiyor."

uk - upan küzetür "anlayarak korur"

ölüm tut - maz erken "ölüm yaklaşmadan"

Sıfat-Fiiller (Ortaçlar)

Ortaçlar, isim çekim eklerini alırlar. İsimlerin, fiillerin, sı-fatların özelliklerini taşımaktadırlar. Yoğun olarak kullanı-lan ekleri şu şekildedir:

"-mİş, -DUK, -Ar, -mAZ, -GAn, -gUÇI, -(I)gİI, -gU, -DAÇI, -AsI"

Yori -gı bulit teg yigitlikni ıdım

Tüpi yel keçer teg tırglık tükettim

"Yürüyen bulut gibi gençliği gönderdim.

Fırtına yel gibi hayatımı tükettim.

Kurı -mız yığaçlar tonandı yaşı

"Kurumuş ağaçlar yeşil elbiseler giydi."

Birleşik Fiiller

İki şekilde oluşmaktadır.

Yardımcı Fiille Oluşanlar

İsim veya sıfatların üzerine **"bol-, kıl-, tut-, tur-, et-"** yardımcı fiillerin gelmesiyle oluşmaktadır.

edgü bol - → iyi olmak

cefa kıl - → eziyet etmek

çak et - → ses çıkarmak

edgü tut - → iyi davranmak

Tasvirî Fiillerle Oluşanlar

"-A, U, -I" zarf-fiil eklerini almış olan asıl fiillerin üzerine "bar-, ber-, bil-, kel-, kör-, tur-" tasvirî fiille-rin gelmesiyle oluşur.

baka körgil emdi uku sinayı

"Şimdi anlayarak, sinayarak dikkatle bak."

ayu ber maña negüke kerek

"Bana söyleyiver bu neye yarar?"

F. KARAHANLI TÜRKÇESİNDEN ÖRNEK METİNLER

Kutadgu Bilig

Transkripsiyonlu Metin

1. kaz ördek kugu kıl kalığı tudı
kakılayu kaynar yokarı kudi
2. kayusı kopar kör kayusı konar
kayusı çapar kör kayu suv içer
3. kökiş turna kökte ünün yañkular
tizilmiş titir teg uçar yelgürer
4. ular kuş ünün tüzdi ünder eşin
silig kız okır teg köñül bermişin
5. ünün ötti keklük küler katgura
kızıl agzı kan teg kaşı kap kara
6. kalık kaşı tügdi közi yaş saçar
çeçek yazdı yüz kör küler katgurar
7. iletü maña açtı dünya sözün
ayur körmedinmü bu hakan yüzün
8. udir erdin erse tur aç amdi köz
eşitmedin erse eşit mende söz

Türkiye Türkçesine Çeviri

1. Kaz, ördek, kuğu, kıl kuyruk göğü kapladı, ötüşerek
aşağı, yukarı uçuştular.
2. Kimisi kalkar, kimisi konar, kimisi koşar, kimisi su içer.
3. Mavi turna gökte yüksek sesler çıkarır, dizilmiş deve
kervanı gibi uçar havalanır.
4. Temiz bir kızın gönül verdiği çağırıldığı gibi, keklük
sesini ezgilendirdi, eşini çağırır.
5. Keklik yüksek sesle öttü, katılarak güler. Kırmızı ağzı
kan gibi kaşı da kapkara.
6. Gök kaşını çattı gözü yaş saçar, çiçek yüzünü açtı
bak katılarak güler.
7. Dünya sırmını getirip bana açtı, sen bu hakanın yüzü-
nü görmedin mi der.
8. Uyuyordunsa şimdi kalk gözünü aç, işitmedinse ben-
den söz dinle.

Divanü Lügati't - Türk

Kaçan körse anı Türk
Budun anga anıng aydaçı
Munger tegir ulugluk
Mundanaru keslinür

"Onu Türk boylan görse, bu adam için büyüklük ve ululuk
yaraşır ve ululuk bunda kesilir." der.

Eren alıp okıştılar
Kingır közin bakıştılar
Kamug tolmun tokıştılar
Kılıç kınka küçün sıgdi

"Yiğitler birbirini davet ettiler. Öfkeli gözlerle bakıştılar,
bütün silahlarıyla savaş yaptılar; üzerinde birçok kanın
kuruması yüzünden kılıç kınına sığmaz oldu."

Kelse abang terkenim
Etilgemet türkünüm
Tarılmağay kürkünüm
Emdi çerig çerleşür

"Eğer Hakan bize yardıma gelirse bizim tarafın hâli iyi
olur, oymak dağılmaz, şimdi harp safları dizilmiştir."

Bakmas budun sewüksüz
Yudkı yüdhı saranka
Kazgan ulıç tüzünlük
Kalsun çawıng yarınka

"Millet sevgisiz, yüzü ekşi, sıkı kişiye bakmaz. Yavrum,
yumuşak huylu ol, adın yarına kalsın."

- Divanü Lügati't Türk'te bulunan bir atasözü;
kılın bilse kızıl kedher, yaranu bilse yaşıl kedher
"Nazlanmayı bilse kızıl giyer, yaranmayı bilse yeşil giyer."

Atabetü'l Hakayık

Transkripsiyonlu Metin

bahalıg dinar ol biliglig kişi
bu cahil bilgisiz bahasız bişi
biliglig bilgisiz kaçan ten bolur
biliglig tişi er cahil er tişi

Türkiye Türkçesine Çeviri

Bilgili insan değerli dinar gibidir, cahil ve bilgisiz adam
değersiz bir akçe gibidir. Bilgili ve bilgisiz ne zaman eşit
olur? Bilgili dişi erkek, cahil erkek ise dişidir. (Bilgili olan
kadın erkek gibidir, cahil olan erkek ise kadın gibidir.)

Metinde Geçen Sözcüklerin Çözümlemeleri

baha + ıg (isimden isim yapım eki) "değerli"
ol "dır" Bildirme eki işleminde kullanılmıştır.
bil - ig (fiilden isim yapım eki) + ıg (isimden isim yapım
eki) "bilgili"
bil- ig (fiilden isim yapım eki), +sız (isimden isim yapım
eki) "bilgisiz"
bol -ur (III. tekil kişi geniş zaman eki) "olur."

Divan-ı Hikmet

Transkripsiyonlu Metin

eyâ gâfil
hak zikrini tildin koyma dünyâlıkdan bir zerreni kolga alma
irenleri arkasından hergiz kalma yolga kirgen âhir murâd
tapar dostlar

Türkiye Türkçesine Çeviri

Ey gafil, Hak zikrini dilden koyma dünyalıktan bir zerreyi
ele alma erenlerin arkasından asla kalma yola giren âhir
murad bulur dostlar.

Metinde Geçen Sözcüklerin Çözümlemeleri

zıkr + i (III. tekil kişi iyelik) +n (zamid n'si)
+i (belirtme durumu eki)
til + din (çıkma durumu eki) "dilden"
dünya + lık (isimden isim yapım eki) +dın (çıkma durumu
eki) "dünyalıktan"
kol + ga (yönelme durumu eki) "kola"
al - ma (olumsuzluk eki)
arka + sı (III. tekil kişi iyelik) +dın (çıkma hâli eki) "arka-
sından"
kir - gen (sıfat fiil eki) "giren"

Transkripsiyonlu Metin

kiçe kündüz bî-gam yördüm zikrin aytmay cehd eyleben
tünü küni fikrin itmey muhabbetni bâzârda öznî satmay
nefsim minî yüz ming ta'âm tiler dostlar

Türkiye Türkçesine Çeviri

Gece gündüz gamsız yürüdüm, zikir etmeden cehd kı-
larak gece gündüz fikr etmeden muhabbetin pazarın-
da kendimi satmadan nefsim benim yüz bin taam diler
dostlar.

Sıra Sızdel

Aşağıdaki sözcükleri ekleri ve kökleri bakımından ince-
leyiniz.

yör - dü - m →
eyle - ben →
bazar + ı + da →
özni →
nefsim →
mini →
dostlar →

Cevaplar

yör - dü - m → fiil kökü + belirli geçmiş zaman + I. tekil kişi eki
eyle - ben → fiil kökü + zarf-fiil eki
bazar + ı + da → isim kökü + III. kişi iyelik + bulunma
özni → isim kökü + III. kişi iyelik eki
nefs+im → isim kökü + I. kişi iyelik eki
min+ı → isim kökü + yükleme hâli eki
dost+lar → isim kökü + çokluk eki

ÇÖZÜMLÜ TEST

- Aşağıda verilen eserlerden hangisi Hakaniye Türkçesiyle kaleme alınmamıştır?
 - Kıyasû'l- Enbiyâ
 - Kutadgu Bilig
 - Divan - Hikmet
 - Divanü Lügâtî't - Türk
 - Atabetü'l - Hakayık
- Yusuf Has Hâcib, "Kutadgu Bilig" adlı eserini oluştururken aşağıda verilen eserlerin hangisinden esinlenerek kaleme almıştır?
 - Atabetü'l - Hakayık
 - Mukaddimetü'l - Edeb
 - Şehnâme
 - Muhabbetnâme
 - Hüsrev ü Şirin
- Kutadgu Bilig ile ilgili aşağıda verilen bilgilerden hangisi yanlıştır?
 - Mutluluk ve kutsallık veren bilgi anlamına gelmektedir.
 - Eserde, devlet idaresinin ne şekilde olması gerektiği anlatılmaktadır.
 - Eser, didaktik özellik göstermesine rağmen eserde lirizm de görülmektedir.
 - Eserde atasözleri ve deyimlere de yer verilmiştir.
 - Hâcib eserde altı soyut kavramı kişileştirmiştir.
- Aşağıdaki eserlerden hangisi Türkçenin bilinen ilk sözlüğüdür?
 - Nehcü'l - Ferâdis
 - Divanü Lügâtî't - Türk
 - Atabetü'l - Hakayık
 - Divan-ı Hikmet
 - Kutadgu Bilig
- "Divanü Lügâtî't - Türk" adlı eser ile ilgili, aşağıda verilen bilgilerden hangisi yanlıştır?
 - Karahanlı Dönemi'nde kaleme alınan ikinci önemli eserdir.
 - Eser, Türk boylarının kullanmış oldukları sözcüklerle ilgili bilgi verir.
 - Eserde atasözlerine de yer verilmiştir.
 - Kaşgarlı Mahmud eseri, Farslara Türkçeyi öğretmek amacıyla yazmıştır.
 - Türkçenin bilinen ilk sözlüğüdür.
- Aşağıdaki Hakaniye Türkçesiyle kaleme alınmış olan eserlerden hangisi, konu bakımından "Kutadgu Bilig" ile benzer özellikler göstermektedir?
 - Divanü Lügâtî't - Türk
 - Atabetü'l - Hakayık
 - Mukaddimetü'l - Edeb
 - Kıyasû'l - Enbiyâ
 - Muhabbetnâme
- "Kutadgu Bilig" in dil bilgisi açısından incelenmesine dayanan ilk çalışma, aşağıdaki bilim adamlarının hangisi tarafından yapılmıştır?
 - Fuat Köprülü
 - Ahmet Caferoğlu
 - Talat Tekin
 - Ahmet Bican Ercilasun
 - Muharrem Ergin
- Aşağıda verilen sözcüklerden hangisi türemiş yapı değildir?
 - acıçı
 - bedizlig
 - mana
 - bezendi
 - yigittikni

- "Yorıglı bulıt teg yigittikni ıdım" cümlesindeki altı çizili ekler görev bakımından aşağıdakilerin hangisinde sırasıyla doğru olarak verilmiştir?
 - Sıfat-fil, belirtme durumu
 - Zarf-fil, iyelik eki
 - İsimden isim yapım eki, iyelik eki
 - Sıfat-fil, yönelme durumu
 - Zarf-fil, ilgi durumu
- Aşağıdaki sözcüklerden hangisi görev bakımından diğerlerinden farklı bir ek almıştır?
 - tutgun
 - korkunç
 - bilge
 - arı
 - körkün
- Aşağıdaki sözcüklerden hangisi ayrılma durumu eki almıştır?
 - kümüşni
 - ayugay
 - busugdın
 - bolmasun
 - avıçga
- "bezendi" sözcüğünün günümüz Türkçesindeki karşılığı aşağıdaki seçeneklerin hangisinde verilmiştir?
 - zenginlik
 - süslendi
 - tozlandı
 - akıllanmış
 - daralmış
- Aşağıdaki sözcüklerin hangisinde belirtme durumu eki kullanılmamıştır?
 - könüni
 - körkü
 - bulıtnı
 - kişig
 - menizini
- Aşağıda verilen sözcüklerden hangisi yön gösterme eki almıştır?
 - törtünç
 - oları
 - mundın
 - taşra
 - yüzke
- Aşağıdakilerin hangisinde işaret zamiri yönelme durumu eki almıştır?
 - bularka
 - munca
 - munda
 - bulamıñ
 - munar
- Aşağıdakilerden hangisi, Hakaniye Türkçesinde zaman zarfı olarak kullanılan sözcükler arasında bulunmaz?
 - emdi
 - kidin
 - kün
 - tün
 - katig

17. "İlig buştı artuk kararttı meniz" cümlesindeki altı çizili sözcüğün türü aşağıdaki seçeneklerin hangisinde verilmiştir?

A) Sıfat B) Zamir C) Zarf
D) Sontakı E) Bağlaç

18. Aşağıdaki sözcüklerden hangisi geniş zamanın I. çoğul kişi ekiyle çekimlenmesi gerçekleşmiştir?

A) yuvaldım B) kılur mız C) kördünüzler
D) bardı mız E) içgey

19. Aşağıdaki sözcüklerden hangisi gelecek zaman eki almamıştır?

A) içgey B) kılga C) küçgey
D) bargay E) aygu

20. Aşağıda verilen birleşik zamanlı sözcüklerden hangisi gelecek zamanın hikâyesiyle çekimlenmiştir?

A) bolgay erdi
B) aygu ermiş
C) bolgu ermiş
D) tiler erdi
E) körse ermiş

ÇÖZÜMLER

1. B, C, D, E seçeneklerindeki eserler Hakaniye Türkçesiyle oluşturulurken A seçeneğindeki eser Harezmi Türkçesiyle yazılmıştır.

Cevap A

2. Yusuf Has Hâcib eserini, Firdavsi'nin 1010 yılında kaleme almış olduğu "Şehnâme" adlı eserinden etkilenecek yazmıştır.

Cevap C

3. Hâcib eserde dört soyut kavramı kişileştirmiştir. Bunlar; Kün Togdı (hükümdar), Ay Toldı (vezir), Ögdülmüş (vezirin oğlu), Odgurmış (vezirin kardeşi) şeklindedir.

Cevap E

4. Türkçenin bilinen ilk sözlüğü Kaşgarlı Mahmud'un 1072-1077 yıllarında kaleme aldığı Divanü Lügati't - Türk'tür.

Cevap B

5. Kaşgarlı Mahmud eseri, Farslara Türkçeyi öğretmek amacıyla değil Araplara Türkçeyi öğretmek amacıyla yazmıştır.

Cevap D

6. C, D, E seçeneklerindeki eserler Harezmi Türkçesiyle kaleme alınmıştır. A'daki eser sözlük özelliği göstermektedir. Didaktik özellikler göstermesi bakımından "Atabetü'l - Hakayık", "Kutadgu Bilig" ile benzer özellikler gösterir.

Cevap B

7. Eser üzerine ilk dil bilgisi çalışması, 1984 yılında Ahmet Bican Erçilasun tarafından yapılmıştır.

Cevap D

8. C seçeneğindeki sözcük, isim kökünün üzerine +a yönelme durumu eki almıştır. Yapım eki kullanılmamıştır.

Cevap C

9. "yürüyen" sözcüğünü karşılayan "yorıglı" sözcüğü sıfat fiil eki alırken "gençliği" anlamına gelen "yigütlükni" sözcüğü ise belirtme durumu eki almıştır.

Cevap A

10. "körkün" sözcüğündeki "+ün" II. tekil iyelik eki iken diğer sözcüklerin aldığı "-gun, -unç, -ge, -g" ekleri ise fiilden isim türeten yapım ekleridir.

Cevap E

11. "pusudan" sözcüğünü karşılayan "busugdın" sözcüğü "+dın" ayrılma eki almıştır.

Cevap C

12. "bezendi", "süstendi" anlamında kullanılan bir sözcüktür.

Cevap B

13. "gençliği" anlamına gelen "körkü" sözcüğü iyelik eki almıştır.

Cevap B

14. "dışarıya" anlamına gelen "taşra" sözcüğü "+ra" yön gösterme eki almıştır.

Cevap D

15. "bunlara" anlamına gelen "bularka" sözcüğü "+ka" yönelme durumu eki almıştır.

Cevap A

16. "katıg" sözcüğü "sert" anlamında kullanılan durum zarfıdır.

Cevap E

17. "fazla" anlamına gelen "artuk" sözcüğü, Hakaniye Türkçesinde miktar zarfı olarak kullanılmaktadır.

Cevap C

18. "yaparız" anlamına gelen "kılur mız" sözcüğü I. çoğul kişi geniş zaman ekiyle çekimlenmiştir.

Cevap B

19. "zalim" anlamına gelen "küçgey" sözcüğünün almış olduğu "+gey" eki sıfat türeten, isimden isim yapım ekidir.

Cevap C

20. "olacaktı" anlamına gelen "bolgay erdi" birleşik zamanlı sözcüğü "-gay" gelecek zaman eki ile "-di" hikâye eki almıştır.

Cevap A

V. DOĞU TÜRK DİLİ - KIPÇAK TÜRKÇESİ

Kıpçaklar (Kuman) on birinci yüzyılın başlarında tarih sahnesine çıkmışlardır. En kalabalık Türk topluluklarından biridir. Karadeniz'in kuzeydoğusunda yaşamışlardır. Doğu Köktürklerle birlikte yaşayan bir Türk boyudur. 1055 yılından itibaren Kıpçaklar, "Deşt-i Kıpçak" diye adlandırılan Avrasya'nın en önemli aktörlerinden biri hâline gelmişlerdir.

Kıpçak Çölü veya Kıpçak Bozkırı anlamını karşılayan Deşt-i Kıpçak, Kafkas Dağları'nın kuzeyinde, Dinyester ile İrtiş ırmakları arasındaki bölgenin tarihî adlandırmasıdır.

Kıpçakların kökeni hususunda birçok tartışma olmuş özellikle sarışın, kumral, mavi gözlü olmalarından dolayı Hint-Avrupai ırkından geldikleri düşünülmüştür.

Kıpçak Türkçesi, önce Oğuz Türkçesi özellikleriyle ortaya çıkıp sonra Harezmi Türkçesi özelliklerini benimsemiştir. Hakaniye ve Harezmi Türkçeleri esas alınıp üzerine kendi ağız özelliklerini ekleyerek oluşturmuşlardır. Günümüzdeki Kazakça, Kırgızca ve Kırım Tatarcasının temeli oluşturmaktadır.

Harezmi Türkçesi gibi Hakaniye ve Çağatay Türkçeleri arasında geçiş dönemini temsil etmektedir.

A. KIPÇAK TÜRKÇESİYLE OLUŞTURULAN ESERLER

Codex Cumanicus

- Eserin adı Latince kökenlidir. Anlamı "Kıpçak Kitabı"dır.
- İtalyanlar ve Almanlar tarafından derlenerek oluşturulan bir eserdir.

- İtalyanlar tarafından 55 yaprak olarak oluşturulan birinci defter, iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde sözcüklerle isimler, sıfatlar, zarflar, zamirler ve fiiller ele alınmıştır. Birinci bölümde yaklaşık olarak 1560 sözcük bulunmaktadır. İkinci bölümde ise kültür ve sosyal hayata ilgili sözler, ticaretle ilgili sözler, eşya sözcük grupları yer almıştır. Bu bölümde de yaklaşık olarak 1120 sözcük bulunmaktadır.

- Almanlar tarafından 27 yapraktan oluşturulan ikinci defter Gotik harflerle yazılmıştır. Bu bölümde Kıpçakça Almanca, Kıpçakça-Latince şeklinde iki karışık sözcük listesi yer alır. Aynı zamanda yer verilen metinlerin yanında 47 adet bilmece de bulunmaktadır.

Gotik harfler, çoğunlukla Almanlar tarafından kullanılan bir yazı stili.

NOT!

Kitâbü'l - İdrak li-Lisâni'l - Etrâk

- Endülüslü Ebu Hayyan tarafından Kıpçak Türkçesinin dil özellikleriyle 1312'de kaleme alınan eser, Araplara Türkçeyi öğretmek amacıyla yazılmıştır.
- Eserde sözlük, dil bilgisi ve cümle bilgisi şeklinde üç bölüm bulunmaktadır.
- Sözcüklere, tek sözcükten oluşan Arapça anlamlar verilmiştir.
- Eserin üç yazması bulunmaktadır.

Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî

- Halil bin Muhammed el- Konevî isimli Konyalı bir Türk tarafından 1345 yılında oluşturulan sözlük ve dil bilgisi kitabıdır.
- Eser isimler, fiillerin mastar ve emir biçimleri, kelime ve fiil çekimleri, cümle kuralları şeklinde dört bölümden oluşur.
- Eserin tek nüshası Hollanda'dadır.

Kitabu Bülgatü'l-Müşâk fî Lügati't - Türk ve ve'l - Kıpçak

- Muhammed Abdullah et-Türkî tarafından 14. yüzyılın sonunda kaleme alınan eser Arapça-Türkçe bir sözlüktür.
- Eser, zikzaklı baklava dilimi biçiminde oluşturulmuştur. Baştan sona harekeli olan eserin her sayfasında 23 baklava dilimi yer almaktadır.
- Eserin tek nüshası, Paris Biblioteque Nationale'dadır.

B. KIPÇAK TÜRKÇESİNİN SES ÖZELLİKLERİ

Ünlüler

Kıpçak sahasında oluşturulan eserlerde Codex Cumanicus Latin grafiğine dayanan alfabe ile Arap grafiğine dayanan alfabeler kullanılmıştır.

Kıpçak Türkçesinde farklı ses olayları görülmektedir.

Ünlü Darlaşması

"a, e, o, ö" geniş ünlüleri "ı, i, u, ü" dar ünlülerine dönüşmüştür.

yaldırım > yıldırım

Ünlü Genişlemesi

"ı, i, u, ü" dar ünlüleri "a, e, o, ö" geniş ünlülerine dönüşmüştür.

aşığı > aşaga

Ünlü Düzleşmesi

"o, ö, u, ü" ünlüleri "a, e, ı, i" düz ünlülerine dönüşmüştür.

törü > töre

Ünlü Yuvarlaklaşması

"a, e, ı, i" düz ünlüleri "o, ö, u, ü" yuvarlak ünlülerine dönüşmüştür.

yabız > yawuz

Ünsüzler

Türkçe kökenli sözcüklerde farklı sesler için tek harfin kullanılması ünsüz seslerin yazımında belirli bir ölçütün oluşmamasına neden olmuştur.

Ünsüz Düşmesi

Kıpçak Türkçesinde diğer Doğu Türkçelerinden farklı olarak bazı eklerin başındaki /g/ sesi düşmüştür. (Bu durum daha çok Oğuz grubu Türkçelerinde görülen bir ses olayıdır.)

kazgan > kazan

Kıpçak Türkçesinde diğer Doğu Türkçelerinden farklı olarak "bol-" fiilinin başındaki /b/ sesi düşmüştür ve fiil "ol-" şeklinde kullanılmıştır.

Ünsüz Türemesi

Kıpçak Türkçesinde bazı sözcüklerin başında ve ortasında bir ünsüzün türemiştir.

ur->vur-, uslu->ustlu

C. KIPÇAK TÜRKÇESİ ŞEKLİL BİLGİSİ

İsim Çekimi

Çokluk Eki

"+IAr"

kul+lar

İyelik Ekleri

- Tekil şahıs → +(I)m
- Tekil şahıs → +(I)n
- Tekil şahıs → +I, +sI
- Çoğul şahıs → +(I)mİz
- Çoğul şahıs → +(I)nİz
- Çoğul şahıs → +I, +sI

köz + üm

köz + ün

köz + ü

köz + ümüz

köz + ünüz

köz + ü

İlgî Hâli (Tamlayan)

"+İn, +nİn, +Im"

kündüz + in, men + im

Yönelme Hâli

"+GA, +A"

uçmak + ka, titremek + e

Yükleme Hâli

"+ni, +i, +n"

tizleri + ni, oğlu + n

Bulunma Hâli

"+DA"

şahıs + de, meclis + de

Ayrılma Hâli (Çıkma)

"+dAn"

"+dIn" şekli ise az olsa da görülmektedir.

söz + den, ağaç+dın

Eşitlik Hâli

"+çA"

mun + ça

Vasıta Hâli

Kıpçak Türkçesinde vasıta hâli "bile, bilen, birle" gibi sözcüklerle oluşmaktadır.

"menüm bile başladı"

"Benimle başladı."

Yön Gösterme Hâli

"+GARİ"

İl + gerü → ileri

Aitlik Eki

"+KI"

Başka tarihi dönem ve bölgelerde olduğu gibi Kıpçak Türkçesinde de bu ek ile gösterilmektedir.

"sonra + kı + lar huzurda"

"sonrakiler huzurda"

D. KIPÇAK TÜRKÇESİ SÖZCÜK YAPIMI

İsimden İsim Türeten Ekler

- +Ar → üç+er (üçer)
 +ça → Fars + ça (Farsça)
 +çi → kömür + çi (kömürcü)
 +li → bilig + li (bilgili)
 +sız → til + sız (dilsiz)

İsimden Fiil Türeten Ekler

- +IA - → söz + ie - (sözmek)
 +Ar- → yaş + ar - (yaşarmak)
 +sA- → su + sa - (susamak)
 +I- → taş + I - (taşımak)

Fiilden İsim Türeten Ekler

- AçAk → iç-ecek (içecek)
 -AK → kon- ak (konak)
 -çi → tilen-çi (dölenci)
 -GA → süpür-ge (süpürge)
 -mA → kaz-ma (kazma)

Fiilden Fiil Türeten Ekler

- Ar- → kop-ar (koparmak)
 -Dir- → bil-dir (bildirmek)
 -n- → kizle-n- (gizlenmek)
 -t- → oku-t- (okutmak)

Yukarıda verilen yapım ekleri Kıpçak Türkçesinde yoğun olarak kullanılan ekler arasındadır. Bunlar dışında da bu Türkçede kullanılan başka yapım ekleri de vardır.

E. KIPÇAK TÜRKÇESİNDE FİİL ÇEKİMİ

Fiil çekimleri, iki tipte şahıs ekleriyle yapılmaktadır. Bunlar şahıs zamiri kaynaklı ve iyelik eki kaynaklı çekimlerdir.

- ✓ **Şahıs zamiri kaynaklı şahıs ekleri:** Belirsiz geçmiş zaman, gelecek zaman, şimdiki zaman çekimlerinde kullanılır.

- I. Tekil şahıs → men, -n
 II. Tekil şahıs → sen, sIn
 III. Tekil şahıs → Ø
 I. Çoğul şahıs → biz
 II. Çoğul şahıs → siz
 III. Çoğul şahıs → Ø, -IAr

kör-gey men → göreceğim

kör-gey sen → göreceksin

kör-gey → görecek

kör-gey biz → göreceğiz

kör-gey siz → göreceksiniz

kör-gey-ler → görecekler

- ✓ **İyelik eki kaynaklı şahıs ekleri:** Belirsiz geçmiş zaman ve bazı şart çekimlerinde kullanılır.

I. Tekil şahıs → -m

II. Tekil şahıs → -n

III. Tekil şahıs → Ø

I. Çoğul şahıs → mİz

II. Çoğul şahıs → -nİz

III. Çoğul şahıs → Ø, -IAr

tut-tu-muz

tut-tu-nuz

tut-tu-lar

Belirli Geçmiş Zaman (Görülen Geçmiş)

"-DI, -DU": İyelik eki kaynaklı şahıs ekleriyle çekimlenir.

kör-dü-m → gördüm

kör-dü-n → gördün

kör-dü → gördü

kör-dü-k → gördük

kör-dü-nüz → gördünüz

kör-dü-ler → gördüler

Belirsiz Geçmiş Zaman (Öğrenilen Geçmiş)

"-mİş, -p turur": Şahıs zamiri kaynaklı şahıs ekleriyle çekimi gerçekleştirilmektedir.

körüp turur men → görmüşüm

körüp turur sen → görmüşsün

körüp turur → görmüş

körüp turur biz → görmüşüz

körüp turur siz → görmüşsünüz

körüp tururlar → görmüşler

Gelecek Zaman

"-GAy, -GA, -IsAr, -AsI": Şahıs zamiri kaynaklı şahıs ekleriyle çekimlenmektedir.

kör-gey men → göreceğim

kör-gey sen → göreceksin

kör-gey → görecek

kör-gey biz → göreceğiz

kör-gey siz → göreceksiniz

kör-gey-ler → görecekler

Şimdiki Zaman

"-A -yturur, -A -ydır, -AyUr, -Ayor": Şahıs zamiri kaynaklı şahıs ekleriyle çekimlenmektedir.

söyle-y dir men → söylüyorum

söyle-y dir sen → söylüyorsun

söyle-y dir → söylüyor

söyle-y dir biz → söylüyoruz

söyle-y dir siz → söylüyorsunuz

söyle-y dir-ler → söylüyorlar

Geniş Zaman

"-Ar, -r": Şahıs zamiri kaynaklı şahıs ekleriyle çekimlenmektedir.

ışit-ür men → ışıtırım

ışit-ür sen → ışıtırsın

ışit-ür → ışıtır

ışit-ür biz → ışıtırız

ışit-ür siz → ışıtırsınız

ışit-ür-ler → ışıtırlar

Geniş zamanın olumsuz için -mAs eki kullanılmıştır.

ışit-mes sen → ışıtmazsın

Emir Kipi

Emir kipinde her şahıs için ayrı ekler kullanılmaktadır.

I. Tekil şahıs → -AyIm, -GAyIm, -GAyIn

II. Tekil şahıs → Ø, -GI

III. Tekil şahıs → -sIn

I. Çoğul şahıs → -AlIm, -GAIm, -lIm

II. Çoğul şahıs → -(I)ñ, -(I)ñIz

III. Çoğul şahıs → -sIn, -sInIAr

yaz-ayım → yazayım

yaz-gıl → yaz

yaz-sun → yazsın

yaz-alım → yazalım

yaz-in → yazın

yaz-sunlar → yazsınlar

Şart Kipi

"-sA": İyelik kaynaklı şahıs ekleriyle çekimlenmesi gerekmektedir.

kör-se-m → görsem

kör-se-n → görse

kör-se → görse

kör-se-k → görsek

kör-se-niz → görse

kör-se-ler → görse

Gereklilik Kipi

Bu kipin çekimi fiil + şart eki + şahıs eki ve "kerek" sözcüğüyle yapılmaktadır.

ışit-se-m kerek → ışıtmeliyim

ışit-se-n kerek → ışıtmelisin

ışit-se kerek → ışıtmeli

ışit-se-k kerek → ışıtmeliyiz

ışit-se-niz kerek → ışıtmelisiniz

ışit-se-ler kerek → ışıtmeliler

İstek Kipi

"-A" eki ile oluşturulan bu kip, yoğun olarak kullanılmamıştır.

Fillerin Birleşik Zamanlı Çekimi

Kıpçak Türkçesinde birleşik zamanlı fiil çekimi "Ir" yardımcı fiilinin üzerine zaman ve şahıs eklerinin getirilmesiyle yapılır.

Birleşik zamanlı fiil çekiminde hikâye "-DI", rivayet "-mİş", şart "-sA" eki ile yapılmaktadır.

bol-gay ir-di → olacaktı

til-er ir-miş → dilermiş

kör-dü ir-se → gördüyse

FİİLİMSİLER

Sıfat-Fiiller

"-AcAK, -An, -Ar, -AsI, -cı, -GAn, -gİçI, -GİI, -GU, -mAs, -mİş"

kal-an ot, çık-ası köz

kel-ecek şahıs, asıl-mış kurban

Zarf-Fiiller

"-p, -İp, -A, -ArAk, -ArDA, -bAn, -UbAn, -GAç, -dükçe, -GAnça, -Gİnça, -ken, -İçAK, -I, -mAdIn"

tart-arak, bat-arda

İsim-Fiiller

"-mAk, -İş"

"ikinci namazın kıl-mak"

F. KIPÇAK TÜRKÇESİ ÖRNEK METİNLER VE UYGULAMA ÇALIŞMASI

Transkripsiyonlu Metin

Ave Maria anamız
Seni söüp çın hanımız
Barçadan üstün kötürdi
Hanlık dağını keydirdi

Türkiye Türkçesine Çeviri

Salam ey Meryem anamız
Seni severek Tanrı'mız
Herkesten üstün saydı
Hanlık tacını sana giydirdi.

Metinde Geçen Sözcüklerin Çözümlemesi

ana+mız (I. çoğul kişi iyelik eki)

sö+üp (zarf-fiil eki)

barça+dan (Ayrılma hâli eki)

kötür+di (belirli geçmiş zaman eki)

han+lık (isimden isim yapma eki)

daç+ı+nı (III. tekil kişi iyelik, belirtme ekleri)

key+dir+di (fiilden fiil yapma eki, belirli geçmiş zaman eki)

Transkripsiyonlu Metin

Saginsa men bahasız kanını
Kim Hristoz töktü söüp kulunu
Tıyalman yaşımını
Kim unutgay munça yigilikni
Kim içip tatlı çokrak suunu
Toydırdı canını

Türkiye Türkçesine Çeviri

Kristos'un, kanını kullarını sevdiği için döktüğünü düşününce gözyaşlarını tutamam.

Tatlı kaynak suyunu içip, ruhunu doyuran kim bunca yigiliği unutulabilir.

Sıra Sizde!

Aşağıdaki sözcükleri ekleri ve kökleri bakımından inceleyiniz.

kan-ı-nı →

tök-tü →

yaşımını →

unutgay →

munça →

toydırdı →

Cevaplar

kan-ı-nı → isim kökü + III. tekil kişi iyelik + yükleme hâli eki

tök-tü → fiil kökü + belirli geçmiş zaman eki

yaş-ım-nı → isim kökü + I. tekil kişi iyelik + yükleme hâli eki

unut-gay → fiil kökü + gelecek zaman kipi (Geniş zaman anlamında kullanılmıştır.)

mun+ça → isim kökü + eşitlik hâli eki

toy+dır+dı → fiil kökü + fiilden fiil yapma + belirli geçmiş zaman eki

ÇÖZÜMLÜ TEST

1. İtalyanlar ve Almanlar tarafından oluşturulan Kıpçak sahasının en önemli eseri aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Codex Cumanicus
- B) Nehcû'l - Ferâdis
- C) Kutadgu Bilig
- D) Atabetü'l - Hakayık
- E) Mukaddimetü'l - Edeb

2. "Kitâbü'l-İdrak li-Lisâni'l-Etrak" adlı eserle ilgili aşağıda verilen bilgilerden hangisi yanlıştır?

- A) Eser, Endülüslü Ebu Hayyân tarafından kaleme alınmıştır.
- B) Kıpçak Türkçesinin dil özellikleriyle oluşturulmuştur.
- C) Türklere, Arapça öğretmek amacıyla yazılmıştır.
- D) Eser sözlük, dil bilgisi ve cümle bilgisi şeklinde üç bölümden oluşur.
- E) Türkçe sözcüklerin Arapça anlamları verilmiştir.

3. "beze → bize" sözcüklerinde bulunan ses olayı aşağıdaki seçeneklerin hangisinde verilmiştir?

- A) Ünlü düzleşmesi
- B) Ünlü daralması
- C) Ünlü genişlemesi
- D) Ünlü yuvarlaklaşması
- E) Ünlü kalınlaşması

4. Aşağıdaki sözcüklerde görülen ses olayı, hangi seçenekte farklılık gösterir?

- A) yogun- > yogan-
- B) törü > töre
- C) yürü- > yüri-
- D) çukur > çukır
- E) kirpik > kırpık

5. "atam anam dünyilik için kanımın tökmege destur birdiler" cümlesindeki altı çizili eklerin görevi aşağıdakilerden hangisidir?

- A) İyelik eki
- B) I. tekil şahıs eki
- C) İlgî hâli
- D) İsimden isim-yapım eki
- E) Yönelme hâli

6. "barmaklarınge" sözcüğünün almış olduğu son iki ek görev itibarıyla aşağıdakilerin hangisinde sırasıyla doğru olarak verilmiştir?

- A) Zarf-fiil, yükleme hâli
- B) Yükleme hâli, zarf-fiil
- C) İyelik eki, yönelme hâli
- D) Yönelme hâli, bulunma hâli
- E) Çoğul eki, zarf-fiil

7. Aşağıdaki sözcüklerden hangisi bulunma hâli eki almıştır?

- A) oğlın
- B) mülkige
- C) körgil
- D) şahıste
- E) bitigni

8. "ol heybet birle kim gariminge köründün" cümlesinin yüklemi aşağıdaki zamanlardan hangisiyle çekimlenmiştir?

- A) Belirsiz geçmiş zaman
- B) Belirli geçmiş zaman
- C) Şimdiki zaman
- D) Gelecek zaman
- E) Geniş zaman

9. "keleyorur" sözcüğü aşağıda verilen zamanlardan hangisiyle çekimlenmiştir?

- A) Belirsiz geçmiş zaman
- B) Belirli geçmiş zaman
- C) Geniş zaman
- D) Gelecek zaman
- E) Şimdiki zaman

10. Aşağıdaki eklerden hangisi Kıpçak Türkçesinde gelecek zaman çekiminde kullanılan ekler arasında yer almaz?

A) -Gay B) -Ga C) -Ayur
D) -Asl E) -ısAr

11. "Ündegil halâyıkları imânga" cümlesindeki fiil çekimi aşağıdakilerden hangisiyle gerçekleşmiştir?

A) Emir kipi
B) Şart kipi
C) Gereklilik kipi
D) Şimdiki zaman
E) Geniş zaman

12. "ni yatur sen yatası yır degül" cümlesindeki altı çizili ekin görevi aşağıdakilerden hangisidir?

A) Zarf-fiil
B) İsim-fiil
C) Sıfat-fiil
D) İsimden isim
E) İsimden fiil

13. "anı zindanga salgay tanuklar sorgunça" cümlesindeki altı çizili sözcüğün aldığı ek aşağıdakilerden hangisidir?

A) İsimden fiil
B) İsimden isim
C) İsim-fiil
D) Sıfat-fiil
E) Zarf-fiil

14. Aşağıdaki sözcüklerden hangisi türemiş yapı değildir?

A) köçük
B) idmansız
C) oturak
D) yakındagılar
E) tilençi

15. Aşağıdaki sözcüklerden hangisi fiilden isim türeten ek almıştır?

A) korku B) yoldaş C) yoksul
D) çıkar E) bildir

16. "bolmaçı" sözcüğünün almış olduğu ekler aşağıdakilerin hangisinde sırasıyla doğru olarak verilmiştir?

A) Olumsuzluk eki, sıfat-fiil
B) Sıfat-fiil, yönelme hâli
C) Zarf-fiil, belirtme hâli
D) İsim-fiil, bulunma hâli
E) Vasıta hâli, zarf-fiil

17. Aşağıdaki sözcüklerden hangisi yapım eki almamıştır?

A) agart
B) kızlen
C) kızdır
D) sarkıt
E) ulusu

18. "alimleri" sözcüğünün almış olduğu ekler aşağıdakilerin hangisinde sırasıyla doğru olarak verilmiştir?

A) Geniş zaman eki, 1. tekil şahıs
B) Sıfat-fiil, yönelme hâli
C) Zarf-fiil, bulunma hâli
D) Çokluk eki, yükleme hâli
E) Şimdiki zaman eki, 2. tekil şahıs

19. "kün aşı kılğı kim muhabbet ziyâdet bolgayın" cümlesinin yüklemi aşağıdakilerin hangisiyle çekimlenmiştir?

A) Şimdiki zaman
B) Emir kipi
C) İstek kipi
D) Gelecek zaman
E) Geniş zaman

20. "fayide kılmaz ana kılğıcının edebi" cümlesindeki altı çizili sözcüğün aldığı ekler aşağıdaki seçeneklerin hangisinde sırasıyla doğru olarak verilmiştir?

A) Zarf-fiil, ilgi hâli
B) İsim-fiil, yükleme hâli
C) Sıfat-fiil, ilgi hâli
D) Geniş zaman, bulunma hâli
E) Gelecek zaman, çıkma hâli

ÇÖZÜMLER

1. Almanların 55 yapraktan, İtalyanların 27 yapraktan oluşturdukları iki defter hâlindeki eser "Codex Cumanicus" tur.

Cevap A

2. Eser, Araplara Türkçeyi öğretmek amacıyla yazılmıştır.

Cevap C

3. "e" geniş ünlüsünün "i" dar ünlüsüne dönüşmesi kuralına ünlü daralması adı verilir.

Cevap B

4. A, B, C, D seçeneklerinde ünlü düzleşmesi kuralı görülürken E seçeneğinde ünlü yuvarlaklaşması görülmektedir.

Cevap E

5. Ata ve ana isim kökleri üzerine 1. tekil iyelik ekini almıştır.

Cevap A

6. Bu sözcük "+ın" iyelik ekiyle "+ge" yönelme hâli eki almıştır.

Cevap C

7. "şahısde" sözcüğü "+de" bulunma hâli eki almıştır.

Cevap D

8. "göründün" anlamına gelen "köründün" sözcüğü "-dı" belirli geçmiş zaman eki almıştır.

Cevap B

9. "geliyor" anlamına gelen "keleyorur" sözcüğü "-eyor" şimdiki zaman eki almıştır.

Cevap E

10. A, B, D, E seçeneklerinde verilen ekler gelecek zaman çekiminde kullanılırken C'deki ek ise şimdiki zaman çekiminde kullanılmaktadır.

Cevap C

11. "Ündegil" fiili II. tekil emir kipinde kullanılan "-gü" ekiyle çekimlenmiştir.

Cevap A

12. "yatası" sözcüğündeki "-ası" eki sıfat-fiil görevinde kullanılmıştır.

Cevap C

13. "sorgunça" sözcüğündeki "-günça" eki zarf-fiil görevinde kullanılmıştır.

Cevap E

14. D seçeneğindeki sözcük "+da" bulunma hâli, "+gı" altlık eki, "+lar" çokluk eki almıştır, bu sözcükte yapım eki yoktur.

Cevap D

15. "korku" sözcüğü kork kökünün üzerine "-u" fiilden isim yapım eki almıştır.

Cevap A

16. "bolmaçı" sözcüğü "-ma" olumsuzluk ekiyle "-çı" sıfat fiil eki almıştır.

Cevap A

17. "ulusı" sözcüğü "+sı" III. tekil iyelik eki almıştır. Yapım eki bulunmamaktadır.

Cevap E

18. "alimleri" sözcüğü "+lar" çokluk ekiyle "+ni" yükleme hâli eki almıştır.

Cevap D

19. "bolgayın" yüklemi, "-gayın" 1. tekil şahıs emir kipi eki ile çekimlenmiştir.

Cevap B

20. "kılğıcının" sözcüğü "-gıcı" sıfat-fiil ekiyle "+nın" ilgi hâli eki almıştır.

Cevap C

VI. DOĞU TÜRK DİLİ - HAREZM TÜRKÇESİ

Harezmi bölgesi, günümüzde doğu kısmını Özbekistan'ın, batı kısmını Türkmenistan'ın yönettiği bölgedir. Semerkand ve Buhara gibi önemli şehirleri olan ticaret merkezidir. Bölgede 1097-1231 yılları arasında Harezmsahlar dönemi oluşmuştur.

Bu yıllar arasında her bakımdan Türkleşen Harezmi bölgesinde, Türkçenin doğu kısmını teşkil eden Hakaniye Türkçesi merkezinde, Oğuz, Kıpçak ve Kanglı boylarının yerleşik düzene geçmeleriyle, güneybatı kısmını teşkil eden Oğuzca ve kuzeybatı kısmını teşkil eden Kıpçakçanın kaynaşmasıyla oluşan dile Harezmi Türkçesi denir.

Bu Türkçenin dil özelliklerinin genelini Oğuz, Kıpçak ve Kanglı boylarından alınan kelime ve şekil bilgisi oluşturmaktadır. Harezmi Türkçesinin yazı ve söz varlığı üzerinde etkili olan dil ise Hakaniye Türkçesidir.

Celaiddin Muhammed'in 1231'de ölümü üzerine, Harzemşahlar Devleti ortadan kalkmış ve bölge 14. yüzyılın sonuna kadar Altun Orda Devleti'ne bağlı kalmıştır. Harezmi bölgesinde gelişmiş olan kültür faaliyetlerine 14. yüzyılda Altun Orda'nın başkenti Saray ve Kırım şehirleri de eklenmiştir. Dolayısıyla Harezmi bölgesinde yaşayan birçok şair, yazar, bilim adamı Altun Orda'ya göç etmiş, Türk yazı dilinin burada da yayılmasına katkı sağlamışlardır.

Harezmi Türkçesi, Hakaniye Türkçesiyle Çağatay Türkçesi arasında bir geçiş dili, bir başka ifadeyle köprü görevi üstlenmiştir. Dönemde oluşturulan eserler genel olarak Arap harfleriyle kaleme alınırken bir kısmı da Uygur harfleriyle yazılmıştır.

A. HAREZM TÜRKÇESİYLE OLUŞTURULAN ESERLER

Mukaddimetü'l-Edeb

- Eser, ünlü lügat alimi Zamahşeri tarafından 1128-1144 yılları arasında kaleme alınıp Harezmi şahı Atsız bin Muhammed bin Anuş Tigin'e sunulmuştur.
- Arapçayı öğretmek için kaleme alınan eser, Arapça sözcükler ve kısa cümlelerden oluşan bir sözlüktür.
- Eser, isimler, fiiller, harfler ve dil bilgisi unsurları, isim çekimi ve fiil çekimi olmak üzere beş ana bölümden oluşmaktadır.
- Alfabe sırasına göre şekillendirilmeyen sözlükte, fiiller Arapça bablara göre oluşturulmuştur.
- Eser, Orta Türkçe döneminde Divanü Lügati't-Türk'ten sonra en çok sözcük bulunduran tek yapıttır.

- Eserin bilinen yirmi nüshası bulunmaktadır. En önemlileri Yozgat, Berlin, İstanbul Üniversitesi, Şuşter, Paris nüshalarıdır.

Kıyasü'l-Enbiyâ

- Eser, Rabgûzî tarafından 1310 yılında kaleme alınmış olup Moğol şehzadesi Nasirü'd-din Tok Buga'ya sunulan Farsça bir eserin Türkçeye uyarlanmış şeklidir.

- Peygamber kıssalarını içeren eserde, dinî konular edebi bir dille anlatılmış, Türkçe ve Arapça manzumelere yer verilmiştir.
- Peygamberlere yazılan şiirlerden başka aşk, tabiat gibi konuların ele alındığı manzumeler de yer almaktadır.
- Aynı zamanda eserde tamamı 484 dize olan 43 Türkçe şiir yer almaktadır.
- Manzumeler genelde kaside tarzındadır.
- Eserde mâni, tuyuğ şeklindeki dörtlüklere de yer verilmiştir.

- Eserin en eski yazması London British Museum nüshasıdır. Bu nüsha Gronbech tarafından 1948'de Kopenhag'da yayımlanmıştır. Bu nüshanın haricinde Leningrad, İsveç, Paris, Bakü nüshaları bulunmaktadır.

Mu'inü'l-Mürîd

- Eser, 1313 yılında İslam isminde bir şair tarafından kaleme alınmıştır.
- Didaktik özellik göstermesi bakımından önemlidir.
- Dinî-tasavvufî konuların işlendiği manzum bir yapıttır.
- Eserde yaklaşık olarak 900 beyit bulunmaktadır.
- Eserin yazılma amacı, Arapça bilmeyen Türkmenlere tasavvufî ilgilili bilgiler vermektir.
- Kutadgu Bilig'in vezniyle kaleme alınan eserin en dikkat çekici yanı, dörtlüklerle oluşturulmasıdır.
- Dili bakımından büyük halk toplulukları için kaleme alınan eserin tek nüshası Bursa Yazma ve Basma Eserler Kütüphanesinde. Eser, 2008 yılında Recep Toparlı ve Mustafa Argunşah tarafından yayımlanmıştır.

Nehcü'l - Ferâdis

- Eser, 1358 yılında Kerderli Mahmud bin Ali tarafından kaleme alınmıştır.

- Kırk hadis çevirilerinin ilk örneği olup dinî ve didaktik niteliktedir.
- Mensur tarzda oluşturulan eser, dünya ve ahirette mutlu olmanın yollarını ortaya koymaktadır.
- Eser onar fasıllı dört baptan oluşmaktadır.
- Fasıllarlar Arapça bir hadisle başlatılmıştır.
- Eser sade ve açık bir tarzda oluşturulmuştur.

- Eserin, İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi, Yeni Cami kısmı Zeki Velidi Togan tarafından bulunup ilim dünyasına tanıtılmıştır. Yazmanın hareketli olması, dil incelemeleri açısından önemlidir. Bu nüshayı 1956 yılında Janos Eckmann yayımlamıştır.

Harezmi Türkçesi, Hakaniye Türkçesiyle Çağatay Türkçesi arasında bir geçiş dili, bir başka ifadeyle köprü görevi üstlenmiştir. Dönemde oluşturulan eserler genel olarak Arap harfleriyle kaleme alınırken bir kısmı da Uygur harfleriyle yazılmıştır.

Yazı sisteminde Hakaniye Türkçesi kuralları devam ettirilirken eserlerdeki ünlü sesler Uygur yazı sistemine göre oluşturulmuştur.

Harezmi Türkçesini Hakaniye Türkçesinden ayıran farklılıklar:

- ✓ Çok heceli sözcüklerin sonunda bulunan "+g" sesi düşmüştür.
ellig > elli
- ✓ Yönelme durumu eki olan "+KA"nın yanı sıra "+A" eki de kullanılmaya başlanmıştır.
atka / ata
- ✓ İsimden isim yapım eki görevinde kullanılan "+lig, +lig" ekinin "g" ünsüzü düşerek bu ekin "+II" şeklinde görülmeye başlanmıştır.
hünerlig / hünerli
- ✓ Gelecek zaman çekiminde "-IsAr, -gU, -AsI" şekilleri de kullanılmıştır.
- ✓ Belirli geçmiş zaman çekiminde I. çoğul şahıs eki için kullanılan "-dümiz" ekinin yerine "-DUK" eki kullanılmıştır.

B. HAREZM TÜRKÇESİ SES YAPISI

Köktürkçe, Uygurca ve Hakaniye Türkçesi dil bilgisi özellikleri Harezmi Türkçesi için de geçerlidir. Bu kısımda genel olarak Köktürkçe, Uygurca ve Hakaniye Türkçesinden farklı olan kısımlar üzerinde durulacaktır.

Ünlüler

Hakaniye Türkçesinde kullanılan ünlüler, Harezmi Türkçesi için de geçerlidir.

- ✓ Ünlü yuvarlaklaşması kelime köklerinde ve eklerinde görülmektedir.
yöri- > yörü-
awuç > owuç, sew- > söw-
- ✓ Ünlü düzleşmesi ise kök ve gövdelerde karşımıza çıkmaktadır.
sowı- > savu-, büt- > bit-, töpü > töpe
- ✓ Ünlü düşmesi ise hece kaynaşması sonucu oluşmaktadır.
nı ol- > nol-, iligi > ilgi
ayur iken > ayurken

Ünsüzler

Hakaniye Türkçesindeki ünsüzlerle aynı özellik göstermektedir.

Ünsüz Sızıcılığı

- ✓ b > v/w
Sözcük içinde ve sonundaki "b" seslerinin "v/w" sesine dönüşmesine denir.
eb > ew, yabız > yawuz
- ✓ d > y
Sözcük içinde ve sonunda görülür. Genel olarak hem /d/ li hem /y/ li yazımları görülür.
kadgu > kaygu, adak > ayak
- ✓ k > h
Sözcüklerin başında, ortasında ve sonunda az da olsa görülmektedir.
akşam > ahşam, katun > hatun

Ünsüz Tonlulaşması (Ötümlüleşme)

- ✓ t > d
Genel olarak sözcük ortası ve sonunda karşımıza çıkmaktadır.
butak > budak, keldür- > keltür-
- ✓ k > g
Genel olarak sözcük içinde ve sonunda karşımıza çıkmaktadır.
ayak > ayag, alçak > alçag

Genizsilleşme

Sözcük başında görülen bir değişiktir.

biğ > miğ, ben > men

C. HAREZM TÜRKÇESİ ŞEKİL BİLGİSİ

İsim Çekim Ekleri

Çokluk Eki

"+IAr"

kul + lar, töşek + ler

İlgi Hâli

"+ıñ, +nıñ, +ım"

köñli + nıñ, kündüz + ın, biz + ım

Yükleme Hâli

"+nı, +ı, +n"

rızası + nı, davatı + nı, sözi + n

Yönelme Hâli

"+GA, +KA, +A"

kul + ga, an + a, yaş + ka

Bulunma Hâli

"+DA"

dünya + da, âhırat + ta

Çıkma Hâli

"+Dın, +DAn"

kullar + dın, an + dan

Vasıta Hâli

"+n, +IA"

tünle, adakın

Eşitlik Hâli

"+ÇA"

anlar + ça, şirin + çe

Yön Gösterme Hâli

"+GARU, +KARU, +ARU, +rA, +rU"

taş + karu, iç + gerü, as + ra

İyelik Ekleri

I. Tekil kişi → +Im, +m

II. Tekil kişi → +In, +n

III. Tekil kişi → +sI, +I

I. Çoğul kişi → +Imız, +mız

II. Çoğul kişi → +Inız, +ınız

III. Çoğul kişi → +IArI

yüz + üm yüz + ümüz

yüz + ün yüz + ünüz

yüz + ü yüz + leri

Zamirler

Kişi Zamirleri

I. Tekil kişi → men

II. Tekil kişi → sen

III. Tekil kişi → ol

I. Çoğul kişi → biz

II. Çoğul kişi → siz

III. Çoğul kişi → alar, olar, anlar

maña (bana), senin (senin), anda (onda), bizge (bize), sizden, alarga (onlara)

"Yeti yaşka yetip ol serv-kamet"

"Yedi yaşına ulaşınca o servi boylu"

İşaret Zamirleri

bu, ol, bular (munlar), olar (alar), muni (bunu), bular-dın (bunlardan)

"Bu köñlüm kadgusını targa men tep"

"Bu gönümün kaygısını bir dağıtayım, dedim."

Soru Zamirleri

kim, ne, neme

"Hakikat ne ol tep eger sorsa sen"

"Hakikat nedir diye eğer sorarsan"

D. HAREZM TÜRKÇESİ SÖZCÜK YAPIMI

İsimden İsim Türeten Ekler

+ çI → tapuk çI (hizmetçi)

+ IU → körk + li (güzel)

+IUK → sevgü + lüg (sevgili)

tırığ + lik (canlılık)

+sız → yazuk + suz (günahtsız)

İsimden Fiil Türeten Ekler

+AI- → yok + al- (yok olmak)

+Ar- → ag + ar- (ağarmak)

+IA- → konak + la- (misafir etmek)

+r- → kadgu + r- (kaygılanmak)

Fiilden İsim Türeten Ekler

-ç → ökün-ç (düşünce)

-G → yayla-g (yayla)

-KA → bil-ge (zeki)

-GU → iç-gü (içme)

-UK → esr-ük (sarhoş)

-mAK → ıgla-mak (ağlamak)

-mUr → yag-mur (yağmur)

Fiilden Fiil Türeten Ekler

-çır- → kül-çır- (gülümsemek)

-d- → ıı-d- (göndermek)

-GUr- → tır-gür- (diriltmek)

-n- → tipü-n- (tepinmek)

-ş- → aytı-ş- (söyleşmek)

-Ur- → çok-ür- (çöktürmek)

E. HAREZM TÜRKÇESİNDE FİİLLER

Fiil Çekim Ekleri

Harezmi Türkçesinde de daha önceki dönem Türkçelerinde olduğu gibi fiil çekimleri, farklı tipteki kişi ekleri ile yapılmaktadır.

✓ **Kişi zamiri kökenli şahıs ekleri:** Bunlar şimdiki zaman, geniş zaman, gelecek zaman ve şart kipi çekimlerinde kullanılır.

I. Tekil şahıs → men

I. Çoğul şahıs → mız

II. Tekil şahıs → sen

II. Çoğul şahıs → siz

III. Tekil şahıs → Ø ya da (ol)

III. Çoğul şahıs → Ø (lar)

kılır men → yaparım

kılır sen → yaparsın

kılır ol → yapar

kılır mız → yaparsınız

kılır siz → yaparsınız

kılırlar → yaparlar

✓ **İyelik eki kökenli şahıs ekleri:** Bunlar belirli geçmiş zaman çekimlerinde kullanılır.

I. Tekil şahıs → +m

II. Tekil şahıs → +n

III. Tekil şahıs → +Ø

I. Çoğul şahıs → +mız

II. Çoğul şahıs → +nız

III. Çoğul şahıs → +(lar)

kirdi - m

kirdi - n

kirdi

kirdi - mız

kirdi - nız

kirdi - ler

Belirli Geçmiş Zaman (Görülen Geçmiş Zaman)

Eki ve çekimi, Hakaniye Türkçesiyle benzerlik gösterir.

ay-dı-m → söyledim

Belirsiz Geçmiş Zaman (Anlatılan Geçmiş Zaman)

Eki ve çekimi Hakaniye Türkçesiyle aynıdır. Olumsuzu ise "-may" fiilimsi ekinin üzerine "-dur" ek eyleminin getirilmesiyle oluşturulmaktadır.

ay-mış men → söylemişim

bar-may-dur → gitmemiş

bar-mayın tururlar → gitmemişler

Geniş Zaman

Eki ve çekimi Hakaniye Türkçesiyle aynıdır. Olumsuzu "-mAZ" ekiyle yapılır.

Bazı örneklerde, I. tekil kişi olumsuzunda -mAn şeklinde görülmektedir.

ay-ur men → söylerim

bar-maz sen → gitmezsin

bil-men → bilmez

Gelecek Zaman

Eki ve çekiminde, Hakaniye Türkçesiyle aynı özelliği gösterirken farklı olarak sadece birkaç örnekte bu zaman için "-ısar" ve "-ası" ekleride kullanılmıştır.

ay-gay men → söyleyeceğim

bar-ısar → gidecek

yarlık-ası → buyuracak

Emir Kipi

Hakaniye Türkçesinde kullanılan çekim ile aynı özelliği göstermektedir.

bar - ayın → gideyim

Şart Kipi

Eki ve çekiminde Hakaniye Türkçesiyle aynı özelliği göstermektedir.

bar-sa men → gitsem

Gereklilik Kipi

"-gU" eki ile yapılırken kişi zamirleriyle çekimlenmesi gerçekleştirilir.

bil-gü men → bilmeliyim

bil-gü sen → bilmelisin

bil-gü → bilmeli

bil-gü biz → bilmeliyiz

bil-gü siz → bilmelisiniz

bil-güler → bilmeliler

Dilek-İstek Kipi

"-A" ekiyle yapılarak şahıs zamirleriyle çekimlenmesi gerçekleştirilirken nadiren de olsa "-gA" eki de kullanılmıştır.

kör-e men → göreyim

kör-e sen → göresin

kör-e → göre

kör-e biz → görelim

kör-e siz → göresiniz

kör-e ler → göreler

Fiillerin Birleşik Zamanlı Çekimi

Harezmi Türkçesinde de Hakaniye Türkçesinde olduğu gibi er- yardımcı fiilin üzerine zaman ve kişi eklerinin getirilmesiyle oluşturulur.

Birleşik zamanlı çekim: Hikâye "-DI", rivayet "-mış", şart "-sA" ile yapılmaktadır.

Aşağıdaki birleşik zamanlı çekimler kendinden önceki zamanların hikâyesi durumundadır.

kazgan-ur er-di → kazanırdı

ay-dı mız er-di → söylediydik

til-miş er-di → dilemişti

öl-gey er-di-ŋ → ölecektin

Aşağıdaki birleşik zamanlı çekimler kendinden önceki zamanların rivayeti durumundadır.

bol-ur er-miş → olurmuş

öl-gey er-miş → ölecekmış

sev-se er-miş → sevseymiş

Aşağıdaki birleşik zamanlı çekimler kendinden önceki zamanların şartı durumundadır.

til-er er-se → dilerse

ay-dı-n er-se → söyledinse

kazgan-mış er-se → kazanmışsa

F. HAREZM TÜRKÇESİ EK FİLLER

"Bildirme" ismi de kullanılmaktadır. İsimlerin yüklem olmasını sağlar.

"turur, tur-, er-, i-" fiilleri ile yapılmaktadır. "turur ve tur-" fiili ile yapılanlar genel olarak geniş zaman anlamı vermektedir.

"fezayiliniŋ beyanı içinde turur."

"Erdemlerini anlatır."

"ahkâmı şeri'atnı yetiz bilgen er-di"

"Şeriat hükümlerini kesin bilen idi."

G. HAREZM TÜRKÇESİ FİİLİMSİLER

Zarf-Fiiller (Belirteçler)

"-A, -U, -İp, -UbAn, -upan, -mAdIn, -mAYIn, -GİnçA, -AlI, -GAlI, -İçAk, -GAç, -ken, -DUKDA, -ArDA"

sor-madın (sormadan), kör-ginçe (görünce)

öl-geli (öleli), at-gaç (atınca)

"yürüdi tün kündüzün başla-p"

"Yürüdü gece kündüz demeden."

Sıfat-Fiiller (Ortaçlar)

Geçmiş zaman sıfat fiil görevinde kullanılan ekler -mış ve -DUK ekleridir.

"bu söz ay-mış+da son keçti bir ança"

"Bu söz anlatıldıktan bir zaman sonra..."

Geniş zaman sıfat fiil görevinde kullanılan ekler -Ar, -r, -(y)Ur, -mAZ, -GAn, şeklindedir.

tüken-mes umuç → tükenmez ümit

in-gen esrük → inen sarhoş

Gelecek zaman sıfat fiil görevinde kullanılan ekler ise -GU, -GUçI, -GUIUG -dAçI, -GAsI, -AsI, -İgİl şeklindedir.

sığın-gu yaylag → sığınacak yayla

kıl-daçI davlat → yapılacak devlet

"dikir kıl-gu yerde hikâyet kılır"

"Zikredecek yerde hikâye eder."

OYABI ÇIKMIŞ SORU

Kazan tığ kaynap uş sevdâ bişürdüm

Nizâmî balıdın halvâ bişürdüm

Bu beyitteki altı çizili ekler sırasıyla aşağıdaki-lerin hangisinde doğru olarak verilmiştir?

- A) vasıta – bulunma – isimden fiil
- B) zarf-fiil – ayrılma – fiilden fiil
- C) fiilden fiil – ilgi – geniş zaman
- D) vasıta – ayrılma – geniş zaman
- E) zarf-fiil – ilgi – fiilden fiil

Çözüm

Verilen beyit, Harezmi Türkçesinin dil özelliklerini göstermektedir (Kutb'un Hüsrev ü Şirin mesnevisinden alıntı).

kayna – p (günümüz Türkçesiyle "kaynayıp") > "p" zarf-fiil ekidir.

Nizâmî bal – ı – dın (günümüz Türkçesiyle Nizâmî'nin balından) > "-ı-" iyelik eki, "-dın" ayrılma durumu ekidir.

biş – ür – dü – m (günümüz Türkçesiyle pişirdim) > "biş-" fiil kökü, "-ür-" fiilden fiil yapım eki, "-dü-" görülen geçmiş zaman eki, "-m" I. tekil kişi ekidir.

Cevap B

Harezmi Türkçesi sözcük bilgisi kısmında en çok dikkati çeken unsur, daha önceki dönem metinlerinde karşımıza çıkmayan, bu dönem eserlerinde yer alan sözcüklerdir.

Birkaç örnek ile gösterecek olursak:

agna- → yuvarlanmak

biskır- → gülümsemek

emel- → eğilmek

kedigle- → örtünmek

kol → vadi

öske → özlemek

süplük → çöplük

tuturgan → pirinç

yagır → omuz

yasuk → geçit

yövüt → yardım

Altun Orda Devleti Dönemi'nde Yazılan Eserler

Moğol İstilası'ndan 14. yüzyılın sonuna kadar Altun Orda Devleti'ne bağlı kalan Harezmi yazarları, bilim adamları Altun Orda bölgesine göç ettikleri için Türk yazı dilinin burada yayılmasına, güçlenmesine katkı sağlamışlardır. Bundan dolayı Altun Orda Türkçesi ile Harezmi Türkçesi dil bilgisi ve diğer özellikler bakımından eşittir. O yüzden bu kurallar tekrardan anlatılmayacaktır. Sadece Altun Orda Devleti Dönemi'nde oluşturulan eserler hakkında bilgi verilecektir.

Hüsrev ü Şirin

- Kutb adlı Altun Orda şairi tarafından 1341 yılında Altun Orda hükümdarı Tını Beg Han adına kaleme alınmış bir mesnevidir.
- Kutb eseri Genceli Nizâmî'nin eserinden tercüme etmiştir. Kutb'un eseriyle Genceli Nizâmî'nin eserinin ayrıldığı nokta Genceli Nizâmî'nin eserinin baş kısmında bulunan tevhid ve naatlar yerine, Kutb'un Altun Orda hükümdarı, Tını Beg Han'a methiyeler yazmasıdır.

- Eser, 4370 beyitten oluşmaktadır.
- Hüsrev ü Şirin Türk edebiyatında bu tarzda kaleme alınan eserlerin ilki olması bakımından önem arz eder.
- Eserin içeriğinde Sâsânî hükümdarı Hüsrev Perviz ile Ermeni hükümdarının yeğeni Şirin'in aşkları anlatılmaktadır.

- Eserin tek nüshası Paris Bibliothèque Nationale'dadır. Eser, Berke Fakih tarafından 1383 yılında istinsah edilmiştir.

Muhabbetnâme

- Harezmi isimli bir şair tarafından 1353 yılında mesnevi tarzında yazılmış bir manzumedir.
- Altun Orda Devleti idarecilerinden Muhammed Hoca Bey'in isteği üzerine yazılmıştır.
- Eserin bir Uygur harfli olmak üzere dört nüshası bulunmaktadır. Uygur harfli nüshayı V. Barthold bilim dünyasına duyurmuştur.

Miracnâme

- Üslup ve konu bakımından "Nehcü'l-Feradis'e" benzeyen anonim bir eserdir.
- Eser, mirac konusunu anlatmaktadır.
- Eserin Uygur harfli tek nüshası Paris Bibliothèque Nationale'dedir. Eser M. Bahşi tarafından 1436 yılında Herat'ta istinsah edildiği için eserin 14. yüzyılda yazıldığı tahmin edilmektedir.

Dâsitân-ı Cümcüme

- Hüsam Kâtib tarafından 1368 yılında, Altun Orda'da kaleme alınan mesnevi tarzında, dinî, lirik bir hikâyedir.
- Eserin konusu "Kesikbaş" isimli dinî bir menkıbeye dayanmaktadır.
- Eser İran şairi Attar'ın aynı isimli eserinden tercümedir.

Yarlık ve Bitikler (Ferman ve Mektup)

Dönemde iki yarlık ile bir bitik bulunmaktadır. Uygurca kaleme alınan Toktamış ve Temir Kutluk yarlıkları ile Arapça Uluğ Muhammed Han bitikidir. Altun Orda yarlık ve bitikleri üzerine Melek Özyetgin inceleme yapmıştır.

H. HAREZM TÜRKÇESİNDEN ÖRNEK METİNLER VE UYGULAMA ÇALIŞMASI

Nehcü'l-Feradis

Transkripsiyonlu Metin

Peygamber Aleyhi's selam aydı: Kaçan kim kıyamet küni bolsa amenna ve saddakna, münadî nida kılğay, ayğay: Kim amel içide ihlas kılmiş bolmasa, halâyık körsün takı eşitsün tip amel kılmiş bolsa, ol amelinin sevabını Tangrı ta'aladın tama' kılmasun. Kimler üçün kılmiş bolsa, onlardan tama' kılsun kim Hâk tebäreke ve ta'âlâ ortaklarının ortaklıkdın muşsuz pādşâh turur, tip nidâ kılğaylar.

Türkiye Türkçesine Çeviri

Peygamber Aleyhisselam buyurdu: Kıyamet günü olduğunda, amenna ve saddakna, münadî (seslenici) bağırarak, diyecek (ki): Kim amelî içinde doğruluk ve samimiyet göstermişse, halk görsün ve işitsin diye amel kılmiş ise o amelinin sevabını Tanrı taadan istemesin! Kimler için (amel) kılmiş ise onlardan istesin ki Hâk tebäreke ve taala ortakların ortaklığından kaygısız padişah'tır.

Metinde Geçen Kelimelerin Çözümlemesi

ay+dı (Belirli geçmiş zaman eki)

bol+sa (Şart kipi eki)

eşit+sün (Emir kipi çekimi)

amel+i+niñ (iyelik eki, tamlayan eki)

ta'ala+dın (Çıkma hâli eki)

ortak+lık+ı+dın (İsimden isim yapma, iyelik, çıkma hâli eki)

Transkripsiyonlu Metin

Peygamber aleyhi's selam aydı: Bilin, agâh bolun kim Hâk tebäreke ve ta'âlâ kabul kılmaz kulnuñ amelinî eger ol amelî içide zerre endâzesinçe riya bolsa, tip aydı.

Türkiye Türkçesine Çeviri

Peygamber Aleyhisselam buyurdu: Bilin, haberli olun ki Hâk tebäreke ve taala kulun amelinî (ki) eğer o amelî içinde zerre ölçüsünce riya olsa kabul etmez.

Sıra Sıralı

Aşağıdaki sözcükleri ekleri ve kökleri bakımından inceleyiniz.

bil+in →

kul+nuñ →

amelini →

içide →

endâzesinçe →

tip →

Cevaplar

bil+in → Fîl kökü + II. çoğul kişi emir eki

kul+nuñ → İsim kökü + tamlayan eki

amel+i+ni → İsim kökü + III. kişi iyelik + yükleme hâli eki

içi+de → İsim kökü + bulunma eki

endâze+si+çe → İsim kökü + III. kişi iyelik + eşitlik hâli

ti+p → Fîl kökü + zarf-fiil eki

ÇÖZÜMLÜ TEST

1. Harezmi Türkçesi aşağıda verilen Türkçelerin hangisinin merkezinde oluşmuştur?

- A) Hakaniye Türkçesi
- B) Oğuz Türkçesi
- C) Kıpçak Türkçesi
- D) Kanglı Türkçesi
- E) Uygur Türkçesi

2. Harezmi Türkçesinde kullanılan ünlü sesler aşağıda verilen Türkçelerden hangisinin yazı sistemine göre oluşturulmuştur?

- A) Orhun Türkçesi
- B) Uygur Türkçesi
- C) Karahanlı (Hakaniye) Türkçesi
- D) Altun Orda Türkçesi
- E) Kıpçak Türkçesi

3. Orta Türkçe döneminde "Divanü Lügati't-Türk'ten sonra en çok sözcük barındıran eseri aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Mu'inü'l-Mürîd
- B) Kısasü'l-Enbiya
- C) Atabetü'l-Hakayık
- D) Mukaddimetü'l-Edeb
- E) Nehcü'l-Ferâdis

4. Harezmi Türkçesiyle Rabgûzi tarafından manzum tarzda kaleme alınan eser aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Kutadgu Bilig
- B) Nehcü'l-Ferâdis
- C) Divân-ı Hikmet
- D) Mu'inü'l-Mürîd
- E) Kısasü'l-Enbiya

5. "Mu'inü'l-Mürîd" ile ilgili aşağıda verilen bilgilerden hangisi yanlıştır?

- A) 1313 yılında, İslam adlı bir şair kaleme almıştır.
- B) Eser didaktik özellik göstermektedir.
- C) Dinî-tasavvufî konuların anlatıldığı mensur bir eserdir.
- D) Eserin amacı, Arapça bilmeyen Türkmenlere tasavvufî bilgi vermektir.
- E) Eserin en dikkat çeken tarafı dörtlüklerle yazılmasıdır.

6. Didaktik nitelikte oluşturulup kırk hadis çevirilerinin ilk örneği olan Harezmi Dönemi eseri aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Nehcü'l-Feradis
- B) Divan-ı Hikmet
- C) Mu'inü'l-Mürîd
- D) Atabetü'l-Hakayık
- E) Mukaddimetü'l-Edeb

7. Aşağıda verilen sözcüklerin hangisinde ünlü düşmesi kuralı örneklenmiştir?

- A) yawuz
- B) töpe
- C) nol-
- D) yörü-
- E) söw-

8. Harezmi Türkçesinde, isimlerin yükleme ve vasıta hâli durumlarında ortak kullanılan ek aşağıdaki seçeneklerin hangisinde verilmiştir?

- A) +n
- B) +ln
- C) +A
- D) +Dln
- E) +ni

9. Aşağıda verilen sözcüklerden hangisi Harezmi Türkçesinde işaret zamiri olarak kullanılmaktadır?

- A) neme
- B) kim
- C) buların
- D) ne
- E) kamug

10. "atlıg içinde bu hadisni keltürmiş" cümlesiyle ilgili aşağıda verilen bilgilerden hangisi yanlıştır?

- A) Yön gösterme hâli eki kullanılmıştır.
- B) İsimden isim yapım ekine yer verilmiştir.
- C) Belirtme hâli eki kullanılmıştır.
- D) Fiilden fiil yapım ekine yer verilmiştir.
- E) Fiil, belirsiz geçmiş zaman ile çekimlenmiştir.

11. Aşağıda verilen sözcüklerden hangisi iyelik eki almıştır?

- A) bildirüp B) dünyadın C) közini
- D) bilgen E) tegürdi

12. "Bu hadis manisi ol bolur" cümlesindeki altı çizili sözcüğün türü aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Sontakı B) Bağlaç C) Zarf
- D) İşaret sıfatı E) İşaret zamiri

13. Aşağıda verilen sözcüklerden hangisi yapım eki almamıştır?

- A) agar- B) kullardan C) yaylag
- D) tırgür E) kadgur

14. "belgölüg başdın ayakga aytayın men cümlesin" cümlesindeki altı çizili eklerin görevi aşağıdakilerden hangisinde sırasıyla doğru olarak verilmiştir?

- A) Çıkma hâli eki, yönelme hâli eki
- B) Belirli geçmiş zaman, bulunma hâli
- C) Bulunma hâli, isimden isim yapım eki
- D) Vasıta hâli, zarf-fiil eki
- E) Sıfat-fiil eki, yönelme hâli eki

15. "neçe yıl boldı canım ösker erdi" cümlesinde verilen birleşik zamanlı fiil aşağıdakilerden hangisiyle kurgulanmıştır?

- A) Geniş zamanın rivayeti
- B) Gelecek zamanın hikâyesi
- C) Belirsiz geçmiş zamanın rivayeti
- D) Şimdiki zamanın rivayeti
- E) Geniş zamanın hikâyesi

16. Aşağıda verilen sözcüklerden hangisi türemiş yapıdır?

- A) tapgına
- B) könlüm
- C) barga
- D) keltürdü
- E) ragbatım

17. "anı şah tapgına ketrürler erdi" cümlesindeki altı çizili eklerin görevi aşağıdakilerin hangisinde sırasıyla doğru verilmiştir?

- A) Belirtme hâli eki, yönelme hâli eki
- B) İyelik eki, zarf-fiil eki
- C) Bulunma hâli eki, çıkma hâli eki
- D) Vasıta hâli eki, yön gösterme eki
- E) Belirtme hâli eki, bulunma hâli eki

18. Aşağıda verilenlerden hangisi belirsiz geçmiş zamanın olumsuzu ile çekimlenmiştir?

- A) barmaz sen
- B) barmayın tururlar
- C) ayur men
- D) buyurmadı
- E) aymış siz

19. "dikir kılgu yerde hikayet kılır" cümlesindeki altı çizili ekin görevi aşağıdaki seçeneklerin hangisinde verilmiştir?

- A) İsimden fiil yapım eki
- B) Zarf-fiil eki
- C) Sıfat-fiil eki
- D) Gereklilik kipi
- E) Fiilden isim yapım eki

20. Altun Orda hükümdarı Tını Beg Han'a Kutb tarafından sunulan mesnevi aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Hüsrev ü Şirin
- B) Kutadgu Bilig
- C) Mu'inü'l-Mürid
- D) Nehcü'l-Ferâdis
- E) Mukaddimetü'l-Edeb

ÇÖZÜMLER

1. Harezmi Türkçesi 11. ve 13. yüzyıllarda Hakaniye Türkçesi merkezinde oluşmuştur.

Cevap A

2. Yazı sisteminde Hakaniye Türkçesi kuralları kullanılırken metinlerdeki ünlü sesler ise Uygur Türkçesi yazı sistemine göre oluşturulmuştur.

Cevap B

3. Zemahşeri tarafından 1128-1144 yıllarında kaleme alınan "Mukaddimetü'l-Edeb" Orta Türkçe Dönemi'nde Kaşgarlı Mahmud'un eserinden sonra Arapça sözcüklerden ve kısa cümlelerden oluşturulan en kapsamlı lugattır.

Cevap D

4. Rabgûzî tarafından 1310 yılında Harezmi Türkçesiyle kaleme alınan eser "Kıyasû'l-Enbiyâ"dır.

Cevap E

5. "Mu'inü'l-Mürid" dini-tasavvufî konuların anlatıldığı manzum bir eserdir. Mensur değildir.

Cevap C

6. 1358 yılında Kerderî Mahmud bin Ali tarafından kırk hadis çevirilerinin ilk örneği olarak didaktik nitelikte oluşturulan eser "Nehcü'l-Ferâdis'tir.

Cevap A

7. A seçeneğinde ünsüz sızıcılığı, B'de ünlü düzleşmesi, D ve E'de ünlü yuvarlaklaşması görülürken C'de hece kaynaşması sonucu "ni ol-" sözcüğü "nol-" şeklini almıştır.

Cevap C

8. Harezmi Türkçesinde "+n" eki hem yüklem hem vasıta hâli eki olarak kullanılmaktadır.

Cevap A

9. A, B, D seçeneklerindeki sözcükler soru zamiri olarak, E'deki sözcük belgisiz zamir olarak kullanılır. C'deki sözcük ise "bunların" anlamındadır, işaret zamiridir.

Cevap C

10. "+lıg" isimden isim yapım eki, "+ni" belirtme hâli eki, "-tür" fiilden fiil yapım eki, "-miş" belirsiz geçmiş zaman ekidir. Yön gösterme ekleri "+GARU, +ARU, +RA" herhangi bir kelime kullanılmamıştır.

Cevap A

11. "Gözünü" anlamına gelen "közini" sözcüğü "+i" iyelik eki ve "+ni" belirtme hâli eki almıştır.

Cevap C

12. "Bu hadisın anlamı şudur." manasına gelen cümledeki altı çizili sözcük işaret sıfatı görevinde kullanılmıştır.

Cevap D

13. "Kullardan" anlamına gelen "kullardın" sözcüğü "+lar" çokluk eki, "+dın" çıkma hâli eki almıştır.

Cevap B

14. "Baştan" anlamını karşılayan "başdın" sözcüğü "-dın" çıkma hâli eki, "ayağa" anlamını karşılayan "ayakga" sözcüğü ise "-ga" yönelme hâli eki almıştır.

Cevap A

15. "Özlerdi" anlamına gelen "ösker erdi" birleşik zamanlı fiili "-r" geniş zaman eki üzerine "-di" hikâye eki olarak kurgulanmıştır.

Cevap E

16. A, B, C, E seçeneklerindeki sözcükler yapım eki almamıştır. D'de ise "-tür" eki fiilden fiil yapım eki olduğu için sözcük türemiş yapıdır.

Cevap D

17. "Onu" anlamına gelen "anı" sözcüğü belirtme hâli eki, "huzuruna" anlamına gelen "tapgıya" sözcüğü ise yönelme hâli eki almıştır.

Cevap A

18. "Gitmemişler" anlamına gelen "barmayın tururlar" sözcüğü "-mayın" olumsuz eki üzerine "-turur" ek-fiil ekinin gelmesiyle belirsiz geçmiş zamanın olumsuzu oluşturulmuştur.

Cevap B

19. "Zikredecek yerde hikâye eder." anlamına gelen cümlede "kılgu" sözcüğündeki "-gu" sıfat fiil görevinde kullanılmıştır.

Cevap C

20. Kutb'un 1341 yılında Genceli Nizami'nin aynı adlı eserinden tercüme ederek sunduğu mesnevisi "Hüsrev ü Şirin'dir.

Cevap A

VII. DOĞU TÜRK DİLİ - ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

Hakaniye Türkçesi ve Harezmi Türkçesinin devamı niteliğindedir. Çağatay Türkçesi 15. yüzyılın başlarından 20. yüzyıla kadar Orta Asya'da yoğun olarak kullanılmıştır. Çağatay Türkçesi ünlü şair Ali Şir Nevayî çağında edebî bir dil şeklini almıştır.

15. yüzyıldan itibaren Türk dünyasında iki yazı dili kullanılmıştır. Bunlar; Doğu Türkçesi olarak adlandırılan Çağatay Türkçesi, Batı Türkçesi olarak adlandırılan Osmanlı Türkçesidir.

Çağatay Türkçesi, Orta Asya Türk topluluklarının edebîyat dili ve resmî yazı dili olarak 20. yüzyıla kadar kullanılıp yerini Özbekçeye bırakmıştır.

Bu dönemde Ali Şir Nevayî, Sekkaki, Hüseyin Baykara, Lutfî gibi önemli şairler bulunmaktadır. Ali Şir Nevayî, Çağatay Türkçesini konuşma dili olmaktan çıkarıp edebî bir dil durumuna getirmiş, Orta Asya'da ortak bir yazı dili olmasına zemin hazırlamıştır. Çeşitli tür ve konularda birçok eser sahibi olan Nevayî, aynı zamanda hamsesi bulunan şairlerimizden biridir.

A. ÇAĞATAY TÜRKÇESİ SES BİLGİSİ

Ünlüler

Çağatay Türkçesinde sekiz ünlü bulunmaktadır. Bunlar "a, e, i, o, ö, u, ü" şeklindedir.

Çağataycada diğer Türkçelerden farklı olarak şu ses olayları gerçekleşir.

Ünlü Daralması

"a, e, o, ö" geniş ünlüleri "ı, i, u, ü" dar ünlülerine dönüşür.
men > min, sen > sin, keç- > kiç-

Ünlü Düzleşmesi

"o, ö, u, ü" yuvarlak ünlüleri "a, e, i, i" düz ünlülerine dönüşür.

töpü > tape, nemu > neme (ne), sogık > savug

Ünlü Yuvarlaklaşması

"a, e, i, i" ünlüleri "o, ö, u, ü" yuvarlak ünlülerine dönüşür.
eksük > öksük, töşe- > töşü-, edgü > ödgü

Ünsüzler

Ünsüz Değişmesi

"g- > v-, -p- > f-, -k- > -h-":

Çağatay Türkçesinde bazı kelimelerde ünsüz sızıcılığı olmuştur.

toprak > tofrak, kagun > kavun, toksan > tohsan

"-d- > -y-":

Çağatay Türkçesinde bazı kelimelerde ünsüz akıcılığı olmuştur.

adak > ayak

"b- > m-":

Çağatay Türkçesinde bazı kelimelerde genizleşme olmuştur.

benj > menj, bunda > munda, benze- > menze

Ünsüz Düşmesi

Çağatay Türkçesinde, sözcüklerin başında, ortasında, sonunda bulunan bazı ünsüzler düşmüştür.

kulgak > kulak

Göçüşme

Çağatay Türkçesinde sözcük içinde yakın veya uzak sesler yer değiştirmiştir.

yagmur > yamgur

B. ÇAĞATAY TÜRKÇESİ SÖZCÜK YAPIMI

İsimden İsim Türeten Ekler

+Ar → üç + er (üçer)

+ÇI → at + çı (atçı)

+Ilk → tuz + luk (tuzluk)

+sIz → tuz + sız (tuzsuz)

İsimden Fiil Türeten Ekler

+Al- → az + al- (azalmak)

+Ar- → yaş + ar- (yaşarmak)

+IA- → söz + le- (sözlemek)

+sA- → su+ sa- (susamak)

Fiilden İsim Türeten Ekler

-AK → kon - ak (konak)

-ÇI → tilen - çı (dilenci)

-GUn → çap - gun (çapkın)

-mA → süz - me (süzme)

-mUR → yag - mur (yağmur)

Fiilden İsim Türeten Ekler

-Ar- → çık - ar- (çıkarmak)

-Dir- → öl - tür- (öldürmek)

-n- → tile - n- (dilenmek)

-ş- → sözle - ş- (sözleşmek)

Yukarıda gösterilen yapım ekleri Çağatay Türkçesinde yoğun olarak kullanılan ekler arasındadır.

C. ÇAĞATAY TÜRKÇESİ ŞEKİL BİLGİSİ

İsim Çekimi

Çokluk Eki

"+IAr"

köz + ler

İyelik Ekleri

I. Tekil şahıs → +(I) m, +(U) m

II. Tekil şahıs → +(I) ŋ, +(U) ŋ

III. Tekil şahıs → +I, +sI

I. Çoğul şahıs → +(I) mIz, +(U) mUz

II. Çoğul şahıs → +(I) ŋIz, +(U) ŋUz

III. Çoğul şahıs → +I, +sI, +IArI

Söz + üm Söz + ümüz

Söz + üŋ Söz + üŋüz

Söz + ü Söz + leri

İlgi Hâli (Tamlayan)

"+Inj, +nInj, +Unj, +nUnj"

men + inj, tün + nünj

Yükleme Hâli

"+nI"

III. tekil iyelik ekinden sonra genellikle +n eki kullanılmıştır.

siz + nı, köŋl + i + n

Yönelme Hâli

"+KA, +A"

tofrak + ka, közüŋ + e, kim + ge

Bulunma Hâli

"+DA"

köŋli + de, kişi + de

Ayrılma Hâli

"+DIn"

yıgaç + dın → ağaçtan

Vasıta Hâli

Bu kavram için **birle, bile, bilen** sözcükleri yoğun olarak kullanılırken "+n" ve "+IA" ekleri de görülmektedir.

"menüm bile" → benimle

Yön Gösterme Hâli

"+GARı, +rA"

taş + karı → dışarı

Aitlik Eki

"+KI"

bağrımda +gı → bağrımdaki

D. ÇAĞATAY TÜRKÇESİNDE FİİL ÇEKİMİ

Fiil çekimleri, iki tipte oluşturulan şahıs ekleriyle yapılmaktadır. Bunlar şahıs zamiri kaynaklı ve iyelik eki kaynaklı eklerdir.

✓ **Şahıs zamiri kaynaklı ekleri:** Belirsiz geçmiş zaman, gelecek zaman, şimdiki zaman ve geniş zaman çekimlerinde kullanılır.

I. Tekil şahıs → min

II. Tekil şahıs → sin

III. Tekil şahıs → Ø

I. Çoğul şahıs → biz

II. Çoğul şahıs → siz

III. Çoğul şahıs → -IAr

✓ **İyelik eki kaynaklı şahıs ekleri:** Belirli geçmiş ve bazı şart kipi çekimlerinde kullanılır.

I. Tekil şahıs → -m

II. Tekil şahıs → -ŋ

III. Tekil şahıs → Ø

I. Çoğul şahıs → -k, -mIz

II. Çoğul şahıs → -ŋIz

III. Çoğul şahıs → -IAr

Belirli Geçmiş Zaman (Görülen Geçmiş)

"-DI, -DU"

İyelik eki kaynaklı şahıs ekleriyle çekimlenir.

bil - di - m	→	bildim
bil - di - ı	→	bildin
bil - di -	→	bildi
bil - di - k	→	bildik
bil - di - ınız	→	bildiniz
bil - di - ler	→	bildiler

Belirsiz Geçmiş Zaman (Öğrenilen Geçmiş)

"-mİş, -p turur, -GAndur"

Şahıs zamiri kaynaklı şahıs ekleriyle çekimlenir.

kör - miş - m	→	görmüşüm
kör - miş - sin	→	görmüşsün
kör - miş	→	görmüş
kör - miş - biz	→	görmüşüz
kör - miş - siz	→	görmüşsünüz
kör - miş - ler	→	görmüşler

Gelecek Zaman

"-GAY, -GA"

Şahıs zamiri kaynaklı şahıs ekleriyle çekimlenmektedir.

işit - gey - m	→	işiteceğim
işit - gey - sin	→	işiteceksin
işit - gey	→	işitecek
işit - gey - biz	→	işiteceğiz
işit - gey - siz	→	işiteceksiniz
işit - gey - ler	→	işitecekler

Şimdiki Zaman

"-AdUr, -ydUr, -A, -y"

Şahıs zamiri kaynaklı şahıs ekleriyle çekimlenmektedir.

kör - edür - m	→	görüyorum
kör - edür - sin	→	görüyorsun
kör - edür	→	görüyor
kör - edür - biz	→	görüyoruz
kör - edür - siz	→	görüyorsunuz
kör - edür - ler	→	görüyorlar

Geniş Zaman

"-Ar, -r"

Şahıs zamiri kaynaklı şahıs ekleriyle çekimlenmektedir.

söyle - r - m	→	söylersin

söyle - r → söylersin

söyle - r → söyler

söyle - r - biz → söylersiz

söyle - r - siz → söylersiniz

söyle - r - ler → söylerler

Emir Kipi

Bu kipte her şahıs için ayrı ekler kullanılmıştır.

I. Tekil şahıs → -Ay, -yIn, -AyIn

II. Tekil şahıs → -GI, -GIn, Ø

III. Tekil şahıs → -sIn, -sU, -dik

I. Çoğul şahıs → -AlIm, -AlIn, -AlI

II. Çoğul şahıs → -(I)ı, -(I)ıız, -(I)ııAr

III. Çoğul şahıs → -sInIAr, -diklar

ayt - ayın → söyleyim

ayt - gıl → söyle

ayt - sin → söylesin

ayt - alım → söyleyelim

ayt - ın → söyleyin

ayt - sinlar → söylesinler

Şart Kipi

"-sA"

İyelik kaynaklı şahıs ekleriyle çekimlenmesi yapılır.

kör - se - m → görsem

kör - se - ı → görse

kör - se → görse

kör - se - k → görsek

kör - se - ınız → görseniz

kör - se - ler → görse

Gereklilik Kipi

Bu kipi çekimi fiil + şart eki + şahıs eki ve "kirek" sözcüğüyle yapılmaktadır.

bil - se - m kirek → bilmeliyim

bil - se - ı kirek → bilmelisin

bil - se kirek → bilmeli

bil - se - k kirek → bilmeliyiz

bil - se - ınız kirek → bilmelisiniz

bil - se - ler kirek → bilmeliler

İstek Kipi

Bu kip için belirlenen özel bir ek bulunmamakla birlikte gelecek zaman ekleri olan "-GAY, -GA" ile emir I. şahıs ekleri de istek görevinde kullanılmıştır.

Şahıs zamiri kaynaklı şahıs ekleriyle çekimlenmesi yapılmaktadır.

kör - gey - m → göreyim

Fiillerin Birleşik Zamanlı Çekimi

Çağatay Türkçesinde birleşik zamanlı fiil çekimi ir-, i- yardımcı fiillerinin üzerine, zaman ve şahıs eklerinin getirilmesiyle yapılır.

Birleşik zamanlı fiil çekiminde hikâye "-DI", rivayet "-mİş", şart "-sA" ile yapılmaktadır.

bol - miş - ir - di → olmuştu

til - er - ir - miş → dilermiş

kör - gey - ir - se → görecekse

E. ÇAĞATAY TÜRKÇESİ EK FİİLİN ÇEKİMİ

İsim ve isim soylu sözcüklerin üzerine gelerek onları yüklem yapma görevinde kullanılmıştır.

"ir-" ve "i-" yardımcı fiillerinin üzerine geniş zaman, belirli geçmiş zaman, belirsiz geçmiş zaman ve şart kipi ekinin gelmesiyle yapılmaktadır. Geniş zamanın çekiminde "tur-" yardımcı fiilinin kullanıldığı da görülmektedir.

"uykusu ağır imiş" → Uykusu ağırılmış

"müselman idim" → Müslümandım

"evli durur" → Evlidir

Ek eylemin olumsuzluğu ise "irmes" ve "degül" sözcükleriye yapılmıştır.

F. ÇAĞATAY TÜRKÇESİ FİİLİMSİLER

Sıfat-Fiiller

"-Ar, -GAn, -Gu, -mAs, -mİş"

tüken - mes derd, öl - miş er,

kül - er köz

Zarf-Fiiller

"-A, -yU, -ArdA, -ArgA, -GAç, -GAI, -GİnçA, -mAy, -mAyIn, -(I) bAn, -(I)p, -GAnçA"

yan - ıp, bar - galı, yığla - yu

İsim-Fiiller

"-mAk, -İş, -mAklık"

çık - mak, ur - maklık, kör - üş

G. ÇAĞATAY TÜRKÇESİ ÖRNEK METİNLER VE UYGULAMA ÇALIŞMASI

Nevayî'den Çeşitli Beyitler

Transkripsiyonlu Metin

İşk esrârıga til mahrem imestür zinhâr
Kim köñüldin tilge anı aşıkâra kılmañız

Türkiye Türkçesine Çeviri

Aşk sıralarına dil mahrem değildir, bu sebeple onları gönülden dile aşikâr etmeyiniz.

Metinde Geçen Sözcüklerin Çözümlemeleri

esrâr + ı + ga (III. kişi iyelik eki, yönelme eki)

imestür (Ek fiilin geniş zaman biçimi olumsuz çekimi)

köñül + din (Çıkma hâl eki)

kıl + ma + ınız (Olumsuzluk eki, II. çoğul kişi emir eki)

Transkripsiyonlu Metin

Kimgе kıldım bir vefâ kim yüz cefasın körmedim
Körgüzüp yüz mihr miñ derd ü belâsın körmedimKimgе başımın fidâ kıldım ki başım kasdıga
Her tarafın yüz tümen tiğ-i cefasın körmedim

Türkiye Türkçesine Çeviri

Kime bir vefa gösterdim de yüz cefasını görmedim, yüz vefa gösterip de dert ve belasını görmedim.
Kime başımı feda kıldım da başımın kastına her taraftan yüz binlerce cefa okunu görmedim.

Sıra Sordun

Aşağıdaki sözcükleri ekleri ve kökleri bakımından inceleyiniz.

- kim+ge →
kıl+dı+m →
cefasın →
körgüzüp →
körmedim →

Cevaplar

- kim+ge → isim kökü + yönelme eki
kıl+dı+m → fiil kökü + belirli geçmiş zaman eki + I. tekil kişi eki
cefa-sı-n → isim kökü + III. tekil kişi iyelik + yükleme hâli eki
kör+güz+üp → fiil kökü + fiilden fiil yapma + zarf-fiil eki
kör+me+di+m → fiil kökü + olumsuzluk eki + belirli geçmiş zaman + I. tekil kişi eki

OYABT Çıkmış Soru

Türk nazmında çü min tartıp alem
Eyledim ol memleketni yek-kalem

Klasik Çağatayca ile yazılmış bu beyitte geçen hangi sözcükler, biçim bilgisi bakımından klasik Osmanlıca'da farklı kullanılmıştır?

- A) nazmıda – memleketni
B) min – alem
C) min – memleketni
D) nazmıda – eyledim
E) alem – eyledim

Çözüm

Çağatay Türkçesinde zamir "n"si kullanılmaz (nazmıda (Çağatay)-nazmında (Osmanlı)).

Çağatay Türkçesinde belirtme durumu eki sözcüklere "-nı/-ni" şeklinde eklenir (memleketni (Çağatay Türkçesi) memleketi (Osmanlı Türkçesi)).

Cevap A

ÇÖZÜMLÜ TEST

1. Ali Şir Nevayî ile ilgili aşağıda verilen bilgilerden hangisi yanlıştır?
- A) Çağatay Türkçesini konuşma dili olmaktan çıkıp edebî bir dil durumuna getirmiştir.
B) Hüseyin Baykara'nın şiirlerini taklit etmiştir.
C) Fars şair Abdurrahman Câmî'den etkilenmiştir.
D) Türkçenin Farsçadan geri kalmadığını eserleriyle kanıtlamaya çalışmıştır.
E) Klasik nazım ve nesrin her türünde, her şekilde eser vermiştir.

2. Aşağıda verilen ses olaylarından hangisi farklılık göstermektedir?

- A) ömr > ömür
B) töpü > tepe
C) yörü- > yöri-
D) bulut > bulut
E) asru > asrı

3. Aşağıda verilen sözcüklerin hangisinde ünsüz genizleşmesi olayı görülmektedir?

- A) kulgak > kulak
B) birle > bile
C) kergek > kirek
D) benze- > minze-
E) oltur- > otur-

4. "bizge" sözcüğünün almış olduğu ek aşağıdaki seçeneklerin hangisinde verilmiştir?

- A) Vasıta hâli
B) Eşittik hâli
C) Yönelme hâli
D) Yükleme hâli
E) Bulunma hâli

5. "ölerde kalamagay irdi könüde bu hasret" cümlesindeki altı çizili sözcük aşağıdaki eklerden hangisini almıştır?

- A) Yönelme hâli
B) İyelik eki
C) İligi eki
D) Vasıta hâli
E) Bulunma hâli

6. "kanımın" sözcüğünün aldığı ekler aşağıdakilerin hangisinde sırasıyla doğru olarak verilmiştir?

- A) İyelik eki, yükleme hâli eki
B) Vasıta hâli, belirtme hâli
C) İsimden isim yapma eki, yönelme hâli
D) İsimden fiil yapım eki, sıfat-fiil
E) Şahıs eki, isim-fiil

7. "cikan hüsnin barın sizge biriptür" cümlesinin yüklemi aşağıdaki zamanlardan hangisiyle çekimlenmiştir?

- A) Belirsiz geçmiş zaman
B) Belirli geçmiş zaman
C) Şimdiki zaman
D) Gelecek zaman
E) Geniş zaman

8. Aşağıda verilen eklerden hangisi Çağatay Türkçesinde şimdiki zaman eki olarak kullanılmamaktadır?

- A) -AdUr B) -GA C) -A
D) -ydUr E) -y

9. "tapmas tagyir olça mukadder bolmış" cümlesindeki altı çizili sözcük aşağıda verilen eklerden hangisini almıştır?

- A) Sıfat-fiil
B) Zarf-fiil
C) Gelecek zaman
D) Belirli geçmiş zaman
E) Belirsiz geçmiş zaman

10. "kim yüzige tapmagay koymakga müşkin" cümlesindeki altı çizili sözcüğün aldığı ekler aşağıdakilerin hangisinde sırasıyla doğru olarak verilmiştir?
- A) Olumsuzluk eki, gelecek zaman
B) Zarf-fiil, bulunma hâli
C) Sıfat-fiil, çıkma hâli
D) İsim-fiil, yönelme hâli
E) Fiilden fiil yapım eki, zarf-fiil
11. "keledür biz" ifadesiyle ilgili aşağıda verilenlerden hangisi doğrudur?
- A) Geniş zaman ek fiil ile çekimlenmiştir.
B) Gelecek zamanla kurgulanmıştır.
C) Şimdiki zaman 1. çoğul şahıs ile çekimlenmiştir.
D) İstek kipinin 2. çoğul şahısı ile çekimlenmiştir.
E) Geniş zamanın olumsuzuyla kurgulanmıştır.
12. "Dige sin miskin Nevayi nalesin bülbul kibi" mısra-
nda kullanılan yüklem aşağıdakilerin hangisiyle çekimlenmiştir?
- A) İstek kipi
B) Emir kipi
C) Şimdiki zaman
D) Gereklilik kipi
E) Şart kipi
13. "çıkımdur irmiş" ifadesiyle ilgili aşağıda verilen bilgilerden hangisi doğrudur?
- A) Gelecek zamanın rivayetiyle çekimlenmiştir.
B) Şimdiki zamanın olumsuzunun rivayeti ile çekimlenmiştir.
C) Geniş zamanın rivayetiyle çekimlenmiştir.
D) Belirli geçmiş zamanın olumsuzunun hikâyesiyle çekimlenmiştir.
E) Belirsiz geçmiş zamanın hikâyesiyle çekimlenmiştir.
14. "zahımlarım fetilesi can otıdın tutuşkalı" cümlesindeki altı çizili ek hangi görevde kullanılmıştır?
- A) İsim-fiil
B) Sıfat-fiil
C) Zarf-fiil
D) Fiilden fiil yapım eki
E) İsimden fiil yapım eki

15. "maña yok kaygunı kılguçı peyda" cümlesindeki altı çizili sözcüğün almış olduğu ek aşağıdakilerin hangisinde verilmiştir?
- A) Vasıta hâli
B) İsim-fiil
C) Çıkma hâli
D) Zarf-fiil
E) Sıfat-fiil
16. Aşağıda verilen sözcüklerden hangisi türemiş yapı değildir?
- A) bitikçi B) kuruglug C) ruhsız
D) atasının E) boydaş
17. Aşağıdaki sözcüklerden hangisi fiilden fiil türeten ek almamıştır?
- A) atlandur- B) bolgay C) kaçur-
D) okut- E) uruş-
18. "tiller irmiş" ifadesiyle ilgili aşağıda verilen bilgilerden hangisi doğrudur?
- A) Geniş zamanın rivayetiyle çekimlenmiştir.
B) Gelecek zamanın rivayetiyle çekimlenmiştir.
C) Şimdiki zamanın rivayetiyle çekimlenmiştir.
D) Geniş zamanın hikâyesiyle çekimlenmiştir.
E) Belirli geçmiş zamanın hikâyesiyle çekimlenmiştir.
19. Aşağıda verilen sözcüklerden hangisi türemiş yapı değildir?
- A) künnün B) sizge C) atası
D) köñülde E) talgıç
20. "körgil mahalını bolsa yırag korka titreyü" cümlesindeki altı çizili ekin görevi aşağıdakilerin hangisinde verilmiştir?
- A) Zarf-fiil
B) Sıfat-fiil
C) İsim-fiil
D) Yükleme hâli
E) Yönelme hâli

ÇÖZÜMLER

1. Nevayî hiçbir sanatçıyı taklit etmemiş, Fars edebiyatını örnek aldığı eserlerde de taklitçilik yapmamıştır.
Cevap B
2. B, C, D, E seçeneklerinde ünlü düzleşmesi görülürken A'da ünlü türemesi örneklenmiştir.
Cevap A
3. A, B, C, E seçeneklerinde ünsüz düşmesi görülürken D'de "b" sesinin "m" sesine dönüştüğü genizsileşme bulunmaktadır.
Cevap D
4. "Bize" anlamına gelen "bizge" sözcüğü "+ge" yönelme hâli eki almıştır.
Cevap C
5. "Gönülide" anlamına gelen "könülide" sözcüğü "+de" bulunma hâli eki almıştır.
Cevap E
6. "Kanımı" anlamına gelen "kanımın" sözcüğü "+ım" 1. tekil iyelik eki ile "+nı" yükleme hâli eki almıştır.
Cevap A
7. "Biriptür" yüklemi "-iptür" belirsiz geçmiş zaman ekiyle çekimlenmiştir.
Cevap A
8. A, C, D, E seçeneklerindeki ekler şimdiki zaman eki olarak kullanılırken "-GA" eki ise gelecek zaman eki olarak kullanılmıştır.
Cevap B
9. "Olmuş" anlamına gelen "bolmuş" sözcüğü "-mış" belirsiz geçmiş zaman eki almıştır.
Cevap E
10. "koymakga" sözcüğü "-mak" isim-fiil ekiyle "+ga" yönelme hâli eki almıştır.
Cevap D
11. "keledür biz" sözcüğü "-edür" şimdiki zaman ekiyle "biz" zamir kökenli 1. çoğul şahıs eki almıştır.
Cevap C
12. "dige sin" yüklemi, Çağatay Türkçesinde istek ifadesi için özellikle kullanılan "-GA" gelecek zaman ekinden yararlanılarak oluşturulmuştur.
Cevap A
13. Bu sözcük "-ma" olumsuzluk eki, "-ydu" şimdiki zaman eki ve "-miş" rivayet ekiyle çekimlenmiştir.
Cevap B
14. "tutuşkalı" sözcüğünün almış olduğu "-kalı" eki zarf-fiil eki görevinde kullanılmıştır.
Cevap C
15. "kılguçı" sözcüğünün almış olduğu "-guçı" eki, sıfat-fiil eki görevinde kullanılmıştır.
Cevap E
16. A, B, C, E seçeneklerindeki sözcükler türemiş yapıyken D'deki sözcük "+ısı" iyelik ekiyle "+nın" ilgi hâli eki almıştır. Çekim ekleri aldığı için türemiş yapı değildir.
Cevap D
17. A, C, D, E seçeneklerindeki sözcükler fiilden fiil türeten ek alırken B'deki sözcük ise "-gay" gelecek zaman eki almıştır.
Cevap B
18. "tiller irmiş" ifadesi "-er" geniş zaman eki ile "-mış" rivayet eki almıştır.
Cevap A
19. A, B, C, D seçeneklerindeki sözcükler çekim eki almışken E'deki "talgıç" sözcüğü "-gıç" fiilden isim türeten eki almıştır.
Cevap E
20. "titreyü" sözcüğü "titre-" kökünün üzerine "-yü" zarf-fiil eki almıştır.
Cevap A

VIII. BATI TÜRK DİLİ - ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ (OĞUZCA)

13. ve 15. yüzyıllar arasında Anadolu ve civarında oluşturulan edebî yazı dilidir.

Türkmen sıfatıyla da anılan Oğuzlar, Türk halkları arasında en kalabalık grubu oluşturmaktadır. Orhun Yazıtları'nda, "Oğuz ve Türk" adını Bilge Kağan birlikte kullanmış, Oğuzlara özellikle vurgu yapmıştır. Oğuzların tarihteki en önemli devletleri Selçuklu ve Osmanlı devletleri olmuştur.

Anadolu Oğuzcasıyla oluşturulan ilk eserlerde, bu sahada daha sonra hiç görülmeyen Orta Asya Türk lehçelerinin bazı özellikleri görülmektedir. Bu karışık dil özelliklerini barındıran ilk dönemden sonra sadece Anadolu Oğuzcasını temsil eden birçok eser verilmiştir. **Eski Anadolu Türkçesi, Orta Türkçe Dönemi'nde en zengin eserler üretilen sahadır. Bu dönemde Yunus Emre, Hoca Dehhanî, Âşık Paşa, Kadı Burhaneddin, Ahmed-i Dâî, Süleyman Çelebi, Şeyhî gibi önemli sanatçılar eserler vermiştir.**

OABT Çıkış Soru

Türk diline kimsene bakmaz-ıdı
Türlere hergiz gönül akmaz-ıdı
Türk dahi bilmezidi ol dilleri
İnce yolu, ol ulu menzilleri

Bu şiir aşağıdakilerden hangisine aittir?

- A) Gölşehrî
- B) Ali Şir Nevai
- C) Âşık Paşa
- D) Kadı Burhanettin
- E) Kaşgarlı Mahmut

Çözüm

Verilen dörtlükte Türkçeye duyulan rağbetin azlığı dile getirilmiştir. Bilindiği gibi Âşık Paşa Garib-name adlı eserinde, devrin aydınlarının Türk diline gereken önemi vermediklerinden yakınır. Onun, millî dil ile bir edebiyat meydana getirmek isteyen Anadolu şairleri arasında çok önemli bir yeri vardır.

Cevap C

A. ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ DİL ÖZELLİKLERİ

Bu dönemde Arap alfabesi kullanılmakla birlikte Orta Asya yazı dili geleneğini de yaşatmışlar, kendilerine has yazım özellikleri oluşturmuşlardır. Bu yazım özelliklerinden bazıları:

- ✓ Metinlerin bir kısmı harekeli bir kısmı da harekesizdir.
- ✓ Arapça, Farsça kelimeler kendi imlalarına göre yazılmıştır.
- ✓ Sözcük başında kullanılan "a, e" sesleri için "elif" kullanılmaktadır.
- ✓ Sözcük başındaki "ı-i" sesleri bazen "elif" bazen de "elif-ye" ile yazılmıştır.
- ✓ Sözcük başındaki "o, ö, u, ü" sesleri bazen "elif" bazen de "elif-vav" ile verilmiştir.
- ✓ Sözcük içindeki "a, e" sesleri bazen harf kullanılmadan gösterilirken bazen "he" sesi bazen de "elif" ile gösterilmiştir.
- ✓ Sözcük içindeki "ı, i" sesleri bazen harf kullanılmadan gösterilirken bazen de "ye" ile gösterilmektedir.
- ✓ Sözcük içindeki "o, ö, u, ü" sesleri bazen harfsiz yazılırken bazen de "vav" ile gösterilmektedir.
- ✓ Sözcük sonundaki "a, e" sesleri genel olarak "he" ile bazende "elif" ile gösterilmiştir.
- ✓ Sözcük sonundaki "u, ü" sesleri "vav" ile verilmiştir.
- ✓ Arap alfabesinde bulunmayan "p" sesi için "be", "ç" sesi için "cim", "ñ" sesi için "kef" sesi kullanılmıştır.
- ✓ Sözcük başındaki "s" ünsüzü, ince ünlülü sözcüklerde "sin" ile kalın ünlülü sözcüklerde ise "sad" sesi ile gösterilmiştir.

OABT Çıkış Soru

Ebû Nâsır bin Zâhîr bin Muhammed es-Serahsî rahmetu'llâhi 'aleyhi bir kitâb cem eylemiş kim her bir sözi biğ cân değer; ammâ gördüm ki terkîb muhalîl ve muhabbat olga bolga 'ibâretince yazmışlar. Diledim ki bu latîf ve şerîf nüshanur lutfi ve şerefi dahi artuk ola; ol sakım 'ibâretten sarîh ve fasîh ve rûşen Türkçeye döndürdüm.

Bu parçada geçen "sarîh ve fasîh ve rûşen Türkçe" ile aşağıdakilerden hangisi kastedilmektedir?

- A) Karahanlı Türkçesi
- B) Harezmi Türkçesi
- C) Çağatay Türkçesi
- D) Eski Uygur Türkçesi
- E) Eski Anadolu Türkçesi

Çözüm

Muhammed es-Serahsî (d. 1009/h.400 - ö. 1090/h.483), Karahanlılar Devri'nde yaşamış Türk asıllı fıkıh bilginidir. Hanefî mezhebine bağlı olan Serahsî'nin İslam bilim dünyasındaki unvanı "İmamların Güneşi" anlamına gelen Semsü'l-Eimme'dir. En tanınmış eseri Mabsut'tur.

Soruda verilen metin, Eski Anadolu Türkçesi özelliklerine sahip mütercim, sözünü ettiği kitabı da çevirdiği Türkçe ile yazdığına göre parçada geçen ibare ile "Eski Anadolu Türkçesi"ni kastetmiştir.

Cevap E

B. ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ SES BİLGİSİ

Ünlüler

Türkçedeki sekiz ünlü için Arap alfabesinde üç harf kullanılmaktadır. Bunlar: "a, e" sesleri için "elif", "ı, i" sesleri için "ye", "o, ö, u, ü" sesleri için "vav" sesi.

Kalınlık-İncelik Uyumu

Türk dilinin en sağlam ünlü uyumudur. EAT'de neredeyse tamdır.

sonragı → sonraki

Ünlü Birleşmesi

Ünlüyle bitip ünlüyle başlayan sözcüklerdeki ünlülerin kaynaşmasıyla oluşur.

ne için > niçin, ne asıl > nasıl

Ünsüzler

Ötümlüleşme (Tonlaşma)

Köktürkçedeki söz başı /t/ sert ünsüzü tonlulaşarak /d/ sesine dönüşür.

türü > dürlü, tiş > diş, tağıt- > dağıt

Köktürkçedeki söz başı /k/ sert ünsüzü tonlulaşarak /g/ sesine dönüşür.

köğül > göğül, köz > göz

Köktürkçedeki söz içi /ç/ sert ünsüzü tonlulaşarak /c/ sesine dönüşür.

koça > koca, bunça > bunca

Sızıcılışma

Köktürkçedeki söz başı, söz içi ve söz sonu /b/ sesi bazı kelimelerde /v/ olmuştur.

bar > var, eb > ev

Köktürkçedeki söz içi /d/ sesi bazı kelimelerde /y/ olmuştur.

adak > ayak, edgü > eyü > iyi

Köktürkçedeki söz içi /k/ sesi bazı kelimelerde /h/ olmuştur.

yoksul > yohsul

Ünsüz Düşmesi

Eski Anadolu Türkçesi metinlerini diğer Orta Türkçe lehçelerinden ve Köktürkçeden ayıran en önemli özelliklerinden biri de sözcük başındaki /b/, /y/ seslerinin düşmesidir.

bol- > ol-, yinçü > inci

Köktürkçedeki ve Doğu grubu lehçelerindeki bazı eklerin veya kelimelerin başında, sonunda yer alan /g/ sesi Eski Anadolu Türkçesinde erimştir.

sarıg > sarı, yaralug > yaralı, tatıglug > tatlı

Ünsüz Türemesi

Bazı sözcüklerin başında /v/ ünsüzü türemiştir.

ur- > vur-

C. ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ ŞEKİL BİLGİSİ

İsim Çekimi

Çokluk Eki

"+IAr"

"hazine+ler+in açmaya başladı"

İyelik Eki

I. ve II. kişilerde günümüz Türkiye Türkçesinde görülen düzlük - yuvarlaklık uyumu EAT'de tam değildir. Bunların sadece yuvarlak ünlülü biçimleri vardır.

I. Tekil kişi → +(U)m

II. Tekil kişi → +(U)ñ

III. Tekil kişi → +(s)I

I. Çoğul kişi → +(U)mUz

II. Çoğul kişi → +(U)ñUz

III. Çoğul kişi → +IArI

göz+üm göz+ümüz

göz+ün göz+ünüz

göz+i göz+leri

İlgi (Tamlayan) Hâli

"+(n)Uñ"

Bu ekîn ünlüsü her zaman yuvarlaktır.

"anur hacetî hak reva eyledi"

Yükleme Hâli

"+(y)I"

"ayaklandur biz+i sen ey peri yüz"

Yönelme Hâli

"+(y)A"

"ki tanrı san+a virdi kaygun gider"

Bulunma Hâli

"+dA"

"sanasın yirin+de komadı dağı"

Bu ekin ünsüzü uyuma girmez.

Dönüş+de üşerimş başına gam

Ayrılma Hâli

"+dAn"

"ger bahr+dan incü hasil ola"

Bu ekin ünsüzü uyuma girmez.

Veli Hakdan umar Kuds hürmetine.

Vasıta Hâli

"+IA, +(i)n"

"suyıla toldursunlar didi"

Eşitlik Hâli

"+çA"

"tagça günahlar yuyasın"

Aitlik Eki

"+KI"

yarıngı → yarınki

D. ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİNDE FİİL ÇEKİMİ

İki tipteki kişi ekleriyle çekimlemeler gerçekleştirilmektedir. Bunlar:

Kişi zamiri kaynaklı kişi ekleri:

I. Tekil kişi → +men, +vAn, +vAm, +AnIn

II. Tekil kişi → +sen, +sIn

III. Tekil kişi → +Ø

I. Çoğul kişi → +Uz, +vUz

II. Çoğul kişi → +siz

III. Çoğul kişi → +IAr, + Ø

İyelik eki kaynaklı kişi ekleri ise:

I. Tekil kişi → -m

II. Tekil kişi → -n

III. Tekil kişi → -Ø

I. Çoğul kişi → -k

II. Çoğul kişi → -(U)ñUz

III. Çoğul kişi → -IAr, + Ø

Görülen Geçmiş Zaman (Belirli Geçmiş)

"-dI, -dU"

İyelik kaynaklı kişi ekleriyle çekimlenmektedir.

delür-dü-m → delirdim

delür-dü-n → delirdin

delür-dü → delirdi

delür-dü-k → delirdik

delür-dü-ñüz → delirdiniz

delür-dü-ler → delirdiler

Bu ekin ünsüzü uyuma girmez.

bakdı, açdı

Duyulan Geçmiş Zaman (Belirsiz Geçmiş)

"-mİş"

Kişi zamiri kaynaklı kişi ekleriyle çekimlenmektedir.

gönder-miş-van → göndermişim

gönder-miş-sin → göndermişsin

gönder-miş → göndermiş

gönder-miş-vüz → göndermişsiz

gönder-miş-siz → göndermişsiniz

gönder-miş-ler → göndermişler

Bu ekin ünlüsü her zaman düzdür.

koşmış, üzmiş

Geniş Zaman

"-Ar, -(y)A"

Kişi zamiri kaynaklı kişi ekleriyle çekimlenmektedir.

çal-ar-men → çalarım

çal-ar-sın → çalarsın

çal-ar → çalar

çal-ar-vuz → çalarız

çal-ar-sız → çalarsınız

çal-ar-lar → çalarlar

anla-ya-m → anlarım

Şimdiki Zaman

"- (y)AyorUr, -Ur"

Kişi zamiri kaynaklı kişi ekleriyle çekimlenmektedir.

öl-eyorur - men → ölüyorum

öl-eyorur - sen → ölüyorsun

öl-eyorur → ölüyor

öl-eyorur - vuz → ölüyoruz

öl-eyorur - siz → ölüyorsunuz

öl-eyorur - lar → ölüyorlar

Gelecek Zaman

"- (y)IsAr, -(y)AcAK"

Kişi zamiri kaynaklı kişi ekleriyle çekimlenmektedir.

git-iser - ven → gideceğim

git-iser - sin → gideceksin

git-iser → gidecek

git-iser - vuz → gideceğiz

git-iser - siz → gideceksiniz

git-iser - ler → gidecekler

İstek -Emir Kipi

Eski Anadolu Türkçesinde, bu başlık adı altında emir, istek, dilek-şart, gereklilik, kavramlarını beyan eden unsurlar verilecektir. Buna göre:

I. Tekil istek-emir → -(y)AyIn, -(y)AyIm, -(y)AvAn, -(y)AvAm, -(y)A, -sA

II. Tekil istek-emir → -(y)AsIn, -sAn, -Gİl, -Ø

III. Tekil istek-emir → -(y)A, -sA, -sUn

I. Çoğul istek-emir → -(y)Alum, -(y)AvUz, -sAvUz

II. Çoğul istek-emir → -(y)AsIz -(U)ñ, -(U)ñUz

III. Çoğul istek-emir → -(y)AlAr, -sUnIAr

İstek bildirmektedir.

"zâlimün cevrenden kurtaram"

→ Zalimin eziyetinden kurtarayım.

Gereklilik bildirmektedir.

"beni hazrete kavuşdurasın"

→ Beni hazretlerine kavuşdurmalısın.

Emir bildirmektedir.

"bu dört ayı oruc dutsunlar"

→ Bu dört ayı oruç tutsunlar.

Şart bildirir.

"bizni du'adan unutmasa"

→ Bizni duasında unutmasa...

Fiillerin Birleşik Zamanlı Çekimi

Eski Anadolu Türkçesinde birleşik zamanlı fiil çekimi "i-" yardımcı fiilinin üzerine zaman ve kişi ekleri getirilerek yapılmaktadır. Bu fiil çekimi hikâye "-dI", rivayet ise "-mİş" ile yapılmaktadır.

gizle-miş-dü-m → gizlemiştim

kıl-ar-du-k → kıldık

bak-ısar-dı → bakacaktı

kal-ısar-mış → kalacakmış

dut-ar-mış → tutarmış

Ek Eylem (Bildirme) Çekimi

İsimlerin yüklem yapılmasında "i-" yardımcı fiili kullanılırken bazen "i-" şeklinde düşmüştür. Olumsuz "degül" sözcüğüyle yapılır.

"gâh odında vügâh suda idi"

→ Bazen ateşte ve bazen sudaydı.

"adı bellü degüldür"

→ Adı belli değildir.

E. ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİNDE FİİLİM-SİLER

Sıfat Fiiller

"- (y)An, -(y)AsI, -mAz, -(u)r, -dUK, -(y)AcAK, -mİş, -dAç(I), -mAdUK"

"kim bul-dug+ı lezzetile"

"dur-acak yir degül"

"bil-mez kişi gösine eyle hakır görünür"

Zarf Fiiller

"- (y)IncA, -(y)IcAK, -(y)IcAGAz, (y)AlI, -mAdIn, -dUKdA, -ken, -(y)A, -I, -U, -(y)Up, -(y)ArAk, -dUKCA, -(y)UbAn"

"gerek anı öl-ince tapavuz"

"bak-arak kendüzin unuttı"

"sevin-üp şâd olur gör-ince anlar"

İsim Fiiller

"-mA, -(y)Iş, -mAK, -mAKIİK"

"gid-iş + de anmazımış"

"kaygulardan kurtal-mak"

F. ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİNDE SÖZCÜK YAPIMI

İsimden İsim Türeten Ekler

- +CA → kara+ca (karaca)
 +CI → kapu+cı (kapıcı)
 +dAş → karın+daş (kardeş)
 +Ik → kul+luk (kulluk)
 +sUz → günah+suz (günahsız)

İsimden Fiil Türeten Ekler

- +(A)I- → çog+al- (çoğalmak)
 +(A)r- → gög+er- (yeşermek)
 +Ik- → göz+ük- (görünmek)
 +IA- → av+ia- (avlamak)
 +IAn- → yaprak+lan- (yapraklanmak)

Fiilden İsim Türeten Ekler

- GA → bil-ge (zeki)
 -GU → sev-gü (sevgi)
 -Im → öl-üm (ölüm)
 -Inç → kork-unç (korkunç)
 -(A)k → tur-ak (durak)
 -mur → yag-mur (yağmur)

Fiilden Fiil Türeten Ekler

- dUr- → yag-dur- (yağdırmak)
 -(i)t- → ak-ıt- (akıtmak)
 -Ar- → kop-ar- (koparmak)
 -Il- → ek-il- (ekilmek)
 -(I)n- → döşe-n- (döşenmek)
 -(I)ş- → bak-ış- (bakışmak)

Yukarıda verilen yapım ekleri Eski Anadolu Türkçesinde yoğun olarak kullanılan ekler arasındadır.

G. ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ METİN ÖRNEKLERİ VE UYGULAMA ÇALIŞMASI

Dede Korkut

Kam Büre'nin Oğlu Bamsı Beyrek

Bu otağ Banı Çiçek otağınımış ki Beyregün bişik kertme nişanlısı adahlusiy idi. Banı Çiçek otahdan bakar idi. Yinge dirlir bir hatun var idi, ilerü vardı pay diledi: Hey beg, yigit bize dahı bu geyikden pay vir didi. Beyrek ay-

dur: mere dadı avcı degülem beg oğlu begem, hep size didi, amma sormak ayıb olmasun bu otak kimündür didi, Beg yigidüm bu otağ Pay Bican kızı Banı Çiçegündür didi. Eyle olsa hanum, Beyregün kanı kaydadı, edeb ile yap yap girü döndi. Kızlar geyigi götürdiler, gözeller şahı Banı Çiçegün öñine getürdiler. Bakdı gördi ki bir sultan semüz siğın geyükdür. Banı çiçek aydur: mere kızlar bu yigit ne yigitdür? Kızlar aydur:

Vallah sultanum bu yigit yüzi nikablu yahşı yigitdür, beg oğlu beg imiş didiler. Banı Çiçek aydur: Hey hey dayalar babam maña ben seni yüzi nikablu Beyrege virmişem dir idi, olmaya kim bu ola, mere çağırın haberleşeyim didi. Banı Çiçek yaşmaklandı haber sordı, aydur: İç Oğuzda kimün nesisin didi. Bay Büre beg oğlu Bamsı Beyrek di-dükleri menem didi.

Çeviri

Bu ev Banu Çiçek'in eviymiş ki Beyrek'in beşik kertmesi, nişanlısıydı. Banu Çiçek evden bakıyordu, Yenge derler bir hatun vardı, İleriye doğru gidip pay istedi: Yigit bey bize bu geyikten pay ver dedi. Beyrek söyledi: Bre dadı avcı değilim, bey oğlu beyim, hep sizin dedi, fakat sormak ayıp olmasın bu ev kimindir, dedi. Yigit beyim bu ev Pay Bican kızı Banu Çiçek'indir, dedi. Öyleyse Beyrek'in kanı kaydadı. Edebi ile yavaş yavaş geri döndü. Kızlar geyiği götürdüler, güzeller güzeli Banu Çiçek'in önüne getirdiler. Sultan baktı ki besili büyük bir geyiktir. Banu Çiçek söyler: Bre kızlar, bu yigit nasıl yigitir? Kızlar söyler: Vallahi sultanım bu yigit, yüzü peçeli iyi yigitir, bey oğlu beymiş, dediler. Banu Çiçek söyler: Hey dadılar! Babam bana ben seni yüzü peçeli Beyrek'e vermişim, derdi. Bu o mu ki, bre çağırın konuşayım, dedi. Banu Çiçek yaşmaklandı. Sordu: İç Oğuzda kimin nesisin dedi. Bay Büre Bey oğlu Bamsı Beyrek dedikleri benim dedi.

Metinde Geçen Sözcüklerin Çözümlemeleri

otag + ı (3. tekil iyelik eki)(y)mış (ek fiil belirsiz geçmiş zaman eki) "eviymiş"
 nişan + lu (isimden isim yapım eki)+sı (3. tekil şahıs iyelik eki) "nişanlısı"
 otah + dan (çıkma durumu eki) "evden"
 bak + ar (geniş zaman eki) idi (hikâyesi)
 sor- mak (isim fiil eki)
 yigid+ üm (1. tekil kişi iyelik eki)

Sıra Sizde!

Aşağıdaki sözcükleri ekleri ve kökleri bakımından inceleyiniz.

Beyrek +in →

kan +ı →

kayna -dı →

geyig +i →

öñine →

sultanum →

maña →

haberleşeyim →

dedikleri →

Cevaplar

Beyrek +in → isim kökü + ilgi eki

kan +ı → isim kökü + III. kişi iyelik eki

kayna -dı → fiil kökü + belirli geçmiş zaman

geyig +i → isim kökü + yükleme hâli

öñine → isim kökü + III. kişi iyelik + yönelme

sultanum → isim kökü + I. kişi iyelik

maña → isim kökü + yönelme

haberleşeyim → isim kökü + isimden fiil yapma + I. kişi emir

dedikleri → fiil kökü + sıfat fiil + III. kişi iyelik

Örnek Soru

- I. Azeri Türkçesi, bu dönemde Batı Türkçesinden ayrılıp yazı dili hâline gelmiştir.
- II. Yükleme hâli eki olarak yalnızca "+I" kullanılmıştır.
- III. Köktürkçedeki bazı söz başı /b/ sesleri /v/ olmuştur.
- IV. Bazı kelimelerde söz başındaki sesler tonlulaşmıştır.
- V. Hemen hemen tüm kelimelerde kalınlık-incelik uyumu vardır.

Yukarıdakilerin hangisinde Eski Anadolu Türkçesiyle ilgili bir bilgi yanlıştır?

- A) I B) II C) III D) IV E) V

Çözüm

Azeri Türkçesi, EAT döneminde (13 - 15. yy) değil, yeni Türkçe döneminde (16. yüzyıldan sonra) yazı dili hâline gelmiştir; I. cümlede verilen bilgi yanlıştır.

Cevap A

Örnek Soru

Aşağıdaki eşleştirmelerden hangisi yanlıştır?

- A) Süheyl ü Nevbahar - Eski Anadolu Türkçesi
 B) Nehcû'l Feradis - Memluk Kıpçakçası
 C) Kutadgu Billig - Karahanlı Türkçesi
 D) Muhakemetü'l Lugateyn - Çağatay Türkçesi
 E) Irg Billig - Uygur Türkçesi

Çözüm

A, C, D, E seçeneklerindeki eşleştirmeler doğrudur. Nehcû'l-Feradis adlı eser, 1358'de Kerderli Ali tarafından yazılmıştır ve Harezmi Türkçesi dönemine aittir.

Cevap B

Örnek Soru

"Ya Kaadir Allah! Birliğün varlığıñ hakkıyıçün Azrail'i menüm gözüme göstergil. Savaşayım, çekişeyim, durişeyim, yahşı yigidin canın kurtarayım. Bir daha yahşı yigidin canın almaya." dedi. Kayıtdı, döndi Deli Dumrul evüne geldi.

Bu parçadan hareketle Eski Anadolu Türkçesiyle ilgili olarak aşağıdakilerden hangisi söylenemez?

- A) Yükleme eki, III. kişi iyelik eki almış bazı kelimelerden sonra düşebilir.
 B) Düzlük-yuvarlaklık uyumu pek çok kelimede görülür.
 C) Belirli geçmiş zamanın eki ünsüz uyumuna girmez.
 D) Köktürkçede tonsuz şekilde olan bazı sesler tonlulaşmıştır.
 E) Bu dönemde, emir kipine özgü ekler bulunmaktadır.

Çözüm

EAT'de yükleme hâli eki "-I", üçüncü kişi iyelik eki almış kelimelerden sonra düşebilir (...yigidin canın (ı) kurtarayım.); belirli geçmiş zaman eki, ünsüz uyumuna girmez (kayıt-dı); Köktürkçedeki bazı sesler tonlulaşmıştır (köz > göz); emire özgü ekler bulunur (gös-tergil, II.tekil kişi emir). EAT'de düzlük-yuvarlaklık (küçük ünlü) uyumu görülmez (birliğün, varlığıñ vb.).

Cevap B

İSİM ÇEKİM EKLERİNİN TARİHİ TÜRK LEHÇELERİNE GÖRE KARŞILAŞTIRMASI

	KÖKTÜRKÇE	UYGURCA	KARAHANLI TÜRKÇESİ	KIPÇAK TÜRKÇESİ	HAREZM TÜRKÇESİ	ÇAĞATAY TÜRKÇESİ	EAT
ÇOKLUK EKI	+ lar, + gUn, -An, + (X) t (Sadece insanla ilgili kelimelerde)	+ lar	+ lar	+ lar	+ lar	+ lar	+ lar
I. TEKİL	+ (X) m	+ (X) m	+ (X) m	+ (X) m	+ (X) m	+ (X) m	+ (U)m
II. TEKİL	+ (X) n	+ (X) n	+ (X) n	+ (X) n	+ (X) n	+ (X) n	+ (U) n
III. TEKİL	+ (s) I	+ (s) I	+ (s) I	+ (s) I	+ (s) I	+ (s) I	+ (s) I
I. ÇOĞUL	+ (X) mXz	+ (X) mXz	+ (X) mXz	+ (X) mXz	+ (X) mXz	+ (X) mXz	+ (U)mÜz
II. ÇOĞUL	+ (X) nXz	+ (X) nXz	+ (X) nXz	+ (X) nXz	+ (X) nXz	+ (X) nXz	+ (U)nÜz
III. ÇOĞUL	—	—	+ larI	+ larI	+ larI	+ larI	+ larI
İLGİ	+ lı, + nlı	+ nlı	+ nlı	+ lı, + nlı, + lım	+ lı, + nlı, + lım	+ lı, + nlı, + lım	+ nU n
YÜKLEME	+ (X)g, + lın, + nı	+ (X)g, + lın, + nı	+ (X)g, + nı, + nı	+ nı, + lı, + nı	+ nı, + lı, + nı	+ nı	+ yı
YÖNELME	+ ka	+ ka	+ ka, + nıA	+ ga, + a	+ ga, + a	+ ga, + ka	+ (y)A
BULUNMA	+ da	+ da	+ da	+ da	+ da	+ da	+ da
AYRILMA	+ da	+ dın	+ dın	+ dAn, + dın	+ dAn, + dın	+ dAn	+ dAn
EŞİTLİK	+ ça	+ ça	+ ça	+ ça	+ ça	+ ça	+ ça
YÖN GÖSTERME	+ gaRU	+ gaRU	+ gaRU, + ru, + rA	+ gaRI	+ gaRU, + ru, + rA	+ kaRI, + kaRU + rA, + rU	+ arU
ARAÇ	+ (X)n	+ (X)n	+ (X)n	bile, bilen, birle kelimeleri kullanılır	+ lın, + lA	birle, bile, birle kelimeleri kullanılır	+ lA, + (l)n

İYELİK EKLERİ

HAL EKLERİ

FİİLLERE EKLENEN ÇEKİM EKLERİNİN TARİHİ TÜRK LEHÇELERİNDE KARŞILAŞTIRILMASI

FİLLERE EKLENEN ÇEKİM EKLERİNİN TARİHİ TÜRK LEHÇELERİNDE KARŞILAŞTIRILMASI															
ŞAHİS EKLERİ		KÖKTÜRKÇE		UYGARCA		KARAHANLI TÜRKÇESİ		KIPÇAK TÜRKÇESİ		HAREZM TÜRKÇESİ		ÇAĞATAY TÜRKÇESİ		EAT	
		-m	men	-m	men	-m	men	-m	men	-m	men	-m	men		
I. TEKİL	I. TEKİL	-n	men	-m	men	-m	men	-m	men	-m	men	-m	men	-m	men
	II. TEKİL	-n, -G	sen	+ n	sen	-n	sen	-n	sen	-n	sen	-n	sen	-n	sen
	III. TEKİL	—	—	—	(ol)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
I. ÇOĞUL	I. ÇOĞUL	-mız	biz	-mız	biz	-mız	biz	-mız	biz	-mız	biz	-mız	biz	-mız	biz
	II. ÇOĞUL	+nız	siz	-nız	siz	-nız	siz	-nız	siz	-nız	siz	-nız	siz	-nız	siz
	III. ÇOĞUL	—	—	-lar	-lar	-lar	-lar	-lar	-lar	-lar	-lar	-lar	-lar	-lar	-lar
GÖRÜLEN GEÇMİŞ ZAMAN	GÖRÜLEN GEÇMİŞ ZAMAN	-DI	-DI	-DI, -yUk	-DI, -DX	-DI	-DI	-DI, -DU	-DI, -DU	-DI, -DU	-DI, -DU	-DI, -DU	-DI, -DU	-DI	-DI
	DUYULAN GEÇMİŞ ZAMAN	-mı	-mı	-mı	-mı	-mı	-mı	-mı	-mı	-mı	-mı	-mı	-mı	-mı	-mı
	GENİŞ ZAMAN	-Xr	-Xr	-Xr	-r, -Ur	-r, -Ur	-r, -Ur	-Ar, -r	-Ar, -r	-Ar, -r	-Ar, -r	-Ar, -r	-Ar, -r	-Ar, -r	-Ar, -r
ŞİMDİKİ ZAMAN	ŞİMDİKİ ZAMAN	—	—	—	—	—	—	(-y) A turur	(-y) A turur	(-y) A turur	(-y) A turur	(-y) A turur	(-y) A turur	(-y) A turur	(-y) A turur
	GELECEK ZAMAN	-Dağ	-Dağ	-gAy	-gAy	-gAy	-gAy	-IsAr, -AsI	-IsAr, -AsI	-IsAr, -AsI	-IsAr, -AsI	-IsAr, -AsI	-IsAr, -AsI	-IsAr, -AsI	-IsAr, -AsI
	İSTEK KİPİ	—	—	—	—	—	—	(-A)	(-A)	(-A)	(-A)	(-A)	(-A)	(-A)	(-A)
ŞART KİPİ	ŞART KİPİ	—	—	-sAr	-sA	-sA	-sA	-sA	-sA	-sA	-sA	-sA	-sA	-sA	-sA
	GEREKİLİLİK KİPİ	—	—	-gU(UUk) ker-gek	-gu gerek	-gu gerek	-gu gerek	-sA gerek	-sA gerek	-sA gerek	-sA gerek	-sA gerek	-sA gerek	-sA gerek	-sA gerek
	EMİR KİPİ	I. tekil: -(A)yIn II. tekil: Ø, gIn III. tekil: -zUn I. çoğul: -(A)UUm II. çoğul: Ø-In III. çoğul: Ø	I. tekil: -(A)yIn II. tekil: Ø, gIn III. tekil: -zUn I. çoğul: -(A)UUm II. çoğul: Ø-In III. çoğul: Ø	I. tekil: -(A)yIn II. tekil: Ø, gIn III. tekil: -zUn I. çoğul: -(A)UUm II. çoğul: Ø-In III. çoğul: Ø	I. tekil: -(A)yIn, -yIn- II. tekil: Ø III. tekil: -sUn I. çoğul: -(A)UUm II. çoğul: Ø-In III. çoğul: -sUnIar	I. tekil: -(A)yIn, -GAYIn II. tekil: Ø, -GII III. tekil: -sIn I. çoğul: -AlIn, -GAlIn, -lIn II. çoğul: -In, -nIn III. çoğul: -sIn, -sInIar	I. tekil: -(A)yIn, -GAYIn, -GAYIn II. tekil: Ø, -GII III. tekil: -sIn, -SU, -dIk I. çoğul: -AlIn, -AlIn, -AlI II. çoğul: -In, -nIn, -InIar III. çoğul: -sInIar, -dIkIar	I. tekil: -Ay, -yIn, -yIn II. tekil: Ø, -GII, -GII III. tekil: -sIn, -SU, -dIk I. çoğul: -AlIn, -AlIn, -AlI II. çoğul: -In, -nIn, -InIar III. çoğul: -sInIar, -dIkIar	I. tekil: -AyIn II. tekil: Ø, -gII III. tekil: -sIn I. çoğul: -AlIn II. çoğul: -In, -nIn III. çoğul: -sInIar						

ÇÖZÜMLÜ TEST

1. "adak > ayak" ifadesindeki ses olayı aşağıdaki seçeneklerin hangisinde verilmiştir?

- A) Sızıcılık
- B) Ötümlülük
- C) Genizleşme
- D) Ses düşmesi
- E) Ses türemesi

2. "dedelerümüz" sözcüğündeki altı çizili ek hangi görevde kullanılmıştır?

- A) İsimden isim türeten ek
- B) Yön gösterme eki
- C) İyelik eki
- D) Yükleme hâli
- E) Vasıta hâli

3. Aşağıdaki altı çizili sözcüklerin hangisinde yükleme hâli eki kullanılmamıştır?

- A) Bunı fikr idüp dayıma ağıladı
- B) Ben gitiserem kime kalısar
- C) Ümizini bir tanrıya bağladı
- D) Malı dökege vü saçmaya
- E) Uluyı ve gıçıyı kıldı gana

4. Aşağıdaki sözcüklerden hangisi sırasıyla 1. tekil şahıs iyelik ekiyle yönelme hâli eki almıştır?

- A) hacetin
- B) bilinden
- C) dūrişdüki
- D) degüldür
- E) gövdeme

5. "Dahı dığı kim siz tilenüz anı" cümlesindeki altı çizili ekler aşağıdakilerin hangisinde sırasıyla doğru olarak verilmiştir?

- A) Görülen geçmiş zaman, istek-emir kipi
- B) Duyulan geçmiş zaman, zarf-fiil
- C) Gelecek zaman, yönelme hâli
- D) Fiilden isim türeten ek, yükleme hâli
- E) Şimdiki zaman, sıfat-fiil

6. "Anun hacetin hak reva eylerdi" cümlesindeki altı çizili ek hangi görevde kullanılmıştır?

- A) Yükleme hâli
- B) 1. tekil kişi iyelik eki
- C) 1. tekil kişi eki
- D) İlgî hâli
- E) Vasıta hâli

7. "dūrişdüki olmadı hergiz telef" cümlesindeki altı çizili ekler aşağıdakilerin hangisinde sırasıyla doğru olarak verilmiştir?

- A) Sıfat-fiil, olumsuzluk eki
- B) Zarf-fiil, olumsuzluk eki
- C) Sıfat-fiil, isim-fiil
- D) Görülen geçmiş zaman, isim-fiil
- E) Duyulan geçmiş zaman, sıfat-fiil

8. Aşağıdaki sözcüklerden hangisi türemiş yapılı değildir?

- A) muştıla
- B) bahrdan
- C) sevin
- D) kurulmuş
- E) kullık

9. "dökege" sözcüğündeki altı çizili ek hangi görevde kullanılmıştır?

- A) Zarf-fiil
- B) Sıfat-fiil
- C) İsim-fiil
- D) Vasıta hâli
- E) Eşitlik hâli

10. "Yüceliği inen yüsekdür ey can" mısrası ile ilgili aşağıda verilen bilgilerden hangisi yanlıştır?

- A) Yükleme ek fiil (bildirme) ekiyle oluşturulmuştur.
- B) Altı çizili sözcük türemiş yapıdır.
- C) Fiilden fiil türeten ek kullanılmıştır.
- D) İsimden isim türeten ek kullanılmıştır.
- E) Altı çizili sözcük iyelik eki almıştır.

11. Aşağıda verilen sözcüklerden hangisi 1. çoğul kişiyi ifade etmektedir?

- A) olmışsın
- B) diregüdür
- C) dutarvan
- D) düşmüşler
- E) nidevüz

12. "kaygun" sözcüğündeki altı çizili ek hangi görevde kullanılmıştır?

- A) İlgî hâli
- B) Yükleme hâli
- C) Yönelme hâli
- D) İyelik hâli
- E) Vasıta hâli

13. "susamışdunuz" ifadesiyle ilgili aşağıda verilen bilgilerden hangisi doğrudur?

- A) Duyulan geçmiş zamanın hikâyesiyle çekimlenmiştir.
- B) Görülen geçmiş zamanın hikâyesiyle çekimlenmiştir.
- C) Duyulan geçmiş zamanın rivayetiyle çekimlenmiştir.
- D) Görülen geçmiş zamanın rivayetiyle çekimlenmiştir.
- E) Şimdiki zamanın hikâyesiyle çekimlenmiştir.

14. "geçeyorurmuş" ifadesiyle ilgili aşağıda verilen bilgilerden hangisi doğrudur?

- A) Şimdiki zamanın rivayetiyle çekimlenmiştir.
- B) Geniş zamanın rivayetiyle çekimlenmiştir.
- C) Şimdiki zamanın hikâyesiyle çekimlenmiştir.
- D) Geniş zamanın hikâyesiyle çekimlenmiştir.
- E) Gelecek zamanın rivayetiyle çekimlenmiştir.

15. Aşağıdaki cümlelerden hangisi gereklilik bildir-mektedir?

- A) Beg eyitdi eyitgil.
- B) Güneş toğışınadır hem kapısı.
- C) Buyruğın tutup beş vakt namaz kılsa gerek.
- D) İçi düpdüz uvacuk akça kumdur.
- E) Bilürsin kalmayısar kâle halün

16. Aşağıdaki sözcüklerden hangisi görülen geçmiş zamanın hikâyesiyle çekimlenmiştir?

- A) iderdüm
- B) okıdumdı
- C) birlerdük
- D) bakaydunuz
- E) götüreydi

17. "oglanlarınun göñlini saña turacak yir eyledüm." cümlesindeki altı çizili ekler aşağıdakilerin hangisinde sırasıyla doğru olarak verilmiştir?

- A) İyelik eki, gelecek zaman eki
- B) Yükleme hâli, zarf-fiil
- C) Vasıta hâli, isim-fiil
- D) Yükleme hâli, sıfat-fiil
- E) Eşitlik hâli, gelecek zaman

18. Aşağıdaki sözcüklerden hangisi türemiş yapılı değildir?

- A) toğışına
- B) yücelig
- C) bağışla
- D) kurulmuş
- E) kapısı

19. "etekleridür" ifadesindeki altı çizili ek hangi görevde kullanılmıştır?

- A) İsimden isim yapım eki
- B) Görülen geçmiş zaman eki
- C) Bildirme (ek fiil) eki
- D) Duyulan geçmiş zaman eki
- E) Fiilden isim yapım eki

20. "varıcağaz göresin anı sen de" ifadesiyle ilgili, aşağıda verilen bilgilerden hangisi yanlıştır?

- A) Yükleme görülen geçmiş zamanla kurgulanmıştır.
- B) Altı çizili sözcük zarf-fiil eki almıştır.
- C) Cümlede yükleme hâli ekine yer verilmiştir.
- D) Yükleme 2. tekil kişi ekiyle çekimlenmiştir.
- E) Altı çizili sözcük türemiş yapıdır.

CÖZÜMLER

1. Bu ifade de "d" sesinin "y" sesine dönüşmesinden oluşan sızıcılığa olayı görülmektedir.

Cevap A

2. "Dedelerimiz" anlamına gelen bu sözcüğün almış olduğu "+ümüz" eki, 1. çoğul şahıs iyelik eki görevindedir.

Cevap C

3. A, C, D, E seçeneklerindeki altı çizili sözcükler yüklem hâli eki almışken B'deki "kalısar" sözcüğü "-ısar" gelecek zaman eki almıştır.

Cevap B

4. E seçeneğindeki "gövdeme" sözcüğü "+m" 1. tekil iyelik ekiyle "+e" yönelme hâli eki almıştır.

Cevap E

5. "Dedi" anlamına gelen ilk sözcük, "-di" görülen geçmiş zaman eki almışken ikinci sözcükteki altı çizili "-e" eki ise istek-emir kipi eki almıştır.

Cevap A

6. "Onun" anlamına gelen "Anuñ" sözcüğü "+n" zamir n'si ekiyle "+uñ" ilgi hâli eki almıştır.

Cevap D

7. "Çalıştığı" anlamına gelen "düşüdüki" sözcüğü "-dük" sıfat-fiil ekiyken "olmadı" sözcüğündeki "-ma" olumsuzluk eki görevindedir.

Cevap A

8. A, C, D, E seçeneklerindeki sözcükler türemiş yapıyken B'deki "bahrdan" sözcüğü ise sadece "+dan" çıkma hâli eki almıştır, basit yapılıdır.

Cevap B

9. "Dökmege" sözcüğündeki "-mek" eki isim-fiildir. Fiil kökünün üzerine gelerek sözcüğü isimleştirmiş ve "+e" yönelme hâli eki almıştır.

Cevap C

10. A, B, D, E seçeneklerinde verilen yargılar doğruyken C'de verilen yargı yanlıştır. Cümlede isimden isim türeten ek haricinde başka bir türetme eki kullanılmamıştır.

Cevap C

11. A, B, C, D seçeneklerindeki sözcükler farklı tekil, çoğul kişileri ifade ederken E'de sözcük 1. çoğul kişi istek-emir kipiyle çekimlenmiştir.

Cevap E

12. "Endişen" anlamına gelen bu sözcük sahiplik bildiren 2. tekil iyelik eki almıştır.

Cevap D

13. "Susamıştınız" anlamına gelen bu sözcük "-mış" duyulan geçmiş zamanın üzerine "-dı" hikâye eki olarak çekimlenmiştir.

Cevap A

14. "Geçiyormuş" anlamına gelen bu sözcük, fiil kökünün üzerine "-eyorur" şimdiki zaman ekiyle "-muş" rivayeti eki almıştır.

Cevap A

15. C'deki "Emirlerini tutarak beş vakit namaz kılmalı." anlamına gelen cümle gereklilik bildirmektedir.

Cevap C

16. A'daki şimdiki zamanın hikâyesi, C'deki geniş zamanın hikâyesi, D'deki istek kipinin hikâyesi, E'deki gelecek zamanın hikâyesiyken B'deki sözcük "-du" görülen geçmiş zaman eki üzerine "-dı" hikâye eki almıştır.

Cevap B

17. "gönlünü" anlamına gelen sözcük yükleme hâli eki almışken "duracak" anlamına gelen sözcük ise sıfat-fiil eki almıştır.

Cevap D

18. A, B, C, D seçeneklerindeki sözcükler, yapım eki aldıkları için türemiş yapılı özellik gösterirken E'deki sözcük sadece "+sı" 3. tekil kişi iyelik eki almıştır.

Cevap E

19. "Etekleridir" anlamına gelen bu sözcük "+dür" isimleri yüklem yapan bildirme (ek fiil) görevinde kullanılmıştır.

Cevap C

20. Yüklem istek-emir kipi eki olan "-a" ile kurgulanmıştır.

Cevap A

IX. BATI TÜRK DİLİ - OSMANLI TÜRKÇESİ

Osmanlı Türkçesi, Oğuz boylarının konuşma diline dayanan ve "Batı Oğuzcası" "Batı Türkçesi" gibi adlarla anılan bir yazı dilidir. XV. yüzyılın sonu ile XIX. yüzyıl arasında günlük dilden farklı olarak gelişme gösteren bu yazı dilinin en belirgin özelliği, sözcük dağarcığının zengin olmasıdır. Edebiyat dili ise bu dönemde toplumun belirli kesimine seslenen nazımda ve nesirde gelişmiş bir dildir.

Osmanlı Türkçesinin kullanıldığı dönemde yazı türleri gelişmiş ve bir sanat hâline dönüşmüştür. Bu yazı türleri içinde en eski olanı Kur'an yazımında en çok kullanılan tür olan "nesih"tir. XVII. yüzyıla kadar en çok tercih edilen bu yazı türünde hareke kullanılır ve harfler oldukça düzgün ve açık seçik yazılır. Bu yazı türünü ilk büyük ustası Şeyh Hamdullah'tır. Yoğun kullanılan bir yazı türü de "sülüs"tür. Nesihe benzeyen bu yazı türünde harfler daha büyük ve çizgiler kalındır. Kullanılan hareketler ise daha belirgindir. Bir başka yazı türü "talik"tir. İran kökenli olan bu yazı stilinde harfler eğik ve kuyruk kısımları da uzundur. Türk talik yazısı için İranlılar "nestalik" demişlerdir. Rika yazı türü günlük işlerde kullanılan ve hızlı yazmaya müsait bir yazı türüdür. Devlet belgelerinde kullanılan "siyaka" ise hızlı yazmaya uygun ama herkes tarafından okunamayan bir yazı türü olarak bilinir.

A. ALFABE

Osmanlı Türkçesi alfabesi Arap alfabesine dayanmaktadır. 28 harften oluşan Arap alfabesine Fars alfabesinden 3 işaret daha eklenerek 31 harfli alfabe oluşturulmuştur.

1 Elif: Sözcük başında "a,e" seslerini karşılamaktadır. Hareke kullanıldığında "ı, i, o, ö, u, ü" seslerini de karşılar.

پ Be: b

پ Pe: p

ت Te: t

ث Se: "Peltek s" denilen bu harf sadece Arapça sözcüklerde yer alır.

ج Cim: c

چ Çim: ç

ح Ha: Sadece Arapça kelimelerde kullanılır.

خ Hi: Arapça ve az sayıda Farsça kelimede kullanılır. Günümüzde Anadolu ağızlarında konuşma dilinde yaşamaktadır.

د Dal: d

ذ Zel: Sadece Arapça sözcüklerde kullanılır.

ر Ri: r

ز Ze: z

ج Je: j Fars alfabesi yoluyla Osmanlı alfabesine girmiştir.

س Sin: s

ش Şin: ş

ص Sad: s Arapçaya özgü bir harftir.

ض Dad: d Arapçaya özgüdür ve sadece Arapça kelimelerde kullanılır.

ط Ti: t Arapçaya özgü bir harftir.

ظ Zi: z Arapçaya özgü bir harftir.

ع Ayin: Arapçaya özgü bir harftir.

غ Gayin: g, ğ Türkçede kalın sesli sözcüklerde tonu artırmak ünsüzünü karşılar.

ف Fe: f

ق Kaf: k

ك Kef: k, g, ğ, n

ل Lam: l

م Mim: m

ن Nun: n

و Vav: v Bu ses ayrıca Türkçedeki yuvarlak ünlüler için kullanılır.

ه He: h

ی Ye: y Bu ses ayrıca Türkçedeki düz-dar ünlüler için kullanılmıştır.

Kelime sonundaki bütün vokaller yazıda gösterilir. Sondaki yuvarlak vokaller çoğu zaman ى ile yazılır. İki şekilden birini tercih, keyfi olmakla beraber ى daha çok tercih edilir.

قوزى kuzu, كويى köylü

B. İSİM ÇEKİM EKLERİ

Çokluk Eki

لر	+IAr
اياقار	ayaklar
اللىر	eller

İyelik Ekleri

قولم	kol + um
قولك	kol + un
قولو	kol + u
قولومز	kol + umuz
قولوكز	kol + unuz
قوللرى	kol + ları

İlgi Durumu (Tamlayan) Eki

بنم	ben + im
سنك	sen + in
انك	a + nın (onun)
بزم	biz + im
سزك	siz + in
انلرك	an + lar + in (onların)

Belirtme Durumu

بی نی	+ni +yi
اتنی	at + ini
قوتویی	kutu + yu

Yönelme Durumu

یه + (y)A	
بابایه	baba + ya
اته	at + a

Bulunma Durumu

ده + DA	+nDA
اوده	ev + de
اللده	eli + nde

Ayrılma Durumu

دن + DAN	+(n)DAN
باشدن	baş + dan
اودن	ev + den
گوزندن	gözü + nden

C. FİİL ÇEKİMİ

Bilinen Geçmiş Zaman

دی	-di
الدم	al-di-m
الدک	al-di-ŋ
الدى	al-di
النق	al-di-k
الدکز	al-di-ŋiz
الدیلر	al-di-lar

Öğrenilen Geçmiş Zaman

مش	-miş
المشم	al-mış-ım
المشک	al-mış-sın
المش	al-mış
المشز	al-mış-ız
المشکز	al-mış-sınız
المشز	al-mış-lar

Geniş Zaman

ر	-r
بقرم	bak-ar-ım
بقرسک	bak-ar-sın
بقر	bak-ar
بقرز	bak-ar-ız
بقرسکز	bak-ar-sınız
بقرلر	bak-ar-lar

Şimdiki Zaman

يور	-yor
بقه يورم	bak-ıyor-um
بقه يورسک	bak-ıyor-sın
بقه يور	bak-ıyor
بقه يورز	bak-ıyor-uz
بقه يورسکز	bak-ıyor-sunuz
بقه يورلر	bak-ıyor-lar

Gelecek Zaman

اجق	-AcAk
بقه جقم	bak-acak-ım
بقه جقسک	bak-acak-sın
بقه جق	bak-acak
بقه جقز	bak-acak-ız
بقه جقسکز	bak-acak-sınız
بقه جقز	bak-acak-lar

Şart

سه	-sa
بولسه م	bul-sa-m
بولسهک	bul-sa-ŋ
بولسه	bul-sa
بولسه ق	bul-sa-k
بولسه کز	bul-sa-ŋiz
بولسه لر	bul-sa-lar

Kesin Gereklilik

مه لی	-malı
بقمه لیم	bak-malı-yım
بقمه لیسک	bak-malı-sın
بقمه لیدر	bak-malı-dır
بقمه لیز	bak-malı-yız
بقمه لیسکز	bak-malı-sınız
بقمه لیدرلر	bak-malı-dırlar

Şart-Gereklilik

سه کرک	-sa gerek
اتسم کرک	at-sa-m gerek
اتسک کرک	at-sa-ŋ gerek
اتسه کرک	at-sa gerek
اتسق کرک	at-sa-k gerek
اتسکز کرک	at-sa-ŋiz gerek
اتسه لر کرک	at-sa-lar gerek

İstek

ه	-A
اته یم	at-a-yım
اته سک	at-a-sın

اته	at-a
اته لم	at-a-lım
اته سکز	at-a-sınız
اته لر	at-a-lar

Emir

ات	at
اتسک	at-sın
اته لم	at-alım
اتک	at-ın
اتسکلر	at-sın-lar

Osmanlı Türkçesinde hikâye -di, rivayet -miş, şart -se ekiyle yapılmaktadır.

اتسیدم	at-sa-ydı-m
بقرمشم	bak-ar-mış-ım
بقا خقدم	bak-acak-dı-m
بقا خقسم	bak-acak-sa-m

D. YAPIM EKLERİ

İsimden İsim Yapım Ekleri

گوزلجه	güzel + ce
تورکچه	Türk + çe
قائلی	kan + ılı
دشاری	diş + anı
التنجی	altı + ncı
صکره	son + ra
اونر	on + ar
اولتق	ot + luk
صوسز	su + suz
قوزوجق	kuzu + cuk
بالقچل	balık + çıl

İsimden Fiil Yapım Eki

با غرمق	bağır - mak
باشلامق	baş + la - mak
صومامق	su + sa - mak
اغارمق	ağ + ar - mak

Fiilden İsim Yapım ekleri

دیلک	dile - k
کیم	giy - im
کلین	gel - in
پرسی	pus - u
اقیچی	ak - ıcı
قوناق	kon - ak
توتساق	tut - sak
یانغین	yan - gın

Fiilden Fiil Yapım Ekleri

یقلق	yıkı - il - mak
اتشمق	at - iş - mak
بیلنمک	bil - in - mek
اقتمق	ak - it - mak
الدرمق	al - dir - mak

Yukarıda verilen yapım ekleri metinlerde yoğun kullanılan eklerden seçilmiştir.

E. FİİLİMSİLER

İsim Fiiller

کل مک	gel-mek
اکلمه	anla-ma
بقت	bak-ış

Sıfat Fiiller

پیشمش اش	piş-miş aş
کورر کوز	gör-ür göz
اقرسو	ak-ar su

Zarf Fiiller

اولنجه	ev-len-ince
کده لی	git-eli
طوغمادن	doğ-madan

F. İSİM TAMLAMALARI

Türkçede iki isim arasında ilişki, iyelik ekiyle sağlanmaktadır. İsim tamlamasında asıl öge olan ikinci sözcük, iyelik eki almaktadır.

Belirtili İsim Tamlaması

Söz öbeğindeki ilk isim ilgi eki, ikinci isim iyelik eki alır.

اوک قاپوسی	ev+in kapı+sı
اسکندرک اینه سی	İskender+in ayine+si
زلفکک اسیری	zulf+ün+ün esir+i (senin)

Belirtisiz İsim Tamlaması

Yalın durumdaki isimle iyelik eki almış isimden oluşur.

صباروزگری	sabâ rüzgar+ı
ایرلق ایشامی	ayrılık akşam+ı
کیجه قوشی	gece kuş+u
رمضان ایی	ramazan ay+ı

Zincirleme İsim Tamlaması

Belirtili veya belirtisiz bir isim tamlamasının başka bir isimle yeniden tamlama kurmasıyla elde edilir.

عشق شرابینک ایتی	aşk şarab+ının ateş+i
سوکیلینک محلسینک کوپکی	sevgili+nin mahalle+sının köpek+i

Arapça İsim Tamlaması

Arapça tamlamalarda kurucu öge olan tamlayan ve tamlanan, Türkçedekinin tam tersi şeklinde uygulanır.

حب الوطن	hubbû'l vatan (vatan sevgisi)
تذکرت الشعرا	tezkiiretüş şuarâ (şairler tezkiresi)

Belirtme edatının (hemze) okunmaması genel bir kuraldır. (lam)ın kimi zaman okunmaması ise benzeşmeyle ilgilidir. Arap alfabesinde harfler şemsi ve kamerî olarak ikiye ayrılır. Belirtme edatının lammın okunmadığı harflere şemsi, okunduğu harflere ise kamerî harfler denir.

Şemsi harfler:	ن ل ظ ط ع ص ش س ز ر ذ ث ت
Kamerî harfler:	ب ی و د م ک ق ف غ خ ح ج
مفتی الانام	müftî' enâm (halk+ın müftü+sü)
دار الفنون	dârü'l fûnûn (bilimler ev+i)
دار الیقہ	dârü's şafaka düşkünler ev+i

Farsça İsim Tamlaması

Arapça isim tamlamalarında olduğu gibi temel öğeler Türkçeye göre ters verilir.

در حانه	der-i hâne	(ev+in kapı+sı)
درد فراق	derd-i firâk	(ayrılık derd+i)
حقوق دول	hukûk-ı düvel	(devletler hukuk+u)
یلا عشق	belâ-yı aşk	(aşk bela+sı)
قصه مجنون	kıssa-i mecnûn	(mecnun kıssa+sı)

GENEL BİLGİ

Yabancı dillerden gelen kimi sözcükler Türkçeleştirilmiştir. Başta iki ünsüz varsa ön ses türemesi oluşur.

استاسیون	istasyon	station

Bazı sözcüklerde iki ünsüz arasına ünlü getirilir.

قرا	kıral	kral
قهر	kahir	kahr

Türkçe sözcükler c, f, ğ, j, l, m, n, r, z ünsüzleri ile başlamaz. Yansıma sözcüklerde l, n, z ile başlayanlar vardır.

OABT Çıkış Soru

Aşağıdakilerden hangisi Türkçe kökenli değildir?

- A) taş B) baş C) diz
D) can E) kan

Çözüm

Türkçe kelime başında "c" ünsüzü bulunmaz. Bu nedenle "can" Türkçe bir sözcük değildir.

Cevap D

Arapça ünsüzlere dayalı bir dildir. Sözcüklerde ünsüzler yan yana gelebilir.

خلق	halk
خبر	haber

OABT Çıkış Soru

Aşağıdaki dizelerin hangisinde karşıt anlamlı sözcükler birlikte kullanılmamıştır?

- A) Bâkî cemende hayli perişan imiş varak
Benzer ki bir şikâyeti var rûzgârdan
- B) Zevki kederde mihneti râhatta görmüşüz
Âyinedir birbirine subh u şâmımız
- C) Minnet Hudâya devlet-i dünyâ fenâ bulur
Bâkî kalır sahîfe-i 'âlemde adımız
- D) Kapında sâil olmak gayre mihmân olmadan yeğdir
Gedâ-yı kûyun olmak Mısır'a sultân olmadan yeğdir
- E) Bâğ-ı dehrin hem hazânın hem bahârın görmüşüz
Biz neşâtın da gamın da rûzgârın görmüşüz

Çözüm

Soru, Osmanlı Türkçesi söz dağarcığını ölçen bir sorudur.

B'de, "subh (sabah)-şâm (akşam); C'de, "fenâ bulmak (sona ermek)-bâkî kalmak (sürmek, devam etmek); D'de, "gedâ (kul)- sultân (sultan); E'de, "neşât (sevinç)-gam (üzüntü)" sözcükleri karşıt anlamlıdır. Ancak A seçeneğinde karşıt anlamlı bir sözcükler kullanılmamıştır.

Cevap A

ÇÖZÜMLÜ TEST

1. Osmanlı Türkçesi aşağıdaki Türk boylarından hangisinin diline dayanılarak oluşturulmuş bir yazı dilidir?

- A) Oğuz Türkleri
B) Kıpçak Türkleri
C) Çağatay Türkleri
D) Kırgız Türkleri
E) Türkmen Türkleri

2. Aşağıdakilerden hangisi Arap alfabesine sonradan eklenen harfler arasında yer almaktadır?

- A) ج B) ف C) پ D) ث E) س

3. Aşağıdakilerden hangisi ünsüz bir harf olduğu hâlde ünlü harf yerine de kullanılabilmektedir?

- A) ف B) و C) ق D) ش E) ت

4. Aşağıdaki harflerden hangisi yalnızca Arapça sözcüklerde kullanılmaktadır?

- A) پ B) ز C) ج D) ق E) ض

5. Aşağıdaki yazı türlerinden hangisi Kur'an ve dinî eserlerin yazımında kullanılan, sesleri ve yardımcı işaretleri okunaklı olan en eski yazı türüdür?

- A) Nestalik
B) Talik
C) Rik'a
D) Nesih
E) Sülûs

6.

- I. Harfleri nesih yazı türünden daha büyük ve çizgileri kalın oluşturulmuştur.
II. Kullanılan harflerin başları, ağızları, dişleri nesih türünden daha belirgin oluşturulmuştur.

Yukarıdaki bilgilere göre bu yazı türü aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Sülûs
B) Rik'a
C) Talik
D) Divânî
E) Nestalik

7. Aşağıdakilerden hangisi Osmanlı'da resmî yazışmalarda ve çabuk yazmaya elverişli olduğu için de günlük yazışmalarda kullanılan yazı türüdür?

- A) Rik'a
B) Sülûs
C) Nesih
D) Talik
E) Nestalik

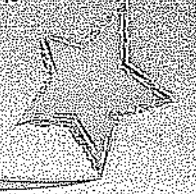
8. Aşağıdaki sözcüklerin hangisinde Arapçaya özgü ünsüz bir harf bulunmamaktadır?

- A) عرفان
B) احسان
C) ثروت
D) شاعر
E) بقمق

9. Aşağıdaki sözcüklerin hangisinde Farsçaya özgü sesleri gösteren harflerden biri var almaz?

- A) çeşende
B) galip
C) ejderha
D) sahil
E) güzergâh

2. BÖLÜM YENİ TÜRK DİLİ



I. SES BİLGİSİ (FONETİK)

Ses: Ciğerler ile dudaklar arasındaki hava akımıyla oluşan titreşime ses denir.

Harf: Seslerin yazıdaki karşılığı olan sembolere harf denir.

Ünlü (Vokal): Hava akımının ses yollarında doğrudan bir engellemeye değil, serbestçe bırakılmasıyla oluşan seslere ünlü (vokal) denir. Türk yazı dilinin esasını oluşturan İstanbul Türkçesinde sekiz adet vokal vardır. Bunlar "a, e, ı, i, o, ö, u, ü"dür.

Ünsüz (Konsonant): Hava akımının ses yollarında engellenmesiyle oluşan titreşimlere ünsüz (konsonant) denir. Türk yazı dilinin esasını oluşturan İstanbul Türkçesinde yirmi bir adet konsonant vardır. Bunlar "b, c, ç, d, f, g, ğ, h, j, k, l, m, n, p, r, s, ş, t, v, y, z"dır.

Anadolu ağzlarında yaşayan bazı sesler İstanbul Türkçesinin etkisiyle alfabede yer almaz. Eski Türkçedeki "ng" sesinin yansıması olan "ŋ" alfabede yer almaz.



A. ÜNLÜLER (VOKAL)

Dilimizdeki ünlüler özellikleri bakımından şu şekilde gruplandırılır.

Dilin Konumuna (Boğumlanma Noktalarına) Göre

Kalın (Art) Ünlü: Ağızın arka kısmında oluşan ünlülerdir. Dil, ağız boşluğunun arka kısmında tümseklenir. Bunlar /a/, /ı/, /o/, /u/ ünlüleridir.

İnce (Ön) Ünlü: Ağızın ön kısmında oluşan ünlülerdir. Dil, ileriye sürülmüş hâledir. Bunlar /e/, /i/, /ö/, /ü/ ünlüleridir.

Dudakların Konumuna Göre

Düz Ünlü: Dudakların düz ve yayvan hâle getirilmesiyle oluşan ünlülerdir. Bunlar /a/, /e/, /ı/, /i/ ünlüleridir.

Yuvarlak Ünlü: Dudakların yuvarlak bir şekle getirilmesiyle oluşan ünlülerdir. Bunlar /o/, /ö/, /u/, /ü/ ünlüleridir.

Ağızın Açıklık Derecesine Göre

Geniş Ünlü: Ağız boşluğunun ve çene açısının herhangisi bir daralmaya uğramaması şeklinde oluşan ünlülerdir. Bunlar /a/, /e/, /o/, /ö/ ünlüleridir.

Dar Ünlü: Alt çenenin az açılması, ağız içindeki boşluğun daralmasıyla oluşan ünlülerdir. Bunlar /ı/, /i/, /u/, /ü/ ünlüleridir.

Uzun Ünlü

Boğumlanma süresi normal bir ünlünün süresinden daha uzun olan ünlülere uzun ünlü denir. Bunlar "â, ê, î..."

gibi seslerdir. Türkçede aslı uzun ünlü yoktur, bu sesler dilimize yabancı dillerden geçmiştir.

	Düz		Yuvarlak	
	Geniş	Dar	Geniş	Dar
Kalın	a	ı	o	u
İnce	e	i	ö	ü

Örnek Soru

Aşağıdaki kelimelerden hangisi dudakların konumuna göre aynı olan ünlüleri İÇERMEZ?

- A) yorgun
- B) söğüt
- C) yazık
- D) bidon
- E) erik

Cözüm

Dudakların konumuna göre ünlüler: düz ünlüler "a, e, ı, i", yuvarlak ünlüler "o, ö, u, ü" şeklinde ikiye ayrılır. Buna göre "yorgun, söğüt" kelimeleri yuvarlak ünlüler içerir, "yazık, erik" kelimeleri düz ünlüler içerir, "bidon" kelimesi ise düz ünlü "i" ve yuvarlak ünlü "o" içerir.

Cevap D

Ünlü Uyumları

Büyük Ünlü Uyumu (Kalınlık-İncelik Uyumu)

Türkçe sözcüklerde bütün ünlülerin kalın ya da bütün ünlülerin ince olması kuralına büyük ünlü uyumu (kalınlık-incecik uyumu) denir.

Örnek

görseydik, konuşacaksınız

Türkçe kökenli bütün sözcükler bu kurala uyar. Türkçenin en eski ses kuralıdır. Zaman içinde söyleyiş farklılaşmalarının yazı diline geçmesiyle oluşan sözcüklerde kurala aykırılık görülebilir ancak kalınlık incelik uyumuna oldukça sınırlıdır.

ana → anne, kangı → hangi, İnan → inan

Türkçedeki ekler büyük ünlü uyumunu bozmayacak çeşitliliğe sahiptir. İstisnalar dışında bütün eklerin kalın ve ince ünlü taşıyan şekilleri vardır.

Örnek

-dır, -dir, -ecek, -acak
sözcüklerden, anlaşılmıştır

"-i)ken, -yor, -ki, -leyin, -imtrak, -gil, -daş"
ekleri tek şekilli olduğu için istisnadır ve bazı
sözcüklerde büyük ünlü uyumunu bozabilir.

Örnek:

geng-ken (Ek, uyuma girmiştir.)
oyun-cu-(y)-ken (Ek, uyumu bozmuştur.)
oku-yor (Ek, uyuma girmiştir.)
gör-ü-yor (Ek, uyumu bozmuştur.)
vatan-daş (Ek, uyuma girmiştir.)
gönül-daş (Ek, uyumu bozmuştur.)

Küçük Ünlü Uyumu (Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu)

Türkçe sözcüklerdeki ünlülerin düzlük-yuvarlaklık ve ge-
nişlik-darlık bakımından uyum içinde olmasıdır. İki temel
kurala dayanır:

Düz ünlüler düz ünlüler takip eder. Yani "a, e, ı, i"
ünlülerinden sonra "a, e, ı, i" ünlüleri gelir. Bu ün-
lülerin birbirini takip edebilmesi aynı zamanda kalınlık
incelik uyumuna da aykırı olmamasına bağlıdır. Başka
bir deyişle kalın düz ünlüden sonra kalın düz ünlü ya
da ince düz ünlüden sonra ince düz ünlü gelecektir.

Örnek

sev-gi-li, yıka-y-acak-sınız, çiçek-lik

**Yuvarlak ünlüler yuvarlak-dar ünlüler ya da düz-
geniş ünlüler takip eder.** Yani "o, ö, u, ü" ünlülerinden
sonra "u, ü, a, e" ünlüleri gelir. Burada da her şeyden
önce büyük ünlü uyumuna uygunluk aranır.

Örnek

konuş-ur-duk, gör-üş-ecek-miş, kusur-suz-ca

Küçük ünlü uyumunun bir yansıması olarak
Türkçe sözcüklerde "o, ö" sesleri ilk hece
haricinde kullanılamaz. Bunun sonucu ola-
rak "-yor" ekinin bu uyumu her zaman boz-
duğu görülür. Fakat Türkçede uyum bozul-
duğu noktada yeniden başlar. Yani "-yor"
eki uyumu bozabilir ama ondan sonra gelen
ekler yeniden uyuma girer.

dön-ü-yor-muş-sunuz, seç-i-yor-sa-nız,
tart-ış-tı-yor-du-k

"Yuvarlaklaşma" diye adlandırılan ses olayı
küçük ünlü uyumunu bozar. Yuvarlaklaşma,
"b, m, v" seslerinin kendinden sonra gelen
"ı" sesini "u" sesine dönüştürmesidir.

çabık → çabuk, çamır → çamur,
kavırma → kavurma

B. ÜNSÜZLER (KONSONANT)

Ünsüzler ses yolundaki boğumlanma noktalarına göre
dudak, diş, damak, gırtlak ünsüzleri; boğumlanma sı-
rasında ses yolunun kapanma veya daralma durumuna
göre patlamalı, sızıcı ünsüzler; ses tellerinin ton verip
vermemesine göre tonlu, tonsuz ünsüzler olarak sınıf-
landırılır.

Boğumlanma Noktalarına (Oluşum Yerlerine)
Göre

Çift-Dudak Ünsüzleri: Ciğerden gelen havanın dudak-
ların kapanması yoluyla oluşan seslere çift dudak ünsü-
zü denir. Bunlar /b/, /p/, /m/ ünsüzleridir.

Diş-Dudak Ünsüzleri: Havanın üst diş ve alt dudak ta-
rafından engellenmesiyle oluşan seslere diş-dudak ün-
süzleri denir. Bunlar /f/, /v/ ünsüzleridir.

Dil Ucu-Diş Ünsüzleri: Dil ucunun üst dişlerin arkası-
na gelmesiyle oluşan seslere dil ucu-diş ünsüzleri denir.
Bunlar /d/, /n/, /s/, /z/ ünsüzleridir.

Diş Eti-Damak Ünsüzleri: Dil ucunun diş etine değme-
siyle ya da değecek gibi olmasıyla oluşan seslere diş eti-
damak ünsüzleri denir. Bunlar /ç/, /ğ/, /j/, /ş/ ünsüzleridir.

Ön Damak Ünsüzleri: Dilin ön damağa doğru kabarma-
sıyla oluşan seslere ön damak ünsüzleri denir. Bunlar /g/,
/k/, /l/, /r/, /y/ ünsüzleridir.

Art Damak Ünsüzleri: Dilin arkasının damağın arka
tarafındaki yumuşak kısma doğru kabarmasıyla oluşan
seslere art damak sesleri denir. Bunlar /g/, /ğ/, /k/, /v/ ün-
süzleridir.

"g, l, k" seslerince ya da kalın söylenişine
göre ön damak ya da arka damak ünsüzü
olarak değerlendirilir. Önde oluşan sesler
ince, arkada oluşan sesler kalındır.

Örnek

kar, kâr → "kar" sözcüğünde "k" sesi kalındır ve art da-
mak ünsüzüdür, "kâr" sözcüğünde ise "k" incedir ve ön
damak ünsüzüdür.

Gırtlak Ünsüzleri: Havanın gırtlakta engellenmesiyle
oluşan ünsüzlerdir. Bu /h/ ünsüzüdür.

Boğumlanma Tarzlarına Göre

Sürekli (Sızıcı) Ünsüz: Ses yolunun çeşitli yerlerinde
oluşan bir daralma sonucunda, sürtünerek ve sızarak
çıkan ünsüzlerdir: /f/, /ğ/, /h/, /j/, /l/, /m/, /n/, /r/, /s/, /ş/,
/v/, /y/, /z/.

Bunlar önüne bir ünlü getirildiğinde devamlı seslendiril-
lebilen ünsüzlerdir: esss, izzz, işşş...

Sürekli (Patlamalı) Ünsüz: Ses yolunun bir noktada
kapanması ve ciğerlerden gelen havanın, önüne çıkan
bir engele çarparak bir patlamayla engeli açmasıyla
oluşan ünsüzlerdir: /b/, /p/, /c/, /ç/, /d/, /t/, /g/, /k/.

Bunlar önüne bir ünlü getirildiğinde devamlı seslendiril-
lemeyen ünsüzlerdir.

Ton Alıp Almamalarına (Ses Tellerinin Durumuna)
Göre

Tonlu (Yumuşak, Ötümlü) Ünsüz: Ciğerlerden gelen
havanın, ses tellerini titreştirip ton alarak boğumlanma-
sıyla oluşan ünsüzlerdir. /b/, /c/, /d/, /g/, /ğ/, /j/, /l/, /m/, /n/,
/r/, /v/, /y/, /z/.

Bu ünsüzlerin oluşumu sırasında hava akımı sıkıştı-
rılmaz serbest bırakılır.

Tonsuz (sert, ötümsüz) Ünsüz: Ciğerlerden gelen ha-
vanın ses tellerinden titreşime uğramadan ve ton alma-
dan bir fısıltı veya gürültü biçiminde boğumlanmasıyla
oluşan ünsüzlerdir: /ç/, /f/, /h/, /k/, /p/, /s/, /ş/, /t/,
/v/.

Bu ünsüzlerin oluşumu sırasında hava akımı sıkıştırılıp
sertçe bırakılır.

Ağız ve Geniz Ünsüzleri

Ses oluşurken burun hava yolunun açık olduğu ünsüz-
lere geniz ünsüzü, kapalı olduğu ünsüzlere ağız ünsüzü
denir. Türkçede geniz ünsüzü "m, n" sesleridir. Bunların
dışında "nazal n" adıyla anılan "ñ" sesi de geniz ünsüzü-
dür. "ñ" sesi standart yazı dilimizde yoktur.

Karşılıklı Ünsüz: Çıkış noktası aynı olan ama araların-
da sertlik-yumuşaklık farkı bulunan ünsüzlere karşılıklı
ünsüz denir.

ç→c, k→g, p→b, t→d, s→z, ş→j, f→v

Karşılıklı ünsüzler bazı ses değişimlerinin
aslına oluşturur ama bu değişimlerin bir kısmı
yazıya geçmiştir. Ünsüz setleşmesi ya da yu-
muşması dediğimiz ses olayları aslında kar-
şılıklı ünsüzler arasındaki değişimi ifade eder.

	Ötümlü		Ötümsüz	
	Sürekli	Sürekli	Sürekli	Sürekli
çift-dudak	m	b		p
diş-dudak	v		f	
dil ucu-diş	n, z	d	s	t
diş-damak	i	c	ş	ç
ön damak	l, r, y	g		k
art damak	l, g	g		k
gırtlak			h	

ÖABT Çıkmış Soru

Aşağıdaki seçeneklerin hangisinde, aynı
boğumlanma noktasından çıkan ünsüzler bir
arada verilmiştir?

- A) b, m, n, v B) d, n, s, y C) g, k, l, s
D) c, ç, j, ş E) f, l, n, s

Çözüm

Boğumlama noktasına göre, sesler çift dudak (b, p, m); diş dudak (v, f), asıl diş (d, t, z, s, n, r); diş eti (ç, c, j, ş); ön damak (g, k, l, ğ, nazal n, y); art damak (g, kalın k); gırtlak (h) olmak üzere ayrılmıştır. Görüleceği üzere aynı boğumlama noktasında olan sesler seçe-
neklerde yalnızca c, ç, j, ş ile verilmiştir.

Cevap D

Örnek Soru

Kabahat samur kürk olsa kimse sırtına almaz.

Yukarıdaki atasözünde geçen kelimelerden
hangisi, boğumlanma noktasına göre aynı
olan ünsüzler içerir?

- A) kabahat
B) samur
C) kürk
D) sırtına
E) almaz

Çözüm

Boğumlama noktasına göre, sesler çift dudak (b, p, m); diş dudak (v, f), asıl diş (d, t, z, s, n, r); diş eti (ç, c, j, ş, l); ön damak (g, k, l, ğ, nazal n, y); art damak (g, kalın k); gırtlak (h) olmak üzere ayrılmıştır. Görüleceği üzere aynı boğumlama noktasında olan sesler "kürk" kelimesindeki ünsüzlerdir.

Cevap C

C. TÜRKÇENİN SES ÖZELLİKLERİ

✓ **Türkçe kelimelerde /j/, /f/, /h/ sesleri bulunmaz.** Bu sesleri içeren kelimeler yabancı dillerden dilimize geçmiştir.

* Bazı yansıma kelimelerde bu sesler bulunabilir: fırıl fırıl, fokur fokur, püf, homurtu, haykır vb.

* Bazı kelimelerde b > v > f değişimi olmuştur:

öbke > övke > öfke, yubka > yuvka > yufka, ubşak > uvşak > ufak

* Bazı kelimelerde k > h değişimi olmuştur: kangı > hangi, kanı > hani, katun > hatun

✓ **Türkçe kelimelerin başında /c/, /ğ/, /h/, /m/, /n/, /p/, /r/, /v/, /z/, /j/, /f/ ünsüzleri bulunmaz** (Moğol Ca-FeR Ve JiP ŞeHNaZ şeklinde şifreleyebiliriz.)

* Yansıma kelimeler buna istisna teşkil eder: cırtlak, lıkır lıkır, mele-, mırıld- vb.

* Bazı kelimelerde b > p, b > v değişimi olmuştur:

bar > var, bar- > var-, ber- > ver-, bınar > pınar, biş- > piş-, berk > pek vb. (vur- kelimesindeki /v/ sesi ön ses türemesidir);

✓ **Türkçe kelime sonunda /b/, /c/, /d/, /g/ sesleri bulunmaz.**

* "Ad, yad, od, öd, sac" kelimeleri buna istisna teşkil eder.

✓ **Türkçe kelimelerin kökünde ikiz ünsüz yoktur.**

* "anne (Eski Türkçe ana), elli (Eski Türkçe elig)" kelimeleri buna istisna teşkil eder.

✓ **Türkçede kelime başında iki ünsüz üst üste gelmez.**

✓ **Türkçe kelime ya da hece sonunda belirli ünsüz çiftleri bulunabilir:** İç : ölç-, İk : ilk, İp : alıp, İt : alt, nç : dinç, nk : denk, nt : ant, rç : borç, rk : ark, rp : sarp, rs : sars-, rt : kart, st : üst, yt : hey.

✓ **Türkçede kelime kökünde üç ünsüz üst üste bulunmaz.** (Kelimelerin eklerle birleşmesi sırasında bulunabilir: otur-t-ma vb.)

✓ **Türkçe kelimelerde iki ünlü üst üste bulunmaz.**

✓ **Türkçe kelimelerde ince /â/ sesi bulunmaz.**

✓ **Türkçe kelimelerde ince /i/ sesi bulunmaz.**

✓ **Türkçe kelimelerde uzun ünlü yoktur.**

✓ **Türkçe kelimelerde /ol/, /öl/ sesleri sadece ilk hecede bulunur.**

* "-yor" eki buna istisna teşkil eder.

D. SESLERİN BİRLEŞMESİ

Herhangi bir dildeki sesler tek başlarına söylenmez, konuşma sırasında birleşerek heceleri oluşturur. Bu heceler de birleşerek kelimeleri oluşturur.

Hece

Tek bir ses ya da ses grubundan oluşan, kelimelerin oluşumunda görev alan ses biriklerine hece denir. Bir kelime, tek bir heceden de oluşabilir.

Dilimizin hece yapıları aşağıdaki şekildedir:

- 1) Tek ünlüden oluşan hece (V): o
- 2) Bir ünsüz, bir ünlüden oluşan hece (KV): bu, şu...
- 3) Bir ünsüz, bir ünlü, bir ünsüzden oluşan hece (KVK): tut, taş...
- 4) Bir ünlü, bir ünsüzden oluşan hece (VK): at, iç...
- 5) Bir ünlü, iki ünsüzden oluşan hece (VKK): alp, ölç...
- 6) Bir ünsüz, bir ünlü, iki ünsüzden oluşan hece (KVKK): Türk, yurt...

Vurgu

Bir hecenin sözcükteki diğer hecelere göre daha belirgin biçimde söylenmesine vurgu denir.

Türkçede, kelimelerdeki vurgu özellikleri aşağıdaki şekildedir:

- ✓ Tek heceli kelimelerde kelime vurgusu yoktur. Tek heceli kelimeler cümle içinde vurgu alır.
- ✓ Türkçede vurgu genellikle son hecededir: uzak, ayak vb.
- ✓ Vurgunun son hecede olmadığı kelimeler de vardır: anne, yenge vb.
- ✓ Zarf türündeki kelimelerin çoğunda vurgu ilk hecededir: sonra, kışın, yazın vb.
- ✓ İki kiden çok heceli Türkçe kelimelerde de vurgu genellikle son hecededir: yürüyüş, yumuşak vb.
- ✓ İnsan ve hayvanlara verilen özel adlarda vurgu genellikle son hecededir: Turgut, Boncuk vb.
- ✓ Yer adlarında vurgu başa doğru kaymıştır: Bursa, Sifike vb.
- ✓ Pekileşmelerde vurgu ilk heceye kaymıştır: mosmor, sapsarı vb.
- ✓ Hem yapım ekleri hem de çekim ekleri vurguyu üzerlerine alır. Fakat kelimenin vurgusu son hecede değilse, kelime ek alınca vurgunun yeri değişmez: kapı, kapıcı, kapıdaki; Ankara, Ankara'ya, Ankaralılar vb.
- ✓ Türkçede "-CA, -In, -ken, -IA, -mA, -mI vb." bazı ekler vurgusuzdur.

Ton

Bir hecenin tiz ya da pes söylenmesine ton denir. Düz ton, yükselen ton, alçalan ton gibi biçimleri vardır. Türkçede tonlama anlam ayırıcı bir özellik olarak kullanılır.

Örnek

"Ya" ünlemi, yükselen tonla söylenirse "şaşkınlık" anlamı kazanırken alçalan tonla söylenirse "Gördün mü şunların yaptığını, bak şunların yaptığını!" şeklinde anlam kazanır.

Ezgi: Bir konuşma cümlesinde hecelerin, eklerin, sözcüklerin ton değişimlerinin bütününe ezgi denir.

Durak: Bir cümleyi oluşturan sözcüklerin arasındaki kısa boşluklara durak denir. Durak, anlam ayırt edici özelliğe sahiptir.

Örnek

Yaralı doktora baktı.

Yaralı / doktora baktı.

Tını: Aynı yükseklikteki sesler arasındaki farka tını denir.

ÖABT Çıkış Sorusu

Konuşmada sözcük ve cümlelerdeki ton değişikliklerinin tümüne ---- denir.

Bu tanımda boş bırakılan yere aşağıdaki ses bilimi terimlerinden hangisi getirilmelidir?

- A) ezgi B) vurgu C) tını
D) durak E) ulama

Çözüm

Konuşmada sözcük ve cümledeki ton değişikliklerinin tümüne ezgi denir. Vurgu, kelimelerin farklı hecelerine vurgu yapılmasıdır ve konuşmadaki doğallığın oluşmasında büyük bir paya sahiptir. Tını, sesin çıkarılışını, sözün söylenişini diğer seslerden ve sözcüklerden ayırt etmeye yarayan ses özelliğidir. Durak ise hem konuşmacının soluk almak hem de ifadelerindeki anlamı netleştirmek amacıyla yaptığı ses kesintileridir. Ulama ise konuşmada art arda gelen kelimelerden birincisinin sonundaki ünsüzün, ikincisinin başındaki ünlüye ses bakımından bir hece oluşturacak biçimde bağlanarak söylenmesi, bağlanmasıdır.

Cevap A

E. ÜNLÜLERLE İLGİLİ SES OLAYLARI

Türkçede sözcüklerin ses yapısında meydana gelen değişikliklere ses olayları denir. Ses olayları, sözcüklere eklerin getirilmesi ya da sözcüklerin birleşmesi sırasında oluşur. Ayrıca zaman içerisinde konuşma dili ile yazı dili arasındaki farklılaşmalar da ses değişimlerine yol açabilir.

Ünlü Düşmesi

İkinci hecesinde dar ünlü bulunan sözcüklere ünlüyle başlayan ek gelmesi durumunda ya da birleşme sırasında ikinci hecedeki ünlünün düşmesine ünlü düşmesi ya da orta hece düşmesi denir.

Örnek

sabır-ım → sabırım, beyin-i → beyni, kayın+ana → kaynana

Birleşik sözcüklerin oluşumu sırasında yaşanan ünlü düşmesi "ünlü birleşmesi" şeklinde de adlandırılabilir. İki ünlünün yan yana gelmesi sonucunda birinin kaybolması şeklinde oluşan bu olaya "aşınma" adı da verilir.

kahve+altı → kahvaltı, cuma+ertesi → cumartesi

Ünlü düşmesi, çekim eklerinin etkisiyle oluşabileceği gibi yapım ekleri, sözcük, kök ve gövdelerine gelirken de oluşabilir.

beyin-im → beynim, gönül-ünüz → gönlünüz, sarı-ar-mak → sararmak, yanıl-ış → yanlış

Ünlü Daralması

Düz-geniş (a, e) ünlüyle biten sözcüklere "-yor" eki getirildiğinde sözcüğün sonundaki düz-geniş ünlülerin, düz-dar (ı, i) veya dar-yuvarlak (u, ü) ünlüye dönüşmesine ünlü daralması denir. Bu ses olayı "ünlü değişimi" şeklinde de adlandırılır.

Örnek

dinle-yor → dinliyor, başla-yor → başlı-yor

"-yor" eki almadan ünlü daralmasının görül- düğü sözcükler de vardır.

de-y-ecek → di-y-ecek, ye-y-ecek → yi-y-ecek

Ünlü değişimi "ben, sen" zamirlerinde yönelme hâl eki aldığı anda da ortaya çıkar. Buna "kökte ünlü değişimi" de denir.
ben-e → bana, sen-e → sana

Uyarı!

Ünlü Türemesi

Bir sözcüğün ve ekin aslında bulunmayan bir ünlünün ortaya çıkmasına ünlü türemesi denir. Ünlü türemesi hem yapım eklerinin önünde hem de çekim eklerinin önünde oluşabilir ve söyleyişi kolaylaştırmaya yöneliktir.

Örnek

genc-e-cık, dar-a-cık, bir-i-cık, az-ı-cık

Başta Ünlü Türemesi: Sözcüğün başına aslında bulunmayan bir ünlünün getirilmesine başta ünlü türemesi denir. Bu ses olayı bazı ağızlarda, konuşma dilinde oluşur ve sanatsal metinler haricinde yazı dilinde kullanılmaz.

Örnek

Ramazan → İramazan, Recep → İrecep

F. ÜNSÜZLERLE İLGİLİ SES OLAYLARI

Ünsüz Benzeşmesi (Sertleşme)

Sert ünsüzle (f, s, t, k, ç, ş, h, p) biten sözcüklerden sonra yumuşak süreksizle (c, d, g) başlayan ek gelmez, yumuşak süreksizler sert karşılıklarına dönüşür. Bu olaya ünsüz benzeşmesi ya da sertleşme denir.

Örnek

sayaç-dan → sayaç-tan, simit-ci → simit-çi, seç-gin → seç-kin

Ünsüz Değişimi (Yumuşama)

Sözcük sonunda bulunan sert süreksiz ünsüzlerin (p, ç, t, k) ünlüyle başlayan ek aldığı anda yumuşak süreksizlere (b, c, d, g, ğ) dönüşmesine ünsüz değişimi ya da yumuşama denir.

Örnek

sayaç-ın → sayacın, istek-imiz → isteğimiz, tat-ı → tadı, sebep-im → sebebim

Ünsüz değişimi özel isimlerde, bazı yabancı kökenli sözcüklerde ve bazı tek heceli sözcüklerde uygulanmaz. devlete, hukukun, saç, teki... Buna "kökte ünlü değişimi" de denir.

Uyarı!

Konuşma dilinde bu ses olayı gerçekleşse bile yazıya yansıtılmaz: Zonguldak'ın.

Uyarı!

Örnek Soru

Türkçede genel olarak tonlu ünsüzler kelime sonunda bulunmaz. Bu tür ünsüzler, alıntı kelimelerin sonunda da Türkçenin ses yapısına uygun olarak tonsuzlaşır. Ancak kelimeye ünlü ile başlayan bir ek geldiğinde bu sesler tonlulaşır.

Aşağıdaki cümleleri hangisinde bu kurala uymayan bir kelime bulunmaktadır?

- Derdini söylemeyen derman bulamaz.
- Öğrenme merakımız bilimin gelişmesine kaynaklık eder.
- Millî kültür bir çok şeyin karışımıyla oluşur.
- İnsanlık, kâğıt ve yazıyla hafızasını kalıcı hâle getirmiştir.
- Aklın gücü fiziğin gücünden daha üstündür.

Çözüm

Öncüde verilen bilgide ünsüz yumuşamasından söz edilmiş fakat buna aykırı durumlar sorulmuştur. Buna göre:
dert-i > derdi
fizik-in > fiziğin
örneklerinde ünsüz yumuşaması görülür. B seçeneğindeki "merak-ımız" kelimesinin sonunda tonsuz ünsüz "k" vardır, bu kelime ünlüyle başlayan bir ek aldığı hâlde sonundaki tonsuz ünsüz tonlulaşmamıştır. Bu durum, ünsüz yumuşamasına aykırılık oluşturur.

Cevap B

Örnek Soru

Aşağıdakilerden hangisi ünlüyle başlayan bir ek aldığı anda sonundaki ünsüz yumuşar?

- kanıt
- bulut
- kuvvet
- limit
- geçit

Çözüm

Sonunda "p, ç, t, k" sesleri bulunan kelimeler ünlüyle başlayan bir ek aldığı anda bu sesler tonlulaşarak "b, c, d, g, ğ" olur. Fakat dilimize yabancı dillerden geçmiş bazı kelimeler ve yine bazı Türkçe kelimelerde bu ses olayı işletilmez, "kanıt-ı > kanıtı, bulut-u > bulut, kuvvet-i > kuvveti, limit-i > limiti" kelimeleri ünlüyle başlayan bir ek aldığı anda sonlarındaki tonsuz ünsüz tonlulaşmaz; "geçit-i > geçidi" kelimesi ise ünlüyle başlayan bir ek aldığı anda sonundaki tonsuz ünlü tonlulaşır.

Cevap C

Ünsüz Türemesi

Sözcüğün ve ekin aslında bulunmayan bir ünsüzün ortaya çıkmasına ünsüz türemesi denir. Ünsüz türemesi birkaç şekilde oluşur.

- ✓ İki ünlüsü yan yana bulunan alıntı sözcüklerde ünlüler arasında "v, y" sesi türeyebilir.

Örnek

fiat → fiyat, zaif → zayıf, tual → tuval, pisuar → pisuvar, konservatuar → konservatuvar

- ✓ Arapça kökenli bazı sözcüklerin birleşme ya da ek alma sırasında sonundaki ünsüzün ikizleşmesi şeklinde ünsüz türemesi olabilir.

Örnek

his-s-i, af-f-ımı, hak-k-ımda, his-s-ederek, af-f-olan, zan-n-ederim

Başta Ünsüz Türemesi: Sözcüğün başına aslında bulunmayan bir ünsüzün getirilmesine başta ünsüz türemesi denir. Bu ses olayı bazı ağızlarda, konuşma dilinde oluşur ve sanatsal metinler haricinde yazı dilinde kullanılmaz.

Örnek

ayva → hayva

- ✓ Kaynaştırma ünsüzleri de ses türemesi kapsamında kabul edilebilir. Ancak bu konu tartışmalıdır. Her ne kadar kaynaştırma ünsüzü dediğimiz sesler ünsüz türemesinin genel tanımına uyuyorsa da farklı görüşler ortaya konmuştur.

Örnek

çalışma-y-a, sevgi-n-in

Bu örneklerdeki "y, n" sesleri sözcüğün de ekin de aslında olmayan türemiş bir ünsüzdür ve aynı zamanda kaynaştırma sesidir.

Ünsüz Düşmesi

Sözcüğün aslında bulunan bir ünsüzün yok olmasına ünsüz düşmesi denir. Bu ses olayı "-cık, -cek, -l, -rak" eklerinin kullanıldığı sözcüklerde yaşanmaktadır ve sözcüğün sonundaki "k" sesinin düşmesi şeklinde görülmektedir.

Örnek

ufak-cık → ufa-cık

büyük-cek → büyü-cek

ufak-rak → ufa-rak

küçük-l → küçü-l

Koruyucu Ünsüz

Ek eylemin "-miş, -idi, -ise, -iken" şekilleri ve "ile" bağlacı, ünlüyle biten sözcüklere eklendiğinde bu eklerin başında bulunan "i" sesi düşer ve bunların yerine "y" ünsüzü gelir. Buna koruyucu ünsüz denir. Koruyucu ünsüzler ile kaynaştırma ünsüzü olan "y" sesi karıştırılmamalıdır. Kaynaştırma ünsüzü mutlaka iki ünlü arasındadır. Halbuki koruyucu ünsüz bir ünlü ile bir ünsüz arasında kullanılır.

Örnek

masa-imiş → masa(y)miş

öğrenci-iken → öğrenci(y)ken

para-ile → para(y)la

Göçüşme (Yer Değiştirme)

Bazı sözcüklerdeki seslerin yerlerinin söyleyiş sırasında yerlerinin değiştirilmesine göçüşme denir. Göçüşme bir yazım yanlışlığıdır.

Örnek

kibrit → kirbit

ekşi → eşki

riskli → rikslı

arabesk → arabeks

Örnek Soru

Sülfür inceldi ve en yorgun yerinden kınıldı ayna
Tenhaydı düşlerim, geceydi, çıkıp geldim işte
Su ve ateş bir de gülünç yalnızlığım var sana
Getirebildiğim, kokularını yitirmişti çünkü güller

Bu dizelerde aşağıdaki ses olaylarından hangisi yoktur?

- A) Ünsüz benzeşmesi
- B) Ünsüz yumuşaması
- C) Ünlü düşmesi
- D) Kökte ünlü değişimi
- E) Ünlü daralması

Çözüm

Verilen dizelerde geçen,
yitirmiş - di > yitirmişti ünsüz benzeşmesi
yalnızlık - ım > yalnızlığım ünsüz yumuşaması
yalın - ız > yalnız ünlü düşmesi
sen - e > sana kökte ünlü değişimi vardır.
Dizelerde ünlü daralması yoktur.

Cevap E

Örnek Soru

Aşağıdaki kelimelerden hangisi Türkçe kökenli değildir?

- A) kanıt
- B) iyilik
- C) kuvvet
- D) uçak
- E) hapşır-

Çözüm

Türkçe kelimelerde kökte ünsüz ikizleşmesi görülmez. "Anne ve eli" kelimeleri buna istisna oluşturur. Buna göre C seçeneğinde verilen "kuvvet" kelimesi Türkçe kökenli değildir.

Cevap C

Örnek Soru

Aşağıdakilerden hangisi bir kelimenin Türkçe kökenli olduğunun kanıtlarından biri olamaz?

- A) Kelimenin başında c, ğ, l, m, n, p, r, v, z, j, f ünsüzlerinin bulunmaması
- B) Kelime ya da hecenin sonunda belirli ünsüz çiftlerinin bulunması
- C) Kelimede ince /l/ sesinin bulunmaması
- D) Kelimede /o/, /ö/ seslerinin ilk heceden sonra bulunmaması
- E) Kelimede tonlulaşmanın meydana gelmesi

Çözüm

Türkçe kelimelerin başında bazı istisnalar dışında c, ğ, l, m, n, p, r, v, z, j, f ünsüzleri bulunmaz. Kelime ya da hece sonunda belirli ünsüz çiftleri (lp, lç, rk, rt...) bulunabilir. Türkçe kelimelerde ince /l/ sesi bulunmaz. Türkçe kelimelerde /o/, /ö/ sesleri sadece ilk hecede bulunur, "horoz, radyo..." gibi kelimeler Türkçe kökenli değildir. Tonlulaşma (yumuşama) Türkçe kökenli olan kelimelerde de işletilmeyebilir (yakıt - ı > yakıtı vb.).

Cevap E

ÇÖZÜMLÜ TEST

1. Nereye gideceği hakkında bir fikri olmadan yürüyordu.

Yukarıdaki cümleyle ilgili olarak aşağıda verilen bilgilerden hangisi yanlıştır?

- A) Ünsüz yumuşaması örneği vardır.
- B) Orta hece düşmesi örneği vardır.
- C) Ünsüz benzeşmesi örneği vardır.
- D) Kaynaştırma ünsüzü kullanılmıştır.
- E) Küçük ünlü uyumuna uymayan sözcük kullanılmıştır.

2. Bu mevsimde kayun bulmak zordur.

Yukarıdaki cümlede altı çizili sözcüğün ses yapısıyla ilgili olarak aşağıda verilenlerden hangisi yanlıştır?

- A) Sözcük kalınlık-incelik uyumuna uymaktadır.
- B) Sözcük düzlük-yuvarlaklık uyumuna aykırıdır.
- C) Sözcükte bir ünsüzün etkisiyle yuvarlaklaşma yaşanmıştır.
- D) Sözcükte ince ünlü yoktur.
- E) Sözcükte ünlü düşmesi vardır.

3. Gözler ki birer parçasıdır sende ilâhın
Gözler ki senin en katı zulmün ve silâhın
Vur şanlı silahınla gönül mülküz güzelsin
Sen öldürüyorken de vururken de güzelsin

Yukarıdaki dizelerde aşağıda verilenlerden hangisinin örneği yoktur?

- A) Ünlü düşmesi
- B) Kaynaştırma ünsüzü
- C) Büyük ünlü uyumuna aykırılık
- D) Ünsüz benzeşmesi
- E) Küçük ünlü uyumuna aykırılık

4. Aşağıdakilerden hangisi Türkçe kökenli bir kelime değildir?

- A) eli
- B) yün
- C) ayak
- D) harf
- E) ufak

5. Aşağıdaki kelimelerden hangisi, boğumlanma noktasına göre aynı olan ünlüleri icermeyen?

- A) kanıt
- B) yolcu
- C) koli
- D) erik
- E) köçek

6. Nice sultanları tahttan indirdi
Nicesinin gül benzini soldurdu
Nicelerin gelmez yola gönderdi
Bir aylık bir yoksulluk bir ölüm

Yukarıdaki dördüktü aşağıdaki ses olaylarından hangisi için kullanılabilecek bir örnek yoktur?

- A) Kaynaştırma ünsüzü
- B) Orta hecede ünlü düşmesi
- C) Sözcük türetilirken oluşan ünlü düşmesi
- D) Ünsüz düşmesi
- E) Ünsüz benzeşmesi

7. Aşağıdaki seçeneklerin hangisinde aynı boğumlanma noktasından çıkan ünsüzler bir arada verilmiştir?

- A) f, v, k, m
- B) d, n, b, r
- C) j, ş, v, k
- D) b, m, r, s
- E) c, ç, j, ş

8. Aşağıdaki yargılardan hangisi bir sözcüğün Türkçe olmadığına kanıtı olarak kullanılamaz?

- A) Sözcük başında iki ünsüzün yan yana kullanılması
- B) Sözcüğün herhangi bir hecesinde uzun ünlü bulunması
- C) Sözcüğün "j" ünsüzüyle başlaması
- D) Bir hecede aynı ünsüzlerin yan yana kullanılması
- E) Sözcüğün sonunda yan yana kullanılan iki ünsüz bulunması

9. Gök onun kadar derin, o gök kadar berraktı.
I
Biraz sonra nazik ay bizi yalnız bıraktı.
II
Bu aynılık çağının hicrânını bir düşün,
III
Beni hâlâ yakıyor tadı en son öpüşün.
IV

Yukarıda numaralanmış sözcüklerden hangi ikisinde yapım eki etkisiyle hece düşmesi olmuştur?

- A) I ve II B) II ve III C) III ve IV
D) I ve IV E) I ve III

10. Ses yapısından hareketle aşağıdaki altı çizili sözcüklerden hangisinin Türkçe olmadığı düşünülür?

- A) Hafızamda kaldığı kadarıyla sadece "Bil-mem." demişti.
B) Her şeyi olduğundan daha değerli görü-yordu.
C) Sekreter, konuyu yanlış aksettirmiş size.
D) Edebiyatımızda roman türü Halit Ziya ile başarılı örnekler verir hâle gelmiştir.
E) Alı pullu kıyafetler artık hayatımızda yok.

11. Aşağıdaki cümlelerin hangisinde ünsüz değişimini örnekleyen bir sözcük kullanılmamıştır?

- A) Oldukça seçkin bir gruba bilgi aktarmak durumundaydı.
B) Yapacağınız işleri zaman bakımından bir kez daha değerlendirin.
C) Tuhaftır ama karşıt kabul edilen görüşlerimiz aslında aynı amaca yönelik.
D) Çocuk, annesine sokulup artık gitmek istiyorum, dedi.
E) İnsanların geleceği planlama yolunda sürekli motive edilmesi aslında onları mutsuz ediyor.

12. Türkçe sözcüklerde düzlük yuvarlaklık uyumu kesin olarak uygulanır. Bazı sözcükler aslında Türkçe olmasına rağmen bu uyuma aykırıymış gibi görünebilir. Bunun nedeni "yuvarlaklaşma" adı verilen ses olayıdır.

Aşağıdakilerin hangisinde yuvarlaklaşma nedeniyle uyuma aykırı hâle gelmiş bir sözcük vardır?

- A) Kompozisyon çalışmalarında eldeki metnin dili bakımından tartışmaya açılması gerekir.
B) Seviyorsan benimle geleceksin.
C) Her türlü bilgiyi yükleme eğilimi, eğitim sistemimizi sıkıntıya soktu.
D) Mitoloji bilmeden Batı edebiyatı okumak, birçok eserin anlaşılmasını sonucunu doğurur.
E) Hedefe çabuk ulaşma arzusunun kontrol altına alamayışımızdan sürekli hata yapıyor.

13. Aşağıdakilerin hangisi ünlüyle başlayan bir ek aldığı sonundaki ünsüz tonlulaştır?

- A) Sepet
B) Bilet
C) Şirket
D) Simit
E) Bulut

14. Bazı sözcüklerde birden fazla ses olayı gerçekleşebilir.

Aşağıdaki cümlelerin hangisinde hem ünsüz değişimi hem de ünlü türemesi gerçekleşmiştir?

- A) Gencecik insanları tehlikeye atacak işler yapmak hangi vicdan ile bağdaşır?
B) Şairin erkeksi bir eda ve aşırı duygusallık içinde yazdığı bu şiiri bu kadar sakın bir tavır ve yumuşak ses tonuyla okumak, eserin anlaşılmasını engelliyor.
C) Eserde bir tür "bilimsel kadercilik" diyebileceğimiz bu anlayış aslında İslam tarihinde "Cebriyecilik" diye bilinen anlayışla benzerlik gösterir.
D) Bebeğin yüzündeki gülücükler patlama sesiyle birlikte yerini korkuya bıraktı.
E) Yumuşacık bir yastıktı ama insanı terletiyor ve uykusuz bırakıyordu.

15. Doğa taklidi olan sözcükler haricinde Türkçe sözcüklerde "t" sesi bulunmaz.
Aşağıdaki cümlelerde bulunan altı çizili sözcüklerden hangisinin Türkçe olmadığı düşünülmez?

- A) Her seferinde aynı tartışmayı yapmaktan bıktık.
B) Yaşanan felaketin boyutları aradan zaman geçtikçe daha da iyi anlaşılacaktır.
C) Türk romanının can simidi durumundaki "te-sadüfler" sonraki dönemde yavaş yavaş terk edilmeye başladı.
D) Bırak o üfürükçüyü, diye tepki gösterdi ve doktora gitmemiz yolunda babama tavsiyede bulundu.
E) Lise eğitimimizde felsefe derslerinin daha fazla yer alması konusunda teklifte bulunmuşlardı.

16. Ünsüz değişimi, sözcük sonunda bulunan sert-süreksiz ünsüzlerin yumuşak karşılıklarına dönüşmesi şeklinde gerçekleşir. Bu kural özel isimlerde, tek heceli bazı sözcüklerde, yabancı kökenli bazı sözcüklerde uygulanmaz. Bu kuralın özensiz kullanımı yazım yanlışına yol açar.

Aşağıdaki cümlelerden hangisinde yukarıdaki açıklamaya aykırı bir kullanım, yazım yanlışına yol açmıştır?

- A) Belediyedeki evrağımız henüz işlem görmemiş.
B) Hukukun üstünlüğü meselesi, yasalar karşısında insanların eşit olması ilkesiyle sağlanır.
C) Zonguldak'ın ilçelerinden Ereğli, gerçekten güzel bir yer.
D) Bazı çekincelerin bu aşamada ifade edilmesi, gelecekte yaşanacak zorlukları bertaraf etme açısından önemliydi.
E) Bu kavaklığın apayrı bir güzelliği vardı.

17. Ünsüzler oluşum yerlerine göre sınıflandırılır.

"Aşk" sözcüğündeki "k" sesi oluşum yerine göre aşağıdaki ünsüz gruplarından hangisine dâhildir?

- A) Çift dudak ünsüzü
B) Diş-dudak ünsüzü
C) Diş-damak ünsüzü
D) Ön damak ünsüzü
E) Art damak ünsüzü

18. Aşağıdaki seçeneklerin hangisinde verilen ses olayı ve ona örnek olarak seçilen sözcük yanlış eşleştirilmiştir?

Ses olay	Örnek
A) Koruyucu ünsüz	arabasını
B) Aşınma	nasıl
C) Ünsüz yumuşaması	isteğiniz
D) Ünlü daralması	dinliyoruz
E) Kökte ünlü değişimi	sana

19. Aşağıdakilerden hangisi, Türkçenin hece yapısına uygun bir kelime değildir?

- A) kral
B) yurt
C) ütü
D) güç
E) acı

20. Sözcüklerde ton, anlam ayrımı yapar.

Buna göre "ha" ünlemi yükselen tonla söylenirse aşağıdaki anlamlardan hangisi verilmiş olur?

- A) Hatırlama
B) Kıyaslama
C) Kavrama
D) Uygun görme
E) Beğenme

ÇÖZÜMLER

1. Ünsüz yumuşaması örneği "git" sözcüğünün "gideceği" şeklinde kullanılmasıyla "t→d" oluşmuştur. Orta hece düşmesi "fikir" sözcüğünün ünlüyle başlayan ek alması sonucunda ikinci hecedeki "i"nin düşmesiyle oluşmuştur. Kaynaştırma ünsüzü "nereye" sözcüğünde "y"nin kullanımıyla oluşmuştur. Küçük ünlü uyumuna aykırı sözcük "yürüyordu" sözcüğündeki "-yor" ekinin kullanımıyla oluşmuştur. C seçeneğinde bahsedilen ünsüz benzeşmesi olayının bir örneği verilen cümlede yoktur.

Cevap C

2. Sözcükteki iki ünlü de kalın olduğu için A ve D seçeneği, düz ünlüden sonra yuvarlak ünlü kullanıldığı için B seçeneği, "v" ünsüzünün etkisiyle ikinci hecedeki "i" sesi "u" sesine dönüştüğü için C seçeneği, doğru bilgi aktarmaktadır. Sözcükte ünlü düşmesi yoktur.

Cevap E

3. Şiirde "zulüm" sözcüğü "zulmün" şeklinde yazıldığından A seçeneği, "parçasıdır" sözcüğünde kullanılan "s" kaynaştırma sesinden dolayı B seçeneği, "ilâh, silâh, öldürüyorken" sözcüklerinden dolayı C seçeneği, "öldürüyor" sözcüğündeki "-yor" ekinin dolayı E seçeneği doğru bilgi aktarıyor. Ünsüz benzeşmesi örneği yoktur.

Cevap D

4. Türkçe kelimelerde söz başında /h/ sesi bulunmaz buna göre, "harf" kelimesi Türkçe kökenli değildir "Elif" kelimesi Türkçe kökenlidir fakat istisnai olarak ünsüz ikizleşmesi olmuştur.

Cevap D

5. Boğumlanma noktalarına göre ünlüler, kalın ünlüler (a, ı, o, u), ince ünlüler (e, i, ö, ü) şeklinde ikiye ayrılır. Buna göre "kanıt, yolcu" kelimeleri kalın ünlüler, "erik, köçek" kelimeleri ince ünlüler içerir; "koli" kelimesi kalın ve ince ünlü içerir, boğumlanma noktasına göre aynı olan ünlüleri içermez.

Cevap C

6. "Nicesinin" sözcüğündeki "s" ve "n" sesleri kaynaştırma ünsüzüne, "benzini" sözcüğünün aslında bulunan "i" sesinin (beniz-i-n-i) düşmesi orta hecede ünlü düşmesine, "ayrılık" sözcüğünde ikinci hecedeki "i" sesinin (ayır-ı-lık) yapım eki alırken düşmesi türeme sırasında ünlü düşmesine, "tahttan" sözcüğündeki hâl ekinin "-tan" şeklinde yazılmış olması ünsüz benzeşmesine örnektir. Ünsüz düşmesi örneği ise yoktur.

Cevap D

7. Boğumlama noktasına göre, sesler çift dudak (b, p, m); diş dudak (v, f), asıl diş (d, t, z, s, n, r); diş eti (ç, c, j, ş); ön damak (g, k, l, ğ, nazal n, y); art damak (ğ, kalın k); gırtlak (h) olmak üzere ayrılmıştır. Görüleceği üzere aynı boğumlama noktasında olan sesler E seçeneğinde "c, ç, j, ş" verilmiştir.

Cevap E

8. A, B, C, D seçeneklerinde verilen kurallar bir sözcüğün Türkçe olmadığını gösterir. E seçeneğinde verilen bilgi ise pek çok Türkçe sözcükte vardır. "Türk" sözcüğü en önemli örnektir.

Cevap E

9. "yalnız" ve "ayrılık" sözcüklerinde türeme sırasında ses düşmesi olmuştur. "yalnız" sözcüğü "yalın-ız" şeklinde iken, "ayrılık" sözcüğü ise "ayır-ı-lık" şeklinde iken ikinci hecelerdeki ünlüleri kaybetmişlerdir.

Cevap B

10. "roman" ve "sekreter" sözcükleri yabancıdır ama bunu ses yapılarından hareketle tespit edemeyiz. "görüyor" sözcüğü ünlü uyumlarına aykındır ama bu durum "-yor" ekinin özel durumundan kaynaklanmaktadır. "hafızamda" sözcüğü "h" sesiyle başlıyor. Halbuki Türkçe sözcüklerde "h" sesi bulunmaz.

Cevap A

11. A seçeneğinde "grup" sözcüğünde "p" sesi, B seçeneğindeki "yapacağınız" sözcüğündeki "ğ" sesi, C seçeneğindeki "edilen" sözcüğündeki "d" sesi ve "amaca" sözcüğündeki "c" sesi, E seçeneğindeki "geleceği" sözcüğündeki "ğ" sesi ve "edilmesi" sözcüğündeki "d" sesi ünsüz değişimini örnekler. D seçeneğinde örnek olabilecek kullanım yoktur.

Cevap D

12. Yuvarlaklaşma, "b, m, v" seslerinin kendinden sonrakı "ı" seslerini "u" sesine dönüştürmesidir. Burada E seçeneğindeki "çabuk" sözcüğünde olay örnekler. (çabık→çabuk)

Cevap E

13. Türkçede "p, ç, t, k" ile biten kelimeler ünlüyle başlayan bir ek aldığında sonlarındaki bu sesler tonlulaşıp "b, c, d, g, ğ" olur. Fakat dilimizde buna istisna oluşturan durumlar da vardır, "sepet, bilet, şirket, bulut" kelimeleri ünlüyle başlayan bir ek aldığında sonlarındaki ses tonlulaşmaz; "simit" kelimesi ise ünlüyle başlayan bir ek alırsa sonundaki ses tonlulaşır (simidi).

Cevap D

14. A seçeneğindeki "gencecik" sözcüğü "genç-e-cik" şeklinde bir yapıya sahiptir. "genç" sözcüğünün sonundaki "ç" sesi yumuşayarak "c" sesine dönüşmüştür. Aradaki "e" sesi ünlü türemesidir.

Cevap A

15. Altı çizili sözcüklerin hepsinde "f" sesi var ve bu sözcüklerin Türkçe olmadığı düşünülür. Ama bu kural doğa taklidi (yansıma) sözcüklerde geçersizdir. "üfürükçüyü" sözcüğü yansımadır, dolayısıyla Türkçe olmadığı düşünülmez.

Cevap D

16. A seçeneğindeki "evrağımız" sözcüğü aynen "devlet, millet, hukuk" gibi Arapça kökenli bir sözcüktür ve "varak" sözcüğünün çoğuludur. Bu sözcük yumuşama kuralına uymaz ve "evrakımız" şeklinde yazılır; "devletin, hukukun" örneklerinde olduğu gibi.

Cevap A

17. "k" sesi hem ön damak ünsüzleri hem de art damak ünsüzleri grubunda yer alır. Eğer ince telaffuz ediliyorsa ön damak ünsüzü, kalın telaffuz ediliyorsa art damak ünsüzü olarak değerlendirilir. Soruda "aşk" sözcüğündeki "k" sesi sorulmuştur ve kalın telaffuz edildiğinden art damak ünsüzüdür.

Cevap E

18. Aşınma için verilen "nasıl" sözcüğü "ne + asıl" iken "e" sesi düşmüştür. Ünsüz yumuşaması için verilen isteğiniz sözcüğünde (istek-i-niz) "k" sesi yerine "ğ" sesinin kullanılması yumuşamadır. Ünlü daralması için verilen "dinliyor" sözcüğünde (dinle-yor) "e" sesi, "-yor" ekinin etkisiyle daralıp "i" sesine dönüşmüştür. Kökte ünlü değişimi, için verilen "sana" sözcüğünde (sen-e) kökteki "e" sesi "a" sesine dönüşmüştür. Koruyucu ünsüz için verilen "arabası" sözcüğünde "s" kaynaştırma sesidir. Koruyucu ünsüz "-ile, -idi, -imiş, -ise..."'nin kullanımıyla ilgilidir ve örneklenilmemiştir.

Cevap A

19. Türkçe kelimelerin hece yapısı altı farklı şekilde olabilir, "yurt, ütü, güç, acı" kelimeleri Türkçenin hece yapısına uygundur fakat "kral" kelimesi Türkçenin hece yapısına uygun değildir çünkü Türkçe kelimelerin başında iki ünsüz üst üste bulunmaz.

Cevap A

20. "ha" ünlemi yükselen tonla kullanıldığında bir durumu kavrama anlamı verir.

Cevap C

II. BİÇİM BİLGİSİ (Morfoloji)

Bir dildeki kök ve ekleri, bunların birleşme yollarını, eklerin anlam ve görevlerini, dilin türetme ve işletme özelliklerini, biçimle ilgili diğer konuları inceleyen dil bilgisi dalına biçim bilgisi (morfoloji) denir.

Biçim bilgisinin temel unsurları kökler ve eklerdir.

A. KÖK VE ÖZELLİKLERİ

Kelimede yer alan tüm yapım ve işletme ekleri çıkarıldıktan sonra, daha küçük parçalara ayrılamayan ve kelimenin temel anlamını taşıyan bölümüne kök denir.

- Kök, anlamlı en küçük dil birliğidir. Bir kelimenin kökü belirlenirken anlamlı en küçük ses topluluğu değil, o kelimeyle ilgili ve anlamlı en küçük ses topluluğu belirlenir.

Örnek

Ağaçlar yapraklarını döktü.

Bu cümledeki altı çizili kelimeyi inceleyecek olursak anlamlı en küçük birlik "yap-" fiilidir fakat "yap-" fiiliyle "yapraklarını" kelimesinin anlamca bir ilgisi yoktur. Şu durumda kök, "yap-" fiili olamaz; buradaki anlamlı en küçük dil birliği "yaprak" kelimesidir yani kök "yaprak" kelimesidir.

- Kökler dilin oluşum aşamasında meydana geldiği için yeni kök yapılamaz, mevcut köklerden yararlanılarak yeni kelimeler türetilir.
- Türkçede kelime köklerinin tek heceden oluştuğunu kabul eden dilçiler olmuştur. Bu, genel olarak doğrudur fakat Türkiye Türkçesinde "ana, ata, diren-, otur-vb." birden çok heceden oluşan kökler de vardır. Bunun gibi birden çok heceye sahip kökler dilin eski dönemlerine götürüldüğünde tek heceli biçimlere indirgenebilir: getir- < kel-tür- vb.
- Bazı kelimeler Türkçede gövde hâlinde yaşar ve bu kelimelerin kökleri unutulmuş, kullanımdan düşmüştür. Bunlar birden fazla heceli yapılarıyla birer kök kelime kabul edilir.

Örnek

bekçi < beg-çi(?), bu kelimedeki "-çi"nin ek olduğu açıktır fakat "beg" ya da "bek" bugün için Türkiye Türkçesinde kullanılan anlamlı bir kök değildir. Bu yüzden "bekçi" şeklinde kök kabul edilir.

- Türkçede kökler isim kökleri ve fiil kökleri olarak sınıflandırılır:

Örnek

gör-, koş-, yap-, et-, al-, el, göz, baş vb.

Bazı dilçiler, nesnelerin ve hareketlerin birbirinden tümüyle ayrı olduğunu bu yüzden bir kökün hem fiil hem isim kökü olamayacağını savunmuştur. Günümüz Türkiye Türkçesinde yer alan az sayıdaki örneği ise şöyle açıklamışlardır: "boya" hem isim hem fiil köküdür ancak bu aslında sadece fiil köküdür. Bu fiil kökünden boyag biçiminde isim gövdesi yapılmış, daha sonra Batı Türkçesinde ikinci hece sonundaki /g/ erimiş ve isim gövdeleri boya biçiminde geçmiştir. Bunun sonucunda isim ve fiil kökleri aynıymış gibi bir durum ortaya çıkmıştır.

Biz burada genel kabulü dikkate alarak hem isim kökü hem fiil kökü olan kökleri kendi içinde ikiye ayırarak sınıflandıracğız.

Sesteş Kökler: Hem isim hem fiil kökü olarak kullanılan sözcüklerdir. Bu kökler arasındaki ses benzerliği tam bir tesadüftür. Yani bu köklerin isim anlamıyla fiil anlamı arasında hiçbir mantıksal ilişki yoktur.

Örnek: at, yüz, eş, aş...

Çiftlikteki atlar bugün görücüye çıkacak. Bunların hepsini çöpe atın.

Bunlar tümünden aş etmek derdine düşmüş. Ne dağlar, ovalar aşık.

Bu cümlelerde işaretlenmiş köklerin isim ve fiil şeklinde kullanıldığı ama aralarında mantıksal ilişki bulunmadığı görülmektedir.

Ortak (İkili) Kökler: Hem isim hem fiil kökü olarak kullanılan sözcüklerdir. Bu köklerin isim şeklindeki kullanımıyla fiil şeklindeki kullanımı arasında mantıksal, anlamsal bir ilişki vardır.

Örnek: savaş, barış, eski, güreş...

Ülkesi ve milleti için savaşıyor.

Bu savaşı daha fazla sürdüremezsiniz.

Buradaki eskileri atın gitsin.

Eşyalar gibi biz de eskiyoruz.

Bu cümlelerde işaretlenmiş kökler arasında anlamsal ilişki vardır.

- Kökler tek başlarına kullanabildikleri gibi yapım ve çekim ekleriyle genişletilerek de kullanılır.

B. EKLER VE ÖZELLİKLERİ

Cümle içinde kelimeler arasında geçici anlam ilişkileri kurmak veya yeni bir kelime türetmek üzere kök ve gövdelerin sonuna eklenen ses veya seslerden oluşan, görevli biçimlere ek denir.

- Türkiye Türkçesinin ekleri ünlü ve ünsüz uyumuna bağlıdır. Ekler, eklendikleri kelimenin sesleri-ne göre biçim değiştirir.

Türkçede ekler ses yapısı bakımından, tek şekilli, iki şekilli, dört şekilli ya da sekiz şekilli olabilir. Aynı ek, ünlü uyumları ve ünsüz uyumları nedeniyle farklı şekillerde karşımıza çıkabilir.

Tek şekilli ek: -i,

İki şekilli ek: -cağız, -ceğiz

Dört şekilli ek: -lık, -lik, -luk, -lük

Sekiz şekilli ek: -di, -di, -du, -dü, -tı, -ti, -tu, -tü

- Ekler, görevlerine ve kelimeye kattıkları anlamlara göre "yapım ekleri, çekim (işletme) ekleri" olmak üzere ikiye ayrılır.

Yapım Ekleri

Eklendiği kelimede anlam değişikliği ya da tür ve anlam değişikliği oluşturan ekler yapım (türetme) ekleri denir.

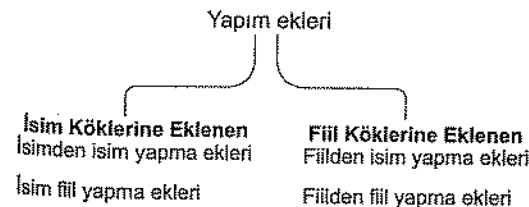
- Yapım ekleri, kelime yapısının sabit parçalarıdır. Yapım eklerini köklerden ayırmak için daha dikkatli olmak gerekir. Bazı yapım ekleri kökle kaynaşmış bir biçimde bulunur ve gövde, kök gibi görünür.
- Yapım ekleri köklerden kelime türettikleri için köklerden hemen sonra, çekim ekleri ise daha sonra gelir. Buna göre, eklerin kelimedeki dizilişi şöyledir: kök+ yapım eki + çekim eki (Buna istisna oluşturan durumlar da söz konudur).

Örnek

yol-cu-lar-dan, gör-ül-müş-tür

YE ÇE ÇE YE ÇE ÇE

- Yapım ekleri dört türdür:



İsimden İsim Yapan Ekler:

İsim kök ya da gövdelerine gelerek yeni isimler türetmeye yarayan eklerdir.

Örnek

-lık, -lik, -luk, -lük → boş-luk, çayır-lık, ekin-lik, müdür-lük

-lı, -li, -lu, -lü → ölüm-lü, kaygı-lı, kent-li, umut-lu

-cı, -ci, -cu, -cü, -çi, -çi, -çu, -çü → av-cı, göz-cü, kavga-cı, sav-cı, bek-çi

-sız, -siz, -suz, -süz → kaygı-sız, görgü-süz, umut-suz, ölçü-süz

-ca, -ce, -ça, -çe → Türk-çe, Alman-ca, yarım-ca, derince, göre-ce

-daş, -taş → soy-daş, yol-daş, ülkü-daş, meslek-taş, yurt-taş

-ncı, -nci, -ncu, -ncü → yedi-nci, üç-üncü, son-uncu

-cıl, -cil, -cul, -cül, -çıl, -çil, -çul, -çül → balık-çıl, insan-cıl, ölüm-cül, kır-çıl

İsimden Fiil Yapan Ekler:

İsim kök veya gövdelerine gelerek fiil türetmeye yarayan eklerdir.

Örnek

-la, -le → su-la, baş-la, göz-le, haff-le, gece-le

-al, -el → boş-al, -dar-al, yön-el, kör-el

-a, -e → yaş-a, kan-a, tün-e, ben(i)z-e

-ar, -er → ağ-ar, baş-ar, mor-ar, ev-er, yeş-er(yaş-ar)

-k(-ık) → ac-ı-k, gec-i-k, göz-ü-k

-msa, -mse → az-ı-msa, küçü-mse, iyi-mse-r, kötü-mse-r

Fiilden İsim Yapan Ekler

Fiil kök ya da gövdelerine gerek isim türetmeye yarayan eklerdir.

Örnek

-mak, mek → aç-mak, bak-mak, bil-mek, sür-mek

-ma, -me → yaz-ma, ez-me, sar-ma, uza-ma

-ış, -iş, -uş, -üş → çekil-ış, yürü-y-üş, dur-uş

-m(-ım, -im, -um, -üm) → giy-im, seç-im, öl-üm, uçur-um

-k → del-ik, döşe-k, çatla-k, düş-ük, ele-k

-ak, -ek → dön-ek, kon-ak, tapın-ak, yat-ak

-gi, -gi, -gu, gü, -kı, -ki, -ku, -kü → say-gı, gör-gü, çiz-gi, sev-gi, del-gi, der-gi

-gin, -gin, -gun, gün, -kın, -kin, -kun, -kün → kır-gın, bil-gin, tut-kun, eriş-kin, alış-kın

-gan, -gen, -kan, -ken → alın-gan, doğur-gan, giriş-ken

Fiilden Fiil Yapan Ekler

Fiil kök ya da gövdelerinden yeni fiiller türetmeye yarayan eklerdir.

Örnek

-n(-in, -in, -un, -ün) → kaç-in, döv-ün, gez-in, tikan

-l(-il, -il, -ul, -ül) → dur-ul, yap-il, tartış-il, gör-ül, yit-il

-ş(-ış, -ış, -uş, -üş) → sözle-ş, gör-üş, zorla-ş, uzla-ş, kız-ış, bula-ş

-r(-ir, -ir, -ur, -ür) → düş-ür, kaç-ır, bat-ır, yat-ır, doğ-ur

-t(-it, -it, -ut, -üt) → bekle-t, uza-t, damla-t, düzel-t, sap-t

-dır, -dir, -dur, -dür, -tır, -tir, -tur, -tür → yağ-dır, öl-dür, değ-dir, sev-dir, aç-tır, beklet-tir

Çekim (İşletme) Ekleri

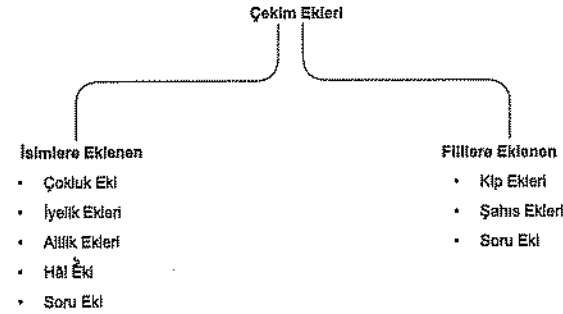
Eklendikleri kök veya gövdelerin anlamında herhangi bir değişikliğe neden olmayan ekler çekim eki denir.

- Çekim ekleri isimlerle isimler veya isimlerle fiiller arasında geçici ilişkiler kuran eklerdir. Kök veya gövdeye işlevlik, kök ve gövdenin anlamına bir kullanış sağlar.
- Çekim ekleri, kelimelerde en sonra gelen eklerdir, yapım ekinden önce gelmez (Bazı istisnalar hariç).

Türkçede, aynı tür iki çekim eki üst üste gelmez. Yani iki tane iyelik eki, iki tane çokluk eki vb. üst üste gelmez. Fakat günümüz Türkiye Türkçesinde buna istisna oluşturan durumlar söz konusudur: bir-i-si, kim-i-si gibi bazı kelimelerde iki tane iyelik eki üst üste gelmiştir. Bu durumu dilciler, "Kök eklenen birinci ek'in iyelik fonksiyonu zamanla unutulmuş ve daha sonra kelimeye bir kere daha iyelik eki getirilmiştir." şeklinde açıklamaktadırlar.

Buna "ek yığılması" da denir.

- İsimlere ve fiillere getirilen çekim ekleri iki ana grupta incelenir.



İsim Çekim Ekleri

Çokluk (Çoğul) Eki

Eklendiği ismin birden çok olduğunu anlatmak için kullanılan ektir. Türkçede çokluk eki Eski Türkçeden itibaren -IAR şeklindedir: hayvanlar, kuşlar, kişiler vb.

Çokluk eki, isimlere çokluk anlamı dışında anlamlar da katabilir.

Yer, aile, boy, grup vb. toplulukları göstermek için kullanılabilir: Türkler, Selçuklular, İstanbullular vb.

Bir kişinin bağlı olduğu aileyi, çevreyi, yer benzeriyle birlikte göstermek için kullanılabilir: halamlar, Yunuslar, Fuzuliler vb.

Abartma anlamı katabilir: O gelince dünyalar benim oldu.

Saygı, nezaket anlamı katabilir: Beyefendiler henüz eve gelmediler.

Topluluk, aile kavramı anlatan terimlerde kullanılabilir: baklagiller, memeliler vb.

İyelik Ekleri

Eklendikleri ismin karşıladığı nesnenin bir kişiye veya bir nesneye ait olduğunu gösteren eklerdir.

- İyelik ekleri Türkçede altı adet olan kişi kavramıyla ilgilidir.

Teklilik	Çokluk
I. Kişi -(I)m / -(U)m	-(I)mız / (U)muz
II. Kişi -(I)n / -(U)n	-(I)nız / -(U)nuz
III. Kişi -I / -U	-IAr

Örnek

Bir soru-m daha olacak.

Gözler-in bir deniz.

Sevgi-s-i dünyalara değer.

III. kişi teklilik iyelik eki -I / -U ünlüyle biten bir kelimeye eklendiğinde araya /s/ koruyucu ünsüzü girer: onun araba-s-ı vb. Fakat "su" ve "ne" sözcükleri bu eki aldığı anda koruyucu ünsüz /s/ değil /y/ olur: Ankara'nın havası, su-y-u vb.

III. kişi teklilik iyelik eklerinden sonra hâl eki geldiğinde araya daima bir /n/ yardımcı ünsüzü girer, buna zamir n'si (pronominal n) denir.

Onun ev-i-n-i, onların söz-leri-n-e, onun gözler-i-n-den vb.

Altılık Eki

Bağlantı anlamı veren -ki ekidir. Ünlü uyumlarına aykırıdır.

benimki, seninki, onunki, Ankara'nınki vb.

Hâl Ekleri (Durum Ekleri)

Bir ismin, başka kelimelerle ilgi kurmak üzere aldığı ekler hâl (durum) eki denir.

Türkçede, isimlerin ifade ettikleri ilişkilere göre şu hâller vardır:

Yalın Hâl (Nominatif)

İsimlerin hâl eki almamış durumudur. İsimler çokluk, iyelik eki alsa da yalın hâledir.

söz, sözler, sözümüz vb.

Yükleme / Belirtme Hâli (Akkuzatif)

İsimlere belirlilik anlamı kazandıran -I / -U ekidir.

aşkı, sözü, suyu vb.

Yönelme / Yaklaşma Hâli (Datif)

İsmi fiile bağlayan, çoğunlukla, fiilin kendine doğru yönelişi gösteren -A ekidir.

aşka, söze, evine vb.

Bulunma / Kalma Hâli (Lokatif)

İsmi fiile bağlayan -çoğunlukla- üstünde, içinde anlamı katan -DA ekidir.

evde, kapıda, sokakta vb.

Ayrılma / Çıkma Hâli (Ablatif)

İsmi fiile bağlayan, uzaklaşma, ayrılma anlamı katan -DAN ekidir.

evden, kapıdan, sokaktan vb.

Ayrılma eki bazen bir ismi başka bir isme ya da edata bağlayabilir.

bunlardan biri, dünden beri vb.

İlgî Hâli (Genitif)

Bir ismin, başka bir isimle ilgisi olduğunu gösteren -in / -Un ekidir.

yol-un sonu, ev-in odaları vb.

Bu ek bazı dilciler tarafından hâl eki olarak kabul edilmez, "tamlayan eki" adıyla ayrı bir sınıflandırmaya alınır.

Vasita Hâli (Instrumental)

Bir isme eklenerek onu fiile bağlayan ve fiilin ne ile yapıldığını gösteren -IA (ile) ekidir.

eliyle, baltayla, annemle vb.

Soru Eki

Bu ek edat menşelidir, sonradan eklenmiştir. İsimlerden ayrı yazılır. Bu ek hem isimlere hem fiillere eklenebilir.

ev mi, yol mu, sevdi mi, gördü mü vb.

Örnek Soru

Bu vakti her ki fevt itdi sonı hasret ile gitdi
Gülün çün diken bitdi ne assı son peşimânlar

Bu beyitte geçen altı çizili kelimenin aldığı ek aşağıdakilerden hangisidir?

- Yükleme
- Bulunma
- İlgî
- İyelik
- İsimden isim yapma

Çözüm

Verilen beyitte "(gülün) diken (bitdi)" kelimesindeki altı çizili ek III. tekil kişi iyelik ekidir.

Cevap D

Örnek Soru

Garîbem âşıkam ser-bâz urur gönlüm kuşu pervaz
İçerven bâdeyi az az iderven âh u efgânlar.

Bu beyittteki altı çizili kelime aşağıdaki eklerden hangisini almıştır?

- A) İyelik
B) Eşitlik
C) Yükleme
D) İlgî
E) Yapım eki

Çözüm

Verilen beyitteki (İçerven bâdeyi az az iderven âh u efgânlar -içerim bâdeyi, yavaş yavaş âh ederim-) altı çizili kelime yükleme hâli ek almıştır.

Cevap C

Fiil Çekim Ekleri

Bildirme (Haber) Kipi Ekleri

Fiilin geniş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman veya geçmiş zaman olmak üzere belirli bir zaman kavramı içinde veren eklerdir: -(r), -yor, -AcAk, -DI, -mİş / -mUş. alır, alıyor, alacak, aldı, almış vb.

Dilek (Tasarlama) Kipi Ekleri

Fiilli dilek-şart, istek, gereklilik kavramları içinde veren eklerdir: -sA, -A, -mAİ: sevse, seveyim, sevmeli vb.

Şahıs (Kişi) Ekleri

Fiilin hareketinin hangi şahsa bağlandığını gösteren eklerdir.

- Birinci tip şahıs ekleri:** Bu ekler zamir kökenlidir. Şahıs zamirlerinin zamanla eklenmesiyle oluşmuştur. Bunlar duyulan geçmiş zaman, şimdiki zaman, geniş zaman, gereklilik ve istek kiplerinin çekiminde kullanılır.

Teklilik	Çokluk
I. Şahıs -(İ)m / -(U)m ("ben" anlamı katar.)	-İz / -Uz ("biz" anlamı katar.)
II. Şahıs -sIn / -sUn ("sen" anlamı katar.)	-sInİz / -sUnUz ("siz" anlamı katar.)
III. Şahıs Eki yoktur (fiil "o" anlamı taşır.)	-İArİ ("onlar" anlamı katar.)

sev-miş-im, sev-iyor-sun, sev-ecek-siniz,
sev-er-iz, sev-meli-y-iz, sev-e-y-im vb.

- İkinci Tip Şahıs Ekleri:** Bu ekler iyelik kökenlidir. Görülen geçmiş zaman ve şart çekiminde kullanılır.

Teklilik	Çokluk
I. Şahıs -m	-k
II. Şahıs -n	-nİz / -nUz
III. Şahıs eki yoktur	-lar

sev-di-m, sev-se-niz vb.

- Üçüncü Tip Şahıs Ekleri:** Bu ekler emir çekiminde kullanılan eklerdir.

Teklilik	Çokluk
I. Şahıs -Ayİm	-Alİm
II. Şahıs - eki yoktur	-Inİ / -Un, -Inİz / -UnUz
III. Şahıs -sIn / -sUn	-sInİAr / -sUnİAr

çık - ınız, yap - ınlar, koş vb.

Ek Fiil

Fiillerde birleşik zamanlı çekim yapan isimleri ise yüklem yapmamızı sağlayan ek grubuna ek fiil denir. Aslı "i-" şeklinde bir fiildir ve diğer bütün fiillerden farkı anlamının olmamasıdır. Anlamının olmaması sayesinde istenilen pek çok yerde kullanılabilir. Anlamı olmayan bu fiil diğer fiiller gibi çekimlenir. Ek fiilin çekimli şekli ihtiyaç olan yerde kullanılır. Ek fiilin çekimli şekli ve kullanım yerleri şöyledir:

Çekim Şekli →	Ek fiilin görülen geçmiş zamanı (HİKÂYE)	Ek fiilin duyulan geçmiş zamanı (RİVAYET)	Ek fiilin şart (koşul) kipinde çekilmesi (ŞART-KOŞUL)	Ek fiilin geniş zaman kipi
Kullanım Yeri →	Bu kip hem fiillerde birleşik çekim hem de isimleri yüklem yapmakta kullanılır.	Bu kip hem fiillerde birleşik çekim hem de isimleri yüklem yapmakta kullanılır.	Bu kip hem fiillerde birleşik çekim hem de isimleri yüklem yapmakta kullanılır.	Bu kip sadece isimleri yüklem yapmakta kullanılır.
Kişiler ↓				
I. Tekil kişi	-i-di-m	-i-miş-im	-i-se-m	-im
II. Tekil kişi	-i-di-n	-i-miş-sin	-i-se-n	-sin
III. Tekil kişi	-i-di	-i-miş	-i-se	-dir
I. Çoğul kişi	-i-di-k	-i-miş-iz	-i-se-k	-iz
II. Çoğul kişi	-i-di-niz	-i-miş-siniz	-i-se-niz	-sınız
III. Çoğul kişi	-i-di-ler	-i-miş-ler	-i-se-ler	-dirler

C. YAPILARI BAKIMINDAN KELİMELER

Kelimeler yapıları yönüyle basit, türemiş ve birleşik kelime olmak üzere üçe ayrılır.

Basit Kelime

Herhangi bir yapım eki almamış veya kök hâlinde olan kelimelerdir.

Örnek

hayat, kollarından, uçuyorsa vb.

Türemiş Kelime

Köklere yapım eki getirilmesiyle elde edilen kelimelerdir. Yapım eki almış kelimelere "gövde" de denir.

Örnek

sev-gi, yol-cu, üz-ül(mek) vb.

Birleşik Kelime

En az iki sözcüğün yeni bir kavramı karşılamak üzere oluşturduğu bütüne birleşik sözcük denir. Türkçedeki yeni sözcük ihtiyacını karşılamak bakımından önemli ve yaygın bir yöntemdir. Birleşik sözcükler hem isim hem de fiil türünde olabilir. Türkçede birleşik sözcükler farklı yöntemlerle oluşturulabilir. Bu yöntemler anlamsal ilişkiler bakımından da yapısal ilişkiler bakımından da ele alınır.

Birleşik İsimlerin Kuruluşu

Birleşik isimler anlam kayması yoluyla oluşabilir: keçi-boynuzu, camgüzeli, akşamsefası, bülbülüvası, vişne-çürüğü...

Birleşik isimler tür kayması yoluyla oluşabilir: uyur-gezer, biçerdöver, kaptıkaçtı, çakaralmaz, dedikodu, oldubitti...

Birleşik isimler ses kaybıyla oluşabilir: kaynana, kaynata, nasıl, niçin, pazartesi, cumartesi...

Birleşik Fiillerin Kuruluşu

Yardımcı fiille kurulmuş olabilir: adam ol, feragat et, insaf eyle...

Özel birleşik fiil şeklinde kurulmuş olabilir: getiriver, anlaşılabir, çalışadur...

Anlamca kalıplaşmış şekilde kurulmuş olabilir: vazgeç, varsay, öngör, elver...

Birleşik fiiller konusu, fiil başlığı altında değerlendirilecektir.

NOT

Örnek Soru

Yapım ekleri, köklerden kelime türettiği için kökten hemen sonra, çekim ekleri ise daha sonra gelir.

Aşağıdaki cümlelerde altı çizilmiş kelimelerden hangisi buna aykırıdır?

- A) Hiçbirimiz senin sözünden bir anlam çıkarmıyorduk.
B) Üzerinde, eskimiş bir ceket vardı kadının.
C) Onun oturduğu sokaktaki herkesi tanıyordum.
D) Başkasının başarısına üzülmek basitliği aslında.
E) Onu yapmak konusunda gönülsüzüm belki de.

Çözüm

Seçeneklerde altı çizilmiş kelimelerin yapısı şu şekildedir:

A → söz-ün-den

Ç.E Ç.E

B → eski-miş (ceket)

Y.E

C → sokak-ta-ki (herkes)

Ç.E Y.E

D → basit-lik-ti

Y.E Ç.E

E → gönül-süz-üm

Y.E Ç.E

Buna göre "sokaktaki" kelimesi, "Türkçede yapım ekleri köklerden hemen sonra, çekim ekleri ise daha sonra gelir." kuralına aykırıdır.

Cevap C

ÇÖZÜMLÜ TEST

1. Savaş bizi karlı dağlara götürdüğü gün Kızılığında ısındık
Yukarıdaki dizelerde aşağıdaki eklerden hangisinin örneği yoktur?
- A) Ek fiil
B) Ad durum eki
C) İsimden isim yapan ek
D) İyelik eki
E) Kip zaman eki
2. Aşağıdaki cümlelerin hangisinde "-ma, -me" olumsuzluk eki aynı zamanda kip ekinin görevini de üstlenmiştir?
- A) Bence siz bu sanat dalı hakkında bir şey bilmiyorsunuz.
B) İstenmediğim bir yere kesinlikle gelmem.
C) Bütün gözler bize yönelmişken biz çalışamayabiliriz.
D) Bu gerilimi daha fazla tırmandırmamalıydınız.
E) O gün sen bizim yanımızda yer almamıştın.
3. Sen bunu bilemezsin, yalan söylüyorsun.
Bu cümlede verilen altı çizili sözcükle ilgili olarak aşağıdaki seçeneklerde verilen bilgilerden hangisi yanlıştır?
- A) Birleşik fiildir.
B) Geniş zaman kipinde çekimlenmiştir.
C) II. tekil şahsa yönelik bir çekim vardır.
D) Yapıca basittir.
E) Olumsuzluk eki vardır.

4. Kurşunı renkli bulutlar şehrin üstüne çökmüştü. Ilıkça bir hava vardı. Başlamak için hafif soğuk bir rüzgârın esmesini bekliyordu sanki yağmur.
Bu parçayla ilgili olarak aşağıda verilen bilgilerden hangisi yanlıştır?
- A) "ılıkça" sözcüğünde iki adet yapım eki kullanılmıştır.
B) "vardı" sözcüğünde ek fiil, ismi yüklem yapma göreviyle kullanılmıştır.
C) "üstüne" sözcüğü gövde şeklinde bir sözcüktür.
D) "soğuk" sözcüğünde tür değişikliğine yol açan bir yapım eki kullanılmıştır.
E) "bekliyordu" sözcüğü hem yapım eki hem çekim eki almış bir sözcüktür.
5. I. Kamyon bu tozlu yoldan büyük bir homurtuyla geçti
II. Eksimiş yoğurdu süzdürüp sonra yayla çorbası yapardı analarımız.
III. Bir çocuğun bu kadar acı biber yemesi anlaşılır gibi değil.
IV. Edebiyatımızda yeri dendiğinde akla gelen bazı isimler var.
V. Daha eski zamanlarda bu problem yoktu.
Numaralı cümlelerde verilen altı çizili sözcüklerden hangisi ikili kök değildir?
- A) I. B) II. C) III. D) IV. E) V.
6. Aşağıdaki cümlelerin hangisinde altı çizili ek, fiil çekim eki değildir?
- A) Bu ayıpla duramazsın böyle küçük bir belde.
B) Atanmışlar kullandıkları yetkinin kendilerine değil, makamlarına ait olduğunu unutmalı.
C) Bir yaz günü geçtik Tuna'dan kafilelerle.
D) Bütün tahrikler kutsal değerler üzerinden yapılıyor.
E) Hanımefendi, burayı terk ediniz.

7. Yalnızların en büyük sorunu
Tek başına özgürlük neye yarayacak
Bir türlü özemedikleri bu
Ölü bir gezegenin
Soğuk tenhaliğine
Benzemesin diye
Özgürlük mutlaka paylaşılacak
Suç ortağı bir sevgiliyle
Yukarıdaki şiirde altı çizili sözcüklerde aşağıda verilenlerden hangisinin örneği yoktur?
- A) Bir sözcük hem iyelik eki hem hâl eki almıştır.
B) Basit yapı bir fiil olumsuz çekimlenmiştir.
C) Türemiş yapı bir sözcük hem çoğul eki hem tamlayan eki almıştır.
D) Tamlayan eki almış bir sözcükte tür değişikliği yapan ek kullanılmıştır.
E) Altı çizili sözcükler yapıca, basit, türemiş ve birleşik sözcükleri örneklendirecek çeşitliliktedir.
8. Bir söylese anlatsa
Olsa da ağız dili
Kimin için sallıyor
Şu bembeyaz mendili
Yukarıdaki parçada kaç tane çekimli fiil kullanılmıştır?
- A) 1 B) 2 C) 3 D) 4 E) 5
9. Aşağıdaki cümlelerin hangisinde "-acak, -ecek" eki diğerlerinden farklı görevde kullanılmıştır?
- A) Baskıya gitmeden önce kitap son bir kez daha kontrol edilecek.
B) Olduğu gibi duruyor yapılacak işlerin hepsi.
C) Sistem değişikliği konusundaki görüşmeler yarın başlayacak.
D) İsteddiğiniz işleri yarın tamamlayacağız.
E) Unutmayacaksınız size yapılan bu hakaretleri.
10. Aşağıdaki cümlelerin hangisinde altı çizili sözcükteki "-ım, -im, -um, -üm" eki, isim çekim eki olarak kullanılmamıştır?
- A) Bu tip harcamalar yapmaya yetmez benim gelirim.
B) Billirim varlıktan yokluğa düşmek ne zor bir şeydir.
C) Bu olanlardan sonra: "Fikrim değişmedi." diyemezsin.
D) Evet, haylazım, yavaşım ama aptal değilim.
E) Sevincim hüznümün yanında minicik kalıyor.

11. Aşağıdaki altı çizili sözcüklerden hangisi yalın hâlde kullanılmıştır?
- A) Arabaların gerçekten göz kamaştırıyor.
B) Sizi evimizde ağırlamak bizim için şereftir.
C) O güne alt tutanakların hepsi şirketin kasa-sındadır.
D) Meseleyi derinlemesine incelemek için bir heyet bölgeye gönderilmişti.
E) Her şeyi sıradanlaştırma girişiminde bulunuyorlar.
12. Aşağıdaki cümlelerin hangisinde "-laş, -leş" ek grubu eklendiği sözcüğe diğerlerinden farklı bir anlam yüklemiştir?
- A) Yaşadıklarından olsa gerek saçları iyiden iyiye beyazlaşmıştı.
B) Her gün dayak yemekten aptallaşmış olan kadıncağır sorularımıza cevap vermekte zorlanıyordu.
C) Cevher hâlindeki altının saflaştırılması sırasında siyanür kullanılması tartışmaların ana konusuydu.
D) Uzunca bir süredir mesajlaşmamıza rağmen yüz yüze görüşme fırsatını yakalayamamış olmamız gariptir aslında.
E) Fakir halkların çocuklarının mankurtlaştırılması vicdanları kanatmaktadır.
13. Aşağıdaki altı çizili sözcüklerin hangisinde bir çekim eki, başka bir çekim ekinin yerine kullanılmıştır?
- A) Kursiyerlerden biri, konuyu dinleyemediğini söyledi.
B) İçten bir tavırla bizi bağrına basmıştı.
C) Aslında kazanç kapısı olan sözde vakıflar çoğaldı ülkemizde.
D) Stres, adayların sıradan meseleleri büyütüp önemli bir kriz hâline getirmesine yol açıyor.
E) Bunca çabanın, emeğin karşılığı bu olmamalıydı.
14. Aşağıdaki cümlelerde verilen altı çizili eklerden hangisi değildir?
- A) Yüreğten bir alkış bekliyoruz sevgili seyirciler.
B) Oğlan everip kız gelin etmek ekonomik açıdan aileleri zorluyor.
C) Rapora bazı eklemeler yapmak istiyordu.
D) Ben açıktım bir şeyler atıştırmak istiyorum.
E) Çoğunuzun bu sıradan şikâyeti var ama sıra olmasa tümünden kargaşa çıkar.

15. Aşağıdaki cümlelerde altı çizili sözcüklerden hangisinde sahiplik ifade eden ek kullanılmamıştır?

- A) Romanı, kurgusal bir metin olduğunu unutarak bir öğrenme kaynağı olarak gören okuyucular var.
- B) Nesimî'ye ait gazelî seslendiren sanatçı gerçekten insanı etkileyen bir yorum ortaya koyuyor.
- C) Pir Sultan'ı, Karac'oğlanı, Seyranî'siyle Anadolu, önemli bir hazine olarak karşımızda duruyor.
- D) Terkib-i Bend'i pek çok kez tanzir edilmiş olan Bağdatlı Ruhlî, aslında Balkan kökenli bir ailenin çocuğudur.
- E) Ziya Paşa'nın Zafernâme'si, aslında Paşa'nın ne kadar hırslı bir siyasetçi olduğunun da kanıtıdır.

16. Seher vakti çaldım yârin kapısını Baktım yârin kapıları sürmeli Hoş bulmadım otağının yapısını Çıka geldi bir gözleri sürmeli Yukarıdaki parçada 11'li hece vezninin etkisiyle altı çizili sözcüklerde bir ekin düştüğü görülür. Bu sözcüklerde düşen ek aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Yönelme durumu eki
- B) Belirtme durumu eki
- C) Bulunma durumu eki
- D) Aynılma durumu eki
- E) İyelik eki

17. Aşağıdaki birleşik sözcüklerden hangisi yapı-şı bakımından diğerlerinden farklıdır?

- A) sıkboğaz
- B) konargöçer
- C) biçerdöver
- D) dedikodu
- E) çakaralmaz

18. Aşkın şehvete eşitlendiği bir dünyada sevda türkülerinin söylenmesi neye yarar?

Yukarıdaki cümlede altı çizili sözcüklerle ilgili olarak aşağıda verilenlerden hangisi yanlıştır?

- A) Sözcükte isimden fiil yapan bir ek kullanılmıştır.
- B) Sözcük "eşit" isim kökünden türetilmiştir.
- C) Sözcükte fiilden isim yapan bir ek kullanılmıştır.
- D) Sözcükte tamlanan eki kullanılmıştır.
- E) Sözcükte isimden isim yapan ek kullanılmıştır.

19. Aşağıdaki sözcüklerin hangisinde "-t" eki farklı bir görevde kullanılmıştır?

- A) yapıt B) kanıt C) yaşıt
- D) taşıt E) yazıt

20. Aşağıdaki seçeneklerde ek fiil ile ilgili bir bilgi aktarılmış sonra da bu bilgi örneklendirilmiştir.

Seçeneklerin hangisinde bilgi ile örnek uyumsuzdur?

- A) Ek fiil isim cinsinden sözlerin yüklem olmasını sağlar. En önemli hedefimiz toplumda çevre ile ilgili farkındalık yaratmaktır.
- B) Ek fiilin "-dır" şekli çekimli fiillerin sonuna gelerek "tahmin" anlamı verebilir. Onlar bu saatlerde gölün kıyısına ulaşmıştır.
- C) Ek fiilin şart eki "-ise" çekimli fiillere gelerek birleşik zamanlı çekim oluşturur. Keşke siz de bizimle gelseydiniz.
- D) Ek fiilin "-dır" şekli bazı yüklemelerde düşer. Bu adam benim babam.
- E) Ek fiil, birleşik zamanlı çekim yaparken sözcüklerde daima kip ekinde sonra kullanılır. Hani bırakıp giderken seni o, bu öksüz tavrını takmayacaktın.

ÇÖZÜMLER

1. Ad durum eki "dağlar-a" sözcüğünde, isimden isim yapan ek "kar-li" sözcüğünde, iyelik eki "kızılığ-ın-da" sözcüğünde, kip zaman eki "ısın-dı-k" sözcüğünde vardır. Ek fiil bu cümlede kullanılmamıştır.

Cevap A

2. Olumsuzluk eki olan "-ma, -me" geniş zaman çekiminde kip ekinin de görevini üstlenir. Yani geniş zaman olumsuz çekimde geniş zaman eki kullanılmaz. B seçeneğinde "gelmem" sözcüğü aslında "gelirim" sözcüğünün olumsuzudur. Geniş zaman olumsuz çekimde "-r" kullanılmamıştır. C seçeneğindeki "çalışamayabiliriz" sözcüğünde "-ma" eki olumsuzluk ekidir ancak geniş zaman kipinin yerini tutmaz. Nitekim sözcüğün sonunda "-r" eki ayrıca kullanılmıştır.

Cevap B

3. Verilen sözcük birleşik fiildir çünkü "bil-" fiili ile "-ebil" fiilinden oluşmaktadır. Geniş zaman kipinde çekimlenmiştir çünkü "-mez" eki geniş zaman kipinin olumsuz şeklidir. II. tekil şahsa yönelik çekim vardır çünkü "-sin" eki II. tekil şahsi ifade eder. Olumsuzluk eki vardır çünkü "-mez" hem geniş zamanı hem olumsuzluğu ifade eder. Sözcük yapıca basit değildir çünkü "bil-" fiili ile "-ebil" yeterlik fiilinin birleşmesiyle oluşmuş bir birleşik sözcüktür.

Cevap D

4. A seçeneğinde verilen bilgi doğrudur çünkü sözcük, "ılı-k-ça" şeklinde yapılandırılmıştır. B seçeneğinde verilen bilgi doğrudur çünkü sözcükte "-idi" eki ek fiil olarak kullanılmıştır. D seçeneğinde verilen bilgi doğrudur çünkü "soğu-k" şeklinde yapılan sözcükte "soğu-" fiili "soğuk" ismine dönüşmüş yani tür değişimi gerçekleşmiştir. E seçeneğinde verilen bilgi doğrudur çünkü verilen sözcük "bek-le-yor-idi" şeklinde yapılandırılmıştır. Burada "bek-" bir isim köküdür ancak işlevliğini kaybetmiş bir köktür. Aynı kök "bek-çi" şeklinde de karşımıza çıkar. C seçeneğinde "üstüne" sözcüğü gövde olarak belirlenmiş, halbuki bu sözcük basit bir yapıdadır. Sözcük "üst-ü-n-e" şeklindedir ve "-ü" iyelik eki, "-e" hâl ekidir. "n" ise kaynaştırma sesidir. Toparlarsak bu sözcükte yapım eki kullanılmamıştır ve sözcük basittir.

Cevap C

5. I. cümledeki sözcüğün kökü "toz" "zerrecikler" anlamında isim ve "tozmak, zerreciklerin uçuşması" anlamında fiildir. Arada anlam ilişkisi vardır ve ikili köktür. II. cümledeki sözcüğün kökü "ekşi" "tat" anlamında isim, "ekşimek, ekşi tada dönüşmek" anlamında fiildir. Arada anlam ilişkisi vardır ve ikili köktür. III. cümledeki sözcüğün kökü "acı" "tat" anlamında isim, "acımak, tattan dolayı yanmak" anlamında fiildir. Arada anlam ilişkisi vardır ve ikili köktür. Bu sözcüğün "birine acımak, üzümek" anlamındaki kullanımı mecazdır ve yapı ile ilgili bir soruda mecaz anlamlar dikkate alınmaz. V. cümledeki sözcüğün kökü "eski" "yıpranmış şey" anlamında isim, "eskimek, yıpranmak" anlamında fiildir. Arada anlam ilişkisi vardır ve ikili köktür. IV. cümledeki sözcüğün kökü "yer" "zemin, mekân" anlamında isim, "yermek, bir kişiyi kötülemek" anlamında fiildir. Ancak bu iki kullanım arasında anlam ilişkisi yoktur. Bu kökler sestesh köktür. Yani tesadüfen yazılışı aynı olan köklerdir.

Cevap D

6. A seçeneğindeki ekler, geniş zaman olumsuzluk ve kişi ekleridir, yani fiil çekim ekidir. C seçeneğindeki ekler, görülen geçmiş zaman ve kişi ekleridir, yani fiil çekim ekleridir. D seçeneğindeki ek, şimdiki zaman ekidir, yani fiil çekim ekidir. E seçeneğindeki ek, emir kipi II. çoğul kişi ekleridir, yani fiil çekim ekidir. B seçeneğindeki "-mış" eki bir sıfat-fiil eki yani fiilden isim yapan ektir. Zaman ekiyle karışabilir. Zaman eki olsaydı sözcüğü yüklem yapardı, diye düşünülür. Bu sözcükteki "-lar" eki ise çoğul ekidir yani isim çekim ekidir.

Cevap B

7. Başına sözcüğü "baş-ı-n-a" şeklinde yapılandırılmıştır ve "-ı" iyelik, "-a" hâl ekidir. A seçeneğinde verilen bilgi örneklendirilmiştir. "Yalın-ız-lar-ın" sözcüğünde "-ız" yapım ekidir ve sözcük türemiştir ve hem "-lar" çoğul ekini hem de "-ın" tamlayan ekini almıştır. Bu sözcükte C seçeneğindeki bilgi örneklendirilmiştir. "gez-egen-in" sözcüğü tamlayan eki almıştır ve "-egen" eki tür değişikliği yapmıştır, yani sözcüğü fiilden isme dönüştürmüştür. Bu sözcükte D seçeneğindeki bilgi örneklendirilmiştir. "başına" sözcüğü basit, "gezegen" sözcüğü türemiş, "çözemedikleri" sözcüğü ise "çöz-" fiili ve "-ebil" yeterlik birleşik fiiliyle kurulmuş birleşik sözcüktür. Bu sözcükler E seçeneğindeki bilgiyi örnekler. B seçeneğindeki bilgiyi örnekleyecek sözcük yoktur.

Cevap B

8. Çekimli fiil, kip zaman eki alarak yüklem görevi üstlenen fiildir. Bu parçada "söylese, anlatsa, olsa" sözcükleri şart kipinde, "sallıyor" sözcüğü ise şimdiki zaman kipinde çekimlenmiş ve yüklem olmuştur. Toplam dört adet çekimli fiil vardır.

Cevap D

9. "-acak, -ecek" eki gelecek zaman eki olarak da kullanılır, fiilden isim yapan ek (sıfat-fiil) eki olarak da kullanılır. Eğer sözcük bu ek sayesinde yüklem olmuşsa ek, fiil çekim ekidir; eğer sözcük bu eki almış ama yüklem olmamışsa ek, yapım ekidir. Buna göre A seçeneğinde "kontrol edilecek", C seçeneğinde "başlayacak", D seçeneğinde "tamamlayacağız", E seçeneğinde "unutmayacaksınız" sözcükleri yüklem olmuştur, yani "-acak, -ecek" ekleri fiil çekim ekidir. B seçeneğinde ise yüklem "duruyor" sözcüğüdür, yani "yapılacak" sözcüğü yüklem değildir. "yapılacak" sözcüğündeki ek, fiilden isim yapan ektir ve sözcük sıfat fiil olmuştur.

Cevap B

10. A, C ve E seçeneğindeki ek, iyelik I. tekil kişi ekidir yani isim çekim ekidir. D seçeneğindeki ek, ek fiil I. tekil kişi ekidir yani isim çekim ekidir. B seçeneğindeki ek ise geniş zaman kipinin üstüne gelen kişi ekidir yani fiil çekim ekidir.

Cevap B

11. Yalın hâl hiç ek almamış olmak değildir; hâl eklerinden birini almamış olmak demektir. B ve C seçeneklerindeki "-da, -de" ekleri bulunma hâli eki, D seçeneğindeki "-e" yönelme hâli eki, E seçeneğindeki "-i" ise belirtme hâli ekidir. A seçeneğindeki sözcük "araba-lar-ınız" şeklinde analiz edilir ve "-lar" çoğul eki ile "-ınız" iyelik ekleri tespit edilir. Yani bu sözcükte hâl eki yoktur ve sözcük yalın hâldedir.

Cevap A

12. "-laş, -leş" eki, "beyazlaşmak, aptallaşmak, saflaşmak ve mankurtlaşmak" sözcüklerinde "değişip ona dönüşmek" anlamı vermektedir. D seçeneğindeki "mesajlaşmak" sözcüğünde ise "bir işi karşılıklı yapmak, işteşlik" anlamı katmıştır.

Cevap D

13. B, C ve D seçeneklerinde çekim eklerinin yapım eki gibi kullanılması örneklenmiştir. E seçeneğinde çekim eki kendi görevinde kullanılmıştır. A seçeneğinde ise "-den" çekim eki, tamlayan eki olan "-ın, -in" yerine kullanılmış ve isim tamlaması kurmuştur.

Cevap A

14. B, C ve D seçeneklerindeki ekler doğrudan anlam değişikliği yaratan eklerdir ve yapım ekidir. A seçeneğindeki "-den" eki aslında çekim eki olmasına rağmen yapım eki olarak kullanılmış ve "yürek" sözcüğünün anlamını "samimi, içten" anlamına dönüştürmüştür. E seçeneğindeki "-dan" eki ise ayrılma hâli eki olarak kullanılmıştır, yani çekim ekidir.

Cevap E

15. B seçeneğinde verilen "gazeli" sözcüğündeki "-i" eki belirtme hâli ekidir ve aitlik bildirmez. Diğer seçeneklerdeki "-ı" şeklindeki ekler ise aitlik (iyelik) ekleridir. "Onun" anlamı vererek III. tekil şahsa aitlik oluşturuyormuşlardır.

Cevap B

16. Parçadaki cümle yapısı incelendiğinde aslında sözcüklerin "kapısın-ı, yapısın-ı" kastedilerek kullanıldığı görülüyor. Bu durumda ilave ettiğimiz ekler belirtme hâli eki olan "-ı, -i" ekleridir.

Cevap B

17. B, C, D ve E seçeneklerinde birleşik sözcükler iki tane fiilin birleşmesiyle oluşmuş, A seçeneğinde ise bir fiille bir ismin birleşmesinden oluşmuştur.

Cevap A

18. Sözcük "eş-it-le-n-dik-i" şeklinde yapılandırılmıştır. "eş" isim kökü, "-it" isimden isim yapan ek, "-le" isimden fiil yapan ek, "-n" fiilden fiil yapan ek, "-dik" fiilden isim yapan ek (sıfat-fiil eki), "-i" ise tamlayan ekidir. B seçeneğinde kök yanlış tespit edilmiştir.

Cevap B

19. A, B, D ve E seçeneklerinde "-i" eki fiilden isim yapım eki olarak kullanılmıştır. C seçeneğinde ise isimden isim yapım eki olarak kullanılmıştır.

Cevap C

20. A seçeneğinde "farkındalık yaratmak" isim cinsinden bir söz grubudur ve ek fiil "-dır" eki, bu grubu yüklem yapmıştır. Verilen bilgi ve örnek uyumludur. B seçeneğindeki örnekte tahmin anlamı vardır, verilen bilgi ile örnek uyumludur. D seçeneğinde cümle aslında "... babam-dır." şeklindedir ama "-dır" eki düşmüştür. Verilen bilgi ile örnek uyumludur. E seçeneğinde yüklem "tak-ma-y-acak-ıd-ı-n" şeklindedir. Önce, gelecek zaman kipinin eki "-acak" sonra ek fiil "-ıd-ı" eki kullanılmıştır. Verilen bilgi ve örnek uyumludur. C seçeneğinde "gel-se-ıd-ı-n-iz" sözcüğünde ek fiil eki "-ıd-ı" ekidir, yani "şart" değil "hikâye" ekidir. Sözcük, "şartın hikâyesinde" çekimlenmiştir.

Cevap C

III. FİLLER

İş, hareket, oluş, kılış ifade eden sözcüklere fiil (eylem) denir. Fiiller ana sözcük türlerindendir. Fiiller cümlede çekimlenerek kullanılır ve yüklem görevini üstlenir. Fiiller, anlam, yapı, çekimlenme ve çatı bakımından ele alınacaktır.

A. ANLAMINA GÖRE FİLLER

Kılış Fiilleri

Yapma ifade eden fiillerdir, yani özne aktif biçimde bir işi yapar ve başka bir varlığı etkiler. Buna bağlı olarak cümlede bir nesne bulunur. Kılış fiilleri geçişli fiillerdir.

Kılış fiilleri dışa dönük hareketleri ifade eder.

Örnek

Hoca soruyu tahtaya yazdı.

Garson meşrubatları sehpaye bıraktı.

Bir nefeste bitirdim.

Oluş Fiilleri

Öznede meydana gelen değişimi ifade eden fiillerdir. Bu fiillerin kullanıldığı cümlelerde özne bir işi yapar ve yaptığı işin sonucunda kendisinde bir değişim ortaya çıkar.

Bu fiiller geçişsizdir. Dönüşlülük anlamı taşır.

Örnek

Çocuklar nasıl da büyümüş.

Bu ilaçlardan dolayı ben iyice şişmanladım.

Sakalın çok uzamış.

Durum Fiilleri

Özne pasif durumdadır. Öznenin yaptığı işten ne başka bir varlık etkilenir ne de öznenin kendisi etkilenir. Durağanlık vardır.

Örnek

Birkaç saat oturdum.

Çocuk hayretle bakıyor gösteriye.

	Nesne	Özne
Kılış fiilleri	Alır	-
Oluş fiilleri	Almaz	Değişim var.
Durum fiilleri	Almaz	Değişim yok.

B. FİLLERİN ÇEKİMLENMESİ

Fiiller, kip-zaman eki ve kişi eki olarak çekimlenir. Çekimli fiil, yüklem görevi üstlenmiş fiil demektir.

Kip zaman ekleri ve kişi ekleri, ekler bölümünde anlatıldığı için bu bölümde ayrıca anlatılamayacaktır.

Türkçede fiil çekimi iki şekilde yapılır:

Basit çekim: fiil + kip-zaman eki + kişi eki

Birleşik çekim: fiil + kip-zaman eki + ek fiil + kişi eki

Örnek

çalışmalıydınız → çalış-malı-ıd-ı-n-iz (hem kip-zaman eki hem ek fiil kullanılmış, birleşik zamanlı çekim)

görüyorsunuz → gör-ü-yor-sunuz (sadece kip-zaman eki kullanılmış, basit zamanlı çekim)

kandırılmamalıydınız → kandırıl-ma-malı-ıd-ı-n-iz (hem kip-zaman eki hem ek fiil kullanılmış, birleşik zamanlı çekim)

Birleşik çekimli fiil ile birleşik yapı fiil karıştırılmamalıdır. Birleşik çekim, kip-zaman eki ve ek fiil ile ilgili bir ifadedir. Birleşik fiil ise fiilin en az iki sözcükten oluşmasıyla, yapıyla ilgilidir. Bir fiil hangi yapıda olursa olsun basit çekime de birleşik çekime de tâbi tutulabilir.

... konuşabilirim (birleşik yapı, basit çekimli fiil)

... konuşabiliyordum (birleşik yapı, birleşik çekimli fiil)

... tartışıyormuşsunuz (türemiş yapı, birleşik çekimli fiil)

... tartışıyorsunuz (türemiş yapı, basit çekimli fiil)

... görüyordunuz (basit yapı, birleşik çekimli fiil)

... görüyorsunuz (basit yapı, basit çekimli fiil)

C. YAPISINA GÖRE FİLLER

Fiiller yapısına göre üçe ayrılır: basit fiil, türemiş fiil ve birleşik fiil.

Basit Fiiller

Yapım eki almamış, başka sözcükle birleşmemiş fiillerdir.

Basit fiiller, fiil çekim eklerini alarak yüklem görevinde kullanılır.

Fiil çekim eki almış olması yapı bakımından bir değişiklik yaratmaz.

Örnek

koş-, gez-, oku-, an-, sür-, koştum, geziyorduk, okumuştunuz...

Türemiş Fiiller

Yapım eki almış fiillerdir. Bunlar gövde durumundadır.

Türemiş fiil iki şekilde elde edilir: Fiil köklerine yapım eki getirilerek, isim köklerine yapım eki getirilerek.

Örnek

sev-dir, sev-in, sev-il, gör-ün, gör-ül, gör-üş → Fiil köklerine fiilden fiil yapan ek getirilerek

sarı-ar (sarmak), taş-la, ısı-n, göz-le → İsim köklerine isimden fiil yapan ek getirilerek

Türemiş fiillerde birkaç yapım eki üst üste gelebilir.

Örnek

sev-gi-siz-leş-tir-il, karşı-la-ş-tır-ıl...

Birleşik Fiiller

En az iki sözcüğün anlamca bütünleşmesiyle oluşan fiillerdir.

Bir fiilin birleşik fiil olması, bitişik yazılmasını gerektirmez. Birleşik fiiller üç grup hâlinde ele alınır:

Yardımcı Fiille Kurulan Birleşik Fiiller

Bu gruptaki fiiller bir isim ile bir yardımcı fiilin bütünleşmesiyle oluşur. Yardımcı fiiller "ol-, et-, eyle-, kıl-..." fiilleridir.

Yardımcı fiillerin net anlamları yoktur. Yardımcı fiille kurulan birleşik fiillerde anlam, isim unsurundan hareket özelliği ise yardımcı fiilden gelir.

Yardımcı fiille kurulan birleşik fiiller "isim+yardımcı fiil" şeklinde formüle edilebilecek bir kalıba sahiptir.

Eğer birinci sözcükte bir ses düşmesi ya da türemesi varsa bu fiiller bitişik yazılır, aksi hâlde sözcükler ayrı yazılır.

Örnek

yardımcı ol, heder et, diskalifiye ol, yetkili kıl, iptal et, zan-net, hapsol ...

Yardımcı fiiller bazı kullanımlarında tek başına bir anlam kazanır. Bu durumda sözcük, yardımcı fiil olarak değil, **esas fiil** olarak değerlendirilir.

Bu kıyafet sana olmamış. (yakışmamış) → yardımcı fiil değil

Bu araba ne kadar ediyor? (fiyatı nedir) → yardımcı fiil değil

Kurallı (Özel) Birleşik Fiiller

Bir fiille bir özel fiilin birleşmesiyle oluşan fiillerdir. Yani iki tane fiil yan yana gelir.

Kurallı birleşik fiillerde "fiil+özel fiil" şeklinde bir yapı vardır.

Burada zaten hareket bildiren birinci sözcüğe eklenen özel fiil, o hareketin üstüne kendi anlamını ekler. Özel fiillerin yükleyeceği anlamlar belirlidir ve buna göre adlandırılıp sınıflandırılır.

Kurallı birleşik fiiller daima bitişik yazılır.

Kurallı Birleşik Fiillerin Çeşitleri

Yeterlik (Yeterlilik) Birleşik Fiili: Bu fiil "-ebil" şeklindedir. Eklendiği fiile bir konuda "yeterli bilgiye, beceriye sahip olma" anlamı ya da "olasılık" anlamı yükler.

Örnek

Tepeye tırmanabilirim. → tırman-abil-ir-im (tırmanacak bilgiye, beceriye sahibim)

Soruyu hemen çözebilirim. → çöz-ebil-ir-im (çözecek bilgiye, beceriye sahibim)

Bu akşam gelebilir. → gel-ebil-ir (gelme olasılığı var)

Yağmur yağabilir. → yağ-abil-ir (yağma olasılığı var)

↓
Yeterlik fiili (-ebil)

Olumsuz çekiminde "bil" kısmı düşer ve sadece "-a, -e" şeklinde kullanılır. Olumsuz kullanımında "imkânsızlık" anlamı da yükler.

Örnek

Tepeye tırmanamam. → tırman-a-ma-m (tırmanmam mümkün değil, imkânsızlık)

↓
Yeterlik fiili (-ebil)

Bu akşam gelemeyebilirim. → gel-e-me-y-ebil-ir

↓
Yeterlik fiili (-ebil)

(istese bile gelemeyebilir, koşullara bağlı olasılık)

Tezlik Birleşik Fiili: Bu fiil "-iver" şeklindedir. Eklendiği fiile "çabucak" anlamı yükler.

Bu fiil aynı zamanda eklendiği fiile "kolaylık" anlamı da yükler. Tezlik fiilinin olumsuz kullanımında "önemsizlik" anlamı oluşur.

Örnek

Bana su getiriver. → getir-iver (çabucak getir)

Bu odayı düzenleyiver. → düzenle-y-iver (çabucak düzenle)

Bugün de işe gitmeyiver. → gitme-y-iver (gitmesen de olur, önemi yok)

Yaklaşma Fiili: Bu fiil "-eyaz" şeklindedir. Eklendiği fiile "az kalsın" anlamı yükler.

Batı Anadolu ağızlarında yaşayan bu fiil diğer yörelerde kullanımdan düşmüştür. Olumsuz çekimi yoktur.

Örnek

Sınıfta kalayazdım. → kal-ayaz-dı-m (az kalsın kalacaktım)

Sürerlik (Süreklilik) Fiili: Bu fiil "-edur, -ekal, -egel" şeklindedir. Sürerlik fiili eklendiği fiile "devamlılık, sürerlik, şaşkınlık ..." anlamlarını katar.

Olumsuz kullanımları genellikle yoktur.

Örnek

Ben çevreyi kontrol ederken siz çalışadurun. → çalışadur-un (çalışmaya devam edin)

Orada öylece donakaldık. → don-akal-dı-k (donduk kaldık, hareketsiz kaldık, hayrete düştük)

Bu olay bizim köyde anlatılagelmiştir. → anlatıl-agel-miş-tir (sürekli anlatılmıştır)

Anlamca Kaynaşmış Birleşik Fiiller

Deyimlerin ve bazı kalıplaşmış söz gruplarının çekimli fiil olarak kullanılmasıyla elde edilir. Bazıları kalıplaşma nedeniyle bitişik yazılır. Deyimleri oluşturan sözcükler ise ayrı yazılır.

Örnek

boşver, öngör, elver, başvur, varsay... (kalıplaşmış)

Bunu gözden çıkardık. Daha fazlası elimizden gelmiyor. Her zaman çıkını çıkarır.

D. FİLİMSİLER

Anlamıyla hareket ifade eden, cümledeki kullanımıyla isim, sıfat, zarf özelliği gösteren sözcüklere fiilimsi (eylemsi) denir.

Bundan dolayı fiilimsiler; isim-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiil şeklinde adlandırılır. Bu sözcükler, sadece anlamına göre değerlendirilirse hata yapılır. Sözcüğün cümledeki kullanımı oldukça önemlidir.

Fiilimsiler, diğer sözcüklerle öbekleşerek anlamsal bütünlük oluşturur. Bu bütünlüğe yan cümle denir. Bir başka ifadeyle yan cümle, içinde fiilimsi bulunan söz grubudur.

İsim-fiil (Mastar, Ad - eylem)

Fiillere "-mak, -mek, -ma, -me, -ış, -iş, -uş, -üş" eklerinin getirilmesiyle kurulan sözcüklere **isim-fiil** denir. İsim-fiiller, hareket ismi kurar, eylemlere ad olur.

Örnek

çalış-mak, otur-uş, anla-yış, gör-me, acı-ma...

İsim-fiiller, isimler gibi kullanılır, isim çekim eklerini alır. İsim çekim eklerini almalarının doğal sonucu olarak,

*hâl eklerini alıp ögeleri oluşturur.

*tamlama eklerini alıp isim tamlaması oluşturur.

*iyelik eki alarak bir kişiye, varlığa aittik ifade eder.

*ek fiil

olarak yüklem görevi üstlenir.

Örnek

Okuması düzeldi ama yazması değişmedi. (oku-ma-sı yaz-ma-s-ı/ isim-fiil eki ve iyelik eki var.)

Çocuğun çalışmasının sonuçları henüz değerlendirilmedi. (çalış-ma-s-ı-n-ın / isim-fiil eki, iyelik eki ve tamlayan eki almış, isim tamlaması kurmuştur.)

Bu da onun bakışdır. (bak-ış-ı-dır/ isim-fiil eki, iyelik eki ve ek fiil almış ve yüklem görevini üstlenmiştir.)

İnsanlarla iletişim kurmayı unutmuştuk. (kur-ma-y-ı / isim-fiil eki ve hâl eki alıp belirtili nesneyi oluşturmuştur.)

İsim-fiil eki alan sözcüklerin bir kısmı, hareket anlamını yitirir ve fiilimsi olmaktan çıkar "kalıcı ad" olur. Bu tip sözcükler artık sıradan bir isim olmuş ve hareketi değil, varlığı karşılar hâle gelmiştir.

Kazmayı duvarın kenarına bıraktı.

İsim

Adam saatlerdir kazmayı sürdürüyor.

İsim-fiil

Kadın, çantasını danışmaya bırakmıştı.

İsim

Bunları size danışmaya geldik.

İsim-fiil

Sıfat-fiil (Ortaç)

Anlamıyla hareket ifade eden, cümledeki kullanımıyla sıfat görevi üstlenen sözcüklere sıfat-fiil denir.

Sıfat-fiiller "-an, -ası, -mez, -ar, -dik, -ecek, -miş" ekleriyle kurulur.

Bu sözcükler genellikle sıfat tamlaması kurarak kullanılır.

Örnek

Tanıdık yüzler vardı toplantıda. (tanı-dik)

Kabul edilemez tavırlar sergiliyorsunuz. (kabul et-il-e-mez)

Anlaşılar gerekçeleri böyle davranmışlar. (anla-ş-il-ir)

Ele alınan konular aslında her yönüyle tartışılmıştı. (ele al-in-an)

Yıkılan dünya, güldürmedi yüzümüzü. (yık-il-ı-ası)

Satışa sunulacak daireler hazır değildi aslında. (sun-ul-acak)

Unutulmuş birkaç detaydan dolayı bu kadar tepki fazla. (unut-ul-muş)

Sıfat-fiiller, isim çekim eki alarak isim gibi de kullanılabilir. Bunlara "adlaşmış ortaç" da denir.

Örnek

Yapılacakları belirledik.

O da gelenlerdendi.

Sıfat-fiil eki alan sözcüklerin bir kısmı, hareket anlamını yitirir ve fiilimsi olmaktan çıkar. Bu tip sözcükler artık sıradan bir isim (kalıcı ad) olmuş ve hareketi değil, varlığı karşılar hâle gelmiştir.

Bakan, köydeki pilyav şölenine katıldı.

İsim

Çamdan bakan çocuk bunu görmüş olabilir.

Sıfat-fiil

Yakacak kalmayınca çatının döşemesini

İsim

yaktık.

Bu evrakı yakacak kişi geldi.

Sıfat-fiil

Sıfat-fiil ekleri, zaman ekleriyle karışabilir. Bu karışıklıktan kurtulmak için şöyle düşünülür: Zaman ekleri, fiil cinsinden sözcükleri yüklem yapar. Eğer sözcük aldığı ek sayesinde yüklem olmuşsa ek zaman ekidir. Zaman eki diyebileceğimiz eki aldığı hâlde yüklem olmadıysa ek, sıfat-fiil ekidir.

Görülecek hesabımız var.

Sıfat-fiil eki

Hesabımız yarın görülecek.

Zaman eki

Zarf-fiil (Bağ-eylem, Ulaç)

Anlamıyla hareket ifade eden, cümledeki kullanımıyla zarf ya da bağlaç görevi üstlenen sözcüklere zarf-fiil denir.

Zarf-fiiller "-ıp, -erek, -ınca, -ken, -dikçe, -diğinde, -diğinden, -meden, -meksizin, -eli, -a -a, -r -mez, -casına, -asıya" gibi eklerle kurulan sözcüklerdir.

Zarf-fiiller, diğer fiilimsilerden farklı olarak hareket anlamı oldukça güçlü olan sözcüklerdir.

Zarf-fiillerde hareket anlamını yitirip kalıcı isme dönüşme eğilimi oldukça düşüktür.

Zarf-fiiller, durum, zaman, neden gibi anlamlar verecek cümlede zarf tümlecisi görevini üstlenir.

Örnek

Kendi hatasını unutup sürekli bizi suçluyor.

Problemi konusarak çözebilirdik aslında.

Bunu görünce o da tepki verdi.

Giderken uğrarsınız, demiştin.

Konuştukça açılırsın.

Bu işe başladığı anda çok acemiydın.

Utandığından daha fazla bir şey söylemedi.

Durmadan aynı şeyi tekrarlaması garip değil mi?

Düşünmeksizin davranmanın bedelini ödeyeceksin.

Gideli tam üç yıl oldu.

Gecenin bir yarısında düşse kalka ilerliyorduk tarlada.

Herkes bilir bilmez konuşuyor arkadaş!

E. FİİLLERDE ÇATI

Bir fiilin özneye ya da nesneye ilişkisine çatı denir. Fiillerde çatı bu tanıma bağlı olarak "özneye göre çatı, nesneye göre çatı" şeklinde ele alınır.

Nesneye Göre Çatı

Fiillerin nesne ile ilişkisi "geçişli, geçişsiz, oldurgan ve ettirgen" çatı şeklinde ele alınır.

Geçişli Fiil

Nesne alabilen fiiller geçişli çatılıdır.

Bu fiillerin kullanıldığı cümlelerde nesneyi bulmak için sorulan "ne, neyi, kimi" sorularına cevap alınır.

Geçişli fiillerin yüklem olduğu cümlelerde mutlaka nesne bulunması gerekmez. Nesne alabilir olmak yeterlidir. Bu nedenle tanım cümlesinde "alan" yerine "alabilen" ifadesi kullanılmıştır.

Geçişsiz Fiil

Nesne alamayan fiiller geçişsiz çatılıdır.

Bu tip fiillerin kullanıldığı cümleye istesek de nesne ilave edemeyiz.

Oldurgan Fiil

Geçişsiz bir fiilin "-r, -t, -dır" ekleri aracılığıyla geçişli hâle dönüştürülmesine oldurgan çatı denir.

Nesne alamayan bir fiil bu ekler aracılığıyla nesne alabilir hâle getirilmiş olur.

Ettirgen Fiil

Zaten geçişli olan bir fiilin "-r, -t, -dır" ekleri aracılığıyla geçiş derecesinin artırılmasına ettirgen çatı denir.

"Daha da geçişli" ifadesinin anlamı şudur: Ettirgenlikte özne işi kendisi yapmaz aracı kullanır, işi başkasına yaptırır.

Oldurgan ve ettirgen çatının aynı eklerle kuruluyor olması kargaşaya yol açabilir. Bu kargaşadan kurtulmak için şu yapı dikkate alınır:

geçişli fiil + (-r, -t, -dır) → ettirgen

geçişsiz fiil + (-r, -t, -dır) → oldurgan

Fiil incelenirken "-r, -t, -dır" ekinden önceki kısma bakılır. Bu eklerden önceki kısım geçişli ise fiilin tamamı ettirgen, önceki kısım geçişsiz ise fiilin tamamı oldurgan kabul edilir. Bu tip çatı incelemelerinde tamamen anlam üzerinden hareket etmek yanlış sonuçlar doğurabilir, mutlaka ekler ve kökler dikkate alınmalıdır.

Örnek

Edebiyatımızdaki tartışmaları ele alıyoruz. → Fiil geçişli

Nesne

Yüklem

Yeterince gayret edersek halledebiliriz. → Fiil geçişli

Yüklem

Bu cümlede nesne yoktur, ama fiil geçişli kabul edilir. Çünkü istenirse nesne ilave edilebilir. Önemli olan, fiilin nesne alabilecek özellikte olmasıdır.

Ofisi hafta sonunda temizlettim. → Fiil ettirgen

Nesne

Yüklem

Bu cümlede fiil "temiz-le-t-" şeklinde yapılmıştır. Buna göre "temizle" fiili nesne alabilir, yani "geçişli" bir fiildir. Bunun üzerine bir de "-t" eki gelmiş ve fiili "ettirgen" yapmıştır. Böylelikle cümlede "iş başkasına yaptırma" anlamı oluşturulmuştur.

Cocukları zoria uyuttuk. → Fiil oldurgan

Nesne

Yüklem

Bu cümlede fiil "uyu-t-" şeklinde yapılmıştır. Buna göre "uyu-" fiili geçişsiz yani nesne alamayan bir fiildir. Fakat getirilen "-t" eki bu fiili oldurgan (nesne alabilir) hâle dönüştürmüştür.

Çocuğu annesinin gözü önünde kaçırmışlar. → Fiil oldurgan

Nesne

Yüklem

Bu cümlede fiil "kaç-ı-r-" şeklinde yapılmıştır. Buna göre "kaç-" fiili geçişsiz yani nesne alamayan bir fiildir. Fakat getirilen "-r" eki bu fiili oldurgan (nesne alabilir) hâle dönüştürmüştür.

Gösterdiği büyük sabırla bize bu işi sevdirirdi. → Fiil ettirgen

Nesne Yüklem

Bu cümlede fiil "sev-dir-" şeklinde yapılmıştır. Buna göre "sev-" fiili nesne alabilir, yani "geçişli" bir fiildir. Bu-

nun üzerine bir de "-dir" eki gelmiş ve fiili "ettirgen" yapmıştır. Böylelikle cümlede "iş başkasına yaptırmayı" anlamı oluşturulmuştur.

Özneye Göre Çatı

Bir fiilin özneye ilişkisi "etken, edilgen, dönüşlü, işteş" çatı olarak ele alınır.

Etken Fiil

Gerçek öznesi bulunan fiiller etken çatılıdır.

Etken çatıda fiilin herhangi bir eke ihtiyacı yoktur. Türkçede bütün fiiller zaten etkindir. Etkenlik sonradan kazanılan bir özellik değildir.

Edilgen Fiil

Gerçek öznesi bilinmeyen fiiller edilgendir.

Bir fiilin edilgen olabilmesi için "-I, -n" eklerinden birini alması gerekir.

Edilgenlik sonradan kazanılan bir özelliktir ve ek olmadan edilgenlik olmaz. Edilgen çatılı fiillerde işin "başkası tarafından, birileri tarafından" yapıldığı anlamı vardır.

Dönüşlü Fiil

Öznenin yaptığı iş yine özneyi etkiliyorsa buna dönüşlü çatı denir.

Dönüşlü çatı için "-I, -n" ekleri kullanılır. Bu ekler fiile "kendi kendine" anlamı yükler.

İşteş Fiil

İşin, hareketin birden fazla özne tarafından yapıldığını ifade eden çatıya işteş denir.

İşteşlik "-ş" ekiyle kurulur. İşteşlikte mesele, çoğul özne meselesi değildir. İşin mecburen birden fazla kişi tarafından "karşılıklı" ya da "birlikte" yapılıyor olması gerekir. Yani sıradan bir çoğul özne, fiili işteş yapmaz. Fiilin işteş olabilmesi için "-ş" eki olacak ve fiil zorunlu olarak birden fazla özne tarafından karşılıklı ya da birlikte yapılmış olacak.

Çatı	Ek	Anlam
Etken	-	Gerçek özne biliniyor.
Edilgen	-I, -n	Başkası tarafından yapılma
Dönüşlü	-I, -n	Kendi kendine yapma
İşteş	-ş	Birden çok özne tarafından karşılıklı ya da birlikte yapma

Edilgen Çatıyla İlgili Özel Durumlar

1. Edilgen çatı ile dönüşlü çatının karışmasını engellemek için şöyle davranılmalıdır: Her şeyden önce "-I, -n" eki görülmelidir. Yüklem ve özne bulunmalı ve "öznenin bu işi kendi kendine mi yaptığı" yoksa "işin başkası tarafından mı yapıldığı" sorgulanmalıdır. Eğer kendi kendine yaptığı anlamı varsa dönüşlü; başkası tarafından yapıldığı anlamı varsa edilgen çatıya karar verilmelidir.

Örnek

Olanları hepimiz gördük. ("gör-dü-k" yüklemine "-I, -n, -ş" eki olmadığından etken)

Dün kısa bir süre göründü. ("gör-ü-n-dü" yüklemine "-n" eki var ve bu ek "kendi kendine" anlamı vermiştir, fiil dönüşlü)

Kaçaklar bu bölgede görülmüş. ("gör-ü-l-müş" yüklemine "-I" eki var ve bu ek "başkası tarafından" anlamı vermiştir, fiil edilgen)

Sabahleyin birkaç saat görüştük. ("gör-ü-ş-tü-k" yüklemine "-ş" eki var ve bu ek "karşılıklı" anlamı katmıştır, fiil işteş)

2. Bazı fiiller dönüşlü çatı için de etken çatı için de aynı eki alır. Bu durumda fiil kullanıldığı cümlemin anlamına göre yukarıdaki bilgi çerçevesinde değerlendirilir.

Örnek

Araçlar dün otoparkta temizlendi. ("temizle-n-di" yüklemine "-n" eki var ve bu ek "başkası tarafından" anlamı vermiştir, fiil edilgen)

İş bittikten sonra iyice temizlendim. ("temizle-n-di" yüklemine "-n" eki var ve bu ek "kendi kendime" anlamı vermiştir, fiil dönüşlü)

3. Edilgen çatılı fiillerde özne ile ilgili "sözde özne, örtülü özne ve özne belirsizliği" kavramları kullanılır.

Sözde Özne: Edilgen çatılı fiil cümlesinde özneyi bulmak için sorulan soruya cevap veren ögeye sözde özne denir. Sözde özneler, aslında belirtisiz nesnedir.

Örnek

Bu kitaplar yeterince tanıtılmadı.

Sözde Özne Yüklem
Belirtisiz Nesne

Bu örnekte "Tanıtılmayan kim?" sorusuna "Bu kitaplar" cevabı gelir ve sanki özneymiş imajı oluşur. Halbuki "bu kitaplar", "başkası tarafından" tanıtılmıştır. Yani işi yapan (özne) "başkası"dır. "Bu kitaplar" ise bu işten etkilenen unsurdur (nesne). Fakat fiil edilgen olduğu için "bu kitaplar" "nesne" olarak değil, "sözde özne" olarak adlandırılır.

Örtülü Özne: Edilgen fiil cümlesinde zarf tümlecisi gibi görünen fakat gerçekte işi yapanı (özneyi) ifade eden ögeye örtülü özne denir. Örtülü özneler genellikle "-ca, -ce" eki ve "tarafından, etkisiyle..." sözcükleri ile kurulur.

Örnek

Bu koliler görevliler tarafından yerleştirildi.
Sözde özne Örtülü özne Yüklem
(zarf tüm.)

Cümlede yükleme "Nasıl yerleştirildi?" sorusu yöneltilmediğinde "görevliler tarafından" cevabı gelir ve bu kelime grubunun "zarf tümlecisi" olduğu düşüncesi ortaya çıkar. Halbuki "görevliler" işi yapan (özne) konumundadır. Ama bu söz grubunun doğrudan özne olarak adlandırılması mümkün değildir çünkü fiil edilgendir. Bu nedenle "örtülü özne" diye adlandırılır.

Özne Belirsizliği: Edilgen ve geçişsiz çatı özelliği gösteren fiillerin kullanıldığı cümlelerde öznenin herhangi bir türüne rastlanmaz. Çünkü fiil edilgen olduğu için gerçek özne yoktur, geçişsiz olduğu için de nesne yani sözde özne yoktur. Bu yapı, öznenin tamamen belirsizliği durumunu ortaya çıkarır.

Örnek

Bu sıcakta oturulmaz.

Fiil edilgendir ve özne için sorulan hiçbir soruya cümlede cevap yoktur. Bu cümlede öznenin herhangi bir türü yoktur, tam bir belirsizlik hâkimdir. Buna "özne belirsizliği" denir.

İşteş Çatıyla İlgili Özel Durumlar

1. İşteş çatıdaki fiillerin bir kısmı "karşılıklı" bir kısmı "birlikte" yapma ifade eder.

Örnek

Karşılıklı	Birlikte
gör-ü-ş	kaç-ı-ş
vur-u-ş	gül-ü-ş
tart-ı-ş	ağla-ş

2. Türkçede "-laş, -leş" ekleri bazı fiillerin sonuna eklendiğinde işteşlik yapar, bazı fiiller fiillerin sonunda ise "nitelikte eşitlik fiili" diye adlandırılan oluş fiilleri yapar. Nitelikte eşitlik fiilleri öznedeki değişimi ifade eden fiillerdir ve işteş değildir.

Örnek

İşteş Fiil

mektup-laş
selam-laş
mesaj-laş

Nitelikte Eşitlik Fiili

beyaz-laş
tembel-laş
güzel-laş

Bütün çatı ekleri fiilden fiil yapan ektir.

OABT Çıkış Soru

Bratislava'nın bir kalesi var. Tuna kıyısında bir tepenin üzerinden, dört köşesinde kulelerle şehre "tepeden bakıyor". Bu kuleler maket gibi duruyorsa da muazzam bir mimariye sahip. Son yıllarda kulelerin ikisi müze olmuş ama ben bu hâlini henüz görmedim.

Bu parçada aşağıdakilerden hangisi yoktur?

- A) Birleşik kelime
- B) Yüklem türüne göre farklı cümleler
- C) İsim tamlaması
- D) Sıfat tamlaması
- E) Birleşik çekimli fiil

Çözüm

Parçada I. ve III. cümlelerin yüklemi isim olduğundan (I.de yüklem "var", III.de "sahip") bu cümleler isim cümlesidir. II. ve IV. cümlelerin yüklemi fiil olduğundan (II.de "bakıyor", III.de "olmuş" ve "görmedim") bu cümleler de fiil cümlesidir. Bu nedenle "yüklem türüne göre farklı cümleler" kullanılmıştır. "Tuna kıyısında, tepenin üzeri, kulelerin ikisi" tamlamaları "isim tamlaması"dır. "Bu kuleler, muazzam bir mimari, son yıllarda, bu hâlini" tamlamaları ise "sıfat tamlaması"dır.

"Duruyorsa" < dur - uyur ise
Şimdiki Ek Fiil
Zaman

ifadesi "şimdiki zamanın hikâyesi"yle çekimlendiğinden birleşik çekimli fiildir.

Parçada birleşik kelime yoktur.

Cevap A

ÇÖZÜMLÜ TEST

1. Aşağıdaki cümlelerin hangisinde altı çizili sözcüklerle hem kılış hem durum fiili örneklenmiştir?

- A) Peçeteyi masaya saygılı biçimde bıraktı ve arka sıradaki sandalyelerden birine oturdu.
 B) Benzi sararmıştı, büyük bir bardak su ıçtı.
 C) Saçların beyazlamış, ayrıca iyiden iyiye göbeklenmiş.
 D) Bunca yıl onu aramış ve izini bulunca gizlice takip etmişler.
 E) Yemeği masaya getirdi, çok az vedi.

2. Aşağıdaki cümlelerin hangisinde yapıcı diğerlerinden farklı bir fiil, yüklem görevi üstlenmiştir?

- A) Konuyu sen de değerlendirmelisin.
 B) Bu lambalar yeterince ışıtmıyor.
 C) Avukatımız bizim çıkarlarımızı yeterince koruyamadı.
 D) Aramızdaki problem dostlarımızın yardımıyla çözüldü.
 E) Bunca yıldan sonra bir taziyede görüştük.

3. Aşağıdaki cümlelerin hangisinde diğerlerinden farklı yapıda bir birleşik eylem yüklem göreviyle kullanılmıştır?

- A) Arkadaşlar, siz ortalığı toparlayıverin.
 B) Sizden büyük biriyle böyle konuşamazsınız.
 C) Biz protokolü karşılarken siz salondakilere anlatadurun.
 D) Buradan sonra Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine başvuracağız.
 E) Aslında daha pozitif davranabilirdin.

4.

- I. En güzelini seçebilmek için jüri, kılı kırk yarı.
 II. Tarihi eser tahribatını bu yolla önleyemezsiniz.
 III. Bu kadar yoğun kullanılan bir araç elbette deforme olur.
 IV. On yıl sonra diploması olan ama becerisi, birikimi olmayan genç sayısının artacağını öngörüyoruz.

Yukarıdaki numaralı cümlelerin hangilerinde anlamca kaynaşmış birleşik fiiller kullanılmıştır?

- A) I ve II B) I ve III C) I ve IV
 D) II ve III E) III ve IV

5. Aşağıdaki cümlelerin hangisinde altı çizili sözcük çekimli fiil değildir?

- A) Yapılmış ve yapılacak tüm zulmlükler için direnç geliştirmeliyiz vicdanlarda.
 B) Bu bölgede yapılan en güzel yiyecek bence, dönerdi.
 C) İçimize sinen bir hayat için daha kaliteli bir eğitime yönelmeliyiz.
 D) O da kendince sevgisini ifade ediyor.
 E) Öğrencilerin sözlü ve yazılı ifade becerilerini geliştirmeye çalışıyorduk.

6. Azıcık bilgiyle koca şirket yönetip sonra da ticari başarı bekleyemeyiz.

Bu cümledeki yüklemle ilgili olarak aşağıda verilen bilgilerden hangisi yanlıştır?

- A) Birleşik yapıda bir eylemdir.
 B) Birleşik çekimli bir eylemdir.
 C) Geniş zaman kipinde çekimlenmiştir.
 D) Ek fiil kullanılmamıştır.
 E) Yeterlik birleşik eylemi vardır.

7. Bir tomurcuk gibi her sabah usul usul
 Gittikçe büyüyor sessizliğimiz
 Susuyor susmasına dudaklarımız ama
 Çalar saatler gibidir içimiz

Bu dizelerde ilgili olarak aşağıda verilen bilgilerden hangisi yanlıştır?

- A) Çekimli eylem kullanılmıştır.
 B) Ek eylem almış bir edat yüklem olmuştur.
 C) Zarf-fiil kullanılmıştır.
 D) Sıfat-fiil kullanılmıştır.
 E) Yüklem görevindeki fiil oldurgan çatılıdır.

8. İzbe sokaklardayım her akşamüstü
 Kuru dudaklarımda bir garip ısıklık
 Ve alıp verdiğim soğuk bir nefes gibi
 İçimde yer etti yalnızlık

Bu dizelerle ilgili olarak aşağıda verilen bilgilerden hangisi yanlıştır?

- A) Bir sözcük ek fiil olarak yüklem olmuştur.
 B) Bir fiil haber kipinde çekimlenerek yüklem olmuştur.
 C) Çekimli fiil dönüşlü çatılıdır.
 D) Çekimli fiil geçişsiz çatılıdır.
 E) Zarf-fiil kullanılmıştır.

9. Gerçek düşüncelerini açıklamaktan hep kaçındılar.

Toplumla uyum içindeymiş gibi davrandılar.

II

İşlerine gelmeyen durumları carpıttılar.

III

Bu parçada numaralanmış fiillerin çatısıyla ilgili olarak aşağıda yapılan değerlendirmelerden hangisi doğrudur?

	I	II	III
A) Edilgen	Edilgen	Geçişli	
B) Dönüşlü	Etken	Oldurgan	
C) Dönüşlü	Edilgen	Geçişli	
D) Etken	Edilgen	Edilgen	
E) Ettirgen	Etken	Oldurgan	

10. Yeterince çalışamamıştım. Bundan dolayı sınava hazır değildim aslında.

Yukarıdaki cümlelerle ilgili olarak aşağıda verilenlerden hangisi yanlıştır?

- A) Ek fiil bir ismi yüklem yapmıştır.
 B) Birleşik yapıda fiil kullanılmıştır.
 C) Birleşik çekimli fiil kullanılmıştır.
 D) Filimsi kullanılmamıştır.
 E) İkinci cümledeki yüklemi etken çatılıdır.

11. Heyder Baba keklüklerin uçanda
 Kol dibinen davşanların galhıp gaçanda
 Bahçaların çiçeklenip açanda
 Bizleri de bir mümkünse yad ele
 Açılmayan ürekleri şad ele

20. yüzyıl Azeri edebiyatı şairlerinden Muhammed Şehriyar'a ait bu dörtlükteki altı çizili sözcüklerin Türkiye Türkçesindeki karşılığı aşağıdakilerden hangisinde doğru verilmiştir?

- A) uçmuşken, kaçmışken, açmışken
 B) uçunca, kaçınca, açınca
 C) uçup, kaçıp, açıp
 D) uçarak, kaçarak, açarak
 E) uçtuğundan, kaçtığından, açtığından

12. Aşağıdaki cümlelerin hangisinde "et-" sözcüğü yardımcı fiil olarak kullanılmamıştır?

- A) Kendisi önemli bir rakamı Beşiktaş'a hibe etti.
 B) Zannedirim o yıllarda Anadolu yakasında bir eski evde oturuyormuş.
 C) Depremzedelere yardım etmek için giderken yolda kaza geçirmiştik.
 D) Doğrusu sizi takdim ederken bazı kaygılar taşıyordum.
 E) Bu insanlara ettiklerinizin cezasız kalması mümkün değil.

13. Aşağıdaki cümlelerin hangisinde bir fiil, aldığı ek sayesinde geçişlilik özelliği kazanmıştır?

- A) Nice emek vererek sevdirdik kitap okumayı çocuklara.
- B) Bu yaşlıları polisler geçirdi yolun karşısına.
- C) En ufak bir sorunda bizim yanımıza gelirdi.
- D) Yalıtım yapılacak olunca binayı komple boyatmışlar.
- E) İşlemleri ancak mahkeme kararıyla durdurduk.

14. Aşağıdaki cümlelerin hangisinde bir isim-fiil, ek fiil olarak yüklem görevi üstlenmiştir?

- A) Bu şartlar altında bu binada oturmayız.
- B) Titrerim mücrim gibi baktıkça istikbalime.
- C) Dışarıdan farklı görünüyor ama aslında karnını doyurmuş adamcağızın tek isteği.
- D) Bunca gayretin karşılığını az da olsa görmek rahatlatıyor insanı.
- E) Söyleyemem derdimi kimseye, ağyar duymasın diye.

15. Dursun adı, Dursun adı
O gitti, dursun adı
Dillerde türkû olsun
Yürekte vursun adı

Bu dördüyle ilgili olarak aşağıda verilen bilgilerden hangisi yanlıştır?

- A) Çekimli fiiller vardır.
- B) Haber kipi kullanılmıştır.
- C) Dilek kipi kullanılmıştır.
- D) Fiilimsi kullanılmıştır.
- E) Emir çekimi vardır.

16. Aşağıdaki cümlelerin hangisinde bir birleşik fiil, sıfat-fiile dönüştürülmüştür?

- A) Her şeyi terk ettirip bunalıma girmesine yol açtılar.
- B) Bu yarışma sınavına başvuracak kişilerin daha fazla bilgilendirilmesi gerekiyor.
- C) Genişletilmiş danışma kurulu toplantısı önümüzdeki hafta sonu yapılacak.
- D) İnsan olmak sıkıntıları göğüslemeye razı olmayı gerektirir.
- E) Daha ötesine geçtiğimizde kendini sorgulamakta zorlanırsın.

17. Aşağıdaki cümlelerin hangisinde özneye göre farklı çatıda bir sıfat-fiil kullanılmıştır?

- A) Aceleyle düzenlenen lobiye aldık misafirleri.
- B) Bunlar kötülükten kaçınan ama kötülüğe karşı dirençsiz insanlar yetiştirmişti.
- C) Yeni boyanan binaya girince temizlik kokusu nu aldık.
- D) Ertelenen sınav hepimizin sinirlerini altüst etmişti.
- E) Güvenlikçiler tarafından tartaklanan vatandaş çaresiz ve kırılgan ayrıldı oradan.

18.

- I. Mezarımı kazın bayıra düze
- II. Yönünü çevirin sıldan yüze
- III. Benden selam söylen sevdiğimize
- IV. Başını koysun karalar bağlasın
- V. Gurbet elde kaldım diye ağlasın

Yukarıdaki dizelerin hangisinde yüklem geçişsiz bir eylemdir?

- A) I. B) II. C) III. D) IV. E) V.

19. Cümlede kullanılmayan, tek başına söylenen "yakacak" sözcüğü ile ilgili olarak

- I. yapı
- II. çatı
- III. çekim
- IV. tür

bilgilerinden hangisi hakkında kesin ve doğru karar verilebilir?

- A) I ve II B) II ve III C) III ve IV
- D) Yalnız II E) Yalnız IV

20. Çekti ayakları kahveye vardı,

Açtı tabakasını, sigara sardı.
Daldı... neden sonra garsonu gördü,
'Çay' dedi, yutkundu, eğdi başını.

Yukarıdaki dördüyle kaç tane çekimli eylem kullanılmıştır?

- A) 10 B) 9 C) 8 D) 7 E) 6

ÇÖZÜMLER

1. B seçeneğinde "sarmak" oluş, "içti" kılış fiili; C seçeneğinde "beyazlamak" oluş, "göbeklenmek" yine oluş fiili; D seçeneğinde "aramak" ve "takip etmek" kılış fiili; E seçeneğinde "getirmek" ve "yemek" kılış fiili olarak kullanılmıştır. A seçeneğinde ise "bırakmak" kılış, "oturmak" durum fiilidir.

Cevap A

2. Soru yapıya yönelik olduğuna göre basit, türemiş ve birleşik sınıflandırması yapılacaktır. A seçeneğinde yüklem "değ-er-le-n-dir-" şeklinde yapılanmıştır ve türemiştir. B seçeneğinde yüklem "ış-t-" şeklinde yapılanmıştır ve türemiştir. D seçeneğinde yüklem "çöz-ü-l-" şeklinde yapılanmıştır ve türemiştir. E seçeneğinde yüklem "gör-ü-ş-" şeklinde yapılanmıştır ve türemiştir. C seçeneğinde ise yüklem "koru-y-a(-ebil)-ma-" şeklinde yapılanmıştır ve özel birleşik fiil durumundadır.

Cevap C

3. Soru farklı yapıda birleşik eylem dediğine göre birleşik eylemleri kendi içindeki sınıflandırmaya göre inceleyeceğiz. A seçeneğinde "toparla-y-iver" sözcüğü (tezlik) özel birleşik eylem, B seçeneğinde "konuş-a(-ebil)" sözcüğü (yeterlik) özel birleşik eylem, C seçeneğinde "anlat-adur" sözcüğü (sürelik) özel birleşik eylem, E seçeneğinde "davran-ebil" sözcüğü (yeterlik) özel birleşik eylem olarak kurgulanmıştır. D seçeneğindeki "baş-vur" sözcüğü ise anlamca kaynaşmış birleşik sözcüktür.

Cevap D

4. I. cümlede yüklem "kılı kırk yarmak" deyimidir ve anlamca kaynaşmış birleşik fiildir. II. cümlede yüklem "önle-y-e(-ebil)" şeklindedir ve özel birleşik fiildir. III. cümlede yüklem "deforme ol" şeklindedir ve yardımcı fiille kurulmuş birleşik fiildir. IV. cümlede yüklem "ön-gör" şeklindedir ve anlamca kaynaşmış birleşik fiildir.

Cevap E

5. Çekimli fiil, kip-zaman eki almış ve bir şahsa bağlanmış fiil demektir ve cümlede yüklem görevi üstlenir. Buna göre A seçeneğinde "geliştir-meli-y-iz" sözcüğü gereklilik I. çoğul şahsa göre, C seçeneğinde "yönel-in" sözcüğü emir II. çoğul şahsa göre, D seçeneğinde "ifade et-i-yor" sözcüğü şimdiki zaman III. tekil şahsa göre, E seçeneğindeki "çalış-ı-yor-idi-k" sözcüğü şimdiki zamanın hikâyesi I. çoğul şahsa göre çekimlenmiştir. B seçeneğindeki "döner-idi" sözcüğü zaten fiil değil isimdir.

Cevap B

6. Yüklem "bekle-y-e(-ebil)-me-y-iz" sözcüğüdür. Bu sözcük yeterlik birleşik eylemi ile kurulmuş özel birleşik eylemdir. Geniş zaman kipinde çekimlenmiştir. Yani basit çekimlidir. Ek fiil kullanılmamıştır.

Cevap B

7. Metinde "büyüyor" sözcüğü çekimli eylemdir dolayısıyla A seçeneği doğru bilgi aktarmaktadır. B seçeneğindeki bilgi doğrudur çünkü "gibi-dir" sözcüğü ek eylem almış edattır. C seçeneğindeki bilgi doğrudur çünkü "gittikçe" sözcüğü zarf-fiildir. D seçeneğindeki bilgi doğrudur çünkü "çalar saat" ifadesinde birinci sözcük sıfat-fiildir. E seçeneğindeki bilgi yanlıştır çünkü oldurgan fiil diyebilmemiz için her şeyden önce fiilde "-r, -t, -tır" eklerinden biri bulunmalıdır. Halbuki metindeki "büyüyor" ve "susuyor" yüklemelerinde bu ekler yoktur.

Cevap E

8. A seçeneğindeki bilgi "sokaklarda-y-ım" sözcüğünde ek fiilin geniş zaman I. tekil kişi eki kullanılarak örneklendirilmiştir. B seçeneğindeki bilgi "yer et-ti" sözcüğünde geçmiş zaman kipi kullanılarak örneklendirilmiştir. D seçeneğindeki bilgi "yer etti" sözcüğünde örneklendirilmiştir çünkü bu sözcük nesne almaz ve geçişsiz çatılıdır. E seçeneğindeki bilgi "alıp" zarf-fiili ile örneklendirilmiştir. C seçeneğinde yüklem dönüşlü çatılı olduğu belirtilmiş ancak fiilin dönüşlü olması için "-l, -n" eklerini alması gerekirdi. Bu ekleri almayan bir fiilin dönüşlü olması mümkün değildir.

Cevap C

9. I. sözcük "kaç-ı-n-" şeklinde yapılanmıştır ve "kendini kendine" anlamı vermektedir, dönüşlü çatılıdır. II. sözcük "davran-" şeklindedir ve çatı eki almamıştır, etken fiildir. III. sözcük "çarp-ı-t-" şeklinde yapılanmıştır ve geçişsiz bir fiilken aldığı "-t" eki sayesinde oldurgan çatılı olmuştur. Dönüşlü, etken ve oldurgan sıralaması B seçeneğindedir.

Cevap B

10. A seçeneğindeki bilgi "hazır değildim" sözcüyle örneklendirir. B seçeneğindeki bilgi "çalış-a(-ebil)-ma-mış-ı-m" sözcüğüyle örneklendirir, bu sözcükte "çalış" fiili "ebil" yeterlik fiiliyle birleşmiştir. C seçeneğindeki bilgi "çalış-a(-abil)-ma-mış-ı-m" sözünde "geçmiş zamanın hikâyesi" şeklinde örneklendirilmiştir. D seçeneğinde fiilimsi yoktur denmiş ve doğru bilgi aktarılmıştır. E seçeneği ikinci cümlelerin çatısı hakkında bilgi veriyor ama bu cümlelerin yüklemi isimdir ve çatı incelemesi yapılamaz.

Cevap E

11. Sorulan sözcüklerdeki ek "-anda" şeklindedir ve Türkiye Türkçesindeki "-ınca" ekinin yerini tutar. Buna göre sözcükler "uçunca, kaçınca, açınca" şeklinde anlaşılır.

Cevap B

12. Soruda istenen "et-" yardımcı fiili önündeki isimle birlikte bir anlam verirse yardımcı fiil, tek başına bir anlam verirse esas fiil olarak değerlendirilir. Diğerleri önündeki isimle bütünleşirken E seçeneğindeki "ettik-lerinizin" sözcüğü "yapılan kötülükler" anlamında ve tek başına kullanılmıştır, yardımcı fiil değildir.

Cevap E

13. Bir fiilin aldığı ek sayesinde geçişli olması demek o fiilin oldurucu çatıya girmesi demektir. Buna göre A seçeneğindeki "sev-dir-" fiili geçişliken ek almış ve ettirgen olmuştur. B seçeneğindeki "geç-ir-" fiili geçişliken ek alıp ettirgen olmuştur. C seçeneğindeki "gelirdi" fiili çatı eki almamıştır. D seçeneğindeki "boya-t-" fiili geçişliken ek almış ve ettirgen olmuştur. E seçeneğindeki "dur-dur-" fiili ise geçişsiz iken "-dur" eki alarak oldurucu çatılı olmuştur.

Cevap E

14. A seçeneğindeki "oturmaz" B seçeneğindeki "titirir" D seçeneğindeki "rahatlatıyor" ve E seçeneğindeki "söyleyemem" sözcükleri çekimli fiildir ve cevap olamaz. C seçeneğinde ise "görünüyor" ve "doyurmak-mış" şeklinde iki yüklem var. Bu yüklemelerden "doyurmak-ı" ek fiil almış bir isim-fiildir.

Cevap C

15. Metindeki "gitti, vursun" sözcükleri çekimli fiildir ve A seçeneğindeki bilgi doğrudur. "git-ti" sözcüğü geçmiş zaman ekiyle kullanılmıştır, dolayısıyla haber kipindedir ve B seçeneğindeki bilgi doğrudur. "vur-sun" sözcüğü dilek kiplerinden emir çekimiyle kullanılmıştır ve C seçeneği doğrudur. "olsun" sözcüğünde emir çekimidir ve E seçeneğindeki bilgi doğrudur. Metinde fiilimsi yoktur.

Cevap D

16. Seçeneklerde sıfat-fiil olarak sadece "başvuracak, genişletilmiş, geçtiğimizde" sözcükleri vardır. Bunlardan "başvuracak" sıfat-fiili birleşik yapı bir sözcükten elde edilmiştir.

Cevap B

17. A seçeneğindeki "düzenle-n-en" C seçeneğindeki "boya-n-an" D seçeneğindeki "ertele-n-en" E seçeneğindeki "tartakla-n-an" sıfat-fiilleri "-n" eki almış ve başkası tarafından anlamı taşıyor, bu fiiller editgen çatılıdır. B seçeneğindeki "kaç-ı-n-an" sözcüğü ise "-n" eki almış ve kendi kendine anlamı taşıyor ve dönüşlü çatıdadır.

Cevap B

18. I. cümledeki "kazın" II. cümledeki "çevirin" III. cümledeki "söylen" ve IV. cümledeki "bağlasın" fiilleri nesne alır ve geçişli fiillerdir. V. cümledeki "kaldım" ve "ağlasın" fiilleri nesne almaz, dolayısıyla geçişsiz fiillerdir.

Cevap E

19. Bu sözcükteki "-acak" eki fiilden isim yapan ek olarak da ele alınabilir, zaman eki olarak da ele alınabilir. Buna bağlı olarak cümlede kullanılmadan yapı konusunda karar veremeyiz. Verilen sözcük çatı eki almamıştır dolayısıyla özneye göre etken, nesneye göre geçişli çatı çeklinde bir karar verilebilir. Sözcük cümlede kullanılmadığından çekimli olup olmadığının tespiti mümkün değildir. Çünkü "-acak" yapım eki de olabilir, çekim eki de olabilir. Sözcüğün türünü bu şekilde belirlemek mümkün değildir. Çünkü bu sözcük cümlede kullanıldığı yere göre fiilimsi ya da fiil olarak değerlendirilebilir. Bu durumda sözcüğün sadece çatısı belirlenmektedir.

Cevap D

20. Çekimli eylem, kip-zaman ve kişi kavramına bağlanmış eylem demektir. Buna göre "çek-ti, var-dı, aç-tı, sar-dı, dal-dı, gör-dü, de-di, yutkun-du, eğ-di" sözcükleri geçmiş zamanda III. tekil kişiye göre çekimlenmiştir. Dokuz tane çekimli eylem vardır.

Cevap B

IV. İSİMLER

Varlıkları, kavramları karşılayan sözcüklere isim (ad) denir. İsim, temel sözcük türüdür. Türkçedeki ek sistemi hem yapım ekleri hem çekim ekleri, fiil ve isim türünden sözcüklere göre oluşmuştur.

İsimler çeşitli kriterlerden hareketle sınıflandırılır.

A. VERİLİŞİNE GÖRE İSİMLER

İsimler ve verildikleri, karşıladıkları varlıklar arasındaki ilişki ele alındığında şu anlaşılmıştır. Kök hâlinde bir isim ile karşıladığı varlık arasında mantıksal bir ilişki yoktur. Örneğin "kum" sözcüğü ile bunun karşıladığı varlık arasında mantıksal, anlamsal bir ilişki yoktur. Başka bir ifade ile "kum"a niçin "kum" denmiştir sorusuna cevap verilemez.

İsimler, verildiği varlığın eşsiz olması ya da sıradan olmasına göre gruplandırılır.

Cins isimler (Tür Adları): Aynı türden varlıkları karşılayan isimlerdir. Türkçede çok sayıda bulunan "toprak, hava, sevgi, kin, göz ..." gibi sözcükler bu kapsamda değerlendirilir.

Özel isimler: Eşi benzeri olmayan, bir tek olan varlıkları karşılayan isimlerdir. Özel isimlerin önemli bir kısmı cins isimlerden elde edilmiştir. Türkçede "yağmur, özgür, potlat..." gibi isimler cins isimdir ama insanlara verildiğinde özel isme dönüşür.

B. NİTELİKLERİNE GÖRE İSİMLER

İsimler karşıladığı varlığın, kavramın niteliğine göre sınıflandırılır.

Somut (Müşahhas) isimler: Duyularla algılanabilen varlıkları karşılayan isimlerdir.

Örnek

ağaç, taş, su, kitap...

Soyut (Mücerret) isimler: Duyularla algılanamayan, varlığını zihinsel yolla kavradığımız kavramları karşılayan isimlerdir.

Örnek

sevgi, kin, merak, kaygı, şüphe...

Somut ve soyut isimler cümlede kullanıldıkça nitelik kaymasına uğrayabilir. Yani sözcük somuttan soyuta ya da soyuttan somuta geçebilir.

Bu çocukta kafa yok. ("kafa" sözcüğü somut iken "akıl, mantık" anlamı kazanarak soyutlaşmıştır.)

Aşkı, biraz sakın ol! ("aşk" sözcüğü soyut iken "kişi, insan" anlamı kazanarak somutlaşmıştır.)

Hareket isimleri (Eylemlilik): Varlık yerine hareketi karşılayan isimlerdir. Aslında fiilimsi konusunda ele alınan isim-fiiller, aynı zamanda hareket isimidir. Hareket isimleri "-mak, -me, -ış" ekleriyle oluşturulur ve bu sözcükler cümlede aynen isimler gibi kullanılır.

Örnek

Zirveye tırmanmayı istiyordu. (Hâl eki alarak nesne görevinde kullanılmış hareket ismi)

Tek istediği yalnız kalmaktı. (Ek fiil alarak yüklem görevi üstlenmiş hareket ismi)

Küçültmeli isimler: Türkçedeki bazı eklerin kullanımı sonucunda anlamında kısma, küçültme gibi değişimler gerçekleşmiş isimlere küçültmeli isimler denir. Bu isimlerde "-cik, -cek, -ceğiz, -imtrak, -sı, -imsi..." ekleri kullanılır.

Örnek

Elleri minicikti.

Küçültme eklerini alan ekler, küçültme anlamı dışında da anlamlar verebilir. Bu anlamlar sevgi, acıma gibi duygularla ilgilidir.

Kadıncağız nasıl da zorlanıyor yürürken. (acıma)

Anneciğim hep fedakârdır. (sevgi, saygı)

Pekiştirmeli isimler: Türkçede bazı ön seslerden yararlanılarak kurgulanan isimlerdir. Sözcükler "m, p, r, s" seslerinden yararlanılarak pekiştirilir.

Örnek

bembeyaz → be-m-beyaz taze → ta-p-taze

tertemiz → te-r-temiz tastamam → ta-s-tamam

Küçültmeli ve pekiştirmeli isimler, sıfat ve zarf olarak da kullanılır. Sözcüğün türüne dikkat etmek gerekir.

Saçları bembeyazdı. (sözcük isim olarak kullanılmıştır.)

Bembeyaz saçları vardı. (sözcük sıfat olarak kullanılmıştır.)

Saçları bembeyaz görünüyordu. (sözcük zarf olarak kullanılmıştır.)

C. NİCELİKLERİNE GÖRE İSİMLER

İsimler, karşıladıkları varlığın sayısal özelliklerine göre de sınıflandırılır.

Tekil İsimler: Sayıca bir adet olan varlığı karşılayan isimlerdir.

Çoğul İsimler: Sayıca birden fazla olan varlığı karşılayan isimlerdir. Çoğulluk, isimlere "-lar, -ler" eklerinin getirilmesiyle yapılır.

Topluluk İsimleri: Bir topluluğu, grubu karşılayan isimlerdir. Tekil yapıda çoğul anlam veren "takım, sürü, halk, konsey, tim..." gibi sözcüklerdir.

D. YAPISINA GÖRE İSİMLER

Basit İsimler: Yapım eki almamış isimlerdir: hava, kuzu, su, masa, düş...

Türemiş İsimler: Yapım eki almış isimlerdir. Türemiş isimler isim köklerinden ya da fiil köklerinden elde edilebilir: su-cu, hava-ı, doğ-um, sev-gi...

Birleşik İsimler: En az iki sözcüğün anlamca bütünleşmesiyle elde edilen sözcüklerdir: ana + yurt, on + başı, imam + bayıldı...

E. İSİMLERDE ÇEKİMLEME

İsimler cümlede kullanılırken çekim eklerini alır. Bu ekler sözcükler arasında ilişki kuran ve cümle kuruluşunu sağlayan eklerdir.

Hâl (Durum) Ekleri: İsim cinsinden sözcüklerin cümledeki öge görevini belirleyen eklerdir. "Bicim Bilgisi" bölümünde konu anlatıldığı için bu bölümde sadece hatırlatılacak ve bazı özel durumlar değerlendirilecektir.

Yalın Hâl: Eki yoktur. Bu durumdaki sözcük cümlede özne ya da nesne görevi üstlenir.

Belirtme Hâli: Eki "-ı, -i, -u, -ü" şeklindedir ve eklendiği sözcüğün belirttiği nesne yapar.

Yönelme Hâli: Eki "-a, -e" şeklindedir ve eklendiği sözcüğün dolaylı tümleç ve zarf tümleci yapar.

Bulunma Hâli: Eki "-da, -de" şeklindedir ve eklendiği sözcüğün dolaylı tümleç ve zarf tümleci yapar.

Ayrılma Hâli: Eki "-dan, -den" şeklindedir ve eklendiği sözcüğün dolaylı tümleç ve zarf tümleci yapar.

Bu hâller dışında eşitlik eki de hâl eki kapsamında değerlendirilmektedir. Fakat bu durum bütün bilim insanları tarafından kabul edilmiş değildir. Söz konusu ekim eki mi, yapım eki mi olduğu konusu tartışmaya açıktır. Çünkü hâl ekleri sözcükte anlam değişikliği yaratmaz; pozisyon değişikliği yaratır, öge belirler. Halbuki eşitlik ekleri anlam değişikliği yaratmaktadır, yani bir yapım ekinin işlevlerini yerine getirmektedir.

Eşitlik Hâli: İsimlere eklenen "-ca, -ce" ekleriyle sağlanır. Ögelerle ilgisi yoktur; eşitlik, benzerlik, görelilik, karşılaştırma anlamları verir: ailece, yaşça, binlerce, bence...

İyelik Ekleri: Eklendiği ismin sahibini kişi olarak ifade eden eklerle iyelik ekleri denir. Bu ekler kişilere göre sırasıyla "-m, -n, -(s)i; -mız, -nız, -leri" şeklindedir.

Tamlama Ekleri: Bir ismi başka bir isme bağlayan eklerle tamlama ekleri denir. Tamlama ekleri tamlayan eki "-ın, -in" ve tamlanan (iyelik) eki "-(s)i, -(s)i" şeklindedir. İsim tamlaması, bu konunun devamında ayrıca ele alınacaktır.

İlgi (Zamiri) Eki: İsim tamlamasını kısaltmaya yarayan "-ki" ekine ilgi eki denir. Tamlayan ekinden sonra gelir ve bu sayede tamlanan düşer.

"İlgi eki" ifadesi, tamlayan (genitif) eki "-ın, -in" için de kullanılmaktadır.

Çoğul Eki: Eklendiği ismin sayıca birden fazla olduğunu ifade eden "-lar, -ler" ekine çoğul eki denir.

Ek Fiil: Eklendiği ismi yüklem yapan ek grubudur. Aynı zamanda fiillerde de birleşik zamanlı çekim yapan ek fiil "-idi, -imiş, -ise; -im, -sin, -dir, -iz, sizin, -dirler" eklerinden oluşmaktadır.

F. İSİM TAMLAMASI

Türkçede sözcük ihtiyacını karşılamak için türetme, birleşik sözcük yapma, yabancı dillerden sözcük alma gibi yöntemler kullanılır. Ancak, ihtiyaçlar sınırsızdır ve bunları karşılamak için bazen sözcük yetmez ve onun yerine geçici olarak bir araya getirilen sözcük öbekleri kullanılır. Türkçede sözcük öbeği oluşturma en işlek yolu isim tamlaması kurmaktır. Bu söz grupları anlatımı oldukça rahatlatan dil birlikleridir.

İsim tamlaması cümlede kullanılırken sanki bir sözcükmiş gibi davranır. Görevi tamlamanın tamamı üstlenir. Başka bir ifadeyle tamlamalar, cümlede ögeler bulunurken parçalanamaz.

İsim tamlamaları, cümlede isimlerin üstlendiği bütün görevleri üstlenebilir. Yani her ögeyi oluşturabilir.

Türkçede isim tamlaması birkaç şekilde kurulur:

Belirtili İsim Tamlaması

Hem tamlayanın hem de tamlananın ek aldığı tamlamalar. İkinci sözcüğün birinciye ait olduğu anlamı verir.

Örnek

Herkese onu gençliğin temsilcisi olarak görmeye başladı. gençlik-in temsilci-(s)i (temsilci, gençliğe ait)

Dönemin şartları oldukça farklıydı.

dönem-in şartlar-ı (şartlar, döneme ait)

Belirtili isim tamlamalarında aşağıda verilen özellikler görülür:

✓ Tamlayan ile tamlanan arasına sözcük girebilir.

Şirketin eski yöneticisi oldukça babacan bir adamdı. şirket-in eski yönetici-(s)i

✓ Tamlayan ile tamlanan yer değiştirebilir.

Öfkesini bir türlü yatıştıramadık çocuğun.

Öfke-(s)i çocuk-un → çocuk-un öfke-(s)i

✓ Zamirler, tamlayan ya da tamlanan göreviyle kullanılabilir.

Senin fikrini de duyalım. → sen-in fikir-in

Salonun şurası boş kalmış gibi. → salon-un şura-sı

Tamlayanı zamir olan isim tamlamalarında bazen tamlayan zamirler düşer. Tamlanan durumundaki sözcük sonunda iyelik eki bulunan bir unsur olarak yalnız kalır. Bunlara "tamlayanı düşmüş isim tamlaması" adı da verilir.

Şiirinizi çok beğendik. → (sizin) şiirinizi

Evimiz şehrin kenarında büyükçe bir bahçenin içindeydi. → (bizim) evimiz

✓ Bir tamlayan birden fazla tamlanana ya da bir tamlanan birden fazla tamlayana bağlanabilir.

Okulun boyası ve temizliği tamamlandı. → okulun boyası, okulun temizliği

Kayseri'nin ve Konya'nın yolları oldukça geniştir. → Kayseri'nin yolları, Konya'nın yolları

Belirtisiz İsim Tamlaması

Sadece tamlananın ek aldığı tamlayanın ek almadığı isim tamlamasıdır. Bu tür tamlamalar anlamca daha geneldir.

Örnek

Bu insanları sıkıntıya sokan şey sınav psikolojisiydi aslında. sınav psikoloji-(s)i

Etrafımızda kan kokusu devam ederken huzur bulmamız mümkün değil.

kan koku(s)u

Sevda şarkıları söylemek, tatil geceleri için alışılmış bir şey olmuştur.

sevda şarkılar-ı tatil geceler-i

Belirtisiz isim tamlamalarında tamlayan ile tamlanan arasına sözcük girmez. Bu tamlamaların önüne gelen sıfatlar tamlamanın tamamını etkiler.

Örnek:

yoğun kar yağışı
Sıfat B.siz isim tamlaması

Bu örnekte "yoğun" sözcüğü tamlamanın tamamını etkilemektedir.

Zincirleme İsim Tamlaması

En az üç isimden oluşan isim tamlamasına zincirleme isim tamlaması denir. Bu tamlamalarda tamlayan ya da tamlanan kendi içinde en az iki sözcük barındırır.

Örnek

Üniversite öğrencilerinin talepleri arada kaynadı.

üniversite öğrencileri-(n)in talepler-i

Türkçenin ses yapısı özenle korunmalıdır.

Türkçe-(n)in ses yapı-(s)i

Bir isim tamlaması, başka bir ismin sıfatı olarak kullanılabilir; bunları zincirleme isim tamlamasıyla karıştırmamak gerekir.

Limon sarısı gömlek giymişti üstüne.

limon sarı-(s)i limon sarısı gömlek
İsim tamlaması Sıfat İsim

Takısız İsim Tamlaması

Takısız isim tamlaması bilim insanları tarafından tartışılan bir konudur. Çünkü isim tamlamasının temel prensiplerine aykırı biçimde oluşmaktadır. İsim tamlamasının tanımında yer alan "ait olma" özelliğine sahip değildir. Bazı dilciler bu tamlama türünü sıfat tamlaması olarak değerlendirmektedir. Bize göre de sıfat tamlamasıdır.

Örnek Soru

İpek mendil tane tane

İsim tamlamasında ikinci sözcük (tamlanan) birinci sözcüğe (tamlayan) ait olur. Halbuki bu tamlamada böyle bir ilişki yoktur.

ÖAET Çıkmış Soru

Belirtisiz isim tamlamasına gelen sıfatlar, tamlamanın bütünü niteler.

Aşağıdaki cümlelerin hangisinde bu kurala uymayan bir örnek vardır?

- A) Elinde içi dolu pazar poşetleriyle eve döndü.
- B) Bankalar düşük faizle, kullanılmış araç kredisi vermeye başladı.
- C) İki arkadaş, büyük çınar ağacının gölgesinde oturup sohbet ettiler.
- D) Yaz aylarında soğuk maden suyu içmek ferahlık verir.
- E) Ünlü ses sanatçısı son konseriyle gönülleri fethetti.

Çözüm

"İçli dolu pazar poşetleri" > Tamlamanın Sıfat Belirtisiz İ. T. bütünü nitelenmiş.

B'de,

"kullanılmış araç kredisi" >

Sıfat Belirtisiz İ. T.

"kullanılmış" sıfatı; "araç kredisi"yle değil, "araç" sözcüğüyle ilgilidir. Dolayısıyla sıfat yalnızca tamlananla ilgilidir. Bu nedenle tamlamanın bütünü nitelenmemiştir.

C'de,

"büyük çınar ağacı" > Tamlamanın bütünü nitelenmiş.

Sıfat Belirtisiz İ. T.

D'de,

"soğuk maden suyu" > Tamlamanın bütünü nitelenmiş

Sıfat Belirtisiz İ. T.

E'de,

"Ünlü ses sanatçısı" > Tamlamanın bütünü nitelenmiş

Sıfat Belirtisiz İ. T.

Cevap B

Örnek Soru

Belirtili isim tamlamaları ile ilgili olarak,

- I. Ayrılma durumu eki tamlayan eki göreviyle kullanılabilir.
- II. Tamlayanla tamlanan arasına sözcük girebilir.
- III. Zamirler, tamlayan ya da tamlanan görevinde kullanılabilir?

özelliklerinden hangileri doğrudur?

- A) Yalnız I
- B) Yalnız II
- C) I ve II
- D) II ve III
- E) I, II ve III

Çözüm

"Aşağıdakiler – den hangisi" örneğinde olduğu gibi "–den" ayrılma durumu eki, tamlayan eki (-In) görevinde kullanılabilir.

Bunların hepsi
Tamlayan Tamlanan
↓ ↓
Zamir Zamir

Tamlayan ve tamlanan zamir olabilir.

Çocuğun hüznünü bakışları

Tamlayan Tamlanan

Tamlayan ile tamlanan arasına sözcük girebilir.

Cevap E

ÇÖZÜMLÜ TEST

1. Dergi okuyan insan sayısı her geçen gün azalıyor. Bu cümledeki altı çizili sözcük aşağıdakilerden hangisinin örneği olamaz?

- A) Türemiş isim
- B) Yalın hâlde isim
- C) Somut isim
- D) Topluluk ismi
- E) Cins isim

2. Ortam bir hayli sıcaktı.

Bu cümledeki, altı çizili sözcükle ilgi olarak aşağıda yapılan değerlendirmelerden hangisi yanlıştır?

- A) Ek fiil sayesinde yüklem olmuş bir isimdir.
- B) Basit yapılı bir isimdir.
- C) Cins isimdir.
- D) Tekil isimdir.
- E) Ses düşmesi olan bir isimdir.

3. Cümlede isim çekim eklerinden birini alan sözcük isimdir.

Bu bilgiden hareketle aşağıdaki altı çizili sözcüklerden hangisi isim değildir?

- A) Bunlar, yarınlarından nasıl bu kadar emin olabiliyor?
- B) Bu toplantılar verilmiş kararları meşrulaştırmak için yapılıyor.
- C) Bize karşı her zaman ıcten davrandı.
- D) Bunca zorluk içinde bize zaman ayırmayı düşünüyor.
- E) Çocuğunun ismini "Efkar" koyan yüreğin acısını anlayamaz bizim topraklardan olmayan.

4.

- Bir isim çekim eki başka bir isim çekim eki yerine kullanılmıştır.
- Bir isim çekim eki yapım eki yerine kullanılmıştır.
- Bir isim yüklem olmuştur.
- Bir ismin tamlayan göreviyle kullanılmıştır.

Aşağıda verilen altı çizili sözcükler yukarıdaki bilgilerle eşleştirildiğinde sözcüklerden hangisi açıktadır?

- A) Neden zamanın hızla değişen ruhunu görmezden geliyorsunuz.
- B) Bu toplantıya gözde şirketlerin temsilcileri davet edildi.
- C) O da senin kadar hırslı bence.
- D) Kitaplardan birkaçını masaların üzerine bırakın demiştim.
- E) Uzaklarda dertleşenler, selam sizlere!

5. Aşağıdaki cümlelerin hangisinde altı çizili sözcük isimdir?

- A) Tuzhisar'a tepeden baktığınızda gölün kıyısındaki bembeyaz tuzla sizi şaşırtır.
- B) Minicik ellerin bu işleri yapması yürek burkuyor.
- C) Mesai bitimine kadar mutfağı tertemiz yapacaksınız, dedi.
- D) Bu mekânda her şey taptaze bana göre.
- E) Duvarlara odunu bir görünüm kazandırmışlardı.

6. Aşağıdaki dizelerde verilen altı çizili sözcüklerden hangisi isimdir?

- A) Yalnızlık çakmak taşı gibi sert, elmas gibi keşkin.
- B) Ne yana dönersen bir yerin kesilir fena kan kaybedersin.
- C) Kapını çalan olmadı mı hele elini tutan.
- D) Bilekleri bembeyaz kuğu boynu parmakları uzun ve ince.
- E) Sımsıcak bakışları suç ortağı kaçamak gülüşleri gizlice.

7. Aşağıdaki cümlelerin hangisinde altı çizili sözcük soyut anlamlı bir isimken yapım eki alarak somut anlamlı bir isme dönüşmüştür?

- A) Bu yüreksiz ve anlamsız tavırlar aslında ilişkilerin daha da bozulmasına yol açıyor.
 B) Konuyu üst makamlara bildirmek için daha dün dilekçe yazdık.
 C) Savgılı bir genç ama alanında yeterince uzman değil.
 D) Yanşmacı fakat bir o kadar da centilmence tavırlar bekliyoruz.
 E) Onun için herkes "kafalı bir çocuk" derdi lise yıllarımızda.

8. Tamlayan görevindeki zamir düşerse tek başına kalan tamlanan için tamlayıcı düşmüş isim tamlaması ifadesi kullanılır.

Aşağıdaki cümlelerin hangisinde tamlayıcı düşmüş isim tamlaması ek fiil olarak yüklem görevi üstlenmiştir?

- A) Bu eserin yayım hakları şirketimiz tarafından alındı.
 B) Şu gördüğün eski ve küçük bina benim okuduğum ilkokuldu.
 C) Hayallerimizdi bizi karlı dağlara süren.
 D) Daha ne isterim ki bu mutluluğun üzerine?
 E) Bakiler'in en güzel şiipleri Duvak'tadır bence.

9.

- I. İsim tamlamasında tamlayan ile tamlanan arasına sözcük girebilir.
 II. İsim tamlamasında tamlayan düşebilir.
 III. İsim tamlamasında tamlanan eki kullanılmamış olabilir.
 IV. İsim tamlamasında tamlayan ile tamlanan yer değiştirmiş olabilir.

Aşağıdaki cümlelerden hangisi yukarıdaki bilgilerden biri için örnek olamaz?

- A) Karalar'ın Hüseyin yine hapse düşmüş.
 B) Dersimiz bitmek üzere.
 C) İşin en ilginç yanı aynı gün içinde gerçekleşmiş olması.
 D) Etiketini çıkarın gömleğin.
 E) Birkaç gün içinde karar verilir.

10. Aşağıdakilerin hangisinde bir ad tamlaması başka bir adın sıfatı olarak kullanılmıştır?

- A) Eylül sarısı günlerde biz acı çekerken siz top oynuyordunuz.
 B) Üsküdar'ın dar sokaklarını unutamam.
 C) Bilimsel düşünceden korkmak nasıl bir şeydir?
 D) Klasik arabalar fuarına katılmak istiyorum.
 E) Modern zamanların eşkiyası kibar ve yakışıklı beyler olarak çıkıyor karşımıza.

11. Bir cümle, isim tamlamasında tamlayan görevi üstlenmiş olabilir.

Aşağıdakilerin hangisinde bu durum örneklenmiştir?

- A) Daha iyi günler görme umudumuz devam ediyor.
 B) Çocukları yanlış yetiştirdik, şimdi de çözüm bulmaya çalışıyoruz.
 C) "Herkes aynı şeyi istiyor." demekle yetinemezsiniz.
 D) "Ben de gülemedim yalan dünyada." sözü pek çok kişiye seslenir aslında.
 E) Annem evlilik bahsinde "kadınlara merhamet, erkeklere cesaret" diyor nedense.

12. Aşağıdaki cümlelerin hangisinde altı çizili isim, karşıladığı varlığın bütününe yönelik kullanılmıştır?

- A) Lider olağanüstü özellikleri olan biri değildi.
 B) Bunca tartışmanın arasında kişisel talebini öne çıkaran vatandaş azarladılar.
 C) Benim gözümde sanatçı, muhalif duruş sergileyen ve risk alan kişidir.
 D) Eşim benim tempolu hayatıma ayak uydurmakta zorlanıyordu.
 E) Zemini çok kaygan ve stresli bir iş yapmanın yorgunluğunu yaşıyorum.

13. Aşağıdaki seçeneklerin hangisinde bütün sözcükler isimdir?

- A) Seni düşünüyorum bu hengâmenin ortasında.
 B) Rüzgâr esiyor serin serin.
 C) Paramparça düşmüş gönül ufkuma.
 D) İki yıldız gibi gözlerin.
 E) Cebeci İstasyonu'nda gece yarısı.

14. Servet Somuncuoğlu yaptığı çalışmalarla "Türkler Anadolu'ya Malazgirt'ten çok önce geldiler." tezini kanıtladı.

Yukarıdaki cümlede bulunan isim tamlamasıyla ilgi olarak aşağıda verilen bilgilerden hangisi doğrudur?

- A) Belirtili isim tamlaması kullanılmıştır.
 B) Zincirleme isim tamlaması kullanılmıştır.
 C) Bir isim tamlamasında araya sözcük girmiştir.
 D) Tamlayıcı ile tamlananı yer değiştirmiş bir isim tamlaması kullanılmıştır.
 E) Tamlayıcı cümle olan bir isim tamlaması kullanılmıştır.

15. Üstelik şairim bilemezsiniz

Her akşam rüzgâr gibi sokaklara düşerek
 Elleri ceplerinde birisi gezer
 Bir yürek taşır göğsünde duygulu, ürkek
 Ceylan yüreğine benzer

Yukarıdaki dizelerde hem iyelik hem durum eki almış kaç sözcük vardır?

- A) 1 B) 2 C) 3 D) 4 E) 5

16. Aşağıdaki dizelerin hangisinde isim tamlaması yoktur?

- A) Konsun şamdanlara mum, olsun ergenler sıra
 İnsin davula tokmak, başlasın Çaydaçıra!
 B) Diz vur gakkışım! Hey de, kükresin halay kolu
 Kövenk'in pınar başı, görünsün Saray yolu
 C) Bunlar bu yerin sesi, bu göğün gürlemesi
 Mayası aşk, ateştir... Belki sarmaz herkesi
 D) Şu Harput'un başına yağın çiy mi, kar mıdır?
 Bize Kayabaşı'ndan el sallayan yar mıdır?
 E) Ortası güllü mendil elinde kolbaşının
 Gelin çıkar üstüne yarın binek taşının

17. Aşağıdaki cümlelerin hangisinde isim tamlaması farklı bir ögeyi oluşturmuştur?

- A) Beklediğimiz tek şey hesap günü.
 B) Bu sözler aynı zamanda kitabın tezidir.
 C) Onunla birlikte çalışmak ömür töpüsüydü benim için.
 D) Temel kaynağımızdır merak duygusu.
 E) İş tutkunuydum sen omzuma dokunup yeter artık diyene kadar.

18. Aşağıdaki cümlelerin hangisinde ad tamlamasındaki tamlayan, tamlananın nedeni değildir?

- A) Rehberlik servisleri sınav kaygısı konusunda yeterince iyi sonuç alamıyor.
 B) "Bunlar balkon bebek, zora gelmez." dedi.
 C) Yaşadıklarını "ayrılık acısı" diye özetlemiştim.
 D) Kaybetme korkusu bu insanları pasifleştiriyor aslında.
 E) Bunu borç faizi olarak yansıtmışlar hesaba.

19. (I) Yolların kenarında "köy kahvaltısı" tabelaları görmeye başladım. (II) Bu kahvaltılara baktığınız zaman içinizden "Bu köyler ne kadar zenginmiş?" cümlesi geçiyor. (III) Halbuki ben köy çocuğuyum ve bizim kahvaltılarımız üzümlü dürüm, peynirli dürüm, yumurtalı dürüm seçeneklerinden sadece biri şeklindeydi. (IV) Belli ki bu "köy kahvaltısı" sözü bizim köy gerçeğimizi yansıtmıyor ve başka bir mesaj içeriyor. (V) Muhtemelen "doğallık" çağrışımı için kullanılıyor ya da bu adamlar köyü bilmiyor.

Yukarıdaki numaralı cümlelerle ilgili olarak aşağıda verilen bilgilerden hangisi yanlıştır?

- A) I. cümlede zincirleme isim tamlaması vardır.
 B) II. cümlede tamlayıcı bir cümle olan isim tamlaması kullanılmıştır.
 C) III. cümlede birden fazla tamlayana bağlanmış bir tamlanan vardır.
 D) IV. cümlede yalnızca bir adet zincirleme isim tamlaması vardır.
 E) V. cümlede belirtisiz isim tamlaması vardır.

20. Şu insanlığa da zam gelsin artık, üç kuruşa adam satıyorlar.

Yukarıdaki cümlede kaç isim kullanılmıştır?

- A) 1 B) 2 C) 3 D) 4 E) 5

ÇÖZÜMLER

1. Belirtilen sözcük "der-gi" şeklinde yapılmış bir türemiş isimdir ve A seçeneğini örnekler. Herhangi bir hâl eki almamıştır, yalın hâldedir ve B seçeneğini örnekler. Duyularla algılanabilecek bir varlığı karşıladığından somut isimdir ve C seçeneğini örnekler. Cins isimdir E seçeneğini örnekler. Topluluk ismi değildir, tekil isimdir.

Cevap D

2. Verilen sözcük "ısı-cak-ı" şeklinde analiz edilir. Buna göre ön ses düşmesi yaşanmıştır ve E seçeneğindeki bilgi doğrudur. Tekil bir isimdir ve D seçeneğindeki bilgi doğrudur. Cins isimdir ve C seçeneğindeki bilgi doğrudur. Ek fiil alarak yüklem olmuştur ve A seçeneğindeki bilgi doğrudur. Sözcük, yapım ekiyle türetilmiştir, basit yapılı değildir.

Cevap B

3. A seçeneğinde sözcük çoğul, iyelik ve hâl eki almıştır ve isimdir. B seçeneğinde sözcük çoğul ve hâl eki almıştır, isimdir. D seçeneğinde sözcük hâl eki almıştır ve isimdir. E seçeneğinde sözcük, tamlayan eki almıştır ve isimdir. C seçeneğinde ise "iç-ten" sözcüğünde "ten" eki hâl eki görevinden uzaklaşmış ve yapım eki olarak kullanılmıştır. Sözcük fiili etkileyerek zarf olmuştur.

Cevap C

4. A seçeneğindeki sözcük tamlayan eki almıştır ve IV numaralı bilgiyle eşleşmiştir. B seçeneğindeki sözcükte "-de" hâl eki yapım eki olarak kullanılmıştır ve II numaralı bilgiyle eşleşmiştir. C seçeneğinde "hırslı" sözcüğü aslında "hırslı(dır)" şeklinde yüklem olarak kullanılmıştır ancak "-dır" ek fiili düşmüştür. Bu kullanım III numaralı bilgiyle eşleşir. D seçeneğinde "-dan" hâl eki, tamlayan eki yerine kullanılmıştır ve seçenek I numaralı bilgiyle eşleşmiştir.

Cevap E

5. A, B ve E seçeneğindeki sözcükler sıfat, C seçeneğindeki sözcük ise zarftır. D seçeneğindeki sözcük "taptaze(dır)" şeklinde bir isimdir.

Cevap D

6. E ve D seçeneğindeki sözcükler sıfat, C seçeneğindeki sözcük fiil, B seçeneğindeki sözcük ise zarftır. A seçeneğindeki sözcük yalın hâlde isimdir.

Cevap A

7. A seçeneğinde "yürek-siz" somut iken ek alıp soyutlaşmış. C seçeneğinde "saygı-lı" soyutken yeni bir soyut sözcüğe dönüşmüş. D seçeneğindeki "yarışma-cr" somutken yeni bir somut sözcüğe dönüşmüştür. E seçeneğindeki "kafa-lı" somutken soyut sözcüğe dönüşmüştür. B seçeneğindeki "dilek-çe" sözcüğü ise soyut anlamlı iken somut anlamlı bir sözcüğe dönüşmüştür.

Cevap B

8. A seçeneğinde "alındı" yüklemidir ve çekimli fiildir. B seçeneğinde "benim okuduğum ilkokuldu" yüklemidir ve bir tamlama ek fiil almıştır. D seçeneğinde "isterim" yüklemidir ve çekimli fiildir. E seçeneğinde "Duvak'tadır" yüklemidir ve isim ek fiil alarak yüklem olmuştur. C seçeneğinde ise "hayallerimizdi" sözcüğü aslında "bizim hayallerimizdi" tamlamasının tamlayanı olan "bizim" sözcüğünün düşmesiyle elde edilmiştir. Bu sözcük tamlayanı düşmüş isim tamlamasıdır ve ek fiil alarak yüklem olmuştur.

Cevap C

9. A seçeneğinde "Karalar'ın Hüseyin" tamlanan eki düşmüş bir tamlamadır ve III numaralı bilgiyle eşleşir. B seçeneğinde "dersimiz" tamlayanı düşmüş isim tamlamasıdır ve II numaralı bilgiyle eşleşir. C seçeneğinde "işin en ilginç yanı" tamlamasında "en ilginç" sözü tamlayan ile tamlanan arasına girmiştir ve bu I numaralı bilgiyle eşleşir. D seçeneğinde "etiketini ... gömleğin" unsurları yer değiştirmiş bir tamlamadır ve IV. numaralı bilgiyle eşleşir. E seçeneğinde ise tamlama yoktur.

Cevap E

10. E seçeneğinde "modern zamanların eşkiyası"nda isim tamlamasının önüne sıfat gelmiştir. D seçeneğinde "klasik arabalar fuarına" sözünde bir sıfat tamlaması isim tamlamasında tamlayan olmuştur. C seçeneğinde isim tamlaması yoktur. B seçeneğinde "Üsküdar'ın dar sokaklarını" sözünde araya sıfat girmiştir. A seçeneğinde ise "eyiül sarısı" bir isim tamlamasıdır ve "günlerde" isminin önüne gelip sıfat görevi üstlenmiştir.

Cevap A

11. Soruda istenen durum D seçeneğinde "ben de gülemedim yalan dünyada sözü" şeklinde örneklenmiştir. Burada "ben de gülemedim yalan dünyada" kısmı tamlayan görevinde bir cümle, "sözü" kısmı ise tamlanan görevinde isimdir.

Cevap D

12. Soruda kastedilen şey, sözcüğün en genel anlamıyla kullanılmasıdır. A seçeneğinde "lider", B seçeneğinde "vatandaş", D seçeneğinde "eş" belirli bir kişiyi karşılamaktadır. E seçeneğindeki "yorgunluk" yine belirli bir yorgunluk için kullanılmıştır. C seçeneğindeki "sanatçı" ise genel olarak tüm sanatçılar kastedilerek kullanılmıştır.

Cevap C

13. A seçeneğinde "düşünüyorum", B seçeneğinde "esiyor", C seçeneğinde "düşmüş" sözcükleri fiildir. D seçeneğindeki "iki" sözcüğü sıfatıdır ve ayrıca "gibi" sözcüğü edattır. E seçeneğinde ise "Cebece İstasyonu'nda" ve "gece yarısı" sözleri birer isim tamlamasıdır. İsim tamlamasında kullanılan iki sözcük de isimdir.

Cevap E

14. Cümledeki tamlama "Türkler Anadolu'ya Malazgirt'ten çok önce geldiler tezini" tamlamasıdır. Bu tamlama, tamlayanı cümle olan bir isim tamlamasıdır.

Cevap E

15. Metinde "cep-ler-i-n-de", "göğüs-ü-n-de" ve "yürek-i-n-e" sözcükleri iyelik eki ve hâl eki almış sözcüklerdir.

Cevap C

16. B seçeneğinde "halay kolu", C seçeneğinde "yerin sesi", D seçeneğinde "Harput'un başı", E seçeneğinde ise "binek taşı" isim tamlamasıdır. A seçeneğinde isim tamlaması yoktur.

Cevap A

17. A seçeneğinde "hesap günü", B seçeneğinde "kitabın tezi", C seçeneğinde "ömür törpüsü", E seçeneğinde "iş tufkunu" tamlamaları yüklem göreviyle kullanılmıştır. D seçeneğindeki "merak duygusu" tamlaması ise özne görevinde kullanılmıştır.

Cevap D

18. A seçeneğindeki "sınav kaygısı" tamlamasında kaygının nedeni sınav, C seçeneğindeki "ayrılık acısı" tamlamasında acının nedeni ayrılık, D seçeneğindeki "kaybetme korkusu" tamlamasında korkunun nedeni kaybetme, E seçeneğindeki "borç faizi" tamlamasında faizin nedeni borç olarak değerlendirilir. B seçeneğindeki "balkon bebesi" tamlamasında tamlayan ile tamlanan arasında bir neden-sonuç ilişkisi kurulamaz.

Cevap B

19. I. cümlede "köy kahvaltısı tabelaları" tamlaması zincirleme isim tamlamasıdır, A seçeneğindeki bilgi doğrudur. II. cümlede "Bu köyler ne kadar zenginmiş cümlesi" şeklinde tamlayanı cümle olan bir isim tamlaması var ve B seçeneğindeki bilgi doğrudur. III. cümlede "üzümlü dürüm, peynirli dürüm, yumurtalı dürüm seçenekleri" şeklinde bir isim tamlaması vardır ve C seçeneğindeki bilgi doğrudur. V. cümlede "doğallık çağırışımı" şeklinde belirtisiz isim tamlaması vardır ve E seçeneğindeki bilgi doğrudur. IV. cümlede ise "köy kahvaltısı sözü" ve "bizim köy gerçeğimiz" şeklinde iki adet zincirleme isim tamlaması vardır.

Cevap D

20. Verilen cümlede "şu insanlık" sıfat tamlamasıdır, yani "şu" sıfat "insanlık" isimdir. Cümlede "da" bağlaç, "zam gelsin" ise fiildir. Ayrıca "uç kuruş" ifadesi sıfat tamlamasıdır, yani "uç" sıfat "kuruş" isimdir. Cümlede "adam" isim, "satıyorlar" fiildir. Buna göre "insanlık, kuruş, adam" sözcükleri isimdir. Doğru cevap C seçeneğidir.

Cevap C

V. YARDIMCI SÖZCÜK TÜRLERİ

İsimler ve fiiller Türkçedeki ana sözcük türleridir. Türkçenin iskeleti bu iki sözcük türü üzerine kuruludur. Yapım ekleri, isme ve fiile göre oluşmuştur. Çekim ekleri, isim ve fiil çekim eki olarak karşımıza çıkar. Diğer sözcük türleri yani zamirler, sıfatlar ve zarflar, isim ve fiile göre belirlenen sözcüklerdir. Başka bir ifadeyle bir sözcüğe zamir ya da sıfat diyebilmek için isim tespit etmemiz ya da isim kullanımına ilişkin unsurları tespit etmemiz gerekir. Bir sözcüğe zarf diyebilmemiz, o sözcüğün fiili etkilemesine bağlıdır. Konuya bu çerçevede yaklaşılması sözcük türlerinin ayırt edilmesinde kolaylık sağlayacaktır.

A. ZAMİRLER

İsmi yerine kullanılan sözcüklere zamir denir. Burada "İsmi niçin kullanmıyoruz da yerine başka bir sözcük kullanıyoruz?" sorusu akla gelebilir. Bu soruya verilecek cevap zamir konusunun derinliğine anlaşılmasını sağlar. İsmi yerine başka sözcük kullanma ihtiyacı duyarız çünkü o ismi söylemek istemeyebiliriz ya da bilmediğimiz varlıklardan (isimlerden) bahsetmek isteriz. Yani zamir, söylemek istemediğimiz veya bilmediğimiz isimler yerine kullandığımız sözcüktür.

Zamirler sınırlı sayıdadır. Zaten sınırlı sayıda olması mantık açısından gereklidir. Sınırsız sayıda zamir, anlatımı kolaylaştırmaz, zorlaştırır. Zamir az sayıdadır ama etkin kullanımı olan sözcüktür. Örneğin bütün insanlar kendi ismi yerine "ben" zamerini kullanabilir. İnsan sayısı kadar isim yerine sadece "ben" zamerinin kullanabilmesi elbette önemlidir.

Zamirler mademki ismin yerine kullanılmaktadır, o hâlde isim çekim eklerini almalıdır çünkü isimler bu ekler sayesinde kullanılmaktadır. Gerçekten de zamirler isim çekim eklerini alır. Bunun önemli sonuçları şunlardır:

- ✓ Zamirler, hâl eklerini alıp öğeleri oluşturabilir.
- ✓ Zamirler, tamlama eklerini alıp isim tamlaması kurabilir.
- ✓ Zamirler, ek fiil alıp yüklem görevi üstlenir.
- ✓ Zamirler, sözcük ve ek hâlinde bulunabilir. Zamir türleri ele alınırken buna değinilecektir.

Zamirler, sıfat ve zarf türünde sözcüklerle karışabilir. Bu sözcük türlerinin üçü de ele alındıktan sonra karışma olasılıkları konunun sonunda ele alınacaktır.

Uyarı!

Sözcük Hâlinde Zamirler

Kişî Zamirleri: İnsan isimlerinin yerine kullanılan zamirlerdir. Türkçedeki kişî kavramı ve ilgili zamirler aşağıdaki gibidir:

I. Tekil kişî (Konusan kişî)	ben
II. Tekil kişî (Dinleyen kişî)	sen
III. Tekil kişî (Sözü edilen kişî)	o
I. Çoğul kişî (Konusan kişiler)	biz
II. Çoğul kişî (Dinleyen kişiler)	siz
III. Çoğul kişî (Sözü edilen kişiler)	onlar

***Kişî zamirleri hâl, tamlama ve ek fiil eklerini alır:**

Örnek

Onu bize sen tanıtmıştın. → o-n-u (belirtme hâli eki)
biz-e (yönelme hâli eki)

Senin sözün daha etkilidir. → sen-in söz-ün (tamlama ekleri)

Kişî zamirleri tamlama kurarken tamlayan görevi üstlenir ve tamlananın sonuna o zamerin kişisine uygun iyelik eki gelir. Yani yukarıdaki örnekte olduğu gibi II. tekil kişî zameri tamlayan olduysa tamlananın sonuna da II. tekil kişî iyelik eki gelir.

Uyarı!

Bunları davet eden sizdiniz. → siz-idi-niz (Ek fiil)

Dönüşlülük Zamirleri: Bu da bir kişî zamiridir. Yani insan isimleri yerine kullanılır. **Dönüşlülük zameri "kendî" sözcüğünden oluşur.** Diğer Türk şivelerinde "öz" sözcüğü kullanılmaktadır. Dönüşlülük zameri, kişî kavramını oluşturabilmek için iyelik ekleriyle birlikte kullanılır:

I. Tekil kişî (Konusan kişî)	kendi-m
II. Tekil kişî (Dinleyen kişî)	kendi-n
III. Tekil kişî (Sözü edilen kişî)	kendi-(s)i
I. Çoğul kişî (Konusan kişiler)	kendi-miz
II. Çoğul kişî (Dinleyen kişiler)	kendi-niz
III. Çoğul kişî (Sözü edilenler)	kendi-leri

Dönüşlülük zameri de diğer kişî zamirleri gibi çekimlenerek kullanılır. Yani dönüşlülük zameri hâl, tamlama ve ek fiil eklerini alır.

Örnek

Bu konuyu kendisine defalarca ilettik.
→ kendisi-n-e (hâl eki)

Kendisinin hatası daha büyüktü.
→ kendisi-(n)in hata-(s)ı (tamlama ekleri)

Herkesi azarlayan kendisiydi. → kendisi-idi (ek fiil)

İşaret Zamirleri: Varlıkların (isimlerin) yerini işaret yoluyla tutan sözcüklere işaret zameri denir. **İşaret zamirleri:** "bu, şu, o, bunlar, şunlar, onlar, bura, şura, ora, öteki, beriki, diğeri, ötekiler, berikiler, diğerleri, buralar, şuralar, oralar..." sözcüklerinden oluşur.

İşaret zamirleri, isimlerin kullanıldığı her yerde kullanılır. Yani hâl, tamlama, ek fiil eklerini alır.

Örnek

Onları şuraya bırakın. → onlar-ı şura-y-a (hâl ekleri)
Şunun şurasında kaç gün tatil yaptık ki?
→ şu-(n)un şura-(s)ı (tamlama ekleri)

Beğendiğimiz yer buraydı. → bura-idi (ek fiil)

Belgisiz Zamirler: Varlıkların (isimlerin) yerini belgisizlik yoluyla tutan sözcüklere belgisiz zameri denir. Belgisiz zamirler anlamı net olmayan sözcüklerdir. **Belgisiz zamirler:** "biri, hepsi, tümü, birazı, birçoğu, birkaçı, hiçbir, bazı, herkes, kimse, kimisi, herhangi biri..." sözcüklerinden oluşur.

Belgisiz zamirler, isimlerin kullanıldığı her yerde kullanılır. Yani hâl, tamlama ve ek fiil eklerini alır.

Örnek

Herkesi toparlayın. → herkes-i (hâl eki)

Kimsenin sözü bizi ilgilendirmez. → kimse-(n)in söz-ü (tamlama ekleri)

Bu da onlardan biriyim. → biri-im-iş (ek fiil)

Soru Zamirleri: Varlıkların (isimlerin) yerini soru yoluyla tutan sözcüklerdir. **Soru zamirleri:** "kim, ne, nere, hangisi, kaç..." sözcüklerinden oluşur.

Soru zamirleri isimlerin kullanıldığı her yerde kullanılır. Yani hâl, tamlama ve ek fiil eklerini alır.

Örnek

Hangisine neyi vereceksin?
→ hangisi-(n)-e ne-(y)-i (hâl ekleri)

Kimin nesi olduğunu öğrendik.
→ kim-in ne-(s)i (tamlama ekleri)

Beğendiğiniz yer neresidir? → neresi-dir (ek fiil)

Ek Hâlinde Zamirler

Zamirlerin bazıları ek durumundadır. Ek durumundaki zamirler, iyelik zamirleri ve ilgi zamiridir. Aslında ek durumundaki bu zamirler, bir yönüyle de isim çekim eki kabul edilir. Bu nedenle çekim ekleri kısmında anlatılmıştır. Bu bölümde sadece hatırlatılacaktır.

İyelik Zamirleri: İsim çekim ekleri bölümünde anlatılan ve sahiplik ifade eden eklerdir. Eklendiği varlığın hangi kişiye ait olduğunu ifade eder. Bu ekler "-m, -n, -(s)i; -mız, -nız, -leri" şeklindedir.

İlgi Zamiri: İsim çekim ekleri bölümünde anlatılan ve isim tamlamasının kısaltılmasını sağlayan "-ki" ekidir. Tamlayana eklenir ve tamlananın düşmesini sağlar.

Ek hâlinde zamirler meselesi bilim insanları tarafından tartışılan bir meseledir. Bazı kaynaklarda "Ek hâlinde zamer olmaz," yaklaşımı sergilenirken bazı kaynaklarda ilgi zameri kabul edilmekte, iyelik zameri ise kabul edilmemektedir.

Bu bölüm sınavda bu terimlerle karşılaşarsanız yabancılık çekmemeniz için oluşturulmuştur.

NOT!

B. SIFATLAR

İsmi önüne gelip anlamını etkileyen sözcüklere sıfat denir. Hiçbir sözcük tek başına sıfat olamaz. Sıfatlar daima isme bağlıdır. Dolayısıyla bir isim ve önündeki sıfat, tamlama oluşturur ve buna sıfat tamlaması denir. Sıfat tamlamalarında birinci sözcük (tamlayan) sıfat, ikinci sözcük (tamlanan) isim unsurundan oluşur.

Örnek

Tempolu günler yaşıyoruz.

→ tempolu günler (sıfat tamlaması)
sıfat isim

Sıfatlar isim çekim eklerini almaz. Çünkü isim çekim eklerini alan sözcük isimdir ya da zamiridir.

Bir sıfat tek başına kalırsa ya da isim çekim eki alırsa adlaşır.

Sıfatlar iki grup hâlinde incelenir:

Niteleme Sıfatları

Niteleme sıfatları varlıkların kendisiyle ilgili, zor değişen, kalıcı özelliklerini veren sıfatlardır. Niteleme sıfatları renk, durum, biçim, pekiştirme, küçültme gibi özellikleri yansıtır. Unvan sıfatları da bu kapsamda değerlendirilmektedir.

Örnek

Sarı gömlek, pahalı kıyafet, bembeyaz saçlar, minicik eller...

Çolak Salih, Kör Yaşar, Öğretmen Ayşe Hanım, Doktor Hasan, Duygu Hemşire...

Niteleme sıfatları genellikle isme "nasıl" sorusu yöneltilerek bulunur. Ancak bu soru unvan sıfatlarında kullanılmaz. Unvan sıfatlarının bir kısmı genel sıfat teorisinin dışına çıkarak isimden sonra da kullanılır. Bazı kaynaklarda bu gerekçeyle "unvan grubu" ifadesi kullanılmıştır.

Uzun Hasan → (sıfat tamlaması)

Ömer Çavuş → (unvan grubu)

Belirtme Sıfatları

Belirtme sıfatları, varlıkların ortama, çevreye bağlı olan ve hemen değişebilen özelliklerini veren sıfatlardır. Varlıkların sayı, işaret, belgisizlik ve soru ile ilgili özellikleri kolayca değişebilir ve bunlar belirtme özelliği olarak değerlendirilir.

Örnek

çalışkan öğrenci → (niteleme, daha kalıcı ve doğrudan varlıkla ilgili özellik)

bu öğrenci, şu öğrenci, o öğrenci → (belirtme, hemen değişebilen ortama bağlı özellik)

Sayı Sıfatları: Varlıkların sayısal özelliklerini ifade eden sıfatlardır. Sayı sıfatları genellikle isme "kaç, kaçın-
cı..." sorularının yöneltilmesiyle bulunur. Sayı sıfatları varlıkların hangi sayısal özelliğini belirttiğine bakılarak sınıflandırılır:

- ✓ Asıl Sayı Sıfatları: Adet bildirir. beş kişi, yüz lira...
- ✓ Sıra Sayı Sıfatları: Sıralama ifade eder. ikinci gün, yedinci kat...
- ✓ Kesir Sayı Sıfatları: Oran ifade eder. yüzde beş zarar, çeyrek ekmek...
- ✓ Üleştirme Sayı Sıfatları: Paylaşma ifade eder. ikişer gün, üçer kişi...
- ✓ Topluluk Sayı Sıfatları: Topluluk ifade eder. ikiz yatak, üçüz çocuk...

İşaret Sıfatları: Varlıkların işaret yoluyla belirten sıfatlardır. İşaret sıfatları genellikle isme "hangi" sorusunun yöneltilmesiyle bulunur. İşaret sıfatı olarak kullanılan sözcükler: "bu, şu, o, öteki, beriki, öbür, diğer..." sözcükleridir.

Örnek

Öteki taraf, bu hafta, diğer araç...

Belgisiz Sıfatlar: Varlıkların net olmayan biçimde, belgisizlik yoluyla belirten sıfatlardır. Belgisiz sıfatlar: "bir, az, çok, her, tüm, bütün, biraz, birçok, birkaç, hiçbir, herhangi bir, kimi, bazı..." sözcüklerinden oluşur.

Örnek

hiçbir gün, az iş, tüm insanlar, birkaç sayfa...

Soru Sıfatları: Varlıkların soru yoluyla belirten sözcüklere soru sıfatı denir. Soru sıfatları: "kaç, kaçını, hangi, nasıl ne kadar, ne" sözcüklerinden oluşur.

Örnek

kaç kişi, nasıl insan, kaçını cadde, hangi sorun...

Sıfat Tamlamalarının Özellikleri

- ✓ Bir sıfat birden fazla tamlayanı etkileyebilir. pahalı eşyalar, televizyonlar
- ✓ Birden fazla sıfat bir ismi etkileyebilir. sevgisiz, kaba ve cahil insanlar
- ✓ Bir isme bağlı hem niteleme hem belirtme sıfatı olabilir. uzun bir gece
- ✓ Bir sıfat, nitelediği isim düşünce tek başına kalıp adlaşır (adlaşmış sıfat). Cahil insanlar bunu anlayamaz. → Cahiller bunu anlayamaz.
- ✓ Bir isim tamlaması sıfat görevi üstlenebilir. Yosun yeşilli bir cüzdan
- ✓ Bir sıfat tamlaması, isim tamlamasında tamlayan ya da tamlanan göreviyle kullanılabilir. eski evin tapusu, evin eski sahibi
- ✓ Bir sıfat tamlaması cümlede her ögeyi oluşturabilir. Bu adam dün geldi. (özne) Bu adamı görmedim. (nesne) Bu adamdan almış. (dolaylı tümleç) İş yaptıran bu adammış. (yüklem) Buraya önümüzdeki hafta gelecekler. (zarf tümleci)
- ✓ Bir sıfat tamlaması yapım eki alıp yeniden sıfat olarak kullanılabilir. Buna kurallı birleşik sıfat denir. mavi gömlekli adam... → mavi gömlek-li adam
- ✓ Bir sıfat tamlamasında isimle sıfatın yerleri değiştirilip isme iyelik III. tekil kişi eki getirilirse elde edilen kelime grubu yeniden sıfat olarak kullanılabilir. Buna kurallı birleşik sıfat denir. mavi gömlekli adam gömleği mavi adam... → gömlek-i mavi adam

C. ZARFLAR

Yüklemi zaman, durum, neden, yer-yön gibi özellikler bakımından etkileyen, belirten sözcüklere zarf denir. Başka bir ifadeyle zarflar, yüklem gerçeğe koşullarını belirleyen sözcüklerdir. Fakat zarfların diğer bir tanımı da "filiin, fiilimsinin, sıfatın ve zarfın anlamını derecelendiren, sınırlayan sözcük" şeklinde yapılır. Yani zarf ararken bu sözcük türlerinin tamamı sorgulanmalıdır.

Buraya hemen geldi. (fili etkileyerek)

Bunu çok çalışarak elde etmişti. (fiilimsiyi etkileyerek)

Çok sıcak havalarda dışarı çıkmazdı. (sıfatı etkileyerek)

Çok güzel özetledi. (zarfı etkileyerek)

Zarflar, çekimlenmeden kullanılan yardımcı sözcüklerdir. Zarfları bulmak için yükleme, fiile soru yöneltilir. Zarflar anlamlarına göre sınıflandırılır.

Zaman Zarfları: Yüklemi zaman bakımından etkileyen, belirten sözcüklerdir. Yükleme sorulacak "ne zaman" sorusunun cevabıdır. Genellikle "hemen, şimdi, birazdan, sonra, dün, bugün, yarın, henüz, daha, ileride, gelecekte, derhal..." gibi sözcüklerden oluşur.

Örnek

Bunu yarın görüşelim. Hanımın isteğini derhal yerine getirin.

Durum Zarfları: Yüklemi durum bakımından etkileyen zarflardır. Genellikle "nasıl" sorusunun cevabıdır. Durum zarfları sebep anlamlı da olabilir. Bundan dolayı "niçin" sorusunun cevabı da durum zarfı olarak değerlendirilir.

Örnek

İyi çalışmışsın. Korkusundan gelemeli buralara.

Yer-Yön Zarfları: Yüklemi yer-yön kavramları bakımından etkileyen zarflardır. Yer-yön zarfları bulunurken zarfların yalın olması gerektiği bilgisi dikkatle izlenmelidir. Bu zarf türünde "ileri, geri, aşağı, yukarı, içeri, dışarı..." gibi sınırlı sayıda sözcük vardır.

Örnek

Bunları içeri taşıyacağız. (zarf)

Bunları içeriye taşıyacağız. (isim)

Miktar Zarfları: Filleri, fiilimsileri, sıfatları ve zarfları azlık çokluk bakımından etkileyen sözcüklere miktar zarfı denir. Bunlar "az, çok, fazla, biraz, hiç, pek, en, daha..." sözcüklerinden oluşur.

Örnek

Bunu çok anlattım.

Beni hiç anlamadın.

Az çalışıp çok kazanarak geldi bu noktaya.

Çok sıcak havalardı.

Çok hızlı konuşuyordu.

Soru Zarfları: Filleri, fiilimsileri, sıfatları, zarfları, soru yoluyla etkileyen sözcüklere soru zarfı denir. Bunlar "niçin, nasıl, ne zaman, ne kadar..." sözcüklerinden oluşur.

Örnek

Ne zaman hallededeksiniz bu problemi?

Niçin bizi burada bekletiyorsunuz?

D. YARDIMCI SÖZCÜK TÜRLERİYLE İLGİLİ UYARILAR

Yardımcı sözcük türleri ile ilgili en önemli meselelerden biri bu sözcüklerin karışması ihtimalidir. Bazı durumlar bu bölümde ele alınacaktır.

- ✓ İşaret sözcüklerinde zamir ve sıfatlar karışabilir. Çekimlenerek ya da tek başına kullanılanlar zamir, bir ismin onunda kullanılanlar sıfattır. Bunu kimse almadı. (zamir) Bu evi kimse almadı. (sıfat)
- ✓ "o" sözcüğü kullanıldığı yere göre kişi zamiri, işaret zamiri, işaret sıfatı olabilir. İnsan kastedilerek kullanılıyorsa kişi zamiri, insan dışı varlıklar için kullanılıyorsa işaret zamiri, ismin önünde kullanılıyorsa işaret sıfatı olur. O, hatırlımı sormak için gelmişti. (kişi zamiri) O, dün çekmedeydi. (işaret zamiri) O kitap çok etkileyici. (işaret sıfatı)
- ✓ Türkçede soru anlamı dört sözcük türüyle sağlanır. Bunlar "sıfat, zamir, zarf ve edat" türünde sözcüklerdir. Edat olarak "mı" bilinir. Soru sıfatı, zamiri ve zarfı ise karışma ihtimali taşır. Burada önemli olan sözcüğün kendisi değil, nasıl kullanıldığıdır.

Örnek

"Nasıl" sorusu sıfat ya da zarf olarak kullanılabilir. İsmi etkiliyorsa sıfat, fiili etkiliyorsa zarf olarak değerlendirilir.

Buraya nasıl geldiniz? (zarf)

Bunlar nasıl insanlar? (sıfat)

"Hangi" soru sözcüğü zamir de olur, sıfat da olur. Tek başına ya da çekimlenerek kullanılıyorsa zamir, ismin önüne gelerek onu etkiliyorsa sıfat olarak değerlendirilir.

Hangi evi kiralamışlar? (sıfat)

Hangisini kiralamışlar? (zamir)

ÇÖZÜMLÜ TEST

1. Aslında sen elinden geleni yaptın. Bundan ötesi can sağlığı. Kimsenin oturduğu yerden eleştiriler yapmasını önemsemeyeceksin. Zaten herkes durumun farkında. Kendisine saygısı olan birinin böyle davranması mümkün değil.

Bu parçada kaç kişi zamiri kullanılmıştır?

- A) 2 B) 3 C) 4 D) 5 E) 6

2. Türkçede zamirlerden türetilmiş az sayıda sözcük vardır.

Aşağıdaki cümlelerin hangisinde zamirden türetilmiş bir sözcük kullanılmıştır?

- A) İnsanlığın binlerce yıllık tarihinde ciddi değişimler yaşadığını görmekteyiz.
B) Bu değişimlerin en önemlisi kimliğimizde meydana gelen değişimlerdir.
C) Bilgi birikimimiz değişip farklılaştıkça hayatımız da farklılaşmaktadır.
D) Değişime direnenler değil, yönetenler başarılı olmaktadır.
E) Değişimi yönetme anlamında sihirli sözcüklerden biri de uyarılma olsa gerek.

3. Aşağıdaki cümlelerin hangisinde belgisiz zamir kullanılmamıştır?

- A) İçimizden biri diye gördüğümüzden destek olmuştuk.
B) Adamcağız emekli ikramiyesinin hepsini borsaya yatırmıştı.
C) Bunu birçok yerde görebilirsin ama Anadolu'daki lezzeti alamazsın onlardan.
D) Yarışmacıların bazıları böyle bir durumda kendilerini güvende hissetmediklerini söyledi.
E) Bahsettiklerinizin hiçbir hakkında bilgim yok, size katkı sağlayamam.

4. Aşağıdaki cümlelerin hangisinde bir sıfat birden fazla ismi nitelemiştir?

- A) Bir garip yolcuyum hayat yolunda.
B) Hiçbir sportif başarıımız yok ama en büyük spor organizasyonuna talibiz.
C) Donanımlı dinleyiciler ve konuşmacılar vardı kongrede.
D) Bunca işin üstesinden gelebilmek yeni ve teknolojik cihazlar gerektiriyor.
E) Çarpıcı fikirler ve etkileyici projeler görmek istiyorsan Pasifik kıyılarına gideceksin.

5. Aşağıdaki cümlelerin hangisinde sıfat tamlaması bir isim tamlamasında tamlanan görevi üstlenmiştir?

- A) Takıldığım şey mahrumiyet değil, kaba ve insanlık dışı tavırlardı.
B) Genç yaşta gelecek kaygısı yaşamak, insanın yaratıcılığını da aşındırıyor.
C) Ormanlarımızı koruma anlamında neleri eksik yaptığımız tartışılacak.
D) Amasra'nın güzelliği her vatandaşımız tarafından tadılmalıdır, diyorum.
E) Medyanın ezici gücü karşısında aykırı düşüncelerin masum bir savunusunu yapmak mümkün görünmüyor.

6. Aşağıdaki cümlelerin hangisinde zarf türünde bir sözcük sıfatı derecelendirmiştir?

- A) Çok laf ediyorsun ama yeterince gayretin yok.
B) Doğrusu bu renk pek havalı duruyor bu model araçlarda.
C) Bu ülkede en güzel lokumu Safranbolu'da yersiniz kardeşim.
D) Çok sınırlı görüşebiliyoruz, bunları ona anlatmam mümkün değil.
E) Sanatsal etkinliklere çok farklı bakıyorlar.

7. Aşağıdaki cümlelerin hangisinde yer-yön zarfı kullanılmıştır?

- A) Onları yukarıya çıkarabileceğiniz bir asansörümüz yok.
B) Yağmur hızlanmadan kolileri içeriye taşıyalım.
C) Bütün dikkatini Uzak Doğu'yu anlamaya vermişti.
D) Bu gençleri yukarı çıkarın, isterseniz.
E) Aşırı sis nedeniyle önümüzü görmekte zorlanıyorduk.

8. Aşağıdaki cümlelerin hangisinde zaman zarfı kullanılmamıştır?

- A) Finansla ilgili sorunlarımızı henüz çözemedik.
B) Bu dönemin ilk dersleri yarın yapılacak.
C) Önümüzdeki hafta öğretmen atamaları yapılacak.
D) Yarın, fazlaca yüceltildiğinde bugünümüzü mahveden bir kavram.
E) Bir gece ansızın gelebilirim.

9. Cemil Meriç etkili fikirleri, hayata farklı bakışıyla gençlere tanıtılması gereken bir düşünürümüzü ama biz onu görmüyoruz.

Yukarıdaki cümlede aşağıdakilerden hangisi yoktur?

- A) Belirtme sıfatı
B) Zarf-fiil
C) Çekimli fiil
D) Ek fiil almış isim
E) Zamir

10. Hayata dair güzel hayaller kuruyor, sonra da bunları birbirimize yayıyoruz. Güzelliği, mutluluğu, adaleti öğretmeye çalışıyoruz. Ama hayatı yaşarken bunları ihlal ediyor ve hayallerimizi kendimiz, ellerimizle yıkıyoruz. Bunu yapan tek canlı türü biziz, insanlar...

Yukarıdaki metinde aşağıda verilenlerden hangisinin örneği yoktur?

- A) Dönüşlülük zamiri
B) Niteleme sıfatı
C) Zaman zarfı
D) Yükleme görevinde zamir
E) Ek fiil almış sıfat tamlaması

11. Aşağıdakilerin hangisinde soru anlamı zamir türünde bir sözcükle sağlanmıştır?

- A) Hangi gün geldin de Size yardım edeyim." dedin?
B) Daha önce hangi arabayı kullanmıştınız?
C) Aruzu öğrenmek için nasıl bir çalışma yapmalıyım?
D) Kim söyledi size bunun yasal olduğunu?
E) Eşyaları ne zaman taşıyacaksınız?

- 12.

- I. Ne getirmişler çocuklara?
II. Buraya ne koyacaksınız?
III. Bu adam bana ne bakıp duruyor?
IV. Neyi verdin de alamadın?
V. Bu maddeyi neyden elde ediyorlar?

Yukarıdaki numaralı cümlelerin hangisinde kullanılan "ne" sözcüğü zarftır?

- A) I. B) II. C) III. D) IV. E) V.

13. Aşağıdaki cümlelerin hangisinde zamir türünde sözcükler zarf göreviyle kullanılmıştır?

- A) Aralarında bir şey olmamasına rağmen Ayten kendi kendine gelin güvey oluyordu.
B) Buradaki sen ben davası değil, memleket davası Ali Emmi, dedi.
C) Konakladığı handa bir hizmetkâr odadaki ocağa birkaç odun parçası ve hoş kokusu olan bir ot atmıştı.
D) Bu düğümü ancak sen ve o çözebilirsiniz.
E) Tartışmayı uzatırsanız işin içine başkaları da katılacak.

14. Aşağıdaki cümlelerin hangisinde ikileme zarf göreviyle kullanılmıştır?

- A) Sohbet ederken güzel güzel yemek kokuları ortama yayıldı.
B) Bu yaştaki çocuklara bu tip gıdaları azar azar vermelisiniz.
C) İyisini kötüsünü bilmem arkadaş, ben bundan istiyorum.
D) O dik dik laflar hepimizi üzüyordu ama yapılacak bir şey yoktu.
E) Pınl pınl çocuklar politik çarklar arasında ezilmeye çalışıyor.

15. Aşağıdaki cümlelerin hangisinde soru zamiri farklı bir ögeyi oluşturmuştur?

- A) Kim yaptı bu saygısızlığı?
B) Hangisi daha uygun?
C) Kaçı gelmedi sınava?
D) Ne getirmişler yanlarında?
E) Nere daha uygun böyle bir tatil için?

16. Aşağıdaki cümlelerin hangisinde sıfat, zamir ve zarf türünde sözcüklerin her üçü de kullanılmıştır?

- A) İyisini bulabiliyorsan buna katlanmak zorunda değilsin.
B) Üzerinde "iyi insan" etiketi taşımak bir bakıma sınırlandırıyor kişiyi.
C) Her şey mükemmelse bir problem var demektir dostum.
D) Kendi estetiğimize göre çevremizi düzenlemek büyük zalimlik.
E) Görevli genç: "Hangi adamı, nereye, nasıl götüreceğiz?" dedi.

17. Bir sıfat tamlamasında sıfatla ismin yeri değiştirilip isme iyelik üçüncü tekil kişi eki eklenirse elde edilen söz grubu yeniden sıfat olarak kullanılır.

Aşağıdaki seçeneklerin hangisinde bu bilgiye uygun kullanım vardır?

- A) Herkesin diline pelesenk olan demokrasi, ne zaman gireceksin hayatımıza?
B) Çantası yırtık adam kararlı adımlarla gişeye yöneldi.
C) Sarımsaklı ekmek getiriyorlar önce ve seni iştahlandırıyorlar.
D) Tansiyonu yüksek hastalarımızı önce bu servise alıyoruz.
E) Toplantı odasının anahtarını bulamıyorum bir türlü.

18. Aşağıdaki seçeneklerin hangisinde bir sıfat tamlaması zarf göreviyle kullanılmıştır?

- A) Konu mecliste bu hafta gündeme girecek, dediler.
B) Ay sonu gibi çözülür bu problem.
C) Yeni durumlardan haberdar olalım diye saat başı anons var.
D) İçerde insanımızı inandırarsınız ama yarın uluslar arası platformda yalanınız ortaya çıkar.
E) İyilik, kendimizi iyi hissetmemizi sağladığı için daima en önemli değerdir.

19. Sitem bu, şikâyet bu

Bir acı hikâyet bu
Men derim bir yudum su
Onlar, od vererek derler

Serviler yâr ağacı

Tuğbalar bâr ağacı

Kimime dâr ağacı

Kimime kürek derler

Yukarıdaki parçayla ilgili olarak aşağıdaki seçeneklerde verilen bilgilerden hangisi yanlıştır?

- A) İki tane kişi zamiri kullanılmıştır.
B) Belgisiz zamir kullanılmıştır.
C) Sıfat tamlaması vardır.
D) Zarf kullanılmıştır.
E) Azeri Türkçesinin ses özellikleri vardır.

20. Geçit vermez dağdır şimdi tepeler

Renkli uçurtmalar uçurduğunuz

Kaçıncı trendir kaçırdığınız

Adem ile Havva'nın çocukları

Yukarıdaki parçayla ilgili olarak aşağıdaki seçeneklerde verilen bilgilerden hangisi yanlıştır?

- A) Sayı sıfatı vardır.
B) Niteleme sıfatı vardır.
C) Zaman zarfı vardır.
D) Belirtili isim tamlaması vardır.
E) Ek fiil almış sıfat tamlaması vardır.

ÇÖZÜMLER

1. Parçadaki "sen, kendisine" sözcükleri kişi zamiridir.

Cevap A

2. Diğer seçeneklerde de türemiş sözcükler vardır ancak bunlar zamirden türetilmiş sözcükler değildir. B seçeneğindeki "kimliğimizde" sözcüğü "kim-lik-i-miz-de" şeklinde yapılandırılmıştır. Burada "kim" soru zamirinden isimden isim yapan "-lik" eki sayesinde "kimlik" sözcüğü türetilmiştir.

Cevap B

3. A seçeneğinde "biri", B seçeneğinde "hepsi", D seçeneğinde "bazıları" E seçeneğinde "hiçbiri" sözcükleri belgisiz zamirdir. C seçeneğinde dikkat çeken "birçok" sözcüğü ise belgisiz sıfattır.

Cevap C

4. A seçeneğinde "bir" ve "garip" sıfatları bir ismi, B seçeneğinde "hiçbir" ve "sporitif" sözcükleri bir ismi, D seçeneğinde "yeni" ve "teknolojik" sözcükleri bir ismi etkilemiştir. E seçeneğinde "çarpıcı" ve "etkileyici" sıfatları ise ayrı ayrı isimleri etkilemiştir. C seçeneğindeki "donanımlı" sözcüğü "dinleyiciler ve konuşmacılar" isimlerini etkilemiştir.

Cevap C

5. İstenen bilgiyi örnekleyecek kullanım E seçeneğinde "medyanın ezici gücü" tamlamasında vardır. Burada "ezici güç" sıfat tamlamasıdır ama daha sonra isim tamlamasında tamlanan olmuştur. Yine aynı seçenekte "aykırı düşüncelerin masum bir savunusu" tamlamasında "aykırı düşünceler sıfat tamlaması ile "masum savunusu" sıfat tamlaması birlikte kullanılarak isim tamlaması oluşturulmuştur.

Cevap E

6. C seçeneğinde "en güzel lokum" kelime grubunda "lokum" isim, "güzel" onu etkileyen sıfat durumundadır. Bu kelime grubundaki "en" sözcüğü ise "güzel" sıfatını derecelendiren zarf durumundadır. Bu zarfa üstünlük zarfı da denmektedir.

Cevap C

7. A seçeneğinde "yukarıya", B seçeneğinde "içeriye" C seçeneğinde "doğuyu" E seçeneğinde "önümüzü" sözcükleri yönle ilgilidir ve hepsi isim çekim eki alarak kullanılmıştır, isimdir. D seçeneğindeki "yukarı" sözcüğü ise yalın kullanılmış ve fiili etkilemiştir, zarftır.

Cevap D

8. A seçeneğinde "henüz", B seçeneğinde "yarın", C seçeneğinde "önümüzdeki hafta", E seçeneğinde "ansızın" sözcükleri zaman zarfıdır. D seçeneğindeki "yarın" ve "bugünümüzü" sözcükleri ise isim cinsinden sözcüklerdir.

Cevap D

9. Belirtme sıfatı "bir" sözcüğü, çekimli fiil "görmüyoruz" sözcüğü, ek fiil almış isim "düşünürümüzü" sözcüğü, zamir "biz, onu" sözcükleri ile örneklendirilmiştir. Zarf-fiil örneği yoktur.

Cevap B

10. Dönüşlülük zamiri "kendimiz" sözcüğü, niteleme sıfatı "güzel" sözcüğü, zaman zarfı "sonra da" sözü, yüklem görevinde zamir "biziz" sözcüğü ile örneklendirilmiştir. Ek fiil almış sıfat tamlaması ise yoktur.

Cevap E

11. A seçeneğinde sıfat, B seçeneğinde sıfat, C seçeneğinde zarf, E seçeneğinde zarf türünde sözcüklerle soru anlamı oluşturulmuştur. D seçeneğindeki "kim" ise soru zamiridir.

Cevap D

12. III. cümlede "ne" sözcüğü "niçin" anlamı vermektedir ve zarftır. Diğer cümlelerdeki "ne" sözcükleri zamirdir. "Niçin" zarftır ve bu anlama gelen tüm sözcükler zarftır.

Cevap C

13. A seçeneğinde "kendi kendine" zamirleri doğrudan fiili etkileyerek zarf görevi üstlenmişlerdir.

Cevap A

14. A, D ve E seçeneklerinde ikilemeler sıfat, C seçeneğinde ikileme isim göreviyle kullanılmıştır. B seçeneğinde ise filli etkileyerek ikileme zarf görevi üstlenmiştir.

Cevap B

15. Cümlelerde soru zamirleri kullanılmıştır ve A, B, C, E seçeneklerinde özne görevi üstlenmişlerdir. D seçeneğinde ise "ne" soru zamiri nesne görevi üstlenmiştir.

Cevap D

16. E seçeneğindeki "görevli" ve "hangi" sıfat, "nereye" zamir ve "nasıl" sözcüğü de zarftır.

Cevap E

17. B seçeneğinde "çantası yırtık adam" sözü sorudaki tanımlamaya uygundur. Aslında "yırtık çanta" şeklinde olan sıfat tamlamasında sözcükler iyelik eki alarak yer değiştirip "çantası yırtık" şeklini almıştır. Sonra bu söz grubu "adam" isminin önüne gelip sıfat görevi üstlenmiştir.

Cevap B

18. A seçeneğinde "bu hafta" sıfat tamlaması "gündeme girecek" yüklemine etkileyerek zaman zarfı görevini üstlenmiştir.

Cevap A

19. A seçeneği "men" ve "onlar" zamirleriyle, B seçeneği "kimime" zamirleriyle, C seçeneği "acı hikâyet" tamlamasıyla, örneklenmiştir. Metnin genel ses yapısına bakıldığında Azeri Türkçesinin izleri görülür. Metinde zarf kullanılmamıştır.

Cevap D

20. E seçeneğindeki bilgi "geçit vermez dağdır" sözüyle, D seçeneğindeki bilgi "Adem ile Havva'nın çocukları" sözüyle, C seçeneği "şimdi" sözüyle B seçeneği ise "renkli uçurtmalar" sözüyle eşleşir. Sayı sıfatı ise yoktur. "kaçıncı" sözcüğü soru sıfatıdır.

Cevap A

VI. GÖREVLİ SÖZCÜKLER

Anlamı net olmayan, daha çok cümlede kullanıldığında işe yarayan sözcüklere görevli sözcükler denir. Görevli sözcükler "edat, bağlaç ve ünlem" şeklinde adlandırılır. Bazı dilciler bu üç sözcük türünü de "edat" başlığı altında toplar ve alt başlık olarak da "son çekim edatları, bağlama edatları ve ünlem edatları" şeklinde bir adlandırma yapar. Bu bölümde klasik sınıflandırma esas alınacaktır.

A. EDATLAR

Tek başına anlamı olmayan fakat öbekleştiği sözcüklerle birlikte cümlede anlam ilişkileri oluşturan sözcüklere edat denir. Edatlar "ile, için, gibi, kadar, dek, değin, yalnız, ancak, -e doğru, -den beri, -dolayı, göre, -e karşı, göre, üzere, mı..." gibi sözcüklerdir.

Edatlar genellikle kendinden önceki sözlerle anlamsal bütünlük kurar ve öbekleşir. Bu söz öbeğine "edat grubu" denir.

Örnek

Bunları senin için getirdim. (edat grubu)

Bu konuda yapılan eleştirileri dinlediğinden beri daha mantıklı davranıyor. (edat grubu)

Dün okula kadar koştuk. (edat grubu)

Edat grupları cümlede isim, sıfat, zarf göreviyle kullanılır.

Örnek

Bu kadarını beklemiyordum doğrusu. (edat grubu isim göreviyle)

Pırlanta gibi insanları üzdünüz. (edat grubu sıfat göreviyle)

Böyle zamanlarda çocuk gibi davranıyorsun. (edat grubu zarf göreviyle)

Edat grupları cümlede her öğeyi oluşturabilir.

Örnek

Senin gibiler bu meseleyi halledemez. (edat grubu özne)

Senin gibisini görmedim. (edat grubu nesne)

Senin gibilere güven olmaz. (edat grubu dolaylı tümleç)

O da senin gibi düşünüyor. (edat grubu zarf tümleci)

O da senin gibiydi. (edat grubu yüklem)

ÖABT Çıkmış Soru

Edatlarla ilgili olarak aşağıda verilen özelliklerden hangisi **yanlıştır**?

- A) Tek başına bir anlamı yoktur, görevli sözcüklerdir.
- B) Kendilerinden önce gelen adla sözcük grubu oluşturur.
- C) Yalın hâl, yönelme hâli veya çıkma hâlindeki adlardan sonra gelir.
- D) Oluşturduğu sözcük grubu; cümlede yüklem olarak da kullanılabilir.
- E) Bazı durumlarda, işlevini bir yapım eki üstlenir.

Çözüm

Edatlar tek başına bir anlamı olmayan görevli sözcüklerdir.

Adla sözcük grubu oluşturabilir:

Dağ gibi bulaşık > sıfat grubu

Rüzgâr gibi geçti > zarf grubu

siz - e göre < yönelme hâlinde sonra yalın hâl, yönelme hâli veya çıkma hâlindeki adlardan sonra gelebilir.

sen - den önce < ayrılma hâlinde sonra

senin için < yalın hâlden sonra gelebilir.

O da senin gibiydi. > Oluşturduğu sözcük

Yüklem grubu yüklem olabilir.

Cevap E

Bazı Edatların Oluşturduğu Anlam İlişkileri

için:

- (sebebe) Üşüttüğü için hastalanmış.
- (amaç) Seni görmek için geldik buraya.
- (uğruna) Ülkem için her şeyi yaparım.
- (sınırlama) Bunu iki gün için alabilir miyim?
- (yönelik/özgüleme) Bu kıyafeti senin için aldım.

gibi:

- (benzerlik) Yüzü ay gibi parlıyordu.
- (denklik) O da senin gibi tembel.
- (civarında) Saat 5.30 gibi gelirim.
- (eş zamanlı) Kolundan tuttuğu gibi attı dışarı.

kadar:

- (yaklaşık) Otuz kadar adam bu taraf yönelmişti.
- (abartma) Dağ kadar çamaşır birikmişti.
- (sınırlama) Tramvay durağına kadar yürüdük.
- (zaman) Sabaha kadar bu iş bitmiş olmalı.

göre:

- (karşılaştırma) Aytunç'a göre Ömer daha uzun.
 → (öznel) Bana göre bu konuda daha köklü çalışmalar yapılmalı.
 → (uygunluk) Bu kıyafet tam sana göre.

doğru:

- (yönelme) Onu yukarı doğru çıkarken görmüştüm.
 → (civarında) Sabaha doğru gelirler.

B. BAĞLAÇLAR

Sözcükler, söz öbekleri ve cümleler arasında ilişki kuran sözcüklere bağlaç denir. Bağlaçların temel görevi unsurları birbiriyle ilgili hâle getirmektir ama bunu yaparken bazı anlam ilişkilerini de oluşturabilirler. Bağlaçlar "ve, ile, ki, de, veya, yahut, bile, ama, fakat, lakin, yalnız, ancak, zira, çünkü, hatta, yani, madem, hem... hem, ya... ya, ...olsun ...olsun, ne... ne, kâh... kâh, gerek... gerek, ister... ister, oysaki, üstelik, yeter ki..." gibi sözcüklerdir.

Örnek

Kitabı ve çantayı ben aldım. (Bağlaç, sözcükleri bağlar.)
 Şirketin ortaklarını da burada yürüttükleri işleri de iyice araştırın. (Bağlaç, söz öbeklerini bağlar.)
 Evrakı bizzat teslim ettim, hafta oradan bir teslimat fişi de aldım. (Bağlaç, cümleleri bağlar.)

C. ÜNLEMLER

Yoğun duygu aktarımı veya seslenme ifade eden sözcüklere ünlem denir. Ünlemler cümlede kullanıldığında anlam kazanan sözcüklerdir. Yansıma sözcükler de ünlem kapsamında değerlendirilir.

Ünlemler "ah, oh, vah, eh, tüh, vay, hay, hey, ey, of, oy, a, o, e, hah, oha, pöh, peh, aman, haydi, eyvah, hişt, hu, sakın, yahu, hop, hoppala, yuh, ayoi, lan, ulan, hoş, yav..." gibi sözcüklerdir.

Bazı durumlarda anlamlı sözcükler ünlem görevi üstlenebilir.

Örnek

Tanırım! Ben ne yapacağım şimdi?

Ünlem olan sözcükler isim çekim eki alıp isim gibi kullanılabilir.

Örnek

Alma mazlumun ahını, çıkar aheste aheste

Bazı ünlemlerden yapım ekleri aracılığıyla anlamlı sözcükler türetilir.

Örnek

Ahlamayı vahlamayı bırak artık. → ah-la- vah-la

Karışan Sözcükler

Edat ve bağlaç türündeki bazı sözcükler karışma olasılığı taşır. Bu sözcükler kullanıldıkları yere göre ya da verdikleri anlama göre ayırt edilir. Bu bölümde çok kullanılan ve karışma olasılığı bulunan birkaç sözcük örnek olarak incelenmiştir.

yalnız: Bu sözcük "fakat" anlamı verirse bağlaç, "sadece" anlamı verirse edat olarak değerlendirilir. Bu sözcük aynı zamanda isim, sıfat, zarf görevlerinde de kullanılabilir.

→ Aslında oraya geldim yalnız sana bir türlü fakat

ulaşamadım. (bağlaç)

→ Bunu yalnız sen halledebilirsin. (edat)
 sadece

→ O da senin gibi yalnızdı. (isim)

→ Bu yalnız insanları hayata katmalıyız bence. (sıfat)

→ Alt katta yalnız çalışıyor. (zarf)

ancak: Bu sözcük "fakat" anlamında kullanılıyorsa bağlaç, "sadece" anlamında kullanılıyorsa edattır. Bazı durumlarda ise "güçlülük, zar zor, son anda" gibi anlamlar verir ve zarf olur.

→ Bunu başarmayı çok istedim ancak sağlığım elvermedi. (bağlaç)

→ Soruyu ancak sen çözersin diye getirdim. (edat)

→ Derse ancak yetiştim. (zarf)

ile: Bu sözcük "ve" anlamında kullanılıyorsa bağlaç, "araç" ya da "birliktelik" anlamında kullanılıyorsa edat olur.

→ Bunu Orhan ile Numan'a göster istersen. (bağlaç)

→ Buraya trenle geldiğinizi duydum. (edat)

başka: Bu sözcük bir ismi belirtmek sıfat görevinde, bir fiil niteleyerek zarf görevinden, "-den" ekiyle öbeleşerek edat görevinde kullanılabilir.

O olaydan sonra başka adam olmuştu. (sıfat)

Bugün her şey başka görünüyor. (zarf)

→ Yaralılara ondan başka hiç kimse yardım etmedi. (edat)

doğru: Bu sözcük isim, sıfat, zarf, edat görevinden kullanılabilir. Edat olduğunda "-e" ekiyle öbeleşir.

→ Tahtaya bir doğru çizmişti. (isim)

→ Yıllar yılı doğru insanın peşinde koşmuştu. (sıfat)

→ Hiçbir işi doğru yapamıyorsun. (zarf)

→ Akşama doğru çıkageldi. (edat)

karşı: Bu sözcük de isim, sıfat, edat görevinde kullanılabilir. Edat olduğunda "-e" ekiyle öbeleşir.

→ O, her zaman haksızlığın karşısındaydı. (isim)

→ Karşı daireye yeni birileri taşındı. (sıfat)

→ Denize karşı oturmuş çay içiyor. (edat)

Örnek Soru

Kimi sözcükler hem edat hem bağlaç olarak kullanılabilir.

Buna göre,

I. ile,

II. ancak,

III. sanki

sözcüklerinden hangisi yalnızca edat olarak kullanılır?

- A) Yalnız II B) Yalnız III C) I ve II
 D) II ve III E) I, II ve III

Çözüm

"ile" ve "ancak" sözcükleri hem edat hem bağlaç olarak kullanılabilirken "sanki" sözcüğü yalnızca "edat" olarak kullanılabilir.

Cevap B

Örnek Soru

Kayseri dendiğinde akla ilk olarak lezzetli yemekleriyle ülke tarihi ve gündemine damgasını vurmuş isimler gelir. İç Anadolu'nun ticaret ve yerleşim merkezi, bunların yanı sıra zengin tarihi ve doğası ile eşsiz bir yere sahip.

Bu parçada aşağıdaki kelime gruplarından hangisine yer verilmemiştir?

- A) Bağlama grubuna
 B) Sayı grubuna
 C) İsim tamlamasına
 D) Edat grubuna
 E) Sıfat-fiil grubuna

Çözüm

Ülke tarihi ve gündemine, İç Anadolu'nun ticaret ve yerleşim merkezi > bağlama grubu ve isim tamlaması
 lezzetli yemekleri-yle (ile) > edat grubu
 damgasını vurmuş isimler > sıfat-fiil grubu

Cevap B

Örnek Soru

Ağaçlar, hiçbir zaman hiçbir yerde yalnız değildir.

I II
 Coşkuyu severler sadece. Güneşle dostlukları,
 III
 bulutlar ile yarenlikleri, toprak ile vusiatları bundandır.
 IV
 Sonbaharda yapraklarını savurup etraflarına saçıyor.
 V

Bu parçadaki numaralanmış sözcüklerle ilgili olarak aşağıda verilenlerden hangisi yanlıştır?

- A) I'inci, isimdir.
 B) II'nci, sıfat olarak kullanılmıştır.
 C) III'üncü, edat olarak kullanılmıştır.
 D) IV'üncü, zamir olarak kullanılmıştır.
 E) V'inci, zarf olarak kullanılmıştır.

Çözüm

I. de, "yerde" sözcüğü bulunma durumu eki almış bir isimdir. II. de, "yalnız" kendinden sonraki bir ismi nitelemektedir. Bu nedenle sıfat değil, isimdir. III. de, "sadece" sözcüğü edattır. IV. de, "bundandır" sözcüğündeki "bu" bir ismin yerini tuttuğundan zamirdir.

V. de, "sonbaharda" sözcüğü, fiile sorulan "ne zaman?" sorusuna yanıt verdiğinden zarftır.

Cevap B

ÇÖZÜMLÜ TEST

1. Aşağıdaki cümlelerin hangisinde bir bağlaç kullanılmamıştır?

- A) Bunun da senden farklı bir yanı yok.
- B) Sınavı inceleyecektim ama misafir geldi.
- C) İş yerine vardım ki büyük bir kargaşa yaşıyor.
- D) Senden daha iyisi mi var şu okulda?
- E) Bize kızdı, halbuki bir kabahatimiz yok.

2. Aşağıdaki cümlelerin hangisinde "için" edatı farklı bir anlam ilişkisi kurmuştur?

- A) Senin için yapmayacağım bir şey yok.
- B) Bu özverili davranışları, ülkesi için neleri feda edebileceğini gösteriyor.
- C) Buralarda senin için iyi şeyler söylemiyorlar.
- D) Çocukları için katlıyor bu acıya.
- E) Öğrencileri için yapıyor bütün bunları.

3. Aşağıdaki cümlelerin hangisinde "doğru" sözcüğü edat göreviyle kullanılmıştır?

- A) Doğru söze kim, ne diyecek ki?
- B) Olayın tamamını doğru anlattı.
- C) Sabaha doğru büyük bir gürültüyle uyandık.
- D) Doğruyu söylerseniz sizi affederim.
- E) Sorularına doğru cevap veremediniz.

4. Aşağıdaki cümlelerin hangisinde "ancak" sözcüğü diğerlerinden farklı türde kullanılmıştır?

- A) Dediklerinizi yaparım ancak siz sessiz kalmanız.
- B) Başvurdum ancak herhangi bir cevap alamadım.
- C) Onun aklından geçenleri öğrendik ancak herhangi bir önlem almadık.
- D) Bu işimi ancak sen halledersen diye düşünüyorum.
- E) Çok çalıştı ancak verimli olamadı.

5. Aşağıdaki cümlelerin hangisinde altı çizili sözcük farklı bir anlam vermektedir?

- A) Aman say ki para hesabında bir yanlışlık oluşmasın.
- B) Varsayalım ki şirketin yönetimini sana bırakırlar.
- C) Tut ki gemiyle seyahat ediyoruz ve sen yüzme bilmiyorsun.
- D) Düşün ki seni suçladılar ve cezalandıracaklar.
- E) Diyeelim ki daha iyi bir ev buldun, ne yapacaksın?

6. Aşağıdaki cümlelerin hangisinde bağlaç diğerlerinden farklı söz öbeklerini bağlamıştır?

- A) Eski dostlarını ve yeni arkadaşlarını bir araya getirdi.
- B) Roman yazarları ve edebiyat eleştirmenleri, Abant'ta bir toplantı yaptı.
- C) Kaliteli mallar ile lüks kıyafetler sergileniyor bu fuarda.
- D) Zor işler ve serin hava, insanı hasta ediyor.
- E) Çalışkan çocuklar da tembel çocuklar da bu işten zevk almıyor.

7. Aşağıdaki cümlelerin hangisinde "ile" sözcüğü diğerlerinden farklı bir türde kullanılmıştır?

- A) Bu makama becerisiyle geldi o.
- B) Önemli saydığı sözü kalemiyle işaretledi.
- C) İnsanlar arasındaki çekişmeler, saygıyla giderilebilir.
- D) Bu alana arkadaşlarıyla öğretmenlerinin teşviki sayesinde yöneldi.
- E) Yazılarıyla tanıdı edebiyat dünyası bu deli adamı.

8. Aşağıdaki cümlelerin hangisinde edat kullanılmamıştır?

- A) Aramızdaki dostluğu kardeşlerimiz bile çekemedi.
- B) O kadar iddialı konuşmaktan çekinirim.
- C) Ziyaretimize gelmediği gibi biz gidince da soğuk davranıyor.
- D) Konuşması bitene dek kayda aldık.
- E) Dün okula doğru giderken gördük kazayı.

9. Aşağıdaki cümlelerin hangisinde "yalnız" sözcüğü bağlaç göreviyle kullanılmıştır?

- A) Bu derneğe ben de üye oldum yalnız memur olduğum için tekrar üyelikten ayrıldım.
- B) Yalnız bizi acımasızca eleştirmeleri onların tarafı davrandığının bir göstergesi.
- C) Koca evde yalnız kalmak onu tedirgin ediyordu.
- D) Onlar da senin benim gibi yalnız kaldı.
- E) Moralsiz, parasız ve bunlar yetmezmiş gibi bir de yalnızdım.

10. Aşağıdaki cümlelerin hangisinde hem bağlaç hem de edat kullanılmıştır?

- A) O da sizin gibi ağırılanmak istiyordu.
- B) Kitaplarımı defterlerim masanın gözünde.
- C) Daha ne kadar bekleyeceğiz onun keyfinin yerine gelmesini.
- D) Aklına geleni işlersen böyle sıkıntılarla karşılaşsın.
- E) Annesiyle babasını memlekete gönderdi.

11. Aşağıdaki cümlelerin hangisinde "kadar" sözcüğü "yer, mesafe bakımından sınırlama" ifade edecek şekilde kullanılmıştır?

- A) Bize doğru elli kadar adamın koştuğunu gördüm.
- B) Bu işleri saat 16.30'a kadar bitirmek zorundayım.
- C) Paketleri ancak üçüncü kata kadar çıkarabildim.
- D) Mektubunuzu alınca sizi görmüş kadar sevindim.
- E) Bir çocuk kadar direnç gösteremeyenlerle nasıl çalışacaksın?

12. Aşağıdaki cümlelerin hangisinde bir bağlaç sıfatları bağlamıştır?

- A) O ya da sen, ne fark eder yani?
- B) Hem akıllı hem de varlığı biriyile ortak olmuşsun.
- C) Ya mecazlı ya da esprili konuşurdu.
- D) Daha kaç kişiyi tanıyor da böyle ukalalık yapıyor!
- E) Hangi taşı kaldırırsam altından gazeteciler veya televizyoncular çıkıyor.

13. Aşağıdaki cümlelerin hangisinde bir ünlem, duyguya yönelik kullanılmıştır?

- A) Hey dostlar, bu tarafa bakın!
- B) Bre yiğitler, erlik bu mudur?
- C) Ey bu topraklar için toprağa düşmüş asker!
- D) Vay, sen de mi geldin?
- E) Behey akılsız, böyle davranılır mı hiç?

14. Aşağıdaki cümlelerin hangisinde ünlemden türetilmiş bir sözcük kullanılmıştır?

- A) Kaç günüm daha sensiz geçecek?
- B) Hangi fikirsiz böyle bir yanışa göz yumdu?
- C) Olmuş bitmiş işe ahlamak vahlamak kime ne kazandıracak ki?
- D) Mazlumun ahını almaktan korkmayandan sen korkacaksın.
- E) İnsanların müzik zevkini, onların yaşadığı toplumsal ortamdan soyutlayamazsınız.

15. (I) Birden telefon çalıyor. (II) Bir arkadaşım Kadıköy'e davet ediyor beni. (III) Davet eski, ilk kez yapılmıyor. (IV) Birkaç yıldır çalıştığı yerin terasından güneşin Ayasofya üzerinden batışını seyrettirmek istiyor bana. (V) Kendi arabamla Kadıköy'e gitmem olanaksız.

Yukarıdaki numaralı cümlelerin hangisinde bir edat kullanılmıştır?

- A) V. B) IV. C) III. D) II. E) I.

16. Aşağıdaki cümlelerin hangisinde "de" bağlacı "koşul" ilişkisi oluşturacak şekilde kullanılmıştır?

- A) Babası biraz para verdi de borcunu kapattı.
- B) Biraz susun da konuşulanları anlayabilelim.
- C) Denemelerinde de ciddi bir ispatlama eğilimi vardır.
- D) Gelecek günlerin de ne getireceğini bilmiyoruz ki...
- E) Gidenlerin de bir kısmı yeniden döndü.

17. Aşağıdaki cümlelerin hangisinde "de" bağlacı, "umutsuzluk" anlamı verecek şekilde kullanılmıştır?

- A) Aslında olacakları önceden söyledim de beni dinlemediler.
- B) Buraya ekimde de nisanda da başvurduk ama sonuç yok.
- C) Okulu bitirecek de askerliğini yapıp iş kuracak da ben de göreceğim.
- D) Kendimize göre bir arabaya sahip olmamız da herkesin gözüne batıyor.
- E) Bu tavn saygısızlık da kabul ederler, bilgisizlik de.

18. Aşağıdaki cümlelerin hangisinde bir ünlem isim tamlamasında tamlanan göreviyle kullanılmıştır?

- A) Ah vah demekle kime faydanız dokunuyor ki?
- B) "Hey!" diye seslendi.
- C) İlk sözü "Tüh, bu fırsatı da kaçırdık!" oldu.
- D) Sabahtan beri oflayıp pufuyorsun.
- E) Alma mazlumun ahını, çıkar aheste aheste.

19. Aşağıdaki cümlelerin hangisinde bir edat, cümleye "yaklaşık olarak" anlamı katmıştır?

- A) Dağ kadar çamaşırı ben mi yıkayacağım?
- B) Onun için herkes: "Dünya çapında bir sporcu." diyor.
- C) Saat sekize doğru geldi fabrikaya.
- D) Bize ancak o liderlik edebilirdi.
- E) Bugün kar yağacak gibi.

20. Aşağıdaki cümlelerin hangisinde edat grubu farklı bir ögeyi oluşturmuştur?

- A) Bu çocuklar da sizin kadar gayret etti.
- B) Bu gençlerin isyanı senin gibileredir.
- C) Akşama doğru buluşacaktık.
- D) Bunları yenilemek üzere aldı.
- E) Her şeyi ona göre planladık.

ÇÖZÜMLER

1. A seçeneğinde "da", B seçeneğinde "ama", C seçeneğinde "ki", E seçeneğinde "halbuki" sözcükleri bağlaçtır. D seçeneğindeki "mi" ise edattır.

Cevap D

2. A, B, D, E seçeneklerinde "için" sözcüğü "uğruna, yoluna" anlamı vermektedir. C seçeneğinde ise sözcük "hakkında" anlamı vermiştir.

Cevap C

3. Sözcük, A ve E seçeneğinde sıfat, B seçeneğinde zarf, D seçeneğinde isim göreviyle kullanılmıştır. C seçeneğinde ise edattır.

Cevap C

4. A, B, C, ve E seçeneklerinde "ancak" sözcüğü "fakat" anlamındadır ve bağlaçtır. D seçeneğinde ise "sadece" anlamında edattır.

Cevap D

5. B, C, D, E seçenekleri varsayım anlamı vermektedir. A seçeneğinde ise "saymak" fiili kullanılmıştır.

Cevap A

6. A, C, D, E seçeneklerinde bağlaç, sıfat tamlamalarını bağlamıştır. B seçeneğinde ise bağlaç, isim tamlamasını bağlamıştır.

Cevap B

7. A, B, C, ve E seçeneklerinde "ile" edatı "araç" ifade etmektedir. D seçeneğinde "ile" sözcüğü "ve" anlamında kullanılmış bir bağlaçtır.

Cevap D

8. B seçeneğinde "kadar", C seçeneğinde "gibi", D seçeneğinde "dek" E seçeneğinde "doğru" sözcükleri edattır. A seçeneğinde "bile" sözcüğü bağlaçtır.

Cevap A

9. "yalnız" sözcüğü A seçeneğinde "fakat" anlamında bağlaç, C ve D seçeneğinde zarf, E seçeneğinde isim türünde kullanılmıştır. B seçeneğinde ise "sadece" anlamında edattır.

Cevap A

10. A seçeneğinde "da" bağlaç, "gibi" ise edattır.

Cevap A

11. "kadar" sözcüğü A seçeneğinde "civarında", B seçeneğinde "zaman bakımından sınırlama", D seçeneğinde "denklik", E seçeneğinde "karşılaştırma" anlamı vermiştir. C seçeneğinde ise yer, mesafe bakımından sınırlama anlamı katmıştır.

Cevap C

12. Bağlaç, A seçeneğinde zamirleri, C seçeneğinde zarfları, D seçeneğinde cümleleri, E seçeneğinde isimleri bağlamıştır. B seçeneğinde ise sıfatları bağlamıştır.

Cevap B

13. A, B, C, E seçeneklerinde ünlem, seslenme; D seçeneğinde ise "şaşıklık" duygusunu aktarmaya yönelik kullanılmıştır.

Cevap D

14. C seçeneğinde "ahlamak vahlamak" sözcükleri "ah" ve "vah" ünlülerine "-la, -le" isimden fiil yapım eklerinin getirilmesiyle elde edilmiştir.

Cevap C

15. V numaralı cümlede "arabamla" sözcüğünde "ile" edattır.

Cevap A

16. B seçeneğinde "de" bağlacı anlayabilmenin koşulu olarak "susun" eylemini bağlamıştır.

Cevap B

17. C seçeneğinde bağlaçların kullanımı umutsuzluk anlamına yöneliktir.

Cevap C

18. E seçeneğinde "mazlumun ahı" söz grubu isim tamlamasıdır.

Cevap E

19. C seçeneğinde "e doğru" edatı yaklaşık olarak saat sekiz anlamı oluşturmaktadır.

Cevap C

20. A, C, D, E seçeneklerinde edat grupları zarf tümleci göreviyle kullanılmıştır. B seçeneğinde ise edat grubu ek fiil alıp yüklem görevi üstlenmiştir.

Cevap B

VII. CÜMLE ÖGELERİ

Kavramları karşılayan ses topluluğuna sözcük, sözcüklerden oluşan ve bir duyguyu, düşüncüyü, olayı aktaran sözcük topluluğuna da cümle denir. Başka bir ifadeyle yargı bildiren söz grubuna cümle denir. Cümlede birbirini değişik yönlerden tamamlayan unsurlara öge denir. Bir sözcüğün tek başına öge olması mümkün değildir, dolayısıyla ögeler konusunun detaylarına girmeden hangi tür sözcüklerin ya da söz öbeklerinin öge olabileceği konusu incelenecektir.

ÖGE OLABİLECEK UNSURLAR:

✓ İsimler ögeleri oluşturabilir.

Kadın, paketleri tezgaha bıraktı.

Özne Nesne D. T.

(Bu ögelerin hepsi isimden elde edilmiştir.)

✓ İsim tamlamaları ögeleri oluşturabilir.

Kitabın yazarı, olayın özetini verdi.

Özne Nesne

(Bu ögelerin hepsi isim tamlamasından elde edilmiştir.)

✓ Sıfat tamlamaları ögeleri oluşturabilir.

Bu günleri o insanlar da unutamayacak.

Nesne Özne

(Bu ögelerin hepsi sıfat tamlamasından elde edilmiştir.)

✓ Zamirler ögeleri oluşturabilir.

Bunu sen daha iyi bilirsin.

Nesne Özne

(Bu ögelerin hepsi zamirden elde edilmiştir.)

✓ Fiiller öge (yüklem) oluşturabilir.

Buraya gelsinler.

Yüklem

(Bu öge fiilden elde edilmiştir.)

✓ Fiillimsi grupları (yan cümleler) ögeleri oluşturabilir.

Başarı kazanmak, özverili davranmayı gerektirir.

Özne Nesne

(Bu ögelerin hepsi yan cümleden elde edilmiştir.)

✓ Edat grupları ögeleri oluşturabilir.

Bunun gibilerden bu kadarı beklenmez.

D. T. Nesne

(Bu ögelerin hepsi edat grubundan elde edilmiştir.)

✓ İkilemeler ögeleri oluşturabilir.

Konuyu asağı yukarı anladık.

Z. T.

(Bu öge ikilemeden elde edilmiştir.)

✓ Deyimler ögeleri oluşturabilir.

Babam orada gözü kara davrandı.

Z. T.

(Bu öge deyimden elde edilmiştir.)

Ögeler bulunurken kelime grupları ve yan cümleler, parçalanmaz; ne kadar uzun olursa olsun bir bütün olarak öge oluşturur.

Tanzimat'ın birinci kuşağı

Özne

Batı'da devrini çoktan tamamlamış olan

Nesne →

romantizmin yoğun etkisi altında eser vermeyi

Nesne

sürdürüyordu.

Yüklem

A. YÜKLEM

Cümledeki iki temel ögeden biridir. Yüklem yargı bildiren söz grubudur. Bu açıdan bakıldığında yüklem tanımı ile cümle tanımının aynı olduğu görülür. Bu durum, yüklem bir cümle açısından vazgeçilemez oluşunun göstergesidir. Yüklem varsa cümle var demektir.

Yüklem iki şekilde oluşturulur:

Fiillerin sonuna kip-zaman eki ve kişi eki getirilerek yüklem kurulur.

Fiil + Kip-Zaman + Kişi

gezeceksiniz → gez-ecek-siniz

tartışmalıyız → tartış-malı-sınız

İsimlerin sonuna ek fiil ve kişi ekleri getirilerek yüklem kurulur.

İsim + Ek fiil + Kişi

Hırslıydık → hırslı-ıdı-k

Zenginmişsin → zengin-imiş-sin

B. ÖZNE

Yüklemde bildirilen işi, hareketi yapan, gerçekleştiren kişiye **özne** denir. Aslında yüklemde bulunan kişi kavramı doğrudan özneye ilgilidir. Özne ve yüklem cümledeki iki temel unsur olarak görülür. **Öznenin doğru tespit edilebilmesi için yükleme "kim, ne" soruları yöneltilir. Alınan cevap öznedir.**

Örnek

Edebiyatımızdaki yenileşmeye öncülük eden bu sanatçılar, bir yandan da eski alışkanlıklarını sürdürüyordu.

Yüklem

Sürdüren kim?

Edebiyatımızdaki yenileşmeye öncülük eden bu sanatçılar (özne)

Özne Türleri

Özneler bazı özelliklerine bakılarak sınıflandırılmıştır.

Gerçek Özne: Etken fiillerin ve ek fiil almış isimlerin yüklem olduğu cümlelerde bulunan özneye gerçek özne denir.

Gizli Özne: Cümlede doğrudan söylenmeyen ama yüklemdeki kişi ekinde anlaşılan özneye gizli özne denir. Gizli özneler de gerçek özne kapsamında değerlendirilir.

Örnek

Yağmur, yolu berbat etmişti. Yol, artık bir bataklığa.

Özne

Özne

Sözde Özne: Edilgen fiillerin yüklem olduğu cümlelerdeki özneye sözde özne denir. Aslında bu ögeler özne değil, nesnedir. Ancak fiil edilgen olduğu için bu nesneler özneye ilgili sorulara cevap verirler.

Örnek

Taşınacak eşyalar güzelce paketlenildi.

Sözde Özne

Edilgen fiil

Açıklamalı Özne: Bir ara söz tarafından desteklenen özneler açıklamalı özne denir.

Örnek

Dün binanın yöneticisi, Ahmet Bey, bahçeyi

Açıklamalı Özne

yeniden düzenletti.

C. YARDIMCI ÖGELER (TÜMLEÇLER)

Yardımcı ögeler yüklemde bildirilen işi, zaman, mekân, durum ve benzeri bilgilerle destekleyen, açıklayan ögelerdir. Bu ögeler yüklem ve özne bulunduktan sonra tespit edilir. Ögeleri ilgili bir değerlendirme yapılması gerektiğinde her şeyden önce özne ve yüklem bulunur, sonra tümleçler araştırılır.

Nesne (Düz Tümleç)

Yüklemde bildirilen işten etkilenen ögeye nesne denir. **Nesneyi bulmak için yükleme "ne, neyi, kimi" soruları yöneltilir. Nesneler kendi içinde "belirtili nesne" ve "belirtisiz nesne" şeklinde iki gruba ayrılır. Eğer nesne, belirtme hâl eki "-i" almışsa "belirtili nesne", yalın hâlde oluşmuşsa "belirtisiz nesne" diye adlandırılır.**

Örnek

Kültürümüzün önemli eserlerinden Dede Korkut'u

Belirtili Nesne

gençlere yeterince tanıtmıyoruz.

Yüklem

Masaya sıcacık bir pide getirdi.

Belirtisiz Nesne Yüklem

Dolaylı Tümleç

Yüklemde bildirilen işi, oluşu, hareketi, yer, mekân kavramı bakımından destekleyen ögeye dolaylı tümleç denir. **Dolaylı tümleçler, yönelme "-a, -e", bulunma "-da, -de" ve ayrılma "-dan, -den" eklerinden birini almış söz grubudur ya da sözcüktür. Dolaylı tümleçler "ne, nere, kim, hangisi" gibi soru sözcüklerinin yukarıda sayılan hâl eklerinden biriyle kullanılarak yükleme sorulması sonucunda bulunur. Dolaylı tümleçler tespit edilirken önemli olan soru sözcüğü değil, o soru ile kullanılan hâl ekidir.**

Örnek

O metni makalenin bu bölümünde örnek olarak

Dolaylı Tümleç

kullanmalıydın.

Yüklem

İsteklerinizi bu işin sorumlusuna iletin lütfen.

Dolaylı Tümleç Yüklem

Bunlar Antalya'dan dün ayrılmışlar.

Dolaylı Tümleç Yüklem

Zarf Tümleci

Yüklemi zaman, yön, durum, neden, miktar gibi kavramlar açısından destekleyen ögeye zarf tümleci denir. **Zarf tümleçleri yükleme sorulacak "ne zaman, niçin, nasıl, ne yöne, ne kadar" gibi soru sözcükleriyle bulunur.**

Örnek

Bunları akşam olmadan tamamlamalıyız.

Zarf Tümleci

Yüklem

Özensiz davranarak işin berbat olmasına yol açtın.

Zarf Tümlacı

Yüklem

Tabloyu biraz daha yukarı kaldırın.

Zarf Tümlacı

Yüklem

Ben herkesten fazla çalıştım orada.

Zarf tümlacı

Yüklem

Yorum: Bazı kaynaklarda "edat tümlacı" adıyla bir öge kategorisi daha oluşturulmaktadır ancak klasik kaynakların hiçbirinde bu ögeye yer verilmez. Aslında geçmişte cümle öğeleri konusunda "fil, fail, meful" şeklinde değerlendirmeler yapıldı. Arapça cümle bilgisine dayanan bu değerlendirmede meful, Türkçe cümle bilgisindeki tümlaçlar ile aynıdır. Tümlaçların gereğinden fazla kategorize edilmesi cümlelerin anlaşılmasına herhangi bir katkı sağlamayacaktır ve bu nedenle de bilimsel kaynaklarda edat tümlacı değerlendirilmesi yapılmaz.

Açıklamalı Öge: Bir ara söz tarafından desteklenen ögeye "açıklamalı öge" denir.

Örnek

Biraz da Arif Nihat'a, Bayrak Şairi'ne, bakalım.

Açıklamalı D.T.

Bana göre ülkemizin en güzel bölgesini, Batı Karadeniz'i

Açıklamalı nesne

mutlaka görmelisiniz.

Ortak Öge: Birden fazla yüklem aynı görevle bağlanan ögeye ortak öge denir.

Örnek

O maçı televizyonda ben de seyrettim ama

Nesne Özne Yüklem

pek beğenmedim.

Yüklem

Bu cümlede "o maçı" sözü hem "seyrettim" yüklemine hem de "beğenmedim" yüklemine nesne göreviyle bağlanmıştır ve "ortak nesne" görevi üstlenmiştir. Aynı şekilde "ben" sözü de iki yüklem özne göreviyle bağlanmış ve "ortak özne" görevi üstlenmiştir.

Cümle Dışı Unsurlar: Cümlede ögeler bulunurken karşılaşılan ve herhangi bir ögeyi oluşturmayan bazı sözler vardır. Bunlar; bazı bağlaçlar, ünlemler, hitap sözleri ya da ara cümleler şeklinde ortaya çıkar. Bu tip unsurlara cümle dışı unsur denir.

Örnek

Konuyu tekrar anlattım, hatta kendi notlarımı verdim.

Yüktürüm, size güvenim sonsuz!

VIII. CÜMLE TÜRLERİ

Cümleler bazı kriterlere göre sınıflandırılır. Bu sınıflandırmada yüklem yeri, yüklem türü, cümle yapısı ve cümle anlamı esas alınır.

A. YÜKLEMİN YERİNE GÖRE CÜMLELER

Kurallı Cümle: Yüklemi sonda olan cümlelere kurallı cümle denir.

Örnek

Bunu kimseye anlatamazdık.

Yüklem

Her şeyi kendi içimizde çözemeyiz.

Yüklem

Devrik Cümle: Yüklemi sonda olmayan cümlelere devrik cümle denir. Yazı dilinde Cumhuriyet Dönemi'nde görülür. Nurullah Ataç'ın kullanımları ilk örneklerdir.

Örnek

Beni hiçe sayıyordunuz o zamanlar.

Yüklem

Dünyada eşi benzeri yok onun.

Yüklem

Eksiltilli Cümle: Yüklemi söylenmemiş cümlelere eksiltilli cümle denir.

Örnek

Bilge Kağan'ın at koşturduğu, ok attığı topraklar...

Ara Sözlü Cümle: Herhangi bir ögesi ara söz tarafından desteklenen cümleye ara sözlü cümle denir.

Örnek

Ziya Paşa, hiciv edebiyatımızın önemli ismi

Ara söz

kendi şiirini tahmis etmiştir.

B. YÜKLEMİN TÜRÜNE GÖRE CÜMLELER

Fil Cümlesi: Yüklemi çekimli fiilden oluşan cümlelere fil cümlesi denir. Fil cümleleri basit çekimli ya da birleşik çekimli olabilir.

Fil + kip-zaman + kişi → Basit çekimli

Fil + kip-zaman + ek fiil + kişi → Birleşik çekimli

Örnek

Bugün ancak istenen evrakı tamamladım.

→ Basit çekimli fil cümlesi

Yarın burada yol bakımı yapılacakmış.

→ Birleşik çekimli fil cümlesi

Basit fil ile basit çekimli fil ya da birleşik fil ile birleşik çekimli fil birbirine karıştırılmamalıdır. Yapı ile ilgili olan kavramlarla çekim ile ilgili kavramlar isim benzerliğinden dolayı zaman zaman kargaşaya yol açmaktadır.

... görülebiliriz. → Yapısı birleşik, çekimi basit

... bakarız. → Yapısı basit, çekimi basit

... konuşabiliyoruz. → Yapısı birleşik, çekimi birleşik

... gezerdik. → Yapısı basit, çekimi birleşik

İsim Cümlesi: Ek fiil almış isim cinsinden sözcüklerin yüklem olduğu cümlelere isim cümlesi denir. Başka bir ifadeyle bir cümle, ek fiil sayesinde kurulmuş bir yüklemle sahipse isim cümlesidir.

İsim + ek fiil + kişi

Örnek

Atsız Hoca, Asıkpaşazade Tarihi üzerinde en

Yüklem (Ek fiil almış isim cümlesi)

önemli çalışmayı yapan kişidir.

Yüklem (Ek fiil almış isim cümlesi)

Hayalini kurduğumuz tek şey o toprakları gezmekti.

Yüklem

(Ek fiil almış isim fiildir, isim cümlesi)

Fillimsiler ek fiil olarak yüklem görevi üstlenebilir. Bu tip cümleler yüklem türüne göre değerlendirilirken "isim cümlesi" şeklinde adlandırılır.

Bazen önemli olan bir bakıştır.

Yüklem

(Ek fiil almış isim fiil, isim cümlesi)

C. ANLAMINA GÖRE CÜMLELER

Olumlu Cümle: Yüklemde bildirilen işin, oluşun yapıldığı, gerçekleştiği anlamı varsa o cümleye anlamca olumlu cümle denir.

Olumsuz Cümle: Yüklemde bildirilen işin, oluşun yapılmadığı, gerçekleşmediği anlamı varsa o cümleye anlamca olumsuz cümle denir.

Bir cümlelerin olumluluğu ya da olumsuzluğu, o cümledeki işin, hareketin iyi-kötü, güzel-çirkin, istenen-istenmeyen, yasal-yasa dışı gibi değer yargısı ifade eden kavramlarla ilgisi yoktur. Önemli olan yapıpı yapılmamakta olduğudur.

O çocuk tam bir yalancıymış. → Olumlu cümle
Bahsettiğiniz kişi asla ihanet etmez. → Olumsuz cümle

Bu eser bilim dünyasında büyük tepki çekti. → Olumlu cümle

Her şeyi berbat ettiniz. → Olumlu cümle

Çalmadık. → Olumsuz cümle

Biçim-Anlam İlişkisi: Cümleler anlamına göre incelenirken ayrıca biçim derlendirmesi de yapılabilir. Biçimce olumluluk ya da olumsuzluk kararı yüklemdeki olumsuzluk unsurlarına bakılarak verilir. Eğer yüklemde "-ma, -maz, -sız, değil, yok" ek ve sözcükleri varsa o cümle biçimce olumsuz kabul edilir. Eğer bu unsurlar cümlede yoksa o cümle biçimce olumlu kabul edilir.

Başka bir ifadeyle biçim incelemesi yapılacaksa sadece bu eklerle ve sözcüklere bakılır anlam incelemesi yapılacaksa yüklemde bildirilen işin, oluşun gerçekleşip gerçekleşmediğine bakılır. Bunlar birbirinden bağımsız olarak değerlendirilir. Biçim incelemesi yapılırken de değer yargısı içeren yorumlar yapılmaz. Değer yargıları dil bilgisinin konusu değildir.

Örnek

Daha fazla gayret etmelisin.

→ Yüklemde olumsuzluk unsuru yok, biçimce olumlu cümle

→ "gayret etme" işi yapılsın isteniyor, anlamca olumlu cümle

Bizi hatırlamamış olamazsın.

→ Yüklemde "-ma, -maz" ekleri var, biçimce olumsuz cümle

→ "hatırlama" işinin yapıldığı anlamı var, anlamca olumlu cümle

Herkes tarafından ayıplandık.

→ Yüklemde olumsuzluk unsuru yok, biçimce olumlu cümle

→ "ayıplama" işi yapılmış, anlamca olumlu cümle

Ben bilmiyorum muyum senin ne işler çevirdiğini?

→ Yüklemde "-me" eki var, biçimce olumsuz

→ "bilme" işi gerçekleşiyor, anlamca olumlu

Sanki bir gün hatır mı sordunuz?

→ Yüklemde olumsuzluk unsuru yok, biçimce olumlu cümle

→ "hatır sorma" işi gerçekleşmiyor, anlamca olumsuz cümle

Soru Cümlesi: Cevap bekleyen cümlelere soru cümlesi denir. Eğer cümle öğrenmeye yönelikse, gerçekten bir cevap bekliyorsa "gerçek soru cümlesi"; vurgulamaya yönelikse ya da cevabı içinde olan bir cümleyse "sözde soru cümlesi" olarak adlandırılır.

Örnek

Bunu kaç günde tamamlayabilirsin?

→ Gerçek soru cümlesi

Biz bilmiyor muyuz bunun pahalı olduğunu?

→ Sözde soru cümlesi

Ünlem Cümlesi: Yoğun duygu aktarımı ya da seslenişe yönelik cümleler, ünlem cümlesi olarak adlandırılır.

Örnek

Eyvah, babam geldi!

D. YAPISINA GÖRE CÜMLELER

Yapı incelemesi yapılırken cümlelerdeki yüklem ve varsa yan cümle yüklemeleri yani fiilimsiler dikkate alınır.

Basit Cümle: İçinde bir yüklemi bulunan, başka yüklem ya da fiilimsi bulunmayan cümlelere basit cümle denir.

Örnek

Kitaptaki konuların hemen hemen hepsini

gözden geçirdim. → Basit cümle

Yüklem

Bunlar, İç Anadolu'nun susuz, sapsarı bozkırlarının

Yüklem →

yağız delikanlılarıdır. → Basit cümle

Yüklem

Birleşik Cümle: İçinde bir yüklemi ve en az bir tane de yan cümlesi bulunan cümlelere birleşik cümle denir.

Örnek

Bu konuda çalışan akademisyenleri davet ettik. → Birleşik cümle

Yan cümle

Yüklem

Bazı şeyleri ertelemeyi artık düşünmeliyiz. → Birleşik cümle

Yan cümle

Yüklem

Birleşik cümleler, yan cümlelerin oluşum şeklinde bağlı olarak ayrıca alt kategorilere ayrılmıştır:

Girişik Birleşik Cümle: Yan cümlesi fiilimsi ile kurulmuş olan cümlelerdir.

Örnek

Koluma tutunarak merdivenlerden indi.

Yan cümle

Koşullu Birleşik Cümle: Yan cümlesi koşul kipiyle oluşturulmuş cümlelerdir.

Örnek

Bunu yapabilirsen seni işe alırım.

Yan cümle

İç İçe Birleşik Cümle: Yan cümlesi kendi içinde normal bir cümle olan cümlelerdir. Bu cümle tipinde genellikle önceden söylenmiş bir sözün aktarımı yapılır.

Örnek

Tanpınar, şimdiki zaman için: "Geçmişle geleceğin

Yan cümle

geleceğin kesiştiği andır ve önemsizdir." der.

Yan cümle

Yorum: Yukarıda verilen birleşik cümle türleri dışında da bazı türlerden bahsedilmektedir ancak bunların aşırı ve gereksiz sınıflandırmalar olduğu düşünüldüğünden kitapta bu türleri yer verilmeyecektir.

Sıralı-Bağlı Cümleler: İçinde birden fazla bağımsız yüklemi bulunan cümlelerdir. Bağımsız yüklem bir birine virgül veya noktalı virgül ile bağlanmışsa cümle "sıralı", eğer bir bağlaç ile bağlanmışsa cümle "bağlı" diye adlandırılır. Fakat yaygın olarak kullanılan isim "sıralı-bağlı cümle" ismidir.

Bir yüklem başka bir yükleme öge göreviyle bağlanırsa o yükleme yan cümle yüklemi denir. Bağımsız yüklem ise asla başka yüklemle herhangi bir ögesi olmaz. Bu bilgiden hareketle yukarıda tanıtılmış olan iç içe birleşik cümlelerde sıralı bağlı cümleler karıştırılmamalıdır.

Aslında elimizden geleni yaptık ama istenen

Yüklem

neticeyi elde edemedik. → Sıralı-bağlı cümle

Yüklem

Eyvah, ne yer ne yâr kaldı

Yüklem

gönüm oldu bu u zâr kaldı. → Sıralı-bağlı cümle

Yüklem

Örnek Soru

Geçişsiz fiiller edilgen yapıldığında cümlede sözde özne de gerçek özne de bulunmaz.

Aşağıdakilerin hangisinde bu duruma örnek vardır?

- A) Bu olan biten, yıllar sonra bile anlatılır.
- B) Göl kenarına birkaç tesis daha yapılacaktır.
- C) Müzenin kapıları saat dokuzda ancak açılır.
- D) Böyle serin bir hava da çok rahat uyunur.
- E) Birçok atık geri dönüşüm kutularına atılabilir.

Çözüm

Geçişsiz fiiller edilgen yapıldığında cümlede sözde özne de gerçek özne de bulunmaz.

A seçeneğinde "Bu olan biten anlatılır.

B seçeneğinde "... birkaç tesis... yapılacaktır"

C seçeneğinde "Müzenin kapıları ... açılır."

E seçeneğinde "Birçok atık atılabilir"

sözde özneleri vardır fakat D seçeneğinde "Nelkim uyunur?" sorusunun cevabı yoktu, buna göre bu cümle sözde ya da gerçek özne yoktur.

Cevap D

Örnek Soru

(I) Karadeniz'e kıyısı olan en doğudaki ilimiz Artvin, yeşil ve mavinin en güzel tonlarının bulunduğu bir cennet parçası. (II) Çay, fındık, pirinç, mısır, karalahana ve hamsi Artvin damak tatlarının en belirgin unsurları. (III) Yöreye has birbirinden lezzetli yemeklerde hem Karadeniz Bölgesi'nin hem de Kafkasların izlerini görmek mümkün. (IV) Artvin'de mısır ekmeğinin tadı ile tandir ekmeğinin lezzeti birbirleriyle yarışır. (V) Artvin, çorbalarıyla da kendine özgü bir mutfaktır.

Bu parçadaki numaralanmış cümlelerden hangileri özne ve yüklemden oluşmuştur?

- A) I. ve II. B) I. ve V. C) II. ve III.
- D) III. ve IV. E) IV. ve V.

Çözüm

I. Karadeniz'e kıyısı olan en doğudaki ilimiz Artvin, özne (ne?)

yeşil ve mavinin en güzel tonlarının bulunduğu bir cennet parçası. yüklem

II. Çay, fındık, pirinç, mısır, karalahana ve hamsi özne (ne?)

Artvin damak tatlarının en belirgin unsurları. yüklem

Cevap A

Örnek Soru

(I) Laf yeme-içmeden açılmışken her adanın olmazsa olmazı deniz kenarındaki balıkçıları ararsanız Kaleköy'de bulabilirsiniz. (II) Gün batımında manzara istiyorsanız Eskibademli'ye giderken yol üzerinde uygun bir yerde durup gökyüzünün maviden kıza yolculuğunu izleyebilirsiniz. (III) Gökçeada size, ilk ayak basışta çok çarpıcı gelmeyebilir. (IV) Gezip gördükçe gönlünüzü fethetmeyi ve zaman içinde kendini özletmeyi başaracaktır. (V) Yakın zamanda kendinizi yeniden Gökçeada seyahati planlarken bulabilirsiniz.

Bu parçadaki numaralanmış cümlelerle ilgili olarak aşağıda verilenlerden hangisi yanlıştır?

- A) I. cümle, içinde birden fazla çekimli fiil bulunan kuralı bir cümledir.
- B) II. cümle, öznesi ortak sıralı bir cümledir.
- C) III. cümle, dolaylı tümlecî bir zamir olan anlamca olumlu bir cümledir.
- D) IV. cümle, içinde birden fazla nesne bulunan bir fiil cümlesidir.
- E) V. cümle, nesnesi dönüşlülük zamiri olan birleşik bir cümledir.

Çözüm

I. de, "ararsanız" ve "bulabilirsiniz" çekimli fiildir. Cümlede yüklem sona olduğundan cümle kuralıdır.

II. de, cümlede bir tek yüklem yer aldığından cümle sıralı değildir. Bir yüklem ve yan yargı bulunduğundan birleşik bir cümledir.

III. de, "size" sözcüğü zamirdir ve "dolaylı tümlecî" görevinde kullanılmıştır.

IV. de, "gönlünüzü fethetmeyi" ve "zaman içinde kendini özletmeyi" ifadeleri belirtili nesnedir, yüklem fiil olduğundan cümle fiil cümlesidir.

V. de, "kendinizi" belirtili nesnedir ve dönüşlülük zamiridir. Cümlede yüklem dışında fiilimsi de bulunduğundan cümle yapıcı birleşiktir.

Cevap B

ÇÖZÜMLÜ TEST

1. Aşağıdaki cümlelerin hangisinde altı çizili söz öbeği diğerlerinden farklı bir ögeyi oluşturmuştur?

A) Teknolojiyi en iyi kullanan şirket belirleyemedik.
 B) O günden beri akrabaları aramıyorum.
 C) Soruları bir diskete kaydetmiş.
 D) Sabahattan beri, yağan karı seyrediyor.
 E) İş arkadaşları babasını ziyaret etti.

2. Aşağıdaki cümlelerin hangisinde soru, yüklem yöneldiği varlıkla ilgilidir?

A) Bunlar beni size her zaman mı kötülediler?
 B) Bunlar mı beni size her zaman kötülediler?
 C) Bunlar beni size mi her zaman kötülediler?
 D) Bunlar beni mi size her zaman kötülediler?
 E) Bunlar beni size her zaman kötülediler mi?

3. Aşağıdaki cümlelerin hangisinde yan cümle belirtili nesne göreviyle kullanılmıştır?

A) Hat ustası Rakım Efendi'nin hayatı anlatılmaktadır.
 B) Konusunda oldukça önemli bir eser olduğu belli.
 C) Hat konusunda da ayrıntılı bilgiler veriyor.
 D) Sanatçının eserlerinin nerede bulunduğunu kitaptan öğrenebiliyorsunuz.
 E) Kitabın ne kadar ciddiyetle yazıldığına onu okuduğunuzda tanık olacaksınız.

4. Bazı ögeler birden fazla yükleme aynı görevle bağlanabilir. Buna "ortak öge" denir.

Aşağıdaki cümlelerin hangisinde altı çizili sözcük ortak öge olarak kullanılmıştır?

A) Çocuklar okuldan henüz gelmedi, ben de çalışmaya devam ediyorum.
 B) Kar, hızlanmaya başladı, bir an önce eve varalım.
 C) Kendini her şeyin üstünde görürsen böyle mahcubiyetler yaşarsın.
 D) Resme yönelik bir yeteneğim var, bunu kullanmak istiyorum.
 E) Filmi kimse beğenmedi ama ben çok sevdim.

5. Aşağıdaki sorulardan hangisine verilecek cevap özne de yüklem de değildir?

A) Ortalığı karıştıran kimmiş?
 B) Bize yemek mi getirmiş?
 C) Türkü tarzını o mu geliştirmiş?
 D) Hangisi yapabilir sence?
 E) Akıllı mıdır sence bu adam?

6. Aşağıdaki cümlelerin hangisinde bir cümle bütünüyle başka bir cümle nesnesi olmuştur?

A) Bunların çok da iyi gelişmeler olmadığını söyledi.
 B) Gürpınar'ın "Kaynanam Nasıl Kudurdu" adlı romanına bazı eleştiriler yöneltildi.
 C) İç işlerimizi burada tartışmaya açmayız, dedi.
 D) Siz de bir şeyler atıştırsaydınız keşke.
 E) Filme olan hayranlığını ifade etti.

7. En zor günümde yanımda bulunan öğretmenlerim dün beni ziyaret etti.

Yukarıdaki cümlelerin öge dizilişi aşağıdakilerden hangisidir?

A) özne / zarf tümlecisi / nesne / yüklem
 B) zarf tümlecisi/dolaylı tümlecisi / özne / nesne / yüklem
 C) zarf tümlecisi / özne / zarf tümlecisi / nesne / yüklem
 D) özne / nesne / yüklem
 E) dolaylı tümlecisi/özne / zarf tümlecisi / nesne / yüklem

8. Aşağıdaki cümlelerin hangisinde özne, diğerlerinden farklı bir tamlamadır?

A) Farklı görüşler her dönemde önce tepki alır.
 B) Sıkıntıya düştüğümüz her yerde bu kuruluş bize yardım etti.
 C) Magazin gazetecileri, sıradan bir şahsı önemli bir hâle getirebilmektedir.
 D) Sıcak havalar bu hafta sonundan itibaren etkili olacaktı.
 E) Bu haftaki maçlar hayli sıkıcıydı.

9. Bir yargısı olan cümlelere basit cümle denir.

Aşağıdakilerden hangisi basit cümle değildir?

A) Daha iyisi her zaman üretilebilir.
 B) Kurşunî renkli bulutlar şehrin üzerine çöktü.
 C) Biraz daha ötede kuru bir ağaç dikkat çekiyordu.
 D) Duvanın dibinde dinlenen ihtiyarların yanına vardı.
 E) Kör bir inatla ay sonunu bekliyordu.

10. İçinde yan cümlesi bulunan cümleye birleşik cümle denir.

Aşağıdaki seçeneklerin hangisinde birleşik cümleye örnek vardır?

A) Yerinden kalktı ve birkaç adım attı.
 B) Kristal avizeler altındaki görkemli bir masada oturuyordu.
 C) Bütün engellemeler onun zekası karşısında eriyip gitti.
 D) Günlerdir aç susuz gezmiş fakat kendini bırakmamıştı.
 E) Tanıtım amaçlı işlerden hoşlanmazdık.

11. İçinde birden fazla bağımsız yargı bulunan cümleye sıralı bağlı cümle denir.

Aşağıdaki cümlelerin hangisi sıralı-bağlı cümle değildir?

A) Bıktım buralardan, başka bir yere gideceğim.
 B) Her türlü hazırlık tamam ama yönetmenimiz yok.
 C) Bölgemizde tanınmış, işe sıkı sarılacak insanlara ihtiyacımız var.
 D) Bizimle gelemezsin çünkü bu özel bir toplantı.
 E) Yol üzerinde bir lokantada durduk, kamımızı doyurduk.

12. Aşağıdaki cümlelerin hangisi biçimce olumlu, anlamca olumsuzdur?

A) Sanılanın aksine oyuncularımız çok iyi oynadı.
 B) Elimizden gelenin bu olduğunu sen bilmiyor musun sanki?
 C) Her gün aynı mesele konuşulmaz ki!
 D) Erkek kıyafetlerinde moda pek etkili değil.
 E) Ne ortağımızdan ne de dostlarımızdan yardım gördük.

13. Aşağıdaki cümlelerin hangisi biçim – anlam ilişkisi bakımından diğerlerinden farklıdır?

A) Bu bilgisayar kendisine aldığımızı bilmiyor.
 B) Seni bu tip konularda sıkıştırarak değiliz.
 C) İyi ama hiçbirimizin ehliyeti yok.
 D) Kendisine yapılan iyiliğin farkında değil.
 E) Torpil yaptırdığını sanki biz duymadık.

14. İç içe birleşik cümlelerde bir cümle bütünüyle başka cümle nesnesi olur.

Aşağıdaki cümlelerin hangisi iç içe birleşik cümleye örnektir?

A) Gelecek hafta reform paketi açıklanacak.
 B) Kendisini etkilemediğini söyledi.
 C) Bu ülkede hiçbir şeyin değişmeyeceği fikrine katılmıyorum.
 D) Oğlumu tuzağa düşürdüler sözü, bomba etkisi yaptı.
 E) Kendinizi yenileyin, ufkunuzu açık tutun.

15. Yalnız şîir sevmenin değil; din, halk, vatan, adaleti sevmenin de sahtesine dayanamazdı.

Yukarıdaki cümle için aşağıda verilenlerden hangisi yanlıştır?

- A) Anlamca olumsuz bir cümledir.
B) Yüklemin türüne göre eylem cümlesidir.
C) Yapısına göre basit cümledir.
D) Kuruluşuna göre kurallı cümledir.
E) İçinde yan cümlesi bulunan bir cümledir.

16. Her okuyucu, şîiri, kendi hayatının sınırları içinde anlar.

Yukarıdaki cümleye yapısı ve yüklemine göre türü bakımından özdeş olan cümle aşağıdakilerin hangisinde verilmiştir?

- A) Durumu özetledim ve önerimi de söyledim.
B) Daha kaç kişiyi kandırıp yoldan çıkaracak bu adam?
C) Kızmayın onun bu basit hâllerine.
D) Bu sözler, zor dönemde söylenmesi bakımından önemlidir.
E) Zeytin ağaçlarının görüntüsü çileyle başa çıkma adına size de bir mesajdır?

17. En çok beğenilen iktisatçı, tahminlerinin niçin tutmadığını en güzel şekilde açıklayan iktisatçıdır.

Bu cümleyle ilgili olarak aşağıdaki çözümlemelerden hangisi doğrudur?

- A) birleşik / kurallı / olumlu / isim cümlesi
B) birleşik / kurallı / olumsuz / eylem cümlesi
C) sıralı / devrik / olumlu / isim cümlesi
D) birleşik / devrik / olumsuz / eylem cümlesi
E) basit / kurallı / olumlu / isim cümlesi

18. Aşağıdaki cümlelerden hangisi basit, kurallı, isim cümlesidir?

- A) Bu yaşıma geldim büyümedim anamın gözünde.
B) Bu müthiş bir girişimciliktir, kıymeti bilinmelidir.
C) Gündeme getirilmelidir eğitim konusunda yapılacak yenilikler.
D) Eserlerinde ince bir zekânın parıltıları hep vardır.
E) Düşündüklerini ifade edemeyenler de var.

19. Aşağıdaki cümlelerin hangisi yüklem türüne göre diğerlerinden farklıdır?

- A) Uzmanlar bu konuda anlaşmıyor.
B) Bazıları, Yunus'un, şîirlerini dörtlülle yazdığı inancında.
C) Diğerleri ise Yunus'un şîirlerini musammat gazel şeklinde yazdığını düşünüyor.
D) Bu görüşte olanlar eski yazma kitapları kanıt olarak ileri sürüyor.
E) Bu kitaplarda Yunus'un şîirleri hep gazel biçiminde yazılmıştır.

20. Aşağıdaki seçeneklerin hangisinde eksiltili cümle kullanılmıştır?

- A) Depremi o yıkıcı etkisinin üstüne bir de yağmur...
B) Neler yoktu ki atölyede: matkap, mengene, kaynak...
C) Daha gelmedi mi o afacan?
D) Küçük bir adamdan çıkan o gür ses herkesi şaşırttı.
E) Darda kalınca babasının evine taşındı zavallı.

CÖZÜMLER

1. A, B, C, D seçeneklerinde altı çizili olan sözler bulundukları cümlelerin nesnesi durumundadır. E seçeneğindeki söz ise bulunduğu cümlelerin öznesidir.

Cevap E

2. "Yüklemine yöneldiği varlık" ifadesinden yönelme hâl "-e" eki almış dolaylı tümlec aklı gelir. Seçeneklerdeki soru cümlelerinde hep soru edatı olan "mi" kullanılmıştır. Bu soru edatı hangi öğeden sonra geliyorsa onu soruyor demektir. Yani "mi" dan önceki öğeleri bulmak gerekir. A seçeneğinde zarf tümlec, B seçeneğinde özne, D seçeneğinde nesne, E seçeneğinde yüklem sorgulanmıştır. C seçeneğinde ise yönelme hâlinde dolaylı tümlec sorgulanmıştır.

Cevap C

3. A ve C seçeneklerinde yan cümle yoktur. B seçeneğinde yan cümle "Konusunda oldukça önemli bir eser olduğu" sözüdür ve özne göreviyle kullanılmıştır. E seçeneğinde "Kitabın ne kadar ciddiyetle yazıldığına" yan cümledir ve dolaylı tümlec göreviyle kullanılmıştır. Yine E seçeneğinde "onu okuduğunuzda" sözü yan cümledir ve zarf tümlec göreviyle kullanılmıştır. D seçeneğinde "Sanatçının eserlerinin nerede bulunduğunu" sözü yan cümledir ve belirtili nesne göreviyle kullanılmıştır.

Cevap D

4. E seçeneğinde "filmi" sözü hem "beğenmedi" hem de "sevdim" yüklemlerine ortak nesne göreviyle bağlanmıştır.

Cevap E

5. A ve E seçeneklerinde soruya verilecek cevap yüklem, C ve D seçeneklerinde soruya verilecek cevap öznedir. B seçeneğinde ise soruya verilecek cevap nesnedir çünkü "mi" soru edatı hangi öğeden sonra geliyorsa onun soruyor demektir.

Cevap B

6. Bir cümlelerin bütünüyle başka cümleye öge olduğu cümleler "iç içe birleşik cümle" olarak adlandırılır ve genellikle bu cümlelerde aktarma sözler bulunur. C seçeneğinde "İç işlerimizi burada tartışmaya açmayız." cümlesi "dedi" yüklemine öge (nesne) olarak bağlanmıştır.

Cevap C

7. Verilen cümlede "En zor gününde yanında bulunan öğretmenlerim" sözü özne, "dün" sözü zarf tümlec, "beni" sözü nesne, "ziyaret etti" sözü yüklemidir.

Cevap A

8. A seçeneğinde "farklı görüşler" sözü, B seçeneğinde "bu kuruluş" sözü, D seçeneğinde "sıcak havalarda" sözü, E seçeneğinde "bu haftaki maçlar" sözü öznedir ve sıfat tamlamasıdır. Halbuki C seçeneğindeki "magazin gazetecileri" sözü öznedir ve isim tamlamasıdır.

Cevap C

9. D seçeneğindeki "dinlenen" sözü fiilimsidir ve yan cümle kurmuştur. İçinde yan cümle bulunan cümle birleşik cümledir. Bu cümle basit cümle olarak değerlendirilmez.

Cevap D

10. A ve D seçeneklerinde birden fazla temel cümle yüklemi vardır ve bu cümleler sıralı-bağlı cümlelerdir. B ve E seçeneklerinde ise birer temel cümle yüklemi vardır, başka yüklem veya yan cümle olmadığından bu cümleler basit cümledir. Yan cümle genellikle fiilimsi ile kurulur. C seçeneğinde "engellemeler" ve "eriyip" sözleri fiilimsidir, yan cümledir ve bu cümle birleşik cümledir.

Cevap C

11. A seçeneğinde "bıktım" ve "gideceğim", B seçeneğinde "tamam" ve "yok", D seçeneğinde "gelemezsin" ve "özel bir toplantı", E seçeneğinde "durduk" ve "doyurduk" yüklemleri bağımsız yargıdır ve sıralı-bağlı cümle oluşturmuştur. C seçeneğindeki "tanınmış" ve "sarılacak" sözcükleri fiilimsidir ve bunlar yan cümle kurup birleşik cümle oluşturur.

Cevap C

12. A seçeneğindeki cümle biçimce de anlamca da olumlu, B seçeneğindeki cümle biçimce olumsuz anlamca olumlu, C ve D seçeneğindeki cümleler biçimce de anlamca da olumsuz cümlelerdir. E seçeneğindeki cümle ise biçimce olumlu, anlamca olumsuz cümledir.

Cevap E

13. A, B, C, D seçeneklerindeki cümleler biçimce de anlamca da olumsuz cümlelerdir. E seçeneğindeki cümle ise biçimce olumsuz anlamca olumlu cümledir.

Cevap E

14. D seçeneğinde "Oğlumu tuzağa düşürdüler sözü" ifadesi "bomba etkisi yarattı" yüklemine bağlı özne grubu içinde yer almış ve iç içe birleşik cümle oluşturmıştır.

Cevap D

15. A seçeneğindeki bilgi doğrudur çünkü "dayanma" işinin yapılamayacağı bildirilmiştir. B seçeneğindeki bilgi doğrudur çünkü "dayanabil" fiili birleşik zamanlı olarak çekimlenmiştir ve fiil cümlesi kurmuştur. D seçeneğindeki bilgi doğrudur çünkü yüklem sondadır ve kurallı cümle oluşmuştur. E seçeneğindeki bilgi doğrudur çünkü "sevme" sözü fiilimsidir ve yan cümle kurmuştur. C seçeneğindeki bilgi yanlıştır çünkü içinde fiilimsi (yan cümle) bulunan bir cümle basit cümle olamaz.

Cevap C

16. Verilen cümle yapısı bakımından basit, yüklem türü bakımından fiil cümlesidir. A seçeneği sıralı-bağlı cümle; B, D, E seçenekleri ise yan cümlesi olan birleşik cümlelerdir. C seçeneği hem basit cümle hem de fiil cümlesidir.

Cevap C

17. Verilen cümle içindeki "beğenilen, tutmadığını, açıklayan" fiilimsilerinden dolayı birleşik cümledir. Yüklem sonda olduğu için kurallı, işin gerçekleştiğini ifade ettiği için olumlu cümledir. Cümlede "tahminlerinin niçin tutmadığını en güzel şekilde açıklayan iktisatçıdır." sözü ek fiil sayesinde yüklem olduğu için cümle isim cümlesidir.

Cevap A

18. A ve B seçenekleri sıralı-bağlı cümledir. C ve E seçenekleri içinde yan cümle (fiilimsi) olduğu için birleşik cümledir. D seçeneği içinde bir yüklem bulunduğundan basit cümle, yüklem sonda olduğundan kurallı cümle ve yüklemi olan "vardır" sözü ek fiil sayesinde yüklem olduğundan cümle isim cümlesidir.

Cevap D

19. A, C, D, E seçeneklerinde yüklem çekimli eylemlerden oluşmuştur. B seçeneğinde ise "İnancında" sözcüğü "-dır" ek fiili sayesinde yüklem olmuş ve isim cümlesi kurmuştur. Bu cümlede "-dır" ek fiilinin düşmüş olması sonucu değiştirmez.

Cevap B

20. A seçeneğindeki cümlelerin yüklemi söylenmemiş ve okuyucunun tamamlaması hedeflenmiştir. Yüklemi söylenmeyen cümle eksiltilli cümledir ve doğru cevap A seçeneğidir.

Cevap A

CÖZÜMLÜ TEST - KARMA

1. Anadolu'nun önemli beyliklerinden olan Danişmentlilere ait bir yapıdır Yağıbasan Medresesi.

Bu cümleyle ilgili olarak aşağıdakilerden hangisi yanlıştır?

- A) Özne ve yüklemden oluşmuştur.
B) Tamlayanı ile tamlananı arasına sıfat girmiş bir isim tamlamasına yer verilmiştir.
C) Birden fazla fiilimsi kullanılmıştır.
D) Bir sözcük hem niteleme hem belirtme sıfatı almıştır.
E) Farklı yapıda sözcükler kullanılmıştır.

2. Türkçenin ses özellikleri dikkate alındığında aşağıdakilerden hangisinin Türkçe bir sözcük olduğu söylenemez?

- A) eğri B) yurt C) kalp
D) kılavuz E) çiçek

3. (I) Oslo, Norveç'in tüm kuzeyliliğine rağmen ılıman iklimi sayesinde güneşli karaktere sahip. (II) Güçlü bir okyanus akıntısı, ılık suları Norveç kıyılarına kadar getiriyor. (III) Bu ılıman iklimden ise en çok çıkarı olan Oslo Fiyordu. (IV) Yüz ölçümünün üçte ikisi ormanlarla kaplı. (V) Dünyaya açılan deniz kıyısıyla yeşili ve maviyi birlikte bu kadar güzel sunan başka bir kuzey kenti yoktur herhalde.

Bu parçadaki numaralanmış cümlelerle ilgili olarak aşağıda verilenlerden hangisi yanlıştır?

- A) I. cümle, dolaylı tümleci sıfat tamlaması olan bir isim cümlesidir.
B) II. cümle, yüklemi geçişli bir fiil olan basit bir cümledir.
C) III. cümle, içinde zarf bulunan birleşik bir cümledir.
D) IV. cümle, iki ögeden oluşan kurallı bir cümledir.
E) V. cümle, yüklemi ek fiil almış anlamca olumsuz bir cümledir.

4. İstanbul'un kavurucu sıcakları tüm enerjinizi

emp bitiriyorsa kendinizi tazelemek için çözümü

çok da uzaklarda aramayın. Kilyos Kısırkaya'da

konuşlanan Baykuş Plajı, yaz başından beri mi-

safirlerini ağırlıyor.

- Bu parçadaki numaralanmış sözcüklerin türleri aşağıdakilerin hangisinde sırasıyla, doğru olarak verilmiştir?
- A) Sıfat, zarf, zamir, sıfat, edat
B) Zarf, zamir, isim, zarf, bağlaç
C) İsim, sıfat, isim, sıfat, bağlaç
D) Sıfat, sıfat, zamir, zarf, edat
E) Zarf, zamir, zamir, sıfat, isim

5. Türkiye'nin en büyük ve en güzel göllerinden

Van Gölü'nün güneydoğusunda yer alan meşhur

adası Akdamar'ın ismi üzerine anlatılan bu,

gerçeklerden çok uzak efsane, kulaktan kulağa

anlatılan binlercesinden yalnızca biri.

Bu cümledeki altı çizili sözlerle ilgili olarak aşağıda verilenlerden hangisi yanlıştır?

- A) I'inci, bulunma durumu eki almış birleşik bir isimdir.
B) II'inci, iyelik eki alırken ses düşmesine uğramıştır.
C) III'üncü, türemiş bir sıfattır.
D) IV'üncü, sıfat görevinde kullanılan bir ikilemedir.
E) V'inci, basit yapıda bir zamirdir.

6. Krakov'daki meydanın en sevimli taraflarından biri, Polonya'ya özgü bodur atların çektiği, süslemeleri göz kamaştırıcı arabalar. Bu manzarayı çok turistik bulursanız sadece fotoğraflamakla yetinebilirsiniz.

Bu parçada aşağıdakilerden hangisi yoktur?

- A) İsim-filil
B) Belirtisiz isim tamlaması
C) Yeterlilik fiili
D) Geniş zamanda çekimlenmiş fiil
E) Sıfatlaştıran -ki

7. Herkes sahura tam vaktinde kalkar, muazzam

bir sofraya kurulur, televizyonda sahur programları

dinlenir, bugünkü programların eskileri nasıl

arattığı mutlaka konuşulur, sonra sırasıyla bir

sürü anı anlatılır.

Bu parçadaki numaralanmış fiillerden hangisi çatısı bakımından diğerlerinden farklıdır?

- A) I. B) II. C) III. D) IV. E) V.

8. Aşağıdaki dizelerin hangisinde birleşik zamanlı bir fiil yoktur?

- A) İlk gördüğümde yaprakta uyuyordu
düşmekle tutunmak arası
B) avuçlarında biriktirdi kapalı denizleri
kalbinde karışık görüntüler saklardı
C) eski pul yapıştırmıştı
tedavülde düşmüş para uzatmıştı postacıya
D) yaprağın kenarında üşürken
beni de alacaktı sanki yüzüme baktı
E) kimse görmedi belki görmedi kimse
tuhaf bir sızı uyandı

9. İpek Hanım, İstanbul'un keşmekeşinden kaçıp Aydın Nazilli'de kızı İpek'e sağlıklı meyve ve sebzeler yedirme niyetiyle ekip biçen bir annenin fenomene dönüşen çiftliği. Her mevsimin en taze ürünleri en geç iki gün içinde kapınızda. Doğal tarım ilginizi çekmiyorsa çiftliğin kuruluş hikâyesini dinlemek için bile burası görmeye değer.

Bu parçada aşağıdakilerden hangisi yoktur?

- A) Amaç ilgisi kuran edat
B) Fiil cümlesi
C) Üstünlük belirten zarf
D) Adlaşmış sıfat
E) Birleşik fiil

10. Deniz kenarındaki balık restoranları arasında Gökçeada'ya özel tatlar bulabileceğiniz bir yer arıyorsanız doğru adrestesiniz. Adadan toplanan sirken otu, orkinostan yapılan balık pastırması ve taptaze kılıç balığını yemeden dönmeyin.

Bu parçada aşağıdakilerden hangisi yoktur?

- A) Belirtili isim tamlaması
B) Ek eylem almış sözcük
C) Emir kipiyle çekimlenmiş fiil
D) Yeterlilik fiili
E) Zarf-fiil

11. (I) Çok ama çok eski zamanlarda Van'da Ermeni bir keşiş yaşamış. (II) Bu keşişin Tamar adında dünyalar güzeli bir de kızı varmış. (III) Tamar, bakan herkesi büyüleyecek kadar güzel bir kızdır ama gönlünü Müslüman bir çobana kaptırır. (IV) İki sevgili gizli gizli buluşmaya başlar. (V) Durumu öğrenince kızını bu sevdadan vazgeçirebilmek için her yolu deneyen keşiş, sonunda Tamar'ı Van'dan uzaklaştırmaya karar verir.

Bu parçadaki numaralanmış cümlelerle ilgili olarak aşağıda verilenlerden hangisi yanlıştır?

- A) I'ncide, bir bağlaç pekiştirme görevinde kullanılmıştır.
B) II'ncide, tamlayanı ile tamlananı arasına sözcük girmiş bir isim tamlaması vardır.
C) III'üncüde, bir sözcük çekim eki alırken ünlü kaybına uğramıştır.
D) IV'üncüde, ikileme zarf tümleci görevinde kullanılmıştır.
E) V'incide, yüklem birleşik bir fiilden oluşmuştur.

12. (I) Karakulak, en narin vaşak türlerinden biri. (II) Bir zamanlar bu topraklarda binlercesi yaşamış. (III) Şimdi, büyük akrabaları olan Anadolu parsı ve Hazar kaplanı gibi yok olmamak için mücadele ediyor. (IV) Avlanmaları yasak, koruma altındalar. (V) Sadece av yasağı soylarını sürdürmeleri için yeterli değil.

Bu parçadaki numaralanmış cümlelerle ilgili olarak aşağıda verilenlerden hangisi yanlıştır?

- A) I. cümle, basit yapıda bir isim cümlesidir.
B) II. cümle, dolaylı tümleci sıfat tamlaması olan kurallı bir cümledir.
C) III. cümle, içinde birden fazla fillimsi bulunan olumlu bir cümledir.
D) IV. cümle, yüklemi ek fiilin geniş zamanıyla çekimlenmiş birleşik bir cümledir.
E) V. cümle, öznesi bir isim tamlaması olan anlamca olumsuz bir cümledir.

- 13.

- I. Fiilin gerçekleştirilme şeklini belirtebilir
II. İsim tamlaması içinde yer alabilir
III. Ek fiille çekimlenebilir

Yukarıdakilerden hangileri isim-fiillerin özelliklerinden biri değildir?

- A) Yalnız I B) Yalnız II C) Yalnız III
D) I ve II E) II ve III

14. Doğal malzemeye temas eden gıdalar da besin değeri korur ve sofralar hem çok daha lezzetli

hem de sağlıklı yiyeceklerle donatılır. Zaman

çinde metal mutfak eşyalarının şık tasarımları,

albenili görünümleri tahta malzemeleri eskisi kadar

kullanılmaz kıldı.

Bu parçadaki numaralanmış sözcüklerle ilgili olarak aşağıda verilenlerden hangisi yanlıştır?

- A) I'inci, isim kökünden türemiş bir sözcüktür.
B) II'inci, birden fazla isimden isim yapım eki almıştır.
C) III'üncü, ek fiil almış türemiş bir fiildir.
D) IV'üncü, iyelik eki almış bir isimdir.
E) V'inci, birleşik bir fiildir.

15. Aşağıdaki dizelerin hangisinde oldurgan bir fiil kullanılmıştır?

- A) Köhne katar boşaltıyor yükünü
Akşam kızılığında ötekiler gelecek
B) Büyürken boşluğunda bir yel çabuk kopuyor
Karanlık kan hızıyla iniyor aralığa
C) Genç çakallar besleyen bu dev taşıtta artık
Büyükannelerine yer vermiyor çocuklar
D) Sesler derin yazılır derinse titremeler
Sonsuz duyarlığıyla batan gemilerin
E) İçini biçimlere yedirdikçe bölünmüş
Şimdi her kahkahası bir duvar parçalıyor

16. "-lar / -ler" eki eklendiği sözcüğe ya da cümleye,

- I. abartma,
II. alay,
III. farkına varma

anlamlarından hangilerini katar?

- A) Yalnız II B) Yalnız III C) I ve II
D) II ve III E) I, II ve III

17. Aşağıdakilerden hangisinde zamirlerle ilgili bir bilgi yanlıştır?

- A) "Kendi" dönüşlülük zamiriyle kurulan ikileme, ad durum eklerini alarak zarf tümleci görevinde kullanılabilir.
B) "İyelik zamirleri", ad durum eklerinden sonra getirilir.
C) "İlgi zamiri", çoğul eki almış sözcüklerden sonra getirilebilir.
D) "Hangi" ve "kaç" sözcüklerine iyelik ve ad durum ekleri getirilerek soru zamiri olarak kullanılabilir.
E) "O" sözcüğü insan dışında bir varlığın yerini tuttuğunda işaret zamiri olarak kullanılır.

18. Tamlanan eki düşmüş belirtisiz ad tamlamalarına "-lı" ya da "-sız" eki getirilerek birleşik sıfat oluşturulabilir.

Aşağıdakilerin hangisinde bu açıklamayı örnekleyen bir kullanım vardır?

- A) Bu yersiz yurtsuz insanları görünce çok üzülüyorum.
B) Kırmızı desenli halı bu odaya daha çok yakışır.
C) İki haftalık tatilini memleketinde geçirecekmiş.
D) Cildi yıpranmış bu kitabı okumaktan sıkılıyor.
E) Galiba asker üniformalı çocuğu okuldan tanıyor.

19. Türkçede kişi ekleri kip eklerinden sonra gelir. Aşağıdakilerin hangisinde bu kuralın dışında bir kullanım vardır?

- A) Bunları sana değil, bana söylesin.
B) Bir an önce hazırlıklarını tamamlamalısin.
C) Yarın sinemaya gidelim.
D) Kimsseye bir şey söyleyemezsiniz.
E) Hiçbir işi yetiştiremiyoruz.

20. Pek çok geleneğin kaybolmaya yüz tuttuğu bir

I II

devirdeviz belki ama Ramazan ayı gelince kurulan

III

kalabalık iftar sofraları, sıcacık pide kokusu,

IV

humalar ve güllaç her zaman iştahımızı kabartan tatlılardan...

Ramazanın değişmeyen gözdesi ise her zaman

V

"pastırma"...

Bu parçadaki altı çizili sözcüklerle ilgili olarak aşağıda verilenlerden hangisi yanlıştır?

- A) I'inci, ünsüz değişmesine uğramış türemiş bir isimdir.
B) II'inci, yönelme durumu eki almış birleşik bir sözcüktür.
C) III'üncü, ek fiille çekimlenerek yüklem görevinde kullanılmış basit bir isimdir.
D) IV'üncü, ünsüz düşmesine uğramış türemiş bir sıfattır.
E) V'inci, birden fazla çekim eki almış bir sözcüktür.

CÖZÜMLER

1. Anadolu'nun önemli beyliklerinden olan
yüklem

Danışmentlilere ait bir yapıdır Yağıbasan Medresesi.

özne (ne?)

Anadolu'nun önemli beylikleri

tamlayan → tamlanan
sıfat → belirtili isim tamlaması

Anadolu'nun önemli beyliklerinden olan
niteleme sıfatı (nasıl?)

Danışmentlilere ait bir yapıdır

isim
belirtme sıfatı

Anadolu'nun, ait, bir, medresesi → basit sözcük

önemli, beyliklerinden, olan, Danışmentlilere yapıdır → türemiş sözcük

Yağıbasan → birleşik sözcük

olan → sıfat-fiil

Cümlede başka bir fiilimsiye yer verilmemiştir.

Cevap C

2. Türkçede ince "i" sesi bulunmadığından "kalp" sözcüğü Türkçe değildir. Sözcük Arapça kökenlidir.

Cevap C

3. (I) Oslo, Norveç'in tüm kuzeyliliğine rağmen ılıman iklimi sayesinde güneyli karaktere sahip.
dolaylı tümleç yüklem
(neye?) (isim)

güneyli karaktere
niteleme isim
sıfatı (nasıl?)

Yüklem, isim soylu bir sözcük olduğundan cümle isim cümlesidir.

(II) Güçlü bir okyanus akıntısı, ılık suları Norveç kıyılarına kadar getiriyor.
yüklem

Yüklemde yer alan fiil, nesne alabildiğinden geçişlidir. Cümlede yüklem dışında bir yargı bulunmadığından cümle yapıcı basittir.

(III) Bu ılıman iklimden ise en çok çıkarı olan
fiilimsi

Oslo Fiyordu.

Yüklem

en çok çıkarı olan

fiilimsi
zarf → zarf

Cümlede tek bir yüklem ve fiilimsi yer aldığından cümle yapıcı birleşiktir.

(IV) Yüz ölçümünün üçte ikisi ormanlarla kaplı.

özne edat t. yüklem
(ne?) (ne ile?)

Yüklemi sonda olduğu için cümle kurallıdır. Ancak cümlede iki değil, üç öge yer almaktadır.

(V) Dünyaya açılan deniz kıyısıyla yeşilli ve maviyi birlikte bu kadar güzel sunan başka bir kuzey kenti yoktur herhalde.

yok - tur
isim ek fiil

yüklem

Cevap D

4. kavurucu sıcakları
sıfat isim
(nasıl?)

tüm enerjinizi
sıfat isim

kendinizi → İsmi yerini tutmuştur.

dönüşlülük
zamiri

çok da uzaklarda
zarf adlaşmış sıfat

yaz başı - n - (dan) beri
edat

Cevap D

5. güney + doğu - s - u - n - da → birleşik
isim isim iyelik bulunma
eki durumu eki

(Akdamar'ın) ismi < isim - i
iyelik eki

uzak efsane
sıfat isim
(nasıl?)

uz - a - k → türemiş sıfat
İK YE YE

kulaktan kulağa anlatılan
zarf fiilimsi
(nasıl?)

İkileme, bir ismin değil, fiilimsinin anlamını etkilediğinden zarf görevinde kullanılmıştır.

Biri → Sözcük ismin yerini tuttuğundan zamir, yapım eki almadığından da yapıcı basittir.

Cevap D

6. fotoğraflamakla → fotoğraf - la - mak - la (ile)
isim-fiil İK YE YE Edat
(isim-fiil)
eki

yetinebilirsiniz < yet - in - ebil - ir - siniz
FK YE İI. çoğul kişi
yeterlilik fiili

geniş zaman eki

Krakov'daki meydan → Krakov'da - ki meydan
sıfat isim
sıfatlaştırıcı -ki

Cevap B

7. Etken çatılı fiillerde "-n, -ı, -ş" ekleri bulunmaz. Edilgen çatılı fiillerde ise yüklemde "-n" ya da "-ı" eklerinden biri mutlaka bulunur. Ayrıca edilgen çatılı fiillerde işi yapan belli değildir.

kalkar → etken

kurulur → kur - ul - ur → edilgen
edilgenlik
eki

dinlenir → dinle - n - ir → edilgen
edilgenlik
eki

konusulur → konuş - ul - ur → edilgen
edilgenlik
eki

anlatılır → anla - t - ıl - ır → edilgen
edilgenlik
eki

Cevap A

8. **İDİ**
FİİL + KİP + İMİŞ = BİRLEŞİK ZAMANLI FİİL
İSE
EK FİİL

A'da → uyu - yor - du → birleşik zaman

şimdiki zaman

ek fiil

B'de → sakla - r - dı → birleşik zaman

geniş zaman

ek fiil

C'de → yap - ı - ır - mış - ı → birleşik zaman

duyulan geçmiş z.

ek fiil

Aynı seçenekteki "uzatmıştı" fiili de birleşik zamanlıdır.

D'de → al - acak - ı → birleşik zaman

gelecek zaman

ek fiil

E'de → gör - me - di → basit zaman

uyan - dı

görülen geçmiş z.

Cevap E

9. "...dinlenmek için" ifadesinde "için" amaç ilgisi kuran bir edattır.

"...görölmeye değer." cümlesinde yüklem fiil (değer) olduğundan cümle fiil cümlesidir.

"...en taze ürünleri..." ifadesinde "en" üstünlük zarfıdır.

"...ilginizi çekmiyorsa..." birleşik fiildir.

Cevap D

10. "doğru adrestesiniz" ifadesinde ek fiilin geniş zamanı kullanılmıştır.

"dönmeyin" fiili, emir II. çoğul kişi ile çekimlenmiştir.

"bulabileceğiniz", yeterlilik fiiliyle çekimlenmiştir.

"ye-meden", zarf-fiildir.

Cevap A

11. I. de, "çok ama çok" ifadesinde "ama" bağlacı anlamı pekiştirmiştir.

II. de,

keşişin Tamar adında dünyalar güzeli bir de kızı
tamlayan tamlanan

Belirtili isim tamlaması

III. de, "gönül-ü" > "gönlü"

çekim eki

IV. de, zarf tümleci kullanılmamıştır. İkileme yalnızca zarf olarak kullanılmıştır.

V. de, "karar verir", birleşik bir fiildir.
yüklem

Cevap D

12. I. de, yüklem dışında herhangi bir yargı bulunmadığından cümle yapıcı basittir.

II. de, "bu topraklarda" ifadesi dolaylı tümleçtir, "bu" sözcüğü kendinden sonraki ismi işaret yoluyla belirttiği için sıfattır. Bu nedenle ifade aynı zamanda bir sıfat tamlamasıdır.

III. de, "olan" ve "yok olmamak" ifadeleri fiilimsidir. Yüklemde belirtilen eylem gerçekleşmiştir. Bu nedenle cümle anlamca olumludur.

IV. de cümlede birden fazla yüklem olduğu için cümle birleşik değil sıralıdır.

V. de, "av yasağı" ifadesi öznedir ve belirtisiz isim tamlamasıdır ve cümle anlamca olumsuzdur.

Cevap D

13. "Başarmanın kuralı çalışmak - ır."

İsim Tamlaması

Yüklem

Fiilimsi

Fiilimsi

Ek Fiil

(tamlayan)

Yukarıdaki örnekte görüldüğü gibi fiilimsiler isim tamlaması içinde yer alabilir ve ek fiil ile çekimlenebilir ancak fiilin gerçekleştirilme şeklini belirtmez. (Yani tek başına zarf görevinde kullanılamaz.)

Cevap A

14. I. de,

doğ - a - ı > türemiş
FK YE YE

Sözcük isimden değil, fiilden türemiştir.

II. de,

Sağ - lık - ı
İK YE YE

Hem "-lık" hem de "-ı" isimden isim yapım ekleridir.

III. de,

Donatıl - ır - dı > geniş zamanın hikâyesi
fiil kip ek fiil

IV. de,

(onların) tasarım - ı
iyelik III. çoğul kişi

V. de,

Kullanılmaz kıldı > birleşik fiil

Cevap A

15. Oldurğan fiiller geçişsiz fiil kök ya da gövdelerine "-t, -r, -dır" eklerinden birini getirerek fiilin geçişli hâle getirilmesidir.

A seçeneğinde,

Boşal - t > oldurğan fiil
Geçişsiz Fiil

Cevap A

16. Çocuk ateş - ler içinde yanıyordu.

abartma

Küçük bey - ler nihayet uyandı.

alay

Bu örneklerde olduğu gibi cümleye ya da sözcüğe "abartma" ya da "alay" anlamı katar ancak "farkına varma" anlamı katmaz.

Cevap C

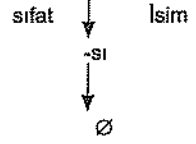
17. İyelik zamirleri ad durum eklerinden sonra değil, önce getirilir.

araba - s - ı - n - ı

iyelik eki belirtme durumu

Cevap B

18. "asker üniforma - lı çocuk" > sıfat tamlaması



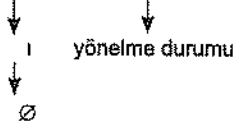
Cevap E

19. I. de, "yerde" sözcüğü bulunma durumu eki almış bir isimdir.
 II. de, "yalnız" kendinden sonraki bir ismi nitelememektedir. Bu nedenle sıfat değil, isimdir.
 III. de, "sadece" sözcüğü edattır.
 IV. de, "bundandır" sözcüğündeki "bu" bir ismin yerini tuttuğundan zamirdir.
 V. de, "sonbaharda" sözcüğü, fiile sorulan "ne zaman?" sorusuna yanıt verdiği için zarftır.

Cevap B

20. gel - enek - in > türemiş isim
 yapım eki

kayb - olma - y - a > birleşik isim



devirde - y - iz > yüklem görevinde



sıca - çık (pide kokusu) > türemiş sıfat

yapım eki



göz - de - s - i

yapım çekim
 eki eki

Cevap E

3. BÖLÜM

TÜRK HALK EDEBİYATI



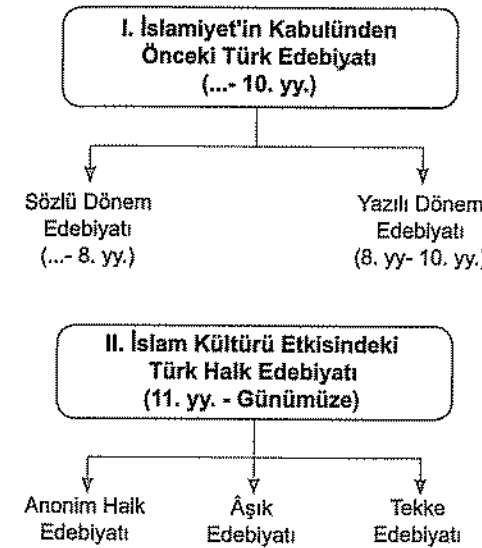
GİRİŞ

Kökeni, İslamiyet'in kabulünden önceki dönemlere kadar uzanan halk edebiyatı, halkın diliyle oluşturulan, halkın duygu ve düşüncelerini, dünyaya bakışını yansıtan, sözlü kültür ortamında oluşan bir edebiyattır. Halkın ortak malı olarak görülen atasözleri, masallar, ninniler, halk hikâyeleri, türküler, seyirlik halk oyunları bu alanın içine girerken yaratıcıları belli olan âşık ve tekke edebiyatı ürünleri de bu alanın içinde yer alır.

Türklerin etkisinde kaldıkları kültürler açısından Türk halk edebiyatını iki dönem hâlinde inceleyeceğiz.

1. İslamiyet'in kabulünden önceki Türk edebiyatı.
2. İslam kültürü etkisindeki Türk halk edebiyatı.

Bu iki dönem aktarılırken aşağıda verilen şema göz önünde bulundurulacaktır.



A. HALK EDEBİYATI VE ARAŞTIRMA YÖNTEMLERİ

Halk Bilimi ve Edebiyat İlişkisi

Halk bilimi, halkın kültür ürünlerini, törelerini, geleneklerini, inançlarını, oyunlarını, müziğini vb. unsurlarını inceleyerek aralarındaki ilişkiyi ortaya koyan bir bilim dalıdır. Bu bilimin alt basamağı olan halk edebiyatı ise bir ulusun kültürel karakterini, yaşayışını, inancını yansıtan sözlü bir edebiyattır.

Halk bilimi araştırmalarının başlangıcı olarak Almanya'da Jacob ve Wilhelm Grimm isimli iki kardeşin "Ev ve Çocuk Masalları" adlı sözlü unsurlardan oluşturdukları eserlerini yayımladıkları 1812 yılı kabul görmüştür. "Folklor" terimini ise ilk olarak 1846'da İngiliz William John Thoms kullanmıştır.

Halk bilimi sosyo - kültürel bağlamda insanı ve insanın kültürel çevresini ele almaktadır.

Halk biliminin değerini, Türk kültürüne kaynaklık edebileceğini önemseyen ilk Türk araştırmacısı Ziya Gökalp'tir. Türkiye'de folkloru tanıtan ilk makaleyi de 1913 yılında "Halk Medeniyeti-I Başlangıç" adıyla Gökalp vermiştir. Ayrıca Gökalp yazısında folklor sözcüğüne karşılık olarak "halkiyat" sözcüğünü kullanmıştır.

Türk halk bilimi çalışmaları tarihinde ilk halk bilimi demeti 1 Kasım 1927'de Ankara'da Anadolu Halkbilgisi Derneği ismiyle kurulmuştur. Türkiye'de akademik anlamda halk bilimi konusunda eğitim veren ve yayın yapan ilk kuruluş Mehmet Fuat Köprülü tarafından kurulan ve İstanbul Üniversitesine bağlı olan "Türkiyat Enstitüsü"dür.

Halk Edebiyatının Sınıflandırılması

Türk kültür tarihinin ilk ürünlerinin ortaya çıkmasından günümüze kadar devam eden Türk halk edebiyatının anonim, âşık ve tekke-tasavvufi olarak üç bölümü bulunmaktadır. Günümüze kadar bu sürekliliği devam ettiren bu edebiyatın temel unsurları ise şunlardır:

1. Türk halk şiiri, nazım-nesir karışık destan ve halk hikâyesi gibi türlerin İslamiyet Öncesi ve Sonrası'nda genel olarak müzikle icra edilmesi.
2. Türk halk edebiyatının bütün türlerindeki eserlerin başlangıçtan bu yana irticaleri (doğaçlama) oluşturulmuş olması ve sözlü gelenek vasıtasıyla yayılması.

B. HALKBİLİMİ YÖNTEM VE KURAMLARI

Dört ana başlık altında toplanmıştır.

Tarihî-Coğrafi Fin Yöntemi

Metinlerin varyantlarının tarihsel ve coğrafi dağılımında arandığı bu yöntemin asıl amacı ilk metne ulaşmaya çalışmaktır.

Türkiye'de 1966 yılından sonra kullanılan bir yöntemdir. Bu yöntem epizot ve motiflere göre oluşturulmuştur.

1. Epizotlarına göre

Bu yöntemde hikâye ana motifleri üzerinden incelenmektedir. Bunlar:

- ✓ Kahramanın ailesi
- ✓ Kahramanın doğumu
- ✓ Kahramanlara ad verilmesi
- ✓ Kahramanın eğitimi
- ✓ Kahramanların âşık olmaları
- ✓ Kahramanın sevgiliyle karşılaşması
- ✓ Kahramanın gurbete çıkması

- ✓ Sevgilinin bir başkasıyla evlendirilmek istenmesi
- ✓ Kahramanın memleketine dönüşü
- ✓ Sonuç

2. Motiflerine göre

Bu inceleme yöntemi Stith Thompson tarafından düzenlenmiştir.

- ✓ Padişahın çocuğunun olmaması
- ✓ Hazreti Hızır'ın çıkması
- ✓ İki bebeğin doğması ve okula gitmeleri
- ✓ Çocuğun büyüüp savaşa katılması
- ✓ Dünür olma
- ✓ Cadının huzursuzluk çıkarması
- ✓ Kızın kırk gün süre istemesi
- ✓ Kızın ailesinin memlekettten ayrılması
- ✓ Kıyafet değişikliği ve sevgiliyi arayış
- ✓ Kahramana yaşlı bir kadının yardım etmesi
- ✓ Kahramanın tekrar sevgiliyle karşılaşması
- ✓ Kahramanın olağanüstü güçlerle savaşıp miras elde etmesi
- ✓ Memlekete dönüş kırk gün kırk gece düğün

Yapısalcı Halk Bilimi Yöntemleri

1. Lord Raglan'ın Geleneksel Kahraman Kalıbı:

Destan ve mitlerdeki kahramanların ortak özellikleri olduğunu belirten Raglan bu özelliklerin insan yaşamında ayinle desteklenen bir dönem; olduğunu vurgulamıştır. Raglan, kahramanın yaşamını yirmi iki başlıkla ele almıştır. Bu yöntem, Türkiye'de ilk olarak Özkul Çobanoğlu tarafından "Oğuz Kağan Destanı"nda uygulanmıştır.

2. Vladimir Propp'un Yapısalcılık Yöntemi:

Propp, masallardaki değişen değerlerin, kişilerin isimleriyle nitelikleri olduğu, değişmeyen yönlerinin ise kişilerin eylemleri ve işlevleri olduğunu vurgulamıştır. Bu yöntem Türkiye'de ilk kez Umay Günay tarafından kullanılmıştır.

3. Claude Levi-Strazuss'un Yapısalcı Yöntemi:

Strauss, toplumsal yapı modelleri üzerine yoğunlaşmıştır. Kültürün yaratılmasında etkili olan karşıtlıkları belirtmiştir. Birbirinden bağımsız gibi duran kültürel yapıları paralel yansımaları ortaya koyar. Bu yöntem Türkiye'de Umrul Kırmızı tarafından "Dede Korkut Hikâyeleri"nde uygulanmıştır.

İdeolojik Halk Bilimi Kuramı

Bu yöntem, bir milletin dilinin canlanması, kültür bağımsızlığını sağlamasında, millet ruhunun temsil edilmesinde aracı olarak halk bilimi kavramları kullanılır.

Bağlam Merkezli Halk Bilimi Kuramları

1. Performans Teorisi

Halk bilimsel bir kavramın oluşum süreci üzerinde yoğunlaşmaktadır. Dolayısıyla metinlerin oluşum sürecinde anlatıcı kadar dinleyici, sosyo-kültürel etkiler, mekân gibi kavramların etkisi bulunmaktadır.

2. Sözlü Kompozisyon Teorisi

Bu teori, aşıkların yetiştirme evrelerini belirlemektedir. Usta aşık olmada, epik şiirin veznine uygun doğaçlama yapma becerisinin kazanılması gerektiğini ileri sürmüştür.

Halk hikâyeleri üzerine yapılan bilimsel çalışmalarda Pertev Naili Boratav'dan sonraki isimler Ali Berat Alptekin, Fikret Türkmen, Ali Duyamaz, Ensar Aslan, Muhan Bali ve İlhan Başgöz'dür.

NOT!

OABT Çıkmış Soru

Halk biliminin ilk kuram ve yöntemlerindendir. Masalların incelenmesi amacıyla geliştirilmiş, daha sonra diğer halk edebiyatı türlerinin incelenmesinde de kullanılmıştır. Temel amacı; metinlerdeki motifleri esas kabul ederek herhangi bir metnin ne zaman, nerede ortaya çıktığını ve ilk şeklinin nasıl olduğunu belirlemeye çalışmaktır. Motif Index of Folk Literature bu kuramın en önemli eserlerindendir.

Bu parçada sözü edilen kuram aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Psikoanalitik
- B) Sözlü Kompozisyon
- C) İşlevsel Halk Bilimi
- D) Tarihî Coğrafi Fin
- E) Bağlamsal

Çözüm

Parçada özellikleri verilen kuram, Tarihî-Coğrafi Fin kuramıdır. Tarihî-Coğrafi yöntemin kurucusu Julius Krohn'dur. Krohn, *Kalevela Destanı*'nin kaynaklarını tespit etmiş ve varyantların yayılma yollarını ve bunların nasıl birleştiğini açıklamıştır. Bu yöntem sözlü halk anlatılarının nerede ve ne zaman yaratıldığını ve onun muhtemel ilk şeklinin ne olduğunu belirlemeyi amaçlar. Halk bilimi araştırmacısının yapacağı iş, bulabildiği bütün eş metinleri toplamak ve bunlardan birini asıl metin olarak kabul edip daha bütün metinler arasında yapacağı karşılaştırma sonucunda bu anlatmanın ilk şeklini kurmak olacaktır. Bütün bu çalışma anlatının yayılma yollarını, ilk defa nerede yaratıldığını belirleyebilecektir.

Cevap D

C. HALKBİLİMİ ALANINDA ÇALIŞMIŞ ÖNEMLİ ARAŞTIRMACILAR

Mehmet Fuat Köprülü (1890 - 1966)

- 1908'de Türk Demeği'nde, 1911'de Türk Ocağı'nda görev yapmıştır.
- 1924'te Atatürk'ün talimatıyla kurulan Türkiye Enstitüsü'ne müdür olarak atanmıştır. Onun, müdürlüğünü yaptığı dönemde bu Enstitü, Türk halk edebiyatı ve etnografyasına dair pek çok önemli çalışma yapmıştır.
- 1919'da, Ahmet Yesevi ve Yunus Emre'yle ilgili araştırmalarını ve fikirlerini de içeren *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* adlı eserini yayımlamıştır.
- Aşık tarzı halk edebiyatı ve aşıklar hakkında araştırmalar da yapmıştır.

Eserleri

İnceleme-Araştırma: Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Nasrettin Hoca, Türk Saz Şairleri Antolojisi, Kayıkçı Kul Mustafa ve Genç Osman Hikâyesi...

Rıza Tevfik Bölükbaşı (1869 1949)

- Folklor konulu ilk ve öncü makaleleri yazmıştır. Bu makalelerinde folklor terimine karşılık olarak "hikmet-i avam" terimini kullanmıştır. Fakat bu terimin de folklor terimini tam karşılamadığını, daha çok atasözleri için kullanılabileceğini savunmuştur.
- Folklor çalışmaları dışında şiirleriyle de dikkati çeker, heceyle şiirler yazmıştır.

Pertev Naili Boratav (1907 - 1998)

- Fuat Köprülü'nün asistanlığını yapmış, 1939'da DTCF'nin halk edebiyatı kürsüsünü kurmuştur.
- Bu kürsüyü kurduktan sonra Anadolu'nun pek çok yerinde saha çalışmalarında bulunmuş, derlemeler yapmıştır.
- Köroğlu Destanı'nı, hocası Köprülü'nün yönetimi altında derlemiştir.
- Halkbilimini, milliyetçilik duygularını geliştirmek için değil bilimsel bir çalışma alanı olduğu için çalışmak, onun bu bilime yaklaşımı olarak özetlenebilir.
- Halkbilimi teorileri konusunda sadece tek bir teoriye bağlı kalmamış, kuramların zayıf ve güçlü noktalarını tespit ederek malzemeye uygun teorileri kullanmıştır.

Eserleri

Araştırma-Makale: Köroğlu Destanı, Bey Börek Hikâyesine Ait Metinler, İzahlı Halk Şiirleri Antolojisi, Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği, Typen Türkischer Volkmarchen, Zaman Zaman İçinde, Türkische Volkmarchen, Az Gittik Uz Gittik, 100 Soruda Türk Folkloru, Nasrettin Hoca...

Mehmet Kaplan (1915 - 1986)

- Yeni Türk Edebiyatı profesörüdür fakat Yunus Emre ve Nasrettin Hoca'yla ilgili çalışmalar da yapmıştır.
- Erzurum Atatürk Üniversitesi'ne kurucu hoca olarak atandıktan sonra bu çevrenin folklor öğeleriyle ilgili çalışmalar yapmış ve Boratav'dan sonra Köroğlu Destanı'yla ilgili çalışmalar başlatmıştır.
- "Bilge Seyiroğlu, Saim Sakaoğlu, Fikret Türkmen, Umay Günay" gibi pek çok halkbilimcinin yetişmesine katkı sağlamıştır.

Şükrü Elçin (1912 - 2008)

- Halkbiliminin Hacettepe Üniversitesinde kurumsallaşmasını sağlamış, pek çok öğretim üyesinin yetişmesine de katkısı olmuştur.
- Elçin'in halk edebiyatı çalışmalarının ağırlık noktasını aşık edebiyatı oluşturur.
- Kerem ile Aslı, Kitabî, Mensur, Realist Halk Hikâyeciliği ve Anadolu Köy Orta Oyunları gibi çalışmaları onun lisans, doktora, doçentlik tezlerini oluşturur.
- Son dönemdeki çalışmalarını Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Başkanı olarak yürütmüş ve "cönkler, mecmualar"la ilgili kapsamlı çalışmalar yapmıştır.
- Halk Edebiyatı Araştırmaları, Halk Edebiyatına Giriş onun en önemli eserleridir.

Umay Günay (1943 - ...)

- Özellikle aşık geleneği ve masallar konusunda çalışmalar yapmıştır.

Eserleri

Elazığ Masalları, Türkiye'de Aşıklık Geleneği ve Rüya Motifi, Risalet'ün Nushiyye...

Saim Sakaoğlu
(1939 - ...)

- Halk hikâyeleri, efsaneler, aşıklık, aşıklık geleneği, Nasrettin Hoca, masallar gibi pek çok alanda çalışmıştır.

Eserleri

Dadaloğlu, Erçişli Emrah, Bayburtlu Zihni, Türk Fıkraları ve Nasrettin Hoca, Efsane Araştırmaları, Masal Araştırmaları...

Örnek Soru

Antti Aarne ile Stith Thopson'un *The Types of the Folklite* adlı eserlerindeki ilkelerden de yararlanarak Türk masallarıyla ilgili önemli çalışmalar yapmış ve 1953'te Almanya'da Typen Türkischer Volksmärchen adlı önemli eseri hazırlamıştır.

Bu parçadaki sözü edilen halkbilimci aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Pertev Naili Boratav
- B) Özkul Çobanoğlu
- C) Umay Günay
- D) Saim Sakaoğlu
- E) Esmâ Şimşek

Çözüm

Antti Aarne ile Stith Thopson'un *The Types of the Folklite* adlı eserlerindeki ilkelerden de yararlanarak Türk masallarıyla ilgili önemli çalışmalar yapan ve 1953'te Almanya'da Typen Türkischer Volksmärchen adlı önemli eseri hazırlayan halkbilimci Pertev Naili Boratav'dır.

Cevap A

D. HALK EDEBİYATININ YAZILI KAYNAKLARI

Türk Halk Edebiyatıyla ilgili doğrudan veya dolaylı olarak bilgiler sunan yazılı kaynakların bir kısmı şunlardır:

Çin Yıllıkları: Türk boyları ve kültürleri hakkında önemli bilgiler içermektedir.

Orhon Yazıtları: Köi Tigin, Bilge Kağan ve Tonyukuk Yazıtları Türk kültürü açısından önemli bilgiler sunmaktadır. Bu yazıtlar aynı zamanda içinde atasözlerinin yer aldığı ilk eserimizdir.

Eski Uygur Metinleri: Türk halk edebiyatının İslamiyet Öncesi Dönemi'ni aydınlatmasında son derece önemli bilgiler sunmaktadır.

Kutadgu Bilig: Türk kültürüyle ilgili önemli bilgiler sunan manzume didaktik bir eserdir.

Divanü Lügati't-Türk: Türk kültür tarihinin en önemli kaynağı olan ansiklopedik bir sözlüktür.

Divan-ı Hikmet: Dinî- tasavvufî konuların anlatıldığı didaktik bir eserdir. Özellikle tekke edebiyatı üzerindeki etkisi önemlidir.

Codex Cumanicus: Eser içinde barındırdığı bilmeceler ile bu türün bilinen en eski Türkçe kaynağı olması bakımından önemlidir.

Dede Korkut Kitabı: Oğuz Türklerine ait epik destansı yapısı ve içerisinde bulunan atasözleri, alışırlar, kargışlar, gelenek ve görenekler bu eseri Türk halk edebiyatı çalışmaları açısından ilk sırada en önemli tarihî kaynak yapmıştır.

Tarih Kitapları: Câmîü't-Tevârîh, Târih-i Cihan- güşâ, Şecere-i Terâkime gibi kitaplar birçok halk edebiyatı türüyle yakın ilişki içinde bulunması dolayısıyla önemli kaynak kitaplarıdır.

Masal Kitapları: "Binbir Gece", "Kelile ve Dimne", "Mantıkut-Tayr" gibi eserler halk edebiyatı için önemli kaynaktır.

Menâkıb-nâmeler: 13. yüzyıldan itibaren görülmeye başlayan menâkıb-nâmeler velîlerin kerametlerini anlatan çok önemli yazılı kaynaklardır.

Divan Edebiyatı Eserleri: Şehrengiz ve Surnâme gibi türler halk edebiyatı açısından önemli bilgiler içeren yazılı kaynakların başında yer alır.

Cönkler: "Sığır dili" olarak da adlandırılan uzun defterlerdir. Bu eserler âşık, tekke ve anonim halk edebiyatıyla ilgili önemli bir kaynak durumundadır.

ÖABT Çıkış Soru

- I. Kara eşek başına uyan ursan katır olmaz.
- II. Kız anadan görmeyince öğüt almaz.
- III. Yapagulu gökçe çimen güze kalmaz.
- IV. Güyegü ogul olmaz.
- V. Kül depeçük olmaz.

Bu cümleler aşağıdakilerin hangisinden alınmış olabilir?

- A) *Garib-name*
- B) *Dede Korkut*
- C) *Kutadgu Bilig*
- D) *Divanü Lügati't-Türk*
- E) *Atebetü'l-Hakayık*

Çözüm

Öncüde verilen cümlelerin -ki bunlar atasözüdür- dil özelliklerine dikkat edildiğinde Eski Anadolu Türkçesi-ne ait özellikler taşıdığı görülür. *Kutadgu Bilig*, *Divanü Lügati't-Türk* ve *Atebetü'l-Hakayık* Karahanlı Türkçesi ile kaleme alınmış yapıtlardır. Seçeneklerde Eski Anadolu Türkçesi özellikleri gösteren iki eser vardır. Bunlardan birincisi *Garib-name*, ikincisi *Dede Korkut*'tur. Bu iki eserden *Dede Korkut* atasözleri bakımından oldukça zengindir. Bu nedenle verilen atasözleri *Dede Korkut*'a aittir.

Cevap B

ÖABT Çıkış Soru

Atasözleri, aşağıdaki yazılı kaynaklardan ilk defa hangisinde yer almıştır?

- A) *Divanü Lügati't-Türk*
- B) *Kitab-ı Atalar Sözü*
- C) *Codex Cumanicus*
- D) *Orhon Yazıtları*
- E) *Altun Yarık*

Çözüm

Edebiyatımızın ilk yazılı kaynakları -edebî değere sahip olmaları açısından- Orhon Yazıtları'dır. Bugün bile kullandığımız kimi atasözlerinin ilk örneklerini de burada görmekteyiz.

Cevap D

1. İSLAMİYET ÖNCESİ TÜRK EDEBİYATI

Başlangıcı bilinmeyen bir zamandan 11. yüzyıla kadar süren bir dönemi kapsar. Bu zaman diliminde Orta Asya'da yaşayan Türk boyları, birçok devlet kurmuş ve farklı inanç sistemlerinin etkisinde kalarak edebiyat ürünlerini oluşturmuşlardır.

Türkler, İslamiyet'ten önce birçok dini kabul etmiş, bu dinlerin yoğun etkisiyle yazılı ve sözlü edebiyat gelenekleri meydana getirmişlerdir.

Bu dönemde edebî eserlerin içeriği üzerinde doğrudan etkili olan din ve inanışlar şunlardır:

Şamanizm

Şamanizme göre bireyleri ve toplumu, kötü ruhların etki ve eylemlerinden koruyan, hastalıkları iyi edebilen, Gök Tanrı'yla ve Erlik adlı yer altında yaşayan kötülük ruhuyla görüşüp anlaşabilen, ata ruhları ve Tanrı'nın verdiği yeteneklerle olağanüstü özelliklere sahip olduğuna inanılan kişiye şaman denir ve şaman dinî bir lider görünümündedir.

Kadının üstün cins, erkeğin ise ikinci planda kaldığı bu grupların dinî, siyasi ve ruhani liderleri Türkçe "kam" adı verilen bu kadın şamanlardır. "Ak Ana" da dedikleri, Umay Tanrıça'ya kainatın yaratıcısı olarak inanıyorlardı. Bu unsur eski Türk inanç sisteminin esasını teşkil etmiştir. Bu sisteme göre kutsal kabul edilen cisim ve varlıklar etrafında tapınma amaçlı oluşan kültler oluşmuştur. Bu kültlerden bazıları; atalar, su, dağ, ağaç, orman, ay, güneş, bozkurt, kartal, ateş kültüdür.

Maniheizm

Mani adlı bir kişinin MS 3. yüzyılda Mezopotamya'da kendi adıyla kurmuş olduğu dindir. Bu din iki prensip iyi-kötü, karanlık-aydınlık üzerine kurulmuştur. Uygurlar, bu dini Böğü Kağan zamanında 762 yılında resmî devlet dini olarak kabul etmişlerdir.

Budizm

Bu din yaklaşık 2500 yıl önce Buda olarak bilinen Prens Siddhata Gomata tarafından kurulmuştur. En önemli unsuru olan tenasüh (ruh göçü) gereğince canlılar Nirvana'ya (sonsuz mutluluk) ulaşmaya kadar, öldükten sonra değişik bedenlerde birçok kez dünyaya gelirler. Bu din ilk olarak Karluk Türkleri arasında yayılmaya başlamıştır.

Musevilik

Hız. Musa ve Tevrat'a dayanan bu din, Türkler arasında MS 8.-10. yüzyıllarda bir Türk devleti olan Hazar İmparatorluğu'nda özellikle yönetici kesim tarafından kabul görmüştür. Musevi Türklerin İbrani harfleriyle Türkçe yazılmış zengin bir edebiyat geleneği vardır.

Hristiyanlık

Bu din, Türkler arasında MS 4. yüzyılda görülmeye başlamıştır. MS 11.- 12. yüzyıllarda Hristiyan Türk cemaatler oluşmuş fakat bu dine mensup olanlar bir müddet sonra Budizmi ve İslamiyeti kabul etmişlerdir.

A. SÖZLÜ TÜRK EDEBİYATI (...- 8. yy.)

Türk edebiyatının ilk yaratıcıları olan "kam"ların (şamanların), toplumsal iş bölümünün gelişmesiyle ortaya çıkan "ozan"lar ve "baksı"ların oluşturduğu sözlü edebiyat geleneği, "Ozan-Baksı Edebiyat Geleneği" olarak da adlandırılmaktadır.

Bu dönem, Türklerin yazıyı henüz kullanmadıkları dönemde oluşmuş bir edebiyattır. Dönemde şiirle ilgili verilen ürünlerin yanı sıra olağanüstü olayları anlatan destanlar da dönemin önemli ürünleridir.

Bu dönemde toplulukların dinî ayinlerine liderlik yapan "kam"lar; hasta olanların iyileştirilmesi, ava çıkanların avlarının bereketli olması ve büyü yapmak başta olmak üzere, pek çok toplumsal görevi üstlenmiştir. Kamların olağanüstü güçlerle iletişime geçme yeteneklerine inanılması ve bu esnada şiir şeklinde söyledikleri "alkışlar" (dua) da en eski sözlü edebiyat türlerimiz olarak kabul edilir.

"Ozan"lar, kamlar gibi gördüğü rüyalara bağlı olarak çaldığı kopuzla müzik eşliğinde doğaçlama şiir söyleme veya şairlik yeteneğine kavuştuğuna inanılan kişidir. Kamlar kadar olmasa da tanrısal bir güce sahip olduklarına inanılan ozanlara, yani kam veya ermiş kişi gözüyle bakıyorlardı. Bundan dolayı düşüncelerde, savaşlarda, şöenlerde ozanlar etken durumdaydı.

Türklerin Maniheizmi ve Budizmi kabul etmeleriyle Türk kültür yapısı içinde kamlık ve ozanlık kurumlarını kendi düşünceleri doğrultusunda karıştırarak oluşturdukları yeni diğer bir yapı ise "baksı"lıktır. Baksılar da kamlar gibi olağanüstü güçlerle iletişim kurabilen, ozanlar gibi kahramanlara dair destanlar söyleyebilen kişilerdi. Baksı kavramı farklı Türk topluluklarında "bahşi", "bakşi", "bağ-şı" şekillerinde telaffuz edilmiştir.

Sözlü Türk Edebiyatının Özellikleri

1. Bu dönem ürünleri din törenlerinde doğmuş, din dışı törenlerde gelişmiştir.
2. Şiir söyleyenlere "ozan", "kam", "baksı", "şaman" gibi adlar verilmiştir.
3. Şiirler yabancı etkilere uzak yalın bir dille oluşturulmuştur.
4. Şiirlerde nazım biçimi dördüktür. Uyak düzeni (abab/ cccb/ dddb...) biçimindedir. En çok yarım uyak kullanılmıştır.
5. Şiir, genelde dinle iç içedir. Zamanla dinden ayrılmış, "kopuz" eşliğinde söylenmiştir.
6. Şiirler "sığır" (Sığır avının bereketli olması için ava çıkmadan önce yapılan bir törendir.), "şölen" (Şeylan adıyla da anılan kurban törenleridir. Dinî içerikli olmasından ziyade sosyal içerikli bir törendir.) gibi törenlerde söylenmiştir.

İslamiyet Öncesi Türk Edebiyatında Şiir Tür ve Şekilleri

Koşug: Koşma nazım biçiminin Türk edebiyatındaki ilk şeklidir. Yiğitlik, aşk ve doğa sevgisini işleyen, hecenin değişik kalıplarıyla dördükler halinde söylenen bu şiirler; dinsel kökenli olup "sığır" ve "şölen" adı verilen törenlerde icra edilir. Farklı Türk boylarında "koşık", "koşak", "koşok", "kosik" adlarıyla anılmıştır. Uyak düzeni (aaab / cccb / dddb...) biçiminde olup ilk örneklerine Kaşgarlı Mahmud'un "Divanü Lügati't-Türk" adlı eserinde rastlanır.

*Türklük çiçek yarıldı Rengarenk çiçekler açıldı
Barçın yadım kerildi İpek yaygılar serildi
Uçmak yeri körüldü Cennet yeri görüldü
Tumluk yana kalgüsüz Soğuklar artık gelmez*

(Divanü Lügati't-Türk'ten)

Kojan: Bilinen en eski şekli "koşag"ta "koşan"a dönüştüğü düşünülen bir kavramdır. Bu kavram "koşug"ta ilişkili olabilir. Altay Türkleri arasında "kojong" ismiyle anılan bu sözcük "şarkı, türkü" anlamına gelmektedir.

Ir/ Yır: Bu terimin iki şekli de ozan-baksı döneminde kullanılmıştır. Bu terimler şarkı söylemek anlamındadır. Bu köklerden türetilen "ırçı", "yırçı", "cırcı" şair anlamına gelmektedir.

Küg: Aprunçır Tigin'in "şiir" anlamında kullandığı düşünülen bu sözcük, şiirin bestesi ve ezgisi anlamındadır. Türk boyları arasında "müzik", "ses", "beste", "ezgi" gibi anlamlarda kullanılmaktadır.

*Kasıncığının öyü
Kadgurur men
Kadgurdukça kaşı körtlem
Kavışır sayır men*

(Aprunçır Tigin)

"Yavuklumu düşünüp kaygılanıyorum. Kaygılandıkça, kaşı güzelime kavuşmak istiyorum."

Takmak: Bu terim, kalabalık karşısında ezbere söylenen şiir anlamındadır. Koşug gibi dördüklerden oluşmaktadır.

Sagu: Eski Türklerde ölen kişilerin ardından düzenlenen "yuğ" törenlerinde okunan yas şiirlerine verilen addır. Yuğ törenleri toplum da önemli konumda bulunan kişiler için düzenlenmektedir. Bundan dolayı o kişilerin hayat hikâyeleri de ozanların şiirlerine girmiştir. Sagular aynı zamanda ağıt ve mersiye türünün ilk örneklerindendir.

Alp Er Tunga öldi mü

İssız ajun kaldı mu

Ödlek öçin aldı mu

Emdi yürek yırtılır.

(Alp Er Tunga sagusu)

"Alp Er Tunga öldü mü, kötü dünya kaldı mı, felek öcünü aldı mı, şimdi yürek yırtılır."

OABT Çıkma Soru

Aşağıdakilerden hangisi, karşısında verilen İslamiyet Öncesi türün İslamiyet Sonrası Dönem'deki karşılığı değildir?

- A) Sagu – Ağıt
- B) Sav – Atasözü
- C) Şlok – Taşlama
- D) Kojan – Şarkı
- E) Koşuk – Koşma

Çözüm

"Sagu", İslamiyet Öncesi'ndeki "ağıt"ın; "sav", "ata-sözünün"; "koşuk" da "koşma"nın karşılığıdır. "Kojan" Altay Türkçesinde "şarkı, türkü" anlamına gelir ve İslamiyet Öncesi'nde kullanılmıştır. Bunun İslamiyet Sonrası karşılığı ise "şarkı"dır.

Şlok / Şloka ise aslı Sanskritçe olan ve eski Türk şiirinde kullanılan "manzume" anlamındaki bir terimdir. Dolayısıyla taşlama ile bir ilgisi yoktur.

Cevap C

İslamiyet'in Kabulünden Önceki Türk Destanları

Tarihin tam olarak bilinmediği dönemlerde ulusların başlarından geçen ve sonraki dönemlerde de etkili olan savaş, zafer, yenilgi, kıtlık, göç gibi olayları ulusal kahramanlık maceraları şeklinde anlatan manzum yapıtlara destan denir.

Türk destanları son şeklini alamamış bir başka ifadeyle ulusal bir ozan tarafından yazıya geçirilmemiştir. Bundan dolayı Türk destanları hakkındaki bilgiler İran, Çin, Arap kaynaklarından öğrenilmektedir.

Önemli Türk destanları şunlardır:

Saka Destanları	→	Alp Er Tunga Destanı
	→	Şu Destanı
Hun Destanı	→	Oğuz Kağan Destanı
Köktürk Destanları	→	Bozkurt Destanı
	→	Ergenekon Destanı
Uygur Destanları	→	Türeyiş Destanı
	→	Göç Destanı

Yaratılış Destanı

Destan, 19. yüzyılda Radloff tarafından Altay Türklerinden derlenmiştir. Türklerin yaratılış hakkındaki en eski inançlarıyla ilgili fikir vermektedir.

Alp Er Tunga Destanı

Destanda Sakaların yiğit komutanı Alp Er Tunga'nın (?- MÖ 624) İranlılarla yaptığı savaşlar anlatılmaktadır.

Bu destandaki konuları İranlıların ulusal destanı olan "Şehnâme"de Firdevsî de anlatmış ve Alp Er Tunga için "Afrasiyab" adını kullanmıştır.

Şu Destanı

Destanda Saka Türklerinin hükümdarı olan Şu'nun Makedonya hükümdarı İskender'in ordularıyla yaptığı savaşlara (MÖ 330) ve bu savaşlarda gösterdiği kahramanlıklara yer verilmiştir. Bu destanla ilgili bilgiler Divanü Lügati't Türk'te geçer.

Oğuz Kağan Destanı

Destanda Hun hükümdarı Oğuz'un (Mete MÖ 209-174) Orta Asya'da Türk birliğini nasıl kurduğu anlatılmaktadır. Bu destanın Uygur yazması Paris Millî Kütüphanesinde bulunmaktadır.

Bozkurt Destanı

Destanda Köktürklerin soylarının dışı bir kurttan, bu kutlu varlıktan türediği anlatılır.

Ergenekon Destanı

Destanda Köktürklerin Ergenekon adı verilen yere sığınmayıp dört yüzyıl sonra demir dağı eritip çıkmaları ve büyük bir devlet kurmaları (MS 552) anlatılmaktadır. Bu destan 13. yüzyılda Moğol tarihçisi Residüddin tarafından yazıya geçirilmiştir.

Türeyiş Destanı

Destanda Türklerin soylarının bir kurttan vücut buluşu anlatılırken bütün Türk boylarında hâkim bir inanış olan kurt motifi de önemli bir yer tutmaktadır.

Göç Destanı

Uygur Türklerinin, Kırgız baskılarına dayanamayarak Doğu Türkistan'a göç edişleri (MS 840) anlatılmıştır.

Destanlar, mitler, efsanelerle ilgili genel bilgiler, anonim halk edebiyatı bölümünün anlatımlık türler kısmında verilecektir.

Uygur

OYABI Çıkma Soru

Zülkarneyn (İskender) Semerkant'ı geçerek Türk ülkelerine yönelince, Türk hakani —, Hucend Irmağı kıyısına kırk gözcü yerleştirerek ona karşı tedbir almıştı.

Bu parçada boş bırakılan yere aşağıdakilerden hangisi getirilmelidir?

- A) Oğuz Kağan B) Alp Er Tunga C) Şu
D) Siyenpi E) Deli Dumrul

Çözüm

Parçada sözü edilen destan, Sakalara (İskitlere) ait *Şu Destanı*'dir. Destana kahraman olarak adını veren Şu, MÖ IV. yüzyılda yaşamış bir Türk hükümdarıdır. Onun yaşamı ve yaşadıkları etrafında söylenen ve Makedonyalı Büyük İskender'in Türk illerine yürüyüşü ile birleştirilen bu destan, Türkler arasında XI. yüzyıla kadar yaşamış ve bu yüzyılda Kaşgarlı Mahmut tarafından kayda geçirilmiştir.

Cevap C

B. YAZILI TÜRK EDEBİYATI (8. yy. - 10. yy.)

Türklerin en eski yazılı eserleri 6. yüzyıldaki Yenisey Yazıtları'dır. Fakat bu yazıtlar okunamadığı için belge niteliği taşımaz. Bu nedenle Türk tarihinin ve edebiyatının ilk yazılı ürünleri Köktürk yazısıyla ortaya konulan Orhun Yazıtları'dır.

Yazılı Türk Edebiyatının Özellikleri

1. Bu dönemde oluşturulan ürünler Köktürkçe ve Uygurca olarak kaleme alınmıştır.
2. Dönem ürünlerinde hem halk diline dayalı hem de sanatlı bir söylev dilinin kullanıldığı bir anlatım mevcuttur.
3. Dönemde hem dinî hem de din dışı ürünler verilmiştir.
4. Bazı atasözleri ve destanlar (Oğuz Kağan Destanı) bu dönemde yazıya geçirilmiştir.
5. Dönem şiirlerinde nazım birimi, dördlük, ölçü ise hecedir.
6. Köktürkçe ile oluşturulan ürünlerde dil, yabancı etkilerden uzakken Uygurca oluşturulan eserlerde ise yabancı etkiler görülmektedir.

Köktürk Yazıtları dikili üç taşın oluşmaktadır. "Köl Tigin", "Bilge Kağan" ve "Vezir Tonyukuk" adına Yolluğ Tigin tarafından yazılmıştır. Yazıtlarda gerçekçi bir tarih dili, eleştiri cümleleri ve güçlü bir söylev dili kullanılmıştır. Yazıtlarda Türk ulusunun benliğini unutmaması, birlik olması gerektiği vurgulanmıştır.

Uygur yazısıyla ortaya konan ürünler ise Uygurların bulunduğu bir alfabe olmayıp Mani dinine mensup Soğdların yazısıyla oluşturulmuştur.

Şamanizmi bırakıp Mani dinini benimseyen Uygurlar, Mani alfabesini kullanmışlardır. Uygur alfabesiyle oluşturulan önemli iki eser "Altun Yaruk" ve "Sekiz Yükmek"tir. Bu eserlerde Budist ve Maniheizt hikâyelere de yer verilmiştir.

ÇÖZÜMLÜ TEST

1. Bir ulusun kültür ürünlerini, geleneklerini, halk edebiyatını, inançlarını, müziğini, mimarlığını ve bu tarz unsurlarını inceleyerek aralarındaki ilişkiyi ortaya koyan, etkileşim gibi sorunları çözen, yasaları bulmaya çalışan bilim, aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Halk bilimi
B) Halk edebiyatı
C) Memorat
D) Halk denemesi
E) Halk ürünü

2. Eski Türklerde bireyleri kötü ruhlardan koruyan, hastalıkları iyi edebilen, Gök Tanrı'yla görüşüp anlaşabilen, Tanrı'nın verdiği yeteneklerle olağanüstü özelliklere sahip olduğuna inanılan kişi aşağıdaki seçeneklerin hangisinde verilmiştir?

- A) Hayâli
B) Otaçı
C) Şaman
D) Dayrezen
E) Yardak

3. Aşağıdakilerden hangisi halk edebiyatının yazılı kaynakları arasında bulunmaz?

- A) Çin Yıllıkları
B) Harnâme
C) Kutadgu Bilig
D) Codex Cumanicus
E) Bengütaş Yazıtları

4. İslamiyet Öncesi sözlü Türk edebiyatıyla ilgili olarak aşağıda verilenlerden hangisi yanlıştır?

- A) Şiir söyleyenlere "ozan, kam, baksı, şaman" gibi adlar verilmiştir.
B) Bu dönem ürünleri din törenlerinde doğmuş, din dışı törenlerde gelişmiştir.
C) Şiirler yalnız bir dille yabancı etkilerden uzak tutularak oluşturulmuştur.
D) Şiirler kopuz eşliğinde icra edilmiştir.
E) Nazım birimi beyittir ve en çok tam uyak kullanılmıştır.

5. "Koşug" nazım şekli ile ilgili olarak aşağıda verilen bilgilerden hangisi yanlıştır?

- A) Koşma nazım biçiminin Türk edebiyatındaki ilk şeklidir.
B) Hecenin sekizli kalıbıyla ikilikler hâlinde söylenir.
C) Dinsel kökenli olup "sığır, şölen" adı verilen törenlerde icra edilir.
D) Türk boylarında farklı adlarla anılmıştır.
E) İlk örneklerine "Divanü Lugâti't Türk'te rastlanmıştır.

6. Türk boyları arasında "müzik, ses, beste, ezgi" gibi anlamlarda kullanılan ve Aprunçır Tigin'in "şiir" anlamında kullandığı düşünülen kavram aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Sagu
B) Takmak
C) Koşug
D) Küg
E) Yır

7. Aşağıdakilerden hangisi Türklerin İslamiyet Öncesi'nde oluşturdukları destanlar arasında yer almaz?

- A) Manas Destanı
- B) Oğuz Kağan Destanı
- C) Alp Er Tunga Destanı
- D) Ergenekon Destanı
- E) Türeyiş Destanı

8. İslamiyet öncesi yazılı Türk edebiyatı ile ilgili, aşağıda verilen bilgilerden hangisi yanlıştır?

- A) Dönemdeki ürünler Köktürkçe ve Uygurca kaleme alınmıştır.
- B) Dönemde hem dinî hem de din dışı ürünler verilmiştir.
- C) Eserlerin tamamı sanatlı bir söylev diliyle oluşturulmuştur.
- D) Bazı atasözleri ve destanlar bu dönemde yazıya geçirilmiştir.
- E) Dönem şiirlerinde nazım birimi dördlük, ölçü ise hecedir.

9. Dede Korkut Hikâyeleri'yle ilgili aşağıda verilen bilgilerden hangisi yanlıştır?

- A) On iki hikâyeden meydana gelmiştir.
- B) Hikâyenin ilk nüshası altı hikâyeden oluşup Berlin Dresden Kütüphanesindedir.
- C) Hikâyenin ilk nüshasını Türkiye'de ilk kez 1916'da Kilişli Rifat Bilge yayımlamıştır.
- D) Altı hikâyeden oluşan ikinci nüsha da Vatikan Kütüphanesindedir.
- E) Bu nüshalar üzerinde yapılan en dikkate değer çalışmalar Muharrem Ergin tarafından yapılmıştır.

10.

- Eski Türk inanç sisteminin esaslarını teşkil etmektedir.
- Bu inanca bağlı olarak kutsal sayılan cisim ve varlıklar etrafında tapınma amaçlı kültler oluşmuştur.

Yukarıda bilgileri verilen din, aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Şamanizm
- B) Budizm
- C) Maniheizm
- D) Musevilik
- E) Hristiyanlık

11. Aşağıdakilerden hangisi İslamiyet Öncesi Türk edebiyatında yer alan nazım şekli ve türleri arasında yer almaz?

- A) Yır
- B) Takmak
- C) Koşug
- D) Kojan
- E) Murabba

12. Destan döneminden halk hikâyeciliğine geçiş döneminde köprü görevini üstlenmiştir. Oğuzların kahramanlıklarının anlatıldığı on iki hikâyeden oluşmuştur.

Bu parçada sözü edilen eser aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Türeyiş Destanı
- B) Danişmendnâme Destanı
- C) Göç Destanı
- D) Battalname Destanı
- E) Kitâb-ı Dede Korkut

13. Aşağıdakilerden hangisi Dede Korkut Hikâyeleri'nin özellikleri arasında bulunmaz?

- A) On iki hikâyeden oluşur.
- B) Ne zaman ve nasıl oluştuğu hakkında kesin bilgiler bulunmamaktadır.
- C) Dede Korkut, hikâyeleri anlatan kişidir.
- D) Dört önemli yazması bulunmaktadır.
- E) Türk kültür tarihinin şaheserleri arasındadır.

14. İslamiyet Öncesi Dönem'de, olağanüstü güçlere sahip olduğuna inanılan şiir söyleyip musiki ile sihir ve tedavi yapan kişi aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Başık
- B) Padag
- C) Takşut
- D) Baksı
- E) İr

15. Türklerin Maniheizm ve Budizmi kabul etmeleriyle Türk kültür yapısı içindeki kamılık ve ozanlık kurumlarını kendi düşünceleri doğrultusunda karıştırarak yeni bir yapı oluşturmuştur.

Bu parçada sözü edilen yapı aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Baksı
- B) Şaman
- C) Otaçı
- D) Ozan
- E) Kojan

16. Sakaların yiğit komutanı Alp Er Tunga'dan İranlıların ulusal destanı olan "Şehnâme"de aşağıdaki adların hangisiyle söz edilmektedir?

- A) Çuçu
- B) Kalım Keyşi
- C) Afrasiyab
- D) Dede
- E) Kül Tarkan

17. Aşağıdaki seçeneklerin hangisinde Köktürk destanları bir arada doğru olarak verilmiştir?

- A) Oğuz Kağan - Şu
- B) Bozkurt - Ergenekon
- C) Türeyiş - Göç
- D) Manas - Bozkurt
- E) Alp Er Tunga - Türeyiş

18. Türklerin en eski yazılı ürünleri aşağıdaki seçeneklerin hangisinde verilmiştir?

- A) Altun Yaruk
- B) Sekiz Yükmek
- C) Orhun Yazıtları
- D) Dede Korkut Hikâyeleri
- E) Türeyiş Destanı

19. "Folklor" terimini ilk kez kullanan bilim adamı aşağıdakilerden hangisidir?

- A) W. John Thoms
- B) Wilhelm Grimm
- C) Rona- Tas
- D) Strahlenberg
- E) F. Johan Widemann

20. Ziya Gökalp, Türkiye'de folkloru tanıtan ilk makaleyi, aşağıdaki adlardan hangisiyle yayımlamıştır?

- A) Halk Medeniyeti I - Başlangıç
- B) Halk Kültürü - Giriş
- C) Halk Folkloru
- D) Halk Edebiyatı
- E) Halkiyat

ÇÖZÜMLER

1. Bir milletin kültürünü, edebiyatını vb. kavramlarını karşılaştırmalı olarak inceleyip aralarındaki ilişkiyi ortaya koyan bilim, "halk bilimi"dir.
Cevap A
2. Eski Türklerde, olağanüstü özelliklere sahip ve Tanrı'yla görüşen kişi "Şaman"dır.
Cevap C
3. A, C, D, E seçeneklerindeki eserler halk edebiyatının yazılı kaynakları arasında yer alırken B'deki eser ise halk edebiyatına kaynaklık etmez.
Cevap B
4. Sözlü Türk edebiyatında nazım biçimi dördüktür. En çok da yarım uyak kullanılmıştır.
Cevap E
5. Koşuk hecenin değişik kalıplarıyla ve dördükler hâlinde söylenmiştir.
Cevap B
6. İslamiyet Öncesi'nde, şiirin ezgisi, bestesi anlamında kullanılan kavram "küg"dür.
Cevap D
7. B, C, D, E seçeneklerindeki destanlar İslamiyet Öncesi ürünüyken A'daki destan ise Kırgız Türklerine ait olup İslamiyet Sonrası'nda oluşmuştur.
Cevap A
8. Bu dönemde oluşturulan ürünler hem halk diline dayalı bir anlatım hem de sanatlı bir söylev diliyle oluşturulmuştur.
Cevap C
9. Hikâyenin ilk nüshası on iki hikâyeden oluşmaktadır.
Cevap B
10. Kutsal kabul edilen varıkların etrafında tapınma amaçlı kültürün olduğu, eski Türk inanç sisteminin esasını teşkil eden din "Şamanizm"dir.
Cevap A
11. A, B, C, D seçeneklerindeki terimler İslamiyet Öncesi Türk edebiyatı tür ve şekilleri arasında yer alırken E'deki terim İslamiyet sonrasında kullanılmaya başlanan nazım şeklidir.
Cevap E
12. Köprü görevini üstlenip on iki hikâyeden oluşan Oğuzların en ünlü destanı "Dede Korkut"tur.
Cevap E
13. Dede Korkut Hikâyeleri'nin iki önemli yazması olup Dresden ve Vatikan'da bulunmaktadır.
Cevap D
14. Olağanüstü güçlere sahip olup tedavi yapan kişi "Bakı"tır.
Cevap D
15. Kamlık ve ozanlık kurumlarını kendi düşünceleri doğrultusunda karıştırarak oluşturdukları yeni yapı "Bakılık"tır.
Cevap A
16. Firdevsî, yiğit komutan Alp Er Tunga için "Şehnâme" adlı eserinde "Afrasiyab" adını kullanmıştır.
Cevap C
17. Köktürklere ait olan destanlar Bozkurt ve Ergenekon destanlarıdır. Oğuz Kağan Hunlara, Şu ve Alp Er Tunga Sakalara, Türeyiş ve Göç Uygurlara, Manas Kırgızlara aittir.
Cevap B
18. Türklerin en eski yazılı ürünü olarak Yenisey Yazıtları gösterilir fakat bunlar okunamadığı için belge niteliği taşımaz. Bundan dolayı ilk yazılı ürün olarak Orhun Yazıtları kabul görmektedir.
Cevap C
19. Bu terim ilk kez 1846 yılında İngiliz W. John Thoms tarafından kullanılmıştır.
Cevap A
20. Ziya Gökalp, folkloru tanıtan ilk makaleyi 1913 yılında "Halk Medeniyeti I- Başlangıç" adıyla vermiştir.
Cevap A

II. İSLAM KÜLTÜRÜ ETKİSİNDEKİ TÜRK HALK EDEBİYATI

İslam kültürü etkisindeki Türk halk edebiyatı, 11. yüzyıldan günümüze kadar olan süreci kapsamaktadır. Türklerin İslamiyet'i kabul etmesiyle sosyoekonomik yapıyla sanatı derinden etkilemiş, Türk kültürü İslam dininin etkisiyle yeni bir görünüm kazanmıştır. Böylelikle İslam inancının izlerini taşıyan destanlar, halk hikâyeleri vb. tür oluşmaya başlamıştır. İslamiyet'in kabulüyle Doğu lehçesi (Hakaniye) ve Batı lehçesi (Oğuzca) olmak üzere iki lehçe kullanılmıştır. İslam kültürü etkisinde oluşturulan ilk eserlerimiz "Kutadgu Bilig, Divanü Lügati't-Türk, Atabetü'l-Hakayık, Divan-ı Hikmet"tir.

Halk Edebiyatının Özellikleri

- Hem nazım hem nesir alanında ürünler verilmiş fakat nazım daha çok kullanılmıştır.
- İslamiyet Öncesi dönemden büyük izler taşımaktadır.
- Halk hikâyelerinde İslamiyet Öncesi destanlarının, nazımda ise koşuk ve saguların etkileri belirgin olarak görülmektedir.
- Masal ve destanlarda bulunan olağanüstülükler dışında, genel olarak somut ve gerçekçi konular işlenmiştir.
- Oluşturulan eserlerde biçimden çok konu ön planda tutulmuştur.
- Şiirde nazım birimi dördük olup geneelde hece ölçüsünün 7, 8, 11'li kalıpları kullanılmıştır.
- Divan edebiyatının etkisiyle bazı halk şairleri aruz ölçüsünü de kullanmıştır.
- Şiirler genel olarak saz eşliğinde irticalen söylenmiştir.
- Şiirde en çok yarım uyak kullanılmış, cinaslara da sıkça yer verilmiştir.
- Şiirde kalıplaşmış söyleyişlere ve söz sanatlarına da yer verilmiştir.
- Eserlerde konuşma dili kullanılırken Divan şiirinden etkilenen bazı halk şairleri yabancı sözcükleri de kullanmışlardır.

HALK ŞİİRİNDE TÜR VE ŞEKİL

Şiirin Temel Özellikleri

Halk şiirinde; nazım birimi, ölçü, durak, hacim, redif gibi şekil özellikleri bulunmaktadır. Nazım birimi şiirde en küçük anlam bütünlüğünü sağlayan bağımsız bir dize topluluğudur. Yani dördüktür.

Halk şiirinde "tartı" olarak da bilinen ölçü, iki şekilde karşımıza çıkar. İlki hece, diğeri ise aruzdur. Halk şiirinde en fazla

kullanılan ölçü ise hecedir. İlk dönemlerde "vezn-i benân", "pamak hesabı" gibi adlarla da anılan hece ölçüsü, Türk dil yapısına en uygun ölçü olarak günümüzde de kullanılmaktadır. Genel olarak hecenin 7, 8, 11'li kalıpları yaygındır.

Aruz vezninde kullanılan "takti"nin karşılığı olarak bilinen durak ise hece ölçüsünde mısraların belirli bölümlere ayrılması demektir. Duraklar her ölçüde değişebileceği gibi gelişigüzel verilmeyebilir, ezgiyle uyumludur. Halk şiirinde aynı hece ölçüsünde farklı durak sistemleri kullanılmıştır.

"Ak güvercin / olaydım (4+3=7)

Yol üstüne / konaydım

Gelip geçen / yolcudan

Ben yârımı / soraydım"

"Belimizde / kılıcımız/ Kirmanî (4+4+3=11)

Taşı deler / mızrağımın/ temreni

Hakkımızda / devlet etmiş / fermanı

Ferman padişahın / dağlar bizimdir" (6+5=11)

Halk şiirinde şairler, divan şairlerinden geri kalmadıklarını göstermek için aruzun bazı kalıplarıyla da şiirler yazmışlardır. Erzurumlu Emrah, Bayburtlu Zihni, Âşık Ömer, Dertli gibi halk şairleri "divan, kalenderî, satranç, selis, vezn-i âher" gibi aruzlu türleri kullanmışlardır.

KAFİYE (UYAK) TÜRLERİ VE REDİF

Kafiye bir şiirin, en az iki mısra arasında ve en az bir ortak sese bağlı olarak meydana getirilen ses benzerliğine denir. Aynı zamanda ses benzerlikleri redif dediğimiz aynen tekrarlanan ek veya kelimelerin eklenmesiyle de oluşabilir.

Âşıklar arasında kafiye ve redif için "ayak" kelimesi daha fazla kullanılmıştır. Halk şiirinde kafiye genellikle tek ses benzerliğine dayalıdır. Yarım kafiye olarak bilinen kafiye dışında tam, zengin, cinas ve tunç gibi kafiye türleri sıradan icralarda fazla yer verilmemiştir. Aynı zamanda âşıklar yeteneklerini gösterdikleri "deyişme, atışma"larda kafiye türleri özel önem vermişlerdir.

Yarım Kafiye

Bir ünsüz benzerliğine dayanan kafiye türüdür.

"Gündüz hayallerim gece düşerim

Uyandıkça ağlamaya başlarım

Sevgilim üstünden uçan kuşların

Tutup kanatlarını kırmaya geldim"

Ş
yarım
uyak

Tam Kafiye

İki ses benzerliğine dayanan kafiyedir.

"Taştın yine deli gönül sular gibi çağlar mısın
Aktın yine kanlı yaşım yollarımı bağlar mısın"

-ağ
tam
uyak

Zengin Kafiye

Mısra sonlarında redif dışında üç veya daha fazla sesin benzeşmesiyle oluşur.

Her nereye gitsen yolum dumandır.
Bizi böyle kılan ahd ü amandır.
Zincir boynumu sıkı hâlim yamandır.
Açılın kapılar şaha gidelim

-man
zengin
uyak

Tunç Kafiye

Kafiyeli olan sözcüklerden birinin, diğerinin içinde aynen tekrar etmesiyle oluşur.

Sabahleyin gökyüzü parlak, ufuk açıldı
Güneşli bir havada yayımız yola çıktı.

tunç
uyak

Cinanslı Kafiye

Yazılışları aynı, anlamları farklı olan kelime veya kelime gruplarıyla yapılır.

Bağ bana
Bahçe sana bağ bana
Değme zincir kâr etmez
Zülfün teli bağ bana

cinanslı
uyak

Redif

Şiirde kafiyeli sözcükten sonra gelen, anlam ve görev bakımından aynı olan ek ve sözcüklerden oluşur.

Üstümüzden gelen boran kış gibi
Şahin pençesinde yavru kuş gibi

Kafiye Örgüsü

Halk şiirinde kafiye örgüsü şekil bakımından incelendiği zaman "düz, çapraz, sarmal" olarak gruplanır. Bunlar:

Düz Kafiye

Kafiyelerin alt alta sıralandığı dizelerde oluşan örgüdür.

Yüksek uçan yorulur bir gün a
Mizan terazisi kurulur bir gün a
Herkesin ettiği sorulur bir gün a
Döner mi yarabbi dil yavaş yavaş b

Çapraz Kafiye:

Kafiyelerin birer aralıkla sıralanmasıyla oluşur.

Yeryüzünde yalnız benim serseri a
Yeryüzünde yalnız ber derbederim b
Herkesin dünyada varsa bir yeri a
Ben de bütün dünya benimdir derim b

Sarmal Kafiye

Bir dördlüğün birinci ve dördüncü dizelerinin kendi arasında, ikinci ve üçüncü dizelerin de kendi aralarında kafiyeli olmasıdır.

Bir kırık ay havuzda a
Ağır ağır kayboldu b
Havuz şafakla doldu b
Gün doğdu ufumuzda a

HALK ŞİİRİNDE TEMA, DİL VE ÜSLUP

Türk halk şiirinde birçok tema kullanılmıştır. En çok kullanılan ise aşktır. Bu temanın yanı sıra özlem ve sevgi temaları da sıkça ele alınmıştır. Doğa teması ise daha canlı ve somut özellik gösterir. Bu temalara ilave olarak ölüm, kahramanlık ve dünyadan şikâyet temaları da sıkça kullanılmıştır.

Türk halk şiirinin kendine özgü oluşturduğu bir dil ve üslubu bulunmaktadır. Hitap edilen kitlenin kullandığı dil dikkate alınarak oluşturulur. Yerel sözcüklerden ve ağır özelliklerinden de yararlanılmaktadır.

HALK ŞİİRİNDE KULLANILAN HECELİ NAZIM ŞEKİLLERİ

Mânî, Koşma ve Destan olmak üzere üç çeşidi bulunmaktadır.

Mânî

Bir dördlükten kurgulanan, aaxa biçiminde kafiyelenen, genellikle hecenin 7 ve 8'li kalıplarıyla yazılan nazım şeklidir.

Uzaklar seçilmiyor
Gönüldür geçilmiyor
Gönül bir top ibrişim
Dolaşmış açılmıyor

Koşma

En az iki, en fazla dört ya da altı dördlükten meydana gelen, hecenin 8'li 11'li kalıplarıyla oluşturulan nazım biçimidir. Kafiye örgüsü "aaab, cccb...; abab, cccb...; abxb, dddb...; aaaa, bbba..." şeklindedir. Koşmalar yapısına göre farklılık göstermektedir.

Asıl Koşma

En yaygın koşma türüdür.

Düz koşma olarak da adlandırılır. 2 ilâ 5 dördlük arasında 8 ve 11'li hece ölçüsüyle oluşturulur.

Yiğit olan yiğit kurt gibi bakar
Düşmanı görünce ayağa kalkar
Kapar mızrağını meydana çıkar
Yiğidin ardında duran olmalı

Koşma Şarkı

İlk dördlüğün ikinci ve dördüncü mısralarıyla diğer dördlüklerin dördüncü mısralarının kavuştuğu (naka-rat) olarak aynen devam etmesiyle oluşur.

İki dilber gördüm güller içinde
İkisi de nazlı cana uygundur
İsmi gizlerim diller içinde
Biri nazlı ceylan biri toygundur.

Koçan bir naz ile eylese refat
Kemendi zülfünü eyleyip etvar
Şehr-i melahatte o şirin güftar
Biri nazlı ceylan biri toygundur.

(Gevherî)

Musammat Koşma

İç kafiyelere sahip olan koşma türüdür.

Sevdim bir dilberi / gönül serveri
Dudağı sükkeri / em emcesine
Gezmişim her yeri / böyle bir peri
Görmedim ekseri / ademcesine

(Âşık Yesârî)

Tecnis Koşma

Bütün kafiyeleri cinaslı olan koşmadır.

Sel gelince yıkılmış yar dedim
Al hançeri vur sineye yâr dedim
Yeter cevri ü cefa etme yâr dedim
Cism ü bedenimi yüz de seyreyle

Dedim-Dedi'li Koşma

Diyalog şeklinde oluşturulan koşmadır.

Uykudan uyanmış şahin bakışlım
Dedim sarhoş musun dedi yok yok
Ak elleri elvan elvan kınalı
Dedim bayram mıdır dedi yok yok

(Kul Nesimî)

Zincirleme Koşma

Her dördlüğün son mısrasında bulunan kafiyeli sözcüğün, bir sonraki dördlüğün ilk mısrasında tekrarlanmasıyla oluşturulan koşma biçimidir.

O ki yarattı turâb-ı Tur'dan
Perverdigâr Hak Subhânı biliriz
Turâbın aslını yarattın nurdan
Nurdan evvel bir mekânı biliriz
Mekânda var iken nice bin şehir
Anı ziynet kıldı ne murg-ı meher
Günde yetmiş kere eyledi teher
Ana nisbet dü cihani biliriz

(Âşık Zülâî)

Ayaklı Koşma

Koşmanın ilk iki ve son iki mısrasından, diğer dördlüklerde ise son mısrasından sonra beş heceli, ziyade adı verilen bir mısra eklenmesiyle oluşturulan koşmadır.

Ey benim cânânım cân içre canım
Şûh nev-civânım olma bî- vefa
Rahmeyle bana
Ben sana kurbanım gel kes gerdanım
Dök yerlere kanım tek ol âşına
Olma bî-vefa
Sevdim sen dil-ber hûblar serveri
Gördüm şeklin peri oldum müşteri
Çeksen de hançeri kessen bu seri
Gayrı şimden geri sen şah ben geda
Kul oldum sana

(Gedâyî)

Yedekli Koşma

Bir dördlüğün ikinci mısrasından sonra bir mâninin yerleştirilmesiyle oluşan türdür.

Siftah yalvarırım Gani Subhana
Sonradan dönerim bir aç aslana
Dönerem aç aslana
Saldırıram cihana
Kâh o yana bu yana
Diyeceksin daha ne
Nece ki bir serçe geçer şahana
Kırsam kanadını yolsam el kanar

(Âşık Zülâî)

Zincir Bend Ayaklı Koşma

Ayaklı koşmaların ziyade mısralarının son sözcüklerin, kendinden sonra gelecek mısralarda tekrarlanmasıyla oluşturulan koşmalardır.

Gani Mevlâm düştüm aşkın oduna
Aşk oduna düştüm çigerim kebâb
Söyündürmez âb
Âb akıyor benim iki gözümden
Gözümde akan yaş hep olur şarab
Kerem et Yârab

Kerem et Yârabbi hâlim yamandır
Yaman oldu hâlim sana iyandır
İyan oldu beyân âhir zamandır
Âhir zaman oldu oku dört kitâb
Bulasın sevâb

(Zahmî)

Musammat Ayaklı Koşma

Hem musammat hem de ayaklı olma özelliklerine sahip koşma türüdür.

Ey gonca dihanım leb-i mercanım
Yolunda kurbanım sana can fedâ
Ey kadd-i tuğbâ
Ten içinde canım rûh-ı revanım
Yetiş ey lokmanım derdime devâ
Vaslında şifâ

Nedir o teravet o serv-i kamet
Dü çüşmin bir afet hüsn-i melaha
O gılman nezaket yasma kıyafet
Koparır kıyamet düşer vaveylâ
Ey saçı leylâ

Toplanmış dîlcûlar vech-i mehrûlar
Keman-ı ebrûlar çüşm-i câzûlar
Gelirler miskbûlar elvan kokular
Bunca güftûgûlar sen hüsn-i ânâ
Etme divanâ

(Müdamî)

Musammat Zincirbend Koşma

Hem musammat hem de zincirbend koşmanın özelliklerini gösteren koşma türüdür.

Örnek Soru

Kıymetini bilmem ben dahi kendim
Kendimi kul ettim var bir efendim
Efendim sultanım hem bî-menendim
Bî-menendim bilir kul kıymetimini

Bu koşmanın türü aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Tecnis koşma
- B) Koşma - şarkı
- C) Musammat koşma
- D) Zincirli koşma
- E) Yedekli koşma

Çözüm

Zincirli (zincirbend) koşmalar her dörtlüğün sonunda bulunan kelimenin, bir sonraki dörtlüğün ilk mısrasında yer alması şeklinde ya da kimi koşmalarda bir dörtlükte ilk dizinin sonundaki kelimenin, 2. dizinin başında, 3. dizinin sonundaki kelimenin, 4. dizinin başında yer alması şeklinde oluşur. Buna göre verilen koşmanın türü zincirli (zincirbend) koşmadır.

Cevap D

Örnek Soru

Yesarı bu kâre düştü ne çare
Eyledi avare o kaşı kare
Âlem âşikâre derdine çare
Sarıncı o yâre merhemcesine

Bu koşmanın türü aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Musammat koşma
- B) Tecnis koşma
- C) Zincirli koşma
- D) Yedekli koşma
- E) Ayaklı koşma

Çözüm

İç kafiyelelere sahip koşmalara musammat koşma denir. Verilen dörtlükte geçen "kâre, avare, âşikâre, yâre" kelimeleri kafiye oluşturur.

Cevap A

Konularına Göre Koşma Türleri

Güzelleme

Bir kimseyi, bir güzeli, bir yeri, herhangi bir tabiat manzarasını övmek amacıyla söylenmiş koşmalardır.

Nasıl vasfedeyim güzelim seni
Rumeli Bosna'yı değer gözlerin
Dünyaya gelmemiş eşin akranın
İzmir'i Konya'yı değer gözlerin

(Ruhsatî)

Koçaklama

Yiğitlik, kahramanlık, savaş konularında söylenen kendine has ezgilerle icra edilen koşma türüdür.

Köroğlu düşer mi yine şanıdan
Ayırır çoğunu er meydanından
Kırat köpüğünden düşman kanından
Çevrem dolup şalvar ıslanmalıdır

Taşlama

Toplumdaki eksikliklerin, kişilerin aksayan yönlerinin iğneleyici bir biçimde anlatılmasıyla oluşturulan koşma türüdür.

Ormanda büyüyen adam azgını
Çarşıda pazarda seyran beğenmez
Medrese kaçını softa bozgunu
Selam vermek için insan beğenmez

Alemi tan eder yanına varsan
Seni de yanıltır mesele sorsan
Bir cim belî çıkmaz karnını yarsan
Meclise gelir de erkan beğenmez

(Seyranî)

Ağıt

Bir kişinin ölümünden sonra duyulan üzüntüyü veya doğal afet, hastalık gibi çaresizlikler karşısında duyulan korkuyu ifade eden ezgili sözlerdir.

Can evimden vurdu felek neyleyim
Ben ağlarım çelik teller iniler
Ben almadım toprak aldı koynuna
Yârim diyen bülbül diller iniler

(Dadaloğlu)

Varsağı

- Sözlerinde meydan okuyan, babacan, erkekçe bir hava duyulur.
- Kimi dörtlüklerinde "bre!, hey!, behey!" gibi ünlem yer alır.
- Şiirlerin büyük çoğunluğu 8'li hece kalıbıyla bazıları da 11'li hece kalıbıyla oluşturulmuştur.

Yürü bre yalan dünya

Sana konan göçer bir gün

İnsan bir ekin misal

Seni eken biçer bir gün

(Karacaoğlu)

Semaî

- Hecenin 8'li kalıbıyla meydana getirilir.
- Kendine özgü bir ezgisi vardır.
- Uyak düzeni koşmayla benzerlik göstermektedir.
- Sevgi, doğa, güzellik gibi konular övmeye yönelik bir anlatım tutumuyla işlenir.

Gönül gurbet ele çıkma

Ya gelinir ya gelinmez

Her dilbere meyil verme

Ya sevilir ya sevilmez

(Erzurumlu Emrah)

Varsağı ve semai bazı kaynaklarda nazım türü değil de nazım şekli olarak da gösterilmektedir.

NOT

DESTAN:

En az beş dörtlükten oluşup sınırsız dörtlük sayısına sahip olan nazım şeklidir. Koşma tipi kafiye örgülerinden herhangi birisiyle oluşturulabilir.

Hilkatin sırnını bilmek isteyen

Men aref razıyla aynı raz olur

Mahlukta Hâlik'ı görmek isteyen

Kendin görür gayre hiç bakmaz olur

Kimi zalim zulme dünyayı karır

Kimesi adl ile âlemi bürür

Kimi peygamberin yolunca yürür

Kimi cahil kimi pek yobaz olur

(...)

ÖABT Çıkış Soru

- Nice civânları eyledin türâb
Bülbülün yerinde çağırır gurâb
Çarsın pazarların hep olmuş harâb
Solmuş gazel dökmüş bostânın bâğın
- On altı dörtlükten oluşan bir şiirden alınan bu şiir parçasının nazım türü aşağıdakilerden hangisidir?**
- A) Destan B) Koşma C) Semai
D) Türkü E) Varsağı

Çözüm

Soru kökünde yer alan "on altı dörtlük" ifadesi, bir dörtlüğü verilen parçanın "uzun soluklu şiirler" olan ve genelde olay anlatımına dayanan "destan"a ait olduğu söylenebilir.

Cevap A

HALK ŞİİRİNDE KULLANILAN ARUZLU TÜRLER

Divan (Divanî)

- Divanî olarak da isimlendirilen bu tür, aruzun "fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün" kalıbıyla kaleme alınmaktadır.
- Kendisine has ezgilerle icra edilir.
- Bentlerinde yer alan mısra sayısına göre; gazel, murabba, muhammes, müseddes gibi adlar almaktadır.
- Gazel tarzında yazılanlarında kafiye düzeni "aa, xa, xa..." şeklindeyken dörtlükler şeklinde oluşturulduğunda ise "aaxa, bbba, ccca..." ya da "aaaa, bbba, ccca..." şeklindedir.
- Câm-ı çeşmidir görünen eldeki peymâne-vâr
Sâki-i gam dîl surâhiden alır mey-hâne-vâr
Gevherî bir keyf ile çok söyledin dîvâne-vâr
Kâil idim bir kelâmı âkılâne söylesem

(Gevherî)

Selis

- Genel olarak gazel nazım biçimi kullanılmaktadır.
- Aruzun "fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün" kalıbıyla meydana getirilmektedir.
- Kendine özgü ezgisi bulunmaktadır.
- Kan döker hecrin ile subh u mesâ dîdelerim
Yok mu îmânın acep bendene bir pâre güzel
Ne füsûn ettin acep Nûri-i nâlânına sen
Açamam râzımı ne dosta ne âğyâre güzel

(Âşık Nuri)

Semai

- Aruzun "mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün" kalıbıyla meydana getirilir.
- Bu tür; gazel, murabba, muhammes gibi şekillerde de yazılmaktadır.
- Mussammat semai, yedekli semai gibi çeşitleri vardır.
- Güşâde verd-i ahmerler haram oldu beyaz tenler
Bize de Vasfiyâ derler gönül vermez her ednaya

(Vasfi)

Kalenderî

- Aruzun "mef'ûlû mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ûlün" kalıbıyla yazılmıştır.
- Geleneksel ezgilerine göre; düz, Acem ve Emrah kalenderisi gibi adlandırılmıştır.
- İçtin mi a cânım yine mestâne durursun
Gamzen gibi âşıklara bigâne durursun
Kimden söz işittin ki celâ hakkına dâir
Böyle güzelim hâtırı vîrâne durursun

(Tokatlı Nuri)

Satranç

- Halk edebiyatında çok kullanılmayan bu tür, aruzun "müfte'ilün müfte'ilün müfte'ilün müfte'ilün" kalıbıyla yazılmıştır.
- Genellikle on altı heceli ve iç kafiyeli beyitlerden oluşur.
- Dolayısıyla beyitler alt alta yazıldığında bir dörtlük elde edilir. Bu şekilde tertiplenen satrancın uyak düzeni abab cccb dddd... şeklindedir.
- Câm ile mey süzdürelim bezme şeker ezdirelim
Seyrederek gezdirelim bağ ile bostan güzele
- Dertli-i efkenderiz vafını gûyendeleriz
Can baş ile bendeleriz şimdi Alf-şan güzele

(Âşık Dertli)

Vezn-i Âher

- Aruzun dört "müste'ilâtün" kalıbıyla yazılır.
- Dörtlük şeklinde oluşturulup ilk üçü kendi içinde kafiyeli dört eşit parçaya bölünmektedir.
- Âşıkların hüner göstermek için meydana getirdiği şiir türlerindendir.

El vurma el çek/ dert oldu pürçek/ dert vakti gerçek/ derman yalanmış

Dert oldu pürçek / dert vakti gerçek / derman yalanmış/ lokman yalanmış

Dert vakti gerçek / derman yalanmış / lokman yalanmış / insan yalanmış

Derman yalanmış / lokman yalanmış / insan yalanmış / her can yalanmış

(Rasim Köroğlu)

ÖABT Çıkış Soru

- Fitil-veş giy külâhı şem'a-yı süzâneden çıkma
Dolaş şem'in civârın merkez-i pervâneden çıkma
Eğer maksat seyâhatse gönül deryâ-yı vahdette
Habâb-ı bâde-veş devret leb-i peymâneden çıkma
- Aruz ölçüsü ile yazılan bu beyitler aşağıdaki nazım türlerinden hangisine örnektir?**
- A) Divan B) Semai C) Selis
D) Satranç E) Kalenderî

Çözüm

Soruda verilen beyitler aruzun "mefâ'ilün-mefâ'ilün-mefâ'ilün-mefâ'ilün" kalıbıyla yazılmıştır. "Semai" de aruzun bu kalıbıyla yazılan aruzlu âşık edebiyatı nazım şekillerinden biridir.

Cevap B

Örnek Soru

Anda bulmazsan eğer eyle beğim kat'ı ümid
Tâ kıyâmet haşr olunca vuslatım senden baîd
Defter-i nisyanda kayd et ism ü resmim nâbedîd
Pençe-i dest-i eccl seyyâdbazda bul beni

Aruz ölçüsü ile yazılan bu dizeler aşağıdaki nazım türlerinin hangisinden alınmıştır?

- A) Divan
B) Kalenderî
C) Selis
D) Satranç
E) Semai

Çözüm

Halk edebiyatında, aruzun "fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün" kalıbıyla oluşturulan nazım şekline divan denir. Verilen dizelerde "An-da-bul-maz/san-e-ger-ey/le-beğim-kat'ı-ü-mid" şeklinde takti edilir ve aruzun bu kalıbıyla yazılmıştır.

Cevap A

ÇÖZÜMLÜ TEST

1. Aşağıda verilen, halk edebiyatıyla ilgili özelliklerden hangisi yanlıştır?

- A) Genel olarak nesir türünde ürünler yazılmıştır.
- B) İslamiyet Öncesi Dönem'den büyük izler taşımaktadır.
- C) Genel olarak somut ve gerçekçi konular işlenmiştir.
- D) Şiirler genel olarak saz eşliğinde irticalen (doğaçlama) söylenmiştir.
- E) Şiirde en çok yarım uyak kullanılmıştır.

2. Etmedim ahd ü amanı
Geçti mihnetin zamanı
Yıdırdım kaşı kemarı
Gözüm yaşı çağlar şimdi

(Karacaoğlu)

Bu dördlükte kullanılan kafiye türü aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Yarım kafiye
- B) Tam kafiye
- C) Zengin kafiye
- D) Tunç kafiye
- E) Cinaslı kafiye

3. Şurda bir dilbere gönül düşürdüm
Yanakları benzer nar tanesine
Divanesi olup aklım şaşırdım
Asılaydım zülfün her tanesine

Bu dördlüğün kafiye örgüsü aşağıdakilerin hangisinde doğru verilmiştir?

- A) Düz kafiye
- B) Çapraz kafiye
- C) Sarmal kafiye
- D) Ana kafiye
- E) Cinaslı kafiye

4. Kalem böyle çalınmıştır yazıma
Yazım kışa uymaz, kışım yazıma

Yukarıdaki şiirin kafiye türü aşağıdaki seçeneklerin hangisinde verilmiştir?

- A) Tam kafiye
- B) Zengin kafiye
- C) Yarım kafiye
- D) Tunç kafiye
- E) Cinaslı kafiye

5. Tan yıldızı gibi parladın çıktın
Gören âşıkların bağrını yaktın
Güzel tuma mısın gölden mi kalktın
Al valasın yeşil başlı sevdiğim

(Erzurumlu Emrah)

Bu dördlüğün kafiye örgüsü aşağıdakilerin hangisinde doğru olarak verilmiştir?

- A) Ana kafiye
- B) Sarmal kafiye
- C) Cinaslı kafiye
- D) Düz kafiye
- E) Çapraz kafiye

6. Yayla suyun yan gider
Yüreğimden kan gider

Bu şiirin kafiye düzeni aşağıdakilerin hangisinde sırasıyla doğru olarak verilmiştir?

- A) Tam kafiye - redif
- B) Yarım kafiye - redif
- C) Tam kafiye - cinas
- D) Yarım kafiye - cinas
- E) Zengin kafiye - redif

7. Bursa'da eski bir cami avlusu
Mermer şadırvanda şakırdayan su

Bu şiirde kullanılan kafiye türü aşağıdakilerin hangisinde doğru olarak verilmiştir?

- A) Yarım kafiye
- B) Tam kafiye
- C) Tunç kafiye
- D) Sarmal kafiye
- E) Zengin kafiye

8. Ben âşığım el göğüste yüz yerde
Gel efendim del sinemi yüz yerde
Yaralarım göz göz oldu yüz yerde
Demem yârim ne yaradır o yara

Bu dördlükte verilen koşmanın türü aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Koşma şarkı
- B) Tecnis koşma
- C) Musammat koşma
- D) Yedekli koşma
- E) Ayaklı koşma

9. Bir koşmanın ilk dördlüğünde ilk iki mısradan ve son iki mısradan sonra; diğer dördlüklerde ise dördüncü mısradan sonra beş heceli ziyâde bir mısra eklenmesiyle oluşturulan yedekli koşmalara denir.

Yukarıda özellikleri verilen koşma biçimi aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Zincirleme koşma
- B) Asıl koşma
- C) Musammat koşma
- D) Tecnis koşma
- E) Ayaklı koşma

10. İslamiyet etkisinde oluşan halk edebiyatıyla ilgili olarak aşağıda verilen bilgilerden hangisi doğrudur?

- A) Dönem eserlerinde konudan çok biçim ön plana çıkarılmaktadır.
- B) Şiirler genel olarak hecenin on dördlü kalıbıyla yazılmıştır.
- C) Eserlerde sadece hece ölçüsü kullanılmıştır.
- D) Şiirlerde kalıplaşmış söyleyişlere, söz sanatlarına yer verilmiştir.
- E) Şiirde en çok tam uyağa yer verilmiştir.

11. Aşağıdakilerden hangisi halk şiirinde kullanılan aruzlu nazım şekillerinden biri değildir?

- A) Koçaklama
- B) Satranç
- C) Vezni-î âher
- D) Semai
- E) Divan

12. Toplumdaki haksızlıkların, kişilerin beğenilmeyen yönlerinin alaya alınarak;

Yayladan yaylaya konup göçer de
Arpayı buğdayı ekip biçer de
Mısır yaprağını kıyıp içer de
Tütünü bulunca duman beğenmez

gibi iğneleyici biçimde kaleme alınan tür, aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Güzelleme
- B) Koçaklama
- C) Taşlama
- D) Semai
- E) Tecnis

13. Yürü yiğit beyler namımız kalsın

Kelle getirenler bahşişin alsın

Öldürün atların hep yayan kalsın

Yaya kalana da çalın kılın

Yukarıda verilen dördlükteki altı çizili ekler hangi görevde kullanılmıştır?

- A) Zengin kafiye
- B) Redif
- C) Tunç kafiye
- D) Cinaslı kafiye
- E) Tam kafiye

14. Mendilim turalıdır

Sevdiğim buralıdır

Geçme kapım önünden

Yüreğim yaralıdır

Yukarıdaki dörtlüğün nazım şekli aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Mânî
- B) Varsağı
- C) Semai
- D) Koşma
- E) Destan

15. Yiğitler çağırır yaman gün olur

Allah Allah derler yüksek ün olur

Çarha çarha döğüşecek hun olur

Hasmın arar koşlar meydan içinde

(Koroğlu)

Yukarıda verilen dörtlüğün nazım türü, aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Varsağı
- B) Güzelleme
- C) Taşlama
- D) Koçaklama
- E) Mânî

16. Yörü bre yiğit yolundan kalma

Her yüze gülteni dost olur sanma

Ecelden korkup sen geri durma

Yiğidin alınına yazılan gelir

(Karacaoğlu)

Yukarıda verilen dörtlüğün nazım biçimi aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Varsağı
- B) Mânî
- C) Destan
- D) Güzelleme
- E) Taşlama

17.

I. Kömür gözlüm hasta olmuş

II. Ben yarımı soraydım

III. Bir muskacık yaz ver bana

IV. Siyah zülfü ak gerdana

V. Tel tel et de diz ver bana

Yukarıdaki numaralanmış dizelerin hangisinin durak düzeni diğerlerinden farklıdır?

- A) I B) II C) III D) IV E) V

18. Halk şiirinde "tarti" olarak adlandırılan terim aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Ölçü
- B) Kafiye
- C) Redif
- D) Kavuştak
- E) Ayak

19. Aruz vezninde kullanılan "takti"nin Türk halk edebiyatındaki karşılığı aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Durak
- B) Ayak
- C) Kavuştak
- D) Kafiye
- E) Cinaz

20. İncecikten bir kar yağar

Tozar Elif Elif diye

Deli gönül abdal olmuş

Gezer Elif Elif diye

(Karacaoğlu)

Yukarıdaki dörtlüğün nazım türü aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Destan
- B) Mânî
- C) Semai
- D) Taşlama
- E) Satranç

ÇÖZÜMLER

1. Hem nazım hem nesir türünde ürünler verilmekle birlikte nazım daha çok kullanılmıştır.

Cevap A

2. "Aman, zaman, keman" sözcüklerindeki -man üç ses benzerliğinden dolayı zengin kafiye örneklilik etmiştir.

Cevap C

3. Dörtlükteki kafiye örgüsü sırasıyla "abab" şeklinde olduğu için çapraz kafiye şeklindedir.

Cevap B

4. "Yazma" sözcükleri yazılışları aynı anlamları farklı olduğu için cinaslı kafiye özelliği göstermektedir.

Cevap E

5. Dörtlükteki kafiye örgüsü sırasıyla "aaab" şeklinde olduğu için düz kafiye şeklindedir.

Cevap D

6. Dizelerde bulunan "an" sesleri iki ses benzerliğinden dolayı tam kafiye olurken "gider" sözcükleri de aynı görevde kullanıldıkları için rediftir.

Cevap A

7. Kafiye olan "su" sözcüğü diğer mısranın içinde tekrar ettiği için tunç kafiye özelliğini göstermektedir.

Cevap C

8. Mısra sonlarında kullanılan "yüz yerde" sözcükleri cinaslı kullanıldığı için tecnis türü koşmadır.

Cevap B

9. Özellikleri belirtilen koşma türü, ayaklı koşmadır.

Cevap E

10. Dönem edebiyatında biçimden çok konu ön plana çıkarılmış, hecenin 11'li kalıbı çok kullanılmış, eserler hecenin yanı sıra aruzla da yazılmış, en çok yarım ayak kullanılmıştır.

Cevap D

11. Halk şiirinin aruzlu türleri "divan, selis, semai, kalenderi, satranç, vezn-i âher"dir.

Cevap A

12. İğnelemek, alaya almak amacıyla oluşturulan koşma türü taşlamadır. Verilen şiirin son mısrasında da iğneleme söz konusudur.

Cevap C

13. Altı çizili ekler, aynı görevde kullanıldıkları için rediftir.

Cevap B

14. Verilen dörtlüğün kafiye örgüsü aaxa şeklindedir. Yedili hece ölçüsüyle yazıldığı için nazım şekli mânîdir.

Cevap A

15. Yiğitlik, kahramanlık, savaş gibi konuların anlatıldığı tür koçaklamadır.

Cevap D

16. "Bre, hey, behey!" gibi yiğitlik ünlemlerinin bulunduğu nazım biçimi varsağıdır.

Cevap A

17. A, C, D, E seçeneklerinde 4+4 şeklinde durak bulunurken B'de 4+3 şeklinde durak vardır.

Cevap B

18. Halk şiirinde "tarti" ismiyle de verilen kavram ölçüdür.

Cevap A

19. Aruz vezninde "takti" olarak kullanılan terimin, halk edebiyatındaki karşılığı "durak"tır.

Cevap A

20. Hecenin 8'li kalıbıyla yazılıp sevgi, doğa, güzellik gibi konuların işlendiği tür semaidir.

Cevap C

A. ANONİM HALK EDEBİYATI

Anonim halk edebiyatı, yaratıcıları unutulmuş fakat sözlü kültürde anlatılıp okunan, çalınıp söylenen geleneksel edebî ürünlerdir. Bu ürünler manzum, mensur ve manzum-mensur karışık olarak yazılmıştır. Halkın ortak malıdır.

ANONİM HALK EDEBİYATI SÖYLEMELİK TÜRLERİ

Mâni

- Türk halk edebiyatında en çok kullanılan nazım şekli ve türüdür.
- Tek dörtlükten ve yedi heceden oluşup "aaxa" şeklinde kafiyeleşmektedir.**
- Asıl söylenmek istenen kavram, üçüncü ve dördüncü mısralarda aktarılmaktadır. Bu nedenle ilk iki dize "doldurma" olarak adlandırılmıştır.
- Mâniler hemen her konuda söylenmekle birlikte genel olarak sevgi, aşk, ayrılık, gurbet, sitem gibi konular ağırlıktadır.
- Kendilerine özgü ezgilerle icra edilmektedir.
- Hayatın birçok alanında insanlar, mâniler sayesinde üzüntülerini, sevinçlerini, özlemlerini, eleştirilerini hayata dair hissettiklerini aktarmaktadırlar.
- Türkiye Türkleri tarafından "mâna, me'ani, hayrat" gibi adlar kullanılmıştır.
- Türk topluluklarında da "bayatı, mahnı, aytipa, kayım ölen, çinik, ülenek, şın, aşule, tahpak, dört sap" gibi adlarla anılmıştır.

Mâniler yapılarına göre üçe ayrılır:

Düz / Tam Mâni:

- Halk kültüründe yoğun olarak kullanılan yedi heceli, aaxa şeklinde kafiyeleşen mâniler bu yapı içinde yer almaktadır.

Ana baba tac imiş
Her derde ilaç imiş
Bir evlet pîr olsa da
Anaya muhtaç imiş

Cinaslı / Kesik Mâni:

- Genel olarak dört- beş mısradan oluşur. İlk mısra yedi heceden daha azdır.
- Çoğunlukla cinaslı uyak kullanılır. Bu tür genel olarak "azizim, ay balam, âşık der" gibi hitaplarla başlamaktadır.
- Bu tür "ayaklı mâni" olarak da adlandırılmıştır.

Güle naz
Bülbül eyler güle naz
Girdim bir dost bağına
Ağlayan çok gülen az

Artık / Yedekli Mâni:

- Dörtten fazla mısra ile kurgulanan mânilere denir.**
 - Cinasın kullanılmamasından dolayı kesik mânilerden ayrılır.**
- Ağlarım çağlar gibi
Derdim var dağlar gibi
Çiğimden yaralıyım
Gülerim sağlar gibi
Her gülen bir gül ister
Sahipsiz bağlar gibi

Mâniler kullanım alanlarına göre de gruplara ayrılmaktadır:

- Fal Mânileri:** Özel günlerde genç kızların ve hanımların kişisel eşyalarından yola çıkılarak kaleme alınmaktadır.
Ketenim var tarakta
Sevdiğim var ırakta
Varsın ırakta olsun
Sevgisi var yürekte
- İş Mânileri:** Değişik iş alanlarında çalışmayı zevkli hâle getirmek için söylenen mânilerdir.
Vur kirkiti inlesin
Âşık olan dinlesin
Halının direğine
Koy başın serinlesin
- Sevda Mânileri:** Birbirine ilgi duyan genç kız ve erkek tarafından meydana getirilen mânilerdir.
A benim biricğim
Yanıyor yürecğim
Eğer sana varmazsam
Vallahi öleceğim
- Davulcu ve Bekçi Mânileri:** Genel olarak Ramazan davulcularının söyleyip bahşış bekledikleri mânilerdir.
Kavuştuk Ramazan'a
Hem de büyük ihsana
Bu ayda oruç tutmak
Huzur verir insana

- Mezartaşı Mânileri:** Mezar taşlarına yazdırılan ve çoğunlukla mezarda gömülü kişinin ağzından söylenmiş mânilerdir.

Saman savrulur yelden
Sırat incecik telden
Sanki dün gibi bugün
Gençliğim gitti elden

- Sokak Satıcılarının Mânileri:** Genel olarak İstanbul'da ve Anadolu'da farklı satıcıların irticalen söyledikleri mânilerdir.

Atarım ben tutarım
Her derdine yeterim
Endamına yakışacak
İbrişim şal satarım

- Mektup Mânileri:** Birbirini seven insanların mektuplarında birbirine yazmış olduğu mânilerdir.

Armut dalda çürüsün
Mektup yolda yürüsün
Ne mutlu mektup sana
Gider yârı görürsün

Türkü

- Türk halk şiirinin en eski ve yaygın türlerinden olan türkü, kendi içinde sistematik bir bütünlüğe sahip ezgiler topluluğudur.
- Eski Türkçede "küy" terimiyle karşılanan türkü, Anadolu'da "şarkı, deyiş, deme, hava" gibi adlarla da ifade edilmiştir.

- Kaşgarlı Mahmud'un eserinde "ır, yır" terimleriyle karşılanan türkü, Azeri Türkçesinde "mahni", Başkurt Türkçesinde "halk yırı", Kazak Türkçesinde "türki", Kırgız Türkçesinde "eldik ır", Özbek Türkçesinde "halk koşığı", Türkmen Türkçesinde "halk aydımı", Uygur Türkçesinde "nahşa", Altay Türkçesinde "kojon" gibi adlar kullanılmıştır.

- Türk halk şiirinde ezgi ile söylenen her türlü şiire türkü denmektedir. Anonim halk edebiyatının en yaygın türleri arasındadır. Aynı zamanda yaratıcısı belli olan türkülerde vardır.

- Türküler hece ölçüsü bakımından duraklı ve duraksız, genel olarak da yedi ilâ on beş arasındaki heceli kalıplardan meydana gelmektedir.

Türkü yapı bakımından iki bölümden oluşur:

Birinci bölüm türkülerin asıl sözlerinin bulunduğu kısımdır. Bu bölüme "bent" adı verilir. İkinci bölüm ise nakarat kısmıdır. "Kavuştak" ve "bağlama" adları da kullanılmaktadır. Türkülerin en önemli kısmı nakarattır.

Türküler iki kaynaktan beslenmektedir. Birincisi ilk söyleyenleri bilinmeyen "asıl türküler" de deneme anonim türkülerdir. İkincisi yaratıcıları belli olan türkülerdir.

Türkülerin konuları bireysel ve toplumsal olabilir. Birçok türküde bireylerin aşk, seveda, gurbet, ölüm gibi konular anlatılmıştır.

Türküler ezgilerine, konularına ve yapılarına göre sınıflandırılır.

- Ezgilerine Göre Türküler:** Usulî ve usulsüz olarak ikiye ayrılır.

Usulîler, oyun havaları olup bölgelere göre "zeybek, horon, yalı havası, karşılama, Sümmânî, şıkıltım, oturak, kırık" gibi adlar almaktadır.

Usulsüzler ise uzun havalardır. Bunlarda "kayabaşı, divan, bozlak, garip, hoyrat, Kerem, Türkmânî, Çukurova, Aydos, Eğin, müstezad" gibi adlar almaktadır.

- Konularına Göre Türküler:** Kendi arasında sınıflanmaktadır.

- Aşk ve seveda türküler
- Gurbet türküler
- Mizahi türküler
- Serhat türküler
- Eşkiya türküler
- Kahramanlık türküler
- Tören türküler
- Esnaf türküler
- Çoban türküler
- Askerlik türküler

- Yapılarına Göre Türküler:** Kendi arasında gruplanmaktadır.

- Bentleri mâni dörtlükleriyle kurulan kavuştaksız türküler:** Birbirleriyle ilgili konulara ve anlatım tutumuna bağlı olarak arka arkaya mâniler sıralanarak oluşturulan türkülerdir.
- Bentleri dörtlüklerle kurulan türküler:** Genellikle koşma ve mâni bentlerine kavuştak eklenmesiyle oluşur.
- Bentleri üçlüklerle kurulan türküler**
- Bentleri beyitlerle kurulan türküler**
- Karşılıklı türküler**

Ağıt

- Anonim halk şiirinin yaygın nazım türlerindendir.
- Ölen kişinin ardından duyulan üzüntüyü dile getirmek, yas tutturmak için söylenen veya yazılan şiirlerdir.
- Ağıt için Anadolu'da "ağat, ağı, deyiş, lavik, şin, şivan" gibi adlar kullanılmıştır.
- Ağıt için Başkurtlar merse, Kırgızlar koşok, Özbekler matemnâme, Tatarlar marsiya, Kerkük Türkleri sazlamak, Uygurlar koşag, Nogaylar bozlaw gibi isimleri kullanmışlardır.
- Kültür tarihimize İslamiyetten önceki dönemlerde "sagu, sıgıt" gibi adlarla söylenen ağıt, yağ törenlerinde icra edilmiştir.
- Ağıtlarda genel olarak 7, 8, 11'li hece ölçüsü kullanılmıştır.
- Ağıtlardaki nazım birimi dördlüktür. Eklenmiş olan beşinci bir mısra veya beyit ağıtı kalıcı kilmaya yönelik oluşturulan nakarattır.
- Ağıt yakma geleneği, Türk kültür tarihinde âşıklar tarafından oluşturulduğu gibi kadınlar tarafından da yaratılabilir.

Ağıtlar yakıldıkları konulara göre gruplandırılmıştır:

- Kişiler için yakılan ağıtlar
- Sosyal olaylar üzerine yakılan ağıtlar
- Gelin ağıtları
- Asker uğurlama ve karşılama ağıtları
- Hayvanlar için yakılan ağıtlar
- Kaybedilen vatan toprağına yakılan ağıtlar
- Doğal afetlere yakılan ağıtlar
- Doğaya ve silya yakılan ağıtlar
- Âşıkların yaktıkları ağıtlar

Çeyizim sandıkta basılı kaldı
Kınalar ellerde yakılı kaldı
Bayrağım ağaçta asılı kaldı
Düğünüm mahşere kaldı neyleyim?
Babam resmimi de duvara assın
Yavrum dedikçe de resmime baksın
İlirdi suyum da getirin tasın
Düğünüm mahşere kaldı neyleyim?

Ninni

- Anonim halk şiirinde çocukları uyuturken ve teskin ederken söylenen nazım türüdür.
- Manzum ve mensur şekillerde yazılmaktadır.
- Ninni terimi Azerbaycan Türkçesinde "laylay", Kazak Türkçesinde "eldiy", Kerkük Türkçesinde "leyle", Kırım Türkçesinde "ayya", Özbek Türkçesinde "allö", Tatar Türkçesinde "bişik cırı" gibi adlarla aktarılmıştır.
- Divanü Lügâti't Türk'te de ninni terimi için "balu balu" terimi kullanılmıştır.
- Ninnilerin tamamı olmasa da büyük bir kısmı kalıp ifadelerle başlamaktadır.
- Ninnilerde muhtevadan çok ezgi ön plana çıkmaktadır.
- Ninniler genellikle mâni nazım şekliyle söylenmektedir.

Ninniler konularına göre kendi içinde gruplandırılmıştır.

- Dini nitelikli ninniler
- Efsane, ağıt türünde ninniler
- Dilek ve temenni ninnileri
- Sevgi ninnileri
- Şikâyet, üzüntü ninnileri
- Övgü, yergi ninnileri
- Aynlık ve gurbet ninnileri
- Tehdit ve korkutma ninnileri
- Ninni olarak söylenen tekerlemeler
- Vaat ninnileri

Ninni desem yaman olur
Ninni edecek zaman olur
Oğlum sakla paranı
Derdine derman olur
Gökte yıldız oynuyor
Gözüm yavruma doymuyor
Eller de yavruma doymuyor
Ellerde yavru çok amma
Benim yavrum uyumuyor

ANONİM HALK EDEBİYATI KONUŞMALIK TÜRLEİ

Tekerleme

- Tekerleme şekil, konu, muhteva ve işlev açısından sınırları tam olarak belirlenmemiş bir türdür.
- Tekerleme ses benzerlikleri ve kafiyeden yararlanılarak oluşturulur.
- Belirli bir konusu yoktur. Türün en önemli özelliği herhangi bir konusunun olmamasıdır.
- Tekerlemeler yapısal özelliklerinden ziyade işlevsel özellikleriyle ön plandadır.
- İnsanları eğlendirme, onların dil gelişimlerini sağlama, bazı halk edebiyatı türlerinde anlatıya giriş yapma gibi işlevleri yerine getiren ve çok çeşitli alanlarda söylenebilen manzum, mensur ve yarı manzum olan bir türdür.

Tekerlemelerin kendine has olan muhteva ve anlatım özellikleri şu şekilde sıralanır:

- Tekerlemeler; mısra başı ve sonu kafiyeleri, aliterasyon ve secilerle elde edilen ses oyunları ile birbirine bağlanmış, tutarsız düşüncelerin sıralanmasıyla oluşturulmuştur.
- Tekerlemelerde belirli bir konu yoktur, anlamlarından çok işlevleriyle ön plandadır.
- Tekerlemeler şaşırtmaya, güldürmeye dayalı söz kalıpları içinde art arda dizilir.
- Tekerlemeler karşılıklı soru cevap ve zincirleme diyalog şeklinde söylenmiştir.
- Tekerlemelerin genel karakterinde akıl kuralllarına aykırılık, olağanüstülük vardır.
- Halk hikâyesi, masal, orta oyunu ve karagöz gibi türlerde giriş görevi üstlenirler.
- Tekerlemelerin bazı kısımları çocukların zekâ ve dil gelişimini olumlu yönde etkilemektedir.

OKUL ÖĞRETMENİ SORU

Akıcı konuşma becerilerini geliştirmek için aşağıdaki edebî türlerden hangisinin öncelikli olarak kullanılması uygundur?

- A) Tekerleme B) Mâni C) Türkü
D) Hikâye E) Bilmece

Çözüm

Tekerlemeler, içindeki ses tekrarları, dil oyunları gibi birçok farklı kullanım ile bireylerin konuşmalarında akıcılığı yakalamalarına katkı sağlar. Dil kıvraklığı sağlama, dil egzersizleri sunma, sesin ezgisi ve sözün ezgisine dikkat ederek konuşma, uzun kelime birlikliklerini ve cümleleri sıralama gibi birçok fizikî ve zihnî etkinlik tekerlemelerle gerçekleştirilebileceği için bu türün bireylerin akıcı konuşmalarına seçeneklerde sıralanan diğer türlere nazaran daha çok katkı sağlayacağı söylenebilir.

Cevap A

Tekerlemeler çeşitleri bakımından da kendi arasında şu şekilde sınıflandırılır:

1. Masal Tekerlemeleri

Masalların başlangıcında, ortalarında ve sonunda söylenen kalıplaşmış sözlerdir.

Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde, develer tellal, pireler berber iken, ben annemin beşiğini tıngır mıngır sallar iken...

2. Oyun Tekerlemeleri (Sayışmacalar)

Bu tekerlemelerin tamamı oyunlarla ilişkilidir şiirsel özellikleri ön plandadır.

İğne battı/ Canımı yaktı/ Tombul kuş/ Arabaya koş/ Arabanın tekeri/ İstanbul'un şeker/ Hop hop altın top / Bundan başka oyun yok.

3. Tören Tekerlemeleri

Bu tekerlemelerin çoğunluğu çocukların gerçekleştirdiği törenlerde söylenmektedir.

Teknede hamur/ Bahçede çamur/ Ver Allah'ın ver / Sıcım gibi yağmur.

4. Âşıkların Söyledikleri Tekerlemeli Şiirler

Âşıkların eğlendirmek amaçlı söyledikleri şiirlerdir.

Kavuşa sarık, sarığa sümbül
Köşeğe yanak, yanağa kakül
Bahçeye güllük, güllüğe bülbül
Bülbüle efgân, ne güzel uymuş
(Levni)

5. Karagöz-Hacivat Tekerlemeleri

Geleneksel Türk tiyatrosunda söylenen türdür.

Hoş geldin, sevgili Karagöz'üm!

Hoş bulduk, kel kafalı kara üzüm!

6. Yanıltmacalar

Söz cambazlığı olarak da nitelendirilen bu tür, tek başına gelenekte yaşayan kalıp sözlerdir.

Şinasi şu senin son şansın.

Şu köşe yaz köşesi, şu köşe kış köşesi, elinde su şişesi.

Bilmece

- Bir toplumun dünya görüşünü düşünce yapısını, kültürünü yansıtan, hoşça vakit geçirmek için oluşturulan, kalıplaşmış olarak kuşaktan kuşağa aktarılan sözlü edebiyat ürünüdür.
- Bilmeceler, günlük hayatta karşılaşılabilecek her şeyi konu edinen ve birtakım ipuçları vererek buldurmaya amaçlayan manzum, mensur çeşitleri olan anonim halk edebiyatı türüdür.
- Genel olarak manzum tarzda düzenlenmiştir. İki veya dört mısralık bilmeceler oldukça yaygındır. Mısra sayısı dörtten fazla olanlar genellikle divan ve tekke sanatçılarınca oluşturulmuş "lugaz" veya "muamma"lardır.
- Bilmece karşılığı olarak kullanılan Azerbaycan'da "tabmaca", Türkmenistan'da "matal", Altaylar'da "tabıskak", Başkurt Türklerinde "tabışmak", Kazaklarda "jumbak", Kırgızlarda "tabışmak", Özbeklerde "cumbak", Uygurlarda "tabzuğ", Yakutlarda "taabırın", Kıbrıs'ta "mesel" şeklindedir.
- Bu türden söz eden en eski kaynak "Divanü Lügati't-Türk'tür. Bilmece için "tabuzgu, tabuzuk" gibi terimler kullanılmıştır.
- Örneklerin bulunduğu en eski kaynak ise "Codex Cumanicus"tur.

Bilmeceler yapı bakımından manzum ve mensur olarak ikiye ayrılır:

- Manzum Bilmeceler:** Ölçüsü, kafiyesi ve nazım birimi olan mısra, dörtlük ve bentlerden meydana getirilmiştir.
Dilberin yanağıdır
Temmuz ayı çağıdır
Vatanını sorarsan
Amasya'nın bağıdır. (Elma)
- Mensur Bilmeceler:** Manzum bilmecelere göre daha kısa olan ve kurallı cümle hâlinde oluşturulan bilmecelerdir.
Kış olunca cümle alemler başına toplar. (Ateş)

Atasözleri

- Geçmişten günümüze kadar sözlü gelenekte yaşamış olan nasihat içerikli anonim halk edebiyatı türüdür. Atasözleri toplumsal yaşantıda, bireylerin uyması beklenen genel bir kural veya düstur niteliğindedir. Bu nedenle ulusların karakterlerini, tavırlarını ifade eden, aynı zamanda şekillendiren özlü sözlerdir.
- Aynı zamanda atasözleri herhangi bir fikri tasdik etmek için en uygun araçtır. Sürekli tekrarlanan sosyal durumla ilişkisi olan bir tutum veya hareket tarzını ortaya koyan ifadelerdir.
- Atasözleri bir duruma açıklık getirerek sorunun daha önceden meydana gelmiş olduğunu ve çözümle neticelendiğini belirterek kişileri ikna etmeye çalışır.
- Atasözleri genel olarak tek cümle hâlinindedir. Eğitici-öğretici işlevinin yanı sıra hitabeti süsleyici unsurların başında yer almaktadır.
- Atasözleri taşıdıkları yargıların niteliklerine göre bazıları doğrudan ahlaki amaç gütmektedir. Bazıları ise açıktan açığa öğüt vermez. Bunun yerine kabul görmüş bir doğruyu yansız bir biçimde bildirir. Bazıları da gelenek ve âdetleri düsturlaştırmış olarak karşımıza çıkmaktadır.

Atasözlerinde genel olarak geniş zaman kipi ve öğüt verenlerde de emir kipi kullanılmıştır. Atasözlerinde kafiye, ölçü başta olmak üzere çeşitli edebî sanatlarla da yer verilmiştir.

Ağılda oğlak doğsa ovada otu biter.

Kabahat samur kürk olsa da kimse sırtına almaz.

Gönül kimi severse güzel odur.

El el ile, değirmen yel ile

Güneş balçıkla sıvanmaz.

Deyimler

- Deyimler, çoğunlukla gerçek anlamı dışında kullanılarak yeni bir anlam ifade eden ve iki veya daha fazla kelimeden oluşan kalıplaşmış sözlerdir.
- Deyimler ulusal damga niteliği taşıyan ve ulusal kültürü zenginleştiren dil unsurlarıdır. Aynı zamanda deyimler anonim halk edebiyatının en küçük ve en işlevsel türüdür.
- Bazı deyimler mecazi anlam verirken bazıları da gerçek anlamlarından tamamen sıyrılmazlar.
- Deyimler de atasözleri gibi toplumun ortak malıdır. Deyimler de atasözleri de kalıplaşmış olarak karşımıza çıkar. İkisi de mecazi anlam taşımaktadır.

- Deyim bir kavramı belirtmek için oluşturulan anlatım kalıbıdır. Deyim genel kural niteliği olan bir söz değildir. Deyim ve atasözünü birbirinden ayıran en önemli özellik budur. Deyimlerdeki amaç, bir hususu söz kalıbı içinde anlatılmaktadır. Atasözlerindeki amaç insanlara nasihat vermektir.

kaleminden kan damlamak

gözü toprağa bakmak

kırk dereden su getirmek

Alkışlar ve Kargışlar

- Alkış (dua) kişinin kendisi ve yakınları başta olmak üzere yaşadığı toplumun bütün bireylerinin maddi ve manevi anlamda huzurlu olmaları için Allah'a yapılan bir sesleniştir. Alkışlar, atasözleri gibi hüküm beyan eden olumlu ifadelerdir.
- Kargış (beddua) ise kişinin kendine, yakınlarına, toplumuna zarar olacağı kişilere şiddetli bir tepkidir. Amaç, bu insanları Allah'ın gazabına uğratıp yok olmalarını sağlamaktır.
- Az sözle çok şeyin anlatıldığı, kesin kalıplaşmış sözler olan alkış ve kargışlar kurallı bir cümle yapısıyla oluşturulmaktadır. Aynı zamanda bu türler manzum ve mensur şekillerde yazılmaktadır.

Allah namerde muhtaç etmesin.

Yansın ocağın duman tütmesin.

ANONİM HALK EDEBİYATINDA SEYİRLİK TÜRLER (GELENEKSEL TÜRK TİYATROSU)

Karagöz Oyunu

- Bu oyun evrensel olarak "gölge oyunu" olarak da bilinir. Bu oyun, bir aydınlatma kaynağı ile yarı saydam bir perdeden yararlanılarak oluşturulur.
- Perdenin arkasında kuklaların oynatılması gölge oyunu tekniğinin esasını meydana getirir. Bu perdeye aynı zamanda "Şeyh Küşteri Meydanı" denir. Şeyh Küşteri karagözcülüğün kurucusu kabul edilir.
- İlk zamanlar İstanbul, Edirne, Selanik, Erzurum gibi büyük şehirlerde icra edilen bu tür, daha sonra taşrada da yayılmıştır.
- Bu oyunlarda yazılı bir metin bulunmaz, oyuncu doğaçlama olarak oyununu icra eder.**
- Karagöz oyununun en faal olduğu zamanlar Ramazan ayıdır.
- Bu oyuncular genel olarak oyunlarına Ramazan'ın ilk gecesi "Mandıra" oyunuyla başlayıp arife gecesi "Meyhane" oyunuyla icralarını tamamlarlar.

- Bu oyun tek kişinin icra ettiği bir gösteridir. "Hayâli ve hayalbaz" adlarıyla da bilinen Karagözcü ustasına, "sandıkâr" adı verilen çırağı yardım eder. Oyun esnasında şarkıları okuyan kişiye "yardak" adı verilirken tef çalana da "dayrezen" denir.

Bu oyunların konuları gerçek hayattan alınır. Oyunun bütün tipleri Osmanlı dönemi tipleriye ken oyundaki ana tipler Karagöz ve Hacivat'tır. Bu ana tiplerin, haricinde ikincil tip olarak "Bebe Ruhi, Laz, Kayserili, Acem, Rum, Tuzsuz" gibi tipler de bulunmaktadır.

- Bu oyun "Giriş, Muhâvere, Fasıl, Bitiş" olmak üzere dört bölümden meydana gelir.**
- Giriş bölümünde, Hacivat bir semai söyleyerek perdeye gelir ve dünyanın geçiciliğinden söz ederek dönemin büyüklüğünü över.
- Muhâvere bölümü ise Karagöz ile Hacivat'ın konuşmalarının olduğu kısımdır. Birbirlerine ters düşen yanları, düşünce farklılıkları belirtilmektedir.
- Fasıl bölümünde ise birincil ve ikincil tiplerle yaşanan olaylar anlatılmaktadır.
- Bitiş bölümü ise Karagözcü yaptığı hatalardan dolayı seyirciden özür dileyip bir sonraki oyunun nerede yapılacağını belirtir. Daha sonra Karagöz Hacivat'ı döver, Hacivat'ta "Yıkılan perdeyi eyledin vıran, varayım sahibine haber edeyim hemân!" kalıplaşmış sözü söyleyip perdeden ayrılır.
- Bu oyunlarda en çok eleştirilen unsur müstehcenliktir. Aynı zamanda bu oyunların en çok tartışılan yönü oyunlarda yer alan siyasal eleştirilerdir.

Orta Oyunu

- Dört tarafı seyircilerle dolu bir meydanda, belirli bir konu etrafında herhangi bir yazılı metne bağlı kalmadan doğaçlama olarak icra edilen seyirlik türdür.
- Bu oyunda birden fazla kişi rol alırken müzik, dans, taklit ve konuşmalardan oluşmaktadır.
- "Taklit Oyunu" da denilen orta oyunu için kullanılan diğer bir isim "Zuhur" dır.**
- Bu oyun niteliklerine bağlı olarak iki türdür. Bunlardan ilki olan zuhurî kolu, sarayda icra edilen resmî ve kibar türdür. İkinci ise han kolu, meydanlarda halka gösterilen en popüler biçimdir.

- Orta oyununda, oyuncuların meydana getirdikleri topluluklara "kol" denilmektedir. Her orta oyununda bir kolbaşı bulunmaktadır. Oyunda "Pişekâr ve Kavuklu" rolünde olan ustalar Türklerden seçilmiştir. Başka rollerde Rum, Yahudi, Çingene gibi topluluklardan da oyuncular bulunmaktadır.

- Orta oyununda, usta-çırak ilişkisiyle oyuncular yetişip kolbaşısından "pazat" adı verilen diplomasını aldıktan sonra oyunun icrasına başlarlar.
- Orta oyuncularının "palanka" adı verdikleri meydan herhangi bir yerde kolaylıkla kurulabilmektedir.
- Orta oyunu meydanında sandık odası, dükkân, çalgıcıların yeri, yeni dünya, mevki, parmaklık, kafes gibi bölümler bulunmaktadır.
- Orta oyununda da "Giriş, Muhâvere, Fasil ve Bitiş" bölümleri bulunmaktadır.

- Giriş bölümü, Pişekâr'ın elinde pastav (tahta maşa) ile ciddi bir havada meydana gelip seyircileri selamladığı bölümdür. Muhâvere bölümü ise Pişekâr ile Kavuklu'nun birbirleriyle tanıdık çıkmasından sonra söz ustalıklarını ortaya koydukları bölümdür. Kavuklu ile Pişekâr'ın birbirinin sözlerini ters anlamaları bir gülmece oluşturur. Bu bölüme arzû denir. Fasil bölümü ise oyunların ele alındığı, asıl konunun aktarıldığı bölümdür. Bitiş bölümü ise Pişekâr'ın yaptığı kusurlardan dolayı seyirciden özür dileyip bir sonraki oyunun nerede yapılacağını duyurduğu ve seyirciyi selamlayarak sahnedan ayrıldığı bölümdür.

- Pişekâr, Kavuklu, zenneler ve taklitler bu oyunun klasik kadrosudur. Bu oyuncular, diğer seyirlik türlerdeki gibi karakter değil, tiptir. Tip her oyunda aynen kendini tekrar etmektedir.
- Pişekâr oyunun yönetmenidir. Oyun, Pişekâr tarafından başlatılır. Kavuklu ile oyunun baş oyuncusudur. Kavuklu ise bu oyunda baş komiktir. Pişekâr'ın aydın kimliğine karşılık Kavuklu, tam bir halk bilgesidir. Günlük yaşamda karşılaşılabilen bir tipin özelliğini taşımaktadır.
- Zenne ise kadın kılığına girmiş erkek oyuncudur.
- Bu oyunda diğer tiplerin geneline verilen ad ise taklitlerdir. Taklitler; Kayserili, Laz, Arap, Çerkez, Ermeni, Mirasyedi, Tuzsuz, Külhanbeyi gibi adlar almaktadır.

Meddah

- Meddah, bir sandalyeye oturarak bir grup insana bir olayı tek başına, mimik ve şive taklitleri yaparak canlandıran oyuncudur.
- Meddahlık hikâye anlatma ve taklit yapma sanatıdır.
- Meddahlık en önemli dramatik sözlü sanat türlerimizden biridir.
- Karagöz ve orta oyunu güldürmece tiyatrosudur. Meddah ise gülmecenin yanında her türlü havayı, mizacı farklı anlatım tutumlarıyla ele alan ve birçok konuyu işleyen aktördür. Bu nedenle gerçekçi modern tiyatroya daha yakındır. Seçtiği konulara göre seyircilerde üzüntü, merak, coşkunluk, acıma gibi duygular yaratır. Meddah'ın icra sırasında kullandığı iki araç mendili ve sopasıdır.

- Meddah geleneğinde de anlatı "Başlangıç, Açıklama, Senaryo, Bitiş" şeklinde bölümler bulunmaktadır.
- Başlangıç bölümü meddahın bir tekerleme veya divanı söyleyerek seyircinin dikkatini çektiği kısımdır. Açıklama bölümü ise meddahın ele alacağı hikâyenin kahramanlarının sosyo ekonomik durumu, ailesi gibi konularda bilgi verdiği kısımdır. Senaryo bölümü ise meddahın anlatacağı asıl hikâyeye başlayıp ustalığını gösterdiği kısımdır. Bitiş bölümü ise hikâyenin çözüldüğü, meddahın yaptığı kusurlardan dolayı seyirciden özür dilediği ve hikâyesinden çıkarılacak derslerin neler olduğunu aktardığı kısımdır.

Kukla Oyunu

- Bu oyun tek bir sanatçının icra ettiği ve bebeklerin oynatıldığı seyirlik bir türdür.
- Bir eğlence biçimi olan kukla, çeşitli tiplerin, cisimlerin oyunlaştırılması sanatıdır.
- Bu oyunun ilk oluşturulmasında dinsel, büyüsel amaçlar olduğu düşünülmektedir. İlk zamanlar da dinî amaçlı bir faaliyet olan kukla, bir müddet sonra eğlence amaçlı bir hâle dönüşmüştür.
- Türk halk kültüründe yoğun olarak kullanılan iki kukla tekniği "el ve ip" kuklalarıdır. Eski Türkçede el kuklası için "kol korçak", ip kuklası için de "çadırhayal" adları kullanılmıştır.

Türk kukla geleneğinde, farklı tekniklerle oynatılan kukla oyunları bulunmaktadır. Bunlar:

El kuklası: Bu kukla, tahta ve bez kullanılarak yapılır. Bu türde, kuklacı ayakta durur fakat kolları ve başı sahnede görülmemelidir. Böylelikle kuklalarını sahneye gelecek şekilde tutarak oynatır.

İpli kukla: Bu türde kol, el gibi birçok eklem yer olduğu için ahşap yoğun olarak kullanılır. Kuklacı, istavroz isimli tahtaya tutturulan sarkıtılmış ipleri çekip kuklaları oynatarak gösterisini icra eder.

İskemle kuklası: Bu tür genel olarak sokak eğlence-leri içindir. Göğüslerinden ip geçirilen kuklalar, ipleri çekilerek oynatılır.

Araba kuklası: Çok yaygın olan bu tür, arabanın dibine gizlenen kuklacının sopa ile kuklaları oynatmasıyla oluşur.

Dev kuklası: Kuklalar içine insan girecek şekilde hazırlanır. Kukla, içine giren kuklacı tarafından hareket ettirilerek oynatılır.

Ayak kuklası: Kuklacının iki ayak başparmagina taktığı kuklaları oynatmasına dayanır. Bu kuklanın baş kahramanına "Keçel Pehlivan" adı verilir.

Canlı kukla: Oyuncuların çıplak karınları üzerine yüz resmi çizip sonra başlarını ve kollarını kasnak üzerinde bir örtüyle örtmesiyle icra edilen oyundur.

Ayrıca bu kukla türleri dışında yer kuklası ve köy kuklası gibi kukla türleri de vardır.

- Kukla oyununda en önemli tipler İbiş ve İhtiyardır. İbiş her zaman uşak rolündedir ve oyunların baş komiğidir. İhtiyar, İbiş'in efendisi olup zengin mal mülk sahibidir. Diğer kişiler ise Arap, Şeytan, Efe, Yahudi, Laz gibi tiplerdir.

Köy Seyirlik Oyunları

- Kırsal bölgelerde, daha çok tarih öncesi döneme uzanan bolluk, canlandırma, atalara tapınma gibi belirli bir amaca hizmet eden kuttörenlerine bağlı olarak gelişmiş bir gelenektir.
- Bu oyunlar genel olarak köylülerin uzun kış aylarında, düğünlerde, bayramlarda vakit geçirmek için düzenledikleri oyunlardır.
- En önemli özelliği anonim olan bu oyunlar, kapalı veya açık yerlerde oynanır.
- Basit bir dekor, aksesuar, kostüm fikri vardır. Bunun yanı sıra efekt, ışık, müzik ve dans da önem taşımaktadır.

Bu oyunlar taşıdıkları konusal özelliklere göre şu şekilde sınıflandırılmaktadır:

1. Ritüel (Kuttören) Oyunlar:

Kendi içinde gruplandırılmaktadır. Bunlar;

- Yılın Değişmesiyle İlgili Oyunlar
Köse-Gelin Oyunu
- Mücerret Fikirlerle İlgili Oyunlar
Beylerin Kını Oyunu
- Hayvan Kültüne Bağlı Oyunlar
Saya Gezme Oyunu
Koç Katımı Oyunu
- Bitki Kültüne Bağlı Oyunlar
Ürün Elde Edilmesi (Cemalcık) Oyunu

2. Din Dışı Oyunlar:

- Günlük Hayattan Alınan Oyunlar
Tarla Sınırı Oyunu
- Masallara Bağlı Oyunlar
Keloğlan Oyunu
- Destanlara veya Aşıkların Hayatlarına Bağlı Oyunlar
Göçebe Oyunu
- Tarihî Olaylara Bağlı Oyunlar
İstiklal Savaşı Oyunu
- Samit veya Lâl Oyunu
Ali ile Fatoş Oyunu
- Hayvanları Taklit Edici Oyunlar
Kartal Oyunu

ANONİM HALK EDEBİYATINDA ANLATMALIK TÜRLER

Destan Kitapları / Nameler, Tekke-Tasavvuf Kaynaklı Eserler

Dede Korkut Hikâyeleri

- Bu hikâyeler, Anadolu'nun doğusunda 12, 13 ve 14. yüzyıllarda, Oğuz Türkleri, özellikle de bölgede devlet kuran Akkoyunlular arasında yaşananların ozanlarca anlatılıp destan geleneğince işlenerek oluşturulan ürünlerdir.

- On iki hikâyeden meydana gelen ve tam adıyla "Kitâb-ı Dedem Korkut Alâ- Lisân-ı Tâife-i Oğuzan" olan hikâyelerin ilk nüshası Berlin Dresden Kütüphanesindedir. Bu nüsha Türkiye'de ilk kez 1916 yılında Kilisli Rifat Bilge tarafından yayımlanmıştır.

- İkinci nüsha ise altı hikâyeden oluşmakta ve "Hikâye-i Oğuznâme-i Kazanbey ve Gayri" başlığını taşımaktadır. Bu nüsha da Vatikan Kütüphanesindedir. Bu nüshalar üzerindeki en dikkate değer çalışmalar, Muharrem Ergin ve Orhan Şaik Gökyay'a aittir.
- Her hikâyenin sonunda dua eden Dede Korkut sadece Oğuz Türklerinin hâkim olduğu yerlerde değil Korkut Ata adıyla Türkistan'da, Kıpçak Türkleri arasında da bilinen, hakkında efsaneler, mitler, menkıbeler anlatılan mitolojik bir karakterdir.
- Aynı zamanda Dede Korkut, kopuzu ve adıyla anılan ezgileri icat eden mitolojik bir kişidir.
- Dede Korkut'un bin yıl yaşadığı ve "Yelmaya" adlı devesiyle dünyanın her yerini gezdiği rivayet edilmektedir.
- Türkistan sözlü geleneğinde Korkut Ata'nın yeni dinî versiyonu oluşturulmuştur. Hz. Peygamber zamanında yaşadığı, Mekke'ye giderek hacı olduğu söylenir. Dolayısıyla Allah dostu, Hak âşığı profili çizilmiştir.
- Dede Korkut Hikâyeleri destanlar döneminden halk hikâyeleri dönemine geçişte köprü görevini üstlenmiştir. Bu hikâyeler Türk kültür tarihi açısından son derece önemlidir.

Dresden nüshasını, 1815 yılında H. O. Fleischer bulmuştur. Bilim dünyasına ise H. F. Von Diez tanıtmıştır. Vatikan nüshasını ise 1950 yılında Elture Rossi bilim dünyasına tanıtmıştır. Bu hikâyeler 15. yüzyılda adı bilinmeyen biri tarafından yazıya geçirilmiştir. Hikâyelerin geçtiği bölge Hazar Denizi'nin doğusu ve batısıdır. Günümüzde "Bamsı Beyrek, Tepegöz, Deli Dumrul" hikâyeleri sözlü geleneğe yaşamaya devam etmektedir. Bamsı Beyrek hikâyesi coğrafyamızda Bey Barı, Ak Kavak Kızı, Bey Börek gibi adlarla işlenmektedir. Aynı hikâye Hazar Denizi'nin doğusunda Alpamış, Alpmanaş, Alpamışa gibi adlarla karşımıza çıkmaktadır.

Battalnâme

- Hem sözlü hem yazılı gelenek içinde günümüze kadar gelmiştir.
- Kaynağı Arap edebiyatıdır.
- Paygamber soyundan geldiğine inanılan Seyyid Battal Gazi'nin İslam'ı yayma mücadelesi anlatılır.

Danışmendnâme

- 12. yüzyıldan itibaren oluşmaya başlamıştır.
- Seyyidin Battal Gazi Destanı'nın devamı olarak kabul edilir.
- Danışmentli beyi Danışmend Ahmet Gazi'nin İslam'ı yayma mücadelesi ve kahramanları anlatılır.
- İlk olarak Selçuklu Sultanı II. İzzeddin Keykavus'un emriyle İbni Alâ tarafından 13. yüzyılda yazıya geçirilmiştir. Daha sonra II. Murat'ın emriyle Arif Ali tarafından tekrar yazılmıştır.

Hamzanâme

- Hz. Hamza'nın şahsiyeti çevresinde oluşan rivayetlerin anlatıldığı eserlerdir.
- Bilinen en eski örneği Hamzavî adında biri kaleme almıştır.

Saltuknâme

- 13. yüzyıl alperenlerinden sarı Saltuk çevresinde oluşan rivayetlerin anlatıldığı bir eserdir.
- 15. yüzyılda Ebu'l Hayr-ı Rumî tarafından derlenip yazıya geçirilmiştir.

Hz. Ali Cenknâmeleri

- 13. yüzyıldan itibaren Anadolu sahasında tercüme, uyarılma veya telif edilen eserlerdendir.

Hızırnâmeler

- 13. yüzyıl itibaren Anadolu sahasında teşekkül eden eserlerdir.
- Hızır ve İlyas ile ilgili pek çok menkabe, efsane, inanış bu eserlerde anlatılmıştır.

Örnek Soru

İlk olarak II. İzzeddin Keykavus'un emriyle İbni Alâ tarafından yazıya geçirilmiştir. Türklerin Anadolu'daki mücadeleleri, İslam'ı yayma çabaları bu eserin ana konusudur. Yer adları ve kişi adları hayali değil gerçektir.

Bu parçada sözü edilen eser aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Battalnâme
- B) Saltukname
- C) Hamzaname
- D) Danışmentname
- E) Fütüvvetname

Çözüm

Selçuklu Sultanı II. İzzettin Keykavus'un emriyle İbni Alâ tarafından yazıya geçirilen ve Danışment Ahmet Gazi'nin İslam'ı yayma mücadelesini anlatan eser Danışmentname adlı eserdir.

Cevap D

Efsane

- Gerçek veya hayali şahıs, hadise ve yerler hakkında gerçek olduğuna inanılarak anlatılan hikâyelerdir.
- Eski Türkçede "sab, saw, kep, irtegi" terimleriyle anılmıştır.
- Günümüz Türkçesinde "menkabe, ustûre, esatir" gibi terimler de kullanılmaktadır. Özbeklerde "rivayat", Azerilerde "efsane, esâtir", Kazaklarda "anız", Başkurtlarda "legenda", Uygurlarda "epsene", Kırgızlarda "comok, ulamış" gibi terimler efsane için kullanılmaktadır.
- Efsaneler gerçek olduğuna inanılan hikâyelerdir. Aynı kültüre mensup anlatıcı ve dinleyici anlatılanlara inanır.
- Efsanelerin tarihi bir olay ve kişilerle birleştirilmesi, bu türün en önemli özellikleri arasındadır.
- Efsanelerin tarihi zamanla birleştirilmesi, mit türünden ayrılan özelliğidir. Bunun yanı sıra kahramanların olağanüstü özelliklere sahip olmasına karşın, tanrı veya yarı tanrı olmadıkları için mit türünden ayrılır.
- Aynı zamanda efsanelerde anlatılanların gerçek olduğuna inanma düşüncesi, kurmaca olarak verilen masal türünden ayrılan özelliğidir.

Türk halk kültüründe; evliyalının, sufilerin kerametlerinden söz eden efsanelere ise "menkıbe" denir.

Efsaneler konularına göre şu şekilde sınıflandırılmaktadır.

1. Yaratılış ve dünyanın sonu ile ilgili efsaneler
2. Tarih ve medeniyet tarihi ile ilgili efsaneler
3. Olağanüstü kişiler-güçlerle ilgili efsaneler
4. Dinî efsaneler

Destan (Epik Destan)

- En eski türlerden biri olan epik destan, uluslarını düşmanlara karşı koruyan ve olağanüstü özelliklere sahip kahramanların hayatlarını anlatan manzum veya manzum-mensur karışık yapıda oluşturulmuş anlatılardır.
- Bu tür için Türk boylarında "comok, cır, alıptıg, nımah, kay çörçök, ölöng, epos, köne epos, irtegi" gibi terimler kullanılmıştır.
- Mitler kutsal anlatılar olmasına karşılık epik destanlar kutsal anlatılar değildir. Mitlerde kahramanlar tanrılar iken epik destanlarda insanlardır.
- Epik destanlar hemen başlayıp hemen biter. Anlatım durağanlıktan coşkunluğa doğru bir felaketi içeren sonuç olayından sonra durgunluğa geçerek sonuçlanır.
- Epik destan geleneğinde en büyük kural tüm dikkatleri baş kahraman üzerine toplamaktır.
- Aynı sosyal ve kültürel değerlere dayalı ve gerçek olduğuna inanılan olağanüstü bir kahraman simgeliğinde, Türk ulusal kimliğinin son derece önemli bir var oluş unsurudur.
- Aynı zamanda kültürel sürekliliğe dayanan millet hayatının gerçekleşmesini sağlayan en önemli anlatılar arasındadır.
- Dünyadaki en zengin epik destan geleneği Türk epik destan geleneğidir. Eski Türk destanları arasında, Alp Er Tunga, Şu, Atilla, Bozkurt, Göç, Ergenekon, Türeyiş ve Oğuz Kağan Destanı yer almaktadır.

Yeni Türk destanları ise taşıdıkları özelliklere göre sınıflandırılır. Bunlar:

1. Kahramanlık Destanları: Türk epik destan geleneğinin en yaygın türüdür.

Manas Destanı, Köroğlu Destanı, Alpamiş Destanı, Bozoğlu Destanı, Kurmanbek Destanı, Kambar Batır Destanı gibi destanlar örnek verilebilir.

2. Tarihî Destanlar: Kahramanlarını tarihî şahsiyetlerin oluşturduğu kahramanlık destanlarıdır.

Battal Gazi Destanı, Sarı Saltuk Destanı, Danişmend Gazi Destanı, Edigey Destanı, Timur Destanı, Genç Osman Destanı, Orak Mamay Destanı gibi destanlar örnek gösterilebilir.

3. Arkaik Destanlar: Genel olarak çok İslamiyeti kabul etmemiş, Şamanist dünya görüşüne sahip Türk boyları arasından derlenen destanlardır.

Alp Manas Destanı, Altın Arıç Destanı, Yaratılış Destanı, Ural Batır Olanboy Destanı, Ahat Destanı, Duha Kocaoglu Deli Dumrul Destanı, Basat ve Tepegöz Destanı, Akbuzat Destanı, Oğol Han Destanı, Ay Manis Destanı örnek olarak verilebilir.

Türk destanlarında yoğun olarak kullanılan motifler; bozkurt, kutsal ışık, düğün, kutsal dağ, kırklar, kutsal ağaç, at, pir, kutsal gibi motiflerdir.

Türk epik destanlarında başlıca tipler Alperen tipi, Bilge Devlet Adamı tipi, Kahramanın Atı tipi ve Kadın tipidir.

OABT Çıkmış Soru

Aşağıdakilerden hangisi, bir destanın oluşumunu tamamlaması için gereken özelliklerden biri değildir?

- A) Halk hafızasında derin izler bırakan büyük bir olayın meydana gelmesi
- B) Anlatıcılar tarafından söz konusu olayın işlenip zenginleştirilmesi
- C) Sözlü gelenekte yaşatılan anlatının bir kimse tarafından yazıya geçirilmesi
- D) Şekil özelliği bakımından manzum, mensur ve manzum-mensur karışık yapıda olması
- E) Tarihî olayların envanteri niteliğini taşıması

Çözüm

A, B, C, D seçenekleri destanın oluşum süreciyle ilgilidir. E seçeneği ise destanın oluşum sürecinden sonraki bir durumun ifadesidir. Bilindiği gibi destanlar bir ulusun geçmişine, kültürüne ait önemli izler taşır ve kimi zaman tarih yazıcılığında kullanılır. Ama bu özelliği onun oluşum süreciyle ilgili değildir.

Cevap E

Mit

- İnsan davranışları ve inanışları için model teşkil eden, hayata anlam kazandıran, dolayısıyla insanın kendi hayatını ve etkinliklerini anlamlandırmasını sağlayan ve çoğu zaman bir yaratılışın öyküsünü anlatan, geleneksel olarak yaşadıkları toplumlarca kutsal ve gerçek kabul edilen anlatılara denir.
- **Mit kutsal bir öyküyü, kâinatın başlangıcını ve kökenini anlatır.**
- **Mitler genel olarak bir yaratılışın öyküsüdür.**
- **Mit, tanrıların bir hikâyesi, dünyanın başlangıcının, temel olayların dîni hikâyesidir.**

- Mitlerdeki kahramanlar olağanüstü özelliklere sahip tanrı, tanrıça, yarı tanrı gibi varlıklardır. Bu varlıklar insan tavır ve davranışlarını da sergilemektedir.
- Mitlerin gerçek hikâye olduğuna inanılan toplumlar da mitler şu özellikleri taşımaktadır:
 - ✓ Tanrısal varlıkların eylemlerinin hikâyesidir.
 - ✓ Anlatılan hikâyeler gerçek ve kutsal kabul edilir.
 - ✓ Mit daima yaratılış ve kökenle alakalıdır.
 - ✓ Gerçek ve kutsal kabul edilen bir hikâyenin anlatıkları, inananlar tarafından örnek alınarak takip edilmesi gereken bir model olarak düşünülür.
 - ✓ Kişi, miti bilmekle nesnelerin kökenini bilir, bundan dolayı nesnelere egemen olmayı da bu bilgiyle başarabileceğine inanır.
 - ✓ Yaşadıkları bir toplum içinde çoğunlukla ritüel (geleneksel eylem) olarak törenlerde canlandırılır.

Mitlerdeki zaman kavramı hiç bitmeyen, devamlı süreklilik gösteren şimdiki zamandır. Gelecekle şimdiki zaman arasında eş süreklilik mevcuttur. Geçmişteki ilk ataların ve kahramanların, yaşayanlara yardımcı olduğuna inanılmaktadır. Bu nedenle zaman, kökenle ilgili olduğu için kutsaldır.

Mitler konularına göre kendi arasında gruplanmaktadır. Bunlar:

1. Köken ve Yaratılış Mitleri:

Bu tür, mitler arasında en yaygın olanıdır. Kendi içinde alt gruplara ayrılır.

Etiyolojik Mitler:

İlkel topluluklarda yaygın olarak görülen mitlerdir. İlkel dönem insanların sorularına cevap vermeyi amaçlayan mitlerdir.

Kozmogoni Mitleri:

Evrenin, özellikle de gök cisimlerinin nasıl oluştuğunu konu edinen mitlerdir.

Teogoni Mitleri:

Tanrıların kökeni, nereden geldiklerini konu edinen mitlerdir.

Antropogoni Mitleri:

İnsanların nasıl yaratıldıklarını, nereden geldiklerini konu edinen mitlerdir.

Takvim Mitleri:

Varlık ve yokluk ancak zaman bağlamında bir anlam taşır. Zamansa harekete bağlı olarak ölçülebilir. Zamanın ölçülmesi bağlamındaki düşünceleri sembolik biçimde anlatan öykülere denir.

Totem Mitleri:

Bir milletin kökeni; bitki, hayvan, taş, kaya gibi nesnelere bağlanarak tanrı-atalar kültü ilişkisini bu tür birolguda birleştirilerek açıklanmasına denir.

Kahramanlık Mitleri:

Bu mitler doğrudan atalar kültüyle ilişkilidir. Oğuz Kağan ve Dede Korkut bu tür kahramanlar olarak karışımıza çıkar.

2. Eskatoloji Mitleri:

Dünyanın ve insanların geleceğini veya sonunu konu edinen mitlerdir.

Genel bir bakış ile mitlerin temel konuları; tanrıların, evrenin, ilk insanların yaratılışlarının yanı sıra ölümün kökenini, ilk günahı, avcılığın başlangıcını, hayvancılığın ortaya çıkışını, ateşin kökenini, yeryüzünün ilk çiftini, âdetlerin, törenlerin kökenlerini konu edinmektedir.

Mit, anlatıldığı toplumda inancı oluşturan ve yönlendirendir. Mitler doğmanın (mutlak kabul) temelidir ve çoğunlukla kutsal ve törenlerle ilgilidir. İlkel ilmi düşüncenin ilk belirtileridir.

Mitler belirli zamanlarda anlatılıp dramatik bir tören olarak canlandırılır.

Mitlerin canlandırılması belirli kurallara bağlanmıştır. (Çocukların, kadınların, yabancıların olduğu yerlerde canlandırılmaz.)

Türk Mitolojisinin Yaratılış Bağlamı

Türk mitlerinin kökeni Orta Asya'dır. Türk mitolojisinin doğuşunda "coğrafi çevre, insan unsuru, topluluk" gibi önemli faktörler vardır. Türk mitolojisinin yaratılış mitlerinde, toplayıcılığın avcılığın hâkim olduğu dönemlerde "ağaçtan yaratılma" en eski yaratılış miti olarak kabul edilir. Başta Uygurlar, Oğuzlar da birçok eski mit, büyük insanların doğumunda ağaca rol verir, onu anaları ve babaları yapar. Ötügen ormanları bütün Türklerce kutsal sayılmıştır.

Türk kozmolojisini gösteren dört büyük yıldız "Gök Ejder, Kızıl Saksagan, Ak Pars, Kara Yılan" şeklindedir. Bu yıldız grupları mevsimlerin başlangıcını ve sonunu belirlemektedir.

Gök Tanrı dünya görüşü döneminde, ölümden sonra hayat inancının varlığını, gömülen kişilerin, kişisel eşyasının da mezarlara konmasından bilmekteyiz. Yıldızların Gök Tanrı'nın mekânı kabul edilen Kutup Yıldızı'nın etrafında döndüğü ve yıldızların bir "Gök Çarkı" tarafından taşındığına inanılmaktadır.

Türk Mitolojisinin Kültleri

"Kült" tanrıya, olağanüstü güçlere sahip olduğuna inanılan unsurlara tapınmak anlamındadır. Dolayısıyla büyü ve ayinlerle ilişkilidir. Bu kültürlerin temelinde "animizm" (insanlığın en erken dönemlerinde çevrelerindeki her şeyin canlı bir ruhu olması) düşüncesi bulunmaktadır.

Gök Tanrı

Çoğu zaman yaşamın ve talihin paylaştırıcısıdır. Gök Tanrı gökte oturur, gerektiğinde yeryüzündekileri yıldırım çarpması şeklinde cezalandırır. Ona dua edilir ve yılda iki kez onun için tören düzenlenip lekesiz sütbeyaz aygır at kurban edilir.

Nevrûz

Fars kültüründe en eski bayramlardan biridir. İran takvimiinde yılın başlangıcına denk gelen bayramın adıdır.

Pîr-i muğân

İlk olarak şarap satıcısı anlamında kullanılmıştır. Tasavvufi mürşid-i kâmil olarak adlandırılır.

Simurg

Arapça karşılığı "ankâ: uzun boyunlu" demek olan Simurg'u hiç kimse görmemiştir. Üzerine yuva kurduğu ağaç, bütün bitkilerin tohumlarını barındırdığı için hastalıklara deva olur. Simurg veya Ankâ, halk arasında Zümrüdüankâ adıyla da anılmaktadır.

Surûş

İnsanlara kulluğu nasıl yapmaları gerektiğini öğreten ve tanrıya karşı görevlerini yerine getirmeyi sağlayan Zerdüştlüğün dinsel ayinlerinde hazır bulunan tanrıdır.

Şebdîz

Siyah anlamını ifade eder. Sâsânî hükümdarı Hüsrev-i Pervîz'in ünlü atının adıdır.

Yeldâ

Milad, doğum anlamına gelmektedir. Yılın en uzun gecesidir. Bu uzun gece Farslar tarafından uğursuz kabul edilir. Fars kültüründe sevgilinin zülfü ve ayrılık günleri karanlık ve uzun olması nedeniyle şeb-i yeldâ'ya bezetilir.

Eski Türk Edebiyatında Mitolojik Şahıslar

Divan şiirindeki mitolojik karakterler genel olarak İran mitolojisinden gelmiştir.

Cemşîd

Fars kültüründe mitolojik şahıslardandır. Tahta oturduğu gün Nevruz Bayramı ilan edilmiştir.

Bijen

Fars kültüründeki önemli kahramanlardan Giv'in oğlu, Rüstern'in torunudur. Kahramanlık sembolü olan Bijen Efrasiyâb tarafından içine atıldığı kuyuyla anılır. (Çâhı Bijen "Sevgilinin çene çukuru.")

Dahhâk

Cemşid'i öldürüp tahta çıkan mitolojik kahramandır. Dahhâk'ın omuzlarındaki iki yılan, sevgilinin omzuna dökülen saçlarına benzetilmiştir. Feridun tarafından yok edilmiştir.

Dârâ

Edebiyatımızda ululuk ve azâmet sembolüdür. İskender ile yapmış olduğu savaşta öldürülmüştür.

Ferîdun

Dahhâk'ı öldüren kahraman olarak bilinir. Adalet, iyilik ve uzun ömürlülükle anılır. Dünyayı üç oğluna paylaştıran mitolojik kişiliktir.

Efrâsiyâb

Kahramanlık, hükümdarlık ve saltanat sembolü şahsiyetlerden biridir. Efrâsiyâb Türklerin büyük hükümdarı, Alp Er Tunga'dır.

Hızır

Âb-ı hayâtı içip ölümsüzlük sırrına erişen kişidir.

Hüsrev

Mitolojik bir karakter olan Hüsrev ile ilgili en önemli efsane yaptırmış olduğu sarayla ilgilidir. Hazinesi dillere destandır.

Keyhüsrev

Kimilerine göre İskender, kimilerine göre Süleyman, kimilerine göre Mûsâ Peygamber, kimilerine göre de Efrâsiyâb'tır.

Nemrud

Tanrı olduğunu söyleyen ve İbrahim Peygamberi ateşe attırmasıyla bilinen kişidir. Edebiyatta zulm, cefa sembolü olmuştur.

Nûşîrevân

İran'daki Sâsânî sülalesinden olup adaletiyle ün yapmış bir hükümdardır. Kisrâ terimi ilk kez bu hükümdara verilmiştir.

OABT Çıkış Soru

Gülyâ Nûşîrevân-ı subhdur kim 'adl için

Lâceverdi kubbeye zencîr-i zer asar güneş

Bu beyitte geçen "Nûşîrevân"ın divan şiirinde anılan özelliği aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Güneş gibi parlak olması
- B) Mavi gökyüzünü temsil etmesi
- C) Sabah ülkesinin hükümdarı olması
- D) Boynuna altından bir zincir asması
- E) Adaletli bir hükümdar olması

Çözüm

Nûşîrevân: Rivayete göre Kisrâ unvanıyla anılan ilk İran şahıdır. Adaletiyle ve "Tâk-ı Kisrâ adıyla meşhur sarayıyla ünlüdür. Sarayına bir çan bağlattığı ve kendisiyle görüşmek isteyenlerin bu çanın zincirini çekerek onu çağırdığı ve şikâyetini ve ihtiyacını söylediği rivayet edilir. Divan şiirinde de sarayı, çanı ve adaleti ile anılır.

Cevap E**Rüstern**

Zâl'in oğludur. Kahramanlık ve yiğitlik sembolüdür. Küçükken bile kimsenin baş edemediği devler ve diğer yaratıklarla savaşan mitolojik bir kişiliktir.

Zâl

Olağanüstü özellikleri olan bu kahramanın doğduğunda saçları bembeyazdır. Onu efsanevi kuş olan Simurg bütülmüştür.

Divan Edebiyatının Mitolojik Motifleri**Leyli**

Babil ve Asur'da kullanılan bazı mühürlerde, sembolü Venüs yıldızı olan Sümer'in aşk ve savaş tanrıçası İnanna resmedilmiştir. Leyli; siyah, gece, gökyüzü ile bağlantılı olduğu için İnanna'nın sembolü olmuştur.

Güneş Kartal

Sümer- Akat- Asur mitolojilerinde arslan başlı bir kartal yağmur, fırtına, şimşek tanrısı Ninurta'nın sembolüdür. Ninurta sonradan sabah doğan güneşin ve ilkbahar güneşinin tanrısı olunca kartal onun sembolü olmuştur. Abidelerdeki kartal "yenilmeyen güneş" olarak Ninurta'yı sembolize eder.

Hüdhüd

"Çavuş kuşu", İslam mitolojisine göre Hz. Süleyman'ın emrindedir. Hz. Süleyman'ın Belkıs'ı bulmasına yardım etmiştir.

İrem Bağı

Âd kavmi hükümdarı Şeddad'ın cenneti takliden yaptırdığı güzel bahçedir. Bu bahçelerin en ünlüsü, Bâbil'deki meşhur asma bahçeleridir.

Beyt-i Ma'mûr

Melekler tarafından inşa edilmiş, Nuh tufanında göğe çekilmiş olan bu mabetin şimdi Kâbe'nin üzerinde bulunduğu tasavvur edilmektedir.

Yebruhussanem

İnsanlara ve cinlere faydası olan bir ottur. Bir evde bu otun bulunması, o evde berekete ve bolluğa delalettir.

Halk Hikâyesi

- Nazım ve nesir olarak karışık bir yapı gösteren halk hikâyesi, Anadolu'da göçebelikten yerleşik hayata geçişin ilk edebî ürünlerindendir.
- Aşk, kahramanlık gibi konuları işler. Türk, Arap, Hint kaynaklıdır. Genel olarak aşıklar tarafından icra edilen anlatımlardır.

Halk Hikâyelerinin Özellikleri**Şekil Özellikleri**

- Nazım nesir karışımı anlatımlardır. Bu yönüyle efsane, masal, fıkralardan ayrılır.
- Hikâyelerin girişinde masallardaki kadar olmasa bile kalıplaşmış sözlere rastlanır.
- Halk hikâyelerinin dili sözlü anlatımlarda sade olmasına karşın yazıya aktarılmış metinlerde ağırdır.
- Hikâyelerin giriş bölümüne, hikâyenin aslında olmayan parçalar konulabilir.
- Metinlerdeki halk hikâyelerinin uzun olmasına nazaran, kaynak kişilerin anlattığı hikâyeler daha kısadır.
- Hikâyelerde kahramanların eylemleri, bir olaydan başka bir olaya geçişleri, kalıplaşmış sözlerle ifade edilebilir.
- Bu metinlerde, konuyu daha iyi aktarmak amacıyla diğer halk edebiyatı ürünlerinden yararlanılmıştır.

Genel olarak yararlanılan türler masal, efsane, dua ve atasözleridir. Hikâyeciler ara ara asıl hikâyeden farklı olarak karavelli adı verilen kısa komik hikâyeler de anlatmaktadır.

OABT Çıkış Soru

Halk hikâyecileri, anlattıkları hikâyelere zenginlik katmak amacıyla aralarda asıl hikâyeden farklı olarak kısa, mensur, ibret verici veya komik hikâyeler anlatmaktadır.

Bu hikâyelere verilen ad aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Fasil B) Karavelli C) Döşeme
- D) Muhavere E) Kara hikâye

Çözüm

Halk hikâyeleri -genel olarak- dört ana bölümden oluşur:

- **Fasil:** Bu bölüm saz eşliğinde söylenen muhtelif şiirlerden oluşur.
- **Döşeme:** Bu bölümde âşık döşeme (ya da soylama) adını verdikleri mensur bir tekerleme söyler.
- **Asıl Hikâye:** Hikâyenin olay örgüsünün anlatıldığı bölümdür.
- **Bitiş (ya da duvak kapama):** Mutlu sonla biten hikâyelerde bu bölümde bir güzelleme, aksi durumda ise acıklı bir türkü söylenir.

Karavelli ise asıl hikâyenin aslında yer almayan ancak anlatıcısına göre eklenebilen kısa hikâyelerdir.

Cevap B**İçerik Özellikleri**

- Genel olarak hikâyelerin konuları aşktır.
- Hikâyelerde aktarılan bazı olayların, tarihle çok yakın ilişkisi bulunmaktadır.

Cumhuriyetlerinde de bilinmektedir. Hikâyenin diğer hikâyelerden ayrılan en önemli özelliği manzum kısımlarının mensur kısımlarına göre daha çok olmasıdır. Bunun yanı sıra hikâyede din farklılıklarından da söz edilmiştir. Türkiye'de hikâye üzerine en önemli çalışmalar Şükrü Elçin ve Ali Duymaz tarafından yapılmıştır.

Âşık Garip Hikâyesi

Birtakım araştırmacılara göre hikâyenin çıkış yeri Azerbaycan'dır. Hikâyenin Türkiye dışında da birçok yerde hem yazılı hem sözlü kaynakları olduğu bilinmektedir. Hikâye üzerine Türkiye'de Fikret Türkmen çalışma yapmıştır.

Tahir ile Zühre Hikâyesi

Hikâyenin, Türk dilinin konuşulduğu her yerde, hem yazılı hem sözlü kaynaklarda anlatmaları bulunmaktadır. Hikâyedeki şiirlerin mâni şeklinde olması dikkatlerden kaçmaz. Aynı zamanda hikâyenin diğer hikâyelerden ayrılan yanı Tahir'in ırmağa atılmasıdır. Hikâye üzerine Fikret Türkmen çalışma yapmıştır.

Arzu ile Kamber Hikâyesi

Araştırmacılara göre hikâyenin doğuş yeri Kerkük'tür. Hikâye, göçebe hayatın izlerini taşıması açısından önem arz etmektedir. Aynı zamanda dua unsuru bu hikâyede belirgin olarak verilmiştir. Türkiye'de hikâye üzerine Esmâ Şimşek çalışma yapmıştır.

Hurşit ile Mahimihri Hikâyesi

Bu hikâye göçebe hayatın izleri üzerine kurulmuş alegorik bir hikâyedir. Hikâye Türkiye'nin dışında Balkanlarda bilinmektedir. Bu hikâye üzerine Saim Sakaoğlu ile Ali Duymaz çalışma yapmıştır.

ÖABT Çıkış Soru

Millî destan niteliği taşıyan eserler, mesneviler, halk hikâyeleri; romanın doğuşundan önceki anlatıların başlıcalarını oluşturur.

Aşağıdakilerden hangisi bu anlatılar arasında **değildir**?

- A) Leylâ ile Mecnun
- B) Dede Korkut
- C) Hançerli Hanım Hikâye-i Garibesî
- D) Kerem ile Aslı
- E) Şehrengiz

Çözüm

Leylâ ile Mecnun mesnevi, Dede Korkut, Hançerli Hanım Hikâye-i Garibesî, Kerem ile Aslı halk hikâyesi türünde eserlerdir. Şehrengiz ise anlatmaya bağlı metin türlerinden değildir, şiir türünde eserlerdir.

Cevap E

Örnek Soru

- I. Yaralı Mahmut Hikâyesi
- II. Âşık Garip Hikâyesi
- III. Şah İsmail Hikâyesi
- IV. Kirmanşah Hikâyesi
- V. Köroğlu Hikâyesi

Yukarıdaki numaralanmış halk hikâyelerinden hangisi konusu yönüyle diğerlerinden farklıdır?

- A) I B) II C) III D) IV E) V

Çözüm

"Yaralı Mahmut, Şah İsmail, Kirmanşah, Köroğlu" hikâyeleri kahramanlık konusudur, Âşık Garip ise aşk konusudur.

Cevap B

Dede Korkut Hikâyeleri'nde görülen nazım bölümleriyle halk hikâyelerinde görülen manzum parçalar şekil itibarıyla farklıdır. Halk hikâyeleri 8, 11, 14, 15'li hece ölçüsüyle oluşturulurken Dede Korkut serbest bir vezinle oluşturulmaktadır. Aralarındaki motif benzerlikleri "açların doyurulması, çıplakların giydirilmesi" şeklindedir.

Meddah hikâyelerinin konusu gerçekçi iken halk hikâyelerinin konusu hayali ve fantastiktir. Meddah hikâyelerinde süs unsuru yok denecek kadar azdır. Halk hikâyelerinde süsleyici tasvirler vardır. Meddah hikâyeleri geniş bir kahraman kadrosuyla aktarılan halk hikâyeleri genellikle iki kahraman etrafında gelişir. Meddah hikâyelerinde mitolojinin izleri yok denecek kadar azken halk hikâyeleri mitolojik yönden zengindir. Meddahın aksesuarı mendilli ve so-pasıdır, halk hikâyecisinin ise sazıdır. Meddah hikâyeleri genelde şiirsizdir, halk hikâyesi ise büyük ölçüde nazım-nesir karışıktır.

Masal

Halk anlatımları içinde en eski olan türdür. Dinleyicileri inandırma gayreti olmayan, kalıplaşmış ifadelerle "masal anası, masal ninesi" adı verilen kadınlar tarafından anlatılan hayal ürünü anlatımlara denir. Bu kavram için "mesel, hekat, hikâye", Kafkasların büyük bir kısmında "nağıl", Türk Cumhuriyetleri'nde ise "ertek, ertegi" gibi adlar kullanılmıştır.

Masalların Özellikleri

Şekil ve içerik özellikleri olarak ikiye ayrılır:

Şekil Özellikleri

- Genellikle nesir şeklindedir. Nazım- nesir karışık olarak da oluşturulur.
- Halk hikâyesi ve destan kadar olmasa da uzun anlatımlardır.
- Bu türün başında, ortasında, sonunda "formel, kalıp söz, tekerleme" gibi adlarla anılan söz öbekleri bulunmaktadır.
- Her masal bir tip olarak kabul edilirken bazı anlatıcılar, birkaç masalı birleştirip tek masalmış gibi aktarırlar.
- Bu metinlerin dili, anlatıldığı yörenin ve kaynak adı verilen anlatıcının dilidir.
- Bu metinlerin içinde diğer halk edebiyatı ürünlerine (fıkra, mâni, ağıt gibi) yer verilebilmektedir.

İçerik Özellikleri

- Bu anlatımlar olağanüstülükler üzerine inşa edilmiştir (Şekil değiştirme, öldükten sonra dirilme gibi).
- Masalda yer alan her çeşit kahraman olağanüstü özelliklere sahiptir.
- Kahramanları insanlardan oluştuğu zaman bazıları halktan kişilerin özelliklerini gösterir.
- Kahramanları hayvanlardan oluştuğunda iki grupta değerlendirilir. Gerçek hayvanlar ve hayvan görünümüne giren diğer varlıklar.
- Kahramanları olağanüstü varlıklardan oluştuğu zaman başta devler gelmektedir. Bunun yanı sıra cadılar, eşya ve aletler de kendi yapısına uygun olağanüstülükler göstermektedir.
- Metinlerde geçmiş zaman kullanılmaktadır.
- Metinlerde tasvir, soru- cevap, tekrar yoluyla anlatım tarzlarının özelliklerini buluruz.
- Olaylar masal ülkesi "Hint, Yemen, Kaf Dağı" adı verilen yerlerde geçmektedir.
- Kahramanların yapmış oldukları dua ve bedduları gerçekleşmektedir.
- Türk masallarında ayrıca sembollerin önemli bir yeri vardır.
- Türk masallarında herkesin duası kabul olmaz. Genel olarak Hızır, Derviş, Pîr vb.lerinin dulan kabul olur.
- Türk masallarında, çeşitli formel unsurlar içinde ele alınan 3, 7, 40 sayıları masalların değişmezleri arasındadır.

- Masallarda geçen kahramanlar sembolik tiplerdir ve karakteristik özellikler gösterir.

Keloğlan → Zekâyı, şansı

Köse → Hainliği, kötülüğü

Üvey anne → Zulmü

Üvey kız kardeş → Kıskançlığı

En küçük kardeş → Zekâyı, iyiliği, başarıyı

Büyük kardeşler → Kötülüğü ve kıskançlığı

Teyze → Kötülüğü ve kıskançlığı

Yaşlı adam → Yardımı, iyiliği

- Masal kahramanları genel olarak olağanüstü yardımcılarının çabalarıyla başarıya ulaşırlar.
- Genel olarak masallar dinleyicileri iyiliğe, doğruluğa sevk eden mesaj vardır.
- Anlatıcıların durumuna göre masallarda dinî inanışlarla ilgili bilgiler görürüz.
- Konu bakımından kimi masallar olağanüstü özelliklerle aktarılırken kimileri de gerçek hayattan izler taşır.

ÖABT Çıkış Soru

Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde, zaman zaman idi, bit bineğim, pire yedeğim idi. Darı topuzum, çavdar kalkanım idi. Bir tüfeğim var idi, ayran ile doldurur, şerbet ile ateşler idim. O yalan, bu yalan, masalım değil yalan. Masal masal matitas, çorba dolu tas, çorbayı içelim, masala başlayalım.

Bir masalın döşeme bölümünden alınan bu metin için aşağıdakilerden hangisi **söylenemez**?

- A) Olağanüstü olaylardan yararlanılmıştır.
- B) Kalıp sözlerden yararlanılmıştır.
- C) Söz sanatlarından yararlanılmıştır.
- D) Uydurma sözlerden yararlanılmıştır.
- E) Atasözlerinden yararlanılmıştır.

Çözüm

"bit bineğim, pire yedeğim idi" ifadesinde olağanüstü olaylardan yararlanılmıştır. "evvel zaman içinde, kalbur saman içinde" ifadeleri kalıplaşmış sözlerdir. Parçada "abartma"ya başvurulduğundan söz sanatlarından yararlanılmıştır. "matitas" uydurma bir sözdür. Ancak parçada atasözlerinden yararlanılmamıştır.

Cevap E

Masalların Kökeni

Masalların kökeni hususunda birçok farklı görüş bulunmaktadır. Bu görüşler şu şekilde sınıflandırılmıştır.

Mitolojik Görüş - Tarih Öncesi Görüş - Kablettarih Nazariyesi

Bu görüş masalların kaynağının mitoloji olduğunu vurgulamaktadır. Bu görüşün savunucularından Huet, masalların kökeninin Hint mitolojisi olduğunu belirtir. Bu görüşün temelini Grimm, Dasent, Müller gibi bilim adamları atmıştır.

Tarihî Görüş - Hindoloji Okulu - Tarihî Nazariye

Bu nazariye, masalların çıkış yerini Hindistan olarak gösterir. Bu görüşün temsilcileri "Benfey, Gaidoz, Sacy"dır.

Etnografik Görüş - Antropoloji Okulu - Etnografik Nazariye

Bu nazariyeye göre masallar doğrudan doğruya gerçek hayatın artıklarıdır. Dolayısıyla bu masallar geçmişin ve dönemine ait kültürlerin izlerini barındırmaktadır. Önemli temsilcileri "Tylor, Lennan, Lang"dır.

Masal Tipleri ve Katalogları

Antti Aarne, Stith Thompson, Türkiye'de de Wolfram Eberhard ve Pertev Naili Boratav tarafından hazırlanan kataloglar önemlidir.

Antti Aarne'nin Sınıflandırması:

Masal tiplerini konu alan ilk sınıflamadır. Üç ana başlık altında incelenmiştir.

1. Hayvan Masalları

2. Asıl Halk Masalları

- Sihir masalları
- Efsane masalları
- Kısa hikâye tarzındaki masallar
- Aptal dev masalları

3. Fıkralar

Stith Thompson'un Sınıflaması:

Beş ana başlık altında incelemiştir.

1. Hayvan Masalları

2. Asıl Halk Masalları

- Sihir masalları
- Dinî masallar
- Romantik masallar
- Aptal dev masalları

3. Şakalar ve Anekdotlar

4. Formelle Başlayan Masallar

5. Sınıflandırmaya Girmeyen Masallar

W. Eberhard ve Boratav'ın Sınıflandırması:

1. Hayvan Masalları

Bu masalarda genel olarak formel unsurlara rastlanmaz. Daha kısadır. Kahramanlarının bazen hayvan bazen insan olduğu ders vermenin ön plana çıktığı masallardır. Bu tür birden fazla olay üzerine kurulmuştur. Olağanüstü kahramanlar (cadı, cin vb.) genel olarak yoktur.

2. Asıl Halk Masalları

Formel unsurlar yönünden zengindir. Dinleyiciyi inandırmaya gibi iddiası yoktur. Olağanüstü kahramanlar (dev, cin, cadı gibi) bulunmaktadır. Bu metinlerde birden fazla olay olduğu gibi birbirine benzeyen olaylar veya hiç ilgisi olmayan olaylar bulunmaktadır. Genellikle hayal ürünü olup diğer anlatmalara göre daha uzun oluşturabilmektedir.

3. Fıkralar

Daha kısa anlatmalardır. Olağanüstü kahramanlar bulunmaz. Kahramanları günlük hayattan alınabilir. Genelde gerçekle ilgisi bulunmaktadır.

4. Zincirleme Masallar

Asıl masallara göre daha kısadır. Gerçekle ilgisi olmayan hayal ürünü anlatmalardır. Birden fazla kalıp ifade bulunabilir. Olağanüstü kahramanlar yok denecek kadar azdır. Olaylar iç içedir.

Motif, hikâye etmenin en küçük unsurudur. Kalıp söz (formel) masalların yapısında bulunan ve asıl metninle ilgisi olmayan fakat onunla bütünleşmiş ifadelerdir.

Saim Sakaoğlu'nun Türk masallarının formel yapısıyla ilgili olarak hazırladığı çalışması şu şekildedir:

1. Başlangıç formelleri;
"Bir varmış bir yokmuş..."
2. Bağlayış formelleri;
"Az gitmişler, uz gitmişler..."
3. Benzer durumlarda kullanılan formeller;
"Dilinen mi söyleyim, telinen mi söyleyim?"
4. Bitiş kalıp sözleri;
"Onlar erer muradına, biz çıkalım tahtına."

Masal Kitapları

Hint Masal Kitapları

Pançatantra: Hint masal kitaplarının en eskisidir. Yazar hakkında bilgi yoktur. Siyasetnâme ve devlet yönetimi kitabıdır. Kemal Çağdaş tarafından dilimize çevrilmiştir.

Kathâsaritsâgara: Masal nehirleri, okyanusu anlamına gelmektedir. Eser, Somadeva tarafından 1070'li yıllarda kaleme alınmıştır. Hint masal kitaplarının en büyüğüdür.

Hitopadeşa: Eserdeki masalların çoğu "Pañca-tantra"dan alınmıştır. Eserde daha çok fabl ve özdeyiş değerindeki sözler bulunmaktadır.

Vetalapancavincati: Eserde yirmi beş masal bulunmaktadır.

Çakasaptati (Sukasaptati): Dilimizde "Tutinâme" olarak bilinen eserin özgün metnidir.

Arap Masal Kitapları

Binbir Gece Masalları: 11. yüzyıldan itibaren anlatılan ve derlenen eseri, Avrupa'ya ilk defa 18. yüzyılda A. Galland tanıtmıştır. Eserin Mısır ve Asya yazmaları bulunmaktadır. Bu masalların kökeni olarak Hindistan ve Mısır gösterilir. Eserin kahramanları Şehriyar ve Şehrazat'tır. Türkçeye ilk çevirisi "Câmasbnâme" adıyla Abdî tarafından yapılmıştır.

Ferec Ba'de's-Sidde: Eser, Tanûhî (10. yüzyıl) tarafından yazılmıştır. Dilimizdeki ilk çevirisi 15. yüzyılın sonlarında gerçekleştirilmiştir.

İran Masal Kitapları

Binbir Gündüz Masalları: Eserde erkeklerin vefasızlığından söz edilmektedir. Gündüzleri anlatılır. Daha uzun metinlerden oluşmaktadır. Yazılış tarihi ve yazarı bilinmeyen eseri "Ahmet Raşid" dilimize aktarmıştır.

Avrupa'da Önemli Masal Kitapları

Aisopos (Ezop): Aisopos MÖ VI. yüzyılda yaşadığı düşünülen eski Yunan masalcısıdır. Adıyla anılan hayvan masallarıyla ünlüdür. Türkçeye "Aisopos Masalları" adıyla Nurullah Ataç tarafından kazandırılmıştır.

Jean De La Fontaine: Fabl türünün en önemli temsilcisidir. Bu türde oluşturulan masalların geneli ona bağlanmıştır. Türk edebiyatındaki ilk La Fontaine çevirileri Şinasi ve Ziya Paşa ile başlamıştır.

Grimm Kardeşler: Jakob ve Wilhelm Grimm Kardeşler, Alman masallarını derleyip masalların bilimselliğini de ön plana çıkarmışlardır. Grimm Kardeşlerle ilgili dilimizdeki en önemli çeviri Ülkü Tamer'in çocuklar için yaptığı "Şeytan'ın Altınları" adlı eserdir.

Hans Christian Andersen: Danimarkalı yazar 19. yüzyılda yaşamıştır. Andersen günlük hayattaki dili kullanarak birçok kitleye hitap etmiştir.

Türkiye'de Masallar Üzerine İlk Çalışmalar

Ziya Gökalp: Alageyik, Polvan Veli gibi masallarını daha sonra "Kızilelma" adlı kitabında bir araya getirmiştir. Küçük Hemşire, Kolsuz Hanım, Keloğlan, Kuşular, Keşiş Ne Gördün adlı masallarını da "Altın Işık" adlı kitabında bir araya getirmiştir.

Hamit Zübeyr Koşay: "Dokuz Ötkünç" adlı eserinde dokuz metne yer vermiştir.

Ali Rıza Yalçın: "Cenupta Türkmen Oymakları" adlı eserinde, Çukurova'daki göçerlerin halk kültürüyle ilgili, birçok ürün bulunmaktadır.

Yusuf Ziya Demircioğlu: "Yörükler ve Köylülerde Hikâyeler" adlı eseri bulunmaktadır.

Suat Salih Asral: "Öz Türk Masalları" adlı eseri bulunmaktadır.

Birinci Kuşak Masal Çalışmaları

Pertev Naili Boratav: Bu konuda yayımlanan bilimsel kitapların ilk temsilcisidir. "Zaman Zaman İçinde, Az Gittik Uz Gittik" önemli eserleridir.

Mehmet Tuğrul: "Mahmutgazi Köyünde Halk Edebiyatı, Malatya'dan Derlenmiş Masallar" önemli eserleridir.

Tahir Alangu: "Billur Köşk Masalları, Keloğlan Masalları" önemli eserleridir.

Ahmet Edip Uysal: Türk sözlü anlatmaları arşivini kurmuştur.

İkinci Kuşak Masal Çalışmaları

Saim Sakaoğlu: "Gümüşhane ve Bayburt Masalları, Türk Çocuklarına Masallar, Kıbrıs Türk Masalları" önemli eserleridir.

Bilge Seyidoğlu: "Erzurum Masalları" önemli eseridir.

Umay Günay: "Elazığ Masalları" önemli eseridir.

Ali Berat Alptekin: "Taşeli Masalları, Hayvan Masalları, Kazak Masallarından Seçmeler" önemli eserleridir.

Ziyat Akkoyunlu: "Binbir Gece Masallarının Türk Masallarına Tesiri" önemli eseridir.

Esma Şimşek: "Yukarı Çukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması" önemli eseridir.

Nuri Taner: İkinci kuşak masal yazarı olan sanatçı "Dere Tepe Düz Gitmiş, Yalova Masalları, Bir Varmış Bir Yokmuş" gibi önemli eserleri vardır.

Hasan Latif Sarıyüce: İkinci kuşak masal yazarı olan sanatçı "Anadolu Masalları, Üç Ayaklı Oğlak" gibi önemli eserleri bulunmaktadır.

Eftatun Cem Güney birinci kuşak masal yazarı olup "Açıl Sofram Açıl, Evvel Zaman İçinde, Gökten Üç Elma Düştü" gibi önemli eserleri bulunmaktadır.

Fıkra

- Anonim halk edebiyatında, diğer nesir türlerinde olduğu gibi fıkranın da karşılığı hikâyedir.
- Divanü Lügati't-Türk'te "külüt ve külünç" adlarıyla verilmiştir.
- Fıkra kavramı için Türk dünyasında "latife, şorta söz, yomak, engime" gibi terimler kullanılmıştır.

Türün Genel Özellikleri:

- Bu türde katı bir alay, ince bir mizah olabilir.
- Genel gerçekçi bir özellik gösterir.
- Nesir tarzında oluşturulur.
- Bu metinler de üç kısımdan oluşabilir.
- Kalıplaşmış ifadeler yer verilmez.
- Bu türün şahıs kadrosunda her kesimden insan olabilir.
- Metinlerde olayın geçtiği zaman genellikle belli değildir.
- Fıkraların mekânı da genellikle belirsizdir.
- Bu metinlerde amaç güldürürken düşündürmektir.
- Genel olarak bu türün dili anlatıldığı coğrafyanın dil özelliklerini göstermektedir.
- Bu tür, bir atasözünün, deyim, kalıp ifadenin açıklaması olabilir.
- Konularını genel olarak hayattan almaktadır. Dinî hayat da işlenmektedir.
- Toplumdaki çatışmalar fıkra tipi olarak adlandırılan kişinin etrafında anlatılmaktadır.

Türk Fıkralarının Sınıflandırılması

Dursun Yıldırım'ın Sınıflandırması

Türk fıkralarının tiplerine göre ilk sınıflamasını yapmıştır. Sınıflamayı yedi başlık altında toplamıştır.

1. Ortak şahsiyeti temsil yeteneği kazanan ferdî tipler
2. Zümre tipleri
3. Azınlık tipleri
4. Bölge ve yöre tipleri
5. Yabancı tipler
6. Gündelik tipler
7. Moda tipler

Lamîî Çelebi ve Oğlu Abdullah'ın Sınıflandırması

1. Çocuklar üzerine hikâyeler
2. Deliller üzerine hikâyeler
3. Çeşitli başka insanlar üzerine hikâyeler
4. Karı koca üzerine hikâyeler
5. Hayvan masalları
6. Cansız şeyler üzerine hikâyeler

Saim Sakaoğlu'nun Sınıflandırması

1. Tarihte yaşamış şahıslar etrafında teşekkül eden fıkralar
2. Bir topluluğu temsil eden tipler etrafında teşekkül eden fıkralar
3. Eş kahramanlı fıkralar

Türk Dünyasındaki Belirli Bölge Tipleri

İncilli Çavuş: Asıl adı İncilli Mustafa Çavuş'tur. 17. yüzyılda yaşadığı bilinmektedir. İncilli Çavuş'u diğer tiplerden ayıran özelliği İran'da elçi olarak görev yapmasıdır. Fıkralarının konusu kendi hayatıdır. Aynı zamanda toplumdaki yanlışlıkların, cahil yöneticilerin, alaylı bir şekilde eleştirildiği de görür. Fiziki görüntüsü de fıkralara konu olmuştur.

Bekri Mustafa: 17. yüzyılda yaşadığı bilinmektedir. Fıkralarında, Osmanlı Devleti'nin toplum yapısı, toplumdaki aksaklıklar, Türk gelenekleriyle ilgili birçok konuyu işlemiştir. Fıkralarının bir özelliği de uzun olmasıdır.

Kemine: 1770-1840 yıllarında Türkmenistan'da yaşamıştır. Halk dili ile katı davranışları ve zenginliği tenkit etmiştir.

Esenpulat: Hayatı hakkında kesin bilgiler bulunmamakla birlikte Türkmenlerin Teke kolundan olduğu söylenmektedir. Eserlerinde Nasreddin Hoca nüktelerinin havası sezilmektedir.

Ahmet Akay: Gerçek hayatı hakkında kesin bilgi yoktur. Kırım Türkleri arasında tanınan bir tiptir. Kurnaz bir söz ustasıdır.

Molla Zeydin: Uygur Türklerindendir. 19. yüzyılda yaşadığı bilinmektedir.

Kuyruçuk (Kudaybergen): Çektiği sıkıntılardan dolayı nüktedan ve hazır cevap birisi olmuştur. Haksızlığı, cimriliği tenkit eden açık sözlü biridir.

Bir Topluluğu Temsil Eden Tipler

Bektaş: Farklı karakterlerin birleştirilmesiyle oluşmuştur. En önemli özelliği katı tutumlara karşı hoşgörüyü savunmuş olmasıdır.

Aldarköse: Türk dünyasının pek çok yerinde bilinen bir tiptir. Fıkralarında toplum hayatındaki çarpıklıklar eleştirilmiştir. Başka bir özelliği de insanları aldatıp hayatını sürdürmesidir.

Mevlevi: Mevlevilik, Mevlana'nın ölümünden sonra dönem aydınlarının bir kısmını da etrafında toplamıştır. Günlük hayatlarındaki özlü sözlerden süzülen nükteler görülür.

Temel: Bir coğrafyada yaşayan insanları temsil eden ve bulundukları mekânla adlandırılan tipler bulunmaktadır.

Fıkralarda o coğrafyanın insanının hayat izlerini ve eylemler karşısında takındığı tavrı belirtmektedir.

Bu tiplere ilave olarak dar ve geniş bölge tipleri "Kayserili, Karadenizli, Karakayalı", yerel tipler olarak "Konyalı Tayyip Ağa, Şamlının Hacı İbrahim, Mutlu Çivit, Emmi, Ağınlı İbik Dayı, Botsalı Kara Kâmil, Silifkeli Hacı Kiya" bulunmaktadır.

Nasreddin Hoca Fıkraları

Araştırmacılar, Sivrihisar müftüsü Hasan Efendi'nin mecmuasındaki bilgiden hareketle Nasreddin Hoca'nın 1208 yılında Eskişehir ilinin Sivrihisar ilçesinin Hortu köyünde doğduğundan söz etmektedir. Daha sonra eğitimi için Akşehir'e gittiği söylenir. 1285 yılında Akşehir'de öldüğü, mezarının da burada olduğu bilinmektedir. Nasreddin Hoca için birçok ülkede farklı isimler kullanılmıştır. Bunlar "Afandî, Koca Nasır, Molla Nasreddin, Ependî, Nasır Hoca, Munla Nasreddin, Efendi, Nasraldi, Nasru, Nasrudin Hodza" şeklindedir.

Nasreddin Hoca fıkralarını Orhan Veli Kanık, "Nasreddin Hoca Hikâyeleri" ismiyle nazma dönüştürmüştür.

Nasreddin Hoca ile ilgili çalışmalarda en çok yaşanan sıkıntı, Nasreddin Hoca'ya ait olduğu söylenen fıkraların hepsinin ona ait olup olmadığı hususudur. Araştırmacılar Türkiye'de 1500 civarında, Türkiye dışında 3000 civarında fıkraların olduğu belirtilmektedir. Bu da araştırmacılar için tartışma konusu olmuştur. Buna göre Nasreddin Hoca fıkralarıyla ilgili tespitlerde bulunmuşlardır. Bu tespitler:

1. N. Hoca'yı budala gösteren fıkralar onun değildir fakat zekâyı gizlemek gibi sebeplerle ilgili olarak oluşturulanlar Hoca'ya aittir.
2. İçki ve sarhoşlukla ilgili fıkralar Hoca'ya ait değildir, o Müslümanların temsilcisidir.
3. N. Hoca'yı mal mülk sahibi gösteren fıkralar ona ait değildir çünkü hoca ömür boyu yoksulluk içinde yaşamıştır.
4. Hoca'yı maddi anlamda güçlü bir insan olarak gösteren fıkralar ona ait değildir çünkü o güçlükleri akli ile çözmektedir.
5. Konusu çapkınlık, iffetsizlik ile ilgili fıkralar da ona ait değildir.
6. Konusu iki yüzlülük çıkarıcılık ile ilgili fıkralar da ona ait değildir.
7. Onun dilediklerini zorla yaptırabilen bir kişilik olarak gösteren fıkralar da ona ait değildir çünkü o; güçsüz, yoksul insanların simgesidir.
8. Tasavvufia ilgili fıkralar Hoca'ya ait değildir çünkü Hoca, tasavvufia ilgisiz olup mutasavvıf geçinenlerin karşısındadır.

9. Fıkralar çok uzunsa o da Hoca'ya ait değildir. Hoca'nın fıkralarının özelliği kısa oluşudur.

OABT Çıkmış Soru

Aşağıdakilerden hangisi, Nasrettin Hoca'nın fıkralarından bazılarını nazma dönüştürmüştür?

- A) Faruk Nafiz Çamlıbel
- B) Orhan Seyfi Orhon
- C) Orhan Veli Kanık
- D) Yahya Kemal Beyatlı
- E) Rıza Tevfik Bölükbaşı

Çözüm

Nasrettin Hoca'nın fıkraları, Nasrettin Hoca Hikâyeleri adıyla Orhan Veli tarafından nazma dönüştürülmüştür. Eser, çocuk edebiyatının da güzel örnekleri arasında yer almaktadır.

Cevap C

Aynı zamanda Nasreddin Hoca fıkralarında heyecan yoktur. Metindeki olaylar ne kadar kötü olursa olsun dramatize edilemez, dinleyicilerde duygusallık acıma gibi unsurlara yol açamaz.

Nasreddin Hoca'nın fıkralarını o veya bu şekilde içeren konu alan birçok eser bulunmaktadır. Bunlar:

- Mehmet Gazali, "Defi'u'l-Gumûm Rafi'u'l-Humûm"
- Ebu'l-Hayr-ı Rûmî, "Saltuknâme"
- Gûvâhî, "Pendnâme"
- Basîrî, "Letâif"
- Bayburdu Osman; "Kitâb-ı Mirât-ı Cihân"
- Lâmiî ve oğlu Abdullah'ın oluşturduğu "Mecmâ'u'l- Letâif"
- Taşlıcalı Yahyâ, "Gencine-i Râz"
- Nev'izâde Atâyî, "Sohbetü'l- Ebkar"
- Kaygusuz Abdal, "Budalanâme"
- Yusuf Nâbi, "Tuhfetü'l- Haremeyn"
- Âşık Çelebi, "Meşairü's- Şuara"
- Riyâzî Mehmet Efendi, "Riyâzü'l- Şu'arâ"

ÇÖZÜMLÜ TEST

1. Mâni ile ilgili aşağıda verilen bilgilerden hangisi yanlıştır?
- A) Tek dördüktükten oluşturulur ve genel olarak on dördü hece ölçüsüyle yazılır.
- B) "aaxa" şeklinde kafiyelemektedir.
- C) Söylenmek istenen asıl unsur, üçüncü ve dördüncü mısralarda verilir.
- D) İki iki dize "doldurma" olarak adlandırılmıştır.
- E) Mâni için Türk topluluklarında "bayatı, mahni, aytipa" gibi terimler kullanılmaktadır.
2. Türkü ile ilgili aşağıda verilen bilgilerden hangisi yanlıştır?
- A) Eski Türkçede "küy" terimi kullanılmıştır.
- B) Türkünün ilk kısmı asıl sözlerin bulunduğu bölümdür.
- C) Türkünün ikinci kısmı "bent" olarak adlandırılır.
- D) Türkü için Divanü Lügâti't- Türk'te "ır, yır" terimleri kullanılmıştır.
- E) Anonim halk edebiyatının en yaygın türleri arasındadır.
3. Ağıt ile ilgili aşağıda verilen bilgilerden hangisi yanlıştır?
- A) İslamiyet Öncesi'nde "sagu, sıgıt" gibi adlar kullanılmıştır.
- B) Ağıtların tamamında on dördü hece ölçüsü kullanılmıştır.
- C) Ağıt için Anadolu'da "ağı, lavik, şivan" gibi adlar kullanılmıştır.
- D) Ağıtlar yug törenlerinde icra edilmiştir.
- E) Anonim halk şiiri nazım türüdür.
4. Tekerleme ile ilgili aşağıda verilen bilgilerden hangisi yanlıştır?
- A) Tekerlemeler anlamlarından çok işlevleriyle ön plandadır.
- B) Şaşırtmaya güldürmeye dayalı söz kalıpları içinde art arda dizilir.
- C) Genel karakterlerinde akıl kurallarına aykırılık, olağanüstülük söz konusudur.
- D) Birçok halk edebiyatı türünde giriş görevi üstlenirler.
- E) Şekil, konu, muhteva açısından sınırları tam olarak belirlenmiştir.
5. Karagöz oyunu ile ilgili aşağıda verilen bilgilerden hangisi yanlıştır?
- A) Bu oyunun kurucusu olarak Şeyh Küşterî gösterilmektedir.
- B) Oyuncular doğaçlama olarak oyunu icra etmektedir.
- C) Oyunlar, Ramazan'ın ilk gecesi "mandıra" oyunuyla başlayıp arife gecesi "meyhane" oyunuyla tamamlanmaktadır.
- D) Oyun esnasında şarkıları okuyan kişiye "day-rezen" adı verilmektedir.
- E) Karagözcü ustası "hayâli ve hayalbaz" adlarıyla anılmaktadır.
6. Orta oyunu ile ilgili aşağıda verilen bilgilerden hangisi yanlıştır?
- A) Zuhurî ismiyle de anılmaktadır.
- B) Çıraklar "pazat" adı verilen diplomalarını alınca oyunun icrasına başlarlar.
- C) Bu oyunda giriş, muhâvere, fasıl ve fahiye bölümleri bulunmaktadır.
- D) Muhâvere bölümü, Pişekâr ve Kavuklu'nun söz ustalıklarını ortaya koyduğu kısımdır.
- E) Pişekâr oyunun yönetmenidir.

7. Aşağıdakilerden hangisi "efsane" için eski Türkçede kullanılan terimler arasında yer almaz?

A) Sab
B) Saw
C) Kep
D) Irtegi
E) Palanka

8. Epik destan ile ilgili aşağıda verilen bilgilerden hangisi yanlıştır?

A) Kutsal anlatılar değildir.

B) Kahramanlar tanrılardan oluşmaktadır.

C) En önemli kural dikkatleri baş kahraman üzerine toplamaktadır.

D) Kahramanlık destanları, Türk epik destan geleneğinin en yaygın türüdür.

E) Türk boyları arasında "comok, cır, ölöng, epos" gibi adlar kullanılmıştır.

9. Mitlerle ilgili aşağıda verilen bilgilerden hangisi yanlıştır?

A) Tanrısal varlıkların eylemlerinin hikâyesidir.

B) Anlatılan hikâyeler hayali olarak kabul edilmektedir.

C) Yaratılış ve kökenle ilgilidir.

D) Yaşadıkları toplumlarda ritüel olarak törenlerde canlandırılır.

E) Zaman kavramı, devamlı süreklilik gösteren şimdiki zamandır.

10. Yaratıcı tanrı olan "Ülgen" ile insanlar arasında önemli aracı olan ruh, aşağıdakilerin hangisinde verilmiştir?

A) Yayık
B) Suyla
C) Yo Kan
D) Ak Ene
E) Talay Kan

11. Fars kültüründe ilk insan, yeryüzünün ilk hükümdarı, tahtı tacı icad edip tahta çıkan ilk kişi olarak bilinen hükümdar, aşağıdakilerden hangisidir?

A) Kâve
B) Mihr
C) Camasp
D) Keyûmers
E) Dahhâk

12. Aşağıdakilerden hangisi halk hikâyelerinin şekil özellikleri arasında bulunmaz?

A) Nazım-nesir karışık bir yapıya sahiptir.

B) Hikâyenin girişinde az da olsa kalıp sözler yer verilir.

C) Konuları bakımından aşk ve kahramanlık hikâyeleri olarak sınıflandırılır.

D) Hikâyenin giriş bölümünde hikâyenin aslında olmayan parçalar bulunabilir.

E) Metinlerde masâl, dua, atasözü gibi diğer türlere rastlanabilir.

13. Halk hikâyelerinin sınıflandırılmasıyla ilgili ilk bilimsel araştırma, aşağıdakilerden hangisine aittir?

A) Pertev Naili Boratav
B) Umay Günay
C) Ali Berat Alptekin
D) Eflatun Cem Güney
E) Ali Duymaz

14. Köroğlu hikâyesinin halk arasında derlenmiş ilk Türkçe yayını, aşağıdakilerin hangisi vermiştir?

A) Pertev Naili Boratav
B) Fikret Türkmen
C) Mir Babaoğlu Hasan Molla
D) Şeref Taşlıova
E) Murat Çobanoğlu

15. Aşağıdakilerden hangisi sevda konulu halk hikâyeleri arasında yer almaz?

- A) Kerem ile Aslı
- B) Karacaoğlu ile İsmikan Sultan
- C) Âşık Garip
- D) Ercişli Emrah ile Selvi Han
- E) Kirmanşah Hikâyesi

16. Aşağıdakilerden hangisi masalların şekil özellikleri arasında yer almaz?

- A) Genellikle nesir şeklinde yazılan tür, nazım-nesir karışık olarak da verilir.
- B) Bu türün başında, ortasında, sonunda formel unsurlara yer verilir.
- C) Masalların dili anlatıldığı yörenin ve kaynak adı verilen anlatıcının dilidir.
- D) Masal kahramanları olağanüstü özelliklere sahiptir.
- E) Masalların içinde diğer halk edebiyatı ürünlerine yer verilmektedir.

17. Masal tiplerini ele alan ilk sınıflandırma, aşağıdakilerden hangisi tarafından oluşturulmuştur?

- A) Antti Aarne
- B) Stith Thompson
- C) W. Eberhard
- D) Pertev Naili Boratav
- E) Saim Sakaoğlu

18. Aşağıdakilerden hangisi Hint masal kitapları arasında yer almaz?

- A) Pañcatantra
- B) Kathâsaritsâgara
- C) Hitopadeça
- D) Binbir Gece Masalları
- E) Vetalapancavincati

19. "Câmasbnâme" adıyla Türkçeye ilk çevirisi yapılan Arap masal kitabı aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Binbir Gece Masalları
- B) Ferec Ba'de's- Şidde
- C) Binbir Gündüz Masalları
- D) Vetalapancavincati
- E) Çakasaptati

20. Fıkra türüyle ilgili aşağıda verilen bilgilerden hangisi yanlıştır?

- A) Bu metinlerin amacı güldürürken düşündürmektir.
- B) Bu tür bir atasözünün, deyim, kalıp ifadenin açıklaması olabilir.
- C) Konularını genel olarak hayattan almaktadır.
- D) Bu türün şahıs kadrosunda her kesimden insan olabilir.
- E) Kalıplaşmış ifadeler genel olarak metnin her yerinde verilir.

ÇÖZÜMLER

1. Mâni tek dörtlükten oluşur fakat genel olarak yedili hece ölçüsüyle yazılır.

Cevap A

2. Türkünün ikinci kısmı bent değil, nakarat (kavuştak-bağlama) olarak kullanılır.

Cevap C

3. Ağıtlarda genel olarak 7, 8, 11'li hece ölçüsü kullanılmıştır.

Cevap B

4. Tekerlemeler şekil, konu, muhteva açısından sınırları tam olarak belirlenmemiştir.

Cevap E

5. Oyun esnasında şarkıları okuyan kişiye "yardak" adı verilir. "dayrezen" tef çalan kişidir.

Cevap D

6. Orta oyunu, "giriş, muhâvere, fasıl ve bitiş bölümlerinden oluşmaktadır.

Cevap C

7. A, B, C, D seçeneklerinde verilen terimler eski Türkçede efsane için kullanılırken "palanka" ise orta oyununda meydana verilen addır.

Cevap E

8. Epik destanın kahramanları tanrılar değil insanlardır. Kahramanların tanrılardan oluştuğu tür "mit"tir.

Cevap B

9. Anlatılan hikâyeler gerçek ve kutsal kabul edilmektedir.

Cevap B

10. Ülgen ile insanlar arasında önemli aracı ruh, "Yayık"tır. Ülgen onu insanları koruması için göndermiştir.

Cevap A

11. İran kültüründe ilk hükümdar olan tahtı tacı icad edip tahta çıkan kişi Keyümers'tir.

Cevap D

12. C seçeneğinde verilen yargı içerik özelliğiyle alakalı olduğu için şekil özellikleri arasında bulunmaz.

Cevap C

13. İlk bilimsel araştırmayı, Pertev Naili Boratav "aşk hikâyesi, kahramanlık hikâyesi, bu kategoriye girmeyen hikâyeler" şeklinde yapmıştır.

Cevap A

14. Bu hikâyenin halk arasında derlenen ilk Türkçe yayını "Hikayât-ı Köroğlu Sultan" adıyla Mir Babaoğlu Hasan Molla tarafından verilmiştir.

Cevap C

15. Kirmanşah Hikâyesi, kahramanlık hikâyeleri grubuna girmektedir.

Cevap E

16. A, B, C, E seçeneklerindeki ifadeler masalların şekil özellikleri içinde yer alırken D seçeneğindeki özellik masalların içerik özellikleri arasında bulunmaktadır.

Cevap D

17. Masal tiplerinin ilk sınıflandırmasını; hayvan masalları, asıl halk masalları, fıkralar şeklinde üç ana başlık altında Antti Aarne oluşturmuştur.

Cevap A

18. A, B, C, E seçeneklerindeki masallar Hint masal kitapları arasında yer alırken D seçeneğindeki eser Arap masal kitapları arasındadır.

Cevap D

19. Abdî tarafından "Câmasbnâme" adıyla Türkçeye ilk çevirisi yapılan Arap masal kitabı "Binbir Gece Masalları"dır.

Cevap A

20. Kalıplaşmış ifadeler fıkra türünde kullanılmamaktadır.

Cevap E

B. ÂŞIK EDEBİYATI

Âşık adı verilen saz şairleri tarafından irticalen oluşturulan ve daha çok din dışı konuların ele alındığı "âşık edebiyatı", 16. yüzyılın ilk çeyreğinde oluşmaya başlamıştır.

Âşık Edebiyatının Özellikleri:

- Âşık edebiyatının yaratıcıları genel olarak usta-çı-ırak ilişkisiyle yetişen ve "ozan, âşık, saz şairi, kalem şairi" gibi adlarla anılan kişilerdir.
- Hece ölçüsünün 7, 8, 11'li kalıpları çok kullanılmıştır. 16. yüzyıldan sonra da hecenin yanı sıra aruz vezni de kullanılmaya başlanmıştır.
- Şiirde nazım birimi dördüktür; az da olsa ikiliklere ve farklı sayılardaki mısralardan oluşan bentlere de rastlanır.
- Âşık şiirinde dinleyiciler halktır.
- Şiirin dili yalın olup zaman zaman ait olduğu yörenin ağız özelliklerini yansıtır.
- Âşık şiirinin en önemli özelliği şiirlerin doğaçlama söylenmesidir.
- Şiirlerde daha çok yarım uyak kullanılmış, cinaslara da yer verilmiştir.
- Şiirlerin son dördüklerinde şairlerin adı geçmektedir.
- Şiirler saz eşliğinde icra edilmiştir.

Âşık şiirinin sözlü ve yazılı olarak kaynakları bulunmaktadır. Sözlü kaynak, kaynak kişi diye adlandırılan kişilerdir. Yazılı kaynaklar ise "cönkler, tezkireler, seyahatnâmeler, menakıbnâmeler ve Divanü Lügâtü't-Türk'tür.

Cönkler genellikle dikey olarak aşağıdan yukarıya doğru açılan, halk arasında dana dili olarak da adlandırılan ve içerisinde âşık şiirinin yanı sıra divan şiirinden de örneklerin bulunduğu defterlerdir. Cönkler, Arap harfleriyle yazılmıştır. Cönklerde bir konu sınıflaması yoktur. Genellikle besmele ile başlar ve "temmet" (tamamlandı) ifadesi ile son bulur.

Halk edebiyatında âşık olmanın bazı sınıflandırmaları bulunmaktadır. Bunların içerisinde en yoğun olarak karşımıza çıkan şekilleri, "bade içerek ve usta-çı-ırak ilişkisiyle âşık olma"dır.

Bade İçerek Âşık Olma

Bu tür, rüyada Hazreti Hızır veya ak sakallı ihtiyar elinden içilen bade ile kendinden geçme ve uyandıktan sonra da şiir söyleme yeteneğine kavuşmayı esas alır.

Çıldırî Âşık Şenlik, Ercişli Emrah, Posoflu Müdamî, Âşık Şeref Taşlıova, Âşık Murat Çobanoğlu, Âşık Yaşar Reyhanî pir elinden bade içmiştir. Köroğlu da pir elinden bade içmiş fakat mizacı gereği ona er dolusu bade sunulmuştur.

Umay Günay bade içme eylemini dört şekilde gruplandırmıştır. Bunlar; hazırlık safhası, rüya, uyanış, ilk deyiş şeklindedir.

Hazırlık safhası; âşık ve maşukun bade içmeden önceki durumlarıdır. Rüya; bir yerde uyuma pir elinden üç bade içilmesidir. Uyanış; baygın vaziyette yatan kahramanın saz sesini duyunca uyanmasıdır. İlk deyiş; âşığın rüyada olanları şiirle ifade etmesidir.

ÖABT Çıkış Soru

Âşıklığın esasını, karmaşık bir yapıya sahip olan rüya oluşturmaktadır. Gerek âşıklık geleneğinde gerekse halk arasında kabul gören rüya motifi, dört safhada gerçekleşir.

Bu parçada belirtilen dört safha sırasıyla aşağıdakilerin hangisinde doğru olarak verilmiştir?

- A) Hazırlık - Rüya görme - Uyanış - İlk deyiş
- B) İlk deyiş - Hazırlık - Bade içme - Uyanış
- C) Bade içme - Uyanış - Rüyaya yatma - Hazırlık
- D) Rüyaya yatma - Bade içme - Hazırlık - Rüya görme
- E) Uyanış - İlk deyiş - Rüya görme - Hazırlık

Çözüm

Halk hikâyelerinin kahramanları değişik şekillerde birbirlerine âşık olurlar. Bunlardan biri de "bade içme yoluyla âşık olma"dır. Bade, rüyada içildikten sonra insanlara şiir söyleme yeteneğini kazandıran manevi bir içkidir. Âşıkların bir kısmı bunu "dolu" olarak adlandırır. Bir anlamda âşık yeteneğini bu yolla ilahî bir temele de dayandırır.

Anadolu Sahası araştırmacıları bade içme motifini dört ana başlık altında değerlendirmişlerdir:

1. **Hazırlık Safhası:** Âşık ve maşukun bade içmeden önceki (âşık olmadan önceki) durumunun ele alınması.
2. **Rüya:** Bir yerde (çeşme, harman, mezarlık) uyuma, pir (aksakallı ihtiyar, derviş, Hazreti Hızır) elinden üç bade içilmesi.
3. **Uyanış:** Baygın vaziyette yatan kahramanın saz sesini duyunca uyanması.
4. **İlk deyiş:** Âşığın rüyada olanları şiirle ifade etmesi.

Cevap A

Usta - Çıracak İlişkisiyle Âşık Olma

Çıracak, usta âşığın yanında geleneğin esaslarını, sazı ve şiiri öğrenir. Belirli bir düzeye geldiği zaman, usta âşıkların bulunduğu mecliste mahlası verilir, şiir söylemeye başlar.

Âşık tarzı şiirin nazım birimi dördüktür. Bu edebiyat geleneğinde heceli mâni, koşma ve destan olmak üzere üç nazım şekli vardır. Bunlar kalıplaşmış konu ve ezgilerine göre şu şekilde gruplandırılır:

1. **Koşma Şekli**
 - a. Koçaklama koşmalar
 - b. Güzelleme koşmalar
 - c. Ağır koşmalar
 - d. Taşlama koşmalar
 - e. Semailer
 - f. Varsağılar
 - g. Ezgi, şekil ve konuya bağlı diğer koşmalar
2. **Destan Şekli**
 - a. Koçaklama destanlar
 - b. Güzelleme destanlar
 - c. Ağır destanlar
 - d. Taşlama destanlar
3. **Mâni (Bayatı) Şekli**

16. yüzyıla kadar âşık şiiri temsilcileri hakkında herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Bu yüzyıla kadar divan şairleri ve tekke şairleri kendisini göstermiştir. 16. yüzyılda yetişen âşıkların büyük kısmı ordu şairi olup şiirlerin çoğunda kahramanlık konusunu işlemişlerdir. Bu yüzyılda ozan ve bahşi sözcüklerinin yerine âşık, kopuzun yerine de bağlama (saz) kullanılmıştır.

Dönemin belli başlı âşıkları şu şekildedir:

16. Yüzyıl Âşıkları

Bahşi

Şiirlerinden edinilen bilgiye göre Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferine katıldığı ve ordu şairi olduğu bilinmektedir.

Çırpanlı

Şiirinden hareketle ordu şairidir. Murat Reis'in levendlerinden olduğu bilinmektedir.

Geda Musli

Ordu şairidir. Evliya Çelebi onun çöğür (gövdesi büyük sapı küçük saz) şairi olduğunu belirtmiştir.

Hayat

Şiirlerinden hareketle 1578 yılında yapılan Osmanlı-İran Savaşı'na katıldığı ve ordu şairi olduğu bilinmektedir.

Köroğlu

Çöğür şairidir. Destan ve halk hikâyesi olan Köroğlu ile karıştırılmamalıdır.

Kul Mehmed

Babasının paşa olmasından dolayı iyi bir eğitim almıştır. Hece vezninin yanı sıra aruz vezniyle de şiir yazması iyi bir eğitim aldığını kanıtlar.

Ozan

Orta Asya âşıklık geleneğinin Anadolu'daki son temsilcisidir.

Öksüz Dede

Ordu şairidir. III. Murad Dönemi'nde yaşamıştır.

17. Yüzyıl Âşıkları

Bu yüzyıl âşık edebiyatının en güçlü olduğu dönemdir. Âşıklar hece vezninin yanı sıra aruz vezniyle de şiirler yazmışlar ve divan oluşturmuşlardır.

Âşık Ömer

- Doğum ve ölüm tarihleriyle ilgili bilgiler kesin değildir. Fakat Âşık Ömer'in ünü bütün Türk dünyasına yayılmış ve ortak âşık sıfatını kazanmıştır.
- Medrese öğrenimi görmüştür. Hem hece hem aruzla şiirler yazmıştır.
- Âşık Ömer, Ömer mahlasının yanı sıra Derviş Nihani ve Adli mahlaslarını da kullanmıştır.
- Âşık Ömer'in Türk şiirine getirdiği yeniliklerden biri de 58 dördükten oluşan "Şairnâmesi"dir. Bu şiirinde döneminde ve öncesinde yaşamış olan 47 âşık ve 88 şairden söz etmiştir.
- Âşık Ömer aynı zamanda İstanbul'un semtlerini anlatan destanları ve hayvanlarla ilgili uzun destanlarıyla da ünlüdür.
- Şiirlerinde aşk, tabiat konularının yanı sıra kahramanlık ve tasavvufia ilgili konuları da işlemiştir.

Ercişli Emrah

Hayatı hakkındaki bilgiler eserlerinden yola çıkılarak oluşmuştur. Pir elinden bade içtiği bilinmektedir. Âşık üzerine ilk araştırmayı Murat Uraz yapmış fakat âşığı gün ışığına Fuat Köprülü çıkarmıştır.

Ercişli Emrah ve Erzurumlu Emrah'ın karıştırılması için araştırmacılar şu özellikleri beyan etmişlerdir.

- Ercişli Emrah badeli âşık iken Erzurumlu Emrah bade içmemiştir.
- Ercişli Emrah'ın şiirleri tamamen halk şiiri tarzındayken Erzurumlu Emrah'ta divan şiirinin etkisi görülür.
- Ercişlinin öğrenim durumu hakkında bilgi yokken Erzurumlu medrese öğrenimi görmüştür.
- Ercişli din, tasavvuf konularıyla ilgilenmezken Erzurumlu bu konularla ilgilenmiştir.
- Ercişlinin şiirlerinde Azerbaycan ve Van'ın ağız özellikleri görülürken Erzurumlu'nun şiirlerinde Arapça, Farsça sözcükler bulunmaktadır. Hayatı etrafında oluşan "Ercişli Emrah ve Selvihan Hikâyesi" aşk konulu hikâyeler arasındadır.

Gevherî

- Birçok kaynakta adının Mustafa veya Mehmet olduğu söylenir. Ordu şairi olup divan katipliği yapmıştır.
- Hem aruz hem heceyle şiirler yazmış,
- Arapça, Farsça sözcükleri yoğun olarak kullanmıştır. Şiirlerinde aşk, tabiat, ayrılık konularını işlemiş ve musikiyle ilgilenmiştir.

Karacaoğlan

- Doğum ve ölüm tarihleri kesin olarak bilinmemekle birlikte gerçek adının Hasan, Halil, Mehmet, İsmail olduğu görüşleri bulunmaktadır.
- Karacaoğlan'a birçok şehir ve ülke sahip çıktığı için mezarının nerede olduğu da kesin olarak bilinmemektedir.

Türk âşık şiiri geleneğinde, hakkında en çok bildirilen, kitap yayımlanan âşık Karacaoğlan'dır. Çukurova yöresinde yetişen âşıklar özellikle Karacaoğlan'dan etkilenmiştir.

- Şiirlerinin dili derlendiği bölgenin dil özelliklerini yansıtırken yer yer sanatlı söyleyişler de görülür. Şiirlerinde aşk, sevgi, tabiat konularının yanı sıra az da olsa dinî konuları işlemiştir.

Kayıkçı Kul Mustafa

Ordu şairidir. Doğum ve ölüm tarihleri tam olarak bilinmemektedir. Şiirlerini sade bir dille ve akıcı bir üslupla yazmıştır.

Kuloğlu

Hayatı hakkındaki bilgiler sınırlıdır fakat asıl adının Mustafa olduğu bilinmektedir. Şiirlerinin dili sadedir. Aşk ve kahramanlık konularını kaleme almıştır.

Öksüz Âşık

Gerçek adının Ali olduğu bilinmektedir. Şiirlerini sade bir dil ve samimi bir üslupla oluşturmuştur.

18. Yüzyıl Âşıkları

Bu yüzyılın âşıkları önceki yüzyıla göre güçlü değildir. Geneli ordu şairi olup hayatları hakkındaki bilgiler cönlüklerden elde edilmiştir.

Levnî

- Bu yüzyılın en önemli âşığıdır. Gerçek adı Abdülcemil Çelebi'dir. Edirneli olan âşığın, âşıklığının yanı sıra hattatlığı, ressamlığı ve minyatür ustalığı da dikkati çekmektedir.
- Atasözleri Destanı ve Selanik- İstanbul yolculuğunu konu alan, Tekerleme'si türünde ilk örnekler olması açısından önem arz etmektedir. Levnî mahlası renk dünyasını işaret etmektedir.

Âşık Halil

Hem heceyi hem aruzu kullanan âşık Bursalıdır. Ömrünün son dönemlerinde yazdığı şiirlerinde din-tasavvuf konularını da işlemiştir.

Bu yüzyılda yukarıda belirtilen âşıkların yanı sıra "Âgâhî, Âşık Ali, Âşık Ahmet, Âşık Bağdadî, Âşık Derûnî, Âşık Nigârî" de bulunmaktadır.

19. Yüzyıl Âşıkları

Bu yüzyıl âşıkları hakkında daha fazla bilgi bulunmaktadır. Yüzyıl âşıkları hecenin yanı sıra aruzu da kullanmışlardır. Aynı zamanda dönem âşıklarının geneli bir tarıkata bağlanmıştır.

Çıldırli Âşık Şenlik

- Ardahan ilinin Çıldır ilçesinin Suhara beldesinde doğmuştur. Doğu Anadolu ve Azerbaycan'da tanınan ünlü saz şairimizdir.
- Edebiyatımızda 180 şiirinin yanı sıra "Salman Bey, Latif Şah, Sevdakâr Şah" isimlerinde hikâyeleri de bulunmaktadır.

Doğaçlama da, muamma çözme de ve atışma yapma da en başarılı usta âşıklar arasında bulunmaktadır.

Bayburtlu Zihnî

- Asıl adı Mehmet Emin olan âşık, hem hece hem de aruzla şiirler yazmıştır.
- Âşığın eğitim durumu hakkında araştırmacılar medrese eğitimi aldığı görüşündedir. Asıl mesleği kâtiplik olan âşık, devletin farklı yerlerinde görev yapmıştır.
- İsyankâr ruhunu şiirlerine yansıtmış ve "Sergüzeştname" adlı eserinde, manzum olarak hikâye etmiştir.
- Hayattayken divan oluşturup saraya sunan birkaç halk şairi arasındadır. Aynı zamanda Bayburtlu Zihnî, âşıklık ve şairliğinin yanı sıra iyi bir nesir yazarıdır.
- Aruzla yazdığı şiirlerinin dili çok ağırken heceyle yazdığı şiirlerinde dili daha sadedir. Heceyle yazdığı şiirlerde aşk, gurbet konularını işlemiştir. Aynı zamanda taşlama türünde de başarılıdır.

Dadaloğlu

- Asıl adı Veli olan âşık, Oğuzların Avşar boyuna mensuptur. Göçebe avşarlar arasında yetiştiği için onların sözcüsü durumundadır.
- Bulunan 130 şiirinin tamamını heceyle yazmıştır.
- Sanat endişesi taşımadan oluşturduğu şiirlerinin konusu Avşar aşiretinin hayatıdır.
- Şiirlerinde atasözü, deyim ve vecize değerindeki sözlerin önemli yeri vardır.

Çiçek Dağı

Alaydım da cura sazım dizime
Çekseydim sürmeler ala gözüne
Cihan güzel olsa gizmez gözüme
Sende bir günahım var Çiçek Dağı

Dadaloğlu görülüyor borandan
Yıkılın şu dağlar kalksın aradan
Elbeyli'den geldim kuru yaradan
Sende bir günahım var Çiçek Dağı

(Dadaloğlu)

Dertli

- Bolu ilinin Gerede ilçesinin Şahnalar köyünde doğmuştur. Asıl adı İbrahim olan âşık, öğrenim görmemiştir. Birçok şehri gezip semai kahvelerinde çalıp muamma çözerek gününü geçirmiştir.

- Hem heceyi hem aruzu kullanmış fakat hece ile yazdığı şiirlerinde daha başarılı olmuştur.
- Saz ve fes üzerine söylediği şiirleriyle ünlü olmuştur.
- Şiirlerinde genel olarak beşerî aşk, din, tasavvuf, toplumsal konular, tabiat, hiciv, gurbet, sıkıntı konularını işlemiştir.
- Aruz vezniyle yazdığı şiirlerinin dili ağırdır. Kendinden sonra gelen birçok şairi etkilemiştir.

Erzurumlu Emrah

- Erzurum ilinin Ilıca beldesinin Tambura köyünde doğmuştur. Sevdığı bir kıza kavuşamaması üzerine birçok şehri gezmiş âşık toplanmalarına katılmıştır.
- Şiirlerinde Şikeste Emrah, Bıçare Emrah mahlaslarını da kullanmıştır. Hem hece hem aruzla şiirler yazmıştır.
- Şiirlerinde halk kültüründen "atasözleri, deyimler, beddualar" örnekler bulunmaktadır.
- Şiirlerinde tabiat, gurbet, tasavvuf, kader, sevgiliden şikâyet gibi konuları işlemiştir.
- Âşık, hem saz hem klasik şiirden örnekler verdiği için söz sanatlarını da başarıyla kullanmıştır.

Seyrânî

- Asıl adı Mehmet olan âşık, Kayseri ilinin Develi ilçesinde doğmuştur. Medrese öğrenimi görmüş, pir elinden bade içmiştir.
- İstanbul'a gittiği zamanlarda âşık fasıllarına katılır ve muamma çözer. Saraya karşı kullandığı dilden dolayı İstanbul'dan kaçmak zorunda kalmıştır.
- Heceyle yazdığı şiirlerinin dili sadeysen aruzla yazdığı şiirlerinde ağır bir dil kullanmıştır.
- Şiirlerinde cinas önemli yer tutmaktadır. Atasözlerini ve deyimleri ustalıkla kullanmış, taşlama türünde ün yapmıştır.
- Şiirlerinde haksızlık, iki yüzlülük, bilgisizlik gibi sosyal konuları da ele almıştır.
- Aynı zamanda şiirlerinde kendine yardım eden kişileri de anlatmıştır. Bunun yanı sıra dini kötüyü kullanan yanlış yorumlayanları da eleştirmiştir.

Sümmânî

Erzurum ilinin Narman ilçesinin Samikale köyünde doğmuştur. Badeli âşıklarımızdan olan Sümmânî, hayatını çiftçilik yaparak sürdürmüştür. Şiirlerinden hareketle iyi bir öğrenim gördüğü söylenebilir.

20. Yüzyıl Âşıkları

Âşık şiirinin çok güçlü olduğu dönemdir. Yüzyıl âşıklarının genel millî bütünlüğü eserlerinde işlemişlerdir.

Âşık Murat Çobanoğlu

Doğu Anadolu Bölgesi âşıklarımızdandır. 1 Kasım 1940 tarihinde Kars'ta doğmuştur. Âşık Gülistan Çobanlar'ın oğludur. Badeli âşıklar grubundadır. Saz çalmayı, âşık makamlarını, geleneği babasından öğrenmiştir. 26 Mart 2005 tarihinde vefat etmiştir.

Kağızmanlı Hıfzı

Yüzyılın ilk çeyreğinde yetişmiştir. Divan şiirinden hiç etkilenmemiş, daha çok ağır türünde lirik şiirler söylemiştir.

Efkârî Baba

Âşık Efkârî olarak da anılan şair, Konya Âşıklar Bayramı'na katıldıktan sonra ünlenmiştir.

Âşık Müdâmi

Alışır ile Gül, Seyfîzülyezen adlı halk hikâyelerini derleyen sanatçıdır. Divan ve tekke şiirlerinin etkisinde de kalmıştır.

Şeref Taşlıova

Anadolu, Azeri ve İran kültürü ile yoğrulmuş birikimi ile önemli saz şairlerinden biridir. Çeşitli radyolarda âşıklık geleneği, halk hikâyelerinin sınıflandırılması konusunda eğitici programlar yapmıştır.

Âşık Osman (Taşkaya) Feymânî

- Çukurova Bölgesi âşıklarımızdandır. Osmaniye ilinin Kadırlı ilçesinin Azaplı köyünde 2 Mayıs 1942 tarihinde dünyaya gelmiştir. Yetişmesinde Âşık Mehmet Cihangiroğlu'nun yanı sıra manevî usta olarak Karacaoğlu gösterilir.
- Rüyasında gördüğü, koyu yeşil elbiseli bir zatın ona Feymânî diye seslenmesi sonucu bu mahlası kullanmıştır.
- Halk şiirinin birçok türünde eser vermekle birlikte atışmaları başarılı ve öğreticidir.
- Taşlamaları ünlüdür. Şiirlerinde tabiat ve ormanın ayrı bir yeri bulunmaktadır.
- Bölgede saz eşliğinde şiir söyleyen ilk âşıklar arasında bulunmaktadır. Hayattayken adına şenlikler düzenlenen ilk âşık olma özelliğine sahiptir.
- Çukurova'da şiirleri bestelenen ilk âşık yine Feymânî'dir. Muamma çözmeye başarılı olan ve ince bir ruha sahip olan Feymânî bazı tasavvuf unsurlarını da ön plana çıkarmıştır.

Âşık Veysel Şatıroğlu

- İç Anadolu Bölgesi âşıklarımızdandır. Bir gözünü çiçek hastalığından dolayı kaybetmiş, diğerini de sağ öküzü boynuzuna kurban vermiştir. Okula gitmemiş, saz dersi almış, âşıklığa başlamıştır. Veysel'in tanınmasında Ahmet Kutsi Tecer'in katkısı büyüktür.
- Doğaçlama söyleme, saz öğretmenliği ve İstanbul Radyosu'nda yaptığı programla bütün yurttan tanınmıştır.
- Şiirlerinde yaşadığı toplumun kültürel değerlerini, Atatürk ve Cumhuriyeti, ayrılığı, gurbeti, vatan sevgisini işlemiştir.

OABT Çıkış Soru

Türk süsleme sanatının önde gelen minyatürcülerindendir. Asıl adı Abdülcelil Çelebi'dir. Aslen Edirneli olup daha sonra İstanbul'a gelmiş ve burada ölmüştür. *Atalar Sözü Destanı*'yla ünlenmiştir.

Bu parçada anlatılan sanatçı aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Güvahi B) Âşık Ömer C) Bayburtlu Zihni
D) Levnî E) Gevherî

Çözüm

"Türk süsleme sanatının önde gelen minyatürcülerindendir." ve "*Atalar Sözü Destanı*" ipuçlarından seçeneklerde yer alan Levnî'ye ulaşılır.

Cevap D

Örnek Soru

— Türk şiirine getirdiği yeniliklerden biri de 58 dörtlükten oluşan Şairname adlı eseridir. Bu eserlerinde, döneminde ve öncesinde yaşamış olan birçok şairden söz etmiştir.

Bu parçanın başına aşağıdakilerden hangisi getirilmelidir?

- A) Karacaoğlu'nın
B) Gevherî'nin
C) Levnî'nin
D) Ercişli Emrah'ın
E) Âşık Ömer'in

Çözüm

17. yüzyıl âşıklarından Âşık Ömer medrese eğitimi görmüş hem aruzla hem heceyle şiirler yamıştır. Şairname adlı eserinde ise döneminde ve öncesinde yaşamış olan 47 âşık ve 88 şairden söz etmiştir.

Cevap E

ÇÖZÜMLÜ TEST

1. Aşağıdakilerden hangisi "âşık edebiyatı"nın özelliklerinden biri değildir?

- A) Şiirde genel olarak kullanılan nazım birimi ikiliktir.
B) Hece ölçüsünün 7, 8, 11'li kalıpları çok kullanılmıştır.
C) Şiirde kullanılan dil yalındır.
D) Doğaçlama olarak şiirler söylenmektedir.
E) Daha çok yarım uyak kullanılmış, cinsalara yer verilmiştir.

2. Aşağıdakilerden hangisi âşık şiirinin yazılı kaynakları arasında bulunmaz?

- A) Cönkler
B) Tezkireler
C) Kutadgu Bilig
D) Menakıbnâmeler
E) Divanü Lügâtî't-Türk

3. Cönklerle ilgili aşağıda verilen bilgilerden hangisi yanlıştır?

- A) Halk arasında dana dili olarak da adlandırılır.
B) Âşık şiirinin yanı sıra divan şiirlerinden de örneklerin olduğu defterlerdir.
C) Genellikle dikey olarak yukarıdan aşağı doğru açılmaktadır.
D) Arap harfleriyle yazılmaktadır.
E) Cönklerde bir konu sınıflaması da bulunmaz.

4. Aşağıdaki âşıklardan hangisi badeli âşık değildir?

- A) Ercişli Emrah
B) Âşık Müdâmi
C) Çıldırli Âşık Şenlik
D) Âşık İshak Kemali
E) Âşık Şeref Taşlıova

5. Aşağıdakilerden hangisi, âşık şiirinde konu ve ezgilerine göre gruplandırıldığında dışarıda kalır?

- A) Koçaklama koşmalar
B) Murabba koşmalar
C) Güzelleme koşmalar
D) Ağır koşmalar
E) Taşlama koşmalar

6.

- I. Şiirler saz eşliğinde icra edilir.
II. Âşık edebiyatı yaratıcıları "ozan, kalem şairi, saz şairi" gibi adlarla da anılır.
III. Âşıklar, şiirlerinin son dörtlüğünde mahlaslarını söylemektedir.

Âşık edebiyatıyla ilgili yukarıda verilen bilgilerden hangileri doğrudur?

- A) I ve II B) I ve III C) II ve III
D) Yalnız I E) I, II ve III

7. "Ozan ve Bahşi" sözcüklerinin yerine kullanılan "âşık" sözcüğü, hangi yüzyılda kullanılmaya başlanmıştır?

- A) 16. yüzyıl
B) 17. yüzyıl
C) 18. yüzyıl
D) 19. yüzyıl
E) 20. yüzyıl

8. Aşağıdaki âşıklardan hangileri çöğür şairidir?

- A) Bahşi / Çırpanlı
B) Hayalî / Ozan
C) Geda Muslî / Köroğlu
D) Öksüz Dede / Bahşi
E) Kul Mehmed / Çırpanlı

9. Türk şiirinde "şaimâne" örneği ilk kez aşağıdaki âşıkların hangisi tarafından kaleme alınmıştır?

- A) Kul Mehmed
- B) Öksüz Dede
- C) Ercişli Emrah
- D) Âşık Ömer
- E) Erzurumlu Emrah

10. Aşağıdakilerden hangisi 17. yüzyıl âşıklar arasında yer almaz?

- A) Levnî
- B) Ercişli Emrah
- C) Gevherî
- D) Karacaoğlu
- E) Kayıkçı Kul Mustafa

11. Ercişli Emrah ile ilgili aşağıda verilen bilgilerden hangisi yanlıştır?

- A) Badeli âşıklarımızdandır.
- B) Şiirlerinin tamamı, halk şiiri tarzındadır.
- C) Medrese eğitimi gördüğü için dili ağırdır.
- D) Din, tasavvuf konularıyla ilgilenmemiştir.
- E) Şiirlerinde Azerbaycan ve Van'ın ağız özellikleri görülür.

12. 18. yüzyıl âşıklarından olup asıl adı Abdülcelîl Çelebi'dir. Âşıklığının yanı sıra hattatlığı, ressamlığı ve minyatür ustalığıyla da dikkat çekmiştir.

Yukarıda özellikleri verilen âşık aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Kuloğlu
- B) Levnî
- C) Abdî
- D) Öksüz Âşık
- E) Âşık Ömer

13. Aşağıdakilerden hangisi 18. yüzyıl âşıklar arasında bulunmaz?

- A) Abdî
- B) Âgâhî
- C) Derûnî
- D) Bağdadî
- E) Dadaloğlu

14. 19. yüzyıl âşıklarından olup Ardahan'da doğmuştur. Badeli âşıklar arasındadır. "Salman Bey, Latif Şah" gibi hikâyeleri bulunmaktadır.

Yukarıda bazı özellikleri verilen âşık, aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Çıldırî Âşık Şenlik
- B) Levnî
- C) Dadaloğlu
- D) Kayıkçı Kul Mustafa
- E) Dertli

15.

- I. Hem heceyi hem aruzu kullanmıştır.
- II. İsyankâr ruhunu "Sergüzeştname" adlı eserinde manzum olarak hikâye etmiştir.
- III. Âşıklık ve şairliğinin yanı sıra iyi bir nesir yazarıdır.

Bayburtlu Zihnî hakkında yukarıda verilen bilgilerden hangileri doğrudur?

- A) I, II ve III
- B) I ve II
- C) II ve III
- D) Yalnız II
- E) I ve III

16.

- Asıl adı Veli'dir.
- Şiirlerinin tamamını heceyle yazmıştır.
- Avşar aşiretinin sözcüsü durumundadır.

Yukarıda özellikleri verilen 19. yüzyıl âşığı aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Dertli
- B) Erzurumlu Emrah
- C) Ercişli Emrah
- D) Dadaloğlu
- E) Bayburtlu Zihnî

17. Asıl adı İbrahim'dir, saz ve fes üzerine söylediği şiirleriyle ünlenen 19. yüzyıl âşığı aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Levnî
- B) Dadaloğlu
- C) Kayıkçı Kul Mustafa
- D) Erzurumlu Emrah
- E) Dertli

18. Seyranî ile ilgili aşağıda verilen bilgilerden hangisi yanlıştır?

- A) Asıl adı Mehmet'tir.
- B) Pir elinden bade içmiştir.
- C) Taşlama türünde ustadır.
- D) Şiirlerinde sadece hece ölçüsünü kullanmıştır.
- E) Cinaz, şiirlerinde önemli yer tutmaktadır.

19. Aşağıdakilerden hangileri 20. yüzyıl âşıkları arasında bulunmaktadır?

- A) Âşık Çobanoğlu / Âşık Veysel
- B) Sümmânî / Feymânî
- C) Seyranî/ Dertli
- D) Bayburtlu Zihnî / Dadaloğlu
- E) Erzurumlu Emrah/ Levnî

20. Hayattayken adına şenlikler düzenlenmiş ilk âşık olma özelliğine sahip olan 20. yüzyılın âşığı aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Âşık Veysel
- B) Âşık Çobanoğlu
- C) Âşık Feymânî
- D) Âşık Sümmânî
- E) Âşık Seyrânî

ÇÖZÜMLER

1. Şiirde genel olarak kullanılan nazım birimi dördüktür. İkilik az kullanılır.
Cevap A
2. Âşık şiirinin yazılı kaynakları arasında "cönkler, tezki-reler, seyahatnâmeler, menakıpnâmeler, Divanü Lügâ-ti't-Türk " bulunmaktadır.
Cevap C
3. Cönkler genel olarak dikey olarak oluşturulurken yukarıdan aşağıya doğru değil, aşağıdan yukarıya doğru açılmaktadır.
Cevap C
4. A, B, C, E seçeneklerindeki âşıklarımız badeli âşıklarımız arasında bulunurken D'deki, Âşık İshak Kemali usta-çırak ilişkisiyle yetişmiştir.
Cevap D
5. Konu ve ezgilerine göre koşma şekli "koçaklama, güzelleme, taşlama, ağıt, semai, varsağı" şeklindedir.
Cevap B
6. I, II ve III. maddelerde verilen yargıların hepsi âşık edebiyatının özellikleri arasında yer almaktadır.
Cevap E
7. "Ozan ve Bahşi" sözcüklerinin yerine "Âşık" sözcüğü 16. yüzyılda kullanılmaya başlanmıştır.
Cevap A
8. 16. yüzyıl çöğür şairleri Geda Muslî ve Koroğlu'dur.
Cevap C
9. İlk örnek 17. yüzyıl âşıklarından olan Âşık Ömer'in 58 dördüktükten oluşturduğu, döneminde ve öncesinde yaşamış olan 47 âşık ve 88 şairden söz ettiği "şairnâmesi"dir.
Cevap D
10. B, C, D, E seçeneklerindeki âşıklar 17. yüzyıl âşıkları arasında yer alırken A'daki âşık 18. yüzyıl âşıklarındandır.
Cevap A
11. Ercişli Emrah şiirlerinde sade bir dil kullanmıştır.
Cevap C
12. Yukarıda özellikleri verilen 18. yüzyıl âşığı B seçeneğinde verilen Levnî'dir.
Cevap B
13. A, B, C, D seçeneklerindeki âşıklar 18. yüzyıl âşıkları arasında bulunurken E'deki Dadaloğlu 19. yüzyıl âşığıdır.
Cevap E
14. Yukarıda özellikleri verilen 19. yüzyıl âşığı, Çıldırî Âşık Şenlik'tir.
Cevap A
15. I, II ve III. maddelerde Bayburtlu Zihni ile ilgili verilen bilgilerden hepsi doğrudur.
Cevap A
16. Yukarıda özellikleri verilen 19. yüzyıl âşığı Dadaloğlu'dur.
Cevap D
17. Bazı özellikleri verilen 19. yüzyıl âşığı Dertli'dir.
Cevap E
18. Seyranî şiirlerinde sadece hece ölçüsünü kullanmamış, aruz ölçüsüyle de şiirler yazmıştır.
Cevap D
19. A seçeneğinde verilen âşıklar 20. yüzyılın önemli temsilcileridir.
Cevap A
20. Belirtilen bu özelliğe sahip olan 20. yüzyıl âşığı, "Âşık Feymânî"dir.
Cevap C

C. TEKKE - TASAVVUF (DİNİ-TASAVVUFİ TÜRK EDEBİYATI) EDEBİYATI

Türklerin 9. yüzyıldan itibaren İslamiyeti kabul etmeye başlamalarıyla tekke edebiyatı da oluşmaya başlamıştır. Tasavvufun, Orta Asya'da Türkler arasında yayılmasıyla bu düşünce eserlere de yansımıştır. Kendisini hikmete ve Allah'ı bilmeye adanmış olarak verilen "vahdet-i vücûd ve vahdet-i şuhûd" gibi prensiplere dayanan tasavvuf, Ahmed Yesevî, Molla Camî, Muhyiddin Arabî gibi mu-tasavvurlarca İslam'ın fikrî temellerine oturtulmaktadır. Tasavvufun Anadolu'da yayılmasında Ahmed Yesevî'nin katkısı büyüktür.

Dini-tasavvufî Türk edebiyatının aslı temaları, kişiye ilk olarak Allah'ı tanıtmak, nefsi terbiye etmek ve ilim öğ-retmektir. Tasavvuf, gönlünü Allah sevgisine bağlama, zühd ve takva ile ruhu temizleyip, Hakk'ın ahlakı ile ah-laklanmak, masivâdan ilgiyi kesip sonsuz mutluluğa er-mek olarak aktarılır. Dolayısıyla tasavvufta ana merkezi oluşturan usûl-i aşere (on kural) yol göstericidir. Bunlar:

- Tevbe (Pişmanlık)
- Zühd (Allah için masivâdan yüz çevirme)
- Tevekkül (Allah'ın katında olana güvenme)
- Kanaat (Tok gözlü olma)
- Uzlet (Günaha girmemek için toplumdan ayrı ya-sama)
- Zikir (Allah'ı anma)
- Sabır (Başa gelen musibetlerden dolayı sızlanma-ma)
- Hakk'a dönme (Masivâdan el etek çekip Allah'a yönelme)
- Murakabe (Kulun, her şeyi Allah'ın gördüğüne inanması)

İslam'da tasavvuf dört ana dönem geçirmiştir. Bunlar:

1. Hz. Muhammed ve Asr-ı Saadet Dönemi:

Hz. Muhammed'in hayatta olduğu ve tek mürşit olarak ona uyulduğu zamandır.

2. Tâbiûn Dönemi:

Sahâbileri görenler dönemidir. Kur'an'ın, sünnetin miras olarak bırakıldığı dönemdir.

3. Tâbe-i Tâbiûn Dönemi:

Asr-ı saadetin üçüncü kuşağını oluşturanların dönemidir.

4. İlk Sûfiler Dönemi:

İlk Sûfî adını kullanan, Ebu Haşim el-Küfî'dir. Kendi adıyla anılan tekkesini açmıştır. Tarikatlar bu zamandan son-ra oluşmaya başlamıştır.

Dini-tasavvufî Türk edebiyatının ilk örnekle-rini Yusuf Has Hacib'in "Kutadgu Bilig"inde ve Ahmet Yesevî'nin "Divân-ı Hikmet"inde görmekteyiz.

Tekke edebiyatının belli başlı özellikleri şu şekildedir:

1. Bu edebiyatın amacı, insanlara tasavvufî düşünceyi aşılamaktır.
2. Allah aşkı, Allah'a ulaşmanın yolu, dün-yanın geçiciliği, insan sevgisi, ölüm gibi konuları insanlara öğretmeyi amaç edin-miştir.
3. Tekke edebiyatında şiirlerin nazım birimi dördüktür. En çok yarım uyak kullanılmıştır.
4. Şiirlerde dinî bir lirizm görülmektedir.
5. Şiirlerde hece ölçüsü de kullanılmıştır.
6. Şiirlerin geneli ezgilidir.
7. Şiirlerde, söz sanatlarına fazla yer veril-memektedir.

Tekke edebiyatında kendine ait bir nazım şekli, vezni, kafiye sistemi bulunmamaktadır. Divan edebiyatının aruzlu nazım şekilleriyle âşık tarzı geleneğinin heceli nazım şekilleri kullanılmıştır. Fakat Dini-tasavvufî halk şiirrin-de çeşitli konularda yazılmış çok sayıda nazım türü bulunmaktadır. Abdurrahman Güzel'in tasnifine göre beş başlıkta incelenir.

Tekke Edebiyatı Nazım Türleri

Allah Hakkında Yazılan Türler

İlâhî: Dinî, ahlakî düşünceleri içeren manzumelerdir. Allah'ın birliğini, kudretini belirten şiirlerdir. Hem hece hem aruzla yazılırken farklı tarikatlarda farklı isimler kul-lanılmıştır. Mevlevilerde "cumhur", Gülşenîlerde "tapug", Halvetîlerde "durak", Alevî - Bektaşî edebiyatında ise "nefes" ismini almıştır.

Tevhid: Allah'ın varlığı, birliği üzerine yazılmıştır. Ayet ve hadisler mealen veya telmihen tevhidlerde kullanılmıştır.

Münacaat: Allah'a yalvarıp yakarmak amacıyla kaleme alınan manzum ve mensur türdür.

Elifnâme: Allah'ın varlığı, birliği; peygamber ve devrin büyükleri olan mutasavvıflar hakkında yazılan övgü şi-irleridir.

Peygamber Hakkında Yazılan Türler

Mevlid: Hz. Muhammed'in doğumunu anlatan şiirlerdir. Süleyman Çelebi'nin, "Vesiletü'n- Necât" adlı eseri bu tür-rün en güzel örnekleri arasındadır.

Na't: Hz. Muhammed'i övmek amacıyla yazılan eserlere denir.

Sîretü'n-Nebî: Hz. Muhammed'in hayatını, mucizelerini, ahlakını, gazalarını ele alan nazım ve nesir şeklinde oluşturulan türdür.

Mucizât-ı Nebî: Hz. Muhammed'in mucizelerini anlatan eserlere denir.

Hicretname: Hz. Muhammed'in Mekke'den Medine'ye göçünü anlatan şiirlerdir.

Miracname: Genel olarak kaside ve mesnevi nazım şekliyle yazılmaktadır. Hz. Muhammed'in Recep ayının 27. gecesini "Burak" ile göğe yükselerek Allah'la görüşmesini anlatan türdür.

Hilye: Hz. Muhammed'in fiziki özelliklerini, şiirle resmeden eserlere denir.

Gevhernâme: Hz. Muhammed'in vasıfları hakkında yazılan eserlere denir.

İslam'ın Beş Şartı Hakkında Yazılan Türler

Ramazannâme: Ramazan ayının faziletlerini, orucun faydalarını anlatan manzumelere denir.

Salatnâme: Namaz hakkında yazılan manzume eserlere denir.

Oruçnâme: Ramazan ayının özelliklerini anlatan manzumelere denir.

Hacnâme: Hac yolculuğuyla ilgili oluşturulan manzumelere denir.

Din, Tasavvuf Büyükleri Hakkında Yazılan Türler

Makel-i Hüseyin: Hz. Hüseyin'in şehit edilmesiyle ilgili manzum ve mensur şekilde kaleme alınan eserlere denir.

Alinâme: Hz. Ali hakkında oluşturulan manzumelere denir.

Düvaznâme: On İki İmamı övmek amacıyla yazılan manzumelere denir.

Faziletname: Hz. Muhammed'in, dört halifenin ve Hz. Ali'nin iyiliklerini anlatan manzum türdür.

Masurnâme: Halîf-i Mansur'un hayatını anlatan manzumelere denir.

Mersiye: Tarikat büyüklerinin ölümü üzerine yazılan manzumelere denir.

Methiye: Genel itibarıyla kaside tarzında oluşturulan, dört halifenin, ashâb-ı kirâmın ve velilerin övüldüğü manzumelere denir.

Dini İnanç ve Tasavvufi Düşüncelerle İlgili Türler

Hikmet: Ahmet Yesevi'nin, İslamiyet'in esaslarını Türk'lere öğretmek, tarikat adabını ve inceliklerini müritlere telkin edebilmek amacıyla yazdığı manzumelere denir.

Vücdnâme: İnsanın yaratılışıyla ilgili yazılan eserlere denir.

Devriye: Yaratılışın başlangıcı ve sonu, varlığın nereden gelip nereye gittiğini anlatan şiirlere denir.

Nutuk: Tarikata yeni giren müritlere tarikat adabını anlatan manzumelere denir.

Nasihâtname: "Pendnâme" adıyla da anılan bu tür, insanlara yol göstermek amacıyla kaleme alınmıştır.

Vasiyetname: Din ve devlet büyüklerinin ölümünden sonra geride kalanlara buyurdıkları istekleri, manzum ve mensur tarzda konu edinen eserlere denir.

Şathiye: Allah'a ulaşmanın yollarını anlatan ve Allah ile tevellüf, şakalı bir edayla konuşur gibi yazılan manzumelere denir.

Nevruzname: Baharın, geleneksel takvime göre yeni yılın başlangıcını müjdeleyen, nevruzu anlatan manzumelere denir.

Tekke ve tasavvufi çevrede yazılan mensur, manzum-mensur karışık eserler, genellikle Anadolu ve Balkanların İslamlaşmasını, Türkleşmesini anlatmaktadır. Bu eserlerin en önemlileri şu şekildedir.

Hamzanâme: Hz. Hamza'nın kahramanlıklarını konu eden efsanevi hayatını anlatan eserdir.

Cenknâme: Bu türde genel olarak Hz. Ali'nin kahramanlıkları anlatılmıştır.

Battalnâme: Battal Gazi'nin Bizans'a karşı yaptığı savaşlardaki kahramanlıklarını anlatan epik destan tarzındaki menkıbelerdir.

Saltuknâme: Anadolu ve Balkanların Türkleşmesinde önemli yeri olan Sarı Saltuk adlı dervişin hayatını anlatan dini- destani bir eserdir.

Menâkıpnâme: Velilerin kerametlerini konu alan türdür.

Anadolu Dışında Dini-Tasavvufi Türk Edebiyatı

Ahmed Yesevi

- 11. yüzyılın sonları ve 12. yüzyılın başlarında yaşamıştır. Ahmet Yesevi, Taşkent'te Sirdarya çevresinde özellikle göçebe yaşayan Türkler arasında önemli bir yere sahiptir.
- Din- tasavvuf konularını anlatmıştır. İslam esaslarını, tarikat âdab ve erkanını sade bir dille "Hikmet" adı verilen manzumelerinde anlatmıştır.

• İslamiyet'in Orta Asya'da yayılmasında büyük rolü olmuştur.

• Şiirlerini didaktik mahiyetle kaleme alır. Şiirlerinde, Allah ve Hz. Muhammed sevgisini, dini-ahlaki öğütleri, ahiret alemi gibi kavramları, asıl hareket noktası olarak ele almıştır.

• Hikmetlerini Türkçe yani dönemin Türk dili olan Hakâniye Türkçesi ile kaleme almıştır.

• Kurduğu Yesevi tarikatı, Anadolu'da kurulan bütün tarikatlara örnek teşkil etmiştir.

• **Önemli iki eseri "Divân-ı Hikmet ve Fakrname"dır.**

Süleyman Hakim Ata

- Ahmet Yesevi'nin halifesi ve mürididir. Türk dili ve kültürünün yayılmasında önemli yeri bulunmaktadır.
- Nerede ne zaman doğduğu hakkında bilgi bulunmakla birlikte 1186-87'de vefat ettiği bilinmektedir.

• Ahmet Yesevi gibi sade bir dille şiirler yazmış; Allah'a Peygamber'e duyduğu sevgi, muhabbetten söz etmiştir. Aynı zamanda Ahmet Yesevi'ye duyduğu bağlılık şiirlerinde önemli yer tutmaktadır.

• **Önemli üç eseri "Bakırgan Kitabı, Ahir Zaman Kitabı, Meryem Kitabı"dır.**

Şâh İsmâil Safavî Hatayî

- Dini-tasavvufi Türk edebiyatında farklı türlerde şiirler söyleyip şairlik yönünü ortaya koymuştur.
- Anadolu'da Şii-Alevî kesim üzerindeki tesiri, günümüzde de devam eden şair ve devlet adamıdır.

Mahdumkulu

- Buhara ve Hive'de iyi bir medrese öğrenimi görmüştür. Türkmenistan'da Ahmed Yesevi temsilcisi ve Nakşibendî şeyhidir.
- Gerçek anlamda Ahmed Yesevi ve Yunus Emre'nin takipçisidir. Beslendiği kaynak Kur'an ve hadislerdir. İslam dinini ahlaki şiirlerinde işlemiştir.

Anadolu'da Dini-Tasavvufi Türk Edebiyatı

Tasavvuf, Türk toplumunun halk kitleleri arasında, heyecan uyandıran bir inanç, eğitim ve aşk uyandıran bir hadise olarak başlamıştır. Anadolu sahasında bu edebiyatın kurucusu olarak Yunus Emre kabul edilir. İslamî emirleri halkın anlayabileceği şekilde hece vezni ve dörtlüklerle yazmıştır.

Yunus Emre

- Hayatı hakkında çok az bilgi bulunmaktadır. Bilgilerin çoğu da rivayetlerden meydana gelmiştir.
- Yunus Emre'nin tasavvufi hayatında Tapduk Emre'nin önemli bir yeri vardır. Yunus Emre; tefsir, hadis, kelem, tasavvuf gibi İslami ilimleri okumuştur.
- 13. yüzyılın ikinci yarısında ve 14. yüzyılın ilk yarısında yaşadığı bilinmektedir.
- Şiirlerinde mahlas olarak, Âşık Yunus, Bî-çare Yunus, Miskin Yunus, Derviş Yunus gibi adlar kullanmıştır. Sevilen bir kişilik olmasından dolayı Anadolu'nun bir çok yerinde ve Azerbaycan'da mezarı bulunmaktadır.
- **Önemli iki eseri "Risâletün- Nushiyye ve Divânı"dır.**

İlim ilim bilmekdür ilim kendün bilmekdür
Sen kendini bilmezsin yâ nice okumakdur
Okumakdan mâni ne kişi hakk'ı bilmekdür
Çün okudun bilmezsin ha bir kırı emekdür

Abdal Mûsa

- 13. yüzyılın sonu ile 14. yüzyılın başlarında yaşamıştır. Horasan'dan gelip Antalya'nın Eimâli Kazası'nda dergahını kurup "Alp-Erenler" yetiştirdiği bilinmektedir.
- Batı Anadolu'da şöhet kazanan menkıbeleri ile Osmanlı Devleti alperenlerindendir. Vefat tarihi hakkında kesin bilgi bulunmamaktadır.

Kaygusuz Abdal:

- 14. yüzyılın sonu ile 15. yüzyılın ilk yarısında yaşamıştır.
- Tasavvuf şairi olup dini-tasavvufi Türk edebiyatının Yunus Emre'den sonra en önemli temsilciler arasındadır.
- Asıl adı Gaybî olan Kaygusuz, iyi bir tahsil görmüştür. Abdal Musa'nın müritlerindendir.
- Şiirlerinde "Kaygusuz Abdal, Kul Kuygusuz, Sarayî, Miskin Sarayî" mahlaslarını kullanmıştır.
- Kaygusuz Abdal'ın manzum, mensur ve manzum-mensur olarak birçok eseri bulunmaktadır.

Manzum Eserleri:

1. Divân
2. Gülistân
3. Gevhername
4. Minbername
5. Mesnevi-i Baba Kaygusuz

Mensur Eserleri:

1. Budalanâme
2. Vücûdnâme
3. Kitâb-ı Miğlâte
4. Risâle-i Kaygusuz Abdal

Manzum-Mensur Eserler:

1. Saraynâme
2. Dil-güşâ

Said Emre

- 13. yüzyılın sonu ile 14. yüzyılın ilk yarısında yaşadığı bilinmektedir.
- **Hacı Bektaş Velî'nin müritlerinden olduğu ve onun Makâlât adlı eserini, Arapçadan Türkçeye çeviren "Sadeddin" isimli kişi olduğu söylenmektedir.**
- Rivayetlerde Said Emre'nin Yunus'un öğrencisi olduğu da söylenmektedir.

Hacı Bayram Veli

- 14. yüzyılın sonu ile 15. yüzyılın ilk yarısında yaşamıştır. Gerçek adı Nûman'dır. İyi bir medrese eğitimi görmüş, müderrislik yapmıştır.
- Şeyhi Hamudiddin Aksarayî'den el almıştır. Halvetiye ve Nakşibendiye tarikatlarını birleştirip Bayramiye tarikatını kurmuştur.
- Hacı Bayram Veli'nin, Anadolu'daki tasavvufi hayatın yayılmasında büyük katkısı olmuştur. Akşemseddin, Eşrefoğlu Rûmî gibi birçok zat onun yanında yetişmiştir.
- Hacı Bayram Veli'nin yazılı bir eseri olmamakla birlikte onun eseri insandır. Bu bakımdan toplumun hocası olarak büyük hizmette bulunmuştur.
- Aruzla ve heceyle az sayıda yazdığı şathiyye ve ilahi tarzındaki şiirleri bestelenmiştir.

Miskin Hacı Bayram sen dünyaya gönül verme
Bir ulu imaretdür alma başa sevdâyı

Eşrefoğlu Rûmî

- 1377'de İznik'te doğmuş, 1470'de vefat etmiştir. Asıl adı Abdullah'tır.
- Eşrefiyye tarikatını kurmuştur. Zahirî ve batınî ilimleri iyi öğrenmiş, Hacı Bayram Veli'den icazet almıştır.
- Şiirlerinde Yunus Emre etkisi görülmektedir. Şiirlerinde hece ve aruz veznini başarıyla kullanmış, lirik şiirinin yanında didaktik manzumeler de kaleme almıştır.
- Didaktik tarzda oluşturduğu nesir türündeki eserlerinde ise halk dilini iyi kullandığı için tasavvufun halk arasında yayılmasına katkı sağlamıştır.

Eserleri:

- Divân
- Tarikatnâme
- Fütüvvetnâme
- Münâcâtname
- Elestnâme
- Müzekki'n- Nüfûs
- Delâilü'n- Nübüvve
- Cinânü'l- Canân

Süleymân Çelebi

- 15. yüzyılın en ünlü mevlit yazarıdır. İyi bir öğrenim görmüş, ömrünün sonuna kadar Bursa Ulu Camii baş imamlığı görevinde bulunmuştur.
- **Ünlü eseri "Vesiletü'n-Necât"tır. Bu eser mesnevi nazım şekliyle yazılmıştır. 732 beyitten oluşan benzeri bulunmayan bir eserdir.**

Kemal Ümmî

- 15. yüzyıl şairlerinden olup asıl adı İsmail'dir. Hayatı hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır.
- Şiirlerinde Yunus Emre'nin takipçisi olmuş, tasavvufi şiirler söylemiştir.
- Şiirlerinde sade bir Türkçe kullanmış, aruzla yazdığı şiirlerinde de halkın dilinden uzaklaşmamıştır. İlahi tarzında çok başarılı örnekler vermiştir.
- **Divân'ı Türk dili tarihi için önem arz etmektedir. Divân'ında; Allah sevgisi, iyi ahlak, dünyanın faniiliği konularında ve münacat, na't tarzında 2371 beyit vardır.**

Emir Sultan

- Rivayetlere göre Hz. Muhammed'in yedinci göbekten soyuna ulaşan Seyyit Ali isminde Buharalı bir mutasavvıfın oğludur.
- Bursa'da hocası Şemseddin Fenârî'den icazet almıştır. 15. yüzyıl temsilcisi aynı zamanda "Kerametler Sultanı" olarak da anılmıştır.
- Osmanlı Devleti'nin büyümesinde maddi manevî yardımcı olan Emir Sultan, kurduğu tarikatla da devlete yardım etmiştir.
- Genel olarak toplumun hocası olarak bilinir. Birkaç şiir yazmış, bunların dışında eser oluşturmamıştır. 63 yaşında vefat etmiştir.

Dede Ömer Rüşenî

- 15. yüzyılın önemli temsilcisidir. İyi bir öğrenim görmüş, müderrislik yapmıştır.
- Halveti tarikatına intisap etmiş ve Seyyid Yahyâ Şirvânî'den el almıştır.

- Rüşenî'den feyz alanlar arasında Halvetiye'nin Gülşenîye kolunu kuran İbrahim Gülşenî de bulunmaktadır. Adıyla anılan Rüşenîye tarikatı, Halvetiye'nin en büyük kolu olmuştur.
- İlk dönemlerinde aşıkane ve hiciv türünde şiirler yazarken tarikata girdikten sonra dinî, tasavvufî şiirler kaleme alıp sade bir dil kullanmıştır. 1487 yılında Tebriz'de vefat etmiştir.

Eserleri:

- Divân
- Çobannâme
- Neynâme
- Miskinnâme
- Kalemname

Aziz Mahmud Hüdâyî

- 1541 yılında doğup 1648 yılında Üsküdar'da vefat etmiştir. Celvetiye tarikatının kurucusudur. İyi bir eğitim görmüş, müderrislik yapmıştır.
- Bursa'da görev yaptığı bir gün gördüğü rüya üzerine Şeyh Üftade'ye intisap etmiştir.
- Şiirleri genel olarak sade ve hikemî tarzdadır. Vahdet-i Vucûd anlayışına bağlı bir mutasavvıf olan Hüdâyî, hem hece hem aruzu kullanmıştır.
- **Birçok eserde onun için "Mürşid-i Kâmil, Sahip-i Zamân, Kutbül- Aktab" gibi sıfatlar kullanılmıştır. Şiirlerinde din ve tasavvufu fazlasıyla ele almış, bu türün önde gelen temsilcilerinden biri olmuştur.**

Türkçe Eserleri:

- Tarikatnâme
- Divân-ı İlâhiyat
- Tezâkir-i Hüdâi
- Nasâyih ve Mevâiz
- Mirâciye
- Ecvibe-i Mutasavvıfâne

Arapça Eserleri

- Habbetü'l- Mahabbe
- Nefâisü'l- Mecâlis
- Tecelliyât
- Vâkiât
- Câmîu'l - Fedâil ve Kâmîu'r- Reâil
- Fethu'l-Bâb ve Refu'l- Hisâb

Vâhib Ümmî

- Doğumu tam olarak bilinmemekle birlikte ölümü 1595 olarak verilmiştir. Gerçek adı Abdulvahhab-ı Elmalî'dir. Kullandığı mahlaslar "Vâhib Ümmî, Vehhâb, Vâhibî, Vâhâb, Vehabî, Vehâb" şeklindedir.
- Yunus Emre'nin 16. yüzyıldaki temsilcisidir. Divân'ında bulunan 485 şiirin 300'den fazlasını aruzla yazmıştır. Şiirlerinde, dış ahenkten çok içerik önemlidir.

Pir Sultan Abdal

- 16. yüzyılın son yarısı ile 17. yüzyılın ilk yarısında yaşamıştır. Doğum ve ölüm tarihleri tam olarak bilinmemekle birlikte Sivas'ta doğup burada vefat etmiştir.

- Şiirlerinde; Allah, Hz. Muhammed, Hz. Ali, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve birçok veliye olan bağlılığı dile getirmiştir. Şiirlerinde İslam dininin itikadî yönlerinden çok, bazı Batini inanışları ve bağlı olduğu yolun prensiplerini işlemektedir.
- Özellikle Alevi-Bektaşî inanışlarını yoğun olarak ele aldığı şiirlerinde; Allah, peygamberler, dünya, sırat köprüsü gibi unsurların yanı sıra Hz. Ali Ehl-i Beyt, On İki İmam gibi konular üzerinde durmuştur, aynı zamanda şiirlerinde isyancı bir ruh ile sosyal konulara değinmiş, tenkit etmiş ve dinî bilgisini göstermiştir.

Pir Sultanım Abdal, yüksek uçarsın
Selamsız sabahsız gelir geçersin
Âşık, muhabbetten niçin kaçarsın
Böyle midir yolumuzun ötesi

Muhyiddin Abdal

- 15. yüzyılın sonu ile 16. yüzyılın ilk yarısında yaşadığı bilinmektedir.
- Hayatı hakkında çok fazla bilgi bulunmamakla birlikte hece vezni ile Hurufilik yolunda yazdığı şiirlerini küçük bir Divân'da toplamıştır.

Kul Himmet

- 16. yüzyılın ikinci yarısı ile 17. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşadığı bilinmektedir.
- **Alevi-Bektaşî şiirinin önemli temsilcileri arasındadır.**
- İyi bir tekke öğrenimi görmüş; nefesler, düvaz imamlar, destanlar söylemiştir. Şiirlerini Pir Sultan'ın etkisinde kaleme almıştır. Şiirleri tam olarak tespit edilememiştir.

Âdem Dede

- 17. yüzyılın önemli temsilcilerindendir. Mevlevî şairi İsmail Ankaravî'nin yanında yetişmiş daha sonra da Galata Mevlevîhânesi şeyhi olmuştur.
- Zeki, nüktedan ve arif bir kişiliktir.
- En önemli hususu Mevlevîler içinde, hece vezni ile Yunus tarzında ilahîler söyleyen ilk şair olmasıdır.

Sinan Ümmî

- Gerçek adı Yusuf Sinan'dır. Niyazî-i Mısırî'nin şeyhi-dir. Halvetiye tarikatının Yığıtbaşı koluna mensuptur,
- 17. yüzyılın önemli temsilcisi olan Ümmî, hece ve aruzla yazdığı şiirlerinde sanat düşüncesinden çok halkı bilgilendirme düşüncesi içindedir.
- Bilinen iki eseri, Divân'ı ve Kutbül-Meanî adlı eserleridir.**

Niyâzî-i Mısırî

- 17. yüzyılın önemli temsilcisi olan Niyâzî-i Mısırî'nin gerçek adı Mehmed'dir. Küçük yaştan itibaren tasavvufî ilgileneşmiş iyi bir medrese eğitimi almıştır. Birçok yere gitmiş, vaazlar vermiştir. Şeyhi Sinan Ümmî'dir.
- Halvetiye tarikatının Mısırye kolunu kurmuştur.
- Manzum ve mensur, Türkçe ve Arapça olarak birçok eser kaleme almıştır.
- Mutasavvıf olarak tanınan Mısırî, aruzla yazdığı şiirlerinde Fuzulî ve Nesimî'nin, hece ile yazdığı şiirlerinde ise Yunus'un etkisi görülmektedir.

Belli başlı eserleri şu şekildedir.

Divân-ı İlâhîyyat
Risâletü't-Tevhîd
Şerh-i Esmâ-i Hüсна
Risâle-i Haseneyn
Risâle-i Vahdet-i Vücut

Kul Nesimî

- 17. yüzyılın önemli temsilcilerinden olup iyi bir eğitim görmüştür. Bektaşî tarikatına mensuptur.
- Şiirlerinde hece ve aruz ölçüsünü kullanmıştır.

Âşık Virânî

- 17. yüzyıl temsilcisidir. Hayatı hakkında çok az bilgi bulunmaktadır.
- Şiirlerinde "Virânî, Âşık Virânî, Virânî Baba" gibi mahlaslar kullanmıştır.
- Bektaşî geleneğinin önemli temsilcileri arasındadır.
- Nesimî ile başlayan Hurûfîlik'in bu yüzyıldaki propagandacıdır. Bu konuyla ilgili küçük bir divanı bulunmaktadır.
- Aruzla oluşturduğu şiirlerinde dili oldukça ağırdır.

Bursalı İsmâil Hakkı:

- 18. yüzyıl temsilcisi olup asıl adı İsmâil'dir. Hoca Şeyh Abdülbâkî'den icazet almıştır.
- Eserlerinde daha çok tasavvufun temel unsuru olan vahdet-i vücud'u sade bir şekilde anlatmıştır.
- Şiirlerinde edebî sanatlara yer vermekten ziyade tasavvufu anlatmayı amaç edinmiştir.

Eserleri:

Divân
Tefsir-i Rûhu'l- Beyân
Şerh-i Hadis-i Erbaîn
Kitabü'l- Necat
Şerh-i Muhammediye

Erzurumlu İbrahim Hakkı

- 18. yüzyılın önemli temsilcileri arasındadır. İlim ve tasavvuf çevresinde, ilâhî aşk terbiyesiyle yetişmiştir.
- Şeyhi İsmâil Fakirullah'ın dergahında şeyhlik yapmıştır. Bazı eserlerinde, Niyazî-i Mısırî'nin etkisinde kalmıştır.
- En önemli eserleri İlâhînâme adıyla da bilinen Divân'ı ve Marifetnâme adlı eseridir. İlâhînâme nazmın, Marifetnâme nesrim diye belirtmiştir.**

Bu yüzyılda tasavvufî edebiyat içinde Bursalı İsmâil ve Erzurumlu İbrahim haricinde; Üsküdarlı Hâşim, Cemâli, Kul Şükrü, Senâyi, Nasûhi, Mahvî, Mehdi gibi temsilcilerde bulunmaktadır.

Sâlih Baba

- 19. yüzyılın ikinci yarısı ile 20. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşamıştır. Şiirlerinden anlaşılacağı üzere tahsil görmüştür.
- Nakşibendî tarikatının Hâlidî koluna mensuptur. Sanat endişesi taşımadan oluşturduğu eserlerinde hem heceyi hem aruzu kullanmıştır.

Türâbî

- 19. yüzyılın en meşhur Bektaşî şairlerinden olan Türâbî'nin asıl adı Ali'dir. Hayatı hakkında çok fazla bilgi bulunmamaktadır.
- Şiirlerinde aruz ölçüsünü yoğun olarak kullanmış, heceyle de şiirler yazmıştır.

Bitlisli Müştâk Baba

- 19. yüzyılın önemli temsilcilerinden olup Bitlis'te dünyaya gelmiştir. Asıl adı Muhammed Mustafa'dır. Hacı Hasan-ı Şirvanî'ye intisap etmiş, tasavvufa yönelmiş, el almıştır.
- Kadirî tarikatına mensuptur. Mutasavvıf şairimiz aynı zamanda millî mefkûreye vâkıf önemli bir zattır.

Kıbrıslı Âşık Kenzî

- 19. yüzyılın önemli temsilcisi olan şairin asıl adı İbrahim Kâsım'dır. Bektaşî tekkelerinde yetişip saz şairliği yaparak hayatını kazanmıştır.
- Dönemin en ünlü maydan şairi olan Âşık Kenzî, divan oluşturacak kadar şiir yazmıştır.
- Kenzî klasik edebiyatta, âşık edebiyatında ve dinî tasavvufî Türk edebiyatında eserler vermiştir.

Edîb Harâbî

- 20. yüzyılın önemli temsilcileri arasındadır. Dönemin Bektaşî büyüklerinden Mehmet Ali Hilmi Dede'ye mürit olmuş fakat icazet almamıştır. Bundan dolayı İstanbul Bektaşîleri arasında sevilmez.
- Aruzla da heceyle de şiirler kaleme almış, Bektaşîlik için yazdığı eserlerinde hiciv yanı ağır basan şiirler oluşturmuştur.

Mihribânî

- 20. yüzyılın önemli temsilcileri arasında bulunmaktadır. İyi bir eğitim alan Mihribânî'nin hocası Tikveşli Yusuf Efendi'dir. Bektaşî Münir Baba'ya intisap etmiştir.
- Çelebi Cemaleddin Efendi'den de icazet almıştır. Dinî-tasavvufî Türk edebiyatı alanının yanı sıra âşık edebiyatında da eserler vermiştir.

ÖABT Çıkış Soru

XIV. yüzyılda özellikle Yunus Emre tarzını devam ettirmesiyle öne çıkmıştır. Asıl adı Alâeddin'dir. Kaynaklar onun, Abdal Musa'nın müridi olduğunu ve mahlasını ondan aldığını belirtir. Sade Türkçe ile samimi şiirler yazan şairin *Divan*'ından başka *Gülîstan*, *Gevher-name*, *Minber-name*, *Budala-name*, *Saray-name*, *Dil-güşa* gibi eserleri de bulunmaktadır.

Bu parçada sözü edilen sair aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Abdal Zelifî
- B) Güvenç Abdal
- C) Kazak Abdal
- D) Pir Sultan Abdal
- E) Kaygusuz Abdal

Çözüm

Parçada "XIV. yy", "Yunus Emre tarzını devam ettirmesi", "Abdal Musa'nın müridi" gibi ipuçlarından ve verilen eserlerden yararlanılarak Kaygusuz Abdal seçeneğine ulaşılır.

Cevap E

ÖABT Çıkış Soru

XVI. yüzyılın sonu ile XVII. yüzyılın başlarında yaşadığı kabul edilir. Dinî-tasavvufî düşünceyi, mensubu bulunduğu Alevî-Bektaşî felsefesi etrafında şekillendirmiştir. Ölümünden sonra, şöhreti dolayısıyla onunla aynı mahlası kullanan şairler olmuştur.

Bu parçada anlatılan Türk halk edebiyatı şairi aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Kul Himmet
- B) Pir Sultan
- C) Şah İsmail Hatayi
- D) Nesimî
- E) Gevherî

Çözüm

XVI. yüzyılın sonu ile XVII. yüzyılın başlarında yaşadığı kabul edilen şair Pir Sultan'dır.

Cevap B

Örnek Soru

I. Mesnevi nazım şekli ile yazılmış, 732 beyitten oluşan bir eserdir. Edebiyatımızda "mevlid" türünün en önemli eseridir.

II. Tasavvuf konulu bu eserde insanın çeşitli kusurları işlenir, sanatçının nesir tarzındaki eserlerindendir.

III. Eser Arapçadır ve birkaç sayfası elimizdedir. Eserde tasavvufî ilgili temalar işlenir.

IV. Şairinin Türkçeye ilgili hassasiyeti bu eserin diline de yansımıştır. Bu mesnevinin ana teması tasavvuf felsefesidir.

Aşağıdakilerden hangisi, yukarıda sözü edilen eserlerden herhangi birinin sanatçısı değildir?

- A) Mevlana
- B) Âşık Paşa
- C) Kaygusuz Abdal
- D) Süleyman Çelebi
- E) Hacı Bektaş Veli

Çözüm

I.de sözü edilen eser Süleyman Çelebi'nin Vesiletü'n Necat, II.de sözü edilen eser Kaygusuz Abdal'ın Budalaname, III.de sözü edilen eser Hacı Bektaş Veli'nin Makâlât, IV.de sözü edilen eser Âşık Paşa'nın Garip-name adlı eseridir. Öncülde Mevlana'nın eserlerine dair bir bilgi geçmemektedir.

Cevap A

ÇÖZÜMLÜ TEST

1. Aşağıdakilerden hangisi, tasavvufi ana merkezi oluşturan usûl-i aşere (on kural) arasında bulunmaz?

- A) Tevbe
- B) Zühd
- C) Uzlet
- D) Murakabe
- E) İcazet

2. Dinî-tasavvufî Türk edebiyatının ilk örnekleri, aşağıdaki temsilcilerin hangileri tarafından verilmiştir?

- A) Yusuf Has Hacib - Ahmet Yesevî
- B) Edip Ahmet - Kaşgarlı Mahmud
- C) Ahmet Yesevî - Pir Sultan Abdal
- D) Yunus Emre - Kaygusuz Abdal
- E) Sultan Veled - Yusuf Has Hacib

3. Tekke edebiyatı ile ilgili aşağıda verilen bilgilerden hangisi yanlıştır?

- A) Allah aşkı, Allah'a ulaşmanın yolu, insan sevgisi gibi konuları işlemektedir.
- B) Dil, bütün eserlerde sade ve anlaşılır niteliktedir.
- C) Şiirlerde dinî bir lirizm görülmektedir.
- D) Şiirlerde hece ölçüsünün yanı sıra aruz ölçüsünde kullanılmıştır.
- E) Şiirlerde söz sanatlarına fazla yer verilmektedir.

4. Aşağıdakilerin hangisinde Allah hakkında yazılan türler birlikte verilmiştir?

- A) Na't - Elifnâme
- B) Hicretnâme- Sîretü'n - Nebi
- C) Miracnâme - Hilye
- D) Mücizât-ı Nebî - Gevhernâme
- E) İlahî - Mûnacaat

5. İlahî ile ilgili aşağıda verilen bilgilerden hangisi yanlıştır?

- A) Dinî, ahlaki düşünceleri içeren manzumelerdir.
- B) Tarikatlarda farklı isimlerle anılmıştır.
- C) Sadece hece ölçüsüyle kaleme alınmıştır.
- D) Allah'ın birliğini kudretini belirten şiirlerdir.
- E) Yunus Emre en önemli temsilcisidir.

6. Manzum ve mensur şekillerde, Allah'a yakarmak amacıyla oluşturulan tür aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Elifnâme
- B) Mûnacaat
- C) Na't
- D) Mevlid
- E) Miracnâme

7. Hz. Muhammed'in doğumunu anlatan "Vesîletü'n- Necât" adlı eser aşağıdaki şairlerin hangisi tarafından kaleme alınmıştır?

- A) Süleyman Çelebi
- B) Evliya Çelebi
- C) Yusuf Has Hacib
- D) Kaşgarlı Mahmud
- E) Ahmet Yesevî

8. Aşağıdakilerden hangisi peygamberler hakkında yazılan türler arasında bulunmaz?

- A) Mevlid
- B) Na't
- C) Hicretnâme
- D) Hilye
- E) Ramazannâme

9. Kaside ve mesnevi nazım şekilleriyle kaleme alınan, Hz. Muhammed'in Recep ayının 27. gecesini "Burak" ile göğe yükselerek Allah'la görüşmesini anlatan tür, aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Salavatnâme
- B) Dûvaznâme
- C) Methiye
- D) Miracnâme
- E) Devriye

10. On İki İmamı övmek amacıyla oluşturulan manzum tür, aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Mansurnâme
- B) Hacnâme
- C) Dûvaznâme
- D) Vücudnâme
- E) Nasihatnâme

11. Aşağıdakilerden hangisi, dinî inanç ve tasavvufî düşüncelerle ilgili türler arasında yer almaz?

- A) Nutuk
- B) Vücudnâme
- C) Hikmet
- D) Nasihatnâme
- E) Fahriye

12. Ahmet Yesevî ile ilgili aşağıda verilen bilgilerden hangisi yanlıştır?

- A) İslamiyet'in Orta Asya'da yayılmasında büyük rolü bulunmaktadır.
- B) Şiirlerini didaktik tarzda oluşturur.
- C) Şiirlerinin asıl hareket noktası Allah, Hz. Muhammed sevgisidir.
- D) Şiirlerini Hakâniye Türkçesiyle kaleme almıştır.
- E) Önemli iki eseri "Divân-ı Hikmet ve Bakırgan Kitabı"dır.

13. Aşağıdaki eserlerden hangisi Yunus Emre'ye aittir?

- A) Ahir Zaman Kitabı
- B) Risâletün- Nushiyye
- C) Fakrnâme
- D) Budalanâme
- E) Dil-guşâ

14. Kaygusuz Abdal, aşağıda verilen eserlerden hangisini manzum tarzda kaleme almamıştır?

- A) Gülistân
- B) Gevhernâme
- C) Minbernâme
- D) Budalanâme
- E) Mesnevî-i Baba Kaygusuz

15. Gerçek adı Numan'dır. İyi bir medrese eğitimi görmüş, müderrislik yapmıştır, Anadolu'daki tasavvufî hayatın yayılmasında büyük katkısı olmuştur. Yazılı bir eseri olmamakla birlikte Akşemseddin, Eşrefoğlu Rûmî gibi birçok zat onun yanında yetişmiştir.

Yukarıda bazı özellikleri verilen şair aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Hacı Bayram Veli
- B) Kaygusuz Abdal
- C) Abdal Musa
- D) Pir Sultan Abdal
- E) Kemal Ümmî

16. Aşağıdakilerden hangisi Eşrefoğlu Rûmî'nin eserleri arasında bulunmaz?

- A) Elestnâme
- B) Müzekki'n- Nûfûs
- C) Delâilü'n- Nübüvve
- D) Vesîletü'n- Necât
- E) Cinânü'l- Canân

17. Aziz Mahmut Hüdâyî ile ilgili aşağıda verilen bilgilerden hangisi yanlıştır?

- A) Celvetiye tarikatının kurucusudur.
- B) Şiirleri genel olarak sade ve hikemi tarzdadır.
- C) Şiirlerinde sadece aruz vezni kullanmıştır.
- D) Hüdâyî için "mürşid-i kâmil, kutbül'aktab" gibi sıfatlar kullanılmıştır.
- E) Türkçe ve Arapça birçok eseri bulunmaktadır.

18. Aşağıdakilerin hangisi Niyâzî-i Mısırî'nin eserleri arasında bulunmaz?

- A) Habbetü'l-Mahabbe
- B) Risâletü't-Tevhîd
- C) Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ
- D) Risâle-i Haseneyn
- E) Risâle-i Vahdet-i Vücud

19. Aşağıdakilerden hangisi 17. yüzyıl temsilcileri arasında bulunmaz?

- A) Kul Nesîmî
- B) Sinan Ümmî
- C) Niyâzî-i Mısırî
- D) Adem Dede
- E) Dede Ömer Rüşenî

20. Sivas'ta doğup burada vefat etmiştir. Şiirlerinde İslam dininin itikadî yönlerinden çok, bazı Bâtîni inanışları, bağlı olduğu yolun prensiplerini işlemiştir. Özellikle Alevî-Bektaşî inanışları yoğun olarak ele almış, Hz. Ali, Ehl-i Beyt, On İki İmam gibi konular üzerinde de durmuştur.

Yukarıda bazı özellikleri verilen temsilci aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Vâhib Ümmî
- B) Pir Sultan Abdal
- C) Bursalı İsmail Hakkı
- D) Süleyman Çelebi
- E) Emir Sultan

ÇÖZÜMLER

1. Usûl-i aşere (on kural); tevbe, zühd, tevekkül, kanaat, uzlet, zikir, sabır, Hakk'a dönme, murakabe, rıza şeklindedir.

Cevap E

2. Dinî- Tasavvufî Türk Edebiyatı'nın ilk örneklerini Yusuf Has Hacib "Katadgu Bîliğ" adlı eserinde, Ahmet Yesevî'de "Divân-ı Hikmet" adlı eserinde vermiştir.

Cevap A

3. Aruzla yazılan şiirlerde dil ağırdır.

Cevap B

4. A, B, C, D seçeneklerindeki türler, genellikle peygamber hakkında yazılan türler iken; ilahî, Allah'ın birliğini kudretini; münacaat ise Allah'a yalvarmak amacıyla yazılan türdür.

Cevap E

5. İlahî türü hem hece hem aruz ölçüsüyle kaleme alınmaktadır.

Cevap C

6. Yukarıda özellikleri verilen tür "Münacaat"tır.

Cevap B

7. Mevlid türünün en güzel örneği olan "Vesiletü'n-Necât", Süleyman Çelebi kaleme almıştır.

Cevap A

8. A, B, C, D seçeneklerinde verilenler peygamber hakkında yazılan türken E'deki tür ise Ramazan ayının faziletlerini, orucun faydalarını anlatan manzum türdür.

Cevap E

9. Yukarıda özellikleri verilen tür, "Miracnâme"dir.

Cevap D

10. Yukarıda özellikleri verilen tür "Düvaznâme"dir.

Cevap C

11. A, B, C, D seçeneklerindeki türler, dinî inanç ve tasavvufî düşüncelerle ilgili türler arasında bulunurken E'deki tür ise kendini övme amacıyla oluşturulan türdür.

Cevap E

12. Ahmet Yesevî'nin önemli iki kitabı "Divân-ı Hikmet ve Fakrâme"dir. "Bakırgan Kitabı" Süleyman Hakim Ata'ya aittir.

Cevap E

13. A'daki eser Süleyman Hakim Ata'ya, C'deki eser Ahmet Yesevî'ye D ve E'deki eserler de Kaygusuz Abdal'a aittir.

Cevap B

14. A, B, C, E seçeneklerindeki eserleri, manzum tarzda kaleme alırken "Budalanâme" adlı eseri mensur tarzda oluşturmuştur.

Cevap D

15. Özellikleri verilen temsilci 14. yüzyılın sonu ile 15. yüzyılın ilk yarısında yaşamış olan Hacı Bayram Veli'dir.

Cevap A

16. A, B, C, E seçeneklerindeki eserler Eşrefoğlu Rûmî'nin eserleri arasında bulunurken D'deki eser Süleyman Çelebi'ye aittir.

Cevap D

17. Hüdâyî, şiirlerinde sadece aruz vezni kullanmamış, hece ölçüsüyle de şiirler kaleme almıştır.

Cevap C

18. B, C, D, E seçeneklerinde verilen eserler Niyâzî-i Mısırî'ye aitken A'daki eser Aziz Mahmut Hüdâyî'ye aittir.

Cevap A

19. A, B, C, D seçeneklerindeki sanatçılar 17. yüzyıl temsilcileriyken E'deki sanatçı 15. yüzyıl temsilcisidir.

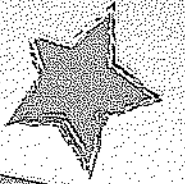
Cevap E

20. Yukarıda özellikleri verilen temsilci Pir Sultan Abdal'dır.

Cevap B

4. BÖLÜM

ESKİ TÜRK EDEBİYATI



I. ESKİ TÜRK EDEBİYATININ TANIMI, ESTETİK ANLAYIŞI VE KAYNAKLARI

A. ESKİ TÜRK EDEBİYATININ ÇERÇEVESİ VE TANIMI

Bir milletin tarih boyunca geçirdiği dil, din, coğrafya değişimlikleri ve buna bağlı olarak o milletin uygarlık, kültür ve edebiyatının da değişimi dikkate alınır ve o milletin edebiyatı bazı dönemlere ayrılır.

Türk edebiyatı tarihinde iki önemli dönüm noktası vardır. Bunlardan ilki Türklerin X. yüzyıldan başlayarak İslam dinini kabul etmeleri, ikincisi ise XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Batı uygarlığının etkisine girmesidir. Buna göre Türk edebiyatı üç ana döneme ayrılır:

1. İslamiyet öncesi Türk edebiyatı
2. İslamî dönem Türk edebiyatı
3. Batı etkisindeki Türk edebiyatı

Türkler VIII. yüzyıldan itibaren İslamiyet'i tanımış, X. yüzyıldan itibaren de yaygın bir şekilde kabul etmiştir. 1069'da İslamî Türk edebiyatının ilk önemli eseri olan "Kutadgu Bilig" yazılmıştır. Bu eser Doğu (Hakâniye) Türkçesi ile kaleme alınmıştır. Doğu Türkçesiyle -Batı Türkçesine göre- çok daha önce edebî ürünler verilmiştir. Doğu Türkçesinin tarihsel süreçteki kolları şunlardır:

1. Karahanlı Türkçesi (XI. yüzyıl)
2. Harezmi Türkçesi (XII - XV. yüzyıl)
3. Çağatay Türkçesi (XV - XIX. yüzyıl)

Batı Türkçesi (Oğuzca) ise Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi ile başlar. Batı Türkçesinin dönemleri şunlardır:

1. Eski Anadolu Türkçesi (Eski Osmanlıca): XV. yüzyılın ikinci yarısına kadar.
2. Osmanlı Türkçesi: XX. yüzyılın başlarına kadar.

Batı Türkçesinin bir diğer kolu da Doğu Osmanlıcası (Azeri Oğuzcası) adını alır.

Eski Türk edebiyatı Osmanlı Dönemi'nde ortaya konulan edebiyat ürünlerini esas alır. Fakat Osmanlı Dönemi'nde üç ayrı gelenek söz konusudur:

1. Halk edebiyatı
2. Tasavvuf (tekke) edebiyatı
3. Klasik Türk (divân) edebiyatı

Eski Türk edebiyatı bu üç edebî kolu da kapsamakla birlikte günümüzde yalnızca sonuncusunun karşılığı olarak kullanılmaktadır. Yani XIII. yüzyıl sonlarından XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar olan sürecini kapsayan, nazari ve estetik temelleri ortak İslamî kültüre dayanan, Fars edebiyatını örnek alan, Arapça-Farsça-Türkçe kelimelerle eser veren, sanatlı bir söyleyişi ön planda tutan, kuracı ve gelenekçi bir döneme verilen addır.

B. ESKİ TÜRK EDEBİYATINDA ADLANDIRMA SORUNU

Başlangıçtan günümüze kadar eski Türk edebiyatı ile ilgili pek çok adlandırma yapılmıştır:

- * Edebiyat-ı kadîme (eski edebiyat)
- * Şîr-i kudemâ (eskilerin şiiri)
- * Havâs edebiyatı (yüksek zümre edebiyatı)
- * Saray edebiyatı
- * Enderûn edebiyatı
- * Edebiyat-ı Osmâniyye (Osmanlı edebiyatı)
- * Osmanlı şiiri
- * Dîvân edebiyatı
- * Ümmet edebiyatı
- * Ümmet çağı Türk edebiyatı
- * İslamî Türk edebiyatı
- * Klasik Türk edebiyatı

"Havâs edebiyatı", "saray edebiyatı" ve "Enderûn edebiyatı" adları, divân edebiyatının toplumun sadece belli bir kesimine hitap eden bir edebiyat olmadığının bilimsel araştırmalarla kesin olarak saptanması sonucu artık tamamen terk edilmiştir.

"Dîvân edebiyatı" adını ilk kez Ömer Seyfettin ve Ali Canip Yöntem kullanmıştır. Bu isimle şairlerin çeşitli biçimlerdeki şiirlerini topladıkları "dîvân" adlı eserler değil, Osmanlı saray ve konaklarında düzenlenen "meclis" ve "dîvân"lar kastedilir.

"Klasik Türk edebiyatı" adlandırması ise Fuat Köprülü'ye aittir. Ancak Batı edebiyatındaki "klasisizm" in ölçütlerini bu dönemde arayanlar, bu adlandırmaya karşı çıkmıştır.

Günümüzde ise popüler yayınlarda "dîvân edebiyatı", bilimsel yayınlarda ise "klasik Türk edebiyatı" ve "eski Türk edebiyatı" adları tercih edilmektedir.

C. ESKİ TÜRK EDEBİYATINDA ŞİİRİN DÖNEMLERİ

Dîvân şiiri, geçirdiği gelişim ve buna bağlı olarak ortaya çıkan üslup farklılaşmaları dikkate alınarak üç döneme ayrılabilir:

1. Oluşum Dönemi (XIII. yy. - XIV. yy.)
2. I. Klasik Dönem (XV. yy. - XVII. yy.)
3. II. Klasik Dönem (XVII. yy. - XIX. yy.)

1. Oluşum Dönemi: Bu dönemin önemli temsilcileri şunlardır: Âşık Paşa, Gülşehrî, Şeyhoğlu Mustafa, Ahmedî, Şeyhî.

2. I. Klasik Dönem: Bu dönemde dîvân şiiri; Ahmed Paşa, Necatî, Zâtî gibi şairlerle olgunluk kazanmaya başlar. Fuzûlî, Bâkî, Nev'î, Hayâlî, Taşlıcalı Yahyâ gibi şairlerle de Türk edebiyatının İran edebiyatı etkisinden kısmen de olsa kurtulduğu ve özgün eserler vermeye başladığı gözlemlenir.

3. II. Klasik Dönem: İran edebiyatındaki üslup farklılaşmasının etkisiyle bu dönemde -özellikle şiirde- yeniden yoğun bir İran etkisi görülür. Bu dönemin önemli temsilcileri Fehîm-i Kadîm, Nâ'îlî, Nedîm-i Kadîm, Nef'î ve Şeyh Gâlib'dir.

D. ESKİ TÜRK EDEBİYATINDA ŞİİR KİTAPLARI

- * Dîvân
- * Mesnevî
- * Şiir ve Nazîre Mecmûaları

Dîvân

- * Şairler, çeşitli nazım şekilleriyle yazdıkları şiirleri "dîvân" adı verilen kitaplarda toplamıştır.
- * Her şair dîvân sahibi değildir. Bunun nedeni ya şairin dîvân oluşturacak kadar şiir yazmamış olması veya çeşitli nedenlerle şiirlerini "dîvân" hâline getirmemesidir.
- * Birden fazla dîvân tertip eden şairler vardır. (Gelibo-lulu Âlî, Ahmed Nâmî gibi)
- * Dîvânlar "Dîvân-ı Fuzûlî, Dîvân-ı Bâkî" gibi, şairlerinin adlarıyla anılır.
- * Pek çok şair, Türkçe dışında Farsça dîvân da tertip etmiştir.
- * Bazı dîvânlarda "dîbâce" veya "mukaddime" adı verilen "ön söz" niteliğinde bir giriş bölümü yer alır. Bu bölüm, şairin şiire ve sanata bakışı ile ilgili önemli bilgileri günümüze taşır.
- * Dîvânlar düzenlenirken nazım şekilleri esas alınır. Bu düzenleme şu şekildedir:

1. Kasideler

- Tevhîd
- Mûnâcât
- Na't
- Miraciye
- Dört Halife'ye ve İslam büyüklerine övgü
- Hükümdara ve hiyerarşik sıra ile diğer devlet büyüklerine övgü

2. Tercî-i bend ve terkeb-i bendler

3. Küçük mesnevîler (hasb-ı hâl, arz-ı hâl, kırk hadis tercümesi, sakînâme, şehrengiz vb.)

4. Tarih manzumeleri

5. Musammatlar

6. Şarkılar

7. Gazeller

8. Mukâtaat (rubâ'î, kıt'a, nazım, lugaz, muamma, metali, müfredat, mesarî...)

- * Bu sıra ile oluşturulan dîvânlara "müretteb dîvân" denir. Ancak bazı şairler dîvânında bu düzene uymamış, bazıları ise ufak değişiklikler yapmıştır.
- * Bir dîvânda, kasîde ve gazellerin bulunması zorunludur. Ancak bazı istisnalar da vardır. Örneğin Hüseyin Baykara kasîdeye yer vermemiştir. Hükümdar şairler övgü kasîdeleri yerine dinî içerikli kasîdeler yazmıştır. Bâkî Dîvânı'nda tevhit ve mûnâcât yoktur. Nedîm'de ise tevhit, mûnâcât ve na't yoktur.
- * Dîvânlarda gazeller redif veya kafiyelerinin son harfine göre Osmanlı alfabesi esas alınarak sıralanır. Kasîdede ise böyle bir sıra yoktur, bunlar daha çok konularının önemine göre sıralanır.

Küçük hacimli dîvânlara "dîvânçe" adı verilir.

Mesnevî

- * Mesnevî, hem bir nazım biçimidir hem de bu nazım biçimi kullanılarak yazılmış eserlerin adıdır.
- * Bu türde; uzun, bazen binlerce beyit süren aşk hikâyeleri, destansı konular, öğretici yönü ağır basan dinî, tasavvufî, ahlâkî eserler ve manzum sözlükler yazılmıştır.
- * Her beyti kendi içinde kafiyelendiği ve beyit sayısı sınırlı olmadığı için oldukça uzun yazılabilmektedir.

Şiir ve Nazîre Mecmûaları

- * Farklı şairlerin çeşitli nazım şekilleriyle yazdıkları şiirler, şiir mecmûalarında (mecmû'a-i eş'âr) toplanır.
- * Nazîrelerin toplandığı eserlere ise nazîre mecmuâsı (mecmuâ'î nezâ'ir) denir.
- * Şiir ve nazîre mecmûaları "antoloji" niteliğindedir.
- * Önemli nazîre mecmûaları şunlardır:
 - Ömer b. Mezîd'in derlediği Mecmû'atü'n-Nezâ'ir (1437)
 - Eğridirli Hacı Kemal'in derlediği Câmi'ü'n-Nezâ'ir (1512-13)
 - Edirneli Nazmî'nin derlediği Mecma'u'n-Nezâ'ir (1524)
 - Pervâne Bey'in derlediği Pervâne Bey Mecmû'ası (1560)
 - Budinli Hisalî'nin derlediği Metâliu'n-Nezâ'ir (iki cilt)

E. DİVÂN ŞİİRİNİN GELENEKSEL ÖZELLİKLERİ

Dîvân şiiri geleneğe dayalı özelliklere sahiptir ve bu gelenekler başlangıçtan bitişe kadar etkili olmuştur. Geleneğin dışına çıkan pek az şair vardır.

Gelenek, dîvân şiirinin hem estetik hem de muhteva sınırını belirler. Şair, bu sınır dahilinde sanatlı söyleyişi yakalamak zorundadır. Şairlerin bu sınır içinde aynı malzemeyle yazmak durumunda olmaları, özgün eserler ortaya koymak konusundaki en büyük engeldir. Aynı malzemeyle farklı bir şekilde işleyebilen şair "sanatkâr" kabul edilir. Özgün bir dîvân şairi; sözcükleri seçer, "inci gibi" dizer ve birleştirir.

Bu seçme ve birleştirme için "belâgat"ın koyduğu kuralları vardır. Bu kurallar üç amacı sağlamaya yöneliktir.

- Sözü "bağlam"a uygunluğu
- Dil kurallarına uygunluk
- Âhenk

Şiirdeki bu belâgat şartları, anlamın yok sayılması demek değildir. Şiirde orijinal anlam ve hayallerin de bulunması gerekmektedir.

1. Mazmûn

Dîvân şiirinde kodlanmış, değişmez semboller vardır. Kelimelerin zihinde neyi çağrıştıracığı önceden belirlenmiştir. Her sembolün bağlı olduğu başka semboller vardır. Birbirine bağlı bu semboller yumağına "mazmûn" denir.

Mazmûn; kelimelerin ilk bakışta görülemeyen, arka plana gizlenmiş, ipuçları verilerek ifade edilen mecazlı sözlerdir. Mazmûnlar her şair tarafından kullanılabilir ve şair mazmûnlar sayesinde az sözle çok anlam ifade edebilir.

Dehânın mîm zülfün cim kaşın nun olmuşdur

Seni ey zülf-i Leylâ her gören Mecnûn olmuşdur

Bâkî

[Ey Leylâ! Ağzın, Arap alfabesindeki mîm harfine, saçların cim harfine, kaşın da nun harfine benzemektedir; seni gören herkes Mecnûn'a dönmüştür (Mecnûn gibi olmuştur).]

Mîm : م

Cim: ج

Nun: ن

مجنون : مجنون

Mîm, cim ve nun harfleri "Mecnûn" ismini verir ve bu mazmûn, edebiyatımızda âşığı temsil eder. Her sadık âşık, bir bakıma Mecnûn'dur. Kelime anlamı "deli, âşk çılgını" demektir.

Bu beyitte ayrıca şu mazmûnlara da yer verilmiştir:

Leylâ: Leylâ vü Mecnûn hikâyesinin bir diğer kahramanıdır. Dîvân edebiyatında maşûk (sevilen, sevgili) yerine kullanılır. Leylâ'nın kelime anlamı "karanlık, gece" demektir.

Mîm: Sevgilinin ağzı, mîm harfinin yuvarlağı kadar küçük kabul edilir.

Zülf (Saç): Dîvân şiirinde en çok kullanılan güzellik unsurudur. Mû, gîsû, zülf gibi adlar alır ve perîşân, düzensiz, dağınık, uzun oluşuyla âşığın aklını başından alır; onu esir eder. Saçın rengi daima siyahtır.

Kaş: Sevgilinin ikinci derecedeki güzellik unsurlarındandır. Fitne konusunda kaş ve göz ortaktır. En büyük özelliği eğri oluşudur. Sevgilinin hilâle benzer kaşını gören âşıklar arasında ıyd (bayram) başlar.

2. Mahlas

Dîvân şairleri; İran şiir geleneğine uyarak şiirlerinde "mahlas" adı verilen takma ad, lakap kullanmıştır. Şairliğin ilk şartı, kendisine uygun bir mahlas seçmek olarak görülür. Genç bir şair mahlasını kendisi seçebileceği gibi usta şairler tarafından da mahlas verildiği görülmektedir.

Mahlas; iki veya üç heceli, âhenkli ve anlamlı, şairin mizacına uygun olacak şekilde belirlenmiştir. Bu, çoğu kez Arapça veya Farsça bir kelimenin nisbet 'î'si denilen ve âitlik ifade eden "î" ekinin eklenmesiyle oluşmuştur. Mahlas; şairin kişiliğini, dünya görüşünü, psikolojik veya bedensel özelliklerini, mesleğini vb. yansıtmıştır.

Bu geleneğe Kadî Burhaneddin (öl. 1398) ve Kemal Paşazâde (öl. 1534) dışında uymayan şair yoktur.

Mahlas kullanmanın sebebi, dîvân şairinin eserini sunacağı padişaha veya ona yakın bir kişiye duyduğu büyük saygının ifadesi olarak gerçek adını zikretmekten kaçınmasına bağlanır.

Mahlas; şairin toplum içinde tanındığı ismidir, gerçek adı yerine geçer. Bu nedenle şairler mahlaslarını genellikle değiştirmez ancak çeşitli nedenlerle mahlas değiştirenler de olmuştur. Örneğin XVIII. yüzyıl şairlerinden Sürûrî (sevinçli, mutlu) bu mahlasından önce Hüzûnî (hüzünlü) mahlasını kullanıyordu. Ancak şair sonradan, şiirlerine daha uygun olan "Sürûrî" mahlasında karar kılmıştır.

Şairler; şiirlerinin başka şairlerinkilerle karışmaması için her manzumenin sonuna mahlaslarını koymuştur. Mahlasın geçtiği bu beyte mahlas beyti, taç beyti, mahlashâne gibi isimler verilmiştir.

Nedîm, söyleyişinin orijinalliği nedeniyle mahlas koymasına da şiirlerinin herkes tarafından bilineceğini şöyle ifade eder:

Malûmdur benim sühanım mahlas istemez

Fark eyler anı şehrimizin nüktedânları

Nedîm

Aşağıda, çeşitli özelliklerine göre sınıflandırılmış çeşitli mahlaslar verilmiştir:

Şairin psikolojik durumunu yansıtanlar: Huzûrî, Neşâtî, Figânî

Güzel bir yaratılış özelliğini yansıtanlar: Muradî, Azmî, Mahremî

Dinî bir özelliği yansıtanlar: Adnî, Firdevsî, Riyâzî

Bir mesleği yansıtanlar: Kâtibî, Askerî, Kandî

Tabiattaki bir varlığı gösterenler: Âtîbî, Bahrî

Mistik bir özelliği yansıtanlar: Za'îfî, Fenâî

Zevk-eğlence düşkünlüğünü ifade edenler: Rindî, Aysî, Mestî

Hükümdarlar ve mahlasları ise şunlardır:

Fatih Sultan Mehmed - Avnî

Yavuz Sultan Selim - Selimî

Kanunî Sultan Süleyman - Muhibbî

III. Selim - İlhamî vb.

XIX. yüzyıldan bugüne kadar kimi şair ve yazarlar tarafından kullanılan takma adlar, mahlaslar farklıdır. "Müstear" adı verilen bu takma adlar, geçici olarak kullanılır ve en az iki kelimeden oluşur. (Peyamî Safa'nın "Server Bedî" takma adını kullanması gibi.)

Şiire henüz başlamış genç bir şaire mahlasını vermek üzere usta bir şair tarafından yazılan manzumelere "mahlasnâme" denir. Bu şiirlerde genç şair övülür, verilen mahlas belirtilir ve neden bu mahlasın verildiği açıklanır. Hoca Neşet'in Dîvân'ında yirmiyeye yakın mahlasnâme bulunur. Gelibolulu Âlî'nin Ne'î için yazdığı mahlasnâme ünlüdür.

F. DİVÂN ŞİİRİNDE BİÇİM VE ÂHENK

Bîçim

Dîvân şiirinin formunu Arap ve Fars edebiyatından alınan nazım şekilleri belirler. Nazım birimi beyit (beyt) veya benddir. Beyit iki mısradan, bend ise ikiden fazla mısradan oluşur.

Ahenk

Ahenk, şiiri düz yazıdan ayıran özelliklerin başında gelir. Edebî bir eserde kullanılan kelime ve kelime gruplarının kendi aralarındaki uyumu anlamına gelir. Kulağa hoş gelen, okuyanda adeta bir musiki etkisi oluşturan ses düzenidir.

Dîvân şiirinin dili âhenk açısından çok güçlüdür. Ahenk daha ziyade ses ile ilgili bir kavram olsa da anlamı olan katkısı oranında değer kazanır. Dîvân şiirinin güçlü âhengi, okuyucunun bu şiirin etkisi altına girmesini sağlar.

Dîvân şiirinde âhenk, mevzun ve mukaffâ (vezinli ve kafiyeli) sözlerle sağlanmıştır. Ancak dîvân şiirindeki diğer âhenk öğeleri şunlardır:

- * Fesâhat (sözün telaffuzunun akıcı olması, kulağa hoş gelmesi)
- * Söz sanatları
- * Bazı yapısal özellikler (tef'ile, musammat kasîde ve gazeller gibi)
- * İnşâd (özellikli şiir okuma)

G. DİVÂN ŞİİRİNDE MUHTEVA (İÇERİK)

1. Din

Sanat, edebiyat ve şiir, yaşanan toplumun ve dönemin dünya görüşünü yansıtır. Dîvân şiiri de kaçınılmaz olarak İslam dininin etkilerini taşımaktadır.

Dîvân şiirinin bazı türleri; özellikle tevhîd, münâcât ve na't doğrudan dinî içerikli nazım türleridir. Bunların yanı sıra mî'râciyye, mevlid, hilye, manzum hadis çevirileri (hadîs-i erba'in yani kırk hadis tercümeleri) gibi eserler de doğrudan dinî içeriklidir. Bu nedenle göndermede bulunan dinî düşünce, inanış ve kavramları bilmeden dîvân şiirinin muhtevasını kavramak oldukça zordur.

Dîvân şiirinde Allah, pek çok özelliği ile şiire konu edilmiştir. Metinlerde yaygın olarak "Allah, Huda, Hak, Rab, Tanrı" olarak geçen adlarının yanında esmâ'ül - hüsnâ (güzel isimler) denilen diğer isimleriyle de anılır. Ayrıca "dânâ, cihân-ârâ, bağbân-ı sun" gibi sözlerle yine ona işaret edilmiştir.

Din içerikli şiirlerde aşağıda belirtilen konular da sıkça ele alınmıştır:

- * Melâ'ike-i Mukarrebîn (yakın melekler, dört büyük melek; Cebrâ'il, Mikâ'il, İsrafil, Azrail)
- * Kutsal kitaplar: Kur'an, Zebur, Tevrat, İncil
- * Âyet ve hadisler (iktibâs ve telmih yoluyla)
- * Peygamberler (Âdem, Şit, İdrîs, Nuh, İbrâhîm, İsmâil, Dâvûd, Sâlih, Süleymân, Ya'kûb, Yûsuf, Eyyûb, Mûsâ, Yûnus, İsa peygamberler ve Hz. Muhammed)
- * Dört Halife (Hz. Ömer, Hz. Ali, Hz. Ebubekir, Hz. Osman)
- * Çeşitli dinî kavramlar: âhiret, mahşer, kıyâmet, cennet, cehennem, a'râf, hûrî, Tûbâ, deyr (ma'bed), kilise, bût (put), papaz, zunnâr, mümin, Müslüman, kâfir, münâfık, âbdest, namaz, kible, minare, mihrab, imam, ezan, hutbe, oruç, iftar, zekât, hac, hacı, ihrâm, Kâ'be, hacrû'l-esved, zemzem, kurban, Kadir Gecesi (Şeb-i Kadr) vb.

Örnek:

Sanma ey hâce ki senden zer ü sim isterler -

Yevme lâ venfeûda kalb-i selim isterler

Ruhî

(O gün, mal fayda vermez; oğul da. — Şuarâ, âyet: 88)

[Ey efendi! Senden altın ve gümüş istendiğini sanma; o gün (ahiret günü) sadece kusursuz bir gönül isterler.]

Örnek:

Dahî yok iken bu zemîn ü zamân

Hazret-i Hakk var idi ancak hemân

Taşlıcalı Yahyâ

[Yeryüzü ve zaman yaratılmamış iken ancak Allah vardı.]

Dinî kişiliklerin en önemlileri peygamberlerdir. Peygamber kıssalarını (kısâs-ı enbiyâ)-bilmek dîvân şiirindeki bazı telmihleri anlamak açısından önemlidir.

Âdem: Dîvân şiirinde ilk insan ve ilk peygamber olması, topraktan yaratılması, tüm melekler ona secde ederken Şeytan'ın ona secde etmemesi, Havva ile birlikte yasak meyveyi yemesi ve bu nedenle cennetten kovulması gibi özellikleri ile anılır.

Örnek:

Âdem alnunda eger görse cemâlün nûrını

Secde emrine inâd itmezdi şeytân-ı racim

Ahmed Paşa

Nûh: Ömrünün uzunluğu ve kavminin onu yalancılıkta suçlaması üzerine her canlıdan biri dişi biri erkek olmak üzere bir çift alıp gemiye binerek tufandan kurtulması yönleriyle ele alınır.

İbrâhîm: Allah'ın dostu olması (Halîlullah), davetine uymayan Nemrut'un kıssası, inancından vazgeçmediği için Nemrut tarafından ateşe atılması ama ateşin onu yakmayıp bir gül bahçesine dönüşmesi, putları kırması, Kâbe'yi inşa etmesi, adının bereket ile birlikte anılması yönleriyle şiirde anılır.

Örnek:

Gel gönül Kâ'be'sin ziyâret kıl

Kim olupdur makâm-ı İbrâhîm

Ahmed Paşa

İsmâil: Babası İbrâhîm tarafından kurban edilmek istenmesi ve kendisinin bu duruma tam bir teslimiyet göstermesi yönüyle anılır.

Dâvûd: Sesinin güzelliği ve etkileyiciliği, demiri elinde mum gibi yumuşatması ve bu demirden zırh yapması ile anılır.

Örnek:

Âvâzeyi bu âleme Dâvûd gibi sal

Bâkî kalan bu kubbede bir hoş sadâ imiş

Bâkî

Sâlih: Kayadan deve çıkarma mucizesi, kavminin bu deveyi kesmesi ve imandan yüz çevirmeleri üzerine şiddetli bir sesle helâk olmaları ile şiirde yer almıştır.

Süleymân: Dünyadaki saltanatı; rûzgâra, insanlara ve cinlere hükmetmesi, rûzgârın onun tahtını taşıyıp yedi iklimi ona gezdirmesi, hayvanlarla konuşabilmesi, üzerinde Allah'ın ismi yazılı ve ona bu güçleri veren yüzüğü, bu yüzüğün çalınması, Sabâ melikesi Belkıs ile haberleşmesini sağlayan Hüdûd isimli kuşu, karınca ile görüşmesi gibi özellikleri ile şiirde kendisine yer bulur. Süleymân peygamber şiirde güç ve iktidar sembolüdür.

Örnek:

Dilde mihr-i hâtem-i la'lün nihân itmîş rakib

Dîv isîtdük bir zamân mühr-i Süleymân gizlemiş

Bâkî

Ya'kub: Rüya yorumunda usta olması, oğlu Yûsuf'tan ayrılınca üzüntüden gözleğinin kör olması, onun gömleğini gözlerine sürünce gözlerinin yeniden açılması yönüyle ele alınır Dîvân şiirinde hüzün ve sabır sembolüdür.

Örnek:

Yûsuf gibi izzetde sen Ya'kub-veş mihnetde ben

Dil sâkin ü beytül-hazen tenhâlara saldun beni

Bâkî

Yûsuf: Güzelliği, kardeşlerinin kıskançlık sonucu onu kuyuya atması, Züleyha'nın aşkına karşılık iffetini koruması, onun güzelliğini gören kadınların parmaklarını kesmesi, bir iftira ile zindana atılması, rüya konusundaki yeteneği ile anılır. Dîvân şiirinde güzellik ve iffet sembolüdür.

Örnek:

Yûsuf dahi olsan düşürürler seni câha

Ebnâ-yı zamânın işi ihvâna cefâdır

Hâşimî

Eyyûb: Hastalık ve dertlerle sınanması, bu sınamalara gösterdiği sabır ile şiirde sembol olarak kullanılır.

Mûsâ (Kelîm): Tur Dağı'nda Allah'ın ona hitab etmesi, Allah'ın ona tecelli edişi, Firavun ile olan mücadelesi, Firavun'un büyücülerini alt etmesi, elindeki asayı yere attığında yılan dönüşmesi, asası ile Nil Nehri'ni ikiye bölmesi, koynuna soktuğu elini bembeyaz ışık saçacak hâlde çıkarması (yed-i Beyzâ) mucizeleri ile dîvân şiirinde geçen bir peygamberdir.

Örnek:

Mâr ise adû bir yed-i Beyzâ-yı Kelîm'üz

Tûfân ise dünyâ gamı biz keşî-i Nûh'uz

Rûhî-i Bağdadî

Yûnus: Kendisine iman etmeyen, ahlâkî çöküntü yaşayan ve putlara tapan kavminden Rabb'inden izin almadan bir gemiye binip kaçması, denize atılması, bir yûnusun onu yutması, balığın karında sürekli af dilemesi sonucu oradan kurtulması ile şiirde geçer.

İsâ: Cebrail'in Meryem'e üflemesi sonucu babasız olarak doğuşu, daha bebek iken konuşması, hastaları ve körleri iyileştirmesi, ölüleri diriltmesi, maddî âlemden soyutlanması, göğe yükselmesi fakat üzerinde bir iğne bulunduğu için dördüncü kat felekten daha ileri çıkamaması gibi motiflerle şiirde yer alır.

Örnek:

Rûh-bahş oldı Mesîhâ sıfat enfâs-ı bahâr

Açdılar dîdelerin hâb-ı ademden ezhâr

Bâkî

Bunların dışında **Şîr** peygamber dokuma sanatını bilmesi, **İdris** peygamber ilim ve hikmet sahibi olması, ilk defa kalem ile yazı yazan ve elbise diken kişi olduğu için kâtiplerin ve terzilerin piri olması nedeniyle şiirde yer alır.

Ayrıca peygamber veya velî oldukları konusunda farklı görüşler bulunan **Lokman**, hikmet sahibi oluşu ve hekimlikte üstat kabul edilişi; **Hızır**, ilim ve irfan sahibi oluşu; İlyas ve İskender ile birlikte karanlıklar ülkesine yolculuklarında âb-ı hayâtı arayıp bulması ve İlyas ile birlikte bu suyu içerek ölümsüz oluşu, sıkıntıda olanlara yardım etmesi, ayağını bastığı yerlerin yeşillenmesi ile şiirde konu edilir.

Örnek:

Mürdeye cânlar virür bîmâra sıhhat lebleri

Hikmet-i Lokmân u i'câz-ı Mesîhâ bundadır

Bâkî

Hızır Muhammed: Son peygamber olması, âlemlerin onun için yaratılmış olması, yetim olması, yüksek ahlâkî, eğitim görmemesine rağmen Allah tarafından ona verilen derin ilmi, hicretî, şefaati, İsrâ ve Mîrâç olayları, Mîrâç'ta Allah'a "yayın iki ucu kadar" yaklaşması (kabe kavseyin), âlemlere rahmet olarak gönderilmesi, yürürken bulutların onun üzerinde gölge yapması, gölgesinin yere düşmemesi gibi motiflerle şiirde yer alır.

Örnek:

Umduğum oldur ki rûz-ı haşr mahrûm olmayam

Çeşme-i vaslun vire men teşne-i dîdâre su

Fuzûlî

Dört Halife: Hz. Ömer adaleti; Hz. Ali cesareti, kahramanlığı, "Zülfikâr" adlı kılıcı ve "Düldül" adlı atı; Hz. Ebu-bekir sadakati; Hz. Osman ise hilm ve haya sahibi olması ve Kur'an ayetlerini toplaması ile şiirde geçer.

Örnek:

Adl ü dâd-ı Ömer ü sıdk u safâ-yı Sıddîk

İlim ü irfân-ı Ali hilm ü hayâ-yı Osmân

Bâkî

2. Tasavvuf

Tasavvuf, bir düşünce ve inanç sistemidir. İnsanın kötü huylarını tamamen terk etmesi ve diğer insanlar ile "sevgi" temelinde birleşmesidir.

Tasavvuf düşüncesinin temeli kâinatta tek bir varlığın bulunduğu, o tek varlığın dışındaki diğer varlıkların ise onun yeryüzündeki yansıması olduğu görüşüdür. O tek varlık Allah'tır. Diğer tüm varlıklar Allah'ın anlaşılabilirliği için vardır. Bu görüş, tasavvufta "vahdet-i vücûd (varlığın birliği)" olarak adlandırılır.

Tasavvufî düşünce sistemine göre Allah; korkulması gereken değil, sevgiyle bağlanması gereken bir varlıktır. Yaratan ile kulu arasında bir sevgi bağı olmalıdır. Kul ile Allah arasındaki bu sevgi bağının ilk basamağı ise beşerî aşktır. Yani beşerî, maddî aşk "ilahî aşk"a giden bir yol olarak görülür. Bu ilahî aşk, zamanla şiir dili üzerinde de etkili olur ve "âşık-mâ'sûk" tiplerinin bu düşünce sistemine uygun olarak biçimlenmesini sağlar.

Tasavvufta insanın varlık kazanmasının amacı "insan-ı kâmil" olmaktır. İnsan-ı kâmil olmak bazı mertebelere ulaşmakla gerçekleşir. Bu mertebeler ise şunlardır:

- Bekâbillah: Sürekli olarak Allah'ın varlığında bulunmak.
- Fenâfillah: İnsanın varlığının Allah varlığında yok olması.
- Devriyye: Allah'tan gelen insanın yine tek varlık olan Allah'a ulaşması.

Tasavvuf anlayışına göre kâinat, Allah'ın bir görünüşüdür. Bu kâinat, kendiliğinden var olan değil, Allah'ın varlığından dolayı tecellî eden bir oluşumdur. Allah'ın "Kûn! (Ol!)" emriyle var olmuştur. Bu nedenle, varlıktan önce "söz"ün olduğuna inanılır.

Tasavvufta tüm varlıklar üzerinde hâkim olan bir "mutlak güzellik" vardır. Allah'ın bu âlemi yaratmasındaki temel

etken; varlık âleminde görünmek, bunun için de sonsuz güzelliğini görünür kılmak istemesidir.

Kendî hüsnün hüblar şeklinde peydâ eyledün

Çeşm-i âşıkdan anı döndün temâşâ eyledün

Bâyezîd-i Rumî

[Kusursuz güzelliğini güzelliklerde ortaya çıkarıp bu güzelliği âşığın gözüyle izledin.]

Tasavvuf inancında mecazî ve gerçek olmak üzere iki tür aşk vardır. Biri geçici olana, insana, duyulan aşk; diğeri ise sonsuz olana yani Allah'a duyulan aşktır. İnsan; Allah'a duyduğu ilahî aşkı, mecazî aşkında dener ve geliştirir.

İslam'da tasavvuf sistemi VII. yüzyılın sonları ile VIII. yüzyılın başlarında İslam düşünürleri tarafından yayılmıştır. XIX. yüzyılın sonlarında Hallâc-ı Mansur, insanla yaratan ayrılığını ortadan kaldıran, ikisini bir öзде gören düşüncelerini geliştirerek tasavvufun temel ilkelerini ortaya çıkarmıştır.

İslamiyet'i benimseyip Anadolu'ya yerleşen geniş Türk kitlelerinin bu dini tanımasında, Horasan'dan gelen ve tasavvuf düşüncesini benimseyen derviş ve alperenlerin büyük rolü olmuştur. Bu dervişler Mevlânâ, Hacı Bektaş gibi şahsiyetlerin yolunda ilerlemiştir.

Esasen Türklerde tasavvuf edebiyatı XII. yüzyılda Hoca Ahmed Yesevî ile başlamıştır. Ahmed Yesevî'nin Dîvân-ı Hikmet'indeki şiirlerinin tasavvufun yayılmasında büyük katkısı olmuştur. İlk dönem mutasavvıfları düşüncelerini daha geniş bir şekilde anlatabildikleri ve söylediklerinin etkisini artırdığı için böylece şiire yönelmişlerdir.

Mevlânâ Celâleddin-i Rumî ise tasavvuf görüşüyle tarikat anlayışının birleşmesini sağlamış, düşünceyi eylemle bütünleştirerek Mevlevîliğin temellerini atmıştır.

Anadolu'da XII. yüzyılın ortalarına kadar yavaş bir şekilde gelişen tarikatlar ve onlara bağlı oluşumlar, bu yüzyıldan sonra hızla gelişmeye başlamıştır. Hacı Bektaş-ı Velî, Bektaşîliğin kurucusu olmuştur ve tasavvuf genellikle Mevlevîlik, Bektaşîlik gibi ana tarikatlarla Anadolu'da hızla yayılmış, dört yüz kadar tarikat meydana gelmiş, böylece tasavvuf bir tekke öğretisi niteliği kazanmıştır.

Mutasavvıflardan bir kısmının duygu, düşünce ve inançlarını şiirle dile getirmesiyle yoğun ve etkili bir tasavvufî edebiyat başlamıştır.

Anadolu'da bu alandaki ilk ve en büyük şair ise ilahîlerini ve "Risale'tü'n-Nushiyye" adlı eserini tasavvuf düşüncesi çerçevesinde yazan Yûnus Emre'dir.

Dîvân şiirinde kullanılan bazı tasavvufî terimler, mazmûnlar ve kısa açıklamaları şunlardır:

Aşk: İlahî aşk. Kulun Allah'a olan sevgisi.

Âşık (seven): Allah'a ulaşmak isteyen. Şair.

Ma'sûk, mahbûb (sevilen): Allah.

Hüsn (güzellik): Allah'ın cemâl ve kemâl sıfatları ile dolu olan toplanı.

Kemâl (olgunluk): Tam bir coşku hâli.

Şive (işve): İlahî cüzbe.

Vefa (bağlılık): Allah'ın yardımı.

Cefâ (eziyet): Allah yolundaki kişinin kalbinin karalığı.

Cevr (eziyet): Allah yolundaki kişinin ilerlemesini durdurmak.

Nâz: Kalbe kuvvet vermek.

Tir-i gamze (gamze oku): Amel ve ibadetleri geri çevirmek.

Kâmet (boy): Kulluğa lâıyk olma.

Turre, zülf, gîsû, mûy (saç ve zülûf): Allah'ın birlik sıfatı.

Ebrû (kaş): Allah'ın birliği.

Rû (yanak), mâhrû (ay yüzlü): Allah'ın tecellî nurlarının belirmesi.

Hâl-i siyâh (siyah ben): Gayb (bilinmezlik) âlemi.

Zebân-ı şîrin (tatlı dil): Allah'ın emri.

Dehân (dudak): Allah'ın izniyle dile gelip konuşma.

Leb (dudak): Söz, vahdet, Allah'ın birliği.

Çâh-ı zenâh (çene çukuru): Allah âlemini görme sıralarının zorluğu.

Meclis-i işret (eğlence meclisi): Allah ile yakınlığın devamı.

Şarap, mey (içki): Gerçek aşk.

Âşînâ: Hakikat şarabından içip ruhî bir zevk içinde olan kişi.

Humhâne, harabât (meyhâne): Âşığın kalbi veya tekke.

Ehl-i harabât (meyhâne sakinleri): Dervişler.

Kâse, câm, kadeh (içki bardağı): Âşığın kalbi.

Sâkî (içki sunan): Doğru yolu gösteren şeyh.

Tarikat: Allah'a varma yolunda benzer biçimde düşünenlerin oluşturduğu topluluk.

Pîr: Tarikat kurucusu.

Mug: Derviş, mürid.

Pîr-i mugân: Tarikatın şeyhi, pîri.

Şîr-i mugân (içkicilerin ulusu): Şeyh.

Şeyh: Tarikat kurucusu. Tarikatta en yüksek dereceye ermiş veya tarikat kollarından birinin başında bulunan kişi.

Halife: Tarikat kurucusunun veya şeyhin kendisine vekil tayin ettiği, yetki verdiği kişi.

Derviş: Bir tarikata girmiş ve onun kurallarına uygun yaşayan kimse.

Abdal: Gezgin derviş.

Şem (mum): İlahî nur.

Mehtâb: Allah'ın güzellik ve sevgisinin ortaya çıkışı.

Kâfir: Allah'tan gâflet içinde bulunma.

Tersâ (put): İnce anlamlar ve ilahî gerçek.

Deyr (kilise): Yüce insanlar âlemi.

Kâbe: Vuslat (sevgiliye kavuşma) makamı.

Bahâr: İnsanda melek özelliklerinin başlaması.

Gülzâr, büstân (gül bahçesi): Gönlün şenlenmesi, ferahlık.

Ebr (bulut): Utanma.

Âb-ı revân (akarsu): Allah yolcusunun gönlündeki sürekli ferahlık.

Nesim (yel, rüzgâr): sürekli feyz ve yardım.

Bûse (öpücük): Gerçekleri kabule yetenekli olma.

Fakr (fakirlik): Allah'tan başkasına ihtiyacı olmama, kişinin kendisini sadece Allah'a muhtaç hissetmesi.

Hâb (uyku): Gâflet ve az ibadette ipin ucunu kaçırma.

Gevher (cevher): Mânâlar.

Çevgân (mızrak): Allah'ın takdiri.

Gûy (top): Allah'ın takdirine boyun eğme zorunluluğu.

Rakib: Allah ile yakınlığın arasına giren dünyevî engeller.

Mâsivâ: Allah dışındaki her şey.

Kesret (çokluk): Tek ve bir olan mutlak varlığın dışındaki bütün varlıklar.

Vahdet-i Vücûd: Varlığın birliği anlamına gelir. Kâinatta sadece Allah'ın varlığı söz konusudur. Varlık zannettiğimiz diğer her şey, bu "mutlak varlığın", Allah'ın bir parçası ve görüntüsüdür.

İnsan-ı kâmil (olgun insan): Tasavvufî insanın ulaşabileceği en üst merteye.

Kavs-i nüzûl (devr-i ferşiyye): Arapça "inş yayı" anlamına gelen bir tamlamadır. İlahî vücuttan ayrılan nûrun dört unsura (toprak, ateş, su, hava) geçmesi demektir.

Kavs-i urûc (devr-i arşiyye): Arapça "yükselme yayı" anlamına gelen bir tamlamadır. İlahî vücuttan ayrılan nûrun dört unsurdan geçtikten sonra tekrar aslına dönüşünü ifade eder.

Zühd: Dünya nimetlerinden, süsünden, zevklerinden uzak durma ve güzel ahlâkla bezenme isteği ve çabası.

İstîğna: Kişinin Allah dışında hiç kimseye kendini muhtaç görmemesi.

Fenâ (yokluk): Kişinin kendi varlığını Allah'ın varlığında yok etmesi.

Bekâ (ebedilik): Asıl süreklilik ve ölümsüzlük.

Terk: Allah'tan başka bütün varlıkları ve insanları bırakma.

Tecrid: Maddî âlemden uzaklaşma.

Riyâzet: Nefsi terbiye etme.

Ene'î Hak (Ben Hakk'ım): Hallâc-ı Mansûr, bütün kâinatın aslında Allah'ın bir yansıması olduğuna inanarak bu sözü sarf etmiş ve bu söz "Ben Tanrı'yım" şeklinde anlaşıldığı için darağacında asılmıştır.

Velî: Allah'a yakınlık kazanmış kişi.

Kerâmet: Velî olma durumuna sahip olanların yaptığı olağanüstü işler.

Melâmet: Kişinin kendisini hakir görmesi, başkalarının kendisini değersiz görmesine aldırma. Hatta bunu bir olgunlaşma yolu olarak görme.

3. Tarih ve Mitoloji

Dîvân şiirinin temel kaynaklarından biri de İran mitolojisidir.

Dîvân şiirinde telmih yoluyla ele alınan mitolojik unsurlar ve kısa açıklamaları şunlardır:

Cemşid (Cem): Destansı İran hükümdarıdır. Dîvân şiirinde saltanatının kudreti, şarabı bulması, tüm dünyayı gösterdiğine inanılan kadehi, eğlence meclisleri, tahtı ve parlak tacı ile anılır.

Örnek:

Murassa câmlarla bir aceb şâhâne meclisdür

Düşinde görmedi Cem böyle işret-hâne-i zîbâ

Bâkî

Dehhâk: Cemşid'i öldürüp İran şâhi olmuştur. Şehnâme'de kötülük ve zulüm sembolüdür.

Örnek:

Nefs ef'sine zahîr olana

Pend besdür hikâyet-i Dahhâk

Hayâlî

Efrâsiyâb: Turan hükümdarıdır. Şehnâme'de İran'ın baş düşmanı olarak işlenir.

Örnek:

Ey Usûlî nevbeti geldüğü sâ'at ögüdür

Nice bin Efrâsiyâb'un hirmenin bu âsiyâb

Usûlî

Feridun: Dehhâk'ı yenip İran hükümdarı olmuş ve beş yüz yıl tahtta kalmıştır. Adaletin, uzun ömrün ve gücün sembolüdür.

Örnek:

Bir huzûrum var durur kûyunda olmakdan şehâ

Arz olınsa almazam bana Feridûn'un yiri

Bâkî

Gâve: Dehhâk'ın yenilip Feridun'un tahta geçmesini sağlayan demircidir. Dehhâk'a karşı gelmiş ve halkı isyana teşvik etmiştir. Demirci önlüğünü bayrak hâline getirip Feridun'un tahta çıkmasıyla sonuçlanan isyanı başlatmıştır. Haksızlığa ve zulme başkaldırma sembolüdür.

Örnek:

İsfahân'da Gâve adlı bir dilîr

Kim anun çengâline döymezdi şîr

Ahmedî

Nerimân: Şehnâme'deki önemli kahramanlardan Sâm'ın babası, Zâl'in de dedesidir. Kahramanlık sembolüdür.

Sâm: Nerimân'ın oğlu, Zâl'in babasıdır. Büyük bir savaşçıdır. Bir ejderhayı tek vuruşta öldürmüştür. Kahramanlık sembollerinden biridir.

Örnek:

Remzine mukabil duramaz Sâm u Nerimân

Rüstem olamaz erlik içinde sana hem-tâ

Mihri Hatun

Zâl: Nerimân'ın torunudur. Sâm'ın oğlu, Rüstem'in babasıdır. Bütün tüyleri bembeyaz olarak doğmuştur. Bu yüzden babası Sâm ondan korkar ve onu istemez. Zâl'i efsanevi Simurg kuşunun yaşadığı Elbûrz Dağı'na bırakır. Simurg, Zâl'i besler. Daha sonra pişman olan babası Sâm gelip onu alır. Ok atması ile meşhurdur.

Örnek:

Gerekse kuvvet-i bâzûda Şâh Behrâm ol

Bu Zâl-i dehr ider menzîlünü âhir gür

Hayâlî

Rüstem: Sâm'ın torunu, Zâl'in de oğludur. Olağanüstü özelliklere sahiptir; küçük bir bebekken bile yetişkin bir insan gibi yemiş içmiştir ve çok güçlüdür. Turan hükümdarı

Efrâsiyâb'ı alt etmiştir. "Heft-hân adı verilen ve kimsenin geçemediği tehlikeli yolu geçen iki kişiden biridir. Kahramanlık ve güç sembolüdür.

Örnek:

Elinden Rüstem ü Efrâsiyâb'un mülkini aldun

Seni medh itmiş olmazlar diyenler Rüstem-i sâni

Nev'î

İsfendiyâr: "Heft-hân" adlı, çeşitli tehlikelerle dolu yolu geçen iki kişiden biridir. Diğer kişi de Rüstem'dir. İsfendiyâr, Rüstem'le yaptığı savaşta ölmüştür. Kahramanlık sembolüdür.

Örnek:

Ayş u safâ-yı ahd-i Cem ü devr-i câmi gör

Bahs itme rezmi Rüstem ü İsfendiyâr'dan

Bâkî

Kahraman: Çocukluğunda devler tarafından kaçırılıp büyütülmüştür. Fakat dev olmadığı anlaşıncı onlarla savaşmış, bir gergedanın sırtında ülkesine geri dönmüştür. "Kahraman-ı katil" adıyla anılır. Yiğitlik sembolüdür.

Örnek:

Kim gördi kim işitti aceb bir senün gibi

Hüsn ile Yûsuf ola şecâ'atle Kahraman

Yahyâ Bey

Keyhusrev: Uzun süre padişahlık yapmıştır. Ülkesinin sınırlarını Hindistan'a kadar genişletmiştir. İhtişamin sembollerindendir.

Örnek:

Unutdur nâmını Keyhüsrev'ün Efrâsiyâb'un hem

İki kemter kulun zabt eyledi İrân u Tûrân'ı

Gelibolulu Mustafa Âlî

Keykubâd: Şahsız kalan İran tahtına Zâl'in tavsiyesi ile geçmiştir. Ülkesini adaletle yönetmiştir.

Örnek:

Adlûn katında cevri ü sitem dâd-ı Keykubâd

Hışmun yanında lutf u kerem kahr-ı Kahramân

Bâkî

Minuçihir: Büyük dedesi Feridun'un yerine tahta çıkmış ve 120 yıl tahtta kalmıştır. Emri altındaki Nerimân ve Sâm gibi kahramanlar sayesinde önemli savaşlar kazanmıştır. Saltanat ve kahramanlık sembolüdür.

Örnek:

Minuçhr'in solar gül çehresi bîm-i sîfîzinden
Ne dem Efrâsiyâb âsâ girerse remze meydâna
Sûnbûlâde Vehbî

Nûşîrevân: "Kisrâ" unvanı ile anılan ilk İran şahıdır. Sarayına bir çan bağlamıştır ve kendisiyle görüşmek isteyenler bu çanın zincirini çekip onu çağırması, şikâyetlerini ve ihtiyaçlarını ona iletmıştır. Divân şiirinde "Tâk-ı Kisrâ" adlı sarayı, çanı ve adaleti ile ünlüdür.

Örnek:

Adli hikâyetin nice tahrîr idem k'anun
Kem izi tozı efser-i Nûşîrevân imiş
Ahmed Paşa

ÖABT Çıkış Soru

Güyyâ Nûşîrevân-ı subhdur kim 'adl için
Lâceverdi kubbeye zencîr-i zer asar güneş

Bu beyitte geçen "Nûşîrevân"ın divan şiirinde anılan özelliği aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Güneş gibi parlak olması
- B) Mavi gökyüzünü temsil etmesi
- C) Sabah ülkesinin hükümdarı olması
- D) Boynuna altından bir zincir asması
- E) Adaletli bir hükümdar olması

Çözüm

Nûşîrevân, rivayete göre Kisrâ unvanıyla anılan ilk İran şahıdır. Adaletiyle ve "Tâk-ı Kisrâ" adıyla meşhur sarayıyla ünlüdür. Sarayına bir çan bağlattığı ve kendisiyle görüşmek isteyenlerin bu çanın zincirini çekerek onu çağırması ve şikâyetini ve ihtiyacını söylediği rivayet edilir. Divan şiirinde de sarayı, çanı ve adaleti ile anılır.

Cevap E

Hüsrev (Hüsrev-i Perviz): Nûşîrevân'ın torunudur. Edebiyatta "Hüsrev ü Şîrin" hikâyesinin erkek kahramanı olarak bilinir. Şiirde efsanevi iki atı Gülgün ve Şebdîz ile birlikte anılır.

Örnek:

Yolına ey Hüsrev-i Şîrin-dehen
Dide mi var kim yaşı gülgün degil
Hayâlî

Siyâvuş: Keykâvus'un oğludur. Rüstern tarafından büyük bir kahraman olarak yetiştirilir. Üvey kız kardeşi, çok yakışıklı olan Siyâvuş'a âşık olmuş, Siyâvuş ondan yüz çevirince de onun iftirasına uğramıştır. Bu iftira yüzünden Siyâvuş, Turan hükümdarı Efrâsiyâb'ın kızı ile ev-

lenir. Yine atılan iftiralar nedeniyle Efrâsiyâb tarafından boğazlatılarak öldürülmüştür. Divân şiirinde kahramanlık sembolü olsa da daha ziyade iftiralar sonucu "haksız yere öldürülme" sembolüdür.

Örnek:

Ayş ü nûş eyle mûdâm olma inen dünyâ-perest
Kanî Dârâ kanî Cem kanî Siyâvuş ey sanem
Zâtî

Bihzâd: Divân şiirinde, çizdiği resimlerle övülür. Sevgili-nin güzelliği anlatılırken sözü geçen bir ressamdır. Hüseyin Baykara'nın ressamlarından.

Örnek:

Rengîn ider evsâf-ı ruhun hâme-i Bâkî
Ol sûreti virmez sanemâ nakşına Bihzâd
Bâkî

Cengiz (Timuçin): Büyük Moğol hükümdarıdır. Ülkesinin sınırlarını Avrupa'ya kadar genişletmiştir. Saltanat, güç ve zalimlik sembolüdür.

Örnek:

Ehl-i salîb ü leşker-i Cengîz'den beter
Mülke tasallut eyleyen ol kevîm-i cân-şikâr
Nedîm

Hülâgû: Cengiz'in torunudur. İran topraklarında lihanlı devletini kurmuş ve çok kan dökmüş bir padişah'tır. Bu nedenle divân şiirinde bu özelliği ile anılır.

Örnek:

Tahammül mülkîni yıkdın Hülâgû Han mısın kâfir
Aman dünyâyı yakdın âteş-i sûzân mısın kâfir
Nedîm

Fağfûr: Çin hükümdarlarının unvanıdır. İskender zamanında yaşamış ve tüm Asya'ya 62 yıl boyunca hükmetmiş bir padişahın da adıdır.

Örnek:

Bir hatâ zanneyleyüp ebrûların çîn eylese
Cân atar dergâhına Fağfûr ile Hâkan gelür
Bâkî

İskender: Divân şiirinde, Kur'an'da adı geçen Zülkarneyn ile Makedon hükümdarı Büyük İskender aynı şahısmış gibi kabul edilmiştir. Şiirde "âb-ı hayat" aramak için "zulmât" ülkesine gitmesi, Hızır ile olan hikâyesi, "âyine-i İskender" adı verilen ve dünyayı gösteren aynası, Yecüc ve Mecüc adı verilen bir kavmin yayılmasını engellemek için yaptırdığı "sedd-i İskenderî" ve dünyaya hâkim olması ile anılır.

Örnek:

Sana temlik eylesün Hak bir yere cem' eyleyüp
Mülk-i dehri ömr-i Hızr'ı devlet-i İskender'i
Nedîm

Mânî: Ünlü bir ressamdır. Behram tarafından derisi yüzölçölerek öldürülmüştür. Duvarları onun yaptığı resimlerle süslü olan "Nigârîstan" adlı mabedle birlikte anılır.

Örnek:

Zülf-i nakkaşı suya bir resmî der kim reşk ider
Mânî-i Çîn yazduğı nakş-ı Nigârîstân ana
Ahmed Paşa

Nergiz: Bir perinin çocuğu olduğu ve çok yakışıklı biri olduğu için perî kızları tarafından hayranlık duyulan biridir. Bir perî kızı olan Eko'nun aşkına cevap vermediği için beddua alır ve bir gün ırmaktan su içerken suda yüzünün yansımaları görünce kendi güzelliğine tutulup kendini kaybeder, ırmağa düşüp boğulur ve düştüğü yerde nergis adlı çiçek biter.

Örnek:

Zülf-i nakkaşı suya bir resmî der kim reşk ider
Mânî-i Çîn yazduğı nakş-ı Nigârîstân ana
Ahmed Paşa

Anka (Simurg): Kaf Dağı'nda yaşayan, çok yükseklerde uçan ve yere konmayan, üzerinde otuz farklı renkte tüy bulunan efsanevi bir kuştur. "Kanâ'at" ve "İstîgnâ" sembolüdür.

Örnek:

Kanâ'at eyledi ankayı Kaf-ı şöhrete vâsıl
Kişi mûmtâz olur elbette dâ'im uzlet etdikçe
Süleyman Fehîm

Hümâ: Kemikle beslenen efsanevi bir kuştur. "Devlet kuşu" olarak da anılır. Gölgesi kimin üzerine konarsa o kişinin talihinin açıldığına hatta padişah olduğuna inanılır.

Örnek:

Cife-i dünyâyı çok meyl itmedüm kerkes gibi
Bir hümâ-tab'am gıdâ besdür bana bir üstühân
Fuzûlî

Leylâ vü Mecnûn, Yûsuf u Züleyhâ, Hüsrev ü Şîrin gibi mesnevî kahramanları ve bu mesnevîlerde geçen olaylar da mitolojik unsur olarak değerlendirilebilir. Bunlar divân şiirinde aynen İran şiirinde olduğu şekliyle algılanır ve konu edilirler.

4. Divân Şiirinde Yunanî Şahsiyetler

Divân edebiyatında ismi geçen birçok tarihî ve efsanevi şahsiyetin kaynağı, büyük ölçüde farklı kültürlerden yapılan tercümelerdir. Özellikle felsefe ve tıp alanlarında bir anlamda efsane hâline gelmiş Yunan kökenli isimlerin; Arap, İran oradan da Türk edebiyatına tercümeler sayesinde girdiğini söylemek mümkündür.

Divân edebiyatında Yunanî şahsiyetler -tıpkı diğer tarihî, mitolojik ve efsanevi isimler gibi- belli amaçlarla kullanılmışlardır. Öyle ki zamanla bu şahısların etrafında belli kelimeler etrafında tenasüp oluşturulmuş, bu isimler birer imge ve sembol hâline gelmişlerdir. Yani Yunanî şahsiyetler, divân şairi için duygu ve düşüncelerini aktarmada birer araç hâline gelmişlerdir.

Aristo: Divân şiirinde adı en sık geçen Yunan filozoflarından biridir. Doğu edebiyatlarında menkıbevi hayatı, felsefesi, akıl ve hikmet sembolü olması, Eflatun'un talebeliğini ve İskender'in danışmanlığını yapması gibi birçok özelliğiyle yansımaları olan Aristo, divân edebiyatında da karşımıza çıkmaktadır. Edebiyatımızda daha çok "Aristo, Risto, Ristoteles, Aristû, Arestû, Aristalis, Ristalis, Aristotalis, Aristoteles" gibi isimlerle anılan filozof, akıl ve tedbir timsali olarak sembolize edilmiştir. Bu bakımdan Aristo, şairlerimiz tarafından memdûh ile kıyaslanır ve memdûha kıyasla küçük görülür. Aristo'dan bahsederken "şakird, mektep, muallim, sebak" gibi kelimelerin kullanılması, onun kurduğu Yunanca ismiyle "Lykeion" yani liseye de işaret etmektedir. Şairlerimiz çoğu zaman Osmanlı padişahlarını kahramanlığıyla İskender'e, vezirlerini de akıl ve re'y yönünden Aristo'ya benzetmişlerdir.

Aristo'nun divân şiirinde anıldığı bir diğer husus âyine-i İskender'dir. İnanişâ göre İskender, İskenderiye şehrini kurduğu zaman orada bulunan hakimlerden Belinas, Hermis ve Valines'e bir ayna yaptırmıştı. Güya aynadan, oraya gelmekte olan gemiler daha bir aylık yolda iken görülebilmiş. Bazı rivayetlere göre bu ayna Aristo tarafından yapılmıştır. Şairler de bu inanıştan yola çıkarak âyine-i İskender'e telmihte bulunurlar.

Bazı şairlerimiz, Aristo'yu hekim olarak düşünmüşlerdir. Fakat divân şiirinde, Aristo'nun hekimliği ile onun bedensel bir hastalığa çare bulması istenmez. Şair, her şeyden önce aşk ve ayrılık acısı gibi ruhu ilgilendiren hastalıklardan şikâyetçidir. Öyle ki Aristo gibi akıl ve hikmet sahibi biri bile aşk hastalığına çare bulamaz.

Örnek:

Rûh-ı Ristâlis eder tasdik ol İskenderi
Ana derse müsteşâr-ı kâr-dânımdır benim
İzzet Molla

Örnek:

Mübtelâ eyledi bir derde beni aşkın kim
İdemez çâre ana Aristo-yı hakîm

Rüşdî

Batlamyus: Batlamyus'un İslam dünyasındaki en büyük etkisi ilm-i hey'ette görülür. Astronomide ve edebiyatta yüzyıllar boyu tesiri devam eden Batlamyus teorisine göre; Güneş sistemindeki yedi gezegen (Güneş, Ay, Merkür, Venüs, Mars, Jüpiter, Satürn) düzgün ve dairesel olarak hareket eder. Gezegenlerin dairesel hareketinde merkez, sabit olan Dünya'dır.

Batlamyus'un feleklerle ilgili bu görüşü, sosyal hayatımızda ve divân edebiyatında o kadar etkili olmuştur ki ilerleyen dönemlerde Galile, Kopernik ve Keppler'in gezegenlerin Dünya etrafında değil de Güneş'in etrafında döndüklerini ispatlaması bile sonucu değiştirmemiştir.

Batlamyus'un felek tasavvuru, divân edebiyatında çokça zikredilmesine rağmen ismi pek anılmaz.

Örnek:

Aşk vâdisinde bî-âram u ser-gerdân olur
Akl gerçi fenn-i felsefide Batlamyûs olur

Süleyman Fehîm

Câlinûs (Galenos): Câlinûs, İslam dünyasında özellikle hekim kimliğiyle tanınmıştır. Fakat, aynı zamanda felsefe başta olmak üzere mantık, ahlâk ve doğa ilimleriyle de uğraşmıştır. Divân edebiyatında çoğunlukla hekimlikteki mahareti ile anılır. Câlinûs, divân şiirinde bazen Aristo ve Eflâtun ile birlikte anılır. Divân şairleri yanlış bir telakki ile Aristo ve Eflâtun'u da hekim olarak düşünmüşler, Câlinûs'la birlikte kullanmışlardır.

Örnek:

İder bir sözle Câlinûs'ı mülzem cânı isterse
Ma'ârifde fezâ'ilde kelâmı sır-ı hikmetdir

Leylâ Hanım

Eflâtun (Platon): İslam dünyasında ve edebiyatında "Eflâtun, Felâtun" isimleriyle tanınmaktadır. Eflâtun, divân şiirinde genellikle akıl ve zekâ timsali olarak anılır. "Re'y, akl, hikmet, ilm, fûnûn, âkil" gibi kelimelerle tenasüp içinde beyitlerde kendine yer bulmuştur. Akli temsil eden Eflâtun'un karşısında şairlerimiz tezâd sanatı içinde çoğu zaman "deli, divâne, cûnûn, mecnûn" kelimelerini kullanmıştır. Divân şairlerine göre akıl ve hikmetin timsali Eflâtun bile sevgiliyi görünce divâne olur. Eflâtun, bazı şairlerimiz tarafından ise tıpkı Aristo gibi bir hekim olarak düşünülmüştür.

Örnek:

Re'yine re'y-i Sikender demek endek ta'rif
'Aklına akl-ı Felâtun demek ednâ tabîr

Nâbî

Fisagor (Phythagoras): Divân edebiyatında Fisagor, karşımıza Eflâtun ile birlikte çıkar. Fisagor da Eflâtun gibi akıl ve hikmet sembolü olarak görülmektedir. Fisagor'un ilm-i edvânı yani müzikli icat ettiğine inanılır, divân şiirinde de bu inanın yansımaları görmek mümkündür.

Örnek:

Fehîm ol mazhar-ı işrâk-ı nûr-ı nûr-ı 'aşkam kim
Çerâğum oldı Fisâgûr-ı u belki Felâtun hem

Fehîm-i Kadîm

Hipokrat: Modern tıbbın babası sayılan Hipokrat, İslam dünyasını derinden etkilemiştir. İsmi "Bukrat, Bokrat, Bukrâtîs, Ebukrât, Ibukrât, Ibukrâtîs" olarak geçmektedir. Divân edebiyatında Hipokrat, çoğunlukla tıp ilmindeki mahareti ile anılmaktadır. Bazı beyitlerde İslam âleminin ünlü hekimlerinden olan Lokman ile birlikte anılır. Bu durumda aşk acısı çeken bir âşık için ne Bokrat ne de Lokman çare olabilmektedir.

Örnek:

Şerbet-i bâde ile çok sınıdım hastelere
Eyler anı ki ne Bukrât ü ne Lokmân eyler

Fuzûlî

İskender: Divân edebiyatında; âb-ı hayâtı araması, Aristo'ya yaptırdığı rivayet edilen âyine-i İskender'i, Ye'cûc ve Me'cûc kavmi ile mücadelesi, cihangirliği gibi yönleriyle ele alınan İskender, memduhu övmeye bir araç olarak kullanılmıştır. İskender aslında Yunanlı değildir fakat Ahmet Paşa ve Şeyh Gâlib onun Yunanlı olduğuna gönderme yapmıştır.

Örnek:

Ye'cûc-i zulm ü fitnenün sedd-i sedîdîn çekmege
Ol mefhar-ı İskender-i Yûnâna sıhhat yaraşur

Ahmed Paşa

Kurduğu askerî tertib-i umûr-ı mülkû

Görmedi hâbda İskender-i Yûnânî-zâd

Şeyh Gâlib

Sokrat: Sokrat; kitap yazmamış, öğrencilerine kitaptan ders vermemiştir. Her gezdiği ve her oturduğu yerde öğrencilerine hakîmâne bir üslupla konuşarak ders vermiştir. Bu yüzdendir ki hitabetin ve güzel konuşmanın sembolü de sayılmaktadır. Sokrat, bu özelliğiyle divân edebiyatına yansımıştır.

Örnek:

Tâlî'ün sana meded kıldığın andan bilesin
Ki müdâm elde müdâm ola be-kavl-i Sukrât

Sarıca Kemâl

Öklidîs: Divân edebiyatında adı "Uklîdîs, Oklîdîs, Öklîd, Öklîdis, İklîdis" olarak geçmektedir. Öklîd, divân şairleri tarafından "şekil, müşkilât, ukûd, tedkik, hikem, hikmet, cedvel, riyâziyye, dâ'ire, hendese" gibi kavramlar etrafında matematik ilminin sembolü olarak kullanılmıştır.

Örnek:

Eger şeklin temâşâ kılsa Oklîdîs olur ahsent
Ve ger Bihzâd nakş-ı dil-pezerin gör der hakkâ

Nedîm

Vâlîs: Divân edebiyatında adına pek rastlanmayan filozoflardan biri de Vâlîs'tir. Vâlîs de divân şiirinde hikmet sahibi bir şahıs olarak karşımıza çıkmaktadır.

Örnek:

Bu keyfiyyet bu kemiyet yolında
Cihânda kim olur Bukrat u Vâlîs

Karamanlı Aynî

5. Divân Şiirinin Tipolojisi: Âşık-Ma'sûk-Rakîb (Âğyar) Üçgeni

Divân şiirinin aşk anlayışını tasavvuf düşüncesi belirler. Dolayısıyla aşk, maddî ve beşerî olarak algılanmaz; aşk, kâinattaki her şeyin temeli ve sebebidir. İlim bile aşkın yanında değerini kaybeder:

Aşk imiş her ne var âlemde
İlim bir kıl ü kâl imiş ancak

Fuzûlî

Bu durumda aşk, sevgili ve âşık gerçek anlamlarından çok daha farklı algılanır. Âşık, divân edebiyatında daima şairi temsil eder. Onun aşkı soyut (mücerret) bir güzelliğe duyulan aşktır. Âşık samimidir, madde ile ilgisi yoktur. Onu adeta besleyen, hayatta kalmasını sağlayan şey, yaşadığı üzüntüdür. Bu üzüntünün kaynağı ise sevgiliden beklediği lütfu asla göremeyişi, onunla asla bir araya gelemeyişi, onunla beraberliğinin ancak hayalî oluşudur.

Oysa sevgilinin bir bakışı, ona ait herhangi bir özellik âşığın kendinden geçmesi, canını bile onun yoluna verecek kadar cömert olması için yeterlidir. Âşık; aşkında sabit, kararlı ve sadıktır. Aşkı için her türlü eziyete katlanmaya razıdır, tahammül yolunu tercih etmiştir. Sevgiliden, aşktan ayrı kalmak âşık için "ölüm" anlamına gelir. Bu nedenle âşık daima hayat ile ölüm arasında yaşamaktadır.

Sevgilisinden böylesine ayrı geçen ömründe durmadan içli "ah"lar eder, sevgiliye yalvarır, boyun eğer. Tek varlığı ve çaresi aşkında sebât etmektir.

Zabt-ı âh eylemedir âşika evvel çâre

Ben ise âhsız âram edemem âh meded

Nefî

Âşık ayrıca talih, felek, rakîb (âğyar), zaman vb. tarafından da zulme uğramaktadır. Bunca zulüm ve acı karşısında gözüne sabaha dek uyku girmez, kanlı gözyaşları döker, hastalanır hatta aklını kaybeder. Öyle ki âşık, Mecnûn'dan öte bir hâle gelir:

Mende Mecnûn'dan füzûn âşıklık isti'dâdî var

Âşık-ı sâdik Menem Mecnûn'un ancak adı var

Fuzûlî

Âşık, her zaman olumsuz özellikleriyle şiirin öznesi olur. Âşığın bu özelliklerinden bazıları şunlardır: dertli, hasta, müptelâ, divâne, düta (iki büküm), kararsız, sabırsız, yüreği kanla dolu, kan ağlayan, gözü yaşlı, çaresiz, mest, şûrde, gamlı, başı dönmüş, gönlü kırık, inleyen, takatsiz, zayıf, esîr vb.

Sevgili (ma'sûk) ise divân şiirinin başkahramanıdır. Divân şiirinin soyut çerçevesi, sevgiliyi tasavvufî bir bakış açısıyla algılamayı zorunlu kılar. Tasavvufta sevgili, Allah'tır.

Sevgili, âşığın kendisi için çektiği sayısız eziyete rağmen en son onu hatırlar. Herkese iyi davrandığı hâlde âşığa yüz vermez, başkalarıyla ilgilenir. Sevgili; âşığa bigâneli (kayıtsız) fakat rakibe âşinâdır.

Sevillinin özellikleri arasında birinci sırada acı ve ızdırıp verici olması gelir. Âşığa zulüm ve eziyette sınır tanımaz. Taş kalpli olduğu için âşığın ağlayıp inlemesi, acıyla feryâd etmesi merhametsiz sevgiliyi asla etkilemez. Sebebsiz yere âşığa zulmeder. Rakîplere iltifat eder, fitne çıkarır ve oldukça nazlıdır.

Ahmed çeke cevruni ve lutfun göre âğyar

Ey şefkati az şâh-ı cihân yandım elinden

Ahmed Paşa

Gerçek bir âşık ise bunlardan asla şikâyet etmez. Çünkü sevgilinin zulümden vazgeçmesini, kendisinden yüz çevirmesi olarak algılar.

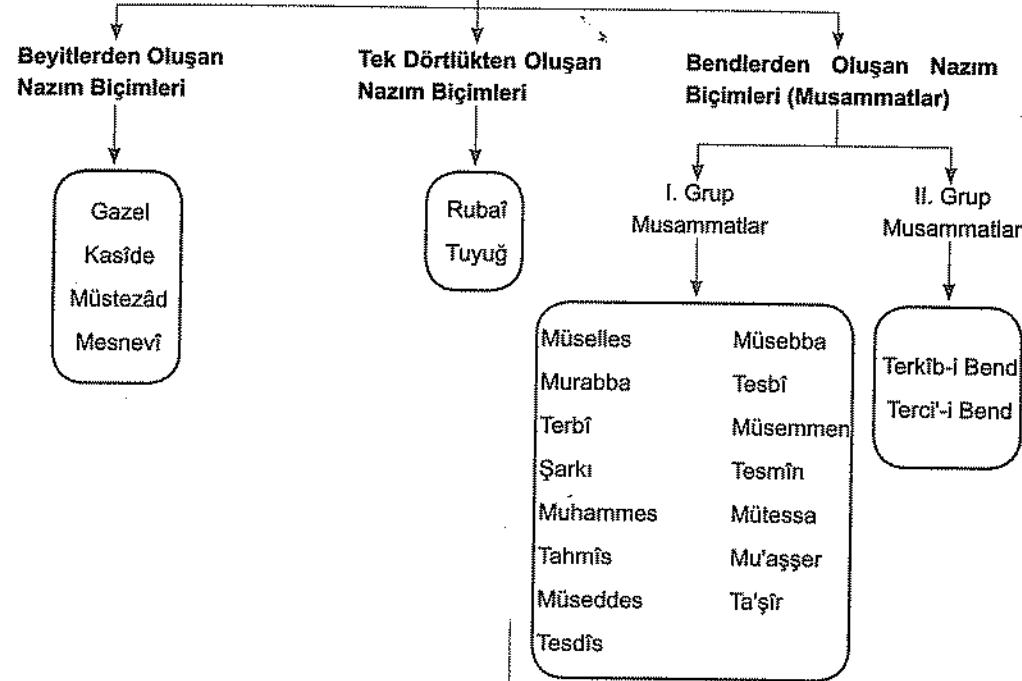
Sevgili için istiare yoluyla şiirde sıkça kullanılan sözler ise şunlardır: can, canân, yâr, dost, mahbûb, habîb, ma'sûk, güzel, hûb, hûbân, sanem, bût, Nigâr, server, şâh, şeh, hüsrev, sultan, mâh, âfitab, şuh, tabîb, dilber, kâfir, nâzenîn, hûnî, bî-vefâ, dildâr, dilrûbâ, dil-ârâ, dil-nuvâz, serv, gül, gül-izâr, gülendâm, gülistan, melek, mehlikâ, sâkî, perî, mutrib, Yûsuf, İsâ, Süleymân, hurî, gilmân, ay, güneş, trîf, cûvân, âhû, gevher, kible, Kâbe vb.

II. ESKİ TÜRK EDEBİYATINDA BİÇİM, VEZİN, SÖZ SANATLARI

A. DİVÂN ŞİİRİNDE NAZİM BİÇİMLERİ

Divân şiirleri, biçimlerdeki farklılıklar dikkate alınarak gruplandırılmış ve adlandırılmıştır. Bu grupların tümüne nazım şekilleri (eşkal-i nazm) adı verilir.

DİVÂN ŞİİRİNDE NAZİM BİÇİMLERİ



MISRA, BEYİT VE BEND

Mısra:

- * Mısra'nın asıl anlamı "kapı kanadı, çadır kapısının iki yanından her biridir".
- * Edebî terim olarak mısra "aruz vezniyle söylenmiş beytin yarısı" anlamına gelir.
- * Mısra, divân şiirindeki tüm nazım biçimlerinin en küçük birimidir.
- * Divânlarda, şiir mecmuâlarında veya çeşitli eserlerde tek mısralara da rastlanır. Bunlara âzâde veya mısra-i âzâde adı verilir. Bu tür mısralar aslında şair tarafından tek mısra şeklinde söylenmiş olabileceği gibi bir beyitten alınıp ünlü olmuş ve diğer mısrala unutulmuş şiir parçaları da olabilir.
- * Şekil ve söyleniş açısından kusursuz mısralara mısra-i berceste adı verilir. Bercesteler âzâde olabileceği gibi bir şiirden de alınmış olabilir.

Örnek:

Ne ararsan bulunur derde devâdan gayrı

Koca Râgîb Paşa

Beyit:

- * Kelime anlamı "ev, oda, çadır"dır.
- * Edebiyat terimi olarak ise "aruz vezniyle yazılmış iki mısradan oluşan nazım birimi"dır.
- * **Ferd (müfred)**, bağımsız şiirler hâlinde yazılmış olan beyitlerdir. Bunlarda iki mısra birbiriyle kafiyeli değildir.

Örnek:

Meyhâne mukassî görünür taşradan ammâ

Bir başka ferah başka letâfet var içinde

Nedîm

- * Gazel ve kasîdenin mısraları birbiriyle kafiyeli olan ilk beytine matla denir. Bununla birlikte şairler bazı şiirlerinde birden fazla matla beyti kullanmıştır. Böyle şiirlere **zâtü'l-metâli** veya **zü'l-metâli** denir.
- * Matla ayrıca iki mısrala birbiriyle kafiyeli (musarra, mukaffâ) olan tek beyitlere de verilen addır. Bu tür matlalar divânların "metâli (matlalar)" kısmında yer alır.

Rakîb (ağyâr) "başkaları, yabancılar" anlamına gelir. Sevgilinin bir âşığı da rakîbdır. Bu yüzden âşık ile rakîb arasında sürekli bir mücadele vardır. Âşığa göre o, sevgili ile yakın bir ilişkidir, âşığı üzen de bu yakınlıktır.

Rakîb âşığa daima yanlış bilgi verip onu yanılttığı ve sevgiliden uzak tuttuğu için "eğrilik" ile suçlanır ve "kaş" a benzetilir. Sevgilinin çevresinden asla uzaklaşmaz, âşığı da ona yaklaştırmaz. Kıskaç ve dedikoducudur.

"Ağyâr" kelimesi çoğuldur, yani bunlar birden fazla hatta bazen yüzlerce. Bu nedenle âşık tarafından sevgilinin mahallesinin bekçileri hatta köpekleri olarak görülürler. Âşığı asla içeri almazlar.

Rakîb, divân şiirinde daima kötü, çirkin, zararlı özellikleriyle anılır. Bu kötü adlandırmalardan bazıları şunlardır: domuz, tilki, akreb, zağ, şeytan, dev, kâfir, gammaz, iftiracı, eğri, yavuz, nâdân, diken, belâ, mekes, kara yüzlü, bed çehreli vb.

* Beyitlerden oluşan nazım biçimlerinde şairin anlatacağı şeyi tek beyitte ifade etmesi zorunluluğu vardır. Ancak anlamı başka beyitlerle tamamlanabilen beyitlere de rastlanmaktadır. Bu tür beyitlere **merhun (rehinli)** beyit denir.

* Maktan kelime anlamı "bir şeyin kesildiği yer, kesme yeri"dir. Şiirin son beytine **makta** adı verilir.

Bend:

- * Sözlük anlamı "bağ, bağlanan şey, kuşak, fıkra ve makale gibi yazıların kısımları, su bendi" demektir.
- * Nazım terimi olarak bend, birbirine vezin ve kafiye ile bağlanmış ikiden çok mısra topluluğudur. Bendler, 3-10 mısra olabilir.
- * Bendlerden meydana gelen nazım şekilleri tek veya birden çok bendli olmak üzere ikiye ayrılır.
- * Tek bendli nazım biçimleri rubaî ve tuyuğdur.
- * Çok bendli nazım biçimleri ise murabbâ, terbî, şarkı, muhammes, tahmîs, taşîr, tardiyeye, müseddes, tesdîs, müsebba', tesbî', müsemmen, tesmîn, mütessâ', tetsî, mu'aşşer, taşîr, terkîb-i bend, terci'-i benddir.

BEYİTLERDEN OLUŞAN NAZİM BİÇİMLERİ

Gazel

- * Gazelin sözcük anlamı "kadınlar ile aşk sohbeti yapmak"tır.
- * Edebî bir terim olarak gazel ilk beytinin mısraları birbiriyle, diğer beyitlerin ikinci mısraları ilk beyitle kafiyeli (aa, xa, xa, xa...), aynı vezinle söylenmiş, genellikle 5-9 beyit arasında yazılan nazım biçimidir.

- * 4 beyitli gazele çok nadir rastlanır. Bununla birlikte beyit sayısı 15'e kadar çıkan gazeller de görülür.
- * 3 veya 4 beyitli gazeller aslında eksik olduğundan bunlara **gazel-i nâ-tamâm (eksik gazel)** denir.
- * Gazeller genellikle 5 beyitten oluştuğu için gazelin diğer adı "**penç-beyt**"tir.
- * 15 beyitten daha uzun gazellere **gazel-i mutavvel (uzun gazel)** denir.
- * Gazelin asıl konusu aşktır. Ancak farklı konularda yazılmış gazeller de vardır.
- **Âşıkâne** gazel, aşkın verdiği mutluluk veya acıyı anlatır.
- **Rindâne** gazel, dünya zevklerinden söz eder.
- **Şühâne** gazel, doğrudan sevgilinin güzelliğinden ve ona duyulan arzudan söz eder.
- **Hikemî (hakîmâne)** gazel, felsefî konulu gazeldir.
- * Gazelde konu bütünlüğü şart değildir, gazelin her beytinde farklı konular işlenmiş olabilir. Fakat beyitlerinde konu bütünlüğü olan gazeller de vardır ve bunlara **yek-âhenk** gazel denir. Tüm beyitleri aynı derecede etkileyici ve güzel olan gazellere ise **yek-âvâz** gazel denir.
- * Gazelin, mısraları birbiriyle kafiyeli olan ilk beytine **matla**, matladan sonraki beytine ise **hüsn-i matla** denir.
- * Birden fazla matla beyti olan gazellere **zâtü'l-metâli** veya **zü'l-metâli** denir.
- * Matladaki mısralardan birinin gazel içinde tekrarlanmasına **redd-i matla** adı verilir.
- * Gazelin son beytine **makta**, maktadan önceki beytine ise **hüsn-i makta** denir. Şair, mahlasını genellikle son beyitte bazen de daha önceki beyitlerde kullanır. Mahlas kullanmak divân şiirinde bir gelenek olsa da Kadî Burhaneddin ve Kemâl Paşazâde hiç mahlas kullanmamıştır.
- * Mahlasın, kelimenin gerçek anlamını düşündürecek şekilde kullanılmasına **hüsn-i tahallüs (mahlası güzel kullanma)** denir. Bâkî, bir hüsn-i tahallüs ustasıdır.
- * Mahlas beytinden sonra birkaç beytin daha bulunduğu gazellere **gazel-i müzeyyel (ekli, ilaveli gazel)** denir. Bunlarda zeyl (ek) kısımlarının konusu genellikle övgüdür.
- * Bir gazelin en güzel beytine **beytü'l-gazel, şah beyit** veya **şeh beyit** denir.
- * Şairler gazelin âhengini artırmak için şu yöntemleri kullanmıştır:
 - Birden fazla matla beyti kullanmışlardır.
 - İç kafiye kullanarak **musammat gazel** yazmışlardır.

Gazelin bütün mısralarında aynı kafiye kullanılarak **müsellesel** gazel yazmışlardır.

- * Gazelde Türkçe dışında Arapça, Farsça veya her ikisiyle de yazılmış beyitler varsa bunlara **mülemma gazel** denir.
- * İki şairin birer mısra veya birer beyit yazarak ortaklaşa oluşturduğu gazeller **gazel-i müşterek** adını alır.
- * Karşılıklı konuşma şeklinde (dedim-dedi) yazılan gazellere **mürâcaâ şiiri** denir. Bunlar sade bir dille yazılmıştır, konuşma havası taşır ve konuları aşktır. XVII. yüzyıldan itibaren bu tür şiirlere duyulan ilgi azalmıştır.

Örnek:

Gazel

Matla	Gıtdün ammâ ki kodun hasret ile cânı bile İstemem sensiz olan sohbet-i yârânı bile
Hüsn-i matla	Devr-i meclis bana girdâb-ı belâdur sensiz Mey-i zehrâb-ı sitem sâgar-ı gerdâni bile
	Bağa sensüz bakmam çeşmüme âteş görünür Gül-i handânı degül serv-i hırâmânı bile
Hüsn-i makta	Sineden derd ile bir âh ideyin kim dönsün Aksine çarh-ı felek mihr-i dirâşânı bile
Makta	Hâr-ı firkatle Neşâtî-i hazînün vâ-hayf Dâmen-i ülfeti çâk oldı girîbânı bile

Neşâtî

Bu gazelde Neşâtî, mahlasını tahallüs olarak kullanmıştır.

ÖABT Çıkmış Soru

Bu kasidede benüm şahid-i ma'nâ çokdur
Hüsrev-i mülk-i ma'anî benem itmen inkâr

Klasik bir kasidede bu beytin, içinde yer alması gereken bölüm aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Methiye B) Tegazzül C) Fahriye
D) Dua E) Nesib

Çözüm

Verilen beyitte şair kendisinin "anlam ülkesinin padişahı" olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla şair kendini ve sanatını övmüştür. Divân şairlerinin kasidede kendilerini övdüğü bölüme ise "fahriye" adı verilir.

Cevap: C

Kaside

- * Kasidenin sözcük anlamı "kastetmek, bir şeye yönelmek, doğru yolda olmak"tır.
- * Edebî bir terim olarak ise kaside; ilk beytinin dizeleri birbiriyle, diğer beyitlerinin ikinci mısraları ilk beyitle kafiyeli (aa, xa, xa, xa...), aynı vezinle söylenmiş, en az 15 beyit uzunluğundaki nazım biçimidir.
- * **Kaside Arap edebiyatında doğmuş, daha sonra İran ve Türk edebiyatına geçmiştir.**
- * Kasidede beyit sayısı genellikle 31-99 arasındadır. Ancak beyit sayısı 31'den az ve 99'dan fazla olan kasideler de vardır.
- * **Kaside formu, bölümler hâlinde düzenlenmiştir. Tam bir kasidede 6 bölüm vardır. Bu bölümler şunlardır:**

1. **Nesib (Teşbib):** Kasidenin giriş kısmıdır. 15-20 beyit uzunluğundadır. Bu bölümde konu aşk ise "nesib", başka bir konu ise "teşbib" denir. Ancak bu iki terim birbiri yerine de kullanılabilir. Bu bölümün edebî değeri oldukça yüksektir. Kasidelerin konularına göre bu bölüm dikkate alınarak sınıflandırılması nesib (teşbib) kısmının önemini gösterir.

2. **Girizgâh:** Şairin nesib bölümünden mehdîye bölümüne geçtiğini haber verdiği 1 veya 2 beyitlik bölümdür.

3. **Medhiyye (Maksad, Maksûd):** Kasidenin sunulduğu kişinin övüldüğü bölümdür. Kasidenin yazılış amacı ve şiirin merkezidir. Bu bölümde önemli bir kişi veya değerli bir varlık övülür. Övülen kişiye **memdûh** denir. Şair, sanatının bütün inceliklerini kullanarak memdûhunu över. Şairin başarısı, övgüdeki aşırılıkla değil; sanatının gücünü göstermesiyle ölçülür. Bu bölümde, memdûha dair sıralanan erdemler, her zaman o kişinin sahip olduğu nitelikler olarak algılanmamalıdır. Şair bazen övdüğü kişinin sahip olması gereken erdem ve niteliklerini ona hatırlatmaktadır. Bu bölümde dil, nesib bölümünden daha ağırdır.

4. **Tegazzül:** Kasidenin içindeki "gazel" bölümüdür. Nesibden veya medhiyyeden hemen sonra gelir. Her kasidede tegazzül bölümü yer almaz. Kaside uzun bir nazım biçimi olduğu için beyit sonundaki ses tekrarları bir süre sonra tekdüze hâle gelir. Tegazzülün ilk beyti muşarra (kafiyeli) olduğu için şair tegazzül ile bu tekdüzeliği kırmış olur.

5. **Fahriyye:** Şairin kendisini övdüğü bölümdür. Şair bu bölümde genellikle diğer kaside şairleriyle kendisini karşılaştırır ve onlardan daha üstün olduğunu vurgular. Aynı zamanda memdûha da kendi özelliklerini ve şairlik yeteneğini hatırlatmış olur.

6. **Du'a:** Şairin memdûha dua ettiği ve Allah'a şükrettiği bölümdür. İlk kasidelerde olmayan bu bölüm kaside formuna sonradan eklenmiştir.

Kasidenin bu kompozisyonu klasik bir kasidede uyulması gereken bir düzendir. Ancak her kasidede bu düzene uyulduğu söylenemez. Mevcut kasidelerin çok az bir kısmında bu 6 bölüm tam olarak bulunmaktadır.

- * Kasidenin ilk beytine **matla**, matladan sonraki beytine **hüsn-i matla** denir.
- * Şairler kasidenin tekdüzeliğini kırmak, âhengi artırmak için şu yollara başvurmuştur:
- Yeni bir matla beyti söyleyerek **tecdid-i matla** (matla yenileme),
- İç kafiye kullanarak **musammat kaside** yazma,
- Kasidenin herhangi bir yerinde matla beytinin bir mısraını aynen tekrar etme (**redd-i matla**).
- * Kasidede, şairin mahlasını söylediği beyte **tâc beyit** denir. Mahlas medhiyyeden sonraki bölümlerin birinde kullanılır.
- * Kasidedeki en güzel beyte **beytül-kasid** denir.
- * Klasik divân tertibiyle oluşturulmuş bir divânda kasideler "**kasâ'id (kasideler)**" başlığı taşıyan bölümde yer alır. Bu bölümdeki kasidelerin sıralanışı şöyledir:
- Dinî konulu kasideler
- Padişahlar, sadrazamlar, vezirler, şeyhülislam vb. için yazılmış kasideler
- * Kasideler nesib (teşbib) bölümünde işlenen konuya, rediflerine veya kafiyelerine göre adlandırılır:

a. Konularına Göre:

Tevhid: Allah'ın yüceliğini ve "bir"liğini konu alan kasidelerdir.

Münâcât: Konusu Allah'a yakarma, yalvarma olan kasidelerdir.

Na't: Hz. Muhammed, çihâr yâr (dört halife) veya On İki İmam için yazılan kasidelerdir.

Cülüsiyye: Padişahın tahta çıkışı üzerine yazılmış kasidelerdir.

Ramazâniyye: Memdûhun Ramazan'ını kutlamak için yazılan kasidelerdir.

İydiyye: Memdûhun bayramını kutlamak için yazılan kasidelerdir.

Nevrûziyye: Memdûhun nevrüzünü kutlamak için yazılan kasidelerdir.

Bahârîyye: Nesib (teşbib) kısmında bahar tasviri yapılan kasidelerdir.

Temmûziyye: Nesib (teşbib) kısmında yaz tasviri yapılan kasidelerdir.

Hazâniyye: Nesib (teşbib) kısmında sonbahar tasviri yapılan kasidelerdir.

Şitâiyye: Nesib (teşbib) kısmında kış tasviri yapılan kasidelerdir.

Ayrıca nesib (teşbib) bölümünde "**sünbûliyye**" gibi bir çiçeğin tasvir edildiği veya "**rah-şiyiye**" gibi bir atın niteliklerinin anlatıldığı kasideler de vardır.

b. Rediflerine Göre:

Bazı kasideler rediflerine göre adlandırılmıştır. Ahmed Paşa'nın "Güneş" ve "Kerem" kasideleri, Fuzûlî'nin "Su" kasidesi gibi.

c. Kafiyelerine Göre:

Bazı kasideler kafiyelerinin revî (kafiye oluşturulan asıl harf) harfine göre adlandırılmıştır. Bu kasideler son harflerine göre kaside-i râiyye, kaside-i mîmiyye, kaside-i nûniyye gibi adlar almıştır.

* Kasideler diğer nazım biçimlerine göre yazıldıkları döneme ait pek çok tarihî ve sosyal bilgiyi de içerir. Böylece yazıldıkları döneme ışık tutabilecek bilgileri günümüze ulaştırır.

* Kasidede övülen kişinin (memdûhun) kendisine sunulan şiir karşılığında, konumuna göre verdiği ödüle **câize** denir. Câize, devletin sanata ve sanatçıya verdiği değeri, önemi gösterir.

Kasidenin klasik formu, Nedim'e kadar köklü bir değişiklik görülmeden devam eder. Nedim, kasidenin nesib bölümüne bir canlılık kazandırmıştır. Tanzimat Dönemi'nde kaside bölümleri ve konu bakımından değişmiştir. Hürriyet, adem (yokluk) gibi soyut kavramların övgüsü yapılmıştır. Bu dönemde klasik kasidenin yalnızca nazım biçimi ve kafiye düzeni korunmuştur.

Örnek:

KASİDE-İ BAHÂRRIYE-KASİDE-İ RÂ'İYYE

Der-sıfat-ı bahâr ve Midhat-ı Ali Paşa-yı kâmkâr

Matla	1. Rûh-bahş oldı Mesihâ-sıfat enfâs-ı bahâr Açdılar didelerin hâb-ı ademden ezhâr
	2. Taze cân buldı cihân erdî nebâtâta hayât Ellerinde harekât eyleseler serv ü çenâr
	3. Döşedi yine çemen nat-ı zümürûd-fâmin Sîm-i hâm olmuş iken ferâş-ı harîm-i gülzâr
	4. Yine ferrâş-ı sabâ sahn-ı ribât-ı çemene Geldi bir kâfile kondurdu yüki cümle bahâr
	5. Leşker-i ebr çemen mülkine akın saldı Turma yağmada meger niteki bağı Tatar
	6. Farkına bir nice per takınur altın telli Hayl-i ezhâra meger zambak olupdur serdâr
	7. Dikdi teşgergeh-i ezhâra sanavber tugın Haymeler kurdı yine sahn-ı çemende eşcâr

- Nesib veya teşbib 8. Döşedi mîhr-i felek yolları dîbâlar ile
Etdi teşrif çemen mülkini sultân-ı bahâr
9. Subh-dem velvele-i nevbet-i şâhî mi degül
Savt-ı murgân-ı hoş-elhân u sadâ-yı kühsâr
10. Çemen etfâlinün uyhuların uçurdu yine
Subh-dem guigule-i fâhte gülbank-i hezâr
11. Dâye-i ebr yine goncelerin şebnemden
Başına akça dizer nite ki etfâl-ı sığâr
12. Mevsim-i rezm degüldür dem-i bezm erdi deyu
Sûsenün hançerini tutdı serâpâ jengâr
13. Semenün sine-i sîmînün açup bâd-ı seher
Çözdi gülşende gülün tûgmelerin nâhun-ı hâr
14. Pîrehen berg-i semen gûy-ı giribân şebnem
Gûlsitân oldı bugün bir sanem-i lâle-izâr
15. Zîb ü fer virmek için rûy-ı arûs-ı çemene
Yâsemen şâne sâbâ mâşita âb ayinedâr
16. Dürr ü yâkût ile bir nahl-i murassâ sandum
Ergavân üzre dökülmüş katarât-ı emtâr
17. Şîşe-i çarhda gör bunca murassâ nahli
Nice ârâste kılmış anı sun-ı Cebbâr
18. Berg-i ezhârı hevâ şöyle çıkardı feleğe
Pür kevâkîb görünür günbed-i çerh-ı devvâr
19. Dem-i İsâ dirilür bûy-ı buhûr-ı Meryem
Açdı zanbak yed-i beyzâyı kef-i Mûsâ-vâr
20. Zanbakun goncasıdır bâğa gümüş bâzûbend
Za'ferân ile yazılmış ana haft-ı tûmâr
21. Cam-ı zerrîni tolu bâde-i gültreng almış
Gül-i ra'nâ seherî kılmak için def-i humâr
22. Dehen-i gonca-i ter dürlü letâ'if söyler
Gülüp açılma aceb mi gül-i rengin-ruhsâr
23. Güher-i fırsatı aldırma sakın devr-i felek
Sîm ü zerle gözünü boyamasun nergis-vâr
24. Câm-ı mey katreleri sübha-ı mercân olsun
Gelünüz zerk u riyâdan edelüm istiğfâr
25. Lâle sahrâyı bugün kân-ı Bedaşa'n etdi
Jâle gülzâra nisâr eyledi dürr-i şehvâr

- Girizgah 26. Dâmenin dürr ü cevâhîrle pür etdi gül-i ter
Ki ede hâk-i der-i hazret-i Paşaya nisâr
27. Şâhib-i tîg ü kalem mâlik-i câm u hâtem
Âsaf-ı Cem-azamet dâver-i Cemşîd-vekâr
28. Âsmân-pâye hümâ-sâye Ali Paşa kim
Eremez tâk-ı celâline kemend-i efkâr
29. Şâh-ı gül neşv ü nemâ bulsa nem-i lutfından
Ola her gonca-i ter bûlbûl-i şîrîn-güftâr
30. Âb u gil müşğ ü gülâb ola çemen sathında
Bûy-ı hulkıyla gûzâr etse nesim-i eshâr
31. Tab-ı vakkâdın eger âteş-i rahşân görse
Kızara ahker-i sûzân nitekim dâne-i nâr
32. Güneşi keff-i zer-efşânına benzer der idüm
Almasa mâha atâ eyledüğün âhir-i kâr
33. Şöyledür keff-i güher-pâşî yemin etmek olur
Ki atâsından erer bahre gınâ kâne yesâr
- Medhiyye (maksad veya maksûd) 34. Manzar-ı kasr-ı sa'âdetden anun re'yi gibi
Rûy göstermedi bir şâhid-i hurrem-dîdâr
35. Bâğ-ı cihânda nihâl-i kereminden derilür
Lutf-i bî-minneti meyvelerinden her bâr
36. Manzar-ı himmetinün kungure-i rifâetine
Eremez sarsar-ı tufân-ı fenâ birle gubâr
37. Eşiği hâkî imiş yüz sürececek hayf deyu
Taşdan taşu urur başını şimdi enhâr
38. Serverâ cânı mı var devletün eyyâmunda
Sünbülün turasına el uzada şâh-ı çenâr
39. Eylemez kimse bugün kimse elinden nâle
Bezm-i işretde meger mutrib elinden evlâr
40. Şer'a uymaz nidelüm nâle vü zâr eyler ise
Gerçi kânûna uyar zemzeme-i mûsikâr
41. Geşt ederken çemen-i medh ü senârî hâtır
Lâyih oldı dile nâgâh bu şîr-i hemvâr

- Tegazzül 42. Gül gibi gülşene kılmaz nola arz-ı didâr
Hayli döküldi saçıldı yolına fasl-ı bahâr
43. Reşk-i dendânun ile hançere düşdi lâle
Berg-i sûsende gören etdi sanur anı karâr
44. Geçemez çenber-i gîsû-yı girih-giründen
Gerçi ki za'f ile bir kula kalupdur dil-i zâr
45. Turrâlar mülket-i Çin nâfe-i müşğîn ol hâl
Gözün âhû-yı Hutun gamzeleründür Tatar
46. Dil-i mecrûha şifâ-bahş ruh u la'lündür
Gülbeşeklerle bulur kuvvet-ı tab-ı bîmâr
47. Değme bir gevheri kirpüğüne salındıramaz
Görelî la'l-i revân-bahşını çeşm-i hûnbâr
- "Tağ beyt" 48. Koma Bâkî kulunı cur'a-sıfat ayakda
Dest-gîr ol ana ey dâver-i alî-mikdâr
49. Bâğ-ı medhünde olur cümleye gâlib tenhâ
Bahs için gelse eğer bûlbûl-i hûş-nağme hezâr
- Fahriyye 50. Puhtedür gaynlar eş'an meger puhte piyâz
Hâm anberdür eger hâm ise de bu eş'âr
51. Hâm var ise eger micmere-i nazmunda
Dâmen-i lutfun anı setr ede ey fahr-ı kibâr
52. Bahr-ı eş'âra yeter urdu sûtür emvâcın
Demîdür k'ide du'â dürlerini zîb-i kenâr
- Du'a 53. Lâlelerle bezene nitekim deşt ü sahrâ
Nitekim güller ile zeyn olan dest ü destâr
54. Nitekim lâlelerle şebnem ola üflâde
Güllere âşık-ı şeydâ geçine bûlbûl-i zâr
- Makta 55. Gül gibi hurrem u handân ola rûy-ı bahtun
Sâgar-ı aysun ola lâlâ-sıfat cevherdâr
- Bâkî

Müstezâd

- * Arapça "ziyâde" kökünden "artırılmış, eklenmiş" anlamındadır.
- * Gazelden türemiş ve bir uzun bir kısa mısra ile yazılmış nazım biçimidir.
- * Müstezâd genellikle **me'ûlû / mefâ'ilû / mefâ'ilû / fe'ûlûn** vezinli beyitlerden oluşan gazellerin mısra aralarına **me'ûlû / fe'ûlûn** cüzleriyle yazılan kısa mısralardan oluşur. Ancak az da olsa başka vezinlerle yazılmış olan müstezâdlar da vardır.
- * Eklenen kısa mısralara **ziyâde** adı verilir. Ziyâdeler, gazele yeni bir âhenk katmak ve beyitlerin anlamalarını güçlendirmek için yazılır. Ziyâdelerin vezinleri uzun mısralardaki ilk ve son tef'ilelerin bir araya getirilmesiyle oluşturulur.
- * Ziyâdeler eklendiğinde dört mısralı birimler oluşur. Bu tür müstezâdlara, **sade müstezâd** denir.
- * Az sayıda da olsa beyitleri altı mısralı olan yani iki ziyâdesi bulunan müstezâdlar da vardır. Bunlara **çift müstezâd** denir.
- * Müstezâdiarda ziyâdeler okunsa da okunmasa da anlamın ve güzelliğin bozulmaması gerekir. Bu nedenle iyi bir müstezâd yazmak şairler için oldukça zor olmuştur.
- * En çok kullanılan müstezâd kafiyeşerî şunlardır (Büyük harfler uzun, küçük harfler kıs mısraları göstermektedir.):
 - Aa Aa Bb Aa Cc Aa
 - Aa Aa Bx Aa Cx Aa
 - Ab Ab Cc Ab Dd Ab
 - Ab Ab Cx Ab Dx Ab
- * Anadolu'da yazılmış ilk müstezâd örnekleri XIV. yüzyıl sanatçılarından Seyyid Nesimî'ye aittir. Sanatçının 9 tane müstezâdı vardır. Müstezâd yazan diğer şairler şunlardır: Şeyhî, Eğridirli Hacı Kemâl, Edirneli Şâhidî, Hayretî, Şâhidî Dede, Fuzûlî, Yahyâ Bey, Nâ'ilî, Nedîm, Erzurumlu İbrahim Hakkı, Gâlib Dede, Enderunlu Fâzıl, Pertev Paşa, Leylâ Hanım, Şeref Hanım, Nevres.

Örnek:

Ab Ab Cc Ab Dd Ab

Müfte'ilün müfte'ilün müfte'ilün fa'

Müfte'ilün fa'

1. Çehre-i zibâsı anun gülşen-i cândur

Halk-ı cihâna

Mâ'î ridâsı sanasın âb-ı revândur

Bâğ-ı cihâna

2. Mutrib-i devrân ile cânânun elinden

Nây gibi ben

Nâle vü feryâd iderin hayli zamândur

Kevn ü mekâna

3. Cevri der ol yâr bana hey meded Allah

Neyeleyeyin âh

Kîme şikâyet ideyin şâh-ı cihândur

Devr-i zamâna

4. Bağrumı hûn itdi benüm firkat-i cânân

Mihnet-i hicrân

Sevgülü yâr ayrılığı ne yamandur

Âşık olana

5. Nâz ile Yahyâ kulinun gönlini aldı

Odıara saldı

Kûyına varup garazum âh u figândur

Olsa bahâne

Yahyâ Bey

Yeni edebiyatta da müstezâd nazım biçimine önem verilmiştir. Servet-i Fünûn şairleri bu türde değişiklikler yaparak **serbest müstezâd** adıyla yeni bir nazım şekli denemiştir. Müstezâd ayrıca halk edebiyatında da sıkça kullanılmıştır ve **yedekli, ayaklı** adı verilmiştir. (Yedek ve ayak, ziyâdenin karşılığı olarak yer almıştır.)



Kıt'a

- * Sözlük anlamı "parça" olan kıt'a, genellikle iki beyitten oluşan, matla ve mahlas beyti olmayan bir nazım biçimidir.
- * Kıt'ada beyitlerin ilk mısraları serbest, ikinci mısraları birbiriyile kafiyelidir.
- * **Kafiye düzeni xa, xa, xa, xa... şeklindedir.**
- * Bazı kıt'aların beyit sayısının 30'a kadar çıktığı görülür. Bunlara **kıt'a-i kebîre (büyük kıt'a)** denir. Böyle uzun kıt'alar ile kasidelerin en önemli farkı kıt'ada matla ve mahlasın olmamasıdır. Kıt'a-i kebîreler divânlarda kasidelerden sonra yer alır. Kısa kıt'alar ise divân sonunda **"mukatta'ât"** başlığı altında toplanmıştır.

- * Kıt'ada her türlü konu işlenebilir. Ancak en çok tercih edildiği yer "çeşitli olaylara ebced ile tarih düşürme"dir.
- * Edebiyatımızda her şair az veya çok sayıda kıt'a yazmıştır. En çok kıt'ası olan şair ise Divân'ındaki 246 kıt'a ile Mustafa Eşref Paşa'dır.

Örnek:

xa xa xa xa kafiyesiyle yazılan bu kıt'anın vezni fe'ilâtün (fâ'ilâtün) / fe'ilâtün / fe'ilâtün / fe'ilün (fa'lün) şeklindedir.

1. Her kimün var ise zâtında şerâret küfri
İstîlâhât-ı ulûm ile müselmân olmaz
2. Ger kara taşı kızıl kan ile rengin itsen
Tab'a tağyîr virüp la'l-i Bedeşşân olmaz
3. Eylesen tûlîye ta'lîm-i edâ-yı kelîmât
Nutkı insân olur ammâ özi insân olmaz
4. Her uzun boylu şecâ'at idebilmez da'vî
Her ağaç kim boy atar serv-i hîrâmân olmaz

Fuzûlî

- * **Nazım**, kıt'aya benzeyen bir türdür. Aslında ilk beyti musarra (kafiyeli) kıt'alara nazım dendiğini söylemek yerinde olacaktır. Yani nazım, mahlas beyti olmayan bir gazel gibidir. Çeşitli olaylara tarih düşürmede, övgü ve yergide kullanılır.

Örnek:

aa xa kafiyesiyle yazılmış olan bu nazımın vezni fe'ilâtün (fâ'ilâtün) / fe'ilâtün / fe'ilâtün / fe'ilün (fa'lün) şeklindedir. Edebiyatımızda iki beyitli kısa nazım çok az görülür.

Ey felek maksadın ülfet mi adâvet mi nedür
Yoksa ol mâh ile uşşâka felâket mi nedür

İrmeden vuslata hicrâna irişdük ammâ
Anlasam bari bidâyet mi nihâyet mi nedür

Şeyh Gâlib

Mesnevi

- * Mesnevînin asıl anlamı "ikili" veya "ikişer ikişer"dir.
- * Edebiyat terimi olarak aynı vezinde ve her beyti diğer beyitlerden bağımsız olarak kendi içinde kafiyeli (aa bb cc dd...) nazım biçimidir.
- * Mesnevîlerde beyit sayısında herhangi bir sınırlama yoktur. Mesnevîler bazen binlerce beyitten oluşabilir. Ancak divânlarda beyit sayısı en fazla 30'a kadar çıkmış kısa mesnevîler de bulunur.

- * Beyitlerin kafiyelenişinin bağımsız olması ve beyit sayısında bir sınırlama olmaması şairleri sınırlı bir şiir formundan kurtarmış ve uzun yazmalarına olanak sağlamıştır. Destanların, uzun aşk hikâyelerinin, şehrengizlerin, öğretici dinî ve ahlâkî konuların hep mesnevî şeklinde yazılmış olmasının nedeni budur.
- * Mesnevîlerin aruzun kısa kalıplarıyla yazılması anlatımı kolaylaştıran bir başka etkidir. Mesnevîlerde kullanılan kalıplar genellikle şunlardır:
 - mefâ'ilün / mefâ'ilün / fe'ülün
 - mef'ülü / mefâ'ilün / fe'ülün
 - fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün
 - fe'ilâtün / fe'ilâtün / fe'ilün
- * Aynı şair tarafından yazılmış beş mesnevîden oluşan eserlere hamse adı verilir. İran edebiyatında hamse sahibi ilk şair Genceli Nizami'dir. Nizami'nin hamsesinde *Mahzenü'l Eşrâr*, *Leylî vü Mecnûn*, *Hüsrev ü Şîrin*, *Heft-peyker* ve *İskender-nâme* adlı mesnevîler bulunur. Nizami'yi örnek alan pek çok İranlı ve Türk şair, birçok hamse yazmıştır.
- * Mesnevînin tarih içinde oluşmuş, bölümler hâlinde düzenlenmiş kendine özgü bir kompozisyonu vardır. Genel olarak her mesnevîde bulunması gereken bölümler şunlardır:

1. Giriş: Sırasıyla tevhîd, münâcât, na't bölümlerinden oluşur. Bu bölümlerden sonra bazı mesnevîlerde mi'râciyye, mu'cizât-ı nebevî, medh-i çehâr-yâr adlı kısımlar yer alır. Mesnevî eğer bir devlet büyüğüne veya toplumda ileri gelen bir kişiye yazılmış ve sunulmuşsa bu kişi için bir övgü kısmı yer alır. Ardından sebep-i te'lîf, sebep-i nazm-ı kitâb adlı, eserin yazılış sebebinin anlatıldığı bölüm izler. Bu sebep, rüyalarında duydukları bir ses yani manevî bir işaret veya bir dostlarının isteği olabilir. Bu bölümde, daha önce aynı konuda eser yazmış mesnevî şairleri ve eserleri hakkında önemli bilgiler bulunabilir.

2. Konunun İşlendiği Bölüm (âgâz-ı dâstân, âgâz-ı kitâb, âgâz-ı kıssa): Asıl konunun işlendiği bölümdür. Mesnevînin konusuna göre değişkenlik gösterir. Asıl konuya bağlı başka konular da işlenebilir ve sonra asıl konuya geri dönlür. Şairler kahramanın ağzından gazel, musammat gibi çeşitli nazım şekilleriyle şiirler de söylemiştir. Bu şiirlerde mahlas bulunmaz; bunlar bağımsız birer şiir olarak değil, hikâyenin bir parçası olarak değerlendirilir. Ancak bazen bu gazeller Fuzûlî'nin *Leylâ vü Mecnûn* mesnevîsinde olduğu gibi öne çıkıp meşhur birer şiir olabilir.

3. Bitiş (Hâtime): Hâtime başlığı taşıyan bu bölümde tevhîd, münâcât ve fahriyye içerikli beyitler bulunur. Şair bu bölümde eseri ile ilgili bizzat bilgi verir. Bunlar eserin adı, kaç beyit olduğu, şairin adı, nerede ve ne zaman yazıldığı, şairin eser hakkındaki değerlendirmeleri gibi edebiyat tarihimiz açısından çok önemli bilgilerdir.

Örnek:

Aşağıdaki örnek, Şeyh Gâlib'e ait kısa bir mesnevîdir. Hikâyet-i Leylî vü Mecnûn

1. Meğer bir gün ki âteş-i pâre-i Necd
Şerer pervânesi Mecnûn-ı pür-vecd
2. Siyeh-mest-i şarâb-ı hayret olmuş
Karamış gözleri Leylî'yle dolmuş
3. Dolaşdurmış perîşân seyr-i râha
Tutulmuş kendüsi çün dâm-ı mâha
4. Dönüp ol şu'le-i cevval-e-i gam
Yanup durmakda olmuş şem'a hөmdem
5. Düşüp çün mü-yı zengî pîş ü tâba
Bozulmuş genc-i târ-ı ıztıraba
6. Kalup seyl-i sirişkin bahr-ı hûna
Sükûn el vermiş ol cûy-ı cünûna
7. Olup hoşnûd kendü âteşinden
Şikâyet etmez olmuş mâhveşinden
8. Cefâdan nây gibi zâr etmez olmuş
Varup Leylî'yi bîzâr etmez olmuş
9. Olup fâriğ dil-i divânesinden
Usanmış vaz'-ı küstâhânesinden
10. Duyup ol berk-i sâ mân ya'ni Leylî
Gazabnâk eylemiş Kays'a tecellî
11. Demiş etdünse feryâdî ferâmûş
Gerekmez bana artık gûş-ı mengûş
12. Perîşân olmagı edüp tahayyül
Senûn-çün şânelenmişdür bu kâkül
13. Bu sûretler senûn-çün rû-nümâdur
Nazar âyineye sanma sanadur
14. Hemân yan ağla Mevlâ'yi seversen
Koma feryâdî Leylâ'yi seversen
15. Meger divâneye taş atdı Leylâ
Komadı urmadık baş seng-i hâra
16. Olur ma'şûk dâğ u zahmete tâlib
Nişân lazımdır âşıklarda Gâlib
17. Müllevvendür hemîşe kâr-ı uşşâk
Meger imdâd ede Hunhâr-ı uşşâk
18. Kerem-hâhum cenâb-ı mevlevîden
Vere bir neş'e şûr-ı ma'nevîden

Şeyh Gâlib

TEK DÖRTLÜKTEN OLUŞAN NAZIM BİÇİMLERİ

Ruba'î

- * Kelime anlamı "dörtlü, dörtlük" demektir.
- * Edebiyat terimi olarak dört mısradan oluşan bir nazım biçiminin adıdır.
- * **Ruba'î, İran'da ortaya çıkmış ve Türk edebiyatına İran'dan girmiş bir türdür.**
- * Eski Türk şiirinin de dörtlüklerden oluşmuş olması ruba'înin Türk şairler tarafından kolayca benimsenmesini sağlamıştır.
- * Ruba'înin kafiyesi birinci, üçüncü ve dördüncü dize-lerdedir. Yani aaxa şeklindedir.
- * Sayıca az olmakla birlikte xaxa şeklinde veya bütün mısraları kafiyeli ruba'îler de yazılmıştır. Bunlara **rubâ'î-i musarrâ** veya **terâne** adı verilir. Az kullanılan bu şekli edebiyatımızda en çok Erzurumlu İbrahim Hakkı'da görürüz.
- * Ruba'î, hezec bahrinin özel ruba'î kalıpları ile yazılır. (Ruba'îyi dört mısralık bir nazımdan veya tuyuğdan ayıran özellik budur.)
- * **Türk edebiyatındaki ruba'îlerde en çok kullanılan kalıplar şunlardır:**

Ahreb kalıpları:

- Mef'ûlû / mefâ'ilû / mefâ'ilûn / fâ'
- Mef'ûlû / mefâ'ilû / mefâ'ilû / fâ'ûl
- Mef'ûlû / mefâ'ilûn / mefâ'ilûn / fâ'
- Mef'ûlû / mefâ'ilûn / mefâ'ilû / fâ'ûl
- Mef'ûlû / mefâ'ilûn / mef'ûlûn / fâ'
- Mef'ûlû / mefâ'ilûn / mef'ûlû / fâ'ûl

Ahrem kalıpları:

- Mef'ûlûn / fâ'ilûn / mefâ'ilûn / fâ'
- Mef'ûlûn / fâ'ilûn / mefâ'ilû / fâ'ûl

- * Ruba'îde her beyit farklı bir vezinle yazılabilir.
- * Konu olarak daha çok felsefî ve tasavvufî düşünceler işlenmiştir.
- * Ömer Hayyam hem İran edebiyatında hem de tüm dünyada ruba'înin en büyük şairi olarak tanınır. Anadolu'da ruba'înin öncüsü Mevlânâ olmuştur. Sanatçının Dîvân-ı Kebîr'de 1500 tane Farsça ruba'îsi vardır.
- * **Edebiyatımızın tartışmasız en önemli ruba'î sanatçısı ise XVII. yüzyıl şairlerinden Azmîzâde Hâletî'dir.** Sanatçının 1000'e yakın ruba'îsi hem sayı hem de değer bakımından oldukça önemlidir.

Örnek:

aaxa kafiyesi ile

Esrârını dil zamân zamân söyler imiş

Hengâme-i gamda dâstân söyler imiş

Aşk ehli olup da mihnet-i hicrane

Ben sabr iderin diyen yalan söyler imiş

Hâletî

ÖABT Çıkmış Soru

Esrârını dil zaman zaman söyler imiş

Hengâme-i gamda dâstân söyler imiş

Aşk ehli olup da mihnet-i hicrane

Ben sabr ederim diyen yalan söyler imiş

Dîvân şiirinde; kendine özgü vezinlerle yazılan, dört mısralık tek bentten oluşan ve bir örneği verilen nazım şekli aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Murabba B) Müstezat C) Rubai
D) Terbi E) Kıta

Çözüm

Bendin uyak düzeni "a x a" dır. Ayrıca soru kökündeki "dört mısralık tek bent" ifadesi de rubainin özelliklerindendir.

Cevap C

Tuyuğ

- * Türkçe bir sözcük olan "toyık (toyuk)"tan gelir. Sözlük anlamı "şarkı söylemek; kapalı, gizli, cinaslı söz"dür.
- * Edebî terim olarak ise Arap ve İran edebiyatlarında görülme-ye, sadece Türk edebiyatında kullanılan bir nazım biçimidir.
- * **Halk edebiyatındaki maninin ve dîvân edebiyatındaki ruba'înin karşılığıdır.** Türk şairlerinin öteden beri söyledikleri toyuk, koşuk veya maninin aruzla söylenmeye başlamış biçimidir.
- * Tuyuğda, maninin cinaslı kafiyesi korunmuş ve 11'li hece vezni aruzun "fâ'ilâtûn / fâ'ilâtûn / fâ'ilûn" kalıbına uydurulmuştur. Tuyuğlar neredeyse her zaman bu kalıp ile yazılmıştır.
- * Tuyuğlar, dört mısralık manî ve ruba'îlerde olduğu gibi aaxa kafiyesinde veya kıt'alarda olduğu gibi xaxa kafiyesinde yazılır.
- * **Başlıca özelliği, manide olduğu gibi cinaslı kafiye ile yazılmasıdır.**
- * Manî ve ruba'îlerde olduğu gibi önemli bir konu dile getirilir ve mahlas kullanılmaz.
- * Dîvân yazmalarında çoğu kez kıt'a veya ruba'î başlığı altında verilir.

- * Anadolu edebiyatının başlangıcında da tuyuğlar yazılmıştır, yine de çok sık kullanıldığı söylenemez. Bu dönemde Anadolu'da tuyuğ yazar birkaç şairden en önemlisi Atâ'î'dir.
- * Bu nazım şekli daha çok Azeri ve Çağatay edebiyatlarında - özellikle Çağatay edebiyatında- görülür.
- * Azeri edebiyatında tuyuğ ilk olarak XIV. yüzyıl şairlerinden Kadî Burhaneddin ve Seyyid Nesîmî'de görülür.
- * Sehî Bey'in Heşt Behîşt adlı tezkiresinde verdiği bilgiden tuyuğun XVI. yüzyılda artık hiç kullanılmadığı hatta şairlerce küçümsendiği anlaşılmaktadır.

Örnek:

aaxa kafiyeli-cinassız

Hakka şükür koçların devrânıdır

Cümle âlem bu demûn hayrânıdır

Gün batandan gün toğan yire değin

Aşk erinün bir nefes seyrânıdır

Kadî Burhaneddin

Örnek:

aaaa kafiyeli - fe'ilâtûn / mefâ'ilûn / fe'ilûn kalıbıyla

Bir acâ'ib şâha verdim gönlümü

Bedr yüzü mâha verdim gönlümü

Tâ ki Feyzullaha verdim gönlümü

Uş hakîki râha verdim gönlümü

Nesîmî

BENDLERDEN OLUŞAN NAZIM BİÇİMLERİ (MUSAMMATLAR)

- * 3-10 ve daha çok mısralı bendlerden oluşan nazım biçimleridir.
- * Sözcük anlamı "ipileğe dizilen inci tanesi"dır.
- * Musammatlarda bendlerin sonundaki mısra veya iki mısranın yalnızca kafiye ile bağlanmasına **müzdevic musammat** denir. Mısraların aynen tekrarına ise **mütekerrir musammat** denir. Tekrar edilen mısralara **nakarat** adı verilir.
- * Bendler arasında konu bütünlüğü vardır.
- * Şair son bendde mahlasını söyler.
- * Musammatlar her konuda yazılabilir. Bu nedenle edebiyatımızda çok sık kullanılmıştır.

Bütün musammatların müzdevic ve mütekerrir biçimleri vardır. Yalnızca mu'aşşerde "mu'aşşer-i müzdevic biçimine rastlanmamıştır. Terbî'lerde ise mütekerrir biçim yoktur.

Uyarı!

I. Grup Musammatlar

Müselles

- * "Üçleme, üç köşeli yapma" anlamına gelen müselles, edebiyat terimi olarak her bendi üçer mısradan oluşan nazım biçiminin adıdır.
- * **Müselles-i müzdeviclerde** bendler yalnızca kafiye ile bağlanır. Uyak düzeni aaa bba cca şeklindedir.
- * **Müselles-i mütekerrirlerde** ilk bendin son mısraı aynen tekrar edilir ve kafiye düzeni aaA bbA ccA şeklindedir.
- * Edebiyatımızda az kullanılmış bir nazım şeklidir.

Kafiye düzenindeki büyük harfler nazım biçimleri konusunda, bend sonunda aynen tekrarlanan mısraları göstermektedir.

NOT!

Örnek:

Aşağıda Leylâ Hanım'ın bir mütekerrir müsellesinin birinci ve beşinci bendleri verilmiştir. Mısralarda iç uyak olan kısımlar "f" işaretiyle belirtilmiştir.

1. Ey fâtih-i Hayber Alî / ve'y melce'-i ahkâr Alî
Kerrâr hem Hayder Alî / Mevlâ-yı her Kanber Alî
Ey sâki-i Kevser Alî / dâmâd-ı Peygamber Alî

5. Oldum yine nefse esîr / ahvâlîme sensin habîr
Âsîlere lutfun kesîr / Leylâ'ya sen ol dest-gîr
Ey sâki-i Kevser Alî / dâmâd-ı Peygamber Alî

Leylâ Hanım

Murabba

- * Aynı vezindeki 4 mısralık bendlerden oluşan nazım biçimidir.
- * Genellikle 5-7 bend arasında yazılmıştır.

* Murabbanın kafiye düzenleri şunlardır:

- aaaa – bbba – ccca (murabba-ı müzdevic)
- aaaA – bbbA – cccA (bendlerin sonundaki mısra aynen tekrar edildiği için murabba-ı mütekerrir)
- Dîvân şiirinde daha çok murabba-ı mütekerrir kullanılmıştır.
- Murabbanın konuları oldukça geniştir. Övgü, yergi, mersiye, dinî ve öğretici konular, manzum mektuplar murabba biçiminde yazılabilir. Bu nedenle edebiyatımızda çok kullanılmıştır.
- Edebiyatımızda Muhibbî 30, Hayretî ve Yahyâ Bey 26 murabba ile bu türde en çok eser veren şairlerdendir.

Örnek:

Perîşân hâlin oldum sormadın hâl-i perîşânım
Gamından derde düşdüm kılmadın tedbîr-i dermânım
Ne dersin rûzgârın böyle mi geçsin güzel hânım
Gözüm cânım efendim sevdiğim devletlû sultânım
...

Fuzûlî şîve-i îhsânın ister bir gedâyındır
Dirildikçe seg-i kûyun ölede hâk-i pâyındır
Gerek öldür gerek ko hüküm hükümün rây râyındır
Gözüm cânım efendim sevdiğim devletlû sultânım

Fuzûlî

Terbî

- Bir gazelin her beytinin önüne aynı vezin ve kafiye iki mısra getirilerek yazılan 4 mısralık murabbalara verilen isimdir.
- Gazele eklenen mısralara **zamîme** denir.
- Kafiye düzeni murabba ile aynıdır: aa(aa) bb(bb) cc(cc)
- Terbîlerde eklenen mısralar bazen gazel beytinin iki mısraının arasına konur. Bunlara **taşîr** adı verilir.
- Taşîrlerin kafiye düzeni şöyledir: (a)aa(a) (b)bb(b) (c)cc(c)
- Terbîlerde mütekerrir şekil bulunmaz. Son bende şairler, gazeldeki mahlasın yanı sıra kendi mahlaslarını da söyler.
- Edebiyatımızda az kullanılan bir türdür.

Şarkı

- Sadece Türk edebiyatında görülen bir türdür. Halk edebiyatındaki türkünün dîvân edebiyatındaki karşılığıdır.
- Genellikle 4 mısralık bendlerle yazılır.
- Üçüncü mısralarına **miyân**, bend sonlarında tekrar edilen mısralarına **nakarat** adı verilir.
- Miyânın en güzel beyit olmasına dikkat edilir.
- Konusu sevgilinin güzelliği ve aşktır. Şarkıyı benzer diğer türlerden ayıran özelliği konusudur.**
- Geniş bir kitleye hitap edildiğinden dilleri sadedir. Bu da şarkıyı benzer diğer türlerden ayıran bir başka özelliğidir.
- Bestelenmek için yazıldığından genellikle 3-5 bend arasındadır.
- Son bende şairin mahlası yer alır ancak mahlassız şarkılar da vardır.
- Şarkının kafiye düzeni oldukça değişiktir:
 - Çapraz kafiyeli: abab cccb dddb
 - Nakaratlı-çapraz kafiyeli: aAaA bbbA cccA
aBaB cccB dddB
 - Murabba-ı müzdevic kafiyeli: aaaa bbba ccca
 - Murabba-ı mütekerrir kafiyeli: aaaA bbbA cccA
 - İlk bendin 3. mısraı serbest kafiyeli: aaxa bbba ccca
aaxA bbbA cccA
 - Muhammes şarkı: aaaaA bbbba cccca
aaaAA bbbAA cccAA

Not: Ayrıca yalnızca Nedîm'in bir şarkısında görülen aAaAAn bbbAAn cccAAn şeklinde bir şarkı kafiyesi de vardır.

- Edebiyatımızda şarkı türünün ilk örneklerini Nâilî vermiştir. XVIII. yüzyıl şairi Nedîm ise en usta şarkı şairidir. Şeyh Gâlib de bu nazım biçiminin bir başka önemli sanatçısıdır.
- Enderunlu Vâsîf, Dîvân'ındaki 217 şarkısı ile edebiyatımızda en çok şarkı yazan şairdir. Şeref Hanım da 41 şarkısı ile başta gelen şairlerdendir. Ayrıca Pertev Paşa, Leylâ Hanım, Fatin Efendi, Osman Nevres, Âsaf Mahmud Celâleddin Paşa da şarkı konusunda bilinmesi gereken isimlerdendir.

Örnek:

aAaA bbbA cccA kafiyesinde

1. Sevdigim cânım yolında hâke yeksân olduğum
İddir çık nâz ile seyrâna kurbân olduğum
Ey benim aşkında bülbül gibi nâlân olduğum
İddir çık nâz ile seyrâna kurbân olduğum

...

5. Sen açıl gül gibi zâr ile hezâr olsun Nedîm
Bend bend olsun hâm-ı zülfün şikâr olsun Nedîm
Sen salın cânâ yolunda hâksâr olsun Nedîm
İddir çık nâz ile seyrâna kurbân olduğum

Nedîm

Muhammes

- "Beşli" anlamına gelen muhammes, 5 mısralık bendlerden oluşan nazım biçimidir.
- Genellikle 4-8 bend arasındadır.
- Muhammes, her konuda yazılabilir.
- Son bendinde şairin mahlası bulunur.
- Muhammesin kafiye düzeni şunlardır:
 - Muhammes-i müzdevic: aaaaa bbbba cccca
 - Muhammes-i mütekerrir: aaaaA bbbba cccca
aaaAA bbbAA cccAA
- Muhibbî, yazdığı 18 muhammes ile bu nazım biçimini en çok kullanan şairdir.

Örnek:

Muhammes-i mütekerrir

aaaaA bbbba cccca

1. Sen usandırma eli el de usandırmaz seni
Hilekârtık eyleme kimse dolandırmaz seni
Dest-i a'dâdan soğuk su içme ki kandırmaz seni
Korkma düşmandan ki âteş olsa yandırmaz seni
Müstakîm ol Hazret-i Allâh utandırmaz seni

9. Zâmin olan ey Saîd erzâka Hâlikdir sana
Mâsivâye serfûrû etmek ne lâyıkdır sana
İztrâbı celb eden meyl-i alâikdir sana
Gayr için düşme lisân-ı nâsa yazıkdır sana
Müstakîm ol Hazret-i Allâh utandırmaz seni

Diyyarbakırlı Saîd Paşa

Tardiyye (Tard u Rekb)

- Muhammesin özel bir biçimidir. Muhammes aruzun her kalıbıyla yazıldığı hâlde, tardiyye sadece mef'ûlû mef'â'ilûn fa'ûlûn kalıbıyla yazılır.
- Tardiyyenin muhammesten bir diğer farkı da temel uyağın bendlerin sadece beşinci dizesinde olmasıdır. Her bendin ilk dört dizesi de kendi arasında uyaklıdır.
- Kafiye düzeni şöyledir: bbbba cccca dddda...
- Türk edebiyatında tardiyye çok az kullanılmıştır. Sadece Şeyh Gâlib bu nazım biçimine özel bir değer vermiş ve en güzel tardiyye örneklerini yazmıştır. Ancak tardiyyeyi Şeyh Gâlib'den önce Nedîm kullanmıştır.
- Şeyh Gâlib'den çok etkilenen Abdülhak Hamid de "Eşber" adlı manzum tiyatrosunda iki yerde tardiyyeyi kullanmıştır.

Örnek:

Şeyh Gâlib Dîvânı'ndan:

Yek nazarda kıldın ey yüzü gül
Âyînemi âftâbe-i mûl
Geçti bana neşve-i tegâfûl
Hem eyle hem eyleme tenezzûl
Dil-hânesi cây-ı iştetindir

Bir şulesi var ki şem'-i cânın
Fânûsuna sığmaz âsmânın
Bu sine-i berk-âşîyânın
Sînâ dahi görmemiş nişânın
Efrûhte-i inâyetindir

Şeh-bâz-ı dil oldu evc-pervâz
Kim sayd-ı Hümâyâ eyleyip nâz
Zülfünde de olmaz âşîyân-sâz
Afv eyle ki ey şeh-i felek-tâz
Perverde-i dest-i himmetindir

...

Ey arş-kemâl ü meh-sitâre
Olmak n'ola düşmen-i nezâre
Gâlib sana oldu pâre pâre
Bir hâne-harâb imiş ne çâre
Dâm-ı reh-i mihr-i tal'atındır

Şeyh Gâlib

Tahmîs

- * Bir gazelin veya kasîdenin her beytinin önüne aynı vezinde ve ilk mısraları ile kafiyeli üçer mısra eklenerek yazılan 5 mısralık bendlerden oluşan nazım biçimidir.
- * Eklemeleri bir başka şair yapar. Ancak nadiren de olsa şair, kendi kasîde veya gazeline eklemeye yaparak tahmîs oluşturabilir.
- * Tahmîsin kafiye düzeni şöyledir: aaa(aa) bbb(ba) ccc(ca)
- * Bazen de gazel veya kasîdenin beyitlerindeki mısraların arasına üç beyit eklenerek tahmîs oluşturulur. Bu tür tahmîslere tahmîs-i mutarraf, yapılan işleme de taştîr (teştîr) denir. Bu tür tahmîslerin kafiye düzeni şöyledir: (a)aaa(a) (b)bbb(ba) (c)ccc(ca)

Örnek:

Aşağıdaki bendler, Bâkî'nin 7 bendlik bir tahmîsinin ilk ve son bendleridir. Fuzûlî'nin bir gazeli üzerinde yapılmıştır. Metinde koyu renkli mısralar Fuzûlî'nin gazeline aittir.

1. Aceb ol şâh-ı zâlim âşıkın hûnuna kanmaz mı
Bu denli nâle bir gün ana te'sir ede sanmaz mı
Kıyamet yok mudur sanur ya hod haşre inanmaz mı
Beni candan usandırdı cefâdan yâr usanmaz mı
Felekler yandı âhımdan murâdım şem'i yanmaz mı
- ...
7. Kulun Bâkî şeker-hâdir lebin vâfında güyâdır
İşi seyr ü temâşâdır ser-i kûyında gavgâdır
Gedâ-yı bî-ser ü pâdir garîb-i deşt-peymâdir
Fuzûlî rind-i şeydâdır hemîşe halka rûsvâdır
Sorun kim bu ne sevdâdır bu sevdâdan usanmaz mı

Bâkî

Örnek:

Aşağıdaki Nedîm'in beş bendlik bir tahmîs-i mutarrafının ilk ve son bendleri verilmiştir. Nedîm bu şiiri, XVII. yüzyıl şairlerinden Nedîm-i Kadîm'in gazeline eklemeye yaparak (taştîr ederek) yazmıştır. Metinde koyu renkli mısralar Nedîm-i Kadîm'e aittir.

1. Derdin nedir gönül sana bir hâlet olmasın
Bîmâr iden bu güne seni râhat olmasın
Bizden tesettür itme abes külfet olmasın
Bî-câ tabîbe varmağa hiç hâcet olmasın
Sad el-hazer ki sevdiğin ol âfet olmasın
- ...
5. Şâyed eser ide nefes-i âteşini hayf
Olmaz enîn-i âşıkâ zîrâ metâ' ü keyf
Hem-mahlasım ki nazm ile itmîşdi sell-i seyf
Bu mısra'ı benimçün okumuş şîâ vü sayf
Söylen Nedîm-i zâr ile germ-ülfet olmasın

Nedîm

Müseddes

- * Aynı vezindeki 6 mısralık bendlerin birleşmesiyle oluşan musammattarın adıdır.
- * Bend sayısı genellikle 5-7 arasındadır.
- * Murabba ve muhammesten sonra çok kullanılan nazım biçimlerindendir.
- * Kafiye düzeni şöyledir:
 1. Mütekerrir müseddes: aaaaaA bbbbbA ccccaA
aaaaAA bbbbaA ccccaA
 2. Müzdevic müseddes: aaaaaa bbbba cccca
aaaaa bbbcc dddde
aaaass bbbşş cccctt

Örnek:

Müseddes-i mütekerrir

aaaaA bbbba cccca

1. Nice bir mâcerâmız dostâne dâstân olsun
Nice bir nâr-ı aşkum dūd-ı âhumdan ayân olsun
Mekânım aynı-ı âlemden nihân-ender-nihân olsun
Kilâb-ı kûyuna cism-i za'îfüm armağan olsun
Ne kûyun âh ile tolsun ne kapunda figân olsun
Beni öldür vücûdumdan ne nâm u ne nişân olsun
- ...
5. Muhabbet ehline yârun cefâsı imtîhânıdır
Ölümlü âşıkâ cevri okları devlet nişânıdır
Bana Yahyâ gibi ölmek hayât-ı câvidânîdür
Bekâ bilme fenâ âyinesini cümle fânîdür
Begüm hayr işi te'hîr etme billahi zamânıdır
Beni öldür vücûdumdan ne nâm u ne nişân olsun
Yahyâ Bey

Tedsîs

- * Bir gazelin her beytinin önüne aynı vezin ve kafiyede dört mısra eklenerek yapılan müseddeslere tedsîs denir.
- * Tedsîsin kafiye düzeni şöyledir: aaaa(aa) bbbb(ba) cccc(ca)

Örnek:

Aşağıdaki bendler Fevrî'nin bir tedsîsine ait ilk ve son bendlerdir. Fevrî, XVI. yüzyıl şairlerinden Şemsî'nin bir gazeline eklemeye yapmıştır. Koyu renkli mısralar Şemsî'ye aittir.

1. Güller açıldı sahn-ı çemen sebze-zârdur
Devrân-ı lâle mevsîm-i zûlf-i nigârdur
Hengâm-ı şevk u zevk u kenâr u bahârdur
Vakt-i cûnûn-ı şevk-i mey-i hoş-güvârdur
Bûlbûl terâne başladı evvel bahârdur
Şeydâhüm benim yine bî-ihyârdur
- ...
5. Ey sûretile Yûsuf u sîretde Mustafâ
Nâmı Muhammed ü kamu evzâ'ı murtezâ
Yazıkdur itme Fevrî-i miskînüne cefâ
Gûş it ne didi mâlik-i tab'-ı sühan-serâ
Tut Şemsî'nün nasîhatini olma bî-revâ
Geçer güzelligün demi bu rûzgârdur

Müsebba

- * 7 mısralı bendlerden oluşan nazım biçimidir.
- * Müsebbba az kullanılan nazım biçimlerinden biridir.
- * İlk bendin son veya son iki mısraı her bendin sonunda aynen tekrarlanıyorsa müsebbba-i mütekerrir, tekrarlanmıyorsa müsebbba-i müzdevic adını alır.
- * Kafiye düzeni şöyledir:
 1. Mütekerrir: aaaaaA bbbba ccccaA
aaaaAA bbbbaA ccccaA
 2. Müzdevic: aaaaaa bbbba cccca

Örnek:

Müsebbba-i mütekerrir

aaaaA bbbba ccccaA

1. Bir dem ki ben fakir idüm ol yâr-ı cân idi
Sâkî idi vü nâzûk idi nûkte-dân idi
Yârân idi ki her biri rind-i cihân idi
Devrân-ı lâle idi dem-i gülîstân idi
Hengâm-ı iş ü vakt-i mey-i ergavân idi
Şevk-i cûvân ile bu gönül kâm-rân idi
Demler o demler idi zamân ol zamân idi
- ...
7. Ey Fevrî gibi mihnet-i eyyâma mübtelâ
Devr-i şebâbı eyleme zâyî' satup riyâ
Âlâm-ı pîrî eylemeden kaddûni dü-tâ
İşretler eyle dehrden al kâm ü sür sefâ
Şâyed müsâ'id olmaya bu devr-i bî-vefâ
Anup o demleri diyesin bir zamân ola
Demler o demler idi zamân ol zamân idi

Fevrî

Tesbî

- * Bir gazelin her beytinin önüne aynı vezinde ve ilk mısraları ile kafiyeli beşer mısra eklenerek elde edilen 7 mısralı bendlerden oluşan nazım biçimidir.
- * Edebiyatımızda az kullanılan nazım biçimlerindendir.
- * Kafiye düzeni şu şekildedir: aaaa(aa) bbbb(ba) cccc(ca) . . .

Müsemmen

- * 8 mısralı bendlerden oluşan bir nazım biçimidir.
- * Kafiye düzeni şu şekildedir:
 1. Müsemmen-i mütekerrir: aaaaaaA bbbba ccccaA
aaaaAA bbbbaA ccccaA
 2. Müsemmen-i müzdevic: aaaaaa bbbba cccca
aaaaa bbbba cccca

Örnek

1. Bu aşk-ı mecâzun gam-ı hicrânına la'net
Dünyâda vü ukbâdaki hûsrânına la'net
Erbâb-ı gamun nâllîş ü efgânına la'net
Dilberlerinin va'de-i ihsânına la'net
Yok yerlere etdikleri peymânına la'net
Ol tâ'îfenün gerçek ü yalanına la'net
Başdan bunı icâd edenün cânına la'net
Ecdâdına vü aslına erkânına la'net
- ...
5. Yüz hayf bizüm çekdüğümüz renc ü anâyâ
Hep sa'y-ı belîğ etdüğümüz gîdi hevâyâ
Nev'iden erişsün bu nasîhat zurefâyâ
Dil vermeyeler her sanem-i mâh-likâyâ
Tuş olmayalar gâflet ile tîr-i belâyâ
Âmîn diyeler hâzır olanlar bu du'âyâ
Bu san'atı icâd edenün cânına la'net
Ecdâdına vü aslına erkânına la'net

Nevî

Tesmîn

- * Bir gazelin her beytinin önüne aynı vezinde ve ilk mısraları ile kafiye altı mısra ilavesiyle elde edilen 8 mısralık bendlerden oluşan nazım biçimidir.
- * Edebiyatımızda çok az tercih edilen bir nazım biçimidir.
- * Kafiye düzeni şu şekildedir: aaaaaa(aa) bbbbbb(ba) cccccc(ca) . . .

Örnek:

Hayâlî Bey Matla'ına Tesmîn

1. Kalb bir gencînedür cismüm onun vîrânesi
Feyz bir bahr-ı kerâmetdür sözüm dürdânesi
Nutk bir tûlî-i hôş-gûdur derûnum lânesi
Eşk bir sahbâ-yı âteşdür sözüm peymânesi
Ye's bir mihmân-ı gamdur hâtırum kâşânesi
Dağ bir murg-ı semenderdür ten âteşhânesi
Aşk bir şem'-i ilâhîdür benüm pervânesi
Şevk bir zencîrdür gönlüm anun divânesi

7. Hatt-ı rûy-ı dilberi Gâlib edüp bir şeb hayâl
Oldum âhir âteş-i baht-ı siyehden bî-mecâl
Gâh fikr-i düzah-ı hecrinde hâtır pür melâl
Geh cünûn-ı şevk ile kayd-ı ser-i zülfi visâl
Tâb-ı sevdâ-yı muhabbetde ederken kıl ü kâl
Geldi eş'âr-ı Hayâlî'den bu matla' hasb-ı hâl
Aşk bir şem'-i ilâhîdür benüm pervânesi
Şevk bir zencîrdür gönlüm anun divânesi

Şeyh Gâlib

Mütessa

- * Her bendi 9 mısradan oluşan bir nazım biçimidir.
- * Bildiğimiz kadarıyla edebiyatımızda bu nazım biçimini kullanan bir şair yoktur.

Mu'aşşer

- * 10 mısralı bendlerden oluşan bir nazım biçimidir.
- * Diğer musammatlarda olduğu gibi mu'aşşerin de mütekerrir ve müzdevic şekillerinin olması gerekir. Ancak edebiyatımızda müzdevic mu'aşşere hiç rastlanmamıştır.
- * Mu'aşşer, müsemmen ve mütessaya göre daha fazla tercih edilmiştir.
- * Mu'aşşer-i mütekerrirlerin kafiye düzenleri şu şekildedir:

aaaaaaaaA bbbbbbA cccccccA
aaaaaaaaAA bbbbbbAA cccccccAA

Örnek:

1. Bir güzel gördüm ki reşk-i sûret-i büthânedür
Kendüsinden gayrıya âteş gibi bîgânedür
Kim zebânından gelen efsûn ile efsânedür
Mü'min ü küffâr ile hem sohbet ü hem-hânedür
Câm-ı zerrin nûş eder bir bî-vefâ mestânedür
Nûş eden bir cur'asın bin yıl yerî meyhânedür
Tuğ çekmiş bir dilâverdür ki kasdı cânedür
Nûr-ı tab'umdan çerâğan yakmamışdur yâ nedür
Râstî ben şem'-i dil-sûzum adû pervânedür
Kim tolaşa âteşe pervâne yâ divânedür

5. Ey Hayâlî tâ ki gördüm ol kamer-ruhsârımı
Mîhr-i âlem-tâbdan germ eyledüm bâzârımı
Vuslatı hicrâna satdum aldılar ikrârımı
Deyr-i aşkun râhibiydüm kesdiler zünnârımı
Hâsılı asnâmdan pât etdiler Ferhâdımı
Aldı bir şâh-ı cihân gönlüm ile esrârımı
Nâr-ı aşkunla yanup yakılma etdüm kârımı
Mâh-rûlar şevkine nûr eyledüm destârımı
Râstî ben şem'-i dil-sûzum adû pervânedür
Kim tolaşa âteşe pervâne yâ divânedür

Hayâlî

Ta'sîr

- * Bir gazelin her beytinin önüne aynı vezinde ve ilk mısraları ile kafiye sekiz mısra eklenerek elde edilmiş 10 mısralık bendlerden oluşan nazım biçimine verilen addır.
- * Edebiyatımızda az kullanılan nazım biçimlerinden biridir.
- * Kafiye düzeni şu şekildedir:
aaaaaaaa(aa) bbbbbb(ba) ccccccc(ca)

Örnek:

Aşağıda Yahyâ Bey'in bir ta'sîr örneğinin ilk ve son bentleri verilmiştir. Yahyâ Bey, Muhibbî'nin gazeline ekleme yapmıştır. Koyu renkli mısralar Muhibbî'ye aittir.

1. Haste olmak gûsmâl-i Hazret-i İzzet gibi
Her kişünün yalımın alçak eder gurbet gibi
Değme bir kimse göre gelmez refâhiyyet gibi
Nâleler gûya derây-ı rihlet-i râhat gibi
Dâr-ı dünyâ cây-ı fûrkat menzil-i mihnet gibi
Devleti bir âlet-i hengâme-i zahmet gibi
Sağlığıun bünyâdı yok âyinde sûret gibi
Matla'-ı şâh-ı cihânun maşnrk-ı hikmet gibi
Halk içinde mu'teber bir nesne yok devlet gibi
Olmaya devlet cihânda bir nefes sıhhat gibi

5. Medd-i bismillâh ile eyle var Allah'a yol
Kol kanad olsun sana havf u recâsı sağ u sol
Mâyil-i asl-ı usûl ol mâyl-i asl-ı usûl
Lâyık-ı vasl-ı habîb et kendini kable'l - vusûl
Hâtırunı eyle vahdet-hâne-i rây-ı Resûl
Maksad-ı aksâyı gözle menzil-i maksûdı bul
Vây eger dünyâna maşgûl eylet ise nefis-i gul
Olagör Yahyâ gibi bir mürşid-i ma'kûle kul
Ger huzûr itmek dilerse ey Muhibbî fâriğ ol
Var mîdur vahdet makâmı gûşe-i uzlet gibi
Yahyâ Bey

II. Grup Musammatlar

Terkîb-i Bend (Terkîb-Bend)

- * Terkîb-i bend "bendi veya bendleri bir araya gelirmek" anlamındadır.
- * Her bendindeki beyit sayısı 6-10 arasındadır. Ancak bendlerin beyit sayıları hakkında bir genelleme yapmak zordur.
- * En az 3 bendden oluşan bir nazım biçimidir.
- * Terkîb-i bendlerde bend sayısı genellikle 5-7 arasında değişmektedir.
- * Terkîb-i bendlerde her bende hâne veya terkîb-hâne, bendleri birleştiren beyitlere ise vâsita veya bendiyye denir.
- * Terkîb-i bendlerde her bend (vâsita beyti dışında), kasîde veya gazel gibi kafiyevidir. Vâsita beyti ise diğer bendlerden ve diğer vâsita beyitlerinden bağımsız olarak kendi içinde kafiyevidir. Bazı terkîb-i bendlerde vâsita beyitlerinin birinci bendle aynı kafiye olmak üzere kendi içinde kafiyelediği de görülür.
- * Kafiye düzeni terkîb-i bendi diğer musammatlardan ayıran en önemli özelliktir. Terkîb-i bendin kafiye düzeni şu şekildedir:

1. aa xa xa xa xa ... yy; bb xb xb xb xb... zz; ...
2. aa xa xa xa xa ... aa; bb xb xb xb xb... aa; ...

Terkîb-i bendlerde bu kafiye düzenlerinden ilki daha çok kullanılır. İkincisi nadir olarak kullanılmıştır.

- * Terkîb-i bendler sâkînâme, mersiye, övgü, yergi, toplumsal eleştiri gibi birbirinden farklı konularda yazılmıştır. Bu nazım biçimiyle yazılmış en güzel örnekler mersiyelelerdir.
- * Terkîb-i bend edebiyatımızda çok kullanılmıştır.
- * Türk edebiyatındaki en ünlü terkîb-i bend, Bağdadlı Rûhî'nin her bendi 8 beyit olan 17 bendlik şîridir. Bağdadlı Rûhî'nin bu şîri çok beğenilmiş ve pek çok şair tarafından tanzir edilmiştir. Bu nazireler arasında en beğenileni ise Ziya Paşa'ya ait olanıdır.

Örnek:

I. BEND

1. Sanman bizi kim şîre-i engür ile mestüz
Biz ehli harâbâtıdanuz mest-i elestüz
2. Ter-dâmen olanlar bizi âîûde sanır ilk
Bizi mâil-i bûs-ı leb-i câm u kef-i destüz
3. Sadırın gözedüp n'eyleylüm bezm-i cihânun
Pây-ı hum-ı meydûr yerümüz bâde-perestüz
4. Mâil degûlüz kimsenün âzârına ammâ
Hâtr-şirken-i zâhid-i peymâne-şikestüz
5. Erbâb-ı garaz bizden irâğ olduğu yeğdûr
Düşmez yere zîrâ okumuz sâhib-i şestüz
6. Bu âlem-i fânide ne mîr ü ne gedâyuz
A'lâlara a'lâlanuruz pest ile pestüz
7. Hem-kâse-i erbâb-ı dilûz arbedemûz yok
Mey-hânedeyüz gerçi velî ısk ile mestüz

Biz mest-i mey-i mey-kede-i âlem-i cânuz
Ser-halka-i cem'iyyet-i peymâne-keşânuz

XVII. BEND

1. Virdük dil-i cân ile rızâ hükm-i kazâya
Gam çekmezüz uğrarsak eger derd ü belâya
 2. Koyduk vatani gurbete bu fikr ile çıkduk
Kim renc-i sefer bâ'is olur izz ü alâya
 3. Devr eylemedük yer komaduk bir nice yıldur
Uyduk dil-i dîvâneye dil uydı hevâya
 4. Olduk nereye varduk ise ıška giriftâr
Alındı gönül bir sanem-i mâh-îkaya
 5. Bağdâd'a yolun düşse ger ey bâd-ı seher-hîz
Âdâb ile var Hidmet-i yârân-ı safâya
 6. Rûhî'yi eger bir sorar ister bulinursa
Derferse buluşdun mı o bî-berg ü nevâya
 7. Bu matla'-ı garrâyı oku epsem ol anda
Ma'lûm olur ahvâlümüz erbâb-ı vefâya
- Hâlâ ki biz üftâde-i hûbân-ı Dîmişkuz
Ser-halka-i rindân-ı melâmet-keş-i ışkuz
- Rûhî**

Tercî-i Bend (Tercî'-Bend)

- * Tercî-i bend "bendi veya bendleri döndürmek" anlamında bir tamlamadır.
- * Her bendindeki beyit sayısı 4-10 arasında olan, en az 3 bendden oluşan nazım biçimidir.

- * Bendlere hâne veya tercî'-hâne, bendleri birleştiren beyitlere de vâsita veya bendiyye denir.
- * Vâsita beyitleri dışında her bend kendi içinde diğer bendlerden bağımsız olarak kasîde veya gazel gibi kafiyeleşmiştir. Vâsita beyti ise bendlerden bağımsız olarak kendi içinde kafiyeleşmiştir.
- * Vâsita beyti her bendin sonunda aynen tekrarlanır.
- * Kafiye düzeni şu şekildedir:
*aa xa xa xa xa... ZZ / bb xb xb xb... ZZ ; ...
- * Bendlerdeki beyit sayıları genellikle birbirine eşittir. Ancak beyit sayısı farklı bendlerden oluşan tercî'-i bendlere de rastlanır.
- * Tercî'-i bendlerde mersiye, övgü, yergi, toplumsal eleştiri gibi çok farklı konular işlenmiştir.
- * Tercî'-i bend, Türk edebiyatında XIV. yüzyıldan itibaren görülen bir nazım biçimidir.
- * Ziya Paşa'nın tercî'-i bendi bu nazım biçiminin edebiyatımızdaki en ünlü ve en başarılı örneklerindendir.

Örnek:

I. BEND

1. Men kimem bir bî-kes-i bîçâre vü bî-hânûmân
Tâli'üm âşûfte ikbâlüm nigûn bahtum yaman
 2. Nemlû eşkûmden zemîn memlû ünûmden âsumân
Âh u nâlem nâvek ü peyveste ham kaddûm kemân
 3. Tîr-i âhum bî-hatâ te'sîr-i nâlem bî-gûmân
Muttasıl gamhâne-i sînemde yüz gam mihmân
 4. Handa bir gam itse menden istesünler men zamân
Yoh mana kayd-ı belâ vü dâm-ı mihnetden emân
 5. Çıldı cân gönümden endûh u gam u mihnet hemân
Ey menüm cânüm sen ü gönüm senünle şâmdân
- Sensüz olman ayru mihnetden belâdan bir zamân
El-amân hicrân belâ vü mihnetinden el-amân

VII. BEND

1. Fark aşk içre Fuzûlî izz ü câhumdur menüm
Şîve-i mûhr ü muhabbet resm ü râhumdur menüm
 2. Derdümü sâbit kılan uşşâka âhumdur menüm
Âh bu da'vide bir âdil guvâhumdur menüm
 3. Gerçi gam maksûdı katt-ı bî-gûnâhumdur menüm
Gam degûl çün günc-i meyhâne penâhumdur menüm
 4. Dergeh-i pîr-i mugân ümmîd-gâhumdur menüm
Men anun bir çâkeri ol pâdişâhumdur menüm
 5. Ey ki her cûrm olsa lutfun özi-hâhumdur menüm
Ayıran senden meni baht-ı siyâhumdur menüm
- Sensüz olman ayru mihnetden belâdan bir zamân
El-amân hicrân belâ vü mihnetinden el-amân

Fuzûlî

B. DİVÂN ŞİİRİNDE NAZIM TÜRLERİ

Tevhîd ve Münâcât

Allah'ın birliğini ve yüceliğini anlatan şiirlere tevhd, Allah'a karşı yapılan yalvarış ve yakarışları anlatan şiirlere de münâcât adı verilir. Tevhîd ve münâcâtın konuları kutsal olduğu için bu türdeki şiirler dîvânların en başında yer alır. Tevhîd ve münâcâtlar genellikle kasîde nazım biçimiyle yazılır. Ancak bu konular için diğer nazım biçimleri de kullanılmıştır.

Na't

Hız. Muhammed'i övmek için yazılan şiirlere na't adı verilir. Bu tür şiirlerde Hız. Muhammed'in çeşitli vasıfları ile birlikte mucizeleri de anlatılır. Na'tlar genellikle kasîde biçiminde yazılır. Bu konuda diğer nazım biçimlerinin kullanıldığı da olmuştur. Dîvân edebiyatındaki en tanınmış na't, Fuzûlî'nin "Su Kasîdesi" adlı eseridir.

Mersiye

Bir kimsenin ölümü üzerine duyulan üzüntü ve acıyı anlatmak için yazılan şiirlere "mersiye" denir. Dîvân edebiyatında mersiyelelerin terkib-i bend biçimiyle yazılması gelenek hâline gelmiştir ancak tercî'-i bend şeklinde yazılmış mersiyeleler de vardır.

Bazı şairler, Kerbelâ Olayı'nı ele alarak Hız. Hüseyin için de mersiyeleler yazmıştır. Bunların içinde en tanınmış olanları Fuzûlî ve Kâzım Paşa'ya aittir.

Medhiyye

Bir kimseyi övmek için yazılan şiirlere medhiyye denir. Medhiyye, dîvân edebiyatında en çok işlenmiş konudur. Medhiyyelerde şairler abartılı bir üslup kullanmıştır. Medhiyyeler ikiye ayrılır:

- Padişah, vezir, şeyhülislam gibi şiirin yazıldığı dönemde yaşayan devlet büyükleri için yazılanlar
- Dört halife ve diğer din ve tarikat büyükleri için yazılanlar

Dört halife için yazılan medhiyyelere "medh-i çihâr-yâr-i güzîn" denir.

Medhiyyeler genellikle kasîde nazım biçimiyle yazılsa da diğer nazım biçimleriyle yazılmış medhiyyeler de vardır.

Hicviyye

Bir kimseyi yermek için yazılan şiirlere "hicviyye" adı verilir. Dîvân edebiyatında medhiyyelerde olduğu gibi hicviyyelerde de abartılı bir dil kullanılmıştır. Hicvedilen kişi, kişiliğinin gerçek yönleriyle ilgisi olmayan yergi ve sövgülerle yerin dibine batırılır. Dîvân edebiyatının en tanınmış hicviyyecisi Nefî'dir.

Fahriyye

Şairlerin kendilerini övmek için yazdıkları şiirlere "fahriyye" adı verilir. Dîvân şairleri bu tür şiirlerinde sanatkarâne bir gururla şiiri ve kendi şairliklerini övmüşlerdir.

Fahriyyeler genellikle kasîdelerin içinde bir bölüm şeklindedir. Ayrıca şairler, farklı nazım biçimleriyle veya bir gazelin maktâ beytinde fahriyye söyleyebilir.

Dîvân edebiyatında Nefî hicviyyeleriyle olduğu kadar fahriyyeleriyle de tanınmıştır.

C. DİVÂN ŞİİRİNDE DİĞER NAZIM BİÇİMLERİ

Nazîre

Bir şairin şiirine, başka bir şair tarafından aynı ölçü uyak ve redif ile yazılan benzerine "nazîre" denir. Dîvân şairlerince bir şairin şiirini tanzîr etmek, ona karşı bir saygı duyulduğunu ve onun şiirinin ve üslûbunun beğenildiği anlamına gelir. Bundan dolayı dîvân edebiyatında nazîrelerin önemli bir yeri vardır.

Dîvân edebiyatı ürünleri arasında bu amaçla düzenlenmiş pek çok nazîre mecmûaları vardır. Nazîrenin, asıl şiirin bir taklidi olmaması ve en az onun kadar güzel olması gerekir. Buna rağmen, dîvân şairleri nazîreciliği bir biçim benzeyişi düzeyinden ileri götürememişlerdir. Örneğin, Fuzûlî'nin etkisinde şiirler yazan Kâzım Paşa, onun birçok gazeline nazîre yazmışsa da, Fuzûlî'deki ruh ve sanat onda olmadığı için yazdıkları kuru bir taklitten ileri gidememiştir. Yine Nedîm'i izleyen İzzet Ali Paşa da, Nedîm'deki şuh üslûbu taklit etmiş fakat başarılı olamamıştır. Halbuki nazîrede asıl amaç, şairin kendi özelliğini ve sanatçı kişiliğini yani özgünlüğünü göstermesidir.

Örnek:

Şem'i'nin ve Şeyh Gâlib'in Fuzûlî'nin aşağıdaki gazeline yazdıkları nazîreler, Fuzûlî'nin üslûbunun taklidi olsa bile onunki kadar güzeldir:

Peribe-i merhem-i dâğ içre nihandır bedenim
Diri oldukça libâsım budur ölsem kefenim

Cânı cânan dilemiş vermemek olmaz ey dil
Ne niza' eyleyelim ol ne senindir ne benim

Taş deler ahım oku şehd-i lebin şevkindan
N'ola zenbûr evine benzese beytû'l-hazenim

Tavk-ı zencîr-i cûnûn dâire-i devlettir
Ne revâ kim meni andan çıkara za'f-ı tenim

Aşk ser-geştesiyem seyl-i sirişk içre yerim
Bir habâbım ki hevâdan doludur pîrehenim

Bülbül-i gam-zedeem bâğ u bahârım sensin
Dehen ü kadd ü ruhun gonce vü serv ü semenim

Edemem terk Fuzûlî ser-i küyun yârin
Ne kadar zulm yeri ise mana hoştur vatanım

Fuzûlî

Şem'i'nin nazîresi

Râziyem her ne ederse bana serv-i semenim
Tığ-ı cevri ile sad-pâre kılursa bedenim

Beni öldürmeğe âr eyler imiş sîm-tenim
Varayım yalvarayım boynuma takıp kefenim

Beni tek zülf-i dil-âvîzine ber-dâr eyle
Çekeyim pâdişehim kendi elimle resenim

Göremez girsem eğer mûr-ı zaîfin gözüne
Ey Süleymân-ı zaman böyle hayâl oldu tenim

Gözümün yaşı gibi çıktı gözümünden dünyâ
Yârdan gayrı görünmez gözüme kimse benim

Hulle-i cennet olursa çekeyim çâk edeyim
Dem-i vaslinda bana hâil olur pîrehenim

Şem'i'yem gûşe-i mey-hâneyi vermem feleğe
Gül-şen-i bâğ-ı İrem'den bana yeğdir vatanım

Şem'î

Şeyh Gâlib'in nazîresi

Neye müncer ola hâlim bu televvünle benim
Dil peşiman-ı günah tevbeyle varmaz dehenim

Bend bend olmadayım rişte-i tûl-i emele
Kâfir-istân-ı ser-i zülfü müdür yâ vatanım

Nev-bahâr-ı gam-ı la'liyle gönül gül-bûn-i hûn
Zikr ü fikrimde pey-â-pey sitemi yâsemenim

Şem'-i efsürdeye fânustan olmaz behre
Düş-i cânâ nice bir bâr olacaktır bedenim

Çâre yok n'eyleyeyim desti irâdet kûtâh
Çekmeğe kâil idim kendi elimle resenim

Şivenin şiveye tebdîl ederdî Ya'kûb
Görse âğûş-ı Zelihâ'daki beyti hazenim

Çâr-mîh-ı sitem-i kayd-ı anâsır bu aceb
Çarh-ı çârümde Mesihâ gibi kadr-i sühânim

Şeb-i hicrân ne belâ kevkebim eyler pinhân
Dide-i bahtı remend-dîde eder pîrehenim

Nâzımız çarha geçer derse eğer mürşid-i Rûm
Sen benimsin benim ey Gâlib-i bî-çâre benim

Şeyh Gâlib

Tehzil (Hezl)

Tehzil, ünlü bir şiire, aynı ölçü ve uyakta şaka ve alay yolu yazılmış nazîredir. Şair, bununla ya bir konuya mizahî bir nitelik verir veya ciddi şiirleri mizahî bir hâle getirir. Ancak bunun bayağılıktan uzak ve zarif olması gerekir. Dîvân edebiyatında Mürrekkepçi Havayî ve Sürûrî hezliyâtlarıyla tanınmıştır. XVII. yüzyıl şairlerinden Güftî'nin 86 şairi tehzil eden Teşrifatûş-Şu'arâ adlı manzum bir tezkiresi vardır.

Örnek:

Enderunlu Vâsîf'in, Nedîm'e ait:
Haddeden geçmiş nezâket yâl ü bal olmuş sana
Mey süzülmüş şişeden ruhsâr-ı al olmuş sana
matla'lı gazeline yazdığı tehzil:

Musahip Hatîf Efendi'ye

Kırmızı aşî boyası rûy-i al olmuş sana
Acıyıp bakkalda bekmez sonra bal olmuş sana

Nezle ettikçe kışın tahlîl için dendânını
Bir saçak buzu kırılmış som hilâl olmuş sana

Söz yok âhûdan ibâret herze-i ma'tûfuna
Nokta bî-ma'nâ kelâm-ı bî-meâl olmuş sana

Terkiye mir'ât asılmaz sen deli misin herîf
Her sözün sedremeki bilmem ne hâl olmuş sana

Perperlikten Bâkiyye o da kalmış bir yelek
Eskiyip astarı kirlî dest-mâl olmuş sana

Dalkelle tas destinde tulumbacı iken
İç kokmuş kirlîhanım kaşkaval olmuş sana

Bak a şaşkın ol gözü şehlâyı seyr etsin deyü
Bir kırık gözlük iki çeşm-i pişâl olmuş sana

Kirlî festen perçemin çıkmış dürülmüş lif gibi
Sünbülîyye kır bıyık sût ak sakal olmuş sana

Âhûvân-ı Çîn ile gelmiş geyikler bir yere
Üşmek ister başına kaçmak muhâl olmuş sana

Ağarıp kabı dökülmüş zağra sanma Hâtifâ
Sen bir uncu bâr-gîr kürkûn çuvâl olmuş sana

Enderunlu Vâsîf

Tazmîn

Bir dize ya da beytin, başka bir şair tarafından herhangi bir nazım biçimine tamamlanmasına ve böylece yazılan şiire "tazmîn" adı verilir. Bu dize ve beyit bir kasîde ve gazel içinde de tazmîn edilebilir.

Örnek:

Nedîm, Sadrazam Şehîd Ali Paşa için yazdığı "üstüne" redifli kasîdede, Râsîh'in bir gazelinin matla'ını tazmîn ederek bir tegazzül meydana getirmiştir:

Râsîh'in bu matla'ın tazmîn edip sâkî-i kîlk
Nukl sundu çektiğim sahbâ-yı îrfân üstüne

"Süzme çeşmin gelmesin müjgân müjgân üstüne
Urma lahm-ı sineme peykân peykân üstüne"

Nergis-i gül-gün beyazın sanma sürh etmiş remed
Gamze-i zâlim yine kan eylemiş kan üstüne

Tığ-ı âteş-rengi arz etmiş dil-i mecrûhunu
Müjdeler ey can be-kef nâr indî kurbân üstüne

Sünbül-istân-ı hatın fikriyle her şeb-tâ-seher
Göz döner bin kerre bir hâb-ı perişân üstüne

Kişver-i hüsne aceb âşûblar düşmüş yine
Çekmiş ebrû hançerin ber-geşte müjgân üstüne

Halvet-i sâfi-zamîran hâne-i âyinedir
Sıklet olmaz gelse de mihmân mihmân üstüne

Tarf-ı hatta turrası bir ukde peydâ eylemiş
Güyyâ sah çekmiş âsaf pençe ferman üstüne

Nedîm

Bahr-ı Tavil

Ölçülü ve uzun nesir cümleleri niteliğinde uyaklı dize-lerden meydana gelen bir biçimdir. Dizelerin ölçüsü, herhangi bir kalıbın ana parçalarından yani "fe'ilâtün", "fâ'ilâtün", "mefâ'ilün", "müstef'ilün" gibi parçalarından birinin arka arkaya yinelenmesiyle yazılır. Dizelerde seciler de yapılır. Çok az kullanılmış bir biçimdir.

Şeyh Gâlib'den bir örnek:

Misra'-ı Evvel (birinci dize, ölçüsü: 74 fe'ilâtün)

Ey gül-istân-ı letâfette hezâr işve vü nâz ile yetişmiş gül-i ra'nâ sana gûyâ ki edip müşg-i sehâb u mey-i gül-gûn u gül-âbı dahi bârân edip enfâs-ı Mesihâ'yı nesîm eyleyip envâ'-ı nezâketle tarâvetle verip perveriş etmişler o ruhsâreyi yüz reng-i bahârân ile bin gonce-i handânı mukattar kılıp el-hak bir aceb sûrete koymuş seni nakkâş-ı ezel kim ne gelir misli ne gelmek mutasavver görünür böyle bahâ ile bu hüsn ile yaraşmaz sana kim âşık-ı şûrîde-i bî-tâbını mahzûn edesin nâle vü âh ile ciger-hûn edesin yâ bu mudur kâide-i şeh-rî muhabbet bu mudur tarz-ı meveddet tutalım böyle imiş farz mı ol resm-i cefâyı donatıp bezm-i safâyı oturup meclise beğler gibi sen nûş-ı şarâb eylesen uşşâkı terâneyle dil ü sinesini nây u rebâb eylese kim men' ede hâşâ

Misra'-ı Sâni (ikinci dize, ölçüsü: 70 fe'ilâtün)

Ser-te-ser mülk-i cihân berg-i benefşeyle gül ü gonce vü lâleyle dolup gül-şen-i firdevs ile hem-reng olup elvân-ı şükûfeyle müzeyyen oluyor sen dahi envâ'-ı küşâyışler ile nâdire cûnbüşler ile geisen elin boynuma salsan beni alsan da beraberce açilsak çemane bakaşuban hande-i nâz ile biraz serve biraz dahi gülüşsek semene yoksa bu olmuş mu değil memleket-i nâzda bu lutf u nûvâzîş bu inâyet güzelim bil ki budur tavr-ı pesen-dîde-i hûbân ki alıp âşıkı tenhâca fakat bir iki mutrible gehî kendisi sâkî vü gehî mutribi sâkî ederek gül gibi handân olarak açıl-rak haste-i hicrânını ihsân-ı firâvân ile ihyâ ede tekrar di-rilip yine öldürmek için tâzece can-bahşına imâ ede ya'nî ki biraz lutf u biraz cevri ise de cânib-i insâfa gide etmeye yek-bâre sitem resmini icrâ

Misra'-ı Sâlis (üçüncü dize, ölçüsü: 66 fe'ilâtün)

Gele ey mâh-ı siyeh-perçem ü gül-fem bu gece seyr ü temâşâyâ çıkıp cilveli meh-tâb ile deryâda biraz âlem-i âb eylesek olmaz mı ki envâr-ı ziyâsıyla kamer mevclerin her birini sîm-serivler gibi tezyîn edip aksiyle nûcûmun dahi kandîl-i dirahşan ile bir bezm-i Çerâgân-ı diğer-gûn görülmüş ki şeb-istân-ı cihân böyle münevver geceyi böy-le safâ bahrî ki rû'yâda bile gördüğü yoktur ki ser-â-ser çemen üşküfeleri gelmiş o deryâya habâb olmuş o gird-âbların her biri bir havz-ı pür-âb olmuş aceb tarz-ı pesen-dîdesi var sûret-i nâ-dîdesi var gûya sana kâse-i billûr-ı sipihrin içi şîr ile leb-â-lebde eğilmiş de zemîn üzre dökül-müş dağılıp lû'lû'-i şeh-vârları târ-ı şuâ'ıyla nûcûmun yine tekrâr dizilmiş nazar erbâbına olmuş heme yağmâ

Misra'-ı Râbi (dördüncü dize, ölçüsü: 64 fe'ilâtün)

Güzelim âşıkâ cevri etme cefâ meşrebine gitme aman haste-i hicrânını incitme ki bir gün ola sen dahi düşüp aşk-ı na senden beterin zülfüne berdâr olasin mihnet ü endûha haberdâr olasin âh u figân ile yanıp yakılasın gül-ruhunun şu'lesine âlemi şeydâ kılasın sonra nedâmetlerini kimse-ye ızhâr edemezsin ki sen uşşâkına rahm etmediğin lutf ü yefâ mesleğine gitmediğindir ki gelip yoluna bu dâma tutuldun deyü envâ'-ı melâmetler edip bir birine halk işâretler edip âşıkâ rahm etmeyenin hâli budur zübde-i âmâli budur öyle gerektir deyip ol hüsnüne dil bağladığın kâfirî tahrîk ederek bir bir ederler sana tevbih o zaman sen diyesin kim bana bu sözleri hep söyledi dîvâne kıyâs eylediğim Gâlib-i şeydâ

Şeyh Gâlib

D. ARUZ VEZNİ

Aruzun sözlük anlamı "çadırın orta direği"dir. Edebî anlamda aruz ise hecelerin uzunluk ve kısalığının her mısra-da aynı olmasına dayalı bir vezindir.

Arap şiirinde aruz vezni bir esasa bağlayan el-Halil b. Ahmed el-Ferahidî'dir.

Aruz, İran edebiyatına geçtiğinde bazı değişikliklere uğramıştır. Bunların en önemlisi Arap aruzundaki bahirlerin bazılarının kullanılması ve bazı yeni bahirlerin eklenmesidir. Bir diğer önemli değişiklik tef'ile sayısının ve buna bağlı olarak mısra uzunluğunun artmasıdır.

Aruz Türk edebiyatına Arap değil, İran edebiyatından geçmiştir. İslamiyet'in kabulünden sonra aruz vezni ile yazılan ilk eser, Yûsuf Has Hâcib'in kaleme aldığı Kutadgu Bilig adlı mesnevidir. Aruz ile yazılan ilk eserlerde şairler aruzun kısa kalıplarını tercih etmişlerdir. Ayrıca bu eserlerde aruz kusurlarına da rastlanır. Bunun nedeni ise Türkçenin yapısının aruza uygun olmamasıdır. Ancak şairler bu vezni kullanmakta gittikçe ustalaşmıştır. Bir yandan da aruzu daha iyi uygulayabilmek için Arapça ve Farsça sözcükleri sıkça kullanmaya başlamış ve sade Türkçeden uzaklaşmışlardır.

Aruza Göre Hece Türleri

Aruz vezninde üç çeşit hece vardır:

1. **Açık Hece (Kısa Hece):** "Muallak" da denir. Sonu kısa ünlü ile biten heceler aruza göre açık (kısa) hecedir. Taktîde nokta (.) ile gösterilir.

ge-li-yor se-be-bi

2. **Kapalı Hece (Uzun Hece):** "Müsned" de denir. Sonu ünsüz ya da uzun ünlü ile biten heceler aruzda kapalı (uzun) hece olarak kabul edilirler. Taktîde çizgi (-) ile gösterilir.

dün-yâ sev-mek-ten

3. **Medli Hece (Bir Buçuk Hece):** Bazı heceler ilki kapalı, ikincisi açık olmak üzere bir buçuk hece değeri kabul edilir. Bunlara medli hece denir. Taktîde medli hece, bir çizgi ve bir nokta ile (— .) gösterilir.

Medli hecelerin özellikleri şunlardır:

- Bir uzun ünlü ve bir ünsüzden oluşan heceler: âb, âl gibi.
- Bir ünsüz, bir uzun ünlü ve bir ünsüzden oluşanlar: yâr, nâz, sûr, rîz gibi.
- Bir kısa ünlü ve iki ünsüzden oluşanlar: eşk, emr, ömr gibi.
- Bir ünsüz, bir kısa ünlü ve iki ünsüzden oluşanlar: derd, zehr gibi.

Bu heceler, normal bir heceden daha fazla uzatılarak okunur ve bu şekilde okumaya "med" adı verilir.

Aruz Ölçüsünün Uygulanması

Şairler, mısralarını bu ahenk sistemine uyumlu hâle getirebilmek için şiirdeki sesler üzerinde bazı değişiklikler yapmışlardır. Bunlar "vasl, imâle, medd, zihaf, tahfîf ve teşdîd"dir.

Vasl (Ulama)

- Vasl "ulaştırma, birleştirme, ulama, ekleme" anlam-larına gelir.
- Ünsüzle biten bir kelimeyi, açık hece elde etmek ya da bir kapalı bir açık (bir buçuk) hece değerinden tek kapalı hece değerine düşürmek için ünlüyle başlayan bir sonraki kelimeye bağlamaktır.

Örneğin; "lazım oldu" sözünü "la-zı-mol-du" gibi okumaktır.

Örnek:

Gül âteş gülbün âteş gülşen âteş cûybâr âteş

— — — . | . — — — . | . — — — . | . — — — .

Beyitte "gül-âteş" yerine "gü-lâteş", "gülbün-âteş" ye-rine "gülbü-nâteş", "gülşen-âteş" yerine "gülşe-nâteş" ve cûybâr-âteş" yerine "cûybâ-râteş" şeklinde oku-narak ulama yapılır.

Örnek:

Hürr olmak eğer ister isen olma cihânın

Zevkında safâsında gamında kederinde

Ziyâ Paşa

— — . | . — — . | . — — . | . — — .

Beyitte "hürr-olmak" yerine "hür-rolmak", "olmak-eğer" yerine "olma-keğer", "ister-isen" yerine de "iste-risen" şeklinde okunarak ulama yapılır.

Vasl-ı ayn: Vasl, ünsüzle biten bir kelime ile ünlüyle başlayan bir kelime arasında yapılabilir. Ayn (ع) ünsüz olduğu için son sesi ünlü olan bir kelimenin aynla başla-yan bir kelimeye vasledilmemesi gerekir.

İmâle (Uzatma)

- İmâle "bir şeyi bir tarafa eğmek, meylettirmek" anla-mındadır.
- Aruz terimi olarak imâle, kısa ünlüyle biten ya da tek kısa ünlüden oluşan bir açık (kısa) heceyi, ölçü gere-ği kapalı (uzun) hece değerine yükseltmektir.
- İmâle-i maksûre, kısa ünlüyle biten ya da kısa ünlü-den oluşan açık (kısa) heceyi uzun ünlü yani kapalı (uzun) hece değerine yükseltmektir.
- İmâle-i memdûde ve med ise birleşik heceleri asıl de-ğerlerinden biraz daha uzun okumaktır.

Örnek:

Vefâ görme din ölürsem eger ben gül-izârımdan
Erişe dem-be-dem büy-yı vefâ hâk-i mezârımdan

Avnî

— — — | — — — | — — — | — — —

Beyitte altı çizili hecelerde imâle yapılmıştır.

Örnek:

Kamı bîmârına cânân devâ-yı derd eder ihsân
Niçin kılmaz bana dermân benî bîmâr sanmaz mı

Fuzûlî

— — — | — — — | — — — | — — —

Fuzûlî'nin bu beyitindeki altı çizili hecelerde imâle yapılmıştır.

Örnek:

Ben dedikçe böyle kim kıldı Nedîmî nâtivân
Göster engüşt ile meclisteki minâ seni

Nedîm

— — — | — — — | — — — | — — —

"Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün" kalıbıyla yazılan bu beyit, taktî edildiğinde altı çizili hecelerde imâle yapıldığı görülür.

Medd (Çok Uzatma)

- * Sözcüğün asıl anlamı "uzatma, çekme"dir.
- * Hecelerin asıl değerinden biraz daha uzun okunması anlamına gelir. "Imâle-i memdûd" adı da verilir.
- * Meddli hece, "mest" ve "aşk"ta olduğu gibi çift ünsüz ile "yâr" ve "dost"ta olduğu gibi bir uzun ünlüden sonra gelen bir veya iki ünsüzle biten hecelerdir.
- * Bu heceler, biri kapalı biri de açık (—) olmak üzere iki hece değerindedir.
- * Medd yapılan hece, üzerine bir çizgi konularak gösterilir.

Örnek:

Yâr hâl-i dilimi zâr bilüptür bilürem
Dili zârında ne kim var bilüptür bilürem

Fuzûlî

— — — | — — — | — — — | — — —

Zihâf (Kısma, Kısaltma)

- * Imâle'nin tersidir.
- * Vezin gereği Arapça ve Farsça hecelerdeki uzun ünlüleri kısa ünlü olarak; meddli heceleri de bir kapalı hece değerine düşürerek okumaktır.

Örnek:

Nedir bu tâlî ile derdi Nefî-i zârın

Ne şûhu sevse mülâyim dedikçe âfet olur

Nefî

— — — | — — — | — — — | — — —

Nefî'nin bu beyiti taktî edildiğinde altı çizili hecede zihâf yapıldığı görülmektedir.

Örnek:

Âşık yolına cân oyun özüne sûd edinmişdür

Cihân u cân u dil terkin sana bihbûd edinmişdür

Bâkî

— — — | — — — | — — — | — — —

"Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün" kalıbıyla yazılan bu beyitteki "âşık" sözcüğünün ilk hecesinde zihâf vardır.

Örnek:

Göreliden bâğ-ı dehr içre nurun ey gonca-i zîbâ

Demâdem bülbül-âsâ ismetî âh u figân eyler

Ismetî

— — — | — — — | — — — | — — —

"Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün" kalıbıyla yazılan bu beyitteki "nurun" sözcüğünün ikinci hecesi uzun olmasına rağmen vezin gereği kısa kabul edilerek zihâf yapılmıştır.

Zihâf, metnin edebî değerini düşürür.

NOT

Kasr (Kısa Kesme)

Aruzda Arapça, Farsça bir kelimeyi "hafifletirerek" okumaktır; "mâh" yerine "meh", "şâh" yerine "şeh" denmesi gibi. Bunun yanı sıra özel isimlerde de kasr yapılmıştır; "İskender", "Aristo", "Efîlâtun" yerine "Skender", "Risto", "Felâtun" denmesi gibi.

Örnek:

Bak Stanbûl'un şu Sa'dâbâd-ı nev-bünyânına

Âlemin canlar katar âb u havâsı cânına

Nedîm

— — — | — — — | — — — | — — —

OABT Çıkış Soru

Dost bî-pervâ felek bî-rahm devrân bî-sükûn
Derd çok hem-derd yok düşman kavî tâlî zebun
Bu beyitte kullanılan aruz vezni; "dost", "rahm" ve "derd" sözcüklerini bir kapalı, bir açık (—) hece değerinde okumayı gerektirir.

Aşağıdaki beyitlerin hangisinde benzer bir durum söz konusudur?

- Bezm-i 'aşk içre Fuzûlî nice âh eylemeyem
Ne temettu' bulunur neyde sadâdan gayrı
- Beni cândan usandurdu cefâdan yâr usanmaz mı
Felekler yandı âhumdan murâdum şem'i yanmaz mı
- Saçma ey göz eşkden gönlümdeki odlare su
Kim bu denli dutuşan odlare kılmaz çâre su
- Gitdün ammâ ki kodun hasret ile cânı bile
İstemem sensüz olan sohbet-i yârânı bile
- Âkıbet gönlüm esîr itdün o gîsûlarla sen
Hey ne câdûsın ki âteş bağladun mûlarla sen

Çözüm

Sorudaki öncülde ifade edilen aruz kuralı "med"dir. "Med" belli kurallar üzerine yapılır ve "med" in hangi sözcüklerde yapılabileceği bellidir. İki ünsüzle biten sözcükler de bunlardan biridir.

D seçeneğindeki beytin vezni "fâ'ilâtün- fâ'ilâtün- fâ'ilâtün-fâ'ilün"dür. İlk mısradaki,

Saçma ey göz eşkden gönlümdeki odlare su

— — — | — — — | — — — | — — —

"eşk" sözcüğü vezin gereği bir buçuk hece değerinde okunmuştur.

Cevap C

Aruz ile İlgili Bazı Terimler

Tef'ile (Cüz'): Aruz vezinlerini oluşturan sekiz ana kelime vardır. Tef'ile veya cüz' adı verilen bu kelimeler şunlardır:

Fe'ülün

Fâ'ilün

Mefâ'ilün

Müstefilün

Fâ'ilâtün

Müfâ'letün

Mütefâ'ilün

Mef'ulâtü

Bu kelimeler Arapça gramer kurallarına göre "fe-a-le (ف ع ل)" üçlü kökünden türetilmiştir.

Tef'ilelerin sayısı 41'e kadar ulaşır. Meydana getirdikleri 16 vezin, asıl vezinleri oluşturur. Bu vezinlere "bahîr" adı verilir. Bahîrler kendilerini oluşturan kelimelerin hareke ve sükûnlarına göre beş grupta toplanır ve bu gruplara "dâ'ire" adı verilir.

Taktî: Aruzda, bir mısraın yazılmış olduğu veznin cüz'lerine ayrılması işlemidir. Mısralar taktî edilirken şiirin yazılışı değil, okunuşu esas alınır.

Sekt-i Melîh: Sekt-i melîh "güzel kesme, güzel durma" anlamına gelir. Mef'ulü mefâ'ilün fe'ülün vezninin mef'ulün fâ'ilün fe'ülün şekline dönüşmesine verilen adıdır.

Sekt-i melîh sadece bu kalıp için söz konusudur.

NOT

Örnek:

Gönlüne katı gelp bu bîdâd

— — — | — — — | — — — | — — —

Yumşak yumşak dedi ki sayyâd

— — — | — — — | — — — | — — —

Fuzûlî

Bu beytin ikinci mısraında sekt-i melîh yapılmıştır.

Vezin Bulma Usulü

1. Şiirin mısralarındaki hecelerin aruza göre ses değerlerini belirlemeli; yani hangi hecenin kapalı (uzun), hangi hecenin açık (kısa) olduğu tespit edilmelidir.

Kapalı hece → kısa çizgi (—)

Açık hece → nokta (.)

Vasl yapılan heceler → alt çizgi (_) ile gösterilir.

2. Vezin en az iki mısradaki aranmalıdır. Mısralardaki hece sayısına dikkat edilmeli, mısralarda medli hece yoksa hece sayıları eşit olmalı, hece sayıları eşit olmayan mısralarda medli hece aranmalıdır.
3. Mısraların son heceleri daima "kapalı hece" kabul edilir.
4. Arapça kelimelerdeki ayın ve hemze ünsüz seslerdir. Çeviri yazıda bu iki sesi göstermek için ya özel işaret ya da kesme işareti kullanılır. Bu nedenle ayın ve hemzenin yer aldığı kelimelerin Osmanlı dönemindeki orijinal yazımları esas alınmalı ve bu seslerle biten hecelerin kapalı hece olduğu unutulmamalıdır.

Örnek:

rû'yet

ma'lûm

5. Türk şairleri daha çok kapalı hecelerin yoğun olduğu vezinleri tercih etmişlerdir. Aruzda kapalı heceler ritmi yavaşlatır, açık heceler ise ritmi hızlandırır.

6. Aruzda mısra başındaki "fe'ilâtün" cüzlerinin "fâ'ilâtün", mısra sonlarındaki "fe'ilün" cüzlerinin de "fâ'ilün" şeklinde dönüşebildiği unutulmamalıdır.

Örnek:

Dökmege kanını halkun ki müjen kan eyler
 — . . . | . . . — — | . . . — — | — —
 Bize geldükce dokunmaz geçer ihmâl eyler
 . . . — — | . . . — — | . . . — — | — —
Figânî
 Figânî'nin bu beytinin ilk mısrasındaki birinci tef'ile
 "Fâ'ilâtün" şeklindeyken ikinci mısranın ilk tef'ilesi
 "Fe'ilâtün" şeklinde takti edilmektedir.

Aruz Kalıpları

1. Daire-i Muhtelif

Hezec bahri (Bahr-i hezec)

Recez bahri (Bahr-i recez)

Remel bahri (Bahr-i remel)

2. Daire-i Müstebîhe

Münserih bahri (Bahr-i münserih)

Muzârî bahri (Bahr-i muzârî)

Müctes bahri (Bahr-i müctes)

3. Daire-i Mütenevvi'a

Serî' bahri (Bahr-i serî')

Hafîf bahri (Bahr-i hafîf)

4. Daire-i Müttefika

Mütekârib bahri (Bahr-i mütekârib)

Kâmil bahri (Bahr-i kâmil)

5. Ahreb ve Ahrem Kalıpları (Ruba'î Vezinleri)

Ahreb ve ahrem kalıpları "recez bahri"nden
 çıkarılmıştır.

Bahirler Ve Kalıplar

Hezec Bahri

1. Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün
2. Mefâ'ilün mefâ'ilün
3. Mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün
4. Mefâ'ilün fe'ülün mefâ'ilün fe'ülün
5. Mefâ'ilün fâ'ülün
6. Mef'ölü mefâ'ilün mef'ölü mefâ'ilün
7. Mef'ölü mefâ'ilün
8. Mef'ölü mefâ'ilü mefâ'ilü fa'ülün
9. Mefâ'ölü mefâ'ilün fe'ülün

- Hezec bahri Türk şairlerce sevilen, başlangıçtan Tanzimat'a kadarki Türk şiirinde 8 değişik kalıbı (en çok 1. si) kullanılan bir bahirdir.

Recez Bahri

1. Müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün
2. Müstef'ilün müstef'ilün
3. Müstef'ilâtün müstef'ilâtün
4. Müstef'ilâtün
5. Müfte'ilün müfte'ilün müfte'ilün müfte'ilün
6. Müfte'ilün mefâ'ilün müfte'ilün mefâ'ilün

- Recez bahri Türk şiirinde fazla kullanılmamış, daha çok kasîde ve gazellerde görülmüştür.

Remel Bahri

1. Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün
2. Fâ'ilâtün fâ'ilâtün
3. Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün
4. Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün
5. Fâ'ilâtün fâ'ilün
6. Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün
7. Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün
(Fâ'ilâtün) (fâ'ilün)
8. Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün
(Fâ'ilâtün) (fâ'ilün)
9. Fe'ilâtün fâ'ilâtün fe'ilâtün fâ'ilâtün

- Remel Bahri Türk şairlerce benimsenmiş, ilk yüzyıllardan itibaren tüm nazım şekillerinde en çok kullanılan bu bahrin kalıpları olmuştur. (en çok 3.sü, 4.sü, 7.si ve 8.si)

Münserih Bahri

1. Müfte'ilün fâ'ilün müfte'ilün fâ'ilün
2. Müfte'ilün fâ'ilün
3. Müfte'ilâtün müfte'ilâtün

- Münserih bahri Türk şiirlerinde az kullanılmıştır.

Muzârî Bahri

1. Mef'ölü fâ'ilâtün mef'ölü fâ'ilâtün
2. Mef'ölü fâ'ilâtün
3. Mef'ölü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün

- Türk şiirinde muzârî bahrinin en çok kullanılan kalıbı 3.südür. Diğer kalıplar arasında da en çok kullanılanlardandır.

Müctes Bahri

1. Mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilâtün
2. Mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün

- Müctes bahrinin 2.si Türk şiirinde bu bahrin en çok kullanılan kalıbıdır.

Serî' Bahri

1. Müfte'ilün müfte'ilün fâ'ilün
2. Müfte'ilün müfte'ilün müfte'ilâtün

- Serî' bahri Türk şiirinde pek tercih edilmemiştir.

Hafîf Bahri

1. Fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün
(Fâ'ilâtün) (fâ'ilün)

- Hafîf bahri, İran ve Türk edebiyatında çokça kullanılan bir bahirdir. Türk şiirinde sadece 1.si tercih edilmiştir.

Mütekârib Bahri

1. Fe'ölün fe'ölün fe'ölün fe'ölün
2. Fe'ölün fe'ölün fe'ölün fe'öl
3. Fe'ölün fe'ölün fe'ölün fe'ölün fe'öl

- Mütekârib bahri daha çok uzun mesnevîlerde kullanılmıştır.

Kâmil Bahri

1. Mütetâ'ilün mütetâ'ilün mütetâ'ilün mütetâ'ilün
2. Mütetâ'ilün fe'ölün mütetâ'ilün fe'ölün

- Kâmil bahri Türk şiirinde az kullanılmıştır.

Ruba'î Kalıpları

Ahrem Kalıpları

1. Mef'ölün fâ'ilün mefâ'ilün fa'(fâ')
2. Mef'ölün fâ'ilün mefâ'ilü fe'öl(fe'li)
3. Mef'ölün mef'ölün mef'ölün fa'(fâ')
4. Mef'ölün mef'ölün mef'ölü fe'öl(fe'li)
5. Mef'ölün mef'ölü mefâ'ilü fa'(fâ')
6. Mef'ölün mef'ölü mefâ'ilü fe'öl(fe'li)

- Ahrem kalıplarında kısa heceler çok az olduğundan ve bu, Türkçenin yapısına uymadığından 1. ve 2.si dışında Türk şiirinde hiç kullanılmamıştır.

Ahreb Kalıpları

1. Mef'ölü mef'ölü mefâ'ilün fa'(fâ')
2. Mef'ölü mef'ölü mefâ'ilün fa'(fâ')
3. Mef'ölü mef'ölü mefâ'ilün fa'(fâ')
4. Mef'ölü mef'ölü mefâ'ilü fa'(fâ')
5. Mef'ölü mef'ölü mef'ölün fa'(fâ')
6. Mef'ölü mef'ölü mef'ölü fe'öl(fe'li)

- Türk şiirinde ruba'înin daha çok ahreb kalıpları (özellikle 4.sü) kullanılmıştır.

UYGULAMA

Aşağıdaki örneklerde aruz kalıplarını bulunuz:

1. Her kaçan âteş-i gam bu dil-i gamnâke çıkar
Dûd-ı dil âhum ile kubbe-i eflâke çıkar

Muhibbî

2. Sâye-i lutfunda âlem şâd ola
Padişâhım devletin müzdâd ola

Fatîr

3. Lâleler sahn-ı gülîstânda kadeh-nûş oldılar
Güft-güy-ı bûlbûle güller kamu gûş oldılar

Hayâlî

4. Kimünle ki kîn eylese ol gamze-i bî-bâk
Cellâd-sıfat yire döker kanını cellâd

Sarıca Kemâl

5. Demez nice sürünürsün kapımda sen de garîb
Kimesne bencileyin olmasın vatanda garîb

Necâtî

6. Bu âlem şâhı olsam hâtırım nâşâddır sensiz
Bana kevn ü mekân ma'nâsı yok bir addır sensiz

Fâzıl

7. Dirigâ olmadum bir dem elemsüz
Cihânda var mı bir dem derd ü gamsuz

Murâdî

8. Âb-ı hayât-ı la'lüne serçeşme-i cân teşnedür
Sun cur'a-i câm-ı lebin kim âb-ı hayvân teşnedür

Bâkî

9. Gamze-i dilber ki çeşm-i mestîne nâz öğretür
Sanki bir sayyâd-ı mâhirdür ki şehbâz öğretür

Şeyhülislam Yahyâ

10. Yüzüne öykünse gül olmaz aceb
Kim açılmış yüzlüde olmaz edeb

Cem

Cevaplar

1. Fâ'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün
2. Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün
3. Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün
4. Mef'ûlû mefâ'ilû mefâ'ilû fâ'ülün
5. Mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün
6. Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün
7. Mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün
8. Müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün
9. Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün
10. Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

OABT Çıkış Soru

Oldu hevâlar mu'tedil geldi bahâr-ı dil-güşâ
Sürsün safâsın âlemin zevk etsin erbâb-ı safâ

Bu beytin vezni aşağıdakilerden hangisidir?

- A) mef'ûlû – fâ'ilâtün – mef'ûlû – fâ'ilâtün
- B) müstef'ilün – müstef'ilün – müstef'ilün – müstef'ilün
- C) mefâ'ilün – fe'ülün – mefâ'ilün – fe'ülün
- D) müstef'ilâtün – müstef'ilâtün – müstef'ilâtün – müstef'ilâtün
- E) mefâ'ilün – mefâ'ilün – mefâ'ilün – fe'ülün

Çözüm

Oldu hevâlar mu'tedil geldi bahâr-ı dil-güşâ
- - - / - - - / - - - / - - -

Sürsün safâsın âlemin zevk etsin erbâb-ı safâ
- - - / - - - / - - - / - - -

Vezni: "müstef'ilün – müstef'ilün – müs-tef'ilün – müstef'ilün"dür.

I. mısra "du", "di", "n" hecelerinde; II. mısra "bi" hecesinde "imale" yapılmıştır. Ayrıca II. mısra "etsin erbâb" arasında da "ulama" yapılmıştır.

Cevap B

E. EDEBÎ SANATLAR (SÖZ SANATLARI)

Teşbîh (Benzetme)

* Aralarında çeşitli yönlerden benzerlik bulunan iki varlıktan benzerlik açısından güçsüz olanı, nitelikçe üstün olana benzetmektir.

* Teşbîhte dört öge bulunur:

1. **Benzeyen (Müşebbeh):** Nitelik açısından güçsüz olan ögedir.

2. **Benzetilen (Müşebbehü'n - bih):** Teşbîhte maksat, asıl olarak müşebbeh ile ilgilidir. Nitelik açısından güçlü olan ögedir.

3. **Benzetme yönü (Vech-i şebih):** Teşbîhte iki unsurun ortak nitelikleridir.

4. **Benzetme edatı (edât-ı teşbîh):** Benzetme edatları "gibi, bigi, kimi, teg, sanki, âdetâ güyâ, meğer ki, tıpkı, misâli, misl, niteki, nitekim, sıfat, mânend, -veş, -âsâ, -vâr, benzetmek, andırmak" gibi sözcüklerdir.

* Bu dört ögeden ilk ikisi (müşebbeh ve müşebbehü'n bih) temel öge, son ikisi (vech-i şebih ve edât-ı teşbîh) yardımcı ögedir.

* Müşebbeh ile müşebbehü'n-bihin ikisine birden **tarafeyn-i teşbîh** denir.

* Teşbîhin iki temel ögesinden biri kaldırılırsa teşbîh, mecaza dönüşür ve **"istiâre"** adını alır.

* Teşbîhte birden fazla nitelik tek bir şeye benzetilebileceği gibi bunun tersi de mümkündür.

* Teşbîh temel ve yardımcı öğelerinin kullanılıp kullanılmamasına göre şu şekilde sınıflandırılır:

- a. **Mufasssal Teşbîh (Ayrıntılı Benzetme):** Her dört ögenin de kullanıldığı teşbîhlerdir.
- b. **Teşbîh-i Mükked (Pekleştirilmiş Benzetme):** Benzetme edatı yoktur.
- c. **Teşbîh-i Mücmelî Teşbîh-i Muhtasar (Kısaltılmış Benzetme):** Benzetme yönü yoktur.
- d. **Teşbîh-i Belîğ (Yalın, Güzel Benzetme):** Yalnızca temel öğelerle yapılan benzetmedir.

Teşbîhin "belîğ kabul edilmesi için aranan bir diğer nitelik de ba'id-i garîb olması şartıdır: Ba'id-i garîb, vech-i şebihin kolayca anlaşıl-mamasıdır. Bu kıstas, orijinalite için gereklidir.

Örnek:

Hac yollarında meşâle-i kârbân gibi
Erbâb-ı aşk içinde nümâyânsın gönül

Nedîm

Beyitte, gönül meşaleye benzetilmiştir. "Nümâyân" benzetme yönü, "gibi" benzetme edatıdır.

Örnek:

Miyânın rişte-i cân mı gümüş âyine mi sînen
Binâgûşunla mengûşun gül ile jâledir güyâ

Bâkî

(Belin can ipliği mi, göğsün gümüşten yapılmış ayna mı? Kulağınla küpen sanki gül ile çiğ tanesidir.)

Bâkî, güzelin belini ipliğe, göğsünü aynaya benzetirken teşbîhin sadece iki unsuru olan benzeyen ve benzetileni kullanmıştır. Güzelin kulağını güle, küpesini de çiğ tanesine benzetmiştir. Benzetme yönünü kullanmamış, benzetme edatı olarak "güyâ" kelimesini kullanmış ve mücmel teşbîh yapmıştır.

Örnek:

Gam günü etme dil - i bîmârdan tîgin dirîğ
Hayrdur vermek karanî gecede bîmâra su

Fuzûlî

(Gamlı günümde hasta kalbimden kılıcını esirgeme. Karanlık gecede hastaya su vermek gibi hayırlı bir iştir.)

Şair burada gam gününü karanlığa, kalbini hastaya, sevgilinin cefa kılıcını da "âbdâr" olması nedeniyle suya benzetiyor.

İstiâre

- * Kelime anlamı "birinden bir şeyi ödünç isteyip almak"tır.
- * Teşbîhin temel öğelerinden yalnızca biri kullanılarak yapılır. Bu nedenle istiâre, hem bir mecaz hem de bir teşbîh sanatı olarak tarif edilir.
- * İstiâre, benzerlik ilişkisi nedeniyle bir kelimeye asıl anlamının dışında yeni bir anlam vermektir.
- * İstiâre, bir unsurun zihnimizde uyandırdığı başka bir unsur ile olan benzeşimini ifade etmektedir.
- * İstiâre, kelimelerin temel anlamlarının sınırlarını aşma çabasıdır. İstiâre ile soyut kavramlar, duygu ve düşünceler somutlaştırılır.
- * İstiâre; tek bir sözcükle meydana gelmişse **müfred**, birden fazla sözcükten oluşmuşsa **mürekkeb** istiâre adını alır.
- * Müfred istiâre ikiye ayrılır:

a) **İstiâre-i Musarraha (Açık İstiâre):** Yalnızca kendisi-ne benzetilen kullanılır. Bu istiâreye "açık" denmesinin nedeni, benzetilenin açıkça ifade edilmesidir. Benzetilenin açıkça anlaşılması gereklidir.

Örnek:

*Aceb ne bezmde şeb-zindedâr-ı sohbet idin
Henüz nergis-i mestinde bû-yı hâb kokar*

Nedîm

[Acaba, hangi dost meclisinde sabaha kadar sohbet ettin? Nergis(e benzeyen mahmur, sarhoş gözün)den hâlâ uyku kokusu geliyor.]

Burada "nergis" sözcüğü ile "göz" kastedilmiştir. Benzetilen (göz) söylenmemiş, kendisine benzetilen unsur olan "nergis" doğrudan göz anlamında kullanılmıştır. Beyitte geçen "kokar" sözcüğüyle de nergisin asıl anlamı arasında ilişki vardır.

Örnek:

*Bizimle bir nefes insanlık eyle soruşalım
Gel ey perî nicesin hoş musun safâca mısın*

Ahmed Paşa

Örnek:

*Ne arslanlar yaturmuşdur bu sâkî
Ne ejdehâlar olmuşdur ana râm*

Şeyyâd Hamza

b) **İstiâre-i Mekniyye (Kapalı İstiâre):** Yalnızca benze-yen ile yapılan istiârelerdir.

Örnek:

*Eşcâr-ı bâğ hırka-i tecrîde girdiler
Bâd-ı hazân çemende el aldı çenârdan*

Bâkî

(Bahçenin ağaçları tecrit hırkasına girdiler, tüm varlıklardan sıyrıldılar; sonbahar rüzgârı, çimenlikte, bahçe-de çinardan el aldı.)

Bu beyitte sonbaharda yapraklarını döken ağaçlar, dünya varlıklarından uzaklaşan mutasavvıflara benzetilmiştir. Benzetilen öge olan "ağaç" belirtilmiş ancak kendisine benzetilen öge olan "mutasavvıf" söylenmemiştir.

* İsim ve isim hükmündeki kelimelerle yapılan istiâre-i asliyye, fiillerle yapılan istiârelere de istiâre-i te-be'yye denir.

* **Temsilî istiâre (istiâre-i temsiliyye),** benzetmenin temel öğelerinden yalnız biriyle, çok sayıda benzerliği sıralayarak yapılan istiâredir. "Yaygın istiâre" de denir.

Örnek:

Sessiz Gemi

*Artık demir almak günü gelmişse zamandan
Meçhule giden bir gemi kalkar bu limandan
Hiç yolcusu yokmuş gibi sessizce alır yol
Sallanmaz o kalkışta ne mendil ne de bir kol
Rıhtımda kalanlar bu seyahattan elemli
Günlerce siyah ufka bakar gözleri nemli
Bîçâre gönüller! Ne giden son gemidir bu
Hicranlı hayatın ne de son matemidir bu
Dünyada sevilmiş ve seven nafle bekler
Bilmez ki giden sevgililer dönmeyecekler
Birçok gidenin her biri memnun ki yerinden
Birçok seneler geçti, dönen yok seferinden*

Yahya Kemal Beyatlı

Yahya Kemal Beyatlı, bu çok beğenilen şiirinde "gemi" yi kendisine benzetilen, "ruh"u ise benzeyen olarak kullanmış ve temsili istiâre yapmıştır. Şiirde benzetme unsurlarından yalnızca "kendisine benzetilen"e yer verilmiştir. Bir geminin limandan kalkması, rıhtımda kalan elemli insanların günlerce nemli gözlerle gideni beklemesi ama onun dönmemesi bir insanın son yolculuğuna uğurlanması olarak düşünülmelidir.

Teşhis (Kişileştirme) ve İntak (Konuşturma)

- * Teşhis "kişileştirme", intak "konuşturma" demektir.
- * İnsan dışındaki canlıları, hayvanları, bitkileri ve cansız varlıkları insan gibi düşündürüp konuşturmaya, insan gibi davrandırmaya, teşhis ve intak sanatı denir. Bu sanata en çok masallarda, özellikle hayvan masallarında (fabl) rastlanır.
- * Her intak aynı zamanda bir teşhistir. Çünkü konuşabilen tek varlık insandır. Ancak her teşhiste intak (konuşturma) olmayabilir.

Teşhis Örnekleri:

Örnek:

*Hârdur tahrîk-i bâd ile libâsın çâk eden .
Yoktur ey hâce güle hergiz ziyânı bûlbûlün*

Zâtî

(Elbisesini rüzgârın tahrikiyle yırtan dikendir ey hoca, bûlbûlün güle asla zararı yoktur.)

Burada gül, bûlbûl ve diken kişileştirilmiştir.

Örnek:

*Câm-ı şarâbı içmez elinde tutar durur
Aşkın meyinden oldu meğer bî-mecâl gül*

Bâkî

Örnek:

*Olmadı tenhâca bir işret çemende yâr ile
Üstüme göz dikti nergisler nîgeh-bân oldu hep*

Nedîm

İntak Örnekleri:

Örnek:

*Uğrayu geldi pîr eşek nâ-gâh
Sordu hâlini kıldı derd ile âh
Yirmürü inleyü dedi ey pîr
Har-ı rûbah gibi pür-tezvîr
Bâtıl isteyü haktan ayrıldım
Boynuz umdum kulaktan ayrıldım*

Har-nâme'den - Şeyhî

Örnek:

*Der kopardılar kamışlıktan beni
Nâlişim zâr eyledi merd ü zeni
Şerha şerha eylesin bağrım fırâk
Eyleyim tâ şerh-i derd-i iştiyâk*

Mesnevî Tercümesi'nden - Nahîfî

ÖABT Çıkış Soru

Aşağıdaki beyitlerin hangisinde teşhis sanatı vardır?

- Büydün hoş rengden pâkîzedür nâzûk tenün
Beslemiş koynunda gûyâ kim gül-i ra'nâ seni
- Ser-nâme-i muhabbeti cânâna yazmışam
Hasret risâlesin varak-ı cânâ yazmışam
- Geldümse ne var ben şu'arâ bezmine âhir
Âdet budur âhirde gelir bezme ekâbir
- Ey Necâtî yûri sabr eyle elünden ne gelür
Hûblar cevri ü cefâyı kime öğretmediler
- Tahammül mülkünü yıkduñ Hülâgû Han mısın kâfir
Aman dünyâyı yakduñ âteş-i sûzân mısın kâfir

Çözüm

Teşhis, insana özgü niteliklerin doğadaki varlıklara aktarılmasıdır (kişileştirme). A seçeneğinde "gül-i ra'nâ" insana özgü "koynunda beslemek" eyleminin faili olarak gösterildiği için "teşhis" sanatı yapılmıştır.

Cevap A

Mecâz-ı mürsel:

- * Bir sözü, gerçek anlamından başka bir anlamda ve benzetme amacı gözetmeden kullanma anlamına gelir. Bu sanatta sözün kendi gerçek anlamının dışında olmasına ve gerçek anlamının düşünülmesine engel bir şey bulunmasına dikkat edilir.
- * Mecâz-ı mürsel üç şekilde gerçekleşir:
 - Kelimenin gerçek anlam dışında bir anlamı kastetmesi
 - Gerçek anlam ile mecâzî anlam dışında bir ilgi olması
 - Gerçek anlamın anlaşılmasına bir engel (karîne-i mâni'a) bulunması
- * Mecâz-ı mürselde gerçek anlamdan mecâzî anlama geçişi sağlayan ilişkiler şunlardır:
 - Parça - bütün (cüz'iyet-külliyet) ilişkisi: "Saçımı kestirdim." dendiğinde saçın tamamının değil, bir kısmını kestirildiğini ifade ediyor olması.
 - Mahal ilgisi: "Bardağı bir dikişte içti." dendiğinde içilen bardak değil, bardaktaki olması.
 - Sebebi-sonuç ilişkisi: Sözün mecâzî anlama sebep olması. "Saçımı boşuna ağartmadım." derken, tecrübe sahibi olunduğunun ifade edilmesi.
 - Genel-özel (umum-husus) ilişkisi: Özel bir anlamı ifade etmek için geneli ifade eden bir sözcük kullanmak veya bunun tersini yapmaktır.
 - Mazhariyet ilişkisi: "Bütün ev onun eline bakıyor." sözü buna örnektir.
 - Âlet olma ilgisi: Bir kelimenin gerçek anlamının mecâzî anlama vesile olması, "Türk dili" dendiğinde "dil" kelimesiyle organ değil de sözcüklerin ifade ediliyor olması.
 - Öncelik-sonralık ilişkisi: Bir şeyi geçmişteki hâliyle ya da gelecekte alacağı hâl ile ifade etmektir. Kırk yaşındaki oğlundan "bizim çocuk" diye söz eden ebeveynlerin sözü bu duruma örnektir.
- * Bir mecazın sanat olarak kabul edilebilmesi için, kullanılan mecazın dildeki hazır bir malzeme olmamasına, eser sahibi tarafından bilerek kullanılmış olmasına dikkat edilir.

Örnek:

*Aldın hezâr bût-gedeyi mescid eyledin
Nâkûs yerlerinde okuttun ezânları*

Bâkî

(Binlerce puthaneyi alıp mescide dönüştürdün. Çan yerlerinde ezanları okuttun.)

Bu beyitte parça-bütün ilişkisi bağlamında "nâkûs" parçası ile Hristiyanlık dini; "ezan" parçasıyla da İslâm dini vurgulanmak istenmiştir.

Örnek:

Bir cām sun Allah için bir kâse de ol mâh için
Tâ medh-i şahenshâh için alam ele levh ü kaleml
Nefî

Örnek:

Bir kez felekte kâğıt uçursak o meh-veşe
Âyâ peyâm-ı vuslatı vermez mi rüzgâr
Şeyh Gâlib

Kinâye

- * Sözlük anlamı "gizlemek" olan kinâye, bir sözü gerçek anlamının da kast edilmiş olması mümkün olduğu hâlde farklı bir anlamda kullanmaktır.
- * Kinâyeli söz bir bakımdan mecaz, bir bakımdan gerçektir. Ancak kinâyede asıl kast edilen mecaz anlamdır.
- * Kinâye, "sarâhat (açıklık)" kavramının zıddıdır.
- * Kendisinde kinâyenin meydana geldiği söze meknî bih; kastedilen anlamda meknî anı denir.

Örnek:

Gönlüm gibi ey nâme gidip yârda kaldın
Baş üzre yerin var ham-ı destârda kaldın
Nâilî-i Kadîm
(Ey mektup, gönlüm gibi gidip sevgilide kaldın. Baş üzre yerin var, sarığın bükülmesinde, kıvrımlarında kaldın.)
Beyitte, mektubun sarığın kıvrımları arasında kalması gerçek anlamıdır. Onun "başının üstünde yer olması" ise hem gerçek anlamdadır hem de saygı gördüğünü ifade eder.

Örnek:

Ayağı yer mi basar zülfüne ber-dâr olanın
Zevk u şevk ile verir cân u serî döne döne
Necâtî
Bu beyitte kinâye "ayağı yer mi basar" ibaresindedir. Asılan kişinin ayağı yere basmaz ancak burada kastedilen sevgilinin saçlarına kavuşan âşıkların sevinçten ayağının yere basmayacağıdır.

Örnek:

Öğme şarâbı zemm edip afonyu sâkiyâ
Açtırma ehl-i keyfe kutunun kapağını
Fennî

Ta'rif

- * Sözü gerçek ya da mecazlı anlamıyla kullanılmayıp tamamen bunların zıddı bir anlamın kastedilmesidir.
- * Amaç, sözü ters anlamıyla kullanmaktır.
- * Bu sanat iğnelemek, alaya almak ve taşlamak için kullanılır.

Örnek:

Bir yetim görünce döktür dişini
Bozmağa çabala halkın işini
Günde yüz adamın vur kır dişini
Bir yaralı sarmak için yeltenme
Âşık Huzûrî
Şair "Ters Öğüt Destanı" adlı eserinden alınan bu dörtlükte, aslında söylediklerinin tam tersini kastetmektedir ve bu şekilde davrananları taşlamaktadır.

Örnek:

Vefâlî yâdına benden hezâr şükran ki
Bırakmıyor beni tenhâ şeb-i melâlimde
Bu beyitte şair, sevgilinin hatırasının vefalı olduğunu söylemiş fakat ta'rif yoluyla tersini kastederek onun vefasızlığını anlatmıştır.

Tenâsüb

- * Aralarında anlam bakımından tezaad dışında bir ilişki bulunan iki veya daha çok sözcüğü bir arada kullanmaktır.
- * Örneğin "hasta, hekim, dermân, ilaç" sözcüklerinin aynı cümle, mısra ya da beyitte yer almasıdır.
- * Tenâsüb sanatına "mûraat-ı nazîr; cemiyet, telif, tefvik, itilâf, muvahat" adı da verilir.

Örnek:

Aramazdık gece mehtâbı yüzün parlarken
Bir uzak yıldız benzerdi güneş sen varken
Faruk Nafiz
Bu dizelerde gökyüzü ile ilgili kavramlar ve bunların parlaklığı ile tenâsüb yapılmıştır.

Örnek:

Gâh sâkisi gehî sâgarı geh badesi yok
Görmedim meclis-i maksûdu' tamâm âmâde
Nâbî

Örnek:

Hâk-i kuyun var iken cennet anılmak sanemâ
Şuna benzer ki teyemmüm ideler su olıcak
Necâtî

İhâm-ı tenâsüb, iki anlamı olan bir sözcüğün cümlede kastedilmeyen anlamıyla aralarında tenâsüb bulunan diğer sözcüklerin anlamları aralarında tezaad dışında bir ilişki bulunmasıdır.

Örneğin "gül (emir kipi), gülmek ve bülbul" aynı ibarede yer alırsa gül sözcüğünün çiçek değil, eylem anlamında kullanılmasından dolayı ihâm-ı tenâsüb gerçekleşmiş olur.

Örnek:

Tiltirdi o bûsenle açan gonca gülünce
Faruk Nâfiz

Tezâd

- * Zıt anlamlı sözcüklere yer vermek suretiyle gerçekleşir.
- * Bunun yanında, "baba" ve "oğul" gibi aralarında yakınlık bulunan ve birinin anlaşılması diğerine bağlı olan sözcükler arasındaki ilişki de tezâd kapsamına dahildir.

Örnek:

Ne efsûnkâr imişsin âh ey dîdâr-ı hürriyyet
Esîr-i aşkın olduk gerçi kurtulduk esâretten
Namık Kemâl
(Ah, ey hürriyetin güzel yüzü! Sen ne büyücü imişsin ki esâretten kurtulduk ancak bu kez de senin aşkının esiri olduk.)
Beyitte kullanılan "hürriyyet" ve "esaret" kavramları arasında tezâd (karşıtlık) vardır.

Örnek:

Aşk derdiyle hoşem el çek ilâcımından tabîb
Kılma derman kim helâkım zehrî dermânındadır
Fuzûlî

Örnek:

Bilmez idim bilmek ağzın sırrını düşvâr imiş
Ağzını yok dediler dediklerince var imiş
Fuzûlî

Örnek:

Dil gitti gerçi yerine konu hezâr gam
Biri gider biri gelir oldu belâların
Şeyhülislam Yahyâ

Örnek:

Bil kadr-i dem-i vuslat-ı yârânî Riyâzî
Her vuslatın âhir sonu hicran olacaktır
Riyâzî

İhâm-ı tezâd, iki anlamı olan bir sözcüğün cümlede kast edilmeyen uzak anlamı ile bir başka sözcük arasında zıtlık olması hâlinde gerçekleşir.

OABT Çıkmış Soru

Ne efsûnkâr imişsin âh ey dîdâr-ı hürriyyet
Esîr-i aşkın olduk gerçi kurtulduk esâretten

Yukarıdaki beyitte altı çizili tamlamayla hangi edebî sanat yapılmıştır?

- A) Kinaye B) Mecazımürsel C) Teşbih
D) Tariz E) Kapalı istiare

Çözüm

"dîdâr-ı hürriyyet" tamlamasının karşılığı "hürriyetin yüzü"dür. Bu ifadede, hürriyet canlı bir varlığa benzetilmiş ancak özelliğin asıl sahibi olan varlık (kendisine benzetilen) söylenmemiştir. Kendisine benzetilenin söylenmediği istiare türü de "kapalı istiare"dir.

Cevap E

İhâm

- * Sözcük anlamı "vehme düşürme" demektir.
- * İki ve daha fazla anlamı olan bir sözcüğü tüm anlamlarıyla birlikte kullanma sanatıdır.

Örnek:

Şemîm-i kâkûlün almış nesîm gülşende
Demiş ki sünbûle sende emânet olsun bu
Figânî

(Sabah esen hafif tatlı rüzgâr, gül bahçesinde senin kâkûlünün güzel kokusunu almış ve sünbûle demiş ki, sende emanet olsun bu -koku-.)

Bu beyitte "bu" sözcüğü, hem koku hem de işaret sıfatı anlamlarıyla kullanılmıştır.

Örnek:

Ney-i bezm-i gamem ey âh ne bulsan yele ver
Oda yanmış kuru cismimde hevâdan gayrı

Fuzûlî

Hevâ: 1. Hava

2. Aşk, heves

3. Nağme.

Örnek:

Ey iki deryâ-yı gam-ı aşkına yok hiç kenar
Buse lutf eyle hele bari kenar olmayıcak

Bakî

Kenar: 1. Kıyı

2. Kucaklama

Örnek:

Bâğ-ı bihişt-i kuyuna yârin irem deyü
Hak'tan hemîşe uçmağa bâl ü per isterin

Bakî

Irem: 1. İrem (bağı), 2. Ermek filli istek kipi (ereyim)

Uçmak: 1. Uçmak, 2. Cennet.

Tevriye

- * Sözlük "anlamı bir haberi gizleyerek bir başka söz ve haberi öne çıkarmak"tır.
- * Şiir ve nesirde yakın ve uzak iki anlamı olan bir sözün zihne hemen gelen yakın anlamını değil, uzak anlamını kastetmektir.
- * İki anlamlı bir sözcüğün kastedilen anlamını yakın anlam ile gizlemek şeklinde de açıklanabilir.
- * Tevriyede sözün yakın anlamı açık, uzak anlamı ise gizlidir.

Örnek:

Sordum nigârı dîdiler ahhâb
Semt-i Vefa'da doğru yoldadır

Hüsnî

Şairin sevgilisini sorduğunda aldığı cevap, Vefa semtindeki bir sokak ismi gibi görünse de asıl anlam, doğru istikamet in vefa olduğu şeklinde anlaşılmalıdır.

Örnek:

Sakin Mecnûn'u sanman ehl-i aşkın ihtiyarındır
Güzel sevmekte zirâ kimseye hiç ihtiyar olmaz

Bakî

Ihtiyar: 1. Yaşlı

2. Kendi iradesiyle seçme.

Örnek:

Gül gülse dâim ağlasa bülbül aceb değil
Zirâ kimine ağla demişler kimine gül

Zâfî

Gül: 1. Gülmek eyleminden emir

2. Çiçek olan gül.

Örnek:

Şevk-ı tamâm va'de-i ferdâyı dinlemez
Reşk ana kim cihânda bugün buldu yarını

Nedîm

Yarını: 1. Bugünden sonra gelen günü

2. Yârini, sevgilisini.

Leff ü Neşr

- * Genellikle bir beyit içinde, birinci dizede en az iki şeyi söyleyip ikinci dizede bunlarla ilgili benzerlik ve karşılıkları vermektir.
- * Dîvân şiirinde çok sevilmiş ve kullanılmış bir sanattır.
- * Genellikle mazmûnlarla yapılmış bir sanattır. Bundan dolayı teşbîh ve istiare sanatlarıyla yakından ilgilidir. Leff ü neşr, birinci dizede söylenenlerin ikinci dizede düzenli (müretteb) ve düzensiz (müşevveş, gayr-i müretteb) açıklanışına, göre ikiye ayrılır.

Örnek:

Aks-i rûyun suya salmış sâye zülfün toprağa
Anber etmiş toprağın ismin suyun adın gül-âb

Fuzûlî

Bu beyitte "aks-i ruy/gül-âb" ve "zülfün/anber" sözcükleri ile müşevveş (gayr-i müretteb) leff ü neşr yapılmıştır.

Örnek:

Ey dîde bakıp rûyuna hattında eğleş dîn
Gül ister iken keşmekeş-i harda kaldın

Nâilî-i Kadîm

Bu beyitte "rûy/gül" ve "hat/keşmekeş-i har" sözleri ile müretteb leff ü neşr yapılmıştır.

Tecâhül-i Ârif

- * Nazımda ve nesirde, herhangi bir konunun veya kavramın nükteye bağlı olarak bilinmiyormuş gibi ifade edilmesidir.

Örnek:

Gel ârif ol ki ma'rifet olsun tecâhülün

Şeyh Gâlib

Örnek:

Sebû-yı meyle ibrîk-i vuzû bir hâkdür ammâ
Ne hikmetdür bilinmez biri sâlih biri fâsıkdur

Nâbî

Şairin indinde mey testisi ile abdest ibrîğinin farkı salihlik ve fâsıklık olarak bilinmekle beraber bilmiyormuş gibi sunulmuştur.

Hüsn-i Ta'lîl

- * Hüsn-i ta'lîl, bir olaya ya da duruma, ifadeye güzellik katacak tarzda, kendi sebebi dışında bir sebep göstermektir.
- * Olup bitenin akıl ya da bilgiye dayanan bir açıklamasının yapılması yerine, içinde bulunan ruh hâlinin etkisi altında hayalî bir nedenle açıklanmasıdır.
- * Gösterilen sebepte kuşku duyulduğunu gösteren "güya, sanki, acep" gibi sözcükler, yapılan sanatı hüsn-i ta'lîl olmaktan çıkarır ve onu **şibh-i hüsn-i ta'lîle** dönüştürerek sanat değerini düşürür.
- * Hüsn-i ta'lîl, çoğu zaman bir benzetme olgusunu da içinde bulundurur.

Örnek:

Hâk-i pâyüne yetem dir ömrlerdür muttasıl
Başını taşdan taşa urup gezer âvâre su

Fuzûlî

Beyitte suyun çağlayarak akışı sevgiliye ulaşma isteğine dayandırılmıştır.

Örnek:

Gird-i lebde hat-ı nev-hîzini tahrîr itsem
Hâmenün lezzet-i tahrîrden agzı sulanur

Nâbî

Bu beyitte kalemin ucundaki mürekkebin akışkanlığı sevgilinin dudağını ve ayva tüylerini tariftan dolayı ağzının sulanmasına dayandırılmıştır.

Örnek:

Turra-i yâri tararken öpdî ruhsârın meger
Lezzetinden çâk çâk oldu dehânı şânenün

Nâbî

Tarağın dişlerinin oluşu sevgilinin yanağını öpmesinden dolayı parçalanmış olduğuna dayandırılmıştır.

Sıhr-i Helâl

- * Beyit arasında hem kendisinden önceki sözlerin sonu hem de kendisinden sonraki sözlerin başı olabilecek şekilde söz söylemektir.

Örnek:

Leblerin yâd eyledi yârin lisân-ı hâl ile
Kıldı bir şîrin hikâyet gonce-i rengin-edâ

Bakî

Örnek:

Âkıl isen vahş u tayrın şâhı ol Mecnûn gibi
Başına mûrg âşîyânından külâh-ı devlet al

Hayâlî

Mugâlate-i Ma'neviyye

- * Birden çok anlamı olan sözcük ve deyimleri, beytin genel anlamını birkaç türlü açıklanabilecek şekilde kullanmaktır.

Örnek:

Düşmese ağzımdan ol şîrin dehânın lebleri
Vasf-ı la'lîn durmasam zıkr eylesem yârânıma

Bakî

Bu beyit iki şekilde açıklanabilir:

1. O tatlı ağzın dudaklarını dilimden düşürmeyip la'linin vasfını dostlarıma durmadan anlatsam.
2. O tatlı ağzın dudaklarını öpmek amacıyla ağzıma alsam ve hep orada kalsa, dudağının tadını dostlarıma durmadan anlatsam.

İrsâd

- * İrsâd, secili ya da kafiyeli bir sözde seci ya da kafiyenin nasıl devam edeceğine, sözün sonunun nasıl geleceğine sözün içinde kullanılan bir kelime ile işaret etmektir.

- * İrsâdda çoğu zaman işlikak sanatından yararlanılır.

Örnek:

Elemin Kays'a kıyas etme dil-i mahzûnun
Yok idi akli ne derdi var idi Mecnûn'un

Bâkî

Beyitte, birinci dizede "Kays" adının geçmesi ve ikinci dizede de "Yok idi akli ne derdi var idi" denilmesi, sözün sonunun "Mecnûn" olacağına işaret etmektedir.

Mübâlağa

- * Bir niteliğin, fillin veya durumun gerçekleşmesi zor hatta imkânsız dereceye çıkarılarak ifade edilmesidir. İfade aşırılık anlamına gelir.
- * Bedî'de mübalağa, mübalağa-i makbûle olarak da adlandırılır.
- * Mübalağanın tebliğ, iğrâk ve gulûvv olmak üzere üç derecesi vardır.

Tebliğ: Mübalağayla var olduğu iddia edilen durumun aklın kabul edeceği bir derecede ya da geçmişte görül-müş olmasıdır.

İğrâk: Mübalağayla ifade edilen durumun hiç gerçekleşmemiş olması ancak aklen kabul edilebilir olmasıdır.

Gulûvv: Mübalağayla var olduğu iddia edilen durumun geçmişte gerçekleşmemiş, gelecekte de gerçekleşmesinin aklen mümkün olmamasıdır.

Örnek:

Bu nâz u bu nigâh-ı tegâfûl ki sende var
Hızr olsa âşıkun sebeb-i terk-i cân olur

Nefî

Sevgilinin naz ve ilgisizliği "Bırakın âşığı, Hızır gibi ölümsüz birini bile öldürür" denilerek mübalağa yapılmıştır.

Örnek:

Güllü dîbâ gıyân ammâ korkaram âzâr ider
Nazeninüm sâye-i hâr-ı gül-i dîbâ seni

Nedîm

Beyitte sevgilinin elbisesindeki gülün dikeninin gölgesinin onu inciteceği mübalağası vardır.

Örnek:

Zâhid bu bürûdetle eger dûzaha girsen
Bir lüle duhân yakmaya âteş bulamazsın

İbrahim Sırrı

Beyitte zahidin yüzünün soğukluğu "Zahid bu soğuklukla cehenneme girecek olsan söndürürsün, bir parça tütün tutuşturmayla bir kıvılcım dahi bırakmazsın." şeklinde nükteli bir mübalağa ile dile getirilmiştir.

İstidrâk

- * Bir kişiyi över gibi görünüp yermek ve yerer gibi görünüp övmektir. Buna göre istidrâk ikiye ayrılır:

1. **Yererek övme (Te'kidü'l-medh bimâ yüşbihü'z-zemm):** Bir kişiyi yerer gibi görünüp tam tersine onu övmektir.
2. **Överek yerme (Te'kidü'z-zemm bimâ yüşbihü'l-medh):** Bir kişiyi över gibi görünüp tam tersine onu yermektir.

Örnek:

Bî-riyâ merd-i Hudâsın bilürüz ey sofî
Garazun rahmet-i Hakdur o kadar rahmet bul

Bâkî

Bu beyitte önce "Allah'ın adamısın" diye övgü görülürken sonrasında "Allah canını alsın" diyerek yergide bulunulmuştur.

Örnek:

Dehrde anlamayup bilmediği ola meger
Tama u bugz u nifâk u hased ü gadr u sitem

Nâbî

Bu beyitte önce "her şeyi bilir" denilerek olumlu bir tablo ortaya konulurken sonrasında "iş gücü fitne fesat" denilerek imalı bir şekilde yerilmiştir.

Tekrîr

- * Sözün etkisini güçlendirmek amacıyla anlamın üzerinde yoğunlaştığı sözcükleri veya söz öbeklerini yinlemek.
- * Kulağı tırmalamayan ve anlamın etkisini arttıran tekrirlere **hüsn-i tekrar** denir.
- * Eğer bu yinleme anlamı etkilemiyorsa buna **kesret-i tekrar** ya da **tekerrür** denir ve bir tür yazı kusuru sayılır.
- * Tekrîr, eğer soru anlamı taşıyan sözcüklerle yapılırsa istifham, ünlemlerle yapılırsa nida adını alır.

Örnek:

Sanâyi'den ne san'attır Nesîmî
Mükerrerrdir mükerrerrdir mükerrerr

Nesîmî

Örnek:

Ey varlığı varı var eden var
Yok yok sana yok demek ne düşvâr

Ziya Paşa

Nidâ

- * Şairin herhangi birine veya bir varlığa "ey, hey, yâ, eyâ" gibi ünlemlerle seslenmesidir.

Örnek:

Merhaba hoş geldin ey rûh-ı revânım merhaba
Ey şeker-leb yâr-ı şîrin lâ-mekânım merhaba

Nesîmî

İstifhâm

- * Cevap bekleme amacı gütmeyen, duyguyu ve anlamı güçlendirmek için sözü soru biçiminde söylemektir.
- * Herhangi bir varlık ve olay karşısında duyulan şaşkınlık, hayranlık gibi durumlarda da bu sanata başvurulur.
- * Herhangi bir duygu, düşünce ve kavram üzerine dikkati çekmek ya da dikkati sürekli olarak bunlar üzerinde tutmak da yinelenen sorularla sağlanır. Bu durumda istifhâm, tekrîr sanatıyla iç içe kullanılmış olur.

İstifhâm, kimi durumlarda tecâhül-i arif sanatıyla karışabilir. Bu iki söz sanatı küçük bir noktada ayrılır: Tecâhül-i arife bilmezlikten gellen gerçek, hafifçe sezdirilmiştir. İstifhâm ise böyle bir sezdirme yoktur.

Örnek:

Cânâ ne var garîbüne itmezün iltifât
Vuslat sizün diyârda âdet degûl midür

Nâbî

Örnek:

Nedir bu handeler bu işveler bu nâz u istiğna
Nedir bu cilveler bu şîveler bu kamet-i bâlâ

Bâkî

Rücu'

- * Sözün etkisini artırmak amacıyla önce söylenen sözden bir nükteye dayalı olarak geri dönme, vazgeçmiş görünme sanatıdır.
- * Şair, ilk söylediği sözden döndüğünü "yok yok, yok öyle değil, galat ettim" gibi sözlerle belirtir.

Örnek:

Zaman gelir ki cihân içre ins ü cân kalmaz
Degil degil yalnız ins ü cân cihân kalmaz

Yenişehirli Avnî

Örnek:

Pek dar yeridir sırr-ı dehen sohbet-i aşkın
Yok yok bütün esrâra işaret var içinde

Şeyh Gâlib

Tefrîk

- * İki şey arasındaki ayrımları belirtmektir.

Örnek:

Ruhunla mihr-i âlem-tâba kimdir söyleyen birdir
O ecsâma senin ruhsânî ervâha müessirdir

Kat'

- * Edebî sanat olarak sözün etkisini çoğaltmak amacıyla, susmanın söylemekten daha etkili olduğu yerde sözü yarıda bırakmaktır. "Öyle heyecanlıyım ki..." cümlesinde olduğu gibi.

Bu söz sanatı divân şiirinde neredeyse hiç kullanılmamıştır.

Terdîd

- * Sözü, karşındakini merakta bırakarak ve ilerisinin ne olacağını sezdirmeden sürdürdükten sonra, beklenmedik çarpıcı bir sonuca belirtmektir.

Örnek:

Dilber olurdun kulaklar görmedik göz duymadık
Sürme çeksem gûşuna mengûş taksam çeşmine

Sürûfî

İltifât

- Söz arasında o anda doğan bir duygunun etkisiyle -konu dışına çıkmadan- sözü hitap edilen kişiden bir başkasına yönelmektir.
- Eğer hitap edilen bir kimse yoksa, canlı cansız ya da hayali bir varlığa sözü yönelmek de iltifattır.
- Bu ifade biçiminin en etkili olanı heyecan hâlinde söylenendir.
- İltifatin rücu' ve tekrârde olduğu gibi zihni uyarma, dikkati çekme gibi işlevleri vardır.

Örnek:

Merhabâ ey hazret-i sâhib-kırân-ı Mesnevî
Nâzım-ı manzumemi sîlk-i leâl-i Mesnevî

Mesnevî ammâ ki her beytî cihân-ı ma'rîfet
Zerresiyle âfâtâbının berâber pertevî

Nefî

Telmîh

- Asıl anlamı "bir şeye bir an göz ucuyla bakmak"tır.
- Telmîh; bir söz içerisinde bir kıssaya, bir efsaneye, tarihî bir olaya veya bir âyete ya da hadise, meşhur bir darb-ı mesele, bir inanışa işaret etmek anlamında bir edebî terimdir.
- Sözün kaynağı söylenmez. Bununla birlikte telmîh yapıldığı, hatta neye telmîhte bulunulduğu anlaşılabilir olmalıdır.

Örnek:

Tûtî mu'cize-güyem ne desem lâf değil
Çerh ile söyleşemem âyinesi sâf değil

Nefî

Bu beyitte "papağana ayna karşısında konuşma öğretilmesi"ne telmîh vardır.

Örnek:

Nice şîrîn olmasın kîm sîd yerine anası
Sûkker ile beslemiş ol tûtî-i güyâcığı

Bâkî

Bu beyitte "papağana şeker yedirilerek konuşma öğretilmesi"ne telmîh vardır.

Örnek:

Gökyüzünde İsâ ile
Tûr dağında Mûsâ ile
Elindeki asâ ile
Çağırayım Mevlâ'm seni

Yûnus Emre

Birinci dizede "Hz. İsâ'nın göğe çıktığı inancı"na, ikinci dizede "Hz. Musa'nın Tûr-ı Sînâ Dağı'nda Tanrı ile konuşması" olayına ve üçüncü dizede de yine "Hz. Musa'nın yere atınca yılan olan asasıyla gösterdiği mucizelere" telmîh vardır.

Örnek:

Verseydi ah-ı Mecnûn feryadımın sadâsın
Kuş mu karâr ederci başındaki yuvada

Fuzûlî

Bu beyitte, Leylâ vü Mecnûn hikâyesinde, Mecnûn'un çöllerde Leylâ'nın aşkıyla kendinden geçip hareket-siz kaldığı günlerde "kuşların başına yuva yapmaları" olayına telmîh vardır.

İrâd-ı Mesel (İrsâl-i Mesel)

- Bir düşünceyi desteklemek veya ispatlamak için bir atasözünü ya da hikmetli bir sözü delil olarak kullanmaktır.
- İrsâl-i mesel ya da irâd-i mesel, çoğu zaman bir temsili teşbîhten ibarettir.

Örnek:

Ey güzellik göğüne hurşîd olan yakma bizi
Yerde kalmaz çün bilirsin dîd-i âhî kimsenin

Necâtî

Örnek:

Tok olanlar bilemez çektiğini aç kalanın
Sırtı pek kimseye ahvâl-i şîtâ yaz görünür

Sâmî

Örnek:

Kirpikleri uzundur yârin hayâle sığmaz
Meşhur bir meseldir mızrak çuvala sığmaz

Havâî

İktibâs

- Asıl anlamı "ateş yakmak için kor almak"tır.
- Manzum veya mensur bir metinde bir âyetin ya da hadisin tamamını ya da bir kısmını alıntı yoluyla kullanmaktır.
- Hadislerden yapılan iktibaslara **tenvir** de denir.

Örnek:

Sa'y edip isyâna destimde o kaldı âkıbet
Zahir oldu "leyse ü'l-insânî illâ mâsea"

İzzet Molla

Beyitteki Arapça söz, Sure-i ve'n-necmî'de geçen "İn-san için çalışmaktan başka bir şey olmadı." anlamında bir ayettir.

Örnek:

Hâk-i pâyin olduğum gördü dedi kâfir rakîb
Taş ile bağrın döğüp "yâ leytenî küntü türâb"

Beyitteki Arapça söz, Nebe Suresi, 40. ayetinden alınmıştır. Şeytan, topraktan yaratılan insanın büyük nimetlere kavuştuğunu görerek ahirette "Keşke ben de toprak olaydım!" diyor.

Cinâs

- Manzum veya mensur bir metinde anlamları farklı sözcükler arasındaki yazılış ve söyleyiş benzerliğidir.
- Cinâsta ses benzerliği 4 farklı açıdan oluşturulabilir:
 - Seslerin türü
 - Seslerin sayısı
 - Seslerin hareketi
 - Seslerin sırası
- Cinâsı oluşturan sözcükler arasında dört bakımdan da tam bir uyum varsa bu cinâsa **cinâs-ı tam**, böyle bir uyum yoksa **cinâs-ı gayr-ı tam** adı verilir.
- Cinâs-ı tam, basit ve mürekkebe olmak üzere ikiye ayrılır.
 - Basit cinâs: Birleşik olmayan kelimelerin oluşturduğu cinâstır.
 - Mürekkebe cinâs: Sözcüklerden en az birinin iki tam sözcükten veya iki ayrı sözcüğün birleşen hecelerinden meydana gelmesidir.

Örnek:

Bülbül eder güle naz
Ağlayan çok, gülen az
Bu dizelerdeki altı çizili sözler mürekkebe cinâs oluşturur.

- Cinâs-ı nâkıs** (cinâsı oluşturan sözcüklerdeki harf sayısının farklı olması): Sözcüklerden birinin harf sayısı diğerine göre daha az veya eksiğe bu tür cinâslara "nâkıs" (eksik) adı verilir.
- Cinâs-ı kalb** (cinâsı meydana getiren sözcüklerdeki harflerin sıralanışının farklı olması): Bu cinâsı oluşturan sözcükler, sıralanışı farklı olmakla birlikte, aynı harflerden oluşur. "Felek" ve "kelef" sözcüklerinde olduğu gibi.

Örnek:

Düşmânî yâr idinüp yârım unuttu yârını
Yarını anmaz dirigâ ol Hüdâ'dan korkmaz

Necâtî

Bu beyitte şair "yarını" kelimesini hem tevriyeli hem de cinaslı kullanmıştır.

Örnek:

Gördi dil-dâra kemer-gibi tolaşduğum rakîb
Didi maksûdun belî midür eyitdüm kim belî

Mesîhî

Beyitte "belî" kelimesi hem "bel" hem de "evet" manasında kullanılmıştır.

Örnek:

Gerçi ey dil yâr için yüz verdi yüz mihnet sana
Zerrece kat'-ı muhabbet etmedin rahmet sana

Fuzûlî

Beyitte "yüz" kelimesi hem "surat" hem de "sayı" anlamıyla kullanılarak cinâs yapılmıştır.

Örnek:

Bî-basar fark edemez kânda basar ol âhû
Yine izi tozunu dîde-i bînâ gözetir

Bâkî

Beyitte "basar" kelimesi hem "göz" hem de "bas-" eylemi olarak kullanılmış ve cinâs yapılmıştır.

Kalb

- Bir sözcüğün harflerinin yerini değiştirerek farklı bir sözcük elde edilmesi şeklinde yapılan edebî sanattır.
- Kalb sanatında sözcükteki harflerin tamamı kullanılmalıdır.

Örnek:

Mûr gibi emrine kılmış itâat halk-ı Rûm
Râm olupdur nitekim Mûsa'ya ey şeh sihr-i mâr

Lamî'î

Beyitteki "mûr-Rûm" ve "râm-mâr" sözcükleri ile kalb yapılmıştır.

Örnek:

Feth ü zaferle erişiben dâr-ı mülküne
Kıldı adû rikâbını kılıcına kırâb

Ahmedî

Rikâb: Boyun / Kırâb: Kılıç kını

İştikâk

- Aynı kökten türemiş iki veya daha fazla sözcüğün aynı söz içinde kullanılmasıdır. Örneğin bir metinde "ilm" kökünden türemiş "âlim, ma'lûm, ta'lîm" gibi aynı kökten türeyen sözcüklerin kullanılmasıdır.
- Muallim Nacî, yazılış ve söyleyişteki benzerlik nedeniyle aynı kökten türemedikleri hâlde bu izlenimi veren sözcüklerin bir ifadede toplanmasına **şibh-i iştikâk** (iştikâk benzeri) adını vermiştir.

Örnek:

Sudan topraktan olmaz böyle terkib
Meğer sen akl u candasın mürekkeb

Ahmedî

Terkib ve mürekkeb sözcükleri aynı kökten türemiştir.

Örnek:

Sıddîk kim sadâkat ile yâr-ı gâr olup
Tasdikinin tasavvurudur sıdk-ı asdika

Cemalî

Sıddîk, sadâkat, tasdik, sıdk, asdik sözcükleri aynı kökten türemiştir.

Akis (Aks)

- Akis, bir mısranın, cümienin veya cümle içindeki bir ifadenin sonunu başa, başını sona alarak yeni bir ifade ve tamlama oluşturmaktır: "Kelâmın kibarı, kibarın kelâmıdır." örneğinde olduğu gibi.

Örnek:

Sendendir lâhî yine bu mekr ü bu fitne
Bu mekr ü bu fitne yine sendendir lâhî

Ziyâ Paşa

Örnek:

Kabz u bastı bu yolun der-pey olur birbirine
Her düzün bir yokuşu ve yokuşun bir düzü var

Pertev Paşa

Örnek:

Gazel

Didem ruhunu gözler gözler ruhunu didem
Kiblem olalı kaşın kaşın olalı kiblem
Cennet gibidir rûyın rûyın gibidir cennet
Âdem doyamaz sana sana doyamaz âdem
Gamzen ciğerim deldi deldi ciğerim gamzen
Bilmem nic'olur hâlim hâlim nic'olur bilmem
Vuslat bileli hicrin hicrin bileli vuslat
Matem görünür şâdî şâdî görünür matem
Zahmım göricek cânâ cânâ göricek zahmım
Merhem koyasın bir gün bir gün koyasın merhem
Sen de nazarı dâim dâim nazarı sende
Âlem yüzüne meftûn meftûn yüzüne âlem
Olsun ko Nazîm ey gül ey gül ko Nazîm olsun
Her dem gülüne bülbül bülbül gülüne her dem

Nazîm

Âkis, reddü'l-acz ale's-sadr ve l'âde birbirine yakın sanatlardır. Hepsinde de tekrarlanan kelimeler vardır. Aralarındaki fark ise şudur: Akiste tekrarlanan bir kelime değil, bir ifade veya kelime grubudur. Ayrıca akiste tekrarlanan ifade dedeki kelimeler aksine, ters yönde yer değiştirir. Reddü'l-acz ale's-sadr'da ise tekrarlanan ifade değil, bir kelime veya birleşik kelimedir. Dolayısıyla kelimelerin kendi içinde tersine sıralanması, yer değiştirmesi söz konusu değildir. l'âdede ise beytin son kelimesi bir sonraki beytin ilk kelimesi olur.

Reddü'l-acüz ale's-sadr

- Bir mısranın sonundaki sözcüğü ikinci dizinin başına tekrar etmektir.
- Asıl anlamı "sonu başa çevirmek"tir.

Örnek:

Dâğ-ı nevdir kurs-ı mâh üzre kelef zanneyleme
Eyledi hüsnün sipihri dâğ-ber bâlâ-yı dâğ

Lâ-edrî

l'âde

- Bir beyitteki son sözcüğü, bir sonraki beytin ilk sözcüğü olarak kullanılmaktır.

Örnek:

Başına bir ışık u sevda gelenin tanuğudur
Benzi saru yaşlu gözü dahi bağrı başına

Kemâl Ümmî

Tarsî'

- Şiirde, dizelerdeki sözcükleri, sayı, ölçü ve uyak bakımından birbirine denk getirmektir. Buna **tevâzün** denir. Bu şekilde yazılmış şiirler **murassa'** adıyla anılır.

Örnek:

Yârdan cevri ü cefâ lutf u kerem gibi gelir
Gayrdan mihr ü vefâ derd ü elem gibi gelir

Bakî

Örnek:

Cem' oldu bezm-i sohbe yârân birer birer
Câm aldı dest-i işrete rindân birer birer

Nâbî

Muammâ ve Lûgaz (Bilmece)

- Muammâ, remiz ve imâ yoluyla; yani doğrudan değil dolaylı olarak işaret ile bir insan ismine karşılık gelen sözdür.
- Lûgâz ise insan ismi dışında, bir şeyin özelliklerinin sıralanarak okuyucu veya dinleyiciden bunun ne olduğunu sorulduğu bir tür manzum bilmecelelerdir.
- Muammâda sadece esmâü'l-hüsnâ ve insan ismi gizlenir. Lûgaza ise bunların dışında her şey konu olabilir.
- Muammâda soru sorulmaz. Lûgazlar ise "nedir ol kim..." gibi ifadelerle başlar.

Örnek:

Sen bizi bî-âşinâ zannetme ey hûrî-likâ
Meclis-i âlemde kalmaz âşinâ bî-âşinâ

Nâbî

Örnek:

Bende yok sabr u sükûn sende vefadan zerre
İki yoktan ne çıkar fikr edelim bir kerre

Nabî

Örnek:

Ol nedir 'kim üç 'birader her zaman
Birbiri ardınca olmuştur revân
Yıldı bir kerre gelirler âleme
Makdemiyle kesb-i feyz eyler cihan
Kimseler görmüş değildir yüzlerin
İsmi vardır cismi ammâ nihân
Birisi oldu havaya münkalib
Birisi âb içre tuttu âşiyân
Gördü buksuş her birisi yerlerin
Biri dahi eyledi hâm mekân
Serleri üç palan beş anların
Kıl tefekkür eyledim sana beyân

Fitnat Hanım

Bu lugazda cevap "cemre"dir.

Leb Değmez (Dudak Değmez)

- İçinde, "b, p, f, m, v" gibi dudak ünsüzleri (huruf-ı şefviye) bulunmayan sözcüklerle yazılan şiire verilen isimdir.
- Bu şekilde şiir söyleme saz şairleri arasında daha yaygındır.

Örnek:

Aşağıdaki gazel leb değmez bir gazeldir. Gazelin sadece maktâ beytinde dudak ünsüzleri kullanılmıştır:

Gazel

Tarîk-ı aşka gir ehl-i Hudâ ol
Gönül gel lâyık-ı her i'tilâ ol
Dilersen dehrde âzâde-serlik
Gurûr-ı câhı terk eyle gedâ ol
Sakin izhârdan âğyâre hâlin
Yine sen derdine çâre-resâ ol
Cidâ-i kıl ü kale yok nihayet
Ricâlu'llah ile hâl-âşinâ ol
Çekil izzetle uzlet gûşesine
Azîz ol derd - i şöhretten cüdâ ol
Dokunmaz leb lebe Remzi okurken
Dehân-ı dil-bere nûkte-nümâ ol

Remzi Dede

İstihrac (Muvaşşah, Akrostiş)

- Her dizinin ilk harfi, yukarıdan aşağıya doğru okununca bir ad çıkacak biçimde düzenlenmiş şiirdir.
- Divân şiirinde akrostişe muvaşşah adı verilir. İstihrac da denir.

- * Beyitlerin birinci dizeleri Arap alfabesindeki sırayı izleyecek düzende yazılmış akrostişler de vardır.

Örnek:

Fuzûlî'nin aşağıdaki gazelinde, beyitlerin birinci dizelerinin ilk harfleri birleştirildiğinde "Alî Bâlî" adı ortaya çıkar.

Gazel

Ânzın görse felek mihr bırakmaz aya
Zerre zerre kılır anı birağır sahraya
Leblerin aksın akıp bâğa girer her dem su
Reşkten kan içirir berg-i gül-i ra'nâya
Yeridir aksine âyine demür bend ursa
Ne için karşı durur sen kimi bî-hem-tâya
Bulduğu yerde hasedden gün urur sayene tığ
Ki refik olmaya sen mâh-ı melek-sîmâya
Oka peykân dikilir gamzen için peyveste
Dokunur ta'ne oku kaşın ucundan yaya
La'l-i nâbın sıfatı şehd-i musaffadır ilk
Acı etmiş anı safrâ-yı hased sahibâya
Yâr salmazsa Fuzûlî sana meylin ne aceb
Nice meyî etmek olur sen kimi bir rûsvâyâ

Fuzûlî

İdmâc

- * Bir şeyi diğer bir şeyin içine sıkıştırmak, belli bir maksadı dile getiren söze bir başka anlam daha ilave etmektir. Bir kişiyi överken bir kez daha övmek, yererken bir kez daha yermektir.
- * İdmâcda ilave edilen anlam, ilk anlamla aynı yönde olmalıdır.
- * Bu anlamlardan birisi asıl maksattır ve açıktır (sarihtir), diğeri ise ikinci planda kalır ve üzerinde durulmaz.
- * Birinin cömertliğini överken laf arasında o kişinin cürur olduğunu da söylemek buna örnektir.

Mezheb-i Kelâmî

- * Temsilî teşbihtir.
- * Bu ifade biçiminde önce ispatı yapılmamış, tartışılabilir nitelikte bir düşünce ileri sürülür, sonra da bu düşünceyi desteklemek ya da önermenin doğruluğunu ispat amacıyla kanıt niteliğinde bir örnek verilir.
- * Mezheb-i kelâmîde ileri sürülen düşünce müşebbeh, bu düşünceyi desteklemek üzere verilen örnek ya da kanıt da müşebbehün bihtir.

Örnek:

Câfer nice ola diri âlemde kim sen dilberi
Görse sevincinden ölür görmese hicrân öldürür
Câfer Çelebi

Tazmîn

- * Bir şairin başka bir şaire ait şiirden bir mısraı, bir ya da iki beyti kendi şiirine almasıdır.

Tensik (Tedric)

- * Basamaklama, sıralama demektir.
- * Bir düşünceyi derece derece yükselen veya indiren bir düzen içinde anlatma sanatıdır.
- * Duygu, hayâl ve heyecanlar birden söylenmeyip küçükten büyüğe veya büyükten küçüğe sıralanır.

Örnek:

Gözüm cânım efendim sevdiğim devletlü sultânım
Fuzûlî

Tarih Düşürme

- * "Ebcet elifbâsı" adı verilen sıralamada Arap alfabesinde harflerin sayısal değerleri esas alınmıştır. Harflerin bu sıralanışından sekiz anlamsız sözcük doğmuştur:

Ebcet (د ج ب ا)

Hevvez (ز و ه)

Hutî (ح ط ه)

Kelemen (ن م ل ك)

Sa'fes (ص ف ع س)

Karaşat (ت ش ر ق)

Sehaz (ذ غ ث)

Dağız (غ ظ ض)

- * Harflerin sayı değerlerini esas alarak bir olayın tarihini veren bir kelime, bir cümle, bir mısra veya bir beyit yazmaya tarih düşürme; yapılan hesaplama ya da ebced hesabı, hesâb-ı cümel ya da hisâbü'l-cümel denir.

Örnek:

Muvaffaksın Sürûrî mu'cem ü mühmel dü-târîhe
Murabba' vefk-i kişver Mustafâ Han'dır mekârimle
Sürûrî

Tarih dizesindeki noktalı ve noktasız harflerin sayı değerleri ayrı ayrı 1222'dir ve bunların toplamı tarihin iki katı olur.

Seci'

- * Nesirde fâsıla sonlarının aynı sesle bitmesidir. Seci', nesrin kafiyesidir.
- * Hatta şiirde olduğu gibi revî harfinden sonra gelen ve şiirde "redif" adı verilen sesler seci'e dahil edilmez: "irfânımız" ile "iz'ânımız" söz konusu olduğunda seci, "n" harfinin tekrarı ile oluşturulmuştur.
1. Mutarraf seci': Vezinleri farklı kelimelerin revî görevindeki seslerinin aynı olmasıdır. İki fıkra sonundaki "elmâs" ile "iltimâs" kelimeleri arasında bu tür bir seci' vardır. Her iki kelimenin de "s" sesi ile bitmesi mutarraf seci'i oluşturur.
 2. Mütevâzî seci': Fâsılalardaki kelimelerde revî seslerinin ve seci'i meydana getiren kelimelerin vezni- nin aynı olmasıdır. "Hamd-i nâ-ma'dûd ve senâ-yı nâ-mah-dûd ol Hazret'e sezâdur ki..." ifadesindeki "ma'dûd" ile "mahdûd"un revî sesleri yanında vezin- lerinin de aynı olması mütevâzî seci' meydana getirir.
 3. Murassa' seci': Fâsılalardaki sözcükler dışında bir önceki sözcüklerin de karşılıkları olan sözcükler ile seci'li ve aynı vezinde olmasına denir.

"Ahmed zübde-i emâsil ü akrandır ve birâder-i ser- bülendî umde-i efâdil ü a'yândır." cümlesinde "akrân" ile "a'yân" kelimeleri fâsıladır. Bu kelimelerin asıl son sesi olan "n"nin her iki fâsılanın sonunda tekrarlanması seci'li doğurur. Ayrıca fâsılalardaki bu iki kelimededen önce ge- len "emâsil" ile "efâdil" ve "zübde" ile "umde" kelimeleri arasında da bir seci' vardır. Bu secileri oluşturan kelime- lerin gramer vezinleri de aynıdır. Dolayısıyla ibarede bir murassa' seci' vardır. Murassa' seci'e tarsî' adı da verilir.

Aliterasyon ve Asonans

Dîvân şiirinde, bugün adına "armoni" denilen aliterasyon ve asonansın zengin örnekleri bulunsun da bunun edebî bir sanat olarak ismine rastlanmamaktadır. Ünsüz tek- rarları (aliterasyon), ünlü tekrarlarından (asonans) daha etkilidir. Ünlüler, genellikle ünsüzlerle birlikte bir ahenk sağlamaktadır.

Örnek:

Ne Sabâ sa'ikâ dersem yaraşur sür'atde
Ki segirdirken ana sâyesi olmaz hem-pâ

Nef'i

Beyit içinde sıkça yinelenen sürekli ve sert "s" ünsüzü ve "a/a" ünlüsünün oluşturduğu armoni, aliterasyon ve asonans oluşturmaktadır.

Örnek:

Yüri yıllarla yillersen yetemezsin ey dil
Şol cihetden ki perî şivelü âhûdur bu

Necâti

Bu beyitte "y, l" ünsüzleri, ahenk oluşturmaktadır.

EDEBÎ SANATLAR - UYGULAMA

Aşağıdaki beyitlerde edebî sanatları bulunuz.

1. Leb-i cân-bahşî müdâm olmaya gözde ayân
Hasta gönlüme şifâ gâh gelir gâh gider

Cem Sultan

2. Nikâbın açtı tâ ol meh cemâlî âftâbından
Serâser on sekiz bîrî âlemi pür kıldı tâbından

Zâtî

3. Lutf eyle sâkî nâzî ko mey sun ki kalmaz böyle bu
Dolsun sūrâhî vü sebû boş durmasın peymâne hem

Hayâlî

4. Aşkın oduna ey gül yansa cihân-ı şeydâ
Her bir avuç külünden bir bûlbûl ola peydâ

Şeyhülislâm Yahyâ

5. Bigâne nazar dostlara elde de var mı
Hep sende midir yoksa bu bigâne bakışlar

Şeyhülislâm Yahyâ

6. Sen olası diye yer yer asılıp âyineler
Gelene gidene eyler nazarı döne döne

Necâti Bey

7. Bûy-ı gül taktir olunmuş nâzın işlenmiş ucu
Biri olmuş hoy birisi destmâl olmuş sana

Nedîm

8. Aşk ile bîhûde âyâ ettiğim gavgâ nedir
Gerçi Mecnûnum sorulsa bilmem Leylâ nedir

Ziyâ Paşa

9. Bed asla necâbet mi verir hiç üniforma
Zerdûz palan ursan eşek yine eşektir.

Ziyâ Paşa

10. Olsak n'ola bî-nâm u nişân şöhr-i âlem
Biz dil gibi turfe muammâda nihânız

Neşâtî

Edebî Sanatlar - Uygulama Cevap Anahtarı

1. Beytin günümüz Türkçesiyle söylenişi:

"Sevgilinin cana can katan dudağı gözde sürekli görülmeyle bu hasta gönlüme şifa bazen gelir, bazen gider."

Beyitte "leb-i cân-bahş/ hasta gönlü" ve "gelir/gider" ifadeleri nedeniyle tezâd sanatı vardır. Ayrıca şair hasta gönlünün şifa bulamayışını sevgilinin dudağını sürekli görmeyeşine bağlayarak hüsn-i ta'îl yapmıştır.

2. Beytin günümüz Türkçesiyle söylenişi:

"O ay (gibi olan güzel), güneşi andıran güzelliğini örten örtüyü kaldırıncı on sekiz bin âlemi baştan başa ışıltıyla doldurdu."

Beyitte "meh" ile "sevgili" kastedilmiş, dolayısıyla yalnızca kendisine benzetilen söylenerek açık istiare yapılmıştır.

Beyitte ayrıca sevgilinin güzellik ışığının on sekiz bin âlemi aydınlatığı söylenerek mübalağa yapılmıştır.

3. Beytin günümüz Türkçesiyle söylenişi:

"Ey sâki (içki sunan)! Lütfedip nazlanmayı bırak da şarap sun. Çünkü bu meclis böyle kalmaz (mevsim değişir, bu zevk mevsimi geçer). Sûrahî ve testi dolsun, kadeh de boş kalsın."

Beyitte "sâki" seslenmesi ile nida sanatı yapılmıştır. Ayrıca "sâki, mey, sârahî, sebû, peymâne" sözcükleri birbirini çağrıştıran, uygunluk taşıyan sözcükler olduğu için tenâsüb sanatı vardır.

4. Beytin günümüz Türkçesiyle söylenişi:

"Ey gül (gibi güzel)! Senin aşkını ateşiyle, bu çılgın âşığı andıran dünya yansa yakılsa her bir avuç külden bir bülbul ortaya çıkar."

Beyitte "ey gül" seslenmesi ile nida sanatı yapılmıştır. Benzeyen olan "aşk", kendisine benzetilen belirtilmeden yapıcı olma özelliği olan bir varlığa benzetildiği için kapalı istiare yapılmıştır. Ayrıca her bir avuç külden bir bülbul peyda olması mübalağadır. "Gül-bülbul" aşkına telmih vardır.

5. Beytin günümüz Türkçesiyle söylenişi:

"Dostlara yabancıymışçasına bakma, onları umursama başkalarında da var mı? Yoksa bu umursamaz bakışlar sadece sende mi var?"

Beyitte "Bigâne - dost" kelimeleri ile tezâd yapılmıştır. Ayrıca şair, cevabını bildiği bir soruyu sorarak hem istifhâm hem de tecâhül-i ârif yapmıştır.

6. Beytin günümüz Türkçesiyle söylenişi:

"Yer yer asılmış olan aynalar, sen olabilirsin diye gelene gidene döne döne bakarlardı."

Beyitte yer yer asılmış aynaların oradan gelen gidenleri göstermesi, sevgilinin olabilmesi ihtimaline bağlanarak hüsn-i ta'îl yapılmıştır. Ayrıca aynaların düşünmesi ve bakmaları teşhis ve dolayısıyla kapalı istiare yapıldığını gösterir.

7. Beytin günümüz Türkçesiyle söylenişi:

"Gülün kokusu damıtılmış, nazın ucu işlenmiş, birisi sana ter, diğeri mendil olmuş."

Beyitte "büy-ı gül ve hay" ile "nâz ve destmâl" kelimeleri ile leff ü neşr -i müretteb sanatı yapılmıştır.

8. Beytin günümüz Türkçesiyle söylenişi:

"Acaba aşk ile neden boşuna kavga etmekteyim? Gerçi ben Mecnûn'um ama 'Leylâ nedir?' diye sorulsa bilmem."

Şeref Hanım'ın, Fuzûlî'nin bir şiirine yazdığı tahmisten alınan bu beyitte cevabı bilinen bir şey soru şeklinde ifade edildiği için hem istifhâm hem de tecâhül -i ârif vardır. Ayrıca "Mecnûn - Leylâ" aşkına telmih de söz konusudur.

9. Beytin günümüz Türkçesiyle söylenişi:

"Kötü yaratılışlı birine üniforma soyluluk veremez, eşeğe altın işlemeli semer vursan yine eşektir."

Ziyah Paşa bu beyitte halk tarafından çok iyi bilinen bir atasözünü ırsal-i mesel olarak kullanmıştır.

10. Beytin günümüz Türkçesiyle söylenişi:

"Bu âlemde adı sanı olmamakla meşhur olsak ne çıkar Biz gönlü gibi çözülmesi zor bir bilmeceye gizliyiz."

Beyitte "bî - nâm u nişân / şöhre -i âlem" sözleri ile tezâd sanatına yer verilmiştir. Soruya yer verildiği için istifhâm ve tecâhül-i ârif yapılmıştır. Ayrıca şair kendisini çözülmesi zor bir bilmece gibi görerek teşbih yapmıştır.

ÇÖZÜMLÜ TEST

1. Aşağıdakilerden hangisinde kasîde ile ilgili yanlış bir bilgi verilmiştir?

- A) Kasîdenin giriş bölümüne nesib veya teşbib denir.
- B) Kasîde ile gazelin uyak düzeni aynıdır.
- C) Allah'ın yüceliğini ve birliğini ele alan kasîdelere münâcât adı verilir.
- D) Klasik dönem Türk edebiyatında hiciv ve mersiye konulu kasîdeler de yazılmıştır.
- E) Kasîde nazım biçimi, XVII. yüzyılda Nefî gibi büyük bir temsilci vermiştir.

2. Aşağıdakilerden hangisi kasîdenin bölümlerinden biri değildir?

- A) Fahriye B) Tegazzül C) Tevhîd
- D) Medhiyye D) Dua

3.

Bîcâredir ümmetlerin isyanına bakma
Dest-i red urup hasret ile dûzaha bakma

Rahmeyle amân âteş-i hicrânına yakma
Ezcümle kulun Gâlib-i pür-cürmü bırakma

Sen Ahmed ü Mahmûd u Muhammed'sin efendim
Hak'dan bize sultân-ı mü'eyyedsin efendim

Şeyh Gâlib'in yukarıda verilen beyitleri aşağıdaki şiir türlerinden hangisidir?

- A) Medhiyye B) Münâcât C) Na't
- D) Mersiye E) Sümâme

4. "Mesnevî" ile ilgili olarak aşağıda verilenlerden hangisi yanlıştır?

- A) Aruz ölçüsünün kısa kalıplarıyla yazılmıştır.
- B) Tahkiyeyi gerektiren pek çok konu mesnevî türüyle kaleme alınmıştır.
- C) Uzun söz söylemeyi gerektirdiği için beyit sayısı da bir sınırlama yoktur.
- D) Az da olsa uyak düzeni kasîde ile aynı olan mesnevîler vardır.
- E) Masalsı bir anlatımı olduğu için akıl sınırlarını aşan olaylar birbirini izler.

5. Yâ Rab hermişe lutfını it reh-nümâ mana
Gösterme ol tarîkı ki yetmez sana mana

Kat' eyle âşinâluğum andan ki gayrdur
Ancak öz âşinâların it âşinâ mana

...

Oldur mana murâd-ki oldur sana murâd
Hâşâ ki senden özge ola müdde'â mana

Habs-i hevâda koyma Fuzûlî- sıfat esir
Yâ Rab hidâyet eyle tarîk-i fenâ mana

Fuzûlî

Bu dizeler aşağıdaki nazım türlerinden hangisine örnek oluşturur?

- A) Münâcât B) Na't C) Tevhîd
- D) Mersiye E) Hicviye

6.

Zamânede benim ol şâir oğlu şâir kim
Baş eğdi nazmıma dünyânın ehl-i irfânı
Atâî

Yukarıdaki beyit kasîdenin aşağıda verilen bölümlerinin hangisinden alınmıştır?

- A) Medhiyye B) Fahriyye C) Hicviyye
- D) Nesib E) Girizgâh

7. Aşağıdakilerden hangisinde verilen sanatçı eşleştirildiği nazım şeklinin tanınmış şairlerinden değildir?

- A) Kadî Burhaneddin - Tuyug
- B) Nedîm - Şarkı
- C) Nefî - Kasîde
- D) Enderunlu Vâsîf - Mesnevi
- E) Bağdadlı Rûhî - Terkîb-i bend

8.

- I. aa ba ca (Gazel)
 II. aaaa bbba ccca (Tahmîs)
 III. abab cccb dddb (Şarkı)
 IV. aaaaaa bbbba cccca (Müseddes)
 V. aa xa xa...vv bb xb...vv (Tercî-i bend)

Yukarıdaki numaralanmış kafiye düzenlerinden hangisi parantez içinde verilen nazım biçimine ait değildir?

- A) I B) II C) III D) IV E) V

9. Bendlerden oluşan nazım biçimlerinin genel ismi aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Muhammes
 B) Mu'aşşer
 C) Musammat
 D) Mütekerrir
 E) Müsebbâ'

10. Vâsita (bendiye) beyti aşağıdaki nazım biçimlerinden hangisine özgü bir terimdir?

- A) Muhammes müzdevic
 B) Tahmîs-i mutarrafa
 C) Terkîb-i bend
 D) Murabba'-ı mütekerrir
 E) Müselles-i müzdesic

11. Olursun Nâ'îli-veş gördüğün makbûba efgende

Meta'-ı sabrunı tâlân eder her tûl-ı nâzende
 Mahabbet gam-fezâ esbâb-ı cem'iyyet perâkende
 Bahâ'î-veş degûlsün kâbil-i feyz-i safâ sen de
 Tekellûf ber-teraf ey hâtır-ı nâşâd n'eylersün

Nâ'îli

Bir musammattan alınan yukarıdaki bendin ilk üç mısraı Nâ'îli'ye, son iki mısraı ise Şeyhülislam Bahâ'ye aittir.

Buna göre yukarıdaki bend ile ilgili olarak aşağıdakilerden hangisi söylenebilir?

- A) Bir müseddesten alınmıştır.
 B) Bir tahmîs-i mutarraftan alınmıştır.
 C) Bir murabba'dan alınmıştır.
 D) Bir tahmisten alınmıştır.
 E) Bir terbi'den alınmıştır.

12. Aşağıda verilen mısra sayısı ve nazım biçimi eleştirmelerinden hangisi yanlıştır?

- A) İkili - beyit
 B) Üçlü - müseddes
 C) Dörtlü - murabba'
 D) Sekizli - müsemmen
 E) Onlu - mu'aşşer

13. Fuzûlî eyledüğün ahdüne vefâ kılığ

Yeter şikâyet idüp şerh-i mâcerâ kılığ
 Vücûdunu hedef-i nâvek-i belâ kılığ
 Kamu ezâlara sabr eyleyüp duâ kılığ
 Kim olan dost rızâsı hemin sana hâsıl
 Rızâ-yı dosttur asl-ı temettu' ey gâfil

Fuzûlî

Bu musammat ile ilgili olarak aşağıda verilen bilgilerden hangisi doğrudur?

- A) Mu'aşşer mütekerririn ilk bendidir.
 B) Bir gazelin beytine dört mısra eklenmiştir.
 C) Bir terkîb-i bendin son bendidir.
 D) Tahmîs-i mutarrafa'nın bir bendidir.
 E) Bir müseddesin son bendidir.

14. Aşağıdakilerin hangisinde gazel ile ilgili yanlış bir bilgi verilmiştir?

- A) Mahlas beytinden sonra birkaç beytin daha bulunduğu gazellere gazel-i müzeyyel denir.
 B) Başlıca konusu aşk olsa da farklı konularda yazılmış gazeller de vardır.
 C) Birden fazla matla beyti olan gazellere zû'l-metâli denir.
 D) Genellikle beş beyitten oluştuğu için gazelin diğer adı "beş beyit" anlamına gelen "penç-beyt" tir.
 E) Türkçe dışında Arapça ve Farsça beyitlerin de bulunduğu gazellere mutavvel adı verilir.

15.

Meh-i burc-ı şeref tutuldu dirler

Gül-i bâğ-ı sa'âdet saldı dirler

Gereklü genc idi ol serv-i sîmîn

Anun çün toprağa defn oldu dirler

Ahmed Paşa

Yukarıda ilk ve son beyti verilen beş beyitlik nazım biçimi aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Nazım B) Gazel C) Ruba'î
 D) Kıt'a-i kebire E) Tuyug

16. Gördüm seni elden ihtiyârım gildi
 Bakdum kadûne sabr u karârım gildi
 Hâk oldum ü her yana gubârım gildi
 El-kıssa kapunda i'tibârım gildi
 Fuzûlî

Bu dört mısralı nazım biçimi aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Tuyug B) Kıt'a C) Şarkı
 D) Ruba'î E) Müstezâd

17. Eyle gel bin pâre cânâ sîne-i sad-çâkümüz

Şâd u hurrem olsun açılsun dil-i gamnâkümüz

Bu beyitte dîvân şiirinin aşağıda verilen ortak konularından hangisi işlenmiştir?

- A) Âşığın rakib ile olan münasebeti
 B) Sevgilinin yüz vermeyerek âşığa acı çektirmesi
 C) İlahî aşka ulaşmaktan duyulan mutluluk
 D) Aşkı nedeniyle âşığın aklını yitirmesi
 E) Âşığın aşk acısıyla kanlı gözyaşları dökmesi

18. Görmesem bir dem yüzün kalmaz hayâtumdan eser

Gerçek imiş aslı dirler kim hayâtun âbdur

Bu beyitte aşağıdaki söz sanatlarından hangileri vardır?

- A) Hüsn-i ta'lîl / Tecâhül-i ârif
 B) Tenvîye / Cinâs
 C) İhâm / İrsal-i mesel
 D) Tezâd / Tenvîye
 E) Leff ü neşr / Hüsn-i ta'lîl

19. Öyle zâif kıl tenimi firkatinde kim

Vaslına mümkün ola yetürmek sabâ meni

Bu dizelerde aşağıdaki söz sanatlarından hangisi vardır?

- A) Tariz / Tecâhül-i ârif
 B) Hüsn-i ta'lîl / Kinâye
 C) Tezâd / Mübalağa
 D) Teşhis / Tariz
 E) Teşbîh / Nidâ

20. Aşağıdaki beyitlerden hangisinde "zihaf" vardır?

- A) Nedir bu tâlî ile derdi Ne'î-i zârın
 Ne şûhu sevse mülâyim dedikçe âfet olur
 B) Ağyâra nigâh etmediğin nâz sanırdım
 Çok luft imiş ol âşıkâ ben az sanırdım
 C) Dilde gam var şimdilik lutf eyle gelme ey sürür
 Olamaz bir hânede mihmân mihmân üstüne
 D) Tahammül mülkünü yaktın Hülâgü Han mısın
 kâfir
 Aman dünyâyı yaktın âteş-i sôzan mısın kâfir
 E) Aceb nâzende tûl-ı dil-sitânsın
 Güzelsin tâzesin tersin civânsın

ÇÖZÜMLER

1. A, B, D ve E seçeneklerinde kasîde ile ilgili olarak verilen bilgiler doğrudur. Ancak C seçeneğinde belirtilen "Allah'ın yüceliğini ve birliğini ele alan kasîdeler"e münâcât değil, tevhîd adı verilir.

Cevap C

2. A, B D ve E seçeneklerinde verilen kavramlar kasîdenin bölümleri arasında yer alır. Ancak "tevhîd" kasîdenin bölümü değil, bir türüdür. Allah'ın varlığı ve birliği konusunu ele alan kasîdeler konusuna göre tevhîd olarak adlandırılır.

Cevap C

3. Beyitlerin günümüz Türkçesine çevirisi şöyledir: "(1) Ümmetlerin çaresizdir, isyanlarına bakma, bizi reddeder hasretinle cehenneme atma. (2) Ne olur bize acı ve ayrılık ateşinde yakma; kısacası çok günahkâr bir kulun olan Gâlib'i bırakma. (3) Sen Ahmed (çok övülmeye lâyık), Mahmûd (çok övülmüş) ve Muhammed'sin (tekrar tekrar övülmüş) efendim, Allah'tan bize en sağlam sultansın efendim!" Bu beyitlerde Hz. Muhammed övüldüğü, ona duyulan sevgi dile getirildiği için beyitler nazım türü olarak na'ttır.

Cevap C

4. A, B, C ve E seçeneklerinde, mesnevîler ile ilgili olarak verilen bilgiler doğrudur. Ancak mesnevîlerde her beyit kendi içinde, aa bb cc... şeklinde kafiyeleşir. Edebiyatımızda uyak düzeni kasîde gibi (aa ba ca...) olan bir mesnevî yoktur.

Cevap D

5. Verilen ilk ve son beyitlerde geçen "Yâ Rab hemîşe lutfını it reh-nümâ" ve "Yâ Rab hidâyet eyle" ifadelerinden de anlaşılacağı üzere bu beyitler Fuzûlî'nin bir münâcâtıdır.

Cevap A

6. Kasîdede şairin kendisini ve şairlik yeteneğini övdüğü, devrin diğer şairlerinden üstün olduğunu belirttiği bölüm fahriyyedir. Atâî bu beyitte kendi sanat gücünü övmüştür.

Cevap B

7. A, B, C ve E seçeneklerinde verilen eşleştirmeler doğrudur. Ancak D seçeneğinde verilen Enderunlu Vâsîf mesnevî nazım biçimiyle değil, dîvânındaki 217 şarkısıyla ünlüdür. Sanatçı, edebiyatımızda en çok şarkısı olan şairdir.

Cevap D

8. A, C, D ve E seçeneklerinde verilen bilgiler doğrudur. Ancak B seçeneğinde verilen kafiye düzeni bir murabba'ya aittir.

Cevap B

9. Bendlerden oluşan nazım biçimlerinin genel ismi "musammat" tır. Muhammes 5, mu'aşşer 10, müsebbâ 7 mısralı bendlerden oluşur. Müttekerrir ise musammattarda aynen tekrarlanan beyitler anlamına gelir.

Cevap C

10. Terkîb-i bendde bendleri birleştiren ve bağımsız olarak kendi içinde kafiyeleşen beyitlere vâsîta beyti (bendliye) adı verilir.

Cevap C

11. Verilen bendde olduğu gibi bir beytin başına üç mısra eklenerek oluşturulan musammatlara "tahmîs" adı verilir.

Cevap D

12. A, C, D ve E seçeneklerinde verilen eşleştirmeler doğrudur. Ancak müseddâs üçlü değil, altılı bendlerden oluşan bir musammattır.

Cevap B

13. Verilen bendde mahlas kullanılmıştır ve bu bend altı mısralıdır. Dolayısıyla bir müseddâsin son bendidir.

Cevap E

14. A, B, C ve D seçeneklerinde verilen bilgiler doğrudur. Ancak E seçeneğinde belirtildiği gibi içinde başka bir dil ile yazılmış beyitler bulunan gazellere mutavvel değil, mülemma gazel denir. Mutavvel gazel, 15 beyitten uzun olan gazellere verilen isimdir.

Cevap E

15. Verilen seçenekler incelendiğinde bu nazım biçiminde mahlas kullanılmadığı için gazel, kafiye düzeninden ve beyitlerle yazılmış olduğundan ruba'î ve tuyug, ilk beyti kafiyeleştiğinden kıt'a-i kebîre doğru cevap olamaz. Ahmed Paşa'nın bu beyitleri bir "nazım"dan alınmıştır.

Cevap A

16. Ruba'îler genellikle aaxa şeklinde kafiyeleşir. Ancak verilen dördlük, ruba'înin her mısrası birbiriyle kafiyeleşen bir ruba'î-i musarra veya terâne adlı türüdür.

Cevap D

17. Zâtî'ye ait bir gazelden alınan bu beyit günümüz Türkçesiyle şu şekildedir: "Ey sevgili! Gel, yüz yerinden paralanmış gönlümüzü bin parça eyle de gamlı gönlümüz sevinç ve neşe ile dolup açılsın. "Divân şîrinde sevgilinin zulmü ve kahrı aynı zamanda bir lütfettir. Şair bu nedenle gönlünü bin parça ederek ona zulmeden sevgilinin bu davranışını aynı zamanda neşe ve sevinç kaynağı olarak görür.

Cevap B

18. Kemal Paşazâde'nin bu beytinde; sevgiliyi görmeden yaşaması mümkün olmayan şair, bu hâlini su olmadan hayatın var olmayacağı gerçeği ile açıklayarak hüsn-i ta'lîl yapmıştır. Şair sanki hayatın su ile devam ettiğini bilmiyormuş da bu sayede öğrenmiş gibi söyleyerek tecâhül-i ârif yapmıştır.

Cevap A

19. Fuzûlî bu beyitte firkat (ayrılık) ve vâsîl (kavuşma) sözleri ile tezâd sanatına yer vermiştir. Ayrıca sanatçının, sevgilisinin yokluğunda, sabâ yelinin ona kavuşabileceği kadar zayıf, güçsüz olmayı dilemesi mübalağa örneğidir.

Cevap C

20. Zihâf "kısmâ" anlamına gelir. Aruzda, ölçü nedeniyle uzun bir heceyi kısa okumaktır. Mefâ'ilün fe'lîlâtün mefâ'ilün fe'lîlün ölçüsündeki A seçeneğinde, aslında uzun olan "Nefî" sözcüğünün "î" hecesini ölçüye uyması için kısaltarak okumak gerekir.

Cevap A

III. DİVÂN EDEBİYATININ TARİHSEL GELİŞİMİ

- ✓ 1077'de Selçuklulara bağlı olarak kurulan Anadolu Selçuklu Devleti Dönemi, 1243'te Moğollar ile yapılan Köseadağ Savaşı'na kadar devam etmiştir. Bundan sonra Anadolu'da XV. yüzyıla kadar süren Beylikler Dönemi başlamıştır.
- ✓ XII ve XIII. yüzyıllarda Anadolu'nun özellikle doğu ve iç bölgelerinde Rumca ve Ermenice dışında, Anadolu'ya yeni gelen Türklerle birlikte Türkçe, Arapça ve Farsça da kullanılmaya başlanmıştır. Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması sürecine bağlı olarak bu üç dilin ağırlığı da artmıştır.
- ✓ Anadolu'ya yeni yerleşen Türkler, günlük hayatlarında daha çok Türkçeyi; bilim dili olarak Arapçayı; edebiyat ve sanat dallarında ise genellikle Farsçayı tercih ediyordu.
- ✓ Farsçanın Türkler arasında yaygınlık kazanmasında Farsçanın o dönemde en görkemli edebî ürünlerini vermesinin; Arapçanın yaygınlık kazanmasında ise başta dinî ilimler olmak üzere, bütün İslâm dünyasında Arapçanın bilim dili olarak ön plana çıkmasının etkisi vardır.
- ✓ Orta Asya'dan göçebe olarak gelip Anadolu'ya yerleşen Türklerin dil ve edebiyatlarının henüz yeterince gelişmemiş olmasının da bu süreçte etkisi olmuştur.
- ✓ Bu dönemde, Türkçeyi geliştirmek ve zenginleştirmek yerine, hazır ve işlenmiş iki dil olan Farsça ve Arapçadan yararlanmak, Anadolu'yu yurt edinme mücadelesiyle meşgul olan Türkler açısından daha kolay olmuştur. Diğer taraftan İslamiyet'i Farslardan öğrenen Türkler, bu arada onların dillerinden de etkilanmışler; Türkçeye bu yolla pek çok Arapça ve Farsça kelime geçmiştir.
- ✓ Başlangıçta yalnızca şairler, yazarlar, din ve devlet adamları tarafından kullanılan Arapça ve Farsça, medrese ve tekke gibi eğitim kurumlarının da etkisiyle daha geniş bir kitle tarafından öğrenilmeye başlanmıştır.
- ✓ Bu arada özellikle Arapça ve Farsçayı resmî dil olarak benimsemiş olan Selçuklu Devleti'nin yıkılmasıyla Anadolu'da meydana gelen karmaşa ortamında Türk beylikleri bağımsızlıklarını ilan etmişler; bu boyların Arapça ve Farsça bilmeyen beyleri de şair ve yazarları Türkçe yazma konusunda teşvik etmişlerdir.
- ✓ Bu süreçte özellikle Arapça ve Farsçadan Türkçeye pek çok eserin çevrildiği görülmektedir. Çeviri de olsa bu tür eserlerde şair ve yazarlar, kendi birikimlerini de kullanmışlar; ortaya çıkan eserler, Türkçenin gelişmesi ve daha geniş kitlelerce benimsenmesi bakımından önemli katkı sağlamışlardır. Zira bu tür eserler, günümüzde olduğu gibi birebir çeviri şeklinde hazırlanmamış; zaman zaman çevirmenin yorum ve katkılarıyla bir bakıma yeniden yazılmıştır.

- ✓ Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılışından sonra kurulan beyliklerin egemen oldukları dönem, siyasi açıdan Anadolu'daki Türk birliğinin parçalanması anlamını taşır ancak Türkçe açısından önemli bir fırsat ortamı oluşturmuştur. Çünkü beyliklerin yöneticileri; şair ve yazarları halkın anlayabileceği Türkçe eserler yazmaları veya mevcut Arapça ve Farsça eserleri halkın anlayabileceği bir dille Türkçeye çevirmeleri yönünde teşvik etmişlerdir.
- ✓ Anadolu'da beyliklerin egemen oldukları devir, Türkçeye dayalı yerli ve millî nitelikli bir yazı dilinin oluşumu için bir geçiş dönemi işlevi görmüştür.
- ✓ Bu anlamda en dikkat çekici isim, Konya civarında egemen olan Karamanoğlu Mehmet Bey'dir. Mehmet Bey, "Bugünden sonra hiç kimse Dîvânda, dergâhta, bârgâhta, mecliste ve meydanda Türkçeden başka dil konuşmayalı" fermanıyla şair ve yazarları da Türkçeyi tercih etmeye teşvik etmiş; böylece Türkçenin önünün açılmasında önemli bir katkı sağlamıştır.
- ✓ Diğer beylerin de teşvikleri ile Türkçe, kısa sürede Anadolu'da yalnızca geniş halk kitlelerince değil, okuryazar aydın kesimde de tercih edilen dil durumuna gelmiştir.
- ✓ Beylikler Dönemi'nde birçok telif ve tercüme eser dilimize kazandırılmıştır. Bu tercüme eserler çevirenin yorumları, eklemeleri veya çıkarmaları gibi yoğun müdahaleleriyle gerçekleştiği için bu tür eserler adeta Türkçeye yeniden yazılarak aktarılmış orijinal eserlerdir. Yani Karamanoğlu Mehmet Bey'in fermanı, özellikle şair ve yazarları teşvik ederek Türkçenin hem halk hem de aydınlar tarafından benimsenip kullanılmasına, böylece doğal gelişimini sürdürmesine büyük bir katkı sağlamıştır. O dönemde yazılan telif veya uyarlama eserler, bugün bile Türkçeye ilgili bilimsel çalışmalar için en önemli kaynaklar arasındadır.

A. XIII. YÜZYILDA DİVÂN EDEBİYATI

Selçuklu Devleti'nin egemen olduğu XIII. yüzyıl, edebî ürünlerin Türkçeden çok Farsça yazıldığı bir dönem olmuştur. Bu yüzyılın ikinci yarısında ise Türkçe eserlerin sayısında gözle görülür bir artış olmuştur. Nihayet XIV. yüzyılda çeviri edebiyatının da katkısıyla Türkçe eserlerin sayısında büyük bir artış görülür.

Hacı Bektaş-ı Velî

- 13. yüzyılın dikkati çeken mutasavvıflarından biridir.
- Büyük ihtimalle "Haydâriye" tarikatının bir mensubu olarak Anadolu'ya gelmiştir. Daha sonra "Vefâiyye"ye intisâb ettiği tahmin edilmektedir.
- Adını taşımasına rağmen "Bektaşîlik" tarikatının bir üyesi değildir. Menkıbevi yanı nedeniyle Bektaşîliğin ve Alevîliğin merkezine oturtulmuştur.

- Bugün elimizde bulunan "Vilâyetnâme" adlı eser, Hacı Bektaş-ı Velî'nin tarihî ve gerçek kimliğini aydınlatcak bilgiler içerir. Bu esere göre Hacı Bektaş-ı Velî "Seyyid"dir.
- Babası İbrahim-i Sâni, Horasan hükümdarıdır. Hacı Bektaş-ı Velî, küçükken önce ünlü sûfi Lokmân-ı Perende'den, daha sonra onun tavsiyesi ile Ahmed-i Yesevî'den ders almıştır.
- Hac görevinden sonra Necef ve Kerbelâ'yı da ziyaret edip Anadolu'ya gelmiştir. Burada, gösterdiği kerametler ile dikkati çekmiştir.
- Bir süre sonra ilk inziva yeri olan Kızılca Halvet'i yapan Hacı Bektaş-ı Velî, artık kendini kabul ettirip mürid edinmeye başlar. Rum'un en büyük evliyası olarak kabul edilir.

Eserleri

Hacı Bektaş-ı Velî'ye başta "Makâlât" olmak üzere birtakım eserler isnat edilmektedir. Bunlar şöyle sıralanabilir:

- Kitâbü'l-Fevâid
- Fatiha Suresi Tefsiri
- Hacı Bektaş'ın Nasihatleri
- Şerh-i Besmele
- Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye

Mevlânâ

- Sadece Türk ve İslâm dünyasının değil, bütün dünyanın tanıdığı ve saygı duyduğu bir isim olan ve "Mevlevî, Hüdâvendigâr, Mevlânâ Hüdâvendigâr, Mollâ-yı Rûm, Belhî, Rûmî, Konevî" olarak da bilinen Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, XIII. yüzyılın en önemli ismidir.
- 1207'de Belh'te doğmuş; babası Bahâeddîn Veled ile birlikte Nişabur, Bağdat, Mekke ve Şam'ı dolaştıktan sonra önce Lârende'ye, sonra Konya'ya yerleşmiştir. 1273'te vefat edene kadar Konya'da kalan Mevlânâ, burada hayatında önemli bir dönüm noktası olan Şems-i Tebrîzî ile tanışmıştır.
- Eserleri Türkçe olmadığı hâlde, adının Anadolu ve Rumeli'nin dört bucağında saygı ve hürmetle anılması, onun eserlerinde ortaya koyduğu duygu ve düşünceleri kadar yaşam tarzı olarak benimsediği ve uygulamaya koyduğu hoşgörüsüyle de ilgilidir.
- Mevlânâ'nın bütün önyargılardan uzak öğretileri, oğlu Sultan Veled'in katkılarıyla Mevlevîlik tarikatının kurulmasıyla birlikte önce Konya ve bütün Anadolu'ya, ardından Rumeli'ye ve bütün dünyaya yayılmıştır. Dahası Mevlânâ'nın etki sahası, yaşadığı dönemle de sınırlı kalmamış, sonraki yüzyıllara ve nihayet günümüze kadar ulaşmıştır.

Eserleri

Mesnevî: Mevlânâ'nın adını asırları ve coğrafyaları aşip bütün dünyaya duyuran eseri, 25.618 beyitten oluşan 6 ciltlik Mesnevî'dir. Hâtimesini Sultan Veled kaleme almıştır. Eser, mesnevî nazım şekliyle kaleme alındığından bu adı almışsa da zamanla mesnevî dendiği zaman Mevlânâ'nın bu eseri akla gelir olmuştur. "Mesnevî-i Şerif ve Mesnevî-i Ma'nevî" olarak da bilinen bu Farsça eserde, insanlara ibret ve örnek oluşturacak alegorik hikâyeler, dualar, nasihatler yer almaktadır. Eserdeki hikâyeler doğrudan değil, başka hikâyelerle iç içe anlatılır. Kaynak olarak Kur'an-ı Kerim'e dayanan Mesnevî'de konunun akışına göre Kelile ve Dimne ile Mantıkut-Tayr'dan hikâyelere yer verilmiş, Hâkim Senaî'nin Hadikatü'l-Hakika'sından yararlanılmıştır. Mevlânâ, bu eseri aracılığıyla Anadolu'da kardeşlik ve dayanışmaya en çok ihtiyaç duyulan bir dönemde toplumsal huzura ve barış ortamına büyük katkı sağlamıştır. Mesnevî, o kadar geniş bir etki sahası oluşturmuştur ki zamanında ve sonraki dönemlerde yaşayan pek çok şair ve yazar, eserinde ondan ya ilham almış, alıntı yapmış ya da bir vesileyle ona göndermede bulunmuştur. Türk edebiyatında etkisi en güçlü eserdir.

Dîvân-ı Kebîr: Gazel, terci ve ruba'ilerden oluşur. Şiirlerin büyük kısmı Şems'e duyulan sevgi ve özlemin terennümüdür. Eserde ayrıca Selahaddin Zerkub ve Hüsameddin Çelebi için söylenmiş şiirler de yer alır. Mevlânâ, kendi mahlası yerine Şems ve Şems-i Tebrîzî mahlaslarını kullandığından Dîvân-ı Şems, Dîvân-ı Şems-i Tebrîzî, Külliyyât-ı Şems, Külliyyât-ı Şems-i Tebrîzî olarak da anılır. İçerik, dil ve anlatım bakımından Mesnevî'ye çok benzeyen bu Farsça eserin beyit sayısı, bazı nüshalarda 50.000'e kadar ulaşmaktadır.

Fihî Mâ Fih: "Onun içindeki odur" veya "ne varsa ondadır" anlamına gelir. Mevlânâ'nın sohbetlerinde sorulan sorulara verdiği cevaplardan oluşan eserdir. Sultan Veled ve ona bağlı kimselerin Mevlânâ'nın sohbetlerinde tuttukları notlardan derlenmiştir. Eser, Anadolu'da vâkıat (ders notları) türünün ilk örneğidir. Bahaeddin Veled'in Mâ'arif ve Şems'in Makâlât adlı eserlerinden izler taşımaktadır. Kısmen Farsça, kısmen de Arapça bir eserdir.

Mecâlis-i Seb'a: Mevlânâ'nın yedi vaazının yakın çevresi tarafından bir araya getirilmesi sonucu ortaya çıkmış bir eserdir. Her vaazda bir hadis çeşitli örnekler ve hikâyeler ile açıklanmıştır. Kısmen Farsça, kısmen de Arapçadır.

Mektûbât: Mevlânâ'nın 147 mektubundan oluşur. Dönemin devlet adamları, dostları ve oğullarıyla olan mektuplaşmalarını içerir. Kitapta yer alan mektuplarda Mevlânâ'nın insanlara öğütler verdiği ve onları hayra teşvik ettiği görülür.

Rubâ'iler: Dîvân'ında yer aldığı hâlde ayrı bir eser olarak bilinir.

Sanatçının ayrıca mülemmâları ve Türkçe şiirleri de vardır. Eserlerinden anlaşıldığı kadarıyla Türk edebiyatında musammat şiir yazan ilk şair Mevlânâ'dır.

Sultan Veled

- Mevlânâ'nın büyük oğludur. Konya'da doğmuş ve orada ölmüştür. Mezarı babasının türbesindedir.
- Kuvvetli bir medrese tahsil görmüştür. Konya'da, Akıncı Medresesi'nde okumuştur.
- Mevlevîliği sistemli tarikat hâline getirmiştir. Tarikatın ilk Şeyhî Hüsameddin Çelebi'dir, 1284'te vefat etmesinden sonra yerine Sultan Veled geçmiştir.
- Hayatı boyunca Mevlevîlik tarikatını yaymaya çalışmış ve bu konuda önemli bir rol oynamıştır.
- Mevlânâ kadar büyük bir şair olmasa da Anadolu'da sûfiler içinde ilk defa dikkate değer sayıda Türkçe şiir söyleyen şairdir.
- **Oğuz Türkçesinin Anadolu'daki ilk sade şiir örneklerini vermiştir.**
- Eserlerinde her zaman tasavvufu işlemiştir. Mevlânâ'daki tasavvufi coşkunluk, yerini Sultan Veled'de didaktik bir özelliğe bırakır.
- Türkçeyle yazdığı ilk şiirleriyle dikkat çekse de eserlerini genellikle Farsça yazmıştır.
- Dîvân, mesnevî, nesir türlerinde eserler kaleme almıştır.

Eserleri

Dîvân: Farsçadır. 12.719 beyitten oluşan eserin 129 beyti Türkçedir.

İbtidânâme: Farsça bir mesnevîdir. Mevlânâ'nın hayatı ve fikirleri, kendi hayatı hakkında bilgiler verir. Başlarında mensur kısımlar bulunan 163 parça manzumudur. Beyit sayısı 10 bin dolayındadır. Eserde 76 Türkçe beyit bulunur.

Rebabnâme: 3100 beyit civarında Farsça bir mesnevîdir. 162 beyit Türkçe ve 26 beyit Rumcadır.

İntihânâme: 8317 beyitlik Farsça bir mesnevîdir.

Maârîf: Tasavvuf konulu mensur bir eserdir.

Yûnus Emre

- Hayatı hakkında çok az bilgi bulunmaktadır.
- Şiirlerinden edindiğimiz bilgilere göre Halep'ten Şam'a, Azerbaycan'a kadar olan coğrafyada gezmiş; Konya'da Mevlânâ'nın meclisinde bulunmuştur.
- Şiirlerinde Mevlânâ, Ahmed Fakîh, Saltuk, Barak, Tapduk Emre ve Molla Kasım'dan söz eder.
- 1320'de, 82 yaşındayken öldüğüne dair bulgular vardır.

- XV. yüzyılda yazıya geçirilen Hacı Bektaş-ı Velî Velâyetnâmesi'nde, XVI. yüzyılda yazılan Taşköprülüzâde'nin Şakâyık-ı Nu'maniyye'sinde ve Lâmi'î'nin Nefehatü'l-Üns'ünde Yûnus Emre'nin, Tapduk'un dervişi olduğu, uzun yıllar şeyhine hizmet ettikten sonra Sakarya'da bulunan Sarıköy'de yaptırdığı zaviyesinde bir süre halkı irşat ettikten sonra öldüğü ifade edilir.
- Doğduğu yerle ilgili farklı görüşler olmasına rağmen Aksaray ve Kırşehir çevresinde doğmuş olduğu tahmin edilmektedir. Eğridir, Bursa, Keçiözü, Emre Köyü, Aksaray, Karaman ve Erzurum'un Dutçu köyü gibi Anadolu'da pek çok yerde onun adına anıt-mezarlar yapılmıştır.
- Eserlerinden anlaşıldığına göre iyi bir eğitim görmüştür. Arapça ve Farsçayı bilir, kutsal kitapları iktibas yapacak derecede bilmektedir.
- **Çoğu şiirinde aruz vezninin mısra ortasından ikiye bölünebilen kalıplarını kullanıp beyitlerine dörtlülük şeklinde yazılabilecek imkânı vererek şiirinin ahengini artırmıştır.**
- Türk şiirine "nefes" adını veren Yûnus'un şiirleri okuyucuya bir anda açılmayan, gönülleri ani bir ışıkla aydınlatan şiirlerdir. Sanatçı şiirlerinde akla değil, gönüllere seslenir.
- Şiirlerinde insanlara öğütler veren Yûnus Emre; Ahmed Yesevî, Süleyman Bakırganî, Edip Ahmed ve Yûsuf Has Hâcib'den faydalanır.
- **Şiirlerinde büyük yer tutan aşk, ona göre sevgi duymaktır. Yûnus'un aşkı Allah aşkıdır.**
- Kapalı anlamı bazı şiirleri "şathiyye" özelliği gösterir.
- Edebiyatımızda telmih ile anlatımın önde gelen isimlerinden biridir. Gülşehrî ve Âşık Paşa onun bu özelliğini takip etmiştir.
- Anadolu'da başlayan Türk edebiyatında ilk Türkçe dîvân sahibi kişi Yûnus Emre'dir.

Eserleri

Risâletü'n-Nushiyye: Ahlâkî bir mesnevîdir. 1307'de yazılmıştır. Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün vezniyle yazılmış 13 beyitlik bir manzumeye başlar. Sonraki bölümleri "mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün" vezniyle yazılmış olan eser yazma nüshaya göre 562, matbu kopyaya göre 623 beyittir. İlk beyitten itibaren yaratılışın dört ana unsuru ve insan vücudu anlatılmaya başlanır. Akıl ve gönülden söz ettikten sonra iyi ve kötü insanî özellikleri ele alır. Peygamberlerin hayatlarından örnekler vererek insan olmanın yolunu gösterir. Eserin dili sanatçının Dîvân'ına göre daha sadedir.

Dîvân: Gönül coşkunluğu ile yazılmış eserin ona yakın yazma nüshası vardır. Millet Kütüphanesi'ndeki nüsha, en eski olanıdır.

Nâsîrî

- Sivaslıdır. Sultan Veled'in dervişlerinden Rûkneddin el-Urmevî el-Konevî'nin oğludur.
- Dönemin şairlerinden olan Nâsîrî'nin bazı Türkçe şiirlerine de rastlanmıştır.

Eserleri

Fütüvvetnâme: Nâsîrî, tarikat hakkında bir manzum eser olmadığını görmüş ve 1280'de "Fütüvvetnâme" adlı mesnevîsini Farsça olarak yazmıştır. Eser aruzun "fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün" kalıbıyla yazılmıştır. 882 beyitten oluşan eser Ahi Muhammed'e ithaf edilmiştir.

İşrakât: Manzum-mensur karışık bir eserdir. Buradaki bazı hikâyeler Anadolu'da geçtiği için dönemin Anadolu'su ile ilgili bilgiler veren bir kaynaktır. Eserde iki Türkçe beyit ve bir de mısra bulunur. Bu durum da sanatçının Türkçe şiirler de söylediğini düşündürmektedir.

B. XIV. YÜZYILDA DİVÂN EDEBİYATI

Yüzyıla Genel Bir Bakış

- ✓ XIV. yüzyıl Anadolu'da Türk beyliklerinin egemen olduğu bir dönemdir. Bu nedenle "Beylikler Dönemi" olarak da adlandırılır.
- ✓ Bu dönemin Türk edebiyatı açısından en büyük özelliği, şair ve yazarlar tarafından Türkçeye büyük ilgi gösterilmiş olmasıdır. Öyle ki bu dönemde yazılan eserlerin dilinin, sonraki dönemlerle karşılaştırıldığında oldukça sade ve anlaşılır olduğu görülür. Bu yüzyılda yazılan eserlerde kullanılan Arapça ve Farsça kelime sayısı oldukça azdır.
- ✓ XIV. yüzyılda Türkçeye gösterilen bu ilginin iki temel sebebi olduğu söylenebilir. Birincisi yöneticilerin eğitim durumu, ikincisi ise edebî ürünlerden beklenen sonuçlarla ilgilidir. Bu yüzyılda Türk beylerinin başında bulunan yöneticiler, sınır boylarında bulunmalarından ve sürekli düşmanla temas hâlinde olmalarından dolayı, çok iyi bir eğitim alamamışlar; dolayısıyla Arapça ve Farsçayı da yeterince öğrenme fırsatı bulamamışlardır. Diğer yandan bu dönemde edebî ürünler, öncelikle İslamî duygu ve inanç esaslarıyla ibadetlerin halka öğretilmesi ve benimsetilmesi amacıyla yöneliktir. Dolayısıyla edebî eserlerin halkın anlayabileceği bir dille yazılmasına büyük önem verilmiştir.
- ✓ XIV. yüzyılın diğer bir önemli özelliği de edebî faaliyetlerin XIII. yüzyılda olduğu gibi daha çok çevriye dayalı olmasıdır. Çeviri faaliyetlerinin bu yüzyılda yoğunlaşmış olmasının da yukarıdakilerle aynı gerekçelere dayandığı söylenebilir. Zira Arapça ve Farsça bilmeyen yöneticilerin ve halkın başta İslamî konu-

larla ve yerleşik toplumsal yaşamla ilgili olmak üzere kendilerini geliştirmeleri için bu konuda daha deneyimli toplumlarda üretilmiş eserlerden yararlanmaları gerekmektedir.

- ✓ XIV. yüzyılda klasik Türk edebiyatı henüz oluşum aşamasında bulunduğundan bu geleneğe tamamen uygun eser sayısı istisnai ölçüde azdır. Tespit edilen birkaç örnek de klasik geleneğin gerek dış yapı gerek iç yapı bakımından gerekli bütün şartlarıyla bire bir uyumlu değildir.

XIV. Yüzyıl Şairleri

Hasanoğlu

- Asıl adı "Şeyh İzzeddin Esferayani" olan sanatçı Azeri sahasının ünlü isimlerindendir.
- Yüzyılın ilk yarısında yaşamıştır.
- Hayatı hakkındaki bilgiler sınırlıdır.
- Şairin manzumelerinin çağdaşı olan Seyfi-i Serâyî'nin nazire mecmuasında yer alması, ününün Mısır'a kadar yayıldığını gösterir.
- Şairin Farsça şiirleri de vardır.
- Şiirlerinde "Hasan-ı Pur" mahlasını kullanmıştır.
- Şairin bilinen iki Türkçe gazeli vardır.

Ahmet bin Veys

- XIV. yüzyıl Azeri sahası şairidir. Irak'ta İlhanlılardan sonra hüküm süren bir Türk ailesi olan Celayiroğullarından gelirdir.
- **Şair ve sanatkar bir hükümdardır.**
- Türkçe, Arapça ve Farsça şiirler yazmıştır.
- Şairin XIV. yüzyıl nazire mecmualarından Mecmû'atü'n-Nezâ'ir'in içinde bir gazelinin bulunması, Bağdat'ta Celayiroğulları'nın sarayında Türkçenin edebî bir dil olarak kullanıldığını göstermesi bakımından önemlidir.

Seyyid Nesîmî

- XIV. yüzyıl Azeri sahasının önemli ismi Nesîmî'nin hayatı ile ilgili yeterli bilgi bulunmamaktadır.
- Diyarbakır'da doğduğunu söyleyenler bulunmakla birlikte ağırlıklı görüş, Bağdad yakınlarındaki Nesîm'de doğduğunu yönündedir.
- Ölüm tarihi konusunda bir netlik olmasa da sanatçının 1404'te öldüğü ve bu tarihin doğru olduğu sanılmaktadır.
- **Azeri Türkçesinin en önemli isimlerindendir. Sanatçının dili sadedir.**

- Türkçe Divân'ındaki bazı şiirlerinde "Hüseyin" mahlasını da kullanmıştır.
- Faziullah-ı Hurûfî'nin talebelerindendir. Hurûfîlik düşünüşünün en önemli temsilcisidir.

Hurûfîlik: Evren ve insanın oluşunu maddeye dayandıran, her varlığı 32 harfle açıklamaya çalışan, harflere esrarengiz anlamlar yükleyen düşünce sistemidir.

- Bu görüşleri yüzünden Halep'te derisi yüzülerek idam edilmiştir.
- Alevî-Bektaşî geleneğinde 7 büyük şairden biri ve "Şâh-ı Şehîd" olarak kabul edilir.
- Ölümü, halk arasında derin üzüntüye neden olmuştur. Hakkında çok çeşitli evliyâ menkıbeleri anlatılır. Yüzülen derisini tekrar giyip Halep'in 12 kapısının birinden çıkıp kayıplara karıştığı bunlardan biridir.
- Onun şiirleri, tasavvuf şiirlerinin en lirik olanlarındandır.
- Coşkun ve taşkın bir ruh hâlini şiirlerine yansıtan şair, üç dilde (Türkçe, Farsça, Arapça) şiir söylemiştir.
- Ahmed Yesevî ve Mevlânâ etkisindeki ilk şiirlerinde, Hz. Muhammed, Hz. Ali ve ehl-i beyt sevgisi dikkat çekmektedir.
- Eserlerinin içinde tuyuğlarının önemli bir yeri vardır.

Eserleri

Divân: Farsça ve Türkçe şiirlerle tertiplenmiştir.

Gülşehrî

- Aslen Kırşehirlidir. Kırşehir'in Gülşehir kasabasından olduğu için "Gülşehrî" adıyla anılır. Mantiku't-Tayr'daki beyitlerinden asıl adının "Süleyman" olduğu anlaşılmaktadır.
- Gülşehrî, Türk edebiyatında mahlas kullanan ve bunun endişesini taşıyan ilk şairdir.
- XIV. yüzyılın en büyük şairlerindendir.
- Tasavvuf düşüncesi bütün eserlerinde işlenmiştir. Döneminin önde gelen mutasavvıf şairlerindendir.
- Eski Anadolu Türkçesinin güzel örneklerini vermiştir.
- Gülşehrî, Türk edebiyatında Farsça eserlerden tercüme yapan ilk kişi ve aynı zamanda ilk Türkçe hikâye yazarıdır.
- Eserlerinde akli rehber edinip doğruluk yolunda kalmayı öğütler. Toplumsal sorunlara da değindiği eserlerinde Ahilik teşkilatı hakkındaki ilk değinilere rastlanır.

Eserleri

Feleknâme: Dinî-tasavvufî, Farsça bir mesnevîdir. 1301 yılında Gazan Han adına yazılmıştır. Gülşehrî bu eserinde "Nereden geldik, nereye gidiyoruz?" sorularından hareketle ruhun yolculuğunu Kelile ve Dimne, Mesnevi ve Kabusnâme gibi eserlerden aktardığı hikâyelerle anlatmaya çalışmıştır.

Aruz Risalesi: Farsça yazılmış 16 yapraklık bir risaledir. "Arüz-ı Gülşehrî" olarak da geçer.

Mantiku't-Tayr: 1317'de yazılmıştır. Sanatçının en önemli, en tanınmış eseridir. "Kuş Dili" anlamına gelir. Konusunu Feridüddin Attâr'dan almıştır. Gülşehrî bu eseri hem Attâr'dan tercüme etmiş hem de birçok ilaveler yaparak bir defa da Türk diliyle kaleme almıştır. Böylece eser neredeyse te'lif bir eser hâline gelmiştir. Eserin konusu şöyledir:

Yaratılmış tüm kuşların Hüdhüd adlı ermiş kuşun yol göstermesiyle Anka (Simurg) denilen efsanevi kuşa temsil edilen Allah'ı arayışları anlatılır. Asırlarca uçan bu kuşlardan sadece 30 tanesi bu kutsal yolu başarıyla tamamlar. Yolun sonuna gelen kuşlar, aradıkları Simurg'un yine kendileri olduğunu anlarlar.

Eserde kuşların vahdet-i vücuda ulaşmaları anlatılır. Mevlânâ'nın Mesnevî'sinden alınmış hikâyelere de yer verilir. 8184 beyitlik alegorik bir mesnevîdir.

"Siz buraya 30 kuş geldiniz, bu aynada 30 suret belirdi. Daha çok yahut daha az gelseydiniz o kadar görürdünüz. Nihayet hepsi Simurg'da yok olur, gölge güneşte kaybolur..."

Kudürî Tercümesi: Gülşehrî, Kudürî'nin el-Muhtasar adlı eserini manzum olarak Türkçeye çevirdiğini bildirmişse de eser bugün elimizde yoktur.

Kerâmât-ı Âhi Evren: Âhi Evren'den bahseden küçük bir eserdir. 167 beyitlik eserin Gülşehrî'ye ait olduğu hususunda şüpheler vardır.

Gülşehrî'nin bugün elimizde olan 7 gazeli vardır. Bunlardan biri Mecmûatü'n-Nezâir'de üçü de Câmi'ün-Nezâir'dedir.

Âşık Paşa

- Kırşehir doğumludur.
- İyi bir eğitim alan Âşık Paşa, devrinin âlimlerinin yanında siyasi kişilerle de temas hâlinde olmuştur.
- Türkiye Türkçesini kullanan ilk şairlerdendir. Türk dili için çalışmış, Türk dili ve edebiyatının gelişmesinde çok çaba sarf etmiştir.
- Babai tarikatının kurucusu Baba İlyas'ın torunu olan sanatçı kuvvetli bir tasavvuf ilmine sahiptir.

Türklere tasavvufu öğretmek için tüm eserlerini Türkçe yazmış ve Anadolu'da tasavvufu yaymaya çalışmıştır.

Yûnus Emre'nin etkisinde kalmıştır.

Şiir yazma konusunda büyük bir sanatkâr değildir. Didaktik eserler yazması ve sanatından çok şiirlerinin içeriği ile ön plana çıkması onun "büyük sanatkâr" olarak gösterilmesinin nedenidir.

Yaşanan her hadiseden ders çıkarmaya bakan Âşık Paşa, olayların arkasındaki gerçeği görmeye çalışması bakımından hikemî edebiyata mensup kabul edilebilir.

Şiirlerinde hem aruz hem de hece veznini kullanmıştır.

Sade dil anlayışıyla klasik divân şairi tipinden uzaktır.

XIV. yüzyılın en büyük mesnevisini yazmış olan Âşık Paşa, samimi bir dille yazdığı gazelleriyle de meşhurdur.

Eserleri

Garibnâme: 10.613 beyitlik bir mesnevîdir. Mantık ve düşünceye dayanan, tasavvufî, didaktik bir eserdir. Türklere tasavvufu öğretmeye çalışmıştır.

Sosyal yönü zengin, dinî-tasavvufî bir metindir. İnsan-ı kâmil olmayı öğütleyen didaktik bir eserdir. Eser 10 bölümden oluşur ve "fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün" vezniyle yazılmıştır. Başta Süleyman Çelebi olmak üzere kendisinden sonra gelen pek çok şairi etkilemiş bir eserdir.

Fakrnâme: Tasavvufî konulu küçük bir mesnevîdir. 161 beyitten oluşur. Selman-ı Saveci'nin eserinin tercümesidir.

Vasf-ı Hâl: Sanatçıya ait küçük mesnevilerden biridir. 33 beyitten oluşur. Eserde "hâl" kavramından söz edilmektedir.

Mensur olarak yazdığı Risale-i Âşık Paşa ve Risale fi Beyani's-Semâ (Bu eser günümüze ulaşmamıştır.) şairin diğer eserleridir.

ÖSYM Çıkış Soru

Türk diline kimsene bakmazdı
Türklere hergiz gönül akmazdı
Türk dahi bilmezdi o dilleri
İnce yolu, ol ulu menzilleri

Bu şiir aşağıdakilerden hangisine aittir?

- A) Gülşehrî
- B) Ali Şir Nevai
- C) Âşık Paşa
- D) Kadî Burhaneddin
- E) Kaşgarlı Mahmud

Çözüm

Verilen dörtlükte Türkçeye duyulan rağbetin azlığı dille getirilmiştir. Bilindiği gibi Âşık Paşa; Garibnâme adlı eserinde, devrin aydınlarının Türk diline gereken önemi vermediklerinden yakını. Onun, millî dil ile bir edebiyat meydana getirmek isteyen Anadolu şairleri arasında önemli bir yeri vardır.

Cevap C

Ahmed Fakîh

- Mevlânâ'nın babası Bahaeddin Veled'den ders almıştır.
- Fıkıh dersi aldığı için "Fakîh" denmiştir.
- İlim öğrendiği yıllarda feyze kapılıp kitaplarını bırakıp dağlara çıkmış, uzun zaman dönmemiş, hakkında Mevlânâ'nın büyük bir şair olacağını daha o çocukken bilmiş olduğu yönünde çeşitli rivayetler vardır.
- İran Kültürünü iyi bilen, medrese tahsili almış bir âlimdir.
- Coşkun bir mutasavvıftır.

Kaynaklarda, XIII. yüzyılın başlarından XV. yüzyılın ilk yarısına kadar beş farklı Ahmed Fakîh'in yaşadığı görülmektedir. Çeşitli eserler veren bu kişilerin farklı eserleri birbirine karıştırılmaktadır.

Eserleri

Çarhnâme: Dünyanın fâniliği anlatılır. Ahlâkî - tasavvufî bir eserdir. Kasîde şeklinde yazılan 100 beyitten oluşmuş bir eserdir.

Halk için yazılmış dinî-sûfiyâne bir şiirdir. Mehmed Fuad Köprülü tarafından bulunmuş ve 1926'da yayınlanmıştır. Fuad Köprülü, Ahmed Fakîh'in Çarhnâme'sini, Anadolu'da XIV. yüzyılda yazılan ilk Türkçe eser kabul etmiştir.

Eğridirli Hacı Kemal'in Câmî'ü'n-Nezâir adlı nazire mecmûasında yer alan, kasîde nazım şekli ile yazılmış 83 beyti elimize ulaşan eksik bir manzum eserdir. "Mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün" vezni ile yazılmıştır.

Kitâbu Evsâf-ı Mesâcidî's-Şerife: 347 beyitlik küçük bir mesnevidir. Eserde Ahmed Fakih arkadaşları ile Hacc'a giderken gördüğü Şam, Kudüs, Mekke, Medine şehirlerini ve mukaddes toprakları anlatır. Eser, içerik yönünden bir çeşit seyahatnâme sayılabilir.

Şeyyad Hamza

- Hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Sivrihisar veya Akşehir'de doğduğu tahmin edilmektedir.
- Bir duvarcı (şeyyat) olan şair, gezgin bir dervıştır. Anadolu'nun pek çok yerini gezmiştir.
- **Hece ve aruzla şiirler yazmıştır. Aruz kullanımı kusurludur, hecede daha başarılıdır. Dinî, ahlâkî, sufiyâne, didaktik şiirler yazmıştır.**
- Ancak din dışı konularda yazılmış iki gazeli de vardır.
- 1348'de Akşehir'de meydana gelen veba salgınında ölen kızı Aslı Hatun için yazdığı bir mersiyesi vardır.

Eserleri

Yûsuf u Züleyhâ: Şair bu eserin konusunu Kur'an'dan almıştır. 1526 beyitlik bir mesnevidir.

Eserin Türkçe yazılmış olması, dönemin dil özelliklerini yansıması bakımından önemlidir. Ayrıca bu eser, divân edebiyatında yazılmış ilk Yûsuf u Züleyhâ mesnevisidir.

Dastân-ı Sultan Mahmud: Mesnevi türündedir. 39 beyitten oluşan eserde Gazneli Sultan Mahmud'un bir dervişle olan hikâyesi anlatılır.

Ahvâl-i Kiyâmet: Kiyamet hakkında bilgi veren bir eserdir.

Mirâcnâme: Anadolu'da Ahmed Paşa'nın eserindeki miraç-nâme bölümünden sonra yazılan ikinci miraç-namedir. Hz. Muhammed'in miraca çıkışını anlatan küçük bir mesnevidir.

Hoca Dehhânî

- Hayatı hakkında kesin bilgiler yoktur. Aslen Horasanlı bir Türk'tür.
- Yaşadığı döneme dair bilgiler de birbirleriyle tam olarak uyuşmamaktadır. Genellikle XIII. yüzyılın başlarında yaşadığı söylenir de XIV. yüzyılın ortalarında yaşadığına dair görüşler de vardır. Bununla birlikte kaynaklar, Anadolu Selçuklu Devleti döneminde Konya'ya geldiği konusunda birleşmektedir.
- "Dehhân" sözcüğü "nakışçı" anlamına gelir
- **Sadece din dışı konularda eserler veren ilk divân şairidir. Bu yönüyle din dışı divân şiirinin kurucusudur.**
- Türkçesi güzel ve temizdir. Üslubu sanattır.

- Şiirleri, iyi yetişmiş bir şair olduğunu göstermektedir.
- Aşk ve şarap şiirleriyle ün kazanmıştır.
- Şiirlerinde eğlence meclislerinden, bahar coşkusundan, aşk ve özlem gibi insani ve dünyevi konulardan bahseder. Bu, aynı zamanda Dehhânî'nin muhitindeki şairlerden çok İran şairlerinden ilham aldığı, onları kendine örnek seçtiğinin bir göstergesi de kabul edilebilir.
- Dehhânî'den ilk defa bahseden bilim adamı Fuad Köprülü olmuştur. Köprülü, Dehhânî'yi Anadolu sahasında din dışı klasik şiirin başlangıcı ve "tamamıyla sanat gayesini hedef alan yeni türün ilk şairi" olarak tanımlamaktadır.

Eserleri

Selçuklu Şehnâmesi: Selçuklu hükümdarı Alâeddin Keykubad adına yazılmıştır. Farsçadır. 20 bin beyitten oluşmaktadır.

Ne var ki bu eser, henüz gün ışığına çıkarılamamıştır. Henüz gün ışığına çıkarılamamış da olsa, kaynaklarda Selçuknâme adlı eserinin varlığından bahsedilmesi, sanatçının Farsçaya da hâkim olduğunun işareti sayılabilir. Sanatçının ayrıca kasîde ve gazel türünde eserleri vardır.

Hoca Mes'ud (Mesud Bin Ahmed)

- Tercüme edebiyatında önemli bir yeri vardır. Şeyhoğlu Mustafa, Kabusnâme tercümesinde şairi "Hoca" lakabından başka "emlehu's-şuarâ" ve "efsahu's-şuarâ" olarak da anmıştır.
- Tercüme ettiği eserlerde sözcüklere bire bir karşılık aramak yerine okuduğundan anladığını yazmıştır. Onun bu tutumu tercüme eserlerine okurların ilgisini artırmıştır.

Eserleri

Süheyl ü Nevbahâr (Kenzü'l-Bedayi): 1350'de, yeğeni İzzeddin Ahmed ile birlikte Farsçadan yaptığı tercümedir. "Fe'ülün fe'ülün fe'ülün fe'ülün" vezni ile yazılan eser 5703 beyittir. Eser, Farsçadan tercüme edildiği hâlde Fars edebiyatında bu isimde bir eser bilinmemektedir. Eserde Yemen padişahı Bahr'ın oğlu Süheyl ile Çin fağfurunun kızı Nevbahâr arasındaki aşk anlatılmaktadır. Anlatıma akıcılık kazandırmak için eserde gazellere yer verilmiştir. Çok sayıda edebî sanat kullanılması eserin değerini artırmaktadır.

Ferheng-nâme-i Sa'dî: Sa'dî'nin Bostan'ından seçilmiş beyitlerin tercümesi olan 1073 beyitlik mesnevî "fe'ülün fe'ülün fe'ülün fe'ülün" vezni ile yazılmıştır.

Şeyhoğlu Mustafa

- Germiyan (Kütahya) bölgesinde yetişen şairlerin başında gelir.
- Germiyan Beyi Süleyman Şah zamanında sarayda nişancılık ve defterdarlık yapmıştır. Yıldırım Bayezid döneminde Osmanlı sarayında bulunmuştur.
- Eserlerinde "Şeyhoğlu" ve "İbni Şeyhî" mahlaslarını kullanan şairin Marzubannâme'sinin Kahire'de yer alan nüshasında "Sadrüddin" ismi de geçmektedir.
- Arapça ve Farsçaya bu dildeki eserlerle birlikte hâkimdir.
- **Nesîmî'den sonra döneminin en ünlü şairidir.**
- Eserlerinde didaktik bir tavır kendini gösterir.
- Türkçenin işlenip zenginleştirilmesi gerektiğine inanan şair bu yönde çalışmalar yapmış, bu bakımdan ileri yıllardaki Sinan Paşa'nın da öncüsü olmuştur.

Eserleri

Hurşidnâme: Şair, Süleyman Şah adına yazmaya başladığı eserini Süleyman Şah'ın ölümü üzerine Yıldırım Bayezid'e sunmuştur. Eserin ilk adı "Şebistân-ı Uşşâk"tır. 7903 beyti bulan eser "mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün" vezniyle yazılmıştır. Mesnevîde Siyavuş kızı Hurşid ile Ferahşâd arasındaki aşkı anlatılır. Eserde kahramanların ağzından söylenmiş 19 gazel vardır. Bu gazeller 9 ayrı kalıpla yazılmıştır. Sanatçı dille ilgili görüşlerine bu eserinde yer vermiştir.

Marzubannâme: Süleyman Şah adına Farsçadan çevrilmiştir. Hikâye ve masalların yer aldığı mensur bir eserdir.

Kabusnâme: Aslı 9 bab olan esere 1 bab daha eklenmiştir.

Kenzü'l-Küberâ ve Mehekkü'l-Ulemâ: Ömrünün son döneminde yazdığı siyaset ve ahlâk konulu mensur bir eserdir. Şeyhoğlu, eserin telif olduğunu söylemişse de eserin Necmeddin-i Râzî'nin Mirsadü'l-İbad adlı eserinin geliştirilmiş bir tercümesi olduğu bilinmektedir. Kutadgu Bilig'den sonra Türk kültür tarihi içinde ikinci, Batı Türkçesinde ise ilk siyaset kitabıdır.

Divânı bulunamayan sanatçının Hurşidnâme adlı eserinin içinde 23'ü gazel olmak üzere 36 manzumesi vardır.

Eflâkî

- XIII. yüzyılın sonu ile XIV. yüzyılın ilk yarısında yaşamıştır.
- Tasavvuf edebiyatının ünlü şairlerindendir.
- "Eflâkî Dede" veya "Eflâkî Ahmed Ârifî" olarak bilinir.
- Gençliğinde büyü, simya ve ilm-i hey'etle ilgilendiği için "Eflâkî" adını almıştır.

- Sultan Veled'in oğlu Ulu Ârif Çelebi'ye intisâb ettiği için de "Ârifî" olarak anılır.
- Sanatçının elde bulunan çok az sayıdaki gazelinde Yûnus Emre'nin etkisi görülür. Ayrıca rubâîleri de vardır.

Eserleri

Menâkıbü'l-Ârifin: Sanatçıya ününü kazandıran, ayrıca kendisi hakkındaki pek çok bilgiyi edinebildiğimiz eserdir. Eser, Ulu Ârif Çelebi'nin isteği üzerine yazılmıştır. Farsçadır. 40 yıl gibi uzun bir sürede tamamlanan bu eser, Mevlevîlik tarihi açısından çok önemlidir. Başta Mevlânâ olmak üzere Mevlevî büyükleri ve tarikatı hakkında bilgi verir. Eser, XIII ve XIV. yüzyıl Anadolu'sunu her yönden yansıtmak bilgileri taşıması bakımından da önem taşır.

Ahmedî

- Asıl adı Tâceddin İbrâhîm bin Hızır'dır. Amasya'da doğduğu tahmin edilmektedir.
- İlk öğrenimini Anadolu'da yaptıktan sonra Mısır'a gitmiş ve öğrenimine orada devam etmiştir.
- Gazel, kasîde ve mesnevîleriyle divân şiirinin ilk büyük temsilcisidir.
- Kardeşi Hamzavî de bu dönemin önemli bir şairidir.
- Devrin diğer şairleri gibi dinî ilimler yanında tıp, astronomi, geometri de öğrenmiştir.
- Ayrıca iyi bir doktor, bilgin, hattat ve ressamdır.
- **Tasavvufu çok iyi bilmesine rağmen din dışı şiirler yazmıştır.**
- Döneminin Anadolu Türkçesini çok iyi kullanır.
- Şiirlerine Arapça ve Farsçadan unsurlar alırken milliliğini kaybetmez. Türkçeye ve Türklüğe dikkat eder. Türk edebiyatının kurucu şairlerindendir. Aşk ve şarap konulu lirik şiirleri vardır.
- Dönemin siyasi hayatıyla da yakından ilgilidir. "Vatan, fetih" konularına da şiirlerinde yer vermiştir. Hatta "vatan tutmak" tabiri divân şiirinde ilk defa Ahmedî'nin kaleminde hayat bulmuştur.
- Şiirlerinin en önemli özelliklerinden biri de kullandığı kelimelerdeki ses özellikleridir. Şiirde musikiye önem veren bir şairdir.
- Şiiriyle övünen, Salman ve Sa'dî'den üstün olduğunu düşünen Ahmedî, kendini devrinin Hassan'ı olarak görür.
- Mevlânâ, Yûnus Emre ve Gülşehrî'nin etkisinde şiirler yazmış olan Ahmedî; Şehzâde Cem, Ahmed Paşa, Bâkî, Fuzûlî ve Nedîm gibi şairleri etkilemiştir.
- Çok sayıda kasîde söylemiştir. Bursa için yazdığı kasîde, şehir kasîdesi türünün ilk örneğidir.
- Mevsimleri kasîdelerinde işlemesi bakımından da ilk olma özelliğine sahiptir.

Eserleri

İskendernâme: 10 bin beyitlik mesnevidir. İskender'in hayatı hakkında bilgiler bulunan büyük bir manzum hikâyesidir. Eserin sonuna Osmanlı padişahları ile ilgili bir bölüm eklenmiştir. Günümüze kalan ilk Osmanlı tarihî belgesidir. Nizâmî'nin İskendernâme'sine yazılan ilk naziredir.

Cemşid ü Hurşid: 5 bin beyitlik bir mesnevidir. Emir Süleyman'ın isteği üzerine yazılmış bir aşk hikâyesidir. Çin hükümdarının oğlu Cemşid'in, Rum Kayseri'nin kızı olan Hurşid'e aşkı anlatılır. Cemşid rüyasında gördüğü Hurşid'i bulmak üzere yola çıkar ve büyük mücaheleler sonucu ona ulaşır.

Tervihü'l-Ervâh: Mısır'da tıp eğitimi almış olan Ahmedî, bu eseri aruzun "mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün" kalıbıyla mesnevî tarzında yazmış ve I. Mehmed'e sunmuştur. Bursa'da yazılmış olan eser, mesnevî türünün geleneksel içeriğiyle (besmele, hamdele, salvele...) başladıktan sonra doğrudan tıpla ilgili ilk bölümünde anatomi, patoloji, farmakoloji ve temizlik gibi tıbbın farklı alan ve aşamalarına dair bilgilere yer vermektedir. Daha sonraki bölümde ise hastalıkların belirtileri ve tedavi yöntemleri üzerinde durulmuştur. Mevcut nüshalara göre 4.000 olarak tahmin edilen beyit sayısı, şairinin belirttiğine göre 10.100'dür. Ahmedî, eseri hazırlarken Enmüzcü'l-Tib, Mu'cez ve Havi gibi kaynaklardan yararlandığını da belirtmiştir.

Mirkatü'l-Edeb: Arapça-Farsça manzum bir sözlüktür. Eserin sonunda Mizânü'l-Edeb (Arapça sarf kurallarını anlatır.) ve Mi'yârü'l-Edeb (Arapça nahiv kurallarını anlatır.) adlı iki Farsça kasîde bulunmaktadır.

Esrarnâme Tercümesi: İranlı şair Attâr'dan yapılmış bir çeviridir. Bu eserden eski kaynaklarda söz edilmektedir. Eserden ilk söz eden kaynak Bursalı Mehmed Tahir'in "Osmanlı Müellifleri" adlı eseridir. Eserin bir başka Ahmedî'ye ait olduğu düşünülse de eserin dili tamamen Anadolu Türkçesidir ve Ahmedî'nin diğer eserlerine üslup bakımından çok benzemektedir. Bu nedenle, dinî-tasavvufî ve didaktik bir eser olan bu mesnevî tercümesinin Ahmedî'ye ait olduğu söylenebilir.

Divân: 1000 beyti aşan hacimli bir divândır. Eldeki dört nüshadan en eski tarihîlisi II. Murad adına yazılmıştır.

Ahmedî'nin Kasîde-i Sarsari Şerhi, Hayretü'l-Ukalâ ve Yûsuf u Züleyhâ gibi eserleri henüz gün ışığına çıkarılamamıştır.

Kadı Burhaneddin

- Kayseri kadısı Şemseddin Mehmed'in oğludur. İyi bir eğitim almıştır.
- İlk eğitiminin ardından Mısır, Şam ve Halep'te öğrenim görmüştür.

- 1381'de Sivas'ta tahta çıkmış, 18 yıl sultanlık yapmıştır.
- Akkoyunlu Devleti ile yaptığı savaşta esir düşmüş, 1399'da idam edilmiştir.
- Arapça, Farsça, Türkçe eserler yazmıştır.
- Azeri lehçesini kullanmıştır.
- Kaynaklardaki bilgilere göre çok enerjik bir yapıya sahip olan şair, savaştığı zamanlarda bile şiir yazmıştır.
- Aşk, yigittik, tasavvuf konularını ele almıştır.
- **Tuyuğ türünün kurucusu kabul edilir. Tuyuğların da sade bir dil vardır.**
- Anadolu Türk şiirinin kurucularındandır.
- Aruzu Türkçeye uyduran ilk şairlerdendir.

Eserleri

Türkçe Divân: Sanatçının en önemli eseridir. Eserin tek yazma nüshası British Library'de bulunmaktadır. Sanatçının şiirlerinden başka Arapça yazdığı **Tercih'üt-Tavzih** ve **İksirü's-saadât fi-esrârü'l-ibâdât** adlı dinî muhtevalı mensur iki eseri daha vardır.

Yûsuf-ı Meddah

- Kaynaklarda asıl adının Yûsuf olduğu ve gençliğini Azerbaycan'da geçirdiği yazılıdır.
- Meddahlık dâhil olmak üzere eğitimini tamamladıktan sonra Anadolu'ya geldiği bilinir.
- Eserlerini konuşma diline yakın bir Türkçe ile yazmıştır.
- **Türk edebiyatında dört mesnevî yazan ilk şairdir.**
- Tasvir yapmakta oldukça başarılıdır.
- Eserlerinde Mevlânâ ve Gülşehrî'nin etkisi görülür.

Eserleri

Varka ve Gülşah: 1742 beyit ve 6 meclisten oluşan eserin konu başlıkları Farsçadır. Eserin meclisler şeklinde yazılmış olması, meddah olan sanatçının, eserini meclislerde topluluk önünde okuduğunun göstergesidir.

Destan-ı İblis: 200 beyitlik eserde Hz. Muhammed ile İblis arasında geçen konuşma ile Peygamber'in ümmetine öğütleri anlatılır.

Hikâyet-i Kız ve Cühud: Yahudi ve Müslüman iki komşu arasında geçen bir konuşmadır. 200 beyittir.

Kadı ve Uğru Destanı: Eser, Harun Reşid zamanında bir kadı ile hırsız arasında yaşananları anlatır. 250 beyitten oluşur.

Elvan Çelebi

Aşık Paşa'nın oğludur. 1326'da ailesiyle birlikte Tanuközü köyüne yerleşmiş, babası öldükten sonra onun yerine geçerek babasının yolunda devam etmiştir.

Eserleri

Menâkıbü'l-Kudsiyye fi-Menâsibi'l-Ünsiyye: Mesnevî biçiminde yazılmış olan eser, edebiyatımızda "menâkıb" türünün ilk örneğidir. 2081 beyittir. Arapça ve Farsça tamlamalara çokça yer vermesi eserin dilini ağırlaştırmıştır. Döneminin olaylarına yer vermesi, Aşık Paşa ve soyu hakkında bilgiler vermesi bakımından tarih konusunda da kaynak bir eserdir.

Fahrî

- Asıl adı Yakub, lakabı ise Fahreddin'dir. Aydınoğulları sarayında bulunmuş olan şair, Hüsrev ü Şîrîn adlı eserini Aydınoğlu İsa Bey'in isteğiyle 1367'de yazmıştır. Şairin hayatıyla ilgili bilgiler bu kadarıyla sınırlıdır.

Eserleri

Hüsrev ü Şîrîn (İşknâme): Nizâmî'nin aynı adlı eserinden tercümedir. "Mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün" vezni ile yazılan eser 4683 beyittir. Eserin bölüm başlıkları Farsçadır.

Erzurumlu Mustafa Darîr

- Doğuştan kör olduğu için şiirlerinde "Darîr" mahlasını kullanmıştır.
- Arapça ve Farsça bilen sanatçı, İslamî ilimlere vakıf birisi olarak kadılık payesini almıştır.
- Mısır'da bulunduğu yıllarda Vâkıdî'nin Şam fetihlerini konu alan Fütûhu's-Şam adlı eserini tercüme edip Halep'te Emir Çolpan'a sunmuştur.
- XIV. yüzyılda Anadolu sahasında siyer yazan ilk sanatçıdır.

Eserleri

Kıssa-i Yûsuf (Yûsuf u Zeliha): "Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün" vezniyle yazılan ve 2126 beyit olan bu mesnevîde Hz. Yakub'un dilinden gazellere yer vermiştir.

Siretü'n-Nebî: Eseri Mısır'da Melik el-Mansur Ali'nin isteğiyle yazmıştır. Eser Mısır hükümdarı Barkuk'a sunulmuştur. Eserde yer alan manzum Mevlîd, Türk edebiyatında türünün ilk örneği olması bakımından önemlidir.

Yüz Hadis Tercümesi: Ele aldığı hadislerin konusuna göre dinî ve ahlâkî hikâyelere de yer verir.

Fütûhü's-Şam

C. XV. YÜZYILDA DİVÂN EDEBİYATI

Yüzyıla Genel Bir Bakış

- ✓ XV. yüzyılda, klasik Türk edebiyatı, şiir ve nesir alanında önemli ürünler vermiştir.
- ✓ Bu yüzyılda divân şairleri, eserlerine kendi kimliklerini katmaya başlamış ve çoğu, mahallî değerleri şiirlerine yansıtmıştır.
- ✓ Divân edebiyatı bu yüzyılda kendi kimliğini bulmaya başlamış, çeviri faaliyetleri devam etse de Türk edebiyatı tamamen çeviri edebiyatı olmaktan büyük ölçüde kurtulmuştur.

✓ XV. yüzyılda divân edebiyatının kendi kurallarıyla yerleştiği, şiir dilinin sağlam bir yapıya kavuşmaya başladığı ve şiirde önceki dönemlerde sık sık rastlanan aruz kusurlarının oldukça azaldığı görülür. Bu ilerlemenin sağlanmasında yüzyılın mesnevî ustası sayılan Şeyhî'nin, kasîde ustası Ahmed Paşa'nın ve gazelin tartışılmaz ismi Necâî Bey'in büyük payı vardır.

- ✓ Bu dönemde divân edebiyatının gelişmesi bakımından yüzyılın ortasında fethedilen İstanbul'da padişahların oluşturdukları edebî muhitlerin yanında, İstanbul dışında şehzâdelerin çevrelerinde oluşan edebî muhitlerin de önemli bir yeri vardır. Edime, Bursa, Kütahya, Amasya, Konya, Kastamonu gibi şehirlerde oluşturulan edebî muhitlerde klasik Türk edebiyatı açısından önemli birçok şair ve yazar yetişmiştir.
- ✓ XV. yüzyılda divân edebiyatının önemli gelişme sağlamasında padişahlarla şehzâdelerin şiirle yakından ilgilenmiş olmalarının da büyük payı vardır.
- ✓ Türk edebiyatında bilinen ilk nazîre mecmûası da bu dönemde derlenmiştir.
- ✓ Resmî inşâ dilinin oluşmaya başladığı XV. yüzyılda tarih yazıcılığı gelişmiş, mensur hikâye mecmûaları ortaya çıkmış, klasik aşk mesnevîlerinin yazımı devam etmiş ve önemli bilimsel eserler ortaya çıkarılmıştır.
- ✓ XV. yüzyıl divân edebiyatının en önemli eserleri Türkçe divânlardır. Bu yüzyılın divân sahibi şairleri Şeyhî, Ahmed Paşa, Necâî, Murâdî, Avnî, Adlî, Cem, Harfî, Zeynep Hatun, Mihrî Hatun, Ahmed-i Dâî, Cemâlî, Mesîhî, Hamdullah Hamdî ve Eşrefoğlu Rûmî'dir.
- ✓ Ayrıca Süleyman Çelebi, Le'âlî, Kabûlî, Nahîfî, Mehdî, Senâyî, Hayâtî, Çakerî, Âfitâbî, Hilâlî, Behîştî, Sun'î, Şemsî, Halvetî, Karamanî, İvaz Paşazâde Ataî, Hûfî, Karamanî Nizâmî, Kemâl-i Zerd, Melîhî, Kemâl-i Ümmî gibi isimler de XV. yüzyıl şairlerindendir.

- ✓ Sinan Paşa, Sûzî Çelebi, Gelibolulu Za'îfî, Sinoplu Safâî, Seyfî, Bihîştî Sinan Çelebi, Kâşîfî, Mercimek Ahmed, Kaygusuz Abdal, Amasyalı Hüseyin bin Ali, Ahmed-i Dâî, Bedr-i Dilşâd, Şirvanlı Mahmûd, Ahmed-i Bican, Küçük Abdal, Firdevsî-i Rûmî, Yahyâ bin Mehmed el-Kâtib, Şeyh Mahmûd bin Edhem, Mesihî, Yahşi Fakîh, Âşık Paşazâde, Neşrî, Oruç Bey, Kivâmî, Yazıcıoğlu Ali, Şirvanlı Mahmûd, Molla Lûtfî, Hasan Bayâtî, Mûsâ bin Mes'ûd gibi isimler ise XV. yüzyılın dikkat çeken nesir yazarlarıdır.

XV. Yüzyıl Dîvân Şiirinin Özellikleri

- ✓ XV. yüzyılda İstanbul; her taraftan şairlerin, yazarların, sanatçıların ve âlimlerin rağbet ettikleri büyük bir kültür merkezi hâline gelmişti. Doğal olarak dîvân şiiri de bu gelişmelerden payını almıştır.
- ✓ Bu yüzyılda dîvân şiirinin bütün kurallarıyla yerleştiği ve Türk şiirinin sonraki dönemlerde yetişen şairlerini de etkileyecek kadar önemli ve büyük şairlerinin yetiştiği görülmektedir.
- ✓ XV. yüzyıla gelindiğinde dîvân şiiri emekleme dönemini artık tamamlamış; kendi yoluna girmiştir. Birçok farklı nazım şekliyle yazılan şiirlerde eskisi kadar aruz kusuruna rastlanmıyor; İran etkisi devam etse de şairler, kendi hayal dünyalarını ve çevrelerinde olup biten mahallî gelişmeleri de şiirlerine yansıtıyorlardı.
- ✓ Dîvân edebiyatının bütün dönemlerinde olduğu gibi XV. yüzyılda da şiir, nesrin önünde yer almıştır. Ayrıca şiirde sanat kaygısı, toplumsal sorumluluk duygularının önüne geçmiştir.
- ✓ Önceki yüzyıllarda toplumsal endişelerle, halkı aydınlatmaya yönelik mesnevîler ağırlıklı biçimde tercih edilirken XV. yüzyılda şiir, kendi estetik kuralları ve ölçütleriyle değerlendirilmeye başlanmıştır. Bununla bağlantılı olarak, dönemin edebî ürünleri genel bir çerçevede değerlendirildiğinde, dîvânların diğer bütün nazım türlerinin önüne geçtiği görülmektedir.
- ✓ Önceki yüzyıllarda şair ve yazarlar, daha çok mesnevîleriyle tanınıyordu. XV. yüzyılda ise şairler daha çok şiir yeteneklerini ortaya koyacak dîvânları ile değerlendirilmiş ve dîvânlarında gösterdikleri başarı oranında değer bulmuşlardır.
- ✓ Siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel şartlar şiirlerin içeriği kadar dilini de etkilemiştir. Eskiden halkı aydınlatmaya odaklanmış şiirlerden tamamen estetik kaygılara yönelmeye başlandığı bu dönemde şiir diline Farsça ve Arapçadan yeni kelime, tamlama ve kuralların girdiği görülür.
- ✓ Aydın ve okuryazar nüfusun atması da şiir dilinde önceki dönemlere göre ağırlaşma yönünde bir değişimin meydana gelmesine neden olmuştur.

- ✓ Kısacası XV. yüzyılda dîvân şiiri, kurallarını oturtmuş, kendi ayakları üzerinde duracak düzeye ulaşmış ve Şeyhî, Ahmed Paşa, Necâtî gibi sonraki dönemde yetişecek şairleri etkileyerek kendi ustalarını yetiştirmeye başlamıştır.

XV. Yüzyıl Şairleri

Şeyhî

- İsmi kaynaklarda Yûsuf Sinâneddin olarak geçer. Germiyan'da doğmuştur.
- Kütahyalıdır ve çok iyi bir öğrenim görmüştür.
- İran'da tasavvuf, tıp ve edebiyat öğrenmiş, çok büyük bir göz hekimi olmuştur.
- Tabip olduğu için "Hekim Sinan" adıyla meşhurdur.
- Ankara'da Çelebi Sultan Mehmed'i tedavi etmiş, karşılığında Tokuzlar köyü şaire tımar olarak verilmiştir. Ünlü eseri Hamânme'yi bu köye giderken tımarın eski sahipleri tarafından soyulması üzerine yazmıştır.
- **Dîvân edebiyatını ana çizgileriyle gösteren ilk şair olduğu söylenebilir.**
- Anadolu sahasının kurucu şairlerinden olan Şeyhî, Necâtî, Fuzûlî ve Bâkî gibi pek çok şairi etkilemiştir.
- Hacı Bayram-ı Velî'ye intisâb etmiştir.
- Şiirlerinde yer yer tasavvufu da işlemiş ama asil ününü hiciv zekâsıyla kalem aldığı sosyal konulardaki başarılı eserleriyle sağlamıştır.
- Şeyhî, Anadolu sahasında din dışı şiirlerin gelişimine katkıda bulunmuştur.
- Sosyal hiciv yönüyle birkaç özgün şairden biridir.

Eserleri

Dîvân: Küçük hacimli bir dîvân sahibidir. Dîvân'ındaki gazellerde İran şairlerinden Sâvî ve Şirâzî'nin etkileri görülür.

Harnâme: 126 beyitlik bir mesnevîdir. Edebiyatımızdaki ilk fabldır. 29 beyitlik tevhit, naat ve padişahı övgü kısımlarından sonra asıl konuya geçilir. Eserde boynuz umarken kulaktan da olan eşek anlatılır. Padişahın aldığı tımarı almaya giderken tımarın eski sahipleri şairi döver, soyar. Şeyhî, padişaha hâlini arz etmek için bu eseri yazar. Padişah eseri okuyunca bu kişileri cezalandırır ve Şeyhî'ye yeni ihsanlarda bulunur. Şeyhî, bu mesnevîde elindekiyle yetinmeyen insanları yermiştir. "Eşek", burada sembolik bir karakterdir. Eser, dönemin sade Türkçesinin en iyi örneklerindendir.

Hüsrev ü Şîrin: 6944 beyitten oluşan bir mesnevîdir. II. Murad zamanında yazılmıştır. Eser, Türkçedeki Hüsrev ü Şîrin mesnevîlerinin en güzelidir. "Mefâ'ilün mefâ'ilün

fe'ülün" vezniyle yazılmıştır. Eser, Genceli Nizâmî'nin aynı adlı eserinin tercümesidir. Mesnevîde Ferhad'ın dilinden söylediği terci-i bend, dîvân şiiri tevhidlerinin en güzellerinden biridir.

Sasanî hükümdarı Hürmüz'ün oğlu Hüsrev, bir prenses olan Şîrin ve onun sevdiği Ferhad arasındaki olaylar anlatılır. Hüsrev, Şapur adlı yardımcısının desteğiyle Şîrin'in kendisine âşık olmasını sağlar. Ama Şîrin, usta bir mimar olan Ferhad ile tanışınca durum değişir. Hüsrev iki âşığın kavuşmaması için türlü işler çevirir. Ferhad'a "Bîsûtûn" adlı som kayadan bir dağı delip askerlerinin geçmesi için yol açarsa Şîrin'den vazgeçeceğini söyler. Ferhad, aşkı ile dağları deler ama Hüsrev sözünde durmaz. Eserin sonunda dağlarda olan Ferhad'a yalan haber ulaştıran Hüsrev, Şîrin'in öldüğüne onu inandırır. Bunun üzerine Ferhad kendini dağdan aşağıya atar. Hüsrev böylece Şîrin'e kavuşmasındaki en büyük engeli ortadan kaldırmış olur.

ÖABT Çıkış Soru

Türk edebiyatında fabl, mizah ve hiciv gibi türlerin önde gelen örneklerinden biri olan eserlerini II. Murat'a sunmuştur. Eser, şahsi yetenek ve yeterliklerini hesaba katmayan, başından büyük işlere girişenlerin hayatta düştükleri acıklı ve gülünç durumları alegorik bir tarzda anlatmaktadır.

Bu parçada sözü edilen eser ve yazarı aşağıdakilerin hangisinde birlikte verilmiştir?

- A) *Siham-ı Kaza* – Nefî
- B) *İşretname* – Revanî
- C) *Muradname* – Bedr-i Dilşâd
- D) *Garibname* – Âşık Paşa
- E) *Harnâme* – Şeyhî

Parçadaki "fabl, mizah, hiciv türlerinin önde gelen örneklerinden biri" ve "II. Murat'a sunmuştur" sözleri ipucu oluşturur ve eserin içeriğine ait bilgiler de dikkate alınarak Şeyhî'nin Harnâme'sine ulaşılır.

Cevap E

Necâtî

- Kimsesiz olduğu, çocuk yaşta Osmanlılara esir düştüğü, sonradan Müslüman olduğu, Edirneli bir hanım tarafından evlat edinilip yetiştirildiği kabul edilir.
- Kastamonu'da bulunduğu sıralarda meşhur "döne döne" redifli gazelini yazan Necâtî, şiirleriyle kısa sürede tanınmıştır.
- **Şeyhî ve Ahmed Paşa'dan sonra asrın en büyük şairidir.**

- **Türk şiirinin Osmanlı sahasında başlayan yeni ve büyük bir devresinin birinci halkası durumunda- dır.**
- Diliyle dikkat çeken sanatçı, halk Türkçesini başarıyla kullanmıştır.
- Şiir dilinde Ahmed-i Dâî'yi takip eden şair, hemen her gazelinde deyim ve atasözlerine yer vermiş ve bu yönü ile edebiyatımızda öncü olmuştur.
- Türkçenin sanat dili olması için çok çalışmış, İran şiirini taklit etmemiştir.
- Necâtî'nin manzumelerinde yer verdiği soru cümleleri, hitapları ve öğütleri, üslubunun öne çıkan özellikleridir.
- Şiirlerinde Türkçe atasözlerini bol bol kullanır. "Mesel-gü"lukta (atasözü söyleyiciliğinde) ün yapmıştır.
- Şiirinde devrindeki hadiseleri de konu alan şair, halk psikolojisine önem verir.

Eserleri

Dîvân: Necâtî'nin ahlâk, adalet ve sosyal konulara yer verdiği bir eseridir. Bugünkü bilgilere göre, Batı Türk edebiyatında, dîvânına dîbace (ön söz) yazan ilk şair de Necâtî'dir. Dîvân'ının asıl bölümü 650 parça şiiri ihtiva eden gazellerdir. Bu 650 gazel, Türk şiirinin XVI. yüzyıla girerken ortaya çıkan en güzel örnekleridir.

Necâtî'nin Münâzara-ı Gül ü Hüsrev adlı bir mesnevîsi ve başka eserleri olduğu tezkirelerde belirtilmişse de bu eserlerin hiçbirini bulamamıştır.

Ahmed Paşa

- Bursalı olarak tanınmasına karşın kimi kaynaklar Edirneli olduğunu belirtir.
- II. Murad'ın kazaskerlerinden Veliyüddin Efendi'nin oğludur.
- İyi bir medrese eğitimi görmüş; kadılık, müderrislik, yapmış, kazasker olmuştur.
- Fatih devrinin en büyük şairidir ve hayattayken "sultanü's-şu'arâ" unvanını kazanmıştır. Fatih Sultan Mehmed'in sohbet arkadaşı, hocası, veziridir. Ancak Fatih'in gazabına uğrayıp vezirlik rütbesi alınmış ve hapse atılmıştır. Hapiste öldürüleceğini düşünen şair, burada "Kerem" redifli 35 beyitlik kasidesini yazıp padişaha yollar. Bu kasideyle ölümden kurtulur. Ahmet Paşa'nın neden bu duruma düştüğü hakkında çok çeşitli rivayetler vardır. Bir iftiraya uğradığı düşünülmektedir.
- **Eserlerinde gündelik hayatın zevkini, beşerî aşkı işler. Tasavvuftan uzak bir şairdir.**

- Şiirlerinde sevgiliyi ve aşkı dile getiren Ahmed Paşa, devrin ince ve renkli hayallere sahip bir şairidir, tasvirleri canlıdır.
- Dili ve üslubu çok başarılıdır.
- **Nazireciliğin kurucusu sayılmaktadır.**
- **Tarih düşürme sanatını ilk işleyenlerdendir.**
- Ahmed Paşa, Câmî'ü'n-Nezâir'de şiirlerine en çok yer verilen şairlerin başında gelir.
- Tek eseri Türkçe Dîvân'ıdır.

Süleyman Çelebi

- İlk mevlid yazarlarından olan Süleyman Çelebi'nin hayatı hakkındaki bilgiler yetersizdir. Dedesi Şeyh Mahmud, Şeyh Edebalı'nın oğludur ve Orhan Gazi'nin de silah arkadaşısıdır.
- Süleyman Çelebi'nin Vesîletü'n-Necât adlı eserini 1409'da, 60-65 yaşlarında yazdığı tahmin edilir.
- 1400 yılında Ulu Câmî'de imamlık yapmıştır. Mezarı Bursa'da Çekirge Yolu üzerindedir.
- Eserlerinde devlet ricalinden kimseye yer vermeyen şair, Allah ve Peygamber sevgisiyle doludur.
- Vesîletü'n-Necât, Osmanlı coğrafyasında ortaya çıkmış ilk mevlid olarak kabul edilir.
- İmamlığı sırasında yazdığı Mevlid (Vesîletü'n-Necât) ile tanınmış ve bu eser yüzyıllarca okunmuştur.
- Eser, sanat gücünden çok samimi diliyle ve sadeliğiyle beğenilmiştir.

Eserleri

Vesîletü'n Necât: "Kurtuluş Yolu" anlamına gelen eser "Mevlid" olarak da bilinir. 800 beyit civarında bir mesnevidir. 6 bölümden oluşur.

Süleyman Çelebi eserini, Bursa'da imamlık yaptığı sırada İranlı bir vaizin Hz. Muhammed ile diğer peygamberler arasında hiçbir fark olmadığını söylemesi üzerine kaleme almıştır.

Mevlid;

- tevhid-münacat ve kitabın yazılış sebebi,
- âlemin yaratılmasının sebebi,
- Muhammed nurunun yaratılması ve Âdem'den başlayıp Hz. Muhammed'in alnında karar kılması,
- velâdet,
- Hz. Muhammed'in mucizeleri,
- mirac,
- Hz. Muhammed vasıfları ve Peygamber'in tebliğ vazifesini yerine getirmesi,

g) Peygamberin vefatı ve

h) kitabın sonu olmak üzere dokuz bölümdür.

Bu bölümlerin bazılarında ayrıca fasıllara yer verilmiştir. Bunların sayısı yediyi bulur. Ancak bazı nüshalarda on beşe kadar çıktığı da görülür. Mevlid'in en uzun kısmı, 145 beyitten oluşan "velâdet bölümü"dür.

Süleyman Çelebi, eserini kaleme alırken daha önce yazılmış dini-tasavvufî eserlerden büyük ölçüde faydalanmıştır. Aşık Paşa'nın Garibnâme'si, Kadı Darî'nin Siyer'i ve Ahmedî'nin İskendernâme'sinin Mevlid bölümü Süleyman Paşa'nın yararlandığı eserler arasında yer alır.

ÖZGİN ÇIKIŞ SORU

- Kur'an-ı Kerim'den sonra en çok okunan bu eser halk arasında Mevlit olarak bilinir.
- Mesnevi nazım şekliyle yazılmıştır.
- Asıl adı Vesîletü'n-Necât'tır.

Yukarıda özellikleri verilen eser, aşağıdaki şairlerden hangisine aittir?

- Kaygusuz Abdal
- Aşık Paşa
- Süleyman Çelebi
- Hacı Bayram Veli
- Aziz Mahmut Hüdayi

Çözüm

Hakkında bilgiler verilen eser, Süleyman Çelebi'nin Vesîletü'n-Necât adlı eseridir.

Cevap C

Ahmed-i Dâî

- XIV. yüzyılın sonu ile XV. yüzyılın başlarında yaşamıştır.
- Germiyan bölgesinin önde gelen şairlerindendir. Asıl adı Ahmed, mahlası ise Dâî'dir.
- Yıldırım Bayezid'in Kütahya valisi olmasından sonra Emir Süleyman'la yakınlaşmıştır. Çengnâme adlı eserini 1406 yılında Emir Süleyman'a sunmuştur.
- Çelebi Mehmed, şaire yakınlık göstermiş ve şehzâdesinin eğitimiyle sorumlu olmasını istemiştir. Dâî, Şehzâde Murad için Ukûdü'l-Cevâhir adlı eserini kaleme almıştır.
- Ayrıca I. Mehmed'e övgü olarak altı şiir ile bir mersiye yazmıştır.

Bursa'da adına cami, hamam ve mahalle bulunuyorsa da mezarının yeri belli değildir.

- Dâî'nin dili akıcı ve açık, ifadesi tok ve gürdür.
- Arapça, Farsça ve Türkçeye hâkim olan şair, mülema kasideler yazmıştır.
- Yûsuf Has Hacib'in yaptığı gibi hece ile aruzu yakınlaştırmıştır.
- **Türk edebiyatında ilk müstezat kasîde Dâî'ye aittir.**
- Şiirleri içerik ve yapı bakımından Şeyhoğlu Mustafa ile benzerlikler gösterir. Tasvir yönüyle Gülşehrî'ye benzer.
- **Çağatay Türkçesiyle de şiirler yazmıştır.**
- "Teressül" adlı eseri ile Türk edebiyatında ilk inşâ örneklerini yazan da Ahmed-i Dâî'dir.
- Sanatçının manzum ve mensur 17 eserinin varlığından söz edilmektedir.

Eserleri

Eserlerinden manzum olanlar; Türkçe Dîvân, Farsça Dîvân, Çengnâme, Ukûdü'l-Cevâhir (Farsça sözlük), Ebulleys-i Semerkandî Tefsirinin Mukaddimesi'nin Türkçe Çevirisi, Camasbnâme, Vasiyyet-i Nûşinrevân-ı Âdil be-Püsereş Hürmüz-i Tâcdâr tercümesi'dir.

Mu'tayebât: Müstakil bir eser olmayıp Türkçe Dîvân'ından seçilmiş 12 mizahî kıtadan oluşmaktadır.

Camasbnâme: İran şairlerinden Nâsir-ı Tûsî'nin gizli ilimlerden bahseden "yıldızname" türündeki otuz üç beyitlik aynı adlı mesnevisinin genişletilmiş tercümesidir.

Ukûdü'l-Cevâhir: Şairin II. Murad'ın şehzâdeliği sırasında ona Farsça öğretmek için yazdığı Farsça manzum bir sözlüktür.

Vasiyyet-i Nûşinrevân-ı Âdil be-Püsereş Hürmüz-i Tâcdâr: "Mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün" vezniyle ve mesnevi nazım şekliyle yazılmış, 115 beyitlik didaktik bir eserdir. Bu eser, aynı zamanda bir siyasetnâme özelliğine de sahiptir. Bu mesnevi, çocuklar muhatap alınarak yazılmış ilk nasihatnâme kabul edilir.

Dîvân: 21 kasîde, 6 terci'-i bend ve terkiib-i bend ile 304'ü gazel olmak üzere toplam 331 şiirden oluşur.

Çengnâme: 1446 beyitten oluşan eser "mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün" vezniyle yazılmıştır. Çengin 24 teli ve doğu musikisinin 24 makamından hareketle 24 bölüme ayrılmıştır. Sakinâme özellikleri de taşıyan bu romantik eser, ibret verici taraflarıyla didaktik özellikler de gösterir. Bir araya gelme (birlik, vahdet) konusunu işleyen tasavvufî ve sembolik bir eserdir.

Ebu'l-İsya-i Semerkandî Tefsiri Tercümesi: Ünlü müfessir Semerkandî'nin eserinin ilk tercümesi kabul edilir. Tercüme, Emir Süleyman adına yapılmıştır. Eser, tercüme edilirken başka kaynaklardan da yararlanılmıştır. Eserin ön sözü manzumdur.

Tezkîretü'l-Evliyâ Tercümesi: Aslı, Attâr'a ait olan bu eser, Farsçadan II. Murad adına tercüme edilmiştir.

Teressül: Türkçenin en eski inşâ kitabıdır. II. Murad adına yazılmıştır. Mektup türlerini, mektup yazma kurallarını öğreten kısa bir eserdir. Şehzâde Murad'ın yararlanması için yazılan bu eser daha sonra medreselerde okutulmuştur.

Tâbirnâme Tercümesi: Aslı Arapça bir rüya tabirleri kitabıdır. Dâî ise eseri Farsçadan tercüme etmiştir. Germiyan beyi II. Yakub adına tercüme edilmiştir.

Tıbb-ı Nebevî Tercümesi: Hz. Muhammed'in tıp ve sağlıkla ilgili öğütlerini içeren bu tercüme II. Murad adına yapılmıştır. Eserin orijinali Arapçadır.

Eşkâl-i Nâsir-ı Tûsî Tercümesi: Astronomi ve astroloji ile ilgili bir eserdir.

Miftâhü'l-Cenne: Dini-didaktik bir eserdir. Eserde şariat esaslarının öğretilmesi amaçlanmıştır. Arapçadan tercüme edilmiştir.

Vesîletü'l-Mülûk II Ehli's-Sülûk: Ayete'l-kürsi suresinin tefsiridir. Eserde Esma-i Hüsnâ'nın (Allah'ın 99 isminin) açıklandığı bir bölüm de bulunur.

Abdülvâsî Çelebi

- Amasya'da doğup büyümüş, Çelebi Mehmed'in hükümdar olmasından sonra Bursa'ya geçmiştir.
- Şiirlerinde "Kadioğlu" ve "Kadi" mahlaslarını kullanmıştır.

Eserleri

Halilnâme: Şair, eserinde şehzâdeler arasında geçen mücadeleleri "Der Vafı-i Ceng-i Sultân Muhammed bâ-Mûsâ" başlığı altında 192 beyitte anlatarak bir çeşit tarih yazmıştır. Dili açık ve anlaşılırdır. Eserinde sayısı 15'i bulan gazelleri de vardır. Halilnâme, Türk edebiyatında İbrahim Peygamber'in hayatının anlatıldığı tek eserdir. 3693 beyittir. Sanatçı, 1414'te yazdığı eserini Çelebi Mehmed'e sunmuştur. Eserin sonundaki "Tetimme-i Kelâm ve Hâtîme-i Kitâb" başlıklı bölümler ilahî hikâyelerin en güzel örneklerindendir.

Eserin sonunda yer alan 548 beyitlik Mi'râcnâme, müstakil bir eser olarak da kabul edilmektedir.

Adnî

- Fatih Dönemi sadrazamlarından Mahmud Paşa'nın mahlasıdır.
- Aslen Rumelili olan Mahmud Paşa, Edirne Sarayı'nda eğitilmiş, Fatih'in dikkatini çekmiş ve padişahla seferlere katılmıştır. Belgrad Muharasası'nda yararlılıklar gösteren Mahmud Paşa daha sonra vezir olmuştur. Amasra, Sinop ve Trabzon fetihlerinde bulunduğu

gibi, Sırbistan'ın ele geçmesinde büyük rol oynamış, ayrıca Bosna'yı fethetmiştir. Bu nedenle tarihlerde kendisinden "Bosna Fatih'i" diye söz edilir.

- Arapça, Farsça ve Sırpçanın yanı sıra Rumca da bilmektedir.
- Farsça ve Türkçe yazdığı şiirler ile tanınmıştır. Şiirleri oldukça düzgün ve başarılıdır.
- Mensur türlerde daha başarılı bir sanatçıdır.
- Karamanî Mehmed Paşa ve Kasım Paşa gibi âlim ve şairleri koruyup yetiştirmelerine katkı sağlamış ve onları devlet hizmetine yöneltmiştir.

Cemalî

- Şeyhî'nin yeğenidir.
- Şeyhî'nin Hüsrev ü Şîrîn adlı mesnevisine zeyl yazmıştır.
- Gülşen-i Uşşâk (Hümâ ve Hümâyûn) adlı mesnevisini 1446 yılında yazmıştır.
- Türk edebiyatında, Ahmed Paşa, Cem Sultan ve Karamanî Aynî ile birlikte manzum (ebcedle) tarih düşürmeyi başlatan şairlerden biridir. Ayrıca elif harfini ve noktalı harfleri kullanmadan gazeller yazması dikkat çeker.

Eserleri

Dîvân: Eserde yer alan şiirlerin bir kısmı yüzyılın ünlü şairleri Şeyhî, Ahmed Paşa ve Necâtî'nin şiirlerine naziredir.

Miftâhü'l-Ferec: Dinî konuda yazılmış bir eserdir. 1456 yılında Fatih Sultan Mehmed adına yazılmıştır.

Der-beyân-ı Meşakkat-i Sefer ü Zarûret ü Mülâzemet: Arnavutluk Seferi'ni anlatan 73 beyitlik bir mesnevidir.

Avnî

- Aynî mahlasıyla şiirler yazan Fatih Sultan Mehmed, Sultan II. Murad'ın oğludur. Edirne'de dünyaya gelmiştir.
- Çok iyi bir eğitim görmüştür. Arapça, Farsça, İtalyanca, Latince, Rumca, Slavca da dahil olmak üzere dokuz dil bildiği söylenir.
- Edebiyat dışında din felsefesi, coğrafya ve astronomiyle de ilgilenmiştir.
- Mısralarının dış güzelliğine dikkat etmiş, mazmûn ve mefhumları yerli yerince kullanmıştır.
- Sehi Bey'e göre sözleri merdâne, gazelleri âşıkane ve ders vericidir.

Eserleri

Dîvân: Eserde Fatih'in 70 şiiri vardır.

Melihî

- Tokat'ta doğan sanatçı, öğrenim için İran'a gitmiş, Molla Câmî ile sınıf arkadaşı olmuştur. İstanbul'un Fethi'nden sonra İstanbul'a dönmüş ve Fatih'in sohbetlerine katılmıştır.
- Döneminin şairleri arasında benzersizdir ve hikmetli söz söyleme konusunda öncüdür.
- Şiirleri rindâne ve âşıkânedir. Sade bir dil kullanmıştır.
- Bedî' ve beyân yönünden oldukça başarılı olan Melihî, şiirde Ahmed Paşa'nın hocasıdır.
- "Gönül" redifli murabbası devrinde çok beğenilmiştir. Aynı redifle Avnî, Ahmed Paşa, Rûşenî, Halîlî, Yakînî ve Eğridirli Hacı Kemâl nazîre şeklinde murabbalar yazmışlardır.
- Kendisini şaraba kaptıran Melihî, bu sebeple padişahın hizmetinden ve saraydan uzaklaştırılmıştır.
- Melihî'nin yaklaşık on şiiri Câmî'nin Nezâir'de yer alır.

Karamanî Nizâmî

- Konya'da doğup eğitimi gördükten sonra İran'a giderek eğitimine burada devam etmiştir.
- Karaman beyine kasîdeler sunmuş ve Sadrazam Mahmud Paşa'ya intisab etmiştir.
- Fatih'in çağrısına uyarak İstanbul'a giderken yolda ölmüştür.
- İran şairlerinden etkilenen Nizâmî, Hâfız-ı Şîrâzî'nin gazellerine nazîre ve tahmisler yazmıştır. Fatih Devri'nde başlayan nazîrecilik akımı içinde de önemli bir yeri vardır.
- Çok sayıda nazîresi olan şairin gazelleri de çok başarılıdır. Sanatçının birkaç müstehecn hicviyesi de vardır.

Eserleri

Dîvân: Genç yaşta ölen Nizâmî'nin elde bulunan eseri küçük bir Dîvân'dır.

Sarıca Kemal (Kemal-i Zerd)

- Bergamalıdır.
- Fatih'in sadrazamlarından Mahmud Paşa sanatçıyı, kölelerini okutması için hoca olarak tayin etmiştir. Kaynaklarda şairin Mahmud Paşa'ya yazdığı mersiyeleleri olduğu belirtilir.
- Gazel türünde oldukça başarılıdır.
- Sehi Bey, tezkîresinde sanatçının atasözlerini çok iyi kullandığını belirtir.
- Sanatçının sade bir dili vardır.

Eserleri

Belâgatnâme: Sarıca Kemal, Fazlullah b. Abdullah'ın hicrî VII. yüzyılda yazdığı Târihü'l-Mu'cem fi Âsâr-i Mülûkü'l-Acem adlı eserini Belâgatnâme adıyla Türkçeye çevirmiştir.

Dîvânçe: Şairin eldeki Dîvânçe'sinin iki nüshasında da sadece gazeller bulunmaktadır.

Selâtinâme: Manzum tarih türünde bir eserdir.

Zeynep Hatun

- Amasya veya Kastamonu'da doğduğu söylenir. Asıl adı Zeynünnisâ'dır.
- Kadı olan babası Karabelâi Mehmed Çelebi'den devrinin ilimlerini, Arapça ve Farsçayı öğrenen Zeynep Hanım, musikîde de bilgi sahibidir.
- Şiirde devrinin büyük şairlerine nazîreler yazacak kadar istidat sahibidir.

Eserleri

Dîvân: Türkçe, Arapça, Farsça gazel ve kasîdelerinden oluşan Dîvân'ını Fatih Sultan Mehmed'e sunmuştur. Ancak eser bugün elimizde yoktur. Tezkîrelerde ve mecmuâlarda şairin birkaç şiirine rastlanmaktadır.

Cem Sultan

- Edirne'de 23 Ocak 1459 tarihinde doğmuştur. 3 Mayıs 1481 tarihinde Fatih'in ölümü üzerine saltanat kavgalarına karışmıştır. Bazı adamlarının ihanetine uğrayan Cem Sultan, 25 Eylül 1481'de Kahire'ye gitmiştir. 1482'de Rodos'a, 1489'da Roma'ya ve 1495 yılında Napoli'ye giden Cem; 25 Şubat 1495'te Napoli'de vefat etmiştir.
- Tûrâbî, Aynî-i Tirmizi, Sirozlu Sa'dî, Haydar, Kandî, Sehâyi, La'îlî, Şâhidî, Şerifi-i Âmidî; Cem'in çevresinde bulunan şairlerdir. Tûrâbî, Cem'in hocası, Sâdî ise nişancısıdır. Şâhidî ve Haydar da defterdar olarak hizmetinde bulunmuşlardır. Bu şairler topluluğuna "Cem Şairleri" adı verilmiştir.
- Devrin şairleri arasında kendisini gösteren bir şahsiyettir.
- Şiirlerinde, üstad olarak benimsediği Ahmed Paşa'nın etkisi çok belirgindir. Birçok şiirini ona nazîre olarak yazmıştır.
- Fransa ve İtalya'da iken yazdığı şiirlerinde acılarını ve çaresizliğini samimi bir şekilde dile getirmiştir.
- Gazel, mesnevî ve muamma şairidir.

Eserleri

Sanatçının Türkçe ve Farsça Dîvân'ı dışında şu eserleri de vardır:

Cemşid ü Hurşid: Selmân-ı Saveci'nin aynı adı taşıyan mesnevisinin tercümesidir. Cem Sultan bu eserini, babası Fatih Sultan Mehmed için çevirmiştir.

Fâil-i Reyhân-ı Sultân Cem: 48 beyitlik küçük bir eserdir. Türkçe dîvânının sonunda yer alır.

Harimî

- II. Bayezid'in oğlu olan Şehzâde Korkud, şiirlerinde Harimî mahlasını kullanır.
- Orta derecede bir şairdir. Şiirlerinin dikkati çeken yanı sıra sade bir dil kullanmasıdır. Özellikle Farsça tamamları az kullanmıştır.
- Hâfız'a ve dönemin ünlü şairi Şeyhî'ye yazdığı nazîreleri vardır.
- Şehzâdeler arasında bilgi yönü en kuvvetli olanıdır. Çok iyi derecede Arapça ve İslam hukuku bilir. Kaynaklarda, döneminin âlimlerinden biri olduğu yazar.
- 1513'te kardeşi Yavuz tarafından boğdurularak öldürülmüştür. Dönemin şairlerinden Gazâlî, Korkud'un ölümü üzerine çok duygulu bir kıta yazmıştır.

Eserleri

Dîvân: Sanatçının elimizdeki en önemli eseridir.

Şairin Dîvân'ı dışında Pervâne Bey Mecmûası'nda yer alan şiirleri Arapça telif, eserleri, şerh ve hâşiyeleri de vardır.

Karamanî Aynî

- Şairliğinin yanında avâmîl, mantık, astronomi ve cibrîl ile uğraşmıştır.
- 41 muamma yazan Cem Sultan ile 136 muamması bulunan Aynî, Doğu Türkçesi ile muamma yazan şairlerin dışında, Anadolu'da ortaya çıkan Türk edebiyatı içinde bu türde ilk defa şiir yazan şairlerdendir.

Eserleri

Dîvân: Sanatçının bilinen tek eseridir.

Adlî

- 1447'de Dimetoka'da doğan ve 8. Osmanlı padişahı olan II. Bayezid, şiirde "Adlî" mahlasını kullanmıştır.
- II. Bayezid, hat sanatı ile uğraşmış; Farsça şiirler de yazmıştır.
- Tursun Bey'e Tarih-i Ebu'l-Fethî ve Kıvâmî'ye de Fetihnâme-i Sultan Mehmed adlı eseri yazdırmıştır.
- Hikmetli şiirler de yazan ve bu yönü ile babasına ve kardeşine göre üstün olan Adlî'nin yer yer orijinal ve kendine has söyleyişleri de görülür.
- Adlî'nin en önemli özelliği, beyitlerinde tenasüp sanatına en güzel şekilde yer vermesidir.
- Şiirinde yer yer deyimlere ve halk söyleyişlerine rastlanan ve tezatlı söyleyişleriyle dikkat çeken Adlî'nin Mîhrî Hatun üzerinde etkisi görülür.

- Daha çok 5 ve 7 beyitten oluşan gazeller yazmıştır. Bazı gazellerinde mahlasını sondan bir önceki beyitte kullanması dikkat çeker.
- II. Bayezid'in şehzâdeleri olan Ahmed, Korkud ve Selim'in (Yavuz) üçü de şairdir.
- II. Bayezid'in, kardeşi Cem ile mücadelesi sırasında birbirlerine söyledikleri beyitler ünlüdür.

Mihri Hatun

- 1460'lı yıllarda doğmuştur.
- Latîfî Tezkîresi'nde "Belâî" mahlasıyla şiirler yazan bir kadının kızı olduğu kayıtlıdır.
- Sinan Paşa'nın oğlu İskender Çelebi, Müeyyedzâde ve Güvâhî ile aralarında gönül bağı kurulduğundan söz edilir.
- Bütün ömrünü Amasya'da geçiren Mihri Hatun 1514 yılında vefat etmiştir.
- Şeyhî ve Ahmed-i Dâî'ye nazîreler yazmıştır. Özellikle Necâtî'nin etkisinde kalan Mihri Hatun, dil yönünden de bu şairi benimser. Ancak dili Necâtî'den daha sadedir.
- Güvâhî ile karşılıklı beyitler söylemiştir.
- Edebiyatımızda akrostiş şiiri başlatan şair olarak görülen Mihri Hatun, aruz veznine de hâkimdir.

Eserleri

Dîvân: 17 kasîde, 210 gazel, 1 müstezat, 9 murabba, 1 tahmis, 1 terci-i bend ve 12 küçük mesnevî olmak üzere toplam olarak 251 manzume bulunmaktadır.

Hamdullah Hamdî

- Akşemseddin'in oğlu olan Hamdullah Hamdî'nin XV. yüzyıl mesnevî şairleri içinde ayrı bir yeri vardır.

Eserleri

Dîvân

Hamse: Yûsuf u Züleyhâ, Leylâ ve Mecnûn, Mevlîd, Kiyafetnâme ve Tuhfetü'l-Uşşâk.

Yûsuf u Züleyhâ: Türk edebiyatında bu türde yazılan mesnevîlerin en güzelidir.

Kiyafetnâme: İnsanın fizikî yapısının karakteri ile ilişkisini anlatan eser, bu konuda yazılmış manzum ilk eserdir.

Tuhfetü'l-Uşşâk: Küçük bir aşk mesnevisidir.

Baba Yûsuf-ı Sivrihisarî

- Akşemseddin'in halifesidir.
- Hakkında pek çok menkıbe vardır.
- Şeyhoğlu ve İbn Şeyhî mahlaslarını kullanmaktadır.

Eserleri

Dîvân

Risâletü'n-Nûriyye

Tefsir

Mevhûb-ı Mahbûb: 7968 beyti bulan mesnevî ve Dîvân'ı şairin edebiyattaki kudretini gösteren eserleridir. Özellikle nasihat bakımından önemlidir.

Eşrefoğlu Rûmî

- Asıl adı Abdullah'tır. İyi bir öğrenim görmüştür.
- İznik'te doğan Eşrefoğlu Rûmî, Bursa'da Çelebi Sultan Mehmed Medresesi'nde okudu. Bayramîlik tarikatını yaymak için İznik'e geldi.
- Bursa'da Emir Süleyman'a hizmet etti ve onun tavsiyesi ile Hacı Bayram-ı Velî'ye mürid ve damat oldu.
- Sanatçı aynı zamanda Kadiriye tarikatının Eşrefiye kolunu kurmuştur.
- Dönemin tanınmış mutasavvıf şairlerinden biridir.
- Yûnus tarzında şiirleri ile tanınan, ilâhîler yazan bir şair olarak dikkat çeker.

Eserleri

Dîvân

Müzekki'n-Nûfûs

Kemal-i Ümmî (Ümmî Kemal)

- Asıl adı İsmail'dir. Kaynaklarda hakkında pek fazla bilgi yoktur. Kaynaklarda Karamanlı olduğu belirtilmiştir.
- Erzincanlı Şeyh Bahaeddin'in dervişidir.
- Özellikle ilâhîleri ile tanınan Kemal Ümmî, yalnız Anadolu'da değil Kırım, Kazan, Başkurt ve Özbek Türkleri arasında da bilinmektedir.
- Şiirleri dinî-ahlâkî öğütlerle doludur ve bazı şiirlerinde çok sade bir dil kullanır.

Eserleri

Dîvân: Gazel ve kasîde gibi bilinen nazım şekillerinin yanı sıra daha çok dinî içerikli münacât ve na'atlar yazmıştır.

Kırk Armağan: Öğretici yönü ağır basan bir eserdir. Dîvân'ında bulunan bu mesnevî, 200 beyit civarında tasavvufî ve alegorik bir eserdir. Peygamberlerin öğütlerini içeren bir çeşit kırk hadis olduğu da söylenebilir.

İbrahim Tennurî

- Akşemseddin'in öğrencilerinden olan İbrahim Tennurî de Fatih Devri'nde dikkat çeken tekke şairlerindendir.

Eserleri

Gülzâr-ı Ma'nevî: Akşemseddin'in işaretleriyle, Gülzâr-ı Ma'nevî adlı manzum eserini yazmıştır. Gülzâr-ı Ma'nevî kaynak itibarıyla Mevlânâ'nın Mesnevî'sine bağlıdır.

Nişancı (Karamanî) Mehmed Paşa

- "Nişânî" mahlasıyla şiirler söyleyen sanatçı Mevlânâ'nın torunudur. Çok iyi bir eğitim görmüştür.
- Dönemin şair sadrazamlarından olan sanatçı, sade bir dil ve açık bir üslup kullanmıştır.
- Orta dereceli bir şairdir.
- Risâleler yazmıştır.
- Fatih Kanunnâmesi'nin yazılması ve düzenlenmesiyle görevlendirilmiştir. Ayrıca Fatih'in Uzun Hasan'a yazdığı mektubu kaleme almasıyla şöhret kazanmıştır.

İvazpaşazâde Atâyî

- Asıl adı Âlî Çelebi'dir. Yıldırım'ın vezirlerinden İvaz Paşa'nın oğludur.
- Şiirlerinde Şeyhî'nin tarzını izlemiştir.
- Arapça, Farsça kelime ve tamlamaları şiirlerinde sıkça kullanmıştır.
- Sanatlı bir üslubu olan şair, samimi bir tavırla şiirlerini kaleme almıştır. Dilin âhengine ve şiir zevkine önem verir.
- Gazelde atasözlerini ilk kez kullanan şairdir.
- Gazel, kasîde ve tuyugları ile ünlüdür. En ünlü şiiri "güneş" redifli kasîdesidir. Ahmed Paşa'nın ünlü "Güneş kasîdesi Atâyî'ninkine nazîredir.

Mesihî

- II. Bayezid Dönemi'nin gözde şairlerindendir. Önce hat öğrenip usta bir hattat olmuş, sonra da Sadrazam Ali Paşa'nın dîvân kâtipliğini yapmıştır. Derbeler yaşıyışı nedeniyle mesleğini ihmal etmiş ve gözden düşmüştür.
- Necâtî'den sonraki ve Bâkî'den önceki dönemin en beğenilen şairlerindendir.
- Döneminin şiir anlayışına bağlı kalan lirik eserler vermiştir.
- İçten ve sade bir anlatımı tercih etmiştir.

Eserleri

Dîvân: Eserde daha çok rindâne ve âşıkâne edalı şiirler yer almaktadır.

Şehrengiz: Edebiyatımızda şehrengiz türünün ilk örneklerinden biridir.

Gül-i Sad-berg: 100 mektuptan oluşan mensur bir eserdir.

Hümmâmî

- II. Murad dönemi şairlerindendir.

Eserleri

Dîvân

Si-nâme: Hümmâmî-i Acem'in aynı adlı eserini Türkçeye çevirmiştir. Eser 30 manzum mektuptan oluşur. Tasavvufî aşkı işleyen bir mesnevîdir.

Bursalı Sâfî

- İran edebiyatını çok iyi bilen bir şairdir.
- Sultan II. Murad'a, Vezir Halil Paşa'ya ve Kazasker Velîyüddin Efendi'ye kasîdeler sunmuş ancak bu kişilerden beklediği ilgiyi görememiştir.

Yazıcıoğlu Mehmed

- Malkaralıdır. İran ve Orta Asya'da öğrenim görmüş daha sonra Gelibolu'ya yerleşmiştir.
- Döneminin en önemli mesnevî şairlerinden biridir.

Eserleri

Muhammediyye: Şair, Arapça mensur olarak yazdığı Megâribü'z-Zamân adlı eserini 1449 yılında Türkçe nazma çekerek II. Murad'a sunmuştur. 900 beyitten fazla olan Muhammediyye, Mevlîd ve Yûnus Dîvânı gibi bütün Türklüğü kucaklayan bir eserdir. Eserde evrenin yaratılışı, cennet ve cehennem, melekler, peygamberler, Hz. Muhammed'in hayatı, mucizeleri, kıyamet, ahiret gibi konularda bilgiler verilmiştir. Kasîde, müstezad, terki-i bend ve terci-i bendlerden oluşur. Dili Mevlîd kadar sade olmasa da çok okunmuş, esere şerh ve nazîreler yazılmıştır.

Şeyh Elvan-ı Şirâzî

- XV. yüzyılın mutasavvıf şairlerinden biridir. Hacı Bayram-ı Velî'ye intisâb etmiştir.
- Ataları Şirazlı olduğu için "Şirâzî" mahlasını kullanmıştır.

Eserleri

Gülşen-i Râz: Mahmud Şebusterî'nin eserinden tercümedir. Eserin aslı yaklaşık 1000 beyit iken Şirâzî'nin tercümesi 3000 beyit civarındadır. Bu nedenle telif bir eser olduğu söylenebilir. Dinî-tasavvufî bir eserdir. Eserde anlaşılır bir dil kullanılmıştır. Eser on beş soru ve on beş cevaptan oluşan on beş bölümden meydana gelmiştir.

Dede Ömer Rüşenî

- Aydınîlî divân ve mesnevî şairidir.
- Mevlânâ'dan etkilenmiş mutasavvıf bir şairdir.
- Halvetiye tarikatının Rüşeniye kolunu kurmuştur.

Eserleri

Divân: Orta hacimli bir eserdir.

Neynâme: Mevlânâ'nın Mesnevî'sindeki "ney"den etkilenerek yazdığı bir mesnevîdir.

Çobannâme: Mesnevî'deki Musa-çoban hikâyesinin genişletilmiş manzum bir çevirisidir.

Miskinnâme: Tasavvufî öğütler veren, dervişliğin faziletlerini anlatan didaktik bir mesnevîdir.

Âsâr-ı Aşk: Mesnevîleri ve divânından alınan seçme şiirler Âsâr-ı Aşk adıyla yayımlanmıştır.

Silsilenâme

Kalemnâme

Kıssanâme

Hatiboğlu

- Bahrü'l-Hakâyık, Letâifnâme ve Ferahnâme adlı eserleriyle bu yüzyılın önemli mesnevî şairlerinden biridir.

Eserleri

Bahrü'l-Hakâyık: 1465 beyitten oluşan ve "mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün" vezniyle yazılmış olan eser Hacı Bektaş-ı Velî'nin Arapça mensur Makalât'ının manzum bir çevirisidir.

Letâifnâme: Arapça mensur bir Sûre-i Mülk Şerhi'nin manzum tercümesidir.

Ferahnâme: Hatiboğlu'nun 1426'da yazıp II. Murad'a sunduğu Ferahnâme, konusu yüz hadis olan nasihat-nâme türünde dinî bir eserdir. "Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün" vezniyle yazılan mesnevî, 6000 beyittir.

- Asıl adı Ahmed Sinan'dır. İstanbul'un Fethi'nden sonra Fatih Sultan Mehmed tarafından şehre subaşı tayin edilen Karışturan Süleyman Bey'in oğludur. Doğum yeri ve tarihi belli değildir.
- Süleyman Bey oğlu Sinan Çelebi olarak tanınmıştır. Küçük yaşta babasını kaybetmesi üzerine saraya alınan Behiştî, II. Bayezid Han tarafından yetiştirilmiştir.
- Baba mesleğine yönelen Behiştî, eğitimi tamamlandıktan sonra sancakbeyi olmuştur. Kaynaklarda açıklıkla belirtilmeyen, padişaha karşı işlenmiş bir suçtan dolayı İran'a kaçmıştır. Burada Hüseyin Baykara, Ali

Şir Nevâî ve Molla Câmî'nin yanında bulunmuştur. Bunların aracılığı ile affedilerek ülkesine dönmüş ve eski vazifesine devam etmiştir. Vefat tarihi ve yeri kaynaklarda bildirilmemektedir.

- Lirik şiirlerinden, Behiştî'nin ince zevkli bir şair ve çağının önde gelen simalarından biri olduğu kolayca anlaşılmaktadır.

Eserleri

Hamse: Anadolu sahasında ilk hamse yazan Behiştî'dir. Hamsesinden bugün sadece Leyla vü Mecnûn elimizde. Diğerlerinin isimleri şöyledir: Vâmık u Azrâ, Yûsuf u Züleyhâ, Hüsn ü Nigâr ve Süheyl ü Nevbahâr.

Vekayinâme-i Behiştî: Tarih türünde bir eserdir.

Tâcizâde Ca'fer Çelebi

- XV. yüzyılın sonunda yaşamış mesnevî şairlerinden.
- II. Bayezid ve Yavuz dönemlerinde nişancı ve kazas-ker olmuştur.
- Daha çok nesir türündeki başarılarıyla tanınmıştır.

Eserleri

Divân

Hevesnâme: Sanatçının ünlü mesnevisidir. Fatih Dönemi'ni ve o zamanların İstanbul'unu anlatan orijinal bir eserdir.

Ali Şir Nevalî

- Büyük bir devlet adamı ve büyük bir edebiyatçıdır.
- Çağatay sahasının en büyük şairidir.
- Çok zengin, ihtişamlı bir hayatı vardır. Çevresinde bir edebiyat ortamı oluşturulmuştur.
- 1441'de Herat'ta doğmuştur. Gençliği Meşhed, Herat ve Semerkand'da geçmiştir. Hüseyin Baykara Herat'ı alınca 32 yıl onun yanında büyük görevlerde bulunmuştur.
- Duygulu bir ruh ve ince bir zekâyâ sahip olan şair eserlerinde bu özelliklerini birleştirmiştir.
- Arapça ve Farsçayı ana dili gibi bilir. Eserlerinde Çağatay lehçesini kullanmıştır.
- "Nevâî dili" diye anılan zengin bir söyleyiş oluşturmuştur.
- Divân şiirinin bütün vezinlerini, bütün şekillerini ve bilinen bütün konularını eserlerinde işlemiştir.
- Söz ve sanat oyunlarında ustadır.
- Tüm Türkleri dil ve kültür alanında tek çatı altında toplamaya çalışan bir dil milliyetçisidir.
- Türk edebiyatında ilk defa 5 mesnevîyi bir araya getirerek "hamse" yazan şairdir.

Eserleri

Sanatçının altı farklı divânı vardır:

Bedâ'iyü'l-Bidâye: Şairin Türkçe yazdığı en eski şiirlerini topladığı divânıdır.

Hazâ'inü'l-Ma'anî: Sanatçı bu divânını aşağıdaki dört divânı birleştirerek oluşturmuştur.

Garâ'ibü's-Sigâr: "Çocukluğun Gariplikleri" anlamını taşır.

Nevâdirü's-Şebâb: "Gençliğin Nadir Şiirleri" anlamındadır.

Bedâ'iyü'l-Vasat: Orta yaşlılığın güzelliklerini ihtiva eden şiirlerden oluşan divânıdır.

Fevâ'idü'l-Kiber: "Yaşlılığın Faydalı Şiirleri" anlamındadır.

Farsça Divân

Hamse: Nevâî'nin Hamse'si şu mesnevîlerden oluşmaktadır:

Hayretü'l Ebrâr

Ferhâd ü Şîrin

Leylâ vü Mecnûn

Seb'a-i Seyyâre

Sedd-i İskenderî

Lisânü't-Tayr: Attâr'ın Mantku't-Tayr'ının Çağataycaya çevirisidir. Eserin konusu, Attâr'ın eserinden alınmıştır ancak eser birçok ekleme ile telif bir eser görüntüsündedir.

Nesâyimü'l-Mahabbe min Şemâ'imü'l-Fütûvve: Molla Câmî'nin vâllilerin hayatını anlatan Neftâhü'l-Üns min Hazâretü'l-Kuds adlı eserinin Çağataycaya tercümesidir.

Mecâlisü'n-Nefâis: Türk edebiyatının ilk şuarâ tezkiresidir. 461 kişi tanıtılmıştır. Çağatay Türkçesiyle Semerkand'da Hüseyin Baykara adına yazılmıştır. Biyografik bir eser olarak hem önemli bir kaynaktır hem de daha sonraki yüzyıllarda yazılan tezkireler için iyi bir örnektir. 8 bölümden oluşan eserde her bölüme "meclis" adı verilmiştir.

I. Meclis, Nevâyî doğmadan önce yaşayan şairlere;

II. Meclis, Nevâyî'nin çocukluğunda ve gençliğinde tanıdığı fakat tezkire yazıldığında ölmüş olan şairlere;

III. Meclis, Nevâyî'nin çağdaşı olan şairlere;

IV. Meclis, bilgin şairlere;

V. Meclis, Horasanlı şair mirzalara ve hükümdar ailesi şairlerine;

VI. Meclis, Horasan dışında yaşayan bilim adamı ve şairlere;

VII. Meclis, sultan ve şehzâdelerden şair olanlara;

VIII. Meclis, dönemin padişahı Sultan Hüseyin Baykara'ya tahsis edilmiştir.

Hadîs-i Erba'in Tercümesi: Molla Câmî'nin kırk hadis kitabının dörtlükler hâlinde Çağataycaya çevirisidir.

Muhâkemetü'l-Lügatayn: Sanatçının Türk diline yaptığı

en büyük katkılardan biri de bu sözlüktür. Şair, bu eserinde Türkçenin Farsçadan üstün olduğunu kanıtlamayı amaçlamıştır. İki dili, özellikleri bakımından karşılaştırmıştır.

Mahbûbü'l-Kulûb: Sosyal konuları işleyen, ahlâk kitabı niteliği taşıyan bir eserdir. Eserde sanatçının kişisel özellikleriyle ilgili bilgiler de yer alır.

Mizânü'l-Evzân: "Ölçülerin Tartısı" anlamına gelir. Şiir ile ilgili teorik bilgiler veren bir eserdir. Türklerin kullandığı nazım biçimlerini içerir. Sanatçı, vezinlerden ve aruz kâlıplarından da bahsetmiştir.

Münşeât: Sanatçının mektuplarından oluşan bir eserdir.

Tarih-i Mülûk-ı Acem, Tarih-i Enbiyâ ve Hükemâ: Sanatçının tarih konulu eserleridir.

DİVÂN EDEBİYATINDA NAZİRE MECMÜALARI

Nazîre mecmûaları, edebiyat tarihimizin aydınlatılmasında çok önemli yeri olan kaynaklardır. Bu mecmûalar, şairlerin birbirlerine söyledikleri nazîreleri derleyen eserlerdir.

Nazîre mecmûalarının günümüze ulaştırdığı bilgiler şu şekilde sıralanabilir:

- ✓ Çeşitli dönemlerde rağbet gören şairler ve şiirleri
- ✓ Devir şairlerinin şiir anlayışları
- ✓ Şairlerin eğilimleri, zevkleri
- ✓ Kafiye, redif ve vezin tercihleri

Sunduğu bu bilgilerle nazîre mecmûaları tıpkı şair tezkireleri gibi önemli kaynaklardır. Ayrıca bu mecmûalar sayesinde adına kaynaklarda rastlanmayan bazı şairler edebiyat tarihimize kazandırılır ve divân sahibi şairlerin divânlarına girmemiş bazı şiirleri günümüze ulaşır.

Nazîre mecmûaları, ağırlıklı olarak derlendikleri dönemin şairlerine ait nazîreleri barındırarak belli bir dönemin panoramasını gözler önüne serer.

Bu mecmûaların edebiyatımızdaki ilk örneği Ömer bin Mezîd'in Mecmû'atü'n-Nezâ'ir'idir.

1. Ömer bin Mezîd / Mecmû'atü'n-Nezâir:

Eser, 1436-1437'de derlenmiştir. Ömer bin Mezîd, altı bahre ayırdığı şiirleri, uyak düzenine göre ayrıca sıralayıp düzene koymuştur. Eserde 84 şairin 397 şiiri bulunur. Kısa bir ön sözden sonra nazireler bölümü başlar. İlk şiirin şairi "çığır açıcı" sayılarak şiirlerine "Ahmedî râst", "Yahyâoglu râst", "Şeyhî râst" vb. başlıklar konmuştur. Nazire şiirlerde ise "Nazîre-i Sinân", "Nazîre-i Mukîmî", "Nazîre-i Nesîmî" gibi başlıklar görülmektedir.

2. XV. yüzyıla ait olup derleyeni bilinmeyen diğer bir nazire mecmûasını, Ahmet Mermer bulup bilim dünyasına tanıtmıştır. Eserde Şeyhî, Ahmed Paşa, Nizâmî, Visâlî, Atâî, Adnî ve Hafî'ye ait 213 şiir vardır. Bu şiirlerin 2'si murabba, diğerleri gazeldir.

Zemin şiirlerin başlıkları "Şeyhî râst", "Ahmed Paşa râst" şeklinde, nadiren de "Ahmed Paşa fermâyed", "Visâlî fermâyed" şeklindedir. Nazirelerde ise "Nazîre-i Visâlî", "Nazîre-i Ahmed Paşa" şeklindedir.

Bu mecmûanın baştan bir ortadan ise birkaç vараğı eksiktir. Tertip şekli ise diğer mecmûalara nazaran farklılık taşır. Diğerlerinde genellikle elifbâ sırası, kimi-lerinde "vezin, kafiye ve redif"lere göre bir diziliş vardır. Ancak bu mecmûada eskilerin zemin şiir dediği, kendisine nazire yazılan "model şiir" esasına göre bir sıralanış görülür.

Mecmûa, 7 bölüme ayrılmıştır. Birinci, ikinci ve üçüncü bölümlerde Şeyhî'ye, dördüncü ve beşinci bölümlerde Ahmed Paşa'ya, altıncı bölümde Karamanî Nizâmî'ye, yedinci ve son bölümde ise Atâî'ye yazılan nazireler yer alır.

3. Eğridirli Hacı Kemâl / Câmî'ü'n-Nezâir

1512-1513 tarihinde derlenmiştir. 496 yaprakтан oluşmaktadır. Derleyicinin kendisiyle birlikte 266 şairin şiirleri bulunur. Eğridirli Hacı Kemâl'in ön sözde belirttiğine göre eserde 3140 şiir vardır. Eserde zemin şiirler ile nazirelerin sıralanış sistemi Mecma'ü'n-Nezâir'de olduğu gibidir. Ancak burada vezinlere göre bir sıralama yoktur. Şiirlere nazım biçimlerine dikkat edilmeden karışık şekilde yer verilmiştir.

Zemin şiirler "Mün Kelâmı Ahmedî", nazireler ise "Nazîre-i Şeyhî" veya "Nazîre-i Şeyhî râst" başlıkları ile verilmiştir.

4. Edirneli Nazmî / Mecma'ü'n-Nezâir

Eser, 1524'te derlenmiştir. En çok beğenilen, tanınan ve yaygınlaşan nazire mecmûasıdır. Eserde 360'ın üzerinde şairin 5527 şiiri bulunur. Eser, divânlarda olduğu gibi, kafiye-lerin son harfine göre "elifbâ" sırasıyla tertip edilmiştir. Ayrıca her harfi kendi içinde kafiye ve rediflere göre alfabetik olarak sıralanmıştır.

Her harfin başlangıcında o harfin adı "harfî'l-elif", "harfî'l-bâ" şeklinde yazılmış, ardından Farsça başlıklarla o bahrin adı ve taktî'i verilmiştir. Bu başlıklardan sonra "Ez-ân-ı Ahmed Paşa", "Ez-ân-ı Neşâtî" başlıklarıyla zemin şiirler; "Nazîre-i Melîhî", "Nazîre-i Ulvî" başlıklarıyla nazireler sıralanmıştır.

5. Pervâne Bey / Pervâne Bey Mecmûası

XVI. yüzyılda nazire mecmûası derleyenlerden biri olan Pervâne Bey, Kanunî'nin bendelerindendir. Eser 1560-1561 tarihinde derlenmiştir. 641 varaktan oluşmaktadır.

6. Budinli Hisâlî / Matâlî'ü'n-Nezâir

Diğerlerinden farklı olan bu mecmûa, XVII. yüzyılda yazılmıştır. Farklılığı, şiirlerin sadece matla beyitlerine yer verilmesinden kaynaklanır. Eserin adı da bunu göstermektedir.

Eserde Hisâlî'nin kendi matlaları da bulunur. Eser, vezin ve kafiye-lere göre sıralanmıştır.

ÖYABT Çıkış Soru

Nazire, genellikle bir şairin başka bir şairin şiirine aynı vezin ve kafiye-ye yazdığı şiirlerin adıdır. Şair, tanzir ettiği şiirin daha güzelini veya benzerini ortaya koyma iddiasını taşır. Bu tür şiirleri bir araya toplayan nazire mecmuaları edebiyat tarihi açısından önemli birer kaynaktır.

Aşağıdaki eserlerden hangisi bu nazire mecmualarından biri değildir?

- A) Pervane Bey Mecmuası
- B) Camî'ü'n-Nezair
- C) Mecmû'atü'n-Nezair
- D) Mecma'u'n-Nezair
- E) Münşeat Mecmuası

Çözüm

A, B, C ve D seçeneklerinde verilen eserler divân edebiyatındaki nazire mecmûası örnekleridir. Ancak münşeat mecmuaları düzyazıların bir araya getirildiği eserlerdir.

Cevap E

D. XVI. YÜZYILDA DİVÂN EDEBİYATI

Yüzyıla Genel Bir Bakış

- ✓ Divân edebiyatı, XVI. yüzyılda en zengin ve en görkemli dönemini yaşamıştır.
- ✓ Osmanlı Devleti'nin gücünün doruğunda olduğu bu dönemde İstanbul, tam bir kültür merkezidir. Osmanlı Devleti'nin farklı bölgelerinden ve komşu ülkelerden pek çok şair, yazar, âlim, mutasavvîf, musikîşinas, hattat vb. her yönüyle cazip olan bu kültür merkezine akın etmiştir.
- ✓ Diğer taraftan Edirne, Bursa, Kütahya, Amasya, Manisa, Trabzon gibi İstanbul dışında kalan daha birçok şehir de edebî ve kültürel faaliyetlerin yoğun biçimde gerçekleştirildiği sanat ve edebiyat merkezleridir.

Bu yüzyılda klasik Türk edebiyatı; Fuzûlî, Bâkî, Nevî, Zâtî, Hayâlî, Taşlıcalı Yahyâ Bey, Kemal Paşazâde, Lâmi'î Çelebi, Gelibolulu Âlî gibi çok büyük isimleri yetiştirmiştir. Bu isimler sadece İstanbul'da değil, bütün Türk dünyasında tanınmış ve şiir ve nesir alanında çok büyük ürünler vermiştir.

- ✓ Bu dönemde divân şairleri, kendi şiir anlayışları ve hayata bakış açıları doğrultusunda yazmaya başlamıştır. Bu şairlerden biri olan Fuzûlî, Türkçe Divân'ı ve Leylâ vü Mecnûn mesnevîsi sayesinde Türk dünyasını ve XVI. yüzyılı da aşarak büyük bir üne kavuşmuş ve izinden yürüyen birçok şairin ortaya çıkmasını sağlayacak ölçüde etkili olmuştur.
- ✓ Kanunî'nin himâyesindeki İstanbul şairlerinden biri olan Bâkî de divân edebiyatının büyük sanatçılarından biridir.
- ✓ Devletin sağladığı huzur ve güven ortamında yerleşik hayatın halk tarafından iyice benimsenmesiyle birlikte edebiyatta şehir duygusu gelişmiş; kazanılan zafer ve sağlanan ilerlemelerle birlikte fetihnâmeler ve tarihler büyük ilgi görmüştür. Bu fetihnâme ve tarihlerle birlikte divân nesrinde de önemli gelişmeler görülmüştür.
- ✓ Divân edebiyatı, bu dönemde bütün kuralları ve kuramlarıyla birlikte asıl mecrasını bulmuş; klasik olmanın gerektirdiği bütün ölçütlere sahip hâle gelmiştir.
- ✓ Şiir dilinde aruz kusurları ortadan kalkmış; nazım şekillerinin geleneksel özellikleri de iyice yerleşmiştir. Başta kasîde, gazel, mesnevî olmak üzere birçok nazım şeklinin en klasik örnekleri de bu yüzyılda verilmiştir.
- ✓ Şiir estetiği son derece gelişmiş; sanat endişesi şairlerin temel hareket noktası hâline gelmiştir.

✓ XVI. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin başında bulunmuş olan II. Bâyezîd (Adlî), Yavuz Sultan Selim (Selîmî), Kanunî Sultan Süleyman (Muhîbbî, Muhibb, Meftûnî, Âcizî), İkinci Selim (Selîm, Selîmî, Sarı, Tâlibî), III. Murâd (Murâd, Murâdî), III. Mehmed (Adnî) dönemin "sultan şairleri" olarak divân şiirinin gelişmesine büyük katkı sağlamışlardır.

- ✓ Şehzâde Bâyezîd (Şâhî), Şehzâde Mehmed (Mehmed), Şehzâde Mustafa (Muhlis, Muhlisî, Mustafa), Şehzâde Cihangîr (Cihangîr, Şemsî, Za'îfî) de bu yüzyılın şehzâde şairleri olarak dikkat çekmektedir.
- ✓ XVI. yüzyılın divân şiiri açısından tam anlamıyla bir zirve hâline gelmesini sağlayanlar arasında Bağdadlı Rûhî, Âgehî, Hubbî Hatun, Lâmi'î Çelebi, Celîlî, Mu'îdî, Figânî, Basîrî, Revânî, Gelibolulu Âlî, Kemal Paşazâde, Âhî, Nihânî, Behîştî, Tâlî'î, Şerîfî, Amrî, Revânî, Hayretî, Me'âlî, Usûlî, İshak Çelebi, Şâhidî, Nazmî, Za'îfî, Âşık Çelebi, Ubeydî, Emrî, Helâkî, Rahmî, Makâlî, Âzerî, Şem'î, Kabûlî, Meylî, Vassî, Gazâyî, Mostarî Ziyâ'î, Şâhî, Enverî gibi isimleri de saymak gerekir.

Türkî-i Basîf

- ✓ XV. yüzyılın ortalarında Osmanlı Devleti'nin genişlemesi ve siyasî birliğinin kurulması sonucu dilde de büyük bir ilerleme kaydedilmiş ve Türkçe bir ilim ve edebiyat dili hâline gelmiştir.
- ✓ Ancak Arap ve Fars kültürlerinin imparatorlukta kültür merkezlerinde önem kazanması ve divân edebiyatının kuvvetle gelişmesi, millî dil ve kültürümüzde büyük değişikliklere neden oldu. Türkçedeki Arapça ve Farsça kelime ve tamlamalar giderek artmaya ve dilimizi kuşatmaya başladı.
- ✓ Bunun üzerine dilde bir milliyetçilik hareketi başladı. Aruz vezniyle ve divân edebiyatı nazım şekilleriyle fakat sadece Türkçe kelimelerle, hatta yalnızca Türkçe benzetmelerle şiir yazmak şeklinde gelişen bu harekete "Türkî-i Basîf (Sade Türkçe) Cereyanı" adı verilir.
- ✓ Bu hareket XV. ve XVI. yüzyıllarda Arapça ve Farsçanın Türkçeyi kuşatmasına karşı Türk dilini savunmak ve Türkçe kelimelerle de aruz ölçüsüyle şiirler yazabileceğini göstermek amacı taşımaktadır.

- ✓ **Türkî-i Basit hareketinin ilk temsilcisi XV. yüzyıl sonlarında yaşayan Aydınî Visalî'dir.** Visalî'nin bu akıma dahil edilmesi hatta akımın ilk temsilci sayılması, tezkirelerde kendisiyle ilgili yazılanlardan kaynaklanır. Halbuki, tezkire yazarları onun sade Türkçeyle yazdığı konusunda herhangi bir şey söylemezler. Ancak, etrafında şiir yazan hemen herkesin şiirindeki edebî sanat kusurlarını bulup söyleyecek kadar şiir bilgisi olan Visalî'nin şiirlerini bu bilgisine oranla başarısız olarak değerlendirdiler.
- ✓ Tezkire yazarlarının söylediklerinden anlaşılan Visalî'nin sade Türkçe yazmayı tercih ettiği değil, şairlik yeteneğinin olmayışındır. Tezkire yazarı Latîfî, Visalî'den örnek verirken seçtiği şiiri tanıtmak için bu sanatlı şiir onun icadidir ve ilk kez onun tarafından yazılmıştır, der.
- ✓ **Türkî-i Basit'in XVI. yüzyılda iki önemli temsilcisi vardır: Tatavlı Mahremî ve Edirneli Nazmî.**

XVI. Yüzyıl Şairleri

Tatavlı Mahremî

- Mahremî, Galata'da yaklaşık yirmi yıl naiblik ve kâtiplik görevinde bulunmuştur.
- Kaynaklarda "şuh tabiatlı ve erbab-ı lütfun hemdemi" diye sanatından övgüyle bahsedilen bir kişiliğe sahiptir.
- Fuat Köprülü Mahremî'yi "Türkî-i Basit" ile yazdığı şiirlerinden dolayı "millî dil ve edebiyat" akımının ve "mahallîleşme" hareketinin öncülerinden biri olarak kabul eder.

Eserleri

Şehnâme: 12.280 beyitten oluşan mesnevî tarzında bir eserdir.

Basitnâme: Sanatçının söz ve benzetmeleri tamamen Türkçe olan, içinde Arapça ve Farsça ibare bulunmayan "Basitnâme" adlı bir eserinin olduğunu Âşık Çelebi belirtmektedir. Ancak bu eser henüz ele geçmiştir değildir, konusu da tam olarak bilinmemektedir. Âşık Çelebi, Basitnâme'den örnek olarak;

Gördüm segirtir ol elâ gözlü geyik gibi
Düştüm saçı tuzağına bön üveyik gibi

beytini zikretmektedir.

Tatavlı Mahremî'nin bu eserine, tezkire yazarlarınca Basitnâme adının verilmesi, eserin sade bir Türkçe ile yazılmış olmasından kaynaklanır. Hatta Mahremî'nin Türk zevkine, Türk dilinin dehasına uygun bir eser yazmasına kayıtsız kalmışlar ve bunun hakkında aydınlatıcı bilgi vermemişlerdir. Bu yüzden eserin mahiyeti hakkında yukarıdaki beyitten başka açıklayıcı bilgi yoktur.

Süleymannâme: Mahremî'nin Yavuz Sultan Selim'in tahta çıkışından Kanunî Sultan Süleyman'ın Belgrad ve Rodos seferlerine kadar geçen süredeki tarihî olayları anlattığı eseridir.

Tarabü'l-Mecâlis: Seyyid el-Hüseyn'in aynı isimli ahlâk ve öğüt kitabını tercüme etmiştir.

Mecma'ü'l-Letâ'if

Fetihnâme-i Ungürüs

Şütürnâme

Edirneli Nazmî

- XVI. yüzyılda Türkî-i Basit hareketinin en güçlü temsilcisi Edirneli Nazmî'dir.
- Asıl adı Mehmet olan Nazmî, Edirne'de doğmuştur.
- Hayatı hakkında kaynaklarda yeterli bilgi yoktur. Tezkirelerde "kuloğlu" zümresinden gösterildiğine bakılacak olursa bir Yeniçeri çocuğu olduğu söylenebilir. Kanunî döneminde silahtar bölükbaşısı olmuştur.
- Dîvân sahibi bir şair olarak tanınır.
- Doğum tarihi belli olmamakla birlikte, Dîvân'ında, Yavuz Sultan Selim'in İran ve Mısır seferlerinde orduda bulunduğunu ifade eden bir kısım manzumeler yer almaktadır. Bu ifadelerle bakarak sanatçının XV. yüzyılın sonlarında doğduğunu söylemek mümkündür. Yavuz Sultan Selim'in İran ve Mısır seferlerine katılmış;

Yine geldik Süleymân-ı zamanın

Bu gün sultanımız sahib-kırânın

Bile itdüm varup ekser gazasın

Nice kez kulluğun kıldum edasın

beyitleriyle Kanunî Sultan Süleyman'ın da birçok seferinde hazır bulunduğunu ifade etmiştir.

Eserleri

Dîvân

Mecma'u'n-Nezâir: Sanatçının yazdığı nazîre mecmuâsıdır.

Pendnâme: Attâr'ın Pendnâme'sinin manzum olarak Türkçeye tercümesidir.

Fuzûlî

- Dîvân edebiyatının en büyük şairlerindendir.
- Bağdat dolaylarındaki Kerbelâ veya Hille'de doğduğu sanılmaktadır.
- Asıl adı Mehmed'dir. Babası Süleyman, bir müftüdür.
- Yazdığı güzel şiirlerin kendi mahlasıyla aynı mahlaslı şairlere atfedildiğini görünce, kimsenin almaya cesaret edemeyeceği "lüzumsuz, beyhûde" anlamına gelen "Fuzûlî" mahlasını seçer.
- Hayatının hiçbir döneminde layık olduğu değeri görmemiştir. Çoğu zaman yoksullukla mücadele etmiştir. bunu zaman zaman kendisi de şiirlerinde dile getirir:

Ne yanar kimse bana âteş-i dilden özge

Ne açar kimse kapım bâd-ı sabâdan gayri

- "Molla" adıyla anılan sanatçı iyi bir eğitim görmüştür. Kelam ilminde eser verecek kadar İslam felsefesinde derinleşmiştir.
- Hayatı Bağdat ve Kerbelâ çevresinde geçer. Bu diyarların asırlarca içinde bulunduğu acı ve ıstırapla yoğrulmuş, şiirlerinde de bu duygu atmosferini yansıtmıştır.
- **İstanbul'dan uzak kalması nedeniyle şair tezkirelerinde adına Fuzûlî'nin pek rastlanmaz.**
- Necef'teki Hz. Ali Türbesi'nde türbedarlık yaptığını sandığımız Fuzûlî, ölümüne dek bu çevrede yaşamış olmalıdır.
- **"Şiir, kaynağı Tanrı sanatında bulunan bir marifettir. İlimsiz şiir, temelsiz duvar gibidir." sözleriyle Fuzûlî, şiirin doğuştan gelen bir yetenek olduğunu ve ilimle duygunun şiirde iç içe bulunduğunu anlatmıştır.**
- Şiirlerin konusu aşk, ıstırap, rindlik, vefâ ve tasavvufur.
- Şiirlerinde asla gözden düşmeyecek evrensel temaları işlemiştir.
- Fuzûlî'de beşerî aşk, ilahî aşka giden ilk basamaktır. Acı ve ıstırap onu mutlu edecek en önemli duygudur. Acılarından kurtulduğunda çölde susuz kalmış gibi olacağını bilir.
- **"Aşk imiş her ne var âlemden" dizesiyle aşkın bir durum değil, varlık sebebi olduğunu ifade eder.**
- Eserlerini Azeri Türkçesiyle yazmıştır. Halk Türkçesini çok iyi bilen şair Türkçeyi şuurlu bir Türkçecilik derecesine ulaştırır.
- Türkçe ve Farsça dîvânlarının dibâcelerinde şiir hakkındaki görüşlerini ortaya koymuştur.
- Şiirlerinde okuyucuyla bütünleşen ve okurları etkisi altına alan yalın, içten bir söyleyiş vardır.
- Şiirleri, duyguları en ince ayrıntılarına kadar ifade eder. Sözcüklerin çağrışım gücüne inanır ve çok anlamlı kelimeleri sıklıkla kullanır.

- Gazellerinde sadelik ve halk zevkleri, kasidelerinde ise düşünce ve belagat öne çıkar. Coşkusunu gazellerinde, bilgin tavrını ise kasidelerinde ortaya koyar.
- Fuzûlî'nin şiiri Türkçenin aruza uyum sürecindeki önemli aşamalardan biridir.
- Şiirlerinde imâle ve zihaf gibi aruz kusurları yok edecek kadar azdır.

Eserleri

Dîvân: Türkçe, Farsça, Arapça olmak üzere üç dîvânı vardır.

Fuzûlî asıl şöhretini ve etkisini Türkçe Dîvân'ı ile sağlamıştır. Türkçe Dîvân'ı mensur bir mukaddime ile başlar. 42 kasîde vardır. Dîvân'daki kasîdelerden en meşhuru "Su" redifli naattır. Eserde 300'den fazla gazel yer alır. Musammatlar bölümü, ruba'iler ve kıt'alar yer alır.

Fuzûlî'nin Farsça Dîvân'ı Türkçe Dîvân'ından daha hacimlidir. Diğer nazım şekilleri ve türlerinin yanında 49 kasîde ve 410 gazel ihtiva eden bir eserdir. Bağdad'ın fethinden önce yazıp İstanbul'a gönderdiği ve Enisü'l-Kalb adını verdiği kasîdede Fuzûlî Sultan Süleyman'dan burayı fethetmesini beklediğini belirtir. Üslup ve muhteva olarak bu Farsça şiirler de Türkçelerine benzemektedir.

Fuzûlî'nin Arapça Dîvânçe'si sanatçının 12 kasîdesini ihtiva eden eseridir.

Su Kasîdesi: Nat türündedir. Peygamber efendimizi anlatır. Aliterasyonlarla yüklü bu eşsiz eserde "su" Peygamberimizi sembolize eder.

Leylâ vü Mecnûn: Türk edebiyatının en güzel mesnevîsi kabul edilir. Aşk ve ıstırap anlatılır. 3000 beyitten fazla olan bu mesnevîyi sanatçı, 1535 yılında tamamlamış ve Osmanlı Bağdad valisi Veys Bey'e takdim etmiştir. Bir Kanunî medhiyesi de ihtiva eden ve ilahî bir aşkı konu alan bu eser, türünün ve Türk edebiyatının şaheserleri arasındadır.

Şikâyetnâme: Kendisine bağlanan 9 akçelik maaşı alamaması sonucu yazdığı şikâyet mektubudur.

Heft Câm (Sâkinâme): Bir sâkinâmedir. Yedi kadehin neşesini anlatan 327 beyitlik Farsça bir mesnevîdir. İçkiden, sâkiden bahseden; neyle, defle, çengle, udla vb. münazaralar bulunan bu eser temsili (alegorik) ve tasavvufidir.

Beng ü Bâde: Esrar ile şarap arasındaki savaş hikâye eden 540 beyitlik Türkçe münazara türünden bir mesnevîdir. Eser Şah İsmail'e ithaf edilmiştir.

Rind ü Zâhid: Rind ile zâhid arasındaki konuşmaları anlatan mensur bir risâledir. Temsili olarak baba ile oğul arasında, batin ile zahir ilimlerin münazarası olan manzum-mensur karışık, Farsça bir eserdir.

Sihhat ü Maraz (Sihhat ve Hastalık): "Hüsni ü Aşk" veya "Rûh u Aşk" da denilen Farsça mensur bir eserdir. Tasavvufî mahiyetteki bu eserde ruhun beden ülkesindeki seyahati anlatılır.

Hadikat'üs-Süeda: Fuzûlî'nin mensur eserlerinin en önemlisi ve en meşhurdur. Eserde Kerbelâ olayı anlatılır. Yer yer manzum parçalarla süslenmiş mensur bir eserdir. Eser, Hüseyin Vaiz Kâşî'nin "Ravzatü's-Şühedâ" adlı eserinden yararlanılarak yazılmış olsa da ondan daha başarıldır.

Hadis-i Erbain Tercümesi: Kırk hadis çevirisidir. Molla Câmi'ye ait olan kırk hadis şerhini Türkçeye uyarlamıştır. Dörder mısralık kıt'alar hâlindeki bu manzum tercüme serbest bir dille yapılmıştır.

Matlaü'l-İtikad fî Ma'rifeti'l-mebde ve'l-Meâd: Kelâma ait Arapça mensur bir risaledir. Tasavvufî yönü olan bu eserinde Fuzûlî yaradılışın hikmeti üzerinde durarak insanlığın nereden gelip nereye gideceği meselesini inceler.

Enis'ül-Kalb: 134 beyitlik bir kasidedir.

Sohbet'ül Esmar: 200 beyitlik manzum bir eserdir.

Bâkî

- İstanbul'da, Mehmed adlı fakir bir müezzinin oğlu olarak dünyaya gelmiştir.
- İyi bir medrese eğitimi görmüş ve çeşitli medreselerde müderrislik yapmıştır. Kadılık ve kazaskerlik görevlerinde bulunmuştur. Hayatı boyunca şeyhülislam olmak için çaba göstermiş ama bu isteğine kavuşmadan ölmüştür.
- Genç yaşta söylediği şiirleri, Beyazıt Câmi avlusundaki dükkâna giderek Zâtî'ye gösterir. Duyduğu şiirin, karşısındaki gence ait olamayacak kadar güçlü olmasından dolayı Zâtî, Bâkî'ye tazmin yapmaması için uyarılarda bulunur. Daha sonra şiirlerin Bâkî'ye ait olduğundan emin olunca ona takdirlerini sunar.
- 19 yaşında İstanbul'un en tanınmış şairlerinden biri olur. Eserleri ve ünü tüm Osmanlı topraklarına yayılan şair "sultân'üş-şuarâ" olarak anılır.
- Eserlerinde İstanbul Türkçesini kullanmıştır.
- Şiirlerinde tasavvufa yer vermemiştir. Aşk, tabiat, devrinin ihtişamı gibi konuları işlemiştir. Tüm şiirlerinde dünyanın geçiciliğini ve bu hayatın iyi değerlendirilmesi gerektiğini vurgular. Bu yönüyle Fuzûlî'de acı ve ıstırap olan dünya, Bâkî'de zevk alınacak bir yerdir. Bâkî, sanata çok düşkün bir zevk ve ihtişam şairidir. Bu, onun yaşadığı dönemde de alakalıdır.
- Fuzûlî'nin aşk, heyecan ve lirizmine karşı Bâkî şiiri "söz ipliğine inciler dizmek" şeklinde algılar. Söyleyişi ile dikkat çeker. Yer yer ağır sözcükler de kullanmıştır. Söz oyunlarına yer verir. Sözcükleri birkaç anlam ifade eder.

- Mesnevîsi olmayan Bâkî, tam bir gazel ustasıdır.
- Aruz ve söz sanatlarını çok iyi kullanır.
- Şiirin ses kuvvetine inanan şair, yazdıklarını âlemde bıraktığı bir hoş sadâ olarak görür:

Âvâzeyi bu âlemde Dâvûd gibi sal

Bâkî kalan bu kubbede bir hoş sedâ imiş

- İlmiye sınıfındandır.
- Bâkî, Osmanlı şiirinde klasik söyleyişin en büyük üstadı kabul edilir.
- Şiirlerinde anlam ve aruz uyumu en üst seviyededir.
- Fuzûlî'nin aksine Bâkî'de coşkulu ilhamlar yoktur. Bâkî, şekil mükemmeliyetine önem verir.
- Şiirini ince hayallerle, nüktelerle süsler. Tevriye ve harf oyunlarıyla zenginleştirdiği dizelerinde saklanmış olan ikincil manaları yakalamak kolay değildir.

Eserleri

Dîvân: Dîvân'daki "Kanunî Mersiyesi" adlı şiiri çok önemlidir. Bu mersiye terki-i bend şeklinde kaleme alınmıştır.

Dîvânını kırk yaşlarında, Kanunî'nin isteğiyle tertip etmiştir. Bâkî Dîvânı'nda 27 kasîde, 9 musammat ve 548 gazel vardır. Dîvânında dinî içerikli na't, münacât gibi şiirler bulunmaz.

Fezâilü'l-Cihad: Muhyiddin Ahmet b. İbrahim'e ait, kısa adı Meşârî'u'l-Eşvâk olan ve cihadın faziletlerinden söz eden eserin tercümesidir.

Fezâil-i Mekke: Mekke'nin faziletlerini anlattığı çeviri bir yapıttır. Nesir türündedir. Bâkî, Sokullu'nun emriyle Arapçadan tercüme ettiği bu eseri III. Murad'a sunmuştur.

Mealimü'l-Yakîn fî Sireti Seyyidi'l-Mürselin: Şehabeddin Ahmet b. Hatib el-Kastallanî'nin Mevâhibü'l-Ledüniyye adlı siyerinin tercümesidir.

Zâtî

- XVI. yüzyılın en önemli şairlerinden biridir.
- Balıkesir'de doğmuş ve çizmeçilik mesleğiyle hayata atılmıştır.
- Remil merakı ve sözün sırlarının keşfi peşinde İstanbul'a gidip Hadım Ali Paşa'nın himayesine giren sanatçının şiirleri beğenilmiş ve şair İstanbul'da yaşamaya devam etmiştir.
- Zâtî'nin Bayezid Câmi yakınındaki remilci dükkânı, şairlerin uğrak yeri olur ve adeta bir şiir okuluna dönüşür. Genç şairlerin de kendilerini gösterdikleri, sıradıkları bir mekân hâline gelir.

- Çok kolay şiir yazan şairin para karşılığı şiir yazdığı da belirtilmiştir.
- Necâtî'nin şiirlerinde öne çıkan yerleşme arzusunun devam ettirir.
- Başta Bâkî olmak üzere devrin pek çok şairine kılavuzluk etmiştir.

Eserleri

Dîvân: Sanatçının çok sayıda gazeli vardır. Tezkirelerde net bir sayı bildirilmemiştir. 1600 ile 3000 arasında değişen sayılardan söz edilmiştir. Sanatçının yalnızca gazellerini içeren 3 ciltlik Dîvân'ı vardır.

Edirne Şehrengizi: Şehrengiz türünün en önemli örneklerinden biri durumundadır. Mesîhî'nin Edirne Şehrengizi ile birlikte bu türün ilk örneğidir.

Şem ü Pervâne: Mesnevî türündeki bu eseri, aynı konuyu işleyen diğer eserlere kıyasla daha çok rağbet görmüştür. 3937 beyitlik mesnevinin konusu Rum padişahı Jale'nin oğlu Pervâne'nin Çin hükümdarı Fağfur'un kızı Şem'e olan aşkıdır.

Letâif: Şairler ve devlet büyükleri arasındaki latifeleri anlattığı eserdir.

Ahmed ü Mahmud ve Ferruhname de şairin mesnevîleri arasında yer alır. Sanatçının Fâl-i Kur'an adlı bir eseri de vardır.

Hayâlî

- Asıl ismi Mehmet, lakabı ise "Bekâr Memî"dir.
- Vardar Yenicesi'nde doğmuştur.
- Zâtî ile çağdaştır. Zâtî ve Bâkî arasındaki şairlerin en büyüğü olarak bilinir.
- Genç yaşta aralarına katıldığı Kalenderî dervişleri ile birlikte İstanbul'a gelmiştir. Burada İstanbul kadısı tarafından eğitime İstanbul'da devam etmeye ikna edilen şair, kısa zamanda Kanunî'nin yakın çevresine dâhil olmuştur. "sultân'üş-şuarâ" unvanını almıştır. Hayâlî'yi destekleyen İbrahim Paşa ve İskender Çelebi'nin vefatlarından sonra onu çekemeyenler şairin saraydan uzaklaştırılmasına neden olmuşlardır.
- Şair, son dönemlerini Edirne'de geçirmiştir.
- Rumeli şairlerinin eserlerinde görülen dünyaya karşı mesafeli duruş, samimi eda, yerlilik arzusu ve tasavvufî heyecan, şiirlerinde göze çarpar.
- Hayâlî; mutasavvif olmayan, derviş-meşreb, kalender mizaçlı, tasavvuftan hoşlanan bir şairdir.
- Gazelleriyle çağdaşlarını ve ileri dönem şairlerini etkilemiştir.

Eserleri

Dîvân: Sanatçının bilinen tek eseridir. Şiirleri Kanunî'nin emriyle toplanmıştır.

ÖABT Çıkış Soru

Nevâî' ger işitseydi nevâ-yı tab'um

Diyeydi yahşırak tuymuşdur ol üslûb-ı Selmânî

XVI. yüzyıl şairlerinden Hayâlî'nin bu beytinden hareketle aşağıdakilerden hangisi söylemez?

- A) Hayâlî, Selman'ın üslubunu beğenir.
- B) Nevai, etkili olmuş bir şairdir.
- C) Hayâlî, Neval'i "yahşırak" sözcüğü ile Çağatayca konuşturmuştur.
- D) Hayâlî, yetenekli bir şair olduğu kanısındadır.
- E) Hayâlî, şiirlerine Neval'in ilgisiz kaldığını iddia etmektedir.

Çözüm

Beyitte, Hayâlî kendi üslubunu Selmân'ın üslubuyla karşılaştırıyor. Buradan onun üslubunu beğendiği çıkarılabilir. Beyitte hitap doğrudan otorite kabul edilen Nevâî'ye yönelik olduğundan Nevâî'nin döneminde ne kadar etkili olduğu gösterir. "Yahşırak", "daha iyi" anlamında Çağatayca bir sözcüktür ve "yahşırak diyeceği" ifadesiyle Nevâî, kendi dilinde konuşturulmuştur. Beytin ilk dizesinde "Eğer Nevâî benim bülbüle benzeyen şair yaradılışının nağmelerini işitseydi" ifadesiyle Hayâlî kendini yetenekli bir şair olarak gördüğünü ifade etmiştir. Ancak beyitte Nevâî'nin Hayâlî'nin şiirine kayıtsız kaldığını gösteren bir ifade yoktur.

Cevap E

Nevî

- Asıl ismi Yahyâ olan şair, Edirne Malkara'da dünyaya gelmiştir.
- Döneminin ünlü şairleri ile birlikte iyi bir eğitim almıştır, daha sonra müderris olmuştur.
- Bağdad kadısı olarak görev yaptıktan sonra III. Murat tarafından şehzâde hocası olarak görevlendirilir.
- III. Mehmet ve III. Murat dönemlerinde olağanüstü ilgi görmüştür.
- Kasideleri arasında Şehzâde Mehmet'in sünnet düğünü vesilesiyle yazdığı "Suriyye" meşhurdur. Hocalığını yaptığı şehzâdelerin öldürülmeleri üzerine söylediği mersiyele de ünlüdür.
- Berceste mısraları ve gazelleriyle ünlüdür.
- Biyografi yazarı olan oğlu Atâyî, babasının otuzdan fazla eser yazdığını belirtir.

Eserleri

Divân: En önemli eseridir. Eserde Türkçe şiirlerin yanı sıra Farsça kasîdeleri de vardır.

Hasb-ı Hâl: Tasavvufî bir mesnevîdir.

Netâyicü'l-Fünûn: Çok tanınmış mensur bir eserdir. Sanatçı, döneminin bilim dallarını 12 bölüm hâlinde tasnif ederek bunların konularını ve bu konularda yazılmış eserleri tanıtmıştır. İçeriği bakımından çok önemli bir ansiklopedik eserdir.

Nevâ-yı Uşşâk: Nevî'nin secili ve sanatkârane bir üslupla yazdığı ve bu alandaki ustalığını kanıtladığı mensur bir eserdir.

Tercümeleri: Sanatçının manzum Kırk Hadis Tercümesi vardır. Ayrıca Keşfü'l-Hicâb min Vechi'l-Kitâb adıyla Muhyiddîn-i Arabî'nin Füsûsü'l-Hikem'ini tercüme etmiştir.

Emrî

- Asıl ismi Emrullah olan şair, Edirne'de doğmuştur.
- Hayatı boyunca devrin ileri gelenlerinden uzak durmuştur. Kimse için övgü şiiri yazmamıştır.
- Esrar tutkunu olduğu kaynaklarda kayıtlıdır.
- "Muamma şairi" olarak tanınır. Muamma konusunda o kadar ustadır ki muammaların çözümünü içeren eserler neşredilmiştir.

Eserleri

Divân: Sanatçının en önemli eseridir.

Taşlıcalı Yahyâ

- Bir Arnavut beyzâdesi iken, henüz delikanlılık çağında bir devşirme olarak İstanbul'a getirilmiş ve Yeniçeri Ocağı'nda tahsil ve terbiye görmüştür.
- Yazdığı şiirlerle Kanunî'nin iltifatını kazanmıştır.
- Arnavut olmasına rağmen Türkçeyi çok iyi öğrenmiş ve İstanbul Türkçesinin en güzel örneklerini vermiştir.
- Şehzâde Mustafa'nın, Hürrem'in entrikaları ile öldürülmesi üzerine yazdığı mersiyesinin, yakın bir dostu tarafından ordu içine yayılmasıyla Rüstem Paşa ve Kanunî'nin tepkisini çekmiştir.
- Sade ve özentisiz bir dille yazdığı lirik gazelleriyle meşhurdur. Kasîdeleri de vardır.
- Hamse sahibi bir şair olması nedeniyle edebiyatımızda ayrı bir yeri vardır.
- Mesnevî nazım biçiminin edebiyatımızdaki en önemli isimlerindendir.
- Sanatçı, Zvornik'te Divân'ını hazırlarken 1582'de vefat etmiştir.

Eserleri

Divân

Hâmse:

Gencine-i Râz,
Kitâb-ı Usûl,
Gülşen-i Envâr,
Yûsuf u Züleyhâ,
Şâh u Gedâ

adlı mesnevîlerden oluşur. Bunlardan Gencine-i Râz, sanatçının ilk mesnevîsidir. Kitâb-ı Usûl, Gülşen-i Envâr ve Gencine-i Râz'da din, ahlâk ve tasavvuf konularında yazılmış küçük hikâyeler bulunur. Şâh u Gedâ ise konusu İstanbul'da geçen te'lif bir mesnevîdir. Ayasofya, Sultan Ahmed Camii gibi tarihî eserlerin tasvirlerinin bulunması bu eserin önemini artırmaktadır.

Taşlıcalı Yahyâ, mesnevîlerinin hepsinde Kanunî'yi övmüştür.

Şâkinâme: Sanatçının 48 beyitlik küçük bir mesnevîsidir.

Sanatçının ayrıca Kanunî'nin büyük şehzâdesi Mustafa'nın boğdurulması üzerine yazdığı mersiyesi de ünlüdür.

Bağdadlı Rûhî

- Bağdad'da doğduğu için bu unvanı almıştır.
- Sipahi olarak orduda görev yapmış, çeşitli nedenlerle diyar diyar gezmiş, son olarak Şam'a yerleşmiş ve 1605'te orada vefat etmiştir.
- **Toplumcu, toplumun aksayan yönlerini gören bir şairdir.**
- Sosyal olaylara duyarlıdır. Fuzûlî'nin Şikâyetnâme olarak bilinen mektubunda dile getirdiği aksaklıkları gazel formunda şiire dökmüştür. Fuzûlî'nin etkisi altında olan Rûhî, ona nazîreler yazmıştır.
- Zaman zaman lirik şiirler de yazmıştır.
- Rûhî, çok sayıda gazel yazmıştır; divânında 1115 gazel vardır. Rindce bir edayla yazılmış gazelleri liriktir.
- Divân şiiri tarzından biraz uzak bir şairdir. Çağın kusurağını söz oyunlarına pek başvurmadan açık açık anlatmış ve sade bir dille yazmıştır.
- Nazım tekniğinin zayıf olması, biçiminden çok içeriğe önem vermesinden kaynaklanır.
- **Rûhî'nin şiirleri sade ve yabancı sözcüklerden uzaktır. Söz sanatlarına da fazla yüz vermez.**
- **Edebiyatımızın en önde gelen terkeb-i bend şairlerindendir.**

- Terkeb-i bendi çok meşhurdur. Çok sayıda şair bu şiire nazîre söylemiştir. Bu nazîreler arasında en başarılı ve tanınmış olanı Ziya Paşa'nın eseridir.

Eserleri

Divân: Sanatçının divânında yer alan terkeb-i bend, en önemli eseridir. Bu ünlü şiir, 17 bendden oluşmuştur. Şair, insanların ikiyüzlülüklerini, ahlâkça düşük taraflarını eleştirmiştir. Birçok şair tarafından üzerine nazîreler yazılan toplumsal bir hicivdir.

Lamiî Çelebi

- Bursa'da doğmuştur, asıl adı Mahmud'dur. Dedesi Nakkaş Âli, Bursa'daki Yeşil Câmî ve Yeşil Türbe'nin nakışlarını icra etmiştir.
- Farsçadan, özellikle Abdurrahman Câmî'den yaptığı çevirilerle divân şiirinde farklı arayışları temsil eden kilit isimlerden biridir.
- II. Bayezid Dönemi'nde adını duyurmaya başlayan Lamiî Çelebi, asıl ününe Yavuz Sultan Selim Dönemi'nde ulaşmıştır. 1509'da kaleme aldığı "Hüsn ü Dil" adlı eserini Yavuz'a sunduktan sonra kendisine 30 akçelik aylık bağlanmıştı.
- Saygın bir kişiliktir. Âşık Çelebi onun için "şîr ü inşâyî şîr ü şeker gibi cem' etti" diyerek onun hem nazımında hem de nesirdeki başarısına dikkat çekmiştir. Çağdaşı Gelibolulu Âlî de onun nesirdeki üstünlüğünü, Şerefü'l-İnsan ve Şevahidü'n-Nübüvve adlı eserleri överek belirtmiştir.
- **Divânı dışında on altı manzum eseri vardır.**
- **İki hamse oluşturabilecek kadar çok eser yazmıştır.**
- Mesnevîlerinde kendisinden önce hiçbir şairin ele almadığı birçok konuyu işlemiştir.
- Lamiî Çelebi'nin eserlerinde tasavvuf önemli yer tutar. Bursa'da Emir Ahmed Buhârî'ye bağlanıp Nakşibendi tarikatına girmiştir. Kendisi gibi Nakşi olan Abdurrahman Câmî ile tanışıp onun eserlerini tercüme ederek Câmî-i Rum lakabını almıştır.
- Üretken bir şair ve yazardır.
- Nesirde üstattır.
- Mükemmel ve mürettep divân sahibidir.
- Âlim şairlerdendir.

Eserleri

Divân: Lamiî'nin divânının sonunda yer alan Bursa Şehrengizi çok önemlidir. Sanatçı şehrengiz türünde bir yenilik yapmış ve Bursa hakkında tanıtıcı bilgiler vermiştir. Bu yönüyle eser, bir şehrin yalnızca güzelliklerini anlatan alışılmış şehrengizlerden farklıdır. Lamiî bu eserini, Kanunî'nin Bursa'ya geleceğini öğrenince şehri tanıtmak amacıyla yazmıştır.

Nefahâtü'l-Üns Tercümesi: Molla Câmî'den çevrilmiştir. Tezkiretül-evliyâ türünde, yani velilerin hayat hikâyelerini anlatan bir eserdir. Ancak Lamiî, Câmî'den sonraki Anadolu velilerine de yer vermiştir. Böylece eser, te'lif bir eser olma özelliği kazanmıştır.

Şerefü'l-İnsan: Münazara türündeki bu eser, Lamiî'nin en beğenilen eseridir. Alegorik ve mensur olan bu eserde sanatçı, insanı hayvanlarla konuşturur ve sonunda insanın yaratılanların en üstünü olduğunu savunur. Eser, Kanunî'ye sunulmuştur. Ayet ve hadislerle dayandırıldığı için de dili çok ağırdır.

Şevahidü'n-Nübüvve: Lamiî'nin, Molla Câmî'nin aynı adlı eserinden tercüme ettiği bir siyer kitabıdır.

İbret-nümâ: Ahlâkî hikâyelerden ve tanınmış mutasavvıfların menkıbelerinden oluşan bir eserdir.

Lamiî'nin ayrıca **Münşeâtı** ve **Let'âifnâme**'si ile din ve edebiyat üzerine yazılmış çeşitli risâleleri vardır.

Lamiî'nin Farsçadan tercüme ettiği mesnevîler ise şunlardır: **Vâmik u Azrâ, Absal u Salâman (Salâmanu Absal), Heft-peyker, Gûy u Çevgân, Vis ü Râmin.** Sanatçı, İran edebiyatından çok işlenen konuların dışındaki mesnevîleri çevirerek mesnevî konularına hem zenginlik ve çeşitlilik kazandırmış hem de bu eserlerin Anadolu'da tanınmasına öncülük etmiştir.

Salâman u Absal: Lamiî'nin 1903 beyitten oluşan bu eseri esasen Molla Câmî'nin eserinin bir tercümesidir. Ancak çeşitli didaktik eklemelerle salt bir çeviri olmanın ötesindedir.

Eserin konusu şöyledir: Yunan hükümdarının çocuğu olmamaktadır. Sihir yoluyla bir çocuğu olur, Annesi olmayan Salâman'a sütanne olarak Absal seçilir. Salâman büyüdükçe Absal ona âşık olur. Âşıkların hâli hükümdarı rahatsız edince ikisi birlikte kaçarlar. Yolları sihirle engellenince geri dönmeye karar verirler. Karşlarına çıkan engelleri Hz. Hızır'ın yardımıyla aşarlar. Baba, birlikliklerine engel olunca birlikte ateşe atlamak isterler. Absal ölür, Salâman ise babasının yardımıyla kurtulur. Kahrolan Salâman, hükümdarın danışmanının eğitimine girer. Danışman Salâman'ı ebedi güzelliğin âşığı hâline getirir. Hükümdar tacını Salâman'a bırakır.

Gelibolulu Mustafa Âlî

- Şair, tarihçi ve devlet adamı olarak tanınır.
- İlk zamanlarda "Çeşmî" mahlasını kullanmıştır.
- 19 yaşındayken Kütahya'da Şehzâde Selim'in (II. Selim) divân kâtipliğine getirildi. Ardından Gelibolulu Lala Mustafa Paşa'nın yanında önce Halep'te ardından da Şam'da divân kâtipliği yaptı. Mustafa Paşa'nın azledilmesinden sonra Manisa'da Şehzâde Murad'ın yanına sığındı (III. Murad). 1569'da İstanbul'a döndü.
- "Heft Meclis" adlı eserini Sokullu'ya sundu. 1570'te Bosna'ya divân kâtipliği olarak atandı. III. Murad tahata çıkınca İstanbul'a gelerek bazı kasîdelerle birlikte

Zübdetü'l-Tevârih adlı eserini sultana sundu. Beklediğini alamayınca Bosna'ya döndü.

- 1578'de yeniden Lala Mustafa Paşa'nın maiyetine katıldı. Halep'te tımar defterdarlığına getirildi. Nüşâtü's-Selâtin'i yazdı.
- Nusretname ve Camiü'l-Buhur Der-Mecâlis-i Sur adlı eserlerini padişaha sunmak üzere İstanbul'a gitti. Yine umduğunu bulamadı.
- 1585'te Erzurum hazine defterdarı olarak görev yaptı. Daha sonra da Bağdat'ta mal defterdarlığına atandı. 1589'da Sivas defterdarlığına tayin edildi. Riyazü's-Sâlikîn adlı eserini yazıp padişaha sunmak üzere İstanbul'a döndü.
- 1592'de Yeniçeri Ocağı kâtipliğine atandı. Yaptırdığı evin inşasında acemi oğlanları çalıştırdığı için işinden oldu.
- 1593'te Gelibolu'ya döndü. III. Mehmed tahta çıkınca yazdığı cülusiyye ile övgü kazandı. Mısır defterdarı olmak istediysen de Sivas defterdarlığı ile Amasya sancakbeyliği ve Rum defterdarlığını alabildi. Amasya'da dört yıl kaldıktan sonra Kayseri'ye mirliya olarak atandı. 1599'da Cidde sancakbeyliğine atandı.
- Gelibolulu Mustafa Âlî dört divân tertip etmiş, hamse oluşturacak kadar mesnevî yazmış (Mihir ü Mah, Riyazü's-Sâlikîn, Tuhfetü'l-Uşşâk, Câmiü'l-Buhur Der-Mecâlis-i Sur, Mihir ü Vefâ) bir şairdir.
- Divânlarında çeşitli nazım şekillerini kullanmıştır. Âlî Divânı'nda bahr-ı tavil örnekleri de vardır.
- Divânlarında bulunan 1549 gazeliyle en çok gazel yazan şairler arasında yer almıştır.
- Çağdaşı olan pek çok şaire nazîreler söylemiştir.
- Şiirlerinde Hâfız-ı Şirâzî ve Molla Câmi'den etkiler görülür.
- Osmanlı coğrafyasındaki yer adları ve yerel ifadelerle şiirlerinde yer verir.

Eserleri

Manzum ve mensur olmak üzere elliden fazla eser vermiştir. Tarih ve biyografi (Künhü'l-Ahbar, Nusretname, Menâkıb-ı Hünerverân), münşeat (Menşeu'l-İnşâ ve Münşeat), menkıbe (Mirkâtü'l-Cihad), siyasetname (Nasihatü's-Selâtin), tercüme ve çeşitli konularda risaleleri ve divânları (4 divânı) vardır.

İlk divânı gençliğinde yazdığı şiirleri içerir. Hayatının diğer dönemlerinde yazdığı şiirlerini Varidatü'l-Enika ve Layihâtü'l-Hakika adlı eserlerinde tasnif etmiştir.

Gazellerinden seçtiği yüz matla beytini Gül-i Sad-berg; Varidatü'l-Enika ve Layihâtü'l-Hakika adlı eserlerinden yaptığı seçmeleri bir mukaddimeyle birlikte Sade-i Sad-güher adı altında toplamıştır.

Mihir ü Mah, Tuhfetü'l-Uşşâk, Riyazü's-Sâlikîn, Mihir ü Vefâ, Câmiü'l-Buhur adında mesnevîleri vardır. III. Murad'ın şehzâdesi Mehmed için 1582 yılında yapılan sünnet düğünü Câmiü'l-Buhur der-Mecâlis-i Sur adlı 2775 beyitlik eserinde anlatılır ve bu mesnevîde 16 ayrı aruz kalıbı kullanılmıştır.

Kemâl Paşazâde (İbn Kemâl)

- Edirne'de doğmuştur. Asıl adı Şemseddin Ahmed'dir.
- Dönemin önemli devlet adamlarından ve şeyhülislamılarından biri olan sanatçı, Mısır Seferi'ne katılmıştır.
- Döneminde hem bilim adamı hem şair olarak ünlüdür.
- Eserlerinde tarihî, edebî ve dinî konulara ağırlık veren sanatçının tefsir, fıkıh, hadis, tarih, edebiyat ve lügat alanında 200'den fazla eseri vardır.
- Arapça ve Farsçaya oldukça hâkim olan sanatçı eserlerinin çoğu Arapça olmak üzere üç dilde eser vermiştir.

Eserleri

Divân: Küçük hacimli bir eserdir.

Nigâristân: Sâ'dî'nin Gülistân'ına nazîre olarak yazmıştır. Çoğu hikmetli yani öğretici hikâyelerden oluşan, içinde manzum parçalar da bulunan bir eserdir. Eser eskiden medreselerde Farsçayı öğretmek için okutulmuştur.

Yûsuf u Züleyhâ: Mesnevî türünde yazılmış bir eserdir.

Tevârîh-i Âl-i Osmân: En meşhur eseridir. Eserde Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan 1533 yılına kadar meydana gelen olaylar, sanatçının defter adını verdiği 10 bölüm içinde ele alınır. Eser, ilk büyük Osmanlı tarihi olarak kabul edilir.

Heşt Behişt Tercümesi: İdris-i Bitlisî'nin Heşt Behişt adlı eserinin tercümesidir.

Dakâyıku'l-Hakâyık

Zagiy ve Tenkih

İslâh-ı Mefatih

Keşşâf'a Na-tamâm Bir Haşiye

Şerhu Mefatih, Mühimmat

Makîtu'l-Luga

Güvâhî

- Asıl adı Mehmed olan bir sipahidir.

Eserleri

Pendnâme: En önemli eseridir. Eser "Kenzü'l-Bedâyi" adıyla da anılır. 2133 beyitlik bir öğüt kitabıdır. Şair eserde çok sayıda atasözü ve deyme yer vermiştir. Edebî açıdan pek parlak olmayan eser, içinde anlatılanlar ile değer kazanmıştır. Eserde 60 hikâye ve fıkra vardır.

Kara Fazlî

- XVI. yüzyılın en tanınmış mesnevî şairlerinden biridir.
- İstanbul'da doğan şairin asıl adı Mehmed'dir.
- Üsküplü şair, Riyâzî'nin ve Zâtî'nin talebesi olmuştur.
- Şehzâde Mehmed'in sünnet düğününde yazdığı kasîdeyi Zâtî aracılığı ile Kanunî'ye sunmuştur.
- Şehzâde Mehmed'in Manisa sancakbeyliği sırasında divân kâtibi olan sanatçı, onun ölümüyle Şehzâde Mustafa'nın, onun öldürülmesiyle de Şehzâde Selim'in divân kâtibi oldu.
- Kanunî tarafından reisülküttablığa getirildi.
- Halvetî şeyhlerinden Zarîfî Hasan Efendi'ye intisâb eden Kara Fazlî, derviş tabiatlı bir şairdir.
- Çok sayıda şiir yazan şairde, Zâtî'nin tesiri görülür.
- Latîfî Tezkiresi'nde Kara Fazlî'nin bir divân tertip ettiği söylene de eser henüz bulunamamıştır. Birçok gazel, kasîde, musammat ve terci-i bendinin yanı sıra 1000 civarında rubâî'si vardır.
- Sanatçı aynı zamanda kuvvetli bir nâsirdir. Divân kâtipliği yaptığı sırada çok sayıda inşâ kaleme almıştır.

Eserleri

Hümâ vü Hümâyûn: 5000 beyitlik bir mesnevîdir.

Lehcetü'l-Esrâr: Sanatçının bir başka mesnevîsidir.

Nahlistân: Sadî'nin Gülistân'ı tarzında mensur hikâyelerden oluşur.

Gül ü Bülbül: En tanınmış eseridir. Bu mesnevîsini Şehzâde Mustafa'ya sunmuştur. En çok beğenilen Gül ü Bülbül mesnevîsi Kara Fazlî'ye aittir. Kara Fazlî'nin alegorik eseri ilk bakışta beşerî bir aşkı anlatmaktadır. Eserin ilerleyen bölümlerinde sembolik anlatım, tasavvufî kimliğe bürünerek eserin değerini artırır.

Figanî

- İsfahan'a giderek Kazvinli Şah Mehmed'den tıp dersleri almıştır. Sonra İstanbul'a gelmiş ve ilim, edebiyat çevresine dâhil olmuştur.
- Genç bir yaşta İstanbul'da kâtiplik yapmış, düzensiz bir hayat yaşamıştır.
- Sadrazam İbrahim Paşa'nın Budin'den getirtip diktirdiği heykeller için Farsça söylediği;

Dü İbrahim âmed be-dâr-ı cihân

Yekî bût-şiken şüd yekî bût-nişân

(Dünya evine iki İbrahim geldi; biri put kırdı, biri de put dikti.)

beyti nedeniyle sadrazamın emriyle İstanbul'da asılmıştır.

- Nazım tekniği kuvvetli, üslubu sağlam olan şair, kasîde ve gazelleri ile tanınmıştır.
- Şiirlerinde Ahmed Paşa ile Necâdî'nin etkileri görülür. Bazı şiirleri ise Fuzûlî'ye ait sanılmıştır.

Eserleri

Divânçe: Sanatçının elde bulunan tek eseridir.

Fevri

- Lâmi'î Çelebi'nin dedesi Defterdar Nakkaş Ali tarafından yetiştirildiğine dair kayıtlar vardır.
- Bir süre Bursa'da yaşamış, Hacc'a gitmiş, Hac dönüşü müderrislik yapmıştır.
- Kanunî'nin Nahçıvan Seferi'ne katılmış, sefer münasebetiyle padişaha bir kasîde sunmuştur.
- Şam müftüsü iken hayatını kaybetmiştir.
- Sanatçı, şiir ve inşâda ustadır. Sanatkârâne bir tavırla yazdığı gazelleri, terci' ve terkib-i bendleri ile tanınmıştır. Nesirlerinde devrinin sosyal hayatını yansıtmıştır.
- Manzum bir şikâyetname yazarak devrin eğitim sistemindeki aksaklıklara da temas etmiştir.

Eserleri

Divân

Ahlâk-ı Süleymânî: Şair, bu mesnevîsinde Muhibbî'nin şiirlerini şerh ederek onun dünya görüşü ve kişiliği hakkında bilgi verir.

Risâle fî İlmî'l-Hutût: Hat sanatına dair Arapça bir eserdir.

Kühli-i Dide-i A'yân: Manzum kırk hadis tercümesidir.

Sâkinâme: 55 beyitlik küçük bir mesnevîdir.

Celîlî

- Bursa'da doğan şairin asıl adı Abdülcelîlî'dir. Ailesi, İran'dan gelip Bursa'ya yerleşmiştir.
- Medresede okuyup Arapça ve Farsça öğrenen şairin garip hâllerinin olduğu Ahdî Tezkiresi'nde yazmaktadır.
- Hamse sahibi bir şairdir.

Eserleri

Divân

Hamse:

Hüsrev ü Şîrin

Leylâ vü Mecnûn

Gül-i Sad-berg-i Bî-hâr

Hecnâme

Meheknâme

Meheknâme: Celîlî'nin 87 beyitlik eseri altın, gümüş ve mihenk arasında geçen aşkı anlatır. Şair bu eserde, değerinin bilinmediğini sembollerle anlatmaya çalışmıştır.

Hecrnâme: 483 beyittir. Kahramanı Celîlî olan bir aşk hikâyesini işler.

Şehnâme Tercümesi

Yûsuf u Züleyhâ

Mu'îdî

- Kanunî Sultan Süleyman devri şairlerindendir.
- Doğum tarihi bilinmeyen şairin Üsküp veya Kalkandelen'de doğduğu kaynaklarda belirtilmektedir.
- Tezkirecilere göre şair, babasının muid olması ya da "Muîdzâde" diye anılmasından ötürü "Mu'îdî" mahlasını kullanmıştır.
- Mu'îdî çok kabiliyetli ve hayli ehliyetlidir, ilim tahsili için çok çalışmıştır. Öğrenimini tamamladıktan sonra Sehî, Ahdî, Müftî Ali Çelebi'ye muid, Latîfî'ye göre ise dânişmend oldu. Âşık Çelebi ve Riyazî ise onun Kazasker Mirim Çelebi'den mülâzım olduğunu bildirirler.
- Daha sonra görevinden ayrıldı ve uzun süre resmî hizmette bulunmadı. Hacc'a gitti ve dönüş yolunda Mısır'a uğradı. Burada ikamete karar verdikten sonra beytül-mâl kâtipliği görevine atandı.
- Son zamanlarını şiir yazmaya sarf etmiştir. Mısır'da ölmüş ve burada gömülmüştür. Ölüm tarihi bilinmemektedir.
- Mu'îdî, çok şiir söylemiş şairlerdendir. Ancak Latîfî'ye göre Mu'îdî'nin şiirleri ve mesnevîleri ne avam ne de havasça beğenilmemiştir.
- Kaynaklardan anlaşıldığına göre Mu'îdî, üretken olmakla birlikte orta dereceli bir şairdir. Gazelleri âşıkâne ve sade olup, daha çok mu'âşşer, murabba', tesdîs ve tahmîs yazmada başarılıdır.

Eserleri

Divân: Şairin 3 ciltlik bir divânı vardır.

Şem' ü Pervâne, Gül ü Nevruz, Vâmık u Azrâ, Miftâh-ü Teşbih, İşkefzâ, Leylâ vü Mecnûn sanatçının diğer eserleridir.

Hakanî Mehmed Efendi

- Bu yüzyılda tasavvufî, dinî, ahlâkî konularda eser veren bir başka önemli şair; Hakanî Mehmed Efendi'dir.

Eserleri

Divân

Hilye: Süleyman Çelebi'nin Mevlid'inin etkisinde kalarak hilyesini yazan Hakanî Mehmed, eserde

Hız. Muhammed'in hayatını, doğum, risâlet, hicret, mi'rac, rihlet ve dua bölümleri içinde anlatır. Hakanî'nin hilyesi çok beğenilmiş, ondan sonra hilye yazan birçok şair çıkmıştır. Hakanî'den sonra hilye yazan şairlerin en meşhuru Tirmizî'dir. Ancak eser, halk arasında Mevlid kadar yaşamamıştır. Hakanî'nin duygularını içtenlikle iletmış olmasına rağmen eser halk için yazılmadığından dili ağırdır. Hilye'de Arapça kelimeler çoktur.

Kırk Hadis Çevirisi, sanatçının bir başka eseridir.

Hatâyî (Şah İsmail)

- 23 Eylül 1486'da Erdebil'de doğdu. Babası Safevî Şeyhî Haydar; annesi, Uzun Hasan'ın kızı Âlemşah'tır.
- 1502 yılında Tebriz'i ele geçirerek "şah" unvanını alır.
- Düşüncelerini yaymak için topraklarını genişletmek isteyen Şah İsmail'in ilerlemesi Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran Seferi'yle 1514'te sona erer. Şah İsmail, 23 Mayıs 1524'de ölür.
- Nesîmî, Habîbî ve Ali Şir Nevâî'nin etkisinde kalan Şah İsmail, Türkçenin en güzel gazellerini yazmıştır.
- Şair padişahların hemen hepsinde görülen mısra ve beyit tekrarı, aynı redif etrafında oluşan benzetmelerin yinelenmesi, Hatâyî'nin eserlerinde de karşımıza çıkar.

Eserleri

Hatâyî Divânı: Bilinen en eski nüshası 1535 tarihli Mahmud Nişapurî tarafından istinsah edilmiş yazmadır. Şair tezkirelerinde ve cönklerde Şah İsmail'e ait olmadığı hâlde Hatâyî mahlasıyla yazılmış şiirlerin yer bulması nedeniyle başka şairlerin şiirlerinin divâna sızmış olma durumu vardır.

Dehnâme: Fars ve Çağatay edebiyatında örnekleri bilinen dehnâmelerin (on mektup) Azeri sahasındaki ilk örneğidir. Aşk konulu yaklaşık 1500 beyitten mürekkep eser 1506 yılında tamamlanmıştır.

Nasihatnâme: Şairin dinî görüşlerinin yer aldığı küçük bir mesnevîdir. 184 beyitten oluşmuştur.

İbrahim Gülşenî

- Diyarbakır doğumlu olduğu tahmin edilmektedir. Kuddüs ve Kahire'de yaşamıştır.
- Yavuz Sultan Selim Mısır'ı aldıktan sonra Gülşenî'ye ilgi göstermiş ve dergâhını kurması için sanatçıya arazi tahsis etmiştir.
- 1534'te Mısır'da vefat etmiştir.
- İlk şiirlerini "Heybetî" mahlasıyla söylemiş daha sonra "Gülşenî" mahlasıyla şiirlerine devam etmiştir. Arapça şiirlerinde "Halîlî" mahlasını kullanmıştır. Gazellerinin maktâ beytinde kendi mahlasıyla birlikte Ruşenî'yi anmıştır.

- Türkçe konusunda hassasiyet gösteren Gülşenî, soyunu Oğuz Kağan'a dayandırmaktaydı.

- Halvetîliği benimseyip Mevlevîlik yorumunu ekleyerek sûfî gelenekte yeni bir kol oluşturan Gülşenî, şiirleri kadar mistik tecrübeleriyle de kültür hayatımız açısından çok önemli bir şahsiyettir.

Eserleri

Üç dilde eserler vermiştir. Türk edebiyatı açısından en önemli eseri Türkçe Divânı'dır. **Pendnâme, Raznâme, Kıdemnâme** ve **Çobannâme** diğer Türkçe eserleridir.

Farsça Divân: Mevlânâ ve Hafız-ı Şîrâzî etkisinde söylediği gazellerini bir araya getirmiştir.

Kenzü'l-Cevâhir: Ruba'îlerini topladığı eserdir.

Manevî: Farsça eserlerinin en önemlisi Manevî'dir. Mesnevî'ye nazîre olarak yazıldığı söylenen eser 40 bin beyittir.

Hubbî Hatun

- XVI. asırda divân şiirinin zirvesini teşkil eden Kanunî dönemini "kadın şair" olarak temsil etmektedir.
- Asıl adı, Ayşe olan Hubbî Hatun da Mihrî ve Zeynep gibi Amasyalıdır.
- Kanunî'nin süt kardeşi Şemsî Çelebi'nin hanımıdır. Bu yakınlık Hubbî Ayşe'nin saraya intisabına zemin hazırlamış, önceleri II. Selim'in, sonra da III. Murad'ın nedîmesi olarak saray muhitinde şiiri için gerekli kültür atmosferini bulmuş, zamanın hocalarından dersler almış ve Arapça'yı çok iyi öğrenmiştir.
- Gazel ve kasîdeler yazmıştır.
- 1590 yılında İstanbul'da ölmüştür.

Eserleri

Hurşid ü Cemşid: 3000 beyti aşan bir mesnevîdir. Ancak eser henüz bulunamamıştır.

Ahmed-i Rıdvan

- Eserlerini II. Bayezid adına tertip etmiştir.

Eserleri

Divân

Hamse:

İskendernâme
Leylâ vü Mecnûn
Hüsrev ü Şîrin
Rıdvaniyye
Mahzenü'l-Esrâr

Heft Peyker: Şehzâde Ahmet'e sunulan bir mesnevîdir.

Şemsettin-i Sivasî

- Bütün eserleri dinî-tasavvufî konularda yazılmıştır.

Eserleri

Süleymannâme: Eser, Süleyman Peygamber kıssasını ele alır. Eser yaklaşık 1460 beyittir ve bu eser, Attâr'ın İlahinâme'sinin manzum bir özeti gibidir.

Baharü's-Sufiyye (Gülşenâbâd): 557 beyitten oluşan mesnevî "mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün" kalıbında yazılmıştır. Evrenin yaratılışı ve seyr-i sülûk hakkında bilgiler içeren didaktik bir eserdir.

Heşt-Behîşt: Yaklaşık 2300 beyitlik bir eserdir. Ayet ve hadisler ışığında âdil hükümdarlar, bilginler, cömert zenginler ve tevekkül sahibi fakirler anlatılır.

Mir'atü'l-Ahlâk ve Mirkatü'l-Eşvâk: İyi ve kötü ahlâk hakkındadır.

Menâkıb-ı Azâm: İmam-ı Azâm'ın hayat hikâyesini ele alır.

Adlî (II. Bayezid)

- II. Bayezid şehzâdeliğinde bulunduğu Amasya'nın kültürel ortamından iyi şekilde istifade eder. Onun zamanında Amasya çevresindeki şairlerin başında Cafer Çelebi ile Müeyyedzâde Abdurrahman gelir.

Eserleri

Divân: Adlî mahlasıyla söylediği şiirler ile Adlî Divânı oluşturulmuştur.

Selimî (Yavuz Sultan Selim)

- Kısa süren saltanatına önemli zaferler sıdırmıştır. Dönemin şairleri onun seferlerini destansı dille işleyen Selimnâmeler yazmışlardır.
- Sanatkâr ve bilginleri himaye etmiştir. Tacizâde Cafer Çelebi, Müeyyedzâde Abdurrahman Çelebi, Zembilli Ali Efendi ve İbn-i Kemal, Yavuz'un dönemindeki kültür ve bilim ortamının renkli simalarıdır.
- Farsça şiirler söyleyen Selim'in mücadele ettiği Safevî lideri İsmail ve Memlûk lideri Kansu Gavrî'nin Türkçe şiirler söylemiş olmaları ilginçtir.
- "Neyi ki şive mi ki cevri mi ki nâz mı ki" dizesini yinediği şiirleri vardır. Bu dize Ahmet Muhîp Dıranas ve Melih Cevdet Anday'ı etkilemiş ve bu şairler aynı dize ile biten şiirler yazmışlardır.

Muhibbî (Kanunî Sultan Süleyman)

- Siyasi alanda Osmanlı Devleti'ni dünyanın süper gücü durumuna getiren Sultan Süleyman kültür, sanat ve bilimde de ülkesine aynı başarıları kazandırmıştır.

- Onun döneminde açılan Süleymaniye Medreseleri bilimin gelişmesi için gerekli koşulları sağlamıştır.
- Yazdığı şiirler ve koruyup gözettiği şairler ile Osmanlı şiirini zirveye taşımıştır.
- Muhibbî, Osmanlı edebiyatında Zâtî ve Edirneli Nazmî'den sonra en çok gazel yazan şairidir.

Şehzâde Mustafa

- "Muhlisî" ya da "Mustafa" mahlasıyla şiirler söylemiştir.
- Maiyetinde çok sayıda şair barındıran Şehzâde Mustafa, ardından en çok mersiye yazılan kişidir.

Selim / Selimî (II. Selim)

- Onun döneminde gerçekleşen Kıbrıs'ın Fethi, Osmanlıların son büyük askerî başarısıdır.
- "Biz bülbül-i muhrîk-dem-i gülzâr-ı firâkız
Âteş kesilir geçse sabâ gülşenimizden" beyti çok ünlüdür.

Muradî (III. Murad)

- Şehzâdesi Mehmet için yaptırdığı oldukça gösterişli sünnet düğünü Gelibolulu Âlî'nin Camî'ü'l-Buhur Der-Mecâlis-i Sûr adlı 2725 beyitlik eserine konu olur.
- Osmanlı sultanlarının en bilgînlerinden biri kabul edilir. Döneminin büyük âlimleri tarafından yetiştirilmiştir.
- Muhibbî'den sonra en çok gazel söylemiş sultandır. Muradî Dîvânı'nda 1567 gazel vardır.
- Farsça söylediği 39 gazel "Futuhât-ı Ramazan" adlı eserde yer alır.
- Saatçılığa, nakkaşlığa ve meddah hikâyelerine merakı vardır.

Dönemin Diğer Sanatçıları ve Eserleri:

- ✓ Şemsî, Dehmûrg adlı mesnevîsini Sultan Selim'e sunmuştur. Eser, kahramanı on kuş olan dinî-tasavvufî bir hikâyedir.
- ✓ Şahidî, Gülşen-i Tevhîd adlı mesnevîsini Türkçe, Gülşen-i Esrâr adlı mesnevîsini ise Farsça kaleme almıştır.
- ✓ Halvetî'nin de Gülşen-i Tevhîd adlı bir mesnevîsi vardır.
- ✓ Bu dönemde yazılan manzum tarih ve fetihnâmeler şunlardır:
 - * Bitlisli Şükrü → Selimnâme
 - * Arifî → Şehnâme
 - * Muradî → Fetihnâme, Kal'a-i Nova
 - * İshak Çelebi → Selimnâme
 - * Senâî → Selimnâme
 - * Hadidî → Süleymannâme (Tevârih-i Âl-i Osman)
 - * Tatavialı Mahremî → Şehnâme
 - * Hâkî → Süleymannâme
 - * Eyyübî → Menâkıb-ı Sultan Süleymân
 - * Priştineli Baharî → Fetihnâme-i Engurus
 - * Asafî → Şecaatnâme
- ✓ Azerî İbrahim Çelebi'nin 3140 beyitlik Nakş-ı Hayâl adlı mesnevîsi, bu yüzyılın dinî ve mistik konularda yazılmış en ilgi çekici eseridir.
- ✓ Cinanî'nin Riyazü'l-Cinân'ı, Nakş-ı Hayâl tesiriyle yazılmıştır. Yirmi ravzaya ayrılan eserin her bir bölümünde ağırlıklı ahlaki konulara verilir. Cinanî'nin Cilâu'l-Kulûb adlı eseri yirmi bölüme ayrılır. Dinî içerikli bir eserdir.

E. XVII. YÜZYILDA DİVAN EDEBİYATI

Yüzyıla Genel Bir Bakış

- ✓ XVII. yüzyıl, hem dîvân şiirinin zirveye çıktığı hem de edebiyat tarihlerinin "Orta Klasik Dönem" olarak tanımladıkları bir dönemi karşılamaktadır.
- ✓ Bu yüzyıl, aynı zamanda Türk şiirinde aynı kaynaktan beslenen ancak birbirinden farklı tarz ve üslupları bünyesinde barındırması açısından da dikkat çekici bir dönemdir.
- ✓ XVII. yüzyılda sosyal ve siyasal sorunların aksine, edebiyat alanındaki ilerleme devam etmiş, birçok dîvân şairi yetişmiştir.
- ✓ XVII. yüzyılda, klasik üslupla şiir yazan şairler eserlerini vermeye devam etmişlerdir. Bahâyî, Cevrî, Ganizâde Nâdirî, Hâletî, Mezâkî, Nedîm-i Kadîm, Neftî, Yahyâ Efendi, Vecdî klasik üslubun XVII. yüzyıldaki temsilcileridir.
- ✓ XVII. yüzyıldan itibaren dîvân şiirini etkileyen üsluplardan biri de Sebki Hindî'dir. Sebki Hindî'nin XVII. yüzyıl Osmanlı sahasındaki önemli temsilcileri Fehîm-i Kadîm, Nâ'îlî-i Kadîm, Neşâtî ve Şehrî'dir.
- ✓ Bu yüzyılın dikkati çeken bir diğer üslubu da Hikemî üslup/tarz denilen didaktik üsluptur. Bu üslubun İran edebiyatındaki temsilcileri Şevket-i Buhârî ve Sâib-i Tebrizî'dir. Nâbî de çağdaşı Sâib-i Tebrizî'nin bu üslubunu kendi şiirine taşımıştır.
- ✓ Mahallî üslup, şiirde yerli öğelere yer verme anlayışıdır. XVII. yüzyılda Nev'îzâde Atâyî ve Sâbit, yerli konuları tercih etmeleri, Türkçe ifadeleri, atasözü ve deyimleri çok kullanmaları yönünden mahallî üslubun temsilcileridir.

Bu yüzyılda önemli bir gelişme gösteren mesnevî, yerli konuların işlendiği bir edebî alan hâline gelmiştir. Nev'îzâde Atâyî, hamsesindeki mesnevîlerinde hikâye örgüsünü kurma ve tasvir etme açısından Türk hamsecilik geleneğinin en önemli temsilcilerindendir.

- ✓ XVII. yüzyıl, edebî türler açısından zengin bir dönemdir. Sîmkeşzâde Feyzî mirâciye türünde, Neşâtî ve Cevrî ise hilye türünde eserler kaleme almışlardır.
- ✓ Nâbî'nin Hayriyye'si ve Muhyiddin Kâdirî'nin Nasihatnâme'si pendnâme geleneği içerisinde kaleme alınmıştır.
- ✓ Bu asırda birçok sâkinâmenin yazıldığı görülmektedir. Bu türün en güzel örneklerinden birini Riyâzî vermiştir.
- ✓ Şehrengizler de XVII. yüzyılda rağbet gören türlerden biridir. Neşâtî'nin Edirne, Tab'î ve Fehîm'in İstanbul, Gelibolulu Vecdî'nin Gelibolu, Hacı Derviş'in Mostar şehrengizleri bu yüzyılda yazılan şehrengizlerdir.

- ✓ Türk edebiyatına mahsus olan surnâme türüne örnek olarak, bu yüzyılda Sultan IV. Mehmed'in şehzâdeleri Mustafa ve Ahmed'in sünnet törenini anlatan Nâbî'nin Surnâme'si kaleme alınmıştır.
- ✓ Zafernâme/gazanâme türü bu yüzyılda da yazılmaya devam etmiştir. Nedîm, Güftî, Sâbit ve Vuslatî zafernâme yazan şairler arasındadır.
- ✓ Sergüzeşt ve hasbihâl türüne örnek olarak Varvarî'nin Sergüzeşt'i ve Güftî'nin Hasbihâl'i sayılabilir.
- ✓ Bu yüzyılda yazılan manzum sözlüklerden biri, Gencî Pîr Mehmed'in 1631'de kaleme aldığı Gencî-i Leâfî'dir.
- ✓ Budinli Hisalî'nin derlediği Metâliü'n-Nezâir, şiirlerin sadece matlâlarının verildiği bir mecmuadır. Bu yönüyle daha önce yazılan nazîre mecmualarından ayrılır.
- ✓ İlk örnekleri XVI. yüzyılda verilen şuarâ tezkîreleri, bu yüzyılda da devam etmiştir. Bu dönemde, örnek şiir metinlerinin arttığı antolojik tezkîreler kaleme alınmıştır. Dönemin tezkîrecileri Riyâzî, Kafzâde Fâizî, Mehmed Rıza ve Âsım'dır. Ayrıca Güftî bu yüzyılda manzum tezkîre yazmıştır.
- ✓ Şuarâ tezkîreleri dışında bu yüzyılda biyografi alanında başka eserler de verilmiştir. Bunlardan biri de Nev'îzâde Atâyî'nin Şakâyık zeyli olan Hadâiku'l-Hakâyık Fî Tekmilî'ti-Şakâyık'ıdır. Baldırzâde Selisî Şeyh Mehmed'in 1649'da kaleme aldığı Ravza-i Evliyâ biyografik bir eser olup aynı zamanda Tarih-i Vefâyat ismiyle de tanınmıştır.

Seyahatnâme türünün bu yüzyıldaki temsilcileri Evliyâ Çelebi ve Nâbî'dir. Evliyâ Çelebi, güçlü tasvir ve mizah gücüyle canlı bir anlatım tarzı ile dikkat çeker. Nâbî'nin Tuhfetü'l-Harameyn ismini verdiği eseri, bir hac seyahatnâmesi olup türünün en edebî olanıdır.

- ✓ XVII. yüzyılda mensur dinî-tasavvufî eserlerin içinde Mevlânâ'nın Mesnevî'sinin şerhleri dikkat çekmektedir. Ankaravî İsmail Rûsûhî'nin Şerh-i Mesnevî'si, Sarı Abdullah'ın Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî'si bu şerhler arasında dikkat çeker.
- ✓ Bu yüzyılın sanatlı nesrini Veysî ve Nergîsî temsil etmiştir. Veysî'nin en tanınmış eseri Dürretü'l-Tac Fî Sâhibî'l-Mî'rac'dır. Siyer türünde yazılmış bu eser, Hz. Muhammed'in hayatını anlatır.
- ✓ Nergîsî, ilk defa mensur hamse oluşturmuştur. Hamse'sinde, Nihâlistân, Meşâkku'l-Uşşâk, Gazavât-ı Mesleme, İksîr-i Saâdet ve Kanûnûr-Reşâd isimli eserler bulunmaktadır.
- ✓ Bu yüzyılda birçok münşeât da kaleme alınmıştır. Sarı Abdullah'ın Düstûrû'l-İnşâ'sı; Ganizâde Nâdirî, Okçuzâde Mehmed Şâhî, Veysî ve Nergîsî'nin münşeâtları dönemin münşeât türündeki eserleridir.

XVII. Yüzyılda Şiir

XVII. yüzyılda klasik üslup ile birlikte, divân şiirinin ana çizgisini etkileyen üç farklı şiir üslubundan söz etmek gerekir: Hikemî tarz/üslup, Mahallî üslup ve Sebk-i Hindî.

Klasik Üslup:

- ✓ XVI. yüzyılda Bâkî ile en olgun örneklerini veren klasik üslupta, aşk ve tabiat temalarına bağlı olarak Türkçe ifadelerin, atasözü ve deyimlerin çok kullanıldığı, redif kullanımına bağlı olarak âhenk öğelerinin ön planda olduğu söylenebilir.
- ✓ Bahâî, Cevrî, Ganizâde Nâdirî, Hâletî, Mezâkî, Nedîm-i Kadîm, Nefî, Yahyâ Efendi, Vecdî klasik üslubun XVII. yüzyıldaki temsilcileridir.
- ✓ Hikemî üslubun aksine, klasik üslupta felsefi-tasavvufî düşüncelere fazlaca yer verilmemiştir.

Hikemî Üslup:

- ✓ Hikemî şiir veya didaktik üslup, "düşünceye dayalı, hikmetli söz söyleme" anlamına gelir. İslamî düşünce sisteminde daha çok felsefenin karşılığı olarak kullanılan "hikmet"; gizli düşünce, bilinmeyen neden, özellikle varlıkların ve olayların oluşunda Allah'ın insanlara anlaşılmayan gizli amacı, bilgelik, sağduyu, atasözü, özdeyiş vb. anlamlara gelen Arapça bir kelimedir.

"Hikemî şiir" veya "Hakimâne şiir" düşünce ağırlıklı; amacın okuyucuyu uyarmak, düşündürmek ve aydınlatmak olduğu; insana doğruyu, güzeli göstermeye yönelik görüş bildiren didaktik içerikli şiirdir.

- ✓ Bu tarzın edebiyatımızdaki en önemli ve güçlü temsilcisi Nâbî'dir. Bu nedenle "Hikemî şiir" akımı "Nâbî Ekolü" olarak da bilinir.
- ✓ Nâbî tarzının diğer temsilcileri Sâbit, Sâmi, Seyyid Vehbî, Koca Ragıp Paşa'dır.
- ✓ Hakimâne şiir söyleme anlayışı İran edebiyatında Şevket-i Buhârî ve Sâib-i Tebrizî gibi şairler tarafından temsil edilmiştir.
- ✓ Nâbî'ye göre insan, dünya düzeni ile akıl düzeni arasında denge ve uyum sağlarsa "bilge" bir kişiliğe sahip olabilir. Bu yüzden Nâbî, mistik ya da duygusal şiir yerine sağduyu ve düşüncenin ağırlıkta olduğu bir şiir anlayışını benimsemiştir. Daha doğrusu yüzyıllardan beri var olan bir anlayışı kendi içinde daha sistemli ve disiplinli bir yapıya kavuşturarak, olması gereken bir yolda ilerlemesini sağlamış, bu yönde öncülük yapmıştır.
- ✓ Hikemî tarzın anlam ile ilgili bazı özellikleri şöyle özetlenebilir:
 - Dış dünyaya, olanı anlamaya ve anlatmaya önem verilmiştir.

- Şiirin hikmet dolu olmasına ve anlamının da insanlara doğru yolu göstermeye vasıta olmasına önem verilmiştir.
- Şiir yazmaktan maksat anlamdır, yani içeriktir ve bununla okuyucuya mesaj vermektir. (Nâbî-Hayriyye)
- Şiirde anlam, süsü ve nakışı olmayan bir yüzük gibidir. Anlamı olmayan söz, kokusuz lâle gibidir (Nâbî-Hayriyye). Bu nedenle şiirde anlam çok önemli bir yere sahiptir.
- Hikmet ve düşünce her zaman şiirde işlenmesi gereken konulardır.
- Nâbî de dâhil olmak üzere hikemî tarzı benimseyen şairlerin şiirlerinde hikmet ve düşüncenin ön plana çıkarılmasıyla anlamın nasihat karakteri taşıması söz konusu olmuştur.
- Yoğun bir şekilde kullanılan irsal-i mesele ile hem soyut düşünceler hem de okuyucuya verilmek istenen mesajlar daha açık ve anlaşılır bir nitelik kazanmıştır.
- Şiirin anlamı lirizm ve duygudan ziyade düşünce ve hikmete dayanmalıdır. Bu yaklaşım ile aynı zamanda Hikemî tarzın poetikasının ne olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Mahallî Üslup:

- ✓ İlk temsilcileri XV. yüzyıla, son temsilcileri ise XX. yüzyıla kadar giden bir harekettir.
- ✓ Mahallîleşme hareketi yerine göre hem diğer üsluplarla yakından ilgilidir hem de söz konusu üslupların kimi temsilcilerinin Mahallîleşme hareketi ile yakından ilgileri bulunmaktadır. Bunların başında Necâî Bey, Bâkî gibi "Klasik üslup"; Nâîf, Şehrî ve Fehim gibi Sebk-i Hindî ve Nâbî gibi Hikemî tarzın temsilcisi durumunda olan şairler gelmektedir.
- ✓ XIII. yüzyılda Karamanoğlu Mehmet Bey'in Türkçeyi ilgili görüşleri bir kenara bırakılırsa XV. yüzyılda Aydınî Visalî ile başlayan ve XVI. yüzyılda Tatavî Mahremî ve Edimli Nazmî ile devam eden ve genel anlamda bir dil hareketi olarak kabul edilen Türkî-Basî, Türk edebiyatındaki "Mahallîleşme" hareketlerinin önemli adımlarından biridir.
- ✓ Dilde sade bir Türkçeyi esas alan Türkî-Basî hareketi, daha sonraki dönemlerde kimlik değiştirerek şiirde yerli ve mahallî unsurlara bolca yer verme anlayışı olarak şekillenen "Mahallîleşme" hareketine dönüşmüştür.
- ✓ Özellikle XVI. yüzyılda Bâkî'nin şiirlerinde görülen İstanbul Türkçesi ve mahallî unsurlar, Taşlıcalı Yahyâ'nın mesnevîlerinde işlenen konular ve kahramanlar bu tarz söyleyişin en dikkat çekici örneklerindendir.

- ✓ Bu süreç XVII. yüzyılda Nev'izâde Atâyî ve Sâbit gibi şairlerin özellikle mesnevîlerinde her yönden devam etmiştir.

✓ Mahallîleşme hareketinin belli başlı özellikleri olarak şunlar söylenebilir:

- Atasözü ve deyimlerin kullanılması
- Halk tabirleri ve mahallî söyleyişlerin şiire girmesi
- Günlük ve sıradan olayların şiirin konusu hâline gelmesi
- Özellikle mesnevî konu ve kahramanlarının mahallî çevreden alınması

Sebk-i Hindî

- ✓ Sebk-i Hindî; İran edebiyatından doğan, Müslüman Hindistan'da gelişen, özellikle XVI-XVIII. yüzyıllar arasında İranlı ve Türk şairlerin geliştirdiği çok ince ve girift hayaller esasına dayanan zihnî bir şiir tarzıdır.
- ✓ Çeşitli nedenlerle Orta Asya ve İran'dan ayrılarak Hint saraylarına gelen şairler, bu yabancı çevrede kendi içlerine kapandılar ve şiiri tamamen zihnî, duygusal bir matematik hâline getirerek hayalleri, mazmûnları, benzetmeleri kılı kırk yararcasına matematik rakamlar gibi işlediler.
- ✓ Şiirin söz ve anlam olmak üzere iki ana unsuru vardır ve Sebk-i Hindî şairleri bu konuda tercihlerini daha çok anlamdan yana kullanmış, anlamı söze tercih etmişlerdir.
- ✓ Anlam sözden üstün tutulmuşsa da Sebk-i Hindî şairleri söze de bazı anlamı yüklemiş ve sözde bulunması gereken bazı özelliklerin altını çizmişlerdir.
- ✓ XVII. ve XVIII. yüzyılların divân şiirine damgasını vurmuş olan Sebk-i Hindî akımının edebiyatımızdaki temsilcileri yenilik arayışı içerisinde "mânî-i nâzik" yani ince zarif anlam bulabilme arayışı içindedir.
- ✓ Hayal gücünü ön plana çıkarmak amacıyla çağrışım zenginliklerine yer verildiği, kavramların anlatımında yeni benzetme arayışlarına gidildiği bu şiirde de mânî-i nâzik, bîkr-i mazmûn anlamını çağrıştırmaktadır.
- ✓ Sebk-i Hindî'nin anlam ile ilgili özellikleri şu şekilde sıralanabilir:
 - Geniş, derin, kapalı ve girift anlam
 - Aşırı hayalcilik
 - İstirap
 - Mübalağa
 - Tasavvuf
 - Bîkr-i ma'nâ, bîkr-i mazmûn
 - Tezat ve paradoksal imajlar

- Soyut-somut ilişkisi
- Çoklu duyulama
- Sosyal hayat ve toplum
- İstiare ve teşbihlerde anlaşılmazlık
- Temsil ve irsal-i mesellerin çokluğu
- Halk hikmetinin revaç bulması

OYABI Çıkış Soru

Aşağıdakilerden hangisi Sebkîhindî'nin özelliklerinden biri **değildir**?

- Sözün kısa, anlamın derin olması
- İkiden fazla sözcükle oluşturulan tamlamalara sıklıkla yer verilmesi
- Tasavvuf ve ızdırıp gibi konuların daha çok işlenmesi
- Bir üslup özelliği olarak alışılmamış bağdaştırmalara yer verilmesi
- Türk edebiyatındaki en önemli temsilcilerinin XVI. yüzyılda yetişmiş olması

Çözüm

Sebkîhindî, Türk edebiyatına XVII. yüzyılda girmiş, en güçlü örnekleri ise XVIII. yüzyılda verilmiştir. Bu nedenle E seçeneğindeki bilgi yanlıştır.

Cevap E

XVII. Yüzyıl Şairleri

Nefî

- Erzurum'un Hasankale ilçesinde doğmuştur. Asıl adı Ömer'dir.
- Şairin ilk mahlası "zararlı, zarara ait" anlamındaki "Darrî"dir.
- Onun sanat gücünü keşfeden Gelibolulu Mustafa Âlî, ona "faydalı, yararlı" anlamındaki Nefî mahlasını kullanmasını tavsiye eden kişidir.
- İyi bir öğrenim gördükten sonra İstanbul'a gelmiş, kısa sürede sözünün kuvvetiyle saray içinde tanınmış ve azımsanmayacak miktarda hediye ve paralar kazanmıştır. Sadece İlyas Paşa'nın verdiği hediye ve paralar bile servet değerindedir.
- Padişahlara ve devrin ileri gelenlerine yazdığı kasîde ve hicivleriyle tanınır. İstanbul'daki yıllarında kasîde ve hicivleriyle hep gündemde kalmıştır. Tam anlamıyla bir övgü ve yergi şairidir.
- Hayatının hiçbir döneminde mevki ve makam hirsına kapılmamıştır.

- Eleştirdiği hasımları tarafından tenkit edilmiştir.
- Sultan IV. Murad'a Sihâm-ı Kazâ adlı eserini okuduğu sırada Sultan'ın yakınına düşen yıldırımdan bile sorumlu tutulmuş ve uğursuzlukla suçlanıp Edirne'ye sürülmüştür. Sonra affedilmiş ve İstanbul'a dönmüştür.
- Hiciv yazmaması konusunda uyarılmasına rağmen buna aldırmaştır.
- 27 Ocak 1635'te sarayın odunluğunda boğularak öldürülmüştür. Ölüm emrini veren Bayram Paşa'dır.
- Dört padişah görmüş, bunlardan en çok IV. Murad'a kasîde yazmıştır.
- Sade dille âşıkâne gazeller de yazmıştır.
- Asil ününü kasîdeleriyle kazanır. Kasîdelerinde ağırbaşlı, kendine güvenen, sağlam bir şiir tekniği göze çarpar.
- En önemli özelliklerinden biri de mübalağalı söyleyişidir. Mübalağaları mantık sınırını zorlamaz. Mübalağaları ve hayal zenginliği onun Sebki Hindî üslubundan etkilendiğini ve bu üslubun özelliklerine rastlanan ilk şair olduğunu gösterir.
- Kasîdelerindeki ses ve anlam uyumu dikkat çekicidir.
- Şiirlerinde açık, doğrudan bir söyleyiş vardır. Anlamı derinlere gizlememiştir.
- Zengin hayalleriyle şiirlerini oluşturmuştur.
- Din dışı konuları işler. Bahar, aşk, felek, harp, kahramanlık gibi konularda yazmıştır.

Eserleri

Türkçe Divân: Nefî'nin en önemli eseridir. Kahire'de ve İstanbul'da eski harflerle basılmış, çeşitli antolojilere Nefî Divânı'ndan örnekler alınmıştır.

Farsça Divân: Fazla hacimli bir eser değildir. Şairin ruba'ilerini (171 adet) ve "Tuhfetü'l-Uşşâk" başlıklı uzun bir manzumesini (97 beyit) ihtiva etmesi bakımından önemlidir.

Sihâm-ı Kazâ: Hicivlerini bir araya topladığı bir mecmûadır. Hafif tarzdaki nükteli hicivlerinin yanında çok ağır sözler sarf ettiği şiirleri de vardır. Bazı şiirlerinde babasını da hicvetmiştir.

Tuhfet'ül-Uşşâk: "Âşıkların Armağanı" anlamına gelir. 97 beyitlik, müstakil, Farsça bir kasîdedir.

ÖABT Çıkış Soru

Şekil ve içerik özellikleri bakımından kasidede farklı bir tarz ortaya koyan şair; "nesib" ve "methiye" bölümlerini kısaltmış, özellikle "fahriye" bölümünü genişletmiştir. Hatta "nesib" bölümünü tamamen kaldırarak "fahriye" ile başladığı kasideleri de vardır.

Bu parçada şiirinin özelliklerinden söz edilen şair aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Nedim
- B) Nevî
- C) Nefî
- D) Nabî
- E) Nailî

Çözüm

Kasidede üstat olmasının ötesinde "fahriye"de (kendini övme) oldukça başarılı olan şair, Nefî'dir. Hatta Nefî kimi kasîdelerinde, kasîdenin klasikleşmiş bölümlerine anlayışından farklı olarak doğrudan fahriye ile başlamıştır.

Cevap C

Nâ'îlî (Nâ'îlî Kadîm)

- İstanbul'da doğmuş, iyi bir öğrenim görmüş, Arapça ve Farsça öğrenmiştir.
- Kaynaklara göre kısa boylu, zayıf, hastalıklı biridir. Ayrıca narin, duygusal, çabuk incinen bir yapısı vardır.
- Eserlerinde hastalıklarından sık sık yakınır.
- Türk şiirinde yeni bir çığır açmış, hiç söylenmemiş bir üslupla okuyucusuna seslenmiştir. Bu üslup, Sebki Hindî'dir.
- Sebki Hindî'nin tüm özelliklerini şiirinde barındıran tek şairdir.
- Şiirlerinde insanın iç dünyasını anlatır.
- Söz güzelliğinden çok, anlam derinliğine önem verir.
- Geniş bir hayal gücüne sahiptir. Bu yönüyle çok renkli ve ince hayalleri dile getirir.
- Nâ'îlî'deki aşk, tasavvufî aşk'tır. Ancak şair dünya ile olan bağını kesmemiş, dolayısıyla da tam bir mutasavvıf olamamaktan yakınmıştır.
- Şiirlerini anlayabilmek için tasavvuf terimlerini iyi bilmek gerekir.
- Dili süslü ve ağırdır. Ama şarkılarında halkın konuştuğu dili kullanır. Saf, temiz bir Türkçeyle de şiir yazabileceğini kanıtlamıştır.

- Nailî'nin edebî kişiliğinin bileşenleri şu sözcüklerden oluşur: gazel, Sebki Hindî, ıstırap ve tasavvuf.

- Türk şiirindeki ilk şarkı şairidir.

Eserleri

Divân: Şairin tek eseri divândır.

Nâbî

- "Hayriyye" adlı ünlü mesnevisinden öğrendiğimize göre Nâbî'nin asıl adı Yûsuf olup 1642 yılında eski adı Ruha olan Urfa'da doğmuş, çocukluğunu ve ilk gençliğini memleketinde geçirmiştir.
- İstanbul'a gelişinden bir süre sonra, çeşitli devlet görevlerinde bulunmuştur. IV. Mehmet'in de yakınlığını elde eden Nâbî, Mustafa Paşa'yla birlikte IV. Mehmet'in Lehistan (Polonya) Seferi'ne katılmış ve orada Kemâniçe Kalesi'nin fethinde bulunmuştur.
- Görevinden ayrıldıktan sonra etrafındaki insanların tavır değiştirmelerinden etkilenen sanatçıya bu durum ünlü "Azliyye" kasîdesini yazdırmıştır.
- Şiir ile düşünceyi birleştiren şair olarak göze çarpar. Fikirlerini söz ve sanatta süslemeden dile getirir.
- Edebiyatımızda "Nâbî Mektebi" olarak bilinen Hikemî şiir akımını kurmuştur. Bu tarz şiirlerinde atasözlerinden, hikmetlerden, fikirlerden çokça yararlanır.
- Divân şiirinin en didaktik, en toplumcu şairlerindendir.
- Hayatı ve olayları his ve hayal ile değil, olgun bir insanın dünya görüşüyle değerlendirir. Bu yönüyle divân şiirine büyük bir yenilik getirir.
- Dili sade ve akıcı, tekniği kusursuzdur.
- İstanbul Türkçesinin güzel örneklerini vermiştir.
- Gazel alanında ünlüdür. Rubaî, kıta, kasîde, murabba, mesnevî de yazmıştır.
- Gelenekselin dışında yeni şiir tarzı için gözlerini önce İran'a çeviren Nâbî, orada kendi durgun ve akılcı mizacına uygun olan ve düşünmeyi, düşündürmeyi ön plana alan şiiri bulmuştur. O zamanda bu tarzın İran'daki temsilcisi Tebrizli Sâib'dir. Nâbî, Sâib'in etkisinde kalır.

Nâbî'nin şiirine en çok yakışanı âriflik ya da hakîmlik, bilgelik; yani basiretle, akılselikle düşünme, düşündürme ve görüneni, olup biteni değerlendirmedir.

- Onun savunduğu ve değer verdiği insan tipi, hakîm yani bilge insan tipidir. Bu tipin belirgin özellikleri ise ilahî düzeni anlamak için gereken basiretle, sağduyuya, karar ve ölçüye sahip olmaktan geçer.
- Ahlâk, insanın davranışlarında kendini gösterir. Davranışların kaynağı ise kâfakterdir. Davranışlar iyi ve doğru davranışlar olduğu takdirde onların kaynağı olan karakter de güzeldir.

Eserleri

Türkçe Divân: Gazel sayısı bakımından hacimlidir. Divânın başındaki yüz beyitlik tevhid kasidesi, şairin geniş din ve edebiyat kültürünün izlerini taşır. Nâbî, kasîdelerinin çoğunun nesib bölümlerinde alışılmış tasvir konularından farklı olarak kasîdeyi sunduğu kişinin tasviri ya da tarihi bilgi ve hikemî anlatıma yer verir. Medhiyye bölümleri daha samimi bir anlatımla yazılmış, fahriyye bölümleri ise oldukça kısa tutulmuştur.

Farsça Divân: Eserde çokça gazel yer alır. Yirmi altı sayfalık Divânçe'de Farsça gazelleri, başta Mevlânâ, Yavuz Sultan Selim, Hâfız ve Câmî olmak üzere bazı şairlerin gazellerine yazılmış tahmîsler izler. Divânçe'de yirmi dolayında tahmîs bulunmaktadır.

Hayriyye: Oğluna nasihatlerini mesnevî şeklinde anlatmıştır. Sosyal hiciv alanında değerli bir eserimizdir. Dönemin tarihî ve sosyal yapısını anlatması bakımından da önemli bir eserdir.

Halep'te 1701 tarihinde yazılmıştır. Nasihatnâme türünde yazılmış olan bu didaktik mesnevîyi Nâbî, oğlu Ebulhayr Mehmed için, onun hayatta izlemesi gereken yolu göstermek, ona öğüt vermek amacıyla yazmıştır. Hayriyye, klasik dönemdeki nasihatnâme türünün, edebiyatımızda bilinen en başarılı örneği olarak tanınmıştır.

Hayrâbâd: Bir aşk ve macera mesnevisidir. Nâbî'nin Halep'te 1705 yılında yazdığı ikinci mesnevisidir. Âşıkâne konulu eser, İranlı şair Feridüddin Attâr'ın İlahînâme'sinden etkilenilerek yazılmıştır.

Surnâme: Sultan IV. Mehmed'in şehzâdelerinin 1675 yılında Edirne'de yapılan sünnet düğününü anlatmak için yazılmış bir mesnevîdir. Edebiyatımızdaki surnâme türünün önde gelen örneklerindendir.

Fetihnâme-i Kemâniçe: Gençlik döneminde yazdığı bir eserdir. Gazavatnâme türünde yazılmış mensur bir eser olup IV. Mehmet'in 1671'de yaptığı ve sefere Musahip Mustafa Paşa'yla birlikte Nâbî'nin de katıldığı Lehistan (Polonya) Seferi'ni, bu sefer sırasında Kemâniçe Kalesi'nin alınışını anlatır.

Tuhfet'ül-Harâmeyn: Hac yolculuğunu anlatan mensur bir eserdir.

Zeyl-i Siyer-i Veysî: Veysî'nin, Hz. Muhammed'in doğumundan Bedir Savaşı'na kadar geçirdiği dönemde yaşadığı olayları anlattığı siyerine Nâbî, Mekke'nin alınış bölümünü eklemiştir.

Münşeât: Nâbî'nin yazdığı özel ve resmî mektupları içinde bulunduran mensur eseridir. Dili, başka münşeâtlarda olduğu gibi oldukça sanatlıdır. Hayatı boyunca yazdığı tebrik, teşekkür, arıza (bir istek, talep bildiren mektup) konulu çeşitli mektuplarından oluşan bir mecmûadır.

Hadis-i Erbain: Câmî'nin Farsça yazdığı 40 Hadis'in Türkçeye manzum çevirisidir.

Sabit

- Asıl adı Alaattin Ali'dir.
- Atasözlerini, halk tabirlerini, günlük konuşma dilinin kelime ve tabirlerini şiire taşımıştır.

Eserleri

Dîvân

Sabit'in hamse oluşturacak kadar mesnevisi vardır. Mesnevîleri şunlardır:

Zafername

Edhem ü Hüma

Berbername

Derenâme

Amru'l-Leys

Derenâme: 162 beyitten oluşan kısa bir mesnevidir. Diğer adı "Hâce Fesâd ve Söz Ebesi" olan eserde sarkıntılık ele alınır.

Berbername: 93 beyit olup Çorlu'daki bir berber çırağının başından geçenleri anlatır. Eser müstehcen teşbihler ve argo tabirlerle doludur.

Amru'l-Leys: Kaba söz ve ifadelerin kullanıldığı folklorik bir eserdir.

Edhem ü Hüma: İstanbul hayatından sahnelerin ve bahar tasvirlerinin dikkat çektiği, yerli unsurlarla zenginleştirilmiş bir aşk mesnevisidir.

ÖABT Çıkış Soru

XVII. yüzyıl şairlerinden Sabit, Zafername adlı mesnevisinin başında

Urup nazm-ı Leylâ vü Mecnûn'a el

Deliye söz atma sakın vâz gel

diyerek aşağıdakilerden hangisini anlatmak istemiş olabilir?

- Leylâ ve Mecnun'un dilinin ağır terkiplerden oluştuğunu
- Leylâ ve Mecnun'un yazılmış en iyi aşk mesnevisi olduğunu
- Leylâ ve Mecnun'un gerçeklikten uzak olduğunu
- Nazım yerine nesri tercih ettiğini
- Yeni ve farklı konular bulmak istediğini

Çözüm

Beyitte Leyla ve Mecnun konulu (artık sıradanlaştığı için) şiirlerden vazgeçilmesi (vaz gel) gerektiği söylenmiştir. Bununla ilgili seçenek ise E'dir.

Cevap E

Neşâtı

- Edirne'de doğmuştur.
- Tam ismi "Neşâtî Ahmed Dede"dir. Önce at cambazı anlamına gelen "Semendî" mahlasını kullanmış, daha sonra "Neşâtî" mahlasını kullanmaya devam etmiştir.
- Mevlevîhâne şeyhliği yapmıştır. Bu görevdeyken 1674'te ölmüştür.
- Özellikle gazel türünde başarılıdır.
- Kasîde, mesnevî, terki-i bend, rubaî gibi nazım şekilleriyle de eser vermiştir.
- Özellikle aşk konusunu işler.
- İçten, duygulu, âşıkâne şiirler yazmıştır.
- Şiirlerinde tasavvufî özellikler de bulunur. Ancak muhtasavvî bir şair değildir.
- Kasîdelerinde Neff'nin etkileri görülür.
- Gazellerinde ise daha çok Sebki Hindî akımının ve bu tarz şiirler yazan şairlerin etkisi görülür.
- Kendisinden sonraki pek çok şaire ustalık yapmıştır.

Eserleri

Dîvân

Hilye-i Enbiyâ: Mesnevî şeklindeki bu eserde Peygamberimizin kutsal özellikleri övülmüştür.

Kavâid-i Fûrs (Kavâid-i Deriye): Farsça gramer kurallarını açıkladığı eseridir.

Edirne Şehrengizi: 144 beyitlik kısa bir mesnevidir.

Şerh-i Müşkilât-ı Urî

Şeyhülislam Yahyâ

- İstanbul'da doğmuş ve iyi bir öğrenim görmüştür.
- Sırasıyla müderris, kazasker ve şeyhülislam olmuştur.
- 1603'te İstanbul kadılığına getirilmiştir. 1622 yılından itibaren üç kez şeyhülislamlık makamına atanmış, arada üç yıl süren kesinti sayılmazsa ölene kadar bu makamda kalmıştır.
- Temiz bir lisanı ve zarif bir söyleşi vardır.
- İstanbul şivesini şiire getirdiği söylenir.
- Yapmacılıktan kaçındığı, nükteli ve derin hayâlî şiirleriyle Bâkî ile Nedîm arasında köprü olmuştur.
- Yahyâ, gazel şairidir.

Dîvân şiirindeki yerlilik arzusu XVII. yüzyılda Şeyhülislam Yahyâ tarafından temsil edilir. Şiirlerinde mahallî unsurlara yer verir. İstanbul ve Edirne'yi anlatır. Tabiat tasvirlerine bahar, kış ve nevrüz manzaraları ekler.

- Genellikle aşk ve rindlik konularını işler. Tasavvufu, âşıkâne şiirlerin bilgisi ve zekâsıyla ustaca işlemiştir.

Eserleri

Dîvân: En önemli eseridir. Dîvân'ındaki en önemli eser 77 beyitlik **Sakinâme** adlı mesnevidir. Sanatçı, mey, saki, şarap, rind, cam, sahba gibi bezm (işret, eğlence) ile ilgili tabirleri tasavvufî karşılıklarıyla kullanarak sembolik bir eser ortaya koymuştur.

Dîvândan başka Yahyâ Efendî'nin fetvaları, Kasîde-i Bürde'ye yazdığı Arapça tahmisi ve Kemal Paşazâde'den tercüme ettiği **Nigârîstan** adlı bir eseri vardır.

Şeyhülislam Bahâyî

- Aile kökeni, babası yoluyla Hoca Sadettin'e, annesi tarafından ise Ebussuud Efendî'ye dayanan Mehmed Bahâyî, kazasker Abdülaziz Efendî'nin oğludur.
- 1631'de Selanik, 1633'te Halep kadısı oldu. Ancak keyif verici maddelere düşkünlüğünden dolayı Kıbrıs'a sürüldü. 1649'da şeyhülislamlığa getirilen Bahâyî, bu görevde uzun süre kalamamıştır.
- Şeyhülislam Bahâyî şairliği yanında latifeleriyle de tanınır. Şiirde Şeyhülislam Yahyâ'nın etkisinde kalmış ve Yahyâ tarafından ona "Bahâyî" mahlası verilmiştir.

Eserleri

Bahâyî Dîvânçesi: Çok beğenilmiş ve zevkle okunmuş bir eserdir. Dîvânçe'sinde altı kasîde, "Sâkinâme" ve "Niyaznâme" başlıklı iki küçük mesnevî, dört kıta, iki tarih kıtası, kırk gazel ve on sekiz rubaî vardır.

Fehîm (Fehîm-i Kadîm)

- XVII. yüzyılın usta gazel şairlerinden biridir.
- Şiirlerinde Sebki Hindî üslubunun etkisi görülür.
- İranlı şair Şirazlı Urî'nin etkisinde kaldığı için kendisinden "Urî-i Rum (Anadolu'nun Urî'si)" diye söz edilir.

Eserleri

Dîvân

Şehrengiz: Dîvân yazmalarının sonundaki eser müstehcen ifadeleriyle edebî bir değere sahip değildir.

Cevrî

- Mevlevîliğe ve Mevlânâ'ya bağlılığı ile tanınır.
- Çok yönlü bir sanatçı olan Cevrî, hattatlığı ile de ünlüdür.
- Ağır bir dili olan şair, uzun tamlamalara sıkça yer vermiştir.
- Kasîde ve gazelleri Neff'ninkilere göre daha sade ve daha az âhenklidir.
- Sanatçının çok sayıda eseri vardır.

Eserleri

Dîvân: Hacımlı bir dîvândır.

Selîmnâme: İdris-i Bitlisî'nin Selîmnâme'sinin, dönemin nâşirlerinden Koçi Bey'in rivayeti esas alınarak güncellenip yeniden yazılmış biçimindedir.

Hilye-i Çihâr-yâr-ı Güzîn: Hakânî'nin hilyesinden etkilenerek yazdığı 145 beyitlik kısa bir mesnevidir.

Hall-i Hakikat: Mevlânâ'nın Mesnevî'sinden seçilmiş kırk beyte beşer beyit ekleyerek yazdığı bir terki-i benddir.

Aynü'l-Füyûz: Yûsuf Sineçâk'ın Cezîre-i Mesnevî adlı eserinin şerhidir.

Meihame: Dinî bir eserdir. Selahaddin Yazıcı'nın Şemsiyye'sinin yeniden yazılmasıyla oluşturulmuştur.

Nazm-ı Niyâz: On iki ayın özelliklerinin anlatıldığı 200 beyitlik bir mesnevidir.

İsmetî

- XVII. yüzyılda şairliğinin yanı sıra bilim adamlığı ile de tanınan önemli gazel şairlerindendir.
- Tasavvufa ilgisi ve düşkünlüğü olan şair Mevlevî tarikatına intisâb etmiştir.
- Sebki Hindî etkisindeki şair, Nâîf tarzını benimsemiş olsa da onun kadar başarılı olamamıştır.

Eserleri

Dîvânçe

Tarikât-ı Muhammediyye: Dedesi Birgivi Mehmed Efendî'nin Arapça yazdığı dinî eseri Türkçeye çevirmiştir.

Nedîm-i Kadîm

- XVII. yüzyılın gazel ustalarındandır. İsim benzerliği nedeniyle Lâle Devri şairi "Nedîm" ile karıştırılmış ve bazı şiirleri ona mâl edilmiştir.

Eserleri

Dîvânçe: Sanatçının tek eseridir.

Nev'izâde Atâyî

- Asıl adı Ataullah olan sanatçı, müderrislik ve kadılık görevlerinde bulunmuştur.
- XVII. yüzyılın en önemli mesnevî şairlerindendir. Asıl şöhretini mesnevîleriyle kazanmıştır.
- Hamse sahibi olan sanatçı, mesnevîlerinde tahkiye ve tasvirde oldukça başarılıdır.
- Bazı mesnevîlerinde özellikle İstanbul'u anlattığı bölümler dikkat çekicidir.
- Sanatçının mesnevîleri alışılmışın dışında denebilecek kadar süslü ve ağırdır.

Eserleri

Dîvân

Hamse:

Nefhatü'l-Ezhâr

Sohbetü'l-Ebkâr

Sâkinâme

Heft-Hân

Hilyetü'l-Efkâr

Nefhatü'l-Ezhâr: Didaktik ve tasavvufî bir mesnevidir. Eserde öğretici nitelik taşıyan ahlâkî hikâyeler bulunur. Nizâmî'nin Mahzenü'l-Esrâr'ı örnek alınarak yazılmıştır.

Sohbetü'l-Ebkâr: Sanatçı, didaktik ve tasavvufî bir mesnevî olan bu eserinde Molla Câmî'den etkilenmiştir.

Sâkinâme (Âlemnümâ): İçki ve içki meclislerinin anlatıldığı bu eser, İstanbul tasvirleri bakımından önemlidir.

Heft-Hân: Tasavvufî hikâyelerden ve İstanbul tasvirlerinden oluşur.

Hadâ'iku'l-Hakâ'ik fî Tekmîleti's-Şakâyık: Şakâyık zeylidir. Sanatçının mensur eserlerindendir.

Zeyl-i Siyer-i Veysî: Veysî'nin Siyer'ine yazmaya başladığı bu eserini tamamlamaya sanatçının ömrü yetmemiştir.

Ganzâde Nadirî

- Asıl adı Mehmed'dir.
- Müderrislik ve kadılık yapan bir bilim adamı ve aynı zamanda iyi bir hattattır.
- Manzum ve mensur eserleri vardır.

Eserleri

Dîvân: Eserde Bâkî, Nefî ve Şeyhülislam Yahyâ Efendî'ye nazîreler vardır.

Mî'râciyye: Dîvân edebiyatında şair bu mî'râciyyesi ile tanınmıştır. Daha sonra pek çok şair onun eserine nazîreler yazsa da hiçbirisi Nadirî'nin eseri kadar tanınmamıştır.

Şehnâme: II. Osman'ın emriyle kaleme almıştır. Firdavsî'nin eserini örnek alarak yazmıştır. II. Osman'ın tahta çıkışından itibaren İran Savaşları, padişahın da katıldığı Hotin Seferi, İstanbul'a döndüğünde oğlunun dünyaya gelmesi nedeniyle yapılan şenlikler anlatılır. Eser hem gazavatnâme hem fetihnâme özelliği taşır.

Münşeât: Sanatçının aynı zamanda iyi bir münşî olarak kaleme aldığı eseridir.

Risâletü'l-Kalemiyye: Dinî bir eserdir.

Tefsîr-i Beyzâvî Hâşiyesi: Dinî bir eserdir.

Azmîzâde Hâletî

- İstanbul'da doğmuş ve 21 yaşında müderris olmuştur.
- Şiirimizdeki en önemli yeri ruba'ileridir. Nedîm bile onun bu yönünü bir şiirinde övmektedir.
- Sanatçı kendisini, İranlı ruba'î ustası Ömer Hayyam ile karşılaştırır; onun kadar güzel ruba'iler yazdığını söyler. Bazı kaynaklarda Azmîzâde Hâletî'den "Hayyâm-ı Rum" diye bahsedilmiştir.
- Ayrıca kasîde ve gazeller de yazmıştır.
- Şiirlerinde derin bir karamsarlık hâkimdir.
- İyi bir eğitim almasından kaynaklanan didaktik bir bakış açısı da vardır.
- Eserlerinde tasavvuf önemli bir yer tutar.

Eserleri

Dîvân

Sakinâme: Tasavvufî aşkın işlendiği 520 beyit tutarında bir eserdir. Ruba'ileriyle tanınan Azmîzâde Hâletî, "Sâkinâme"sinde ilahî aşkı anlatır.

Münşeât

F. XVIII. YÜZYILDA DİVÂN EDEBİYATI

Yüzyıla Genel Bir Bakış

- ✓ XVIII. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda siyasî, toplumsal ve ekonomik hayatta görülen gerilemeye rağmen özellikle Lâle Devri'nde kültür ve edebiyat hayatı gelişimini sürdürmüştür.
- ✓ Şiirlerinde "Necîb" mahlasını kullanan Sultan III. Ahmed ve "İlhamî" mahlasıyla şiirler yazan III. Selim, kültüre çok önem vermiş ve etraflarında kültür muhitleri oluşturmuşlardır.
- ✓ XVIII. yüzyıl dîvân şiirinin en önemli şâirleri Nedîm ve Şeyh Gâlib bu iki padişah döneminde yetişmiştir. Nedîm ve Şeyh Gâlib ile birlikte, Enderunlu Fâzıl, Fitnat Hanım, İzzet Ali Paşa, Kânî, Koca Râgıp Paşa, Nahîfî, Neş'et, Seyyid Vehbî, Sünbülzâde Vehbî dönemin önde gelen şâirleri arasındadır.
- ✓ XVIII. yüzyılın en çok rağbet gören nazım şekli "gazel" olmakla birlikte "şarkı" türü de dîvân şâirleri arasında revaçtadır.
- ✓ Bununla birlikte Enderunlu Fâzıl'ın Defter-i Aşk'ı ve Sünbülzâde Vehbî'nin Şevkengîz'i gibi özgün ve yerel öğelerle oluşturulmuş gerçekçi mesnevîlerin sayısında da bir artış gözlenmektedir.
- ✓ Bu yüzyılda dinî, ahlâkî ve tasavvufî konularda yazılmış hilye, kırk hadis, mevlid, mî'râciye, siyer, nasihatnâme gibi türlerinde birçok mesnevî kaleme alınmıştır.

✓ XVIII. yüzyılda dinî konulu mesnevîleri ile dikkat çeken isim Nahîfî'dir. Nahîfî'nin eserleri Mevlid, Hicretü'n-Nebî, Fazilet-i Savm-ı Şehr-i Ramazan ve Hilyetü'l-Envâr'dır.

✓ Ayrıca Belîğ, Gül-i Sad-berg isimli yüz hadis tercümesini bu yüzyılda kaleme almıştır.

✓ Mevlevî kimliği ile tanınmış Esrâr Dede'nin, Mübareknâme-i Esrâr, Fütüvvetnâme-i Esrâr isimli manzum eserleri vardır.

✓ XVIII. yüzyılda mî'râciyeler yazılmaya devam etmiştir. Abdülbâkî Ârif Efendî'nin Mî'râciyye'si, Şeyh İsmail Hakkî-i Bursevî'nin Mî'râciyye'si ile Süleyman Nahîfî'nin Mî'râcü'n-Nebî'si bu yüzyıl mî'râciyelerine örnek gösterilebilir.

✓ Yine bu dönemde Abdullah Salâhî-i Uşşâkî, Hilye-i Hasaneynî'l-Ahseyn ve Bursalı Ali Rıza Hilye-i Hazret-i Mevlânâ isimli eserlerini hilye türünde vermişlerdir.

✓ Dinî bir klasik olarak nitelendirilebileceğimiz İbrahim Hakkî'nin Marifetnâme'si, İsmail Hakkî Bursevî'nin Rûhu'l-Beyân'ı ve Şeyh Gâlib'in Şerh-i Cezîre-i Mesnevî'si de kaleme alınmıştır.

✓ Sünbülzâde Vehbî'nin Lütîyye'si ve Zarîfî'nin Pendnâme'si XVIII. yüzyılda kaleme alınmış nasihatnâme türündeki mesnevîlere örnektir.

✓ Bu yüzyılda sâkinâmeler yazılmaya devam etmiştir. Bunlar içinde Feyzî'nin Mir'ât-ı Âlemnümâ'sı önemlidir.

✓ Şehrengiz yazma geleneği XVIII. yüzyılda da sürmüştür. Belîğ'in, Âyine-i Hübân'ı, Vâhid'in Yenice Şehrengîz'i klasik şehrengiz geleneğinde yazılmıştır.

✓ Bu yüzyılda Enderunlu Fâzıl şehrengiz türünde farklılık taşıyan Hübânnâme ve Zenânnâme isimli eserlerini kaleme almıştır. Fâzıl, Hübânnâme'de dünya ülkelerinin erkek güzellerinin, Zenânnâme'de ise kadın güzellerinin özelliklerini anlatmıştır. Fennî ise, Sevâhîlnâme'sinde İstanbul'a sahili bulunan altmışa yakın semtten bahsetmiştir.

✓ Belîğ'in Sergüzeştname-i Fakîr be-Azîmet-i Tokad'ı, sergüzeştname türüne örnektir.

✓ Seyyid Vehbî, Hâzık, Haşmet ve Melek İbrahim mensur surnâme kaleme alan XVIII. yüzyıl yazarlarıdır.

✓ XVIII. yüzyılda sefâretnâme türünün en önemlilerinden biri olan Yirmisekiz Mehmet Çelebi'nin Fransa Sefâretnâmesi Batı'ya yönelişin izlerini taşır.

✓ Bu yüzyılda manzum sözlüklerin sayısında artış vardır. Bunlar içinde en çok ilgi göreni Sünbülzâde Vehbî'nin Tuhfe-i Vehbî adlı eseridir.

✓ Mûcib'in Tezkîre-i Mûcib'i, Safayî'nin Nuhbetü'l-Âsâr min Fevâ'idü'l-Eş'âr'ı, Râmîz'in Âdâb-ı Zurefâ'sı,

Salîm'in Tezkîre-i Şuarâ'sı, Bursalı Belîğ'in Nuhbetü'l-Âsâr Li Zeyl-i Zübdetü'l-Eş'âr'ı, Silahdârzâde Mehmed Emin'in Tezkîre-i Şuarâ'sı, Mustafa Safvet Efendî'nin Nuhbetü'l-Âsâr fî Fevâ'idü'l-Eş'âr'ı, Esrâr Dede'nin Tezkîre-i Şuarâ-yı Mevlevîyye'si, Âkîf'in Mir'ât-ı Şîr'i XVIII. yüzyıl şâir da yazılan tezkîreleridir.

✓ XVII. yüzyıldan beri devam eden Şakâyık zeyli yazma geleneği, XVIII. yüzyılda Uşşâkîzâde Seyyid İbrâhim Hasibî, Şeyhî Mehmed Efendi ve Fındıklı İsmet tarafından sürdürülmüştür.

✓ Şakâyık zeyillerinin dışında vefeyâtnâme türündeki eserler de biyografik eserler içinde değerlendirilebilir. Hüseyin Ayyansarayî'nin Vefâyât-ı Selâtin ve Meşâhir-i Ricâl'i, İsmail Belîğ'in Güldeste-i Riyâz-ı İrfân'ı bu türde kaleme alınmıştır.

XVIII. Yüzyılda Şiir

- ✓ XVIII. yüzyıl, şâir kadrosu bakımından dîvân edebiyatının en zengin olduğu devresidir.
- ✓ XVIII. yüzyılda, şiirlerinde Necîb mahlasını kullanan Sultan III. Ahmed ve İlhamî mahlasıyla şiirler yazan III. Selim, edebî ve kültürel gelişime çok önem vermişler, etraflarında kültür muhitleri oluşturmuşlardır. Nedîm ve Şeyh Gâlib bu iki padişah döneminde yetişmiştir.
- ✓ XVII. yüzyılda dîvân şiirine yön veren Mahallî üslup, Hikemî üslup ve Sebki Hindî'nin, XVIII. yüzyıl dîvân şiirine etkilerinin devam ettiği görülür.
- ✓ XVIII. yüzyılda Mahallî üslubun en önemli temsilcisi Nedîm'dir. "Nedîmâne" adı verilen kendine has üslubuyla Nedîm, neşeli ve coşkun gazelleriyle ve günlük hayatın sahnelerini canlı bir şekilde yansıttığı kasideleriyle XVIII. yüzyıla damgasını vurmuştur. Hayattan alınan zevk ve coşkunluk, Lâle Devri şâiri Nedîm'in şiirlerinin vazgeçilmezi olmuştur.
- ✓ Nedîm ile birlikte mahallî hayatı bütün netliğiyle eserlerine yansıtan Enderunlu Fâzıl, özellikle Hübânnâme ve Zenânnâme'de özgün konuların arayışı içinde olmuştur.
- ✓ XVIII. yüzyılda Koca Râgıp Paşa, Seyyid Vehbî, Sünbülzâde Vehbî ve Fitnat Hanım'ın da hikemî üslubun etkisinde oldukları görülmektedir.
- ✓ Bu yüzyılın Nedîm'le birlikte diğer zirve ismi Şeyh Gâlib'dir. Şeyh Gâlib, Sebki Hindî'nin Türk edebiyatındaki en önemli temsilcisidir. Dîvân'ı ile birlikte Hüsn ü Aşk mesnevîsi onu zirveye taşımış, dîvân şiirinin son büyük temsilcisi olarak kabul edilmiştir.
- ✓ Dîvân şâirleri, bu yüzyılda sosyal hayat unsurlarını, konuşma diline ait kelimeleri şiirde bilinçli olarak kullanmışlardır.

- ✓ XVIII. yüzyılda en çok rağbet gören nazım şekli "gazel" olmakla birlikte, dîvân şairlerinin müşterek gazel yazmaya yöndikleride görülmüştür.
- ✓ Gazel ile birlikte, şarkı da XVIII. yüzyılda iyice yaygınlaşmıştır. Şarkının en güzel örneklerini Nedim vermiştir. Bu yüzyılda Nedim'in dışında Şeyh Gâlib ve Enderunlu Fâzıl gibi şairler de şarkı yazmıştır.
- ✓ XVIII. yüzyıl klasik Türk şiirinin özelliklerinden biri de, bu dönemde yaşayan şairlerin Bâkî, Fuzûlî, Şeyhülislâm Yahyâ, Sâbit, Nâbî ve Nefî gibi geçmiş yüzyıl şairlerine nazîreler yazarak "nazîre edebiyatı" meydana getirmiş olmalarıdır.
- ✓ XVIII. yüzyıl şiirinde mahallî unsurların artmasının bir nedeni de dîvân şiirinde de hece ölçüsünün kullanılmasıdır. Vahit Mahtumî bu yüzyılda heceyi en fazla kullanan şairidir.

XVIII. Yüzyıl Şairleri

Nedim

- İstanbul'da doğmuş, iyi bir öğrenim görmüş, Arapça ve Farsçayı çok iyi öğrenmiş, müderrislik yapmıştır.
- Damat İbrahim Paşa'nın himayesinde yaşamıştır.
- Lâle Devri yıllarında saz ve söz meclislerinde, birçok insanı kışkıracak bir yaşam sürmüştür. Padişahın yanından yıllarca ayrılmamıştır.
- Keskin bir zekâyâ ve zarîf nüktelere sahiptir.
- Kendisine verilen bu kıymete karşılık olarak devrin ileri gelenlerine kasîdeler sunmuş ve şükranlarını dile getirmiştir.
- Lâle Devri'nin zevk ü sefa yılları Patrona Halil İsyanı ile son bulmuş ve kaynaklarda belirtilen ağırlıklı görüşe göre bu isyan sırasında canını kurtarmaya çalışan Nedim, damdan dama atlarken düşerek ölmüştür.
- Devrinin İstanbul'unu, İstanbul'da yaşanan hayatı şiirlerinde konu edinmiştir. Çevresindeki meşhur köşkleri, bahçeleri, mesire yerlerini, Çırağan sefa-larını, bayram şenliklerini tüm güzellikleriyle anlatır. İstanbul'un semtlerini ele alır.
- Bâkî ve Şeyhülislâm Yahyâ'nın şiire soktuğu İstanbul Türkçesini bir şiir dili hâline getirmiştir.
- Şiirlerinde o çağa göre yalın denilebilecek mahallî bir ifadeyi kullanmış, halk söyleyişini tercih etmiştir. Bu yerlilik ve basit söyleyiş onu diğer şairlerden ayırır.
- Şiirlerinde dinî konulara hiç yer vermemiştir. İlahî aşkı hiç işlemez. Beşerî aşkı anlatan Nedim'in şiirlerinde anlattığı güzel; ete kemiğe bürünmüş, ince belli, selvi boylu güzeldir. Bu yönüyle Karacaoğlan'a benzer.

- Geçmiş çok eskilere dayanan, halk söyleyişini ön plana çıkaran mahallîleşme cereyanı, Nedim ile zirve dönemi yaşar.
- Anlattığı konular ve şiirlerinin şekil özellikleri nedeniyle "Nedim Mektebi" denilen bir edebî ekolün kurucusudur.
- Nedim, mesnevî yazmamış, gazelleriyle ön plana çıkmıştır.
- Şarkı nazım biçiminin edebiyatımızdaki en önemli ismidir.
- Halk edebiyatından etkilenecek hece ile bir koşma yazmıştır.

Eserleri

Dîvân: Nedim'in en ünlü ve en önemli eseridir. Eserde gazel ve şarkılara yer verilmiştir. Arapça ve Farsça şiirler de vardır. Ayrıca Çağatayca yazılmış bir gazel ile hece ölçüsüyle yazılmış bir türkû de bulunur. Dîvân'ın sonunda bir "lûgatçe" bulunur. Kasîdelerinde İstanbul'u, devrin eğlence hayatını ve devrin olaylarını bulmak mümkündür.

Şahâ'î'ü'l-Ahbâr: Ahmed Âşık'ın Arapça yazdığı "Câmî'ü'd-Düvel" adlı eserinin tercümesidir.

Nigârname: İzzet Ali Paşa'nın Nedim'e şaka yollu yazdığı mektuba, şairin de şaka yollu yazdığı mensur cevabıdır. Eserde manzum kısımlar da vardır.

Sanatçının ayrıca Şehit Ali Paşa'ya yazdığı Arapça-Farsça bir mülemması vardır. Dilekçede şair, Ali Paşa'dan medreseye tayinini istemiştir.

Şeyh Gâlib

- Dîvân edebiyatının son büyük şairidir.
- İstanbul'da, Mustafa Reşid adlı bir Mevlevî'nin oğlu olarak dünyaya gelir. Ailesinin etkisiyle Mevlevî tarikatına girer ve tasavvufa yönelir.
- İstanbul'da Yenikapı Mevlevihânesi'nde 3 yıl çile dolurarak Galata Mevlevihânesi şeyhi olmuştur.
- Babasının dışında başka şahıslardan da eğitim almıştır.
- Sanat gücünün temel özellikleri mevlevihânedeki çalışmalarıyla olgunlaşmıştır.
- Edebiyatımızda derin izler bırakan bu büyük şair, henüz 42 yaşını tamamlamadan ansızın ölmüştür. Cenazesinde babası, oğlunun simsiyah sakalına bakıp "Oğlum, bu sakal bu tahtaya yakışmıyor." diyerek herkesi ağlatır.
- **Sebk-i Hindî'nin en güçlü şairidir. Bu akımın tesiriyle eserlerinde derin hayallere, anlaşılması güç derin söyleşilere yer verir. Az sözle çok şey anlatır.**

Sünbülzâde Vehbî

- Maraş'ta doğmuş, iyi bir öğrenim görmüş ve İstanbul'a gelmiştir.
- Dîvân şiirinin etkisini yitirdiğini ilk defa dile getiren şairdir.
- Özellikle mesnevî alanında tanınmıştır.
- Teknik açıdan kuvvetli şiirler yazmıştır.
- Şiirde şekle önem veren sanatçının şiirleri lirizm yönünden zayıftır.
- Şiirlerinde Nâbî ve Nedim'in etkileri görülür.
- Eserleri dönemin toplum yapısını yansıtmaya bakımından önemlidir.
- Şiirlerinde yerel konulara yer vermiş, günlük dili, atasözlerini ve deyimleri kullanmıştır.
- Sanatçının sözlük türünde eserleri de vardır.

Eserleri

Dîvân: Sanatçının müretteb bir dîvânı vardır.

Lutfiyye: Oğlu Lütfullah'ın şahsında tüm geçlere öğüt verdiği didaktik bir mesnevîdir. Nâbî'nin Hayriyye'sine nazîredir.

Tuhfe-i Vehbî: Akılda kolay kalması için şiir şeklinde yazdığı Farsça Türkçe bir sözlüktür. Birçok baskısı yapılmış ve medreselerde okutulmuştur.

Nuhbe: Arapça-Türkçe manzum sözlüktür.

Enderunlu Fâzıl

- Asıl adı Hüseyin'dir. Filistin'de, Safed kasabasında doğmuştur.
- Enderun'da eğitim alırken yaramazlıkları nedeniyle Enderun'dan uzaklaştırılmıştır.
- İstanbul sokaklarında 12 yıl perişanlık içinde yaşamış, III. Selim döneminde affedilmiştir. III. Selim'in öldürülmesinden duyduğu üzüntüyle ağlamakla gözlelerini yitirmiştir. 1810 yılında İstanbul'da vefat etmiştir.
- Fâzıl Dîvânı'nda, özellikle kasîdeler bölümünde izleri sürülebilen belirgin bir gerçekçi yaklaşım hâkimdir. Bu kasîdeler, şairin hayatına ve psikolojisine dair önemli veriler içerir. İleri boyutta bir ferdiyet hissi ile şiirini hayata açar.
- Sık sık sürgün edildiği için af dilemek zorunda kalması, ona çok sayıda kasîde yazdırmıştır.
- **Dağınıklık ve lakaytlık, çoğu zaman onu basitliğe sevk ederek hem kafiye ve redif seçiminde hem de benzetme ve ifadelerde şiirine nitelik kaybettirir.**
- Fâzıl; İstanbul manzaralarını, sosyal olayları ve gerçek sevgili tipine ait güzellik unsurlarını kendine has bir yaklaşımla anlatır. Bu yönüyle Nedim'i çağrıştıran bir edası vardır.

- Nazik, zarîf, ince, derin anlamları olan, soyut sözcüklerin çokça kullanıldığı ağır bir dili vardır.
- Lâle Devri'nde sadeleşen dil, Şeyh Gâlib ile yeniden ağırlaşmıştır.
- Fazla sayıda olmasa da sade bir Türkçeyle yazdığı şiirleri de vardır.
- **Hece vezniyle bir türkû kaleme almıştır.**
- Dîvân şiiri geleneğinde ayrı bir yol benimsemiş bir şair değildir.
- Eserlerinde derin bir tasavvuf düşüncesi vardır. Bu düşünce onun şiirlerinin en önemli yönüdür, ilahî aşkı anlatır.
- **Yeni mazmunlar bulup şiirlerinde kullanması da sanatının bir diğer önemli unsurudur.**
- Yüksek seviyede bilgisi ve kültürü olan okuyucu seviyesine hitap etmiş bir şairdir.
- Şiirlerinde musiki önemlidir.

Eserleri

Dîvân: Sanatçı, dîvânını henüz 24 yaşındayken tamamlamıştır. 1781'de yazılan eser, daha sonra eklenen şiirlerle zenginleştirilmiştir. Eserde 26 kasîde, 331 Türkçe gazel, 36 Farsça gazel, 2 müstezad, biri Esrâr Dede mersiyesi olmak üzere 4 terkib-i bend, 9 tercî-i bend, 7 müseddes, 4 muhammes, 17 tahmîs, 68 tarih, 11 şarkı ve kıta, rubaî ve mesnevîler vardır.

Hüsn ü Aşk: Şeyh Gâlib, bu eserini, bir toplantıda Nâbî'nin Hayrâbâd'ından daha iyi bir eser yazılamayacağını söylenmesi üzerine, bu iddiayı çürütmek için kaleme alır. Henüz 22 yaşında iken yazdığı bu eser 2101 beyitlik alegorik bir mesnevîdir. Eserde ilahî aşka varmanın zorlukları anlaşılır. Eser; kapalı bir söyleyişle, alegorik bir tarzda, renklere dayanan bir kelime kadrosu kullanılarak ve büyük bir titizlikle oluşturulmuştur.

Eserde tasavvuftaki dervişin vahdete -tek varlık olan Allah'a- ulaşabilmek için yaptığı yolculuk, bu sırada önüne çıkan tüm engelleri aşarak vuslata ermesi, yolculuğun sonunda ise kendini olgunlaştırarak vahdete kavuşması sembolik bir tarzda; Aşk adlı bir âşığın Hüsn adlı sevgiliye kavuşmak için çıktığı yolculukla anlatılmıştır. Hüsn ü Aşk, baştan sona, tüm kahraman ve mekânlarıyla tasavvufî birer semboldür.

Şerh-i Cezîre-i Mesnevî: Sanatçının 1790'da yazdığı eseridir. Eser Mevlevî şeyhlerinden Yûsuf Sîneçâk'ın Mesnevî'nin her cildinden aynı konuda seçtiği yüzer beytin başına 99 ve sonuna 5 beyit ekleyerek yazdığı 704 beyitlik "Cezîre-i Mesnevî" adlı eserinin mensur şerhidir.

Er-Risâletü'l-Behiyye fî Tarikâtü'l-Mevleviyye: Köse Ahmed Dede'nin "Es-Sohbetü's-Sâfiyye" adlı eserine yazılmış Arapça bir şerhtir. Mevlevî tarikatı ile ilgili önemli bilgiler içeren bir eserdir.

Eserleri

Dîvân: Enderunlu Fâzıl, oldukça hacimli bir dîvân sahibidir. Fâzıl Dîvânı'nda kasîdeler önemli bir yekûn tutar.

Çengînâme (Rakkasnâme): Farklı milletlerden kırk iki erkek köçeğin tasvir edildiği eser, murabba biçimiyle yazılmıştır. Devrin yaşayış, örf ve âdetlerine yer vermesi bakımından önemlidir.

Fâzıl, dîvân sahibi bir şair olmasına karşın asıl şöhretini mesnevîlerine borçludur. Bu mesnevîler şunlardır.

Defter-i Aşk: Aruzun "fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün" kalıbıyla yazılan bu eser, şairin aşk maceralarını anlattığı 438 beyitten oluşan bir mesnevîdir. Şair, geleneğe uygun bir giriş yapar. Yine geleneğe uyarak III. Selim'i över. Ardından dört aşk hikâyesi anlatır. Eserde yer alan ayrıntılı Çingene düşünü tasviri sanatçının edebî yönünü tanıtan önemli bir örnektir.

Hubânnâme: Şehrengiz geleneğine eklenilebilecek bu eser, aruzun "fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün" kalıbıyla yazılmış 796 beyitten oluşan bir mesnevîdir. Eserin giriş kısmında güzellik konusu ele alınmış, Hindistan'dan Yeni Dünya'ya (Amerika) kadar birçok ülkenin erkek güzelleri tasvir edilmiştir.

Zenannâme: Fâzıl bu eserini Hubânnâme için teşekkür eden sevgilisinin isteği üzerine yazdığını söyler. Aruzun "fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün" kalıbıyla yazılan eser, 1101 beyitlik bir mesnevîdir. Anadolu kadın güzellerin dışında çeşitli milletlere mensup kadın güzelleri de betimlemiştir. Hubânnâme ve Zenannâme'de şair, resme yaklaşan tasvirleriyle yeteneğini sergilemiştir.

Müverrih Sürûri

- Tarih düşürme sanatındaki ustalığından ötürü "müverrih" sıfatıyla anılan Sürûri'nin asıl adı Osman'dır. Adanalıdır.
- Bir dönem "Hüznî" mahlasını kullanmıştır.
- Hiciv ve hezel türündeki şiirlerinde ise "Hevayî" mahlasını kullanır.
- III. Selim'e sunduğu kasîdenin mükâfatı olarak aldığı memuriyetle ömrünü sürdürür.
- Sürûri, hayatın en acı gerçekleriyle alaycı bakış açısını ustalıkla birleştirebilmiş nadir kalemlerdendir.
- Aynı tarihi sekiz kere veren beyitlere kadar tarih sanatının her türünde maharet gösterir.

Eserleri

Dîvân (Neşatengîz): Sanatçı, dîvânına "Neşatengîz" adını vermiştir.

Mecmûa: Çeşitli şairlerden derlediği tarih manzumelerini ihtiva eden bir eserdir.

Kâmî

- Nâbî'den sonra onun boşluğunu dolduracak şairlerden biri olarak görülmüş ve devrinde oldukça meşhur olmuş bir şairdir.
- İbrahim Gülşenî'nin oğludur.
- Asıl adı Mehmed olan, fakat daha çok Edimeli Efendi, Edimevî Çelebi lakabıyla tanınan şair Edime'de doğmuştur.
- Bağdat, Mısır ve Galata'da kadılık görevlerinde bulunan Kâmî, humma (sıtma) hastalığından İstanbul'da ölmüştür.
- İyi bir gazel şairidir. Gazellerinde zarif hayallerle süslü bir üslup hâkimdir. Kasîdelerinde ise dili oldukça ağırdır.

Eserleri

Dîvân: En önemli eseridir.

Tuhfetü'z-Zevrâ: Bağdat'ta gömülü bulunan meşhur şahsiyetleri anlatır.

Behçetü'l-Feyhâ: Bağdat valisi Hasan Paşa'nın asi Arap aşiretleriyle mücadelelerini anlatır.

Firuznâme: Bir padişahla azat ettiği kölesinin karısı Gülruh arasında geçen yasak aşkı anlatan orijinal bir aşk mesnevîsidir.

Mehâmü'l-Fukahâ: Hanefî fakihlerle ilgili Arapça mensur bir eseridir.

Nefisetü'l-Uhreviyye: Fıkıhla ilgili, Farsçadan tercüme ettiği eseridir.

Nevres-i Kadim

- Mahlastaşı Osman Nevres'ten ayırmak için "Kadim" unvanıyla anılan Nevres (Abdürrezzak), yaşadığı zorlukları ve sıla hasretini dile getirdiği lirik şiirleriyle tanınan bir şairdir.
- Şairliğinin yanında birçok mensur eseri de olan iyi bir münşî ve hattattır.
- Mizaç itibarıyla içten, dilini sakınmayan açık sözlü bir insandır. Bu nedenle sıkıntılı bir hayat yaşamıştır.

Eserleri

Türkçe ve Farsça Dîvân: Türkçe Dîvânı ile bu dîvân içinde bulunan bir Farsça Dîvânı vardır.

Gazve-i Bedir: Bedir Savaşı'nı anlatan manzum bir mesnevîdir.

Mensur eserleri:

Münşeât

Tarihçe-i Nevres

Vekâyi-i Tebriz

Mebaligu'l-Hikem

Terceme-i Tarih-i Cihangir Şah

Koca Râgıp Paşa

- Bu yüzyılın Nedîm ve Şeyh Gâlib'den sonra akla gelen ilk isimlerinden biri Koca Râgıp Paşa'dır.
- Asıl adı Mehmed'dir. İstanbul'da doğmuştur.
- Meslek hayatına küçük bir memuriyetle başlayıp sadrazamlığa kadar yükselmiştir. Asrının en önemli devlet adamlarından biridir. II. Osman ve III. Mustafa zamanında yaşamıştır. Sadrazamlık makamını II. Osman vermiştir.
- **Bilimsel çalışmaları desteklemiş ve kütüphane kurdurmuştur. Aynı zamanda hattattır ve kitap okumaya düşkündür.**
- Vakarlı, olgun kişiliğini sanatına da yansıtmış, mahallî üsluptan ziyade klasik estetiğe bağlı kalarak hikemî şiirleriyle Nâbî'yi takip etmiş ama kendine özgü bir üslup da yakalayabilmiştir.
- Şiirleri lirik değil, didaktik ve ahlâkî içerik taşır. Atasözü kıymetindeki beyitlerinde sade bir dil kullanmıştır.
- "Şecâ'at arz ederken merd-i kıbtî sirkatin söyler", "Ehl-i feyzin eseri kalmasa da nâmı kalır", "Pes rifatiere ziyet ile rifat gelmez" gibi pek çok mısra-bercestesi bugün bile dillerdedir.

Eserleri

Dîvân: Ölümünden sonra oluşturulmuştur.

Münşeât: Şairin resmî yazışmalarının yer aldığı mektuplarından oluşur.

Tahkik ve Tefvik: Osmanlı-İran ilişkilerini konu aldığı bir eserdir.

Mecmûa: Sefinetü'r-Râgıp ve Mecmû'a-i Râgıp antoloji niteliği taşıyan ve Râgıp Paşa'nın çeşitli şiirlerinden oluşan eserlerdir.

Aruz Risâlesi

Fîtnat Hanım

- Asıl adı Şerife Zübeyde olan Fîtnat Hanım, klasik edebiyattaki kadın şairlerin en meşhurdur.
- Babası, Şeyhülislam Mehmet Es'ad Efendi'dir.
- Râgıp-Haşmet-Fîtnat üçlüsünün içinde yer alır.
- Nüktedân ve hazırcı cevap bir şairdir.
- Dîvân'ındaki 59 gazelden birkaçı hariç hepsi nazîredir.
- Şiirleri, kendi kadın hassasiyetini yansıtmaktan uzak hikemî ve âşıkâne söyleyişlerden ibarettir. Dîvân edebiyatının geleneksel mazmunlarını kullanmış ve geleneğe sadık kalmıştır.
- Kanaatkâr olmak, dünya malı ve mevkilerine önem vermemek, felekten şikâyet şiirlerinin başlıca konusudur.

Haşmet

- İstanbul'da doğan sanatçı, Râgıp Paşa'nın yakınlığını kazanmış ve onun himayesinde olmuştur.
- Nâbî tarzından etkilenmiştir. Ancak Nedîm'den etkilendiği şiirleri de vardır.
- Hiciv, taşlama ve alaycı şiirleriyle ün kazanmıştır.
- Koca Râgıp Paşa ve Fîtnat Hanım'a yazdığı latifeleri ile ünlüdür.

Eserleri

Dîvân

Surnâme: III. Mustafa'nın kızının doğumu nedeniyle yazılmış önemli bir mensur eserdir.

Sanatçının diğer eserleri şunlardır:

Habnâme

Şehadetnâme

Senedü's-Şu'arâ

Kasîde-i Münferice Şerhi

Kasîde-i Bürde Şerhi

İsmail Belîğ

- Bursa'da doğan sanatçı, XVIII. yüzyılın ikinci yarısında yaşamıştır.
- Lâle Devri şairlerindendir.

Eserleri

Sanatçının kaynaklarda sözü geçen **Dîvân'ı** ve **Seb'a-i Seyyâre** adlı eseri bugün bulunamamıştır.

Bursa Şehrengizi

Gül-i Sad-Berg

Nuhbetü's-Âsâr li-Zeyl-i Zübdetü'l-Eşâr (Bursa Tarihi): Şair bu şuarâ tezkîresini Kafzâde Faiz'nin Zübdetü'l-Eşâr adlı tezkîresine ek olarak yazmıştır. Sanatçı, kendi dönemine kadar yaşamış şairlerin biyografilerini verir. Kendisi Bursalı olduğu için Bursa'nın yetişmiş şair ve bilgileri hakkında bilgi vermiştir. Eser, kaynak belirtmesi hatta kaynakları eleştirmesi açısından önemlidir.

İzzet Ali Paşa

- Lâle Devri'nin tanınmış şairlerindendir. İstanbulludur.
- Hem şair hem de hattattır.
- Nedîm ile çok yakın arkadaşdır ve ondan sonra dönemin zevk ve neşesini şiirlerine yansıtan en önemli şairdir. Nedîm'in gazellerine nazîreler yazmıştır.

Eserleri

Dîvân

Nigârname: Nedîm'e yazdığı mektuptur.

Sâmî

- "Arpaeminizâde" olarak da tanınan sanatçı, III. Ahmed ve I. Mahmud dönemlerinde yaşamıştır.
- İyi bir öğrenim görmüş, divân kâtipliği ve vakanüvislik yapmıştır. Aynı zamanda tarihçi ve hattattır.
- Şiirlerinde tasavvufa yer veren sanatçıda, Nedîm ve Nâbî'nin etkisi görülür.
- Devrindeki ve devrinden önceki pek çok şaire nazîre yazan sanatçı, nazîrecilik yönüyle de tanınır.

Eserleri

Divân: Eserinde Lâle Devri'nin özelliklerine rastlanır. Eserde sanatçının şarkıları da vardır.

Tarih-i Vekâyi: 1730-1733 yılları arasındaki olaylar anlatılır.

Râşid

- Reis-i şairân Taib'in Seyyid Vehbî ile birlikte şiir ülkesinin padişahı olmaya layık gördüğü isimlerden biridir.
- Şiirin aslı unsuru fikirdir. Hikemî üslubun temsilcilerindendir.

Eserleri

Divân: Râşid Divânı'ndaki en güzel şiirler gazellerdir.

Seyyid Vehbî

- Asıl adı Hüseyin'dir. İstanbul'da doğmuş, iyi bir medrese öğreniminden sonra kadılık ve müderrislik yapmıştır.
- III. Ahmed Dönemi'nin önemli şairlerindendir.
- **Dönemin Nâbî takipçilerinden, hikemî üslup temsilcilerinden biridir.**
- Devrinde Nâbî'nin yegâne varisi olarak görülen şair, hakimâne tavrına tezâat olarak zekâsı ve sanatını her fırsatta padişah ve sadrazama yaklaştırmaya bir araç olarak kullanmaya çalışmıştır.
- **Kasidede Nefî, gazelde ise Nâbî'yi örnek almıştır. Kendini Nâbî'nin "hayru'l-halef"i saymıştır.**
- Edebiyatımızın en çok kasîde söyleyen şairlerinden biridir.

Eserleri

Divân: Eserde çok sayıda manzum tarih bulunur. Bu tarihlerde dönemin yapılarıyla ilgili bilgiler vermiş ve Lâle Devri olaylarını anlatmıştır.

Surnâme: III. Ahmed'in şehzâdeleri için yazılmış mensur bir eserdir. Sanatçının en ünlü eseridir.

Sulhiyye: İbrahim Paşa'nın emriyle yazılmış manzum eser Pasarofça Antlaşması ile ilgilidir.

Hadis-i Erbaîn Tercümesi

Münif

- Derviş-meşrep, hoş sohbet, hazırcı cevap bir kimsedir.
- İlk şiirlerinde "Hezarî" mahlasını kullanmış, İstanbul'a geldikten sonra Rasîd'in tesiriyle "Münif" mahlasını tercih etmiştir.
- Divânı çok okunan, devrin önde gelen şairlerinden biridir.
- Şöhretini daha çok kasîdelerine borçludur.
- Hikemî üslup temsilcilerindendir. Şiirlerinin aslı unsuru fikirdir. Bu durum, zaman zaman külfetli ve ağır bir söyleyişe sebep olmuştur.

Enis Dede

- Tanınmış bir Mevlevî Şeyhî olan sanatçı yaklaşık elli yıl Edirne Mevlevihânesi'nin şeyhlik makamında kalmıştır.

Sakıp Dede

- Mevlevîlikle ilgili biyografik eseriyle tanınan sanatçı üç ciltlik Sefîne-i Nefîse-i Mevlevîyân adlı eseriyle Mevlevîler arasında oldukça meşhurdur.
- Sakıp'ın Divân'ı Mevlevîliği anlatmaya dönük, baştan sona Mevlânâ ve Mevlevîlikle ilgili şiirlerle dolu didaktik bir risâle hüviyetindedir.

Esrar Dede

- Arapça ve Farsçanın yanında, Latin, İtalyan ve Rum dillerini de bilen şairin "Lügat-i Talyan" adlı yarım kalmış küçük bir sözlük tercümesi vardır.
- Esrar Dede, daha çok Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevlevîyye'siyle tanınmakla birlikte, sanat hayatı bakımından en önemli eseri Divân'ıdır.
- Gazellerin çoğu âşıkaneştir.

Nahîfî

- Lâle Devri şairlerindendir.
- Dinî-tasavvufî bir neşve ile yazdığı lirik şiirleri ve bilhassa Mesnevî tercümesi ile büyük bir şöhrete kavuşmuş, devrin en verimli şairlerinden biridir.
- Şeyh Gâlib ve Nedîm'den sonra, asrın en önemli şairi olarak kabul edilmiştir.
- Onun asıl başarılı olduğu şiirler gazelleri ve rubaîleridir.
- Hâletî'den sonra edebiyatımızın en çok rubaî söyleyen şairi olan Nahîfî, kendini zamanın Hayyam'ı olarak nitelendirmiştir.

Eserleri

Divân: Sanatçı iki divân tertip etmiştir.

Nazîm

- Edebiyatımızda naat şairi ve büyük bir bestekâr olarak tanınır.
- Enderun'da yetişmiştir.
- 5 ayrı Divân tertip etmiştir.
- Bestekârlığının yanında aynı zamanda iyi bir icracıdır.
- En önemli özelliği edebiyatımızın en çok naat söyleyen şairi olmasıdır.

Hoca Neş'et

- Mahlasnâmeleri ile büyük bir şöhrete kavuşmuştur. Dönemin genç şairlerine mahlas vermekle ünlüdür.
- Dönemin Mevlevî şairlerindendir. Şiirlerinde Mevlânâ ve daha çok Nâbî etkisi vardır.
- Devrinde şairliğinden ziyade verdiği dersler ve yetiştirdiği talebelerle tanınmıştır. Vasat bir şair fakat iyi bir ustadır. Şeyh Gâlib de Hoca Neş'et'ten ders almıştır. Şeyh Gâlib önce "Esad" mahlasını almış fakat Neş'et Efendi tarafından kendisine "Gâlib" mahlası verilmiştir.
- Dinî-tasavvufî içerikli birçok mensur eseri vardır.

Eserleri

Divân: Şairin en önemli eseri, talebesi Pertev tarafından tertip edilen müretteb Divân'dır.

Tufân-ı Ma'rîfet: Mesnevî türündedir.

Terceme-i Şerh-i Dü Beyt-i Molla Câmî: Mensur bir eserdir.

Pertev

- Muvakkizâde ve Vakanüvis olarak anılan Pertev'in Divân'ı, Beylikçi İzzet tarafından tertip edilmiştir. Divânında 500'ün üzerindeki gazele karşılık hiç kasîdesi yoktur.

Şeyhülislam İshak Efendi

- Lâle düşkünlüğünün dışında devrin coşkusuna ilgi göstermeyen şairlerden biridir.
- Büyük bir bilgin olarak tanınmıştır.
- Divân'ı dışında dinî içerikli bir mesnevîsi ve mensur eserleri vardır.

Feyzî

- Divân'ında kasîdeler önemli bir yer tutmazken tarih ve müfretlerin fazlalığı dikkati çekmektedir.

Beylikçi İzzet Bey

- Divân-ı Hümayûn'a kâtip olarak giren İzzet Bey, padişahla ters düşmesi sebebiyle genç yaşında öldürülmüştür.
- Şiirleri derinlikten yoksun, lirik söyleyişlerden ibarettir.

İlhamî (III. Selim)

- Hasbihâl türü şiirleriyle dikkati çeken III. Selim sûz-ı dil makamının mucididir. Reformist, hassas ruhlu bir padişahdır.

G. XIX. YÜZYILDA DİVAN EDEBİYATI**Yüzyıla Genel Bir Bakış**

- ✓ XVIII. yüzyılda klasik şiir geleneğinde değişim başlamıştır.
- ✓ XIX. yüzyılın başlarında bazı şairlerde klasik zevkin dışında arayışlar gözlemlenen sanatçılar arasında Enderunlu Vâsıf, Keçecizâde İzzet Molla, Âkîf Paşa gibi isimler bu arayışta öne çıkmaktadırlar.
- ✓ Enderunlu Vâsıf halkı, halka ait tipleri ve gündelik yaşamı şiire taşır; Keçecizâde İzzet Molla, Mîhnet-i Keşan ve Gülşen-i Aşk adlı eserleriyle kendinden yola çıkarak gerçek hayata dair olaylara yer verir.
- ✓ Âkîf Paşa'nın "Adem Kasîdesi" insanın kaderini sorgulamaya başladığı ve içeriğin klasik şiirden oldukça farklılaştığı bir şiir olarak dikkat çeker. Özellikle torunu için yazdığı mersiye ile herhangi bir yabancı etki altında kalmadan sadece hayatının arzalarıyla yeni denebilecek bir edebiyatın örneğini vermiştir.
- ✓ Bu bireysel girişimlerin yanında 1861'den itibaren Leskofçalı Gâlib ve Hersekli Arif Hikmet öncülüğünde yapılan toplantılarda ilk orijinal denemeler sunulmuştur.
- ✓ Şinasi'nin şiire "fikir" unsurunu sunması ile geleneksel divân şiiri formatı değiştirmiştir. Münâcât ve Mustafa Reşid Paşa için yazdığı kasîdeler bu tür şiirlere örnek gösterilebilir. Şinasi'nin şiirde yaptığı asıl önemli hamle şekil ve içerikte denediği değişimdir.
- ✓ Şiirde şekil konusundaki yeniliğe ikinci örnek Ethem Pertev Paşa'nın Victor Hugo'dan yaptığı "Tîfî-i Naim" çevirisidir. Koşmaya yakın olan bu çeviri, şekil bakımından eski şiirden farklıdır.
- ✓ Şiirdeki biçimsel değişiklik çabaları Recâizâde'nin "Arz-ı Sitem" şiiriyle devam eder.
- ✓ Şiirde konu ve temanın da değiştiği ve giderek genişlediği görülür. Şinasi ile yönü değişen şiir, Namık Kemal'in Vâveylâ, Vatan Yahut Silistre gibi manzumeleriyle "hisseden insan" ile tanışır. Abdülhak Hâmid ve Recâizâde Mahmud Ekrem ile değişim devam eder.

✓ Konu ve temadaki bu genişleme şiire "insan"ın dâhil olması ile sonuçlanmış ve ara dönemde şiir kökten bir değişimle karşılaşmıştır. Özellikle Recaizâde Mahmud Ekrem ve Abdülhak Hâmid'in şiire getirdikleri yeni şekil ve temalar Servetî'nün şairlerinin bir adım daha ileri gitmesine ve farklı bir şiir dili oluşturmalarına kadar varacaktır.

✓ **Şiirdeki biçimsel değişimler şunlardır:**

- Divân tertibini bozarak medhiyye tarzı kasideleri divâna almamak veya yerlerini değiştirmek, gazellerin alfabetik sırasına gelenekte olmayan bölümler ilave etmek,
- Nadiren kullanılan veya hiç kullanılmayan vezinlere işlerlik kazandırmak, hece veznini kullanmak ve bu yoldaki şiirleri divâna almak,
- Alışılmadık redifler ve Türkçe asıllı kelimeler kullanmak, şiirin vezinsiz ve kafiyesiz de olabileceğini söylemek,
- Nazım şekillerinin gevsemeye başlaması bahr-i tavil'i mensur şiirin temeli olacak şekilde kullanmak.

✓ **Şiirin içeriğinde görülen değişimler ise şunlardır:**

- Geleneksel mazmûnların bir kısmını şiirin lûgatından çıkarmak,
- Yerleşme, yerleşme,
- Didaktik bir şiir anlayışının öne çıkması,
- XVIII. asırdan itibaren erkek şairlerin, sevilen kadının ağzından gazeller yazmaya başlaması, böylece kadının, şiirde aktif bir varlık kazanmaya başlaması,
- Şairin, sevdayı ve sevgiliyi daha beşerî, daha gerçekçi bir zemine indirmesi.

✓ **Bu dönemde şiir dilinde görülen değişimler şöyle özetlenebilir:**

- XVIII. asırdaki mahallîleşme cereyanı şiir dilinin sadeleşmesinde önemli bir etken olmuştur.
- Dildeki sadeleşme hemen karşı kutbunu yaratır ve Sebk-i Hindî'nin girift dilini, özel kelime kadrosunu, ilginç terkiplerini canlandırır.
- Azınlıkların dillerinden kelime ve tabirlerin şiire girmesi, İtalyancadan, Fransızcadan alınan kelimelerin şiirde kullanımının gitgide yaygınlaşması, Edebiyatedide'nin "alafrangalık" ile suçlanmasına kadar varan bir süreci başlatır.

Encümen-i Şu'arâ

- ✓ Devlet büyüklerinin konaklarında tertip edilen içki ve şiir meclislerine genel olarak "encümen-i şu'arâ" denir.
- ✓ XIX. yüzyılın başlarından itibaren encümen-i şu'arâlar ciddi bir değişim geçirmiştir. Değişim, şairin hamisiyle kurduğu münasebettedir. Buna bağlı olarak encümen-i şu'arânın ruhu da değişmiştir. Yeni dönemde şiir hakkında etraflı sohbetler etmeye başlamışlardır.
- ✓ Sultan Abdülmecid'in saltanatının son dönemlerinde encümen-i şu'arâ devri çoktan kapanmıştır.
- ✓ Asrın ortalarına gelindiğinde encümen-i şu'arâların ağırlıklı Mısırlıların konaklarına kaydı gözlendi.
- ✓ 1861'te Hersekli Arif Hikmet Bey'in evinde başlayan ve her salı düzenli olarak bir seneye yakın devam eden edebiyat toplantıları yine encümen-i şu'arâ adıyla ancak bu defa özel bir isim olarak anılır.
- ✓ **Encümenin reisi Leskofçalı Mustafa Gâlib Bey'dir. Ev sahibi, Hersekli Arif Hikmet Bey'dir. Müdavimler ise şunlardır:**
 - Mehmet Lebîb Efendi,
 - Mustafa İzzet Efendi,
 - Osman Nureddin Şems Efendi,
 - Koniçeli Musa Kâzım Bey,
 - İsmail Paşazâde,
 - İbrahim Hakkı Bey,
 - Manastırlı Hoca Salih Nailî Efendi,
 - Salih Faik Bey,
 - Abdülhamid Ziya Bey,
 - İbrahim Halet Bey,
 - Recaizâde Mehmet Celal Bey,
 - Mazlum Paşazâde Memduh Faik Bey,
 - Niğdeli Deli Hikmet Bey,
 - Namık Kemal Bey ve Mustafa Refik Bey.

✓ **Encümen mensuplarını bir araya getiren sebepler şu şekilde sıralanabilir:**

- Rumeli'ye olan yakın bağları esas sebeptir.
- Hemen hepsi çalışma arkadaşlarıdır.
- İnanç değerleri birbirlerine yakındır.
- Aynı muhitlerde ikamet ederler.
- Tarikat ve dergâh arkadaşlıkları vardır.
- Uğradıkları kahvehane ve meyhaneler ortaklır.

Encümen Toplantıları:

- ✓ Encümen reisi Gâlib, kekemedir. Bu sebeple sözcü olarak Arif Hikmet Bey'i seçmiştir. Şiirleri inşad işi ise Namık Kemal Bey'in vazifesidir.
- ✓ Toplantılar yaklaşık bir yıl devam ettikten sonra, bilinmeyen bir sebeple, Manastırlı Nailî encümenden kovulur. Ardından Galib Bey'in tayini çıkar ve encümenden ayrılmak zorunda kalır. Hızlı bir şekilde encümen dağılır.
- ✓ Encümenin müdavimleri, millî duygu ve kavramların ifadesindeki yalınlaşmanın, netleşmesinin ilk işareti sayılabilecek eserlere imza atar. Bu bağlamda, Ziya Paşa'nın Terci-i Bend'ini temel olarak kabul etmek gerekir.
- ✓ Encümen şairleri yenilikçidir. Bir yandan Doğu'nun değerlerini korurken bir yandan da Batı'nın yeniliklerini bünyelerine almaya çalışırlar.
- ✓ Dil üzerinde net bir duruş ortaya koymamışlarsa da konuya duyarsız kalmamışlardır.
- ✓ Şiirin biçimi hakkında da yeniliğe açık olsalar da geleneksel şiir biçimlerini ve aruzu terk etmeyi asla düşünmemişlerdir. Bununla birlikte kendilerini halk kültürünün dışında görmemişlerdir.
- ✓ Hece veznini klasik biçime dâhil etmek istemişlerdir. Bunun sonucu olarak hece vezniyle, dörtlükler hâlinde kasideler yazılmıştır.
- ✓ Manastırlı Faik Bey, Ahmet Cevdet Paşa'nın teşvikiyle "Türkçe Aruz" adında bir eser neşretmiştir.
- ✓ Nazım ile şiir arasındaki farklar netleştirilmeye çalışılır. Nazım, şiirin vezin ve kafiye gibi biçimsel özelliklerine denir. Bir metnin şiir olabilmesi için muhayyel olması yeterli kabul edilir. Bu düşünce mensur şiirin yolunu açar.
- ✓ Leskofçalı Gâlib eski poetikadan vazgeçmeyeceklerinin ancak onu ıslah edeceklerinin işaretlerini verir.
- ✓ Eski imgeler yani mazmûnlar daha çok, gönül gözüyle çözüldüğü için şiir muhayyileden uzaktır. Mazmûnlar için yeni kaynak, ferdin şuur dışı birikimleridir.
- ✓ Ziyâ Paşa yenileşen şiire taraftar görünmesine rağmen, Harabât'ı neşrederek eskiyle bağların koparılmasını istemediğini belirtir. Namık Kemal onu bu tutumundan dolayı davalarına ihanetle suçlar.
- ✓ Encümen-i Şu'arâ, şiirin klasik değerlerinin iyice zayıfladığı fakat bunun yerine modern değerlerin henüz yeşermediği bir ara dönemin en önemli edebî topluluğudur.
- ✓ Encümenin asıl katkısı modern ve değişime açık bir poetikayı savunan şairlerin yetişmesine olanak sağlamasıdır.

XIX. Yüzyıl Şairleri

Enderunlu Vâsif

- Asıl adı Osman'dır. Galata Sarayı'na yerleştirilmiş ve orada yetiştirilmiştir. I. Abdülhamid zamanında Enderun'un Kiler-i Hassa koğuşuna alınmış, III. Selim'in 18 yıllık saltanatı boyunca sarayda bulunmuştur. Sultan Selim'e 7 kasîde sunmuştur.
- IV. Mustafa zamanında Has Oda'ya alınmıştır. II. Mahmud zamanında kiler kethüdası olmuştur. Sultan'a 4 kasîde sunmuş değişik olaylar nedeniyle 62 tarih söylemiştir.
- 1824'te ölmüştür. Mezarı, Karacaahmet Türbesi yakınındadır.
- Divân şiirinin hemen bütün nazım biçimleriyle şiirler yazmıştır. Çok sayıda da şarkı yazmıştır.
- **Nefî'ye nazîre olarak yazdığı kasîdelerde Nedîm'in etkisi görülür.**
- Vâsif, klasik şiirin sanatına ve lûgatine ancak yüzeysel bir şekilde hâkimdir. Derinliği yoktur.
- **Enderunlu Vâsif, yeni ve yenilikçi bir şairdir.**
- Hayatının kendine mahsus sözcüklerini şiire sokmaya çalışmıştır.
- Asıl merakı ve gayreti, halk ifadesi üzerinedir.
- Sümbülzâde Vehbî, Enderunlu Fâzıl ve Sürûrî gibi açık saçık şiir söyleme modasına uymuştur.
- Vâsif'in geleneğe bağlı kaldığı şiirleri daha ziyade, III. Selim için söylediği kasîde ve manzumeleridir.

Keçecizâde İzzet Molla

- İyi bir medrese öğreniminden sonra Galata Kadısı olmuştur.
- Kendisini koruyan Hâlet Efendi'nin öldürülmesiyle ilgili hicivleri nedeniyle Keşan'a sürülür.
- Bu sürgünden affedildikten sonra tekrar İstanbul'a dönmesine rağmen Rusya ile savaşa girilmemesi konusunda II. Mahmud'a sunduğu rapor nedeniyle Sivas'a sürülür.
- Hakkılığı, Osmanlı'nın savaşı kaybetmesiyle anlaşılmış fakat af mektubu Sivas'a geldiği gün, mektubu alamadan ölmüştür.
- Divân şiirinin son büyük şairlerinden biridir.
- Gazelleri önemlidir.
- **Şiirlerinde toplumsal öğütler ve çeşitli alaylar vardır.**
- Divân şiiri ile Tanzimat şiiri arasında bir köprü olmuştur.

- Hece vezniyle türküler yazmış ve böylece divân şiirinin geleneksel yapısını sarsmıştır.
- Yenilikçi girişimlerinden bazıları başarılı olmuştur.
- Geleneği aşarak yeteneği, ince zevki, sağlam ve zarif üslubuyla edebî bir değer ve ustalık taşır.

Eserleri

Mihnet-Keşân: Keşân'a sürgün edilmesini, yolculuğunu, başından geçenleri nükteli bir şekilde anlattığı önemli bir mesnevidir. Eserin adı bazı kaynaklarda "Mihnet-i Keşân" olarak da geçer. Şair bu eserinde sadece sürgüne gidişini ve bir yıl boyunca çektiğini anlatmamış, aynı zamanda çeşitli yerleri tasvir etmiş ve karşılaştığı ilginç tipleri de anlatmıştır. Tasvir ve tahkiye gücü açısından önemli bir eserdir. Eserde değişik nazım şekilleri bulunur. Aynı zamanda sanatçının mizahî üslubu da bu eserinde görülebilir.

Eser bir següzeştâmedir ve siyasi hiciv içerir. Metni hareketlendiren birçok anlatım tekniğini kullanılmıştır. Klasik tahkiye geleneğini gerçek anlamda dönüşüme uğratan eser, Batı tarzı anlatım türlerine bir hazırlık niteliğindedir.

Mihnet-Keşân'da 109'u alıntı olmak üzere 4166 beyit ve 6 tahmîs bendi bulunur.

Eser klasik mesnevî formunda tasarlanmıştır. Münacât, naat ve halifelere övgülerden sonra II. Mahmud'u öven beyitler gelir. Âgâz-ı Dâsitan ve Şikâyet ez-Cihân başlıklarıyla asıl hikâyeye geçilir. Topkapı'dan başlayan yolculuk, sahil şeridini takip ederek Keşân'da sona erer. Şair, affedildiği haberini alıp geri dönüş yoluna girer. Yenikapı'dan İstanbul'a girişle eser sona erer.

Gülşen-i Aşk: Sanatçının, Şeyh Gâlib'in Hüsn ü Aşk'ından etkilenerek yazdığı 300 beyitlik küçük bir mesnevisidir. Alegorik ve tasavvufî bir eserdir. İlâhî aşka ulaşma konusu işlenmiştir. Bu mesneviye dayanarak İzzet Molla'nın Mevlevî olduğu düşünülmektedir. 300 beyitten oluşan küçük bir mesnevidir. Eser aruzun "fe'lîlâtün mefâ'ilün fe'lîlün (fâ'ilün)" kalıbıyla yazılmıştır. Eserde hiciv unsurları da görülür. Ferhat ve Mecnûn'u ham âşıklar olarak gösterir. Eserde şair, esas kahraman rolündedir.

Bahar -ı Efkâr

Hazân-ı Âsar

sanatçının iki divânıdır.

Bahâr-ı Efkâr: İlk divânıdır ve gençlik şiirlerini ihtiva eder. Kasidelerin ve tarihlerin konularına göre bölümlere ayrılmıştır.

Hazân-ı Âsar: Olgunluk döneminde yazdığı şiirlerini topladığı divânıdır. Diğer divânından daha küçüktür.

Devhâtü'l-Mehâmid fî Tercimati'l Vâhid: Şairin babasını tanıttığı mensur biyografik bir eserdir.

Şerh-i Elgâz-ı Râgıb Paşa: Râgıb Paşa'nın lügazlarını açıklayan bir eserdir.

Lâyihâlar: Sanatçının devlet yönetimiyle ilgili düşüncelerinin yer aldığı ve edebî değer taşıyan iki önemli lâyhâsı vardır. İki, II. Mahmud'un emriyle yazılmıştır ve Osmanlı eyaletlerinin gelir-gider işleriyle ilgili tesbit ve görüşlerini içerir. İkinci ise Osmanlı-Rus Savaşı aleyhinde yazılmıştır. Osmanlı'nın Batı karşısındaki durumunun zayıf olması nedeniyle savaşın sakıncalarını anlatır. Sivas'a sürülmesinin nedeni ikinci lâyhâsıdır.

Münşeât: Sanatçının mektuplarından oluşur.

Nâz u Niyâz: Sanatçının âşıkâne bir mesnevisidir.

Yenişehirli Avnî

- Yenişehir'de (Larissa) doğmuştur. Asıl adı Hüseyin'dir.
- İstanbul'a geldikten sonra çeşitli devlet görevlerinde bulunmuştur.
- Divân kâtibi olarak Bağdad'a gitmiştir. İstanbul'a döndükten sonra eşini ve oğlunu art arda kaybedince hayatının geri kalanını derbeder geçirmiş ve maddi sıkıntılar yaşamıştır. Ömrünün son yıllarında Üsküdar'da memurluk yapmıştır.
- **Mevlevî tarikatına mensuptur.**
- Derviş yaratılışı olduğu için eserlerini yayımlamamıştır.
- Eski şiiri zamanın gereğine göre yenilemek gerektiğine inanırlardandır. Bu nedenle yeni bir söyleyiş arayışındadır.
- **Batı'dan gelen yeni türlerle de ilgilenmiştir.**
- Alçakgönüllü oluşu, iddiasız bir şair olması ve yazdıklarına fazla dikkat etmemesi nedeniyle şairler arasında hak ettiği yere gelememiştir.

Eserleri

Divân: Avnî'nin bütün şiirlerini içeren oldukça hacimli bir eserdir. Damadî Şevki Bey tarafından bastırılmıştır. 3000 beyitten fazladır.

Mesnevî Tercümesi: Mevlânâ'nın Mesnevî'sinin ilk üç cildinin Türkçeye mensur çevirisidir.

Abnâme: Şairin Bahariye Mevlevihânesi'nde bulunduğu sırada orada yaşanan susuzluğu anlattığı eseridir. Secili bir eserdir. II. Abdülhamid'e sunulmuştur. Manzum-mensur karışık, kısa bir eserdir. Su ile ilgili mazmûnlara yer vermesi açısından önemlidir.

Mir'ât-ı Cünûn: Davranışları normal olmayan tiplerin mizahî bir dille anlatıldığı tamamlanmamış bir mesnevidir.

Âteşgede: Sanatçının, Şeyh Gâlib'in Hüsn ü Aşk'ına nazîre olarak yazdığı ancak tamamlayamadığı bir başka eseridir. 249 beyit ve 9 fasıldan meydana gelir. Eserde ateş ve ateşe yakın sözcükler sıkça kullanılır.

Nihân-ı Kazâ: Sanatçının Sihâm-ı Kazâ'dan etkilenerek yazdığı ancak daha sonra yaktığı için şu anda elde bulunmayan bir başka eseridir.

Aynı

- Antep'te doğan şairin asıl ismi Hasan'dır.
- İstanbul'a geldikten sonra, çeşitli devlet görevlerinde bulunmuş, şairler arasında kendisini göstermiş ve Nakşibendi tarikatına girmiştir.
- Manzum tarihleri ile ünlüdür. Bu alanda Sünnî'den sonraki en önemli şairdir.
- Şiirlerinde Şeyh Gâlib'in büyük bir etkisi vardır.
- **XVIII ve XIX. yüzyıl şairlerinden bazılarının gazellerine nazîreler yazmıştır.**
- Fıtnat Hanım'ın bir gazeline tahmîs yazmış, bir gazeline de müstezâd hâline getirmiştir.
- Keçecizâde İzzet Molla ile birlikte yazdığı 20 gazeli vardır.

Eserleri

Divân: Hacimli bir eserdir ve manzum tarihlerin çokluğu ile dikkati çeker.

Sâkinâme: 1500 beyitten oluşan ve içinde değişik nazım biçimlerinin kullanıldığı bir mesnevidir. Eserin başında, dönemin bazı şairlerinin eser hakkındaki görüşlerinin yer aldığı manzum takrizler vardır.

Nazmü'l-Cevâhir: Mesnevî biçimindeki sözlüktür. Şair her mısra da Arapça, Farsça, Türkçe eş anlamlı sözcükleri sıralayarak 1300 beyit oluşturmuştur.

Nusretname: Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla ilgili tarihî bir mesnevidir. Yaklaşık 1000 beyitten oluşur.

Şeyhülislam Ârif Hikmet

- İstanbul'da doğmuştur.
- Çeşitli yerlerde kadılık, Anadolu ve Rumeli kazaskerliği ve uzun bir süre de şeyhülislamlık görevlerini yapmıştır.
- Şeyhülislamlıktan kendi isteğiyle ayrılmış ve Medine'de kendi adını verdiği bir kütüphane kurmuştur. Medine'ye yerleşmek istemiş ancak bu isteğini gerçekleştiremedi İstanbul'da vefat etmiştir.
- Bilgisi, dürüstlüğü ve cömertliği ile tanınan bir şeyhülislamdır.
- Nakşibendiliğe eğilimi vardır.
- **Şiirde Necâfî, Fuzûlî, Bâkî, Ne'fî, Nâbî, Sâbit, Nedîm, Râgıb Paşa gibi eski ustaların izinden gitmiştir.**
- Kendi döneminin şairlerine yazdığı nazîreleri de vardır.
- Şiirlerini üç dilde yazmıştır.
- Manzum ve mensur eserleri vardır.

Eserleri

Divân: Arapça, Farsça ve Türkçe şiirlerini toplamıştır.

Mecmû'atü't-Terâcim: Biyografi türünde bir eserdir.

Ayrıca sanatçının tamamlayamadığı bir şairler tezkîresi ve yine tamamlayamadığı bir **Keşfü'z-Zünûn Zeyli** vardır.

Leyla Hanım

- Babası Kazasker Moralizâde Hamid Efendi, annesi Hatice Hanım'dır.
- Keçecizâde İzzet Molla, şairin dayısıdır.
- II. Mahmut'un kız kardeşleri Hibetullah Sultan'a bir kasîde, Esmâ Sultan'a ise bir terci-i bend sunmuştur.
- Saraya mensup pek çok kişinin doğum ve evlilik gibi önemli günleri için tarih manzumeleri söylemiştir.
- Çevresinde zeki ve hazırcı cevap biri olarak tanınmıştır.
- Kaynaklarda Mevlevîliği benimsediği belirtilmektedir.
- 1848'de vefat etmiştir.
- Şiirlerinde belirgin olan beşerî aşk, hayata rindâne bakış, felektan şikâyet gibi konulara yer verir. Dinî içerikli şiirleri de mevcuttur.

Eserleri

Divân: Eserde, neredeyse bütün nazım şekillerinde şiirler mevcuttur.

Şeref Hanım

- 1809'da doğmuştur. Birçok şiirinde nesebinin Hz. Muhammed'e dayandığını söyler.
- Hayatı hakkındaki bilgilerimizin kaynağı yine şairin kendi şiirleridir.
- Sıradan, kişisel konularda tarihleri vardır.

Eserleri

Divân: Eserde toplam 677 manzume bulunmaktadır.

Adile Sultan

- 1826'da doğdu. Osmanlı hanedanından divân sahibi tek kadın şairdir.
- Tophane Müşiri Mehmed Ali Paşa ile 1845'te evlenmiştir.
- Yakın akrabası olan pek çok kişinin ölümüne tanıklık etmiş, kederlenmiş ve kendini hayır işlerine adanmış biridir.
- 1899'da vefat etmiştir.

Eserleri

Sanatçının bir Divân'ı vardır.

XIX. Yüzyılda Diğer Kadın Şairler

Sırrı Hanım (1814-1877), kızının ölümü üzerine yazdığı mersiye ile tanınmıştır.

Nakiye Hanım (1845-1879), şair Şeref Hanım'ın yeğenidir.

Fıtnat Hanım (1842-1911), Trabzon valisi Abdullah Paşa'nın kızıdır. Dergilerde açık imzası ile şiirleri yayımlanmıştır.

Leyla Hanım, şairliğinin yanında besteci olarak da tanınmıştır.

Mahşâh Hanım ise, dîvân tarzı şiirleri yanında hece ölçüsüyle ilahiler ve bir de tiyatro oyunu yazmış olan bir şairdir.

Hattatlığı da olan Feride Hanım, dîvân ve halk tarzında şiirler yazmış olan Saniye Hanım ve ayrıca Münire, Hatice İffet, Hasibe Maide, Habibe, Şerife Ziba ve Fatma Kâmile gibi şairler de XIX. yüzyıl kadın şairleri arasındadır.

IV. DİVÂN EDEBİYATINDA NESİR

Dîvân Nesrinin Genel Özellikleri

Dîvân edebiyatı temelde şiir türünde gelişmiş bir edebiyattır. Ancak şiirle birlikte birçok sanatçı düzyazı alanında da en önemli eserler vermişlerdir. Çok sayıdaki bu mensur eser, yine de dîvân şiirinin gölgesinde kalmıştır.

Dîvân nesrinin temel özellikleri şunlardır:

- Dîvân edebiyatında nesir, daima şiirin gölgesinde kalmıştır.
- Düzyazıya "inşâ", düzyazıyla uğraşanlara da "münşi" denilmiştir. Düzyazı şeklindeki eserlere de "münşeât" adı verilmiştir.
- Sanatlı söyleyişe sahip düzyazılarda, tıpkı şiirde olduğu gibi, düşünceyi dile getirmekten çok, onu güzel ve orijinal bir şekilde ifade etmek önemlidir.
- Bazı mensur eserlerde ise sanattan çok düşünce ve bilgi ön plana çıkmıştır.
- Genellikle uzun cümleler kullanılmıştır.
- Süslü nesirde "secl" adı verilen iç uyak kullanılmıştır.
- Dîvân nesrinde Türkçe cümle yapısına dokunulmamıştır. Cümlede özne-tümleç-yüklem dizisi korunmuştur. Yalnız cümlelerin yapısı Farsça ve Arapça tamlamalar, fiil çekimleri, ön ve son ekleri katılmıştır.
- Dîvân nesrinde noktalama işaretleri kullanılmamıştır.
- Dîvân nesrinde en çok tezkire, tarih, seyahatnâme, mektup gibi türlerde örnekler verilmiştir.

Dîvân nesri üç bölümde incelenebilir:

Sade Nesir: Halka yönelik eserlerde görülen sade nesirde kolay anlaşılır bir üslup tercih edilir. Din, tasavvuf, tarih ve ahlâk kitaplarında sade nesir kullanılmıştır. Evliyâ Çelebi'nin Seyahatnâme'si, Mercimek Ahmed'in Kabusnâme'si, Kul Mesud'un Kelile ve Dimne tercümesi ile Kâtip Çelebi'nin bazı eserleri sade nesir örnekleridir.

Orta Nesir: Sade ve süslü nesrin özelliklerini bir arada taşıyan nesir türüdür. Tarih kitaplarında, tezkirelerde ve vakanüvislerin eserlerinde kullanılır. Genellikle tarih kitaplarında görülür. Osmanlılar zamanında tarihçilik, "vakanüvis" adıyla yürütülen bir tür memurluktu. Sarayda görevlendirilen vakanüvisler, her olayı günü gününe notlar hâlinde yazardı. Bu eserler, olay anlatımına dayalı olduğu için, bilimsel tarih anlayışıyla bağdaşmaz. Dîvân edebiyatının başlıca tarihçileri arasında Âşıkpaşazâde, Âlî, Ebulgazi Bahadır Han, Naimâ, Peçevî, Mütercim Âsım sayılabilir.

Süslü Nesir: Düşünceden ziyade ustaca söylemiş sözlerin, sanatlı anlatımının ön plana çıktığı nesirdir. Süslü nesirde seclere yer verilmiş ve şiirsel bir dil kullanılmıştır. Sinan Paşa'nın Tazarrunâme'si süslü nesrin önemli bir örneğidir. XVI. ve XVII. yüzyılda Veysi ve Nergisi süslü nesrin ünlü temsilcileridir.

A. DİVÂN NESRİNİN TÜRLERİ

Dîvân edebiyatında mensur eserler, nitelik ve nicelik bakımından önemli olmasına rağmen genellikle şiir eksenli bir sanat anlayışı hâkim olmuştur. Bu nedenle nesir, güçlü dîvân geleneğinin gölgesinde kalmıştır. Edebiyat denince, hep dîvân şiiri ve bu şiirin öğeleriyle bezenmiş süslü nesir akla gelmiştir. Nesirde de sadece sanatkârâne üslup ile ortaya konan inşâ anlaşılır. Oysa eski edebiyatta güçlü bir nesir geleneği vardır. Sade ve süslü diye anlandırılan bu nesir iki koldan gelişimini sürdürmüştür. Nesirde görülen bu iki eğilim, Tanzimat'a kadar kesintiye uğramadan ürünlerini vermeye devam etmiştir.

Türklerin İslamiyet'i kabulünden sonra ortaya koydukları ilk mensur eserler dinî metinlerdir. İslam dini, bireyin bütün davranışlarını ve toplumun her türlü faaliyetini düzenlediği için İslamiyet'in ilke ve kurallarının geniş halk kitlelerine ulaştırılmasında nesir en büyük görevi yüklenmiştir. Nesre ait diğer türler gelişinceye kadar, uzun süre nesir, sadece dinî konularda başvurulmuş bir araç olmuştur. Kur'an tefsirleri, hadis kitapları, dinin inanç sistemini konu alan akaid kitapları toplum ve bireyin hayatını düzenleyen fıkıh, ahlâk ve tasavvuf kitapları dinî metinleri oluşturan mensur ürünlerdir.

Tefsir

Türkler Müslüman olduktan sonra, Kur'an'ı Türkçeye çevirmeye başlamış; daha sonraları da İslam dünyasındaki geleneğe uyarak onun yorumu olan tefsirler yazmışlardır. Çoğu Arapça veya Farsçadan tercüme olan bu tefsirlerden bazıları, metnin Türkçe karşılığını kısaca vermekle yetinirken bazıları ise uzun açıklamalarla ve hikâyelerle konuyu işler. Bu tür eserlerde Farsça ve Arapça güçlü bir şekilde kendini gösterir.

İnançoğulları'ndan Murat Arslan Bey'in oğlu İshak Bey adına yazılan Tebareke suresinin tefsiri ve bu tefsirle birlikte ciltlenmiş yazma mecmûanın başında yer alan Yasin tefsiri, Anadolu'da yazılan ilk tefsirlerdendir. Her iki eserin de yazarı bilinmemektedir. Ayrıca Hızır b. Gölbeyi adına XIV. yüzyılda yazılmış ve yine yazarı belli olmayan bir Mülk suresi tefsiri de bulunmaktadır.

Hadis

İslam dininin Kur'an'dan sonraki temel kaynağı olan hadis; Hz. Muhammed'in sözlerini, hareket ve davranışını, görüp de onaylandığından dolayı müdahale etmediği durumları (takrir) konu alan bir bilim dalıdır. Hadisler, eski edebiyatımızda önemli yer tutmaktadır. Hadislerin etrafında bir edebiyat oluştuğu, "kırk hadis" ve "yüz hadis" adı altında hadis mecmûalarının oluşturulduğu bilinmektedir. Erzurumlu Kadî Darî'nin "Yüz Hadis Tercümesi" ve bir anonim hadis kitabı XIV. yüzyıldan günümüze ulaşmış mensur eserlerdir.

Akaid

Akaid, İslam dininin temel ilkeleri; imanın şartları olan Allah'a, peygamberlere, kitaplara, meleklerle, ahirete, kaza ve kadere iman konusundaki kurallardır. Bu akideyi oluşturan temel prensiplerden bahseden ilme "akaid ilmi" denir. Dinin itikadî hükümleri ve dine girmenin birinci şartı olan akaid konusunda pek çok kitap yazılmıştır. Mutasavvıfların müridleri için yazdıkları ahlâk ve öğüt kitaplarında da akaid konuları işlenmiştir. Ezberciliği önemseyen klasik eğitim sisteminin etkisiyle ezberleme kolaylığı sağlayan ve uzun süre hafızada kalabilen Arapça, Farsça ve Türkçe manzum akaid kitapları da kaleme alınmıştır. Bu eserlerin şerhleri ve şerhlerinin Türkçe tercümeleri yapılmıştır.

Ahmed-i Dâî'nin Miftâhü'l-Cenne ve yine ona ait olduğu söylenen Sirâcü'l-Kulûb adlı eserleri; Birgivi'nin Vasiyetnâme'si; anonim İlm-i Hâl vb. akaid konusunda yazılmış mensur eserlerdir.

Fıkıh

Fıkıh, İslam hukuku, teorileri ve uygulamaları ile ilgili meseleleri ele alan ilim dalıdır. Fıkıh konusunda tercüme ve telif birçok eser yazılmıştır. Bunların Türk nesri açısından en önemlileri fetvalardır. Şeyhülislamların kendilerine hukukî konularda sorulan sorulara verdikleri cevaplardan ibaret olan fetvalar, sadece edebî özellikleriyle değil; dönemin hayat anlayışını göstermesi bakımından da önem arz etmektedir.

Ebu's-su'ûd Efendi'nin Kitâb-ı Fetâvâ-yı Ebu'ssu'ûd'u; fıkıh kitaplarından başka eserlerinde basılmasına fetva vermesiyle ünlenen Yenişehirli Abdullah Efendi'nin Behçetü'l-Fetâvâ'sı; Şeyhülislam Yahya'nın Fetvâlar'ı ve Risâlet-i Elfâz-ı Küfr gibi bu konuda yazılmış daha nice eser saymak mümkündür.

Tasavvuf Metinleri

Tasavvuf, Allah sevgisi temeline dayanan; Allah'ın sıfatlarını, kâinatın oluşumunu vahdet-i vücud anlayışı içinde açıklamaya çalışılan; Kur'an'ın öğretilerini ve peygamberin hayat tarzını yaşama gayreti şeklinde kendini gösteren dinî ve felsefî akımdır. Türk dünyasında tasavvuf anlayışının gelişip yayılması ve çeşitli tarikatların kurulması, zengin bir tasavvuf edebiyatının oluşmasını sağlamıştır. Tasavvuf felsefesi, tarikat adabı vb. hakkında pek çok eser yazılmıştır. Bunlar arasında hem halk tarafından beğenilmiş hem de büyük edebî değer taşıyan birçok eser bulunmaktadır.

Meselâ, Eşrefiye tarikatının kurucusu Eşrefoğlu Abdullah Rûmî'nin tasavvufia ilgili Müzekkî'n-Nûfûs adlı eserleri ile Gelibolulu Yazıcıoğlu Ahmed Bîcân'ın, kardeşi Mehmed'in Arapça Meğaribü'z-Zaman adlı kitabı esas tutarak, 1451'de tamamladığı Envârü'l-Âşık'ın adlı eseri Anadolu'da halk tarafından en çok beğenilen ve okunan eserlerdendir.

Yine nesir dalında güzel örnekler vermiş yazarlarımızdan biri de XV. yüzyıl tasavvufî halk şiirinin büyük temsilcilerinden olan Kaygusuz Abdal'dır. Budalanâme, Kitâb-ı Muğlata ve Vücûdnâme onun tabii bir Türkçeyle kaleme aldığı mensur eserlerdir.

Ayrıca Vahidî'nin çeşitli tarikatlar ve mensupları hakkında ilginç bilgiler içeren Hâce-i Cihân'ı; Sinan Paşa'nın Tazarrunâme'si ile Tezkiretül-Evliyâ tercümesi de önemli tasavvufî mensur eserlerdir.

Mesnevî Şerhleri

Tasavvuf felsefesini sistemleştirerek İslam düşüncesine ve edebiyatına bir canlılık kazandıran Muhyiddin Arabî'nin Arap dilinde yaptığı işin aynısını Mevlana Celâddin Rûmî Fars dilinde yapmış ve Dîvân'ı ile Mesnevî'si, yüzyıllarca bütün sufi şairlere ilham kaynağı olmuştur. Bu ölümsüz eserler, geleneksel şerh tekniklerine göre birçok kez şerh edilmiştir.

Türk edebiyatında çok rağbet gören Mesnevî şerhlerinin en ünlüleri, Ankaravî olarak tanınan Ankaralı İsmail Rûsûhî Dede'nin Fâtihü'l-Ebyât; Sarı Abdullah'ın Cevâhir-i Bevhîr-i Mesnevî ve Bursalı İsmail Hakkî'nin Rûhu'l-Mesnevî adlı şerhleridir.

Fütüvvetnâmeler

Fütüvvet, XII. yüzyıldan sonra ortaya çıkan, kısa sürede birçok İslam ülkesinde benimsenip yayılan, Anadolu'da "Ahilik" olarak bilinen dinî ve tasavvufî nitelikli lonca kuruluşudur. Fütüvvetin adap ve erkânını anlatan el kitabı niteliğindeki eserlere "fütüvvetnâme" denir. Bu konuda Muhammed b. Hüseyin es-Sülemî'nin Arapça Kütübü'l-Fütüvve'si ve Hacı Abdullah-ı Ensârî'nin Farsça Fütüvvetnâme'si gibi eserler yazılmıştır. Anadolu'da XIII. yüzyıldan XVI. yüzyıla kadar büyük etkinliklerde bulunan Ahiler için fütüvvet adâb ve erkânını halk diliyle anlatan Türkçe telif ve tercüme fütüvvetnâmeler de yazılmıştır. Bu türün en ünlüsü, Haliloğlu Yahya'nın çok tutulan ve kütüphanelerde pek çok nüshası bulunan Fütüvvetnâme'sidir.

Hikâyeler

Halk Hikâyeleri

Dil ve üslûp bakımından destansı ya da dinî-destanî hikâye geleneğine bağlı olan halk hikâyelerinin ne zaman yazıya geçirildiği kesin olarak bilinmemektedir. ancak XVII. yüzyıldan itibaren yazmalarının arttığı görülmektedir; bu nüshalar arasında büyük farklılıklar bulunmaktadır. Bu durum XIX. yüzyılda gerçekleştirilen taş basması yayınlara da yansımıştır. Âşık Garib, Tahir ile Zühre, Âşık Kerem gibi hikâyeler en yaygın olanlarıdır.

Hikâye

Halk hikâyelerinden farklı olarak, kültür ve eğitim düzeyi yüksek çevrelerde okunmak üzere yazılan eserleri, ayrı bir tür olarak ele almak gerekir. Bunların çoğu Arapça ve Farsça eserlerden çevrilmiş veya uyarlanmış ya da onlar model alınarak yeniden yazılmıştır. Kelile ve Dimne, Kirk Vezir, el-Ferec Ba'de'l-Şidde, Nevâdir-i Süheylî ve Bahtiyârname bunlardan birkaçıdır.

Bu eserler, süslü nesrin (inşâ) henüz yaygın olmadığı bir zamanda yazıldığı için dilleri halk dilinden çok farklı değildir. Yalnız XVII. yüzyılda yazılmış olan Nevâdir-i Süheylî'de ağır bir dil görülmektedir.

Nergisî'nin Hamse'si ise özellikle anlatım ve öyküleme teknikleri bakımından modern hikâyeciliğimizin habercisi niteliğindeki orijinal hikâyeleriyle, Nihâlîstan ve Mevlâku'l-Uşşâk'ı süslü nesrin bu türdeki en uç örneğini teşkil etmektedir. Giritli Ali Aziz'in sade nesre yakın bir üslupla kaleme aldığı Muhayyelât'ı bu türün bir şaheseridir. Eski hikâye ile Tazminat'tan sonra gelişen roman arasında bir köprü sayılabilecek olan bu eserde ilk defa Batı ve Doğu etkileri ile yerli unsurlar başarılı bir şekilde kaynaşmıştır.

Destanî Eserler:

Eski Türk edebiyatında yazıya geçmiş destanî eser olarak başlıca Dede Korkut Hikâyeleri ile Köroğlu Destanı'nı görürüz. Aslı kaybolmuş olan Oğuz Destanı'nın elde kalan parçaları sayılan ve bugünkü şekliyle tahminen XV. yüzyılın sonu ile XVI. yüzyılın başlarında ismi bilinmeyen bir sanatçı tarafından yazıya geçirilen Dede Korkut Hikâyeleri; eski Türk nesrinin en önemli örnekleridir.

Güvenilir bir yazması henüz bulunamayan Köroğlu Destanı ise "kol" adıyla bilinen çeşitli rivayetleri ile çok değişik metinler hâlinde günümüze ulaşmıştır.

Destanî Tarihler:

Anadolu'da tarihçilik XV. yüzyılın ortalarına kadar, halk hikâyeleri, halk destanları ve menâkıbnâmeler içinde gelişmeye başlamış ve bu türün örnekleri, gerçek tarihlerin yazılmaya başladığı XVI. yüzyıla kadar sürmüştür. Bir kumandan veya padişahın savaşlarını, destan havası içinde basit halk diliyle anlatan gazâvâtname ve fetihnâmeler; Osmanlı tarihini konu alan Tevârih-i Âli Osman'lar da bu türün içinde ele alınmalıdır.

Yazıcıoğlu Ali'nin, Oğuzname adıyla bilinen Selçuknâme'si; Kivâmî'nin Fetihnâme-i Sultân Mehmedî; Oruç Bey'in Tevârih-i Âli Osmân'ı bu türün en önde gelen örnekleridir.

Menkıbevi İslam Tarihleri

Siyer

Hz. Muhammed'in hayatı ve kişiliği hakkındaki biyografik çalışmalar, Arap edebiyatında "sîret" (çoğulu "siyer") adı verilen bir türün doğmasına sebep olmuştur. Edebiyatımızda genellikle "siyer" adıyla bilinen bu eserler, temelde Kur'an, hadis ve bunların yorumlarından beslenmekle birlikte, olağanüstü unsurların gittikçe artması nedeniyle menkıbevi bir karakter kazanmıştır. Türkçe siyer kitap-

ları, Arapça bir eserden tercüme olsa da başka kaynaklardan da yararlanıldığı için yalnızca birer tercüme eser sayılmaz.

Edebî değeri bulunan Türkçe siyerlerin en ünlüleri şunlardır:

Terceme-i Sîretü'n-Nebî: XIV. yüzyılda yaşayan Erzurumlu Mustafa Darîr, 1388'de tamamladığı bu eserini İbn İshak'ın siyerini esas tutarak yazmış kendisine ait birçok şiiri ve başka kaynaklardan derlediği menkıbeleri de ekleyerek eserini yeni bir çehreye büründürmüştür. Dil ve üslubuyla Türk nesrinin önemli örneklerinden biridir.

Şevâhidü'n-Nübüvve: XVI. yüzyıl sanatçısı Lami'î, bu eserini Câmi'nin aynı adlı kitabını esas alarak ve genişleterek kaleme almıştır.

Me'alimü'l-Yakîn fi-sîreti Seyyidi'l-Mürselin: Bâkî, Şihâbüddin Kastalânî'nin Mevâhibü'l-Ledünniye adlı eserini esas tutarak bu eserini yazmıştır. Ayrıca başka kaynaklardan da yararlanarak eserini daha da zenginleştirmiştir. Eser, Sokullu Mehmed Paşa'nın emriyle yazılmıştır.

Dürretü'l-Tâc fi-sîreti Sâhibi'l-Mî'râc: Süslü nesrin ünlü temsilcilerinden Veysî'nin yazdığı bu eser, Hz. Muhammed'in hayatının Bedir Savaşı'na kadar olan kısmını içermektedir. Tamamlanmayan bu eser Nâbî ve Nazmîzâde tarafından bir zeyl yazılmıştır.

Zeyl-i Siyer-i Nebî: Urfalı şair Nâbî, Veysî'nin ünlü Siyer'ini eksik bıraktığı yerden Mekke'nin Fethi'ne kadar devam ettirmiştir. Nâbî bu eseriyle Veysî'nin kendine özgü süslü nesrini daha da ileri götürerek münşiyâne üslupta ondan geri kalmayacağını göstermek istemiştir.

Kısas-ı Enbiyâ

Peygamberlerin hayat hikâyeleri ve onların etrafında oluşan efsanevi hikâyeleri konu alan çalışmalar, İslamiyet'in erken dönemlerinden itibaren, Kur'an tefsirlerine dayanarak genişletilmiş ve zamanla ayrı bir edebî tür olarak çıkmıştır. Türk edebiyatındaki Kısas-ı Enbiyâ'ların başlıca iki kaynağı Kıssat ve Sa'lebî'nin Kısasü'l-Enbiyâ adlı eserleridir.

XIV. yüzyılın başlarında, Sa'lebî'nin asıl adı Arâyisü'l-Enbiyâ olan eseri Aydınöğlu'da yazılan bu ilk kısasü'l-enbiyâdır ve nesir dili bakımından önemlidir.

Tezkiretül'-Evliyâ

Tasavvuf büyüklerinin hayatları, tasavvufî çizgileri, olağanüstü hâlleri (menkıbe) hakkında yapılan biyografik çalışmalar zamanla bir edebî tür hâline gelmiştir.

Bu türün ilk ve en ünlü eseri Feridüddin Attâr'ın Tezkiretül'-Evliyâ adlı eseridir. Bu eser, bilinen ve bilinmeyen yazarlar tarafından bazen genişletilerek ve bazen kısaltılarak defalarca Doğu ve Batı Türkçesine çevrilmiş ve bu türdeki başka eserlere de model olmuştur.

1340'ta ve 1436'da Uygur harfleriyle yazılan ve yazarı bilinmeyen iki Tezkiretül'-Evliyâ tercümesi; Anadolu sahasında yazılmış olan dil ve üslûp bakımından, XIV. yüzyılda Aydınöğlu Mehmed Bey adına yapılan tercümeyi animsatan anonim Tezkiretül'-Evliyâ çevirileri; Sinan Paşa'nın bazı ilave ve çıkarmalarla neredeyse yeniden kaleme aldığı ve onun güçlü üslubunun damgasını taşıyan tercümesi; İranlı büyük yazar ve mutasavvıf Câmi'ye ait Nefahâtü'l-Üns adlı eserin, Lami'î tarafından, birtakım eklemelerle yapılan çevirisi, Türk nesrine önemli katkıları olan eserlerdir.

Makel-i Hüseyin

Fars ve Türk edebiyatında, Hz. Muhammed'in torunu ve Halife Ali'nin oğlu Hüseyin'in 680'de Kerbelâ'da şehit edilmesi olayını nazım veya nesir ile anlatan eserler, zamanla bağımsız bir edebî tür olarak gelişmiştir.

Fuzûlî'nin, İranlı yazar Hüseyin Vâiz Kâşifî'nin Ravzatu's-Süedâ, bu türün edebiyatımızdaki en ünlü örneğidir. Fuzûlî, ara sıra nazımla da süslediği esere kendi şahsî dehasının damgasını vurarak eseri çeviri havasından kurtarmış ve telif bir eser hâline getirmiştir.

Tarih

İslamiyet'in çıkışı ile ilk yüzyıllardaki yayılışını anlatan Arapça tarih kitaplarının bir kısmı, XIV. yüzyıldan itibaren halk diliyle, bir destan havası içinde, çoğu kere genişletilerek ve başka kaynaklardan menkıbeler eklenerek Türkçeye tercüme edilmiştir. Bunların dili ve üslubu dönemine göre değişiklik arz eder. Bu çevirilerden en ünlüleri şunlardır:

Taberî Tarihi Tercümesi: Ünlü Arap tarihçisi Taberî'nin Te'rîhu'r-Rûsûl ve'l-Mülûk adlı eserinin en eski tercümesidir. Eserin, daha çok konuşma üslubunu andıran oldukça sade bir dili vardır.

İbn Kesîr Tarihi Tercümesi: Ünlü bir Arap tarihçisi olan İbn Kesîr'in el-Muhtasar fi-tarih'i'l-Befler adlı eserinin Anadolu'da yapılan en eski tercümesidir.

Fütühu's-Şâm Tercümesi: XIV. yüzyılda yaşayan Erzurumlu Mustafa Darîr'in, Arap tarihçisi Vakıdî'nin Şam ve çevresinin Müslümanlarca fethedilişini anlatan eserinin tercümesidir.

Münşeat Mecmûaları

Şair, sanatkar ve devlet büyüklerinin birbirine yazdıkları mektuplarda ve resmî yazışmalarda kullanılan sanatlı nesre inşâ ve bu üslupla yazılan eserlere münşeat denir. Bu süslü yazı (inşâ) örnekleri belli kriterlere göre derlenerek mecmûalar oluşturulmuştur.

Dîvân edebiyatında pek çok münşeat mecmûası düzenlemiştir. Bu mecmûalarda genellikle mektup örnekleri veya berat, fetvâ, vakfiye vb. çeşitli konularda yazılmış düzyazı parçaları bulunmaktadır.

Mektup türleri ve kompozisyon kuralları hakkında bilgi veren en eski Türkçe inşâ kitabı, Ahmed Dâî'nin, sanatkârâne bir üslupla kaleme aldığı "Teressül" adlı eseridir. Ayrıca, Ferîdûn Ahmed Bey'in III. Murâd'a sunduğu Osmanlı devletinin resmî belgelerinden ve yazışmalarından oluşan Mecmûa-i Münle'âtü's-Salâtin; Nergisî, Nâbî, Veysî, Râgıb Paşa ve daha pek çok sanatçının münşeâtlarını saymak mümkündür.

Seyahatnâmeler Ve Sefâretnâmeler

Seyâhatnâmeler

Gezi notlarını içeren eserlere "seyahatnâme" denir. Bazı Sefâretnâmeler -Yirmisekiz Mehmed Çelebi ile Ahmed Resmî Efendî'ninkiler gibi- seyahatnâme niteliğini taşısa bile eski edebiyatımızda özellikle iki eser bu türü temsil eder. Biri Seydî Ali Reis'in Mısır donanması kaptanlığına atanmasından Hindistan yolculuğuna ve oradan Bağdat'a dönüncüye kadar gördüğü ve yaşadığı olayları, giriştiği savaşları, görüştüğü hükümdarları anlattığı gezi notları olan Mir'âtü'l-Memalik adlı eseridir. Diğeri ve en ünlüsü dünyaca tanınan seyyah Evliyâ Çelebi'nin 10 ciltlik Seyâhatnâme'sidir. Osmanlı sınırlarını aşan geniş bir coğrafyada uğradığı yerlerin tarihi, edebiyatı, sanatı, folkloru ve coğrafik yapısı hakkında her çeşit bilgiyi toplayan ve bu bilgileri sade bir dil ve nükteli, sürükleyici bir üslup ile anlatan Evliyâ Çelebi'nin Seyâhatnâme'si, dünya edebiyatında eşi bulunmayan önemli kaynak eserlerden biridir. Ayrıca, Nâbî'nin, edebî üslubu ve içerdiği tarihî, sosyolojik, coğrafik, otobiyografik bilgiler bakımından dikkati çeken Tuhfetü'l-Harameyn; Mehmed Edib'in 1779 yılında yaptığı hac yolculuğunu anlatan Nehcetü'l-Menâzil adlı eserleri de bu tür içinde değerlendirilebilir.

Sefâretnâmeler

Osmanlı Devleti'nde XVIII. yüzyılın sonuna kadar, elçiler ancak geçici görevlerle gönderilir ve görevlerini tamamladıktan sonra geri dönerlerdi. Sürekli elçilikler ise III. Selim Dönemi'nden itibaren kurulmaya başlamıştır. Geçici veya daimi olarak görevlendirilen bu elçiler, gönderildikleri yerlerdeki gözlemlerini, görüştükleri devlet adamlarını, onlarla yapılan müzakereleri ayrıntılı bir şekilde yazıp "takrir" adı verilen bir çeşit raporla devlet büyüklerine sunardı. Bu raporlar, ya sefirlerin kendileri ya da maiyetlerinde bulunan şair ve edip kişiler tarafından kaleme alınmıştır. Bu nedenle Türk nesrinin anlatıya dayalı güzel örneklerini bu sefâretnâmelerde bulmak mümkündür.

Büyükelçi olarak Ocak 1665'te Viyana'ya gönderilen Kara Mehmed Paşa'nın Sefâretnâme'si; İran büyükelçisi Kesriyeli Ahmed Paşa'nın maiyetinde vakanüvis olarak bulunan şair Mustafa Rahmî'nin Sefâretnâme-i İran'ı; Ebu Bekir Ratib'in Nemçe Sefâretnâme'si; Paris'e gönderilen Yirmisekiz Mehmed Çelebi'nin Fransa Sefâretnâme'si gibi birçok eser, ayrı bir edebî tür oluşturacak kadar önem kazanmıştır.

OABT Çıkış Soru

Seyahat-namenin özel bir türüdür. XVII. yüzyıldan sonra yaygınlık kazanmıştır. Anlatılan yerlerin siyasi, kültürel ve ekonomik özelliklerinin de yer aldığı gezi notlarıdır.

Bu parçada özellikleri verilen tür aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Sefaret-name
- B) Pend-name
- C) Kıyafet-name
- D) Sur-name
- E) Gazavat-name

Çözüm

Soruda özellikleri verilen tür, sefirlerin (büyükelçilerin) görevleri sırasında, bulundukları yerlerdeki izlenimlerini aktardıkları "sefaret-name"lerdir. En ünlüsü Yirmisekiz Mehmet'in Çelebi Paris Sefaretnâmesi'dir.

Cevap A

Tarihler

Halk zevkine yakın olan destansı tarihler (Aşıkpaşazâde Tarihi gibi) dışındaki eserlerden bilimsel disiplinle kaleme alınan ilk örneği, Dursun Bey'in XV. yüzyılın sonlarında yazdığı ve aynı zamanda süslü nesrin (inşâ) ilk örneklerinden kabul edilen Tarih-i Ebû'l-Feth'i'dir. Asıl tarihçilik, XVI. yüzyılın başlarında Kemalpaşazâde ile başlar. Aynı yüzyılda Selaniki Mustafa Efendi, yüzyılın sonunda Hoca Sadeddin, Mustafa Ali; XVIII. yüzyılda Kâtip Çelebi, Peçevî (Peçuyi); XVII.- XVIII. yüzyılda Fındıklı Silahdar Mehmed Ağa gibi üslup sahibi tarihçiler yazdıkları eserleriyle Türk nesrine katkıda bulunmuşlardır.

Sanıldığına aksine, Osmanlı tarihçi ve vakanüvisleri, padişah ve devlet büyüklerine övgüler yağdıran kişiler değildir. Biraz ihtiyatla yazan Vakanüvis Nâimâ ile ailece saray çevresine çok yakın olan Hoca Sadeddin dışındakiler düşündüklerini yazmış, gerektiğinde devlet büyüklerini, hatta padişahı bile eleştirmekten çekinmemiştir.

Her türlü olayı günü gününe kaydetmekle görevli "vakanüvis" adı verilen kâtiplerin yazdıkları eserler, Osmanlı tarihçiliğinin önemli bir bölümünü oluşturur. Vakanüvisler bir yıllık olayları ayrı bölümler halinde kitabında toplardı. Kendisine "devlet sırrı" dışında, bütün belgeler verilir, görevini gereği gibi yapabilmesi için bütün kolaylıklar sağlanırdı. İlk vakanüvis Mustafa Nâimâ ile son vakanüvis Abdurrahman Şeref arasındaki görevlilerin en ünlüleri Râşid, Çelebizâde Âsim, Subhî, Vâsıf, Mütercim Âsim, Şanizâde Ataullah ve Mehmed Nâimâ'dır.

Tezkireler

Arapça "zkr" kökünden türetilen tezkire, "hatırlamaya vesile olan şey" anlamına gelir. Edebî terim olarak ise belli bir meslek grubuna dâhil, tanınmış kişilerin hayat hikâyelerinden bahseden eserlere verilen isimdir. Osmanlı toplumunun maddi ve manevi kültürünü meydana getiren her meslektan tanınmış kişilerin; mesela velîlerin, hattatların, şairlerin, hatta usta çiçek yetiştiricilerinin vs. hayat ve sanatından söz eden edebî geleneğin adı olmuştur. Tezkireler, anlattıkları mesleğin adıyla anılır. Örneğin; şairleri anlatan "tezkire-i şu'arâ" veya "tezkiretüş-şu'arâ", velîleri anlatanlara "tezkiretül-evliya" adı verilir.

Şiir alanında, biyografi yazıcılığının elde bulunan ilk örneği; el-Cumahi'nin Tabakatü's-Şu'arâ adlı eseridir. Bu eser aracılığıyla, erken dönem şairleri hakkında bilgi sahibi oluyoruz. İbn Kuteybe'nin Kitabü's-Şi'r ve's-Şu'arâ'sı ise bu alanda yazılmış ikinci eserdir. Dilimizde ilk biyografi çalışması, Molla Câmi'ye ait olan Nefahatü'l-Üns çevirisidir. Câmi'nin sekiz bölümünden meydana gelen Baharistân adlı eserinin yedinci bölümü, şair biyografilerine ayrılmıştır. Bu bölümde toplam 38 şairden söz edilir. Bu eser, başta Nevâî olmak üzere Türkçe şairler tezkiresi yazarlar üzerinde etkili olmuştur.

Fars edebiyatında Devletşah tarafından kaleme alınan Devletşah Tezkiresi, çağının önde gelen devlet ve kültür adamı Ali Şir Nevâî'ye sunulmuştur. Eser; mukaddime, yedi tabaka ve bir hâtıme oluşur. Tezkirede yer alan toplam şiir sayısı 149'dur. Devletşah, ele aldığı şairlerin hayatını anlattıktan sonra şiirlerinden örnekler de verir. Bu hâliyle tezkire, daha sonra yazılacak olan Türk ve Fars tezkirelerine modellik etmiş ve o güne dek yazılan benzer örneklerden daha çok biyografi ihtiva etmiştir.

Baharistân ve Devletşah Tezkiresi'nden sonra yine o çevrede yazılan bir başka tezkire ise Türkçedeki pek çok türde ilk çalışmanın sahibi olan Ali Şir Nevâî'ye ait olan Mecâlisü'n-Nefâis'tir. Bu eserler belli ortak noktalara sahiptir. Biyografisi yazılan şairlerin doğum tarihlerine çok sık rastlanmaz. Buna karşılık kişilerin adları, kronolojik unsurlar, özellikle de ölüm tarihleri titizlikle tespit edilmeye çalışılmıştır. Biyografisi yazılan kişinin hayatında geçen belli başlı olaylar kısaca nakledilir. Bilim adamlarının eğitimleri, başlıca hocaları ve eserleri verilir. Şairlerin ise şiirlerinden örnekler verilir, edebî kişiliklerinin açıklamasına gayret edilir.

Tezkireler bir mukaddime ile başlar, biyografi ile devam eder ve hâtıme ile de bitirilir. Tezkirenin içinde yer alan biyografiler iki yöntemle yazılabilir:

1. Biyografik
2. Antolojik

Biyografik yöntemde, şair hakkında oldukça uzun bilgiler verilir fakat şaire ait örnek şiirlerin sayısı azdır. Antolojik yöntemde ise şair hakkında biyografik bilgiye fazla değinilmez ve şairin eserlerine daha fazla yer verilir.

XVIII. yüzyılda biyografik tezkireler tekrar yaygınlık kazanmaya başlar.

Türk edebiyatında ilk şuarâ tezkiresini Mecâlisü'n-Nefâis adıyla, Çağatay şairi Ali Şir Nevâî yazmıştır. Anadolu'da yazılan ilk tezkire Sehi'nin Heşt Bihişt'i'dir. Tezkirelerin en ünlüleri ve Türk nesri açısından önem arz edenleri Latîfî Aşık Çelebi, Kınalızâde Hasan Çelebi, Rıza, Riyazî, Safâyî, Salim, Esrâr Dede, Fatîm tezkireleridir.

Şairlerden başka, bilgin, sanatkar, sadrazam, şeyhülislam vb. büyüklerin biyografilerini inceleyen Hadikatü'l-Vüzerâ, Şakayıkü'n-Nu'maniyye tercüme ve zeyilleri gibi kitaplar da bu tür içinde ele alınır.

Ahlâk ve Siyaset Kitapları, Dibâceler, Resmî Yazılar

Ahlâk ve Siyaset Kitapları

Ahlâk, toplum içinde bireylerin uymak zorunda oldukları davranış biçimleri ve kurallarıdır. İslam'da ahlak kuralları dinî esaslara dayandığı için, bu eserlerin kaynağı da Kur'an, hadis ve "kelam-ı kibar" adı verilen İslam büyüklerinin sözleridir. Bu edebî türdeki eserlerin bir kısmı sadece ahlâk üzerinedir. Siyasetnâme adıyla bilinen bu eserler de çoğunlukla dinî kaynaklara ve tecrübeler daylanır. Bunlar genellikle adaletin öneminden, devlet idaresinden, yöneticilerin halkına ve bürokratlara karşı tutum ve davranışlarından bahseder. Bazen aynı eserde hem ahlâk kaideleri hem de siyasetnâme türünden bölümler olabilir. Ahlâk kitapları ve siyasetnâmeler çoğu zaman anlaşılır ve duru bir Türkçeyle yazılmıştır. Kınalızâde Ali Çelebi'nin Ahlâk-ı Alaî'si; Sinan Paşa'nın siyaset ve ahlâk konulu Maarifnâme'si ve Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi'nin Ahlâk-ı Aziziye'si bu türün en tanınmış örnekleridir.

Dîvân Dibâceleri

Sağlığında şiirlerini bir araya getirerek dîvân tertip eden bazı şairler bu eserlerinin başına genellikle mensur bir ön söz yazma ihtiyacı duymuştur. Bu ön sözler için "hutbe, mukaddime, takdim, ifade-i meram, meram, medhâl" vb. adlar kullanılmıştır ancak daha çok "dibâce" adı tercih edilmiştir. Dibâcelerde eserin tertip sebebi ve isimlendirilmesi, şiir ve şair söz konusu edilir. Bu yönüyle bazı dibâceler, dîvân şiirinin poetikası hakkında önemli bilgileri barındırmaktadır. Süslü bir üslupla kaleme alınan bu dibâceler, içerik ve dil bakımından önem taşır.

Üç divânına dibâce yazan Ali Şir Nevâî, Türkçe divân dibâcesi yazan ilk sanatçı kabul edilmektedir. Anadolu'da ilk dibâce yazarı olan Ahmed Paşa'dan sonra, Necâtî, Revânî, Lami'î, Fuzûlî ve diğerleri gelmektedir. Bu dibâceler içinde Lami'î'nin ve Fuzûlî'nin dibâceleri şiir felsefesi açısından en önemlidir.

Resmî Yazılar

Padişahların sadrazam, kaptan, paşa, vezir, beylerbeyi, kadı gibi yüksek devlet memurlarına gönderdiği ferman, hüküm vb. adlar verilen emirler ile sadrazamların padişaha sundukları "telhis" adı verilen raporlar ve bu türden her çeşit resmî metin bu gruba girer. I. Murad'ın Evrenos Beğ'e gönderdiği berat; Kanunî'nin Bali Beğ'e gönderdiği hatt-ı hümayun; Sultan I. Ahmed Han'ın adalet fermanı gibi güzel nesir örneği olan daha nice yazı bulunmaktadır.

B. DİVÂN NESRİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

XIII. Yüzyıl

- Divân edebiyatında XIII. yüzyıl, daha ziyade şiir alanında verilmiş eserlerle günümüze ulaşır. Bu yüzyılda nesir türünde verilmiş fazla eser bulunmamaktadır.
- XIII. yüzyılın nesir türündeki en dikkat çekici eseri Hacı Bektaş-ı Velî'nin "Makalât" adlı tasavvufî eseridir. Kaynaklarda sözü geçen ve Arapça yazılmış eserin Hacı Bektaş-ı Velî'nin kaleminden çıkmış olduğu görüşü de tarihî açıdan henüz ispat edilememiştir. Tasavvufa intisab eden müridlere, tasavvuf kurallarının anlatıldığı bir el kitabı niteliğindeki Makalât'ın mensur ve manzum çevirileri vardır. Eser hakkındaki bilgiler bu çevirilere dayandırılmaktadır.

XIV. Yüzyıl

- Bu yüzyıldan itibaren Anadolu'da Türkçe edebî eserlerin yanı sıra ilmi eserler de görülmeye başlanmıştır.
- Tıp, astronomi, matematik, tarih, tasavvuf ve İslamî bilimlere ait eserler bulunmaktadır. Ancak bu eserlerin telif tarihlerinin belirlenmesi zordur.
- Müfredat-ı İbn-i Baytar, XIV. yüzyılın ortalarında, Aydınoğlu Umur Bey adına tercüme edilmiştir. İsmi bilinmeyen bir şahıs tarafından çevrilen bu eser, ilk tip çevirisidir. Eser, İbn-i Baytar'dan çevrilmiştir.
- Bilinen ilk telif tıp kitabı ise 1390'da İshak bin Murad tarafından yazılmış "Edviye-i Müfrede" adlı eserdir.
- Tıp kitaplarının, halkın yararlanması için her zaman sade bir dille yazılması dikkat çekicidir.

- XIV. yüzyılda, mensur eserlerin sayısında yavaş yavaş bir artış olur. Bu eserlerin muhteva olarak tamamı dinî-tasavvufîdir. Bu eserler amaç, konu, tipler, olaylar ve kişilerin tasviri açısından benzerlik gösterir.
- Bu dönem eserlerinin en önemli özelliklerinden biri de Arapça ve Farsçadan tercüme olmalarıdır.
- Metinler sadece içerik bakımından değil, üslup ve anlatım bakımından da yalındır.

XIV. Yüzyılın Mensur Eserleri ve Yazarları

- **Kul Mes'ud (Hoca Mes'ud)**, Aydınoğlu Umur Bey adına **Kelile ve Dimne**'yi Farsçadan tercüme etmiştir. Kelile ve Dimne, hükümdarlara ve devlet adamlarına bilgiler ve öğütler veren bir ahlâk ve siyaset kitabıdır. Bu bilgiler doğrudan değil, mecazî bir anlatımla sunulmuştur. Kul Mes'ud'un çevirisi, dilimizdeki ilk Kelile ve Dimne çevirisidir. Sanatçı, Farsça aslına sadık bir metin ortaya koymuştur, hüner göstermekten çok yararlı olmayı ve bilgilendirmeyi hedef almıştır.
- **Şeyhoğlu Sadrüddin Mustafa** (1340-1409?), bu yüzyılda, hayvan hikâyelerini konu edinen **Marzubannâme**'yi çevirmiştir. Aslı Farsça olan eser, Germiyan Beyi Süleyman Şah adına çevrilmiştir. Didaktik bir eserdir. Sanatçının Farsçadan çevirdiği bir diğer eserde **Kabusnâme**'dir. **Kenzü'l-Küberâ ve Mehekkü'l-Ulemâ** ise sanatçının en son mensur eseridir. Yıldırım Dönemi devlet ileri gelenlerinden Paşa Ağa bin Hoca Paşa adlı bir kişiye sunulmuştur. Siyasetnâme türündeki bu eser devlet adamlarına devlet yönetimiyle ilgili tavsiyelerde bulunur.
- Bu dönemin diğerlerine göre daha çok tanınan ahlâk ve siyaset kitabı **Kabusnâme**, **Mercimek Ahmed** tarafından da çevrilmiştir.
- **Erzurumlu Mustafa Darîr**, bu yüzyılda dinî ve tarihî eserleriyle dikkat çeker. **Şiretû'n-Nebî**, İslam peygamberlerinin hayat ve faaliyetlerinin anlatıldığı ilk örnek olması bakımından oldukça önemlidir. El-Bekrî'nin Arapça eserinden yapılan bu çeviri beş ciltten oluşur. Sade dill, doğal söyleşi ve içindeki lirik manzum parçalarla çok sevilmiş bir eserdir. Darîr'in bir diğer eseri olan **Fütühü's-Şam** tercümesi, el-Vâkıdî'nin aynı adlı eserinden çevrilmiştir. Darîr'in bir diğer mensur çevirisi ise dilimizdeki ilk örneklerden biri olan **Yüz Hadis Tercümesi**'dir. Bu eser devrik ve kısa cümlelerle kaleme alınmıştır.
- Bu yüzyılın önde gelen şairlerinden Ahmedî'nin kardeşi **Hamzavî**, **Hamzanâme**'yi kaleme almıştır. Eser, din uğruna yapılan savaşlardaki fedakârlıkları, kahramanlıkları ve kerametleri ile tanınan, Hz. Muhammed'in amcası Hamza'nın etrafında gelişir. Eserde daha çok İran kaynaklı ve efsane türünden olaylar dile getirilir. Bu hikâyeler, Türk nesrinin sade ve güzel ilk örneklerini oluşturur.

XIV. yüzyılda mensur eserler sahasında yazarı veya mütercimi bilinmeyen eserler de vardır. Bu eserler şunlardır:

- **Kısâs-ı Enbiyâ ve Tezkiretû'l Evliyâ** tercümeleri Sa'lebî'nin Arapça Arayışû'l-Mecâlis adlı eserinden çevrilmiştir.
- **Cevâhirü'l-Esdağ**, Kur'an tercümeleri arasında önemli bir yere sahiptir. Yazarı belli olmayan bu eser, İsfendi-yaroğlu İsmail Bey'in emriyle tercüme edilmiştir.
- **Battalnâme**, Türk halkı arasında yüzyıllarca sözlü olarak yaşamış, Seyyid Battal Gazi'nin kahramanlıklarını anlatan, onun menkıbevi kişiliği etrafında geliştirilmiş ve İslam birliği adına yazılmış destansı bir eserdir.
- **Danışmendnâme** ise Selçuklularla Anadolu'ya gelen Danışmend Ahmed Gazi'nin Erzincan, Sivas ve Tokat yöresinde Anadolu'yu Türkleştirmek ve Müslümanlaştırmak amacıyla yaptığı savaşları anlatır.
- **Codex Cumanicus**, Altınordu sahasında Kıpçak-Kuman lehçesiyle yazılmıştır. Dinî bir eserdir. Latin harfleriyle ve Hristiyan Kıpçaklar için yazılmış olup Katolik propagandası yapan bir eserdir. Eserde ayrıca Kıpçaklar ve Kıpçakların halk edebiyatı ürünleri (örneğin bilmece) hakkında bilgi verilmektedir.
- **Bahtiyarnâme**, XIV. yüzyılda Doğu Türkçesi ile yazılmış bir başka eserdir. Uygur harfleriyle yazılmıştır. Bir "on vezir" hikâyesidir. Eser, aslında tanınmış eski Hint hikâyelerinden olan Sinbad'dan alınmıştır.
- **Miracnâme**, XIV. yüzyılda Doğu Türkçesi ile yazılmış bir başka eserdir.

- XIV. yüzyılda Orta Asya sahasında verilen mensur ise şunlardır:

- **Rabgûzî-Kısâsü'l-Enbiya**: Harezmi sahasında yazılan eserde, peygamberlerin hayat hikâyeleri ve menkıbeleri anlatılmıştır. Rabgûzî, bu eserini yazarken güvenilir tefsirlerden faydalanmış, ayet ve hadisleri dayandırmıştır. Dinî bir eser olmakla birlikte kuru-didaktik bir eser değildir, sanatkârâne bir üslupla yazılmıştır. Eserde, aruz vezniyle yazılan müemmma manzumeler, gazeller ve dördükler bulunur. Eserde dördüklerin bulunması, Kutadgu Bilig'den etkilendiğini düşündürmektedir. Kısâsü'l-Enbiyâ, daha çok dil tarihi açısından önemli bir eserdir. Rabgûzî bu eserini, Müslümanlığı kabul eden Moğol emirlerinden Nasıruddin Tok Boğa adına, onun isteği üzerine 1311'de yazmıştır.
- **Mahmud bin Ali (Kederli Mahmud)-Nehcü'l-Ferâdis**: Harezmi sahasında, Doğu Türkçesiyle yazılmış ilk kırk hadis kitabıdır. Kırk hadis metniyle onların tercüme ve şerhlerine yer verilmiştir. Eser, Türk edebiyatının en eski mensur eseridir. Dil tarihi ve dil çalışmaları açısından önemlidir.

→ **Seyf-i Serayî-Gülistân Tercümesi**: İranlı ünlü şair Sâdî-i Şirâzî'nin "Gülistân" adlı eserinin Kıpçakçaya tercümesidir. Gülistân çeviri ve şerhlerinin en güzeldir. Ayrıca Kıpçakça edebî nesrinin de en güzel örneğidir.

XV. Yüzyıl

- XV. yüzyılda, şiirdeki gelişmeye paralel bir nesir dilinden söz edilemez. Kısa cümlelerle ve yalın bir üslupla sade nesir örnekleri verilmiştir.
- Mensur eserler dinî-tasavvufî ve dinî-destanî konuludur. Ancak bazı kahramanlık hikâyeleri ve münşeat türündeki eserlere de rastlanır.
- Sayıca az da olsa farklı türlerde ilmi ve bedîî üslupla yazılmış estetik nesrin ilk örneklerine XV. yüzyılda rastlanır.
- Bu yüzyıldaki başlıca mensur eserler Kur'an veya sure tercümeleri, tezkiretû'l evliyâlar, menâkıbnâmeler, dinî-destanî hikâyeler, inşâ usullerini öğreten eserler, bazı sözlükler ve tarihî eserlerdir. Ayrıca tıp, veterinerlik, astroloji, musikî vb. alanlarda yazılmış bir hayli eser bulunmaktadır.
- Bu eserler genellikle janşılı bir Türkçeyle yazılmıştır. XV. yüzyılın ortasından itibaren özellikle İstanbul'un Fethi'nden sonra saray edebiyatının meydana gelmesi üzerine sanatlı ve özentili bir nesir dili kullanılmaya başlanmıştır.
- Kısacası bu yüzyılda nitelik ve nicelik açısından bir zenginleşmeden söz edilebilir.

XV. Yüzyılın Mensur Eserleri ve Yazarları

- **Ahmed-i Dâî, Tercüme-i Tefsîr-i Ebu'l-Iyys Semerkandî**'yi Emir Süleyman adına yazmıştır. Bu eser, Anadolu'da Türkçeye çevrilen ilk Kur'an tefsiri olarak bilinir. Sanatçının diğer mensur eserleri şunlardır:

Tezkiretû'l-Evliya Tercümesi: Eserin aslı Attâr'a aittir. Farsçadan II. Murad adına tercüme edilmiştir.

Teressül: Türkçede varlığı bilinen en eski inşâ kitabıdır. II. Murad adına yazılmıştır. Mektup türlerini ve mektup yazma kurallarını öğreten kısa bir eserdir. Önce Şehzâde Murad'ın yararlanması için yazılan eser sonra medreselerde okutulmuştur. Eserin tek ve eksik bir nüshası vardır.

Tâbirnâme Tercümesi: Aslı Arapça rüya tabirleri kitabıdır. Türkçeye tercümesi Farsça tercümesinden yapılan eser, Germiyan Beyi II. Yakub adına tercüme edilmiştir.

Tıbb-ı Nebevî Tercümesi: Aslı Arapça rüya tabirleri kitabıdır. Türkçeye tercümesi Farsça tercümesinden yapılan eser, Germiyan Beyi II. Yakub adına tercüme edilmiştir.

Eşğâl-i Nâsir-ı Tûsî Tercümesi: Nâsir-ı Tûsî'ye ait olan bu eser astronomi ve astroloji ile ilgilidir.

Miftâhül'l-Cenne: Dinî ve didaktik bir eserdir. Eserde şeriat esaslarının öğretilmesi amaçlanmıştır. Arapçadan çevrilmiştir.

Vesiletü'l-Mülûk li Ehlî's-Sülûk: Ayete'l-Kürsî suresinin tefsiridir. Eserde aynı zamanda Esmâ-i Hüsnâ'nın (Allah'ın 99 adının) açıklandığı bir bölüm vardır.

Dâî'nin Teressül'ü dışında bu yüzyılda yazılan başka münşeatlar da vardır:

Yahyâ bin Mehmed el-Kâtib → Menâhicü'l-İnşâ

Şeyh Mahmud bin Ekrem → Gülşen-i İnşâ

Mesîhî → Gül-i Sad-Berg

• **Mercimek Ahmed:** Sade nesrin en önemli yazarlarından. Kaabusnâme adlı eseri, yazarın adıyla ölümsüzleşmiştir.

Kaabusnâme: İran hükümdarı Keykâvus'un oğlu Giylan Şah için yazdığı Farsça bir öğüt kitabıdır. Mercimek Ahmed bu eseri Sultan II. Murad'ın emriyle sade bir dille Türkçeye çevirir. Eserde şiir, musikî, ahlâk, tıp, astronomi, ticaret, hayat görüşü gibi konularda önemli bilgiler bulunur.

• Dönemin dikkate değer yazarlarından biri de **Bedr-i Dilşâd**'dir. Türk nesir tarihi açısından önemli bir isim olan yazarın **Tuhfe-i Murâdî, Kemaliyye, Kâtibü't-Tabîh ve Tarih-i İbni Kesir Tercümesi** gibi eserleri vardır. Bu eserlerin çoğu II. Murad'a sunulmuştur.

• **Âşıkpaşazâde** dönemin bir diğer önemli yazardır. Amasya'da doğmuştur. Âşık Paşa'nın torunlarından olduğu için şiirlerinde "Âşıkî" mahlasını kullanmıştır. Âşıkpaşazâde'nin ünlü eseri **Tevârih-i Âl-i Osman**, Osmanlı tarihçiliğinde ilk mensur örnek olması bakımından önemlidir. Yazar, eserini yazarken Yahşi Fakih'in evinde okuduğu bir kitabı kaynak olarak kullandığını, II. Murad ve II. Mehmed devirlerine ait bölümleri ise kendi görüşleriyle kaleme aldığını belirtir. Eser 1484'te, menâkıb üslubuyla yazılmıştır. Dönemin olaylarını, askerlerin ve halkın psikolojisini yansıtmaları bakımından önemlidir. Bu hâliyle eser, Osmanlı'nın kuruluşunda gazilerin, ahilerin, abdalların, bacıların rollerini ortaya koyar; Anadolu halkının konumunu gözler önüne serer. Bu tarz eserler Türkçenin edebî dille dönüşünü gösteren önemli örneklerdir.

• Edirne'de doğan **Oruç b. Adil**, bu türün diğer bir örneğini yazmıştır. **Tevârih-i Âl-i Osman**, 1467 yılına kadar gelen mensur bir eserdir. Bunun kaynağı da Yahşi Fakih'in eseridir.

• **Neşrî'nin Cihannümâ, Tevârih-i Âl-i Osman** veya **Neşrî Tarihi** olarak bilinen, tarih türünde sekiz bölümden oluşan eseri bir dünya tarihidir. Bugün eserin

sadece altıncı bölümü bulunmuştur. Neşri, eserini yazarken Âşıkpaşazâde'den yararlanmış, sonraki tarih yazarları da Neşrî'nin tarihini örnek almıştır.

• XV. yüzyıl tarih kitapları arasında **Tarih-i Ebu'l-Feth (Tursun Bey Tarihi)** adlı eser, özellikle dil ve üslup açısından farklı bir kategoridedir. Eser, sanatlı dilin ilk örneğidir. Bu nedenle aynı yüzyıldaki diğer tarih kitaplarından ayrılır. Eserde kısa cümleler uygun uzun cümleler, tasvirler, benzetmeler, mecazi ifadeler, aliterasyon ve seciler vardır. Kısacası bedî'î bir dil örneğidir. Tarih-i Ebu'l-Feth, Fatih Sultan Mehmed'in fetihlerini anlatan bir gazavatnâmedir.

• **Kivâmî'nin Fetihnâme-i Sultan Mehmed** adlı eseri XV. yüzyılın bir başka gazavatnâmesidir.

• Yazarı belli olmayan fakat Oğuz Destanı'nın bir parçası ve devamı olan **Dede Korkut Kitabı**, nesir tarihimiz için önemli bir kilometre taşıdır. Çünkü Türk nesrinin kendi çağındaki bir devamıdır ve çeviri dil özelliklerinin ötesinde, Batı Türkçesinin doğal bir yansımasıdır.

• Tasavvufî ve didaktik eserlerin XV. yüzyılda en önde geleni **Eşrefoğlu Abdullah Rûmî'nin Müzekkî'n-Nûfûs** adlı eseridir. Sanatçı, kitabının mukaddimesinde halkı doğru yola sevk etmek için eserini özellikle Türkçe yazdığını belirtir. Aynı yazarın tarikat adabını ele aldığı bir diğer eseri de **Tarikatnâme**'dir.

• XV. yüzyılda **Kaygusuz Abdal**, tasavvufî metinlerin dikkat çeken önemli örneklerini verir. Bunlar **Kitab-ı Miglâte, Budalanâme ve Vücdnâme**'dir. Ayrıca **Saraynâme ve Dil-güşâ** adlı iki eseri de manzum-mensur karışık hâledir.

• XV. yüzyılda tasavvufî eserlerin bir diğeri **Yazıcıoğlu Ahmed Bican'ın Envârü'l-Âşıkîn** adlı eseridir. Eser Yazıcıoğlu Mehmed'in Arapça yazdığı Megaribü'z-Zaman'ın Türkçeye çevirisidir. Geniş bir kitleye ulaşması için sade bir dille yazılmıştır. Aynı yazarın **Acâibü'l-Mahlûkât, Münthâ Tercümesi, Şemsiyye ve Dürr-i Meknûn** adlı eserleri de vardır.

• **Ebu'l-hayr-ı Rûmî'nin yazdığı Saltuknâme** bu yüzyıldaki en önemli menakıbnâmelere aittir. Sanatçı, Anadolu ve Rumeli'de Müslümanlığı yaymada büyük gayret gösteren Sarı Saltuk'un hayatını, mücadelelerini ve kerametlerini derleyip yazmıştır.

*Not: Menakıbnâme tarzının hem bu yüzyıldaki hem de türünün genelindeki en önemli örneklerinden biri **Hacı Bektaş Veli Velayetnâmesi**'dir. Yazarı bilinmeyen bu eser Anadolu'da gelişen hem diğer tarikatlar hem de Bektaşîlik için önemli bilgiler içerir.*

• **Küçük Abdal**'ın yazdığı **Velâyetnâme-i Otman Baba** da bir menakıbnâmedir. Eser, 1483'te yazılmıştır. Türk dervişlerinin en önemlilerinden biri olan Otman Baba'nın hayatı ve kerametleri menkıbevi biçiminde anlatılmıştır. Eser, Velâyetnâme-i Şâhî olarak da anılır.

XV. yüzyılda secili nesir, ilk örneklerini **Sinan Paşa** ile vermiştir. Sanatçının eserleri şunlardır:

Tazarrunâme (Tazarruât): Süslü, sanatkârâne üslubun en güzel örneği olarak bilinir. Dinî-tasavvufî, mensur bir eserdir. Sinan Paşa, eserinde Farsça ve Arapça kelimeleri de kullanmış olmakla birlikte Türkçenin bütün ifade gücünden yararlanmış. Eser bazen düz, bazen de devrik kısa cümleler, cümle sonlarında kullanılan secilerle âhenkîl, kıvrak bir nesirle yazılmıştır. Bir tür mensur şiir olan Tazarrunâme, çok beğenildiği için daha sonra süslü ve secili nesre "Sinan Paşa üslubu" denmiştir.

Nasihâtname (Maarifnâme): Ahlâkî konuları ele alan bir çalışmadır.

Tezkiretü'l Evliyâ: Attâr'ın aynı adı taşıyan eserinden tercümedir.

• XV. yüzyıldaki diğer mensur eserler şunlardır:

Sabuncuoğlu Şerafeddin → Cerrâhiyye-i İlhanîyye (tıp)

Sabuncuoğlu Şerafeddin → Mücerrebname (tıp)

Halimî-i Amasyavî → Müfredât-ı İbn Baytar (tıp)

Mollâ Lütî → el-Ferec Ba'deş-Şidde çevirisi

Hasan Bayatî → Câm-ı Cem Âyin

Mehmed bin Sinaneddin → Delilü'l-İbâd

Arif Ali → Danışmendnâme

Firdevsî-i Rûmî → Süleymannâme, Da'vetnâme, Silâhşörnâme, Satrançnâme, Hayat u Memât, Şeyh Abdullah-ı İlâhî Menâkıbı

XVI. Yüzyıl

• XVI. yüzyılda manzum eser sayısında görülen artışın yanı sıra mensur eserlerde de konu bakımından çeşitlilik ve sayısal artış gözlenir.

• Bu yüzyılda mensur eser olarak şu'arâ tezkireleri, dinî-tasavvufî eserler, ahlâk kitapları, siyasetnâmeler vb. yazılmıştır. Ayrıca XVI. yüzyılda İran ve Arap edebiyatlarının tanınmış mensur eserlerinden, örneğin hikâyelerden, çeviriler yapıldığı gibi aşk ve macera konularında da te'lif hikâyeler yazılmıştır.

• Bu yüzyılın önde gelen nâsirleri arasında **Lâmi'î Çelebi** bulunmaktadır.

Nefahâtü'l-Üns Tercümesi: Tezkiretü'l-evliyâ türünde, yani velîlerin hayat hikâyelerini anlatan bir eserdir. Mollâ Câmî'den çeviridir. Ancak Lami'î çevirisinde, Câmî'ninkinden farklı olarak Câmî'den sonra yaşamış Anadolu velîlerine de yer vermiştir. Bu özelliğiyle eser, te'lif bir eser görünümündedir. Eserin dili sade ve sürükleyicidir.

Şerefü'l-İnsan: Münazara türünde yazılan bu alegorik eser, Lâmi'î'nin en beğenilen eseridir. Eserde insanlar, hayvanlarla konuşturulur ve sonunda insanın "eşref-i mahlûkât" yani yaratıkların en üstünü, en şerefli olduğu görüşü savunulur. Kanunî'ye sunulan eser, ayet ve hadislerle dayanılarak yazılmıştır ve dili ağırdır. Lâmi'î'nin başarılı eserlerindendir.

İbretnümâ: Ahlâkî hikâyelerden ve tanınmış mutasavvıfların menkıbelerinden meydana gelmiş bir eserdir.

Şevâhidü'n-Nübüvve Tercümesi: Lâmi'î'nin Mollâ Câmî'den tercüme ettiği bir şiir kitabıdır.

Sanatçının ayrıca **Münşeat'ı, Letayifnâme'si**, din ve edebiyat üzerine yazılmış hikâyeleri de vardır.

• **Babür Şah:** Zahirüddin Babür Şah, 14 Mart 1483'te Fergana'da doğdu. Timur'un torunlarından Ömer Mirza'nın oğludur. Hindistan'daki Türk-Moğol Devleti'nin kurucusudur. Çağatay edebiyatının Ali Şir Nevâî'den sonraki en büyük ismidir. Türkçenin farklı coğrafyalarda konuşulmasına katkıları olan Babür Şah, güzel sanatlara düşkün bir devlet adamıydı. Hat sanatında "hatt-ı Babürî" adıyla bilinen bir tarzı icat etmiştir. Şairin Divan'ı dışında şu eserleri vardır:

Babürnâme: Babür Şah'ın en ünlü eseri "Vekâyî" adıyla bilinen hatıraıdır. Bu eser, edebiyatımızın ilk gezi-anı kitabıdır. Babür Şah, eserde askerî, siyasî, ahlâkî, dinî konularda yaşadığı birçok olayı anlatmıştır.

Aruz Risâlesi: Aruz vezni ve nazım biçimlerini Farsça ve Türkçe örnekler vererek açıkladığı eseridir.

Mübeyyen: Hanefî fıkhiyla ilgili konuları mesnevî biçiminde "fe'ilâtun mefâ'ilün fe'ilün" ölçüsüyle anlattığı bu eserini, çocukları Hümayun ve Kâmrân'a öğüt amacıyla yazmıştır.

Risale-i Validiyye: Ubeydullah Ahrar'ın sufi ahlâkıyla ilgili eserinin mesnevî biçimindeki uyarlamasıdır.

• **Seydi Ali Reis:** XVI. yüzyılda seyahat edebiyatının en mühim şahsiyetidir. **Gezi edebiyatının ilk tanınmış ismidir.** Seydi Ali Reis, Osmanlı donanmasındandır. Kanunî'nin verdiği bir göreve donanmasını Hint Okyanusu'nda kaybeder. Kara yoluyla İstanbul'a döner. Hava şartları ve yaşadığı olayların garipliği nedeniyle hiçbir ceza almaz. Kanunî, yaşadıklarını anlatması için bir eser yazmasını emreder. O da edebiyatımızdaki ilk gezi eseri olan "**Mir'atü'l-Memâlik**" adlı eserini kaleme alır. Sade, açık, sürükleyici bir dil kullanan sanatçının âşık tarzı gemici şiirleri de vardır. **Kitabü'l-Muhîr** adlı eserine 16. yüzyıl. deniz astronomisi, topografik coğrafya hakkında önemli bilgiler verir.

Pirî Reis: Ünlü bir Türk denizcisidir. Osmanlı Türklerinin ilk haritasını hazırlamıştır. Haritaları uzun yıllar kullanılmıştır. Donanmasını Basra Körfezi'nde bıraktığı düşünülerek suçlu bulunmuş, kendisine sefer sırasında yardım etmeyen Basra Valisi'nin girişimleriyle idam edilmiştir. Büyük bir tecrübe ve bilgi birikimiyle oluşturduğu bir deniz yolları rehberi mahiyetinde olan "**Kitâb-ı Bahriye**" adlı coğrafya kitabını yazmıştır.

- XVI. yüzyılda yazılmış biyografik eserler, dönemin mensur eserlerinin önemli bir bölümü oluşturur. Edebiyat tarihçiliği geleneğimizin birinci derecede kaynakları olan şu'arâ tezkireleri bu yüzyılda sayıca artış gösterir. Bu eserler kitabımızın "Tezkireler" başlığında tanıtıldığı için burada ayrıca yer vermeyeceğiz.
- Yüzyılın bu tür biyografik eserleri arasında **Şakâyıkü'n-Nu'mâniyye** önemlidir. Eserin aslı Arapçadır, Türkçeye çeviri ve zeyilleri yapılmıştır. Eserin biyografik eser olarak değeri daha sonraki yüzyıllarda da devam etmiş ve XVII. yüzyılda da bu esere eklemeler yapılmıştır.
- Bu yüzyılın mensur ahlak kitapları arasında **Kınalızâde Ali Çelebi'nin Ahlâk-ı Alâî** ve **İbn Kemal'in Câmî'ü'n-Nesâih** adlı kitaplarını saymak mümkündür.
- XVI. yüzyılda mensur tarihler de yazılmıştır. Bu eserler şöyle özetlenebilir:

Hoca Saadeddin Efendi / Tâcî't-Tevârih: Münşiyâne bir üslupla yazılmıştır. Osmanlı dönemini anlatan eser iki cilttir. Eserin dili bol benzetmeler, iktibaslar, istiareler vb. ile doludur. Bunlar dili ve üslubu ağırlaştırmaktadır.

Gelibolulu Âlî / Kühû'l-Ahbâr: Türkçe bir genel tarih olan eser, uzun bir mukaddime ve yazarın "rûkn" adını verdiği dört bölümden oluşur. Peygamberler tarihi, İslam tarihi, Türk ve Moğol tarihi, Osmanlı tarihi olmak üzere dört cilttir. Osmanlı tarihinde her padişah devri sonunda bilgin, şair vb. tanınmış kişilerden söz edilir. Edebiyat tarihimiz içinde biyografik bir eser olarak kaynak teşkil eder.

- Bu yüzyılın son ve önemli bir başka tarihçisi **Selânikî Mustafa Efendi**'dir. Selânik doğumlu sanatçı, Sokullu'nun maiyetinde bulundu ve kâtipliklerde çalıştı. Ruznâme'ci ve muhasebeci tayin edildi. **Selânikî Tarihi** adıyla bilinen eseri 1563-1600 tarihleri arasındaki olayları ayrıntılarıyla takip etmesiyle tanınmıştır. Yüzyılın önde gelen tarihlerinden biridir. Eser, bölümlerine göre farklı dil özellikleri sergiler. Bazı bölümleri sade, bazı bölümleri ise süslü-seçilî bir üslupla yazılmıştır.
- Latîfî** bu yüzyılda tezkiresi dışında **Risâle-i Evsâf-ı İstanbul** adlı mensur bir eser daha vermiştir. Yazar, bu eserinde İstanbul'un pek çok semtini ele alıp anlatır.
- XVI. yüzyılda, ilmi eserlere de sıklıkla rastlanmaktadır. Bunların en önemlileri şunlardır:

→ **Gelibolulu Mustafa Sürûri** önemli ilim alanlarından. Müderrislik, şehzâde hocalığı ve şeyhlik yapmıştır. İslamî ilimler yanında tıp ve kozmografyada derin bilgi sahibidir. 36 eser vermiştir. Bunlar arasında özellikle **Bahrü'l Maârif** ile tanınmıştır. Bu eser 1549'da Şehzâde Mustafa'nın eğitimi için yazılmış vezin, kafiye ve şiir sanatı hakkında bilgi veren bir eserdir. Eser, şiir teorisiyle ilgili ilk çalışmalardan biri olması açısından önem taşır. Sanatçının ayrıca altı ciltlik **Mesnevî Şerhi**, **Acâibü'l Garâib**, **Bostân**, **Gülîstân** ve **Hâfız Dîvânı** şerhleri ve **Şebistân-ı Hayâl** adlı eserleri de tanınmıştır.

→ **Kınalızâde Hasan Çelebi'nin** babası **Kınalızâde Ali Efendi**, bu yüzyılın tanınmış bir ilim adamıdır. Tefsir, hadis, fıkıh gibi İslamî ilimlerin yanında felsefe, belagat ve edebiyatta da bilgi sahibidir. En tanınmış eseri 1564'te yazdığı **Ahlâk-ı Alâî** adlı kitabıdır. Eser, yüzyıllarca medreselerde başlıca ders kitabı olmuştur. Ali Çelebi'nin bu eser dışında **Münşeât** ve **İnşâ-yı Atik** adlı mensur eserleri de vardır.

→ **Ebusuud Efendi**, yüzyılın tanınmış bilgelerindendir. 28 yıl gibi çok uzun bir süre şeyhülislamlık yapmıştır. Tefsir ve hadisteki derin bilgisiyle yalnızca Osmanlı'da değil, tüm İslam dünyasında tanınmış ve saygı görmüştür. En tanınmış eseri **İrşâdü'l-Akl's-Selîm ilâ Mezâyâ'l-Kur'ânî'l-Azîm** adlı tefsirdir.

- Şairliğinin yanı sıra **Bâkî**, nesir ustası olarak da XVI. yüzyılda dikkat çeken bir isimdir. **Meâlimü'l-Yakîn fî-Sireti Seyyidi'l-Mürselîn**, **Fezâil-i Mekke**, **Fezâilü'l-Cihâd**, **Hadis-i Erbaîn Tercümesi** onun mensur eseridir. Bu eserler, dibâceleri hariç olmak üzere sade bir dil ve üslup ile yazılmıştır.
- XVI. yüzyılda dile yoğun olarak Arapça-Farsça kelimeler girmeye başlayınca bu kelimelerin anlaşılabilmesi için daha önceki dönemlerde de örnekleri görülen gramer kitapları ve lügatlerin yazılmasına devam edildi. Bu tür eserler şunlardır:

- Kemalpaşazâde-Dekâyru'l-Hakâyık
- Lügat-i Ahteri
- Vankulu Lügatı
- Muğlalî Şâhidi-Tuhfe

XVII. Yüzyıl

- XVII. yüzyılda, diğer türlerde görülen olumlu gelişmeler tarih ve biyografi alanında da kendini gösterir.
- Önceki yüzyıllarda bir çeviri dili olmaktan kurtulup ritmik ve sanatlı bir dil hâline gelmeye başlayan nesir dili ile XVII. yüzyılda başarılı ürünler verilmiştir. Fakat özellikle bu yüzyılda sanat unsurlarında, ses ve söz hünerlerinde aşırıya kaçan bazı yazarlar elinde nesir dili bazen içinde çıkılmaz bir hâle getirilmiştir. Bu tür eserlerden faydalanmak oldukça zahmetlidir ancak bunların sayısı çok fazla değildir.

XVII. yüzyılda pek çok mensur eser örneği tefsir, hadis, kelam, akaid, hikmet, mantık, fıkıh, ilmihâl, meviza, ahlâk, tasavvuf, pendnâme, nasihatnâme, siyasetnâme, tarih, vakayinâme, kıssa ve menkıbeler, kıssa-i enbiyâ, siret-ü'n-nebî, maktel-i Hüseyin, tezkiret-ü'l-evliyâ, menakıbnâme, silsilenâme, tezkire, biyografi kitapları, sergüzeştname, tıp, astronomi, coğrafya, çeşitli şerhler, ansiklopedik eserler; tercüme, telif veya adapte çeşitli hikâye ve rivayetler, sumnâme, münşeât ve mürselâtlar üslup bakımından bedîf nesrin orta örnekleriyle yazılmıştır.

XVII. yüzyılda tarih yazıcılığının önünde de diğer türlerin sahip olduğu birikimler vardı. Bu yüzden tarih alanında çok başarılı örnekler verilmiştir.

Veysî (1581-1627), bu yüzyılın en tanınmış nesir ustalarından biridir. Nergisi ile birlikte süslü nesrin en uç noktalarında yer almıştır. **Dürretü't-Tâc fî Sahibi'l-Mirâc** adlı eserleri daha çok **Siyer-i Veysî** adıyla tanınır. Eserde Hz. Muhammed'in hayatı anlatılır. Eser, samimi yaklaşımı ve konuların, menkıbelerinin çekiciliğinden dolayı çok beğenilmiş ve ünlü olmuştur. Şairin ölümü nedeniyle tamamlanamayan **Siyer-i Veysî'ye**, **Nâbî** ve **Nazmizâde** zeyl yazmışlardır.

Nergisi (ö. 1653), bu yüzyılın bir başka tanınmış nesir ustasıdır. Nesirde, az kullanılmış Arapça ve Farsça sözcükler kullanmayı hüner saymıştır. Güzelliği sadelikte değil; sanatlı, süslü ifadelerde aramıştır. Sanatçının en ünlü eseri mensur **Hamse'sidir**. **El-Vaslu'l-Kâmil fî Ahvâl-i-Veziri'l-Âdil** adlı eseri tarih türündedir ve Budin valisi Murtaza Paşa'nın Macaristan savaşlarını anlatır. Nergisi'nin tarih ile ilgili bir başka eseri de **Münşeât**'dır.

- Hasan Beyzâde (ö. 1638)**, **Târih-i Âl-i Osman** adlı eseriyle Solakzâde ve Naimâ'ya kaynaklık etmiş değerli bir tarihçidir.
- Rıdvan Paşazâde Abdullah Çelebi**, **Târih-i Rıdvan Paşazâde**, **Târih-i Hanân-ı Tatar** ve **Deşt-i Kıpçak** adlı eserleriyle XVII. yüzyılın tanınmış tarihçileri arasındadır.
- Mustafa b. Rıdvan** ise 1638'de fethedilen Bağdat'ı **Fetihnâme-i Bağdad** adlı eserinde anlatılmıştır.
- Koçi Bey**, XVII. yüzyılın önemli nesir ustalarındandır. Koçi Bey bir devşirme olarak Enderun'a alınmış ve orada yetiştirilmiştir. Bu dönemde gerileme belirtileri ortaya çıktığı için aydınlar, devletin bu durumunu risâlelerinde sunmuşlardır. Koçi Bey'in risâlesi bunların en tanınmış olanlarındandır. Koçi Bey, Sultan IV. Murad ve Sultan İbrahim'e lâiyhâlar sunmuştur. Risâlede devletin gerileme nedenlerini, bunların başında gelen idari aksaklıkları açık ve cesur bir söylemle anlatmıştır. Devletin geçmişteki başarı nedenlerini iyi araştıran Koçi Bey, o dönemdeki yönetimin nasıl değişiklikler yapması gerektiğini de belirtmiştir.

XVII. yüzyılın tarih alanındaki isimlerinden biri **İbrahim Peçûyî**'dir. Peçûyî, anne tarafından Sokullu ailesine mensuptur. Kendisinden önceki başarılı tarih örneklerini incelemiş, başta babası olmak üzere gazileri dinlemiş, Macar tarihleri de kaynak olarak kullanıp eserini oluşturmuştur. Bu hâliyle Peçûyî'nin eseri Batılı kaynaklardan yararlanılarak yazılan ilk tarih çalışmasıdır.

Kâtip Çelebi (1609-1657), XVII. yüzyılın, pek çok türde ismi geçen önemli bir sanatçıdır. Tarihimizin yetiştirdiği en önemli ve en büyük ilim adamlarından biridir. Eserlerini belgelere ve kaynaklara dayandırması, objektif bir bakış açısıyla yazması açısından çağının oldukça ilerisindedir. Çelebi, Osmanlı bilimsel üslubunun güzel örneklerini vermiştir.

Fezleke: Arapça bir eserdir. Genel bir tarih kitabıdır. 1592-1654 yılları arasını inceler. Edebiyat araştırmaları açısından önemli bir eserdir.

Takvîmü't-Tevârih: Dünya tarihlerinin kronolojisi olan eser, Arapça yazılmıştır.

Tuhfetü'l-Kibâr: Denizcilik savaşları alanında yazılmış önemli bir eserdir.

Düstûr-ı-Amel: İmparatorlukta bozulmuş kurumların düzeltilmesini bilimsel yollarla anlattığı eserdir. Osmanlı devletinin sosyal yapısı anlatılır.

Mizan-ı-Hak: Toplum, din, ahlak, töre sorunlarını ele alan bir eserdir.

Cihannümâ: Bir ülkeler coğrafyası niteliğindedir. Türkçe yazılmış coğrafya kitaplarının en önemlisidir.

- XVII. yüzyılda seyahatnâme türü **Evliyâ Çelebi** ile en büyük temsilcisini bulmuştur. Çelebi, 10 ciltlik **Seyahatnâme** adlı eserinde 50 yıl boyunca gezip incelediği bütün imparatorluk coğrafyasını ve birçok yabancı ülkeyi anlatır. Yazarın engin kültürü ve bilgisi sayesinde eser tarih, coğrafya, musikî, folklor, etnografya ve mimari gibi alanlarda çok zengin bir bilgi hazinesidir. Eserin üslubu secillerle süslenmiştir. Güçlü tasvir ve mizah gücüyle canlı bir anlatımı vardır. Devrine göre sade bir dille yazılmıştır.
- XVII. yüzyılın ortaya çıkan bir tür de sefâretnâmelerdir. Bu eserlerde söz konusu ülkenin yaşayış tarzı, adetleri, sosyal ve iktisadi durumu gibi konular yer alır. Elçi Kara Mustafa Paşa ile birlikte Viyana'ya giden **Evliyâ Çelebi'nin** kaleme aldığı **Vi-yana Sefâretnâmesi** bu türün ilk örneği kabul edilir.
- XVII. yüzyılda Mevlânâ'nın **Mesnevî'sine** yazılan değerli şerhlerden biri **Ankaralı İsmail Rüşûhî Efendi'nin** 6 ciltlik şerhidir. Eser, benzerleri içinde en mükemmeli kabul edilir. Eser, İsmail Rüşûhî Efendi'ye "Hazret-i Şârih" unvanının verilmesini sağlamıştır.

- **Sarı Abdullah Efendi**, bir diğer mesnevi şârihidir.
- XVII. yüzyıl, biyografi alanında değerli eserlerin yazıldığı bir dönemdir. XVII. yüzyıl biyografilerinde, biyografiler kısalmış, örnek şiir sayısı artmıştır. **Riyâzî, Sadıkî, Fâizî, Rıza, Yümnî, Âsım** ve **Güftî** bu yüzyılın tezkire yazarlarıdır.
- Şair tezkireleri dışında, **Nev'izâde Atâyî'nin** Şakayık zeyli olan **Hadâiku'l-Hakâyık fî Tekmiletî's-Şakâyık** adlı eseri de biyografi türündedir.
- XVII. yüzyılda şehir tarihleri de yazılmaya başlanır. Bu eserlerde benzer bir yaklaşımla belli bir meslek veya tarikat mensupları bir araya toplanmıştır. **Şeyh Mehmed**, Bursa için **Ravza-i Evliyâ** adlı eserini kaleme almıştır. **Cemaleddin Mahmud Hulvî** ise **Lemezât-ı Hulviyye ez Lemeât-ı Ulviyye**'yi yazmıştır. Bu eserde Halvetiyye tarikatı mensubu 140 kişinin hayatı anlatılır.
- Bu yüzyılda **Kâtip Çelebi'nin** yazdığı **Keşfü'z Zünûn**, bibliyografya alanında çok değerli bir çalışmadır. Arapça yazılan bu eser, sadece Osmanlı dünyasının değil, bütün XVII. yüzyılın en değerli örneklerindendir. Yazar üç yüze yakın bilim dalında 14.500 kitabı alfabetik olarak tanıtmış ve 10.000 yazardan söz etmiştir. Bu eser, her zaman ilgiyle karşılanmış ve esere defalarca zeyl ve tercüme yazılmıştır.

XVIII. Yüzyıl

- Nazımda olduğu gibi nesirde de bu yüzyılda verimli bir dönem geçirilmiştir. Biyografi, tarih ve özellikle sefâretnâme türünde önemli eserler verilmiştir. Önceki yüzyılın ağır ve sanatlı üslubu gözden düşer, şiirde olduğu gibi mahallî üslup yaygınlaşır.
- XVIII. yüzyılda nesrin önemli isimleri münşeât ve hezl türünde Kânî, tezkirede Safâyî ve Sâlim, tarihte Nâimâ, biyografide Belîğ, sefâretnâmede Yirmisekiz Mehmed Çelebi'dir.
- Yüzyılın tanınmış şairlerinden Kânî ve Dürri asıl şöhretlerini mensur eserlerine borçludur.
- **Kânî**, inşâda mahallî folklorik üslubuyla yeni bir çığır açmıştır. Hayata mizah gözüyle bakan ve müşahade yeteneği yüksek olan sanatçı bu özelliklerini Münşeât'ında ve mensur hezl ve hicivlerinden oluşan **Letâif**'inde gösterir. **Münşeât**'ında yer alan "Tekir binti Pamuk" imzasıyla bir kedi ağzından yazdığı **Hirrenâme**'si çok beğenilmiştir. **Letâif** ise, Yeğen Mehmed Paşa'nın hizmetindeki Dadî ve Badî adlı iki askerin ağzından yazılan manzum-mensur latifelerden oluşur.
- Kânî, hiciv ve latifelerinde argo ve müstehcen bir üslup kullanır. Yer yer küfür derecesine varan bu folklorik üslup, sanat açısından bir değer taşımaz. Ancak

onun geniş birikimini, gezip gördüğü yerlerin özelliklerini ve günlük konuşma dilini yansıtmaları açısından önemlidir.

- XVIII. yüzyılda, sade bir dille yazılan münşeât artmıştır. Osmanzade Tâib, Râşid, Çelebizâde Âsım, Razî, Nahîfî, Koca Râgîb Paşa, Nevres-i Kadîm, Atîf, Beylikçi İzzet Bey ve Kânî bu yüzyılın münşeât sahibi yazarlarıdır.
- **Dürri** asıl şöhretini tarihleri ve İran olaylarının iç yüzü ile yolculuğu sırasındaki gözlemlerini içeren **Sefâretnâme**'siyle kazanmıştır. Bu eser Latinceye ve Fransızcaya da çevrilmiştir.
- XVIII. yüzyıl sefâretnâmeleri arasında türünün en güzel örneği **Yirmisekiz Mehmed Çelebi'nin Sefâretnâme-i Fransa** adlı eseridir. Bu eser, modernite sürecinde önemli bir dönüm noktasıdır.
- XVIII. yüzyılın diğer sefâretnâmeleri şunlardır:
 - ✓ Ahmed Resmî-Viyana Sefâretnâmesi, Berlin-Prusya Sefâretnâmesi
 - ✓ Vasîf Ahmed Efendi-İspanya Sefâretnâmesi
 - ✓ Rahmî-İran Sefâretnâmesi
- **Seyyid Vehbî**, Sultan Ahmed'in kızlarının düğünü ile şehzâdesinin sünnetini anlatan **Sûrnâme**'sini canlı tasvirlerle ve sanatlı bir üslupla yazmıştır. **Haşmet** de Sultan Mustafa'nın kızı Hibetullah Sultan için bir **Sûrnâme** yazmıştır.
- Tezkirecilik XVIII. yüzyılda, önceki döneme göre önemli bir gelişme gösterir. Mustafa Safâyî, Sâlim, Mustafa Safvet, Mucib, Ramiz, Enderunlu Âkif, Bursalı Belîğ ve Esrâr Dede bu yüzyılın tezkire yazarlarıdır.
- XVIII. yüzyılda, tezkirelerin dışında biyografik eserlerden en önemlileri şunlardır:
 - **Uşşakizâde Hasib'in Zeyl-i Hadâiku'l-Hadâik fî-Tekmiletî's-Şakâik** ve **Şeyhî'nin Vakâyü'l-Fuzalâ** adlı eserleri Atâ'î'ye zeyl olarak yazılmıştır.
 - **Osmanzâde Tâib'in Hadîkatü'l-Vüzerâ** ve **Hadîkatü'l-Mülûk** adlı eseri, dönemine kadar görev yapan vezir ve padişahların hayatını anlatır.
 - **İsmail Belîğ'in** tezkiresinin yanında, Bursa'da yetişen meşhurlardan bahsettiği **Güldeste-i Riyaz-ı İrfân** ve **Vefâyât-ı Dânişverân-ı Nâdirân** adlı vefâyâtname'si vardır.
 - **Sâkir Mustafa Dede'nin Sefîne-i Nefise fî-Menâkibi'l-Mevleviyye**'si ise Mevlevî büyüklüğünün biyografilerinden söz eden 3 ciltlik önemli bir kaynaktır.
 - Bunların dışında devrin reisülküttâb, şeyhülislam, bilim adamı ve hattatları hakkında bilgi veren biyografik eserler de yazılmıştır.

XVIII. yüzyılın önemli vakanüvis ve resmî tarihçileri şunlardır: Râşid, Çelebizâde Âsım, Samî, Şâkir, Subhî, Süleyman İzzî, Şefik, Abdurrahman Paşa, Hakîm, Nuri, Vâsîf vs.

- XVIII. yüzyılın başında hayatını kaybeden **Nâimâ'nın** tarihi 1574-1659 yılları arasındaki olayları anlatan, kendisine özgü canlı, sürükleyici üslubu ve verdiği bilgilerin sağlamlığı ile dikkat, çekmiştir.
- **Âsım**'ın tarihi ise Lâle Devri için önemli bir kaynaktır.
- **Ahmed Vâsîf**'in kendisinden önceki vakanüvislerin yazdığı ve 1752-1804 arası olayları ele alan **Mehâsünî'l-Âsar ve Hakâyikü'l-Ahbâr** adlı tarihi XVIII. yüzyılın temel kaynakları arasındadır.
- Ayrıca Defterdar Mehmed Paşa, Silâhdâr Fındıklı Mehmed Ağa, Şeyhî Mehmed, Abdî, Şamdanîzâde Süleyman Efendi gibi tarih yazarları da yetişmiştir.
- **Esrâr Dede'nin Lügat-i Talyan** adlı, İtalyanca-Rumca bir lügatin tercümesi olan yarım kalmış sözlüğü ise Anadolu sahasında yazılan ilk İtalyanca sözlüklerinden biri olmasıyla dikkati çeker.
- Kadiri şeyhi **Erzurumlu İbrahim Hakkî**, dinî-tasavvufî ilimlerin yanında tıp, astronomi, matematik gibi ilimlerde de bilgi sahibidir. Yunus Emre ve Niyazî-i Mısri çizgisinde tasavvufî şiirler söylemekle birlikte, daha çok **Marifetnâme** adlı ansiklopedik mensur eseriyle tanınmıştır. Bu büyük eserde âlemin yaratılışı hikmet, felsefe, tasavvuf, insanın vücut yapısı ile karakter arasındaki ilgi, hidayet, cehalet, ahlâk ve muâşeret gibi konular dinî açıdan ele alınmıştır.

XIX. Yüzyıl

- XVIII. yüzyılda nesirde görülen folklorik söyleyiş, XIX. yüzyılda amaç hâline gelmiştir. Sade, açık bir anlatım meziyet olarak görülmüş ve bu resmî kurumlarca açıkça istenmiştir. Bu nedenle değişim öncelikle resmî yazışmalarda ve gazetelerde görülür.
- Babıâli'de 1832'de kurulan Tercüme Odası, dilde sadeleşme açısından önemli bir adımdır. Daha sonra, 1851'de kurulan Encümen-i Daniş'te de bu anlayış benimsenmiştir.
- Nesir dilinin sadeleşmesinde 1831'den itibaren çıkarılmaya başlanan gazetelerin çok önemli bir rolü vardır. Bazı eserler ilk olarak gazetelerde tefrika edilmiştir.
- Yüzyılın sonlarına doğru Batı kaynaklı teknik terimler de dilimize girmeye başlamıştır.
- **Reisülküttâb Âkif Paşa**, divânçe sahibi bir şairdir. Fakat asıl şöhretini Tabsıra ve Münşeât'ıyla sağlamıştır. **Tabsıra**, inşâ üslubundan uzak, açık anlatımı ile Tanzimat sonrası nesre öncülük eder. Sanatçı bu eserini Churchill olayını anlatmak ve rakibi Pertev

Paşa'yı suçlamak amacıyla yazmış ve bu suçlamalar Pertev Paşa'nın haksız yere öldürülmesine neden olmuştur. Sanatçı **Münşeât**'ında da açık ve sade bir anlatımı tercih etmiştir. Bunlar arasında yer alan **"Şeyh Müştak'a Mektub"**u çok beğenilmiştir.

- XIX. yüzyılda, tarih ve tezkire sahasında büyük isimler yetişmemiştir.
- II. Mahmud devri vakanüvislerinden **Şanizâde Atullah** ve **Es'ad Efendi** anlaşılır ve açık anlatımları ile klasik nesrin değişiminde öncü isimler olmuşlardır.
- Yüzyılın diğer vakanüvisi **Mütercim Âsım**'dır. Âsım, lügatleriyle dilimize büyük hizmetleri olmuş bir yazardır. Farsçadan çevirdiği **Burhan-ı Katî** ve Arapçadan çevirdiği **Tuhfe-i Lügat-i Arabiyye** önemli lügatlerdir.
- Şânizâde eserlerindeki açık ve sade diliyle Türk tıp dilinin kurucusu kabul edilir.

Ahmed Cevdet Paşa'nın modern tarih anlayışıyla yazdığı 12 ciltlik **Tarih-i Cevdet**'in Osman Gazi'den 1825'e kadar Osmanlı tarihini anlatan önemli bir kaynaktır.

- **Lütfî** ise Cevdet'in bıraktığı yerden 1844'e kadar gerçekleşen olayları 7 ciltte anlatmış; 1845-48 arasındaki olayları ise 8. cilt olarak **Abdurrahman Şeref** yazmıştır.
- Bu yüzyılda yazılan tezkireler, öncekilerle boy ölçüşecek düzeyde değildir. **Fatih Davud**'un, **Hâtimetü'l-Eş'âr**'ı eksiklerine rağmen bu yüzyılda yazılmış en önemli tezkiredir.
- XIX. yüzyılın ikinci yarısında, tezkirelerin dışında **Recaizâde Mahmud Ekrem'in Kudemadan Birkaç Şair**, **Muallim Naci'nin Osmanlı Şairleri ve Esâmî**, **Mehmed Süreyya'nın Sicill-i Osmanî**, **Faik Reşad**'ın **Eslaf**, **H. Ahmed Muhtar**'ın **Şair Hanımlarımız** gibi biyografik eserler de vardır.
- İlk örneğine XVII. asırda rastlanan ve Batı ile ilişkilerin artmasına paralel olarak XVIII. asırda büyük artış görülen sefâretnâme türü, XIX. asırda da rağbet görmeye devam eder. Bu yüzyılda yazılan sefâretnâmeler şunlardır:
 - ✓ M. Said Gâlib-Fransa Sefâretnâmesi
 - ✓ Abdürrahim Muhib-Fransa Sefâretnâmesi
 - ✓ Mehmed Emin Vâhid-Fransa Sefâretnâmesi
 - ✓ Mehmed Nâmık Paşa-Londra Sefâretnâmesi
 - ✓ Mehmed Refî-İran Sefâretnâmesi
 - ✓ Seyyid Abdülvehhab Efendi-İran Sefâretnâmesi

C. ŞAİR TEZKİRELERİ

Biyografi; insanların, özellikle de tanınmış kişileri hayat hikâyelerini anlatan ve insanlığın çok eski tarihlerine kadar uzanan bir türdür. İslâm dünyasında önemli bir yeri olan biyografi tarzı, büyük değişiklikler göstermeden gelişimini sürdürmüştür.

Türk edebiyatında da şairlerin hayatlarını anlatıp onların şiirlerinden örnekler sunan şair tezkireleri, XV. yüzyılın başlarına kadar varlığını sürdürmüştür. Bu gelenek Türk edebiyatına Arap ve Fars edebiyatındaki eserlerin etkisiyle girmiş olsa da "şu'arâ tezkiresi" türünün en başarılı örnekleri Osmanlı Türkçesi ile verilmiştir. Bu sayede neredeyse bütün şairlerimizin hakkında yazılı bir biyografik bilgi bulunmaktadır.

Günümüzün biyografi anlayışıyla ele alındığında, kuşkusuz, verilen bilgiler eksiktir fakat yine de çağların ötesine seslenen tezkire yazarları günümüze ışık tutmaktadır.

Türkçe Şair Biyografileri

Başlangıçta tarih biliminin içinde yer alan biyografi türü zamanla bağımsız hâle geldi. İslâm tarihinde de biyografi türü önem kazandı. İslâm tarihçiliğinde Hz. Muhammed'in hayatının ve yaşadıklarının incelenmesi ile biyografi türü de başlamış oldu. Bir hadisin aktarılışı hususunda, biyografik veriler önem kazanmıştır. Başta Hz. Muhammed olmak üzere önemli kişilerin topluma örnek olarak sunulması da bu türün gelişiminde etkili olmuştur.

İlerleyen dönemlerde bilgin ve muhaddislerin yerini resmî görevliler alınca daha çok bir grubun, bir sınıfın mensuplarını bir araya getiren eserler yazılmaya başlandı. Bir grupla ilgili ilk eserler mutasavvıflara yönelik idi. İslâm tarihindeki bu durum Türk biyografi tarihinde de böyledir, ilk örnekler mutasavvıf biyografileridir.

Şiir alanındaki ilk örnek, erken dönem şairleri hakkında bilgi edinmemizi sağlayan Tabakatü's-Şu'arâ (el-Cumâhî), ikincisi Kitabü's-Şi'r ve Şu'arâ (ibn Kuteybe)'dir.

Diğer eserleri ise şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Kitâbü'l-Ağânî (el-İsfahânî)
- Mu'cemü's-Şu'arâ (El-Merzubânî)
- Yetimü'd-Dehr (Saalibî)
- Dumyetü'l Kasr (Bâharzi) (zeyl)
- Zinetü'd Dehr (Hazîrî)
- Vişahü'd-Düme (Beyhâkî)
- Harîdetü'l-Kasr (el-İsfahânî)

Bu eserler yazıldıkça alfabetik sıra, şairleri yaşadığı ülkeler, yüzyıllar veya ölüm tarihleri esas alınarak değişik tertipler geliştirildi.

XII. yüzyıl sonlarına kadar Arapça devam eden bu gelenek XIII. yüzyıldan itibaren yerini Farsça örneklere bırak-

tı. Farsçada bu türün ilk örneğini el-Avfi, Lübâbü'l-Elbâb adlı eseriyle 1221'de vermiştir. Onun yolunu Molla Câmî takip etti. Câmî'nin Türk edebiyatındaki etkisi büyüktür. Nitekim bizdeki ilk biyografi çalışması onun Nefâhâtü'l-Üns adlı eserinin çevrilmesiyle olmuştur. Ayrıca Câmî'nin Baharistân'ının yedinci bölümü şair biyografilerine ayrılmıştır ve başta Ali Şîr Nevâî olmak üzere pek çok yazar üzerinde etkili olmuştur.

Fars edebiyatındaki asıl dikkate değer örnek olan Devletşah Tezkiresi çağın önemli devlet ve kültür adamı Nevâî'ye sunulmuştur. Bu eser Fars ve Türk tezkirelerine model teşkil eder. Hemen ardından Nevâî, Devletşah ve Câmî tezkirelerinin bir benzeri olan Mecâlisü'n-Nefâis'i yazarak Türk edebiyatındaki ilk örneği vermiştir (1491). Sanatçı Herat, Horasan ve Azerbeycan'da yaşayan ve çoğu Farsça yazan 455 şaire yer verir. Bunlardan 43 tanesi Türk veya Türkçe yazan şairlerdir. Eser Çağatay ve özellikle İran edebiyatı için önemli bir kaynağı ve Anadolu'da yazılacak tezkirelerin de modelidir.

Câmî, Devletşah ve Nevâî'nin eserleri Herat'ta yazıldıkları için "Herat ekolü tezkireleri"dir. Bu eserler, pek çok ortak özelliğe sahiptir.

Çağatay sahasında Nevâî ile başlayan bu gelenek kısa sürede Osmanlılara geçti ve Batı Türkçesiyle de biyografik eserler verilmeye başlandı. Bizde müstakil biyografi kitabı olarak alınan ilk örnek Nefâhâtü'l-Üns'ün tercüme ve zeyli olan Fütühü'l-Mücâhidîn li Tervihî Kulûbî'l Müşahidîn adıyla Lamî'ye aittir. İlk şair tezkiresi ise Sehî Bey'in Heşt Behiş'tir. Ardından özellikle Latîfî ve Âşık Çelebi çok başarılı örnekler vermiştir. Latîfî bu türde ilk kez "tezkire" adını kullanmış, ondan sonraki on üç yazar da eserine bu ismi vermiştir.

Arapça'da "zîkr" kökünden türetilmiş bir kelime olan "tezkire"nin anlamı "hatırlamaya vesile olacak şey"dir. Dilimizde çeşitli anlamlarda kullanılan bu kelime edebiyat terminolojisinde şu anlamı taşır: "Osmanlı toplumunun kültürünü oluşturan her meslekten yaratıcı kişilerin biyografik künye yazıcılığına temel alan bir tür."

Bu çalışmalar anlattıkları çevre veya mesleğin adıyla anılır. Tezkire-i Şu'arâ veya Tezkiretü's-Şu'arâ (şair tezkiresi), Tezkiretü'l-Evliya (velileri anlatan tezkire), Tezkiretü'l-Hattâtîn (hattatları anlatan tezkire) gibi. Ancak bu söz ile daha çok şairlerin hayatlarını ve şiirlerini ele alan eserler akla gelir. Biyografi geleneğinin giderek bu isimle yaygınlaşmasında XII. yüzyılın tanınmış İranlı şairi Feridüddin Attâr'ın Tezkiretü'l-Evliyâ adlı eserinin payı büyüktür.

Türk edebiyatındaki 36 şair tezkiresi kronolojik olarak şunlardır:

1. Ali Şîr Nevâî	Mecâlisü'n-Nefâis
2. Sehî Bey	Heşt-Behiş (Bihîşt)
3. Latîfî	Tezkire-i Şu'arâ
4. Âşık Çelebi	Meşâirü's-Şu'arâ
5. Hasan Çelebi	Tezkiretü's-Şu'arâ
6. Ahdî	Gülşen-i Şu'arâ
7. Beyanî	Tezkire-i Şu'arâ
8. Âlî	Künhü'l-Ahbâr'ın tezkire kısmı
9. Sâdikî	Mecmâü'l-Havâs
10. Riyâzî	Riyâzu's-Şu'arâ
11. Faizî	Zübdetü'l-Eş'âr
12. Rıza	Tezkire-i Şu'arâ
13. Yümnî	Tezkire-i Şu'arâ
14. Âsım	Zeyl-i Zübdetü'l-Eş'âr
15. Güftî	Teşrifâtü's-Şu'arâ
16. Mücib	Tezkire-i Şu'arâ
17. Safayî	Tezkire-i Şu'arâ
18. Sâlim	Tezkire-i Şu'arâ
19. Belîğ	Nuhbetü'l-Âsâr li Zeyli Zübdetü'l-Eş'âr
20. Safvet	Nuhbetü'l-Âsâr fi Fevâidü'l-Eş'âr
21. Râmiz	Âdâb-ı Zurefâ
22. Silahdarzâde	Tezkire-i Şu'arâ
23. Esrâr Dede	Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevlevîyye
24. Âkif	Mirât-ı Şi'r
25. Şefkat	Tezkire-i Şu'arâ
26. Esad Efendi	Bağçe-i Safâ-endûz
27. Ârif Hikmet	Tezkire-i Şu'arâ
28. Fatîh	Hâtîmetü'l-Eş'âr
29. Tefîk	Mecmûa-i Terâcim
30. Mehmed Tefîk	Kâfile-i Şu'arâ
31. Fâik Reşad	Eslâf
32. Mehmed Siraceddin	Mecma-i Şu'arâ
33. Ali Emîrî	Tezkire-i Şu'arâ-yı Amîd
34. Aga Muhammed	Riyâzü'l-Âşîkîn
35. M. Kemal İnal	Son Asır Türk Şairleri
36. Nail Tuman	Tuhfe-i Nâilî

XV. Yüzyıl Tezkireleri

Ali Şîr Nevâî (1441 - 1501)

XV. yüzyılda Maverâünnehr ve Horasan'da altın çağını yaşayan Çağatay edebiyatının en büyük şairidir. Sanatçı, Uygur Türklerindedir. Sadece Çağatay edebiyatının değil, bütün Türk edebiyatının da en büyük şairlerinden biridir.

Herat'ta doğan şairin babası, dönemin devlet adamlarından Kîçkine Bahadır'dır. Babası, aynı zamanda şair, bilgin ve aydın bir şahıstır. Nevâî iyi bir öğrenim görmüş, dönemin hükümdarı Hüseyin Baykara ile birlikte okumuştur. Hüseyin Baykara 1470'te tahta çıkınca Nevâî'yi de saraya almış, ona divân beyliği vermiş, onu siyasi ve idari işler danışmanı olarak atamıştır.

Edebî Kişiliği

- ✓ Çok yönlü ve çok sayıda eser vermiş bir sanatçıdır.
- ✓ Sayıları otuzu aşan Türkçe ve Farsça eser yazmıştır.
- ✓ Türkçe şiirlerinde "Nevâî", Farsça şiirlerinde ise "Fânî" mahlasını kullanmıştır.
- ✓ Altı farklı ad altında topladığı Türkçe divânları, Farsça divân, Hamse, Mecâlisü'n-Nefâis, Lisânü't-Tayr, Hadîs-i Erba'in Tercümesi, Muhâkemetü'l-Lugateyn, Mahbûbü'l Kulûb, Nesâyimü'l-Mahabbe, Mîzânü'l-Evzân, Münşeât, Tarih-i Mülûk-ı Acem, Tarih-i Enbiyâ ve Hükemâ sanatçıya ait eserlerdir.
- ✓ Sanatçı Orta Asya'da Türk dilinin gelişmesine büyük katkı sağlamıştır. Resmî dilin Farsça olduğu ve aydınların Farsça yazmayı tercih ettiği bir dönemde Türkçe'nin edebî bir dil olarak kullanımını özendirmiştir.
- ✓ Eserleri yaşadığı dönemin toplumun sosyokültürel yapısına ışık tutar.
- ✓ Derin bilgi, sanatçı dehası ve millî şuur taşıyan bir sanatçıdır.
- ✓ Molla Câmî ve Hüsrev-i Dihlevî'nin etkisinde kalmış ancak kendi orijinal ve özgün yanını kaybetmemiştir.
- ✓ Nevâî'den sonra Çağatayca "Nevâî dili" olarak anılmıştır.
- ✓ Kendisinden sonraki sanatçılar üzerinde etkisi yüzyıllarca sürmüştür.

Mecâlisü'n-Nefâis

- ✓ Çağatay Türkçesiyle, Semarkand'da, Hüseyin-i Baykara adına yazılmıştır.
- ✓ Türk edebiyatında yazılmış ilk tezkiredir.
- ✓ Eserin yazıldığı tarih konusunda çeşitli görüşler vardır. Fakat genel kanı çeşitli ilaveler ve gözden geçirmeler sonucu 1498'de tamamlandığı ve son hâlini aldığı yönündedir.

- ✓ Viyana, Paris, Leningrad ve Taşkent nüshaları, eserin tam ve mükemmel nüshalarıdır.
- ✓ Eser bir ön söz ve 8 tabakadan oluşur. Sanatçı her tabakaya "meclis" ismini vermiştir.

Nevâî, eserin ön sözünde Molla Câmî'nin Bahâristân ve Devletşah'ın Tezkiretü's-Şu'arâ isimli eserlerinin tekniğinden, şairlere yer verdiklerinden, Hüseyin-i Baykara zamanında değerli şairler yetiştiğinden ve bunların isim ve sözlerinin kaybolmaması için bu eseri oluşturduğundan söz eder.

- ✓ Her tabakanın başında o tabaka için Türkçe bir açıklama vardır. 8. tabaka hariç her tabakanın sonunda yine Türkçe tetimme kısmı bulunur. Tabaka ve tetimmelerin başlıklarında Türkçe sayılar kullanılmıştır.

Tabakalar ve kategorileri şunlardır:

Birinci Meclis: Nevâî, son zamanlarına yetiştiği ancak tanışmadığı 46 kişiyi anlatır.

İkinci Meclis: Nevâî'nin bazılarıyla küçüklüğünde tanıştığı, bazılarıyla sohbet ettiği 93 şairden oluşur.

Üçüncü Meclis: Eserin en çok şair ihtiva eden (173 şair) tabakasıdır. Burada Nevâî'nin bazılarıyla tanışıp bazılarıyla dost olduğu yani onun zamanında üne kavuşan şairler anlatılır.

Dördüncü Meclis: Dönemin tanınmış 73 bilgininden ve bunların şirlerinden söz eder.

Beşinci Meclis: Horasan'ın ve başka yerlerin 23 mirzâdesi anlatılır.

Altıncı Meclis: Horasan dışındaki yerlerde yaşayan 31 uludan söz eder.

Yedinci Meclis: Bazıları şair olan, bazıları da güzel şiir okuyan 22 sultan ve şehzâde anlatılır.

Sekizinci Meclis: Bu tabaka Hüseyin-i Baykara'ya ayrılmıştır. Ayrıca meclisin sonuna eklenen "Halvet" başlığı altında Mevlâna Lutfî ve Mevlâna Kabûlî hakkında da bilgi verilir.

- ✓ Eseri oluşturan sekiz tabakada daha ziyade Herat, Horasan ve Azerbaycan'da yaşayan toplam 459 şair tanıtılır. Bunlardan 46'sı Türk ve Türkçe şiir söyleyen şairlerdir.
- ✓ Nevâî, şairin önce ismini verir. Sonra lakabı, baba adı, doğum yeri, kimin öğrencisi olduğu sıra gözetilmeden açıklanır. Bazen ilk olarak şiiri ve yeteneğine yönelik değerlendirmeye başlanır. Sonra öğrenim durumu, mesleği, hocaları, varsa eserleri verilir.
- ✓ Tezkirede şairlerin doğum tarihleri yoktur, nadiren de ölüm tarihi ve yaşadığı dönem verilir. Genellikle şairin nerede öldüğü belirtilmiştir. Şirlerinden örneklerle (bir iki, en çok da dört beyit) bilgileri tamamlanır.

- ✓ Sadece Hüseyin Baykara'nın şiirlerinin tamamının matla beyitleri verilmiştir.
- ✓ Nevâî, şairler hakkında uzun uzadıya bilgi vermekten kaçınmıştır.
- ✓ Eserde yalın fakat estetik bir dil kullanılmıştır. Çağatay Türkçesinin yanı sıra Arapça ve Farsça kelimelere de rastlanır.
- ✓ Eser, hem Fars hem Türk edebiyatı açısından önemlidir. Asıl değeri, Türkçede yeni bir tür olan "şairler tezkiresi" geleneğini başlatmasıdır. Estetik bir dille yazılmış olması, değerini daha da artırır.
- ✓ Eser, kendisinden sonra Osmanlı sahasında yazılan tezkireler için en önemli modeldir.

XVI. Yüzyıl Tezkireleri

Sehî (? / 1548-49)

Şair ve tezkire yazarıdır. Edirne'de doğan sanatçının asıl adı bilinmemektedir. Devşirme olduğu düşünülen sanatçının öğrenimi hakkında da fazla bilgi yoktur. Necâî Bey'in yanında yetişmiş ve onun çevresinden hiç ayrılmamıştır. Necâî Bey şehzâde hocası nişanı olunca Sehî Bey de onunla birlikte Manisa'ya gitmiştir.

Şehzâde Mahmud ve Kanunî'ye dîvân kâtibi olmuştur. Kanunî padişah olunca çeşitli görevler almış ve hayatının son 30 yılını Edirne'de yalnızlık içinde geçirirken tezkiresini yazmıştır. Eserini Kanunî'ye sunmuş fakat ilk tezkire örneği olan bu eseri beklediği ilgiyi görememiştir. 1548'de Edirne'de 86 yaşını aşmışken ölmüştür.

Eserleri

Dîvân: Sehî Bey, müretteb bir dîvân sahibidir.

Heşt Behişt: 1538'de kaleme alınan, Anadolu sahasında şairler tezkiresi yazma geleneğini başlatan eserdir.

Heşt Behişt

- ✓ 1538'de, Edirne'de tamamlanan eser "Tezkire-i Sehî" olarak da bilinir.
- ✓ Eser bir ön söz, her birine "bihişt" (cennet) adı verilen 8 tabaka ve bir hâtimeden oluşur.
- ✓ Tabakaların başında o tabakada anlatılan şairlerin sınıf ve sınırlarını izah eden bir bölüm vardır. Sonuna eklenen tetimme ile şairlerin özelliklerini kısaca bir kez daha anlatır.
- ✓ Anadolu'da Türk edebiyatının başlangıcından eserin yazıldığı tarihe kadar yetişen 241 şair ele alınır.
- ✓ Şairlerin sıralanışında herhangi bir tertip gözetilmemiştir.
- ✓ Sehî Bey, Câmî ve Devletşah'ın eserlerinden etkilenmekle birlikte Nevâî'nin tezkiresini model aldığı ön sözde açıklar.

✓ Heşt Behişt'in tabakaları ve içerikleri şöyledir:

- 1. Tabaka:** Kanunî Sultan Süleyman (Muhibbî)
- 2. Tabaka:** Başlangıçtan Kanunî'ye gelinceye kadar şiir yazmış 6 padişah ve şehzâde
- 3. Tabaka:** Vezir, kazasker, beylerbeyi, nişancı vb. 28 devlet büyüğü şair
- 4. Tabaka:** 17 bilgin şair
- 5. Tabaka:** Sehî Bey'den önce yaşamış ve ölmüş 34 şair
- 6. Tabaka:** Sehî Bey'in gençliğinde ün yapmış, olgunluk devirlerine yetiştiği, birçoğuyla tanışıp görüştüğü 61 şair
- 7. Tabaka:** Eser yazılırken hayatta olan 39 ünlü şair
- 8. Tabaka:** Eser yazıldığı sırada Sehî'nin yetenekli bulunduğu 55 nevheves, genç şair.

- ✓ Tezkirede şairler hakkında fazla bilgi verilmemiştir. Şirlerinden bir veya birkaç beyit alınmıştır.
- ✓ Sehî Bey'in şairler hakkındaki değerlendirmeleri yüzeysel ve birbirine benzerdir. Ancak her şairi tezkiresine almadığı, bir seçim yaptığı görülür.
- ✓ Dili süs ve özentiden uzak, sade ve açıktır. Bazı cümleler yarım bırakılmıştır.
- ✓ Eserin en önemli yanı Osmanlı sahasındaki şairleri ilk kez bir tezkirede toplayıp birçoğunu unutulmaktan kurtarmış olmasıdır. Osmanlı edebiyatının ilk devir şairlerinin çoğu hakkında bilgi veren tek kaynaktır.
- ✓ Sehî Bey, bu eseriyle kendisinden sonraki tezkireci-lere örnek olmuştur.

Latîfî (1491-1582)

Kastamonu'da doğdu. Asıl adı Abdüllatif'tir. Köklü bir aileye mensuptur. Fatih dönemi şairlerinden Hamdî Çelebi'nin soyundan gelir. Öğrenimini yarıda bırakıp İstanbul'a gelerek kâtip olmuştur. Eğitimi hakkında fazla bilgi olmasa da şiir ve inşâ alt yapısı güçlüdür.

Devrin önemli devlet adamlarından defterdar İskender Çelebi'ye "Bahâriyye" kasidesini sundu ve Belgrad'da kâtipliğe atandı. 52 yaşında İstanbul'a geri döndüğünde olgun bir inşâ ustası ve şair idi.

Sehî Bey Tezkiresi'nin edebiyat çevrelerinde uyandırdığı yankı, Latîfî'yi bir tezkire yazmaya yönlendirmiştir. Şair dostu Laîfî'nin teşviki, Âşık Çelebi'nin görüşleriyle eserini yazmaya başlamıştır. 1546'da tamamlanan tezkire, Kanunî'ye sunulmuştur. Buna karşılık Ebû Eyyûb-i Ensârî Vakfı'na kâtip olmuş ancak 10 yıl sonra azledilip Rodos'a sürülmüştür.

Bir süre Mısır'da da yaşayan Latîfî, Yemen'e giderken bindiği geminin batması sonucu 1582'de boğularak ölmüştür.

Pek çok eser yazan sanatçı sıkıntılar içinde yaşamış, özlediği rahatlığı bir türlü bulamamış, eserlerinde de kıymetinin bilinmediğinden şikâyet etmiştir.

Eserleri

Risâle-i Tarîf-i Evsâf-ı İstanbul: 1532-34 yılları arasında yazılmış ve Kanunî'ye sunulmuştur. Sanatçı, ömrünün son yıllarında, risâlenin mukaddimesini değiştirip III. Murad'a sunmuştur.

Füsul-i Erba'a: Dört rîfetsimin özelliklerinin sanatlı bir üslupla anlatıldığı eser nazım-nesir kanışiktır.

Subhâtü'l-Uşşâk: Mesnevî tarzındadır. Bir mukaddime ve hâtimesi bulunan eser, yaklaşık yüz hadisin kıtalar hâlinde Türkçeye çevirisidir.

Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsıra-i Nuzemâ (1546)

- ✓ Heşt Behişt'ten sekiz yıl sonra yazılan, Anadolu'daki ikinci tezkiredir.
 - ✓ Bir mukaddime, üç fasıl ve bir hâtimeden oluşur.
 - ✓ 1546'da tamamlanan eser, Kanunî'ye sunulmuştur.
 - ✓ Tezkirede toplam 334 şair anlatılmıştır.
 - ✓ Sanatçı, Câmî'nin, Nevâî'nin ve Sehî Bey'in tezkirelerini model olsa da onların kronolojik tasnifi yerine alfabetik sırayı tercih etmiştir.
 - ✓ Mukaddimeye besmele, hamdele ve salvele ile başlanmış, sonra şiirin özellikleri anlatılmıştır. Ardından şairlerin şiir söyleme nedenleri anlatılır, aslında şairlerin esas görevinin güzellerin ve güzelliklerin yaratıcısını övmek olduğu belirtilir. Sonunda, padişahı övmenin bir borç olduğu vurgulanır.
 - ✓ Tezkirenin yazılış sebebi, bu fikri Zaîfî'nin verdiği ve ısrar ettiği sebep-i telif kısmında anlatılır.
 - ✓ Mukaddimenin en önemli kısımlarından biri "Derbeyân-ı Merâtib-i Aksâm-ı Şu'arâ"dır. Sanatçı, tezkireye aldığı şairleri hangi ölçütlere göre seçtiğini burada ifade etmiştir. Bu bölüm bir anlamda dîvân şiiri poetikasına ışık tutar.
 - ✓ Eserin fasıl ve içerikleri şu şekildedir:
- I. Fasıl:** Osmanlı topraklarında yetişmiş 13 şeyh şair
 - II. Fasıl:** Osmanlı'da şiir söyleyen 7 sultan şair
 - III. Fasıl:** Osmanlı topraklarında ünlü olmuş 314 şair
- ✓ Eserin hâtime (sonuç) bölümünde sanatçı, devrinden ve devrinin edebiyat anlayışından yakındır, okuyucunun dualarını beklediğini belirtir.
 - ✓ Latîfî Tezkiresi, devrinde çok okunmuş bir kaynaktır. Yazar, gelen eleştirilere göre eserini tekrar ele aldığından farklı nüshalarda farklı şair sayıları vardır. İki veya üç kez elden geçirilen tezkirede toplam 334 şair biyografisi yer alır.

- ✓ Latîfî Tezkiresi, Heşt Behîşt'e göre birçok yönden üstündür. Alfabetik sıralama ilk kez kullanılmış, isabetli eleştiriler yapılmış ve doğru bilgiler verilmiştir. Eserde objektif olmaya çalışılmıştır. Şair, beğenmediği şairleri de eleştirmekten kaçınmaz.
- ✓ Eserin en çok eleştirilen yanı, birçok şairi Kastamonu olarak göstermesidir.
- ✓ Eserin dili sade, cümleleri kısa ve secildir. Üslubu akıcı, ahenkli ve yer yer alayıcıdır.

ÖZET Çıkmış Soru

Tezkiresini yazarken Camî'nin *Baharistan*'ını, Ali Şîr Nevalî'nin *Mecalisü'n-Nefais*'ini ve Sehi Bey'in *Heşt Behîşt*'ini model almakla beraber, onların kronolojik tasnifine karşılık, alfabetik sıralamayı tercih etmiştir. Türk edebiyatında bu uygulama ilk kez onun tarafından kullanılmıştır.

Bu parçada sözü edilen tezkire yazarı aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Âşık Çelebi
- B) Beyanî
- C) Ahdî
- D) Latîfî
- E) Âlî

Çözüm

XVI. yüzyıldan XX. yüzyıl başlarına kadar devam eden tezkire türü, geniş zaman dilimi içinde farklı biçimsel görünümlemlerle karşımıza çıkmıştır. Bu eserler, Herat ekolü tezkirelerini kendilerine örnek almakla birlikte, baştan tertip tarzı olmak üzere birçok değişikliğe de uğramıştır. Herat tezkireleri, tasniflerini tabaka üzerine kurarken bizde bu yöntemi Latîfî, çok pratik bir şekle dönüştürmüş ve şairleri alfabetik olarak sıralamaya başlamıştır. Latîfî'den sonra bu çağdaş yöntem, küçük istisnaları dışında Türk tezkireciliğinin vazgeçilmez tertip tarzı olmuştur.

Cevap D

Ahdî (? - 1593)

Bağdad'da doğan ve Ahdî-i Bağdadî olarak tanınan sanatçının asıl adı, tezkirelere göre Mehdî veya Ahmed'dir. "Şemsî" mahlasıyla şiirler söyleyen Şemseddin adlı birini oğludur. Öğrenimini tamamlayıp Kanunî Dönemi'nde İstanbul'a gelmiştir. İstanbul ve Edirne'de devletin ileri gelenleriyle, büyük âlim ve şairlerle tanıştı. Şehzâde Selim'in yardımlarını görüp toplantılarına katıldı. 11 yıllık uzun gezisinden sonra Bağdad'a döndü ve topladığı bilgilerle tezkiresini yazdı. Aynı zamanda bir şair olan Ahdî, Bağdad'da hayatını kaybetti.

Gülşen-i Şu'arâ

- ✓ Şehzâde Sultan Selim adına yazılmıştır.
- ✓ Bir mukaddime, "ravza" adı verilen üç bölüm ve bir hâtmeden oluşur. Sonradan bir ravza daha eklenmiş, diğer ravzalara da bazı şairler ilave edilmiştir.
- ✓ Eserin mukaddimesinde Kanunî ve Şehzâde Selim övülür.
- ✓ "Sebeb-i Nazm-ı Kitab" başlığı ise İstanbul'da yaşadıklarını anlatır.

Eserin ravzaları ve içeriği şu şekildedir:

- I. Ravza: Başta Kanunî olmak üzere Şehzâde Selim ve diğer şehzâdelerin anlatıldığı bu bölümde 17 şair vardır.
 - II. Ravza: Devrin ileri gelen 14 şair devlet adamı anlatılır.
 - III. Ravza: Ulemâ ve müderrislerden 25 şair anlatılır.
 - IV. Ravza: Alfabetik olarak dönemin 325 şairi anlatılır.
- ✓ Eserde toplam 381 şair biyografisi bulunur.
 - ✓ Ahdî hâtme kısmında kusurlarının bağışlanmasını diler ve eserini öven bir şiire yer verir.
 - ✓ Eserin dili ve üslubu, anlatılan şairin sosyal statüsüyle bağlantılı olarak değişmektedir.
 - ✓ Ahdî, anlattığı şairlerin çoğunu aşırı sözlerle övmüş ve iyi ve kötü şairler hakkında doğru değerlendirmeler yapamamıştır. Ayrıca şairlerin bir kısmını Sehi ve Latîfî tezkirelerinden almıştır.
 - ✓ Gülşen-i Şu'arâ, yalnızca Ahdî'nin çağdaşı olan şairleri alması bakımından diğer tezkirelerden farklıdır.
 - ✓ Eserin en önemli yanı Osmanlı'nın doğusundaki yaklaşık 150 şair için tek kaynak olmasıdır.

Âşık Çelebi (1520-1572)

Asıl adı "Es-seyyid Pîr Mehmed bin Çelebi" olan şair ve münşî, Prizren'de doğmuştur. Bazı kaynaklar Bursa'da doğduğunu söyler. Seyyidliğiyle gurur duyan Âşık Çelebi, tezkiresindeki ve divânındaki şiirlerinde bu vasfını sıkça belirtir.

Hem anne hem baba tarafından meşhur ve nüfuzlu bir aileye mensuptur. Annesi, II. Bâyezîd'in kazaskerlerinden Müeyyedzâde'nin kızıdır. Âşık Çelebi "Hâtemî" mahlasıyla şiirler yazan Müeyyedzâde'yi tezkiresine dahil eder.

Âşık Çelebi ayrıca "Hâkî" mahlasıyla şiir söyleyen kardeşini de tezkiresine almıştır.

Anne ve babasını küçük yaşta kaybeden sanatçı dedesinin desteğiyle devrin ünlü hocalarından ders aldı ve çok iyi eğitim gördü. Devrin tanınmış şair ve âlimleriyle de tanıştı.

1541'de Bursa'ya gitti ve önce mahkeme kâtipliği sonra Emir Sultan vakıflarında mütevellilik yaptı. Burada, bugün elimizde olmayan "Şehrengiz"ini yazdı.

1546'da İstanbul'a dönüp mahkemede kâtip oldu. Bir ara fetva kâtipliği de yaptı. 1550'de Silivri kadısı oldu, sonra Priştine kadılığı yaptı. Burada birçok şairle tanıştı ve onların divânlarını inceleyip beğendiği beyitleri kaydederek daha sonra tezkiresinde kullandı. 1556'da Serfice'de kadı iken kendi divânını tertip etti. Daha sonra sırasıyla Narda, Alaiye, Niğbolu, Çernovi, Kıratova ve Üsküp kadılığı yaptı. Kıratova kadısı iken yıllardır üzerinde çalıştığı ancak Lütîfî'ye kızıp bir kenara bıraktığı tezkiresini bitirip II. Selim'e, Zeylû's-Şakâik'ini tamamlayıp Sokullu Mehmed Paşa'ya sundu.

Hayatının büyük kısmını kadılık yaparak geçiren Âşık Çelebi bu meslekte çok sıkıntı çekti ve hiç memnun olmadı. Üsküp'te iken yakalandığı zatülcenb hastalığı nedeniyle 1572'de vefat etti.

Eserleri

Divân: Şiirlerinin büyük kısmını topladığı eseridir. 14 kasîde, 117 gazel ve musammatlar vardır. Nesirleriyle tanınmış olsa da şiirleri de incelenmeye değerdir. Âşk, güzellikler ve tabiat tasvirleri şiirlerinin ana konusudur.

Ravzatü's-Şühedâ: Hüseyin Vâ'iz'in eserinden tercümedir. Hz. Hüseyin'in Kerbela'da şehit edilmesini anlatan esere Âşık Çelebi bazı eklemeler yapmıştır.

Şakâiyku'n-Numaniyye: Taşköprizâde'nin aynı adlı eserinin tercümesidir.

Et-Tibre'l-Mesbuk: Gazelî'nin Sultan Sencer'in emriyle, huzurunda geçen konuşmaları Fasça yazdığı kitabın Arapça tercümesinden Türkçeye aktarılmış biçimdir.

Şehr-i Hadis-i Erba'in: Biri tercüme biri kendi derlemesi olmak üzere bu ad altında iki eseri olduğu kaynaklarda belirtilmektedir.

Ravzu'l-Ahyâr: Hatib Kasım'ın Arapça eserinin tercümesidir. II. Selim'e takdim edilmiştir.

Mî'râcü'l-Ayâle vü Minhâcü'l-Adâle: İbn Teymiye'nin meşhur eserinin II. Selim adına tercümesidir.

Sigetvarnâme: Kanunî'nin Sigetvar Seferi'ne ait münzum bir mesnevidir. Eser, henüz bulunamamıştır.

Mecmû'a-i Sukûk: Âşık Çelebi'nin mahkeme kâtipliği ve kadılıklarda yazdığı, edebî kıymeti olan ilâmlardır.

Zeyl-i Şakâik: Sanatçı, Arapça Şakâik'e yazdığı bu zeyli Sokullu Mehmet Paşa'ya takdim etmiştir.

Şehrengiz-i Bursa: 1541'de yazılan eser bugün elimizde yoktur. Eser, Bursa güzellerini anlatan manzum bir risâledir.

Âşık Çelebi'nin bu eserleri ve tezkiresi dışında şiir mecmûalarında birçok şiiri ve münşeât teşkil edecek kadar nesirleri olduğunu Fuad Köprülü söylemektedir.

Meşâ'irü's-Şu'arâ

- ✓ Âşık Çelebi'nin en önemli eseridir.
- ✓ 1568'de tamamlanmış ve devrin padişahı II. Selim'e, sunulmuştur.
- ✓ Giriş ve şair biyografileri olmak üzere iki bölümden oluşur.
- Mukaddime (Giriş): Şiirin anlamı, iç ve dış unsurları, tarihî gelişimi anlatılır. Tezkirenin yazılışına kadar tahta geçmiş Osmanlı padişahlarının şairlik yönleri ve edebiyata olan ilgileri üzerinde durulur. Bu bilgiler nedeniyle mukaddime bölümü şiir tarihiyle ilgilenenler için önemli bir kaynaktır. Âşık Çelebi bu bölümde, kendi hayatından ve tezkiresini yazarken dikkat ettiği noktalardan söz eder, birkaç şiirini de sunar.
- Şair Biyografileri: Eserin esas metin kısmında 462 şair verilmiştir. En hacimli tezkirelerden biridir.
- ✓ Âşık Çelebi'nin üslubu kendine has bir özellik taşır. Tanıdığı şairleri anlatırken canlı, samimi, esprili bir üslup kullanır.
- ✓ Tezkirenin en önemli özelliği doğru ve geniş bilgi vermesi ve şairleri bir psikolog gibi tahlil etmesidir. Bu şekliyle bir roman havası taşır ve türünün tek örneğidir.
- ✓ Eserde Türkçe deyim ve atasözleri çok kullanılmış ve Türkçe kelimelerle de seciler yapılmıştır.
- ✓ Eserin "ebced" sistemine göre tasnif edilmesi, rahatça kullanımını engellemektedir. (Âşık Çelebi, Latîfî alfabetik sıra tertibini kullandığı için ebced ile tasnif ettiğini söyler.)

Kınalızâde Hasan Çelebi (1546-1604)

Sanatçı; önemli devlet görevlerinde bulunan, âlim ve bilginlerle dolu "Kınalızâde" ailesindendir. Sanatçı, tezkiresinde Bursa'da doğduğunu belirtir. İlk eğitimi babasından alan Hasan Çelebi, devrin ünlü isimlerinden ders görmüş, sonra da müderrislik ve kadılık yapmıştır. Zagra kadısı iken hastalanmış ve 1604'te hayatını kaybetmiştir. Ayrıca Hasan Çelebi, tezkiresinde akrabalık ilişkisi olan şairler hakkında bilgiler verdiği için anne ve baba tarafından iki kuşak öncesine kadar soyunu tespit etmek mümkündür.

Çağının ünlü âlimleri arasında sayılan sanatçı, fıkıh ve kelâm ile ilgili eserler, risâleler yazmıştır. Arkadaş çevresi de bilgin ve şairlerden oluşur.

Eserleri

- **Durer u Gurer:** Sanatçının yazdığı hâşiyelerin başında gelir. Fıkıh alanında yazılmış bir eserdir. XV. yy. Osmanlı hukukçusu Mollâ Husrev tarafından yazılmıştır.
- **Mutavvel:** Belagat alanında, Teftazânî'nin yazdığı aynı adlı eserin şerhidir. Medreselerde okutulmuştur.
- **Envârü't-Tenzil:** El-Beyzâvî'nin yazdığı eser Kuran'ın Arapça tefsiridir. Hasan Çelebi bu esere bir hâşîye yazmıştır.

Hasan Çelebi'nin bu üç önemli hâşiyesinin dışında iki üç sayfadan ibaret münşeât ve risâlelerinin olduğu da tespit edilmiştir.

NOT!

Tezkiretü's-Şu'arâ

- ✓ 1586'da yazılmıştır.
- ✓ Üç fasıl hâlinde: mukaddime, sultan ve şehzâde şairler, asil şairler.

Birinci ve ikinci fasıllar kronolojiktir. Üçüncü fasıl alfabetiktir.

- Mukaddime kısmında beş ana başlık bulunur. Allah'ın birliği ve kudretinden söz ettikten sonra, Hz. Peygamber'in faziletleri anlatılır. Günahların bağışlanmasını diler. Sonra III. Murad övülür ve şiirlerinden örnekler verilir. Hasan Çelebi, eserini yazma sebebini açıklar, ardından "Vasıf-ı Şerif-i Hazret-i Hâce Efendi" başlığı altında Hoca Sadüddin Efendi'yi över. Sanatçı eserini kime sunduğunu açıkça belirtme de övgü dolu sözlerden Hoca Sadüddin Efendi'ye sunduğu anlaşılmaktadır.
- 1. Fasıl : O döneme kadar gelen 6 padişah anlatılır.
- 2. Fasıl: Bu bölümde 5 şehzâde anlatılır.
- 3. Fasıl: XV. ve XVI. yüzyılda yaşamış 627 şairin biyografisi verilmiştir. Burada III. Murad ve tezkirenin sunulduğu Hoca Sadüddin Efendi yoktur, onlar mukaddimede verilmiştir. 3. fasıldaki şairler genellikle ilmiye sınıfına mensuptur.
- ✓ Eserde toplam 640 şair tanıtılmıştır. En hacimli tezkirelerden biridir.
- ✓ 1 beyit ile 129 beyit arasında değişen örnek beyitlere yer verilmiştir.
- ✓ Hasan Çelebi; şairlerin yaradılışı, sanatçı mizacları ve yetenekleri, sanat faaliyetleri üzerinde durur ve değerlendirmeler yapar.

- ✓ Eser, ağır bir dil ve sanatkârâne bir üslupla yazılmıştır.
- ✓ Kullanılan dilin ağırlığını şairin sosyal statüsüne göre seçmiştir. Söylediklerini ayet, hadis ve kelâm-ı kibarlarla desteklemiştir.
- ✓ Çağın sosyal ve ekonomik durumunu yansıtmıştır.
- ✓ Kendisinden önceki tezkirelerde bulunmayan 122 şair hakkında bilgi vermiştir. Bu nedenle önemli bir kaynaktır.
- ✓ Eserin en önemli özelliklerinden biri şairlerin doğum ve yerleşim yerlerini anlatırken sosyo-kültürel, coğrafi yönden detaylar vermesi, böylece XVI. yy. Osmanlı kültür ve sanat coğrafyasını gözler önüne sermesidir.

Hasan Çelebi Tezkiresi daha sonra Beyânî tarafından telhis edilmiştir.

NOT!

Beyânî (? - 1597-98)

Sanatçının hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Asıl adı "Mustafa"dır. "Carullahzâde" lakabıyla tanınır. Kaynaklara göre Rusçuk veya Niğbolu'da doğmuştur. İlk öğrenimine memleketinde başlamış ve İstanbul'da devam etmiştir. Müderrislik ve kadılık görevlerinde bulunmuştur. Hac görevini tamamladıktan sonra Halvetî Şeyhi Ekmeleddin Efendi'ye bağlanıp resmî görevlerinden ayrılarak tarikata girmiştir. Onun vefatından sonra şeyh olmuş ve 1597'de hayatını kaybetmiştir.

Tezkire-i Şu'arâ

- ✓ XVI. yüzyılın son tezkiresidir. 1597-98 yıllarında yazılmıştır.
- ✓ Beyânî Tezkiresi, toplam 640 şairi anlatan Hasan Çelebi Tezkiresi'nin özeti mahiyetindedir.
- ✓ Eser bir mukaddime ve iki bölümden oluşur:
 - Mukaddime: Şiir ve şair hakkında bilgi verilmiştir, tezkire kelimesinin anlamı üzerinde durulmuştur. Latîfî, Aşık Çelebi ve Hasan Çelebi tezkirelerinin halk arasında beğenildiği belirtilir. Sanatçı, fazla vakti olmadığı için Hasan Çelebi Tezkiresi'ni özetleyip sadece meşhur şairleri seçtiğini söyler.
 - 1. Bölüm: Bu bölümde 5 padişah ve 4 şehzâde anlatılır.
 - 2. Bölüm: XV. ve XVI. yüzyılda yaşamış 368 şair biyografisi verilir.
- ✓ Eserde toplam 377 şair hakkında bilgi verilmiştir. Eserin dili sade ve açıktır. Hasan Çelebi'nin uzun cümleleri kısaltmış ve sadeleştirilmiştir.
- ✓ Biyografiler kısa tutulmuş ancak olması gereken bilgilerin hepsi özetle verilmiştir.

- ✓ Padişah ve şehzâdeleri anlattığı secili kısımlarda bile dili anlaşılırdır.
- ✓ Örnek metinler 1-17 beyit arasındadır.
- ✓ Hasan Çelebi Tezkiresi'nde olmayan 4 şair (Hakânî, Hızrî, Muîdî, Meylî) hakkında kısa bilgiler eklenmiştir. Bu dört şairden bahseden ilk kaynaktır.

Âlî (1541-1600)

Şair, tarihçi ve devlet adamı olan Âlî, Galibolu'da doğdu. Asıl adı "Mustafa"dır. "Gelibolulu Mustafa Âlî" diye tanınır. Baba adı Ahmed'dir. Eğitimi tamalayıp bürokrat olmuş ve Şehzâde II. Selim'in maiyetine katılmıştır. Şam'da altı yıl divân kâtipliği yapmıştır. Daha sonra Mısır'a gitmiş ve Şehzâde III. Murad'ın yanına, Manisa'ya geçmiştir. Çeşitli devlet görevlerinden sonra son olarak Cidde sancak-beyliği yapmış, bu sırada hayata veda etmiştir.

Tarihçiliğinin yanı sıra çağının iyi bir nesir ve şiir ustasıdır. Özellikle mensur eserlerde üslup sahibi bir yazardır. Eserlerinde kendine ve kendi düşüncelerine çokça yer verir. Eserlerini orta nesir şeklinde kaleme almıştır.

Eserleri

- **Bedü'r-Rukûm:** Farsça bir eserdir.
- **Câmî'ül-Buhûr der Mecâlis-i Sûr:** III. Murad'ın oğlu Şehzâde Mehmed'in sünnet düğününü tasvir eden mesnevidir.
- **Divânları:** Dördü Türkçe biri Farsça 5 divânı vardır. Farsça divânı henüz ele geçmemiştir. Türkçe divânlarından ikisinin adı Vâridatü'l-Enika ve Lâyihâtü'l-Hakika'dır.
- **Dürer-i Mensûre:** Dua mecmûasıdır.
- **Ferâidü'l-Vilâde:** III. Murad'ın oğullarından Şehzâde Osman'ın doğumıyla ilgilidir.
- **Fursatnâme:** Nusretnâme'de anlatılan olayların devamıdır.
- **Fusûlû'l-Hallü ve'l-Akd Usûlî'l-Harcı ve'n Nakd:** İslam devletlerinin yükseliş ve batış sebeplerini anlatmıştır.
- **Gelibolu Şehrengizi:** Gelibolu'nun güzellerini övdüğü manzumudur.
- **Gül-i Sad-Berg:** Divânlarından seçilmiş 100 matla beytidir.
- **Hakâyiku'l-Ekâlim:** III. Murad'ın görev vereceği memurlarının hangi vasıflarda olması gerektiğini anlatır.
- **Hâlâtü'l-Kâhire mine'l-Âdâtî'z-Zâhire:** Mısır'a ait hatıra ve gözlemlerden oluşur.
- **Heft-Meclis:** Kanunî'nin Zigetvar Savaşı'nın tarihidir.
- **Hilyetü'r-Ricâl:** Parsâ'nın bir eserinden alınmıştır.

- **Hülâsatü'l-Ahvâl der Letâfet-i Mevâiz-i Sahih-i Hâl:** 12 bendlik bir tercî-i benddir.
- **Kırk Hadis Tercümesi**
- **Kühû'l-Ahbâr**
- **Mecmau'l-Bahreyn:** Hâfız'a nazîrelerini topladığı eseridir.
- **Mehâsinü'l-Dâb:** Siyaset ve görgü kitabıdır.
- **Menâkıb-ı Hünverân:** Ünlü hattat, nakkaş ve mücellitlerden bahsedir.
- **Menşeü'l-İnşâ:** Mektuplardan oluşan eseridir.
- **Mevâidü'n-Nefâis fî Kavâidi'l-Mecâlis:** Görgüye dair bir eserdir.
- **Mihr ü Mâh:** 1174 beyitlik bir mesnevidir.
- **Mihr ü Vefâ:** Henüz tamamı bulunamamış 7000 beyitlik bir mesnevidir.
- **Miratü'l Avâlîm**
- **Mirkâtü'l-Cihâd:** Melik Danişmend Ahmed'in savaşları anlatılır.
- **Münşeât:** Âlî, bu eserinde mektuplarını toplamıştır.
- **Nâdirü'l-Mehârib:** Şehzâde Selim ve Bâyezid arasındaki Konya Savaşı'nı ve Selim'in cülûsuna kadarki olayları anlatır.
- **Nevâdirü'l-Hikem:** Ünlü bilgin ve mutasavvıflardan, halifelerden ve hilafet meselesinden söz eder.
- **Nushatü's-Selâtin:** Padişahlara yol göstermek için yazılmıştır.
- **Nusretnâme:** Gürcistan, Azerbaycan ve Şirvan fetihleri anlatılır.
- **Râhatü'n-Nüfûs:** Bahnâmedir.
- **Risâle-i Zırgamiyye:** Canfedâ Hatun ve Deli İbrahim Paşa hakkındadır.
- **Riyâzü's-Sâlikîn:** Dîni-tasavvufî, ahlakî bir mesnevidir.
- **Sade-i Sad-Güher:** Divânlarından seçilmiş 100 gazeli vardır.
- **Subhâtü'l-Abdâl:** Kerbelâ mersiyelerinden oluşur.
- **Tuhfetü'l-Uşşâk:** Dehlevî'nin eserine nazîre olarak yazılan bir mesnevidir.
- **Tahfetü's-Sulehâ:** Gazâlî'nin bir risâlesinin tercümesidir.
- **Zübdetü't-Tevârih:** El-İcî'den tercümedir.

Kühû'l-Ahbâr

- ✓ Gelibolulu Mustafa Âlî, çeşitli alanlarda eserler verse de tarihçiliği, tarihçiliğinin içinde de sanatçının biyografisi tarafı ön plandadır. Bu alandaki en önemli eseri de Kühû'l-Ahbâr'dır. Eserin tamamı bir genel tarih kitabıdır.

✓ Eser, uzun bir mukaddime ve "rükn" adı verilen dört bölümden oluşur.

- 1. Rûkn: Dünya'nın yaratılışından Hz. Âdem'in ortaya çıkışına dek geçen zaman ve varlıkların ortaya çıkışı anlatılır.
- 2. Rûkn: Hz. Adem'den itibaren peygamberler, Araplar, Hz. Muhammed ve mucizeleri, Arap devletleri anlatılır.
- 3. Rûkn: Türk ve Tatar kavimleri ile hakanları anlatılır.
- 4. Rûkn: Osmanlılar'ın ortaya çıkışından 1598-99 yılına kadar yaşananlar; devrin devlet adamları, bilginleri, şeyhleri ve şairleri anlatılır.

✓ Eserde olaylar, padişahların saltanat sürelerine göre sıralanır. Padişahın tahta çıkışıyla başlar ve başından sonuna kadar olaylar anlatılır. Bu siyasi bilgilerden sonra, kültürel olaylar, bilginler, devlet adamları ve şairler anlatılır.

✓ Osmanlı tarihini anlatan 4. Rûkn iki ciltten oluşur.

- Birinci cilt: Başlangıçtan I. Selim Devri sonuna kadar anlatılır.
- İkinci cilt: Kanunî'nin tahta çıkışı ile başlar. Bu bölümün bitişi, nüshalara göre farklılık gösterir. Böylece 15 padişahın devirleri anlatılır.

✓ Âlî'nin tezkiresi, kendisinden önceki örneklerin başanlı bir sentezidir denebilir.

✓ Eserdeki en zengin kısım şairler bölümüdür. 290 şair anlatılır. Ayrıca 15 şair hakkında da çeşitli bilgiler verilir. Böylece şair sayısı 305'e ulaşır.

✓ Eser, tarih türündeki bir eserin içinde bir bölüm olması yönüyle diğer örneklerden farklıdır. Dolayısıyla klasik tezkire örneklerinden biraz farklıdır.

✓ Âlî, diğer tezkire yazarlarından farklı olarak, şairlerin örnek beyitlerini pek çok yönüyle eleştirir; hatta işi şiiri düzeltmeye ve yeniden yazmaya vardırır.

✓ Âlî, yer verdiği şairlere daima şiir seviyeleri kadar yer vermiştir. En uzun biyografiler büyüklüğü tartışmasız kabul edilenlerdir. Örnek beyitlerde de aynı durum söz konusudur. Bunun tek istisnası Ahmed Paşa'dır. Âlî, Ahmed Paşa'yı uzun uzun anlatmışsa da ondan sadece bir beyti örnek olarak almıştır.

XVII. Yüzyıl Tezkireleri

Sadıkî-i Kitabdâr (1532-1609/1613)

Asıl adı "Sâdik", mahlası "Sâdikî"dir. Şah İsmail zamanında Azerbaycan'a yerleşen Hüdâbendî boyunun ileri gelenlerindenidir. Tebriz'de doğmuştur. Döneminin ünlü nakkaşlarından biridir. Babası katledilince macera dolu bir hayat başlamıştır. Bir ara kalenderîlerle seyahatlere çıkmıştır. Emir Han, onu kalenderîler arasından çıkarıp himâyesine almıştır. Bâkî ile Halep'te tanışıp görüşmüştür. Çeşitli devlet memurluklarında bulunmuş ama geçimsiz olduğu için uzaklaştırılmıştır. Ölüm tarihi kesin olarak bilinmemektedir.

Çağatay, Azerî ve Osmanlı Türkçesiyle şiirler yazan şair bu üç dili de rahat kullanan bir sanatçıdır.

Eserleri

- Zübdetü'l-Kelâm: Kasîdelerden oluşur.
- Fetihnâme-i Abbâs-ı Nâmdâr: Mesnevîdir.
- Makâlât u Hikâyât
- Mesnevî-i Sa'd u Sa'îd
- Divân-ı Gazeliyyât-ı Pârsî vü Türkî
- Mecmau'l-Havâs
- Manzûme-i Kanunu's-Suveri Nakkâşî
- Mecmû'a-i Münşeat u Mekâtibât
- Tezkiretû's-Şuarâ: Rubaî ve muamma söyleyen şairleri ihtiva eder.
- Hazziyât

Mecma'u'l-Havâs

- ✓ Sanatçının en önemli eseridir. Doğu Türkçesinin ikinci tezkiresidir.
- ✓ İranlı ve Türk asıllı şairleri kapsar.
- ✓ Devletşah Tezkiresi, Mecâlîsü'n-Nefâis ve Tuhfe-i Sâmî'nin zeyli niteliğindedir.
- ✓ Sanatçı Türk dili ve edebiyatını bir bütün hâlinde ele alır. Türk dilinin üç edebî şivesi olan Çağatay, Osmanlı ve Azerî Türkçesiyle şiir yazan şairleri tanıtır.
- ✓ Eserin ne zaman yazıldığı kesin olarak bilinmemektedir.
- ✓ Eser bir ön söz, 8 "mecma" ve bir hâtimeden oluşur.
- ✓ Eserin kaynakları arasında Bahâristân (Câmî), Mecâlîsü'n-Nefâis (Nevâî), Tezkire-i Devletşah ve Tuhfe-i Sâmî (Sâm Mirza) vardır.
- ✓ Eser Şah Abbas adına yazılmıştır.
- ✓ Eserin tabaka ve içerikleri şöyledir:

- Evvelgî (Evvelki) Mecma: Zamanın 12 padişah şairi anlatılır.
- İkinci (İkinci) Mecma: 7 şehzâde şair anlatılır.
- Üçüncü (Üçüncü) Mecma: Türk saltanat büyüğü olan 10 şair anlatılır.
- Dördüncü (Dördüncü) Mecma: İran saltanat büyüğü 23 şair anlatılır.
- Beşinci (Beşinci) Mecma: Türk ve İranlı saltanat erkânının çocukları olan 15 şair anlatılır.
- Altıncı (Altıncı) Mecma: "Sâdât"tan olan 35 şair anlatılır.
- Yedüncü (Yedinci) Mecma: 28 Türk şair anlatılır.
- Sikkizimci (Sekizinci) Mecma: Sâdikî'nin muasırı olan 202 İranlı şair anlatılır.
- Böylece eserde toplam 332 şaire yer verilir.

✓ Eser "Hâtîme" ile son bulur, Sâdikî burada kendisinden de söz edip beyitlerini zikreder.

✓ Eserde, şairlerin doğum ve ölüm tarihleri yoktur.

✓ Fuzûlî'nin Türkçe şiirlerinin matla beyitlerini tezkiresine almıştır.

✓ Sanatçı, şairler hakkında fazla bilgi vermekten kaçınmıştır. Daha ziyade örnekler vermiştir.

✓ Eserde yalnız fakat estetik bir dil kullanılmıştır.

Riyâzî (1572 - 1644)

Tanınmış "Bırgılı" ailesindendir. Asıl adı "Mehmed"dir. Mekke'de doğmuş ve ilk öğrenimini babasından görmüştür. Eğitimi İstanbul'da tamamlayıp 25 yaşında müderris oldu. Daha sonra kadılık da yaptı. 1626'da sağır olduğu için emekliye ayrıldı ve ölene kadar hiçbir işte çalışmadı. Devrinde bilim adamı ve şair olarak tanındı. Dinî ilimlerin dışında fizik ve matematik bildiği de rivâyet edilir.

Riyâzî's-Şu'arâ

✓ Riyâzî'nin en önemli eseridir. 1607'de başlamış 1609'da da bitirmiştir. Sanatçı, 1586'da yazılan Hasan Çelebi Tezkiresi'nden sonraki şairleri de kendi topladığı bilgilerle yazmıştır. Eser bir ön söz ve "ravza" adı verilen iki bölümden oluşur:

- Mukaddime: Eserini yazarken dikkat ettiği hususları, şiir ve şair hakkındaki genel görüşlerini anlatır. Yazanı ve okuyanı biktirmamak için uzun uzun yazmamıştır. Çoğu şairin divânını inceleyerek şairleri seçmiştir. Fazla sözden kaçındığını belirtir. Hasan Çelebi'nin 600 şair anlattığını ama gerçek şair ile şairlik taslayanları ayırmadığını, kendisinin ise 400 şairi yazıp iyi olmayanları eserine almadığını belirtir. Burada ayrıca I. Ahmed için yazılan ve ondan yardım etmesi istenen bir kâta yazmıştır.

- I. Ravza: 8 sultan şair anlatılmıştır.
- II. Ravza: Fâtih devrinden eserin yazıldığı tarihe kadar yaşamış 417 Osmanlı şairi anlatılır. Kısa bilgiler vermiş ama çok sayıda örnek şiir sunmuştur. Daha önceki tezkireleri eleştirse de bu bölümde onlardan çok yararlanmıştı.

✓ Eser, bu yüzyılın en önemli tezkiresidir.

✓ En önemli özelliği neredeyse bütün şairlerin ölüm yıllarının verilmesidir.

✓ Hasan Çelebi'den sonraki 25 yıl içinde yetişen şairler açısından da önemlidir.

✓ Eserin dili genellikle sadedir. Bazı şairler, statüleri nedeniyle biraz daha süslü anlatılmıştır.

Kazâde Fâizî (1589 - 1622)

İstanbul'da doğmuştur. Asıl adı "Abdulhay"dır. Babası, Rumeli Kazaskeri Kazâde Feyzullah Efendi'dir. Fâizî ilk tahsilini ailesinden almıştır. Eğitimi tamamlayıp müderrislik ve kadılık yapmıştır. 1620'de II. Osman'ın katli sırasında sarayda olan Fâizî, şahit olduğu olay nedeniyle hastalanmış ve ölmüştür.

Zübdetü'l-Eş'âr

- Antoloji niteliğindeki ilk eserdir.
- XV. yüzyılın ortalarından 1621'e kadar yaşamış 14'ü kadın, 515 şair, alfabe sırasına göre verilmiştir. Bu şairlerden 57 tanesi sadece bu eserde zikredilmiştir.
- Şairlerin hayatlarına dair bilgiler birkaç cümleyi geçmez. Ölüm tarihlerini vermeye dikkat etmiştir.
- Eser, şairler hakkında verdiği bilgilerle değil, seçilen şiirlerin zamanın şiir zevkini yansıması açısından önemlidir.

Rıza (? - 1671)

Zehrimâr Mehmed Bey'in oğlu olduğu için "Zehrimârzâde" diye anılır. Edirne'de doğmuş ve eğitimi görmüştür. Medreseyi bitirip müderrislik ve mahkeme nâibliği yapmıştır. Edirne'de hayata veda etmiştir. Adı, XVII. yüzyıl kaynaklarında sıkça anılır. Müretteb bir divânı ile Kavâ'id-i Fârisiye adlı bir eseri olduğu söylenmişse de bunlar şimdiye kadar ele geçmemiştir.

Tezkire-i Şu'arâ

- ✓ 1591-1640 yılları arasında ölmüş olan şairler anlatılır.
- ✓ Devrin padişahı Sultan İbrahim'e sunulan eser, Hasan Çelebi Tezkiresi'nin zeyli sayılabilir.
- ✓ Kısa bir ön söz ve iki bölümden oluşur.
- ✓ Eserin başında Sultan İbrahim'i öven on beyitlik küçük bir mesnevî vardır. Sanatçı ayrıca kendisini hırpalayacaklarını bilmesine rağmen müteşâirleri esere almadığını belirtir.

- I. Bölüm (Zikr-i Şuara-yı Selâtin-i Mâziyye): 10 şair padişaha, mahlaslarına ve şiirlerinden birkaç beyte yer verilir.
- II. Bölüm: 259 şair hakkında alfabe sırasıyla bilgiler verilir. Böylece toplam 269 şair hakkında bilgi verilmiştir.
- ✓ Şairler hakkında birkaç cümlelik kısa bilgiler verilmiş, çoğunun ölüm tarihleri belirtilmiştir. Sadece tanınmış şairlerin sanatları hakkında kısaca fikir belirtir. Genellikle şairler övülmüştür.
- ✓ Verilen şiir örnekleri bir iki beyitle sekiz on beyit arasında değişir.
- ✓ Eser, Riyâzî'nin izinde ancak onunkinden daha muhtasar biçimde hazırlanmıştır.

Yümnî (? - 1662)

Hayatı hakkında çok az bilgi vardır. İstanbul'da doğduğu, devrin tanınmış bir ailesine mensup olduğu, medreseyi tamamlayıp kadılık yaptığı ve Rumeli-Kili kadısı iken öldüğü bilinmektedir.

Müretteb divânı olmayan sanatçının XVII. yüzyıl mecmûlarında bazı şiirlerine rastlanır.

Tezkire-i Şu'arâ

- ✓ Yümnî'nin tek eseridir ve Fâizî'nin tezkiresine zeyl olarak yazılmıştır.
- ✓ Zübdetü'l-Eş'âr'ın kaldığı 1621'den sonra yaşayan şairlerle başlayan tezkire, yazarının 1622'de ölümüyle yarım kalmıştır.
- ✓ Yümnî, çağdaşı 29 şair hakkında kısa bilgiler vermiştir. Bu şairlerin şiirlerinden 2 beyit ile 3 gazel arasında örnekler seçilmiştir.
- ✓ Diğer kaynaklarda bulunmayan 11 şairin bulunduğu eserin pek kıymeti yoktur.

Âsım (? - 1675)

Seyrekzâde Mehmed Âsım, İstanbul'da doğdu. Rumeli kazaskerlerinden Abdurrahman Efendi'nin oğludur. Medrese tahsilinden sonra müderrislik yapmış 1675'te İstanbul'da vebadan ölmüştür.

Müretteb divânı olduğu bazı kaynaklarda söylenece henüz bulunamamıştır. Şiir mecmûalarında şiirleri bulunsa da başarılı bir şair değildir.

Zeyl-i Zübdetü'l-Eş'âr

- ✓ Fâizî'nin eserine zeyldir ve antoloji niteliğindedir.
- ✓ Alfabe sırasına göre 123 şair hakkında bilgi verilir.
- ✓ Antoloji niteliğindeki tezkireler içinde en az bilgi veren ve en çok örnek gösteren tezkiredir.

Güftî (? - 1677)

Hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur. Edirne'de doğmuştur. Asıl adı "Ali" dir. Edirne'de tahsil görüp müderrislik ve kadılık yapmıştır. Güftî, şair Vâhid ve Neşâtî ile dostluk kurmuştur. Şiirlerine ve tezkiresindeki sözlerine bakılırsa hayatı mihnet ve yoksulluk içinde geçmiş, kıymetli bilinmemiş, beklediklerine kavuşamamıştır. Bu nedenle kimi zaman hicve de yönelmiştir.

Eserleri

- **Divân:** Müretteb bir divândır. Daha çok gazel ve rubaîde başarılıdır. Kuvvetli bir nazım dili vardır. Manzumelerinde kederli bir ruh hâli aksettirir. Rubaîlerinde Azmîzâde Hâletî'ye yaklaşmıştır. Tahmis ve nazîreleri de sanatkarânedir.
- **Zafername:** Varadin Fethî nedeniyle yazdığı 646 beyitlik bir manzumedir.
- **Gamnâme:** 2000 beyitlik, devriyle ilgili bir şikâyetnâme özelliği taşıyan mesnevîsidir.
- **Hilye-i Güftî:** Nüshası tesbit edilemeyen bir eserdir. Hz. Hasan ve Hüseyin ile aşere-i mübeşşerenin hikâyeleri yer alır.
- **Şâh u Derviş:** Tamamlanmamış bir mesnevî tercümesidir.
- **Zellenâme:** Hiciv türünde küçük bir mesnevîdir.

Teşrifâtü's-Şu'arâ

- ✓ Edebiyatımızda nazımla yazılmış ilk tezkiredir.
- ✓ "Fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün" kalıbıyla, mesnevî nazım biçiminde yazılan eser 2400 beyitten oluşur.
- ✓ Yazılış tarihi hiçbir kaynakta belirtilmemiştir.
- ✓ Eserin başında 210 beyitlik bölümde kendi şiirlerini övmüş, sonra 106 şairi anlatmıştır. Bunlardan 25'i hakkında başka tezkirelerde bilgi bulunmamaktadır. Bu açıdan önemli bir eserdir.
- ✓ Güftî, anlattığı şairler bazen aşırıya kaçan bir hicve yönelerek vücut kusurlarına kadar anlatmıştır. Kendisini de hicvetmiştir.
- ✓ Şairleri hicvederken onların yaradılışları ve psikolojilerini vermesi açısından da önemlidir.
- ✓ Eserin dili oldukça ağırdır.

XVIII. Yüzyıl Tezkireleri

Mucib (1672-1727)

Dişarbakır'da doğmuştur. Asıl adı "Mustafa Mucib"dir. "Mansûrizâde" sanıyla tanınır. Fetva emini olan babasından ve ilin tanınmış bilginlerinden ders almıştır. Hâfız Ahmed-i Semarkandî'den hat öğrenmiştir. İstanbul'da öğrenimini tamamlayıp müderrislik yapmıştır. İliminin yanı sıra şairliğiyle de tanınır. Şiirlerinde "Râcîh, Kemâlî, Mucib" mahlaslarını kullanmıştır.

Tezkire-i Mucib

- ✓ Gençliğinde görüşüp tanıştığı şairlerden topladığı şiirlerle oluşturduğu mecmuayı genişleterek 1710'da tezkire hâline getirmiştir.
- ✓ Eser kısa bir giriş ve devrin sultanı IV. Murad'ın biyografisiyle başlar.
- ✓ Diğer tezkirelerde görülen sınıflandırma Mucib tezkiresinde yoktur.
- ✓ Mucib; Rıza, Hasan Çelebi ve Riyâzî tezkirelerinden yararlandığını belirtir. Eserini Riyâzî'ye zeyl olarak yazdığını söyler.
- ✓ XVI. yüzyıldan şairin çağdaşı olan şairlere kadar 107 biyografi vardır.
- ✓ Alfabetik sırayla şairlerin hayatları kısaca anlatılmış çoğunun ölüm tarihi titizlikle verilmiştir.
- ✓ Bir veya iki gazel, şiir örneği olarak verilmiştir.
- ✓ Eserdeki şair değerlendirmeleri genellikle yüzeyseldir.
- ✓ Eserin dili sade ve açıktır. Klîşe ifadeler kullanılsa da fazla övgü ve yergiye yer vermemesi açısından farklıdır.
- ✓ Daha önceki tezkirelerde bulunmayan 11 şairi ihtiva etmesi açısından önemlidir. Ancak bu isimler hakkında değerli bilgiler verilmemiştir.

Safâyî (?-1726)

İstanbul'da doğdu. Asıl adı "Mustafa"dır. Öğrenimini tamamlayıp çavuş, kâtip, mektupçu, defteremini ve maliye tezkirecisi oldu. Devrin sadrazamı Elmas Mehmed Paşa'ya yakınlığı yüzünden düşman kazandı. Tezkiresini yazıp sununca rahat bir ömür sürebildi. Şiirle de uğraşan Safâyî asıl ününü tezkiresi ile sağladı. Sanatçının müretteb bir Divân'ı vardır.

Nuhbetü'l-Asâr Min Fevâ'idü'l-Eş'âr (Tezkire-i Şu'arâ)

- ✓ Eser 25 yılda, 1720'de, tamamlanmıştır.
- ✓ Bir ön söz, 18 takriz ve alfabe sırasıyla 476 şairden oluşur.

- ✓ Devrin sadrazamı Damat İbrahim Paşa'ya sunulmuştur.
- ✓ Eserin ön sözü özentili bir inşâ örneğidir. Burada, Latîfî, Âşık Çelebi, Hasan Çelebi gibi büyük biyografi ustalarına özenerek tezkire yazmak istediğini belirtmiştir.
- ✓ Eser, Rıza Tezkiresi'ne zeyl olarak yazılmıştır. Eserde, Rıza Tezkiresi yazıldıktan sonra 80 yıl sonrasına kadar yetişen 493 şair bulunur. Şairler alfabetik sırayla verilmiştir.
- ✓ Safâyî eserini bitirdikten sonra çağının on sekiz şair ve bilim adamına gösterip onlardan birer takriz yazmalarını istemiş ve bunları eserinin başına koymuştur. Eser bu yönüyle, şekle ait bir farklılık taşır.
- ✓ Tezkirenin dili çok süslü ve ağırdır.
- ✓ Şairlerin hayatları hakkında geniş bilgi verilmiştir. Ölüm tarihleri belirtilmiştir. Edebî kişiliklerine dair isabetli bilgiler vardır.
- ✓ Örnek şiirlerin üç dört gazele kadar çıktığı görülür.
- ✓ Eserde, Lale Devri şairleri hakkında önemli bilgiler verildiği için değerli kaynaklardan biridir.
- ✓ Safvet Efendi, Safâyî Tezkiresi'ni özetlemiş, Râmîz de bu esere bir zeyl yazmıştır.

Sâlim (1688-1743)

İstanbul'da doğdu. Asıl adı "Mehmed Emîn"dir. "Mirzâzâde" olarak tanınır. Babası ilmiyeden olduğu için henüz beş yaşındayken mülâzım sayıldı. Babasından ve devrin ünlü bilginlerinden ders aldı ve 16 yaşında müderris oldu. Süleymaniye müderrisliğine kadar yükseldi. Çeşitli kadılıklarda bulundu. Aynı Tarihi'ni Türkçeye çevirmek için kurulan komisyona seçildi. Anadolu ve Rumeli kazaskerliği yaptı.

Kimseyi beğenmeyen gururlu ve kibirli biri olarak tanınmış, ilmiyeden olmayanları küçümsemiştir. Şiirle ve hat ile uğraşmıştır. Devrinin tanınmış şairlerindendir. Kasfde, kıta ve tarihleriyle tanınır.

Eserleri

- **Divân:** Müretteb bir divândır.
- **Neylû'r Reşad fî Amrî'l-Cihâd:** Savaş konulu, 17 fasıdan oluşan bu eser I. Mahmud namına yazılmıştır.
- **İkdü'l-Cumân fî Târîhi Ehli'z-Zamân Tercümesi:** Aynı'nin eserinin çevirisidir.
- **Selâmetü'l-İnsân fî Muhâfazatî'l-Lisân:** Sarf ve nahve dair Arapça bir eserdir.
- **Lugat-ı Vassâf:** Vassâf Tarihi'ndeki anlaşılması güç kelimeler için tertip edilen sözlüğün yeniden düzenlemesidir.
- **Mahiyetü'l-Âşık:** Tasavvufa dair dört ciltlik bir eserdir.

- **Türkçe-Farsça Lugat:** Eserin tamamlanıp tamamlanmadığı belli değildir.
- **Akâid-i İmâm Tahavî Tercümesi**

Tezkire-i Şu'arâ

- ✓ 1722'de tamamlanmıştır. Devrin sadrazamı Damat İbrahim Paşa'ya sunulmuştur.
- ✓ Uzun bir girişle biri padişahlara, diğeri asıl şairlere olmak üzere iki bölümdür.
- ✓ Sanatçı; Latîfî, Âşık Çelebi, Hasan Çelebi ve Riyazî'nin yolundan yürüyerek tezkire yazdığını belirtir.
- ✓ Safâyî gibi basit bir dille değil, sanatlı bir inşâ ile yazdığını açıklar.
- ✓ Tezkirede toplam 423 şair biyografisi vardır.
- ✓ I. bölümde sadece devrin padişahı olan Sultan Ahmed ve Sultan Mustafa anlatılıp şiirlerinden örnekler verilir.
- ✓ II. bölümde alfabe sırasıyla diğer şairler anlatılır.
- ✓ Şairlerin hayatları hakkında geniş bilgi verilmiş, eserleri üzerine isabetli ve doğru değerlendirmeler yapılmıştır. Ancak ilmiye mensuplarına ve hattatlara daha çok yer ayırmış ve onları aşırı övmüştür.
- ✓ Sâlim, eserini yazarken Safâyî Tezkiresi'nden ve Mehmed Şeyhî'nin Vekâyî-i Fudatâ adlı Şakâyık zeylinden geniş ölçüde yararlanmış.
- ✓ Tezkirede, Safâyî Tezkiresi'ni aşabilmek için, çok süslü ve ağır bir dil kullanmıştır. Secili, uzun cümleler nedeniyle verdiği bazı değerli bilgiler söz kalabalığı içinde kaybolmuştur.
- ✓ Ramiz ve Fatî'nin bu esere zeyl yazmıştır.

Beliğ (1668 - 1729)

Bursa'da doğan sanatçının asıl adı "İsmail"dir. ve "İsmail Beliğ" diye tanınır. İlk olarak babasından sonra Bursa'nın ünlü bilginlerinden ders almıştır. Babasının ölümünden sonra onun yerine geçip İmâm olmuştur. Kısa süre Tokat'ta mahkeme naibliği yapması dışında bütün ömrü Bursa'da geçmiştir. Devrinde şair, tarihçi ve bilim adamı olarak tanınmıştır.

Eserleri

- **Divân:** Tezkirelerde müretteb bir divân olduğu belirtilse de eser henüz ele geçirilmemiştir.
- **Seb'a-i Seyyâre:** Beliğ'in yedi na'tından oluşur.
- **Gül-i Sad-Berg:** Hanîfzâde Tahir Ahmed'in Sâr-ı Nev'indeki 100 hadisini birer beyitle tercüme etmiştir.
- **Bursa Şehrengizi (Âyine-i Hübân):** Bursa'nın güzellerinden ve güzelliklerinden bahseden 269 beyitlik bir eserdir.

- **Sergüzeştname-i Fakîr Be-azîmet-i Tokat:** Tokat'a gideken yaşadıklarını, oradaki hayatını, devlet memurlarının yolsuzluklarını anlatan 151 beyitlik bir mesnevidir.
- **Güldeste-i Riyâz-ı İrfân ve Vefyât-ı Dânişverân-ı Nâdiredân:** Baldırzâde'nin Vefyât-ı zeyl olarak yazılmıştır. Eser "gül-bün" adı verilen 5 bölüme ayrılmış ve dördüncü gül-bünde 57 şairden söz edilmiştir. Eserde, Bursa'nın Osmanlı'ya katılmasından itibaren burada doğan, yetişen, görev yapan, orada ölen Osmanlı sultan ve şehzâdeleri, devlet adamları; şeyh, bilgin, şair, doktor, hattat ve meddah gibi tanınmış 495 kişi hakkında bilgi verilir. Bursa tarihi açısından önemli bir eserdir. "Güldeste" adıyla da bilinir.
- **Genc-i Şâygân:** Edebiyat, hâl tercümesi ve fıkıhtan söz eden eser henüz bulunamamıştır.

Nuhbetü'l-Âsâr Li-Zeyli Zübdetü'l-Eş'âr

- ✓ Kafzâde Fâizî'nin Zübdetü'l-Eş'âr'ına zeyl olarak yazılmıştır. Yümnî ve Âsım'ın zeyl ettiği eseri Beliğ de 1727'ye kadar getirmiştir.
- ✓ Eser, Fâizî'nin tezkiresi gibi antoloji niteliğindedir.
- ✓ Eserde kısa bir giriş bulunur. Necîb mahlasıyla şiirler yazan Sultan III. Ahmed'den sonra 413 şair alfabetik olarak sıralanır.
- ✓ Şairlerin hayatları çok kısa anlatılmış, ölüm tarihleri titizlikle verilmeye çalışılmıştır.
- ✓ Örnek şiirler 1 beyit ile 157 beyit arasında değişir. Şiir örnekleri çok yer tutar.
- ✓ Şairler kısa ve öz bilgilerle tanıtılır ve hüküm okuyucuya bırakılır.
- ✓ Sanatçı, kısa sürede yazdığı eserde yanlış veya eksik kısımlar bulunduğu dikkat çeker.

Râmiz (1736-1784)

İstanbul'da doğan sanatçının asıl adı "Hüseyin"dir. "Azîzzâde" sanıyla tanınır. Babası, Lâle Devri'nin önemli bilgin ve şairlerinden Mustafa Naim Efendi'dir. Babasını bir yaşında kaybetmiş, kardeşinin yardımıyla öğrenimini tamamlamıştır. Müderrislik ve kadılık yapmıştır. Devrinde bilim adamı, tarihçi ve şair olarak tanınmıştır.

Eserleri

- **Zübdetü'l-Vâkı'ât:** 1763-74 yılları arasını anlatan tarih kitabıdır.
- **Zâhir-i Hukâm:** Rumeli kadılık sırasında, yirmi yılda yazmıştır. Hukuk ile ilgilidir.
- **Hadikatü'l-Vüzerâ Zeyli:** Osmanzâde Tâ'ib Efendi'nin eserinin zeylidir.
- **Devhâtü'l-Meşâyih Zeyli:** Müstakimzâde Süleyman Saadeddin Efendi'nin eserinin zeylidir.

- **Hamiletü'l-Kübra Zeyli:** Resmî Ahmed Efendi'nin eserinin zeylidir.
- **Keşfü'z-Zünûn Zeyli:** Kâtip Çelebi'nin eserinin zeylidir.

Âdâb-ı Zurafâ

- ✓ 1784'te tamamlanan eser Râmiz Tezkiresi olarak da bilinir.
- ✓ Mirzâzâde Mehmed Sâlim Efendi'nin Tezkiretü's-Şu'arâ'sına bir zeylidir.
- ✓ 1720-1784 arasında yetişen 375 şairin biyografisi vardır.
- ✓ Şairler hakkında ayrıntılı bilgi verilir. Ölüm tarihleri titizlikle belirtilir.
- ✓ Şairlerle ilgili isabetli ve doğru değerlendirmeler bulunur.
- ✓ Şiir örnekleri 1 ile 11 arasında değişir.
- ✓ Eserde daha sonra tamamlanmak üzere boş bırakılan yerler, eksik bilgiler ve anlatım bozuklukları vardır. Yani Râmiz, eserine son biçimini verememiştir.
- ✓ Dili oldukça ağır, cümleleri uzundur.
- ✓ Tamamlanmamış olsa da XVIII. yüzyılın en önemli tezkiresidir.
- ✓ Pek çok şair hakkında tek bilgi kaynağıdır.

Silâhdârzâde Mehmed Emin

Sanatçının hayatı hakkında tezkirelerde bilgi bulunmamaktadır. Yümnî Tezkiresi'nden, saray gediklilerinden olduğu anlaşılmaktadır.

Tezkire-i Şu'arâ

- ✓ 1790'da tamamlanan eser, bir tertip fikrine bağlı olmadan 1751-1790 arasındaki 60 şairin biyografisini içerir.
- ✓ Antoloji niteliğindeki eser, Beliğ Tezkiresi'nin zeylidir.
- ✓ Şairler hakkındaki bilgiler kısadır. Bazen şairin sadece ismi verilmiştir.
- ✓ Çok sayıda şiir örneği bulunmaktadır. Ancak şiir örneklerinin seçiminde ölçülü davranmamıştır.
- ✓ Eser, edebiyatımızda pek önemli bir yere sahip değildir.

Safvet

Kaynaklarda hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Asıl adı "Mustafa Safvet"tir. "Kemiksizzâde" adıyla bilinir. İyi bir medrese eğitimi almıştır. Şiirle de ilgilenmiştir. Asıl şöhretini tezkiresi ile sağlamıştır.

Nuhbetü'l-Âsâr Fi-Fevâ'idü'l-Eş'âr

- ✓ Eser, Safâyî Tezkiresi'nin özettir.
- ✓ Safâyî Tezkiresi'nin başındaki takrizlerin kısaltılmış şekillerinden, seçilmiş 326 şairden ve sonuna eklenmiş Tezyilü'l-Kitâb kısmından oluşur.
- ✓ Safvet Efendi, Safâyî'deki bazı yanlışlıkları düzeltmiş, "hatıra" başlığı altında fıkralar eklenmiştir.
- ✓ Sadece bir özet olan eser, edebiyatımızda fazla önemli değildir.

Esrâr Dede (1748-1797)

Asıl adı "Mehmed" dir. Babası Mevlî dervişlerindendir. İyi bir medrese eğitimi almış, Arapça ve Farsçanın yanı sıra biraz Latince, İtalyanca ve Fransızca da öğrenmiştir. Ayrıca iyi bir hattattır. Özellikle Mevlî çevrelerinde tanınan bir şairdir. Mevlîlikten önceki hayatına dair pek fazla bilgi bulunmaz. Mevlî dergâhına 40 yaşlarında girmiştir. Şeyh Gâlib ile tanışınca hayatı tamamen değişmiştir, kendisine yakın bir dost ve şiirde örnek alacağı bir usta bulmuştur Esrâr Dede, şeyh olmasına rağmen bu makamı istememiş ve ölene dek dostunun yanında kalmıştır. 49 yaşında iken hayata veda etmiştir.

Mevlî şairleri arasında saygıyla anılır. Şiirlerinde Şeyh Gâlib'in etkisi açıkça görülür ancak Esrâr Dede de Şeyh Gâlib'i derinden etkilemiştir.

Eserleri

- **Divân:** Müretteb bir divândır.
- **Mübareknâme-i Esrâr:** Semâ'nin mahiyetini anlatan 145 beyitlik bir mesnevidir.
- **Fütüvvetnâme-i Esrâr:** Ahlîğin esaslarının, ahlâkî ve ticarî ilkelerin anlatıldığı 176 beyitlik bir mesnevidir.
- **Lugat-i Talyân:** İtalyanca-Rumca bir sözlük tercümesidir. On fasıllık bir zeyl kısmı da vardır.

Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevlîyye

- ✓ "Esrâr Dede Tezkiresi" olarak da bilinir. 1797'ye kadar yaşayan Mevlî şairleri ihtiva eder.
- ✓ Eserin başında, Şeyh Gâlib'in Mevlânâ'dan itibaren tanınmış Mevlî şairlerin şiirlerinden seçtiği bir defteri, tezkire yapması için Esrâr Dede'ye verdiği belirtilir. Yani eserdeki bilgiler Esrâr Dede'ye, şiirlerin seçimi Şeyh Gâlib'e aittir.
- ✓ Eserde 212 şair hakkında bilgi verilmiştir. Sadece divân sahibi ve üstat olan Mevlî şairlere yer verilmiştir.
- ✓ Esrâr Dede, tezkiresini yazarken şu kaynaklardan yararlanmış: Sefîne-i Nefîse-i Mevlîyye (Sâkib Dede), Gülşen-i Esrâr (Şahidî Dede), Mecmû'a (Nâyî Osman Dede), yazılı Mevlî kaynakları, sözlü Mevlî geleneğini, Âşık Çelebi ve Hasan Çelebi tezkireleri ve diğer şu'arâ tezkireleri.

- ✓ Eserdeki şairler hakkında çok ayrıntılı bilgiler verilmiştir. Büyük dedelerin menkıbe ve kerametleri de anlatılmıştır.
- ✓ Hemen her şair hakkında olumlu ve övgü dolu değerlendirmeler yapılmıştır.
- ✓ Şairler yalnızca Mevlevîlik açısından ele alındığı için tarafsız değerlendirmeler yapılamamıştır.
- ✓ Bazı şairler -Bağdadlı Rûhî gibi- aslında olmadığı hâlde Mevlevî gibi gösterilmiştir.
- ✓ Eser iki ay gibi kısa bir sürede yazıldığı için eksiklik ve yanlışlıklar vardır.
- ✓ Dili oldukça ağırdır.
- ✓ Eser, bütün Mevlevî şairleri bir araya toplaması bakımından önemlidir.
- ✓ Belli bir meslek veya gruptan gelen şair tezkirelerinin ilkidir. Şairlerin bazıları için de tek kaynak durumundadır.

Âkif

İstanbul'da doğmuştur. Asıl adı "Mehmed"dir. "Enderunlu Âkif" diye tanınır. Dedesi vezir, babası ise hassa emiridir. İlk öğrenimini babasından almıştır. Uzun yıllar sarayda çalışmış, bu sırada tezkiresini yazmıştır. Şiirle de uğraşmıştır. Hayatı hakkında fazla bilgi yoktur.

Mir'at-ı Şi'r

- ✓ 1797'de yazılan eser bir ön söz, 4 bölüm ve bir hâtime ile oluşur.
- ✓ Eserin hacmine göre oldukça uzun bir mukaddimesi vardır. Sanatçı burada şiir yazmak istediğini ancak yeteneği olmadığını anlayınca Enderunlu şairleri topladığı bir tezkire yazdığını belirtir.
- ✓ Eser, devrin padişahı Sultan Selim'e sunulmuştur.
- ✓ Kendisi ile birlikte 24 şair hakkında bilgi vermiştir. Şairler hakkındaki genel bilgiden sonra Enderun'da hangi odalarda görev yaptıklarını ve hangi şiir türünde başarılı olduklarını belirtir ve şiirlerinden örnekler verir.
- ✓ Sanatçı, eserin hâtime kısmında kendi hayatını kısaca anlatır.
- ✓ Eserin çok özentili, uzun cümleler ve secillerle dolu bir dili vardır.
- ✓ Eser, sadece Enderun şairlerini kapsadığı için çok aranan ve yararlanılan bir tezkire değildir.

XIX. Yüzyıl Tezkireleri

Şefkat (?-1826)

Asıl adı "Şefkat Seyyid Abdulfettah"tır. "Şefkat-i Bağdadî" olarak anılmasından Bağdatlı olduğu anlaşılmaktadır. Ancak nerede yaşadığı ve ne derecede öğrenim gördüğü bilinmemektedir. Bir süre Kırım hanlarının yanında, daha sonra Eflak ve Boğdan beylerinin kâtipliğinde bulundu. Ömrünün çoğunu Rumeli'de geçirip hayatının sonunda İstanbul'a geldi. Devrinin şair ve tezkire yazarıdır. Bazı mülemmalarında Arapça ve Farsça bildiği anlaşılmaktadır. Ancak şiirleriyle tanınmıştır.

Eserleri

- Divânçe
- Siyer-i Nebvî manzumesi
- Hadikatü'l-Vüzerâ Zeyli: Osmanzâde Tâ'ib'in eserine zeylidir.

Tezkiretû's-Şu'arâ

- ✓ Şefkat'ın en önemli eseridir. 1730'dan 1814'e kadar gelen 125 şairi içerir.
- ✓ Enderunlu İbrahim Nâşid Bey'in topladığı Muntehabât-ı Eş'âr'daki şiirlerin şairleri hakkında bilgi toplayıp tezkire hâline getirmiştir. Yani bilgiler Şefkat'e, şiir örnekleri Nâşid Bey'e aittir.
- ✓ Şairler alfabe sırasıyla dizilmiştir.
- ✓ Eser, antoloji niteliğindedir. Şairlere ait bilgiler çok kısa, şiir örnekleri çok daha fazladır. Şairlerin çoğunun ölüm tarihi verilmiştir.
- ✓ Eser, Kafzâde'yi 1726-27 yılına kadar zeyleden Belîğ Tezkiresi'ne zeyl sayılabilir. Silâhdârzâde ile hemen aynı şairleri yazmıştır.
- ✓ Dili ağır ve özentilidir.
- ✓ Hem az bilgi vermesi hem de Nâşid Bey'in, şiir örneklerini seçerken ölçsüz davranması eserin değerini azaltmaktadır.

Esad Efendi (1789- 1848)

İstanbul'da doğan Esad Efendi'nin seyyid olduğu söylenmektedir. Ailesi Malatya'dan İstanbul'a göç etmiştir. Babası Ahmed Efendi sahaflar şeyhidir. Esad Efendi bu nedenle "Sahaflar Şeyhizâde" diye tanınır. Babasının Mısır ve Kudüs kadılıkları sırasında Arapça öğrenmiş, tahsilini İstanbul'da sürdürmüştür. Müderrislik, kadılık ve çeşitli görevlerden sonra vakanüvislik yapmıştır. Ayrıca ilk Türkçe gazete olan ve 1831'de neşrine başlanan Takvîm-i Vekâyî nâzırlığına ve başyazarlığına getirilmiş; büyükelçilik, kazaskerlik, nakibüesraflık gibi çeşitli görevleri üstlenmiştir.

Eserleri

- Tarih: 1821-26 yılları arasında anlatır.
- Üss-i Zafer: Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasını anlatır.
- Teşrifât-ı Kadime: Osmanlı Devleti'nin resmî teşrifâtını anlatır.
- Sefernâme-i Hayr: II. Mahmud'un Çanakkale ve Edirne gezilerini anlatır.
- Âyâtü'l Hayr: II. Mahmud'un Tuna gezisini anlatır.
- Ahvâl-i Tunus: Tunus'un fethinden itibaren yaşanan olayları anlatan bir risaledir.
- Münşeât: Esad Efendi'nin kendisi ve ailesi hakkındaki bilgileri ihtiva eder.
- Bağçe-i Safâ-Endûz: 1722-1835 arasında yaşayan 209 şairin biyografisini ihtiva eder.
- Şâhidü'l-Müverrihin: Türkçedeki bazı kelimelerin imlâsını, tarih düşürmenin kurallarını ve bu alanda eser veren bazı şairlerin kısa biyografilerini ihtiva eder.
- Pendnâme: Çocuklar için yazılmış manzum bir öğüt kitabıdır.
- Mesh-i Rici ve Mesh-i Huf: Abdest ile ilgili bir tartışmayı ele alan bir risaledir.
- Nasrun Aziz: İmam-ameî ilişkisini ele alan bir risaledir.
- Delâilü Nübüvveti Nebiyyinâ: Dinî içerikli bir risaledir.
- Mehâsin-i Mecidiyye: Ahlak ile ilgili bir risaledir.

Sanatçının bu eserleri dışında dağınık olarak çeşitli mecmûalarda şiirleri bulunmaktadır. Ayrıca pek çok tercümesi vardır.

Bağçe-i Safâ-Endûz

- ✓ Eserin adı, ebcedle yazılış tarihi olan 1835 yılını verir.
- ✓ Esad Efendi'nin en tanınmış eserlerindendir.
- ✓ Sâlim Tezkiresi'ne zeyl olarak yazılmıştır.
- ✓ Eserde 1722-1835 yılları arasında yaşayan 209 şair hakkında bilgi verilmiştir.
- ✓ Esad Efendi, şair hakkında söylediklerini üst üste karalayıp düzeltmiştir. Verilen bilgilerin bir kısmı eksik ve yanlıştır. Bu nedenle eserin tamamlanmadığı düşünülmektedir.
- ✓ Kitapta yeni şairler ve şiirler için yerler ayrılmıştır.
- ✓ Örnekler büyük ölçüde Sâlim ve Fatî'nin alınmıştır.

Ârif Hikmet (1786-1859)

İstanbul'da doğdu. Büyük dedesi ve dedesi vezir, babası ise kazaskerdir. Sanatçı 1796'da müderris payesi alarak ilmi ve edebî çalışmalara başladı. Çeşitli kadılıklarda bulunduktan sonra kazaskerlik yaptı. Daha sonra şeyhülislam oldu fakat bir yıl sonra azledildi.

Son devir Osmanlı âlimleri arasında önemli bir yeri vardır. Nadir eserlerden oluşan 12 bin ciltlik bir kütüphaneye sahiptir. Şiirlerinde Neftî, Nâbî ve Nedîm'in etkileri görülen Ârif Hikmet Bey, eski şiirin "bakıyyetü's-selef" denilen son temsilcilerindendir. Namık Kemal onun II. Mahmud Devri'nin en gözde şairlerinden biri olduğunu belirtir.

Eserleri

- Divân: Sanatçının şiirleri Mehmed Ziver tarafından divân hâline getirilmiştir.
- Mecmûatü'l-Terâcim: Alfabetik sıra ile ulemâ, tarikat şeyhleri ve şairlerin hayatlarının anlatıldığı biyografik bir eserdir.
- Hulâsatü'l-Makâlât fi-Mecâlis'i'l-Mükâlemât: Siyasal meclislerde yapılan muahedelerin yer aldığı bir eserdir.

Tezkire-i Şu'arâ

- ✓ 1592-1837 yılları arasında yetişen 203 şairin hayatı anlatılmış ve şiirlerinden örnekler verilmiştir.
- ✓ Alfabe sırasıyla düzenlenen eserde bazı şairler hakkında çok geniş, bazıları hakkında ise bir iki satırlık bilgiler olması eserin tamamlanmadığını düşündürmektedir. Bazı şairlerin şiir örneklerinin bulunmayışı da bu kanıyı güçlendirmektedir.
- ✓ Eser İranî, Azerî ve Buharalı 132 şaire de yer vermiş olması bakımından önemlidir.

Fatî'n (?- 1866/67)

Divân'ının başına oğlunun koyduğu hâl tercümesinden Fatî'n hayatına dair bazı bilgiler edinilmiştir. Sanatçı Drama'da doğmuştur ve asıl adı "Davud"dur. Yetişmesi için amcasının yanına, Kahire'ye gönderilmiştir. Amcasının vefatından sonra Mısır'dan ayrılarak İstanbul'a gelmiştir. II. Mahmud'un son yıllarında İstanbul'da devlet hizmetine girmiş ve pek çok görev yapmıştır. Kabiliyet ve zekâsı nedeniyle kendisine "Fatî'n" mahlası verilen sanatçı Divân'ındaki manzumelerinde çektiği sıkıntıları anlatmıştır.

Eserleri

- Divân: 1853'te tamamlanmış, ölümünden beş yıl sonra oğlu tarafından bastırılmıştır.

Hâtime'tü'l-Eş'âr

- ✓ Fatî'n'in asıl önemli eseri olan bu tezkire, 672 şairin hayatından söz eder.
- ✓ Eser, Sâlim Tezkiresi'nin bıraktığı 1721'den 1853'e kadar geçen zamanda yetişen şairler hakkında bilgi verir.
- ✓ Sanatçı, Sâlim'den sonraki tezkirecileri dikkate almadan eserini oluşturulmuştur.

- ✓ Eserin ne zaman, ne şekilde yazıldığı belli değildir. Telifinin 1853'te tamamlanışından itibaren meydana gelen son değişimleri de kaydetmiştir.
- ✓ Şairlerin doğum tarihleri çok titizce verilmiştir. Ölüm tarihlerini vermeye de dikkat eder. Ölüm tarihi verilmeyen sadece 15 şair vardır.
- ✓ Şairlerin hayatları detaylı şekilde verilmiştir.
- ✓ Eserin çerçevesi geniş tutulmuş, tek beytine rastlanan şairlere bile yer verilmiştir.
- ✓ Fatî'n, usta şairlerin yanı sıra şair geçinen birtakım "herze-tırâzlar"ı dahi tezkiresine dahil ettiğini ifade eder.
- ✓ Eser, mevcut şu'arâ tezkirelerinin en zengin ve en geniş olanıdır.
- ✓ Eser, Sâlim Tezkiresi'ne zeyl olarak yazılmıştır.
- ✓ Eser, Şinasi tarafından bir başmakale ile belli bir plana ve yeni şairlerle 1863'te yeniden yayınlanmak istenmiş fakat tamamlanamamıştır.
- ✓ Fatî'n'in bu eseri, Sâlim'den sonraki 130 yıllık şair mevcudunun toplu bir envanteridir.
- ✓ Mısır ve Trakya'da bulunup başka kaynaklara girmemiş şairleri Hâtimetü'l-Eş'âr'da bulmak mümkündür.
- ✓ Fatî'n'e yapılmış büyük bir zeyl olan "Son Asır Türk Şairleri"nde İbnülemin sürekli ona müracaat etmiştir.
- ✓ Eser ayrıca yenileşme dönemi maarif tarihimize dair de malzeme ihtiva eder.

Mehmed Tevfik (? - 1274)

Hayatına dair yeterli bilgi yoktur. Yalnızca seyyid ve Mevlevî şeyhi olduğu, mesnevîhanlık yaptığı ve 1274 Receb'inde öldüğü bilinmektedir.

Mecmûatü't-Terâcim

- ✓ Eserden ilk kez Âgâh Sırrı Levend söz etmiştir.
- ✓ 1595'ten eserin yazıldığı 1859/60 yılına kadar yetişen 542 kişinin hayatları hakkında kısaca bilgi verilmiştir.
- ✓ Eserde bir sıra ve düzen yoktur.
- ✓ Şairlere, şair olmayanlara hatta bazı Arap ve Acem şairlerine de yer verilmiştir.

Mehmed Tevfik (? - 1892)

"Çaylak Tefik" veya "Çopur Tefik" diye anılır. İstanbul'da doğmuş, düzenli bir eğitim görmemiş, gazetelerde çalışarak yetişmiştir. 1876'da Osmanlı gazetesini çıkarmıştır. Bir ara Macaristan'a gitmiş ve dönüşünde Yâdigâr-ı Macaristan kitabını yayınlamıştır. Resmî devlet memurluğu yanında daha çok gazeteci olarak tanınmıştır. İstanbul'da Muhbir, Asır, Terakki ve Letâif-i Âsâr gazetelerinde çalışmıştır. Sayısız makaleleri ve güldürü yazıları vardır. Pek çok Nasreddin Hoca fıkrasını ortaya çıkarıp tanıtmıştır.

Eserleri

Letâif-i İnşâ, İstanbul'da Bir Sene, Âsâr-ı Perîşân, Barbaros Hayreddin, Letâif-i Nasreddin, Hazine-i Letâif, Yâdigâr-ı Macaristan.

Kafî-i Şu'arâ

- ✓ Osmanlı'nın kuruluşundan başlayarak 1873'e kadar yaşayan şairleri bir araya toplamak üzere yazılmış son devir tezkirelerindendir. Ancak eser tamamlanmamış, D harfi ortalarına kadar olan kısmı basılabilmektedir. Kalan müsveddeler ise kaybolmuştur.
- ✓ Eserin başına Osman Gazi'den başlayarak 12 padişah ve 5 şehzâde alınmıştır. Sonra sırasıyla 260 şair hakkında bilgi verilmiştir.
- ✓ Verilen bilgiler önceki tezkirelerden alınmıştır. Bu bakımdan aranan ve değerli bir eser olduğu söylenebilir.

XX. Yüzyıl Tezkireleri

Fâik Reşad (1851-1914)

Asıl adı "Ahmed Reşad" ise de "Fâik" mahlasıyla tanındı. Öğrenimi sırasında yazı yazma hevesi uyandı. Batı edebiyatını tanıyınca edebî zevki değişti ve eski tarzda şiirlerini yok edip yeni şiire yöneldi. Eski şiire yönelik tenkitler yazmaya başladı. Namık Kemal ile dostluk kurdu. Takvim-i Vekâyî gazetesinde başmuharriplik yaptı. Fakat bir süre sonra yeniden eski edebiyata yönelmeye başladı ve bu tarz şiirlerini "Güldeste" adıyla bir kitapta topladı. İlgisi gittikçe eski edebiyatçıların hâl tercümelerine ve eserlerine yöneliyordu. Devrinin imkânları ölçüsünde yazdığı eserler kalıcı bir hüviyet taşımaya da daha ileri ve gelişmiş çalışmalara zemin hazırlayıcı bir hizmet görmüştür.

Eserleri

Hâl Tercümesi ve Edebiyat Tarihi Çalışmaları:

- Eslâf
- Terâcim-i Ahvâl
- Terâcim-i Ahvâl-i Meşâhir
- Tarih-i Edebiyat-ı Osmanîyye
- Kemal ile Muhârebemiz
- Tarih-i Matbuât-ı Osmanîyye

Kitâbete Dair Eserleri:

- Amelî ve Nazarî Tâlim-i Kitâbet yâhud Mükemmel İnşâ
- Tâlim-i Kitâbet Zeyli
- Numûne-i Şiir ve İnşâ
- Fenn-i İnşâ
- Numûne-i Kitâbet ve Fenn-i İnşâ

Seçme Metin ve Kıraat Kitapları:

- Yeni Letâif-i İnşâ
- Muharrerât-ı Nâdire yahud Hazine-i Muntehabât
- Câmîü'l-İber
- Kıraat
- Tarz-ı Nevîn-i Kıraat

Fıkra Derlemeleri:

- Gencîne-i Letâif
- Mecmûa-i Letâif Zeyl-i Gencîne-i Letâif
- Külliyyât-ı Letâif

Edebî Eserleri:

- Güldeste
- Hikâye-i Aristonous
- Ümid yâhud Bir Kâtilin Âkıbeti
- Netice-i Sefâlet
- Sergüzeşt-i Hulusî

Eslâf

- ✓ Osmanlı şair ve âlimlerinin hâl tercümeleriyle manzum eserlerinden parçalar veren ve müellifin "tezkire" diye takdim ettiği eserdir.
- ✓ Eser aynı adla Hazine-i Fünûn mecmûasında çıkan yazı serisinin herhangi bir tasnif yapılmadan kitaplaştırılmış şeklidir.
- ✓ Eserde 71 kişi bulunmaktadır.

Mehmed Siraceddin

Hayatı hakkında kaynaklarda pek fazla bilgi verilmemektedir. Eserinin mukaddimesinde anlattığına göre Alman dilini çok iyi bilmektedir. Bu dildeki bilgisini genişletmek için Hammer'in eserini incelemiş ve tercüme etmiştir. Hammer'in eserinin 4. cildini eksiklerini tamamlamak ve yanlışlarını düzeltmek suretiyle tercüme etmiştir.

Mecma'-ı Şu'arâ

- ✓ Mehmed Sirâceddin beş tezkire ile yani "Miratü's-Şîr", Şefkat, Arif Hikmet, Fatî'n Efendi ve elde ettiği bazı şairleri de eklemek suretiyle Hammer'in IV. cildinin başlangıcı olan 1701 yılından itibaren bir tezkire yazmayı arzu etmiştir.
- ✓ Tezkiresini Hammer'in tertibine uyarak, tarih sırasıyla yazmıştır.
- ✓ Hammer'den daha az veya daha fazla örnek şiir koymuştur.
- ✓ Her padişahın kısa hâl tercümesini ve şiir örneklerini verip o padişahın zamanında vefat eden şairlerin tarih sırasıyla hâl tercümeleri ve şiir örnekleri verilmiştir.

- ✓ Tercüme esas alınan Hammer'in IV. cildindeki şair sayısı 517 olduğu hâlde 160 sayfalık bu eserde toplam şair sayısı 75'tir.

Ağa Muhammed Müctehidzâde

Şuşa'da doğdu. Kaynaklar doğumuyla ilgili farklı tarihler belirtir. Dedesinin müderris olduğu bilinmektedir. Sanatçı, eğitimini Şuşa'da tamamlayıp İran, Irak, Arabistan ve Türkiye'ye bulunmuştur. Daha sonra ülkesine dönmüş ve Azerbaycan Sovyet Cumhuriyeti kurulduktan sonra 1945'e kadar Bakü'de hocalık yapmıştır. Daha sonra Ağdam'a atanmış ve görevine orada devam etmiştir.

Genç yaşta edebiyatla ilgilenmeye başlamış, edebî toplulukların toplantılarına katılmıştır. Ayrıca resimle de ilgilenmiş, Farsça ve Türkçe şiirler yazmıştır.

Riyâzû'l-Âşıkîn

- ✓ Kaynaklarda söz edilmeyen bu eserden ilk olarak Fuad Köprülü bahsetmiştir. Azerbaycan'da yayımlanan başka eserlerde bu kaynaktan yararlanılmıştır.
- ✓ Eserde mukaddime, evvelci ravza (eski şairler), ikinci ravza yaşayan şairler ve bağçe (yazarlar) bölümleri bulunur.
- ✓ Eserde Karabağlı 78 şairin hayatlarından söz edilmiş ve şiirlerinden örnekler verilmiştir.
- ✓ Eser, Karabağ Hanlığı hakkında bilgiler vermesiyle de önemlidir.
- ✓ Belli bir yörenin şairlerinden bahsetmesi bakımından diğer tezkirelerden ayrılır.

Ali Emîrî (?-1924)

Diyanbakır'da doğan Ali Emîrî, eğitimi sırasında Arapça ve Farsça öğrenmiş, bu arada eski tarzda şiirler yazmaya başlamıştır. 1878'den itibaren çeşitli memuriyetlerde bulunmuştur. 1908'de II. Meşrutîyet'in ilanından sonra kendi isteğiyle emekli olmuştur.

Emekliliğinden sonra bilimsel ve edebî faaliyetlerini daha da hızlandırmıştır. Hayatı boyunca gittiği her yerde kitap toplayan sanatçı, kütüphanesini, kendi kurduğu Millet Kütüphanesi'ne bağışlamıştır. Bu kütüphaneye çoğu nadir ve tek nüsha olan 16 bin cilt eser vakfetmiştir. Ayrıca o zamana dek bulunamayan Divanü Lügati't Türk adlı eseri bulmuş ve bilim âleminin hizmetine sunmuştur.

Eserleri

- Cevâhirü'l-Mülûk (medhiyeler)
- Divân
- Durûb-i Emsâl (atasözleri)
- Esâmi-i Şu'arâ-yı Âmid
- Ezhâr-ı Hakikat (nasihat)
- İşkodra Vilâyeti Osmanlı Şairleri (tezkire)

- Levâhimü'l-Hamîdiyye (kasideler)
- Mirâtü'l-Fevâid (tezkire)
- Müsahabe-i Edebîye (Yahyâ Dîvânı'nı tenkid)
- Osmanlı Vilâyet-i Şarkiyesi
- Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid (tezkire)
- Vesâikü'l-Âsâr (nazîreler)
- Yemen Hatıratı

Sanatçının ayrıca pek çok kayıp eseri de bulunmaktadır.

Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid

- ✓ Mir'âtü'l-Fevâid; Diyarbakırlı âlim, sanatkâr ve diğer meşhurları topladığı en büyük en önemli eseridir. Sanatçının bitirdiğini söylediği bu tezkirenin tamamı elimizde yoktur.
- ✓ Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid ise, Mir'âtü'l-Fevâid adlı tezkiresinin sadece şairleri kapsayan bir özetidir.
- ✓ Eserde 73 şair tanıtılmıştır.

İbnülemin Mahmud Kemal İnal (1870-1957)

Edebiyat tarihçisi, hâl tercümesi yazarı ve araştırmacıdır. Yusuf Kâmil Paşa'nın mühürdarlarından Emin Paşa'nın oğludur. İlk öğrenimini Mehmed Âkif Ersoy'un babası İpekli Tahir Efendi'den almıştır. Arapça ve hat öğrenmiştir. Mekteb-i Mülkiye'den rahatsızlığı nedeniyle ayrılıp Mekteb-i Hukuk'a ve medrese derslerine devam etmiştir. Tefsir, hadis, Farsça ve Fransızca dersleri almıştır. Çeşitli devlet hizmetlerinde bulunmuştur. Sebepsiz yere eyalet-i mümtaze kalemine verilince devlet hizmetinden ayrılmıştır. Ancak sonra yeniden çeşitli yazma ve basma eserleri tahrir edilmiş, yakılmış, alınmış, satılmıştır. 87 yaşında ölene kadar çok önemli görevlerde bulunmuştur. Pek çok eser kaleme alan sanatçının "Son Asır Türk Şairleri" adlı tezkiresi önemlidir.

Son Asır Türk Şairleri (Kemalü's-Şu'arâ)

- ✓ Eser, Fatîm Tezkiresi'ne zeyldir.

Nail Tuman (?-1958)

Hayatı hakkında ayrıntılı bilgiler yoktur. Hemenan Konsoloslugu'ndan emekli olduğu, sonrada İstanbul Kütüphaneleri T0asnif Komisyonu'nda üye olarak çalışıp 80 yaşını geçmiş olarak öldüğü bilinmektedir. Tuhfe-i Nailî dışında "İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Hamseler Kataloğu" ve "Türk Müsikî Tarihi" adlı eserleri de vardır.

Tuhfe-i Nailî

- ✓ Kendi ifadesiyle divân şairlerinin muhtasar biyografilerini vermek üzere hazırladığı eserdir.
- ✓ Eserin müsveddelerinde "şin" harfini içine alan cilt kayıptır.

- ✓ Eser, temize çekilip tekrar yazılırken değişikliklere uğramıştır.
- ✓ Nail Tuman, eserini hazırlarken 75 eserden yararlandığını bildirmiştir. Bu kaynakların başında tezkireler gelmektedir.
- ✓ Eserde yer alan şairlerin sayısı, nüshalara göre değişiklik göstermektedir.

Anadolu'da ilk vâkıat (ders notları)	→	Mevlânâ (Fihî Ma Fih)
Türk edebiyatında ilk musammat şiirler	→	Mevlânâ
Oğuz Türkçesinin Anadolu'daki ilk sade şiir örnekleri	→	Sultan Veled
İlk Türkçe divân	→	Yünus Emre
Mahlas kullanan ilk şair	→	Gülşehrî
Farsçadan tercüme yapan ilk sanatçı	→	Gülşehrî
İlk Türkçe hikâye yazarı	→	Gülşehrî
Fabl türünün Türkçedeki ilk temsilcisi	→	Gülşehrî
İlk "Yûsuf u Züleyhâ" mesnevisi	→	Şeyyad Hamza
Din dışı divân şiirinin kurucusu	→	Hoca Dehhânî
Batı Türkçesiyle yazılan ilk siyasetnâme	→	Kenzü'l-Küberâ (Şeyhoğlu Mustafa)
Divân şiirinin ilk büyük temsilcisi	→	Ahmedî
Tuyug (tuyug) türünün kurucusu	→	Kadı Burhaneddin
Dört mesnevî yazan ilk şair	→	Yûsuf-ı Meddah
Menâkıb türünün ilk örneği	→	Menâkıbü'l-Kudsiyye (Elvan Çelebi)
Anadolu'da siyer yazan ilk sanatçı	→	Erzurumlu Mustafa Darîr
Türk edebiyatında ilk mevlîd	→	Erzurumlu Mustafa Darîr
Divân edebiyatının ana çizgilerini gösteren ilk şair	→	Şeyhî
Türk edebiyatında ilk fabl	→	Hamnâme (Şeyhî)
İlk şehir kasidesi	→	Ahmedî
Edebiyatımızdaki ilk müstezat kaside	→	Ahmed-i Dâî
Edebiyatımızdaki ilk inşa örnekleri	→	Teressül (Ahmed-i Dâî)
Edebiyatımızda çocuklar muhatap alınarak yazılmış ilk nasihatname	→	Vasiyyet-i Nûşinrevân (Ahmed-i Dâî)
Türk edebiyatında İbrahim Peygamber'in anlatıldığı tek eser	→	Hallînâme (Abdüvâsî Çelebi)
Anadolu'da ilk kez muamıma türünde eser veren şairler	→	Cem Sultan, Karamanlı Aynî
Edebiyatımızdaki ilk manzum kıyafetnâme	→	Hamdullah Hamdî
Türk edebiyatında ilk hamse yazarı	→	Ali Şir Nevâî
Anadolu sahasında ilk hamse yazarı	→	Behiştî
Türk edebiyatında ilk şuarâ tezkiresi	→	Ali Şir Nevaî-Mecâlisü'n-Nefâis
Edebiyatımızdaki ilk nazîre mecmûası	→	Mecmû'atü'n-Nezâir (Ömer bin Mezîd)
Edebiyatımızdaki ilk şehrengizler	→	Zâtî ve Mesîhî'nin Edime şehrengizleri
İlk büyük Osmanlı tarihi	→	Tevârih-i Âl-i Osmân (Kemâl Paşazâde)
Azerî sahasındaki ilk dehnâme	→	Hatâyî (Şah İsmail)
İlk mensur hamse	→	Nergisî
Sebk-i Hindî'nin tüm özelliklerini şiirlerinde barındıran tek şair	→	Nâ'îlî-i Kadîm
Türk şiirinde ilk şarkî örneklerini veren şair	→	Nâ'îlî-i Kadîm
Edebiyatımızdaki en başarılı nasihatnâme	→	Hayriyye (Nâbî)
Divân edebiyatında en tanınmış mîrâciyye	→	Ganizâde Nadîrî
Divân edebiyatında en önemli Sebk-i Hindî şairi	→	Şeyh Galib
Şarkî türünün en önemli şairi	→	Nadîm
Divân edebiyatının son büyük şairi	→	Şeyh Gâlib
Divân edebiyatında en meşhur kadın şair	→	Fîtnat Hanım
Edebiyatımızda en çok naat yazan şair	→	Nazîm
Sanatlı nesrin ilk büyük örneği	→	Tazarunâme (Sinan Paşa)
Anadolu sahasındaki ilk tezkire	→	Heşt Behişt (Sehî Bey)
Edebiyatımızdaki ilk gezi yazısı	→	Mir'a'atü'l-Memâlik (Seydî Ali Reis)
Edebiyatımızdaki en bilinen gezi yazısı	→	Seyehatnâme (Evliyâ Çelebi)

ÇÖZÜMLÜ TEST

1. XIV. yüzyıl Harezm sahası eserlerinden biri olan — mensur bir eserdir. Eser, peygamberlerin hayat hikâyelerini anlatan kıssalardan oluşur. En güvenilir tefsirlere; ayet ve hadislerle dayandırılmış ve sanatkarane açılarından da oldukça önemli bir eserdir.

Bu parçada boş bırakılan yere aşağıdakilerden hangisi getirilmelidir?

- A) Mu'nül-Mürîd
B) Nehcül-Ferâdis
C) Risâletü'n-Nushiyye
D) Muhabbetnâme
E) Kısasü'l-Enbiyâ

2. XVII. yüzyılda yazılan tezkirelerden bazıları antoloji örneğidir. Bunlarda biyografi kısmı çok kısalmış, örnek metinler artmıştır. Bu tarz tezkire geleneğini başlatan —, — adını taşıyan tezkiresinde 1 ile 545 beyit arasında değişen örnek beyit sunmuştur.

Bu parçada boş bırakılan yerlere sırasıyla aşağıdakilerden hangisi getirilmelidir?

- A) Sadıkî- Mecmaü'l- Havas
B) Faizî- Zübdetü'l- Eş'ar
C) Güftî- Teşrifatü's-Şu'arâ
D) Latîfî-Tezkiretü's-Şu'arâ
E) Hasan Çelebi-Tezkiretü's-Şu'ara

3. Aşağıdakilerden hangisi Sebki Hindî üslubunu benimseyen şairlerden biri değildir?

- A) Taşlıcalı Yahya
B) Na'îlî
C) Neşatî
D) Şeyh Galib
E) İsmetî

4. (I) XIII. yüzyıl Anadolu'sunda etkin olan dinî-tasavvufî şiir akımının en önemli temsilcilerinden biridir. (II) Sanatçının din dışı konularda yazılmış iki gazeli de vardır. (III) En önemli eserlerinden biri dinî-tasavvufî bir mesnevî olan *Yusuf u Züleyha*'dır. (IV) Sanatçının yirmi bin beyit civarındaki *Şehnâme*'si ise bugün henüz ele geçmemiş durumdadır. (V) Şair ayrıca kıyamet hakkında bilgi veren Ahvâl-i Kıyamet isimli bir eseri de vardır.

Bu parçadaki numaralanmış cümlelerin hangisinde Şeyyad Hamza ile ilgili yanlış bir bilgi verilmiştir?

- A) I. B) II. C) III. D) IV. E) V.

5. Bu çalışma, çağında sadece Osmanlı dünyasının değil, bütün XVII. yüzyılın en değerli örneklerinden biridir. Yazar, 300'e yakın bilim dalı hakkında, 14.500 kitabı ve 10.000 yazarı tanıtmıştır. Sözü edilen bu eserler arasında henüz bulunamayan örnekler vardır.

Kâtip Çelebi'nin bu parçada sözü edilen eseri aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Fezleke
B) Takvimü't-Tevârih
C) Tuhfetü'l-Kibar
D) Kanunnâme
E) Keşfü'z-Zünûn

6. XIX. yüzyılda eser vermiş divân şairlerindendir. Çeşitli devlet görevlerinde bulunan şair, Osmanlı-Rus Savaşı'na karşı çıktığı için Sivas'a sürgüne gönderilmiş ve bu nedenle *Mihnet-Keşân* adlı eserini kaleme almıştır. Şair ayrıca *Gülşen-i Aşk* adlı kısa bir mesnevinin de sahibidir. Mizahi yanı oldukça güçlü olan sanatçı şiirlerine mahalli bir renk katmaya çalışmış, halk şairi ve sanatçılarıyla da ilgilenmiştir.

Bu parçada çeşitli özellikleriyle tanıtılan sanatçı aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Keçecizâde İzzet Molla
B) Yenişehirli Avnî
C) Enderunlu Fazıl
D) Edirneli Faizî
E) Şeyhülislam Arif Hikmet

7. Aşağıdakilerden hangisi Nâbî'ye ait eserlerden biri değildir?

- A) Surnâme
B) Fetihnâme-i Kemânîçe
C) Hilye-i Enbiyâ
D) Tufetü'l-Hameyn
E) Hayrâbâd

8. Aşağıdakilerden hangisinde verilen eser-sanatçı eleştirmesi yanlıştır?

- A) Garibnâme-Âşık Paşa
B) Çarhnâme-Ahmed Paşa
C) Harnâme-Şeyhî
D) Cemşid ü Hurşid-Ahmedî
E) Vesiletü'n Necât-Süleyman Çelebi

9. Aşağıda Türkî-i Basit akımı ile ilgili verilen bilgilerden hangisi yanlıştır?

- A) Sonraki dönemlerde kimlik değiştirerek mahalli unsurlara çokça yer verme şeklinde gelişen "Mahallileşme" akımına dönüşmüştür.
B) Atasözleri ve deyimler bu akımın etkisiyle yazılmış şiirlerde sıkça kullanılmıştır.
C) Türkî-i Basit akımında günlük ve sıradan olaylar şiirin konusu olur.
D) Mesaj verme amacı gözetildiği için şairler, anlatımın kısa ve öz olması özen göstermiştir.
E) Kökleri Karamanoğlu Mehmed Bey'e dayanan akım, XV. yüzyılda Aydınî Visâlî ile başlamıştır.

10.

- I. Klasik Türk edebiyatında yazılan pek çok mi'râciyye arasında en ünlüsü ve en başarılısı Ganizâde Nâdirî'ye aittir.
II. Nev'izâde Atâyî XVII. yüzyılın en önemli mesnevî şairlerinden biridir ve hamse sahibidir.
III. Ali Şîr Nevâî, Feridüddin Attâr'ın *Mantıku't-Tayr*'ını, *Lisanü't-Tayr* adıyla Çağataycaya çevirmiştir.
IV. Ahmed-i Dâî'nin en ünlü eseri *Çengnâme*, tasavvufî-alegorik bir mesnevidir.
V. Erzurumlu Mustafa Darî'nin *Marzubannâme* adlı eseri XVI. yüzyılın önemli bir mensur yapıtıdır.

Yukarıdaki numaralanmış cümlelerin hangisinde verilen bilgi yanlıştır?

- A) I. B) II. C) III. D) IV. E) V.

11. XV. yüzyılın ve divân şiirinin en ünlü kadın şairlerindenidir. Amasyalı olduğu bilinen ve Necâtî'nin şiir tarzından etkilenen şair onun "döne döne" redifli kasidesine bir nazire de yazmıştır.

Bu parçada sözü edilen divân şairi aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Zeyneb Hatun
B) Mihrî Hatun
C) Adile Sultan
D) Fitnat Hanım
E) Hubbî Hatun

12. XV. yüzyılda kasîde alanının en önemli ve en ünlü şairidir. Kasîdelerinin çoğunu Fatih Sultan Mehmed'e yazmıştır. Güneş, kerem, ab ve benefşe redifli kasîdeleri en tanınmış olanlarıdır.

Bu parçada tanıtılan sanatçı aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Necâtî Bey
B) Cem Sultan
C) Adnî
D) Ahmed Paşa
E) Nizâmî

13. Aşağıdakilerden hangisi XVI. yüzyılda verilen mensur eserlerden biri değildir?

- A) Kelile ve Dimne
- B) Marzubannâme
- C) Kabusnâme
- D) Kenzü'l-Küberâ
- E) Feleknâme

14. Aşağıdaki divân şairlerinden hangisinin hamse türünde eseri yoktur?

- A) Ahmed-i Dâî
- B) Taşlıcalı Yahya
- C) Ali Şir Nevâî
- D) Nev'izâde Atayî
- E) Hamduillah Hamdi

15. — Türk hiciv ve mizah edebiyatının en önemli eserlerinden biridir. Eserde esprili manzumelerin yanı sıra sövgü ve küfürîlere yer veren menzumeler de bulunmaktadır. Eser, XVII. yüzyılda yazılmıştır.

Bu parçada boş bırakılan yere aşağıdakilerden hangisi getirilmelidir?

- A) Şeyhî'nin Hamnâme'si
- B) Cevrî'nin Selimnâme'si
- C) Nefî'nin Sihâm-ı Kâza'sı
- D) Nevî'nin Nevâ-yı Uşşâk'ı
- E) Lami'î Çelebi'nin İbretnümâ'sı

16. Sanatçı, 2001 beyitlik bu mesnevisini 26 yaşındayken yazmıştır. Eser, dîvân şiirinin en önemli mesnevîlerinden biridir. Bu mesnevîde tasavvuf yolunda fenâfillah mertebesine erişmenin zorlukları ve sâlikin bu yolda ilerlemek için kendi çabasının yanı sıra bir müşşid'in yardımına ihtiyacı olduğu anlatılır. Tasavvufî ve alegorik bir eserdir.

Bu parçada tanıtılan eser aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Tazarrunâme
- B) Defter-i Aşk
- C) Hayriyye
- D) Mihnethişân
- E) Hüsn ü Aşk

17. Şiirlerinde öğretici unsurlara yer vermek klasik Türk şiirinde yeni bir yol açmıştır. Kendi ismiyle özdeşleşen bir şiir tarzını benimsemiştir. Sanatçının *Divân*'ından başka *Hayriyye* ve *Hayrabad* adlı mesnevîleri, gezi notları ve mektupları bulunmaktadır.

Bu parçada sözü edilen XVII. yüzyıl şairi aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Nefî
- B) Nâîf
- C) Nedîm
- D) Nâbî
- E) Necâtî

18. Aşağıdakilerden hangisinde verilen bilgi ile parantez içindeki eser ve sanatçı ismi birbirine uyumamaktadır?

- A) XVII. yüzyılın en önemli mensur eserlerinden biri olan eserde *Nihalistân*, *İksir-i Saadet*, *Meşaku'l-Uşşâk* hikâyeleri bulunur. (Nergisi, Hamse)
- B) 12 ciltten oluşan eser, verdiği bilgileri sağlıklı ve geniş kapsamlı oluşuya 20. yüzyılda da kaynak eserlerden biri olmuştur. (Evliyâ Çelebi, Seyahatnâme)
- C) Hz. Muhammed'in amcası Hamza bin Muttalib'in kahramanlıkları anlatılır. (Hamzavî, Hamzanâme)
- D) Sade nasrin en önemli örneklerinden biri olan eser, II. Murad'ın isteği üzerine Farsçadan Türkçeye tercüme edilmiştir. (Mercimek Ahmed, Kabusnâme)
- E) Osmanlı sahasında yazıldığı bilinen ilk tezkiredir. (Sehi Bey, Heşt Behişt)

19. Aşağıdakilerden hangisinde hikemî üslup ile ilgili yanlış bir bilgi verilmiştir?

- A) Düşünceye ağırlık veren, amacın okuyucu uyararak, düşündürmek ve aydınlatmak olduğu didaktik içerikli şiirlerdir.
- B) İnsanı, olayları ve dünyayı değerlendiren çeşitli konuları ele alır.
- C) Şiirde daha önce hiç kullanılmamış, orijinal fakat derin ve girift mazmunlara, anlamlara yer verilmiştir.
- D) Nâbî'den sonra hikemî üslubun en başarılı temsilcilerinden biri Koca Râgıp Paşa'dır.
- E) Hikemî şiirde atasözleri, deyimler, halk söyleyişleri kendine yer bulur.

20. Aşağıdakilerin hangisinde bir bilgi yanlışı vardır?

- A) Kâtip Çelebi, *Fezleke* adlı eserinde yaklaşık on bin sanatçı ve on dört binden fazla eser tanıtmıştır.
- B) Koçi Bey, IV. Murad Dönemi'nde devletin sorunlarını, devlet düzeninin bozulma nedenlerini ele aldığı bir risale yazmıştır.
- C) *Habnâme*, *Şahadetnâme* ve *Dürretü't-Tac*; Veysi'nin kaleme aldığı süslü nesir tarzında eserlerdir.
- D) Güftî'nin yazdığı *Teşrifatü's-Şu'arâ* manzum bir tezkiredir.
- E) Nergisi, mensur bir hamse kaleme almıştır.

ÇÖZÜMLER

1. Parçada Harezmi sahası sanatçılarından Rabguzî'nin Kısasü'l-Enbiyâ adlı eseri ile ilgili bilgiler verilmektedir. Bu nedenle boşluğa E seçeneğindeki eser getirilmelidir.

Cevap E

2. XVII. yüzyılda antoloji tarzı tezkirecilik Faizî'nin Zübdetü'l-Eş'ar adlı tezkiresiyle başlamıştır. Sadıkî, Anadolu sahası dışındaki ikinci tezkireyi yazmıştır. Güftî'nin tezkiresi manzum bir eserdir. Latîfî ve Hasan Çelebi tezkireleri ise XVII. yüzyılda yazılmıştır.

Cevap B

3. Na'îlî, Neşatî, Şeyh Galib ve İsmet, şiirlerinde Sebki Hindî akımının izleri görülen şairler arasında yer almaktadır. ancak Taşlıcalı Yahya'da Sebki Hindî değil, Mahallileşme ve Türkî-i Basit akımlarının izleri görülmektedir.

Cevap A

4. I, II, III ve V numaralı cümlelerde Şeyyad Hamza ile ilgili verilen bilgiler doğrudur. Ancak IV. cümlede verilen bilgi Şeyyad Hamza ile değil, Hoca Dehhanî ile ilgilidir.

Cevap D

5. Kâtip Çelebi'nin A, B, C ve D seçeneklerinde verilen eserleri tarih türünde kaleme alınmıştır. Keşfü'z-Zünûn ise sanatçının bibliyografya türünde hazırladığı bir eserdir.

Cevap E

6. Parçada çeşitli özellikleri ve eserleri ile tanıtılan XIX. yüzyıl şairi, Keçecizâde İzzet Molla'dır.

Cevap A

7. A, B, D ve E seçeneklerinde verilen eserler Nâbî'ye aittir. Hilîye-i Enbiyâ ise Neşatî'ye ait bir eserdir.

Cevap B

8. A, C, D ve E seçeneklerinde verilen eserler karşılarındaki sanatçılara ait mesnevî türündeki eserlerdir. "Çarhnâme" ise Ahmed Paşa'ya değil, Ahmed Fakih'e ait bir mesnevîdir.

Cevap B

9. Türkî-i Basit akımıyla ilgili olarak A,B,C ve E seçeneklerinde verilen bilgiler doğrudur. Ancak D seçeneğinde verilen bilgi Hikemî üslup ile ilgilidir.

Cevap D

10. I, II, III ve IV numaralı cümlelerde verilen bilgiler doğrudur. Ancak Marzubannâme, Erzurumlu Mustafa Darî'e değil, Şeyhoğlu Sadrüddin'e aittir. Bu nedenle V numaralı cümlede bilgi yanlış yapılmıştır.

Cevap E

11. Parçada özellikleri verilen divân şairi, Mîhrî Hatun'dur.

Cevap B

12. Parçada tanıtılan ve ünlü kasidelerinden örnekler verilen XV. yüzyıl divân şairi Ahmed Paşa'dır.

Cevap D

13. Kelile ve Dimne, Kul Mes'ud'un Marzubannâme Şeyhoğlu Sadrüddin Mustafa'nın; Kabusnâme ise Mercüme Ahmed'in XIV. yüzyılda çevirdiği mensur eserlerdir. Kenzü'l-Küberâ'yı da Şeyhoğlu Sadrüddin Mustafa çevirmiştir. Ancak Feleknâme Gülşehrî'nin kaleme aldığı bir mesnevîdir. Bu nedenle XIV. yüzyılın mensur eserleri arasında sayılamaz.

Cevap E

14. Ahmed-i Dâî pek çok eser vermiş olmasına rağmen hamse sahibi değildir. B, C, D ve E seçeneklerinde verilen sanatçıların hamseleri vardır.

Cevap A

15. Parçada tanıtılan ve XVII. yüzyılda yazılmış olan hiciv türündeki eser Nefî'nin Sihâm-ı Kazâ adlı eseridir.

Cevap C

16. Parçada tanıtılan eser, XVIII. yüzyılın en önemli sanatçılarından biri olan Şeyh Gâlib'in yazdığı Hüsn ü Aşk adlı eserdir. A seçeneğinde verilen Tazarrunâme Sinan Paşa'ya ait mensur bir eserdir. B seçeneğindeki Defter-i Aşk Enderunlu Fâzıl'ın aşk maceralarını anlattığı mesnevîsidir. C seçeneğinde verilen Hayriyye Nâbî'nin oğlu için yazdığı mesnevîsidir. D seçeneğindeki Mîhnet-Keşân ise Keçecizâde İzzet Molla'nın sürgün edilişi üzerine yazdığı mesnevîdir.

Cevap E

17. Parçada tanıtılan sanatçı "Nâbî ekolü" olarak da bilinen hikemî üslup yazmış olan Nâbî'dir.

Cevap D

18. A, C, D ve E seçeneklerinde verilen bilgiler parantez içindeki eser ve sanatçı ile ilgilidir. Ancak B seçeneğinde verilen bilgi Evliyâ Çelebi'nin eseriyle değil, Cevdet Tarihî ile ilgilidir.

Cevap B

19. A, B, D ve E seçeneklerinde hikemî üslup ile verilen bilgiler doğrudur. Ancak hikemî üslup şairlerinin derin, girift manzum kullanma gayesi olmamıştır. Bu özellikle Sebki Hindî şairleri ile ilgilidir.

Cevap C

20. B, C, D ve E seçeneklerinde verilen bilgiler doğrudur. Ancak Kâtip Çelebi'nin sözü edilen eseri Fezleke değil, Keşfü'z-Zünûn'dur. Fezleke, vekayınâme türünde bir eserdir.

Cevap A

5. BÖLÜM

EDEBİYAT AKIMLARI VE YENİ TÜRK EDEBİYATI



I. BATI EDEBİYATI AKIMLARI

Mahiyeti hakkında çok farklı görüşlerin ortaya konabileceği kavramlardan bazıları, estetik, güzellik ve sanattır. Ancak burada detaylı tartışmalara girmeden bazı basit tanımlar yapılacaktır.

Estetik: Doğa ve sanattaki güzellik kavramını ele alan, bunun esaslarını araştırıp inceleyen bilim dalına estetik denir.

Güzellik: Kişide heyecan, hayret ve hayranlık uyandıran, kişiye estetik bir haz veren değerler bütününe ya da niteliğe güzellik denir.

Sanat: Var olan malzemenin estetik formlara dönüştürülmesine sanat denir. Sanatın önemli özellikleri arasında insan eseri olması, güzellik unsurlarına sahip olması, orijinal olması, tek olması ve bireysel olması sayılabilir. Pek çok sanat türü olabilir ancak öne çıkan ve "güzel sanatlar" şeklinde adlandırılan temel sanat dalları mimarî, resim, heykel, musikî ve edebiyattır.

Edebiyat: Tanzimat Dönemi'nde dilimize giren bir kelimedir. "Dille yapılan güzel sanat" anlamında kullanılmaktadır. Tanzimat öncesinde bu kelimenin yerine manzum eserler için "şiiir", mensur eserler için ise "inşa" kelimesi kullanılmıştır. "Edebiyat" kelimesinin ortaya çıkışı ise Fransızcadaki "litterature" kelimesini karşılama amacına yöneliktir.

Üslup: Edebî eserde üç unsur vardır: İçerik, dil ve yapı. Bu üç unsurun sentezine üslup denir. Başka bir ifadeyle edebî bir eserin üslubu aslında o eserin diline, yapısına ve içeriğine bağlıdır. Bunları inceleyerek üslupla ilgili yar-gılar verilebilir.

Edebiyat Akımı: Bir sanatkar grubunun ortak bir dünya görüşü, estetik ve edebî anlayış çerçevesinde oluşturduğu değerler bütününe edebiyat akımı denir. Akımlar aslında sanatın, edebiyatın ne olduğuna kendince cevaplar üreten hareketlerdir. Edebiyat akımları yaşanan devrin özellikleriyle ilgilidir. Akımlar belli bir zaman diliminde etkili olur. Sanatkar, edebiyat akımına bütünüyle uymak zorunda değildir. Hatta bir sanatkar birden fazla edebiyat akımına da bağlılık gösterebilir.

Batı: Kültür kavramı olarak Batı, eski Yunan ve Latin edebiyatından ve Hristiyanlık ahlakından beslenen medeniyeti karşılar. Batı yerine Avrupa sözünün kullanılması doğru değildir çünkü Avrupa kıtasını da aşan bir Batı medeniyeti vardır.

Eski Yunan Edebiyatı

Atina merkez olmak kaydıyla Ege ve Akdeniz çevresinde oluşan edebiyattır. Bu edebiyat, kendi içinde devirlere ayrılır:

1. Antik Çağ

- a. **Epik Çağ:** Homeros dönemi, destanlar
- b. **Lirizm ve Nesrin Başlangıcı:** Lirik şiir, felsefe ve tarih metinleri
- c. **Attika Dönemi:** Trajedi ve komedinin doğup gelişmesi

2. **Helenistik Çağ:** Yunan kültürünün Mısır'da yeniden şekillenmesi (İskenderiye Dönemi)

3. **Roma Dönemi:** Yunan kültürünün Roma'da yeniden şekillenmesi

Yunan edebiyatında Antik Çağ'da lirik, epik, didaktik, satirik şiir; trajedi, komedi şeklinde tiyatro ve bunların yanında fabl, hitabet, tarih, felsefe türünde eserler verilmiştir. Helenistik dönem, sanatta bireyselliğin öne çıktığı ve sanatın seçkin zümreye göre pozisyon aldığı dönemdir. Roma döneminde ise Latin etkisi, Eski Yunan edebiyatını baskı altına almaya başlar.

Rönesans'tan bu yana Batı edebiyatı, Antik Çağ'ı esas almıştır. Antik Çağ'ın iki filozofu Batı medeniyeti üzerinde oldukça derin bir etki yaratmıştır: Platon ve Aristo.

Platon: İdealisttir. Göreceliğe (relativizm) ve düalist varlık felsefesine (fizik âlem, fizikötesi âlem) inanır. Ona göre gerçek bilgi (idealar) fizikötesi âlemedir. İnsan ölümsüz ruh ve ölümlü bedenden oluşur. İnsandaki ilahî meleke "akıl"dır. Sanatı taklit (mimesis) olarak görür. Ona göre sanat, olanın olduğu gibi değil göründüğü gibi yansıtılmasıdır. Bu nedenle sanat, insanı gerçeğe götürmez. Sanat, insana fayda getirmez. Felsefe, faydalıdır.

Aristo: Rasyonalisttir. Ona göre iki âlem vardır; ama gerçek bilgi (idealar) bu dünyadadır. Sanat taklittir (mimesis). Sanatkar doğayı taklit eder. Sanatta "olan" değil, "olabilir" görülenler anlatılır. Olanı anlatmak tarihin işidir. Onun estetik anlayışı, "güzellik, düzen, kesinlik ve simetiri" esaslarına dayanır.

Orta Çağ Avrupa Edebiyatı (14. YY. – 18. YY.)

Orta Çağ Avrupa'sında merkezi otorite yoktur, derebeylik ve sınıfsal yapı vardır. Hayatın her alanında katı bir Hristiyanlık hâkimdir. Yunanca ve Latince, ruhbanların ve aristokratların dili olmuştur. Edebiyat metinlerinde dinî konular işlenir. Skolastik düşünce hâkimdir, yani kilise ve din tartışılmaz ve eleştirilemez. Hür düşünce bu dönemde yoktur.

Halka yönelik metinler "romans" adıyla anılır. Romanslar millî dillerde yazılır ve konularına göre şövalye romansı, pastoral romans ve pkaro romansları şeklinde gruplandırılır.

Şövalye romansları İspanya'da yaygındır ve kahramanlık, yiğitlik konulu hikâyelerdir. Pastoral romanslar İtalya'da yaygındır ve çobanların hüznü aşk hikâyeleri anlatılır. Pkaro romansları ise şehirli serserilerin, hırsızların hayatlarının işlendiği eserlerdir. Bunların dışında halk şiiri örnekleri de vardır.

Orta Çağ, özgürlüklerin olmadığı dolayısıyla da sınıfsal üretimin neredeyse yapılamadığı bir karanlık çağdır. Ancak bazı kişiler tarafından Latince kanalıyla eski Yunan felsefesine ulaşılmıştır. Avrupa, Rönesans ile bu karanlıktan kurtulmuştur. Matbaanın yaygınlaşması, bu felsefenin yayılmasını sağlamıştır. Coğrafi keşifler yeni medeniyetleri tanıma sonucunu doğurmuş ve değişime katkı sağlamıştır. Orta Çağ'dan çıkış aşağıdaki temel kavramlar üzerinden gerçekleşmiştir:

Hümanizm: XIV. yüzyıl Avrupa'sında yaşanan hayata bir tepki olarak ortaya çıkan fikirdir. Hümanizm, insana değer veren, akıllı insanı en önemli değer olarak gören felsefi anlayıştır. Bu anlayış, insanı sanatın konusu yapmıştır.

Rönesans: Hümanist fikirler çerçevesinde oluşan tepkinin kültür ve medeniyete yansımalarıdır. "Yeniden yapılanma" sürecidir.

Reform: Rönesans ile ortaya çıkan kültür ve medeniyet anlayışının dine (Hristiyanlık) yansıtılmasıdır. Reform, İncil'in millî dillere çevrilmesiyle başlamıştır. Öncüsü Martin Luther'dir. Protestanlık, Reform sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu dönemde akıl, hâkim unsur hâline gelmiştir ve doğaya yönelik başlamıştır.

Yaşanan bu süreçlerin sonucunda ortaya çıkan yeni Avrupa'da temel değerler Hristiyanlık, hümanizm, natüralizm (doğaya yönelik), rasyonalizm (akılcılık), sekülerizm (laiklik), individualizm (bireycilik) olarak görülebilir.

Klasisizm (Kuralcılık)

XVI. yüzyıl sonlarında başlayıp XVIII. yüzyıl sonuna kadar etkili olan sanat akımıdır. Ağırlıklı olarak Fransız edebiyatında yaşanmıştır. Tiyatro, eleştiri, vecize, deneme, mektup gibi türlerde eserler verilmiştir.

Klasisizm, "mutlak monarşi" devrinde oluşmuştur. Kralın her konudaki kesin hâkimiyeti düzen sağlar ve orta sınıf (burjuvazi) güçlenir. Burjuva sınıfı sanata sahip çıkar ve sanat da bu sınıfa göre şekillenir. Sanat, yöneten ve parası olan kibar azınlığın sesidir.

Klasisizm, düşünce altyapısı olarak Antik Çağ'ın iki filozofuna ve Rönesans'a dayanır. 1635'te kurulan Fransız Akademisi; dili, kültürü ve sanatı şekillendirmeye başlar. Devamında XVIII. yüzyıl, Avrupa'da "Aydınlanma Çağı" olarak kabul edilir. Bu dönemde düşünce dünyevileşir. Bilimsel ilerlemeler önem kazanır.

Yukarıdaki süreçte ortaya çıkan Klasisizm, aşağıdaki esaslar çerçevesinde gelişen bir sanat akımıdır:

- Akıl ve sağduyu önemlidir. Skolastik, reddedilir.
- Sanat, doğayı taklit eder.
- Doğa, insan doğası olarak görülür.
- İnsan genel ve tipik özellikleriyle ele alınır. Yani "kahraman, korkak, cesur, kışkırtıcı, cimri..." gibi özellikler üzerinden bir insan anlatımı gerçekleştirilir.
- Alt kesimler, köleler, çocuklar anlatılmaz.
- Genel, geleneksel, evrensel olan değerlidir.
- Gerçeğe benzerlik önemlidir, "olabilirlik" esas alınır.
- Duygular, şaşmaz ölçü olan aklın kontrolündedir.
- Nesnellik vardır; öznellik ve lirizm yoktur.
- Ahlakî ve eğitici amaç güdülür, zevk vererek öğretme anlayışı vardır.
- Kurallar önemlidir, üç birlik kuralı tavizsiz uygulanır.
- Eserde bütünlük önemlidir, özbiçim dengesi kurulur.
- Dil ve üslupta mükemmellik arayışı vardır. Üslup konudan önemli sayılır.
- "Seh-i mümtenî" arayışı vardır yani söyleniş basit gibi görünen özlü söz söyleme arzusu oldukça belirgindir.
- Önemli sanatkarlar, Moliere, La Fontaine, Milton, Paskal, Boileau, Racine, La Bruyere, Fenelon, Corneille, Malherbe...

Romantizm (Coşumculuk)

Reform sonrasında ruhbanlarla hesaplaşan ve üstünlük sağlayan aristokrasi, XVIII. yüzyıl sonunda orta sınıf (burjuvazi) ile hesaplaşmak zorunda kaldı ve alaşağı edildi. Fransız İhtilali, bir yönüyle bu hesaplaşmanın ve alt üst oluşun hikâyesidir. Mutlak monarşinin de sonunu getiren bu ihtilalin kavramları "özgürlük, eşitlik, adalet"tir.

Romantizm, Fransız İhtilali ile oluşan duygusal ortamda klasisizme tepki olarak ortaya çıkmıştır. Klasisizmin katı kuralcılığına karşı "insanın duygu deneyimlerini, bireyselliği, lirizmi, duygusal din anlayışını, doğaya yönelik" esas alan edebî akımdır. İhtilal sonrasında amaçlara ulaşamamak, yılgınlık, bıkkınlık; romantizmi tetiklemiştir. Klasisizme tepkiler artmıştır.

Romantikler Victor Hugo'nun "Cromwel Ön Sözü" ve arkasından da "Hernani" adlı eseriyle klasiğe karşı zafer kazanırlar. Bu dönemde B. Saint Pierre, "Paul ve Virgin" adlı eseriyle "egzotizm"i edebiyata sokar. (Egzotizm, uzak ülkelerin ve halkların doğası, kültürü ve yaşam biçimine duyulan ilgi olarak görülür.)

Fransa'da romantik akım başlamadan önce duygusallığı, lirizmi edebiyata sokan bazı sanatkarlar Almanya, İngiltere ve Amerika'da karşımıza çıkar: Goethe, Schelling, Schlegel Kardeşler, Byron, Shelley, W. Scott, Poe...

Romantizmin düşünce temellerini ortaya koyan filozoflar, Montesquieu, Voltaire ve Diderot olarak bilinir. Bu filozoflar Aydınlanma'nın kuru bilimselliğine karşı estetik bir bakış açısı geliştirmeyi savunmuşlardır. Bunun devamında duygulara yönelik önem kazanmıştır.

Romantizm, sahip olduğu bu altyapı ile sanatta yeni bir yol oluşturmuştur. Bu akımın sanattaki ilkeleri şöyledir:

- Özgürlük arayışı önemsenir. V. Hugo romantizmi "sanattaki Fransız İhtilali" olarak açıklar.
- Şiir ve nesir birbirine yaklaşır, tiyatrodan dram türü ortaya çıkar ve roman değer kazanır.
- İnsan, akıllı ve duygularıyla bir bütün olarak kabul edilir ve eserin merkezine konur.
- Duygular önemlidir.
- Kötümserlik, hüznün, melankoli ön plandadır.
- Toplumla uyumsuzluk yaşamaktan kaynaklanan bir "kaçış düşüncesi" vardır.
- Ölüm, intihar önemli bir kurtuluş yolu olarak görülür.
- Kutupluluk en belirgin özelliklerdendir.
- Karşıt unsurlar eserlerin asıl kurgusunu oluşturur.
- Bireysellik ve lirizm vardır.
- Tip yerine karakter öne çıkar. Tip, kategorik, genel özelliklere sahip kahramandır. Karakter ise bireyselliği önde olan, kendine özgü kahramanı ifade eder.
- Doğaya yönelik vardır. Romantizmde doğa, klasisizmde olduğu gibi insanın iç dünyası değildir. Doğa, dış dünyadır.
- Tasvirçilik gelişmiştir. Sanatkar, tasvirlerde duygularını ifade eder.
- Yerli ve millî olana ilgi duyulur.
- Dogmatik Hristiyanlık yerine duygusal Hristiyanlık öne çıkar. Panteizm, Hristiyanlıkla birleştirilir.
- Dilde samimi bir söyleyiş istenir ancak zamanla romantikler, yapay bir dile ve keyfi bir üsluba yönelmişlerdir.
- Romantizmin önemli sanatkarları: J. J. Rousseau, Goethe, Schiller, Chateaubriand, W. Scott, Byron, Lamartine, Puskin, A. Dumas Pere, V. Hugo, Poe, Musset...

Realizm (Gerçekçilik)

Aydınlanmanın bir sonucu olarak bilim ve teknoloji gelişmeye başlar. Bu durum sanayinin oluşmasını ve büyümesini sağlamıştır. Sanayi Devrimi ile birlikte ekonomik refah artmıştır. Öte yandan daha fazla ham madde ve iş gücü ihtiyacı ortaya çıkmış ve sömürgecilik artmıştır. Bilimi her şeyin üzerinde tutan pozitivistizm yaygınlaşmıştır. Yani artık kavramsal gerçeklik yerine olgu gerçekliği öne çıkar ve pozitivistizm, materyalizm temel düşünce olarak yaygınlaşır.

Pozitivist düşünceye göre insan, tarihte üç evre yaşamıştır: Teolojik (hayali) evre, metafizik (soyut) evre ve pozitivist (somut) evre.

Determinizm bu dönemin yaygınlaşan anlayışlarından biridir. Deneycilik şeklinde çevrebileceğimiz bu anlayış "aynı şartlarda aynı nedenler aynı sonuçları doğurur" şeklinde özetlenebilir. Determinizm bilimsel ilerlemenin kaynaklarından biridir.

Deneyciliğin yaygınlaşması bilimsel ve endüstriyel gelişimi de etkilemiştir. Aynı zamanda XIX. yüzyılda bu deneyci görüşler sosyal alanlarda uygulanmaya başlar.

Realizm, yukarıda özetlenen bir ortamda romantizme tepki olarak çıkan ve yaygınlaşan bir akımdır. Bir edebiyat akımı olarak realizmin genel özellikleri ise şunlardır:

- Gerçekçi olmak en başta gelen niteliktir. Burada kastedilen bilimin kabul ettiği somut gerçeklerdir.
- Romantikler gibi eserlerde olağanüstülüklerle büyük tesadüflere, hayale dayanan genellemelere yer vermezler.
- Gözleme yer verme önemli özelliklerdendir. Gözlem, aynı zamanda bilimin metotlarından biridir.
- Çağdaş insanı ve toplumu anlatma düşüncesi vardır. Zaten "gözlem" bunu gerektirir. Tarihi gözleyemeyiz.
- Realizmde "tip" kavramı öne çıkar.
- Kahramanlar, orta ve alt sınıf mensuplarıdır ve mensubu oldukları grubun genel özelliklerini yansıtır. Çünkü insan yaşadığı şartların bir ürünüdür.
- Eleştirel bakış önemlidir çünkü gerçeği eleştiri yoluyla bulma anlayışı vardır.
- Bunun yanında toplumsal sorunlara çözüm önerileri de ortaya konur. Bu durum "toplumcu gerçekçilik" diye adlandırılır.
- Mekân ve çevre önemlidir çünkü insan o çevre ile etkileşim içindedir. Bunun sonucu olarak "tasvir" öne çıkar.

- Tasvirler, öznel değil nesneldir. Bazı realistler psikolojiye yönelmiştir. Yani iç gözlem yaparlar.
- **Nesnellik esastır. Yazar kişisel yaklaşımlarını gizler.**
- **Sanatın dinî, ahlaki ve sosyal bir işlevi yoktur; sanat "gerçeklik ve güzellik" işlevi olan faaliyetler bütünüdür.**
- Toplumsal gerçekçiler bu ilkeyi bozar ve sanatı ideoloji için kullanır, toplumsal faydayı esas alır.
- Dil ve üsluba önem verme, eserde bütünlük sağlama anlayışı vardır.
- Bazı realist yazarlar şunlardır: Stendhal, Balzac, Gogol, Charles Dickens, Turgenev, Eliot, Flaubert, Dostoyevski, Tolstoy, Gorki, Cehov, Ernest Hemingway, J. Steinbeck...

Natüralizm (Doğacılık)

Charles Darwin'in evrim teorisi bu dönemde çok etkili olmuştur. Bu teoriye göre evren ve insan milyonlarca yıllık evrimin ürünüdür. Güçlü olanlar hayatta kalmış, zayıflar ise elenmiştir. Bu anlayış, Avrupa'da dinî değerleri sarstırır. Çünkü bu görüşte ilahî kadercilik reddedilmekte ve bir tür bilimsel kadercilik öne çıkmaktadır. "İnsan sosyo-ekonomik ve biyolojik kalıtımın ürünüdür." denilmektedir. Darwin'in görüşleri edebiyatta özellikle natüralistler üzerinde etkili olmuştur.

Natüralizmin doğup geliştiği ortam realizm ile aynıdır. Aslında natüralizm, realizmin daha uç ve radikal hâlidir. **Bu akımın en önde gelen sanatkarı Emile Zola'dır.**

Natüralizmin genel özellikleri şunlardır:

- Bilimsel ve deneysel gerçeklik esas alınır. Bu durum "neden-sonuç" ilişkilerinin sanatkar tarafından çok önemsenmesini doğurur. "Deneysel roman" bu bağlamda oluşmuştur.
- **Nesnellik önemli bir ilkedir. Bilimi esas alan bir anlayış doğal olarak en üst düzeyde nesnellik arayışı içine girmiştir.**
- Nesnellik arayışı bazı toplumsal ve sosyal normlara karşı çıkmaları sonucunu doğurmuştur. "Ahlak" bunlardan biridir. Natüralistler eserlerinde toplumsal normlardan dolayı bir kısıtlama yapmaz. Anlatımda oto-sansür uygulamazlar.
- İnsanı irsiyetli, çevresi ve yetişme koşulları bağlamında ele almak esas kabul edilir. Soyaçekim önemsenir. Aslında bu "evrim" görüşüyle de ilgilidir.
- Mekân ve çevre tasvirlerine önem verilir.
- **Toplumsal fayda amacı vardır.**
- Açık, anlaşılır bir dil ve üslup benimsenir.
- Bazı natüralist yazarlar şunlardır: Emile Zola, Alphonse Daudet, Maupassant, Goncourt Kardeşler, Poul Alexis...

Parnasizm

Parnasizm, bir şiir akımıdır ve romantik şiire tepki olarak ortaya çıkmıştır. **Başka bir deyişle parnasizm, realizmin şiirdeki yansımasıdır. Realizmin olduğu ortamda ortaya çıkan bir şiir akımıdır.** Parnasizmin romantizme en büyük eleştirisi santimentalizm (duygusallık) üzerinden gelmektedir.

Santimentalizm, aşırı duygusallık hâlidir ve XIX. yüzyıl dünyasında nesnelliğin yükselişi düşünülürse bu çok eleştirilecek bir durumdur.

Parnasizmin en belirgin ilkeleri şunlardır:

- Sanat bir araç değil amaçtır. Toplumsal fayda yerine şiire güzellik işlevi yüklerler.
- **Nesnellik en önemli ilkelere sahiptir.**
- Şair, kendi duygularını şiire yansıtmaz.
- Dış gerçeklik tasvir edilir.
- Şair, kendini bir mimarın, heykeltıraşın ya da ressamın yaptığını şiire uygulayan kişi gibi görür.
- **Bu durumda "tasvirî şiir" öne çıkar. Bir bakıma "şiirle resim yapma" eğilimi vardır.**
- Eski Yunan sanatı dikkate alınır.
- Felsefî şiir önemsenir.
- Duygulardan arınmış olarak olabildiğince evrensel düşünceler yansıtılır.
- Bireysellikten kaçınılır.
- Biçim kusursuzluğu çok önemlidir.
- **Parnasyen şairler, şiirin dilini, veznini, kafiyesini, biçimsel özelliklerini ince bir işçilikle oluşturur.**
- Ritim arayışı öne çıkar, şiirde vezin ve kafiyeden hareketle bir tempo oluşturma düşüncesi vardır.
- **Parnasyen şairlerde genel bir karamsarlık vardır. Bu durum eserlerine yansır.**
- Bazı önemli parnasyen şairler şunlardır: Gautier, Banville, Heredia, Coppee...

Sembolizm (Simgecilik)

Sembolizm, görüneni değil onun ardındaki gerçeği bazı semboller ve ahenk unsurları aracılığıyla okuyucuya sezdirmeyi amaç edinen şiir akımıdır. XIX. yüzyıl sonlarına doğru ortaya çıkmıştır.

Sembolistler, hem aşırı santimentalizme yani romantizme hem de soğuk plastik güzellik anlayışına sahip olan parnasizme karşı çıkarlar. Akımın adını koyan ve 1886'da bildirisini hazırlayan kişi Jean Moreas'tır.

Sembolizm, pozitivist, materyalizmin hâkim olduğu

Avrupa'da Alman Filozof Kant'ın başını çektiği tepkisel görüşlerin sonucunda ortaya çıkmıştır. Kant, kuru bilimciliğe karşı "insanın sezgilerinin, hayal gücünün de önemli olduğu"nu ortaya koymuştur.

Bir başka Alman filozof Schopenhauer, "Acılar hayatın temelidir." diyerek bireysel deneyimlerin, sezgilerin önemini ortaya koyar.

Fransız filozof Henri Bergson ruhçu (spiritüalist) anlayışla "Ruhun imkânları yok sayılamaz." der. Alman müzisyen Wagner ise sanatta "mistik anlayış"ı öne çıkarır.

Yukarıda özetlenen ortam materyalizmin aşırılıklarına tepki duyan sanatkarları etkiler ve sembolizmin oluşmasını sağlar.

Sembolizm şu ilkelere sahiptir:

- Sanat için sanat anlayışı hâkimdir.
- Semboller, alışılmış mecazlar, mazmunlar değildir. Semboller, bir duygunun, hayalin, düşüncenin okuyucuya ulaşmasını sağlayan ve sanatçının kişisel olarak bulup kullandığı sözler, simgelerdir.
- Sembolizmin kendine göre bir gerçek anlayışı vardır.
- **Realizmin, natüralizm ve parnasizmin "somut gerçek" anlayışına karşı çıkar.**
- Sembolistlere göre gerçek, görünenin ardındakidir.
- Bu yönüyle bakıldığında sembolistlerin Platonist bir gerçek anlayışı olduğu görülür. Çünkü Platon, dünyada gördüklerimizin hayal olduğunu asıl gerçeğin fizikötesi âlemde, idealar dünyasında olduğunu söyler.
- **Evrendeki somut ve soyut unsurlar arasında bir bağlantı olduğuna inanırlar.**
- Evreni çokluğun oluşturduğu teklik olarak görürler. (Bir tür vahdet-i vücut anlayışı)
- **Sembolizm anlamda kapalılıktan yanadır. Çünkü şiir bir tebliğ aracı değil, sezdirme aracıdır.**
- Öznellik ve lirizm vardır. Lirizm karamsarlık, hüznün çeşitlerinde ortaya çıkar.
- Müzikalite önemlidir. Dil her şeyi sezdiremez, müziğin gücünden de yararlanma düşüncesi vardır.

- **Şiirde şekil unsurları konusunda serbestlik istenir. Çünkü şairi sınırlayan şekil unsurları şiire zarar verir.**

- Bunun sonucu olarak "serbest şiir" yaygınlaşır.
- Bazı önemli sembolist sanatkarlar şunlardır: Poe, Baudlaire, Verlaine, Valery, Mallarme, Rimbaud, Moreas...

Empresyonizm (İzlenimcilik)

Empresyonizm, Türkçeye "izlenimcilik" olarak tercüme edilmiştir. Sembolizmin ortaya çıktığı dönemde oluşan bir akımdır. İnsanın iradesinin, duygularının reddedildiği aşırı pozitivist, materyalist hayata tepkidir. Bu akım daha çok resim sanatında etkili olmuştur.

- **Empresyonizm, görme duyusuyla algılananların sanatkarın iç dünyasında bıraktığı izleri anlatmaya dayanır.**
- Anlatımda bütün detaylara yer verilmez; dolayısıyla dış dünyada gördüklerimizden farklı bir ürün karşımıza çıkar.
- Ressam, doğadaki değişimi ifade edebilmek için "an"lardan oluşan bir resim dizgesi yapar.
- Edebiyatta da şair doğayı algıladığı gibi anlatır.
- Bazı sembolist şairler aynı zamanda empresyonist olarak da görülür: Verlaine, Rimbaud, Rilke...



(Empresyonist bir tablo. Ressam: Gustave Caillebotte)

0ABT Çıkış Soru

Dış dünyayı olduğu gibi değil, o andaki ruh hâllerine göre nesnelerin kendilerinde bıraktıkları izlenimleriyle yansıtır. Bu nedenle, bu şairlerin varlıklara yaklaşım biçimi sezgici ve idealisttir.

Aşağıdakilerden hangisi, bu parçada sözü edilen anlayışla yazılmış olabilir?

- A) Gelecek zamanlarda
Ölüleri balkonlara gömecekler
İnsan rahat etmeyecek
Öldükten sonra da
- B) Sivas'ta Ulu Cami avlusunda çocuklar
Yalvaran gözlerle etrafa baka baka
Açıyorlar küçük esmer avuçlarını
Emmilerim sadaka! Emmilerim sadaka
- C) Sen ve ben
Ve deniz
Ve bu akşam ki lizesiz, sessiz
Topluyor bu-yı ruhunu gûyâ
- D) Yalnız ikimiz bir de o: Ma'bûde-i şî'rim;
Yalnız ikimiz, bir de onun zıll-ı cenâhı
Hâkîlere bahş eyleyerek hâk-ı siyâhı
Düşünde beyaz bir bulutun göklere âzim.
- E) Hasret beni cayır cayır yakarken
Bedenimde buzdan bir el yürüyor
Hayâline çılgın çılgın bakarken
Kapanası gözümü kan bürüyor

Çözüm

Soruda verilen bilgi, empresyonist (izlenimci) sanatçı-lara ait bir bakış açıdır. Dış gerçeklik görüldüğü gibi değil, sanatçının bakış açısıyla yeniden yaratılarak sunulur ve dış dünyayla sanatçının içinde bulunduğu durum arasında koşutluk kurulmaya çalışılır.

Seçeneklerde bu koşutluğu C seçeneği sağlamaktadır (Sen-ben/deniz-akşam).

Cevap C

XX. yüzyıl akımları Avrupa'da hâkim olan koşullar içerisinde oluşmuş akımlardır. I. Dünya Savaşı belirleyici olayların başında gelmektedir. Huzursuzluk, mutsuzluk, değersizlik, yabancılaşma, güvensizlik duyguları bu dönem sanatçıların en yoğun yaşadığı duygulardır. Bu dönemde sanatçılarda büyük savrulmalar, marjinalleşmeler görülür. Bazı sanatçılarda hiçbir şeye inanmama (nihilizm) dikkat çeker.

Ekspresyonizm (Dışavurumculuk)

Ekspresyonizm, Türkçeye "dışavurumculuk" şeklinde tercüme edilmiştir. Sanatkarın kendi iç dünyasını gözlemleyerek ulaştığı gerçeği ifade etmesi şeklinde tanımlanabilecek anlayıştır. Bu akım XX. yüzyılın başında ortaya çıkmıştır.

Ekspresyonizm, savaşlar nedeniyle yaşanan yıkıma, insanın bireyselliğini yok sayan realist, natüralist sanat anlayışına, hayatı anlara indiren ve aşırı soyutlayan sembolizme, burjuva ahlakına, insanı mutsuz kılan yerleşik değerlere isyandır.

Bireyin kendine ve topluma yabancılaşması, sanayileşmenin insanı ezen, meta hâline getiren sonuçları ve ırkçılık, dönemin bir kısım aydınlarını isyana ve çözüm arayışına yöneltmiştir.

Hareketin öncü sanatkarı Franz Kafka, Dönüşüm (Die Verwandlung) adlı eserinde vahşi kapitalizmin ve ırkçılığın (antisemitizm) yarattığı ortamda topluma, kendine yabancılaşan, değersizlik hissine kapılan bireyi anlatır. Eserin kahramanı "Gregor Samsa" bir sabah kalktığında kendini böceğe dönüşmüş olarak bulur. Samsa, kendine yabancılaşan bireyin sembolü hâline gelir.

Ekspresyonizmin temel nitelikleri şunlardır:

- İç gerçeği esas almak önemlidir, dış dünyayı kop-yalamak insana bir fayda sağlamaz.
- Gözlem içe yönelik olacak ve iç gerçeğin dışa-riya çıkarılmasına yardım edecektir.
- Bireysellik ve soyutlamalar önemsenir. Bu yönüyle bakıldığında bir tür "kaçış edebiyatı" olarak değ-erlendirilebilir.
- Okuyucuyu eğitmekten çok sarsarak uyandır-ma amacı taşır.
- İsyanın bir yansıması olarak "çığlık" öne çıkar. İnsanın ruhundaki çığlık bu edebiyat anlayışının özünü oluşturur.
- Dili olabildiğince serbest bir anlayışla kullan-ma düşüncesi vardır.
- Önemli ekspresyonistler: Heinrich Mann, Franz Kafka, James Joyce, Hugo Ball...

Kübizm

Perspektifi reddeden ve varlığı bütün yönleriyle aynı düz-leme taşımaya çalışan bir resim akımı olarak ortaya çıktı. Daha önce sanatta var olan temel anlayış benzerlik (mi-mesis) kübistler tarafından reddedilmiştir.

Sanatkar önce analiz sonra da kendi özneliği içinde sentez yapar. Pablo Picasso bu akımın öncüsüdür.

Kübizmin edebiyata yansıması ise şu ilkeler çer-çevesinde oluşmuştur:

- Akıl ve mantık perspektifinin reddedilmesi
- Varlığı bir bütün olarak kavrama
- Şiirde görselliği önemseme
- Şekli unsurları deforme edip bozma
- Dil ve üslupta yenilik arayışı
- Bazı önemli kübistler: Apollinaire, Jean Cocteau...

Dadaizm

Kurucusu Romen asıllı bir şair olan Tristan Tzara'dır. "Dada" kelimesi anlamı olmayan bir kelimedir.

- Dengesini kaybetmiş bir genç kuşağın hayata olan inancını yitirmesi ve var olan bütün değ-erlerle çatışmaya başlaması şeklinde ortaya çıkan bir akımdır. İkesizlik en önemli ilkedir.
- Edebiyatın bütün geleneğini reddederler. Kelimeleri bilinen anlamlarının dışında kullanırlar.
- Dil alışılmışın dışında kullanılır.
- Bazı dadaistler şunlardır: Tristan Tzara, Poul Eluard, Louis Aragon...

Fütürizm

Türkçeye "gelecekçilik" şeklinde tercüme edilmiştir.

- Sanayi ve endüstri çağının dinamizmini edebi-ya yansıtmaya düşüncesi etrafında oluşan akımdır.
- İtalyan şair Marinetti tarafından bildirisi La Figaro ga-zetesinde 1909'da yayımlanmıştır.
- Kübizm ile aynı dönemde ortaya çıkmıştır.
- Kendinden önceki sanat anlayışlarını reddeden bir akımdır.
- Makineleri, endüstriyi öne çıkarır.
- Eserlerinde makine seslerini çağrıştıran, dinamizmi veren sözcükler, sesler kullanırlar.
- Önemli fütüristler, Marinetti, Mayakovski...

Letrizm

II. Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkmıştır. Türkçeye "harfçilik" olarak tercüme edilen bu akımın öncüsü Isido-re Isou adlı Romen şairdir.

- Var olan edebiyatı reddeden akım, dadaizme ben-zer.
- Dil, bu akımda harfe indirgenir.

- Dilin istismar edildiğini, yıpratıldığını düşünen letrist-ler harflerin, seslerin saflığı aracılığıyla sanat yapıla-bileceğini düşünürler.
- Alfabe 19 yeni harf eklemişlerdir.
- Seslerin çağrışımlarından yararlanma düşüncesin-den hareket ederler.

Sürrealizm (Gerçeküstüculük)

Türkçeye "gerçeküstüculük" diye çevrilen bu akım, XX. yüzyılın en yaygın ve uzun ömürlü sanat hareketlerinden-dir.

Akım, Dr. Sigmund Freud'un görüşlerine dayanır. Freud'un asistanı ve eski bir Dadaist olan Dr. Andre Breton tarafından edebiyata uyarlanmış ve biri 1924'te diğeri 1930'da olmak üzere iki bildiriyle duyurulmuştur.

İrkçılığın, savaşların, vahşi kapitalizmin bütün şid-de-tille yaşandığı XX. yüzyılın başında Freud, insanlığın kendini tanıması ve ikiyüzlülüğünü görmesini sağlaya-cak önemli bir adım attı. Freud, insanın bilinç ve bilin-çaltı şeklinde iki cephesi olduğunu ortaya koydu. Bilinç, insanın akıl ve mantık tîrafından kontrol edilen yönü-dür. Bilinçaltı ise bilincin dinî, ahlaki nedenlerle baskı altında tuttuğu içgüdüler alanıdır. Bilinçaltı, gerçek ve samimi arzularla, duygularla doludur. Freud insan psi-kolojisinin "ego, süperegö" denilen bilinç unsurları ile "id" denilen bilinçaltından oluştuğunu düşünür. Süpere-go töre, sosyal ve dinî değerleri temsil eder ve bilinçaltı-nı baskı altında tutar. İd, bilinçaltımızdaki temel ilkel gü-düler ve arzulardır. "İd"e hâkim olan unsur "zevk"tir. Ego ise id ile süperegö arasında denge kurmaya çalışan unsurdur. Ego, "tatmin" duygusu için çalışır. Tatmine imkân olmayan durumlarda ise arzuları toplum tarafın-dan kabul edilebilecek bir yapıya dönüştürür. Bilinçaltı, rüyalar, delilik ve hipnoz aracılığıyla ortaya çıkarılır. Buna "psikanaliz" denir. Psikanaliz, değişik alanlarda uygulanmıştır.

Edebiyat bu alanlardan biridir ve edebiyatta psikanal-iz yöntemi sürrealizm olarak karşımıza çıkar.

Sürrealizm, sanatın konusu olarak insan bilinçaltının karanlık sınırlarını görür. Sanatkar ise içimizdeki ben ta-rafından verilen emirleri kâğıda aktaran bir otomatik yazı makinesidir (otomatizm). Sanatkar "güpegündüz düş-gören adam"dır. Sürrealizmde akıl ve mantık perspektifi reddedilir. Kişi akıl ve mantık kontrolünden çıkarak dün-yayı algılamaya başlar (oneirizm).

Surrealizmin temel esasları şunlardır:

- Sanatta akla karşı çıkmışlar ve bilinçaltını esas kabul etmişlerdir. Bunun sonucu olarak eserlerdeki unsurlar tesadüfe dayalı biçimde yan yana gelir.
- **Edebiyatı otomatik yazı olarak görürler. Bu yönüyle edebiyat eseri bir tür doğaçlama olarak ortaya çıkar.**
- İmla ve noktalama kuralları önemsenmez çünkü bunlar bilinç kapsamında olan kurallardır.
- Alaycı tavır sergilerler ve mizaha önem verirler.
- Olağanüstü olana değer verirler çünkü bu, akıl ve mantığı devre dışı bırakan bir durumdur.
- **Rüyalar önemsenir ve sanatın kaynağı olarak görülür.**
- Çılgınlığa yöneliş vardır, sarhoşluk, akıl hastalığı gibi durumlar onların ilgi duyduğu durumlardır.
- Çocukluk yıllarına dönüş ve özlem vardır. Çünkü çocukluk yılları, insanın en hür olduğu akıl ve mantığın kurallarından bağımsız olduğu anlardır.
- **Şaşırtıcı bir dil ve üslup kullanma eğilimi vardır.**
- Bazı ünlü surrealistler: Poul Eluard, Andre Breton, Louis Aragon, Benjamin Perret... Resim alanında ise surrealizmin en önemli ismi Salvador Dalí'dir.

ÖAİBİT Çıkmış Soru

Türk edebiyatında tekerlemeler, bazı halk oyunlarındaki olağan dışı kişiler ve olaylar, halk şiirindeki bazı şathiyeleler — le benzerlik göstermektedir.

Bu cümlede boş bırakılan yere, aşağıdaki edebiyat akımlarından hangisi getirilmelidir?

- A) natüralizm
- B) romantizm
- C) klasisizm
- D) surrealizm
- E) sembolizm

Çözüm

Soruda verilen türlerin olağanüstülükler içermesi ve aklın sınırlarını zorlayan masalımsı havası bu türleri "surrealizm"le ilişkilendirir.

Cevap D

Egzistansiyalizm (Varoluşçuluk)

Türkçeye "varoluşçuluk" şeklinde tercüme edilen bu akım her şeyden önce bir felsefi harekettir. Edebiyata da yansımıştır. Yozlaşmış hayatın içindeki insanın "varoluş" kaygısıdır egzistansiyalizm. İlk büyük temsilcisi Sören Kierkegaard'dır. Daha önceki felsefi hareketler hep genel olarak insanlığa yönelik iken egzistansiyalizm birey olarak insana yöneliktir.

İnsanın kimliğini yeniden sorgular. Bu akıma göre "Varoluş, cevherden (özden) önce gelir." Halbuki bu akımdan önceki felsefi düşünceler, dinler "Önce öz (cevher, ruh) vardır, sonra varlık oluşur." tezini savunmaktaydı.

Egzistansiyalistler insanın önce var olduğunu sonra da kendi seçimleriyle kimliğini oluşturduğunu düşünürler. Bu düşünce insana sorumluluk yükler. Çünkü kimliğini kendisi seçmektedir. Bununla ilgili olarak kimseyi suçlayamaz. Egzistansiyalistler genel olarak kötümserdir.

Egzistansiyalizmin edebiyata yansımaları şu ilkeler çerçevesinde oluşmuştur:

- Edebiyata toplumcu işlev yüklemişlerdir.
- Felsefi roman gelişmiştir.
- Olay örgüsünü önemsizleştirirler.
- Karamsarlık ve kaotik bakış vardır.
- Absürdizm kendini gösterir. Sağma, uyumsuz olanın anlatılması, sonuç değişmeyecek olsa da gayret etme düşüncesi vardır. Absürd tiyatronun en bilinen ismi Samuel Beckett ve onun eser "Godot'u Beklerken"dir.
- Bazı önemli egzistansiyalistler: Andre Gide, Poul Valery, W. Faulkner, A. Camus, J. P. Satre...

Postmodernizm (Modern Ötesi)

Postmodernizm, Türkçeye "modernite sonrası" şeklinde tercüme edilmiştir. Bu kavramın anlaşılması modern kavramının anlaşılmasına bağlıdır. Aslında bazen "yeni" anlamında kullanılan "modern" kavramı, Aydınlanma sonrasını ifade etmek için de kullanılmaktadır. Modern kavramı, pozitivizmi, ulus devlet anlayışını, laikliği, uzmanlaşmayı vb. değerleri ifade etmektedir.

Postmodern ise genellikle 1950 sonrası dönemi karşılamak üzere kullanılmaktadır. Postmodernizm modernitenin kavramlarını sorgulayan, bunların yerine çoğulculuk, yerellik, etniklik, farklılıklar gibi yeni değerler öneren anlayıştır.

Postmodernizm, modernite insanları mutlu etmiyorsa onun kavramları ve bakış açısı sorgulanmalıdır anlayışına sahiptir. Modernite "kişi" kavramı üzerinden statik bir insan tanımı yapar. Postmodernizm ise "özne" kavramı üzerinden sürekli değişen bir insan tanımı yapar.

Postmodernizmin genel özellikleri şunlardır:

- Modernizm döneminde ortaya çıkan ideolojilerin hepsi reddedilir.
- **Modernizmin kavramları sorgulayıcı bir dille ele alınır.**
- Çoğulculuk ve eklektik yapı önemsenir.
- Karşıt unsurların bir arada oluşu savunulur.
- Kural, yasa ilke bozucu protest tavırlar sergilenir.
- **Görecelik sergilenir, farklı anlamlandırmalar yapılır.**
- İronik yaklaşım sergilenir.
- **Millî ya da evrensel kültür değil çoğulcu kültür anlayışı tercih edilir.**
- Sentez ve bütünlüğün yerine ayrışma, parçalı olma önerilir.

Postmodernizmin edebiyata yansımaları ise bu genel ilkeler ışığında gerçekleşir:

- Geleneksel sanat anlayışına karşı oluş
- Metinlerarasılık (Metinlerarasılık, başka yazarlar tarafından başka formlarda yazılmış eserlerin bir araya getirilmesiyle oluşturulan eserleri ifade eder. Bu aynı zamanda "pastiş", "kolaj" ya da "eklektik" yapıyı karşılar.)
- **Gerçekle kurmacanın iç içe oluşu**
- Kendi kendini yansıtırma yani eserin oluşum macerasını da anlatma
- **İroni ve parodi düşkünlüğü (İroni, ince alay; parodi ise gülünçleştirmeyi karşılar.)**
- Postmodernist bazı sanatkarlar: James Joyce, Umberto Eco, Oktavio Paz, Virginia Wolf...

Örnek Soru

- Topluma ve yerleşik değerlere alaycı bir bakış söz konusudur.
- Makineleşme, teknoloji, kalabalık şehirlerin gürültülü ahengi gibi temalar işlenir.
- İtalyan şair Filippo Marinetti tarafından başlatılmıştır.

Yukarıda özellikleri verilen edebiyat akımı aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Ekspresyonizm
- B) Dadaizm
- C) Fütürizm
- D) Surrealizm
- E) Letrizm

Çözüm

Topluma ve yerleşik değerlere alaycı bir bakış açısı getiren, makineleşme, teknoloji, kalabalık şehirlerin gürültülü ahengi gibi temaların işlendiği, İtalyan şair Filippo Marinetti tarafından başlatılan akım fütürizmdir.

Cevap C

Örnek Soru

— sanatçılar bilinci değil bilinçaltı belirtilerini yorumlayarak eser vermiştir. Bilinçaltını tam ve doğru yansıtmak için ise otomatik yazı tekniğini geliştirmiştir.

Bu parçanın başına aşağıdakilerden hangisi getirilmelidir?

- A) Empresyonist
- B) Egzistansiyalist
- C) Surrealist
- D) Fütürist
- E) Sembolist

Çözüm

Surrealist sanatçılar bilinci değil bilinçaltı belirtilerini yorumlayarak eser vermiştir. Bilinçaltını tam ve doğru yansıtmak için ise otomatik yazı tekniğini geliştirmiştir.

Cevap C

ÇÖZÜMLÜ TEST

1. Dış dünyayı olduğu gibi değil, o andaki ruh hâllerine göre nesnelerin kendilerinde bıraktıkları izlenimleriyle yansıtlar. Bu nedenle, bu şairlerin varlıklara yaklaşım biçimi sezgici ve idealisttir.

Bu parçada sözü edilen akım aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Klasizm
B) Empresyonizm
C) Parnasizm
D) Realizm
E) Natüralizm

2. Klasizm akımıyla ilgili olarak aşağıda verilen bilgilerden hangisi **yanlıştır**?

- A) Rönesans sonrasında mutlak monarşiler döneminde ortaya çıkan edebî bir akımdır.
B) Eserlerde toplumun bütün kesimlerinden kahramanlara yer verilir.
C) Bireysel olanı değil evrensel, genel olanı anlatılır.
D) Akla ve sağduyuya uygunluk önemlidir.
E) Ahlakî ve öğretici gaye taşır ve nesnellîği daima önde tutar.

3. — bilimsel ve deneysel gerçeklik esas alınır. Bu durum "neden-sonuç" ilişkilerinin sanatkar tarafından çok önemsenmesini doğurur. "Deneysel roman" bu bağlamda oluşmuştur.

Bu parçanın başına aşağıdakilerden hangisi getirilmelidir?

- A) Empresyonizmde
B) Egzistansiyalizmde
C) Sürrealizmde
D) Fütürizmde
E) Natüralizmde

4. Pozitivizm ve determinizm endüstriyel gelişimi hızlandırmıştır. Bunun sonucunda Sanayi Devrimi yaşanmış ve bilime olan inanç yükselişe geçmiştir. Yukarıda verilen tarihî süreç aşağıdaki akımlardan hangilerinin ortaya çıkışını sağlamıştır?

- A) Romantizm, realizm, sembolizm
B) Sembolizm, dadaizm, sürrealizm
C) Realizm, natüralizm, parnasizm
D) Natüralizm, parnasizm, sürrealizm
E) Dadaizm, letrizim, fütürizm

5. Bu akımdan önceki felsefî düşünceler "Öz önce oluşur, varlık sonra gelir." görüşüyle — "Var oluş öz'den önce gelir." diyerek bireyi yüceltmıştır. Bunun sonucu olarak da edebiyata toplumcu bir işlev yüklenmiştir. Bu akıma bağlı romanlarda geleneksel yapı reddedilmiştir.

Bu parçadaki boş bırakılan yere aşağıdakilerden hangisi getirilmelidir?

- A) sürrealizmde
B) dadaizmde
C) parnasizmde
D) egzistansiyalizmde
E) kübizmde

6. Şathiye ve bazı tekerlemeler de otomatik yazı yöntemiyle oluşturulmuş gibidir. Bu eserler bu yönüyle Batı edebiyatındaki — eserlere benzer.

Bu parçada boş bırakılan yere aşağıdakilerden hangisi getirilmelidir?

- A) sürrealist
B) empresyonist
C) ekspresyonist
D) realist
E) natüralist

7. —, insanlığın ve dünyanın savaş içindeki yıkılışını; ahlakın, geleneklerin çöküşünü gören bir kuşağın sanat alanındaki yıkıcı tepkisidir. Bu akımda, yerleşik olan tüm sanat kurallarına karşı çıkmıştır.

Bu parçanın başına aşağıdakilerden hangisi getirilmelidir?

- A) Dadaizm
B) Letrizim
C) Empresyonizm
D) Sürrealizm
E) Fütürizm

8. Bu akımda bireysellik, lirizm ve doğaya yöneliş önemlidir. Egzotizm bu dönemde girmiştir edebiyata. Tasvirilik yaygınlaşmış ve romanda tipler yerine karakterler öne çıkmıştır.

Bu parçada sözü edilen edebiyat akımı aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Realizm
B) Sürrealizm
C) Romantizm
D) Sembolizm
E) Parnasizm

9. Aşağıdakilerden hangisi romantizm akımının bir özelliği **değildir**?

- A) Kutupluluk
B) Millîlik
C) Özgürlük arayışı
D) Kaçış duygusu
E) Determinizm

10. Dramatizasyon bu akımda oldukça önemlidir. Yani sanatkar öğüt veren biri olmaktan çok gösteren, sahneyeyen ve okuyucunun gerçeği bulmasını sağlayan kişidir. Gerçeği dikte eden, doğrudan söyleyen, nasihat eden anlayış reddedilir.

Bu parçada sözü edilen edebî akım aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Klasizm
B) Romantizm
C) Realizm
D) Ekspresyonizm
E) Sürrealizm

11.

- Geleneksel sanat anlayışına karşı olmak
- İroni ve parodi düşkünlüğü
- Çoğulcu kültür anlayışı

Yukarıdaki verilen özellikler aşağıdaki akımlardan hangisine özgüdür?

- A) Realizm
B) Postmodernizm
C) Natüralizm
D) Parnasizm
E) Klasizm

12. Bir şey hayatın içinde varsa ben onu anlatırım. İçerik konusunda dinî, sosyal, gelenekçi bir süzgeci kabul etmem mümkün değil. Anlatmak istediklerimi ben de yaşarım ve sonra anlatırım. Çünkü ben ...

Yukarıdaki gibi konuşan bir sanatkar, sözlerini aşağıdakilerden hangisiyle tamamlarsa tutarlı bir açıklama yapmış olur?

- A) realist bir yazarım.
B) klasik bir yazarım.
C) romantik bir yazarım.
D) natüralist bir yazarım.
E) fütürist bir yazarım.

13. Her şeyi madde ve bilimden ibaret sayanlara bir tepkidir bizim içinde bulunduğumuz akım. Somutun ardındaki gerçeği bizim ilgilendikimiz ve bunu doğrudan değil sezdirerek aktarmaktır hedefimiz. Olabildiğince bireysel, simgesel, lirik bir anlatım ve müzikalite sanat için vazgeçilmezlerimizdir.

Yukarıdaki sözler aşağıdaki akımlardan hangisine mensup bir kişi tarafından söylenmiş olabilir?

- A) Sürrealizm
B) Fütürizm
C) Romantizm
D) Parnasizm
E) Sembolizm

14. Dışarıda gözlenen gerçeği anlatmanın kime ne faydası var? Sanayileşme, şehirleşme, ırkçılık, insanı giderek değersizleştirirken iç dünyamıza yönelip orada gözlem yapmalıyız. İç dünyamızdan gelen bunaltının oluşturduğu çılgılık belki insanın uyanışını sağlar.

Bu sözler aşağıdaki akımlardan hangisine mensup bir sanatçıya ait olabilir?

- A) Ekspresyonizm
B) Empresyonizm
C) Sembolizm
D) Sürrealizm
E) Dadaizm

15. Sanatkâr, güpegündüz düş gören adamdır; zaten sanat, akıl ve mantığın kontrolünden kurtulmadan yapılamaz. Bilinçaltı sanatın kaynağıdır.

Yukarıda temel özellikleri verilen sanat akımı aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Sembolizm
B) Sürrealizm
C) Kübizm
D) Empresyonizm
E) Ekspresyonizm

16. Kendi kimliğimizi seçimlerimizle oluşturuyoruz ve bununla var oluyoruz. Varlığımız özümüzden öncedir. Bu süreç devam ediyor. "İnsanlık" gibi genel bir kavramı esas almak aslında topu taca atmaktır. Doğrudan fert fert insanları muhatap kabul etmeliyiz.

Yukarıdaki gibi konuşan bir kişi hayata aşağıdaki felsefi bakış açılarından hangisiyle yaklaşmış olur?

- A) Materyalist
B) Pozitivist
C) Spiritüalist
D) Egzistansiyalist
E) Nihilist

17. Postmodernizmin özellikleri arasında aşağıdakilerden hangisi yoktur?

- A) Tabulara karşı oluş
B) Eklektik bir yapıyı savunma
C) Pastiş tekniğini kullanma
D) Olaylara ironik yaklaşım
E) Evrensel kültürü savunma

18. Gençlik yıllarında yazdığı bu eserde romantizme karşı realizmi savunmuştu. O dönemde devam eden hayaliyyun-hakikiyyun tartışmasına kendince bir yaklaşım sergilemişti. Yazdığı romanlarda realist akıma bağlı kalmıştır.

Yukarıda tanıtılan yazar ve eser aşağıdakilerden hangisinde doğru verilmiştir?

- A) Halit Ziya, Hikâye
B) Recaizâde Mahmut Ekrem, Talim-i Edebiyat
C) Muallim Nâci, İstilahat-ı Edebiyye
D) Münif Paşa, Muhakemat-ı Hikemiyye
E) Recaizâde Mahmut Ekrem, Atala

19. Türk edebiyatında sürrealizm etkisinde eser veren şiir hareketi aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Hisarcılar
B) Dergahçılar
C) Birinci Yeni
D) Maviciler
E) Yedi Meşaleciler

ÇÖZÜMLER

1. Dış dünyayı olduğu gibi değil izlenimlerine göre aktaran akım empresyonizmdir.

Cevap B

2. Klasizm, seçkin bir akımdır. Buna bağlı olarak toplumun alt kesiminden kişilere, çocuklara, delilere, hastalıklı kişilere klasik eserlerde yer verilmez.

Cevap B

3. Natüralizm akımında deneysel gerçeklik önemsenir.

Cevap E

4. Romantikler, sembolistler determinist değildir. Letristler, dadaistler ise Sanayi Devrimi'nin oluşturduğu şartlara tepkili akımlardır. Sanayi Devrimi'nin ürettiği sanat akımları realizm, natüralizm ve parnasizmdir.

Cevap C

5. Egzistansiyalizme göre "Var oluş öz'den önce gelir." buna göre bu akım bireyi yüceltmıştır. Bunun sonucu olarak da edebiyata toplumcu bir işlev yüklenmiştir. Bu akıma bağlı romanlarda geleneksel yapı reddedilmiştir.

Cevap D

6. Otomatik yazı yöntemi sürrealist sanatçılarca geliştirilmiştir; bundan amaç, bilinçaltını tam olarak yansıtabilme-ktedir. Halk edebiyatındaki şathiye ve tekeriye-ler içerikleri yönüyle otomatik yazı yöntemiyle yazılmış gibidir.

Cevap A

7. Dadaizm, insanlığın ve dünyanın savaş içindeki yıkılışını; ahlakın, geleneklerin çöküşünü gören bir kuşağın sanat alanındaki yıkıcı tepkisidir. Bu akımda, yerleşik olan tüm sanat kurallarına karşı çıkmıştır.

Cevap A

8. Realizm ve parnasizmde lirizm bulunmaz. Sembolizm özü itibarıyla şiir akımıdır. Sürrealizm ise doğadan çok bilinçaltını esas alır. Verilen özellikler romantizme aittir.

Cevap C

9. Romantizm deneye, gözleme değil duygulara, coş-kulara dayanır. Determinizm, bir anlamda deneycilik demektir. Determinizm, daha çok realist ve natüralist çizgiyi etkilemiştir ve aslında romantizme karşıdır.

Cevap E

10. Dramatizasyon, realizme ait bir özelliktir.

Cevap C

11. Geleneksel sanat anlayışına karşı olmak, ironi ve parodi düşkünlüğü, çoğulcu kültür anlayışı postmodernizmin özelliğidir.

Cevap B

12. Hayatı anlatmaya çalışması, sanatkarı gerçekçi (realist) çizgiye yaklaştırır ama dinî, sosyal, gelenekçi bir süzgeci kabul etmemesi ve anlatacaklarını kendisinin yaşamayı, deneyimlemesi sanatkarı doğrudan natüralist çizgiye taşır.

Cevap D

13. "Somutun ardındaki gerçek" sözü sanatkarın sembolist olabileceğini düşündürür. Ayrıca "bireysellik, müzikalite" ve özellikle "simgesel" sözü sanatkarın sembolist olduğunu kanıtlar.

Cevap E

14. "Bunaltı, çılgılık, iç dünya" sözleri sanatkarın dışavurumcu yani ekspresyonist olduğunu gösterir.

Cevap A

15. Düş, akıl ve mantığı reddetme ve bilinçaltı kavramı bize sürrealizmi (gerçeküstücülük) verir.

Cevap B

16. "Var oluş özden öncedir." sözü egzistansiyalistlere aittir. Yine "bir kişinin kimliğini kendi seçimleriyle oluşturması" aynı felsefi akıma aittir.

Cevap D

17. Postmodernistler çoğulcudur; buna bağlı olarak da millî kültürden ya da evrensel kültürden yana tavır takınmazlar. Bütün kültür gruplarının aynı anda yan yana yaşamasından yana tavır takınırlar. Birleştirici, tekleştirici anlayışları değil farkların korunabildiği anlayışları desteklerler.

Cevap E

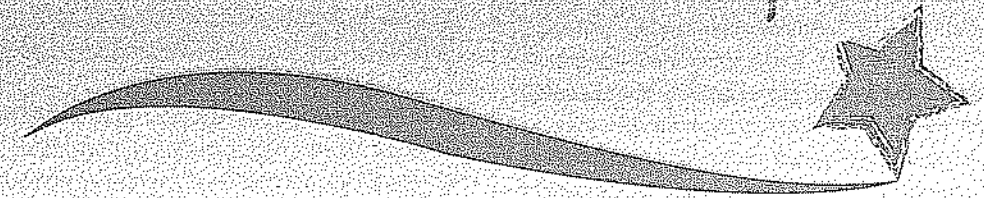
18. "hayaliyyun-hakikiyyun" tartışması "romantizm-realizm" tartışması demektir. B ve C seçeneğindeki eserler "genel edebiyat bilgileri" konusunda yazılmış eserlerdir. D seçeneğindeki eser felsefidir. E seçeneğindeki eser ise bir romandır. Halit Ziya, "Hikâye" adlı eserinde romantizm eleştirisi yapar ve realizmi savunur. Daha sonraki yıllarda yazdığı romanlarında da realist çizgisini sürdürür.

Cevap A

19. Türk edebiyatında sürrealizmin etkisi altında eser veren grup Birinci Yeni (Garip)'dir.

Cevap C

YENİ TÜRK EDEBİYATI



II. YENİLEŞME DÖNEMİ

Türk edebiyatı tarihi ile ilgili ilk sistematik çalışmayı yapan Fuat Köprülü, edebiyat tarihini medeniyet tarihinin bir kolu olarak görür. Bunun bir sonucu olarak da Türk edebiyatı tarihini Türklerin içinde bulunduğu medeniyet dairesine göre sınıflandırmıştır. Buna göre Türk edebiyatı üç ana devreden oluşur:

1. İslamiyet Öncesi Türk Edebiyatı
2. İslami Dönem Türk Edebiyatı
3. Batı Etkisindeki Türk Edebiyatı

Bu bölümde Türk edebiyatının Tanzimat'ın ilanından sonraki dönemi ele alınacaktır. Esasen "Yeni Türk Edebiyatı" ifadesi son yüz elli yıllık dönemi kapsar. Önceki dönemlerde olduğu gibi bu dönemde de farklı edebî anlayışlar, hareketler ortaya çıkmıştır. Bunun yansıması olarak Yeni Türk Edebiyatı kendi içinde alt başlıklara ayrılarak ele alınmaktadır.

Yeni Türk Edebiyatı'nın tam olarak anlaşılması için konunun işlenişinde sosyo-kültürel ve tarihî süreçlere yer verilecek, genel edebiyat bilgileri, tür ve şekil bilgisi başlıkları altında detaylı incelemeler yapılacaktır. Sanatkarlar edebiyat sahasındaki ürünleriyle birlikte ele alınacaktır.

A. YENİ TÜRK EDEBİYATINDA DÖNEMLER

Tanzimat'ın ilan edildiği 1839'dan yirmi yıl sonra 1859'da "Yeni Türk Edebiyatı"nın başladığı genel kabul gören bir görüştür. Aslında bu dönem, "eski"den tam bir kopuş olarak algılanmamalıdır. Bu dönem eski ile yeni tarzın yan yana hatta bazen iç içe yaşadığı bir dönem olarak görülmelidir. Bu dönem edebiyatı için farklı adlandırmalar da yapılmıştır. "Teceddüt Devri, Muasır Edebiyat, Batılılaşma Devri, Batı Tarzı, Tanzimat Edebiyatı" bu adlandırmalardan bazılarıdır. "Edebiyat-ı Cedide" ismi de bir dönem zikredilmiş fakat bu isim daha sonra Servet-i Fünûn dönemini karşılamak için kullanılmıştır.

Bunların dışında adlandırmalar da yapılmıştır ancak genel kabul gören adlandırma ve sınıflandırma aşağıdaki gibidir:

Yeni Türk Edebiyatının Dönemleri:

1. Tanzimat Edebiyatı (1859-1896)
 - a. Tanzimat'ın I. Kuşağı (1859-1876)
 - b. Tanzimat'ın II. Kuşağı ve Ara Nesil (1876-1896)
2. Servet-i Fünûn (Edebiyatı cedide) (1896-1901)
3. Fecr-i Âtî (1909-1912)
4. Millî Edebiyat (1911-1923)
5. Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı (1923-)
 - a. Atatürk Dönemi (1923-1940)
 - b. Çağdaş Türk Edebiyatı (1940-)

Yeni Türk Edebiyatının Arka Planı

Tarihsel Süreç

Yenilmez ve üstün Osmanlı imajının 1699'da Karlofça Antlaşması ile sarsılmış olması Osmanlı devlet ricalini çok bilinçli ve organize olmasa bile birtakım yenilikler, değişiklikler yapmaya yöneltmiştir. Pratik, somut ihtiyaçlara dayanan bu yenileşme çabaları genellikle yönetimdeki padişah ve ekibine dayanan çabalardır. Dolayısıyla kalıcı, köklü, sistematik değildir. Zaman zaman aksamalar, geriye gidişler olabilmektedir.

1718'de Pasarofça Antlaşması'yla başlayan ve 1730'da Patrona Halî İsyanı ile sona eren Lale Devri, Osmanlı Devleti'nde Batı'ya yönelişin başlangıcı olarak görülür. Bu dönemde ilk matbaanın kurulması, tercüme heyetinin oluşması (Nedim de bu heyetin içindedir.), *Paris Sefaretnamesi*'nin yayımı gibi önemli unsurlar dikkat çeker. İsim babalığını Yahya Kemal'in yaptığı Lale Devri, İstanbul'daki imar faaliyetleriyle de önemle incelenmesi gereken bir barış dönemidir. Tam olarak bilinçli tercihlere ve planlamaya dayanmasa da yeniliğin belirgin biçimde başladığı bir dönemdir.

Bu bağlamda yenilik açısından ilk önemli örnekler arasında I. Mahmut tarafından 1731'de "Hendese-hane"nin açılmış olması gösterilebilir. Devamında "Mühendishane-i Bahr-i Hümayun" 1776'da kurulur. III. Selim Dönemi'nde yenileşme gayretleri devam eder. Yeniçeri Ocağı, dejenerasyona uğramış bir askerî teşkilat olarak ortadan kaldırılmak isteniyordu. Bu ordunun yerine Nizam-ı Cedid adıyla yeni bir ordu kurulmak istenmiştir. Buna bağlı olarak da yeni ordunun ihtiyaçlarını karşılamak üzere "Mühendishane-i Ber-i Hümayun" adlı kurum 1795'te ve hekim ihtiyacını karşılamak amacıyla "Tıbbiye" 1806'da kurulmuştur. Kabakçı İsyanı ile padişah, hayatını kaybetmiş ve arkasından Rusçuk Ayanı Alemdar Mustafa Paşa'nın isyanı bastırmasıyla birlikte II. Mahmut tahta çıkmıştır. Bu sürecin sonunda Yeniçeri Ocağı 1826'da kapatılmış, yerine "Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye" adlı yeni bir ordu kurulmuştur.

Batı'ya elçi göndermek yolundaki adımlar III. Selim ve arkasından II. Mahmut tarafından geliştirilerek devam ettirilmiştir. Öte yandan Osmanlı hariciyesinde Rum kökenlilerin hâkimiyeti dikkat çekiciydi. Fakat Yunanistan'ın bağımsızlık çabaları sürecinde Rum kökenli görevlilere güven sarsıldı ve yabancı dil bilen Türk ve Ermeni kökenli görevlilere ihtiyaç hâsıl oldu. Bunu karşılamak üzere 1821'de "Tercüme Odası" adlı kurum oluşturuldu. Bu dönemde Tercüme Odası ve okulların yaygınlaştırılması Fransızcanın öne çıkmasına yol açtı. Yine bu dönemde yurt dışına öğrenci gönderme yaygınlaşmıştır. Devlet, memur ihtiyacını karşılamak üzere medrese dışında okullar kurma yoluna gitmiştir. II. Mahmut Dönemi'nde eğitimle ilgili olarak alınan kararların bir kısmı Tanzimat sonrasına kalmıştır.

II. Mahmut Dönemi'nin dikkat çeken yeniliklerinden biri de 1831'de "Takvim-i Vekayi" adlı gazetesin çıkarılmasıdır. Takvim-i Vekayî, bir resmî gazete olmakla birlikte Batı'daki bilimsel ilerlemelere ve benzeri gelişmelere yer vermesi ve nispeten anlaşılabilir bir dil ile yazılması bakımından önemlidir. Genç kuşakların yetişmesinde belirgin olmasa da bir etkisi olduğu tartışılmaz. Bu gazeteden sonra pek çok özel gazete devreye girmiş ve toplumsal değişim sürecinde önemli bir yere sahip olmuştur. (Gazeteler ayrıca incelenecektir.)

XIX. yüzyıldaki bu yenilikçi hareketlerin en dikkat çekici olanı 1839'da ilan edilen Tanzimat Fermanı'dır. Hariciye Nazırı (Dışişleri Bakanı) Mustafa Reşit Paşa tarafından Gülhane Parkı'nda okunmuş olmasına atfen "Gülhane Hatt-ı Hümayunu" diye adlandırılan bu ferman aslında getirdiği yeniliklerden çok Osmanlı'nın artık Batı medeniyeti dairesine girişinin resmî ağızdan ilanı olması bakımından önemlidir. Bu ferman bir tür "mâlumun ilâmı" olarak da görülebilir. 1856'da ise Islahat Fermanı ile yenilikçi anlayış sürdürülmeye çalışılmıştır.

Tanzimat Fermanı ile padişahın yetkileri sınırlandırılmış, devlet ile fert arasındaki ilişki yeniden düzenlenmiş, keyfi yönetim anlayışı sona erdirilmiş, askerlik, vergi, idari yapı yeniden düzenlenmiştir. Vilayetlerde birer matbaa kurulması yolunda girişimde bulunulmuştur.

Askerlikle ilgili önemli yenilikler yine bu dönemde yapılmıştır. Tanzimat dönemi ekonomik açıdan da ciddi değişikliklerin yaşandığı bir dönem olmuş, "kâime" adlı kâğıt para bu dönemde piyasaya sürülmüştür. Bankalar bu dönemde kurulmuştur. Fakat bu dönemin ekonomik hamleleri başarılı değildir çünkü yine bu dönemde devlet aşırı borçlanmıştır ve 1881'de "Duyûn-ı Umûmiyye" kurulmuştur. Duyûn-ı Umûmiyye, İngiltere ve Fransa'nın Osmanlı'daki alacaklarını tahsil etmek için oluşturulan bir yapıdır.

Bu dönemde eğitim alanında önemli adımlar atılmıştır. 1846'da "Maarif Nezâreti" yani Eğitim Bakanlığı kurulmuştur. Bu dönemde ortaokul düzeyindeki "rüştiye"ler yaygınlaştırılmış ve kızlar için de okul açılmıştır. Lise düzeyinde "idâdî"ler açılmıştır. Mekteb-i Sultânî, Dârüşşafaka gibi özel okullar bu dönemde devreye girmiştir. Ayrıca kamu görevlisi yetiştirmek amacıyla Mekteb-i Mülkiye (Siyasal Bilgiler Fakültesi), öğretmen yetiştirmek için Dârü'l Muallimîn (erkek öğretmen okulu), Dârü'l Muallimât (kız öğretmen okulu) ve Dârü'l Fünûn (üniversite) kurulmuştur. Batı'daki "bilim akademisi"ne karşılık olabilecek bir kurum olarak "Encümen-i Dâniş" bu dönemde çalışmaya başlamıştır. Bu kurum aynı zamanda üniversitelere ders kitabı hazırlamakla görevlendirilmiştir. Bu dönemde pozitif bilimlere ve modern eğitime bir yöneliş dikkat çeker ama bu eski anlayıştan tamamen uzaklaşıldığı şeklinde algılanmamalıdır. Aslında bir sentez gayreti dikkat çeker. Yani "eskinin yanında yeni" şeklinde açıklanabilecek bir anlayış söz konusudur.

ÖSYM Çözüm Soru

Yenileşme döneminde, medreselerin yanında kurulan modern üniversitelerde okutulacak derslerin kitaplarını hazırlamak üzere oluşturulan kurum aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Encümen-i Daniş
- B) Maarif-i Umumiyye Nezareti
- C) Encümen-i Şuara
- D) Darü'l-Maarif
- E) Darü'l-Muallimat

Çözüm

Özellikleri verilen kurum Encümen-i Dâniş'tir. Fransız Akademisi örnek alınarak Mustafa Reşit Paşa tarafından kurulmuştur. Amaç ilerde kurulacak olan üniversitede (darülfünûn) okutulmak üzere Arapça, Farsça ve Batı dillerinde yazılmış eserleri tercüme etmek, Türkçede değişik fenlere ait ihtiyaç duyulan eserlerin sayısını artırmak, Türk dilinin gelişmesine hizmet etmektir.

Cevap A

Tanzimat Dönemi aynı zamanda gizli veya açık pek çok örgütün de kurulduğu bir dönemdir. İçinde pek çok edebiyatçının da bulunduğu "Genç Osmanlılar" cemiyeti de bunlardan biridir. Genç Osmanlılar, anayasal bir yönetim istiyordu. Bu nedenle Abdülaziz'in tahttan inmesini, yerine önce V. Murat'ın sonra ise II. Abdülhamit'in tahta geçmesini sağladılar.

II. Abdülhamit 1876'da meşrutiyet ilan etti ama kısa bir süre sonra meşhur 93 Harb'i'ni (1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı) bahane ederek meşrutiyeti yani anayasal düzeni rafa kaldırıp meclisi kapattı. II. Abdülhamit Dönemi, devletin çöküşüne engel olma çabalarıyla geçti. Bu çaba "istibdat" diye anılan baskı ve sansür dönemini de yanında getirdi. Durumdan şikâyetçi olan aydınlar, daha sonra bir dönem iktidara da gelecek olan "İttihat ve Terakki Cemiyeti"ni kurdu. Bu cemiyet II. Abdülhamit yönetimine karşı mücadeleye girişti. Devletin ve toplumun enerjisi iç çekişmelerde harcanmaya başladı. 1908'de II. Meşrutiyet ilan edildi ve "istibdat" dönemi sona erdi. Aslında II. Meşrutiyet, "Tanzimat" Dönemi'nin siyaseten sona ermesidir.

Genel bir değerlendirme yapmak gerekirse Tanzimat Dönemi, siyaseten 1908'de Meşrutiyetin ilanına kadar süregelen yenileşme döneminin adıdır ve bu dönem askerlikten idari yapıya, ekonomiden sosyal ve kültürel alanlara kadar pek çok yeniliğin gerçekleştiği bir değişim dönemidir. Türklerin "Batılılaşma" macerasının önemli bir safhasıdır.

II. Meşrutiyet sonrasında Balkanlar büyük bir kargaşaya girdi. Balkanlı kavimlerin bağımsızlık çabaları, savaşlar, göçler ve hemen arkasından gelen I. Dünya Savaşı Osmanlı devletinin çöküşüne neden olmuştur.

Bu bozgun dönemi bir yandan da bazı fikir hareketlerinin ortaya çıkışını sağlamıştır. **Osmanlıcılık, İslamcılık, Türkçülük, Batıcılık** gibi fikirler bu dönemde yoğun biçimde tartışılan konulardır. Bu fikirler birer kurtuluş reçetesi olarak görülmekteydi.

Cumhuriyetin kurulmasından sonra da Mustafa Kemal Atatürk, hedef olarak "muassır medeniyet seviyesi"ni belirlemiştir. Yani "çağdaş uygarlık düzeyine çıkma hedefi" aslında Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne kalan en önemli mirastır. Cumhuriyetin ilk yıllarında atılan bütün yenilikçi adımlar ve oluşturulan kurumlar bu hedefi gerçekleştirmeye yöneliktir.

Sonraki dönemde II. Dünya Savaşı -doğrudan katılmasak da- bizi derinden etkilemiştir. Özellikle soğuk savaş yıllarındaki kutuplaşma, ideolojiler, sanayileşme, köyden kente göç, kadın, eğitim, toplumsal değişimler, ileri teknolojinin sonuçları gibi olgular edebiyatımızda etkili olmuştur.

Yeni Türk Edebiyatının Kaynakları

Yeni Türk edebiyatının oluşum süreci, yukarıda özetlenen tarihî sürece paralel ve hatta bu süreçle birlikte gerçekleşmiştir. Dolayısıyla edebiyat ve siyaset, edebiyat ve sosyokültürel yapı, edebiyat ve sosyal psikoloji bu dönemde iç içedir. İç içe olan unsurlar arasında eski ile yeniyi de saymak gerekir. Bu bağlamda yenileşme dönemi edebiyatımızın edebî kökleri bir yandan divan edebiyatına ve halk edebiyatına dayanırken bir yandan da Batı edebiyatına dayanmaktadır. Başka bir deyişle Batı tarzı bir edebiyatı hedefleyen yeni Türk edebiyatı, divan edebiyatından ve halk edebiyatından beslenmeyi sürdürmüştür.

Divan Edebiyatı ile Yeni Türk Edebiyatı Arasındaki İlişki

Divan edebiyatı, yüzyıllarca devam eden bir edebî alışkanlıklar bütünü oluşturmıştır. Değişimin çok az yaşandığı divan edebiyatı, XVII. yüzyıldan başlayarak aslında bir yılgınlık, bıkkınlık sinyali vermeye başlamıştır. En çarpıcı örneğini Nâbî'de "Efsâne-i Mecnûn u Leylâ'dan usandık" mısrasıyla gördüğümüz bu bıkkınlık, edebiyatta bir çözümme işareti olarak değerlendirilebilir. XVIII. yüzyıla gelindiğinde divan şiirinin mazmunlar sisteminin yozlaşmaya başladığını, şiirin ana konusu olan "sevgili"nin artık eski erilemez, efsanevi, saygın konumundan erişilebilir, sıradan ve parodileştirilebilir bir varlık hâline geldiğini görüyoruz.

Divan edebiyatı sınırlı hayal dünyası, durgun dil yapısı ve değişmeyen estetik anlayışı ile hayli yıpranmıştı. Ama bu yapıya rağmen divan edebiyatını kolayca bir kenara bırakmak mümkün değildi. XIX. yüzyılda bir tür "eskiyle yeni arasında git gel" yaşanmaktaydı. Divan edebiyatına yeniden bir canlılık kazandırmak düşüncesiyle oluşan "**Encümen-i Şuarâ**"nın içinde kısa süre sonra yenilikçi olarak anılacak Namık Kemal ve Ziya Paşa'nın da bulunması bu durumun göstergesidir.

Şinasi'nin öncülüğünde gelişen yeni şiir anlayışı, öncelikle Namık Kemal üzerinde etkili olmuştur. Bu dönem sanatkarları yeni tarzda edebiyat kurma anlayışının önündeki, en büyük engel olarak divan edebiyatını görmüşlerdir ve buna bağlı olarak da eleştirilerini divan şiiri-ne yöneltmişlerdir.

Eski edebiyata yönelik eleştiri yazılarının başında Ziya Paşa'nın "Şiir ve İnşâ" adlı makalesi, Namık Kemal'in "Tahrib-i Harabat, Takip, Celalettin Harzemşah Mukaddimesi, Bahar-ı Dâniş Mukaddimesi" sayılabilir. Bu eleştiri yazılarından hareketle Namık Kemal'in eski şiire yönelik itirazları şu şekilde özetlenebilir:

- ✓ Taklitçi olmak (İran edebiyatının taklidi olarak görüyor.)
- ✓ Toplumsal fayda sağlamamak (Dar bir çevreye hitap ettiğini düşünüyor.)
- ✓ Ahlakî kaygı taşımamak (Bazen müstehcenliğe kaydığını düşünüyor.)
- ✓ Abartılı hayal dünyasına sahip olmak (Doğallıktan ve akıldan uzaklaşmak olarak görüyor.)

Namık Kemal, bu eleştirilerini izah edebilmek adına karikatürize edilmiş anlatımlara yönelir. Örneğin "sevgili" anlayışını estetik açıdan eleştirir; divan edebiyatındaki sevgilinin ucube bir görünüme sahip olduğunu anlatır.

Yenileşme döneminde şiirde daha zor yol alınırken nesir sahasında yenilikler çok daha kolay gerçekleşmiştir. Çünkü divan şiir geleneği oldukça köklüdür. **Divan şiiri yüzlerce yıl "yeninin değil seçkin, az, eşsiz olanın arayışı" şeklinde cereyan etmiştir. Bunu yıkmak kolay olmamış ve dolayısıyla ilk yenilikler bu anlayışın yaygınlaştırılması şeklinde kendini göstermiştir.** Nesirde ise alan zaten boştur. Buna bağlı olarak daha rahat bir hareket imkânı vardır. Bizde roman, öykü, tiyatro türünde klasikleşmiş eserler olmadığı için yeni türlerin gelmesi ve yerleşmesi daha tartışmasız gerçekleşir.

Eski-yeni tartışması sonraki dönemin de ana konularından biri olmaya devam eder. Recâizâde Mahmut Ekrem, eski şiirin soyut estetik anlayışını eleştirir ve Batı'nın somut, insana ve doğaya dayanan estetik anlayışını öne çıkarır. "Zemzeme III" ön sözünde ve "Takdir-i Elhan" adlı yazısında görüşlerini açıklayan Recâizâde, "Tahmî-i Edebiyat" adlı kitabında eski belâgat anlayışına yer verdiği gibi Batı tarzı estetik kavramlara da yer verir. Recâizâde Ekrem, eski edebiyatın "Şiir, vezinli kafiye söz"dür." şeklini almış anlayışını da eleştirir ve "Vezinli kafiye her söz şiir değildir ve her şiir de vezinli kafiye olmak zorunda değildir." yaklaşımını ortaya koyar.

Dönemin önemli tartışmalarından biri de kafiye tartışması olur. "Kafiye göze göre mi, kulağa göre mi?" ekseninde devam eden tartışma kişiselleşmiştir. Bu tartışmada eski kafiye anlayışını (göze göre kafiye) savunan Muallim Naci, aslında bir yandan da yenilikçi anlayışa uygun bir nesir örneği olarak "Ömer'in Çocukluğu"nu yazar.

Abdülhak Hamit, teorik tartışmalardan çok uygulamalarıyla Batı tarzı şiiri edebiyatımıza getirmiş ve eski edebiyatı yıkan hamleler yapmıştır. **Edebiyat-ı Cedide sanatkarları yenilikçi hamleleri sürdürmüşler ve bir yandan da kendilerine yönelik eleştirilere kendilerini "Galibiyûn" (Şeyh Galib'i takip edenler) yolundayız, diye savunmuşlardır.**

Sonraki dönemlerde de divan edebiyatına yönelik eleştiriler devam etmiştir. Sanatkarlar aslında kendi kişiliklerini ortaya koyarken hep bir "divan edebiyatıyla hesaplaşma" yolu izlemişlerdir. Öte yandan yenileşmenin başlangıcında daha kuvvetli sonraları giderek azalan biçimde, eski edebiyatın söyleyiş özelliklerinden, alışkanlıklarından yararlanma eğilimi de hep var olmuştur. **Eskiden yararlanma konusunda en önde gelen isim Yahya Kemal olmuştur ve bir tür "neoklasik" tavır ortaya koymuştur.** Zamanla Hisar ve İkinci Yeni şairlerinin de eski edebiyatla ilgilendiği görülür.

Eskiye yıkıp yerine Batı tarzı bir edebiyat oluşturma düşüncesi gelişirken eskinin bazı özelliklerinden yararlanma eğilimi de var olagelmıştır. Başlangıçta eski şekillerle yeni konular şeklinde formüle edilebilecek etkileşim zamanla eskiye özlem, neoklasik tavrılar şeklinde kendini göstermiştir.

Halk Edebiyatı ile Yeni Türk Edebiyatı Arasındaki İlişki

Yenileşmenin başında halk kültürü ve edebiyatı ile temas "dil" bağlamında gündeme gelmiştir. Yeniliği, muasır medeniyeti yayma düşüncesi "halka halk diliyle seslenebilme"ye bağlıdır. Şinasi'den başlayarak bu fikir öne çıkmıştır. Eserlerde halk söyleşinden örnekler yer verme, atasözlerini toparlama ve eserlerde kullanma eğilimleri bunun somut göstergeleridir. Hece vezni kullanma denemeleri yine bu etkileşimin örnekleri arasında gösterilebilir.

İmparatorluğun dağıtma sürecine girmesi, Türklük ile ilgili kavramların öne çıkarılmasını sağlamıştır. "Halka doğru" anlayışı eserlerdeki dili, konuyu, malzemeyi etkileyen bir unsur olmuştur. Millî edebiyatın öncüleri konuşma dilinin yazı dili hâline dönüştürülmesinde başarı sağlamışlardır. Ömer Seyfettin bu adımların atılmasında en etkili isimlerden biri olmuştur. Ziya Gökalp, Rıza Tevfik sonrasında Faruk Nafiz ve Ahmet Kutsi halk edebiyatının malzemesinden yararlanan isimlerden bazılarıdır.

Batı Edebiyatı ile Yeni Türk Edebiyatı Arasındaki İlişki

Yeni Türk edebiyatı, özü itibarıyla Batı'ya yönelmiş bir edebiyattır dolayısıyla yoğun bir örnek alma çabası söz konusudur. Aslında Batı medeniyetiyle yüzyıllar boyu mücadele edip onu hedef tahtasına koyan bir toplum, aynı Batı medeniyetinin üstünlüğünü kabul edip bu kez onu örnek olarak karşısına koymuştur. Bu durum acılı ve problemli bir değişim sürecinin yaşanmasına

yol açmıştır. Başlangıçta içe kapanma (zelotizm) sonrasında ise düşmanın silahıyla silahlanma (herodianizm) şeklinde tepkiler ortaya çıkmıştır.

Batı'da değişimin itici gücü, entelektüel birikim ve olaylardır. Hâlbuki bizdeki değişim otoriteye ve kişilere bağlıdır.

Batı ile olan etkileşim sürecinde aşağıda gruplandırılmış insan unsuru öne çıkmıştır:

- ✓ İmparatorluğun büyük merkezlerinde görev yapan yabancı sefirler (elçiler) ve sefarethaneler
- ✓ Gayrimüslim azınlıklar
- ✓ Levantenler (ticari amaçla imparatorluk topraklarında yaşayan yabancılar)
- ✓ Mülteciler (Avrupalı aristokratlar, Yahudiler, Polonyalılar...)
- ✓ Misyonerler (Hristiyanlık propagandası yapan kişiler ve okulları)
- ✓ Avrupalı sanatkarlar
- ✓ Mühtediler (Hristiyan iken Müslümanlığı seçenler)
- ✓ Avrupa'daki Osmanlı sefirleri ve sefarethaneleri
- ✓ Avrupa kökenli üst rütbeli askerler
- ✓ Yurt dışına gönderilen öğrenciler
- ✓ Sultanlar ve aydın devlet ricali

Çeviriler

Edebiyatımızın yenileşmesi sürecinde çeviriler oldukça önemli bir yere sahiptir. Karşımıza çıkan ilk çeviriler Fransız edebiyatındandır. **Edebiyat çevirileri anlamında ilk örnek Şinasi'nin "Tercüme-i Manzume" adlı eseridir.** Bu eserde Fransız klasik ve romantik şairlerinin çevirileri vardır. **Ethem Pertev Paşa'nın Victor Hugo'dan yaptığı "Tıfl-ı Naîm", Sadullah Paşa'nın Lamartine'den "Göl" adlı şiir çevirileri dönemin kayıtlara geçmiş önemli çevirileridir.**

Nesir alanında ise Yusuf Kamil Paşa'nın Fenelon'dan yaptığı roman çevirisi "Telemaque" ilk örnek olarak görülür. Bu eser Ahmet Vefik Paşa tarafından da çevrilmiştir. Münif Paşa, Victor Hugo'nun daha sonra "Sefiller" adıyla çevrilen eserini "Hikâye-i Mağdurin" adıyla çevirmiştir. Bunlardan sonra pek çok eser Türkçeye çevrilmiştir:

- ✓ Ahmet Lütfi Efendi, "Hikâye-i Robenson" → Daniel Defoe'dan, Robenson Cruzoe
- ✓ Recaizade Mahmut Ekrem, "Atala" → Chateaubriand'dan
- ✓ Âli, "Graziella" → Lamartin'den (Ermeni harfleriyle Türkçe olarak çevrildi.)
- ✓ Teodor Kasap, "Monte Kristo" → Aleksandre Dumas Pere'den
- ✓ Ahmet Mithat Efendi, "Kamelyalı Kadın" → Aleksandre Dumas Fils'ten

Bu öncü çalışmalardan sonra çevirilerde sayı artarak devam edilir.

Felsefe alanındaki ilk çeviri Münif Paşa'nın Voltaire'den tercüme ettiği "**Muhakemat-ı Hikemiyye**"dir. Aynı yüzyıl içinde Fenelon, Descartes ve Rousseau çevirileri gelmiştir.

Çevirilerin devam ettiği bu dönemde Ahmet Mithat Efendi, bizde klasik eserlerin olmadığını bu sebeple Batı klasiklerinin mutlaka çevrilmesi gerektiğini yazar ve yeni bir tartışma başlar. Klasisizm dönemi eserlerinin çevrilmesi konusunda pek çok görüş açıklanır. Ziya Gökalp, "Batı, Rönesans sonrasında kendi klasik eserlerini eski Yunan ve Latin edebiyatına dayandırmıştır." bilgisini ortaya koyar. Hatta bunun bir yansıması olarak Yakup Kadri ve Yahya Kemal'de eski Yunan ve Latin edebiyatına yönelik başlar. Bu eğilim o dönemde "**Nev-Yunanilik**" diye adlandırılmıştır. Cumhuriyet Dönemi'nde ise bu görüşler bir ara devlet politikası hâline gelmiş ve köklerimiz Ege-Anadolu medeniyetlerine dayandırma şeklinde kendini göstermiştir. Hatta "**Mavi Anadolucular**" diye anılan Cevat Şakir Kabaağaçlı (Halikarnas Balıkcısı), Sebahattin Eyüboğlu, Azra Erhat bu etkiyi taşıyan sanatkarlardır.

Tercüme faaliyetleri Batı edebiyatı eserlerini tanıma yanında Batı'daki sanat ve fikir akımlarını yakından öğrenme ve onlardan etkilenme gibi sonuçlar da doğmuştur.

B. YENİ TÜRK EDEBİYATINDA TÜR, ŞEKİL, TEMA VE AHENK UNSURLARI

Şiir

Divan edebiyatı, şiir ağırlıklı bir edebiyat olarak gelişmiştir. Yüzlerce yıl şiirin işlenmiş olması Yenileşme Dönemi sanatkarları açısından bir yandan güçlü bir mirasa sahip olmanın avantajlarını bir yandan kökleşmiş ve işlenmiş bir şiir geleneğini değiştirmenin dezavantajlarını yanında getirmektedir. Buna rağmen Tanzimat'tan başlayarak şiirde köklü değişiklikler dikkat çeker.

- ✓ Şiirde yeni şekiller deneme konusunda Şinasi öncü adımlar atmıştır. Çeviri şiirlerde yeni şekiller denemiştir. Ayrıca klasik tarzdaki şiir şekillerinden kasidelerde "nesib ve girizgâh" bölümlerini kullanmadan doğrudan "medhiye"ye başlamıştır. Bu yolla var olan şiir şekillerinde bir tür "şekil kırma" eğilimi gösterir.
- ✓ Tanzimat Dönemi sanatçıları, aruz vezni yanında hece vezni de kullanmışlardır.
- ✓ Tanzimat Dönemi'nde kafiye anlayışı değişir. Klasik kafiye anlayışından kopma başlar. Daha sonra ise Recaizade Mahmut Ekrem ile Muallim Nâci arasındaki kafiye tartışmasıyla tam bir dönüşüm yaşanır.

- ✓ Şiirin konusu değişir. İnsanın iç dünyası, doğa, hayat şiire konu olur.
- ✓ Önemli bir kısmı Batı kökenli yeni kavramlar şiirde ele alınır. Bunlar, siyasi ve sosyal içerikli kavramlardır: "adalet, eşitlik, vatan, hürriyet, medeniyet, reis-i cumhur, varlık-yokluk, hak..."

Ne efsunkâr imişsin ah ey **dîdâr-ı hürriyet** (N. Kemal)

Dönersem kahbeyim **millet** yolunda bir azimetten (N. Kemal)

- ✓ Şiirde tema, sanatkâra göre değişkenlik gösterir. Örneğin Şinasi'de klasisizm, N. Kemal'de romantizm dikkat çekerken Ziya Paşa felsefi şiire yönelir.
- ✓ Şiir dilinde sadeleşme düşüncesi olmasına rağmen bu tam olarak gerçekleştirilemez. I. kuşak sanatkarları bu konuda gayret etmişlerdir.

Şiir Şekilleri

Şiir şekli ifadesi, şiirdeki mısra sayısı, mısraların öbeklenme şekli gibi unsurlara dayanır. Şiir şekilleri eski edebiyatta oldukça kesin biçimde belirlenmiştir. Şair bu kuralları asla esnetmeden "söz ipliğine inciler dizmek" zorunda olan kişidir. Yenileşme Dönemi'nde ise eski şekiller kullanılmış, eski şekiller değiştirilmiş ya da tamamen yeni şekiller kullanılmıştır.

- ✓ Divan edebiyatı şiir şekilleri Tanzimat şairlerinden sonra büyük ölçüde terk edilmekle birlikte Cumhuriyet Dönemi'nde bazı şairler tarafından zaman zaman kullanılmıştır.
- ✓ Halk şiirine ait bazı nazım şekilleri II. Meşrutiyet sonrası milliyetçilik akımının etkisiyle edebiyatta kullanıma girmiştir. Hece vezni, sade dil ve halk edebiyatı şiir şekilleri kentli şairler tarafından da zaman içinde kullanılır hâle geldi.

Batı kaynaklı şiir şekilleri Tanzimat'tan sonra kullanılmaya başlamıştır. Bunlar:

- **İkilikler (Couplet):** Mesneviye benzer. Kafiyesi mesnevi gibi olan beyitlerle yazılır ancak mesneviden önemli bir farkı vardır. Mesnevide her beyit bağımsız bir cümle şeklindedir. Bu şiirde ise anlam beyitlere yayılır. Mehmet Akif'in şiirlerinde görülür.
- **Üçlükler:** Üç mısralık bentler hâlinde yazılan şiirlerdir. Birkaç türü vardır. Bunlar, "vilanel", "terner" ve "terzarima"dır. En bilineni terzarimadır. Dante'nin "İlahi Komedyası" adlı eseri terzarima şeklindedir. Bu şiir şeklinin kafiye düzeni "aba, bcb, cdc, ded, efe... f" şeklindedir ve sınırsız bentle yazılır. Uzun konuların anlatımına uygun bir şiir şeklidir.

Kelebek

Mavi bir gölge uçtu pencereden
Baktım: Âvâre bir küçük kelebek;
Yaramaz geldi kim bilir nereden?

Belli yorgundu; bir veremli çiçek
Gibi serpildi lambanın yanına;
Bir duman uçtu, gitti titriyerek...
Anladım kıydı yavrucağ canına.
Söyle ey mavi gölge, söyle eğer
Bir ölümden de çok fenaysa bana,
Şu karanlık, şu kimsesiz geceler.

(Ali Canip Yöntem)

- **Dörtlükler:** Dönder mısralık bentlerden oluşan ve genellikle çapraz kafiye düzeninde yazılan şiir şekilleridir. Bazıları sarma kafiye düzeninde yazılır. Abdülhak Hamit, Cenap Şahabettin gibi sanatkarlar bu şiir şekillerini kullanmışlardır.

Geçmiş Yaz

Rüya gibi bir yazdı. Yarattın hevesinle,
Her ânını, her rengini, her şîrini hazdan
Hâlâ doludur bahçeler en tatlı sesinle!
Bir gün, bir uzak hatıra özlersen o yazdan.

Körfezdeki dalgın suya bir bak, göreceksin:
Geçmiş gecelerden biri durmakta derinde;
Mehtâb... iri güller... ve senin en güzel aksın...
Velhâsıl o rüya duruyor yerli yerinde!

(Yahya Kemal Beyatlı)

- **Sekizlikler:** Ottovarima adıyla da bilinir. Orta Çağ İtalyan edebiyatında doğmuştur. Kafiye düzeni abababcc şeklindedir. Türk edebiyatında ilk olarak Ethem Pertev Paşa tarafından V. Hugo'dan çevrilen "Tıfı-ı Nâim"de kullanılmıştır.

MAKBER'den

Makber mi, nedir şu gördüğüm yer?
Yâ böyle revâ mı câ-yı dil-ber?
Bir tecrübedir bu, hiledir bu;
Yok, mahvıma bir vesîledir bu.
Bak bak ne değişmiş ol semenber?
Gül çehresi, bak, ne yolda muğber?
Nefrin, bu siyâh bahta nefrin,
Feryâd bu hâle tâ-be-maşher.

Gitti nazarımdan, âh gitti,
Bî-maksad u bî-günâh gitti.
Her ferd cihanda birdir ammâ,
Bir tâne değildir öyle, hâşâ.
Bir tâne idi o mâh, gitti,
Aylarca olup tebâh, gitti.
Görsem yeridir seni karanlık,
Nûrum benim ey lâh, gitti!

(Abdulhak Hamit)

- **Sone:** İki dörtlük iki üçlükten oluşan bu nazım şekli İtalyan edebiyatında doğmuştur. 7+7, 6+6, 5+5 gibi vezinlerle yazılır.

Sonelerde anlam, bentler arasında geçiş yapmaz. Fransız edebiyatında da yoğun kullanılmıştır. Türk edebiyatında sone şiir şeklini ilk kullanan şair Süleyman Nesip'tir. Sonrasında Edebiyat-ı Cedide ve Cumhuriyet Dönemi şairleri tarafından kullanılmıştır.

Makdem-i Yâr

Pervâne-i zerrîn gibi her zühre-i zerrîn
Titrerdi zümürü-d-geh-i lerzân-ı cemende,
Çağlardı leb-i sîm-i hıyâbân-ı semende
Bir çeşme-i billûr ile bir cûy-i bilûrîn.

Düşmüdü siyah berg-i şebe şeb-nem-i sîmin
Şeb-nem gibi titrerdi kamer leyl üzerinde...
Bir şeb-pere-i huftu bir âhû-yı çerende
Vermişti bu nûzhet-gehe bir vahşet-i nermîn.

Âhû ile şeb-perre vü evrâk ile ezhâr
Nâ-gâh fısıldaştı leb-i âb-ı revânda
Zîrâ şu perî-hâneye karşı bu evânda
Ey dürr-i yetim-i sadef-i şefkatim, ey yâr,
Sen bir meh-i ziruh gibi yükseliyordun,
Muzlim korunun zıllı içinden geliyordun.

(Cenap Şahabettin)

- **Balad:** "Halk türküsü, şarkı güftesi" anlamına gelen bu şiir şekli dört bentten oluşur. Bentlerdeki mısra sayısı ilk dizedeki hece sayısına denktir. Son bent ise "yarım bent" şeklinde oluşur. Örneğin ilk dize sekiz heceli ise üç bent sekiz dizeli son bent dört dizeli olur. İlk bent on heceli ise ilk üç bent onar dizeli son bent ise beş dizeli olur. Fransız edebiyatında 14. yüzyılda görülmeye başlanan bu şiir şekli Türk edebiyatında pek ilgi görmemiştir.

- **Serbest Müstezat:** Edebiyat-ı Cedide ve Fecr-i Âtî Dönemi'nde kullanılmıştır. Divan şiirindeki müstezat şeklinin değiştirilmesiyle elde edilmiştir. Uzun ve kısa mısralardan oluşur. Aruzla yazılmıştır. Kısa mısraların vezni uzunların vezninden alınan parçalarından oluşur. Tam anlamıyla serbest şiire geçişte bir tür ara form olarak kullanılmıştır.

Kış

Yine kış,
Yine şems-i mesâda, ah o bakış,
Yine yollarda serseri dolaşan
Aşiyânsız tuyor-ı pür-nâliş
Tehi kalan ovalar
Sükût eder sanılır mevsimin gumûmuyla
Harab olan sarı yollarda kalmamış ne gelen,
Ne giden,
Şimdi yalnız kavafil-i evrâk
Mütemadî sürüklenir bir uzak
Ufk-ı pür-ıztırab u nermide. Yine kış, yine kış
Bütün emelleri bir ağlayan duman sarmış

(Ahmet Hâşim)

Şiirde Ses ve Ahenk Öğeleri**Vezin**

Şiirde hecelerin sayısına ya da uzun ve kısa oluşuna dayanan ölçüye vezin denir. Yeni Türk edebiyatında aruz ve hece vezni kullanılmıştır. Bu iki vezin dışında giderek yaygınlaşan biçimde serbest şiire yöneliş vardır.

Tanzimat kuşağı şiirde şekil unsurlarını değiştirmekten çok içerik değişikliğine ağırlık vermiştir. Bu kuşakta şekil unsurları bakımından serbest davranan şair Abdülhak Hamit'tir. Kendisi aruz kalıpları uydurmuştur. Servet-i Fünun Dönemi'nde ise konu ile vezin arasında ilişki kurma eğilimleri dikkat çeker.

Hece vezni divan şairleri tarafından pek kullanılmayan bir vezindir. Gerçi Nedim gibi birçok şair hece ile şiir yazmıştır ama genel eğilim aruzdan yanadır. Yeni Türk edebiyatında ise Âkif Paşa'nın torunu için yazdığı mersiye hece iledir. Ziya Paşa, "Şiir ve İnşa" da halk şiirini "bizim has şiirimiz" diye takdim etmiştir. Namık Kemal bazı eserlerinde hece kullanmıştır. Abdülhak Hamit, "Nestere" adlı manzum tiyatrosunu hece ile kaleme almıştır. Tevfik Fikret, "Şermin" adlı eserini hece ile yazmıştır. Yeni Türk edebiyatında hece ile şiir yazan ilk aydın şair Mehmet Emin'dir. Arkasından Rıza Tevfik hece kullanır. II. Meşrutiyet sonrasında ise Ziya Gökalp ve onu takip eden Beş Hececiler gelir. Cumhuriyet Dönemi'nde, Necip Fazıl, Ahmet Muhip, Ahmet Kutsi gibi şairler heceyle yola devam ederler.

Vezinsiz şiir konusu edebiyatımızda ilk olarak 1896'da Nurettin Ferruh isimli bir şair tarafından gündeme getirilmiş ve çok tepki çekmiştir.

Ahmet Hâşim'in "Yollar" ve "O Belde" isimli şiirleri serbest şiire geçişte önemlidir. Serbest şiire geçişte Nazım Hikmet'in Mayakovski'den çevirileri de etkili olmuştur. Şairi kısıtlayan bir unsur olarak görülen vezin modern Türk şiirinde terk edilmiştir.

Kafiye

Dize sonundaki ses benzerliklerine dayanan kafiye bir açıdan da şairi sınırlayan ahenk unsuru olarak görülebilir. Divan edebiyatında harflerin yazılışına dayanan kafiye anlayışı yeni Türk şiirinde sese dayanan bir anlayışa dönüşmüştür. Yeni Türk şiirinde tek sesin benzerliğine dayanan **yarım kafiye**, iki sesin benzerliğine dayanan **tam kafiye**, ikiden fazla sesin benzerliğine dayanan **zengin kafiye** ve yazılışı aynı, anlamı farklı sözcüklerle yapılan cinaslı kafiyeler öne çıkmıştır. Redif ise yeni Türk şiirinde zaman zaman kullanılmakla birlikte önemini yitirmiştir. Ünsüzlerin tekrarına dayanan aliterasyon ve ünlü tekrarına dayanan asonanslar zaman zaman kullanılmıştır.

ÖABT Çıkış Soru

Redif, dize sonlarında kafiye den sonra gelen ve aynı görevdeki seslerin tekrarlanmasıdır.

Aşağıdakilerin hangisi buna örnek oluşturmaz?

- A) Savrulmada gül şimdi havâda
Gün doğmada bir başka ziyâda
B) Şu batan günün akşamlarında
Nice gül soldu boşanlarında
C) Kandilli yüzerken uykularda
Mehtâbı sürükledik sularda
D) Garîbim nâmıma Kerem diyorlar
Asîr'mı el almış, harem diyorlar
E) Kefensiz bir cenâze, çirliçiplak, ortada...
Garanti yok sen gibi bir fâniye sigortada!

Çözüm

- A seçeneğinde,
__ havâ - da
__ ziyâ - da
"â" kafiye, "da" rediftir. Redif, kafiye den sonra gelmiştir.
C seçeneğinde,
__ uyku - larda
__ su - larda
"u" kafiye, "larda" rediftir. Redif, kafiye den sonra gelmiştir.
D seçeneğinde,
__ Kerem diyorlar
__ harem diyorlar" rediftir. Redif, kafiye den sonra gelmiştir.
B seçeneğinde,
__ akşam - larında
__ bostan - larında
"larında" rediftir. Ancak kafiye olmadan redif kullanılmıştır.
E seçeneğinde,
__ orta - da
__ sigorta - da
"orta" kafiye, "da" rediftir. Redif, kafiye den sonra gelmiştir.

Cevap B

Hikâye ve Roman

Roman, olayların ya da durumların mantıksal, duygusal ve sanatsal ilişkiler göz önünde tutularak anlatıldığı nesir türüdür. Roman, öyküden farklı olarak daha kapsamlı olaylar zincirini ele alır.

Roman, üslup özelliklerine göre ya da konusuna göre sınıflandırılabilir.

Üslup özelliklerine göre roman romantik, realistik, estetik, izlenimci, dışavurumcu ve yeni roman diye sınıflandırılır. Konusu bakımından ise tarihî, psikolojik, duygusal, polisiye, fantastik gibi türlere ayrılabilir. Ayrıca bunların dışında çizgi romanlar da yazılmıştır. **Türk edebiyatında roman, Tanzimat'la birlikte görülmeye başlar. Önceki dönemde uzun olayların anlatımında roman yerine mesneviler tercih edilmiştir.**

Öykü, yalnızca bir olayın ya da durumun ele alındığı anlatı türüdür. Romanla öykü arasındaki fark öykünün bir olaya yoğunlaşması romanın ise olaylar zincirini ele almasına dayanır. Öykü türünün geçmişi çok eskiye dayanmakla birlikte modern zamanlarda gelişmiştir ve öykü, iki ana kulvarda yoluna devam etmiştir.

Birincisi olayın öne çıktığı ve giriş, gelişme, sonuç kurgusuna sahip olan Maupassant türüdür. Olay öyküsü de denen bu türün Türk edebiyatındaki en önemli temsilcileri Ömer Seyfettin, Refik Halit Karay gibi isimlerdir. İkinci öykü türü ise daha çok durumun anlatıldığı ve önemli bir olaya, entrikaya dayanmayan Çehov türü öyküdür. Durum ya da kesit öyküsü de denen bu türün Türk edebiyatındaki önemli temsilcileri Memduh Şevket Esendal ve Saîd Faik'tir.

Tanzimat ve Servet-i Fünûn Dönemi'nde "hikâye" sözü hem romanı hem öyküyü karşılayacak biçimde kullanılmıştır. Hatta Halit Ziya "Hikâye" adlı makalesinde romantizm ve realizm karşılaştırması yapar ve aslında roman bakımından bunları ele alır.

Meramını şiirle anlatmaya alışmış bir toplum için hikâye ve roman oldukça yeni bir türdür. Çünkü şiir kurallara, süslemeye dayanır. Bu anlatı türleri ise insan, çevre ve olay ilişkisine dayanan daha komplike eserler olmak zorundadır. Türk sanatkarları 1870'ten itibaren bu türleri algılamaya ve üretmeye başlamışlardır. Fakat bu tarihten önce bazı geçiş dönemi eserlerinden bahsetmek gerekir. Bu eserler giderek daha ustaca yazılmıştır. Bunlar roman türünün müjdecisidir:

- ✓ **Muhayyelât-ı Aziz Efendi**, 1796'da yayımlanmıştır. Girişli Aziz Efendi'ye aittir. Binbir Gece Masalları'ndan ve bazı başka kaynaklardan yararlanılarak yazılmıştır.

- ✓ **Müsameretnâme**, Emin Nihat tarafından yazılmıştır. 1870'ten itibaren bölümler hâlinde yayımlanmıştır. Binbir Gece Masalları ve Decameron'u çağırıştır.
- ✓ **Kıssadan Hisse**, 1870'te Ahmet Mithat Efendi tarafından yayımlanmıştır. Bir kısmı yerli hikâye, bir kısmı ise Aisopos ve Fenelon'dan çeviri hikâyelerden oluşur.
- ✓ **Letaif-i Rivâyat**, 1870'te Ahmet Mithat Efendi tarafından yayımlanmıştır. Batı tarzı hikâyenin ilk örneği olarak kabul edilen bu eserde 28 hikâye vardır.
- ✓ **Akabi Hikâyesi**, Vartan Paşa tarafından yazıldı.
- ✓ **Temaşa-i Dünya**, Evangelios tarafından yazıldı.
- ✓ **Taaşuk-ı Talat ve Fitnat**, Şemsettin Sami tarafından yazılmış ve 1872'de yayımlanmıştır. Türk edebiyatının ilk romanı olarak kabul edilir. Ancak bu eserin edebî değeri tartışma konusu edilmiştir. Gönülsüz evlilik konusu işlenir.
- ✓ **İntibah**, Namık Kemal tarafından yazılmıştır. 1876'da yayımlanmıştır. Türk edebiyatının edebî değer taşıyan ilk romanı olarak görülür.
- ✓ **Felâhî Bey'le Râkım Efendi**, 1876'da yayımlanmıştır. Ahmet Mithat Efendi tarafından yazılmıştır. Yanlış Batılılaşma konusu ele alınır.
- ✓ **Cezmi**, Namık Kemal tarafından yazılıp 1880'de yayımlanmıştır. Türk edebiyatında tarih konulu ilk romandır.
- ✓ **Araba Sevdası**, 1885'te yayımlanmıştır. Recaizâde Mahmut Ekrem tarafından yazılmıştır. Realist ilk Türk romanıdır. Bu romanda "iç konuşma", "bilinç akışı" gibi teknikler de ilk defa kullanılmıştır. Mirasyedi bir gencin hikâyesi anlatılır.
- ✓ **Sergüzeşt**, 1888'de yayımlanmıştır. Samipaşazâde Sezâi tarafından yazıldı. Kölelik-cariyelik konusunun işlendiği eser, insan-mekân ilişkisini başarılı biçimde oluşturmuştur.
- ✓ **Karabîbik**, Nabizâde Nazım tarafından yazılmış ve 1890'da yayımlanmıştır. Köy konusunu ele alan ilk Türk romanıdır.
- ✓ **Zehra**, Nabizâde Nazım tarafından yazılmış ve 1896'da Servet-i Fünûn'da yayımlanmıştır.

Makale

Bilimsel bir konuda yazılan ve bir fikri kanıtlamaya yönelik olan nesir türüdür. Makale nesnel olmak durumundadır, bilimsellik bunu gerekli kılar. Bunun bir yansıması olarak da konunun ele alınışında kanıtlayıcı bir yöntem tercih edilir. Makalelerde üslup açık ve anlaşılır olmak durumundadır. Makale, gazeteye bağlı olarak gelişmiş bir türdür. Bundan kaynaklanan bir biçimde diğer gaze-

te yazılarıyla karışmış ve gazetelerdeki köşe yazısı gibi değerlendirilmiştir. Ancak bu durum makalenin bilimsel ağırlıklı olduğu gerçeğini değiştirmez.

Deneme

Yazarın herhangi bir konuda kişisel görüşlerini ve duygularını anlattığı yazı türüdür. Deneme yazarı, ele aldığı konuyu kesin sonuçlara bağlamadan ve kanıtlama kaygısı taşımadan yazar. Deneme ile makale arasındaki en önemli fark denemenin öznel oluşuna dayanır. Öznelilik hem konuların ele alınışında hem de dilin kullanımı ve üslup bakımından öne çıkar.

Fıkra

Yazarın genellikle güncel konularda derine inmeden yazdığı gazete yazılarına fıkra denir. Fıkralarda kanıtlama eğilimi yoktur.

Yazar serbestçe fikirlerini açıklar. Köşe yazısı da denen bu türün denemeden farkı güncel bağli olmasıdır. Makaleden farkı ise bilimsel nitelik taşımasıdır.

Eleştiri

Bir fikir ya da sanat eserinin başarılı ya da başarısız yanlarının ele alınıp değerlendirildiği yazı türüdür. Eleştiri aslında okuyucuya rehberlik eden bir türdür. Tenkit de denen bu tür, izlenimsel eleştiri ya da nesnel eleştiri şeklinde sınıflandırılır. Eserin okuyucu üzerinde bıraktığı etkiden hareketle yapılan eleştiri izlenimsel; eserin yapı, üslup, içerik gibi unsurlarından hareketle yapılan eleştiri ise nesnel eleştiri olarak adlandırılır. Eleştiri konusunda daha detaylı sınıflandırmalar da vardır.

Edebiyatın Yayımlanma Şekilleri

Yenileşme döneminde edebiyatın ne olduğu ve ne olması gerektiği konusu tartışmaya açılmıştır. Bu dönemde bazı teorik eserlerin yanında tartışmaya dayalı bir eleştiri anlayışı da gelişmiştir.

İlk tartışma bazı Arapça tamlamaların nasıl yazılacağı konusundan çıkmış ve Tasvir-i Efkâr ile Ruzname-i Caride-i Havadis arasında yaşanmıştır. Tasvir-i Efkâr yazarı Şinasi, Fatin Tezkiresi konusunda yazdığı yazıda "edebiyat tarihi" nedir meselesine de değinmiş ve abartılardan arındırma meselesini gündeme getirmiştir.

Eleştiri konusunda dikkat çekici isim Namık Kemal'dir. Türk edebiyatının ilk eleştirmeni olarak kabul edilebilir. Onun "Lisan-ı Osmanî'nin Edebiyatı Hakkında Mülâhazatı Şâmilidir" başlıklı yazısı hem eski edebiyat eleştirisi hem de yeni edebiyata yönelik tavsiyeleri bakımından önemlidir. Bunun dışında Namık Kemal, Tahrib-i Harabat, Takip, Bahar-ı Daniş Mukaddimesi, Mukaddime-i Celal, İntibah Mukaddimesi, İrfan Paşaya Mektup, Renan Müdafaaanamesi gibi eserlerle eleştiri sahasında öncü olmuştur.

Ziya Paşa'nın Şiir ve İnşa makalesi, Harabat mukaddimesi eleştiri bağlamında değerlendirilebilir.

Ahmet Mithat Efendi'nin "Dekadanlık" tartışması bu alanda zikredilebilir.

Recaizâde Mahmut Ekrem, Talim-i Edebiyat ile edebiyat teorileri alanında önemli bir boşluğu doldurmuştur. "Zemzeme III" ve "Takdir-i Elhan" eleştiri alanında değerlendirilecek eserlerdendir.

Mizancı Murat, Beşir Fuat gibi isimler de eleştiri sahasında eserler vermiş, özellikle Beşir Fuat, Batı edebiyatının tanınmasına katkı sağlamıştır.

Muallim Nâci, "İstilaht-ı Edebiyye" ile edebiyat bilgileri alanında katkı sağlamış ve ayrıca meşhur kafiye kavgasında, Zemzeme-Demdeme tartışmasında önemli bir rol üstlenmiştir.

Anı

Bir kişinin hayatından bazı kesitleri anlattığı yazın türüdür. Anılarda yazar kendi hayatında önem taşıyan olaylara ve izlenimlerine yer verir. Anılar edebî değerlerinin yanında politik değer de ifade edebilir. Türk edebiyatında Tonyukuk Kitabesi'nden başlayarak anı türünün örneklerine rastlanır. Babürnâme anı türünün bir başka örneğidir.

Günlük

Yaşananların günü gününe not edilmesiyle oluşturulmuş yazılara günlük ya da günce denir. Günlük kapsamındaki eserlere ruznâme adı da verilmiştir. Günlükler tarih araştırmacıları bakımından belge niteliği taşıyabilir.

Biyografi

Bir kişinin hayatının anlatıldığı yazılara denir. Bir kişinin kendi hayatını anlattığı yazılara ise **otobiyografi** denir. Türk edebiyatında tezkireler, biyografik eserler olarak görülür. Ayrıca âlim şahısları, tarikat önderlerini tanıtan tabakat kitapları da biyografi kapsamında eserlerdir.

Gezi Yazısı

Gezilen görülen yerlerin tarihi, kültürel, etnografik ve hat-ta güncel özellikleriyle tanıtıldığı yazılardır. Seyahatna-me de denen bu türün Türk edebiyatında birçok örneği vardır.

Röportaj

Belirli bir konuda tanınmış kişiler ya da o konuyla ilgi ki-şilerle yapılan mülakata verilen isimdir. Gazeteye bağlı bir tür olarak gelişen röportaj yeni medya teknolojileri saye-sinde görsel bir ürün hâline gelmiştir.

Tiyatro

Oyuncuların sahnede canlandırmaları amacıyla yazılmış eserlere tiyatro denir. Bir sahne sanatıdır. Tiyatro eseri, olayları oluş hâlinde gösterir. Bu yönüyle konuşma ve ey-leme dayanan bir gösteri sanatı olarak da tanımlanabilir.

Tiyatro Çeşitleri

Sahne üzerinde ve bir seyirci topluluğu önünde, sanat-çılar tarafından, hareketli olarak canlandırılacak nitelikte yazılmış olan yazılara tiyatro yapıtı ya da piyes denir. Ti-yatro eserleri müziksiz (trajedi, komedi, dram) ve müzikli (opera, operet, komedi müzikal, bale, revü, skeç) olmak üzere iki grupta toplanır. Edebî türler içinde en canlı ve yaşama en yakın olanı tiyatrodur.

Trajedi

Kişilere korku, heyecan ve acındırma telkinleriyle ders vermek amacı güden en eski tiyatro çeşididir. Manzum ve değişmez kaidelere bağlı olması sebebiyle öbür ti-yatro çeşitlerinden kolayca ayrılır. Trajediler genellikle beş perdelik oyunlardır. Eski Yunan'da, çok oynanan bu eserler 3 veya 6 perdelik de olabilirdi. O zamanki tiyat-rolarda dekor bulunmaz ancak sahnenin bir köşesinde olayların sebep ve sonuçlarını anlatan bir koro yer alırdı.

Kahramanlar, kral, kraliçe, prenses, eski Yunan'ın tanrı ve yarı tanrıları gibi en üst tabaka kişilerden seçilmiştir. Orta tabaka ve basit halk adamlarına rast-lanmaz. Kahramanları arasında geçen olaylar insanların ruhi zayıflıklarını, ihtiraslarını, iradeye bağlı yüce davra-nışlarla çarpıştırır.

Trajedilerde olay, zaman ve çevrede birlik demek olan "üç birlik kuralı" benimsenmiştir. Trajedilerde iç içe gir-miş karışık olaylar bulunmaz. Ayrıntıya girmeden tek bir olay gösterilir. Olayın ön ve son tarafları, sebepleri ve sonuçları gerektiğçe konunun ağızından halka duyulur. Buna "olay birliği" denir. Trajedi olayının bir gün-de (24 saat) olup bitmiş gibi gösterilmesine "zaman bir-liği", tek bir şehrin belli bir köşesinde başlayan olayın yine orada bitmesine de "çevre (mekân) birliği" denir.

Trajedilerde parlak nutukları andıran yüksek ve asil bir üslup kullanılır. Kaba, çirkin ve niteliği düşük sözler bu-lunmaz. Trajedi şairleri mısralarının derin manalı ve hik-met dolu olmasına önem vermişlerdir.

Trajedilerde kadere, ahlak, töre ve geleneklere üstün bir değer verilmiştir. Trajedinin maksadının "insani acılarının ifade edilerek seyircilerin ruhunda korku ve merhamet uyandırılması" olduğu kabul edilmektedir.

Komedi

Kişilerin, olay ve âdetlerin gülünç, eğlendirici, yönlerini göstermek amacıyla ders vermeyi ve hoşça vakit geçirt-meyi hedef edinen tiyatro çeşididir. Dalkavukluk, korkak-lık, cimrilik, dalgınlık, ukalalık gibi insanlar için birer kusur olan huy ve alışkanlıklar abartılarak seyirciyi güldürecek tarzda sahneye konulur. Komedilerde de konu, çevre, zaman birliği (üç birlik kuralı) benimsenmiştir. Ko-nuları günlük hayattan alınan komedilerde kahramanlar rastgele kişilerdir. Çevre belli bir yerdir. Trajedilerin aksine kaba şakalar, kelime oyunları, kötüyeyici imalar önemli yer tutmuştur. Her zaman ve her yerde rastlanan insan ku-surlarını belli tiplerde göstererek gülünç eden komedilere "karakter komedi", belli bir toplumu veya bütün insanlı-ğı olarak bozuk ve aksak yanlarını hicveden komedilere "töre komedisi", edebî hicvin sahneye uygulanmış şek-line "yergi komedisi", bir derinliği olmayan, sırf güldür-mek için yazılan komedilere de "entrika komedisi" denir.

Dram

Trajediyle komediyi bir araya getiren tiyatro çeşididir.

Modern tiyatronun sürekli olarak aristokrat zümrenin yaşayışını veya sadece hayatın gülünç taraflarının sahneye konmasını yeterli bulmayarak hayatı birçok tarafıyla temsil etme arzusundan doğmuştur. Dram, nesir ve nazım hâlinde yazılabildiği gibi üç perdeden beş perdeye kadar olabilir. Üç birlik kuralını tamamen reddeder. Konuları hayatın acıklı veya gülünç, çirkin veya güzel hemen her olayından alınabilen dramda keder, ümit, neşe, şüphe, tasa, facia ve komik dav-ranışlar bir arada bulunabilir. Kahramanları arasında her tabakadan halkın yanı sıra üst tabaka kişileri de bulunur. Her türlü mizaca yer verilir. Dramın ciddi ve ağırbaşlı yazılmış şekline "piyes", duygulandırıcı ve fazla heyecan verici olanına "melodram", bir masalın sahneye getirilmesine de "feeri" denir.

Opera

Bestelenmiş dram ve trajedilerdir. Trajedilerde bir tek kelime müziksiz söylenmez. Opera, musiki, kilise ve pa-ganizmden (eski Yunan putperestliği) çıkmıştır. Ağır bir hü-zün havası vardır. Olaylar acık ve hislidir. Çok göste-rişli dekor ve kıyafetler içinde sunulur.

Operet

Sözlerinin müziksiz kısımları müziklerden çok olan tiyat-ro eserleridir. Halka hitap etmek için yazılır. Operetlerde renk, ışık, kıyafetler ve dans en göze çarpıcı şekilde kul-lanılır.

Skeç

Beş altı dakikaya sığdırılan tablolar hâlinde kısa, oyun-lardır.

Modern Türk Tiyatrosu

Geleneksel Türk tiyatrosu bir yana bırakılırsa Batı tarzı tiyatro Tanzimat Dönemi'nde Türk edebiyatına girmiştir. Batı tiyatrosu, geleneksel tiyatrodan farklı olarak senaryo, bina, bayan ve erkek oyuncular gibi unsurlara sahiptir. Ti-yatro, gösterme tekniğine dayanması bakımından en et-kili edebiyat türü olarak görülür. Ayrıca halka hitap etmesi bakımından dilin sadeleşmesine büyük katkı sağlamıştır.

Tiyatro konusunu teorik olarak ele alan yazarlardan biri Namık Kemal'dir. "Tiyatro" adlı yazısında tiyatroyu "fay-dalı bir eğlence olarak" değerlendirir.

Batı tarzı Türk tiyatrosu, Güllü Agop tarafından kuru-lan "Osmanlı Tiyatrosu" ile başlar. Bu ekip 1868'den itibaren Gedikpaşa Tiyatrosu'nda Türkçe temsiller ver-meye başlar. Tanzimat Dönemi sanatçılarının çoğu tiyatro türünde eserler vermiştir.

İlk tiyatro eseri olan Şair Evlenmesi, Şinasi tarafın-dan 1859'da yazılmış ve Tercüman-ı Ahval'de tefrika edilmiştir. Eserde geleneksel Türk tiyatrosunun bazı un-surlarından yararlanılmış, dil, konuşma diline yaklaştırıl-mış ve komedi unsurları yanlış anlaşılmalara dayandırıl-mıştır. Görücü usulü evlilik konusu ele alınmıştır. Kişilerin isimleri ile karakterleri arasında ilgi kurulmuştur.

İlk trajedi yazarı Ali Haydar bu türde 1886'da iki eser vermiştir: "Sergüzeşt-i Perviz" ve "İkinci Ersas". Ayrıca "Rüya Oyunu" adlı manzum komedisi vardır.

Direktör Ali Bey, 1870'ten başlayarak beş tiyatro ese-ri yazmıştır: Misafiri İstiskal, Kokana Yatıyor, Geveze Berber, Letafet (operet), Ayyar Hamza (adaptasyon)

Ahmet Vefik Paşa, 1869'dan başlayarak Fransız klasik tiyatro yazarı Moliere'den adaptasyonlar ve çeviriler yapmıştır: Zoraki Tabip, Zor Nikah, Merakî, Dekbazlık, Kocalar Mektebi, Karılar Mektebi, Tartuffe, İnfial-i Aşk...

Namık Kemal, tiyatroyu geliştiren yazarlardan biridir. Va-tan yahut Silistre, Celalettin Harzemşah, Gülnihal, Akif Bey, Karabela, Zavallı Çocuk, Namık Kemal'in yazdığı tiyatro eserleridir. Bu eserler arasında en büyük ilgiyi Va-tan yahut Silistre görmüştür.

Tiyatro Terimleri

Adapte: Yabancı bir eseri yer adları, şahıs adları, deyim-leri, gelenek ve görenekleriyle yerli hayata uygulayarak çevirme; uyarılama.

Adaptasyon: Adapte etme, uyarılama.

Aksesuar: Tiyatro sahnesinde kullanılan eşya.

Aksiyon: Roman, hikâye, tiyatro vb. türlerde konuyu ge-nişleten asıl olaylar. Genel anlamıyla hareket.

Aktör: Erkek tiyatro sanatçısı.

Aktrist: Kadın tiyatro sanatçısı.

Akustik: Tiyatro, konser salonu ve benzeri kapalı yerle-rin, sesleri bozmadan yansıtabilme özelliği.

Antik tiyatro: Eski Yunan - Latin tiyatrosu.

Darülbedayi: İstanbul Şehir Tiyatrosunun eski ismi. 1914'te kurulmuştur.

Dekor: Tiyatroda, sahneyi eserin konusuna göre döşe-yip hazırlamada kullanılan eşyanın toplu adı.

Diksiyon: Tiyatro ve benzeri edebiyat türlerinde dilin müzik karakterini başarı ile kullanabilme yeteneği.

Diyalog: İki kişi arasında karşılıklı konuşma.

Dramatize etmek: Bir olayı, duyguyu, düşüncüyü canlan-dırarak anlatmak.

Dublör: Tiyatro ve sinemada bir rolün yedek oyuncusu.

Entrik unsur, Entrika: Roman, hikâye ve tiyatro türlerin-de, olayların okuyucuda ya da seyircide merak uyandıra-cak şekilde birbirine dolanması.

Epizot: Bir hikâyede asıl olaya karışan ikinci derecede önemli bir olay.

Fars (Farce): Komedinin, sanat yönü az, kaba bir türü.

Feeri: Masalların tiyatro sahnesinde dramatize edilmesin-den doğma, cinlerin, perilerin de rol aldığı bir tiyatro türü.

Grotesk: Gülünç, güldürücü.

Jest: Tiyatro sahnesinde, sanatçıların bütün el, kol, ayak ve benzeri beden hareketleri.

Kabare tiyatrosu: Daha çok güncel konuları iğneleyici, taşlayıcı biçimde ele alan skeçlerin oynandığı, monolog-ların, şarkıların ve şiirlerin söylendiği küçük tiyatro.

Koro: Eski Yunan tiyatrosunda bir grup erkek ve kadın-dan kurulu şarkıcılar topluluğu. Oynanan eserin konusu-na da katılırlar ve eserdeki olaya karşı, toplumun duygu ve düşüncelerini temsil ederlerdi.

Kostüm: Tiyatroda sanatçıların giydiği oyuna uygun kıyafet.

Kulis: Tiyatroda sahne arkası.

Mimik: Bir duygu veya düşüncenin kaş, göz, ağız, yüz hareketleriyle anlatılması.

Mizansen: Bir tiyatro eserinin sahneye konması, sahneye göre düzenlenip uygulanması.

Monolog: Tek kişinin konuşması. Tek kişilik taklitle bir komedyadır.

Pantomim: Sessiz hareket. Sessiz hareketler, jestler, yüz ifadeleri ve kostümler yoluyla duyguları, düşünceleri, tutkuları anlatmaya yarayan tiyatro çeşidi.

Perde: Tiyatro eserinde bir perdenin açılmasından kapanmasına kadar geçen bölüm.

Piyas: Tiyatro eseri.

Reji: Sahneye koyma ve yönetme işi.

Rejisör: Sinema ve tiyatrodaki, eserin sahneleninceye veya seyirci önüne çıkıncaya kadar geçirdiği her anı yöneten kimse; yönetmen.

Repertuvar: Opera, operet ve tiyatro topluluklarının bir oyun mevsiminde gösterecekleri eserlerin listesi.

Roller: Opera, operet, tiyatro ve benzeri sahne sanatlarında, oyuncuların, eser kişilerini sahnede canlandırmaları.

Rövu (revü): Tiyatroda, eserden önce gösterilen müzikli ve danslı oyun.

Senaryo: Tiyatroda yazılı metin.

Süflör: Tiyatroda, kuliste durarak oyunculara sözlerini fısıltıyla söyleyip hatırlatan yardımcı.

Tirat: Sahnede kişilerin birbirlerine karşı söyledikleri uzun sözler.

Tirajik: Korku, sıkıntı, şiddetli heyecan veren veya korkunç, kötü, sonu ölümlü neticelenen durum.

Tirajikomik: Hem acı hem gülünç olayların anlatıldığı tiyatro.

Tuluat: Tiyatro türlerinden biri. Sanatçılar, oynadıkları eserin konusuna bağlıdır ama oyundaki sözleri içlerinden geldiği gibi söylerler. Yazılı esere uymak mecburiyetleri yoktur.

Üç birlik kuralı: Tragedyada uyulması gerekli üç temel kural vardır. Bu kurallara şunlardır:

1. Zaman birliği (vak'anın en çok 24 saat içinde geçmesi)
2. Yer birliği (vak'anın aynı yerde geçmesi)
3. Vak'a birliği (eserin bir tek ana vak'a çevresinde gelişmesi)

Vodvil: Bir çeşit komedi. Şarkılı, müzikli tiyatro.

Sözlü Anlatım Türleri

Konferans: Bilimsel bir konuda hazırlıklı ve planlı olarak, tek kişi tarafından topluluk karşısında yapılan bilgilendirmeye yönelik konuşma türüdür. Konferans tamamlandıktan sonra dinleyicilerin soru sormasına izin verilir.

Kollegyum: Bir konunun uzman kişilerce tartışıldığı ve karşılıklı bilgi aktarımına fırsat veren konuşma türüdür. Bir anlamda uzmanların kendi aralarındaki görüş alışverişidir.

Panel: Bir konuşmacı grubunun bir başkan yönetiminde ve topluluk karşısında bilimsel, sosyal, politik... bir konuyu tartışmalarıdır. Konuşmacılar bir masa etrafında ve başkan yönetiminde değerlendirmeler yapar. Sohbet havasında geçen bir toplantıdır. En az üç, en çok altı kişi panelist olarak bulunmalıdır. Bilgi ağırlıklı bir toplantı türüdür. Panelin sonunda dinleyicilerin soru sormasına izin verilirse forum olur.

Seminer: Bir konuda otorite kabul edilen, konunun uzmanı bir kişi tarafından belirli bilgi düzeyindeki insanlara detaylı bilgi aktarmak amacıyla yapılan konuşmadır.

Sempozyum: Bir konuda birden çok bilim adamının katılımıyla yapılan toplantıdır. Her katılımcı konunun farklı bir yanını ortaya koyarak bütüne katkı sağlar. Konuşmacılar bildirimlerini belirli bir sürede sunmak durumundadır. **Sempozyumdan sonra panele, istenirse foruma geçilir.** Böylelikle soru-cevap süreçlerinin yaşanması sağlanır. Sempozyumun sonunda bir bildiri yayımlanır. Bu bildiride katılımcıların görüşleri özetlenir ve bir ana mesaja ulaşılmaya çalışılır. Sempozyum bildirimleri, dili bakımından konunun gerektirdiği ağırlıkta ve konuyla ilgili terimler kullanılarak hazırlanır.

Açık Oturum: Toplumun her kesimini ya da bir kısmını ilgilendiren bir konuda uzman kişilerin bir başkan yönetiminde ve topluluk karşısında yaptıkları tartışmadır. Açık oturumlar radyo ve televizyondan da sunulabilmektedir. **Açık oturum ile panel arasındaki fark daha ziyade üslupla ilgilidir.** Açık oturum daha ciddi ve mücadeleci üslupla yapılmasına rağmen panelde sohbet üslubu hâkimdir. Açık oturumda başkan, aktif ve adil bir biçimde toplantıyı yönetir, sorular sorarak konuşmacıların konuyla ilgili düşüncelerini irdeler.

Forum: Bir toplantıdaki dinleyicilerin de konuyla ilgili görüşlerini, düşüncelerini açıklamasına dayanan toplantı türüdür. Forum, çoğu zaman başlı başına bir toplantı olarak değerlendirilmez. Genellikle panelin, zaman zaman da açık oturumun devamında yapılan bir toplantı türüdür. **Forumda amaç belirli bir sonuca ulaşmak değil, konunun farklı yönlerinin ortaya konmasını sağlamaktır.** Bazen uzman görüşüne de başvurulabilir. Başkan, panelin ve forumun süresini belirleyebilir.

Münazara: Herhangi bir konuda karşıt görüşlerin etkili bir biçimde savunulması esasına dayanan tartışma türüdür. Münazarada esas olan haklılık, doğruluk değil, iyi savunma yapabilmektir. Münazara iki grup arasında ve tez ile antitez kapsamında yürütülen tartışmadır. Gruplardan hangisinin galip geldiğini belirlemek amacıyla bir de jüri oluşturulur. Münazara bir hazırlık döneminden sonra yapılan tartışmadır ama tartışma sözlü bir biçimde yürütülür.

Mülakat: Herhangi bir toplumsal konuda uzman kişilerle yapılmış teke tek görüşmelerdir. Konuşmalar farklı yöntemlerle kayıt altına alınır ve dergi, gazete ya da radyo, televizyon gibi araçlardan yararlanılarak insanlara sunulur.

Dilin İşlevleri

Göndergesel İşlev: Dilin, olabildiğince nesnel bir biçimde bilgi aktarma işlevidir. Kullanma kılavuzlarındaki, bilimsel metinlerdeki anlatımlar bu kapsamdadır.

Örnek

Türkçe sondan eklemeli dillerdendir.

Heyecana Bağlı İşlev: Dilin duygu ve heyecan ağırlıklı kullanımıdır. Bu kullanımda öznellik ön plandadır.

Örnek

Böyle davranarak insanlara ayıp ediyorsunuz.

Alıcıya Harekete Geçirme İşlevi: Dilin, dinleyiciyi yönlendirmek amacıyla kullanılmasıdır. Bu kullanımda dinleyicide davranış değişikliği yaratma düşüncesidir.

Örnek

Yüksek sesle konuşmayın, sakın olun.

Kanallı Kontrol İşlevi: Konuşmacı ile dinleyici arasındaki iletişimin aktif bir biçimde devam edip etmediğinin yine konuşmacı tarafından kontrol edilmesidir. Dinleyiciyi diri tutma amacına yöneliktir.

Örnek

Beni dinliyor musunuz? Bilmem anlatabildim mi?

Dil Ötesi (Üst Dil) İşlevi: Kullanılan dille ilgili bilgi vermek amacıyla kurulan cümleler dil ötesi işlevi ifade eder. Genellikle, kullanılan cümlelerin üslubuyla ve kullanım özellikleriyle ilgili açıklamalar bu kapsamda değerlendirilir. "yani, demek istiyorum ki, bir başka deyişle" gibi sözler dil ötesi kullanımın ipuçları arasında gösterilebilir.

Örnek

Ben aslında o sözü mecazlı kullanmıştım. Bu sözde olduğu gibi espri için söylenen bazı sözler yanlış anlaşılabilir.

Şiirsel (Sanatsal) İşlev: Dilin edebî kullanımıdır. Bu kullanımda içerikten çok üslup önemlidir. Söyleyiş tarzı, sözdeki sanatsallık kendi başına bir değer kabul edilir. Şiir bu kapsamdadır. Şiirin içeriğinden ziyade kendisi, söyleyiş tarzı kıymetlidir.

Örnek

Ne hasta bekler sabahı

Ne taze ölüyü mezar

Ne de şeytan bir günahı

Seni beklediğim kadar

Batı tarzı nesir, edebiyatımıza Tanzimat Dönemi'nde girmiştir. Nesrin yaygınlaşması gazeteler aracılığıyla mümkün olmuştur. Bu dönemde ana nesir kategorileri olarak tiyatro, roman, makale ve eleştiri önemli türlerdir. Bu ürünler gazete aracılığıyla halka ulaştırıldığı için dili de halkın diline yaklaşmıştır.

ÇÖZÜMLÜ TEST

1. Yahya Kemal'in şiirlerinde tabiatın ana kuvvetleri dile gelir. Deniz, gök, gece, hayat, aşk, ölüm, kitle ruhu... Bu büyük temler kendilerine uygun, sade fakat muhteşem bir inşaat içinde yükseldikleri zaman, bizde büyük mimari eserlerinin intibalarını uyandırır. Bu intibaya çoğunlukla güzelliğin üstünde bir his eşlik eder. Fakat tabiatın ana kuvvetlerini içeriğini bozmadan ifade ve idare edebilmek ne kadar zor bir iştir. Bu, büyük bir gürültüyü en nefis bir musiki hâline getirebilmek demektir.

Bu parça aşağıdaki anlatım türlerinin hangisinden alınmıştır?

- A) Deneme B) Makale C) Eleştiri
D) Fıkra E) Anı

2. I. Güncel olayları samimi bir üslupla kaleme alan gününbirlik yazılardır.
II. Bilimsel konularda ciddi, ağırbaşlı bir üslupla kaleme alınan yazılardır.
III. Yaşanılan olayların üzerinden belli bir süre geçtikten sonra yazıya aktarıldığı türdür.
IV. Haber iletme, duygu ve düşünceleri açıklamak amacıyla kullanılan türdür.
V. Alanında ün yapmış kişilerin hayatlarının ele alındığı eserlerdir.

Aşağıdaki metin türlerinden hangisinin tanımı yukarıda verilmiştir?

- A) Deneme B) Mektup C) Anı
D) Biyografi E) Makale

3. Bu anlatım türünde yazar, karşısında biri varmış gibi konuşur. Samimi bir üslupla ele alınan bu tür, aslında bir tarzdır. Günümüzde dergi ve gazetelerde bir konu üzerinde soru cevap şeklinde oluşturulanları da vardır. Edebiyatımızda Nurullah Ataç, Çetin Altan bu türün ustaları arasında yer alır.

Bu parçada açıklaması verilen metin türü aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Makale B) Fıkra C) Deneme
D) Sohbet E) Günlük

4. Aşağıdakilerden hangisi trajedinin özellikleri arasında yer almaz?

- A) Üç birlik kuralına uyulur.
B) Vurma, yaralama gibi acı veren olaylar sahnedeki canlandırılabilir.
C) Korku, acıma gibi duygular uyandırarak kişinin arınmasını sağlar.
D) Kahramanlar, tanrı, tanrıça, kral, kraliçe gibi üst tabakadan kişilerdir.
E) Konular tarih ve mitolojiden seçilir.

5. — ve — arasında belirgin bir fark vardır. Biri olayları günü gününe yazıya aktarır ve bu sebeple olayın ayrıntıları hâlâ hatırdadır. Diğeri ise yaşanan olayların üzerinden belli bir zaman geçtikten sonra olayları kaleme alır ve bu sebeple olayın ayrıntıları net olarak hatırdan kalmaz.

Bu parçada boş bırakılan yerlere sırasıyla aşağıdakilerden hangisi getirilmelidir?

- A) Anı - biyografi
B) Günlük - gezi yazısı
C) Anı - gezi yazısı
D) Biyografi - gezi yazısı
E) Anı - günlük

6. Aşağıdakilerin hangisinde bir bilgi yanlıştır?

- A) Entrika komedisi, olayların akışı ile güldürmeyi amaçlayan basit komedidir.
B) Operet, sözlerinin bir kısmı müzikli, halk için yazılmış bir oyundur.
C) Skeç, 5-10 dakikalık kısa oyunlardır.
D) Feeri, yalnızca güldürme amacıyla yazılan, argoya da yer veren kaba tiyatrodur.
E) Pandomim, tamamen jest ve mimiklere dayanan sözsüz tiyatro türüdür.

7. Türk edebiyatına roman ve hikâye — girmiştir. Bundan önce roman ve hikâyenin yerini uzun bir nazım biçimi olan — tutmuştur. Türk edebiyatında ilk hikâye Ahmet Mithat Efendi'nin — adlı eseri, ilk telif roman ise Şemsettin Sami'nin — adlı eseridir.

Aşağıdakilerden hangisi bu parçada boş bırakılan yerlerden herhangi birine getirilemez?

- A) Tanzimat Dönemi'nde
B) Taaşuk-ı Talat ve Fitnat
C) Küçük Şeyler
D) Letaif-i Rivayat
E) Mesnevi

8. —, gazete ve dergilerde yayımlanan yazı türlerinden biridir. Bir olay, bir durum; yerinde gezip görülerek, olayla ya da durumla ilgili değişik kişilerle konuşularak, soruşturularak yazılır. Hem gezi yazılarının hem makalenin özelliklerini taşır. Makale gibi dayandığı sağlam bir düşünce, bir tez vardır.

Bu parçanın başına aşağıdakilerden hangisi getirilmelidir?

- A) Röportaj B) Mülakat C) Sohbet
D) Anı E) Fıkra

9. Aşağıdakilerden hangisi biyografinin özelliklerinden biri değildir?

- A) Biyografi, belgelere dayanarak yazılır, rivayetlere ve tartışmalara yol açacak bilgilere yer verilmez.
B) Kaynak olarak, yaşıyorsa ünlü kişinin kendisine ulaşılır, eserleri ve anıları incelenir; yaşamıyorsa yakınlarına ulaşıp bilgi alınır.
C) Roman, hikâye gibi bir kurgu içerisinde, olay anlatımı üslubuyla kişiyi bir roman kahramanı gibi olayların içindeki konumlarıyla sunan eserlere biyografik roman denir.
D) Biyografi sayesinde kişinin sanatı, düşünceleri, yaptığı işler hakkında bilgi edinebiliriz.
E) Biyografi yazarın görüşlerinde ve verdiği bilgilerde subjektif olmalıdır.

10. Bir yaz günü idi, galiba temmuz. Teyzemnin Kanlıca'da oturan kızı, küçük oğlu Ali ile beraber bize misafir gelmişti. Büyükler, ninemin odasına çekildiler, iki üç yaş kadar küçüğüm Ali ile ben de soluğu doğru selâmlıkta aldık. Vapur iskelesi bitişik, deniz önümde, bana karışacak kimseler uzak. Bahçe her yaramazlığa müsait, havuzun içi kırmızı balıkla dolu. Bana olta verecek, yem hazırlayacak, emirlerimi dinleyecek kayıkçı uşak hep orda. Haremde ne işim var benim?

Bu parçada aşağıdaki anlatım türlerinden hangisine ait özellikler ağır basmaktadır?

- A) Gezi Yazısı B) Anı C) Günlük
D) Biyografi E) Mektup

11. Aşağıdakilerden hangisi XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde gerçekleşen yenilikçi hareketlerden biri değildir?

- A) Gülhane Hatt-ı Hümayunu
B) Takvim-i Vekayi
C) Tercüme Odası
D) Encümen-i Şuarâ
E) Encümen-i Dâniş

12. XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde hangi alanda yenilik yapılmamıştır?

- A) Askerlik
B) Eğitim
C) Matbuat
D) Hukuk
E) İlahiyat

13. Türk edebiyatındaki yenileşme çabaları, daha çok divan edebiyatı eleştirisi üzerinden yürütülmüştür. Aşağıdaki eserlerden hangisi içeriği bakımından divan edebiyatı eleştirisi olarak görülmeyebilir?

- A) Şiir ve İnşaat
B) Harabat
C) Takip
D) Mukaddime-i Celal
E) Bahar-ı Dâniş Mukaddimesi

14. Namık Kemal'in divan edebiyatına karşı ortaya koyduğu eleştiriler arasında aşağıdakilerden hangisi **yoktur**?

- A) Batı nazım şekillerinin kullanılmıyor olması
- B) Bir tür taklit olması, özgün olmaması
- C) Toplumsal meselelerden tamamen uzak olması
- D) Ahlakî değerlerle uyum içinde olmaması
- E) Akla uygunluktan ve doğrallıktan uzak olması

15. Aşağıdakilerden hangisi XIX. yüzyılda yenileşme sürecinde etkili olan sosyal gruplardan biri **değildir**?

- A) Levantenler
- B) Sefirler
- C) Mühtediler
- D) Misyonerler
- E) Mürteciler

16. Aşağıdakilerden hangisi XIX. yüzyılda Batı edebiyatından yapılan **ilk edebî** çevirilerden **değildir**?

- A) Münif Paşa, Muhakemat-ı Hikemiyye
- B) Teodor Kasap, Monte Kristo
- C) Recaizade Mahmut Ekrem, Atala
- D) Ahmet Lütfi Efendi, Hikâye-i Robenson
- E) Ahmet Mithat Efendi, Kamelyalı Kadın

ÇÖZÜMLER

1. Verilen parçada Yahya Kemal'in şiirleri değerlendirilmiştir. Bir sanat yapısının zayıf ve güçlü yönlerini anlatan yazı türü eleştiridir. Parçada da Yahya Kemal'in şiirlerinin güçlü yönleri ele alınmıştır.

Cevap C

2. I. cümle fıkranın, II. cümle makalenin, III. cümle anının, IV. cümle mektubun, V. cümle biyografinin tanımıdır. Ancak deneme türünün numaralandırılmış cümlelerin herhangi birinde tanımı yoktur.

Cevap A

3. Yazarın karşısındakiyle konuşuyormuş gibi samimi bir üslupla yazdığı, günümüzde dergi ve gazetelerde soru cevap şeklinde oluşturulan tür sohbetir.

Cevap D

4. Trajedide vurma, yaralama gibi acı veren olaylar sahnede canlandırılmaz. Böyle olayları sahne arkasından biri haber verir. Ancak komedi ve dramda acı ve korku veren olaylar sahnede gösterilebilir.

Cevap B

5. Verilen parçada , anı ve günlük farkı ele alınmıştır. Günlükte olaylar günü gününe yazıya aktarılır, anıda ise olaylar, üzerinden belli bir zaman geçtikten sonra yazıya aktarılır.

Cevap E

6. A, B, C ve E seçeneğinde herhangi bir yanlışlık söz konusu değildir. Ancak D seçeneğinde, yalnızca güldürme amacıyla yazılan argoya da yer veren kaba tiyatro türü diye tanımı verilen tiyatro feeri değil farstır. Feeri, olağanüstü olayları işleyen masalımsı bir tiyatro türüdür.

Cevap D

7. Roman ve hikâye edebiyatımıza Tanzimat Dönemi'nde girmiştir. Bundan önce roman ve hikâyenin yerini mesnevi tutmuştur. İlk hikâye örneğimiz Ahmet Mithat Efendi'nin Letaif-i Rivayat adlı eseridir. İlk telif romanımız ise Şemsettin Sami'nin Taaşuk-ı Talat ve Fitnat adlı eseridir.

Cevap C

8. Bir olayı, bir durumu; yerinde gezip görülerek, olayla ya da durumla ilgili değişik kişilerle konuşularak, soruşturularak kaleme alınan gazete ve dergilerde yayımlanan yazı türü röportajdır.

Cevap A

9. Biyografi yazarı eserini oluştururken objektif olmalıdır. Hatta derlediği bilgiler arasında subjektif (özel) bilgileri eserinde yansıtmamalıdır.

Cevap E

10. Verilen parçada olayın kahramanı yaşadığı bir olayı anlatmaktadır. Yaşanılan olayların üzerinden bir zaman geçtikten sonra kaleme alındığı eserlere anı denir.

Cevap B

11. Gülhane Hatt-ı Hümayunu, Tanzimat Fermanı'dır ve önemli bir yenilik hareketidir. Takvim-i Vekayî, Türkçe ilk gazetedir ve yenilikçi adımdır. Tercüme Odası, Batı kaynaklarının Türkçeye çevrilmesinde önemli bir konuma sahiptir ve yenilikçi bir adımdır. Encümen-i Danış, Batı dünyasındaki bilimler akademisinin bizdeki karşılığı olarak kurulmuştur ve yenilikçidir. Encümen-i Şuarâ, divan edebiyatını yeniden canlandırmak amacıyla bir araya gelen sanatkarların organizasyonudur. Yenileşmeyle değil eskini ihya edilmesiyle ilgilidir.

Cevap D

12. İlahiyat, dinle ilgili alandır ve bu konuda yenilik yapmak söz konusu değildir. Askerlik alanında Asakir-i Mansure-i Muhammediye; eğitim alanında Tıbbiye, Mekteb-i Mülkiye, Darülmallimin, Darülmuallimat, Darülfünun; matbuat alanında her ile matbaa kurma düşüncesi ve çıkan gazeteler; hukuk alanında ise idari sistemin yenilenmesi, mahkemeler, konusunda atılan adımlar yenilikçi adımlardır. İlahiyat alanında herhangi bir adım atılmamıştır.

Cevap E

13. "Takip, Mukaddime-i Celal, Bahar-ı Dâniş Mukaddimesi" Namık Kemal'in eserleridir ve divan edebiyatı eleştirisi vardır. "Şiir ve İnşa" Ziya Paşa tarafından divan edebiyatına eleştirinin ve halk edebiyatına yönelişin yer aldığı bir eserdir. "Harabat" ise üç ciltlik bir divan edebiyatı antolojisidir ve bu eserde Ziya Paşa daha önceki fikirlerinin aksine divan edebiyatı övgüsü yapar. Hatta "Takip" Ziya Paşa'nın "Harabat"ına yönelik bir eleştiridir.

Cevap B

14. Namık Kemal'in divan edebiyatı eleştirisi, bu edebiyatın taklitçi, toplum hayatından kopuk, gayriahlaki ve akla aykırı oluşuna dayanır. Kullanılan şiir türlerine yönelik bir eleştirisi yoktur. Zaten kendisi de kaside, murrabba gibi eski şekilleri kullanmıştır.

Cevap A

15. Levantenler, İstanbul'daki yabancı şirketlerin çalışanı olan ecnebidir. Sefirler, görevli elçilerdir. Mühtediler sonradan Müslüman olmuş kişilerdir. Misyonerler Hristiyanlık propagandası yapan yabancılarıdır. Bu grupların hepsi Batı kültür unsurlarının Osmanlıya taşınmasında etkili olmuştur. Mürteciler ise gericiler için kullanılan bir ifadedir ve bunun yenileşme hareketlerine katkı sağlaması düşünülemez.

Cevap E

16. B, C, D ve E seçenekleri roman çevirileridir, dolayısıyla edebîdir. A seçeneğinde verilen eser ise Voltaire'den yapılmış felsefi alanda bir çevirdir.

Cevap A

III. TANZİMAT DÖNEMİ TÜRK EDEBİYATI I

Kaynakları ve hazırlayıcı unsurları bakımından önceki bölümde ele alınan Tanzimat edebiyatı, Avrupalı edebiyatın başlangıcı olarak görülür. Mehmet Kaplan bu dönem edebiyatını üç ana bölüm hâlinde ele alır:

1. Şinasi, Namık Kemal, Ziya Paşa tarafından temsil edilen politik ve sosyal fikirler devri
2. Abdülhak Hamit ve Recaizade Mahmut Ekrem tarafından temsil edilen romantik büyük ihtiraslar devri
3. Ara Nesil tarafından temsil edilen günlük küçük hassasiyetler devri

Bu dönem edebiyatı için başka değerlendirme yöntemleri de kullanılmıştır. Bunlar arasında yaygın olarak bilinen sınıflandırma şudur:

1. I. Kuşak (1859-1876)
2. II. Kuşak ve Ara Nesil (1876-1895)

A. TANZİMAT EDEBİYATININ GENEL ÖZELLİKLERİ (I. DÖNEM)

Divan edebiyatını yıkıp yerine Batı tarzı bir edebiyat kurma düşüncesi vardır.

Divan edebiyatında bulunmayan yeni edebî türler bu dönemde Türk edebiyatında kullanılmaya başlanmıştır. Roman, hikâye, tiyatro, makale, eleştiri gibi nesir türleri bu dönemde görülmeye başladı. Ayrıca bu dönemde Türk edebiyatında zaten var olan türlerin (şiir, mektup, tarih...) yeni anlayışa göre düzenlenmeye başladığı görülür.

Şiirde yeni konular gündeme girmiştir. Vatan, hürriyet, adalet, eşitlik, kanun, hak kavramları bu dönemde edebî eserlerde ele alınmaya başladı. Yeni konular şiirde eski şekillerle aktarıldı. II. Kuşak sanatçıları ise daha çok kişisel konulara yöneldi.

Gazete yeni fikirlerin ve edebî türlerin halka tanıtılmasında bir araç olarak görüldü. "Halka seslenme" düşüncesi yanında "dilde sadeleşme" düşüncesini de getirdi. Bu hedefe ulaşamadı ama fikir planında bir başlangıç gerçekleştirmiş oldu.

"Toplum için sanat" anlayışı gelişti. Tanzimat'ın II. Kuşağında bu anlayış yerini "sanat için sanat" anlayışına terk etti. Bu değişimin arka planında "istibdat" dönemi olduğu söylenebilir.

I. Kuşak döneminde eserlerde klasisizmin ve romantizmin etkileri görülür. II. Kuşakta ise şiirde romantizm etkisi devam ederken nesirde realizm baskın hâle gelir. Devamında Ara Nesil döneminde natüralizm etkisinden bahsetmek mümkündür.

Divan şiirinden gelen bazı alışkanlıklar terk edilmiştir. I. Kuşak şairleri eserlerinde hâlâ beyit hâkimiyetine uygun davranmış olsalar da II. Kuşakta beyit hâkimiyetini kırma anlayışı kendini göstermiştir. Özellikle Abdülhak Hamit bu yolda öncü olmuştur.

Divan şiir şekilleri bazen olduğu gibi bazen de şekil değişiklikleriyle kullanılmıştır. Örneğin sadece "methiye"den oluşan kasideler yazılmıştır. Şinasi'nin Mustafa Reşit Paşa için yazdığı kaside bu şekildedir. Şiirde hece ve dördlük gibi halk edebiyatı unsurlarından yararlanma girişimleri vardır.

Batı tarzı tiyatro ilk olarak bu dönemde Türk edebiyatında yer bulmuştur. Sahne ve senaryoya dayanan ilk eser Şinasi'nin "Şair Evlenmesi"dir.

Roman türü ilk olarak bu dönemde Türk edebiyatında yer bulur. İlk olarak çeviri eser şeklinde Yusuf Kamil Paşa'nın "Telemak" adlı eseri dikkat çeker. Türkçe yazılmış ilk roman olarak Şemsettin Sami'nin "Taaşuk-ı Talat ve Fitnat" adlı eseri vardır. Ancak edebiyat değeri taşıdığı düşünülen ilk roman Namık Kemal'in "İntibah" adlı romanıdır.

Dönemin ilk hikâye örneği Ahmet Mithat Efendi'nin "Letaif-i Rivayat" serisidir. Ancak Batı tarzı küçük hikâye örneği olarak Samipaşazade Sezai Bey'in "Küçük Şeyler" adlı eseri değerlendirilir.

İlk dönem eserleri genel olarak teknik kusurları olan eserler olarak görülmektedir.

Tanzimat romanında Batılılaşmanın yanlış anlaşılması, kadın konusu, zorla evlilik, mirasyedi tipler, aşk, esaret, kölelik-cariyelik, ahlaki zafiyetleri olan kadın tipi gibi konular ele alınmıştır. Ayrıca tarih, köy hayatı, kalkınma, yenilikler gibi konular romanlarda yer alır.

HÜRRİYET KASİDESİ

Görüp ahkâm-ı asrı münharif sıdk u selametten
Çekildik izzet ü ikbal ile bab-ı hükûmetten

Usanmaz kendini insan bilenler halka hizmetten
Mürüvvet-mend olan mazluma el çekmez ianetten

Hakir olduysa millet şanına noksan gelir sanma
Yere düşmekle cevher sakıt olmaz kadr ü kıymetten

Vücudun kim hamir-i mâyesî hâk-i vatandandır
Ne gam rah-ı vatanda hak olursa cevri ü mihnetten

Muini zalimin dünyada erbab-ı denaettir
Köpektir zevk alan sayyad-ı bi-insafa hizmetten

Hemen bir feyz-i baki terk eder bir zevk-i faniye
Hayatın kadrini âli bilenler hüsn-i şöhretten

Nedendir halkta tul-i hayata bunca rağbetler
Nedir insana bilmem menfaat hıfz-ı emanetten

Cihanda kendini her ferdden alçak görür ol kim
Utanmaz kendi nefsinden de ar eyler melametten

Felekten intikam almak demektir ehl-i idrake
Edip tezyid-i gayret müstefid olmak nedametten

Durup ahkam-ı nusret ittihad-ı kalb-i millette
Çıkar asar-ı rahmet ihtilaf-ı rey-i ümmetten

Eder tedvir-i alem bir mekânın kuvve-i azmî
Cihan titrer sebat-ı pay-ı erbab-ı metanetten

Kaza her feyzini her lutfunu bir vakt için saklar
Fütür etme sakın milletteki za'f u betaetten

Değildir şîr-i der-zencire töhmet acz-i akdamı
Felekte baht utansın bi-nasib- erbab-ı himmetten

Ziya dūr ise evci-i rifâatından iztirâridir
Hicâb etsin tabiat yerde kalmış kabiliyetten

Biz ol nesl-i kerîm-i dūde-i Osmaniyânız kim
Muhammedir serâpâ mâyemiz hūn-ı hamiyetten

Biz ol âl-i himem erbâb-ı cidd ü içtihadız kim
Cihangirâne bir devlet çıkardık bir aşiretten

Biz ol ulvi-nihâdânız ki meydân-ı hamiyette
Bize hâk-i mezar ehven gelir hâk-i mezelletten

Ne gam pūr âteş-i hevî olsa da gavgâ-yı hürriyet
Kaçar mı merd olan bir can için meydân-ı gayretten

Kemend-i can-güdâz-ı ejder-i kahr olsa cellâdın
Müreccahtr yine bin kerre zencîr-i esâretten

Felek her türü esbâb-ı cefasın toplansın gelsin
Dönersem kahbeyim millet yolunda bir azîmetten

Anılsın mesleğimde çektiğim cevri ü meşakkatler
Ki ednâ zevki aladır vezâretten sadâretten

Vatan bir bi-vefâ nâzende-i tannâza dönmüş kim
Ayırmaz sâdikân-ı aşkını âlâm-ı gurbetten

Müberra'yım recâ vü havfden indimde âlidir
Vazifem menfaatten hakkım agrâz-ı hükûmetten

Civânmerdân-ı millette hazer gavgâdan ye bidâd
Erir şemşîr-i zulmün âteş-i hūn-ı hamiyetten

Ne mümkün zulm ile bidâd ile imhâ-yı hürriyet
Çalış idrâki kaldır muktedirsen âdemiyetten

Gönülde cevher-i elmâsa benzer cevher-i gayret
Ezilmez şiddet-i tazyikten te'sir-i sıkletten

Ne efsunkâr imişsin ah ey didâr-ı hürriyet
Esîr-i aşkın olduk gerçi kurtulduk esâretten

Senindir şimdi cezb-i kalbe kudret setri-i hüsn etme
Cemâlin ta ebed dūr olmasın enzâr-ı ümmetten

Ne yâr-ı cân imişsin ah ey ümmid-i istikbâl
Cihani sensin azad eyleyen bin ye's ü mihnetten

Senindir devri devlet hükûmünü dünyaya infâz et
Hüdâ ikbâlini hıfzıylesin hür türü âfetten

Kilâb-ı zulme kaldı gezdiğin nâzende sahrâlar
Uyan ey yâreli şîr-i jeyân bu hâb-ı gafletten

Namık KEMAL

B. TANZİMAT SANATÇILARI (I. DÖNEM)

İbrahim Şinasi
(1826-1871)

- Şinasi büyük bir sanatkar değildi ama büyük bir yenilikçiydi. Halka halk diliyle seslenme eğilimi, gazetecilik yapması, yenilikçi fikirlere sahip olması Şinasi'yi önemli kılmıştır.
- Divan şiiri şekillerini kullanmaya devam etmiş fakat bu şiirlerinde bazı şekilsel değişiklikler yapmıştır. Örneğin bir şiirinin adı "Kaside-i Raiyye"dir ama kafiye düzeni mesnevi şeklindedir. Ayrıca Mustafa Reşit Paşa için yazdığı kasideler divan şairlerinin kasidelerinden farklıdır. Bu kasidelerde klasik diziliş terk edilmiş ve kasideye doğrudan methiye bölümü ile başlanmıştır.
- **Tercüman-ı Ahval** (1860) gazetesini Agâh Efendi ile birlikte; **Tasvir-i Efkâr** (1862) gazetesini ise tek başına çıkardı. Paris'e giderken bu gazetenin yönetimini Namık Kemal'e bıraktı.

Eserleri

Şiir: Tercüme-i Manzume (Çeviri şiirleri), Müntehabat-ı Eş'ar (Telif şiirleri).

Sözlük: Durûb-ı Emsal-i Osmanî

Şair Evlenmesi: Türk edebiyatında Batı tarzında yazılan ilk tiyatro eseridir. Eser tek perdelik bir töre komedisidir. Eser Batı tarzında olmakla birlikte yerli malzemeye ve kişilere dayanmaktadır. Geleneksel Türk tiyatrosunun etkileri eserde hissedilir. Eserde görücü usulü evlilik konusu ele alınmıştır. Kendini şair sayan Müştak Bey, Kumru Hanım'la evlenmek ister. Mahalleli kadınlar bu işe vesile olmaktadır. Fakat Kumru Hanım yerine onun evde kalmış yaşlı ablası Müştak Bey'e verilir. Durumu kurtarmak için Müştak Bey'in arkadaşı Hikmet Efendi devreye girer ve nikâhı kıyan imama rüşvet vererek Kumru Hanım ile Müştak Bey'in kavuşmasını sağlar. Bazı mahalleli tiplere de yer verilen eserde kahramanların isimleri ile karakterleri arasında bağlantı kurulabilir. Yazar eserin sonunda "... lisan-ı avam üze kaleme alındı," diyerek dil tercihinin de ortaya koymuştur. 1859'da yazılmış olan eser ilk olarak II. Meşrutîyet'in ilanıyla birlikte 1908'de Selanik'te sahnelenmiştir.

Ziya Paşa
(1829-1880)

- Batı'ya yönelişinden önce Ziya Paşa'nın tüm şiirleri divan şiiri tarzındadır. Bu şiirlerin bir kısmında "mahallileşme" hareketinin bir kısmında ise "âşık tarzı"nın etkileri görülür.
- Bir dönem divan şiirini yeniden diriltme adına kurulan "Encümen-i Şuara" içinde yer almıştır.
- Eski ile yeni arasında git-geller yaşayan bir şair olmuştur. Yeni konuları ele aldığı eserlerinde bile hep bir ikilem dikkat çeker.
- **Dil ve edebiyat hakkındaki görüşlerinde bir tutarsızlık dikkat çeker.** Londra'da iken yazdığı *Şiir ve İnşa* adlı makalesinde divan şiirini dışlayan, **Türk şiiri olarak görmeyen bir çizgisi vardır.** *Harabat* ön sözünde ise **ağız değiştirir ve halk edebiyatının sıg ve basit yapısından bahseder.** Harabat zaten bir divan şiiri antolojisi olarak Ziya Paşa'nın şiir tercihini ifade etmektedir.
- Ziya Paşa, fikri yönü ağır basan bir sanatkardır. Nükteli söz söyleme eğilimi oldukça belirgindir. Yazdığı birçok beyit, atasözü değerinde görülmüş ve halk diline mal olmuştur.
- Ziya Paşa, siyasi hayatının yansıması olarak şiirinde devrin önemli siyaset adamlarına yönelik hicivler yazmıştır.

Eserleri

Şiir: Eşar-ı Ziya.

Makale: Şiir ve İnşa, Harabât

Hiciv: Zafemâme, Rüya, Veraset-i Saltanat-ı Seniyye, Veraset Mektupları.

Çeviri: Emile, Engizisyon Tarihi...

Anı: Defter-i Âmâl

Terci-i Bent ve Terki-i Bent: Ziya Paşa'ya şöhret kazandıran iki önemli eserdir. Terci-i Bent, yaratılış, kâinat, hayatın çelişkileri, kader gibi konuların ele alındığı felsefi bir şiirdir. Nâbî tarzının bir devamı niteliğindedir. Terki-i Bent ise yaşadığı dönemi, toplumsal hayatı, değişimi ele aldığı bir şiirdir. Bu eser, Bağdatlı Ruhî'nin eserine nazîre olarak yazılmıştır. Terki-i Bent içinde yer alan pek çok beyit darb-ı mesel hâline gelmiştir. Çok sevilen bu eser defalarca basılmıştır. **Zafemâme:** Ziya Paşa'nın Âlî Paşa'yı hicveden bu eseri başlangıçta kaside olarak yazılmıştır. Sonra geleneğe de aykırı biçimde yine Ziya Paşa tarafından tahmis edilmiştir. Sonra yine geleneğe aykırı biçimde şair kendi şiirini şerh etmiştir. Fakat sanki şiiri Fazıl Paşa yazmış, Hayri Efendi tahmis etmiş ve Hüsnü Paşa şerh etmiş gibi göstererek hicivlerini sürdürmüştür. Bu şahısların hepsi aslında Âlî Paşa'nın adamlarıdır. Ziya Paşa bu eserde Girit İsyanı'nın Âlî Paşa tarafından bastırılması için güdülen siyaseti eleştirmiştir. **Şiir ve İnşa:** Avrupa'dayken yazdığı bu makalede Türk şiirinin kaynağı olarak halk edebiyatını göstermiş, divan şiirini taklitçi ve bize yabancı bir şiir olarak değerlendirmiştir.

Harabât: Üç ciltlik divan şiiri antolojisi olarak hazırlanmıştır. Eserin manzum ön sözü önemlidir. Bu ön sözde "Şiir ve İnşa" makalesindeki fikirlerinin tam tersini savunmuş ve divan şiirine olan bağlılığını ortaya koymuştur.

Rüya: Âlî Paşa'nın politikalarını eleştiren bir eserdir. Eserde Ziya Paşa rüyasında Sultan Abdülaziz ile görüşür ve sadrazamın siyasi hatalarını gündeme getirir. Sultan ile anlaşır sadrazam Âlî Paşa'nın azlini sağlar ve sadaret mührünü Sultan'a teslim ederken uyanır. Eser yine hiciv türündedir.

Namık Kemal
(1840-1888)

- Namık Kemal, Türk edebiyatında "Vatan Şairi" ve "Hürriyet Şairi" unvanlarıyla anılan bir şairdir. Vatan kelimesine bugünkü anlamı kazandıran şairdir. Yine "hür" kelimesinden "hürriyet" kelimesini türeterek Türkçeye kazandıran odur.
- Namık Kemal; sanatı millete, vatana hizmet etmenin bir aracı olarak görmektedir. Bu aracı kullanırken Nefî tarzını hatırlatan öfkeli ve erkeksi bir üslubu tercih etmiştir. Onun üslubunda dikkat çeken temel unsur "fikrin hiddet ve heyecanı birleştirilip haykırış şeklinde verilmesi"dir.

- Vatan kavramını modern anlamda ele almıştır. Divan şiirinde vatan, "sevgilinin yaşadığı mekân" iken Namık Kemal ile birlikte bugünkü anlamda "milletin bedelini ödeyerek sahip olduğu kutsal toprak" anlamı kazanmıştır.
- Namık Kemal dil konusunda da Türkçeden yana tavır koymuştur. Temelde halka halk diliyle seslenme düşüncesindedir. Hatta tiyatrolarında olabildiğince sade bir sahne dili yaratmaya çalışmıştır. Fakat klasik tarzda eğitim almış bir şair olarak bazı alışkanlıklarını terk etmesi kolay olmamıştır.
- **Namık Kemal hece vezni taraftarı gibi görünmekle birlikte genellikle aruzu kullanmıştır.**
- Şiirlerinde eski şekillere bağlı kalmakla birlikte yeni kavramları ele alması bakımından Namık Kemal, yeni bir hamle yapan şairlerdendir. Türk şiirinin içerik olarak yenileşmesinde önemli bir adım atmıştır.
- Üslupçu bir yaklaşımla oluşturduğu nesir eserleriyle Türk nesirini kuruluştan kurtaran kişidir. Bir yandan da onun nesrinde eski nesrin şaşaalı söyleyişi görülür.
- Tiyatro türünde pek çok eser vermiştir. Bu türle ilgili görüşlerini "Tiyatro bir eğlencedir fakat en faydalı eğlencedir." şeklinde açıklamıştır.
- Şiir, roman, tiyatro, eleştiri, tarih, makale, mektup gibi pek çok türde eser vermiş bir sanatkardır.

Eserleri

Şiir: Hürriyet Kasidesi, Vatan Şarkısı, Vaveyla, Vatan Mersiyesi

Tiyatro: Vatan yahut Silistre, Gülnihal, Zavallı Çocuk, Akif Bey, Celalettin Harzemşah, Kara Bela.

Roman: İntibah, Cezmi.

Eleştiri - Makale: Lisân-ı Osmanî'nin Edebiyatı Hakkında Bazı Mülâhazatı Şâmilîdir, Tahrib-i Harabat, Mukaddime-i Celâî, Bahar-ı Dâniş Mukaddimesi, Me-Prizon Muahzenamisi, Renan Mudafaamesi...

Vatan yahut Silistre: 1853 Kırım Harbi sırasında Tuna boylarındaki Silistre Kalesi'ndeki savunmadan ilham alınarak yazılmış bir eserdir. İslam Bey adlı kahraman bir subay gönüllü olarak Silistre savunmasına gidecektir. "Beni seven ardımdan gelsin." der. Zekiye ise İslam Bey'e âşiktir ve bu söz üzerine erkek kılığına girerek o da kaleye gider. Kale komutanı Sıtkı Bey, ordudan haksız yere atılmış ve takma isimle yeniden kale komutanlığına yükselmiş bir subaydır. Aslında Sıtkı Bey, Zekiye'nin göremediği babasıdır. Dört perdelik oyunda olaylar kaledeki askerlerin kahramanlık hikâyeleriyle devam eder. Önemli karakterlerden biri de Abdullah Çavuş'tur. Hayatı ciddiye almayan, olaylara pozitif bakan sevimli bir karakterdir Abdullah Çavuş.

Bu eserin sahnelenmesi Namık Kemal'in sürgün edilmesine yol açmıştır. Ancak eser, halk üzerinde derin bir tesir yaratmıştır.

Gülnehal: Asıl adı "Raz-ı Dil" (gönüldeki sır) olan eser sansür nedeniyle "Gülnehal" adıyla yayımlanmıştır. Balkanlar'daki zalim bir yöneticiye karşı verilen mücadeleyi anlatan bu eser beş perdedir. Zalim sancak beyi Kaplan Paşa, eserin sonunda padişah'tan alınan fermanla idam edilir. Aslında eser "İstibdata karşı ayaklanma" mesajını taşımaktadır.

Zavallı Çocuk: Ailesinin zoruyla tanımadığı, istemediği kişilerle evlendirilen genç kızların hikâyesini anlatan üç perdelik bir oyundur. Şefika, doktor olan Ata'yı sevmekte ve onun tarafından da sevilmektedir. Yaşça büyük bir paşaya verilmek istenir. Şefika istemediği bu evlilikten ve mutsuzluktan dolayı verem olur. Ata ise hem Şefika'nın hastalığını hem de evlendiğini öğrenir ve intihar eder. Kısa bir süre sonra da Şefika ölür. Eser aslında Batı'daki intihar ve ölümle biten eserlerin bir benzeridir. Batı'da Goethe ile başlayan intihar teması ve verem, Zavallı Çocuk'tan sonra Türk edebiyatında birçok eserde gündeme getirilmiştir.

Akif Bey: Eser beş perdedir. Eserde ahlaksız bir kadının kocasına ve aile kavramına ihaneti anlatılır. Akif Bey bir deniz subayıdır. Ruslara karşı savaşmak üzere Karadeniz'de gemidedir. Gemisi batar ve Akif Bey kurtulur. Fakat karısı Dilruba kocasının bu hâllerinden habersiz başka bir erkekle evlilik hazırlığındadır. Karısına dönen Akif Bey olanları öğrenir ve Dilruba'yı boşar. Sonra da namusunu temizlemek için evlendiği gün Dilruba'nın evine gider ve onu vurmak ister. Dilruba'nın evlendiği adam öne atılır ve Akif Bey tarafında vurulur fakat o da Akif Bey'i bıçaklar. Akif Bey'in babası da Dilruba'yı öldürür.

Celalettin Harzemşah: Sahnelenmesi mümkün olmayan on beş perdelik bir tiyatro eseridir. Bir tür "sahne romanı" olarak görülebilir. Eserde Moğollara karşı Türk-İslam dünyasını savunan Celalettin Harzemşah'ın hayatı anlatılmıştır. Eser okunmak için yazılmıştır. Eserin en önemli yanlarından biri 69 sayfalık ön söz kısmıdır. Burada Namık Kemal edebî konulardaki görüşlerini açıklamıştır.

Kara Bela: Hindistan'daki Babürlü sarayında haremden yaşanan bir tecavüz olayını ele alan eser Namık Kemal'in son ve en zayıf tiyatro eseridir.

İntibah: Eserin ilk adı "Son Pışmanlık" iken Maarif Nezareti tarafından "İntibah-Sergüzeşt-i Ali Bey" olarak değiştirilmiştir. Eser, kötü kadınların oyununa gelen ve hem kendini hem çevresini mahveden kişileri ele alır. Mirasyedi Ali Bey, Mehpeyker isimli ahlaksız bir kadına tutulur. Annesi Ali Bey'i bu kadından kurtarmak için Dilâşub isimli bir cariye alır. Fakat Ali Bey, yine de Mehpeyker'e tutkundur. Mehpeyker'in açık ihaneti üzerine Ali Bey, Dilâşub'la evlenir. Mehpeyker, Dilâşub'a iftira eder ve ayrılmalarını sağlar. Mehpeyker, Ali Bey'in evinden kovulan Dilâşub'u bir esirciden satın alır ve ona eziyetler eder. Ali Bey'e kavuşamayan Mehpeyker onu öldürmeye karar verir. Dilâşub bu durumdan haberdar olur ve Ali Bey'i kurtarmak için kaçır. Katil, Ali Bey'in paltosunu giymiş olan Dilâşub'u öldürür. Ali Bey de katili öldürür ve hapse girer. Altı ay sonra da Ali Bey ölür.

Cezmi: Eser, II. Selim zamanında Türk-İran çekişmesi yıllarını anlatır. Cezmi bir asker ve şairdir. Savaş sırasında Kırım ordusu komutanı Adil Giray ile tanışır. Cezmi, daha sonra esir düşen Adil Giray'a yardım edecektir. İran şahı kör olduğu için ülkeyi karısı Şehriyar ile kız kardeşi Perihan yönetmektedir. Hem Şehriyar hem de Perihan, sarayda esir tutulan Adil Giray'a âşık olur. Adil Giray ise Perihan'ı sevmektedir. Perihan sünnidir ve Adil Giray ile birlikte İran tahtını ele geçirip ülkeyi Şiilerden kurtarmak ister. Bu amaçla Cezmi yardımı çağırılır. Ülkeye derviş kıyafetiyle giren Cezmi, Adil Giray'a yardım için harekete geçer. Bu arada çıkan çatışmada Adil Giray, Perihan şehit olur ve Şehriyar da bu çatışmada ölür. Cezmi ise yaralanmıştır. Cezmi, Adil Giray ve sevgilisi Perihan'ı aynı mezara koyar ve ülkesine döner.

Tarihî roman sahasında öncü bir eser olan Cezmi'de Adil Giray ağızdan söylenen şiirler de dikkat çeker.

Şemsettin Sami (1850-1904)

- Şemsettin Sami gazetecilik yapmış, roman, tiyatro sahasında eserler vermiş ama en çok da sözlük ve ansiklopedi türündeki eserleriyle tanınmıştır.
- Batı'dan yapılan çevirilerde de Şemsettin Sami ismi vardır. Bunlar içerisinde Robinson ve özellikle de Victor Hugo'dan yapılan Sefiller çevirisi önemlidir.
- "Taaşuk-ı Talat ve Fitnat" Türk edebiyatının ilk **telef Türkçe romanı olma özelliğine sahiptir.** Şemseddin Sami, bu eser haricinde roman yazmamıştır.
- Tiyatro sahasında da eserler veren yazar asıl ağırlıklı çalışmalarını dil ve kültür sahasında yapmıştır.

Eserleri

Roman: Taaşuk-ı Talat ve Fitnat

Tiyatro: Seydi Yahya, Gave, Besa yahut Ahde Vefa

Sözlük: Kamus-ı Türkî, Kamusu'l Fransevî.

Çeviri eserler: Robinson, Sefiller, Tarih-i Mücmel-i Fransa, İhtiyar Onbaşı...

İnceleme-Araştırma: Kamusu'l Âlâm.

Taaşuk-ı Talat ve Fitnat Tanzimat Dönemi'nde kadının toplumdaki yerini ortaya koyan ve evlilik ilişkilerini ele bir romandır. Talat ile Fitnat'ın aşkı anlatılır. Romanda Tanzimat romanının genel özelliklerinden olan tesadüfler, ilk görüşte âşık olma, aşkından üzüntüsünden hasta olma, kılık değiştirme, kimliğini gizleme gibi kusurlara rastlanır. Fitnat'a ilk görüşte âşık olan Talat, kadın kılığında Fitnat'ın evine girer ama kimliğini gizler. Bu arada Fitnat yaşlıca bir adamla evlendirilecektir. Talat kimliğini açıklar ama iş işten geçmiştir. Fitnat, yaşlı adamın evine gider ama aşkından hasta olmuştur. Adam Fitnat'a iyi davranır ve dokunmaz. Hasta yatan Fitnat'ın boynunda rahmetli karısının muskasını gören adam aslında Fitnat'ın yıllar önce izini kaybettiği kızı olduğunu anlar. Kızının mutluluğu için onu Talat ile evlendirmeye karar verir ama artık çok geçtir. Fitnat ölür, Talat ölür. Fitnat'ın babası çıldırır.

Ahmet Mithat Efendi (1844-1913)



- Tanzimat aydınları içerisindeki çok yönlü isimlerden biridir. Evinde kurduğu matbaa ile yazı hayatını birleştiren **Ahmet Mithat Efendi sayısız eser vererek ve sürekli yazarak "Yazı Makinesi" unvanını almıştır.**
- "Tercüman-ı Hakikat"ı çıkarmıştır. Bu gazetede damadı Muallim Naci, Ahmet Rasim, Hüseyin Rahmi gibi dönemin gençlerine yazarlık yaptırmıştır.
- "Halk için sanat" anlayışının en önde gelen popüler ve ansiklopedist bir yazardır. Yani tarih, coğrafya, hukuk, bilim, din, felsefe, dil, edebiyat gibi geniş bir sahada halka seslenen yazılar yazmıştır. Okuma alışkanlığı kazandırma ve eğitici tavırları nedeniyle "Hâce-i Evvel" yani bir "ilkokul öğretmeni" gibi görülmüştür.
- Hemen hemen her türde yazan Ahmet Mithat Efendi'nin en çok eser verdiği alan roman-hikâye alanıdır.
- Eserlerinde konu, tip ve karakter zenginliği dikkat çekicidir.
- Eserlerinde "kissadan hisse" mantığı yani öğreticilik vardır.
- Eserlerinde kendi kişiliğini gizlemeyen Ahmet Mithat Efendi bazen "Ey kârf..." şeklinde okuyucuya hatta kahramana, yazar olarak hitap eder. Hatta bazı eserlerinde "Ey muharrir..." şeklinde kendine seslendiği bile olur. Bu seslenişler aslında meddah geleneğinin bir yansıması olarak görülebilir.
- Tiyatro sahasında da eserler vermiş ancak bu eserler, sahnelenme ve kalıcılık bakımından yeterince başarı sağlayamamıştır.
- Eserlerinde kullandığı dil, halk Türkçesidir.

Eserleri

Romanlar: Hasan Mellâh yahut Sır İçinde Esrar, Dünyaya İkinci Geliş yahut İstanbul'da Neler Olmuş, Hüseyin Fellah, Felâton Bey ile Râkım Efendi, Karı-Koca Masalı, Paris'te Bir Türk, Süleyman Musûlî , Yeryüzünde Bir Melek, Henüz On Yedi Yaşında, Kamaval, Amiral Bing, Vah, Acâib-i Âlem, Dürdâne Hanım, Esrâr-ı Cinâyât, Cellâd, Volter Yirmi Yaşında, Hayret, Cinli Han, Çingene, Demir Bey yahut İnkişâf-ı Esrâr, Fennî Bir Roman yahut Amerika Doktorları, Haydut Montari, Amavutlar-Solyotlar, Gürcü Kızı yahut İntikam, Nedâmet mi? Heyhât, Rikâldâ yahut Amerika'da Vahşet Âlemi, Aleksandr Stradella, Şeytânkaya Tilsimi, Müşâhedât, Ahmed Metin ve Şîrzât, Bir Acîbe-i Saydiyye...

Hikâyeler: Kissadan Hisse, Letâif-i Rivayat, Su-i Zan, Gençlik, Esâret, Teşhül, Felsefe-i Zenân, Gönül, Mihnethişân, Firkat, Yeniçeriler, Ölüm Allâhın Emri, Bir Gerçek Hikâye, Bir Fitnekar, Nasib, Çifte İntikam, Para, Kısmetinde Olanın Kaşığında Çıkar, Diplomalı Kız, Dolaptan Temâşâ, İki Hud'akâr, Emânetçi Sıdkı, Cankur-taranlar, Ana-Kız

Tiyatrolar: Ahz-ı Sar, Açık Baş, Çerkes Özdenler, Siyavuş, Hükûm-i Dil, Çengi

Gezi Yazısı: Avrupa'da Bir Cevelan.

Felâatun Bey ile Râkım Efendi yanlış Batılılaşma konusunu ele alan ilk romandır. Felâatun Bey yozlaşmış karakteri, Râkım Efendi ise öze bağlı olan bir kişiyi temsil eder.

Letâif-i Rivâyat seri hâlinde hikâyeler içerir. Bu dönemde roman ve hikâye ayrımı tam olarak yapılamamıştır. Yazarlar genel olarak olaya dayalı anlatı türü için "hikâye" ifadesini kullanmıştır. Bundan dolayı bazı değerlendirme hataları yapılmıştır. Bazıları bir roman uzunluğunda olan bu eserler, 25 cüz hâlinde yayımlanan "Letâif-i Rivâyat" içinde ya da iki kitap olarak yayımlanan "Kissadan Hisse" içinde yer almıştır.

Ahmet Mithat Efendi bu hikâye serilerinin dışında Şinasi'nin yazdığı Durub-ı Emsal-i Osmani adlı atasözleri kitabındaki on sekiz atasözünü hikâyeleştirmiş ve "Durub-ı Emsal-i Osmaniye Hikemiyyatının Ahkâmını Tasvir" başlığı altında yayımlamıştır.

Ahmet Vefik Paşa
(1823-1891)

- Tanzimat Döneminde kültür, tarih ve tiyatro alanındaki çalışmalarıyla ün kazanmıştır.
- Türkçülük fikirlerinin ilk savunucularındandır. Ebulgazi Bahadır Han tarafından yazılan "Şecere-i Türk" adlı eseri Çağataycadan Osmanlıcaya aktarmıştır.
- Asıl önemli çalışmalarını tiyatro sahasında yapmıştır. Özellikle Moliere'den yaptığı çeviri ve uyarlamalarla öne çıkmıştır.
- Moliere'in bütün eserlerini çeviri ya da adapte yoluyla Türkçeye kazandırmıştır.
- Ahmet Vefik Paşa, Bursa valiliği sırasında bir de tiyatro binası yaptırmış, ekip kurup piyes sahnelemiştir.
- Klasizmin Türk edebiyatındaki önemli uygulayıcılarından.



Eserleri

Tiyatro: Adamcıl, Savruk, Tartuf, Don Civanî, Dudu Kuşları, İnfil-i Aşk, Kadınlar Mektebi, Kocalar Mektebi, Okumuş Kadınlar, Azarya, Dekbazlık, Tabib-i Aşk, Yorgaki Dandini, Zor Nikah, Zoraki Tabip...

Sözlük: Lehçe-i Osmanî, Müntehabat-ı Durub-ı Emsal (atasözlerini toplamıştır).

Tarih: Fezleke-i Tarih-i Osmanî

Beşir Fuat
(1852-1887)

- Tanzimat Dönemi'nde pozitivistlerin öncüsü olmuş bir aydındır. Cesedinin Askeri Tıbbiye'ye verilmesini istemiştir. Beşer adlı kitabında anatomi ve fizyoloji bilimleri hakkında yazmıştır. Beşir Fuat, Fransızca, Almanca, İngilizce öğrenmiştir. Onun yazı hayatında çeviriler önemli bir yer tutar. İlgili gösterdiği edebî türlerin başında da tiyatro gelir.
- Beşir Fuat aynı zamanda polemikçi bir kişiliğe sahiptir. Pozitivist görüşleri nedeniyle uğradığı eleştirilere yılmadan cevap vermiştir. Gazetelerde yazdığı eleştirilerde de pek çok konuyu tartışmıştır. Bu konular içinde "hayaliyyun-hakikiyyun", "edebiyat-fen", şiir-hakikat" öne çıkanlardan bazılarıdır.



IV. TANZİMAT DÖNEMİ TÜRK EDEBİYATI II

1876'da Meşrutiyet ilan edildi ve meclis kuruldu. Fakat kısa bir süre sonra Ruslarla yürütülen savaş bahane edilerek Sultan II. Abdülhamit tarafından meclis tatil edildi. Bundan sonra dönemin aydınlarınınca "istibdat" diye adlandırılan baskıcı bir yönetim anlayışı sergilendi. İstibdat yıllarında aydınlar toplumsal, siyasal konulardan uzaklaşarak bireysel konulara yöneldiler.

- Edebiyatta önceki kuşağın ortaya koyduğu "toplum için sanat" anlayışından uzaklaşıp "sanat için sanat" anlayışına yöneliş başladı. Yani sanatkarlar farklı bir motivasyonla eserlerini ortaya koymaya başladı.

Şinasi-Namık Kemal-Ziya Paşa kuşağı devlet işlerine ve siyasete doğrudan karışan tavırlar sergilerken bu kuşak, mümkün olduğunca bu işlerden uzak durmayı tercih etmiştir ya da dolaylı olarak değinmeyi yeterli bulmuştur. Nihat Sami Banarlı'nın deyişiyle "İdealleri uğruna acı çeken artık muharrir değil onun yarattığı roman kahramanıdır."

- Bu dönemde şiirde romantik eğilimler devam etse de romanda realizm kendini gösterir. Divan şiirinin gücü bu dönemde tamamen kırılmış ve artık gelenekten kopuş gerçekleşmiştir.
- Şiirde "mazmun" yerine "imge" öne çıkmıştır. Şiirde aşk, ölüm, tabiat ve metafizik temaları işlenmiştir.
- Dil konusunda sadeleşme kaygısı yok olmuş, bunun yerine sözcük seçiminde daha fazla dikkat ve üslupçu anlayış öne çıkmıştır.
- Dönemin dikkat çeken yanlarından biri de tiyatrunun geriye düşmüş olmasıdır.
- Bu dönemde pek çok tiyatro eseri yazılmıştır ama bunlar sahne tekniği bakımından oldukça zayıf eserler olarak kalmıştır.
- Genellikle okunmak için yazılmış tiyatro eserleri ortaya çıkmıştır.
- Dönemin önde gelen isimleri Recaizade Mahmut Ekrem, Abdülhak Hamit ve Samipaşazade Sezai Bey'dir. Bu isimlerden dolayı bu dönem için "Hamit-Sezai-Ekrem Mektebi" de denmiştir.
- Bu sanatkarlar ve onların yolunda ilerleyen diğer gençler Avrupa'yı daha derinlemesine anlama gayretinde olmuşlardır. Bu dönemin eserleri önceki döneme göre teknik açıdan daha başarılı, daha Avrupalı eserler olarak kabul edilmiştir.

AH NİJAD

Hasret beni cayır cayır yakarken
Bedenimde buzdan bir el yürüyor.
Hayaline çılgın çılgın bakarken
Kapanası gözümü kan bürüyor.

Dağda kırdı rasgetirsem bir dere
Gözyaşlarım akıtarak çağlarım.
Yollardaki ufak ufak izlere
Senin sanıp bakar bakar ağlarım.

Güneş güler, kuşlar uçar havada,
Uyanırlar nazlı nazlı çiçekler.
Yalnız mısın o karanlık-yuvada?
Yok mu seni bir kayırır, bir bekler?

Can isterken hasret odiyle yansın,
Varlık beni alil alil sürüyor.
Bu kaygıya yürek nasıl dayansın?
Bedenciğin topraklarda çürüyor!

Bu ayrılık bana yaman geldi pek,
Ruhum hasta, kırık kolum kanadım.
Ya gel bana, ya oraya beni çek,
Gözüm nuru oğulcuğum, Nijad'ımı!

Recaizade Mahmut EKREM

A. TANZİMAT SANATÇILARI (II. DÖNEM)

Recaizade Mahmut Ekrem
(1847-1914)



- Ekrem, ikinci kuşağın öncüsüdür. Edebiyat kuramı açısından da yol açan üstat bir şahsiyettir.
- Sanat eserinde güzelliği esas almıştır. Bu bakımdan öğretici, toplumsal faydacı I. kuşaktan ayrılır. Edebiyat eserinde "düşünce, hayal ve duygu güzelliği"ni önemser.
- Şiirde vezin ve kafiye'nin şart olmadığını düşünür ve böylelikle aslında mensur şiirin yolunu açmış olur.
- Şiirin dili hakkında da farklı düşünmektedir. Ona göre şiir dili, konuşma dilinden olabildiğince uzaklaşmalı ve kendine özgü olmalıdır.
- Recaizade; şiir, roman, hikâye, tiyatro, eleştiri ve edebiyat teorileri alanında eserler vermiş ve gençlere yol göstermiş "üstat" bir şahsiyettir. Şiirlerinde divan ve halk şiirinden esintiler ve Avrupalı izler kendini gösterir.

- II. kuşağın teorisyeni olan Recaizade, edebiyat ve sanat konularında görüşlerini Tâlim-i Edebiyat, Zemzeme Mukaddimesi ve Takdir-i Elhan'da açıklamıştır.
- Ayrıca gazete ve dergilerde yayımlanmış edebî tartışmalar ve polemikleri onun sanat konusundaki görüşlerini açıklamasına vesile olmuştur. Muallim Nâci ile giriştiği kafiye kavgası bunun en çarpıcı örneğidir. Bu kafiye tartışması sonraki kuşağın yani Servet-i Fünûn'un hazırlayıcısı, tetikleyicisi olmuştur.

Eserleri

Şiirler: Yadiğâr-ı Şebab, Nağme-i Seher, Pejmurde, Nijat Ekrem, Nefrin, Tefekkür, Zemzeme I-II-III

Roman: Araba Sevdası

Öykü: Şemsa, Muhsin Bey, Saime.

Edebiyat Kuramı: Tâlim-i Edebiyat.

Tiyatro: Afife Anjelik, Atala, Vuslat, Çok Bilen Çok Yanılır.

Araba Sevdası, yazarın tek romanıdır ve Türk edebiyatında realist roman türünün ilk örneğidir. Roman- da iç konuşma ve bilinç akışı tekniği kullanılmıştır. Bu yönüyle de ilk olma özelliğine sahiptir. Dil ağır olmakla birlikte kahramanların konuştuğu bölümlerde kısmen sadelik görülür. Roman, züppe bir karakter olan Bihruz üzerinden gider. Bu mirasyedi genç, Perişes isimli bir kadına bağlanır ve babadan kalan mirası bu kadın uğruna harcar. Aslında benzer bir konu Ahmet Mithat Efendi'nin Felâh Bey ile Rakım Efendi adlı eserinde ele alınmıştır. Hatta Bihruz ve Perişes arasındaki ilişki bir yönüyle Namık Kemal'in İntibah'ındaki Ali Bey ile Mehpeyker ilişkisine benzetilebilir.

Abdülhak Hamit Tarhan (1852-1937)

- Hamit, genel olarak yenilikçi fikirleri anlatan, tartışan değil uygulayan kişi olarak yaşamıştır. Türk şiirinin gelenekten kopması ve içerik olarak da biçim olarak da Batılılaşması anlamında önemli bir köprü olmuştur.
- **Şiire getirdiği yenilikler sonucunda önemli bir şöhret kazanmış ve "Şair-i Azam" diye anılmıştır.**
- **Vezin ve kafiye konusunda serbest tavırlar sergilemiştir.** Onun şiirinde beyit hâkimiyeti tam olarak kırılmış ve anlam dizelere yayılmıştır.
- Batı şiir şekillerini kullanması ve kuralları önemsememesi şiirin yenileşmesini sağlamıştır.



Samipaşazade Sezai (1860-1936)

- Başlangıçta şiir denemeleri de olan Sezai Bey nesir alanındaki eserleriyle tanınmıştır.
- Batı edebiyatını iyi anlamış ve eserlerine de bu Avrupalı havayı taşımış bir kişidir. Roman ve hikâyelerinde görülen realist yaklaşım bunun bir göstergesidir.
- Türk edebiyatında küçük hikâye türünün ilk başarılı örneklerini yazmıştır.



Eserleri

Roman: Sergüzeşt

- Şiirlerinde dili de serbestçe kullanmış, bazen ağır, laşan bazen nispeten sadeleşen bir şiir dilini tercih etmiştir.
- Konuda çeşitlilik sağlamıştır. Tabiat ve metafizik, onun şiirinde önemli yer tutar. Ölüm, önem verdiği konulardandır.
- Hamit, şiire felsefi derinlik kazandırma anlamında önemli bir konumdur. Varlık-yokluk-evren, hayat-ölüm gibi konularda derinlemesine şiirler yazmıştır.
- **Tiyatrolarında sahne tekniği oldukça zayıftır. Eserler okunmak için yazılmıştır.**
- **Yirmiden fazla tiyatro eseri veren Hamit, oyunlarının bir kısmını manzum bir kısmını mensur yazmıştır.**
- **Manzum eserlerinde genellikle aruzu tercih etmiştir. Hece ile yazdığı tiyatro eserleri de vardır.**
- Tiyatro eserlerinde Hamit'in ele aldığı konularda hayli çeşitlilik vardır: İslam tarihi, Türk tarihi, Hindistan, Antik Çağ'ın olayları ve kahramanları, entrikalar, te-zallar, çelişkiler...

Eserleri

Şiirler: Belde, Sahra (pastoral ilk şiirler), Makber, Ölüm, Hacle, Bunlar Odur, Bâladan Bir Ses, Garam, Bir Sefilenin Hasbihali, Tayflar Geçidi, Yadiğâr-ı Harb, Yabancı Dostlar

Tiyatrolar: Manzum olanlar: Tezer, Eşber, İhan, Turhan, Sardanapa, Abdullah'ın Sağır, Nesteren, Li-berte.

Mensur olanlar: Macera-yı Aşk, İçli Kız, Duhter-i Hindü, Sabr ü Sebat, Tarık, İbn-i Musa, Finten, Yadiğâr-ı Harb

Diyaloglardan oluşanlar: Tayflar Geçidi, Arziler, Ruhlar...

Hikâye: Küçük Şeyler (Hiç, Kediler, Dügün, Bu Adam Kimdir, Pandomima adlı hikâyeler ile Alphonse Daudet'den çevrilmiş bir tercüme hikâye vardır.)

Tiyatro: Şir.

Düz yazı: Rumuzu'l Edeb.

Anı: İclal.

Sergüzeşt, Namık Kemal ve Ahmet Mithat Efendi'nin romanlarında bir arka plan konusu ya da fonu olarak kullanılmış olan kölelik-cariyelik meselesi bu romanın ana konusudur. Bu konunun tesadüfen seçildiği düşünülmemelidir çünkü Sezai Bey'in annesi Kafkasya kökenli bir cariyedir. Ayrıca yaşadığı konakta cariyeler ve köleler de bulunmaktadır. Bütün bu kişilerin hikâyeleri birleştiğinde Sergüzeşt'in konusu rahatlıkla oluşur. Kafkasya'dan kaçırılmış olan Dilber İstanbul'da Asaf Paşa Konağı'na satılmıştır. Evin hanımı Zehra Hanım otoriter bir kadındır. Asaf Paşa'nın oğlu Celâl, iyi eğitilmiş bir ressamdır. Dilber'i tablolarında model olarak kullanırken ona âşık olur. Zehra Hanım oğlunun bir cariyeye ile aşk yaşamasını istemez ve Dilber'i uzak diyarlara satılmak koşuluyla bir esirciye verir. Dilber, Kahire'de bir konağa satılır ama o, Celâl'i sevmektedir. Bir zenci kölenin yardımıyla konaktan kaçar ve kendini Nil nehrinin sularına bırakır. Bu arada Celâl çıldırmıştır. Romanda olaylar kronolojik akan bir zaman dilimi içinde verilir ve zamanda büyük atlamalar vardır. Mekân genellikle iç mekândır ve bu konuya da çok uygundur. Çünkü Dilber'in bir cariyeye olarak özgürlüğü ve dış mekânları görme imkânı yoktur.

Muallim Nâci (1850-1893)

- Eski edebiyatı iyi bilen ve değişimin kontrollü olarak gerçekleşmesini isteyen bir sanatkârdır. Ancak girdiği edebî polemikler, tartışmalar onu "eski taraftarı" bir kişi konumuna soktu. Bir süre sonra kendisi de bu durumu kabullenmiştir.
- Özellikle Recaizade Ekrem ile arasında geçen kafiye tartışması ve Zemzeme-Demdeme atışmaları Nâci'yi eski edebiyat taraftarı ve yeniliğe kapalı göstermeye yetmiştir.
- Nesirde daha sade bir Türkçe kullanan Nâci, şiirde ise Türkçenin sıcaklığını berraklığını verebilmiş bir sanatkâr olarak değerlendirilir.
- Aruzu kusursuz kullanmış ve Türk aruzu denen anlayışa uygun eserler vermiştir.



- Tasavvuf kültürüne de sahip olan Nâci, oldukça başarılı tercümeler de yapmıştır.

Eserleri

Şiir: Ateşpâre, Şerâre, Fûruzan.

Anı: Ömer'in Çocukluğu

Eleştiri: Demdeme.

Nabizade Nazım (1862-1893)

- Tanzimat'ın ikinci kuşağı ya da Ara Nesil içinde de adı geçer.
- **Nabizade Nazım şiir, hikâye ve roman türünde eserler vermiş, ayrıca gazete ve dergilerde yazılar yayımlamıştır.**
- **Hikâye ve roman türünde başarılı eserler vermiştir.**
- "Hakikiyyun" dediği realist çizgiye uygun eserler vermiştir. O dönemde yürütülen hayaliyyun-hakikiyyun tartışmasında (romantizm-realizm tartışması) hakikiyyun akımına uygun eserler verme yolundadır. Hatta zaman zaman natüralist bölümler de eserlerinde görülür.



Eserleri

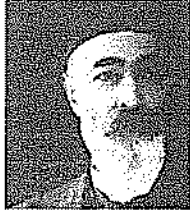
Şiir: Heves Ettim.

Roman: Zavallı Kız, Bir Hatıra, Sevdâ, Hala Güzel, Haspa, Seyyie-i Tesamüh, Karabibik, Zehra

Karabibik, edebiyatımızda köy hayatının ele alındığı ilk roman ya da uzun hikâye olarak değerlendirilir. Eserde Antalya'da bir Rum köyü ile Türk köyü mekân olarak seçilmiştir. Bu iki köy arasındaki farklar ve ilişkiler ele alınmıştır. Çizilen tabloda fakirliğin, borçluların, hastaların, bakımsızlığın Türk köyünde; zenginliğin, doktorun, bakımın ise Rum köyünde olduğu verilmiştir. Bunun üzerinde okuyucunun bir tür değerlendirme yapması sağlanmaya çalışılmıştır.

Zehra, Türk edebiyatında psikolojik analizlerin yapıldığı ilk eser olarak değerlendirilir. İlk psikolojik roman olarak Mehmet Rauf'un Eylül adlı eseri kabul edilse de Zehra da bu alanda önemli bir eserdir. Eser kıskançlık teması üzerine kurulmuştur. Suphi, patronunun kızı Zehra ile evlenmiştir. Suphi evdeki hizmetçiyle ve başka kadınlarla kaçamaklar yaşamaya başlar. Zehra kıskançlık krizlerine girer. Zehra'nın kıskançlığı irsi bir durum olarak ele alınır. Bu yönüyle eser natüralizme kayar. Eserde olaylar hızlı akar ve psikolojik analizlerde derinleşme olmaz.

Mizancı Murat Bey
(1854-1917)



- "Mizan" gazetesini çıkarmıştır.
- II. Meşrutiyet Dönemi'nin özgürlük ortamında o da fikirlerini ortaya koymuştur. İttihat ve Terakki Partisine muhalefet etmiş ve bundan dolayı eleştirilmiştir. Hatta dört yıllık bir sürgün hayatı da olmuştur.
- Farklı türlerde pek çok eser vermiş olmakla birlikte roman sahasındaki eseri "Turfanda mı Turfa mı?" Türk edebiyatında ilk tebli roman olarak önem kazanır.

B. ARA NESİL YAZARLARI

Fatma Aliye Hanım
(1862 - 1936)



- Romanlarının bazıları Arapçaya ve bazı Batı dillerine çevrilmiştir.
- Felsefe alanında iki kitap yazmıştır.
- Ahmet Mithat Efendi ile birlikte çalışmış hatta birlikte bir roman da yazmıştır. "Hayal ve Hakikat" romanını Ahmet Mithat ile birlikte yazmış ve "Bir Kadın" takma adını kullanmıştır.
- Kendi adını kullandığı ilk roman, "Muhadarat"tır. Bu romanda istenmeden yapılan evlilik ve doğurduğu sonuçlar konusunu ele almıştır.
- Diğer romanları "Refet", "Üdi", "Enin", "Levayib-i Hayat" ise yine evlilik, kadın, eğitim gibi konuları ele aldığı eserlerdir.

Ara Nesil yazarlarından **Mehmet Celal**, popüler, romantik, santimental romanlar yazdı. Köye açılan roman örnekleri kaleme aldı. Eserleri kalıcı olamadı.

Dönemin diğer bir yazarı da **Selanikli Fazlı Necip**'tir. Fazlı Necip dil bilgisi, coğrafya, fen alanlarında yazılar yazdı. Cumhuriyete kadar romanlar yazdı. Kullandığı dil, Millî edebiyat dilinin öncüsü gibi görülebilir. Eserlerinde Ahmet Mithat tesiri vardır. İyi-kötü karşıtlığını kullanır.

ÇÖZÜMLÜ TEST

1. Tanzimat I. Kuşak sanatkârının hedefleri arasında aşağıdakilerden hangisi yoktur?

- A) Batı tarzı edebiyat kurma
- B) Halka halk diliyle hitap etme
- C) Adil, özgür bir sosyal ortam
- D) Türk kültürüne ve kimliğine dayanan yeni bir devlet kurma
- E) Hayata dair bir edebiyat oluşturma

2. Şinasi ile ilgili olarak aşağıda verilen bilgilerden hangisi doğrudur?

- A) İlk örnekleri vererek öncü bir sanatkar olmuştur.
- B) Şiir, tiyatro, öykü ve roman türünde eserler vermiştir.
- C) Lehçe-i Osmanî adlı sözlük çalışması yapmıştır.
- D) "Adem Kasidesi"ni yazarak felsefi konuları şiire taşımıştır.
- E) Romantizmin edebiyatımızdaki öncüsüdür.

3. Aşağıdakilerden hangisi Tanzimat romanında ele alınan konulardan değildir?

- A) Batılılaşmanın yanlış yorumlanması
- B) Zorla evliliğin doğurduğu problemler
- C) Kölelik ve cariyelelik konusu
- D) Bireyin psikolojik yapısı
- E) Mirasyedi tipler ve aşkın istisman

4.

- I. Rüya, sanatkarın Âli Paşa'yı hicvettiği bir kasidedir. Daha sonra şair, bu kasideyi geleneğe aykırı biçimde kendisi tahmis etmiş ve bununla da yetinmeyip kendi şiirine şerh yazmıştır.
- II. Şiir ve İnşa, sanatkarın Londra'da yazdığı ve divan edebiyatını eleştirdiği makaledir. Bu makalede yeni şiir için halk edebiyatından yararlanma gibi bir yol gösterilmiştir.
- III. Zafername, sanatkarın Âli Paşa'yı eleştiren ve Sultan Abdülaziz ile ülke meselelerini konuştuğu eserdir.
- IV. Harabat, sanatkarın divan şiiri antolojisi olarak hazırladığı ve halk şiirinin yeni şiire kaynaklık etme konusunda yetersiz kalacağını açıkladığı eserdir.

Yukarıda eser adları ve içerikleriyle ilgili olarak verilen bilgiler karışmıştır. Hangi iki maddedeki bilgiler yer değiştirirse bütün eserlerle ilgili doğru bilgi aktarılmış olur?

- A) I ve II
- B) I ve III
- C) I ve IV
- D) II ve III
- E) III ve IV

5. Edebiyatın birçok türünde eser veren sanatkar, hiciv de yazmıştır. Mahmut Nedim Paşa'yı hicvetmek için yazdığı "Hırrename" devrin önemli mizah dergilerinden "Diyoben"de yayımlanmıştır.

Yukarıda tanıtılan eser aşağıda verilen sanatkarlardan hangisine aittir?

- A) Ziya Paşa
- B) Şinasi
- C) Namık Kemal
- D) Ahmet Mithat Efendi
- E) Şemseddin Sâmî

6. Aşağıda verilen özelliklerden hangisi Tanzimat romanı ile ilgili değildir?

- A) İlk görüşte âşık olma ve âşkıdan hastalanma
- B) Kılık değiştirme
- C) Tesadüflerin bol olması
- D) İç konuşma ve bilinç akışı tekniğinden sıkça yararlanma
- E) Çevre tasvirlerinin olay ve kahramanla bağlantısız kullanılması

7. Ahmet Mithat Efendi, bu eserinde natüralizme kaymıştır. Eserin orijinal olan yanı ise hem eserin yazılış hikâyesinin hem de kahramanların hikâyesinin paralel bir anlatımla verilmesidir. Postmodern romanda "üstkurmaca" denen tekniği hatırlatan bu özelliğiyle edebiyatımızda, belki de dünya edebiyatında bir ilk olma özelliğine sahiptir.

Bu parçada sözü edilen eser aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Felatun Bey ile Rakım Efendi
- B) Müşahadat
- C) Jöntürkler
- D) Bahtiyarlık
- E) Paris'te Bir Türk

8. "Hâce-i Evvel" diye anılan bu yazar ansiklopedik kültüre sahiptir. Toplumun geniş kesimlerine seslenen ve bunu yaparken de sanat kaygısı taşımayan sanatkar, eserlerinde zaman zaman "Ey kârî" ya da "Ey muharrir" seslenişleriyle mesajını iletir.

Bu parçada sözü edilen yazar aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Namık Kemal
- B) Nabizade Nazım
- C) Ahmet Mithat Efendi
- D) Hüseyin Rahmi Gürpınar
- E) Samipaşazade Sezai

9. "Durub-ı Emsâl-i Osmaniyye'nin Hikemâtını Tasvir" adlı eseriyle Şinasi'nin yazdığı atasözlerinden on sekiz tanesini hikayeletiren sanatkar aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Recaizade Mahmut Ekrem
- B) Nabizade Nazım
- C) Beşir Fuat
- D) Şemsettin Sami
- E) Ahmet Mithat Efendi

10. Aşağıdaki seçeneklerin hangisinde verilen bilgi yanlıştır?

- A) Beşir Fuat, edebiyatımızda hayaliyyun-hakiyyun tartışmasını başlatan ve hayaliyyundan yana tavır takınan bir yazardır.
- B) Ahmet Mithat Efendi, "Çengi" adıyla bir operet yazmıştır.
- C) Namık Kemal, tiyatronun faydalı bir eğlence olduğu görüşünü savunmuştur.
- D) Şemsettin Sami sözlük ve ansiklopedi yazarlığı yanında roman, tiyatro, çeviri gibi alanlarda da eserler vermiştir.
- E) "Müntehabat-ı Eş'ar" Şinasi'nin divan şiiri tarzındaki ilk eserlerini topladığı kitaptır.

11. Sanat eserine faydacı bir bakışla yaklaşmaya karşıdır. Eserde "düşünce, hayal ve duygu güzelliği"ni önemser. Bu bakış açısıyla kendinden sonraki kuşağı etkilemiş üstat bir sanatkar'dır.

Yukarıda tanıtılan Tanzimat sanatkarı, aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Abdülhak Hamit
- B) Samipaşazade Sezai
- C) Recaizade Mahmut Ekrem
- D) Muallim Naci
- E) Nabizade Nazım

12. Namık Kemal'in, Ahmet Mithat'ın romanlarında arka plan konusu olan şey bu romanda ana konudur artık. Eserde olaylar hep iç mekânlarda geçer. Çünkü romanın başkışısı bir köledir ve dışarıyı görme şansı pek yoktur. Romanda zaman kronolojik akar ve büyük atlamalarla geçer.

Bu parçada sözü edilen eser ve yazarı aşağıdakilerden hangisinde doğru olarak verilmiştir?

- A) Sergüzeşt, Samipaşazade Sezai
- B) Araba Sevdası, Recaizade Mahmut Ekrem
- C) Zehra, Nabizade Nazım
- D) Turfanda mı Turfa mı, Mizancı Murat
- E) Muhadarat, Fatma Aliye

13. Aşağıda verilenlerden hangisi Fatma Aliye'nin Ahmet Mithat Efendi ile birlikte yazdığı ama kendi ismini doğrudan kullanmak yerine "Bir Kadın" şeklinde imzaladığı eseridir?

- A) Muhadarat
- B) Hayal ve Hakikat
- C) Üdi
- D) Refet
- E) Enin

14. Türk edebiyatında yüzlerce yıllık bir mersiye geleneği olduğu hâlde Abdülhak Hamit'in "ölüm" konusunu ele alışında farklılık vardır.

Bu farklılık aşağıdakilerin hangisinde doğru değerlendirilmiştir?

- A) Ölümü çok seçkin ve abartılı sözcüklerle anlatmış olması farklılık yaratmıştır.
- B) Ölümü bütün gerçekliği ve dünyevi acılarıyla birlikte anlatmış olması fark yaratmıştır.
- C) Ölümü yüce ve uhrevî bir kavuşma töreni olarak anlatması fark yaratmıştır.
- D) Ölümü törensel bir uğurlama olarak anlatması fark yaratmıştır.
- E) Ölümü üzüntü veren bir olay değil, saygı uyandıran bir olay olarak aktarması fark yaratmıştır.

15. Aşağıdakilerden hangisi Abdülhak Hamit'in şiirinde bulunan özelliklerden değildir?

- A) Beyit hâkimiyetini yıkmış ve cümlelerin dizele-re yayılmasının önünü açmıştır.
- B) Doğu ve Batı medeniyetlerine ait oldukça geniş bir kültürel altyapıyı şiire taşımıştır.
- C) Eserlerinde aruzu da heceyi de kullanmıştır.
- D) Felsefi yaklaşımları şiire taşımış ve tezatlar üzerinden bir anlatım gerçekleştirmiştir.
- E) Şiirlerinde tabiat ve metafizik konulara yer vermez.

16. Tercüman-ı Hakikat'in edebiyat sayfasını yönetti. Mekteb-i Sultanîde edebiyat hocalığı yaptı. Aruzu oldukça başarılı kullanan şairin bazı eserleri Recaizade Mahmut Ekrem tarafından Talim-i Edebiyat'ta örnek metin olarak kullanıldı. "Ömer'in Çocukluğu" adlı eserinde çocukluk anılarını paylaştı. Servetifünûn şairleri ilk şiirlerini onun etkisi altında verdiler. Eski-yeni tartışmasının eski tarafında kaldı.

Yukarıda tanıtılan sanatkar, aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Fatma Aliye
- B) Mizancı Murat
- C) Nabizade Nazım
- D) Muallim Naci
- E) Ali Ekrem

17. Tezîl roman, bir toplumsal problemi ortaya koyan ve aynı zamanda çözüm önerisi de getiren romandır. Bu romanın edebiyatımızdaki ilk örneği — tarafından yazılan — adlı eserdir.

Bu parçada boş bırakılan yerlere sırasıyla aşağıdakilerden hangisi getirilmelidir?

- A) Fatma Aliye, Muhadarat
- B) Ahmet Mithat Efendi, Müşahadat
- C) Mizancı Murat, Turfanda mı Turfa mı
- D) Nabizade Nazım, Zehra
- E) Nabizade Nazım, Karabîk

18. Aşağıdakilerden hangisi Tanzimat Dönemi edebiyatındaki kaleme alınmış eleştiri türündeki eserlerden değildir?

- A) Zafername
- B) Barika-i Zafer
- C) İrfan Paşa Mektubu
- D) Demdeme
- E) Me-Prizon Muahezenamesi

19. Gazete, Tanzimat kuşağı bakımından oldukça önemli bir araçtır. (I) Çünkü bu araç üzerinden hem fikirlerini yayma yoluna gitmişler hem de sanat eserlerinin yayımlanmasını sağlamışlardır. (II) Gazeteler halka ulaşabilme adına dilin sadeleşmesi yolunda önemli olmuştur. (III) Roman, tiyatro gibi yeni edebî türlerin tanıtılması konusunda da oldukça önemli bir işlevi yerine getirmişlerdir. (IV) Tanzimat kuşağının eserlerinin yayımlandığı ilk gazete, "Takvim-i Vekayî, yayın organıdır. (V)

Bu parçadaki numaralı cümlelerin hangisinde bir bilgi yanlış yapılmıştır?

- A) I. B) II. C) III. D) IV. E) V.

20. Aşağıda verilenlerin hangisinde bir bilgi yanlıştır vardır?

- A) Ahmet Mithat Efendi, popüler bir yazar olarak halka okuma zevki aşılacak eserler yazmış ve çok eser vermesine rağmen tekrara düşmemiş bir sanatkârdır.
- B) Ziya Paşa, yenilikçi fikirlere sahip olmakla birlikte eski şiir anlayışından kopamamış bir sanatkârdır ve en başarılı şiiri olarak "terkib-i bent" görülür.
- C) Beşir Fuat, hakikiyyun adını verdiği realist-natüralist çizginin edebiyatımızdaki ilk savunucusudur.
- D) Ahmet Vefik Paşa, yaptığı Moliere çevirileri ve uyarlamalarıyla tiyatronun yerleşmesi ve halka ulaşması yolunda önemli adımlar atan bir sanatkârdır.
- E) Tanzimat Döneminde ilerleme önce edebiyat alanında gerçekleşmiş ve sonra bu durum gazeteciliğe yansımıştır.

CÖZÜMLER

1. Tanzimat Dönemi, henüz Türk kimliğinin gündeme girdiği bir dönem değildir. Bu dönemde "Osmanlılık" ruhu öndedir. Dolayısıyla Tanzimat aydınlarının Türk kimliğine dayanan bir devlet kurma hedefi yoktur.

Cevap D

2. Şinasi'nin roman ve öykü türünde eseri yoktur. Lehçe-i Osmanî, Ahmet Vefik Paşa tarafından hazırlanan bir sözlüktür. Adem Kasidesi ise Akif Paşa'ya aittir. Şinasi edebiyatımızda klasisizmin öncülerinden sayılabilir.

Cevap A

3. Bireyin psikolojik yapısı Servet-i Fünûn romanıyla incelenmeye başlamıştır. Tanzimat Dönemi'nde bireyler daha genel özellikleriyle ele alınmıştır. Diğer konular ise Tanzimat romanının doğrudan ele aldığı konulardır.

Cevap D

4. Numaralı cümlelerden I. ve III. cümledeki eserler ile ilgili bilgiler tam ters verilmiştir. Bu bilgiler yer değiştirildiğinde eser içerikleri doğru verilmiş olacaktır.

Cevap B

5. "Hirrename" Namık Kemal'e ait bir hiciv eseridir.

Cevap C

6. İç konuşma ve bilinç akışı tekniği modern roman tekniği olarak edebiyatımızda Servet-i Fünûn sonrasında kullanılmaya başlamıştır.

Cevap D

7. Tanıtılan eser "Müşahadat"tır. Bu eserde Ahmet Mithat, vapurda gördüğü kadınların hikâyesine kulak misafiri olur ve daha sonra bu kişilerden izin alarak olayları onlarla birlikte kurgular.

Cevap B

8. Tanıtılan yazar, Ahmet Mithat Efendi'dir.

Cevap C

9. Bu eseri yazan sanatkâr, Ahmet Mithat Efendi'dir.

Cevap E

10. Beşir Fuat, edebiyatımızdaki ilk pozitivist aydındandır. Sanata bakış açısı ise pozitivizmin sanattaki uzantısı olan realizm-natüralizm akımı çerçevesindedir. "Hayaliyyun" romantizmi ifade eder "hakikiyyun" ise realizmi karşılar. Beşir Fuat "hakikiyyun" taraftardır.

Cevap A

11. Tanzimat kuşağında esere "güzellik" penceresinden bakan ve genç kuşakları bu yolda etkileyen üstat sanatkâr Recaizade Mahmut Ekrem'dir.

Cevap C

12. Tanıtılan eser kölelik-cariyelik konusunu ele alan "Sergüzeşt" adlı eserdir ve kahramanı da "Dilber" adlı Kafkasyalı köledir. Eserin yazarı Samipaşazade Seza'dır.

Cevap A

13. Söz konusu eser "Hayal ve Hakikat" adlı romandır.

Cevap B

14. Mersiyelerde ölümü yüceltme, abartma eğilimi vardır. Abdülhak Hamit ise ölümü kendi bağlamında gerçek bir acı olarak işlemiştir.

Cevap B

15. Abdülhak Hamit, metafiziği pek çok şiirinde gündeme getiren bir şairdir. "Sahra" adlı eseri ise pastoral niteliklidir.

Cevap E

16. "Ömer'in Çocukluğu", Muallim Naci'nin çocukluk anılarını anlattığı eserdir. Verilen bilgiler de bu sanatkâra ilgilidir.

Cevap D

17. Türk edebiyatında ilk tezli roman örneği olarak Turfanda mı Turfa mı adlı eser kabul edilir. Bu eser Mizancı Murat tarafından yazılmıştır.

Cevap C

18. "Zafername" Ziya Paşa'ya ait politik eleştiri, "Demdeme" Muallim Naci'ye ait edebî eleştiri, "İrfan Paşa Mektubu" ve "Me-Prizon Muahezenamesi" Namık Kemal'e ait edebî ve politik eleştiri türünde eserlerdir. "Barika-i Zafer" ise Namık Kemal'in, İstanbul'un fethiyle ilgili olarak yazdığı eserdir ve eleştiri değildir.

Cevap B

19. Takvim-i Vekayî resmî gazetedir. Bu gazetenin çıkış amacı sarayın açıklamalarını, fermanları ve devlet kurumlarının resmî açıklamalarını vermektir. Bu gazetenin Tanzimat edipleriyle ilgisi yoktur.

Cevap E

20. Tanzimat döneminde edebî eserler, gazeteye değil; gazete, edebî eserlere öncü ve yol açıcı olmuştur.

Cevap E

V. SERVETİFÜNUN (EDEBİYATİCEDİDE) DÖNEMİ EDEBİYATI

Servetifünun Devri, Türk edebiyat ve fikir dünyası bakımından önemli bir dönemdir. Bu edebî dönem 1896-1901 yılları arasını kapsar. Batılı anlamda bir ekol olarak değerlendirilebilecek bir dönemdir. Bu edebî dönem için "Edebiyatıcedide" ismi de yaygın biçimde kullanılmış olmakla birlikte hareketin yayın organı olan derginin ismine atfen "Servet-i Fünûn" ismi yaygınlık kazanmıştır. Fransa'da "Parnas" dergisi etrafında birleşen sanatçılara "Parnasyen" denmesine benzer bir durumdur.

Recaizade'nin, Mekteb-i Sultanî'den öğrencisi olan Ahmet İhsan tarafından çıkarılan Servet-i Fünûn, aslında bir fen bilimleri dergisidir. Sonradan bir edebiyat dergisi kimliği kazanmıştır.

II. Abdülhamit devrinde sesi gür çıkan Tanzimat aydınları ceza verilemeden hatta yüksek maaşlarla imparatorluğun uzak şehirlerine gönderilmiş ve eleştiri kapıları kapatılmıştı. Bu sayede sosyal konuları ele alan edebî hareket bastırılmış ve matbuat kontrol altına alınmış oluyordu. Daha ziyade tercümeler, fen bilimleri ve "günlük küçük hassasiyetler"e dayanan konular ele alınmaya başlanıyordu.

1895'te Malumat dergisinde Hasan Asaf isimli bir şairin yayımlanan şiiri kafiye bakımından tartışma yarattı. Şiirde "abes ve muktebes" kelimeleri kafiye olarak düşünülmüştü ancak bu kelimelerden biri "sin" diğeri "se" harfiyle yazılıyordu ve bu durum, geleneğe aykırıydı. Hasan Asaf şiirini savunurken Üstat Recaizade Ekrem Bey'in "Kafiye sem' içindir, basar için değil." sözlerini hatırlattı. Yani kafiye'nin görsel bir unsur olmadığını iştisel olduğunu dolayısıyla iki harfin de "se" şeklinde okunduğundan kafiye kurabileceğini söyledi. Bu tartışma uzadı ve bu yüzden sansür kurulu tarafından bir süre sonra yasaklandı.

Bu kafiye tartışması Recaizade Ekrem tarafından yeni bir edebî hareketi oluşturma yolunda önemli bir fırsat olarak görüldü. Öğrencilerini bir araya topladı ve Servet-i Fünûn dergisinin başyazarlığını Tevfik Fikret'e verdi. Bu dergide yazan gençler Batı dillerini iyi biliyor ve zaten tercümeler yapıyorlardı. Klasizm, romantizm gibi akımları geçmiş ve realizm, natüralizm gibi akımları kavrayıp eserlerine uygulayabilecek kabiliyetli gençlerdi. Şiirde ise Batı'da parnasizm ve sonrasında sembolizm rüzgârları esmişti. Bu gençler bu akımları da algılayabilecek durumdaydılar. Servetifünun şairleri Batı şiirinde bulunan yepyeni imajları tercüme yoluna gidiyor, bunu yaparken de Arapça ve Farsça kelimelerden bolca yararlanıyorlardı. Bu durum aslında Tanzimat sonrasında başlayan "dilde halka yaklaşma" hareketinin tam tersiydi. Bu yönüyle de ciddi eleştiriler gelmeye başladı. Bu eleştirilerden birinde Ahmet Mithat, bu şairleri "dekadanlık" ile yani yozlaşmış olmakla suçladı. Buna cevap Cenap Şahabettin'den geldi. Sonraki zaman diliminde

Servetifünun sanatçılarınca yaptığı her yenilik gündem oluyor ve yeni tartışmalar başlıyordu ama öte yandan da iyiden iyiye edebiyatta ağırlıkları hissediliyordu. Pek çok saygın isim bu dergide yazmaya başlamıştı. Geçen zaman içinde yıpranan ilişkiler, Fikret'in geçimsizlikleri ve başlayan özeleştir, grubu zorlamaya başladı. Ali Ekrem, Servetifünun'u özeleştiriyeye tabi tutan bir yazı yazdı ama bu yazı Tevfik Fikret tarafından sansürlendi. Ali Ekrem dergiden ayrıldı. Bu aslında sonun başlangıcı oldu. İngilizlerin Afrika'da yerli halka karşı yürüttüğü bir savaşı kazanması bir grup aydın tarafından kutlanmak istendi ve bunların içinde Fikret, İsmail Safa ve Hüseyin Sîret de vardı. Bu tavır, II. Abdülhamit'in politikalarına uymuyordu ve bu kişiler tutuklandı. Fikret serbest bırakıldı, diğer şahıslar sürgün edildi. Bu gelişmeler Fikret'in bunalımlı günler yaşamasına yol açtı ve derginin yönetimine Hüseyin Cahit geçti. Hüseyin Cahit'in Fransızcadan tercüme ederek yayımladığı "Edebiyat ve Hukuk" adlı makale derginin kapatılmasına yol açtı. Bu olaydan sonra Servet-i Fünûn tekrar yayın hayatına dönse de eski gücünden eser kalmadı dolayısıyla 1901 yılında bu edebî hareket sonlanmış oldu.

A. SERVETİFÜNUN EDEBİYATININ GENEL ÖZELLİKLERİ

- Sanat için sanat anlayışı hâkimdir. Bunun sonucu olarak eserlerde toplumsal konulara yer verilmez.
- Çağdaş Fransız edebiyatı örnek alınmış ve benzer eserler verilmeye çalışılmıştır.
- Nesirde realist ve natüralistler, şiirde ise parnasyenler ve sonraları kısmen sembolistler örnek alınmıştır.

- Önceki kuşaklara göre daha Avrupalı eserler verilmiştir. Önceki kuşakları Batılı tarzda eserler verme yolunda başarısız ve yetersiz görmüşlerdir.
- Halkın bir kesimine bile hitap etmekten uzak kalmış ve çok dar bir alanda kalmışlardır. Bu nedenle "salon edebiyatı" suçlamasına maruz kalmışlardır.
- Servetifünun sanatçıları, gerçeklerden kaçış, hayal-hakikat çatışması, yılgınlık, tabiat ve kadın konularını yoğun biçimde ele almışlardır.

- Kullandıkları dil oldukça seçkindir ve bu yönüyle Servetifünun, Tanzimat kuşağının halka halk diliyle seslenme arzusundan çok uzak kalmıştır. Kullandıkları kelimeler ses yapısı, anlamı, çağırışı bakımından oldukça estetik görünmekle birlikte Türkçeden hayli uzaktır.
- Kelime seçiminde Fransızca çağırışı yapacak Farsçaya yönelik dikkat çeker. Özellikle içinde "i, ş, j" gibi seslerin bulunduğu kelimeler seçilmiştir. Terkipler ise tamamen soyutlamaya dayalı ve anlaşılması oldukça güç kelimelerden oluşmaktadır.

- Servetifünun şiiri iç ve dış musiki oluşturmaya dayalıdır.
- Dış musiki oluşturma yani vezin, kafiye gibi şekil unsurlarını hatasız kullanma bakımından Tevfik Fikret; iç musiki oluşturma yani duyuran, hissettiren şiir oluşturma bakımından Cenap Şahabettin ön plana çıkmıştır.
- Şiirde ahenge katkısından dolayı aruz tercih edilmiştir. Kafiye ise şekilden çok ses bağlamında ele alınmıştır.
- Şiir şekilleri bakımından yenilikçi davranmışlardır. Grubun şairlerinden Süleyman Nesib, "sonet" şiir şeklini ilk kullanan kişidir. Fikret ve Cenap'ın da bu şiir şeklini kullanmasıyla birlikte moda oluşmuştur.
- Ayrıca serbest şiire giden yolda müstezad geliştirilerek adım atılmıştır.

- Gelenekteki "cümleyi beyitte sığdırma" anlayışı tam olarak terk edilmiş ve anlam şiirin tamamına yayılmıştır (anjambmant).
- Nefi ve Nedim'den başlayarak bu tip denemeler yapılmış olmakla birlikte bunun esaslı kullanımı Abdülhak Hamit'te görülür.
- Ancak Servet-i Fünûn şairleri bunu oldukça doğal biçimde kullanıp yaygınlaştırmışlardır.

- Nesir alanında da aristokrat ve süslü bir dil kullanılmıştır. Dönemin kendine özgü bir nesir dili oluşmuştur. Devamında ise bir tür "nesirle şiir söyleme" eğilimi gelişmiştir.
- Zamanla "mensur şiir" diye adlandırılacak bu eğilim, bazı Batılı sanatçıların örnek alınmasıyla oluşmuştur.

- Roman, Türk edebiyatında yeni bir tür olduğu için dönemin sanatçıları gelenekle mücadele etmeden yenilikler yapma rahatlığını yaşamadılar.
- Şairler var olan güçlü geleneği değiştirme mücadelesini verirken yazarlar için böyle bir zorunluluk yoktu.
- Romancılar hem tarz olarak hem de ele aldıkları konular bakımından Avrupalı davranmakta zorlanmadılar.
- Dinlemeye alışmış nesilleri okumaya alıştırmaya yolunda popülist roman zinciri Ahmet Mithat Efendi-Ahmet Rasim-Hüseyin Rahmi zinciriyle devam ederken aydınlar seslenen edebî roman ve hikâye Namık Kemal - Recaizade-Sezai zinciriyle Servetifünun'a ulaştı.
- Servetifünun'da romanın öncüsü ismi Halit Ziya ve onun takipçisi Mehmet Rauf oldu.
- Servetifünun sanatçıları küçük hikâye türünde çok sayıda eser vermiştir.
- Bu eserlerde kullanılan dil romana göre daha sadedir. Bu alanda da en başarılı isim Halit Ziya'dır. Tevfik Fikret'in de manzum hikâyeleri dikkat çekicidir.
- Tiyatro bu dönemde çok kısır bir alan olarak görülür.
- Bunun iki temel sebebi vardır. Birincisi tiyatrunun aslında politik bir sanat oluşu ve II. Abdülhamit Dönemi'nin baskıcı yönetim anlayışının yarattığı ürkekliktir. İkincisi ise tiyatrunun gerektirdiği sahne dilinin bu dönem sanatçıları tarafından tercih edilmeyişidir.
- Süslü dil kullanan bu sanatçıların sade sahne diline geçişi mümkün olamamıştır.
- Servetifünun'un kuruluşu ciddi tartışmalarla gerçekleşmiş olmasına rağmen bu dönemde edebî tenkit yeterince gelişmemiş bir türdür. Çünkü yürütülen tartışmalar nesnel ölçütlerden uzak savunma yazılarıdır.
- Genellikle polemığe dayalı bu yazarlar arasında Hüseyin Cahit, Cenap Şahabettin, Ali Ekrem, Ahmet Şuayb, Halit Ziya ve Mehmet Rauf'un ürünleri vardır.
- Bu isimler içinde Ahmet Şuayb sadece eleştiriye yönelmesiyle dikkat çeker. Aslında Servetifünun sanatçıları, Hippolyte Taine'in metodunu kullanmaları bakımından dikkat çekmişlerdir.
- Ali Ekrem'in "Şiirimiz" başlıklı yazısı da bir otokritik olarak yazın dünyasında yerini almıştır.

B. SERVETİFÜNÜN DÖNEMİ SANATÇILARI

Tevfik Fikret
(1867-1915)

- İlk zamanlar dinî heyecanla şiirler söylemiş bir şairdir. Sonra hayata bakışı değişmiş ve bu durum eserlerine yansımıştır.
- Servetifünun yıllarında sanat için sanat anlayışıyla şiirler yazdı.
- 1901'den sonra toplumsal konulara yönelmiş ve kendince önemli olan şeylere öfkeyle saldırmıştır. "Sis" şiirinde istibdat içindeki İstanbul'a kızar ve hakaretler yağdırır. "Tarih-i Kadim"de inanca ve değerlere ağır saldırıda bulunur.
- II. Meşrutiyet sonrasında ülkesi adına kısmen umutlanmış ama kısa süre sonra yeniden hayal kırıklığı yaşamıştır. İttihat Terakki'den beklediğini bulamayan Fikret ona yönelik eleştirel şiirler de yazmıştır. Bunlar "95'e Doğru" "Han-ı Yağma" ve Revzen-i Mahlû"dur.
- Fikret; hep fazilet hevesi, insan sevgisi içinde yaşamış ve ümit aşılama yolunda olmuştur. Zaman zaman ümidini yitirmiştir ki hırçınlaştığı şiirler o döneme aittir.
- Oğlu Haluk'a yönelik şiirlerinde zaman zaman "merhamet" konusunu işler.
- Şiirinde dikkat çeken hususlardan biri de "manzum hikâyeciliği"dir. "Nesrin" ve "Balıkçılar" gibi şiirler bunun örnekleridir. Fikret'in şiirinde cümle kuruluşu da giderek nesre yaklaşan bir yapı gösterir.
- Servetifünun sanatçıları arasında görülen genel eğilim "nazmı nesre, nesri nazma yaklaştırma" şeklinde olmuştur.
- Aruzu kullanma konusunda çok başarılıdır.
- Servetifünun yıllarında parnasyen şairlerden Coppe etkisiyle biçim kusursuzluğuyla tablo etkisi yaratan şiirler yazmıştır.
- Ömrünün sonlarında çocuklara dönük eserler de yazmıştır. Şermin adlı eser bu tarz şiirlerini içerir ve hece vezniyle yazılmıştır.

Eserleri

Şiir: Rûbab-ı Şikeste, Haluk'un Defteri, Rûbabın Cevabı

Cenap Şahabettin
(1871-1934)

- İlk şiirlerini 1885'te yayımlamıştır. Bu şiirlerinde Naci etkisi görülür. Dönemin diğer gençleri gibi o da önce Naci sonra Ekrem-Hamit etkisinde şiirler yazar.
- Daha sonra Paris'e gider, Batı şiirini tanır ve sembolist şiirleri okur.
- Sembolizm, parnasizm etkisinde kalmıştır.
- Şiirde bireysel konuları işler. Aşk ve tabiat onun en çok ele aldığı konulardır. (Tabiat konusundaki en meşhur şiiri *Elhân-ı Şitâ* dır.)
- Sembolizm, Dekadanlar gibi konularda yazılar yazdı.
- 1908 Meşrutiyetinden sonra politikayla ilgilenmiştir ve "Dahhak-ı Mazlum" takma adıyla mizahi yazılar yazmıştır.
- Millî Edebiyat ve Yeni Lisan hareketlerinden etkilenmemiş, dil ve edebiyat görüşlerini değiştirmemiştir.

Eserleri

Şiir: Tamat.

Düz Yazı: Evrak-ı Eyyam, Nesr-i Harp, Nesr-i Sulh...

Gezi Yazısı: Hac Yolunda, Suriye Mektupları, Avrupa Mektupları.

Özdeyişler: Tiryaki Sözleri.

Tiyatro: Yalan, Körebe, Küçük Beyler.

Ali Ekrem
(1867-1937)

- Servetifünun dergisinde "Ayn Nadir" takma adıyla yazmıştır.
- Şiirlerinde genellikle tabiat, aşk ve ölüm temalarını işler.
- 1900'de yazdığı *Şiirimiz* makalesi Tevfik Fikret tarafından sansürlenince Servet-i Fünûn'dan ayrıldı ve "Musavver Malumat" adlı dergide yazmaya başladı.
- 1908 sonrasında siyasal millî konularda yazmaya başladı.

Eserleri

Şiir: Zılal-ı İlham, Kırmızı Fesler, Kaside-i Askeriye, Rûh-ı Kemal, Ordunun Defteri, Ana Vatan, Vicdan Alevleri, Şiir Demeti.

Hüseyin Siret
(1867-1942)

- İlk şiirleri Naci etkisinde ve divan tarzındadır. Tıbbiyede Cenap ile tanışınca Servetifünun tarzına yönelmiştir.
- "Melâl" şairidir Aşk, tabiat ve ölüm gibi bireysel konuları işler.
- 1908 sonrasında toplumsal millî konulara yöneldi. Bu dönemde dili sadeleşti. Mizaha yöneldi ve "Gave-i Zalim" takma adıyla eserler verdi.

Eserleri

Şiir: Leyâl-i Girizan (Kaçan Geceler), Bağbozumu, Kıvılcımlı Kül

Süleyman Nazif
(1869-1927)

- İlk dönem şiirleri Namık Kemal etkisindedir.
- Servetifünun Dönemi şiirlerinde "İbrahim Cehdi" takma adını kullanır ve bu şiirler aşk, tabiat gibi bireysel konularda yazılmıştır.
- 1908 sonrasında ise millî konulara yönelmiştir.

Eserleri

Roman: Gizli Figanlar, Fırak-ı Irak,

Şiir-Düzyazı: Malta Geceleri, Bahriyelilere Mektup, El Cezire Mektupları, Batarya ve Ateş, Malumu İlam, Hazret-i İsa'ya Açık Mektup

Faik Ali
(1876-1950)

- "Zahir" müstearıyla da eserler yazmıştır.
- Servetifünun Dönemi şiirlerinde tabiat, aşk, kadın, özlem konularını işler.
- Bu dönemki şiirlerinde, Hamit etkisindedir. Metafiziğe yöneldiği görülür.
- 1908'den sonra bireysel konulardan kopmuş, toplumsal temalara yönelmiştir.

Eserleri

Tiyatro: Payitahtın Kapısında, Nedim ve Lale Devri

Şiir: Fani Teselliler, Elhan-ı Vatan

Celal Sahir
(1883-1935)

- Servetifünun'un en genç şairidir. Meşrutiyet sonrasında Türkçü harekete katılmıştır. Bu dönemde "Yeni Lisan" hareketini desteklemiştir.
- Celal Sahir, Servetifünun yıllarının "kadın şairi" diye anılan sanatçıdır.

Eserleri

Şiir: Beyaz Gölgeler, Buhran, Siyah Kitap ...

Halit Ziya Uşaklıgil
(1865-1945)

- Modern Türk romancılığının kurucusudur.
- Romanlarında Namık Kemal'in "süslü nesir" geleneğini devam ettirir.
- Eserlerindeki dil ve anlatım oldukça ağırdır. Hayatının son dönemlerinde bu eserlerini sadeleştirmiştir.
- Fransız etkisinde yazan bir sanatkar olmakla birlikte eserlerindeki kahramanları yerli karakterler olarak belirlemeyi başarmıştır. Bu kahramanlar toplumun genelini yansıtan tipler değildir ama o günün İstanbul'unda az sayıda da olsa gerçekten var olan kişilerdir.
- Romanlarında olaylar kronolojik akmaz. Geriye dönüş tekniği kullanılır ve kahramanların geçmişi hatırlamaları sağlanır. Ayrıca kahramanların psikolojilerini de vermek ister. Bunun için de "yansıtıcı bilinç" tekniğinden yararlanır. Yani kahramanın bilincindeki değişimler yansıtılır.
- Küçük hikâye türünde yazdığı eserler ise daha geniş halk kitlelerinden seçilmiş kahramanlarla ve gözlemlerinden hareketle oluşturduğu metinlerdir.
- Hikâyelerinde aile, aşk, fakirlik, hayvanlar ve töre gibi konuları işler.

Eserleri

Roman: Sefile, Nemide, Bir Ölünün Defteri, Ferdi ve Şürekâsı, Mai ve Siyah, Aşk-ı Memnu, Kırk Hayatlar, Nesli Ahır...

Hikâye: Bir Muhtranın Son Yaprakları, Bir İzdivacın Tarih-i Muaşakası, Bu muydu, Heyhat, Bir Yazın Tarihi, Solgun Demet, Bir Şi'ri Hayal, Sepette Bulunmuş, Bir Hikâye-i Sevdâ, Aşka Dair, Hep-sinden Acı, Onu Beklerken, İhtiyar Dost, Kadın Pençesi

Mensur Şiir: Mensur Şiirler, Mezardan Sesler

Tiyatro: Fûrûzan, Kâbus, Fâre

Anı: Kırk Yıl, Saray ve Ötesi, Bir Acı Hikâye

Sefile: Mazlume, sokakta kalmıştır. Kızı İkbâl ile yaşayan Mihriban onu evine alır. Ana kız kötü yoldadır. İkbâl'in âşığı İhsan, Mazlume'ye tecavüz eder ve zaman içinde Mazlume kötü yola düşer. Son sahnede İhsan Mazlume'ye gelir. Mazlume bu fırsatı kaçırmaz ve dişleriyle İhsan'ın boğazını parçalayarak intikamını alır.

Nemide: Doğumda annesi ölen Nemide, babasıyla yaşamaktadır. Nemide, amcasının oğlu Nail ile büyümüş-tür ve ona âşıktır. Nail ise Nahit'e gönlünü kaptırmıştır. Bu aşk üçgeninde Nemide kenara çekilir ama bunalım-lıdır ve ölür.

Bir Ölünün Defteri: Osman Vecdi, akraba kızı Nigar'a âşıktır. Nigar ise Osman'ın arkadaşı Hüsam'a gönlünü kaptırmıştır. Bu aşk üçgeninde Osman Vecdi aradan çekilmek için gönüllü olarak askere yazılır ve savaşa gider. Aslında ölüme gitmiştir ama yaralı döner. Bir gece Hüsam'ı çağırır ve ona hatıra defterini teslim eder ve arkasından ölür.

Ferdî ve Şürekâsı: İsmail Tayfur, evlerinde sığıntı olarak yaşayan Seniha'ya âşıktır. Bu arada patronun kızı Hacer de İsmail'e âşıktır. Bu aşk üçgeninde İsmail baskı altında kalır ve Hacer ile evlenir ama Seniha ile ilişkisi sürer. Hacer ölür. İsmail ise annesi ve Seniha ile yaşar.

Kırk Hayatlar: Ömer Behiç karısına ve iki kızına bağlı olarak yaşayan bir doktordur. Veli Efendi'nin kızları diye bilenen bir aileden Neyyir, Ömer Behiç'i etkiler ve ailesinden koparır. Bu arada Ömer'in kızı Leyla ilerlemiş hastalığı yüzünden ölür. Ömer Behiç acı çekmektedir. Neyyir ise zengin bir adamla evleneceğini ama Ömer Behiç ile görüşmeye devam edeceğini söyler. Ömer Behiç bunu kabul etmez ve pişmanlıklar içinde ailesine döner.

Nesî-i Âhîr: Süleyman Nüzhet kızı Azra ile Adalarda yaşamaktadır. Avrupa'dan dönerken tanıştığı idealist bir genç olan İrfan eve gider gelir. İrfan, Azra'ya âşıktır. İrfan bir sulkaste karışmıştır ve yakalanıp arkadaşlarını ele vermekten korktuğu için intihar eder. Romanın sonunda baba kız yaşamaya devam eder.

Aşk-ı Memnu: Romanda Adnan Bey'in kendisinden yaşça küçük ve güzel karısı Bihter ile yeğeni Behlül arasındaki yasak aşk anlatılır. Adnan Bey kızı Nihal ve oğlu Bülent ile yaşamaktadır. Melih Bey "takımı"ndan Bihter, rahat ve zenginlik içinde yaşamak için evlenmiştir Adnan Bey ile. Bir süre sonra eve gelen yeğeni Behlül ile arasında bir yakınlaşma olur. İçinde bulunduğu aşk üçgeninde kocasına ihanet etmek ve aşkını içine gömmek arasında gelgitler yaşar. Bihter'in annesi Firdevs Hanım ise Behlül'ün Nihal ile evlenmesini istemektedir. Behlül ile Bihter arasında tartışmalar yaşanır. Evdeki hizmetkârlardan Beşir ise bu yasak aşka tanık olmuştur ve durumu Adnan Bey'e aktarır. Bu arada Bihter intihar eder ve Behlül kaçır.

Mai ve Siyah: Ahmet Cemil, annesi ve kız kardeşi ile İstanbul'da yaşamaktadır ve Mirat-ı Şuun gazetesinde çalışmaktadır. Üç hayali vardır: okulunu bitirmek, şiir kitabını basmak ve arkadaşı H. Nazmi'nin kız kardeşi Lamia ile evlenmek. Bu arada kız kardeşi İkbâl'i çalıştığı matbaanın müdürünün oğlu Vehbi ile evlendirir. Ama bir süre sonra her şey tersine döner. Kız kardeşi İkbâl mutsuz bir evlilik yapmıştır ve ölür. Lamia başkasıyla evlenmiştir. Ahmet Cemil'in matbaa ile ilişkisi kesilir. Yani mavi hayaller siyah gerçeklere dönüşür. Ahmet Cemil annesini de alır ve taşrada bir memuriyet görevine gider.

Mehmet Rauf
(1874-1931)

- Servetifünun ikinci romancısıdır. Halit Ziya tesirinde bir romancıdır.
- Dil olarak daha sade ve zayıf bir Türkçe kullanmıştır.
- On üç roman yazmıştır. Romanlarının çoğu aşk hikâyesidir ve "Eylül" haricinde hiçbir başarıya ulaşmamıştır. Bu eser "İlk eserim son üstadıma" başlığıyla Halit Ziya'ya ithaf edilerek basılmıştır.
- Mehmet Rauf'un romanlarında musiki mutlaka kullanılır. Aşk hikâyesinin bir yerinde müzik vardır.

Eserleri

Roman: Eylül, Bir Zambak Hikâyesi, Genç Kız Kalbi, Karanfil ve Yasemin, Böğürtlen, Define, Kan Damlası, Son Yıldız, Harabeler, Kâbus, Halas



Eylül, arkadaşının karısına âşık olan Necip ile kocası Süreyya'nın arkadaşı Necip'e âşık olan Suat arasındaki aşk üçgenini ele alır. Eserde müzik yine vardır. Suat, kocasına ihanet etmemek ile aşkını sürdürmek arasındadır. Eserde önemli bir olay yoktur. Genellikle kahramanların iç dünyaları, psikolojik durumları ele alınır. Son sahnede iki âşık alevler içinde yanan konaktadır ve aşkın ateşine yanmışlardır.

Hüseyin Cahit Yalçın
(1875-1957)

- Diğer Servetifünun sanatkârlarına göre daha sade bir dil kullanmıştır.
- Birbirinden oldukça farklı iki roman yazmıştır: "Nadide" ve "Hayal İçinde"
- Bu romanlardan ilki Ahmet Mithat Efendi tarzında diğeri ise Servetifünun anlayışına uygundur.
- Servetifünun yıllarında, topluluğun dil ve edebiyat görüşlerini savunan makaleler de yazmıştır.

Eserleri

Roman: Nadide, Hayali İçinde.

Hikâye: Hayat-ı Muhayyel.

Eleştiri: Kavgalarım.



Ahmet Şuayp
(1876 - 1910)

- Edebiyatımızda bilimsel eleştirinin geliştirilmesine büyük katkı sağlamıştır.
- Hem Batılı sanatçılarla ilgili hem de dönem sanatçılarıyla ilgili eleştiriler yazmıştır.
- Eleştirilerinde Hippolyte Taine'in metodunu kullanması bakımından dikkat çekmiştir.

Eserleri

Eleştiri: Hayat ve Kitaplar, Esmar-ı Matbuat, Ulum-i İktisadiye ve İctimadiye...



Örnek Soru

Servetifünun topluluğu içinde yalnızca eleştiri alanında eser veren kişi —.

Bu cümlelerin sonuna aşağıdakilerden hangisi getirilmelidir?

- A) Ahmet Şuayp'tır
- B) Süleyman Nazif'tir
- C) Hüseyin Suat'tır
- D) Hüseyin Cahit Yalçın'dır
- E) Safveti Ziya'dır

Çözüm

Servetifünun topluluğunun yalnızca eleştiri alanında eser veren kişisi, "Ahmet Şuayp'tır.

Cevap A

Örnek Soru

—, dönemin siyasi atmosferini ve kendi dünya görüşünü yansıtan pek çok şiiri vardır. Bunlardan — adlı şiirinde dönemin İstanbul'unu ağır bir dille eleştirmiş, — adlı şiirinde ise bu olumsuz havayı gidermeye çalışmıştır. — adlı şiir, İttihat ve Terakki'ye getirilmiş en ağır eleştirilerden biridir.

Bu parçada boş bırakılan yerlere sırasıyla aşağıdakilerden hangileri getirilmelidir?

- A) Tevfik Fikret'in / Promete / Şermin / Han-ı Yağma
- B) Tevfik Fikret'in / Doksan Beşe Doğru / Sis-Rücu
- C) Tevfik Fikret'in / Sis / Rücu / Han-ı Yağma
- D) Tevfik Fikret'in / Haluk'un Defteri / Han-ı Yağma / Promete
- E) Tevfik Fikret'in / Rubab-ı Şikeste / Sis / Rücu

Çözüm

Tevfik Fikret, dönemin siyasi atmosferini ve kendi dünya görüşünü yansıtan pek çok eser yazmıştır. Sis'te dönemin İstanbul'unu anlatır. Rücu şiirinde daha iyimser bir havadadır, Han-ı Yağma şiirinde İttihat ve Terakki'yi eleştirmiştir.

Cevap C

C. SERVETİFÜNÜN DÖNEMİNDE BAĞIMSIZ SANATÇILAR

Hüseyin Rahmi Gürpınar (1864-1944)



- İstanbul'da doğmuş ve ninesinin yanında büyümüştür. Çocukluk ve gençlik yılları mahalle hayatını, ev kadınlarının dünyasını gözlemek ve tanımakla geçmiştir. Bu gözlemleri sırasında kadınların günlük hayat içinde yaşadıkları Türkçeye nüfuz etmiştir. Ayrıca sıradan insanların hayalleri, batıl inanışları, çekimleri, hayata bakışları onun zihnine kazınmıştır.
- Tanzimat Dönemi'nin halkçı yazarı Ahmet Mithat Efendi'nin Tercüman-ı Hakikat gazetesinde çalışmıştır.
- Edebiyatta seçtiği yol da Ahmet Mithat'ın izinden gitmek olmuştur.
- Geniş halk kitlelerine seslenmek arzusuyla yazmıştır.
- Mahalle hayatındaki gelin-kaynana çekişmelerinden kaçamak aşklara, kahvehane muhabbetlerinden geleneklere, harem, selam ortamlarından kadın-erkek ilişkilerine, batıl inanışlardan, hurafelerden güncel problemlere, cadı ve gulyabani gibi hayali varlıklardan aile hayatını sarsan yabancı kökenli mürebbiye kadınlara kadar pek çok konuyu ele almıştır.
- Yozlaşmış insanlar, Batılılaşmanın yanlış yürütülmesi, evlilikteki samimiyetsiz tutumlar, akılcılığın önemi onun değindiği konular arasındadır.
- Bu konu çeşitliliği içinde mizahi yaklaşımlar, karikatürize edilmiş tanıtımlar ve anlatımlar, üslup özellikleri içinde sayılabilir.
- Yazarın üslubunda dikkat çeken yanlardan biri de kahramanlarını sahip olduğu kültürel altyapıya ve yöresel ağızlara göre konuşturmasıdır.
- Bu durum aslında geleneksel meddah hikâyeciliğinin bir yansıması olarak görülebilir.
- Gözleme dayalı eserlerinde realizme hatta zaman zaman natüralizme kayan bir yöntem kullanır.
- İstanbul'un kenar mahallilerinden konuşulan Türkçeyi, sokak dilini eserlerinde başarıyla kullanmıştır.

Eserleri

Roman: Şık, İffet, Mütallaka, Mürebbiye, Metres, Nimetşinas, Bir Muadele-i Sevda, Tesadüf, Alafranga, Şipsevdi, Kuyruklyıldız Altında Bir İzdivaç, Gulyabani, Cadı, Kaynanam Nasıl Kudurdu, Sevda Peşinde, Ben Deli miyim...

Ahmet Rasim (1864 - 1932)



- Ahmet Mithat Efendi'nin Tercüman-ı Hakikat gazetesinde yazarlık yapmış ve onun yolundan gitmiştir.
- Popüler, halkçı bir sanatkar olarak İstanbul'u gerçek yanlarıyla edebiyata taşıyan kişi olmuştur.
- Ahmet Rasim, mekânlarıyla, kişileriyle, geçmişiyi le anlattığı İstanbul için bir tür "şehir tarihçisi" olarak görülebilir.
- İstanbul'un meyhaneleri, dolandırıcıları, fahişeleri, mahalleleri, çarşıları, pazarları onun eserlerinde gerçekçi biçimde anlatılır.
- Bu konulara felsefi bir pencereden bakmaz. Herhangi felsefi inanca ya da edebî anlayışa bağlı olduğu için değil, öyle gördüğü, öyle algıladığı için yazar.
- Sosyal fayda anlayışına bağlı olan yazarın en dikkat çekici yanı elbette kullandığı dildir. Bu dil, sokağın dilidir.

Eserleri

Romanlar: İlk Sevgi, Güzel Eleni, Mektep Arkadaşım, Endişe-i Hayat, Nâkâm, Asker Oğlu, Sevda-yı Sermedî, İki Güzel Günahkar, İki Günahsız Sevda, Hamamcı Ülfet, Nesir: Gülüp Ağladıklarım, Muharrir Bu Ya, Şair-Muharrir-Edip, Şehir Mektupları...

Şair Nigar Hanım (1856 - 1918)



- Tanzimat sonrasının ilk kadın sanatkarı Şair Nigar Hanım'dır.
- "Şiirin ben'i ile şairin ben'i" arasındaki sınırı koruyamamış bir sanatkarıdır. Romantik bir şairdir.

Eserleri

Şiir: Efsus, Niran, Aks-i Sedâ, Sefahat-i Kalb, Gırive, Elhan-ı Vatan.

Selanikli Fazlı Necip (1864-1932)

- Eserlerinde, Beşir Fuat etkisi görülür. Batılılaşma konusunu irdeler. Eserlerinde sade bir dil kullanır.
- Cumhuriyet yıllarında ise Türkçü yazılarıyla dikkat çeker.

Eserleri:

Roman: Dilaver, Şık, Cani mi Masum mu, Garip Aileler, Dört-Mevsim, Pervin, Yine Orada

ÇÖZÜMLÜ TEST

1. Servetifünün edebiyatıyla ilgili olarak aşağıda verilenlerden hangisi yanlıştır?

- A) Şiirde parnasizm ve sembolizm, nesirde ise realizm etkisinde eserler verilmiştir.
- B) Bu dönemde büyük toplumsal problemler yerine küçük duyarlılıklar ve bireysel sorunlar ele alınmıştır.
- C) Abdülhak Hamit tarafından başlatılan an-jambman bu dönem şairlerinde yaygın ve doğal biçimde kullanılmıştır.
- D) Mensur şiir, Servetifünün döneminde yaygınlık kazanmıştır.
- E) Servetifünün'da parnasizmin bir uzantısı olarak felsefi şiir gelişmiştir.

2. Aşağıda verilenlerden hangisi Servetifünün kuruluşu ya da yıkılışı ile ilgili değildir?

- A) Servetifünün dilinin halktan kopuk bir dil olması
- B) Hasan Asaf'ın şiiri üzerine başlayan kafiye tartışması
- C) Ali Ekrem'in özeleştirisi içeren yazısının Tevfik Fikret tarafından sansürlenmesi
- D) Hüseyin Cahit'in "Edebiyat ve Hukuk" adlı makalesi
- E) Recaizade Mahmut Ekrem'in girişimleriyle Tevfik Fikret'in Servetifünün yönetimine gelmesi

3. Servetifünün Dönemi'nde aşağıdaki edebî türlerin hangisinde bir gelişme sağlanamamıştır?

- A) Şiir
- B) Mensure
- C) Tiyatro
- D) Hikâye
- E) Roman

4.

- I. Tiyatronun politik bir sanat oluşu ve istibdat yönetiminin oluşturduğu ürkeklik
- II. O dönemde halkın tiyatroya yeterince ilgi göstermeyişi
- III. Sanatkarların dil konusundaki tercihlerinin sahne diline uygun olmaması
- IV. İstanbul'da sahne, oyuncu gibi tiyatronun ana unsurlarının bulunmaması

Yukarıda verilen bilgilerden hangileri, Servetifünün tiyatrosunun gelişmemesinin nedenleri arasında yer alır?

- A) I ve II
- B) II ve III
- C) III ve IV
- D) I ve III
- E) II ve IV

5. Aşağıdakilerden hangisi Servetifünün romanının özelliklerinden biri değildir?

- A) Servetifünün romanı Namık Kemal-Recaizade Ekrem-Samipaşazade Sezai ile temsil edilen edebî roman zincirinin bir devamı olarak Halit Ziya ve Mehmet Rauf tarafından temsil edilir.
- B) Servetifünün romanlarında tasvir bölümlerinde süslü, seçkin bir dil kullanılmakla birlikte kahramanların konuştuğu bölümlerde sade ve kahramanın sosyal yapısına uygun bir dil kullanılmıştır.
- C) Servetifünün romanında hâkim sanat anlayışı realizmdir.
- D) Servetifünün romanıyla birlikte "kahramanın hatıra defteri" ya da "kahramanın yazdığı mektuplar" gibi anlatım tekniklerinden yararlanılmaya başlanmıştır.
- E) Servetifünün romanı yasak aşklar, kıskançlıklar ve Avrupai hayat tarzı etrafında dönen konulardan oluşur.

6. Servetifünûn şiiriyle ilgili olarak aşağıdaki yargılardan hangisi yanlıştır?

- A) Parnasizm etkisiyle yazılan dönem şiirinde biçimsel kusursuzluk en önemli özellik olarak görülür.
- B) Sone, terzarıma gibi Batı şiir şekilleri aruzla birlikte kullanılmıştır.
- C) Önceki kuşakların ilgi gösterdiği serbest müstezat bu dönemde terk edilmiştir.
- D) Bu dönem şiirinde "manzum hikâye" türünün örneklerine rastlanır.
- E) Şiirde tabiat çok öne çıkarılmış ve bir tür plastik güzellik yaratılmaya çalışılmıştır.

7. Aşağıdakilerden hangisi Tevfik Fikret'in şiirdeki temalarından biri değildir?

- A) Merhamet
- B) Karamsarlık
- C) Oğlu
- D) Tabiat
- E) Hürriyet

8. Tevfik Fikret ile ilgili olarak aşağıda verilen bilgilerden hangisi yanlıştır?

- A) II. Meşrutiyet sonrasında toplumsal içerikli şiirler yazmıştır.
- B) Tablo etkisi yaratan tabiat konulu ve görsel yönü güçlü şiirler yazmıştır.
- C) Nazmı nesre yaklaştıran bir üslup kullanmıştır.
- D) Şiirde ahenk oluşturabilmek adına bütün şiirlerinde aruz vezni kullanmıştır.
- E) Manzum hikâyeler yazmıştır.

9. "Dahhak-ı Mazlum" takma adıyla mizahi yazılar yazmıştır. Başlangıçta Millî Mücadeleye karşı çıkmıştır. Nükteli sözler ilgi alanına girmektedir. Döneminin gezi edebiyatında önemli örnekler vermiştir.

Yukarıda tanıtılan yazar aşağıda verilenlerden hangisidir?

- A) Mehmet Rauf
- B) Cenap Şahabettin
- C) Şahabettin Süleyman
- D) Ali Ekrem
- E) Hüseyin Cahit

10. Cenap Şahabettin'in şiiri ile ilgili olarak aşağıda verilen bilgilerden hangisi yanlıştır?

- A) Şiirlerinde sembolizmin etkileri görülür.
- B) Şiirde iç ahenge önem verir.
- C) Elhan-ı Şita, hayal-hakikat çatışmasını ve hakikatin galibiyetini ele alan bir şiiridir.
- D) II. Meşrutiyet sonrasında toplumsal konulu şiire yönelmiştir.
- E) "Tamat" gençlik şiirlerinin yer aldığı kitaptır.

11. İlk dönem şiirleri Namık Kemal etkisindedir ve bu şiirler "Gizli Figanlar" adıyla kitaplaşmıştır. Servetifünûn Dönemi şiirlerinde "İbrahim Cehdi" takma adını kullanır ve bu şiirler aşk, tabiat gibi bireysel konularda yazılmıştır. 1908 sonrasında ise millî konulara yönelmiştir. "Fırak-ı Irak" bu tür eserlerinin bulunduğu kitaptır.

Bu parçada tanıtılan şair aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Süleyman Nazif
- B) Şahabettin Süleyman
- C) Ali Ekrem
- D) Hüseyin Cahit
- E) Cenap Şahabettin

12. Servetifünûn dergisinde "Ayn Nadir" takma adıyla yazmıştır. Şiirlerinde genellikle tabiat, aşk ve ölüm temalarını işler. Servetifünûn'un genel anlayışına uygun şiirler yazmıştır. 1900'de yazdığı "Şiirimiz" makalesi Tevfik Fikret tarafından sansürleince Servetifünûn'dan ayrıldı ve "Musavver Malumat" adlı dergide yazmaya başladı. 1908 sonrasında siyasal ve millî konularda yazmaya başladı.

Yukarıdaki metinde tanıtılan şair aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Süleyman Nazif
- B) Şahabettin Süleyman
- C) Ali Ekrem
- D) Hüseyin Cahit
- E) Cenap Şahabettin

13. Romanla ilgili görüşleri "Hizmet" gazetesinde "Hikâye" başlıklı yazılarında ortaya koymuş ve realizm lehine tavır takınmıştır. Böylelikle Servetifünûn'un sanat anlayışını belirleyen kişidir. Romanlarında oldukça süslü, şiirsel bir dil kullanmıştır.

Bu parçada tanıtılan Servetifünûn yazarı, aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Mehmet Rauf
- B) Hüseyin Cahit
- C) Halit Ziya
- D) Faik Ali
- E) Hüseyin Siret

14. Halit Ziya'nın bu romanındaki kahraman, kurduğu hayallerin peşinden gitmekten vazgeçer çünkü gerçekler, onun hayallerini yok etmiştir. Diğer romanındaki kahraman ise ailesini unutup sahte bir aşkın peşinde sürüklenmiş ve kızı ölünce aklı başına gelmiş bir doktordur.

Bu parçada sözü edilen romanlar sırasıyla aşağıdakilerden hangisinde doğru olarak verilmiştir?

- A) Mai ve Siyah, Kırık Hayatlar
- B) Mai ve Siyah, Aşk-ı Memnu
- C) Kırık Hayatlar, Aşk-ı Memnu
- D) Sefile, Mai ve Siyah
- E) Mai ve Siyah, Nesli-â Âhir

15. Aşağıdakilerden hangisi Halit Ziya'nın romanlarında yer alan unsurlardan değildir?

- A) Kaçış temı
- B) Aşk üçgenleri
- C) Yansıtıcı bilinç
- D) Hikemî üslup
- E) Geriye dönüş

16.

- I. Bir Acı Hikâye
- II. Kırk Yıl
- III. Saray ve Ötesi
- IV. Mezardan Sesler

Halit Ziya'nın anı türündeki eserleri aşağıdakilerin hangisinde doğru ve eksiksiz verilmiştir?

- A) I ve IV
- B) I ve II
- C) I, II ve III
- D) II ve III
- E) I, II, III ve IV

17. En başarılı eseri, "kahramanlarının nedensiz iç sıkıntısı"yla başlar. Bu eserinin başında "İlk eserim son üstadıma" ithafı vardır. Bu romanda bir aşk üçgeni vardır ancak kadın, aşkını gönlüne gömüp her şeye rağmen kocasına ihanet etmemiş; aşkın ve konağın ateşinde yanmıştır. Diğer eserlerinde olduğu gibi bu romanda da müzik önemli bir unsurdur.

Yukarıda tanıtılan eser ve yazarı aşağıdakilerden hangisinde doğru verilmiştir?

- A) Nemîde, Halit Ziya
- B) Eylül, Mehmet Rauf
- C) Nadide, Hüseyin Cahit
- D) Hayal İçinde, Hüseyin Cahit
- E) Genç Kız Kalbi, Mehmet Rauf

18. Ahmet Mithat Efendi tarzının devamı sayılan sanatkar Servetifünûn'un etkili olduğu dönemde kendi başına ilerlemiştir. Eserlerinde çocukluk döneminden başlayarak yaptığı gözlemlerin yoğun izleri görülmektedir. Sanatsal kaygı taşımadan popüler romanlar üreten yazar büyük bir konu çeşitliliğine sahiptir. Kahramanlarını sahip olduğu kültürel altyapıya göre konuşturan yazar gittikçe sadeleşen bir dil kullanmıştır. Olay akışını kesip araya girdiği ve uzun felsefi açıklamalar yaptığı olur.

Yukarıda tanıtılan yazar aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Nabizade Nazım
- B) Ahmet Rasim
- C) Hüseyin Rahmi
- D) Yakup Kadri
- E) Reşat Nuri

19. Aşağıdakilerden hangisi Hüseyin Rahmi romanlarında görülen özelliklerden biri değildir?

- A) Mizahi yaklaşım
- B) Konu çeşitliliği
- C) Sosyal statü ve şiveye göre konuşturma
- D) Karikatürize etme
- E) Sanatsal kaygı

20. O bir "şehir tarihçisi" olarak görülebilir. İstanbul'u bütün yönleriyle tanıtan bir yazardır. Şehrin sadece güzel mekânlarını değil, arka sokaklarını, meyhaneleri, fahişelerini de anlatan bir yazardır. Sokağın dilini kullanan bir yazardır. Kendi devrinde çıkan bütün gazetelerde yazıları yayımlanan bir yazardır ancak zamana yenik düşmüştür ve yazıları kalıcı olamamıştır. Gazetelerde fıkra-sohbet tarzında yazdığı yazılar çok ilgi görmüştür.

Yukarıda tanıtılan yazar, aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Ahmet Mithat Efendi
- B) Hüseyin Rahmi Gürpınar
- C) Ahmet Rasim
- D) Süleyman Nazif
- E) Ali Ekrem Bolayır

CÖZÜMLER

1. Servetifünûn Dönemi'nde felsefi şiirde bir ilerleme görülmez; bunun yerine betimleyici bir şiir gelişir.

Cevap E

2. B ve E seçeneğindeki bilgiler kuruluş; C ve D seçeneğindeki bilgiler ise yıkılış süreciyle ilgilidir. Servetifünûn dilinin halktan uzak oluşu bu edebî dönemin ana karakteridir ve kuruluşla ya da yıkılış ile ilgili değildir.

Cevap A

3. Şiir, mense, hikâye, roman türleri bu dönemde Avrupa bir görünüm kazanmıştır. Servetifünûn Dönemi'nde tiyatro türünde birkaç eser yazılmakla birlikte bu türde önemli bir gelişme görülmez.

Cevap C

4. Dil tercihi tiyatroya gelişmesini önlemiştir. Çünkü sahne her şeye rağmen halkın anlayabileceği bir dili gerektirir. Servetifünûncuların kullandığı dil çok süslüdür ve sahne dilinden çok uzaktır. Baskıcı yönetimler tiyatroya hoşlanmaz ve bu sanatı engeller. Çünkü tiyatro geniş kitleye seslenebilen bir sanattır ve kitleyi galeyana hâlinde sokağa dökülebilir. Dolayısıyla istibdat, tiyatroyu baskı altına almıştır.

Cevap D

5. Servetifünûn romanında konuşma bölümleri de dâhil süslü, şiirsel bir dil kullanılmıştır. Konuşma bölümlerinde sosyal statü ayrımı ya da şive kullanımı yoktur.

Cevap B

6. Serbest müstezat Servetifünûn Dönemi'nde kullanılmaya başlanmış ve geliştirilmiştir.

Cevap C

7. "Hürriyet" Tanzimat kuşağının öncüleri tarafından kullanılan bir kavramdır ve sonraki kuşaklar sanat anlayışları ve bu kavramın politik içeriği nedeniyle şiirde bu kavramı kullanmamıştır.

Cevap E

8. Tevfik Fikret'in ahenk oluşturmak için aruz kullandığı doğrudur ancak "Şermin" adlı eserinde hece vezni kullanmıştır.

Cevap D

9. "Dahhak-ı Mazlum" takma adını kullanan sanatkar Cenap Şahabettin'dir.

Cevap B

10. Cenap Şahabettin, şiirlerinde sanat için sanat anlayışına hep sadık kalmış ve toplumsal konulara yönelmemiştir.

Cevap D

11. "İbrahim Cehdi" takma adı ve "Gizli Figanlar" adlı eser, Süleyman Nazif'e aittir.

Cevap A

12. "Ayn Nadir" takma adı Namık Kemal'in oğlu Ali Ekrem'e aittir.

Cevap C

13. "Hikâye" başlıklı yazıları yazan kişi Halit Ziya'dır ve aslında bu yazıları Servetifünûn'dan önce yazmıştır.

Cevap C

14. İlk eser "Mai ve Siyah"tır. Bu eserde Ahmet Cemil'in mavi hayalleri siyah gerçeklere yenik düşer. İkinci eser ise "Kırık Hayatlar"dır. Ömer Behic yaptığı hatayı anlayarak ailesine döner.

Cevap A

15. "Hikemî üslup" felsefi ve didaktik üsluptur. Realist bir sanatkar olan Halit Ziya ise kendisi mesaj vermez, okuyucunun kendince bir yorum yapmasını ister.

Cevap D

16. "Mezardan Sesler" Halit Ziya'nın mensur şiir türündeki eseridir; anı değildir.

Cevap C

17. Metinde verilen bilgiler "Eylül" adlı romana aittir. Romanın yazarı da Mehmet Rauf'tur.

Cevap B

18. Metinde tanıtılan sanatkar Servetifünûn Dönemi'nin bağımsız yazarı Hüseyin Rahmi Gürpınar'dır.

Cevap C

19. Hüseyin Rahmi toplum için sanat anlayışına uygun eserler veren popüler bir yazardır. Sanatsal kaygı taşımaz.

Cevap E

20. İstanbul'u anlatması, "şehir tarihçisi" olması ve sokağın dilini kullanan bir gazeteci olmasından yazarın Ahmet Rasim olduğu anlaşılıyor.

Cevap C

VI. II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ EDEBİYATI

I. Meşrutiyet 1876'da Namık Kemal, Mithat Paşa, Ziya Paşa gibi aydınların çalışmaları sonucunda Sultan Abdülaziz'in yerine V. Murat'ın ve kısa bir süre sonra da II. Abdülhamit'in geçirilmesi sonucunda "Kanun-ı Esasi" adlı anayasanın devreye girmesiyle başlar. Bu dönemde iki meclis kurulmuştur. Meclis-i Ayan (ileri gelenler meclisi) ve Meclis-i Mebusan (milletvekilleri meclisi). Fakat çok kısa bir süre sonra 1878'de II. Abdülhamit meclisleri tatil etti ve kendi idaresini kurdu.

II. Meşrutiyet ise İttihat ve Terakki Cemiyetinin çalışmaları sonucunda 1908'de II. Abdülhamit'in Kanun-ı Esasi'yi yeniden yürürlüğe koyması ile başlar. II. Meşrutiyet Dönemi'nin bitişi olarak farklı tarihler ifade edilebilir. TBMM'nin Kuruluşu (1920), Saltanatın Kaldırılması (1922) ya da Cumhuriyetin İlanı (1923) bu dönemin sonu olarak kabul edilebilir. Bu görüşler arasında en çok kabul gören ise saltanatın kaldırılmasıdır. Çünkü Meşrutiyet Dönemi saltanatla ilgili bir dönemdir ve onun kaldırılması "meşrutiyet" ifadesini de anlamsız kılar.

II. Meşrutiyet Dönemi'nin bazı özellikleri şunlardır:

- Örgütlü bir toplum oluşmuştur. Her konuda cemiyetler kurulmuş ve gösteriler yapılabilmektedir. Dernekçilik yaygınlaşmıştır. Meslek örgütleri sosyal hayatta etkinleşmişlerdir.
- Toplumda siyasete ilgi artmıştır. Pek çok "fırka" kurulmuştur fakat en büyük ve etkin parti İttihat ve Terakki olmuştur.
- Askerlerin siyaset merakı yüksektir. Halaskâr Zabitân grubu darbe yapıp kendi isteği doğrultusunda hükümet kurmuştur. Yine İttihat Terakki darbe yapıp kendi isteği doğrultusunda hükümet kurmuştur. Bu iki hükümetin de başkanı teröre kurban gitmiştir.
- Dönemin bütün gruplarında II. Abdülhamit düşmanlığı vardır. Her şeyin nedeni olarak II. Abdülhamit gösterilmiştir.
- Kadının toplum hayatındaki konumunu iyileştirme çalışmaları oldukça yaygındır, kadın dernekleri kurulmuştur.
- Savaş ortamı bu dönemin önemli karakteristiklerindendir. Bitmeyen savaşlar 1922'ye kadar devam etti.
- Ekonomik hayatta değişimler yaşandı. Bir tarım toplumu olan Osmanlı'da ilk anonim şirket 1849'da kurulmuştu. 1908'e kadar bu sayı arttı ama asıl büyük artış bu dönemde yaşandı. Dış borç arttı ve fabrika tarzı üretime yeni yeni geçilmeye başlandı.
- Dönemin dikkat çekici yanlarından biri de azınlık ırkçılığının öne çıkmasıdır. Bunun sonucu olarak imparatorluk dağılma sürecine daha hızlı girmiştir.

- Dünyada ve ülkede yaşanan büyük değişimler sonucunda bazı fikir hareketleri bu dönemde öne çıkmıştır. Bunlar, Batıcılık, Osmanlıcılık, İslamcılık, Türkçülük, Sosyalizm ve Meslek-i İçtimai (Liberalizm)dir.

Bu fikir hareketleri içinde "Batıcılık" aslında diğer pek çok fikre mensup insanın da ilerleme, yenileşme bağlamında sahip olduğu düşünceyle ilgili olmuştur. Bu bağlamda bir ortak anlayış olarak görülür.

"Osmanlıcılık", imparatorluk sınırları içindeki tebanın ayrılmaz biçimde bütünleşmesi gereğini ortaya koyar. Fakat bu görüş Balkan Savaşları ile çökmüştür.

"İslamcılık", Balkan Savaşları'ndan sonra Cumhuriyet'e kadar devlet tarafından da yürütülen bir politika. Müslüman tebanın şeriat ve devlet etrafında birliği fikrine dayanır. Fakat I. Dünya Savaşı sırasında Müslüman unsurların bağımsızlık gayretleri ve bu yolda Batı ülkeleriyle iş birliği içine girmeleri bu fikri geriye itmiştir.

"Türkçülük" fikri diğer fikirlerden farklı bir gelişime sahiptir. Çünkü başlangıçta bilimsel bir hareket olarak başlamış ve Türkoloji çalışmaları bağlamında ortaya çıkmıştır. Fakat dönemin aşırı politize ortamı ve yaşanan toplumsal olayların bir sonucu olarak Türkçülük, siyasallaşmıştır. Dünya Türklüğünü de kapsayacak "Turancılık" şeklinde yansıması da olmuştur. Türkçülük, Cumhuriyet'in de kurucu felsefesini oluşturmuştur.

"Sosyalizm", sosyal adaleti savunma bağlamında taban bulurken 1917 Bolşevik İhtilali sonrasında Türkiye'de ilgi görmüştür. Çünkü bu devrim sonrasında Rus işgali altındaki doğu şehirlerimiz yeniden kazanılmıştır ve ayrıca Rusya'daki bu gelişmeler emperyalist Batı karşısında yeni bir güç doğuyor, düşüncesiyle ilgi görmüştür.

"Meslek-i İçtimai" ise Prens Sabahattin tarafından savunulan ve "teşebbüs-i şahsî ve adem-i merkezîyet" fikirlerine dayanan bir tür liberalizm idi. Bu fikir eyalet sistemini ve ekonomik alanda özel teşebbüsü öne çıkarıyordu.

II. Meşrutiyet Dönemi'nde "Türk" kavramı eskisinden daha çok öne çıktı. Adında "Türk" kelimesi geçen ilk dernek Lefkoşa'da "Türk Teavün Cemiyeti" oldu. Bu dönemde İstanbul'da "Türk Demeği" kuruldu ama bu dernek Türkçe ile ilgili bilimsel araştırma yapmaya yönelik olduğundan üyelerinin bir kısmı Türk değildi. Türkçü çizgide ilk dernek ise 1912'de "Türk Ocağı" adıyla kuruldu. Arkasından "Türk Yurdu, Turan Cemiyeti" gibi kuruluşlar geldi ve bunlar Bakü, Taşkent ve Avrupa'da şubeler açtı.

II. Meşrutiyet Dönemi Edebi Grupları

Bu dönemde aşağıdaki edebî gruplaşmalar yaşandı:

- **Fecriâtî**, ferdîyetçi sanat anlayışını temsil etme ve Servetifünun'dan sonra oluşan boşluğu doldurma iddiasındadır. Fakat grubun bazı üyeleri "Çatalca'ya dayanan düşman" söylemiyle ayrılmıştır.
- **Millî Edebiyat**, toplumcu sanat anlayışını temsil etmesi ve fikirleri bakımından kökü Tanzimat'a uzanan bir harekettir.
- **Nâyîler**, ferdîyetçi olma ama millîliği de önemli kabul etme düşüncesindedirler. Aslında Fecriâtî'ye yakındırlar.
- **Şairler Derneği**, Millî edebiyat anlayışını kurallara dayandırma gayreti içindedir.

II. Meşrutiyet Dönemi'nde hâkim sanat akımları sembolizm ve natüralizmdir. Sembolizm şüphe sınırlıdır ve sadece Fecriâtî sanatçılarıyla ilgilidir. Millî edebiyat'ın şiir anlayışında hâkim bir Batı edebiyatı akımından söz etmek güçtür. Nesirde ise natüralizmin kesin hâkimiyeti vardır. XIX. yüzyıla damgasını vuran pozitivistizmin edebiyata natüralizm olarak yansıması normaldir.

Bu dönemde basın hayatında fikrî tartışmalar dikkat çeker. Ayrıca feminist anlayışın basına da yansıdığı görülür. Kadın dergileri bu dönemde peş peşe ortaya çıkar. Yine bu döneme özgü işlerden biri de çocuk konusunun ele alınmasıdır. Bir tür farkındalık olarak çocuk konusu basında karşılık bulur ve çocuk yayınları artar. Bunda yeni anlayışa uygun nesiller yetiştirme düşüncesi ve Balkan Savaşlarında kırılan gururu yeniden ayağa kaldırma düşüncesi etkili olmuştur.

II. Meşrutiyet Dönemi'nin dikkat çekici yanlarından biri de mizahın çok yaygınlaşmasıdır. Çok sayıda mizah dergisi ortaya çıkmıştır. I. Dünya Savaşı'na kadar büyük bir serbestlik vardır. Savaşla birlikte sansür devreye girer. Bu dönemde baskı kalitesinde de büyük ilerlemeler görülür.

A. FECRİÂTİ TOPLULUĞU

Servetifünun 1901'de kapatıldıktan sonra bir araya gelmek adına bazı çalışmalar olduysa da bu gerçekleşmedi. 1908 Meşrutiyeti'ne kadar edebiyat alanında ciddi bir hareket ortaya çıkmadı. İstibdat bu ortamın hem gerçek nedeni hem de bahanesiydi. Meşrutiyet'ten sonra oluşan özgürlük ortamı ise bazı genç sanatçıların hareket geçmesini sağladı.

Bu hareketin içindeki gençler Mekteb-i Sultanî, Selanik İdadisi, Darülfünun, Mekteb-i Hukuk, Mekteb-i Mülkiye mezunu gençler idi. Önemli bir kısmı Bahçe, Çocuk Bahçesi, Hüsün ve Şiir dergilerinde yazılar yayımlıyordu. Bir araya geldikleri mekân ise ya Gayret Kütüphanesi ya da Tahsin Nahit'in evi oluyordu. Yani belirli bir sosyal çevrenin insanıydılar.

Genç sanatçıların yaptığı toplantılardan biri de Fecriâtî toplantısıydı. Aslında bu genç sanatçıların ileride başarılı isimler olarak başka hareketlerin içinde yer almamış olsa Fecriâtî, edebiyat tarihi açısından önemsiz bir hareket hâline dönüşebilirdi. Fakat bu gençlerin edebî kariyerini anlatırken Fecriâtî'den bahsetmek gerekli olmuştur ve bu hareket de edebiyat tarihlerinde incelenir olmuştur.

Servetifünun sanatçılarından Faik Ali ve Celal Sahir öncülüğünde bir araya gelen gençler Servetifünun'un bıraktığı yerdan başlayarak tam anlamıyla Batılı bir edebiyat oluşturma düşüncesiyle hareket ediyordu. Toplantılarda grubun adının "Sina-yı Emel" olması önerilmişti. Fakat daha sonra Fecriâtî ismi kabul görmüştür. Siyasetin yaygınlaştığı bir dönemde bu gençler, sanat yapmak arzusundaydılar.

Bu gençler, edebiyatımızda daha önce rastlanmayan biçimde bir beyanname yayımlayarak edebî anlayışlarını ve hareketlerini duyuruyordu. Bu beyanname Mart 1909'da Servetifünun'da yayımlandı. İleride Fecriâtî isimli bir dergi çıkarma düşüncesi yapılan toplantılarda alınan kararlar arasındaydı ama bu dergi çıkana kadar Servetifünun, yayın organı olarak kullanılacaktı.

Beyanname ana hatlarıyla edebiyat üzerinde duruluyor ve edebiyatın Namık Kemal ile ciddiye alınmaya başladığı ifade ediliyordu. Onun "Edebîyatsız millet dilsiz insan gibidir." sözüne atıfta bulunulmuştu. Arkasından hayranı oldukları Servetifünun'dan bahsediyorlar ve bayrağı onların bıraktığı yerdan çok daha ileri taşıma hedefini ortaya koyuyorlardı.

Fecriâtî'nin bazı hedefleri vardı. Bunlar, dergi çıkarmak, Avrupalı bir edebiyat oluşturmak, Batı edebiyatı kaynaklarını Türkçeye kazandırmak, edebiyatı yaygınlaştırmak için kütüphane kurmak ve yayın yapmak şeklinde sıralanmıştı. Fakat bu hedeflerin hiçbirine ulaşılamadı. En başta bu grup Servet-i Fünun dergisi olmasa kendini ifade edemeyecek durumdaydı. Zaten beyannameden kısa bir süre sonra 31 Mart Vakası yaşandı ve Fecriâtî grubu dağıldı. Sonrasında bir daha toplanma gayreti gösterildi ama uzun sürmeden o girişim de sonuçsuz kaldı.

Fecriâtî Edebiyatı'nın Genel Özellikleri

- **Fecriâtî'nin ana ilkesi "Sanat, şahsî ve muhteremdir."** görüşü olmuştur. Bu hareketi oluşturan ediplerin birkaçı hariç büyük kısmı zaman içinde hem bu ilkeyi terk etmiş hem de başka sanat hareketleri içinde yer almıştır.
- Fecriâtî'nin taban bulamayışının nedenlerinin başında aslında imparatorluğun dağılma sürecine girmiş olması ve toplumun çok büyük acılar yaşamış olmasıdır.
- Oldukça derin bir toplumsal acının yaşandığı dönemde Fecriâtî'nin topluma söyleyecek sözünün olmayışı bu hareketin ölü doğmasına yol açmıştır.

- Fecriâtî, Servetifünun'un devamı olarak görülmemelidir. Çünkü farklı sosyal ve politik ortamın hareketleridir.
- Fecriâtî şiirinde bütün nazım biçimleri kullanılmıştır ama en çok serbest müstezat ve sone şiir şekilleri tercih edilmiştir.
- Tabiat ve aşk şiirin konusudur.
- Ele alınan aşklar marazi, platonik, melankoliktir. Beşeri ve ferdî bir aşk anlatılır. Mevsim kış ya da sonbahardır ve alacakaranlık ortama hâkimdir.
- Hayallerde hassasiyet ve zarafet ön plandadır. Kelime seçiminde sese ve anlama önem verilir. Bunun sonucu olarak Arapça ve Farsça kelimeler kullanılır. "Kamer" ve "karanlık" yani "zulmet" şiiri yazmak adet-tendir.
- Şiirde kapalılık istenir bunu sonucu olarak dil ile gerçek ilgisi kopar.
- Filler daha az sıfatlar ise daha çok kullanılır. Detay yansıtmaya düşüncesi vardır.
- Duygu aktarımını kolaylaştırmak için Servetifünun'da da çok tercih edilen "ah, ey, of, heyhat..." gibi ünlem-ler bolca kullanılmıştır.
- Fecriâtî Dönemi'nde yoğun sembolizm etkisi öne çıkar.
- Fecriâtî nesrine bakıldığında şunlar dikkat çeker: Servetifünun ile gelen "mensur şiir" bu dönemde kullanılmıştır ancak bu dönemde "tekellümi hikâye" (novel diyalog) diye anılan tür gelişmiştir.
- Tekellümi hikâye tiyatroya benzer ama hareket unsuru az kullanılır. Daha çok kahramanların konuşmaları şeklinde düzenlenen hikâye gibi görülebilir. Bu türde en çok eser veren Şahabettin Süleyman olmuştur.
- Mensure türünün en başarılı örneklerini ise Yakup Kadri vermiştir ve bunları "Bir Serencam" adlı eserde toplamıştır.

Fecriâtî'nin kadrosunda şu isimler yer aldı: Ahmet Haşim, Ahmet Samim, Ali Süha, Cemil Süleyman, Emin Bülent, Emin Lâmi, Fazıl Ahmet, Fuat Köprülü, Hamdullah Suphi, İzzet Melih, Mehmet Behçet, Müfit Râtib, Refik Halit, Şahabettin Süleyman, Tahsin Nahit, Yakup Kadri.

BİR GÜNÜN SONUNDA ARZU

Yorgun gözümün halkalarında
Güller gibi fecr oldu nûmâyân
Güller gibi... sonsuz iri güller
Güller ki karnıştan daha nâlân
Gün doğdu yazık arkaalarında

Altın kulelerden yine kuşlar
Tekrârını ömrün eder ilân
Kuşlar mıdır onlar ki her akşam
Alemlerimizden sefer eyler

Akşam, yine akşam, yine akşam
Bir sırma kemerdir suya baksam

Akşam, yine akşam, yine akşam
Göllerde bu dem bir karnış olsam

Ahmet Haşim



Ahmet Haşim (1885-1933)

- İlk şiirlerinde Tefik Fikret ve Abdülhak Hamit etkisi görülür.
- Bu gençlik denemelerinden sonra Fransız ve Belçikalı sembolistlerin etkisinde kalmıştır.
- Kendi üslubunu yakaladıktan sonra herhangi bir anlayışın etkisinde kalmamış ve edebiyatımızda, saf (öz) şiirin öncüsü olmuştur.
- Sanatın bireysel ve özgürce yapılması gereken bir faaliyet olduğu, kafiye ve benzeri kurallara bağlanmamak gerektiği ve soyutlamaya, güzelliğe yönelmek gerektiği fikrini ortaya koyar.
- Ahmet Haşim, şiiri "Şiir söz ve müzik arasında ve müziğe daha yakın bir sanattır." "Anlamda kapalı-lık esastır." şeklinde özetler.
- Tüm şiirlerinde aruzu ustalıkla kullanmıştır. Heceyle şiiri yoktur.
- "Aşk, ölüm, kaçış, tabiat görünüşleri" gibi bireysel temaları işlemiştir.
- Nesirlerinde farklı bir çizgi takip eder. Çoğunlukla fıkra, deneme, gezi türündeki yazılarında dil daha açıktır.
- Şiirdeki belirsizlikler, kırılganlıklar nesirde yoktur. Nüktedan, esprili zaman zaman da iğneleyici bir üslup kullanır.
- "Şiir Hakkında Mülâhazalar" adlı yazısında nesir için "anlaşılmak için yazılmış, akla ve mantığa dayanan disiplinli" ifadelerini kullanır.

Eserleri

Şiirleri: Göl Saatleri, Piyale.

Fıkra: Gurabahane-i Laklakan, Bize Göre

Gezi Yazısı: Frankfurt Seyahatnamesi

"Şi'r-i Kamer" serisi onun ve Fecr-i Âtî'nin sanat anlayışını yansıtır. "Göl Saatleri" de Fecr-i Âtî yıllarının başarılı şiirleriyle oluşmuştur. "O Belde" ve "Yollar" en başarılı serbest müstezatlarıdır. "Piyale" ise suskunluk döneminden sonra ortaya çıkardığı eserdir. Şiirlerini genellikle günün belli vakitleri, kamer ve kuşlar üzerinedir. Alacakaranlıklar, kızılıklar, durgun sular, sazlıklar, zulmet ve kamer hep ön plandadır.

ÖABT Çıkış Soru

Aşağıdakilerden hangisi, Ahmet Haşim'in şiirlerinde sıkça ele aldığı temalardan değildir?

- A) Aşk B) Göl C) Ölüm
D) Kaçış E) Tarih

Çözüm

Ahmet Haşim, şiirinde psikolojisinin ve sanat anlayışının da etkisiyle bireysel konulara ağırlık vermiştir. Özellikle doğa manzaralarına karanlık ve melankoliyi çağrıştıranlar-, aşk, ölüm ve kaçış temalarına bolca yer vermiştir. Tarih ise bireysel olmaktan ziyade biraz daha toplumsal içeriklidir. Bu nedenle tarih, Haşim'in şiirinde ele aldığı temalardan değildir.

Cevap E

Emin Bülent Serdaroğlu (1886-1842)

- Namık Kemal'i hatırlatan gür sesi bir şairdir.
- Sağlığında kitabı yayımlanmadı.
- Bireysel konular yanında sosyal konulara da girmiştir.



Tahsin Nahit (1887-1919)

- Ahmet Haşim'den sonra Fecriâtî'nin en başarılı temsilcisi durumundadır.
- Bireyci bir şiir anlayışına sahiptir.
- Tema-vezin ilişkisini önemser. Serbest müstezat buna uygun bir şekil olduğu için şair tarafından tercih edilmiştir.
- Dili bazen konuşma diline yaklaşıp.
- Millî edebiyat etkisiyle âşık tarzının bazı şiir şekillerini de kullandığı görülmüştür.
- Eleştiri ve tiyatro türünde eserler de yazmıştır.



Fazıl Ahmet Aykaç (1884-1967)

- Hiciv ve mizah türündeki eserle-riyle öne çıkan bir şairdir.
- Eski şiir şekillerini kullanmıştır.

Eserleri

Şiir: Divançe-i Fazıl, Harman Sonu

Düz yazı: Şeytan Diyor ki.



B. NESL-İ ÂTÎ (NÂYİLER)

1912'de Yeni Lisan Hareketi öne çıkmaya başladı ve Fecriâtî söndü. Fecriâtî içindeki bazı gençler ise kendilerini yeniden Nesl-i Âtî ismiyle tanıttı. Bu gençler bir tür öz eleştiri yaparak "Geçmişte ya Doğu ya da Batı taklit edildi; bundan sonra taklit yerine "millîlik" öne çıkacak." dediler. "Nâyi" kelimesi "Mevlana ve ney"e atfen kullanılıyordu. Bir anlamda "araç ile duygunun yoğunlaşması" şeklinde bir sanat anlayışına sahip idiler. Şiire, "iç musiki" getirmeye çalışıyorlardı.

Başlangıçta bu harekete karşı çıkan Şahabettin Süleyman, sonradan bu gençlere destek verdi. Şahabettin Süleyman, matbuat dünyasından çekilince bu gençler de dağıldı. Bu sanatkarların bir kısmı Şairler Demeği ve Ömer Seyfettin ile yola devam etti.

Nesl-i Âtî içinde yer alan sanatkarlar; Enis Behiç, Halit Fahri, Orhan Seyfi, Yakup Salih, Hakkı Tahsin, İsmail Zühtü, Selahattin Enis gibi isimlerdi.

C. MİLLÎ EDEBİYAT DÖNEMİ

Millî Edebiyat, Türk milletinin XX. yüzyılın başında kendi değerlerini yeniden keşfetmesi ve tarihî temelleri olan estetik anlayışıyla yeniden yoğurup oluşturduğu edebiyattır. Bu edebî dönem 1911-1922 yılları arasındaki dönemdir.

İmparatorluk mantığı içinde millî kimlik özellikleri baskılanmış olan milletler Batı kaynaklı milliyetçilik hareketleriyle kendini keşfetmeye başladı. Bu durum bir yandan da emperyalist odaklar tarafından imparatorluğun parçalanması amacıyla kullanılıyordu. Kendini "millet-i hâkime" olarak gören ve bu süreçte devleti kurtarma adına kendi kimliğini çok da öne çıkarmayan Türk milleti geri kalmıştır. Balkanlarda yaşanan acılar, imparatorluğun uzak bölgelerindeki kopmalar ve nihayet I. Dünya Savaşı ve ardından gelen işgaller millî bir duruş sergileme yolunda bileyici etki yarattı.

Tarihî süreç yenileşmeyle eş değerdir. Matbaanın kullanılması imparatorlukta yeni fikirlerin hızlı yayılmasını sağladı. Bu kabaca, Tanzimat, Islahat, Meşrutiyet, İstibdat, II. Meşrutiyet diye sıralanabilecek süreçleri doğurdu. Kötüye gidişe dur demek adına birtakım fikirler ileri sürüldü. Bunlar kurtuluş reçetesi olarak görülmüştü. Bu bağlamda Millî Edebiyat'ın fikri altyapısında Batıcılık, Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük fikirleri yer alır. **Ancak bu edebî dönemin asıl dayanak noktası Türkçülük/Türk milliyetçiliği fikridir.**

Tanzimatın I. kuşağı halkçı ve toplumcu yazarlardır. Bu bakış açısı onların halka ulaşma arzusuyla birleşmiş ve halkın dilini edebiyatta kullanma fikrini oluşturmuştur. Tam olarak başarılamasa da Türkçenin gündeme girmesi, gazete dilinin giderek sadeleşmesi Millî Edebiyat'a zemin hazırlamıştır.

Tarih algısı sadece Osmanlı üzerinden giderken XIX. asırda Türkoloji çalışmalarının ilerlemesi kökleri Osmanlı öncesine giden bir yeni bir tarih algısı oluşturdu. Modern bir ideoloji olan Milliyetçilik fikirleri yukarıdaki olgularla birleşince ortaya Türk Milliyetçiliği çıktı. Çünkü artık Devlet-i Âliyye'yi kurtarmak düşüncesi gerçekleştirilemez olmuştu. Esasen Devlet-i Âliyye parçalanmıştı.

Türk milliyetçiliği başlangıçta Türklerin yaşadığı coğrafya ile birlikte düşünüldü ve ortaya Turancılık fikri çıktı. Yani bütün Türklerin özgürlüğü ve birliği fikri temel fikirdi. Bu fikirlerin Türkiye'deki öncüsü Ziya Gökalp'tir. Fakat reel-politik, Turancılık fikrinin o gün için hayal olduğunu ve Türkiye'nin kurtuluşunun ana hedef olması gerektiğini ortaya koydu ve bu hedefe yönelik başladı.

- Millî Edebiyat, sosyal hayattaki arayışın ve buluşun edebiyata yansımasıdır.
- Millî bilinç ve kimlik inşası ve millî devlet kurma fikri bu edebiyatın temel fikridir.
- **Sade Türkçe ve hece vezni bu edebiyatın ana malzemesi olsa da millî edebiyatı sadece dil ve ölçü olarak görmek yanlış olur.**
- Millî edebiyat bunların yanında bir ruh meselesidir.
- Bu dönemde Türk tarihinin en eski çağlarına atıflar yapılmıştır.
- Yeniden doğuş temasından dolayı Ergenekon Destanı öne çıkarılmıştır.
- Millî Mücadele, ruh cephesiyle güçlendirilmiş, desteklenmiştir.

Yukarıda genel havasını verdiğimiz ortamda oluşan Millî Edebiyat'ın sanatçıları Ziya Gökalp, Ömer Seyfettin, Ali Canip, Halide Edip, Yakup Kadri, Refik Halit, Reşat Nuri, Aka Gündüz, Müfide Ferid, Ahmet Hikmet, Halide Nusret, Fuat Köprülü, Mithat Cemal, Faruk Nafiz, Enis Behiç, Yusuf Ziya, Orhan Seyfi, Halit Fahri gibi isimlerdir. Aslında Millî edebiyatın hazırlayıcısı, habercisi diyebileceğimiz iki isim daha vardır: Mehmet Emin ve Rıza Tevfik.

Bu dönemde ismi öne çıkan Mehmet Akif ve Yahya Kemal bağımsız şairler olarak varlığını sürdürmüştür. Bu isimler aynı zamanda dönemin fikri yapısı üzerinde de etki uyandırmıştır.

Yeni Lisan Hareketi

Tanzimat sonrası dönemde Mehmet Emin "Türkçe Şiirler" ile bir zemin oluşturdu. 1905 yılında Çocuk Bahçesi dergisinde edebî tartışmalar yaşandı. 1908'de Türk Derneği, Türkoloji amaçlı kuruldu. Bu dernek kendi adıyla çıkan bir dergi hazırladı. Türkçe hakkındaki negatif düşünceleri silme amacına yönelik yazılar yayımlandı. Tebarın Türkçe etrafında birleşmesi fikri vardı. Bu dernek 1911'de tasfiye oldu.

1911'de Selanik'te yayımlanan Genç Kalemler dergisi "Yeni Lisan" hareketinin yayın organı olmuştur. Hareketin öncüleri Ziya Gökalp, Ali Canip ve Ömer Seyfettin'dir. Hareketin fikir babası Ziya Gökalp'tir. Yeni Lisan bir süre sonra "Yeni Hayat" a evrilmiştir. Yeni Lisan, Cumhuriyet'in başlangıcındaki memleketçi edebiyata kadar sürer.

Genç Kalemler, aslında 1909'dan itibaren Hüsün ve Şiir adıyla çıkan bir dergiydi. Fecriât çizgisinde yayın yapan derginin ismi Ali Canip'in teklifiyle "Genç Kalemler" oldu. Aslında derginin sadece ismi değişmemiş fikri çizgisi de değişmişti.

Derginin ilk makalesi "Yeni Lisan" Ömer Seyfettin tarafından kaleme alınmıştır. Bilinçli bir dil hareketi planlanmış ve bunun yanında da bir edebiyat oluşmuştur.

Yazılar müstear isimlerle ya da "tahrir heyeti" imzasıyla yayımlanarak birlik ruhu oluşturulmaya çalışılmıştır. Dergide başlığın altında "Yeni lisanın teminine hizmet eder." ya da "Yeni lisan ve yeni hayat müdafidir." sloganı kullanılmıştır.

Yeni Lisan'ın dile ilgili hedefleri şunlardır:

Türkçe yabancı dillerin boyunduruğundan kurtarılacaktır.

Bu, yazı dili ile konuşma dilinin birleşmesiyle mümkün olacaktır.

Terimler yabancı kökenli de olsa şimdilik kalacaktır. Yabancı terkipler terk olunacak yerine Türkçenin tamamlamaları kullanılacaktır.

Türkçe çoğul kuralları uygulanacaktır.

Konuşma diline iyice yerleşmiş olanlar dışındaki yabancı kökenli edatlar terk edilecektir.

Türkçe yazı dili olarak kullanılırken konuşma diliyle yazı dili birleştirilecektir.

Yazı dilinin esas olarak İstanbul Türkçesi alınacaktır.

XX. yüzyılın başında Osmanlı'da millî kimlikler inşa edildi. Türk edebiyatı da bu süreçte Türk millî kimliğinin inşasını sağladı. Romanda birçok konu ele alınsa da asıl konu Türk milliyetçiliği idi. Kimlik inşa etme sürecinde milletin çocuklarına gurur duyabilecekleri ve rol-model olarak görecekları kahramanları sunmak gerekiyordu. Bu düşünceden hareketle Türk tarihinden sayfalar, kahramanlar ele alınmaya başladı. Bunun en çarpıcı örnekleri Ömer Seyfettin hikâyelerinde görülür.

Bu dönemde savaşlar, özellikle de Çanakkale Savaşları eserlere yansır. Bir tür çağdaş destanlar oluşturulur. Çanakkale ruhu çok önemlidir. Eserlerde destansı bir anlatımla şimdiki zaman öne çıkar. Memleket ve millet sevgisi romantik biçimde işlenir. Ele alınan en önemli konulardan biri de Anadolu'dur.

Ziya Gökalp'in ortaya koyduğu "Halka doğru" ilkesi de Anadolu'ya yönelişi getirmiştir zaten. "Anadolu, kazanılmak için gidilen bir yer"dir. Anadolu sonra vatanlaşacaktır. İstanbul ile karşılaştırılır. Anadolu temizdir, idealdir, bakirdir.

Yeni Lisan hareketine destek veren kuruluşlar ve bunlara bağlı yayın organları vardı. Bunlar Türk Derneği, Türk Yurdu, Türk Ocakları gibi kuruluşlar ve yayın organları idi. Bunlara ek olarak "Küçük Mecmua" ve "Yeni Mecmua" da destekleyen yayın organları arasında sayılabilir. Bu derneklerin mensupları sonraki tarihlerde Millî Mücadele'yi yürüten kadrolardır.

Şairler Derneği: I. Dünya Savaşı yıllarında yayıncılık faaliyetlerini yürütmek zorlaşmıştır. Dil ve edebiyat çalışmalarını da aynı şekilde etkilenmiştir. 1917'de bir grup genç, Türk Ocaklarında yaptıkları birkaç toplantı sonunda Şairler Derneği'ni kurmuştur. Derneğin amacı Türk dilini kullanarak, Türk kültürünü ve edebiyatını geliştirmektir. Bu dernek mensupları özellikle hece veznine sahip çıkmışlardır. Derneğin mensupları Orhan Seyfi, Hasan Zeki, Hakkı Tahsin, Selahattin Enis, Ömer Seyfettin, Faruk Nafiz, Yusuf Ziya gibi isimlerdir. Şairler Derneği yayın organı olarak Servet-i Fünun'u seçmiştir.

Hece-Aruz Tartışması: Millî Edebiyat sanatçıları sadece içerik açısından millî oluşu yeterli görmüyor kullanılan teknik malzemenin de millî olması gerektiğine inanıyorlardı. Bu bağlamda ahenksiz de olsa hece vezninin şirde kullanılması gerektiğine inanılıyor. Bu yolda yazılar Fuat Köprülü ve Ömer Seyfettin tarafından yazılmıştı. Halit Fahri ise buna karşı çıkmıştı. Halit Fahri, sade Türkçeyle de aruz vezinli şiirler yazılabildiğini söylüyor ve hece ahenk kazanana kadar aruzun kullanılabileceğini ileri sürüyordu. Daha sonra Yusuf Ziya bu tartışmaya Ömer Seyfettin lehine katılmıştı.

Dergâh Dergisi: 1921-23 arası yayımlanan Dergâh dergisinde aralarında sanat konusunda görüş birliği olmayan pek çok sanatkar yazmıştır. Millî Mücadele yıllarında Millî Edebiyat görüşlerini savunan yazarların da bulunduğu bu dergide kültür milliyetçiliği ile öne çıkan Yahya Kemal'in etkinliği dikkat çeker. Bu dergi, saf şiir anlayışının yerleşmesi yanında Anadolu'ya yönelik Müslüman Türk kültürü, tarih bilinci gibi konularda etkili olan bir yayın organı olmuştur.

LİSAN

Güzel dil Türkçe bize
Başka dil gece bize
İstanbul konuşması
En sâf, en ince bize

Lisanda sayılır öz
Herkesin bildiği söz
Ma'nâsı anlaşılan
Lûgate atmadan göz

Uydurma söz yapmayız
Yapma yola sapmayız
Türkçeleşmiş, Türkçedir
Eski köke tapmayız

Açık sözle kalmalı
Fikre ışık salmalı
Müterâdîf sözlerden
Türkçesini almalı

Yeni sözler gerekse
Bunda da uy herkese
Haşkın söz yaratmada
Yollarını benimse

Ziya GÖKALP

D. MİLLÎ EDEBİYAT DÖNEMİ SANATÇILARI

Ömer Seyfettin (1884-1920)

- Edebiyata şiir yazarak başlayan Ömer Seyfettin'in asıl edebî çalışmaları Genç Kalem dergisi ve Yeni Lisan ile başlar.
- Edebiyatımızda hikâyeyi bağımsız bir tür olarak algılayan ilk sanatçıdır. Bu yönüyle edebiyatımızda hikâye türünü başlatan yazar olarak kabul edilir.
- Hikâyelerinde zengin hayal dünyası, hicivci yaklaşım ve gözlem gücü dikkat çeker.
- Millî heyecanı uyandırmaya yönelik bir anlatımı vardır.
- Hikâyelerinin önemli özelliklerinden biri de kuvvetli bir terdit sanatı ile bitmesidir. Yani hikâyeler beklenmedik biçimde neticelendirilmiş ve unutulmaz kılınmıştır.
- Ömer Seyfettin hikâyeleri konu bakımından üç kategori oluşturur. Bunlar, "çocukluk anıları" "yaşadığı devir ve Balkanlardaki facia" "Türk tarihinin heyecan veren sayfaları" şeklinde ifade edilebilir.
- Özellikle Balkanlardaki facia için yazdığı hikâyelerde zaman zaman natüralizme kayan ve okuyucuyu rahatsız edecek boyutta vahşet, tecavüz ve işkence sahnelerini detaylı biçimde anlatır.
- Hikâyelerinde kullandığı sade dil ve süssüz üslup eserlerinin çok beğenilmesi ve okunması sonucunu doğurmuştur.



- Hikâyelerin bir kısmı Türk folklorundan alınmıştır ve halk kültürünü yansıtmaktadır.
- Hikâyeleri olaya dayalı ve genellikle serim, düğüm, çözüm planına uygundur. (Maupassant tarzı)
- Tarih konulu hikâyelerinde zaman zaman iyileri çok iyi kötüleri çok kötü gösterme gibi romantik eğilimler görülür.
- Hikâyelerde, yaşananlarla olması gerekenler arasındaki tezata yer verilir.
- Yazar tezlerini doğrudan ifade etmez, kahramanları üzerinden okuyucunun anlayışına sunar.
- Hikâyelerinde kahramanların bireyselliği yoktur. Daha çok birer "tip" olarak sunulurlar.
- Şiir de yazmıştır ve bunları farklı dergilerde yayımlamıştır.**
- Bu şiirlerde birkaç farklı takma isim kullanmıştır. Bunlar "Süheyl Feridun, Perviz, Tarhan" gibi isimlerdir.
- İlk şiirleri Tefik Fikret ve Ahmet Haşım tarzındadır ve aşk, tabiat, fanilik gibi konuları içerir.
- 1911 sonrası şiirleri ise millî konularla ilgilidir.
- Hece vezniyle yazdığı bu şiirlerde sonet şeklini tercih etmiştir.
- Millî destanları manzum olarak yazma teşebbüsü vardır.

Eserleri

Hikâyeler: Harem, Ashab-ı Kehfimiz, İlk Düşen Ak, Yüksek Ökçeler, Bomba, Gizli Mabret, Asilzadeler, Bahar ve Kelebekler, Beyaz Lale, Tarih Ezeli Bir Tekerrürdür

Komedi: Mahcupluk İmtihanı

Roman: Açık Hava Mektebi

ÖABT Çıkış Soru

Aşağıdakilerden hangisi Ömer Seyfettin'in, konusunu tarihten alan hikâyelerinden biri değildir?

- A) Pembe İncili Kaftan
- B) Topuz
- C) Bahar ve Kelebekler
- D) Vire
- E) Forsa

Çözüm

Bahar ve Kelebekler, Ömer Seyfettin'in konusunu günlük hayattan alan hikâyelerinden biridir. Diğerleri ise konusunu tarihten alır.

Cevap C

Ali Canip Yöntem (1887-1976)

- Genç Kalemlerin üç isminden biridir.
- Edebiyata şiirle başlamıştır ve ilk şiirlerinde Fecriâtî çizgisindedir.
- Ağırlıklı olarak terzarima şeklindeki bu şiirlerde sade Türkçe ve aruz uyumunun ilk izlerini görmek mümkündür.
- Ali Canip'in Türk edebiyatındaki yeri bu şiirlerle değil sonraki dönemde Genç Kalem dergisi'ndeki dil mücadelesi ve araştırmacı kimliğiyle ilgilidir.**

Eserleri

Şiir: Geçtiğim Yol.

Eleştiri: Millî Edebiyat Meseleleri ve Cenap Bey ile Münakaşaları.

İnceleme-Araştırma: Naima Tarihi, Leyla ve Mecnun, Türk Edebiyatı Antolojisi, Ömer Seyfettin'in Hayatı.

Ziya Gökalp (1876-1924)

- Genç Kalemler'in teorisyenidir.
- Sanatı bir araç olarak gördü. Bu durumu kendisi "Şuur devrinde şiir susar, şiir devrinde şuur seyirci kalır. İçinde bulunduğumuz zaman birinci devreye aittir." şeklinde ifade etmiştir.
- Çeşitli dergilerde yayımlanan yazılarında "Tevfik Sedat" ve "Demirtaş" müstearını kullanmıştır. Ali Canip'in tavsiyesiyle "Gökalp" takma adını kullanmaya başlamıştır.
- Alman sosyolog Emile Durkheim'in sosyolojik görüşlerinden etkilenmiştir.
- Millet, hars, kültür, medeniyet gibi kavramları bilimsel bakış açısıyla ele alan ilk Türk sosyologu olarak görülür.
- Türk milliyetçiliği fikrini sistematik olarak ele alan kişidir.
- Turanî görüşleri vardır ancak daha sonra Türkiye Türkçülüğü denebilecek bir çizgiye gelmiştir.
- Şiirlerinde halk edebiyatı şiir şekillerini ve hece vezni tercih etmiştir.
- Oldukça sade bir Türkçeyle fikirlerini aktarmanın aracı olarak şiiri kullanmıştır.
- Ziya Gökalp, millî bir edebiyatın halk masallarından, destanlarından ve kültüründen doğacağı inancındadır.



- Bu fikirden hareketle Türk masallarını, efsanelerini şiirleştirmiştir.

Eserleri

Şiir: Kızıl Elma, Yeni Hayat, Altın Işık

Makale: Türk Töresi, Türkçülüğün Esasları, Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak, Malta Mektupları, Türk Medeniyeti Tarihi

Edebi Mektup: Malta Mektupları.

Mehmet Emin Yurdakul (1869-1944)

- XIX. yüzyılın sonunda milliyetçilik duygularını şiirlerinde işleyen şair, henüz Millî Edebiyat oluşmadan onun manevi önderi olmuştur.
- Özellikle Yunan Harbi sırasında yayımladığı "Ben bir Türküm, dinim cinsim uludur/Sinem özüm ateş ile doludur" mısralarıyla başlayan şiiriyle dikkat çekmiştir.
- Benzeri Türkçü fikirlerle yazılmış şiirleri nedeniyle de "Türk Şairi" unvanıyla anılmıştır.
- Servetî'nin yıllarında iken aruza karşı heceyi ısrarla kullanmış ve sade dile şiirler yazmıştır.
- Türk Ocaklarının kurucuları arasında yer almıştır. Bir dönem Cemalettin Efganî ile görüşmüş ve onun tesiri altında kalmıştır. (Cemalettin Efganî, İslam birliğinin oluşması için Müslüman milletlerin ayrı ayrı istiklalini kazanması gerektiği fikrini savunan bir kişiydi. Dönemin aydınları üzerinde etkili olmuştur.)
- Halk şairlerinin kullandığı koşma, destan, türkü vezinlerinden çok farklı ve uzun vezinleri tercih ediyordu. Sadece vezin bakımından değil şiir şekilleri bakımından da halk şiirine uzak kalmıştır.
- Dörtlükler yerine farklı şekillerde öbelenmiş mısralarla ya da serbest tarzda şiirler yazmıştır

Eserleri:

Şiir: Türkçe Şiirler, Türk Sazı, Tan Sesleri, Zafer Yolunda, Ey Türk Uyan, Turan'a Doğru, Ordunun Destanı, Cenge Giderken, Aydın Kızları, Mustafa Kemal, Dicle Önünde...



Halide Edip Adıvar (1882-1964)



- Meşrutiyet ve işgal yıllarında fikirleriyle etkili olmuş, eserlerinin çoğunu ise Cumhuriyet sonrasında üretmiş bir yazardır.
- Özellikle İzmir'in işgali üzerine düzenlenen Sultanahmet Mitingi'nde yaptığı konuşma ona büyük şöhret kazandırmıştır. Daha sonra Milli Mücadele'ye destek için Anadolu'ya geçmiş ve "Halide Onbaşı" şeklinde anılmıştır.
- Eserlerinde kadın konusu önemli bir yer tutar. Tanzimat'tan beri devam eden kadınların eğitim meselesi ve Meşrutiyet sonrasında daha da gelişen kadın hakları bağlamında cesaretili tavırlar sergiler. Eserlerinde eğitilmiş kadın ve toplum ilişkisini de irdeler.
- Kadın ve bireyselliğin öne çıktığı romanlardan sonra savaş yıllarını konu alan eserler gelir. Bunlar Milli Mücadele dönemindeki gözlemlerini yansıtır.
- Romanlarındaki üçüncü ana konu ise "töre"dir.
- Halide Edip'in romanlarında kurguda kullanılan mektup ve hatıralardan yararlanma eğilimi daha önce Servetifünun romancıları tarafından kullanılan bir tekniktir. Realist yazarların sıkça başvurduğu bu yöntem onun bazı romanlarında başarılı biçimde kullanılmıştır.

Eserleri

Roman: Heyula, Handan, Raik'in Annesi, Yeni Turan, Son Eseri, Mev'ud Hüküm, Ateşten Gömlek, Vurun Kahpeye, Zeyno'nun Oğlu, Sinekli Bakkal, Kalp Ağrısı, Yolpalas Cinayeti, Tatarcık, Sonsuz Panayır, Döner Ayna, Âkile Hanım Sokağı, Çaresiz, Hayat Parçaları, Sevdâ Sokağı Komedyası, Kerim Ustanın Oğlu

Hikâye: Harap Mabettler, Dağa Çıkan Kurt, Kubbede Kalkan Hoş Seda

Hatıra: Mor Salkımlı Ev, Türk'ün Ateşle İmtihanı

Tiyatro: Kenan Çobanları, Maske ve Ruh

Yakup Kadri Karaosmanoğlu (1889-1974)



- Türk edebiyatında bir romancı ve artistik nesir yazarı olarak ünlendi.
- Fecriâtî yıllarında yazdığı mensüreler, artistik nesir sahasının en başarılı örnekleridir.
- Yazarın, Fecriâtî yıllarında yazdığı hikâyelerinde mekan bakımından bir çeşitlilik ve zenginlik vardır. Bu durum kahramanlarda da bir çeşitliliği getirmiştir. Mekanın insanla ilişkisi, insana etkisi hikâyelerde ele alınır.
- Bu hikâyelerde ana izlek "birey-toplum çatışması"dır. Bu hikâyelerde pozitivist-natüralist görüşler öne çıkar.
- Balkan Harbi sonrasında Yahya Kemal etkisinde bir Nev-Yunanilik dönemi yaşamıştır fakat bu evre çok uzun sürmemiştir.
- Daha sonra bireyci tavırdan toplumcu tavıra yönelmiştir.
- Milli Mücadele'nin geniş halk kesimlerine duyurulması ve desteklenmesi gerekmektedir. Bu bağlamda dönemin yazarlarına iş düşmektedir. Yakup Kadri de Halide Edip gibi bu görevi yerine getirenlerdendir. Batı Anadolu'da Yunan mezalimini incelemek üzere kurulan Tedkik-i Mezalim Heyeti içinde görev alır.
- Yakup Kadri, Türk edebiyatında nehir roman tarzının önemli isimlerinden biridir. Toplumun uzunca bir zaman dilimi içinde yaşadığı problemleri farklı yönleriyle ele alan seri romanlar yazmıştır.

Eserleri

Roman: Hep O Şarkı, Bir Sürgün, Nur Baba, Kıralk Konak, Hüküm Gecesi, Sodom ve Gomore, Ankara, Panorama.

Hikâye: Bir Serencam, Rahmet, Milli Savaş Hikâyeleri, Ceviz

Anı: Zoraki Diplomat, Anamın Kitabı, Gençlik ve Edebiyat Hatıraları, Politikada 45 Yıl, Vatan Yolunda

Mensur Şiir: Erenlerin Bağında, Okun Ucunda

Oyun: Nirvana, Sağnak, Mağara, Veda

Yaban: I. Dünya Savaşı yıllarından Sakarya Meydan Muharebesi'ne kadar yaşanan olayların anlatıldığı romanda olaylar Eskişehir'de bir köyde geçer. İstanbullu bir aydını temsil eden Ahmet Celal üzerinden aydın-halk uyumsuzluğu, kopukluğu ve çatışması anlatılır. Anadolu'da köylünün cahilliği, kaballığı anlatılırken bir yandan da aydınlarla hesaplaşma gerçekleşir: "Ne ektiyisen onu biçersin."

Hep O Şarkı: Sultan Abdülaziz Dönemi'nden başlayarak devam eden bir süreçte yaşanan toplumsal olaylar bağlamında yazılmıştır. Olaylar bir yalı ve konakta geçer.

Bir Sürgün: II. Abdülhamit Dönemi'nde sürgüne gönderilen aydınların hikâyesi temsili olarak verilir.

Nur Baba: Bektaşî tekkelerinde meydana gelen yozlaşma ve din istismarı konusu ele alınır.

Kıralk Konak: Meşrutiyet yıllarında yaşanan kuşak çatışması ve toplumdaki çözülme ele alınmıştır.

Hüküm Gecesi: Meşrutiyet yıllarında İttihat Terakki ve diğer cemiyetler arasındaki çekişmeler politik mücadeleler anlatılır.

Sodom ve Gomore: İşgal altındaki İstanbul'da yaşanan çürümeye, yozlaşmaya ve sosyal çöküş anlatılır.

Ankara: Üç bölüm halinde yazılmış eserde Kurtuluş Savaşı yılları, Cumhuriyet yılları ve Atatürk'ün ölümünden sonraki birkaç yıl ele alınır. Toplumsal ve politik değişim süreçlerine ayna tutulur.

Panorama: Cumhuriyet sonrası dönemi ele alan roman değişim sürecine ayak uyduranlar, uyduramayanlar, karşı çıkanlar gibi geniş bir yelpazede değerlendirilir.

Reşat Nuri Güntekin (1889-1956)



- "Memleket Edebiyatı"nın öncü isimlerindendir.
- Popüler eserler vermiş, bu anlamda "halka doğru" ilkesinin önemli uygulayıcılarından biri olmuştur.
- Eserlerindeki kahramanlar, hayatın içinden ve sevimli kahramanlardır. Benzerlerini günlük hayatta görebileceğimiz bu tipler üzerinden eğitim konuları, kadınlar, aşk hikâyeleri, bireyin yaşadıkları aktarılmıştır.
- Yazar bunu yaparken arka planda toplumsal durumu resmetmiştir. Ancak bu eserlerde toplumsal konular doğrudan kahramanın önüne geçmez.

- Çok sayıda tiyatro ve okul temsili de yazmıştır. Bu eserlerin bir kısmı romanlaşmıştır.
- Yazar tiyatrolarında temiz bir halk Türkçesi kullanarak bir sahne lisanı yaratmıştır.
- Reşat Nuri aynı zamanda mizahi seven ve bu saha da da yazıları olan bir yazardır. "Kelebek" ve daha sonra çıkan "Karikatür" adlı dergilerde müstear isimle mizahi yazılar yayımlamıştır.

Eserleri

Roman: Çalıkuşu, Damga, Dudaktan Kalbe, Akşam Güneşi, Bir Kadın Düşmanı, Yeşil Gece, Kızılçık Dallar, Gökyüzü, Eski Hastalık, Ateş Gecesi, Değirmen, Miskinler Tekkesi, Kavak Yelleri, Son Sığınak, Kan Davası

Hikâye: Tanrı Misafiri, Sönmüş Yıldızlar, Leyla ile Mecnun, Olağan İşler

Tiyatro: Hançer, Eski Rüya, Taş Parçası, Babür Şah'ın Seccadesi, Hülleci, Yaprak Dökümü, Eski Şarkı, Balıkesir Muhasebecisi, Tanrıdaki Ziyafeti

Gezi: Anadolu Notları

Refik Halit Karay (1888-1965)



- XX. yüzyılda Türkiye Türkçesi'nin en güzel örneklerini veren sanatkarlardan biridir. Sanata Fecriâtî topluluğunda başlamıştır.
- Özellikle "Kirpi" takma adıyla yazdığı mizahi yazılar şöhretini sağlamıştır. "Kalem" dergisinde yazdığı bu yazılar kuvvetli bir muhalefet ruhuna dayanmaktadır. İttihat ve Terakki'yi rahatsız eden bu muhalif mizahi yazılar nedeniyle sürgün hayatı yaşamıştır.
- Aslında Türkçü değildir fakat kullandığı dil ve sahip olduğu birikim bakımından memleket edebiyatının en önemli simalarından biri olmuştur.
- Milli Edebiyat'ın ideolojisine sahip değildir ama onların kurmak ve kullanmak istediği dili en başarılı örneklerini veren yazar, İstiklal Savaşı'na karşı çıkmış olması nedeniyle Cumhuriyet'in "150'likler" listesinde yer almış ve yeniden sürgüne gönderilmiştir.
- Maupassant tarzı olay hikâyeciliğinin Türk edebiyatındaki en önemli isimlerinden biridir.

Eserleri

Roman: İstanbul'un İç Yüzü, Çete, Sürgün, Yezidin Kızı, Anahtar

Hikâyet: Memleket Hikâyeleri, Gurbet Hikâyeleri

Mizah: Kirpinin Dedikleri, Deli, Sakın Aldanma İnana Kanma, Ago Paşanın Hatıratı, Tanıdıklarım, Guguklu Saat, Bir İçim Su, Bir Avuç Saçma, Ay Peşinde, İlk Adım, Üç Nesil Üç Hayat, Makyajlı Kadın, Tanrıya Şikâyet

Ahmet Hikmet Müftüoğlu (1870-1927)

- Başlangıçta Servetifünun içinde yer alan Ahmet Hikmet, sonraları Millî Edebiyat saflarında sanat ve fikir faaliyetlerini sürdürmüştür.
- Türk Derneğinden başlayarak Türkçülük hareketinin kurumlar ve yayın organlarına sahip olması yolunda önemli adımlar atmıştır.



Eserleri

Hikâye: Haristan ve Gülistan, Çağlayanlar, Leyla yahut Bir Mecnun'un İntikamı, Bir Tesadüf, Bir Safha-i Kalp, Beliren Simalar, Bir Damla Kan, Alpaslan...

Roman: Gönül Hanım

Çağlayanlar adlı eserde, Türkçülük felsefesi üzerinde durulmuştur. Bu kitaptaki hikâyelerden birinde Turhan isimli kahraman Türklük bilinci aşılama yolunda adımlar atar ama başaramaz. Çıldıran Turhan'ın cebinden Yavuz Sultan Selim'e yazmış bir mektup çıkar. "Turhan Nasıl Çıldırdı?" adlı bu hikâye okuyucuyu sarsarak millî bilince yönelme amacıyla yazılmıştır ve yazıldığı zamanın ruhuna uygundur. Çünkü dönemin bütün sanatçıları bir millî kimlik inşası amacına yönelik eserler veriyordu.

Gönül Hanım romanında vaka "Türk dünyasının değişik yerlerinden kahramanlar bir araya gelerek Orhun Abideleri'ne giderler. Abidelerden bazı parçaların da yer aldığı eserin kahramanı Gönül Hanım ve Tolon, İstanbul'a gelerek kızların eğitimi için okul kurma yolunda adım atarlar." şeklinde özetlenebilir. Bu romandaki genel hava Turancılık fikri ve millî eğitim üzerinden oluşturulmuştur. Çocukların eğitimi için önce annelerin eğitimi fikri öne çıkar. Bu eserdeki Tolon adlı kahraman aslında Ahmet Hikmet'i temsil etmektedir.

Mehmet Fuat Köprülü (1890-1966)

- Sanat alanındaki çalışmalarına Fecriâtî ile başladı. Daha sonra Millî Edebiyat içinde yer aldı.
- Sonraki dönemde ise ilmi çalışmalara yöneldi.
- Tarih ve edebiyat araştırmaları yaptı. Bu konularda usulleri belirleyen önemli isimlerden biri oldu.
- Edebiyat eserinin medeni, tarihî ve sosyal süreçle birlikte değerlendirilmesi gerektiği fikrini savundu.
- Türk edebiyatının bu bağlamda Türk edebiyatının medeniyet dairesine göre sınıflandırılması fikri ona aittir.
- Türkiye'de en genel anlamında Türkoloji konusunda belirleyici isimlerden biri oldu.

Eserleri

Makale-Araştırma: Türk Edebiyatı Tarihinde Usul, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Türk Saz Şairleri, Türk Edebiyatı Tarihi...



Rıza Tevfik Bölükbaşı (1869-1949)

- Servetifünun yıllarında ilk şiirlerini yazan Rıza Tevfik başlangıçta aruzla eserler vermiştir.
- Sonraki dönemde "âşık tarzı" edebiyata yönelmiştir. Özellikle Yunus ve Dertli etkisinde kalarak eserler verdiği bilinmektedir.
- İstanbul'da yetişen aydınlar arasında pek bilinmeyen âşık tarzının değer kazanması Rıza Tevfik, Ziya Gökalp ve Fuat Köprülü'nün gayretleriyle mümkün olmuştur.
- Başlangıçta Mehmet Emin tarzında hece ile şiirler de söylemiş olan Rıza Tevfik çağının aydınlarına "âşık tarzı"nı tanıtmaya yolunda önemli bir merhale olmuştur.
- "Feylosof Rıza" diye de bilinen ve önemli devlet kademelerinde görev yapan Rıza Tevfik, Sevr Antlaşmasına imza atan heyette bulunduğu "150'likler" den biri olarak Cumhuriyet Dönemi'nde sürgüne gönderilmiştir.

Eserleri

Şiir: Serab-ı Ömrüm.



E. MİLLÎ EDEBİYAT YILLARINDA BAĞIMSIZ İSİMLER

Türk milliyetçiliği fikrinin baskın olduğu Millî Edebiyat, sosyal ağırlığı olan, millî fayda anlayışına sahip bir edebî harekettir. Bu hareket sade Türkçe ve hece vezniyle şiirde temsil edilmiştir. Ancak bu dönemin millî duyarlılıklarını taşımakla birlikte sade Türkçe ve heceyle yazma anlayışına katılmayan önemli şairler de vardır. Burada iki önemli isim Mehmet Akif ve Yahya Kemal öne çıkar.

Bağımsız şairler, şiirin teknik malzemesi anlamında farklı düşünmekle birlikte millî ruhu harekete geçirme anlamında ciddi katkılar sağlamıştır.

Mehmet Akif Ersoy (1873-1936)

- Mehmet Akif, Türk edebiyatında İslamcı fikirleriyle tanınan ve bunun yanında millî heyecanı en üst düzeyde yaşayan ve temsil eden şairlerdendir.
- İslam birliği konusunda ise son derece idealist bir kişiliğe bürünür.
- Başlangıçta Türk edebiyatının usta isimlerinden Muallim Nâci ve Abdülhak Hamit tesirinde şiirler yazmıştır.
- Daha sonra kendi çizgisini yakalamış ve halkın yaşam tarzından söz eden manzum hikâyeler yazmıştır.
- Şiirlerinde aruzu büyük bir başarıyla kullanmıştır.
- Aruzla o günün Türkçesi arasındaki uyumu sağlamak bakımından oldukça başarılıdır.
- Zaman zaman nesir cümlelerini şiire taşıyan şair Türk edebiyatının realist manzum hikâyelerinin en başarılı örneklerini vermiştir.
- Genellikle karşılıklı konuşmalara dayanan bu hikâyelerde aruz büyük bir ustalıkla kullanılmıştır.
- Kahraman ve olay çeşitliliğine ve toplumun gerçeklerine dayanan bu hikâyeler daha önce yazılmış olan örneklerden çok daha ileri düzeydedir.
- Mehmet Akif'in eserlerinin bir kısmı "Sebilü'r Reşat" ve "Sırat-ı Müstakim" dergilerinde yayımlanmıştır. Fakat onun eserlerinin derli toplu hâli "Safahat"tır. Safahat, kendi içinde yedi bölümden oluşan şiir kitabıdır. Safahatın bölümleri şunlardır:



Safahat: Genellikle manzum hikâyelerin yer aldığı eser

Süleymaniye Kürsüsünde: Dinî ahlaki içerikli uzun şiir

Hakkın Sesleri: Ayet ve hadisleri açıkladığı şiirler

Fatih Kürsüsünde: Balkan felaketi sonrasında geçmiş ile bugünü karşılaştırdığı eser

Hatıralar: Görevli gittiği Avrupa'da gördüklerini değerlendirmiştir.

Asım: Âkif'in şöhretini artıran uzun manzum hikâyedir. Bu hikâyede Âkif, aslında oğlunun şahsında gençliğe seslenmiştir. Âkif hikâyede fevri davranışlarından dolayı eleştirdiği Asım'ın aslında Çanakkale'de ülkeyi savunan nesil olduğunu daha sonra yazdığı "Çanakkale Şehitlerine" şiirinde ifade eder. (Benzer biçimde Tevfik Fikret de oğlu Haluk'un şahsında gençliğe seslenmiştir.)

Gölgeler: Âkif'in küçük ama tesirli şiirlerinin toplandığı bölümdür.

Yahya Kemal Beyatlı (1884-1958)

- Fransa'da bulunduğu yıllarda Heredia etkisiyle tanıdığı Fransız parnasizmi Yahya Kemal üzerinde derin tesir yaratmıştır. Bu dönemde "beyaz lisan" anlayışına yöneldi. Yani eski Yunan ve Latin edebiyatının da esasını oluşturan sade, açık ve sağlam bir dil kullanma eğilimine girdi.
- Bunun yansıması olarak İstanbul'a döndüğünde Yakup Kadri ile birlikte "Nev-Yunânîlik" akımını başlattı.
- Kısa süre sonra bundan vazgeçen Yahya Kemal, Türk kültürüne yönelerek geleneksel olanla Batı'ya ait olanı birleştirme yolunda ilerledi.
- Yahya Kemal, şiirde iki farklı dil kullanmıştır. Geleneğe bağlı olarak yazdığı ve "Eski Şiirin Rüzgârıyla" adlı eserde toplanan şiirlerinde divan şiirinin izlerini taşıyan Türkçe kullanmıştır. Bunun yanında "Kendi Gökkubbemiz" adıyla kitaplaştırılan şiirlerinde ise yaşayan Türkçeye yönelmiştir.
- Yahya Kemal, şiiri "musiki cümlesi" olarak tanımlar. Buna bağlı olarak da ahenkli şiirler yazmaya yönelmiştir.
- Şiiri bir beste olarak görmektedir. Ayrıca "mısra haysiyetimidir" sözü ona aittir. Şiirde duygulanmadan çok dil işçiliğinin önemli olduğunu ifade etmiştir. İlhamla bir çırpıda şiir yazılamayacağını düşünür. Şiiri bir istif ve külçeleştirme olarak görür ve bunun için de dil işçiliğini çok önemser.



- Daha sonraki dönemlerde gelişecek olan "öz şiir" anlayışına yaklaşan bir şairdir. (Cumhuriyet şiirini besleyen kaynaklardan biri Yahya Kemal diğeri ise Ahmet Haşim olmuştur. Fakat Yahya Kemal öz şiir taraftarı olmasına rağmen şiirini millî kültür unsurlarıyla donatmıştır. Ahmet Haşim ise öz şiir yolunun titiz bir yolcusu olarak bireyselliği korumuştur.)
- Yahya Kemal'in şiirinde en önemli konulardan biri İstanbul'dur. İstanbul, mekânlarıyla, tarihiyle ve çağrışımlarıyla yer alır şiirlerde.
- Bir başka konu ise Balkanlar ve Üsküp'tür. Cumhuriyetin kuruluşundan önce Türk milletinden koparılan bu topraklar şair için aslında vatanıdır. Çünkü kendisi o topraklarda doğmuştur ve ailesi Üsküp'ün önde gelen köklü ailelerindenidir. İstanbul'a ve Balkan şehirlerine duyduğu özlem tarih bilinciyle iç içedir.
- Toprağa bağlı milliyetçilik anlayışına sahip olan şair, tarihin bilinmeyişi eleştirir. Milleti kolektif bilinçaltının önemli olduğunu düşünür. Bu bilinçaltı ise vatan ve tarih ile oluşacaktır.
- Tarih, mimari ve musikinin şiir kadar önemli olduğunu düşünür ve bunlara şiirinde yer verir.
- Bunun dışında aşk, ayrılık, ölüm, sonsuzluk duygusu, şairin ele aldığı konulardandır.
- Yahya Kemal, sağlığında kitap çıkarmamış bir sanat-kârdır. Eserleri ölümünden sonra adına kurulan enstitü tarafından kitaplaştırılmıştır.

Eserleri

Şiir: Kendi Gökkubbemiz (Modern tarzda şiirlerden oluşmaktadır.)

Eski Şiirin Rüzgarıyla (Klasik tarzda yazdığı şiirlerden oluşmaktadır.)

Rubailer (İki bölümdür. İkinci bölümde Hayyam rubailerinin Türkçe söylenişidir.)

Bitmemiş Şiirler (Bu eserde şairin yarım kalmış şiirleri ve genç yaşta yazdığı Servetifünun tarzı şiirleri yer alır.)

Düz yazı: Aziz İstanbul, Eğil Dağlar, Siyasi Edebî Portreler, Siyasi Hikâyeler, Edebiyata Dair, Çocukluğum Gençliğim Siyasi ve Edebî Hatıralarım, Tarih Musahebesi, Mektuplar-Makaleler.

Örnek Soru

Dili şiirin en önemli meselesi olarak görmüş, Türkçeye olan sevgisini "Bu dil ağzımda annemin sütüdür." diyerek belirtmiştir. Lirik ve epik tarzda şiirler yazmış, bu şiirlerinde İstanbul sevgisini, aşk, tabiat, sonsuzluk temalarını işlemiştir.

Bu parçada sözü edilen sanatçı aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Mehmet Akif
- B) Tevfik Fikret
- C) Mehmet Emin Yurdakul
- D) Yahya Kemal
- E) Rıza Tevfik Bölükbaşı

Çözüm

Dili şiirin en önemli meselesi olarak görmüş, Türkçeye olan sevgisini "Bu dil ağzımda annemin sütüdür." diyerek belirtmiştir. Lirik ve epik tarzda şiirler yazmış, bu şiirlerinde İstanbul sevgisini, aşk, tabiat, sonsuzluk temalarını işleyen şair Yahya Kemal'dir.

Cevap D

Örnek Soru

Aşağıdakilerden hangisi, Yeni Lisan hareketinin Türkçe ile ilgili görüşleri arasında yer almaz?

- A) Yabancı kökenli edatlar, bağlaçlar kullanılmayacaktır.
- B) İstanbul Türkçesi yazı dilinin esasını oluşturacaktır.
- C) Türkçeye yerleşmiş ve geniş kullanım kazanmış sözcükler korunacaktır.
- D) Yabancı terkipler terk olunacaktır.
- E) Konuşma dili ve yazı dili arasındaki fark korunacaktır.

Çözüm

Yeni Lisan hareketi konuşma ve yazı dili arasındaki farkın ortadan kalkmasını amaçlar.

Cevap E

CÖZÜMLÜ TEST - 1

1. Aşağıdakilerden hangisi II. Meşrutiyet Dönemi'nin özelliklerinden biri değildir?

- A) Örgütlü toplum olma eğilimi gözlenir.
- B) Kadınlar ve kadın dernekleri öne çıkmaya başlar.
- C) Askerlerin siyasete ilgisi artar.
- D) Bütün gruplarda II. Abdülhamit düşmanlığı görülür.
- E) Azınlıkların Osmanlılık ruhu altında birleştiği görülür.

2. II. Meşrutiyet Dönemi'nde fikir hareketleri doğrudan siyasi hedeflere yöneliktir. Yalnızca — bir bilimsel hareket olarak başlamış ve zaman içinde siyasi hedeflere yönelmiştir.

Bu cümlede boş bırakılan yere aşağıdakilerden hangisi getirilmelidir?

- A) Türkçülük
- B) İslamcılık
- C) Meslek-i İçtimai
- D) Sosyalizm
- E) Osmanlıcılık

3. Aşağıdakilerden hangisi II. Meşrutiyet Dönemi edebî gruplarından biri değildir?

- A) Şairler Derneği
- B) Fecriati
- C) Millî Edebiyat
- D) Nesl-i Âtî
- E) Usûl-i Cedit

4. II. Meşrutiyet Dönemi edebî hareketleri için aşağıda verilenlerden hangisi yanlıştır?

- A) Bu dönem edebiyatında mizah önemli bir yer tutar.
- B) Bu dönem edebiyatında geleneğe hem şekil hem içerik olarak güçlü bir dönüş vardır.
- C) Feminist hareket güçlenmiştir ve basında da yer bulmaya başlamıştır.
- D) Sembolizm bu dönem şairlerinin bir kısmında hâkim sanat akımıdır.
- E) Dönemin nesrinde hâkim sanat akımı natüralizmdir.

5. Fecriati Topluluğu için aşağıda verilen bilgilerden hangisi yanlıştır?

- A) Mart 1909'da yayımladıkları bir beyanname ile ortaya çıkmışlardır.
- B) Genellikle aynı eğitim ortamlarının ve sosyal çevrenin gençlerinin toplaşmasıyla oluşmuş bir gruptur.
- C) Servetifünun edebiyatını kökten eleştirerek yola çıkmışlardır.
- D) Dergi çıkarma, kütüphane oluşturma gibi hedefleri vardır.
- E) Hedeflerine ulaşamamış bir edebî hareket olarak kaldılar.

6.

- I. Faik Ali
- II. Celal Sahir
- III. Fazıl Ahmet
- IV. Emin Bülent

Aslında Servetifünun sanatkarı olan ve Fecriati grubuna öncülük yapan sanatkarlar hangileridir?

- A) I ve II
- B) II ve III
- C) III ve IV
- D) I ve III
- E) II ve IV

ÇÖZÜMLER

- II. Meşrutiyet Dönemi azınlık milliyetçiliğinin arttığı ve imparatorluğun dağıldığı dönemdir.
Cevap E
- Türkçülük hareketi başlangıçta Türk dili ve tarihine yönelik yani Türkoloji'ye yönelik olarak kurulan derneklerle başlamıştır. Hatta bu derneklerde etnik olarak Türk olmayan bilim adamları da vardır.
Cevap A
- Usul-i Cedid, Türkistan'daki yenilikçi hareketin adıdır. Bir maarif hareketidir ve eğitim, kültür sahasını ifade eder.
Cevap E
- Dönemim edebiyatında şekil ve içerik olarak geleneğe dönmek değil, gelenekten şekil olarak yararlanma eğilimi vardır. Örneğin hece vezninin kullanımı, dörtlük kullanımı gibi.
Cevap B
- Fecriati sanatkarlarının Servetifünun'a hayranlığı vardır ve sanatı onların bıraktığı noktadan daha ileri götürmeyi amaçlamışlardır.
Cevap C
- Faik Ali ve Celal Sahir Servetifünun sanatkarıdır ve Fecriati sanatkarlarına öncülük yapmışlardır.
Cevap A
- Fecriati şiirinde "İlahi aşk" teması yoktur.
Cevap D
- Fecriati, sanat için sanat anlayışına sahiptir ve toplumsal konulara değinmemiştir.
Cevap E
- Reşat Nuri, Fecriati içinde yer almamıştır.
Cevap E
- Ahmet Haşim, anlamda kapalılıktan yanadır.
Cevap B

- Suriye Mektupları Cenap Şahabettin'in eseridir.
Cevap B
- Fecriati'nin Namık Kemal'i hatırlatan şairi Emin Bülent, Ahmet Haşim'den sonra en önemli şairi Tahsin Nahit ve bu dönemin hiciv türünde eser veren şairi de Fazıl Ahmet'tir.
Cevap D
- Bu topluluğun sanatkarlarından Enis Behiç, Halit Fahri ve Orhan Seyfi sonraki dönemde Beş Hececiler içinde yer almış ve hece ile yazmıştır.
Cevap E
- Şairler Derneği içinde Ömer Seyfettin'in de bulunduğu bir dernektir ve Millî Edebiyat'ı desteklemektedir. Üstelik Ömer Seyfettin, Yeni Lisan makalelerini yazan adamdır.
Cevap A
- Millî Edebiyat, imparatorluğun dağıldığı süreçte ve Cumhuriyetin kuruluşuna giden yolda eserlerin verildiği bir dönemdir. İmparatorluk yapısının korunması mümkün değildir.
Cevap E
- Halka doğru ilkesi Ziya Gökalp tarafından ortaya konmuştur.
Cevap B
- Yeni Lisan makaleleri Millî Edebiyatın başlangıcını oluşturan fikirlerin ortaya konduğu yazı seridir.
Cevap C
- Öncülde verilen özetlerden I. Yeşil Gece, II. Yaprak Dökümü, III. Damga adlı romanlardır.
Cevap B
- Mehmet Emin, Millî Edebiyat başlamadan önce hece ile yazdığı Türkü şiirlerle dikkat çekmiştir.
Cevap C

ÇÖZÜMLÜ TEST - 2

- Balkan Savaşları sırasında Yanya ve Kumanova savaşlarına katılmış ve bir yıl Yunanistan'da esir kalmıştır. Yeni Lisan hareketi bu önemli hikâyesinin bizzat yönlendirdiği bir harekettir. Türk Yurdu, Türk Sözü, Halka Doğru, Büyük Mecmua, Diken gibi yayın organlarında yazıları çıkmıştır.
Yukarıda tanıtılan sanatkar, aşağıdakilerden hangisidir?
A) Ali Canip
B) Ziya Gökalp
C) Ömer Seyfettin
D) Nabizade Nazım
E) Yakup Kadri
- İmam İlhami Efendi'nin kızı Emine ve halk tiyatrolarında kadın rolünü canlandırdığı için "Kız Tevfik" diye anılan Tevfik evlenirler fakat Tevfik'in sorumsuzlukları yüzünden geçinemeyip bir süre sonra ayrılırlar. Bu arada hamile kalan Emine'nin Rabia adında bir kızı olur. Rabia dedesi İlhami Efendi tarafından hafız olarak yetiştirilir.
Bu parçada özet verilen roman aşağıdakilerden hangisidir?
A) Sinekli Bakkal
B) Mor Salkımlı Ev
C) Yaprak Dökümü
D) Kalp Ağrısı
E) Harap Mabretler
- Ömer Seyfettin hakkında aşağıda verilen bilgilerden hangisi yanlıştır?
A) Edebiyata Tevfik Fikret tarzında şiirler yazarak başlamış ve sonradan hikâyeyi tercih etmiştir.
B) Hikâyelerinde bireyselliği olan karakterlerden çok tiplere yer verir.
C) "Serim, düğüm, çözüm" tarzında hikâyeler kurgular.
D) Hikâyelerinin bir kısmında natüralizme kayar ve vahşet sahnelerini detaylarıyla verir.
E) Yazdığı şiirlerde "Ömer" mahlasını kullanmıştır.

- Millî Edebiyat'ın öncüsü olan bu sanatkar şiirle başladığı sanat hayatını araştırma ve bilimsel çalışmalarla sürdürmüştür. Genç Kalemler dergisinin isim babasıdır.
Yukarıda tanıtılan yazar aşağıdakilerden hangisidir?
A) Ali Canip
B) Fuat Köprülü
C) Rıza Tevfik
D) Mehmet Emin
E) Ziya Gökalp
- Bu romanda Mütareke Dönemi İstanbul'u kutsal kitaplarda hikâyesi geçen şehirlerle ilişkilendirilir ve İstanbul'da yaşanan çeşitli ahlak bozuklukları anlatılır.
II. Genç Cumhuriyet'in ilk dönemleri; çok partili hayata geçiş denemeleri ve Atatürk sonrası dönemde devrim heyecanının sonuşu bu romanın ana konularıdır.
III. İttihat Terakki Dönemi parti kavgaları, Osmanlı'nın bozulan sosyal ve siyasi yapısı bu romanda en çarpıcı hâliyle aktarılır.
IV. Üç bölüm hâlinde yazılmış eserde Kurtuluş Savaşı yılları, Cumhuriyet yılları ve Atatürk'ün ölümünden sonraki birkaç yıl ele alınır. Toplumsal ve politik değişimlere ayna tutulur.
Yukarıdaki Yakup Kadri Karaosmanoğlu'na ait bazı romanların konuları verilmiştir. Aşağıdaki romanlardan hangisi yukarıdaki konulardan biriyle eşleştirilemez?
A) Ankara
B) Sodom ve Gomora
C) Panorama
D) Nur Baba
E) Hüküm Gecesi

6. Ziya Gökalp hakkında aşağıda verilen bilgilerden hangisi yanlıştır?

- A) Ali Canip "Gökalp" adını önerinceye kadar "Demirtaş" takma adını kullanmıştır.
- B) Şiirleri hece ile yazılmış olmasına rağmen oldukça liriktir.
- C) Fikirlerini programlaştırdığı eseri "Türkçülüğün Esasları"dır.
- D) Türkiye'de sosyoloji biliminin öncüsüdür.
- E) Mütareke yıllarında Malta'ya sürgün edilmiştir.

7. (I) Meşrutiyet yıllarında fikirleriyle etkili olan bu sanatkar eserlerini daha ziyade Cumhuriyet yıllarında üretmiştir. (II) Eserlerinde genellikle Batılılaşma ve yerlilik konusunu ele alır. (III) Kendisi de bir kadın olmasına rağmen eserlerinde kadın sorunlarına pek yer ayırdığı söylenemez. (IV) Romanlarda anılardan mektuplardan yararlanması onun realist bir yazar oluşunun göstergesidir. (V) Cumhuriyet'in ilanından sonra yurt dışına çıkmıştır.

Halide Edip ile ilgili bilgilerin aktarıldığı cümlelerin hangisinde bir bilgi yanlıştır?

- A) I. B) II. C) III. D) IV. E) V.

8. Onun hem tüm romanlarında olduğu gibi bu romanın da başkışısı kadındır. Buradaki kadın kahraman Ayşe, Millî Mücadele'nin de simgesidir. Eserin diğer vakaları arasında İzmir'in işgali üzerine yaşanan umutsuzluklar, Millî Mücadele'nin doğuşu sayılabilir.

Bu parçada sözü edilen roman aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Yeni Turan
- B) Ateşten Gömlek
- C) Vurun Kahpeye
- D) Handan
- E) Sinekli Bakkal

9. Yakup Kadri için aşağıda verilen bilgilerden hangisi yanlıştır?

- A) "Erenlerin Bağından" mensurelerini topladığı eserlerinden biridir.
- B) Romanlarını fatalist bir anlayışla kurgular.
- C) Eserlerinde kötümser bir hava vardır.
- D) Nehir roman türünde eserleri vardır.
- E) Cumhuriyet Dönemi'nde çıkardığı "Kadro" dergisi dolayısıyla ödüllendirilmiştir.

10. Aşağıdakilerden hangisinde Yakup Kadri'nin eserinin içeriği yanlış verilmiştir?

- A) Nur Baba Bektaşî tekkelerindeki yozlaşma ve din istismarı işlenmiştir.
- B) Sodom ve Gomora İşgal altındaki İstanbul'da yaşanan yozlaşma ve sosyal çöküş işlenmiştir.
- C) Kırallık Konak Kuşak çatışması ve sosyal değişim işlenmiştir.
- D) Hüküm Gecesi Kurtuluş Savaşı ve İzmir'in kurtuluşu işlenmiştir.
- E) Yaban Aydın halk çatışması ve Anadolu'nun geri kalmış hâli işlenmiştir.

11. Aşağıdakilerden hangisi Yakup Kadri'ye ait bir hikâye ya da anı kitabı değildir?

- A) Okun Ucundan
- B) Bir Serencam
- C) Zoraki Diplomat
- D) Anamın Kitabı
- E) Vatan Yolunda

12. (I) "Halika Doğru" ilkesini ortaya koyan kişidir. (II) Görevi gereği gezdiği Anadolu'yu yakından tanımış ve eserlerine yansıtmıştır. (III) "Memleket edebiyatı"nın başlangıcında yer alan bir isimdir. (IV) Eserlerinde çağrışımdan yararlanma yoluna gider. (V) Eğitim konusuna yer vermesi hem mesleğinin hem de fikirlerinin gereğidir.

Reşat Nuri hakkında yukarıda verilen numaralı cümlelerden hangisinde yanlış bilgi aktarılmıştır?

- A) I. B) II. C) III. D) IV. E) V.

13. Aliye, Batı Anadolu'nun bir kasabasında öğretmen olarak çalışmaktadır. Burada Tosun Bey'le nişanlanır fakat bunun sonucunda Hacı Fettah ve Hüseyin, Aliye'ye düşman kesilir. Bu düşmanlık işi vatan hainliğine kadar götürülüp Aliye'nin Yunanlılara teslim edilmesiyle sonuçlanır. Daha da kötüsü bu kişiler, halkı Aliye'ye karşı kışkırtarak onun linç edilmesine neden olurlar.

Bu parçada özet verilen roman aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Sinekli Bakkal
- B) Yeşil Gece
- C) Çalıkuşu
- D) Vurun Kahpeye
- E) Damga

14. Aslında Türkçü olmayan fakat kullandığı dil ve sahip olduğu birikim bakımından memleket edebiyatının en önemli simalarından biri olmuştur. Millî Edebiyat'ın ideolojisine sahip olmayan ama kurmak ve kullanmak istediği dili en başarılı örneklerini veren bu yazar İstiklal Savaşı'na karşı çıkmış olması nedeniyle Cumhuriyetin "150'likler" listesinde yer almış ve sürgüne gönderilmiştir.

Bu parçada tanıtılan yazar aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Yahya Kemal
- B) Ali Kemal
- C) Refik Halit
- D) Rıza Tevfik
- E) Cenap Şahabettin

15. Servetifünun'da başlayan sanat hayatına Millî Edebiyat saflarında devam etmiştir. Servetifünun yıllarındaki mensurelerini "Haristan ve Gülistan" adlı eserde toplamıştır. "Gönül Hanım"ın erkek kahramanı olan "Tolon" ise bizzat kendisidir.

Bu tanıtılan yazar, aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Yahya Kemal
- B) Ahmet Hikmet
- C) Reşat Nuri
- D) Refik Halit
- E) Fuat Köprülü

16. Fecriatî'de başlayan sanat hayatı Millî Edebiyat saflarında ve daha çok Türkoloji çalışmalarıyla sürdü. Türkiye'de Türkolojinin kurucu isimlerindendir.

Bu parçada tanıtılan yazar aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Fuat Köprülü
- B) Yahya Kemal
- C) Mehmet Akif
- D) Ahmet Hamdi Tanpınar
- E) Ali Nihat Tarlan

17. Millî Edebiyat'ın sanat anlayışına uygun çizgide eser veren bir sanatkar. "Âşık tarzı" şiirleri dönemin aydınları arasında gündeme getiren isimdir. Sade Türkçeyle eser verme konusunda başarılıdır. "Sevr Antlaşması"na imza atan heyette yer alması nedeniyle "150'likler" içinde yer almış sürgüne gönderilmiştir. "Serab-ı Ömrüm" adlı eseri Kıbrıs'ta basılabilmektedir.

Bu parçada tanıtılan sanatkar, aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Refik Halit Karay
- B) Rıza Tevfik Bölükbaşı
- C) Mehmet Emin Yurdakul
- D) Müfide Ferit Tek
- E) Halide Nusret Zorlutuna

18. 1909-1918 yılları arasındaki dönemi konu alan bu romanda aile hayatıyla ilgili problemler, ülkenin yaşadığı kültür değişimleri, toplumsal bunalımlar işlenir. Tanzimat Dönemi paşalarından Naim Efendi, kızı Sakine Hanım ve torunu Seniha üç ayrı kuşak olarak ele alınır. Bu üç ayrı kuşağın kültür çatışmaları ise romanın ana temasını oluşturur.

Bu parçada hakkında bilgi verilen roman ve yazarı aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Sonsuz Panayır - Halide Edip
- B) Nur Baba - Yakup Kadri
- C) İstanbul'un İç Yüzü - Refik Halit
- D) Yaprak Dökümü - Reşat Nuri
- E) Kırallık Konak - Yakup Kadri

19. Romanın ana teması, Millî Mücadele yıllarında aydın-halk çatışmasıdır. Romanın vakası ise genel olarak şöyledir: Birinci Dünya Savaşı'nda ayağın-
dan yaralanan Ahmet Celal, İstanbul'da duramaz
ve yedek subayken emir eri olan Mehmet Ali'nin
köyüne gider. Ahmet Celal, emir erinin köyünde,
köylülere kaynaşmaya çalışır fakat köylüler onu
hep bir yabancı olarak görür. Savaşın şiddetlendiği
o dönemlerde halk Millî Mücadele'ye duyarsız kal-
mıştır. Yunan ordusu köyü basar, Ahmet Celal de
Emine ile kaçmaya karar verir ama her ikisi de ya-
ralanır. Emine ağır yaralı olduğu için Ahmet Celal
onu saklandıkları yerde bırakır ve gider; giderken
de köyle bulunduğu sürece anılarını yazdığı defteri
ona bırakır.

Bu parçada sözü edilen roman aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Hüküm Gecesi
B) Panorama
C) Kıralık Konak
D) Yaban
E) Bir Sürgün

20. Şiiri "musiki cümlesi" olarak tanımlar. Buna bağlı olarak da ahenkli şiirler yazmaya yönelmiştir. Şiiri bir beste olarak görmektedir. Ayrıca "Mısra hay-
siyetimdir." sözü ona aittir. Şiirde duygulanmadan çok dil işçiliğinin önemli olduğunu ifade etmiştir. İlahla bir çırpıda şiir yazılamayacağını düşünür. En çok işlediği konulardan biri İstanbul'dur.

Bu parçada tanıtılan sanatçı aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Ahmet Haşim
B) Mehmet Akif
C) Yahya Kemal
D) Faruk Nafiz
E) Ahmet Hamdi Tanpınar

CÖZÜMLER

1. Yunanistan'da esaret, Yeni Lisan ve hikâyecilik sözle-
rinin bir arada kullanımı Ömer Seyfettin'i düşündürür.

Cevap C

2. Parçada özetli verilen roman Halide Edip'in Sinekli
Bakkal adlı romanıdır.

Cevap A

3. Ömer Seyfettin şiirlerinde "Süheyl Feridun, Perviz, Tar-
han" gibi takma isimler kullanmıştır.

Cevap E

4. Dergiye "Genç Kalemler" ismini koyan kişi Ali Canip'tir.

Cevap A

5. Öncüde verilen özetlerden I. si Sodom ve Gomo-
re romanına II. si Panorama adlı romana, III. sü
Hüküm Gecesi romanına, IV. sü Ankara romanına
aittir. Yakup Kadri, Nur Baba romanında bir Bektaşî
tekkesi üzerinden tekkelerin yozlaşmasını anlat-
mıştır, bu romanın konusu, numaralanmış cümlele-
rin herhangi birinde verilmemiştir.

Cevap E

6. Ziya Gökalp lirik bir şair değil didaktik bir şairdir. Şiiri,
fikrilerini anlatmanın aracı olarak görür.

Cevap B

7. Halide Edip, doğrudan kadın konusuyla ilgili romanlar
yazmıştır.

Cevap C

8. Halide Edip'in romanlarında başkahramanlar kadındır.
Yazar, Ateşten Gömlek adlı romanında Ayşe adlı kah-
ramanı Millî Mücadele'nin simgesi olarak aktarır.

Cevap B

9. Yakup Kadri, "Kadro" dergisinden dolayı ödüllendiril-
memiş, aksine yurt dışına elçilik göreviyle zorunlu ola-
rak gönderilmiş, bir anlamda sürgün edilmiştir.

Cevap E

10. Hüküm Gecesi, meşrutiyet yıllarındaki parti çekişmele-
rini, kokuşmuş siyaset anlayışını ele alır.

Cevap D

11. Okun Ucundan, mensurelerin yer aldığı bir eserdir.

Cevap A

12. "Halka Doğru" ilkesini ortaya koyan kişi Reşat Nuri de-
ğil Ziya Gökalp'tir.

Cevap A

13. Parçada özetli verilen roman Halide Edip'in Vurun Kah-
peye adlı eseridir.

Cevap D

14. Türkçü olmayan ama Millî Edebiyat'ın dil anlayışına
uygun eser veren ve sürgün edilen yazar Refik Halit
Karay'dır.

Cevap C

15. Tanıtılan yazar Ahmet Hikmet'tir.

Cevap B

16. Fecriati, Millî Edebiyat ve Türkoloji çalışmaları denince
akla gelen ilk isim Fuat Köprülü'dür.

Cevap A

17. Millî Edebiyat Dönemi ve "aşık tarzı" dendiğinde akla
gelecek isim Rıza Tevfik'tir

Cevap B

18. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Kıralık Konak adlı roma-
nında Naim Efendi ve Torunu Seniha karakterleri üze-
rinden üç neslin kültür çatışmalarını işlemiştir.

Cevap E

19. Yakup Kadri, Yaban romanında Millî Mücadele Dö-
nemi aydın-halk çatışmasını işlemiştir.

Cevap D

20. "Musiki cümlesi", "Mısra haysiyetimidir." ve "İstanbul"
sözleri doğrudan Yahya Kemal'i hatırlatır.

Cevap C

KARMA TEST -1

1. Olaylara kendi duygu ve düşüncelerini katmamak gerçek bir romancının başta gelen ödevlerindendir, bundan hiç ayrılmadım — duygu, dil ve düşünceler, romanın geçtiği yerlerin öz malıdır, benimle ilgileri yoktur; ben yalnız onları yazıya geçirdim.

Bu parçada boş bırakılan yere aşağıdakilerden hangisi getirilmelidir?

- A) Taaşuk-ı Talat ve Fitnat'taki
B) Zavallı Çocuk'taki
C) Felatun Bey ve Rakım Efendi'deki
D) Karabibik'teki
E) İntibah'taki

2. 1860'tan sonra Batı kültürünün etkisinde kalan ve Türk edebiyatını yenileştirmeye çalışan yazar ve şairler, divan edebiyatının etkisiz hale getirmesini düşüncesinde birleşirler. Dolayısıyla Tanzimat edebiyatındaki tenkitler divan edebiyatının esasları ve özelliklerini eleştirmek üzerinde toplanır.

Buna göre aşağıdaki eserlerden hangisi bu görüşü savunmaz?

- A) Tahrib-i Hârâbat
B) Demdeme
C) Takip
D) Lisân-ı Osmanî'nin Edebiyatı Hakkında Bazı Mülâhazatı Şâmilidir
E) Talim-i Ebediyat Ön Sözü

3. "Ben edebî sayılabacak hiçbir eser yazmadım. Çünkü ben, eserlerimin çoğunu yazdığım sırada, memlekette edebiyattan anlamayanlar nüfusumuzun yüzde doksan dokuzunu teşkil ediyordu. Benim emelim de ekseriyete hitap etmek, onları tenvire, onların dertlerine tercüman olmaya çalışmaktı. Zaten edebiyat yapmaya ne vaktim ne kalemim müsaitti.

Aşağıdaki sanatçılardan hangisi bu parçadaki görüş doğrultusunda eser vermiştir?

- A) Halit Ziya Uşaklıgil
B) Ahmet Mithat Efendi
C) Nabizade Nazım
D) Muallim Naci
E) Recaizade Mahmut Ekrem

4. I. Rejmürde → Abdülhak Hamit Tarhan
II. Nesteren → Muallim Naci
III. Ateşpare → Ziya Paşa
IV. Zafername → Ahmet Mithat Efendi
V. Henüz On Yedi Yaşında → Namık Kemal

Numaralanmış eserlerden hangisi verilen yazarlardan herhangi birisiyle eşleştirilemez?

- A) I B) II C) III D) IV E) V

5. Tanzimat döneminde tiyatroyu ahlak ve lisan mektebi olarak nitelendirmiştir. O dönemin sosyal fayda amacıyla tiyatroyu birleştiren şair, tiyatroyu en faydalı eğlence olarak adlandırmıştır.

Aşağıdaki tiyatrolardan hangisi parçada sözü edilen şaire ait değildir?

- A) Akif Bey B) Kara Bela C) Zavallı Çocuk
D) Gülnihal E) İçli Kız

6. Namık Kemal, "Vatan Şairi" olarak tanınır. Eserlerinde vatan, hürriyet, özgürlük, eşitlik gibi kanunları işlemiştir. Şiirlerini heyecanlı bir söylevci edasıyla yazmıştır.

Buna göre aşağıdaki şiirlerin hangisi Namık Kemal'e ait olamaz?

- A) Vücudun kim hamir-i mâyesi hâk-i vatanıdır
Ne gâm râh-ı vatanı hak olursa cevri ü mihnetten
B) Hem tabiat münfaîl hicrinle hem gönüm harâb
Geldi amma neyleyim sensiz bahânın şevki yok
C) Mahv eder kendini bülbül bile hürriyet için
Çekilir mi bu belâ âlem-i pür mihnet için
D) Hayatımdan muazzezken vatandan ifisâl ettim
Sebât azme hârl bir deni dünya mı kalmıştır
E) Âmâlimiz efkârımız ikbâl-i vatanıdır
Serhadimize kal o bizim hâk-i bedendir.

7. Aşağıdaki eserlerden hangisi türü yönüyle diğerlerinden farklıdır?

- A) Nağme-i Seher
B) Divaneliklerim yahut Beldi
C) Evrak-ı Perişan
D) Şerare
E) Eşar-ı Ziya

8. —, eserlerinde insan ruhunu tahlile büyük önem vermiştir. — isimli romanında bir delikanlının aşk hayatını anlatır ve gençlere hayat tecrübesinin erkenden kazandırır. Bunu da kuru kuruya yazmaz, bir aşk içinde yoğunlaşarak verir. Yazarın diğer romanı — konusunu 16. yüzyıl Türk-İran savaşlarından alır.

Boş parçada boş bırakılan yere sırasıyla aşağıdakilerden hangisi getirilmelidir?

- A) Nabizade Nazım - Karabibik - Zehra
B) Ahmet Mithat Efendi - Hasan Mellah - Hüseyin Fellah
C) Namık Kemal - Cezmi - İntibah
D) Namık Kemal - İntibah - Cezmi
E) Ahmet Mithat Efendi - Henüz On Yedi Yaşında - Jön Türk

9. Tevfik Fikret, başlangıçta bireysel konular işlese de özellikle Servetfünun topluluğu dağıldıktan sonra toplum konularına yönelmiştir.

Buna göre aşağıdakilerden hangisi topluluk dağıldıktan sonra yazılan şiirlerden değildir?

- A) Verir zavallı memleket, verir ne varsa malını
Vücudunu, hayatını, ümidini, hayalini
Bütün ferağ-ı halini, olanca şevk-i balını
Hemen yutun düşünmeyin haramını, helalini
B) Hep levs-i riyâ, levs-i hased, hevs-i teneffü
Yalnız bu ... bu ümmîd-i tereffü
Milyonla barındırdığın ecsad arasından
Kaç nâsiye vardır çıkacak pâk u dirahşah
C) Küçük, pür heves, gevherin katreler
Sokaklarda, damlarda pür ihtizaz
Olur muttasıl nevha-ger, nağme-saz
Küçük, pür heves, gevherin katreler
D) Şu ru-yı zerd-i sefalet... Evet meserettir
Çocukların payı; lakin sevincinle
Sevinmiyor şu yetim, ağlıyor... Hâluk, dinle!
E) Kanun diyoruz: nerede o mescud-i muhayyel?
Düşman diyoruz: nerde bu? Hariçte mi, biz mi?
Hürriyetimiz var, diyoruz, şanlı, mübeccel;
Düşman bize kanun mu? Ya hürriyetimiz mi?
Bir hamlede biz bunları kahrettik en evvel

10. Hikaye ve romanın "usta işi" ilk örnekleri Servetfünun Dönemi'nde verilmiştir. — Ömer Behiç ve Neyyir aşkını anlattığı — adlı eseri ve —, Sür-yeyya ve onun karısı Suat ve akrabaları olan Necip Bey ile aralarında geçen olayları anlattığı — adlı eseri bu dönemin başarılı eserleridir.

Bu parçada boş bırakılan yerlere sırasıyla aşağıdakilerden hangisi getirilmelidir?

- A) Halit Ziya Uşaklıgil'in, Kırk Hayatlar - Mehmet Raufun, Bögütlen
B) Halit Ziya Uşaklıgil'in, Kırk Hayatlar - Mehmet Raufun, Eylül
C) Mehmet Raufun, Eylül - Halit Ziya Uşaklıgil'in, Mai ve Siyah
D) Halit Ziya Uşaklıgil'in, Mai ve Siyah - Mehmet Raufun, Eylül
E) Mehmet Raufun, Eylül - Halit Ziya Uşaklıgil'in, Kırk Hayatlar

11.

- I. Hac Yolunda
- II. Ferdi ve Şürekası
- III. Solgun Demet
- IV. Son Yıldız
- V. Frankfurt Seyahatnamesi

Numaralandırılmış eserler türü yönüyle ikiyeşerli eşleştirildiğinde hangisi dışta kalır?

- A) I B) II C) III D) IV E) V

12. Arabayla bir Kağıthane gezintisi yapmıştık kentin bir yanından akın akın gelen konak ve kira arabaları, Kağıthane'ye inen dolambaçlı ve renge boyayan tozlu yolunda sarkaklar; aşağıdaki çağlayanlardan yokuşun sonuna kadar gidip dönen bir halka içinde dönerlerdi.

Saffet Ziya ile geziden, tozlara bulanmış olarak dönüyorduk. Tam Osmanbey Bahçesi'nden eve sapsak üzere Nişantaşı yolunu tutturduğumuz da bizim kira arabasıyla ağır, süslü bir konak arabasının dingilleri birbirine takıldı ve bu arabaların hayvanlı ürkererek bir karışıklık meydana geldi.

İçerik özellikleri dikkat alındığında bu parçanın aşağıdaki eserlerinden hangisinden alındığı söylenebilir?

- A) Eylül
- B) Kırk Yıl
- C) Avrupa Mektupları
- D) Karabibik
- E) Sergüzeşt

13. Yazar, bu eserinde Bihruz Bey'in hayatını anlatır. Bihruz Bey'in bütün yaşamı alafranga giyinmek, alafranga yaşam kurallarına biraz da olsa uymaktır. Türkçeyi bile doğru dürüst konuşamayan Bihruz Bey'in evinde bir Fransızca öğretmeni ve Fransız bir hizmetkar bulunur. Bihruz Bey saf, basit ve zıpır bir bireydir. Zaman zaman bu özellikleri okuyucuyu güldürse bile yazar bundan gocunmaz ve bu şekilde yanlış bir sosyal davranışı anlattığını düşünür.

Bu parçada sözü edilen roman ve yazarı aşağıdakilerden hangisinde doğru verilmiştir?

- A) Samipaşazade Sezai – Sergüzeşt
- B) Recaizade Mahmut Ekrem – Araba Sedası
- C) Nabizade Nazım – Zehra
- D) Namık Kemal – İntibah
- E) Şemsettin Sami- Taaşşuk-ı Talat ve Fitrat

14. Tanzimat'la başlayan Batılılaşma hareketi edebiyatımızda birçok ilki doğurmuştur. Abdülhak Hamit Tarhan'ın uyaksız şiiri —, aruz ölçüsüyle yazdığı ilk tiyatro eseri — ve heceyle yazdığı ilk tiyatro eseri — bu dönemdeki ilklerden bazılarıdır.

Bu parçada boş bırakılan yerlere sırasıyla aşağıdakilerden hangisi getirilmelidir?

- A) Validem - Nesteren Eşber
- B) Eşber - Validem - Nesteren
- C) Nesteren - Eşber - Validem
- D) Eşber - Nesteren - Validem
- E) Validem - Eşber - Nesteren

15. Abdülhak Hamit Tarhan Viyana'da "İlhak-ı İstihkak" adlı ve Süleyman Nazif aracılığıyla Hüseyin Rahmi'ye gönderdiği bir şiirde şöyle söylemiştir;

Ey hikâyet nûvisi bî mânend
Hüseyin Rahmi-i hakikatgûy
Sen iken Türklerin Emile Zola'sı
Ne demek kaale almamak üdebâ?

Abdülhak Hamit bu şiirle aşağıdakilerden hangisini vurgulamak istemiştir?

- A) Hüseyin Rahmi'nin hak ettiği değere ulaşamayacağını
- B) Hüseyin Rahmi'nin eserlerinin natüralizmi pek yansıtmadığını
- C) Hüseyin Rahmi'ye yapılan eleştirilerin tamamen olumlu olduğunu
- D) Eşsiz hikâyeci Hüseyin Rahmi'nin realist etkilerde kaldığını
- E) Hüseyin Rahmi'nin gerçekleri söyleyerek, Türk edebiyatında natüralizmin temsilcisi olduğunu

16. Ahmet Rasim ile ilgili verilen aşağıdaki bilgilerden hangisi yanlıştır?

- A) Fıkra türünün edebiyatımızdaki ilk önemli ustasıdır.
- B) Hüseyin Rahmi'nin romanlarında yaptığı yaşamı anlatma işini fıkra ve anılarıyla başarmıştır.
- C) Edebiyattaki Batılılaşmayı ve Servetifünun topluluğunu desteklemesine rağmen bu topluluğa katılmamıştır.
- D) Konuşma dilini ve İstanbul Türkçesini bütün incelikleriyle ustaca kullanmıştır.
- E) En önemli özelliği sohbet havasıyla yazması ve okuru daha ilk cümleden itibaren sarıp sarmalamasıdır.

17. Mensur şiir; düşünce ve duygular, cümlelerin açık anlatımıyla dile getirilirken nazımdaki gibi sözcükler arasındaki ahengin yakalanmaya çalışıldığı düz yazıdır. Bizdeki ilk örnekleri Servetifünun Dönemi'nde verilmiştir.

Aşağıdakilerden hangileri bu türün ilk örnekleridir?

- A) Mensur Şiirler - Kırk Yıl
- B) Kırk Yıl - Saray ve Ötesi
- C) Siyah İnciler - Solgun Demet
- D) Mezardan Sesler - Siyah İnciler
- E) Solgun Demet - Mezardan Sesler

18. Şiirde müziğe önem veren, sembolizmin etkisinde kalan şair, bu akımın bizdeki öncüsüdür. Değişik ve orijinal hayallerini ifade etmek için Arapça ve Farsçadan yeni sözcükler seçmiş, şiir dilini ağırlaştırmıştır. Şiirlerini *Tamat* adlı eserde toplamıştır.

Bu parçada tanıtılan şair aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Tevfik Fikret
- B) Ahmet Haşim
- C) Yahya Kemal Beyatlı
- D) Ziya Paşa
- E) Cenap Şahabettin

19. Ahmet Haşim hep aynı tarz şiir yazmıştır. Şiirlerinde aşamalı bir değişme yoktur. Yalnızca derinleşme ve ustalaşma söz konusudur. Şiirimize getirdiği imgeler, yeni ve özgün olmakla beraber Türk hayal sisteminin ve doğayı algılama ve yorumlama anlayışının bir ürünü değildir. Bazı imge ve kavramlarda ısrar etmesi sanatını sınırlandırmıştır.

Aşağıdakilerden hangisi Ahmet Haşim'in kullandığı imge ve kavramlardan biri değildir?

- A) Çöl
- B) Deniz
- C) Göl
- D) Akşam
- E) Dağsıla

20. Dergah dergisinde yayımladığı "Bir Günün Sonunda Arzu" şiiriyle büyük bir dikkat toplayan şair, çeşitli eleştirilere maruz kalır. Bu nedenle "Şiirde Anlam ve Açıklık" adlı bir makale yazarak şiirde anlam aramanın yanlış olduğunu, "Şiirde anlam aramak, bir bülbülü eti için öldürmeye benzer." sözleriyle savunur.

Bu parçada sözü edilen şair aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Ahmet Haşim
- B) Cenap Şahabettin
- C) Tevfik Fikret
- D) Yahya Kemal Beyatlı
- E) Ahmet Hamdi Tanpınar

21. —, Servetifünun topluluğunda yalnızca edebî tenkit üzerinde yoğunlaşan ve sadece bu konuda eserler veren tek isimdir.

Bu parçada boş bırakılan yere aşağıdakilerden hangisi getirilmelidir?

- A) Hüseyin Cahit Yalçın
- B) Ahmet Şuayb
- C) Ahmet İhsan Tokgöz
- D) Safveti Ziya
- E) Cenap Şahabettin

ÇÖZÜMLER

1. Verilen parça, yazarın olayları olduğu gibi aktarmasından dolayı sözü edilen eserin realist bir nitelik taşıdığına işaret etmektedir. D seçeneğinde verilen *Karabibik* adlı eser realist özellikler gösterirken diğer eserler romantik özellik göstermektedir.

Cevap D

2. Muallim Naci Demdeme adlı eleştirisini Recaizade Mahmut Ekrem'in Talim-i Edebiyat ve Zemzeme ön sözünde kendisini ve eski edebiyatı eleştirmesi üzerine yazmıştır. Bu eserde Muallim Naci divan edebiyatına karşı değildir, aksine divan edebiyatının savunuculuğunu yapmıştır.

Cevap B

3. Verilen parça Ahmet Mithat Efendi'nin düşüncelerini yansıtmaktadır. Ahmet Mithat Efendi, eserlerinde sık sık akışı keserek konu hakkında okucuya bilgi vermiş, sanat yapma amacı gütmemiştir.

Cevap B

4. *Nesteren* Abdülhak Hamit Tarhan'a; *Ateşpare* Muallim Naci'ye; *Zafername* Ziya Paşa'ya; *Henüz On Yedi Yaşında* Ahmet Mithat Efendiye aittir. *Pejmürde* ise Recaizade Mahmut Ekrem'e aittir.

Cevap A

5. Parçada sözü edilen Tanzimat sanatçısı Namık Kemal'dir. E seçeneğinde verilen *İçli Kız* adlı Tiyatro, Abdülhak Hamit Tarhan'a aittir.

Cevap E

6. B seçeneğinde verilen şiir, ayrılık acısını anlatmaktadır; vatan, hürriyet, özgürlük, eşitlik gibi kavramlara yer vermemiştir. Dolayısıyla bu şiir Namık Kemal'e ait olamaz.

Cevap B

7. *Nağme-i Seher*, Recaizade Mahmut Ekrem'in *Divan-ı İhtilal* adlı eseridir. *Yahut Belde*, Abdülhak Hamit Tarhan'ın; *Şarare*, Muallim Naci'nin; *Eşar-ı Ziya*, Ziya Paşa'nın şiir türündeki eserleridir. *Evrak-ı Perişan* ise Namık Kemal'in biyografi türündeki eseridir.

Cevap C

8. Namık Kemal'in Ali Bey'in aşk hayatını anlatan ve gençlere hayat tecrübesi kazandırmayı amaçladığı romanı *İhtilal*, 16. yüzyıl Türk-İran savaşlarını anlattığı romanı *Cezmi*'dir.

Cevap D

9. C seçeneğinde verilen şiirde Tefik Fikret, yağmurunun yağışını tasvir etmiş, bunun kişi üzerinde yarattığı duyguları, izlenimleri anlatmıştır.

Cevap C

10. Halit Ziya Uşaklıgil'in Ömer Behiç ve Neyyir aşkını anlattığı eseri *Kırk Hayatlar*; Mehmet Rauf'un Süreyya ve onun karısı Suat ve akrabaları Necip Beyle aralarında geçen olayları anlattığı eseri *Eylül*'dür.

Cevap D

11. *Hac Yolunda* Cenap Şahabettin'in; *Franfurt Seyahatnamesi* Ahmet Haşim'in gezi yazılarıdır. *Son Yıldız*, Mehmet Rauf'un; *Ferdî ve Şürekası* Halit Ziya Uşaklıgil'in romanlarıdır. Solgun demet ise Halit Ziya Uşaklıgil'in hikâye türündeki eseridir.

Cevap C

12. *Kırk Yıl*, Halit Ziya Uşaklıgil'in anı türündeki eseridir. Parçada geçen "Konak arabaları" eserin Servetifünun Dönemine, "Saffetî Ziya" ismi de eserin Halit Ziya'ya ait olduğunu düşündürmektedir. Verilen parça Halit Ziya'nın *Kırk Yıl* adlı eserinden alınmıştır.

Cevap B

13. Parçada sözü edilen ve yanlış Batılılaşmayı konu edinen roman Recaizade Mahmut Ekrem'in *Araba Sevdası*'dır.

Cevap B

14. *Validem*, Abdülhak Hamit Tarhan'ın uyaksız şiiri, *Eşber* aruzla yazdığı ilk tiyatro eseri, *Nesteren* ise heceyle yazdığı ilk tiyatro eseridir.

Cevap E

15. Abdülhak Hamit, "hakikatgöy" sözleriyle Hüseyin Rahmi'nin gerçekleri söylediğini ve onu natüralizmin temsilcisi Emile Zola'ya benzeterek Türk edebiyatında natüralizmin temsilcisi olduğunu belirtmiştir.

Cevap E

16. Ahmet Rasim, edebiyattaki Batılılaşmaya karşı çıkmış, Servetifünun topluluğunu eleştirmiş, dolayısıyla bu topluluğa katılmamıştır.

Cevap C

17. Mensur şiirin ilk örneklerini Servetifünun Dönemi'nde Halit Ziya Uşaklıgil, *Mezardan Sesler*, Mehmet Rauf, *Siyah İnciler* adlı eserleriyle vermiştir.

Cevap D

18. Sembolizm akımının bizdeki ilk temsilcisi Cenap Şahabettin'dir. Şiir dilini ağırlaştıran şair, şiirlerini *Tamam* adlı eserde toplamıştır.

Cevap E

19. Ahmet Haşim, içe kapanık yoğun hüznün ve karamsarlığın hâkim olduğu bir şiir atmosferi oluşturmuştur. Bu şiirlerinde akşam saatlerini, güneş batışlarını, ay ışıklarını anlaşılmış; çöl, göl, akşam, dağsıla gibi imgeleri çok kullanmıştır.

Cevap A

20. Ahmet Haşim, şiirin anlaşılacak için değil ancak duyulmak - sezilmek için yazılabileceğini belirtmiştir.

Cevap A

21. Servetifünun topluluğunun yalnızca edebî tenkit üzerine yoğunlaşan ve bu konuda eserler veren ismi Ahmet Şuayb'tır.

Cevap B

KARMA TEST - 2

1.

Nekkare önde, müteharrik cebel gibi
Geçmekte zi- vekâr u tarâb mevkib-i zafer;
Sancak, o reng-i âli fecr-i ezel gibi
Fark-ı mehâbetinde saçar mevce mevce fer

Bu şiir aşağıdaki dönemlerden hangisine ait olabilir?

- A) Tanzimat şiiri
- B) Milli Edebiyat Dönemi şiiri
- C) İkinci Yeni şiiri
- D) Servetifünun şiiri
- E) 1980 sonrası şiiri

2.

Çokluk, gün batımında, dağda o yaşlı, kocamış meşenin gölgesinde üzgün otururum. Ovanın durmaksızın değişen görüntüsüne ayaklar altında rastgele gözlerimi gezdiririm. Burada ırmak köprü- gen dalgalarıyla çağlar, yılan gibi bükülüp kıvrılır, uzaklıklarda yok olur. Yaprak ormanlardaki çayır- lara düştüğünde akşam rüzgârı çıkar, vadilerden alıp götürür. Ben işte bu solgun yaprak gibiyim. Ey esen rüzgârlar, deli rüzgârlar, beni de alın o yaprak gibi, alın götürün işte!

Bu parçanın içeriği göz önüne alındığında aşağıdaki akımlardan hangisini yansıttığı söy- lenebilir?

- A) Realizm
- B) Klasizm
- C) Natüralizm
- D) Romantizm
- E) Egsiztansiyalizm

3.

Aşağıdakilerin hangisinde, belirtilen özellik birlikte verildiği akımla ilgili değildir?

- A) Akıl ve sağduyuyu önemseme (klasizm)
- B) Duygu ve hayali ön planda tutma (romantizm)
- C) Şiirde anlam aramayıp hayal ve musikiye önem verme (empresyonizm)
- D) İç güdü, soya çekim ve sosyal çevreden etkilenme (natüralizm)
- E) Akıldan uzak durup bilinçaltına yönelme (sürre- alizm)

4.

Ve deniz kuşları gelgitin peşinde
Altın bir dalganın şişirdiği olgun buğdaylara doğru
Sevinç çığlıklarıyla döne döne uçuyor
Karadan kalkan balımsı bir yel
Kanatlı esrikliğin ardında kelebekleri
Kelebekten çiçeğe durmuş okyanusa serpiyor

Bu şiir hangi akımın özelliklerini yansıtmakta- dır?

- A) Sürrealizm
- B) Sembolizm
- C) Parnasizm
- D) Klasizm
- E) Romantizm

5.

XX. yüzyıl başlarında Fransa'da doğan —, resim ve müzikte de etkili olmuştur. Bu akıma bağlı sanatçılar, yapıtlarında dış dünyada görüklerinin gerçek yönünü değil kendilerinde uyandırdıklarını anlatmışlardır.

Bu parçada boş bırakılan yere aşağıdakilerden hangisi getirilmelidir?

- A) sembolizm
- B) empresyonizm
- C) sürrealizm
- D) egzistansiyalizm
- E) natüralizm

6.

Orman ateşi saçlı karım
Isı şimşegi düşünceli
Kaplan ağzında susamurubelli karım
En iri yıldızlar demeti ağızlı, kokart ağızlı karım
Ak toprak üstünde ak sıçan izi dişli karım
Amber dilli, perdelanmış cam dilli
Kesilmiş kurban dilli karım
Gözlerini açıp kapayan bebek dilli
İnanılmaz taş dillir karım

Biçim ve içerik özellikleri dikkate alındığında bu şiirin hangi edebî akımla örtüştüğü söy- lenbilir?

- A) Sürrealizm
- B) Sembolizm
- C) Parnasizm
- D) Klasizm
- E) Romantizm

7.

19. yüzyılın ikinci yarısında Auguste Comte'un po- zitivist felsefesinin etkisiyle doğan akım, gözleme önem verir ve olayları olduğu gibi yansıtır. Hayale ve olağanüstünlüklere yer vermez. Konuya değil, işleyişe önem verir.

Aşağıdaki yazarlardan hangisi bu akım doğrul- tusunda eser vermemiştir?

- A) Halit Ziya Uşaklıgil
- B) Ömer Seyfettin
- C) Recaizade Mahmut Ekrem
- D) Refik Halit Karay
- E) Namık Kemal

8.

Biz, şiirimizde tehlike tutkusunu, enerji ve ataklık alışkanlığını dile getirmek istiyoruz. Korkusuzluk, gözüpçelik, başkaldırı, şiirimizin başlıca öğeleri olacaktır. Edebiyat şimdiye dek dalgın hareketsizli- ği, kendinden geçişi ve uykuyu övdü. Biz saldırgan devingenliği, hummalı uykusuzluğu, koşuyu, ölüm perendesini, şamanı ve yumruğu yücelteceğiz. Savaşta başka şeyde güzellik yoktur. Saldırgan nitelikte olmayan hiçbir eser başeser olamaz. Biz, dünyanın tek sağlığı olan savaş, militarizmi; yurt severliği, uğrunda ölünen güzel ülkeleri ve kadının aşağılanmamasını yüceltiyoruz.

Sanat anlayışını bu parçadaki gibi belirten bir yazarın, aşağıdaki akımlardan hangisine bağlı olduğu söylenebilir?

- A) Klasizm
- B) Romantizm
- C) Fütürizm
- D) Natüralizm
- E) Empresyonizm

9.

Natüralizm akımıyla ilgili aşağıdaki bilgilerden hangisi yanlıştır?

- A) Gözlem ve betimlemenin yanında içgüdü, soya çekim ve sosyal çevreye de yer veril- miştir.
- B) Doğa çirkin ve güzel yönleriyle olduğu gibi işlenir, kopya edilir.
- C) Olaylar, insanlar ve doğa bir bilimadamı titizliğiyle incelenir.
- D) Sanat yapma anlayışı ön planda tutulmuş, biçim önemsenmiştir.
- E) Ahlaki amaç güdülmemiş, ruh tahlillerine önem verilmiştir.

10. - 11. Soruları Aşağıdaki Parçaya Göre Cevaplayınız.

Şiirde müzik unsuruna önem verirler hatta müziği şiirin amacı hâline getirirler Şiir düşüncelere değil, duygulara seslenmelidir, çünkü şiir bir şey anlatmak için yazılmaz. Aynı zamanda şiirde anlam kapalılığı olmalıdır; buna göre şiirden herkes kendine göre bir anlam çıkarmalıdır.

10. Bu parçada dile getirilen düşünceler aşağıdaki edebî akımlardan hangisiyle örtüşmektedir?

- A) Parnasizm
- B) Romantizm
- C) Sembolizm
- D) Sürrealizm
- E) Empresyonizm

11. Bu parçada şiirle ilgili olarak belirtilen dü- şünceler aşağıdaki şairlerden hangisine ait olamaz?

- A) Cenap Şahabettin
- B) Cahit Sıtkı Tarancı
- C) Ahmet Haşim
- D) Ahmet Muhip Dıranas
- E) Cemal Süreya

12. —, Osmanlılık siyasetinin hükümetçe ve bütün aydınlarca zaruret sayıldığı bir çağda "Ben bir Türküm, dinim cinsim uludur." demek bilinç ve anlayışını göstermiştir. Yine "bireysel" olduğu kadar da, anlaşılabilir bir dil ve eğreti duygularla şiir yazan Servetifünun havasının en geçerli devrin- de, halk dili hece vezniyle milletin dert, ihtiyaç ve ızdıraplarını anlatmıştır.

Bu parçanın başına aşağıdakilerden hangisi getirilmelidir?

- A) Ziya Gökalp
- B) Namık Kemal
- C) Mehmet Emin Yurdakul
- D) Rıza Tevfik Bölükbaşı
- E) Ahmet Hikmet Müftüoğlu

13.

- I. Unutma ki şairleri haykırmayan bir millet
Sevenleri toprak olmuş öksüz çocuk gibidir.
- II. Vatan ne Türkiye'dir Türklere ne Türkistan
Vatan büyük bir müebbed bir ülkedir: Turan
- III. Bir ülke ki çarşısında dönen bütün sermaye
Sanatına yol gösteren ilimle fen Türk'ündür
- IV. Ellerini alıyorum sabaha kadar seviyorum
Ellerin beyaz, tekrar beyaz tekrar beyaz
- V. Zavallı ben, elimdeki şu üç telli saz ile
Milletimin felaketli hayatını söyleyim

Yukarıda numaralandırılmış dizelerden hangisi
Millî Edebiyat Dönemi'nde yazılmış olamaz?

- A) I B) II C) III D) IV E) V

14. "Bütün Avrupa'yı anlamak için ancak Yunanlardan başlamak lazımdır. Biz coğrafyaca, kısmen de medeniyetçe Yunanların varisiyiz. 1860'tan sonra da hep Fransızlara tabi olmuşuz. Halbuki Fransızların ve onlarla birlikte Avrupalıların menbaı olan Yunanlara dönmeliyiz ki tam manasıyla bir edebiyatımız olabilsin." gibi fikirler savundu. Bu, az çok Heredia'dan gelen görüşlerdir ki neo-klasizmi ilkin bu şekilde (Eski Yunan'a dönüş olarak) yansıtmıştı. Bu hevesten bize kalan iki şiiri vardır: Biblos Kadınları, Sicilya Kızları.

Bu parçada sözü edilen edebî gelenek ve sanatçı aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Nâvîlik - Orhan Seyfi
B) Nevyunanîlik - Yahya Kemal
C) Fecriatî - Faik Ali
D) Nesliatî - Enis Behiç
E) Nevyunanîlik - Yakup Kadri

15. Hayır, hayal ile yoktur benim alışverişim
İnan ki her ne demişsem görüp de söylemişim
Şudur cihanda benim en beğendiğim meslek
Sözüm odun gibi olsun, hakikat olsun tek

Mehmet Akif'e ait bu dizelerden hareketle,
onun edebî kişiliğiyle ilgili yapılan aşağıdaki
belirlemelerden hangisi yanlıştır?

- A) Halkın yaşam tarzını şiirlerine yansıtmıştır.
B) Eserlerini gerçekçi bir bakışla yazmıştır.
C) Pek çok şiirinde İstanbul Türkçesini başarıyla kullanmıştır.
D) Aruzu Türçeye uydurmak konusunda usta şairlerdendir.
E) Millî Edebiyat'ın en güçlü temsilcilerinden biri olmuştur.

16. Ömer Seyfettin'in hikâyeleriyle ilgili olarak
aşağıda verilenlerin hangisinde bilgi yanlıştır
vardır?

- A) Konusunu Anadolu'dan alan hikâyeleri: "Halka Doğru" ilkesiyle yazdığı *Memleket Hikâyeleri*, *Yeni Mecmua*'da tefrika edilir.
B) Konusunu kendi çocukluğundan aldığı hikâyeler: *And*, *Falaka*, *Kaşığı* gibi hikâyelerinde, Gönen'de geçen çocukluğunu ve ilkokul yıllarını anlatır.
C) Konusunu Türk savaş tarihinden çıkardığı hikâyeler: Çok sevilen destanî eserleridir. En tanınmışları *Forsa*, *Başını Vermeyen Şehir*, *Pembe İncili Kaftan*, *Topuz* vb. dir.
D) Konusunu günlük hayattan aldığı hikâyeler: Bunların kimisinde bir mizah havası vardır; *Perili Köşk*, *Mahcupluk* İmtihani en tanınmışlarıdır.
E) Bir fikri savunmak ya da yermek için yazdığı hikâyeler: Bunların sanat ve hikâye tekniği zayıftır. *Efruz Bey*, *Kızıl Elma Neresi*, *Primo Türk Çocuğu* bunların en çok bilinenleridir.

17. Millî Edebiyat'ın asıl yayın organı 1911 yılında
Selanik'te çıkarılan — olmuştur.
Bu cümlede boş bırakılmış yere aşağıdakiler-
den hangisi getirilmelidir?

- A) Yeni Lisan
B) Türk Yurdu
C) Dergah
D) Genç Kalemier
E) Halka Doğru

18. Yap yaşayan Türkçeden
Kimseyi incitmeden
İstanbul'un Türkçesi
Zevkini olsun yeden

Bu dizeler ile aşağıdaki makalelerden hangisi
arasında içerik yönünden bir bağlantı kurula-
bilir?

- A) Dekadanlar
B) Yeni Lisan
C) Kızıl Elma
D) Türk Töresi
E) Kavgaların

19. Eski dönemleri anlatan tarihî oyunları dışında,
Türk cemiyetinin ve aile hayatının çeşitli komik
yanlarını da işleyen, cemiyetin yozlaşan de-
ğerlerini hicveden komediler yazmıştır. İstanbul
Efendisi, Aynaroz Kadısı, Lale Devri, Fermanlı Deli
Hazretleri gibi pek çok oyunu Darülbeydi ve Şehir
Tiyatrolarında sahnelenmiştir.

Bu parçada sözü edilen tiyatro sanatçısı aşağı-
dakilerden hangisidir?

- A) Müsahipzade Celal
B) Fuad Köprülü
C) İbnürrefik Ahmet Nuri
D) Yusuf Ziya Ortaç
E) Mehmet Emin Yurdakul

20.

- Üç Tarzı Siyaset
- Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar
- Geçtiğim Yol
- Günebakan

Yukarıda verilen eserler aşağıdaki sanatçı-
dan hangisiyle ilişkilendirilmez?

- A) Yusuf Akçura
B) Fuad Köprülü
C) Ali Canip Yöntem
D) Hamdullah Suphi
E) Rıza Tevfik Bölükbaşı

21. Aşağıdaki dergilerden hangisi Millî Edebiyat'ın
gelişmesine katkıda bulunmuş yayın organla-
rından biri değildir?

- A) Çocuk Bahçesi
B) Halka Doğru
C) Sebil-ür Reşad
D) Yeni Mecmua
E) Dergâh

ÇÖZÜMLER

1. Verilen şiirin en belirgin özelliği kullanılan dildeki farklılıktır. Ağır, sanatlı, kapalı tamlamalarla yüklü bir dille yazılan bu şiir Servetifünun Dönemi şiirini yansıtmaktadır.

Cevap D

2. Verilen parçada duygu ön plandadır. Özneellik ağır basmaktadır. Doğa önemsenmişse gözleme önem verilmiştir. Bunlar da romantizm akımını yansıtmaktadır.

Cevap D

3. Şiirde anlam aramayıp musikiye önem veren akım empresyonizm değil, sembolizmdir.

Cevap C

4. Verilen şiirde şair, resim yapar gibi betimlemelere girişmiştir. Bu parnasizmin en ayırıcı özelliğidir. Dolayısıyla şiir parnasizmin özelliklerini yansıtmaktadır.

Cevap C

5. Gerçeği değil, gerçeğin uyandırdığı izlenimleri anlatmayı ilke edinen ve XX. yüzyıl başlarında Fransa'da doğan akım empresyanizmdir.

Cevap B

6. Verilen şiirin her dizesi aklın müdahalesinden uzaktır. Bir bilinçaltına yönelik söz konusudur. Bunlar da sürrealizmin özelliklerini yansıtmaktadır.

Cevap A

7. Verilen parçada aktarılan akım realizmdir. E seçeneğinde verilen Namık Kemal romantizm akımından etkilenmiştir.

Cevap E

8. Edebiyatın durgunluktan ve uyuşukluktan kurtulması gerektiğine inanan ve savaş, kavga gibi saldırgan hareketleri içeren konuları ele alan akım fütürizmdir.

Cevap C

9. Natüralizm akımında toplum ön planda tutulmuş, biçim önemsenmemiştir.

Cevap D

10. Şiirde müziği önemseyen, kapalılığı ve duyguyu savunan akım sembolizmdir.

Cevap C

11. Parçada sembolizm akımının özelliği aktarılmıştır. E seçeneğinde verilen Cemal Süreya, sürrealist etkiler taşımaktadır.

Cevap E

12. Daha Tanzimat Dönemi'nden itibaren heceyle Türkçülük temalı şiirler yazan ve 1897'de yazdığı Cenge Giderken şiiriyle tanınan şair C seçeneğinde verilen Mehmet Emin Yurdakul'dur.

Cevap C

13. Millî Edebiyat Dönemi'nde hece vezni kullanılmış ve daha çok Türkçülük ya da halkın sorunlarını anlatan şiirler yazılmıştır. Verilen dizelerden I, II, III. ve V. bu tarz şiirlerdir. IV. de verilen şiir ise hece vezniyle yazılmıştır, bireysel bir temayı anlatır; bu şiir Millî Edebiyat Dönemi'nde yazılmış olamaz.

Cevap D

14. Edebiyatımızda, Eski Yunan'a dönüş şeklinde fikirler üretip bir "havza edebiyatı" ortaya çıkarmaya çalışan gelenek nevyunânîlik olarak adlandırılır. Bu geleneğin iki önemli sanatçısı Y. Kemal ve Y. Kadri'dir. Parçada geçen *Biblos Kadınları*, *Sicilya Kazları* Yahya Kemal'e aittir.

Cevap B

15. M. Akif, Millî Edebiyat Dönemi'nde yaşanmasına rağmen hiçbir edebî anlayışa bağlanmamış, şiirlerinde gerçekçi bir bakışla halkın yaşam tarzını işlemiştir. Aruzla yazdığı bu şiirlerinde İstanbul Türkçesini başarıyla kullanmıştır.

Cevap E

16. A seçeneğinde verilen ve "Halka Doğru" ilkesinin etkileri görülen *Memleket Hikâyeleri*, Ömer Seyfettin'e değil Refik Halit'e aittir. Diğer seçeneklerde verilen bilgiler Ö. Seyfettin'le ilgili olarak doğru bilgilerdir.

Cevap A

17. Millî Edebiyat'ın asıl yayın organı, 1911'de Selanik'te çıkarılan Genç Kalemler adlı dergidir.

Cevap D

18. Verilen şiir Z. Gökalp'a ait ve "İstanbul Türkçesinin edebî dil yapılması" temalı Lisan şiiridir. Genç Kalemler dergisinde yayımlanan Yeni Lisan makalesinde de içerik yönüyle aynı görüşler aktarılır.

Cevap B

19. Millî Edebiyat ve Cumhuriyet dönemlerinde tarih ve cemiyet konulu tiyatro yazarı Müsahipzade Celal'dir. Onun; *İstanbul'un Efendisi*, *Aynaroz Kadısı*, *Lale Devri*, *Fermanlı Deli Hazretleri* gibi pek çok eseri Darülbeydi ve Şehir Tiyatrolarında sahnelenmiştir.

Cevap A

20. Verilen eserlerden *Üç Tarzı Siyaset*, Yusuf Akçura'ya; *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Fuad Köprülü'ye; *Geçtiğim Yol*, Ali Canip Yöntem'e; *Günebakan*, Hamdullah Suphi'ye aittir. Öncülde, Rıza Tevfik Bölükbaşı'na ait bir eser geçmemiştir.

Cevap E

21. Çocuk Bahçesi 1905'te Selanik'te çıkarılan ve M. Emin, R. Tevfik gibi sanatçıların yazılarının çıktığı dergidir. 1913'te çıkarılan Halka Doğru, Ö. Seyfettin'in başyazarı olduğu dergidir. Yeni Mecmua 1917'de çıkarılmıştır ve Ziya Gökalp tarafından yönetilmiştir. Dergâh 1921'de çıkarılır ve pek çok Millî Edebiyat sanatçısı bu dergide yazar. C seçeneğinde verilen Sebil-ür, Reşad dergisi ise 1908'de Eşref Edip ve M. Akif tarafından çıkarılmıştır, İslamcılık felsefesinin yayın organıdır.

Cevap C

Cumhuriyet Dönemi Edebiyatı



VII. CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK EDEBİYATI

1908'den 1923'e, Cumhuriyet'in ilanına kadar geçen döneme II. Meşrutiyet Dönemi denmektedir. 15 yıllık kısa bir dönemi ifade etmesine rağmen Türk tarihi açısından en karışık dönemlerden biridir. Bu dönemde yaşanan savaşlar, fikir mücadeleleri, göçler, sosyal ve ekonomik krizler dönemin karmaşasının ana unsurlarıdır. 15 yıllık dönemde Osmanlı İmparatorluğu tasfiye olmuştur. Bu süreçte Çanakkale ve Kurtuluş Savaşı ise Türklerin kazandığı savaşlar olarak ulus-devlet kurma sürecinin dayanak noktaları olmuştur.

Cumhuriyetin ilk 15 yılı ciddi toplumsal, idari, kurumsal ve yasal değişiklikler dönemi olmuştur. Bu dönemin ana hedefi "Türk milletini muasır medeniyet seviyesine çıkarmaktır." Cumhuriyet Dönemi'nde dört ana fikir hareketi dikkat çeker. Bunlar; Türkçülük, İslamcılık, Sosyalizm ve Kemalizmdir. Bu hareketlerin, sosyal hayatın her alanında bir izdüşümü olmuştur. Ayrıca bu hareketler arasında bağlantıların ve ilişkilerin kurulduğu toplumsal kesitler de oluşmuştur.

Dönemde Etkili Olan Fikir Akımları

Kemalizm

Özellikle 1923-40 arası dönemde çok etkilidir. Sonraki dönemlerde etkisi azalsa da edebî ve siyasi ortamda her zaman var olmuştur. Edebî eserlere yansımaları tema yönüyledir. Buna göre dönemdeki birçok eserde "Millî Mücadele, Atatürk ilke ve inkılapları" gibi temalar sıkça işlenmiştir.

Milliyetçilik

II. Meşrutiyet'ten sonra sistemli hâle gelen Türkçülük yeni kurulan cumhuriyetin resmî ideolojisi hâline gelmiştir. Bu tema pek çok şiir, roman ve hikâyenin teması durumundadır.

İslamcılık

II. Meşrutiyet Dönemi'nde çeşitli dergiler etrafında örgütlenen bu hareket, Mehmet Akif gibi güçlü bir şairin katkılarıyla önemli edebî verimler ortaya çıkarmıştır. Cumhuriyet dönemi edebiyatı üzerinde önemli ve yönlendirici bir etkisi olmamıştır. Fakat özellikle 1970'lerden sonra, biraz da bazı sanatçıların bireysel yetenekleriyle, bazı önemli eserler ortaya çıkarmıştır.

Sosyalizm

Bu akım da II. Meşrutiyet Dönemi'nde başlamış fakat 1930'lara kadar çok etkili olamamıştır. Bu tarihten itibaren "Yeni Edebiyat, Ses, Gün, Gerçek vb." pek çok dergi etrafında toplanan sosyalist sanatçılar hem tema hem de biçim yönünden edebiyatımızda pek çok yenilik yapmışlardır.

Örnek Soru

Aşağıdaki dizelerden hangisi, II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinde görülen fikir akımlarından birinin etkisiyle yazılmamıştır?

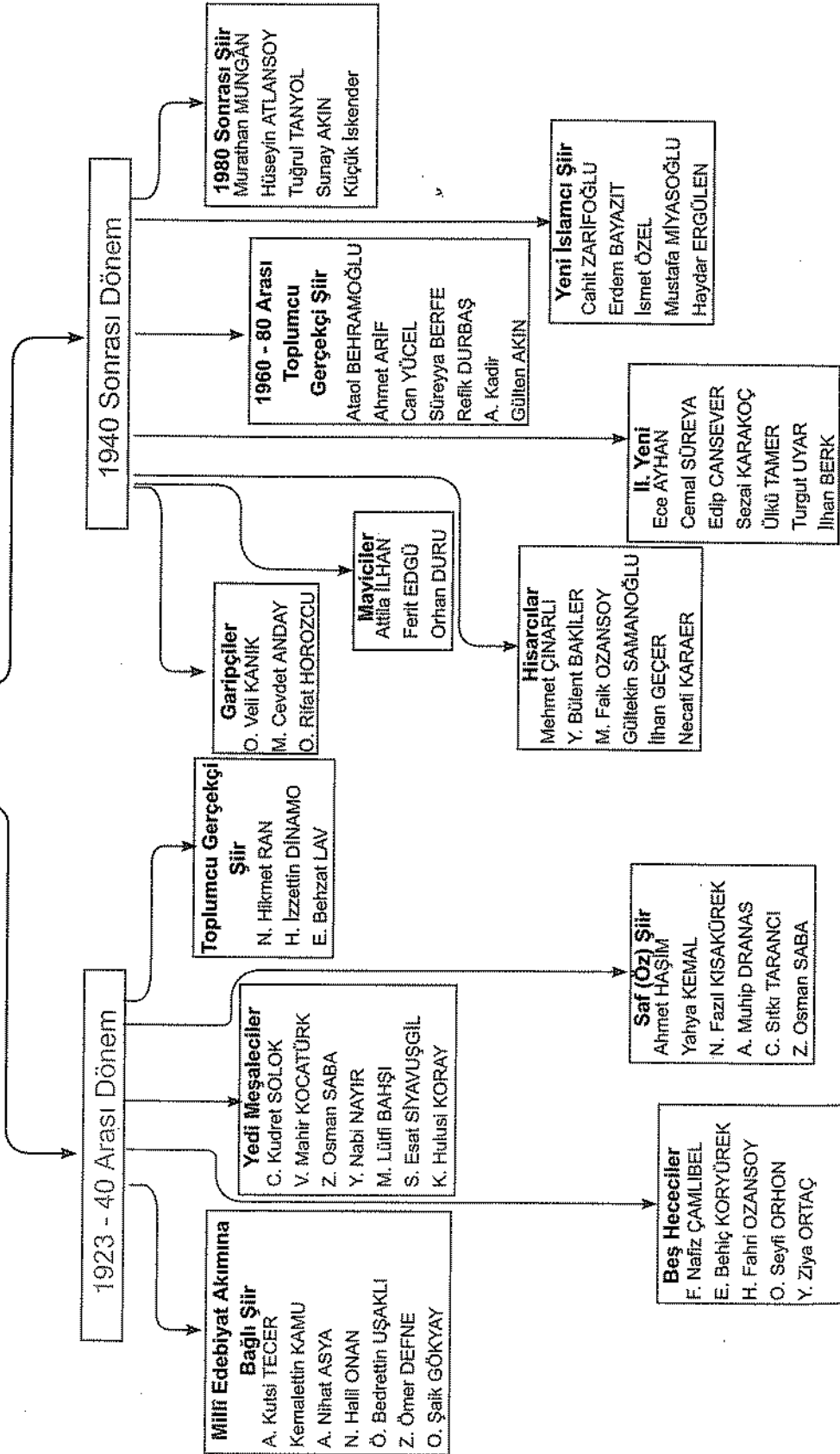
- A) Vatan ne Türkiye'dir Türklere ne Türkistan
Vatan büyük ve müebbet bir ülkedir: Turan
- B) Allah'a dayan, saye sarıl, hikmete ram ol
Yol varsa budur, bilmiyorum başka çıkar yol
- C) Çıktık açık alında on yılda her savaştan
On yılda on beş milyon genç yaratık her yaştan
- D) Biz ol nesi-i kerim-i düde-i Osmanîyânız
Muhammedir serâpâ mâyemiz hûn-ı hamiyetten
- E) Yoksulluk ve acı boşandı gökyüzünden toprağa
Toprakları geri aldık, halka toprağı dağıttık

Çözüm

II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinde "Kemalizm, Milliyetçilik, İslamcılık, Sosyalizm, Turancılık" gibi fikir akımları etkili olmuştur. A seçeneğindeki dizelerde Turancılık, B seçeneğindeki dizelerde İslamcılık, C seçeneğindeki dizelerde Kemalizm, E seçeneğindeki dizelerde sosyalizm felsefesi işlenir. D seçeneğindeki dizelerde ise Osmancılık felsefesi işlenir ve bu tema Tanzimat Dönemi'nde etkili olmuştur.

Cevap D

CUMHURİYET DÖNEMİ ŞİİR ANLAYIŞLARI



I. CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE ŞİİR

Tanzimat'la başlayan yenileşme hareketleri edebiyatta eskiyi yıkıp yerine yeni bir edebiyat oluşturma şeklinde cereyan etmiştir. Bu yenileşme döneminde bazen eskiye dönüşler ya da eskiden yararlanma bazen ise eskiyi tümden yok sayma gibi eğilimler kendini gösterir. Genel görünüm ise yenileşmenin gerçekleşmesi ama yeninin içinde eskinin az veya çok yaşaması şeklindedir. Cumhuriyet Dönemi Türk şiirinde de Batı'yı yakından takip etmenin yanında divan edebiyatı ve halk edebiyatı kaynaklarından yararlanma eğilimleri vardır. Cumhuriyet şiirinde Türk mitolojisi, folklor ve sembolizm ön plandaki unsurlardır.

1940'a kadar Cumhuriyet şiirine bakıldığında Tanzimat Dönemi etkisinde şiir yazan, Servetifünun yıllarında şiire başlamış şairler, Meşrutiyet Dönemi şairleri veya Cumhuriyet'in ilk yıllarında şiire yönelmiş sanatçılardan oluşan bir nesil karşımıza çıkar. Bu şairler arasında şiiri bireysel konuların ele alınacağı bir sanat dalı olarak görenler de sosyal, toplumsal konuları gündeme getirmenin aracı olarak görenler de vardır.

A. Millî Edebiyat Akımına Bağlı Şiir

- ✓ 1911'de Genç Kalemler hareketiyle başlayan Millî Edebiyat 1940'lara kadar etkisini sürdürmüştür.
- ✓ Ziya Gökalp'ın "Halka Doğru" ilkesini temel alan birçok şair bu anlayışla şiirler yazmıştır.
- ✓ Bu anlayış "Memleket Edebiyatı" olarak da adlandırılmıştır.
- ✓ Birçok şairin şiirinde benzer imgeler yer almıştır. Bu şiirler aynı teknik örgüye dayanıyordu; "deniz, dağ, ova" gibi coğrafya terimleriyle yöresel özellikler yansıtılmaya çalışılmıştır.
- ✓ Anadolu ve onun güzellikleri, memleket sevgisi, Türkçülük, tarih, Atatürk ve onun inkılapları en çok işlenen temalar arasındadır.
- ✓ Hece vezni bu dönemki şiirlerin başlıca veznidir.
- ✓ Rıza Tevfik, Ahmet Kutsi Tecer, Necmettin Halil Onan, Ömer Bedrettin Uşaklı, Behçet Kemal Çağlar, Kemalettin Kamu, Arif Nihat Asya gibi pek çok şair bu anlayışın etkisinde şiirler yazmıştır. Yine bir dönem Yedi Meşaleciler topluluğunda yer almış olan "Vasfi Mahir, Yaşar Nabi, Sabri Esat" gibi şairlerde de bu anlayışın izleri görülür.
- ✓ Beş Hececiler olarak anılan şairler de Cumhuriyet Dönemi'nde eser vermeye devam etmişlerdir. Bunlar da Millî Edebiyat geleneğini sürdürür. Biz bunları ayrı bir başlık altında inceleyeceğiz.

ORDA BİR KÖY VAR UZAKTA

Orda bir köy var, uzakta
O köy bizim köyümüzdür
Gezmesek de, tozmasak da
O köy bizim köyümüzdür

Orda bir ev var, uzakta
O ev bizim evimizdir
Yatmasak da, kalkmasak da
O ev bizim evimizdir

Orda bir ses var, uzakta
O ses bizim sesimizdir
Duymasak da, tınmasak da
O ses bizim sesimizdir

Orda bir dağ var, uzakta
O dağ bizim dağımızdır
İnmesek de, çıkmasak da
O dağ bizim dağımızdır

Orda bir yol var, uzakta
O yol bizim yolumuzdur
Dönmesek de, varmasak da
O yol bizim yolumuzdur

Ahmet Kutsi TECER

Ahmet Kutsi Tecer
(1901 - 1967)

- ✓ Beş Hececilerden sonra, hece veznine yeni söyleyiş olanakları kazandıran şairlerden biridir.
- ✓ "Memleketçi Edebiyat" anlayışının en başarılı şairlerindendir.
- ✓ Sanatının ilk dönemlerinde aşk, ölüm, ızdırap gibi bireysel temaları işlemiştir. Daha sonra "Memleketçi Edebiyat" tarzına yönelmiş ve bu geleneğin en tanınmış şairlerinden biri olmuştur.
- ✓ Memleket şiiri geleneğine, köyü anlatan içerikler de katmıştır.



- ✓ Halk edebiyatı kaynaklarından yararlanmış; çeşitli töreleri, efsaneleri, gelenekleri şiirlerinde kullanmıştır.
- ✓ Folklor çalışmaları da yapmıştır. Âşık Veysel'i Türkiye'ye tanıtan araştırmacıdır.

Eserleri

Şiir: Şiirler.

Tiyatro: Koçyiğit Köroğlu, Bir Pazar Günü, Satılık Ev, Köşebaşı...

Kemalettin Kamu (1901 - 1975)

- ✓ Millî Mücadele'ye aktif olarak katılmış, bu mücadeleyi anlatan şiirler yazmıştır.
- ✓ Sonraki dönemlerde aşk, gurbet, özlem, Anadolu insanının dertleri, Anadolu'nun güzellikleri gibi temaları işlemiştir.
- ✓ Şiirleri, şairin sağlığında kitap hâlinde basılmamış; Büyük Mecmua, Varlık, Kalem, Oluş gibi dergilerde çıkmıştır.
- ✓ Bu şiirler şairin ölümünden sonra, R. Necdet Evrim tarafından derlenip kitap hâline getirilmiştir.



Arif Nihat Asya (1904 - 1975)

- ✓ Vezin, şiir estetiği gibi yönlerden pek çok farklılık gösterse de özellikle işlediği temalar yönünden Millî Edebiyat geleneğine bağlıdır.
- ✓ Hece, aruz vezinlerini kullanmış, serbest şiirler de yazmıştır.
- ✓ İlk şiirlerinde romantik bir Turancıdır, sonraları Anadolu'yu, Anadolu insanlarını, Selçuklu-Osmanlı tarihlerini, Millî Mücadele'yi anlatan şiirler yazmıştır.
- ✓ Rubai türünde pek çok şiir yazmıştır.



Eserleri

Mensur Şiir: Yastığının Rüyası, Ayetler, Kökler ve Dallar.

Şiir: Heykeltıraş, Kubbe-i Hadra, Bir Bayrak Rüzgâr Bekliyor, Rubaiyat-ı Arif, Aynalarda Kalan...

Necmettin Halil Onan (1902 - 1968)

- ✓ Millî Edebiyat zevk anlayışının tanınmış şairlerindendir.
- ✓ Şiirlerinde daha çok bireysel temaları işler fakat millî temalarda destansı şiirleri de vardır.
- ✓ Divan şairleri, Fuzulî ve Nâvî Kemal ile ilgili çalışmalar da yapmıştır.



Eserleri

Şiir: Çakıl Taşları, Bir Yudum Daha.

Antoloji: İzahlı Divan Şiiri Antolojisi.

Ömer Bedrettin Uşaklı (1904 - 1946)

- ✓ "Memleketçi Edebiyat" geleneğinde, hece vezniyle şiirler yazmıştır.
- ✓ Şiirlerinde, Faruk Nafiz etkisi vardır.
- ✓ Anadolu ve onun güzellikleri, deniz gibi temaları işlemiştir.



Eserleri

Şiir: Deniz Sarhoşları, Yayla Dumanı, Sarıkız Mermerleri.

Roman: Küller, Sisli Geceler, Aydınlık Kapı, Aşk ve Zafer, Büyükanne...

Zeki Ömer Defne (1903 - 1992)

- ✓ İlk şiirlerinde saz şairlerinin havası etkilidir. Bu şiirlerini hece vezniyle yazmıştır.
- ✓ Şiirlerinde Anadolu ve memleket sevgisi temalarını işlemiştir.
- ✓ Sonraları şiirlerini serbest nazımla yazmış bunlarda daha çok günlük hayattan kaynaklı hüznüleri anlatmıştır.



Eserleri

Şiir: Denizden Çalınmış Ülke, Sessiz Nehir, Kardelenler, Ilgaz, Orta Anadolu, Ziller Çalacak.

Orhan Şaik Gökyay (1902 - 1994)

- ✓ Şiirlerinde Millî Edebiyat geleneğini sürdürmüş fakat hecenin yanında aruzla da şiirler yazmıştır.
- ✓ Şiirleri, halk şiirindeki koçaklamaların havasını taşır. *Bu Vatan Kimin* şiiri ise onun bu tarzdaki en tanınmış şiiridir.
- ✓ Edebiyat tarihi çalışmaları da yapmıştır. Bunlar arasında Dede Korkut, Katip Çelebi ve Kabusname ile ilgili çalışmaları önemlidir.



Eserleri

Şiir: Birkaç Şiir.

Eleştiri: Destursuz Bağa Girenler.

Halide Nusret Zorlutuna (1901-1984)

- ✓ Kadın yazarların annesi olarak bilinen yazar mütareke yıllarında Millî Edebiyat içinde yer alan sanatçılardandır.
- ✓ Şiirlerinde kullandığı hece vezni, sade Türkçe ve samimi söyleyişle öne çıkmıştır.



Eserleri

Şiir: Gecedan Taşan Dertler, Yayla Türküsü, Yurdumun Dört Bucağı, Ellerim Bomboştur, Göt Bahar.

Örnek Soru

1911'de Genç Kalemler dergisiyle başlayan Millî Edebiyat şiirdeki dil ve biçim anlayışını tümüyle değiştirmiştir. Şiirde İstanbul Türkçesini ve hece veznini kullanma anlayışı 1923-40 arası dönemde Ahmet Kutsi Tecer, Zeki Ömer Defne, Behçet

Kemal Çağlar, Orhan Şaik Gökyay, Yahya Kemal

gibi şairler üzerinde de etkili olmuştur.

Bu parçadaki numaralanmış yerlerin hangisinde bir bilgi yanlısı vardır?

A) I B) II C) III D) IV E) V

Çözüm

1911'de Genç Kalemler hareketiyle başlayan şiirde hece veznini ve İstanbul Türkçesini kullanma anlayışı 1923-40 arası dönemde Ahmet Kutsi Tecer, Zeki Ömer Defne, Behçet Kemal Çağlar, Orhan Şaik Gökyay gibi şairleri de etkilenmiştir. Yahya Kemal şiirlerini İstanbul Türkçesiyle yazmıştır fakat şiirlerinde heceyi değil aruzu kullanmıştır.

Cevap E

Örnek Soru

Aşağıdakilerden hangisi Millî Edebiyat Zevk Anlayışı'nı sürdüren şairlerden birine ait değildir?

- A) Bursa'da Zaman
- B) Bu Vatan Kimin
- C) Bir Bayrak Rüzgâr Bekliyor
- D) Yayla Dumanı
- E) Satılık Ev

Çözüm

Seçeneklerde verilen eserlerden Bu Vatan Kimin, Orhan Şaik Gökyay'a; Bir Bayrak Rüzgâr Bekliyor, Arif Nihat Asya'ya; Yayla Dumanı, Kemalettin Kamu'ya; Satılık Ev, Ahmet Kutsi Tecer'e aittir. Bu sanatçılar, Millî Edebiyat Zevk Anlayışı'nı devam ettirirler. Bursa'da Zaman adlı eser ise Ahmet Hamdi Tanpınar'a aittir. A. Hamdi saf şiir tarzında yazmıştır.

Cevap A

B. Beş Hececiler

- ✓ I. Dünya Savaşı, mütareke yılları ve Kurtuluş Savaşı yılları diyebileceğimiz dönemde şiirlerini ortaya koyan bu sanatçıların hemen hepsi şiire aruz ile başlamıştır.
- ✓ Sonraki dönemde bu şairler sade dille, hece vezniyle şiirler yazma yoluna girmiştir.
- ✓ "Halka Doğru" ilkesi Beş Hececilerin temel dayanak noktası olmuştur.
- ✓ Memleket sevgisi, yurt güzellikleri ve yiğitlik gibi konuları ele alan Beş Hececiler sonradan şiiri kurulaştırmakla eleştirilmişlerdir.
- ✓ Beş Hececiler, nesir cümlelerini şiire aktaran şairlerdir.
- ✓ Dize öbeklerinin oluşmasında serbest davranmışlar ve dörtlük dışında öbekler de kullanmışlardır.
- ✓ Heceyi kullanarak serbest müstezat yazma denemeleri de vardır.
- ✓ Beş Hececiler, bireyselden toplumsala yönelmiş şairlerdir.
- ✓ Faruk Nafiz Çamlıbel, Orhan Seyfi Orhon, Yusuf Ziya Ortaç, Enis Behiç Koryürek, Halit Fahri Ozansoy bu topluluğun sanatçılarıdır.

SANAT

Yalnız senin gezdiğin bahçede açmaz çiçek
Bizim diyarımız da bin bir baharı saklar
Kolumuzdan tutarak sen istersen bizi çek
İncinir düz caddede dağda gezen ayaklar

Sen kubbesinde ince bir mozaik arar da
Gezersin kırk asırlık mabedin içini
Bizi sarsar bir sülüs yazı görsek duvarda
Bize heyecan verir bir parça yeşil çini

Sen raksına dalarken için titrer derinden
Çiçekli bir sahnede bir beyaz kelebeğin
Bizim de kalbimizi kımlıdır derinden
Toprağa diz vuruşu dağ gibi bir zeybeğin

Fırtınayı andıran orkestra sesleri
Bir ürperiş getirir senin sinirlerine
İztirap çekenlerin acıklı nefesleri
Bizde geçer en yanık bir musiki yerine

Sen anlayan bir gözle süzersin uzun uzun
Yabancı bir şehirde bir kadın heykelini
Biz duyarız en büyük zevkini ruhumuzun
Görünce bir köylünün kıvrılmayan belini

Başka sanat bilmeyiz karşımızda dururken
Yazılmamış bir destan gibi Anadolu'muz
Arkadaş, biz bu yolda türküler tuttururken
Sana uğurlar olsun... Ayrılıyor yolumuz

Faruk Nafiz ÇAMLİBEL

Faruk Nafiz Çamlıbel
(1898-1973)

- ✓ İlk gençlik yıllarında şiirlerini aruzla yazmıştır. Sonraki dönemde ise Millî Edebiyat etkisinde heceyle yazmıştır. Fakat aruzu tamamen terk etmemiş zaman zaman bu vezinle şiirler yazmıştır.



- ✓ Faruk Nafiz'in şiirlerindeki içeriğin değişmesi onun Anadolu'ya geçmesiyle başlar.
- ✓ Bir yandan Anadolu'yu daha iyi tanınması bir yandan da halk edebiyatı unsurlarına birinci elden ulaşması şiirlerindeki içeriği etkiler.
- ✓ Özellikle *Sanat* şiiri şairin millî duruşunu simgeleyen ve aynı zamanda Millî Edebiyat akımının şiirdeki potikası niteliği taşıyan bir eserdir.
- ✓ Edebiyat öğretmenliği yapan şair aynı zamanda bazı tiyatro eserleri de yazmıştır.

Eserleri

Şiir: Han Duvarları, Dinle Neyden, Çoban Çeşmesi, Gönülden Gönüle, Bir Ömür Böyle Geçti, Elimle Seçtiklerim...

Tiyatro: Özyurt, Canavar, Yayla Kartalı, Dev Aynası, Akın...

Roman: Ayşe'nin Doktoru.

Orhan Seyfi Orhon
(1890-1972)

- ✓ Şiirlerini genellikle bireysel konularda yazmayı tercih etmiştir.
- ✓ Halk edebiyatı nazım şekillerini zaman zaman kullanmıştır.



Eserleri

Şiir: Fırtına ve Kar, Gönülden Sesler, Peri Kızı ile Çoban, O Beyaz Bir Kuştu...

Yusuf Ziya Ortaç
(1896-1967)

- ✓ Aruzdan heceye geçen bir şair olan Yusuf Ziya eserlerinde gündelik hayatı sade dille aktarmayı seçmiştir.
- ✓ Şairler Derneğinin kurucularındandır.
- ✓ Mizaha da ilgi duyan sanatkar bu alanda "Akbaba" adlı bir dergi de çıkarmıştır.



Eserleri

Şiir: Akından Akına, Cenk Ufukları, Âşıklar Yolu, Şen Kitap, Şairin Duası, Bir Rüzgar Esti, Yanardağ...

Tiyatro: Binnaz.

Anı: Portreler, Bizim Yokuş.

Gezi Yazısı: Göz Ucuyla Avrupa.

Enis Behiç Koryürek
(1891-1949)

- ✓ İlk şiirlerini Servetifünun etkisi altında aruzla yazan şair sonradan heceye yöneldi.
- ✓ Hece ve sade dil kullanarak yazdığı şiirlerde başlangıçta aşk ve bireysel konulara değinmiştir.
- ✓ Sonra millî konulara yönelerek Kurtuluş Savaşı'nı, yiğitlik, kahramanlık konularını işleyen epik şiirler yazdı.



Eserleri

Şiir: Miras ve Güneşin Ölümü

Halit Fahri Ozansoy
(1891-1971)

- ✓ Şiire aruzla başlayan ve hatta başlangıçta Ömer Seyfettin'e karşı aruzu savunan şair daha sonra hece ile yazmıştır.



- ✓ *Aruza Veda* şiiri bu olayla ilgilidir. Şiirlerinde aşk, bireysel duygular, ölüm gibi konular öne çıkar.

- ✓ Sade Türkçeyi yazılmış bu şiirlerde egzotik sahnelere de yer verir.
- ✓ Şiir dışında roman, tiyatro ve anı türlerinde de eser vermiştir.

Eserleri

Şiir: Efsaneler, Zakkum, Rüya, Cenk Duyguları, Bulutlara Yakın, Paravan, Gülistanlar ve Harabeler, Balkonda Saatler, Hep Onun İçin, Sulara Dalan Gözler, Sonsuz Gecelerin Ötesinde...

Roman: Sulara Giden Köprü, Âşıklar Yolunun Yolcuları.

Anı: Edebiyatçıları Geçiyor (Edebiyatçıları Çevremde), Darülbeydi Devrinin Eski Günleri, Eski İstanbul Ramazanları.

Tiyatro: Baykuş (aruzla), İlk Şair (aruzla), Sönen Kandiller, On Yılın Destanı, Hayalet, Bir Dolaptır Dönüyor, İki Yanda.

Ortak Soru

Şiirde I. Dünya Savaşı ve Millî Mücadele yıllarında başlayan Beş Hececiler; Anadolu'yu ve onun güzelliklerini şiirin teması hâline getirdiler. Memleket sevgisi, yurt güzellikleri, kahramanlık ve yiğitlik işledikleri başlıca temalardır.

Aşağıdakilerden hangisi bu parçada sözü edilen topluluğun şairlerinden biri değildir?

- Faruk Nafiz Çamlıbel
- Enis Behiç Koryürek
- Halit Fahri Ozansoy
- Orhan Seyfi Orhon
- Yaşar Nabi Nayır

Çözüm

E seçeneğinde verilen Yaşar Nabi Nayır, Beş Hececilerden biri değildir. Yaşar Nabi, Yedi Meşaleciler olarak anılan topluluk içinde yer almıştır.

Cevap E

Örnek Soru

Aşağıdaki sanatçı-eser eşleştirmelerinden hangisi yanlıştır?

- A) Faruk Nafiz Çamlıbel - Han Duvarları
- B) Orhan Seyfi Orhon - Çobanlı Şiirler
- C) Halit Fahri Ozansoy - Cenk Duyguları
- D) Yusuf Ziya Ortaç - Akından Akına
- E) Enis Behiç Koryürek - Güneşin Ölümü

Çözüm

A, C, D, E seçeneklerindeki eşleştirmeler doğrudur. B seçeneğinde verilen Çobanlı Şiirler ise Orhan Seyfi Orhon'a ait değil, Oktay Rifat Horozcu'ya aittir.

Cevap B

C. Saf (Öz) Şiir Anlayışı

- ✓ Önceleri Dergâh dergisinde, Bergsoncu bir idealizm hareketi gelişmiştir. Yahya Kemal, Ahmet Haşım bu felsefenin takipçileri arasındadır ve Cumhuriyet Dönemi'nde oluşan saf (öz) şiir anlayışına bu şairler kaynaklık etmiştir.
- ✓ Bu dönemde, Millî Edebiyat'ın içine girdiği çıkmazlar açıklanmış ve onların şiirinden farklı bir tarz benimsenmiştir.
- ✓ Sembolizm, parnasizm ve empreyonizm akımlarının etkisi görülür.
- ✓ İmgeli, sanatlı ve kapalı bir anlatım tercih edilir.
- ✓ Şiire özgü bir dil kurulmuş, şiir estetiğine önem verilmiştir.
- ✓ Şiirdeki biçim ve ahenk unsurları önemsenmiş, buna göre hece ya da aruz vezni kullanılmıştır.
- ✓ Şiirde didaktik ya da ideolojik bir amaç gözetilmez, bireysel duyarlıklar işlenir.
- ✓ "Yalnızlık, kaçış, tabiat görünüşleri, metafizik ürpertiler, zaman, rüya, aşk vb." temalar üzerinde durulmuştur.
- ✓ Ahmet Hamdi Tanpınar, Ahmet Muhip Dranas, Cahit Sıtkı Tarancı, Necip Fazıl Kısakürek, Yaşar Nabi Nayır, Ziya Osman Saba gibi şairler bu anlayışla şiir yazan sanatçılar arasındadır.

YALNIZLIK

Yalnızlık bir fenerse
Ben de içindeki mum
Onu, billur bir kâse
Gibi doldurur nurum
Dışardan bana neler
Getirir pervaneler
Pırıldılar, nağmeler
Renklerle eriyorum

Necip Fazıl KISAKÜREK

Necip Fazıl Kısakürek
(1903 - 1983)

- ✓ İlk şiirlerinde halk ve tekke şiirine ait özlerin, Faruk Nafiz tarzı temaların etkisi görülür.
- ✓ 1928'den sonra daha bohem bir şair havasına bürünmüş ve yalnızlık, başkaları tarafından anlaşılmayış gibi temalara yönelmiştir.
- ✓ Sonraları "mistik-ruhçu anlayış"ın edebiyatımızdaki en önemli şairlerinden olmuştur. Bu tarz şiirlerinde "Tanrı-insan ilişkisi, madde-ruh çatışması, kişisel buhranlar" gibi soyut temaları işlemiştir.
- ✓ Tüm şiirlerinde hece vezni kullanmış ve şiirin biçim unsurlarına ısrarla bağlı kalmıştır.
- ✓ Şiir dışında tiyatro, roman, hikâye, biyografi, makale türlerinde de yazmıştır.

Eserleri

Şiir: Örümcek Ağı, Kaldırımlar, Ben ve Ötesi, Sonsuzluk Kervanı, Çile, Esselam, Şiirlerim.

Roman: Aynadaki Yalan.

Anı: O ve Ben, Bir Adam Yaratmak, Künye, Reis Bey, Ahşap Konak, Nami Diğer Parmaksız Salih, Siyah Pelerinli Adam...

Ahmet Muhip Dranas
(1909 - 1980)

- ✓ Hece veznine yeni anlatım imkânları getiren şairlerden biridir.
- ✓ İlk şiirlerinde belirgin bir Necip Fazıl etkisi vardır fakat Fransız şair Baudelaire'den çeviriler yaptıktan sonra üslubunda büyük değişiklikler olmuştur.
- ✓ Sembol ve mecazlarla yüklü, varlıkları masalsı bir havada anlatan bir üslubu vardır.
- ✓ Şiirin; vezin, kafiye, nazım şekli gibi biçim unsurlarına bağlı kalmış, tüm şiirlerinde heceyi kullanmıştır. Daha çok, hecenin uzun kalıplarını tercih etmiştir.
- ✓ "Gurbet, yalnızlık, korku, tabiat, tarih, memleket, manzaraları vb." temaları işlemiştir.

Eserleri

Şiir: Şiirler (Bu eserde; Olvido, Fahriye Abı, Serenad, Kırk Saz gibi pek çok meşhur şiiri yer alır.)

Tiyatro: Gölgele, Çıkmaz, O Böyle İstermezdi...

Cahit Sıtkı Tarancı
(1910 - 1956)

- ✓ Otuz Beş Yaş adlı şiiri birincilik ödülü aldıktan sonra daha da ünlenmiş ve 1940 sonrası şiirimizin beğenilen, taklit edilen şairlerinden olmuştur.
- ✓ Fransız sembolizminden, özellikle de, Baudelaire'den etkilenmiştir.
- ✓ Şiirlerinde hece veznine ve kafiyeyle bağlı kalmıştır. Fakat bu konularda bir ön yargısı yoktur. Serbest şiirler de yazmıştır.
- ✓ "Ölüm" teması onun tüm şiirlerine yayılmıştır adeta. Bunun dışında "yaşam sevgisi, aşk, bunaltı" gibi temaları da işlemiştir.

Eserleri

Şiir: Otuz Beş Yaş, Düşten Güzel, Ömrümde Sükut, Sonrası, Memleket İsterim...

Edebî Mektup: Ziya'ya Mektuplar.

Örnek Soru

Daha önceki yıllarda Ahmet Haşım'ın başlattığı şiir anlayışı 1923 - 40 arasında da devam etmiş ve — gibi pek çok şair, şiirin biçim özelliklerine dikkat ederek bireyci şiirler yazmıştır.

Bu parçada boş bırakılan yere aşağıdakilerden hangisi getirilemez?

- A) Cahit Sıtkı Tarancı
- B) Ahmet Muhip Dranas
- C) Necip Fazıl Kısakürek
- D) Melih Cevdet Anday
- E) Ahmet Hamdi Tanpınar

Çözüm

Daha önceki yıllarda Ahmet Haşım'ın başlattığı şiir anlayışı 1923 - 40 arasında da devam etmiş ve Cahit Sıtkı Tarancı, Ahmet Muhip Dranas, Necip Fazıl Kısakürek, Ahmet Hamdi Tanpınar gibi pek çok şair şiirin biçim özelliklerine dikkat ederek bireyci şiirler yazmıştır. Melih Cevdet Anday ise bu tarz şiirler değil Garip tarzı şiirler yazmıştır.

Cevap D

Örnek Soru

- I. Kaldırımlar
- II. Fahriye Abı
- III. Koçyiğit Köroğlu
- IV. Memleket İsterim
- V. Düşten Güzel

Yukarıdaki numaralanmış eserlerden hangisi, Saf (öz) Şiir geleneğine bağlı sanatçılardan birine ait değildir?

- A) I B) II C) III D) IV E) V

Çözüm

Kaldırımlar, Necip Fazıl'a; Fahriye Abı, Ahmet Muhip'e; Memleket İsterim, Düşten Güzel, Cahit Sıtkı'ya aittir; bu şairler saf (Öz) şiir geleneğinde eserler vermiştir. Koçyiğit Köroğlu ise Ahmet Kutsi Tecer'e ait tiyatrodur, Ahmet Kutsi ise eserlerinde Millî Edebiyat anlayışını devam ettirmiştir.

Cevap C

ÖABT Çıkmış Soru

Aşağıdakilerden hangisi, halk şiiri geleneğinden ağırlıklı olarak yararlanan şairlerden biri değildir?

- A) Zeki Ömer Defne
- B) Ahmet Kutsi Tecer
- C) Faruk Nafiz Çamlıbel
- D) Bedri Rahmi Eyuboğlu
- E) Cahit Sıtkı Tarancı

Çözüm

Zeki Ömer Defne, Ahmet Kutsi Tecer, Faruk Nafiz Çamlıbel, Bedri Rahmi Eyuboğlu Cumhuriyet Dönemi Edebiyatında "millî zevk ve anlayışı sürdüren şairler"dendir. Cahit Sıtkı Tarancı ise hece ile şiir yazmasına rağmen "saf şiir" anlayışıyla şiirler kaleme almış ve Fransız şiirinden yararlanmıştır.

Cevap E

D. Yedi Meşaleciler

- ✓ 1928'de ortaya çıkan bu topluluk, şiir ve yazılarını Meşale adlı bir kitapta toplamıştır. Sonraki dönemlerde aynı adla bir de dergi çıkarılmıştır.
- ✓ Cumhuriyet Dönemi'nin ilk edebî topluluğudur.
- ✓ Topluluğun edebiyat görüşleri Meşale adlı kitabın ön sözünde belirtilmiştir.
- ✓ Memleket Edebiyatı'na karşı çıkmış, şiirin taklitten uzak, samimi olması ve bireysel duyarlıkları aktarması gerektiği ileri sürülmüştür.
- ✓ Edebiyatımıza herhangi bir yenilik getirmeden dağılmış, amaçlarına ulaşamamış bir topluluktur.
- ✓ Cevdet Kudret Solok, Vasfî Mahir Kocatürk, Ziya Osman Saba, Yaşar Nabi Nayır, Muammer Lütfî Bahşi, Sabri Esat Siyavuşgil, Kenan Hulûsi Koray bu topluluğun sanatçılarıdır.

SEBİL VE GÜVERCİNLER

Çözülen bir demetten indiler birer birer
Bırak, yorgun başları bu taşlarda uyusun
Tutuşmuş ruhlarına bir damla gözyaşı sun
Bir sebile döküldü bembeyaz güvercinler

Nihayetsiz çöllerin üstünden hep beraber
Geçerken bulmadılar ne bir ot ne bir yosun
Ürkmeden su içsinler yavaşça, susun, susun
Bir sebile döküldü bembeyaz güvercinler

En son şarkılarını dağıtarak rüzgâra
Beyaz boyunlarını uzattılar taslara
Bir damla suya hasret gideceklermiş meğer

Şimdi bomboş sebiliden selviler bir şey sorar
Hatırlatır uzayan dem çekişleri rüzgâr
Mermer basamaklarda uçuşur beyaz tüyler

Ziya Osman SABA

Ziya Osman Saba
(1910 - 1957)

- ✓ İlk önce Yedi Meşaleciler topluluğunda yer almış sonraları kendi üslubunu yakalamıştır.
- ✓ Saf (öz) şiir tarzında da şiirler yazmıştır.
- ✓ Daha çok hece veznini kullanmış, 1940'larda serbest şiire yönelmiştir.
- ✓ Şiirlerinde sıradan insanları ve daha çok onların ev yaşantısını işlemiştir. Hikâyelerinde ise İstanbul'u anlatmıştır.

Eserleri

Şiir: Sebil ve Güvercinler, Nefes Almak, Geçen Zaman.

Hikâye: Değişen İstanbul, Mesut İnsanlar Fotoğrafhanesi.

Yaşar Nabi Nayır
(1908-1981)

- ✓ Edebiyata şiirle başlamıştır. Millî Edebiyat tarzı şiirler de yazmış, bir dönem Yedi Meşaleciler topluluğunda yer almıştır.
- ✓ Onun, edebiyatımıza en büyük katkısı 1933'te çıkarmaya başladığı Varlık dergisi olmuştur. Bu dergi, pek çok edebiyatçının yetişmesine zemin hazırlamıştır.
- ✓ Şiir dışında roman, hikâye, tiyatro, deneme, gezi yazısı yazmıştır.

Eserleri

Şiir: Kahramanlar, Onar Mısra.

Roman: Bir Kadın Söylüyor, Âdem ile Havva.

Tiyatro: Mete, İnkılap Çocukları, Beş Devir, Köyün Namusu.

E. Toplumcu Gerçekçi Şiir

- ✓ Daha önceki dönemlerde -ana ilkeleri sosyalizm olmamakla birlikte- Tevfik Fikret, Mehmet Akif gibi şairler toplumun yaşantısını, sorunlarını ve bunların çözümlerini işleyen şiirler yazmıştır fakat 1930'larda ortaya çıkan toplumcu gerçekçi şiir anlayışı tümüyle farklı ilkelerde hareket etmiştir. Ana ilke, sosyalizm felsefesi olmuştur.
- ✓ Bu anlayışta sanat, "toplumsal işlevi olan bir kurum" olarak düşünülmüş ve "halkçı sanat, realist sanat, diyalektik realizm" gibi terimlerle genel ilkeler açıklanmıştır.
- ✓ Şiir, kitlelere seslenme aracı olarak görülmüştür.
- ✓ "Ülke ve dünya sorunlarına, sosyalizmin ana ilkelerine, mücadeleye" değinen şiirler yazılmıştır.
- ✓ Toplumcu gerçekçi anlayışta sadece sorunlar aktarılmaz, bunlara çözüm de üretilir.
- ✓ Bu dönemde şiirlerimizdeki en önemli yenilik şiirin biçimsel özelliklerini değiştirilmesi olmuştur.
- ✓ Serbest şiirler ilk kez bu dönemde Nazım Hikmet tarafından yazılmıştır.
- ✓ Kafiye, redif gibi geleneksel ahenk unsurlarıyla değil ses ve sözcük tekrarlarıyla ahenk sağlanmıştır.
- ✓ Nazım Hikmet, Hasan İzzettin Dinamo, Sabahattin Ali, Özer Faruk Toprak, Ercüment Behzat Lav gibi şairler bu anlayışla şiirler yazmıştır. (II. Kuşak toplumcu şairler, ileride değerlendirilecektir.)

İSTİKLAL

Bu zırhlıları, bu orduları tanırım
benim de sularım girdiler
benim de toprağıma asker çıkardılar geceleyin
Kanıma susamıştılar
Çalmak istiyorlardı gözlerimin nurunu
hünerini ellerimin
Döktük denize onları
1922'yi yıllardan

Mısırlı kardeşim
şarkılarımız kardeşir
isimlerimiz kardeş
yoksulluğumuz kardeşir
yorgunluğumuz kardeş
Şehirlerimde güzel, ulu, canlı ne varsa
insan, cadde, çınar
savaşında senin yanındalar
Köylerimde Kelam-ı Kadim okunuyor
senin dilinle
senin zaferin için

Mısırlı kardeşim
biliyorum, biliyorum,
istiklal otobüs değil ki
birini kaçırdın mı, öbürüne binesin
İstiklal sevgimiz gibidir
aldattın mı bir kere
zor döner bir daha

Mısırlı kardeşim
kanalın sularına karıştı kanın
İnsanın yurdu bir kat daha kendinin olur
toprağına, suyuna karışıkça kanı
Yaşamış sayılmaz zaten
yurdu için ölmesini bilmeyen millet

Nazım Hikmet

Nazım Hikmet (1902-1963)



- ✓ İlk şiirlerinde Millî Edebiyat'ın ve Faruk Nafiz'in etkisi görülür. Bunlarda hece veznini kullanmıştır.
- ✓ Edebiyatımızda, toplumcu gerçekçi tarzın ilk ve en önemli şairidir.
- ✓ Geleneksel nazım şekillerinin öngördüğü kurallara uymayan ilk şiiri (Açların Gözbebekleri) yazdı.
- ✓ Bundan sonraki şiirlerinde hece ya da aruzu kullanmamıştır.
- ✓ Bazı şiirlerinde yer yer kafiyeler görölse de daha çok ses ve kelime yinelenmeleriyle ahenk sağlamıştır.
- ✓ Kendi hayatına, doğaya, hapisliklerine, topluma, mücadeleye bağlı duyarlıklar, yergiler, tarihî gerçeklere yeni yorumlar getiren destanlar, onun şiirlerinin temalarını oluşturur.
- ✓ Şiir dışında tiyatro ve roman da yazmıştır.

Eserleri

Şiir: 835 Satır, Varan 3, 1+1=1, Benerci Kendini Niçin Öldürdü, Gece Gelen Telgraf, Taranta Babu'ya Mektuplar, Memleketimden İnsan Manzaraları, Kuvayı Milliye Destanı...

Roman: Kan Konuşmaz.

Tiyatro: Bir Ölü Evi, Yusuf ile Menofis...

Hasan İzzettin Dinamo (1909-1989)



- ✓ Bir süre, Millî Edebiyat ve Faruk Nafiz tarzında şiirler yazmış, daha sonra Nazım Hikmet tarzı şiirler kaleme almıştır.
- ✓ Yeni biçim denemeleri yaparken içerik konusunda önemli yenilikler yapamamıştır.

Eserleri

Şiir: Ad'sız Kitap, Deniz Feneri, Karacaahmet Senfonisi, Özgürlük Türküsü, Mapushanemden Şiirler.

Örnek Soru

Ben yanmazsam
Sen yanmazsan
Biz yanmazsak
Nasıl
Çıkar
karan-
-lıklar
aydın-
-lığa

Aşağıdaki şairlerden hangisi, bu şiirin yazıldığı gelenek içinde eser vermemiştir?

- A) Nazım Hikmet
- B) Cahit Külebi
- C) Hasan İzzettin Dinamo
- D) Sabahattin Ali
- E) Ercüment Behzat Lav

Çözüm

Verilen şiir Nazım Hikmet'in Kerem Gibi adlı şiirinden alınmıştır. Bu şiir, Toplumcu Gerçekçi şiir geleneğine bağlı bir anlayışla yazılmıştır. Bunu şiirin serbest oluşundan ve içeriğinden anlayabiliriz. Nazım Hikmet, Hasan İzzettin, Sabahattin Ali, Ercüment Behzat bu geleneğin şairlerindendir. Cahit Külebi ise herhangi bir akıma, anlayışa bağlanmayan şairler arasındadır.

Cevap B

F. Garip (I. Yeni)

- ✓ 1941'de başlayan ve şiirimizde büyük değişimlere yol açan bu anlayışın öncüleri Orhan Veli, Melih Cevdet ve Oktay Rifat'tır.
- ✓ Bu üç şairin ortaklaşa çıkardığı Garip adlı kitabın ön sözünde topluluğun şiir görüşleri açıklanmıştır.
- ✓ Garipçiler, bütün eski şiir tarzlarına karşı çıkmış ve şiire bakış açısını değiştirmiştir.
- ✓ İdeoloji ve felsefe şiirden uzak tutulmuştur.
- ✓ Şiirde "şairane" söyleyişe karşı çıkılmış, imge ve söz sanatlarına çok az yer verilmiştir.
- ✓ "Terennüm, asuman, hicran" gibi, şairane dedikleri kelimelere karşı çıkmışlar ve "edalım, neyleyim, tak takıştır" gibi halk dilinden, argodan alınma deyişler kullanmışlardır.
- ✓ Şiirde, her yerde rastlanan, herkesin serüveni olabilen konular işlenmiş, "yaşama sevinci, insan sevgisi, tabiat, sıradan insanlar" gibi temalara değinilmiştir.

- ✓ Alaya ve nükteye çokça yer verilmiştir.
- ✓ Hece ya da aruz herhangi bir vezin kullanılmamış, serbest nazım şiirimizde yerleşik hâle gelmiştir.
- ✓ Kafiye, redif gibi ahenk unsurları da kullanılmamıştır.

KİTABE-İ SENG-İ MEZAR

I
Hiçbir şeyden çekmedi dünyada
Nasırdan çektiği kadar
Hatta çirkin yaratıldığından bile
O kadar müteessir değildi
Kundurayı vurmazdı zamanlarda
Anmazdı ama Allah'ın adını
Günahkar da sayılmazdı
Yazık oldu Süleyman Efendi'ye

II
Mesele falan değildi öyle
To be or not to be kendisi için
Bir akşam uyudu
Uyanmayıverdi
Aldılar, götürdüler
Yıkandı, namazı kılındı, gömüldü
Duyarlarsa öldüğünü alacaklılar
Haklarını helâl ederler elbet
Alacağına gelince...

Alacağı yoktu zaten rahmetlinin
III
Tüfeğini depoya koydular
Esvabını başkasına verdiler
Artık ne torbasında ekmek kırıntısı
Ne matarasında dudaklarının izi
Öyle bir rüzgar ki
Kendi gitti
İsmi bile kalmadı yadigâr
Yalnız şu beyit kaldı
Kahve ocağında, el yazısıyla:
"Ölüm Allahın emri,
Ayrılık olmasaydı."

Orhan Veli KANIK

Orhan Veli Kanık (1914 - 1950)



- ✓ 1941'de çıkardıkları Garip adlı şiir kitabına imza koydukları için Garipçiler olarak anılan üç şairin en güçlüsüdür.
- ✓ 1936'da şiir yazmaya başlamış, 1941'e kadar yazdığı şiirlerinde hece veznini kullanmıştır.
- ✓ Vezin ve kafiye gereksiz olduğu görüşündedir ve 1941'den sonraki şiirlerinde bu görüşünü uygulamıştır.
- ✓ Şairane söyleyişi reddetmiş ve tüm söz sanatlarına, mecazlı söyleyişlere karşı çıkmıştır.
- ✓ Günlük konuşma dilinden seçtiği kelimeleri, argo söyleyişleri kullanmıştır.
- ✓ Şiirlerinde herhangi bir ideolojiye yer vermemiştir. Günlük hayatın sıradan kişi ve olaylarını, kimi zaman nükteli bir söyleyişle aktarmıştır.
- ✓ Şiirlerinde "İstanbul, deniz, sıradan insanların hayatı, yaşama sevgisi vb." temalarını işlemiştir.
- ✓ Nasrettin Hoca fıkralarını nazma çekmiştir.
- ✓ Mevlana ve Ömer Hayyam'dan çeviriler yapmıştır.
- ✓ La Fontaine'den Fablar, Moliere'den ve Shakespeare'den tiyatrolar çevirmiştir.

Eserleri

Şiir: Garip, Vazgeçemediğim, Destan Gibi, Yenisi, Karşı.

Nesir: Denize Doğru...

Çeviri: Tartuffe, Scapin'in Dolapları, Hamlet, Venedik Taciri.

Melih Cevdet Anday (1915 - 2002)



- ✓ Garip şiirinin öncülerindendir. İlk şiirleri Ukde, Varlık dergilerinde çıkmıştır.
- ✓ Garip şairleri içinde yeni tarzları en çok deneyen şairdir.
- ✓ Garip tarzı şiirler dışında, sosyal gerçekçi şiirler, soyut şiirler de yazmıştır.
- ✓ Şiirlerinde materyalizmi, tarihî ve mitolojik öğeleri, sembolleri sıkça kullanmıştır.

- ✓ Şiirlerinde görülen imgeli, sembollerle örülmüş söyleyiş denemelerinde de karşımıza çıkar.
- ✓ Roman, tiyatro ve gezi yazısı türlerinde de eserler vermiştir.

Eserleri

Şiir: Garip, Rahatı Kaçan Ağaç, Telgrafhane, Yana Yana, Kolları Bağlı Odysseus, Göçebe Denizin Üstünde, Teknenin Ölümü, Ölümsüzlük Ardında Gılgamış, Tanıdık Dünya, Güneşte.

Deneme: Doğu-Batı, Konuşarak, Gelişen Komediya, Sosyalist Bir Dünya, Paris Yazıları, Sevişmenin Güdüklüğü ve Yüceliği...

Oyun: Mikado'nun Çöpleri, Dört Oyun, Dikkat Köpek Var, Müfettişler...

Roman: Aylaklar, Gizli Emir, İsa'nın Güncesi, Raziye

Gezi Yazısı: Anadolu'da ve Sosyalist Ülkelerde.

Oktaf Rifat Horozcu (1914 - 1988)



- ✓ Çok uzun yıllar boyunca (48 yıl) şiir yazmış ve pek çok şiir tarzını denemiş, sürekli yenilik peşinde olmuştur.
- ✓ Garip şiirinin öncülerindendir, bir dönem toplumcu gerçekçi şiirler, daha sonra gerçeküstücü soyut şiirler yazmıştır.
- ✓ Halk deyimleri ve tekerlemeler içeren sosyal hicivler de yazmıştır.
- ✓ Şiir dışında roman, tiyatro da yazmış, çeviriler yapmıştır.

Eserleri

Şiir: Garip, Yaşayıp Ölmek, Aşk ve Avarelik Üstüne Şiirler, Güzelleme, Perçemli Sokak, Elleri Var Özgürlüğün, Çobanlı Şiirler, Bir Cigara İçimi, Elifli, Denize Doğru Konuşma...

Roman: Bir Kadının Penceresinden, Danaburnu, Bay Lear.

Tiyatro: Kadınlar Arasında, Atlar ve Filler, Zabit Fatma'nın Kuzusu, Çil Horoz, Dirlik Düzenlik, Birtakım İnsanlar, Yağmur Sıkıntısı, Oyun İçinde Oyun...

ÖAET Çıkış Soru

Aşağıdakilerden hangisi Garip şiiri için söylemez?

- A) Söz oyunlarına yer vermez.
- B) Günlük konuşma diliyle yazılır.
- C) Büyük kentlerdeki orta hâlli insanların yaşamını işler.
- D) Vezin ve kafiyei önemser.
- E) Mizah yoluyla toplumsal eleştiride bulunur.

Çözüm

Garip şiiri vezin ve kafiyei önemsemez, şiirlerinde özellikle şairanelikten kaçınırlar ve biçimsel kuralları şiire bir ayak bağı olarak görürler.

Cevap D

Örnek Soru

Aşağıdakilerden hangisi Garip (I. Yeni) şiirinin özelliklerinden biri değildir?

- A) Kafiye ve redif temel ahenk unsuru olarak kullanılır.
- B) Sıradan insanlar ve günlük hayat konu edilir.
- C) Şiirlerinde her türlü şairane söyleyişine kısı çikılır.
- D) Nükteli, esprili bir söyleyiş görülür.
- E) Argo sözlere ve halk dilinden alınma kelimelere yer verilir.

Çözüm

Garip şiirleriyle ilgili olarak B, C, D, E seçeneklerinde verilenler doğrudur. Garip şiirinde her türlü vezne (hece, aruz), kafiye ve redife karşı çıkılmıştır.

Cevap A

G. Garip Dışında Yeniliği Sürdüren Şairler (Bağımsızlar)

AN GELİR

an gelir
paldır küldür yıkılır bulutlar
gökyüzünde anlaşılmaz bir heybet
o eski heyecan ölür
an gelir biter muhabbet
çalgılar susar heves kalmaz
şatârâbân ölür
şarabın gazabından kork
çünkü fena kırmızıdır
kan tutar / tutan ölür
sokaklar kuşatılmış
karakollar taranır
yağmurda bir militan ölür
an gelir
ömrünün hırsızdır
her ölen pişman ölür
hep yanlış anlaşılmıştır
hayalleri yasaklanmış
an gelir şimşek yalar
masmavi dehşetiyle siyaset meydanını
direkler çatırdar yalnızlıktan
sehpada pir sultan ölür
son umut kırılmıştır
kaf dağı'nın ardındaki
ne selam artık ne sabah
kimseler bilmez neredeler
namı: masal sev-
dalıları
evvel zaman içinde
kalbur saman ölür
kubbelerde uğuldar bâkî
çeşmelerden akar sinan
an gelir
-İâ ilâhe illallah-
kanunî süleyman
ölür

görünmez bir mezarlıktır zaman
şairler dolaşır saf saf
tenhalarında şiir söyleyerek
kim duysa / korkudan ölür
-tahrip gücü yüksek-
saatli bir bombadır patlar
an gelir
Atilla İlhan ölür
Atilla İLHAN

Atilla İlhan (1925 - 2005)



- ✓ Türk şiirinin en usta şairlerinden biridir. 1946'da bir yarışmada, Cebbaroğlu Mehmedî şiiriyle ikincilik kazanmış, tanınmaya başlamıştır. Sanat hayatı boyunca şiirinde sürekli yenilikler yapmıştır.
- ✓ Garip şiirinin imgesiz şiir anlayışına tepki göstermiş ve mecazlı, imgeli şiirler yazmıştır.
- ✓ Toplumcu gerçekçi temaları da işlemiş, bu tarz şiirlerinde de romantizmi ve imgeli yazma alışkanlığını terk etmemiştir. Şiirin, iletmek istediği tema ne olursa olsun, sloganvari olmaması gerektiğini savunmuştur.
- ✓ Geniş bir divan ve halk edebiyatı bilgisine sahiptir, bunlara özgü imgeleri şiirlerinde yer yer kullanmıştır.
- ✓ Romanlarında şiirsel bir anlatım yakalamıştır, tema yönüyle bazı romanlarıyla şiirleri birbirini destekler niteliktedir.
- ✓ Deneme, fıkra türlerinde yazıları vardır. Ayrıca film senaryoları da yazmıştır.

Eserleri

Şiir: Duvar, Sisler Bulvarı, Yağmur Kaçağı, Ben Sana Mecburum, Bela Çiçeği, Yasak Sevişmek, Tutuklunun Günlüğü, Böyle Bir Sevmek, Elde Var Hüzün, Korkunun Krallığı, Aynalık Sevdaya Dahil.

Roman: Fena Hâlde Leman, Zenciler Birbirine Benzemez, Sokaktaki Adam, Dersaadet'te Sabah Ezanları, Sırtlan Payı, Bıçağın Ucu...

Deneme: Hangi Sol, Hangi Batı, Hangi Sağ, Hangi Atatürk, Hangi Medeniyet...

Behçet Necatigil (1916 - 1979)

- ✓ Kendine özgü bir biçim anlayışı vardır. Diğer çağdaşları gibi o da vezin, kafiye gibi eski biçim kurallarını terk etmiştir.



- ✓ İlk şiirlerinde açık, yalın bir anlatımı vardır, bunlarda bazen halk deyişleri, argo sözcükler de kullanmıştır.
- ✓ Daha sonraları kapalı anlatımı, soyut şiire yönelmiştir. Onun en tanınmış şiirleri de bu tarz soyut şiirlerdir.
- ✓ Daha çok ev, aile yaşantısı, aşk, anlaşılma üzüntüsü, hiçlik vb. soyut temaları işlemiştir.
- ✓ Radyo oyunları da yazmış, çeşitli araştırmalar, çeviriler yapmıştır.

Eserleri

Şiir: Kapalı Çarşı, Evler, Çevre, Eski Toprak, Arada, Dağ Çağ, Divançe, İki Başına Yürümek, En/ Cam, Kareler Aklar, Beyler...

Fazıl Hüsnu Dağlarca (1914 - 2008)

- ✓ Edebiyata hikâyeyle başlamış, daha sonra şiirler yazmış ve edebiyatımızın en uzun soluklu şairlerinden biri olmuştur.



- ✓ Onun şiirlerinin özünü değişim oluşturur. Herhangi bir akıma, anlayışa bağlanmamıştır; şiirleri biçim ve içerik yönünden sürekli bir değişim içinde olmuştur.
- ✓ İlk şiirlerinde hece veznini kullanmış, sonraları serbest şiirler yazmıştır.
- ✓ Destanî (epik) şiirlerinde Kurtuluş Savaşı'nı, Atatürk'ü ve çeşitli tarihî olayları anlatmıştır. Bu şiirlerinde bilinen efsanelerin yanında kendisinin ortaya çıkardığı mitleri kullanmıştır.
- ✓ Bir dönem, ülke ve dünya sorunlarından söz eden toplumcu gerçekçi şiirler yazmıştır. Bu şiirlerinde mecazlı söyleyişler ve efsaneler neredeyse hiç yer almaz.
- ✓ Felsefî şiirlerinde soyut konuları, sosyal veya felsefî bir sisteme kapılmaksızın, serbest çağrışım yoluyla, izlenimlerine dayandırarak aktarmıştır.
- ✓ Çocuk şiirleri de yazmıştır. Bu şiirlerinde de sembolik, kapalı bir anlatımı tercih etmiştir.
- ✓ Tüm şiirlerinin ortak yanlarından biri ise sözcüklerle fazla oynamasıdır. Dağlarca'nın şiirlerinin en dikkat çekici yanı duyulmamış kelimelerin sıkça geçmesidir.

Eserleri

Şiir: Havaya Çizilen Dünya, Çocuk ve Allah, Çakırın Destanı, Üç Şehitler Destanı, Toprak Ana, Malazgirt Ululaması, Sivaslı Karınca, Hiroşima, Çukurova Koçaklaması...

Cağır Külebi (1917 - 1997)

- ✓ Şiire hece vezniyle başlamış, 1940'tan sonra serbest şiire yönelmiştir.
- ✓ Memleket şiirleri, aşk şiirleri ve epik şiirler yazmıştır.
- ✓ Memleket şiirlerinde Anadolu'yu yer yer romantik, yer yer realist bir gözle anlatmıştır.
- ✓ Aşk şiirlerinde kadınlara yaklaşımı bazen gerçekçi olsa da çoğunlukla onları ulaşılmaz bir noktaya koymuştur.
- ✓ Destansı şiirlerinde ise Atatürk ve ülke sevgisini işlemiştir. Bu şiirlerindeki üslup diğerleri kadar güçlü değildir.

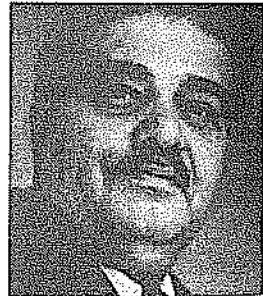


Eserleri

Şiir: Adamın Biri, Rüzgâr, Atatürk Kurtuluş Savaşında, Yeşeren Otlar, Türk Mavisi, Sıkıntı ve Umut...

Asaf Halet Çelebi (1907 - 1958)

- ✓ Herhangi bir akıma, anlayışa bağlanmamış, gençlik döneminde çeşitli farklı tarz şiir denemelerinden sonra asil kimliğini bulmuştur.
- ✓ Doğu ve millî şiir geleneklerini temel almış; kimi şiirlerinde Hint, kimilerinde tasavvuf felsefesinden yararlanmıştır.
- ✓ Bilinçaltısını ortaya çıkaran soyut, masalımsı ve hafif anlamsız yakın dizeler yazmıştır. Bunlarda tasavvufa ve Hint felsefesine ait terimler de kullanılmıştır.
- ✓ Şiirde vezin ve kafiye gerekliliği olmadığı yönünde görüşler ileri sürmüştür, hece veznine kendince biçimler vererek onu kullanmıştır.



Eserleri

Şiir: He, Lâmelif, Om Mani Padme Hum.

Antoloji: Divan Şiirinde İstanbul.

Ümit Yaşar Oğuzcan (1926 - 1984)

- ✓ İlk şiirlerinde millî- manevi temaları işlemiştir. Bunlarda Faruk Nafiz etkisi görülür.
- ✓ Bir dönem toplumcu gerçekçi temaları da şiirlerinde işlemiş; sonraları aşk, özlem, ayrılık gibi bireysel temalara yönelmiştir.
- ✓ Hece ve aruz vezinlerini başarıyla kullanmış, serbest şiirler de yazmıştır.



Eserleri

Şiir: Kör Ayna, İki Kişiyi Bir Dünya, Beni Unutma, Karanlığın Gözleri, Akıllı Maymunlar, Seninle Ölmek İstiyorum, Üstüne Varma İstanbul, Yeni Dünya Raporu, Sevenler Ölmez, Sadrazamın Sol Kulağı, Göbek Davası, Ben Seni Sevdim Mi, Önce Sen Sonra Sen, Rubailer...

Metin Eloğlu (1927 - 1985)

- ✓ İlk şiirinde Garip anlayışının etkisi görülür.
- ✓ Daha sonra toplumcu gerçekçi tarzda siyasi içerikli şiirler yazmıştır.
- ✓ 1960'lardan itibaren II. Yeni estetiğiyle, imgeli şiirler yazmıştır.



Eserleri

Şiir: Dödüklü Tencere, Sultan Palamut, Odun, Horozdan Korkan Oğlan, Türkiye'nin Adresi, Dizin, Yumuşak G., Ay Parçası...

Özdemir Asaf (1923 - 1981)

- ✓ Bazı şiirlerinde Garip tarzının, bazılarında II. Yeni'nin etkisi görülse de bunlardan ayrı, kendine has bir tarz geliştirmiştir.
- ✓ Sözcük oyunlarına, hikmetlere dayalı soyut, felsefi içerikli şiirler yazmıştır.
- ✓ Çeviriler de yapmıştır.



Eserleri

Şiir: Dünya Kaçtı Gözüme, Sen Sen Sen, Bir Kapı Önünde, Yumuşaklık Değil, Nasılsın, Çiçekleri Yemeyin, Yalnızlık Paylaşılmaz, Benden Sonra Mutluluk.

Feyzi Halıcı (1924 - ...)

- ✓ Şiirlerinde hece veznini kullanmış fakat bunlarda halk şiirini bire bir taklit etmemiştir.
- ✓ Sonraki şiirlerinde felsefi, mistik temaları da işlemiştir.
- ✓ Şiirlerinde, Anadolu ağızlarından seçtiği kelimeleri de yer yer kullanmıştır.
- ✓ Şiir dışında, Mevlana'dan çeviriler, edebiyat tarihi araştırmaları yapmış, antolojiler hazırlamıştır.



Eserleri

Şiir: Bir Aşkın Şairleri, Masmavi, İstanbul Caddesi, Günaydın, Yaşama Sevincli...

Bekir Sıtkı Erdoğan (1926 - 2014)

- ✓ Aruz ve hece vezinleriyle şiirler yazmıştır.
- ✓ Özellikle koşma geleneğini sürdürmüştür. Bunlarda halkın duygularını başarıyla yansıtmıştır.
- ✓ Rubai türünün son dönemdeki önemli şairlerinden.



Eserleri

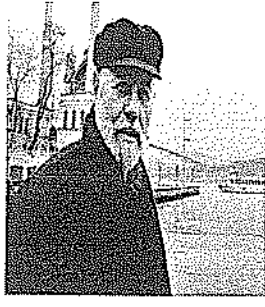
Şiir: Bir Yağmur Başladı, Dostlar Başına, Yalan Dünya, Sabır Sarmaşıkları (Rubailerini topladığı eser).

Özdemir İnce (1936 - ...)

- ✓ Şiire II. Yeni tarzıyla başlamış fakat sonraları bu tarzı tamamen terk etmiştir.
- ✓ Şiirde "imge olsun diye imge, dil olsun diye dil uydurulamayacağını" söylemiş, şiir dilinde daha çok halkın kullandığı, yaşayan Türkçeye yer vermiştir.
- ✓ Fransız şiirinden etkilenmiş, sürrealizm etkisiyle yazmıştır.

Eserleri

Şiir: Karga, Tutanaklar, Kiraz Zamanı, Karşı Yazgı, Rüzgâra Yazılıdır, Yedi Deryalar Geçsen, Hayat Bilgisi, Zorba ve Ozan, Burçlar Kuşağı, Can Yekleri Tavandadır, Gürlevik, Tekvin...



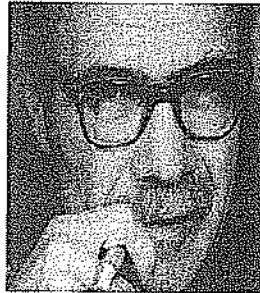
Ceyhan Atuf Kansu (1919 - 1978)

- ✓ İlk şiirlerini hece vezniyle yazmıştır. Bu şiirlerinde Ahmet Kutsi havası vardır. 1940'larda Orhan Veli tarzı şiirler de yazmıştır.
- ✓ Daha sonra toplumcu gerçekçi tarz şiirler yazmıştır. Bu şiirlerinde ana ilke sosyalizm olmakla birlikte "İstiklal Savaşı ve Atatürk devrimciliğine" dayalı bir yaklaşımda bulunur.

Eserleri

Şiir: Bir Çocuk Bahçesinde, Bağbozumu Sofrası, Çocuklar Gemisi, Yanık Hava, Yurdundan, Bağımsızlık Günü, Sakarya Meydan Savaşı...

Deneme: Devrimcinin Takvimi, Atatürk ve Kurtuluş Savaşı, Balım Kız- Dalım Oğul, Cumhuriyet Ağacı, Halk Önderi Atatürk.



Örnek Soru

Hiçbir akıma, anlayışa bağlanmamış şekil ve içerik yönlerinden sürekli bir yenilik içinde olmuştur. Atatürk'ü, Kurtuluş ve Çanakkale savaşlarını, ülke ve dünya sorunlarını anlatan şiirler yazmıştır. Bu şiirlerinden bazıları hece vezniyle yazılmıştır. "Türkçem ses bayrağım." diyerek yaşayan Türkçeyi tüm şiirlerinde başarılı bir şekilde kullanmıştır.

Bu parçada sözü edilen sanatçı aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Atilla İlhan
- B) Nazım Hikmet
- C) Behçet Necatigil
- D) Fazıl Hüsni Dağlarca
- E) Cahit Külebi

Cevap D

Çözüm
Hiçbir akıma, anlayışa bağlanmayan, şekil ve içerik yönlerinden sürekli bir yenilik içinde olan, Atatürk'ü, Kurtuluş ve Çanakkale savaşlarını, ülke ve dünya sorunlarını anlatan şiirler yazan, "Türkçem ses bayrağım." diyerek yaşayan Türkçeyi tüm şiirlerinde başarılı bir şekilde kullanan şair Fazıl Hüsni Dağlarca'dır.

H. Maviciler

- ✓ 1940 sonrasında, şiirde yeniliği sürdüren anlayışlardan biridir.
- ✓ Bir topluluk karakteri göstermez. 1950'lerde çıkan Mavi adlı dergide yazan şairlere verilen addır.
- ✓ Bu dergide yazan şairler Garip şiirine tepki göstermiş; imgeli, derin anlamlı şiirler yazılması gerektiğini savunmuşlardır.
- ✓ Mavi dergisinde yazan bu şairlerin şiirlerinde bireysel duyarlıkların yanında, toplumcu gerçekçi temalar da yer almıştır.
- ✓ Atilla İlhan, Orhan Duru, Ferit Edgü bu dergide yazmış önemli şairler arasındadır.

I. Hisarcılar

- ✓ 1950'de Ankara'da çıkarılan Hisar adlı dergi zamanla o kuşağın gelenekçi sanatçılarının toplandığı bir yayın organı hâline gelmiştir. Bu dergi 1957-64 arasında yayınlarına ara vermiş, daha sonra 1964'ten 1980 yılına kadar kesintisiz yayımlanmıştır.

- ✓ Belli bir topluluk karakteri göstermeyen bu anlayıştaki sanatçıların sanat, dil ve edebiyat görüşleri şöyle özetlenebilir:
- Yeni ya da yenilik, Batı'da ortaya çıkan birtakım şekil veya dünya görüşlerinin taklidi şeklinde olmamalı. Yenilik, öz kültür ve medeniyetimize dayanarak yapılmalıdır.
- Sanatçı bağımsız olmalı. Herhangi bir doktrine, ideolojiye bağlanmamalı.
- Sanat millî olmalı ve böylelikle evrensele ulaşmalı.
- Edebiyatın dili yaşayan dildir. "Anı dil" yaratmak için dilde tasfiyecilik yapılmamalı.
- ✓ Mehmet Çınarlı, Mehmet Kaplan, Munis Faik, Gültekin Samanoğlu, Necati Karaer, İlhan Geçer, Cemil Meriç, Tarık Buğra gibi pek çok sanatçı bu görüşler çerçevesinde, Hisar dergisinde yazılar yayımlamıştır.

GERÇEK HAYALİ AŞTI

Gerçek hayali aşkı, ufuklar uzak değil
En olmaz isteklere uzanmak yasak değil

Uçuyor rüzgâr gibi altımdaki küheylân
Ne kadar dizginlesem yavaşlayacak değil

Artık yaratan sensin havamı, iklimimi
Buzların soğuğu yok, alevler sıcak değil

Gül yaprağına döndü tekmesi düşmanların
Sunulan zehir değil, saplanan bıçak değil

Öyle bir boşandın ki çöle benzer ömrüme
Bir Nuh tufanı oldu, sel değil, sağnak değil

Mehmet ÇINARLI

Mehmet Çınarlı (1925 - 1999)

- ✓ Hisar dergisini çıkarmış ve Hisarcılar olarak anılan anlayışın öncüsü olmuştur.
- ✓ Geleneksel şiirimize bağlı kalmış. Şiirlerinde çoğunlukla aruzu kullanmıştır. Çok az şiiri hece vezniyle yazılmıştır.
- ✓ Bazı şiirlerinde Yahya Kemal etkisi görülür.



- ✓ "Geçmişe özlem, yaşama sevinçli, aşk, tabiat vb." bireysel temaları işlemiştir. Bu temaları işlediği bazı şiirleri didaktik nitelikler taşır.

Eserleri

Şiir: Güneş Rengi Kadehlerle, Gerçek Hayali Aştı, Bir Yeni Dünya Kurmuşum, Zaman Perdesi, Güzelliklere Doymam.

Deneme- Anı- Gezi: Halkımız ve Sanatımız, Söylemek Yaradır, Sanatçı Dostlarım, Hatıraların Işığında, Aynı Yolda.

Yavuz Bülent Bakiler (1935 - ...)

- ✓ İlk şiirlerinde Necip Fazıl, Cahit Sıtkı etkisi görülür. Sonraları kendi yolunu bulmuş ve "Yeni Millî Edebiyat" yaptığını söylemiştir.
- ✓ Vatan, İslam ruhu, güçlük yaşantı gibi temaları işlemiştir.



Eserleri

Şiir: Yalnızlık, Duvak, Seninle, Harman.

Gezi: Üsküp'ten Kosova'ya, Türkistan Türkistan.

Antoloji: Şiirimizde Ana, Sivas'a Şiir.

İnceleme: İsmail Efendi, Karşı Aşık Hasreti, Aşık Vey-sel, Mehmet Akif.

Mustafa Necati Karaer (1929 - 1995)

- ✓ Hisarcıların getirdiği dil ve edebiyat anlayışı onun tüm şiirlerine yansımıştır.
- ✓ Şiirlerini çoğunlukla hece vezniyle yazmıştır.
- ✓ Serbest nazmı da kullanmıştır.
- ✓ Folklor unsurlarından yararlanmış, halk edebiyatındaki temaları, anlatıları şiirlerinde kullanmıştır.

Eserleri

Şiir: Sevmek Varken, Güvercin Uçurmak, Kuşlar ve İnsanlar, Ankara, Kerem ile Aslı.

Derleme: Ses Mimarlarımızdan Şiirler.



J. İkinci Yeni

- ✓ 1950'den sonra, Garip şiirine tepki olarak ortaya çıkan anlayışlardan biri de II. Yeni'dir. Yeditepe, Pazar Postası dergilerinde yazan şairlerin oluşturduğu topluluktur.
- ✓ Bu anlayışa bağlı şairler, biçimden değil özden hareket edilmesi gerektiğini savunmuşlardır. "Şairlerin iletmek istediği içerik en uygun biçimi bulacaktır." görüşü hâkimdir.
- ✓ Şiirde, herhangi bir vezin ve kafiye kullanılmadan ahenk sağlanmıştır.
- ✓ Şiirin dilinde ve üslubunda sarsıcı değişiklikler meydana gelmiştir.
- ✓ İmgelere, şairane söyleyişlere, hatta yer yer anlamsız kelimelere başvurulmuştur.
- ✓ Şiirde anlam kapalılığı sağlamak için Türkçenin sentaks ve söz dizimine aykırı hareket edilmiştir.
- ✓ Bunu yapabilmek için de "Üvercinka, yeşil otlar bakması, barbar balık çeşmesi, bakışsız bir kedi kara vb." hiç duyulmadık söz ve tamlamalar kullanmışlardır.
- ✓ II. Yeni şairlerinde mecaz, soyutlama, sembol kullanma düşkünlüğü yoğun şekilde görülür.
- ✓ "Serbest çağrışım" tekniği de kullanılmış, bilinçaltı çağrışımlarına sıkça yer verilmiştir.
- ✓ Sürrealizm ve varoluşçuluk akımlarının etkisi görülür.
- ✓ Ece Ayhan, Cemal Süreya, Edip Cansever, Sezai Karakoç, Ülke Tamer, Turgut Uyar, İlhan Berk gibi şairler II. Yeni'nin en önde gelen şairleridir. Oktay Rıfat, Gülten Akın, Özdemir İnce, Atol Behramoğlu, Cahit Zarifoğlu, Süreyya Berfe, İsmet Özel, Refik Durbaş gibi pek çok tanınmış şair de II. Yeni tarzı şiirler yazmıştır.

YORT SAVUL

Arif Çağlar için

1. Atlasları getirin! Tarih atlaslarını!
En geniş zamanlı bir şiir yazacağım
2. Harbi karşılık verecek ama herkes
Gögünde kuş uçurtmayan şu üç soruya:
3. Bir, Yeryüzünde nasıl dağılmıştır
Tarihi düzünden okumaya ayaklanan çocuklar?
4. İki, Daha yavuz bir belge var mıdır ha
Gerçeği ararken parçalanmayı göze almış yüzlerden?

5. Üç, Boğaziçi bir İstanbul ırmağıdır
Nice akar huruc alessultanlarda bayraksız davulsuz?
6. Nerede kalmıştık? Tarihe ağarken üç ağır yıldız
Sürünerek geçiyor bir hükûmet kuşu kanatları yoluk
7. Çocuklar! İle bile muhbirler! ve bütün ahali!
Hep birlikte, üç kez, bağırarak, yazınız
8. Kurşunkalemle de olabilir
Yort Savul!

Ece AYHAN

Ece Ayhan
(1931 - 2002)

- ✓ II. Yeni'nin, kendinden en fazla söz edilen şairidir. Bu tarzın tüm özelliklerini şiirlerine yansıtmıştır.
- ✓ Türkçenin kelime ve cümle yapısını bozma tarzı, söz dizimsel sapmalar en çok onun şiirlerinde görülür.
- ✓ Sürrealizm etkisindedir, bunalımlarını, cinsel temaları şiirlerinde işlemiştir.

Eserleri

Şiir: Pınar Hanım'ın Denizleri, Bakışsız Bir Kedi Kara, Ortodoksluklar, Devlet ve Tabiat, Yort Savul, Zambaklı Padişah, Çok Eski Adıyladır.

Günlük- Deneme: Defterler, Yeni Defterler, Yalnızlık Kardeşçe, Kolsuz Bir Hattat, Aynalı Denemeler, Dipyazılar, Sivil Denemeler...

İlhan Berk
(1918 - 2008)

- ✓ Şiir tarzı hep bir değişim, yenilik içinde olmuştur. İlk şiirleri hece vezniyle, bir dönem Garip tarzı şiirler yazmış, sonraları II. Yeni'nin önemli şairlerinden biri olmuştur.
- ✓ Sürrealizm etkisinde kalmış, onların getirdiği "otomatik yazı" anlayışını da denemiştir.



- ✓ Nazım Hikmet tarzı toplumcu şiirler de yazmıştır. Fakat asıl başarısını soyut şiirleriyle yakalamıştır. Bu soyut şiirlerinde dilin anlatım olanaklarını zorlamış ve Türkçenin yapısını değiştirmiştir.

Eserleri

Şiir: Güneşi Yakanların Selamı, İstanbul, Günaydın Yeryüzü, Türkiye Şarkısı, Galile Denizi, Mısırkalyonigine, Galata, Pera, Taşbaskısı, Evde Yoktum, Aşk Tahtı, Akşama Doğru...

Antoloji: Beyit Mısra Antolojisi, Arthur Rimbaud'nun Seçme Şiirleri, Dünya Şiiri...

Cemal Süreya
(1931 - 1990)

- ✓ II. Yeniler arasında en fazla tanınan şairdir.
- ✓ II. Yeni'nin getirdiği "anlamsız şiir" anlayışını tümüyle uygulamamıştır, böylelikle Garip şiirleriyle II. Yeni şiiri arasında bir tarz tutturmuştur.
- ✓ Şiirlerinde, duyulmadık kelimelerden çok halk söyleyişlerine yer vermiştir.
- ✓ Eski şiirin mazmunlarını da kullanmıştır.
- ✓ Bazı şiirlerinde Orhan Veli tarzı mizahlı, ironik söyleyişler görülür.
- ✓ Sosyal sorunları, toplumu, kadınları, sevmeyi, hürlüğü kısacası, hareket hâlinde olan insanı kendine özgü bir üslupla anlatmıştır.

Eserleri

Şiir: Üvercinka, Göçebe, Beni Öp Sonra Doğur Beni, Sıcak Nal, Güz Bitiği, Sevda Sözleri...

Deneme: Şapkam Dolu Çiçekle, Günöbirlik...

Sezai Karakoç
(1933 - ...)

- ✓ Üslup yönüyle II. Yeni şairi olsa da içerik yönüyle onlardan ayrılır.
- ✓ Bazı şiirlerinde gerçeküstücü yöntemlere yönelmiş, mecazlı söyleyişlere serbest çağrışımlara yer vermiştir. Şiirlerinde mecazlı söyleyişleri ve imgeyi çokça kullanmıştır.
- ✓ Şiir diline çok özen göstermiş, argo, bayağı kelimeleri kullanmamıştır.



- ✓ Tema olarak milli-manevi değerlere yönelmiştir. İslam'a ve başka dinlere özgü sembolleri, kahramanları, imajları şiirlerinde bolca kullanmıştır.
- ✓ Şiir dışında, roman, oyun, çeşitli düşünce yazıları ve incelemeler kaleme almıştır.

Eserleri

Şiir: Körfez, Şahdamar, Hızır'la Kırk Saat, Sesler, Taha'nın Kitabı, Kıyamet Aşısı, Gül Muştusu, Zamanada Adanmış Sözler, Leyla ile Mecnun...

Deneme: Yunus Emre, İslam'ın Dirilişi, Mehmet Akif, Mağara ve Işık...

Turgut Uyar
(1926 - 1985)

- ✓ İlk şiirleri hece vezniyledir. Bu şiirlerinde ülkenin değişik yörelerini anlatmıştır.
- ✓ Sonraki dönemlerde II. Yeni tarzı şiirler yazmış ve bu geleneğin en başarılı şairlerinden olmuştur.
- ✓ Canlı konuşma diliyle soyut deyişleri yan yana kullanmış, şaşırtıcı tamlamalar ve mecazlarla yüklü kapalı bir anlatım yakalamıştır.
- ✓ Kendi bilinçaltısını, iç benliğini anlattığı şiirler dışında toplumcu gerçekçi temalı şiirler de yazmıştır.

Eserleri

Şiir: Arz-ı Hâl, Türkiye'm, Dünyanın En Güzel Arabistanı, Tütünler Islak, Her Pazartesi, Divan, Toplandılar, Kayayı Delen İncir, Büyük Saat.

Edip Cansever
(1928 - 1986)

- ✓ İlk şiirlerinde şehirli, bohem insanların hayatını anlatmış. Bir dönem Garip tarzı nükteli şiirler de yazmıştır.
- ✓ 1955'ten itibaren II. Yeni tarzı şiirler yazmıştır.
- ✓ Şiiri "akılla oynamak" olarak tanımlamış ve soyut, mecazlı şiirler yazmıştır.
- ✓ 1960'ların ortasından itibaren daha çok toplumcu gerçekçi şiire yönelmiştir.



Eserleri

Şiir: İkinci Üstü, Dirlik Düzenlik, Yerçekimli Karanfil, Umutsuzlar Parkı, Petrol, Nerde Antigone, Tragedyalar, Çağrılmayan Yakup, Kiri Ağustos, Sonrası Kalır, Şairin Seyir Defteri, İlk Yaz Şikayetçileri...

Ölkü Tamer (1937 - ...)

- ✓ Şiirleri 1954'ten itibaren çeşitli dergilerde çıkmaya başlamıştır.
- ✓ II. Yeni'nin şiir estetiğini en iyi uygulayan şairlerden biridir. Bu dönemde kapalı anlatımlı, soyut şiirler yazmıştır.
- ✓ 1970'lerden sonra toplumcu gerçekçi temalı şiirler de yazmıştır.
- ✓ Çocuk kitapları yazmış, çeviriler yapmış, antolojiler hazırlamıştır.



Eserleri

Şiir: Otların Altında, Gök Onları Yanılmaz, Esra ile Gary, Virgölün Başından Geçenler, İçime Çektiğim Hava Değil Gökyüzüdür.

Hikâye: Allaben Öyküleri.

Tiyatro: Duygular Konuşuyor.

Hilmi Yavuz (1936 - ...)

- ✓ II. Yeni tarzı imgeli, anlamsız şiirler yazmıştır.
- ✓ Divan şiiri mazmunlarını da pek çok şiirinde kullanmıştır.
- ✓ Şiirlerinde bireysel temaları işlemiştir.



Eserleri

Şiir: Bakış Kuşu, Bedreddin Üzerine Şiirler, Doğu Şiirleri, Yaz Şiirleri, Zaman Şiirleri, Ayna Şiirleri, Söylen Şiirleri, Akşam Şiirleri...

Deneme- İnceleme: Roman Kavramı ve Türk Romanı, Kültür Üzerine, Felsefe Üzerine, Denemeler Karşı Denemeler...

Örnek Soru

(I) 1950'li yılların ortalarında, çeşitli dergiler etrafında toplanan şairler II. Yeni anlayışını başlatır. (II) Bu anlayışta, anlam kapalılığına dayalı soyut bir şiir tarzı gelişir. (III) Kelimelerin soyut çağrışımlarına oldukça sık başvurulur; yer yer tamamen anlamsız, duyulmadık kelimeler ortaya çıkar. (IV) Şairler, bunu sağlamak için Türkçenin sözcük ve cümle yapısıyla oynar. (V) Tüm bunlara rağmen şiirin kafiye, vezin gibi geleneksel yapı unsurlarına sıkı sıkıya bağlı kalınır.

Bu parçadaki numaralanmış cümlelerin hangisinde bilgi **yanlış** vardır?

- A) I B) II C) III D) IV E) V

Çözüm

II. Yeni'yle ilgili olarak I, II, III. ve IV. cümlelerde verilenler doğrudur. II. Yeni şiirlerinde vezin, kafiye gibi yapı unsurlarına yer verilmez.

Cevap E

Örnek Soru

Aşağıdakilerden hangisi II. Yeni şairlerinden biri **değildir**?

- A) Ece Ayhan
B) İlhan Berk
C) Orhan Veli
D) Edip Cansever
E) Cemal Süreya

Çözüm

Ece Ayhan, İlhan Berk, Turgut Uyar, Edip Cansever, Cemal Süreya, Sezai Karakoç, Ölkü Tamer II. Yeni şairleri arasındadır. Orhan Veli ise Garip (I. Yeni) tarzının en önemli şairidir.

Cevap C

K. 1960-80 Arası Toplumcu Gerçekçi Şiir

- ✓ Bu dönem, toplumcu gerçekçi şiirin II. kuşağını oluşturan dönemdir.
- ✓ Bu dönemde de sosyalizm ana ilke olarak belirlenmiş ve toplumun, sanatla yönlendirilmesi amaçlanmıştır.
- ✓ Sosyalizmin ilkeleri, işçi-patron, ezen-ezilen çatışması, mahpusluk, mücadele gibi temalar işlenir. Bu temalar, kimi zaman çok da şiirsel olmayan bir üslupla aktarılmıştır.
- ✓ Atıol Behramoğlu, Can Yücel, Ahmet Arif, Özdemir İnce, Süreyya Berfe, Metin Demirtaş, İsmet Özel gibi şairler bu tarzda şiirler yazan şairlerdendir.

YIKILMA SAKIN

Kötü şey uzakta olmak
Dostlarından, sevdiğin kadından
Yasaklanmak bütün yaşantılara
Seni tamamlayan, arındıran
Kapatıldığın dört duvar arasında
Sağlıklı, genç bir adam olarak

Neler gelmez ki insanın aklına
Sevinçli, özgür günlere dair
Kalmıştır yüzlerce yıl uzakta
Onunla ilk kez öpüştüğün şehir
Acı, zehir zemberek bir hüznün
Kalbinden gırtlığına doğru yükselir

Görüyorsun işte küçük adamları
Köhnemiş silahlarıyla saldıran sana
Kimi tutsak düşmüş kendi dünyasına
Kimisi düpedüz halk düşmanı
Direni öyleyse, direni, yılmı
Yürüt daha bir inatla kavganı

Babeuf'u hatırla, Nazım Hikmet'i
Bir umut ateşi gibi parlayan zindanlarda
Hatırla Danko'nun tutuşan kalbini
Karanlıkları yırtmak arzusuyla
Ve faşizme karşı, zulme, zorbalığa
Düşün acılar içinde vuruşan kardeşleri

Kötü şey uzakta olmak

Dostlarından, sevdiğin kadından

Yasaklanmak bütün yaşantılara

Seni tamamlayan, arındıran

Ama bir devrimciyi haklı kılan

Biraz da acılardır unutma

Yıkılma sakın geçerken günler

Yaralayarak gençliğini

Onurlu, güzel geleceklerin

Biziz habercileri düşün ki

Ve halkın bağrında bir inci gibi

Büyüyüp gelişmektedir zafer

Atıol BEHRAMOĞLU

Atıol Behramoğlu (1942 - ...)

- ✓ İlk şiirlerinde Orhan Veli, Atilla İlhan etkisi görülür.
- ✓ 1960 - 80 arası toplumcu gerçekçi şiirimizin bu yönde en çok şiir yazan şairlerindendir.
- ✓ Toplumcu şiirlerinde "ey-lemci, grevci" bir havası vardır. 1960 sonrasında yaşanan siyasi olaylar şiirlerine yansımıştır.
- ✓ Tiyatro, anı, gezi türlerinde de yazmış, çeviriler yapmıştır.



Eserleri

Şiir: Bir Ermeni General, Bir Gün Mutlaka, Yolculuk, Özlem, Cesaret ve Kavga Şiirleri, Ne Yağmur Ne Şiirler, Kuşatmada, Mustafa Suphi Destanı, İyi Bir Yurttaş Aranıyor, Kızıma Mektuplar, Türkiye Üzgün Yurdum Güzel Yurdum, Babeklerin Ulusu Yok...

Anı: Aziz Nesinli Fotoğraflar.

Tiyatro: Lozan.

Gezi: Başka Gökler Altında.

Ahmed Arif (1927 - 1991)

- ✓ Toplumcu gerçekçi anlayışın en tanınmış şairlerinden biridir.
- ✓ Şiirleri kavgacı-mücadelecî bir üslup içermez. Lirikizm, samimiyet, ülke ve insan sevgisi onun üslubunun en belirgin yanlarıdır.
- ✓ "Kardeşlik, demokrasi, millet birliği, Güneydoğu yöresi, özlem, mahpusluk" onun en çok işlediği temalardır.

Eserleri

Şiirleri: Hasretinden Prangalar Eskittim.



Can Yücel (1926 - 1999)

- ✓ Bir dönem toplumcu gerçekçi siyasi şiirler, daha sonra imgeli şiirler yazmıştır.
- ✓ Nükteli bir üslubu vardır. Argo, hatta yer yer müstehcen ifadeler içeren, günlük hayata dayalı şiirleriyle dikkati çeker.

Eserleri

Şiir: Bir Siyasinin Şiirleri, Sevgi Duvarı, Ölüm ve Öğlum, Şiir Alaylı, Canfeda, Çok Bi Çocuk...



Refik Durbaş (1944 - ...)

- ✓ Şiire II. Yeni tarzı estetiklikle başlamış, sonraki şiirlerinde toplumcu temaları işlemiştir.
- ✓ Sıradan kişilerin hayatlarını anlattığı eserlerinde günlük konuşma dilini ustaca kullanmıştır.

Eserleri

Şiir: Kuş Tufanı, Hücremde Ayışığı, Çırak Aranıyor, Çaylar Şirketten, Adresi Uçurum, Menzil, Nereye Uçar Gökyüzü, Tilki Tilki Saat Kaç, İstanbul Hatırası...



Deneme: Yazılmaz Bir İstanbul, İki Sevda Arasında Kara Sevda, Yasemin ve Martı...

Antoloji: Türk Yazınında Cezaevi Şiirleri, Öykülerle İstanbul.

Necati Cumalı (1921 - 2001)

- ✓ 1967'ye kadar daha çok şiir yazmış, bu tarihten itibaren hikâye, roman ve tiyatro yazmaya ağırlık vermiştir.
- ✓ Şiirlerinde daha çok aşk ve tabiat temalarını işlemiştir.
- ✓ Hikâyelerinde ve özellikle tiyatrolarında toplumsal konulara, halkın sorunlarına değinmiştir.

Eserleri

Roman: Tütün Zamanı, Yağmurlar ve Topraklar, Acı Tütün, Aşk da Gezer.

Hikâye: Yalnız Kadın, Değişik Gözle, Susuz Yaz, Ay Büyürken Uyuyamam, Kente İnən Kaplanlar, Dila Hanım, Yakubun Koyunları, Aylı Bıçak.

Tiyatro: Boş Beşik, Mine, Nalınlar, Derya Gülü, Masalar...

Şiirleri: Kızılçullu Yolu, Harbe Gidenlerin Şarkıları, Mayıs Ayı Nottarı, İmbatla Gelen...

Deneme: Niçin Aşk, Senin İçin Ey Demokrasi, Etler Mektupları.



A. Kadir (1917 - 1985)

- ✓ Şiirlerinde daha çok Nazım Hikmet etkisinde kalmıştır.
- ✓ Toplumcu gerçekçi şiirlerinde zulme uğramış kişileri, işçileri, mahpusları anlatmıştır.
- ✓ Şiirlerinde coşkun bir lirikizm ve yılgınlık göze çarpar.
- ✓ Mevlana ve Hayyam'dan çeviriler de yapmıştır.

Eserleri

Şiir: Tebliğ, Hoş Geldin Halil İbrahim, Dört Pencere, Mutlu Olmak Varken.



Gülten Akın (1933 - ...)

- ✓ İlk şiirlerinde Cahit Külebi etkisi görülür.
- ✓ Daha sonra, II. Yeni tarzı imgeli şiirler yazmıştır.
- ✓ Bu tarz şiirlerinde kadının içe kapanık halini; yalnızlık, yenilik gibi temalarla kaynaştırarak aktarmıştır.
- ✓ Toplumcu gerçekçi tarzda, kavgacı, mücadeleyi öven şiirler de yazmıştır.

Eserleri

Şiir: Rüzgâr Saati, Kestim Kara Saçlarımı, Sığda, Kırmızı Karanfil, Maraş'ın ve Ökkeş'in Destanı, Ağıtlar ve Türküler, Seyran Destanı, Sevdâ Kalıcıdır...

Deneme: Şiir Üzerine Notlar.



Örnek Soru

Aşağıdakilerden hangisi, 1960 sonrasında toplumcu gerçekçi şiirler yazmamıştır?

- Turgut Uyar
- Can Yücel
- Ataol Behramoğlu
- Ahmet Arif
- Yavuz Bülent Bakiler

Çözüm

1960 sonrasında, daha önce başka topluluklarda yer alsa da, pek çok şair toplumcu gerçekçi şiirler yazmıştır. Bunlar arasında Turgut Uyar, Can Yücel, Ataol Behramoğlu, Ahmet Arif sayılabilir. Yavuz Bülent Bakiler, toplumcu gerçekçi şiirler değil daha çok millî-manevi değerleri işleyen şiirler yazmıştır.

Cevap E

L. Yeni İslamcı Şiir

- ✓ 1960'lardan sonra ortaya çıkan radikal bir tavidir. Çünkü bu gelenekte Yahya Kemal, Mehmet Akif tarzı şiirlere de, milliyetçi şiir geleneklerine de karşı çıkış söz konusudur.
- ✓ Bu tarzda öğreticilik ve şiirin biçimsel unsurları geri plana atılmıştır.
- ✓ İmgeli, anlam kapalılığı içeren, soyut şiirler yazılmıştır. (Hatta bu nedenle bazı eleştirmenler bu geleneğin kimi şairlerini II. Yeni'nin devamı olarak kabul etmiştir.)
- ✓ Cahit Zarifoğlu, Haydar Ergülen, Erdem Bayazit, Mustafa Miyasoğlu, Arif Ay gibi sanatçılar bu geleneğin tanınmış şairlerindendir.

İŞARET ÇOCUKLARI

Yasın okunan tütsü tüten çarşılardan
Geçerdi babam
Başında yağmur halkaları
Anam yeşil hırkalar görürdü düşünde
Daha ilk güzelliğinde
Alnını iki dağın arasına germiş
Bir devin göğsüne benzer
Göğsünden dualar geçermiş
Çarşılar ellerinde ekmek iğneleri
Cami avlularına açılan
Havuz sularına kapılan çocuklar
Görmeden güneşin bütün renklerini
Götürmezlerdi dükkandaki babalarına
Ocaktan akan kaynar yemekleri
Nenelerinin koyduğu avuç taslarına

Başı ve yüreği şahbaz
Kaleleri ağırlayan kadınların
Süslerini kemerlerini
Başlarını ağırlaştıran
Ağır siyah şelale saçlarını
Tutunca gençleşirdi erkekler

Sonra insan o ki denizde
Küçük ve büyük nehirde
Bedeni ıslatan afsunlu suda
Önce niyet sonra yıkanır

Zaman dert getirdi sulara
İçinde eski balıkların yattığı kayalar
Savaşan insanların elinde
İnce yontulup taşındı balta mızrak şekline

Anam kanları kuruyan
Kavga ayıran bir kargı elinde
Kara ocağın taşlarına
İşaret koydu çocuklarını
Belinde gezdiren babamın
Beyaz yazılarla kazandığı adları

Yüreği korkuyla kuvvetlendi babamın
Unutup genç gelen günleri
Zamanın sürerken çektiği günleri
Çetin bilmecelemlerle
Sürdü atını şehirlere

Yün ören at güden kadınlar
Ormanlara tepeden eğilen toprak evlerde
Küçük pencereleli karanlık dar odalarda
Uzaktan uzayıp gelen kurt seslerinin
Uzağa çekilip giden
Ayazda donan gülmeler içinde
Ormanlarda süt emziren anne
Unuttu gittikçe uzayan çocuğunu

Hep kaçarmış şehirlerin
Demir dağlarına
Uyuyunca toprak beşiğimde
Sahipsiz kalan
Ellerimden kayan aydınlık günlerim

Cahit ZARİFOĞLU

Cahit Zarifoğlu (1940 - 1987)



- ✓ İlk şiirlerinde II. Yeni'nin etkisi vardır. Bu etki, onun sonraki şiirlerinde de görülür.
- ✓ Soyut, imgeli şiirler yazmıştır fakat bu şiirlerinde "uydurma" kelimeler kullanmaz, daha çok yaşayan Türkçeyi, yerel sözcükleri kullanmıştır.
- ✓ Millî-manevi değerler, İslam'ın ilkeleri, mistik eğilimler onun, şiirlerinde en çok işlediği temalardır.
- ✓ Roman, tiyatro, çocuk kitapları da yazmıştır.

Eserleri

Şiir: İşaret Çocukları, Yedi Güzel Adam, Menziller, Korku ve Yakarış.

Roman: Savaş Ritimleri.

Tiyatro: Sütçü İmam.

Çocuk Kitapları: Katırsian, Ağaçkakanlar, Serçe Kuş, Motorlu Kuş...

Deneme: Bir Değirmendir Bu Dünya.

Erdem Bayazıt (1939 - 2008)

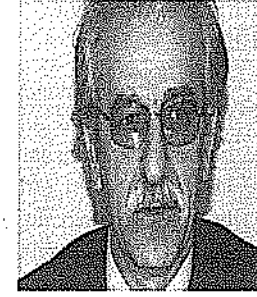


- ✓ Çok üretken bir şair değildir fakat şiirlerinde derin bir dinî mistisizm vardır.
- ✓ Allah, tabiat ve insan temalarını güçlü mecazlarla işlemiştir.

Eserleri

Şiir: Sebeb Ey, Risaleler.

Mustafa Miyasoğlu (1946 - 2013)



- ✓ Hisar dergisinde millî-İslami gelenekle şiirler yazmış, sonraları tümüyle İslami şiir anlayışına yönelmiştir.
- ✓ Roman, deneme de yazmış, antolojiler hazırlamıştır.

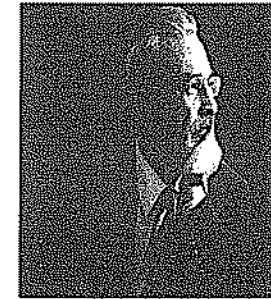
Eserleri

Şiir: Rüya Çağırısı, Devran, Hicret Destanı, Bir Gülü Andıkça.

Roman: Edebiyat Geleneği, Devlet ve Zihniyet, Muhacir...

Antoloji: Çağdaş İslamî Şiirler Antolojisi, Gül Şiirleri Antolojisi.

İsmet Özel (1944 - ...)



- ✓ 1970'lere kadar toplumcu gerçekçi temalı şiirler, bu tarihten sonra millî-manevi temalı şiirler yazmıştır.
- ✓ Şiir üslubu değişmemiş, toplumcu gerçekçi imaj ve ifadelerin yerini İslami imaj ve ifadeler almıştır.
- ✓ Tüm şiirlerinde paradokslu, kapalı anlatımı tercih etmiştir.

Eserleri

Şiir: Geceleyin Bir Koşu, Evet İsyan, Celladım Gü-lümserken, Erbain, Kırk Yılın Şiirleri...

Deneme: Tehdit Değil Teklif, İrtica Elden Gidiyor, Taş-ları Yemek Yasak...

Örnek Soru

Aşağıdaki eserlerden hangisi farklı bir sanatçıya aittir?

- A) Sebeb Ey
- B) İşaret Çocukları
- C) Yedi Güzel Adam
- D) Menziller
- E) Yakarış

Çözüm

Verilen eserlerden İşaret Çocukları, Yedi Güzel Adam, Menziller, Yakarış, Cahit Zarifoğlu'na ait şiir kitaplarıdır. Sebeb Ey adlı eser ise Erdem Bayazıt'a ait bir şiir kitabıdır.

Cevap A

M. 1980 Sonrası Şiir

- ✓ 1980 Darbesi'nin getirdiği yıkım ve 1990 sonrası değişen sosyo-kültürel yapı son dönem şiirimizin niteliğini belirleyen temel sebepler olmuştur.
- ✓ 80 Darbesi'nin sonucu olarak ideolojilerden kaçış söz konusudur. Sanatçılar toplumcu gerçekçi, milliyetçi temalardan uzaklaşmıştır.
- ✓ II. Yeni akımıyla yeniden başlayan imgeli, soyut şiir anlayışlı bu döneme de yansımıştır.
- ✓ Şiirde, dilin olanaklarıyla oynama, onun yapısını değiştirme denemeleri bu dönemde de etkili olmuştur.
- ✓ Daha çok bireyci temalar öne çıkmış, "kaçış, yalnızlık, hüznün, bireysel bunalımlar" şiirde en çok işlenen konular hâline gelmiştir.
- ✓ Murathan Mungan, Sunay Akın, Küçük İskender, Tuğrul Tanyol, Enver Ercan, Günseli İnal, Oğuzhan Akay, Leyla Şahin gibi sanatçılar son dönemin tanınmış şairleri arasındadır.

GİZLEYEN ÖZNE

okumaz yazmaz biri olsam
kayıtsız bir yabancı örneğin
ya da sürü sahibi bir çoban
bir asa kalsa bana
kitaplarda bulunmayan
isimler fiiller ve edatlardan
evreni içinde gizleyen özneyim ben
leyla çöllerde bir kayıp zamir
yolu bitirip menzile erişir isem
sıfatlar nesnelerden yeşerir
ruha açılan sözüm ben
faniliğe kapı gövde
kıydan kesen kılınç
açıkça gösterilen simge

Hüseyin ATLANOY

Süreyya Berfe
(1943 - ...)

- ✓ İlk şiirlerinde II. Yeni'nin etkisi görülür.
- ✓ Daha sonraki şiirlerinde, halk şiirinin yolundan giderek kendine özgü bir tarz geliştirmiştir.
- ✓ Şiirlerinde Türkmen, Avar aşitlerinin, türkülerin etkisi görülür.

Eserleri

Şiir: Gün Ola, Savrulan, Hayat ile Şiir, Sen, Basmasın, Ruhumun, Kalfa...

Tuğrul Tanyol
(1953- ...)

- ✓ Son dönem şairlerindendir.
- ✓ Şiirlerinde bir olay ya da hikâye, tabiat görünümüleri yer almaz, daha çok kendine özgü soyut dünyayı anlatır.
- ✓ Bu şiirlerde hüznü, karamsar bir hava hâkimdir.

Eserleri

Şiir: Elinden Tutun Günün, Ağustos Dehşetleri, Sudaki Ayna, Oda Müziği, İhanet Perisinin Soğuk Sarayı...

Murathan Mungan
(1955 - ...)

- ✓ 1980 sonrası şiirimizde, II. Yeni'nin estetik anlayışına geri dönüş vardır fakat Mungan'ın şiirleri bu genellemenin dışındadır. Onun şiirleri daha çok Orhan Veli tarzıdır denebilir.
- ✓ Kimi şiirleri bir romancının elinden çıkmış gibidir çünkü bunlar olay ve tasvir içerir.
- ✓ Şiirinin teması ise dış dünya, insan gerçekliği gibi somut temalardır.
- ✓ Şiirleri soyutlamalar içermez, daha yalın bir anlatıma sahiptir.
- ✓ Şiir dili de halk dilinden, günlük dilden ve argodan beslenir.
- ✓ Şiir dışında hikâye, tiyatro, deneme türlerinde de eser vermiştir.

Eserleri

Şiir: Osmanlıya Dair Hikâyat, Kum Saati, Sahtiyan, Yaz Sinemaları, Eski 45'likler, Mırıldandıklarım, Yaz Geçer, Omayra, Mürekkep Balığı, Doğduğum

Hikâye: Son İstanbul, Lal Masallar, Kaf Dağının Önü, Üç Aynalı Kırk Oda, Cenk Hikâyeleri,

Tiyatro: Mahmud ile Yezida, Bir Garip Orhan Veli, Ta-ziye, Geyikler Lanetler.

Örnek Soru

Aşağıdaki eserlerden hangisi türü yönüyle diğerlerinden farklıdır?

- Vazgeçemediğim
- Sisler Bulvarı
- Çile
- Son İstanbul
- Üvercinka

Çözüm

Vazgeçemediğim (Orhan Veli), Sisler Bulvarı (Atilla İlhan), Çile (Necip Fazıl), Üvercinka (Cemal Süreya) şiir türünde eserlerdir; Son İstanbul (Murathan Mungan) öykü türünde bir eserdir.

Cevap D



CUMHURİYET DÖNEMİ ROMAN - HİKÂYE ANLAYIŞLARI

Yeni Gelenekçi Roman - Hikâye
Tarık BUĞRA
Mustafa KUTLU
Mustafa Necati
Mehmet NİYAZI
Sevinç ÇOKUM
Rasim ÖZDENÖREN

Postmodern Roman - Hikâye
Yusuf ATILGAN
Oğuz ATAY
Bilge KARASU
Leyla ERBİL
Ferit EDGÜ
Tomris UYAR
Orhan PAMUK
Buket UZUNER
Füruzan

Toplumcu Gerçekçi Roman - Hikâye
Kemal TAHER
Orhan KEMAL
Yaşar KEMAL
Aziz NESİN
Şanım KOCAGÖZ
Fakir BAYKURT
Kemal BİLBAŞAR
Sabahattin ALİ
Abbas SAYAR
Dursun AKÇAM

Bağımsızlar
Sait FAİK
Memduh ŞEVKET
Haldun TANER
Halikarnas Balıkcısı
Safiye EROL
Samiha AYVERDİ
M. Cemal KUNTAY
A. Şinasi HİSAR

Bireyin İç Dünyasına Yönelen Roman - Hikâye
Ahmet HAMİDİ
Peyami SAFA
Mustafa KUTLU
Tarık BUĞRA

Milli Edebiyat Akımına Bağlı Roman - Hikâye
Yakup KADRI
H. Edip ADIVAR
R. Halit KARAY
R. Nuri GÜNTEKİN

II. CUMHURİYET DÖNEMİ ROMAN-HİKÂYE (ANLATMAYA BAĞLI METİNLER)

Edebiyatımızda Tanzimat Dönemi'nde başlayan roman, hikâye türleri Servetifünun Dönemi'nde, özellikle de Halit Ziya'yla, büyük bir ilerleme kaydetmiştir. Roman, hikâye Cumhuriyet Dönemi'nde, aşağıda tüm ayrıntısıyla bahsedeceğimiz şekilde birçok gelenek ve anlayışın etkisinde, çeşitli tarz ve tekniklerle yazılmıştır.

Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde, daha önceki yıllarda eser vermeye başlayan Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Halide Edip Adivar, Refik Halit Karay, Reşat Nuri Güntekin gibi pek çok yazar eser vermeye devam etmiştir. Bu yazılar "Millî Edebiyat zevk anlayışını sürdüren roman" şeklinde sınıflandırılır. Biz burada bu kişilerden tekrar söz etmeyeceğiz.

"Yeni roman" adıyla da sınıflandırılacak Cumhuriyet Dönemi romanı olarak özellikle 1940'tan günümüze ortaya çıkan anlayışları ele alacağız.

A. Bireyin İç Dünyasına Yönelen Roman-Hikâye

- ✓ Millî Edebiyat ve toplumcu gerçekçi roman hikâye anlayışlarıyla aynı dönemde ortaya çıkmıştır.
- ✓ Bu adla yapılan tasnif, ortak hedeflerle bir araya gelmiş yazarların oluşturduğu bir topluluğun adı değildir. Bu anlayıştaki yazarların felsefeleri ve dünya görüşleri birbirinden ayrılır.
- ✓ Bu geleneğe bağlı yazarların eserlerindeki ortak özellikler ise şunlardır:
- ✓ Ruh bilimindeki (psikoloji) gelişmelerden yoğun şekilde yararlanılmıştır.
- ✓ İnsana özgü gerçeklik öne çıkarılır fakat insanın ekonomik ve sosyal sorunları değil bireysel bunalımları üzerinde durulur. Ele alınan gerçeklik sadece olay ve durumlardan oluşmaz, insanın psikolojik yanları da ayrıntısıyla ele alınır.
- ✓ Roman ya da hikâyedeki kurgu, kişinin psikolojik boyutlu sorunlarını anlatmak için yapılır.
- ✓ Bu geleneğe bağlı eserlerde kişinin psikolojik ve bireysel bunalımları yanında, Doğu- Batı sorunsalı, kaçış, ülkenin yaşadığı kültür değişimleri gibi temalar da işlenir.
- ✓ Hikâye ve romanın geleneksel yapı unsurlarına dikkat edilir. (Olaylar kronolojik aktarılır, zaman atlamaları görülmez.)

- ✓ Yazarlar, Dil Devrimi'yle oluşan dile karşı çıkmışlardır. Dildeki tasfiyeciliğe karşı olmuşlardır.
- ✓ Eserlerde dil, üslup ve teknik yönlerden mükemmel olana ulaşma çabası vardır.
- ✓ Ahmet Hamdi Tanpınar, Peyami Safa, Tarık Buğra, Mustafa Kutlu, Samet Ağaoğlu gibi yazarlar bu gelenek içindeki sanatçılar arasında sayılabilir.

Ahmet Hamdi Tanpınar (1901 - 1962)



- ✓ Aynı ölçüde değerli ve zengin nesirler, şiirler yazmıştır. Roman, hikâye, deneme, makale, edebiyat tarihi, biyografî türlerinde eserleri vardır.
- ✓ Şiirleri öz (saf) şiir tarzındadır. Ahmet Haşim'in şiirlerine daha yakın tarzda şiirler yazmıştır fakat vezin yönüyle ona benzemez; şiirlerinde daha çok hece vezinini kullanmıştır. Serbest vezinle de şiirler yazmıştır.
- ✓ "Şiir, söylemekten ziyade susma işidir. Ben, şiirde sustuğum şeyleri roman ve hikâyelerimde anlatırım." diyerek şiirlerinde mecaz ve sembollerle örülü bir anlatımı tercih etmiştir.
- ✓ Şiirlerinde sembolizm, empresyonizm, kısmen de sürrealizm etkisinde kalmıştır.
- ✓ Şiirlerinde en çok işlediği temalar ise "aşk, ölüm, fizik ötesi, ruh hâlleri vb." şeklinde genellenebilir.
- ✓ Batı romanlarını ve Doğu anlatılarını çok iyi bilen Ahmet Hamdi edebiyatımızın en usta romancılarındandır.
- ✓ Hikâye ve romanları kesin bir çizgiyle sınıflandıramaz çünkü eserlerinde hem klasik yapı unsurları göze çarpar hem de "zaman atlamaları, bilinç akışı anlatımı" şeklindeki modern anlatım yöntemleri vardır.
- ✓ Toplumumuzun, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e yaşadığı kültür değişimleri ve bunun yarattığı açmazlar, bu değişimlerin bireyde ve toplumda yarattığı buhranlar, tüm mimari ve doğal estetiğiyle İstanbul, kültür tarihimiz gibi temaları "rüya, bilinçaltı" yansımalarıyla aktarmıştır.
- ✓ Roman ve hikâyelerinde herhangi bir ideolojik amaç taşımaz, olayları ve durumları sanatın kuralları içinde, ustaca yansıtmıştır.
- ✓ Tüm eserlerinde, dil ve üslup yönüyle "kusursuz olana ulaşma" çabasında olmuştur.

Eserleri

Şiir: Bursa'da Zaman.

Hikâye: Abdullah Efendi'nin Rüyalari, Yaz Yağmuru.

Roman: Huzur, Saatleri Ayarlama Enstitüsü, Mahur Beste, Sahnenin Dışındakiler, Aydaki Kadın (Tamamlanmamış romanı).

Deneme: Beş Şehir.

Makale: 19. Asır Türk Edebiyatı.

Biyografi: Yahya Kemal.

Peyami Safa (1899 - 1961)



- ✓ Psikolojik roman tarzının en başarılı yazarlarındandır.
- ✓ Roman dışında fıkra, makale, hikâye türlerinde yazmıştır. (Gün Doğuyor adlı bir de tiyatro eseri vardır.)
- ✓ Geçim endişesiyle yazdığı, popüler polisiye romanlarında "Server Bedi" müstearını kullanmıştır. Cingöz Recai serisi bu polisiye romanların en tanınmış olanıdır.
- ✓ Kendi imzasıyla (Peyami Safa) bastırdığı edebî eserlerinde çok başarılı bir tahlil romancısıdır.
- ✓ "Bilinç ve bilinçaltı, manevi ıstırap dolu hayatlar, hasta bedenler, kişi-toplum çatışmaları, yalnızlık, Doğu-Batı ikilem ve sorunsalı" temalarını başarılı şekilde işlemiştir.
- ✓ Türkçeye ilgili pek çok makale yazmıştır. Bu yüzden romanlarında da kusursuz bir dil kullanmıştır. (Bazı romanlarındaki soyutlamalar ve yabancı tıbbî terimler onun roman dilindeki en tipik kusurudur).

Eserleri

Roman: Sözde Kızlar, Şimşek, İstanbul Hikâyeleri, Mahşer, Bir Akşamı, Süngülerin Gölgesinde, Canan, Dokuzuncu Hariciye Koşuşu, Attıla, Fatih- Harbiye, Bir Tereddütün Romanı, Matmazel Noraliya'nın Koltuğu, Yalnızız, Biz İnsanlar.

Hikâye: Bir Mektepliğin Hatıratı, Karanlık Kralı, Gençliğimiz, Siyah-Beyaz.

ÖABT Çıkmış Soru

Yahya Kemal'den "Dilin kapısını bize o açtı." diye söz ederken onun kendisi üzerindeki etkisini, şiirdeki mükemmeliyet fikri ve dil güzelliğine bağlar. Gerek roman, hikâye ve şiirleri gerekse makaleleri, denemeleri ve edebiyat tarihi ufuk açıcı eserler olarak kalacaktır.

Bu parçada anlatılan kişi aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Mehmet Akif Ersoy
- B) Peyami Safa
- C) Ahmet Muhip Dranas
- D) Ahmet Hamdi Tanpınar
- E) Necip Fazıl Kısakürek

Çözüm

Yahya Kemal'in estetik anlayışını sürdüren, "roman, hikâye, şiir, makale, deneme, edebiyat tarihi" alanlarında eser veren kişi, Ahmet Hamdi Tanpınar'dır.

Cevap D

Örnek Soru

Aşağıdakilerden hangisi eserlerindeki kahramanların psikolojilerini ayrıntısıyla aktaran roman yazarlarından biri değildir?

- A) Peyami Safa
- B) Ahmet Hamdi Tanpınar
- C) Mustafa Kutlu
- D) Tarık Buğra
- E) Orhan Kemal

Çözüm

Peyami Safa, Ahmet Hamdi, Mustafa Kutlu, Tarık Buğra gibi yazarlar eserlerinden ruh tahlillerine yer veren yazarlardır; Orhan Kemal ise toplumcu gerçekçi yazarlarındandır ve romanda psikolojik tahlil yapmayı gereksiz bulmuştur.

Cevap E

Örnek Soru

- Ahmet Hamdi Tanpınar
- Peyami Safa
- Mustafa Kutlu

Aşağıdaki eserlerden hangisi yukarıdaki yazarlardan biriyle **esleştiremez**?

- A) Saatleri Ayarlama Enstitüsü
- B) Sözden Kızlar
- C) Yağmur Beklerken
- D) Ortadaki Adam
- E) Gönül İşi

Çözüm

Saatleri Ayarlama Enstitüsü, Ahmet Hamdi'ye; Sözden Kızlar, Peyami Safa'ya; Ortadaki Adam, Gönül İşi, Mustafa Kutlu'ya aittir. Yağmur Beklerken Tarık Buğra'ya aittir ve bu yazar öncülde geçmemektedir.

Cevap C

B. Bağımsızlar

Sait Faik Abasıyanık
(1906 - 1954)

- ✓ Edebiyatımızın en önemli hikâyecilerinden biridir. Geleneği değiştirmiş ve hikâyeye yeni bir kimlik kazandırmıştır.
- ✓ İlk hikâyeleri Maupassant tarzında olsa da sonraları durum (kesit) hikâyesi yazmış ve bu tarzın en başarılı yazarlarından olmuştur.
- ✓ Bütün hikâyeleri samimi kişiliğinin verimidir. Bu hikâyelerinde hümanist bir bakış göze çarpar.
- ✓ Eserlerinde, bir düşünce veya doktrini esas tutan yazarlardan değildir.
- ✓ Hikâyelerinde, İstanbul'un ve Adalar'ın sıradan kişilerinden, gündelik olaylardan, balıklardan ve balıkçılardan kendine has bir üslupla söz etmiştir.
- ✓ İstanbul Türkçesini tüm incelik ve halk deyişleriyle kullanmıştır. Tahkiye üslubu süsten, şairanelikten uzaktır. (Son dönemindeki bazı hikâyelerinde yer yer soyutlamalar da göze çarpar.)
- ✓ Hikâye dışında; roman, şiir, röportaj türlerinde de eser vermiştir.

Eserleri

Hikâye: Semaver, Samıç, Mahalle Kahvesi, Şahmerdan, Lüzumsuz Adam, Havada Bulut, Kumpanya, Son Kuşlar, Havuz Başı, Alemdağ'da Var Bir Yılan...

Roman: Kayıp Aranıyor, Birtakım İnsanlar (Medar-ı Maişet Motoru)

Şiir: Şimdi Sevişme Vakti.

Haldun Taner
(1915 - 1986)

- ✓ İlk hikâyelerini 1944'te yazmaya başlamış, 1960'tan sonra daha az hikâye yazmış ve tiyatroya yönelmiştir.
- ✓ Edebiyatımızda epik tiyatro tarzını ilk kez deneyen yazardır (Keşanlı Ali Destanı).
- ✓ Hikâyeleri Sait Faik tarzı gibi değildir, daha çok olaya dayalı eserlerdir.
- ✓ Hem hikâyelerinde hem de oyunlarında başı sonu belli, entrikalı, güldürücü olaylar vardır.
- ✓ Hikâye ve oyunlarında "sonradan görme tipleri, harp zenginlerini, fırsatçıları, günün adamı politikacıları, hiçbir erdeme sahip olmayan kişileri" alaycı bir dille anlatmıştır.

Eserleri:

Hikâye: Yaşasın Demokrasi, Tuş, Şişhane'ye Yağmur Yağıyordu, Ayışığında Çalışkur, On İkiye Bir Var, Konçınalar, Sancho'nun Sabah Yürüyüşü.

Tiyatro: Günün Adamı, Dışardakiler, Fazilet Eczanesi, Keşanlı Ali Destanı, Gözlerimi Kapatırım Vazifem Yaparım, Eşeğin Gölgesi, Vatan Kurtaran Şaban, Sersem Kocanın Kurnaz Karısı...

Memduh Şevket Esendal
(1884 - 1952)

- ✓ Edebiyatımızda, hikâye türünün ustalarından biridir.
- ✓ Hikâyeciliğimizde bir çığır açmış ve kendinden öncekilerin yazdığı Maupassant tarzı hikâye tarzı yerine Çehov tarzı hikâyeler yazarak bu yönde öncü olmuştur.

- ✓ Eserlerinde günlük hayatın sıradan kişilerini, esnaf, köylü her tabakadan insanı kendi gündelik hayatları içinde anlatmıştır.
- ✓ Yazarın hayata bakış umutlu ve iyimserdir. Eserlerinde herhangi bir düşüncenin savunuculuğunu yapmamış, kişileri ve olayları yargılamadan yer yer mizahi bir üslupla aktarmıştır.
- ✓ Daha 1916'da yazmaya başladığı hikâyelerinden itibaren konuşma dilini hikâyelerinde başarıyla kullanmıştır.

Eserleri

Hikâye: Temiz Sevgiler, Otlakçı.

Roman: Ayaşlı ve Kiracıları, Vassaf Bey, Miras.

Oktay Akbal
(1923 - ...)

- ✓ Hikâye, roman, deneme, fıkra ve günlük türlerinde yazmıştır.
- ✓ Hikâyelerini İstanbul'dan ve kendi hatıralarından seçmiştir.
- ✓ Hikâyelerinde Sait Faik etkisi görülür fakat ondan ayrılan yanları da vardır.
- ✓ Eserlerinde devrik cümlelere sıkça yer vermiştir.
- ✓ Hikâyelerinde çeşitli siyasi, edebî bilgilere de değinmiştir.

Eserleri

Hikâye: Önce Ekmekler Bozuldu, Aşksız İnsanlar, Bizans Definesi, Bulutun Rengi, Berber Aynası, Yalnızlık Bana Yasak, Dondurmalı Sinema, Tarzan Öldü, Lunapark, Hey Vapurlar Trenler, Bayraklı Kapı...

Roman: Garipler Sokağı, Suçumuz İnsan Olmak, İnsan Bir Ormandır, Düş Ekmegi, Yeşil Ev...

Anı: Hiroşimalar Olmasın, Şalır Dostlarım...

Fıkra-Deneme: Önce Şiir Vardı, Senin Adın Aşk, Yaşasın Edebiyat, Güzel Düşlerin Sonu...

Halikarnas Balıkcısı
(1890 - 1973)

- ✓ Asıl adı "Cevat Şakir Kabaağaçlı" dır.
- ✓ 1925'te, asker kaçaklarının yargılanmaksızın idam edilmelerini kınayan bir yazı yazmış ve İstiklal Mahkemeleri'nin kararıyla Bodrum'a sürülmüştür. Daha sonraları, Bodrum'a ve denize olan düşkünlüğü sonucunda "Halikarnas Balıkcısı" takma adını kullanmıştır.
- ✓ Pek çok eserinin konusunu Ege çevresinin mitoslarından, Türk denizcilik tarihinden, denizden ve denizcilikten seçmiştir.
- ✓ İyonya dediği Anadolu'daki medeniyetin Yunanlıkla (Helenlik) ilgisi olmadığını, buradaki medeniyetin Hitit, Frig, İyon, Urartu, Bizans, Türk kültürlerinin toplamından oluştuğunu savunur.
- ✓ Hikâye, roman, anı, deneme türlerinde yazmıştır.

Eserleri

Hikâye: Ege Kıyılarındaki, Merhaba Akdeniz, Ege'nin Dibi, Yaşasın Deniz, Gülen Ada, Ege'den.

Roman: Aganta Burina Burinata, Ötelerin Çocuğu, Uluç Ali Reis, Turgut Reis.

Anı: Mavi Sürgün.

Deneme: Anadolu Efsaneleri, Anadolu Tanrıları.

İnceleme: Tarih ve Helenizm, Anadolu'nun Sesi.

Mithat Cemal Kuntay
(1885 - 1956)

- ✓ Şiir, roman, tiyatro, biyografi türlerinde eser vermiş, Fransızcadan çeviriler yapmıştır.
- ✓ Şiirlerinde aruz vezni ustaca kullanmıştır.
- ✓ Şiirlerinde Mehmet Akif etkisi görülür, bu şiirlerinde vatan, millet temalarını işlemiş, aşk temasına hemen hemen hiç yer vermemiştir.
- ✓ Mehmet Akif, Namık Kemal ve Ali Suavi için monografiler de yazmıştır.

Eserleri

Şiir: Türk'ün Şehnamesi.

Roman: Üç İstanbul.

Tiyatro: Kemal (manzum piyes), 28 Kanunuevvel.

Safiye Erol (1902 - 1964)

- ✓ Tasavvuf çevresini anlatan eserler yazmıştır.
- ✓ İstanbul'un konak çevresini, tarikat, dergâh, sohbet hayatını Avrupa'yı tanıyan bir Türk aydını olarak yaşamış ve eserlerine yansıtmıştır.
- ✓ Romanlarının bir kısmı gazetelerde tefrika hâlinde kalmıştır.

Eserleri

Roman (Kitap hâlinde basılanlar): Kadıköy'ün Romanı, Ciğerdelen, Ülker Fırtınası.



Samiha Ayverdi (1905 - 1993)

- ✓ Eski İstanbul'un kültürünü, konak çevresini anlatan eserler yazmıştır. Bu yönüyle Abdülhak Şinasi'ye benzese de ondan farklı olarak bu çevreleri tarih ve tasavvufun kaynaklanan bir birikimle anlatmıştır.
- ✓ Birçok eserinde tasavvufa yepyeni yorumlar, benzetmeler getirmiştir.
- ✓ Her eserinde yabancı bir kahraman bulunur ve bu kahramanın, bir Türk aydınıyla yaptığı konuşmalar üzerinden "madde-ruh, Doğu-Batı, maddi-manevi aşk" tartışmaları yapılır. Bunun sonucunda "ruh, doğu, maneviyat" öne çıkarılır.
- ✓ Sanatçı, roman tekniğine çok önem vermemiş, olaylar arasına çeşitli şiirler, bilgiler yerleştirerek eserdeki akışı bölmüştür.

Eserleri

Roman: Aşk Bu İmiş, Batmayan Gün, Ateş Ağacı, İnsan ve Şeytan, Yaşayan Ölü, Son Menzil, Yolcu Nereye Gidiyorsun, Mesih Paşa İmamı.

Hikâye: Mabedde Bir Gece.



Abdülhak Şinasi Hisar (1887 - 1963)

- ✓ İstanbul'un yüksek tabakasına mensup aydınlardan biridir. Eserlerinde de kendi yakın çevresinden hareketle, bu kibar çevrenin yaşıntısını işlemiştir.
- ✓ A. Şinasi, eserlerinde "yalıları, mehtapları, saz âlemlerini, paşaları, beyleri, Boğaziçi'ni" 20. yüzyıl başlarındaki hâliyle anlatmıştır.
- ✓ Eserlerinde bol mecazlı, süslü, uzun cümleler kurmuş; romanda konuşma dilinin kullanılmasına ve kısa cümleler kurulmasına karşı çıkmıştır.
- ✓ Roman, hikâye, hatıra, monografi türlerinde yazmıştır.

Eserleri

Roman: Fahim Bey ve Biz, Çamlıca'daki Eniştemiz, Ali Nizami Bey'in Şeyhliği ve Alafrangalığı.

Anı: Boğaziçi Mehtapları, Boğaziçi Yalıları.



Örnek Soru

Bir olaya yaslanmayan, başı sonu belli olmayan hikâyelerinde onun bütün hümanist ve samimi kişiliği göze çarpar. Bu hikâyelerin bir diğeri özelliği ise İstanbul'u, Adalar'ı, bu çevrelerin sıradan insanlarını, denizi, balıkları, balıkçıları anlatmasıdır.

Bu parçada sözü edilen sanatçı aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Memduh Şevket Esenal
- B) Sait Faik Abasıyanık
- C) Ahmet Hamdi Tanpınar
- D) Halikarnas Balıkcısı
- E) Haldun Taner

Çözüm

Semaver, Samiç, Şahmerdan, Mahalle Kahvesi gibi pek çok hikâyede Cehov tarzını kullanan ve İstanbul'u, Adaları, sıradan insanları konu eden sanatçı Sait Faik Abasıyanık'tır.

Cevap B

C. Toplumcu Gerçekçi Roman- Hikâye

- ✓ 1940'larda Sait Faik, Memduh Şevket, Ahmet Hamdi, Peyami Safa gibi yazarların elinde önemli eserlerini veren roman ve hikâyemiz 1945'ten sonra sosyal gerçekçi akımın etkisiyle yepyeni bir ivme kazanmıştır.
- ✓ Bu tarzda, sanat toplumu değiştirmenin bir aracı hâline getirilmiştir.
- ✓ Olaylar ve durumlar Marksist bir açıdan yorumlanmıştır.
- ✓ Eserlerde "köy ve fabrika muhitleri, işçi ve ırgat hayatları, yoksul ve sefil semtler, buraların insanları" sıkça işlenen temalar olmuştur.
- ✓ Eserlerin gerçekliğe uygunluğu önemsenmiştir. Bu yüzden, eserlerdeki kişiler ait oldukları sosyal sınıfın ve çevrenin diliyle konuşturulur. Kahramanların şive özellikleri olduğu gibi aktarılır.
- ✓ Sosyal gerçekçi ve köycü anlayışla roman, hikâye yazan sanatçılar arasında "Selahattin Enis, Bekir Sıtkı Kunt, İlhan Tarus, Reşat Enis Aygen, Hasan İzzettin Dinamo, Kemal Tahir, Kemal Bilbaşar, Cahit Beğenç, Rifat Ilgaz, Orhan Kemal, Aziz Nesin, Samim Kocagöz, Orhan Hançerlioğlu, Faik Baysal, Vedat Türkalı, Necati Cumalı, Zeyyat Selimoğlu, Yaşar Kemal, Abbas Sayar, Talip Apaydın, Fakir Baykurt, Dursun Akçam, Tanık Dursun K., Bekir Yıldız, Ferit Edgü" gibi yazarlar sayılabilir.
- ✓ Biz burada, tarzın en tanınmış sanatçılarını ayrıntısıyla inceleyeceğiz.

Kemal Tahir (1910- 1973)

- ✓ Toplumsal gerçekçi tarzın en güçlü sanatçılarından.
- ✓ İlk önce şiir denemeleri, çeviriler yapmıştır.
- ✓ Bir dönem, çeşitli takma adlarla polisiye - dedektif romanları da yazmıştır.
- ✓ Asıl tanınmış romanlarını 1955'ten sonra yayımlamıştır.
- ✓ Hikâyelerinin pek çoğunda köylüleri veya büyük şehirlere göç etmiş köylülerin hayat mücadelesini işlemiştir. Yazar, bu hikâyelerinde de fikre ve meselelere önem vermiştir. Hikâye yapısında ise geleneksel hikâye tarzına sıkı sıkıya bağlı kalmıştır.



- ✓ Romanları ise yaklaşık aynı tarihlerde yazılmıştır fakat bunlar birbirlerine paralel iki farklı koldan gelişmiştir.
- ✓ Bunlardan "köy romanları" diyebileceğimiz eserlerin (Yediçinar Yaylası, Köyün Kamburu) konuları Çankırı- Çorum çevresinden alınmıştır.
- ✓ Kemal Tahir köy romanlarında diğer köy romancılarından farklı bir yol tutturarak köyün ve köylülerin kurtuluşunun köyden başlamayacağını, kurtuluşun büyük şehirden, aydın kadrodan geleceğini savunmuştur.
- ✓ Yazarın "şehir romanları" ise Meşrutiyet ve Mütareke dönemlerinden 1930'ların Serbest Fırka Dönemi olaylarına kadar olan yılları anlatır.
- ✓ Bu şehir romanları birbirinin devamı şeklindedir. Bu eserlerde tarih sırası gözetilir ve "nehir roman" tarzındadır. (Kemal Tahir'in bu tarz eserlerinde, bir önceki romanda geri planda olan kişiler bir sonraki romanın başkahramanı olabilmektedir.)
- ✓ Kemal Tahir köy romanlarında, o çevreye özgü kelimeleri İstanbul Türkçesiyle kaynaştırarak aktarmıştır.
- ✓ Yazarın "Devlet Ana" romanı bu iki sınıflandırmadan ayrı nitelikler gösterir.

Eserleri

Roman: Sağırdere, Körduman, Rahmet Yolları Kesti, Yediçinar Yaylası, Köyün Kamburu, Kelleci Mehmet, Bozkırdaki Çekirdek, Esir Şehrin İnsanları, Esir Şehrin Mahpusu, Yorgun Savaşçı, Kurt Kanunu, Yol Ayrımı, Hür Şehrin İnsanları, Büyük Mal, Namuscular, Devlet Ana...

Hikâye: Göl İnsanları.

Orhan Kemal (1914 - 1970)

- ✓ Edebiyata, heceyle yazdığı şiirlerle başlamış, bir dönem N. Hikmet tarzı şiirler yazmıştır. Aynı dönemde hikâyeler de yazmaya başlamış, 1940'tan itibaren hikâye ve romanlarıyla tanınmıştır.
- ✓ Hikâye ve romanlarında "emek-sermaye çatışması"nın somut sonuçları üzerinde durmuş ve Çukurova'nın ırgatlarını, büyük kentlerin kenar mahalle insanlarını, fabrika işçilerini, mahpusları anlatmıştır.
- ✓ Hem romanlarında hem de hikâyelerinde kahramanlarını ait oldukları çevrenin diliyle konuşturmuş, onların şive özelliklerini ustaca yansıtmıştır.



- ✓ Eserlerinin yapısı genel olarak olaya dayalıdır. Çevre tasvirlerine ve ruh tahlillerine hemen hiç yer vermemiş, bunları lüzumsuz görmüştür.

Eserleri:

Hikâye: Ekmek Kavgası, Sarhoşlar, Çamaşırcının Kızı, 72. Koşuş, Grev, Arka Sokak, Kardeş Payı, Babil Kulesi, Önce Ekmek...

Roman: Baba Evi, Avare Yıllar, Murtaza, Cemile, Bereketli Topraklar Üzerinde, Devlet Kuşu, Vukuat Var, Hanımın Çiftliği, Gurbet Kuşları, Arkadaş Isıkları, Üç Kağıtçı, Kötü Yol, Tersine Dünya...

Yaşar Kemal (1923 - ...)

- ✓ Edebiyata röportaj türüyle başlamış, sonraları sadece romanla uğraşmıştır.
- ✓ Eserlerindeki olaylar Toros köylüleri ve Çukurovalı yoksul insanların tabiatla, zorbalıkla ve haksızlıkla yaptıkları mücadeleler üzerine kuruludur. Bunların dışında yazarın, büyük şehirlerin yoksul çevrelerini anlattığı eserleri de vardır.
- ✓ Yazar, eserlerinde Toroslarda anlatılan efsanelere, eşkiya rivayetlerine, yörük törelerine, türkülere, tekerleme ve atasözlerine dayanan, kendine özgü şiirsel bir üslup oluşturmıştır.
- ✓ Çevre tasvirleri, tahliller ve diyaloglar onun eserlerinde -kimi zaman abartılı şekilde - yer alır.

Eserleri:

Roman: Teneke, İnce Memed, Orta Direk, Yer Demir Gök Bakır, Ölmez Otu, Ağrı Dağı Efsanesi, Demirciler Çarşısı Cinayeti, Binboğalar Efsanesi, Yılanı Öldürseler, Kuşlar da Gitti, Deniz Küstü, Höyükteki Nar Ağacı, Kale Kapısı...

Hikâye: Sarı Sıcak (Sonradan, Bütün Hikâyeleri adıyla basılmıştır.)

Röportaj: Peribacaları, Bu Diyar Baştan Başa...



Aziz Nesin (1915 - 1995)

- ✓ Fıkra, roman, hikâye, oyun türlerinde yazdığı pek çok eseri vardır. Olayları ve durumları mizahi bir dille anlatmıştır.
- ✓ Edebiyatımızın en çok eser veren sanatçılarından. (Biz burada belli başlı olanları sıralayacağız.)

Eserleri

Roman: Kadın Olan Erkek, Gol Kralı Sait Hop Sait, Erkek Sabahat, Zübük, Tatlı Betüş...

Hikâye: İt Kuyruğu, Damda Deli Var, Fil Hamdi...

Tiyatro: Toros Canavarı, Yaşar Ne Yaşar Ne Yaşamaz...



Samim Kocagöz (1916 - 1993)

- ✓ Eserinde köy, kasaba, kent insanlarına ve bunların sorunlarına değinmiştir. Yazar, sorunlara çözüm üretirken Marksizm'den çok Kemalist bir devrime daha yakın durmuştur.

Eserleri

Hikâye: Telli Kavak, Sığınak, Sam Amca, Cihan Şoförü, Ahmet'in Kuzuları, Yağmurdaki Kız, Alandaki Delikanlı, Zor Kanat, Baskın...

Roman: İkinci Dünya, Bir Şehrin İki Kapısı, Yılan Hikâyesi, Onbinlerin Dönüşü, Kalpaklılar, Doludizgin, İki Karış Toprak, Bir Çift Öküz, İzmir'in İçinde, Tartışma, Mor Ötesi, Eski Toprak.

Not:

1945-70 arası dönemde, özellikle, Köy Enstitüsü çıkışlı yazarların oluşturduğu bir "köy romancılığı" tarzından da söz edilebilir. Bu yazarlar, sosyalizm felsefesini de temel alarak, köy ve küçük kasaba çevrelerini ve buralardaki sorunları anlatan eserler yazmışlardır. Bunlar arasında en tanınmışları Fakir Baykurt, Talip Apaydın, Dursun Akçam, Abbas Sayar vb. sayılabilir.



Kemal Bilbaşar (1910 - 1983)

- ✓ Hikâyelerinde tek parti dönemi insanlarını ve bunların sorunlarını, romanlarında Doğu Anadolu köylerini ve buraların sorunları üzerinde durmuştur.
- ✓ Eserlerinde, kahramanlarının şive özelliklerine uyumu fakat şive özelliklerini yansıtmaması bakımından tüm eserleri aynı başarıda değildir.

Eserleri

Hikâye: Anadolu'da Hikâyeler, Pazarlık, Pembe Kurt, Üç Bulutlu Hikâyeler...

Roman: Denizin Çağırışı, Ay Tutulduğu Gece, Cemo, Memo, İrgatların Öfkesi, Başka Olur Ağaların Düğünü, Bedoş, Zühre Hanım...



Fakir Baykurt (1929 - 1999)

- ✓ Toplumcu gerçekçi tarzın içinde, köy romanı geleneğinin en tanınmış yazarlarından.
- ✓ Kahramanlarını yaşadığı yöreye, yaşına, eğitimine göre konuşturmuş, şive taklitlerine oldukça fazla yer vermiştir.
- ✓ Biraz da ideoloji gereği, kişilerini "ak-kara" şeklinde kesin bir çizgiyle kurgulamıştır.

Eserleri

Roman: Yılanların Öcü, İrazca'nın Dirligi, Onuncu Köy, Amerikan Sargısı, Kaplumbağalar, Tırpan, Köygöçüren, Keklik, Kara Ahmet Destanı, Koca Ren, Yarım Ekmek.

Hikâye: Çilli, Efendilik Savaşı, Karın Ağrısı, Cüce Muhammet, Anadolu Garuşi, On Binlerce Kağı, Can Parası, İçerdeki Oğul, Duisburg Treni, Dikenli Tel...



Dursun Akçam (1930 - 2003)

- ✓ Çeşitli gazetelerde köşe yazarlığı yapmıştır. Köy Enstitüsü çıkışlı yazarlardan biridir.
- ✓ Konusunu Kars-Ardahan çevresi köylerinden seçtiği romanlar, hikâyeler yazmıştır.
- ✓ Bu eserlerinde kırsal gerçekliklerle ilgili gözlemlerini biraz da mizahi bir üslupla aktarmıştır.

Eserleri

Hikâye: Ölü Ekmeği, Maral, Kafkas Kızı, Taş Çorbası, İmece...

Roman: Karlı Derenin Kurtları, Dağların Sultanı.



Abbas Sayar (1923 - 1999)

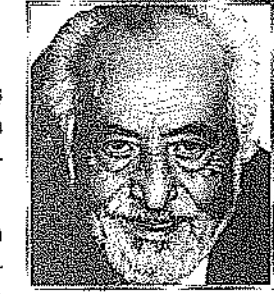
- ✓ Edebiyata şiirle başlamış fakat asıl ününü roman ve hikâyeleriyle yakalamıştır.
- ✓ Roman ve hikâyelerinin konularını daha çok Yozgat ve çevresi köylerden almıştır.
- ✓ Diğer toplumcu gerçekçi yazarlar gibi o da kahramanlarını ait oldukları çevrenin diliyle konuşturmuştur.

Eserleri

Şiir: Boşluğa Takılan Ses (Daha önce yayımladığı 6 şiir kitabı bu adla bir araya getirilmiştir.)

Hikâye: Yorganımı Sıkı Sar.

Roman: Yılkı Atı, Çelo, Can Şenliği...



Talip Apaydın (1926 - 2014)

- ✓ Edebiyata şiirle başlamış sonraları hikâye ve romana yönelmiştir. Hatıra, tiyatro türlerinde de eserler vermiştir.
- ✓ Konularını Orta Anadolu köylerinden seçtiği eserlerinde köylülerin yaşadığı zorlukları ve kendi aralarındaki çekişmeleri anlatmıştır.



Eserleri

Şiir: Susuzluk.

Hikâye: Ateş Düşünce, Öte Yandaki Cennet, Koca Taş, O Güzel İnsanlar (Çocuklar için yazdığı eseri).

Roman: Sarı Traktör, Yarbükü, Emmioğlu, Ortakçılar, Define, Yoz Davar, Tütün Yorgunu, Vatan De-diler...

Sadri Ertem
(1903 - 1943)

- ✓ Eserlerinde daha çok kuramsal bilgilere yer vermiş; gözlem, kurgu gibi unsurları geri plana itmiştir.
- ✓ Bir tez çevresinde oluşturduğu eserleriyle toplumcu gerçekçi romanın öncülerinden olmuştur.

Eserleri

Hikâye: Silindir Şapka Giyen Köylü, Bacayı İndir Bacayı Kaldır, Korku, Bay Virgöl, Bir Şehrin Ruhü.

Roman: Çıkrıklar Durunca, Bir Varmış Bir Yokmuş, Düşkünler, Yol Arkadaşları.

Hatıra- Gezi: Sovyet Rusya Hatıralarım.

Sabahattin Ali
(1905 - 1948)

- ✓ Edebiyata, heceyle yazdığı şiirlerle başlamıştır. Bu şiirler Çağlayan, İrmak, Servet-i Fünun, Meşale gibi çeşitli dergilerde yayımlanmıştır.
- ✓ Hikâyelerinde, geleneksel hikâye anlayışının özellikleri görülür. Daha çok olay anlatımına bağlı bu hikâyelerde şairane abartılardan, soyut ifadelerden kaçınmıştır.
- ✓ Hem romanlarında hem de hikâyelerinde romantik özellikler bulunsada bu eserler daha çok, orta ve alt sınıf insanların çeşitli sorunlarına değinen gerçekçi eserlerdir.

Eserleri

Şiir: Dağlar ve Rüzgâr, Öteki Şiirler.

Hikâye: Değirmen, Kağrı, Ses, Sırça Köşk...

Roman: Kuyucaklı Yusuf, Kürk Mantolu Madonna, İçimizdeki Şeytan.

Necati Cumalı
(1921 - 2001)

- ✓ Edebiyatta şiirle başlamış, bu şiirlerinde bireyin güncel kaygılarını ve sorunlarını işlemiştir.
- ✓ 1955'ten itibaren yazmaya başladığı hikâye ve romanlarında daha çok, Ege yöresi köylülerini ve onların sorunlarını işlemiştir.



Eserleri

Şiir: Kızılçullu Yolu, Harbe Gidenlerin Şarkısı, Mayıs Ayı Notları, Tufandan Önce, Kısmeti Kapalı Gençlik...

Roman: Tütün Zamanı, Yağmurlar ve Topraklar...

Hikâye: Yalnız Kadın, Değişik Gözle, Susuz Yaz, Yakubun Koyunları, Yalnız Uyuyamam...

ÖABT Çıkmış Soru

Fabrika fen müdürü, gülmek için kendini zor tutuyordu. "İşte böyle Murtaza Efendi!" dedi. "Senin vazifen, fabrika işlerini kontrolden ibaret. Atölyeleri gezer dolaşırsın. Gördün ki iplik, masura, üstüüpü, şu bu atılmış; toplatırsın işçilere. Bir de şuna dikkat etmen lazım: İplikhanedeki işçilerden birçoğu kantar kâtibine teslim ettikleri masuraları çalar, kâtibe yeniden yuttururlar. Buna da göz kulak ol."

Aşağıdakilerden hangisinin romancılık anlayışı, bu parçadaki anlatım özelliklerine daha uzaktır?

- A) Sadri Ertem
- B) Yusuf Atılgan
- C) Yasar Kemal
- D) Fakir Baykurt
- E) Orhan Kemal

Çözüm

Soruda verilen parça, Orhan Kemal'in Murtaza adlı eserindedir. Orhan Kemal, eserlerini "sosyal gerçekçilik" anlayışına uygun olarak ideolojik bağlamda kurmuştur. Seçeneklerde aynı anlayışla yapıtlar ortaya koyan -özellikle köy gerçekliği, köy romancılığı diyebileceğimiz- sanatçılar; Sadri Ertem, Yaşar Kemal ve Fakir Baykurt'tur. Yusuf Atılgan ise eserlerinde "modernizmi esas almış" ve bireyin iç dünyasında ve yalnızlaşmasına vurgu yapmıştır.

Cevap B

Örnek Soru

Aşağıdakilerin hangisinde toplumcu gerçekçi roman yazarları bir arada verilmiştir?

- A) Safiye Erol- Fakir Baykurt- Abbas Sayar- Rifat Ilgaz
- B) Faik Baysal- Kemal Tahir- Bilge Karasu- Samim Kocagöz
- C) Aziz Nesin- Vedat Türkali- Orhan Pamuk- Orhan Kemal
- D) Oğuz Atay- Dursun Akşam- Kemal Bilbaşar- Talip Apaydın
- E) Fakir Baykurt- Talip Apaydın- Sadri Ertem- Yaşar Kemal

Çözüm

Toplumcu gerçekçi roman yazarları arasında Yaşar Kemal, Orhan Kemal, Kemal Tahir, Aziz Nesin, Rifat Ilgaz, Kemal Bilbaşar, Abbas Sayar, Samim Kocagöz, Orhan Hançerlioğlu, Dursun Akşam, Sadri Ertem, Faik Baysal, Talip Apaydın sayılabilir.

Cevap E

D. Postmodern (Soyut/ Modernizmi Esas Alan) Roman - Hikâye

- ✓ Fransa'da 1940'lardan itibaren eser vermeye başlamış, 1950'lerde kendini kabul ettirmiş yazarların oluşturduğu roman tarzına verilen ortak addır.
- ✓ Bir topluluk değil ortak bir roman anlayışdır çünkü bu tarzı oluşturan romancılar "gerçeküstücülük, varoluşçuluk, postmodernizm" gibi pek çok akım veya felsefeden beslenmiştir. Avrupa'daki bu "yeni roman" tarzı 1955'ten itibaren Türk edebiyatında da etkili olmaya başlamıştır.
- ✓ "Kurallılaşmamak, telkinci olmamak" bu tarzın ana ilkesini oluştursa da postmodern tarzla yazılmış eserlerin biçim ve içerik özelliklerini şöyle genelleleyebiliriz:
- ✓ Fransadaki öncülere göre bu yeni romanın hiçbir kuralı yoktur. (Balzac romanı diye nitelendirilen geleneksel roman anlayışına karşı çıkmıştır.)
- ✓ Romancı bir macera anlatıcısı değildir, bu yüzden olay, enrika gibi öğeler romandan çıkarılmıştır.
- ✓ Eserlerde belirsiz bir zaman (kozmetik zaman) ve belirsiz bir çevre vardır. Anlatımda sık sık zaman atlama-ları görülür. Onlarca yıl öncesi ve şimdiki zaman, aynı anlatının içinde dağınık şekilde yer alabilir.

- ✓ Kişi kadrosu kalabalık değildir, eserlerde bir ya da birkaç kişi bulunur.
- ✓ Kurgulanan kişiler topluma küsmüş ve yalnızdır. Dış, iç gerçeklik ve toplum bu "bunalmış, bezgin, tedirgin" kahraman üzerinden anlatılır.
- ✓ Olay belli bir kronolojiyle değil, bilinç akışı tekniğiyle anlatılır.
- ✓ "Korku, bunalım, cinsiyet, yalnızlık, bağırsızlık, değer yargılarından kopuş, töre ve kurallarla çekişme, yabancılaşma" en çok işlenen temalardır.
- ✓ Üslup olarak ise mecazlı, simgesel bir anlatım tercih edilir. II. Yeni şairlerinin şiirde yaptığına benzer şekilde sözdizimsel sapmalar ve yeni kelimeler bu tarz romanlarda sıkça görülür.
- ✓ "Yusuf Atılgan, Vüsat Bener, Bilge Karasu, Nezihe Meriç, Leyla Erbil, Sevim Burak, Orhan Duru, Demirtaş Ceyhun, Mübceccel İzmirli, Erdal Öz, Demir Özlü, Ferid Edgü, Oğuz Atay, Tomris Uyar, Nazlı Eray, Erendiz Atasü, Nedim Gürsel, Orhan Pamuk, Latife Tekin, Hasan Ali Toptaş" gibi yazarlar, bu tarzla romanlar yazmış sanatçılardır.

Yusuf Atılgan
(1921 - 1989)

- ✓ Postmodern roman, hikâye tarzının en büyük ustalarındandır.
- ✓ Köycü-sosyal gerçekçi roman tarzının çok etkili olduğu 1950'lerde varoluşçuluğa dayanan ve bireyciliği esas alan romanıyla (Aylak Adam) edebiyatımızın köşe taşlarından biri olmuştur.
- ✓ Edebiyatımızın "tip" yaratma konusunda en başarılı yazarlarındandır. Sadece iki romanı vardır fakat bu iki romanın kahramanı da ölümsüz birer tip hâline gelmiştir (Bay C., Zebrecet).
- ✓ Yazarın bir diğer önemli yanı ise üslubuna çok dikkat etmiş olmasıdır. Roman diline ve anlatımına çok özen göstermiştir. Uzun sanat hayatı boyunca yalnız iki roman, birkaç hikâye yazmıştır.

Eserleri

Roman: Aylak Adam, Anayurt Oteli, İşkence (ya da Canistan, tamamlamadan ölmüştür).

Hikâye: Bodur Minareden Öte.

Oğuz Atay (1934 - 1977)



- ✓ Postmodern roman tarzının, döneminin de ötesinde, güçlü yazarlarındandır. Onun eserlerinin anlaşılması ölümünden çok sonraları ancak mümkün olmuştur.
- ✓ Onun romanları hiciv ve alaylarla doludur. Yerleşik olamamış yapay tüm düzenlere, geleneklere, toplumca tabulaştırılan her şeye ironik bir bakışla yaklaşmıştır.

Eserleri

Roman: Tutunamayanlar, Tehlikeli Oyunlar, Bir Billi-damının Romanı, Eylembilim.

Hikâye: Korkuyu Beklerken.

Tiyatro: Oyunlarda Yaşayanlar.

Günlük: Günlük.

Bilge Karasu (1930 - 1995)



- ✓ İlk hikâyesi 1952'de yayımlanmıştır. Postmodern tarzın en güçlü yazarlarından biri hâline gelmiştir.
- ✓ İnsana özgü "sevgi, dostluk, yalnızlık vb." duyguları imgesel bir dille anlatmıştır.
- ✓ Dilinin şiirselliğine dikkat etmiş ve II. Yeni şiirlerinin şiirde yaptığına benzer şekilde özgün, bazen kendi uydurduğu kelimeleri de kullanmıştır.
- ✓ Roman ve hikâyenin yapı unsurlarını zorlamış bir "anlatı-roman" tarzı geliştirmiştir.

Eserleri

Roman: Gece, Kılavuz.

Hikâye: Troya'da Ölüm Vardı, Uzun Sürmüş Bir Günü'nün Akşamı, Göçmüş Kediler Bahçesi, Kısmet Büfesi, Lağım-laranası ya da Beyoğlu.

Deneme: Ne Kitapsız Ne Kedisiz, Narla İncire Güzel, Altı Ay Bir Güz.

Leyla Erbil (1931 - 2013)



- ✓ Edebiyata şiirle başlamış, 1960'tan itibaren hikâye, roman yazmıştır.
- ✓ Herhangi bir ideolojiye sapmadan yazmış, antiroman geleneğinde yazdığı soyut, gerçeküstü roman tarzını günümüze dek sürdürmüştür.

Eserleri

Hikâye: Hallaç, Gecede, Tuhaf Bir Kadın, Eski Sevgili.

Roman: Karanlığın Günü, Mektup Aşkları.

Ferit Edgü (1936 - ...)



- ✓ Modernizmi esas alan roman, hikâye yazarları-mızdandır.
- ✓ Edebiyata şiirle başlamış, asıl şöhretini hikâye ve romanlarıyla yakalamıştır.
- ✓ Romanlarının en önemli yanı yerli konuları, Türkçeyi ustaca kullanarak aktarmasıdır.

Eserleri

Şiir: Ah Min-el Aşk, Binbir Hece.

Hikâye: Kaçkınlık, Bozgun, Av, Bir Gemide, Çiğlik, Minimal Hikâyeler, Doğu Öyküleri, İşte Deniz, Maria...

Roman: Kimse, O.

Deneme: Ders Notları, Yazmak Eylemi, Şimdi Saat Kaç.

Tomris Uyar (1941 - 2003)



- ✓ Çeviriler yapmış, denemeler, incelemeler yazmış fakat daha çok, modernizmi esas alan tarzda yazdığı hikâyeleriyle tanınmıştır.
- ✓ Aslında hep aynı tarza bağlı kalmamış sürekli yeni tarzlar ve üsluplar denemiştir.
- ✓ İstanbul Türkçesinin unutulmaya yüz tutmuş kelimelerini de eserlerinde sıkça kullanmıştır.

Eserleri

Hikâye: İpek ve Bakır, Ödeşmeler, Dizboyu Papatyalar, Yürekte Bukağı, Yaz Düşleri/ Kış Düşleri, Gecegezen Kızlar, Yaza Yolculuk, Otuzların Kadını, Aramızdaki Şey...

Deneme- Günlük: Sesler, Yüzler ve Sokaklar, Günlerin Tortusu, Yazılı Günler, Gündökümü, Bir Uyumsuzun Notları, Tanışma Anları...

Nazlı Eray (1945 - ...)



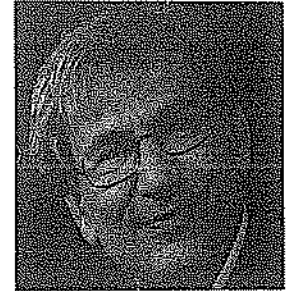
- ✓ Postmodern yazarlar içinde, "bilim-kurgu" türünde yazdığı eserleriyle dikkat çeker.
- ✓ Sınıfcı, doktrinel toplumcu yazarlar gibi değildir fakat eserlerinde "işsizlik, göç, anarşi vb." sorunları da işlemiştir. Bunları işlerken yer yer mizaha, masalımsı, fantastik öğelere yer vermiştir. Mizah, dozu fazla olmamakla birlikte, birçok hikâyesine yansımıştır.
- ✓ Bazı eserlerinde feminist bir yaklaşım görülür.

Eserleri

Hikâye: Ah Bayım Ah, Geceyi Tanıdım, Kız Öpme Kuyruğu, Aşk Artık Burda Oturmuyor, Yoldan Geçen Öyküler, Kuş Kafesindeki Tenor.

Roman: Pasifik Günleri, Orphee, Deniz Kenarında Pazartesi, Ay Falcısı, Arzu Sapağında İnecek Var, Yıldızlar Mektup Yazar, Aşık Papağan Bari.

Orhan Pamuk (1952 - ...)



- ✓ Nobel Edebiyat Ödülü'nü alan ilk ve tek Türk yazardır. (2006)
- ✓ Romanlarında hem geleneksel anlatım yöntemlerini hem de modern anlatım yöntemlerini kullanmıştır.
- ✓ Eserlerinde tarihi olaylara da, çağımız insanın hayatına da yer vermiştir.

Eserleri

Roman: Karanlık ve Işık, Cevdet Bey ve Oğulları, Sesiz Ev, Beyaz Kale, Kara Kitap, Yeni Hayat, Benim Adım Kırmızı, Kar, Masumiyet Müzesi.

Buket Uzuner (1955 - ...)



- ✓ 1970'lerin sonlarına doğru çeşitli dergilerde hikâyeleri yayımlanmaya başlayan postmodern roman, hikâye yazarıdır.
- ✓ Dünyanın çeşitli yerlerini gezmiş, buralardan edindiği izlenimleri eserlerinde kullanmıştır. Bu yüzden bazı hikâyeleri gezi yazısını andırır.
- ✓ Eserlerinde günlük gerçeklikten masalımsı olaylara pek çok temaya yer vermiştir.

Eserleri

Roman: İki Yeşil Su Samuru, Balık İzlerinin Sesi, Kumral Ada Mavi Tuna...

Hikâye: Benim Adım Mayıs, Ayın En Çıplak Günü, Güneş Yiyen Çingene, Karayel Hüzünü, Şairler Şehri, İstanbullular, Bir Yılbaşı Hikâyesi...

Gezi Yazısı: Bir Siyah Saçlı Kadının Gezi Notları, Şehir Romantizminin Günlüğü...

Deneme: Selin ve Cem'le Yolculuklar, Benim Adım İstanbul.

Latife Tekin
(1957 - ...)

- ✓ İlk eserlerinin konusunu kendi hayatından seçmiş, daha sonraki eserlerinde ise Anadolu kadınına, folklorla yönelmiştir.
- ✓ Yer yer mizahi, fantastik bir üslubu vardır.



Eserler

Roman: Sevgili Arsız Ölüm, Berci Kristin Çöp Masalları, Gece Dersleri, Buzdan Kılıçlar, Aşk İşaretleri, Ormanda Ölüm Yokmuş, Unutma Bahçesi, Muinar.

Anı: Gümüşlük Akademisi.

Nazan Bekiroğlu
(1957 - ...)

- ✓ Son dönem postmodern roman, hikâye yazarları mızdandır.
- ✓ İnsan psikolojisi, neredeyse tüm eserlerinin ağırlık noktasını oluşturur.
- ✓ Akıl ile duygu, güzel ile çirkin, doğru ile yanlış arasında kalmış, kaçış içindeki bireyleri eserlerinde ele almıştır. Bunları anlatırken kahramanların günlük hayattan kaçışını değil ruhsal durumlarını, iç çatışmalarını anlatmıştır.
- ✓ Şiirsel ve estetik bir dil kaygısıyla yazmış, devrik cümleleri sıkça kullanmıştır.



Eserleri

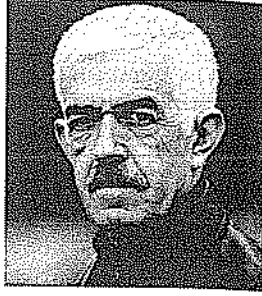
Roman: İsimle Ateş Arasında, Lâ:Sonsuzluk Hecesi, Nar Ağacı.

Hikâye: Nun Masalları, Cam Irmağı Taş Gemi.

Deneme: Mor Mürekkep, Mavi Lale Yitik Lale, Mimoza Sürgünü.

Hasan Ali Toptaş
(1958 - ...)

- ✓ Son dönemin en önemli romancılarından biridir. Şiir, hikâye, deneme, çocuk kitabı da yazmıştır.
- ✓ Eserlerinde, taşra ve şehir hayatını iç içe geçmiş şekilde anlatmıştır.
- ✓ Eserlerinde, varoluşçu akımı başarıyla uygulamıştır.



Eserleri

Roman: Sonsuzluğa Nokta, Gölgesizler, Kayıp Hayaller Kitabı, Bin Hüzünlü Haz, Uykuların Doğusu, Heba.

Hikâye: Bir Gülüşün Kimliği, Yoklar Fısıltısı, Ölü Zaman Gezginleri.

Şiir: Yalnızlıklar.

Deneme: Harfler ve Notalar.

Füruzan
(1932 - ...)

- ✓ Postmodern roman, hikâye yazarlarındandır. Fakat eserlerinde sadece gerçeküstücü konuları işlememiştir. Bu temaların yanında "ezilmiş, hakkı yenmiş insanlar, zorluklar içindeki kadınlar" gibi sosyal konuları da işlemiştir.
- ✓ Eserlerinde kahramanların psikolojilerini derinlemesine aktarmıştır.



Eserleri

Hikâye: Parasız Yatılı, Kuşatma, Benim Sinemalarım, Gül Mevsimidir, Gecenin Öteki Yüzü, Seveda Dolu Bir Yaz...

Roman: Kırk Yelilliler, Berlin'in Nar Çiçeği

Gezi- Röportaj: Yeni Konuklar, Balkan Yolcusu

Tiyatro: Redife'ye Güzelleme, Kış Gelmeden

Şiir: Lodoslar Kenti

Selim İleri
(1949 - ...)

- ✓ Bireyin zengin iç dünyasına yoğunlaşmış, pek çok eserinde dış gözlemden çok iç gözleme yönelmiştir.
- ✓ "Hüzün, keder, özlem, nostalji, çocukluk özlemi vb." temaları sıkça işlemiştir.
- ✓ Roman ve hikâyelerinde şiirsel bir dil kullanmaya çalışmış, imgeli bir anlatımı tercih etmiştir.



Eserleri

Hikâye: Cumartesi Yalnızlığı, Bir Denizin Eteklerinde, Pastırma Yazı, Dostlukların Son Günü...

Roman: Bu Yaz Ayrılığın İlk Yazı Olacak, Cehennem Kraliçesi, Her Gece Bodrum, Saz Caz Düğün Varyete, Mavi Kanatlarınla Yalnız Benim Ol-saydın, Kafes...

Örnek Soru

Aşağıdakilerden hangisi postmodern roman yazarlarından biri değildir?

- A) Yusuf Atılgan
- B) Haldun Taner
- C) Oğuz Atay
- D) Tezer Özlü
- E) Bilge Karasu

Çözüm

Yusuf Atılgan, Oğuz Atay, Tezer Özlü, Bilge Karasu postmodern roman yazarlarındandır. Haldun Taner ise postmodern romanlar değil, toplumcu gerçekçi tiyatrolar ve olaya dayalı hikâyeler yazmıştır.

Cevap B

Örnek Soru

- I. Tehlikeli Oyunlar
- II. Anayurt Oteli
- III. Fatih-Harbiye
- IV. Gece
- V. Benim Adım Kırmızı

Yukarıdaki eserlerden hangisi postmodern tarz roman yazan sanatçılardan birine ait değildir?

- A) I B) II C) III D) IV E) V

Çözüm

Tehlikeli Oyunlar Oğuz Atay'a, Anayurt Oteli Yusuf Atılgan'a, Gece Bilge Karasu'ya, Benim Adım Kırmızı Orhan Pamuk'a aittir. Bu yazarlar postmodern roman yazarlarıdır. Fatih-Harbiye ise Peyami Safa'ya aittir.

Cevap C

Örnek Soru

Eserlerinde, İstanbul'un eski yaşayışlarına özlem, hüznün, keder, aydın bunalımları gibi temaları işlemiştir. Cumartesi Yalnızlığı, Pastırma Yazı, Her Gece Bodrum, Solmaz Hanım onun en önemli eserleri arasındadır.

Bu parçada sözü edilen sanatçı aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Selim İleri
- B) Adalet Ağaoğlu
- C) Safiye Erol
- D) Orhan Pamuk
- E) Bilge Karasu

Çözüm

Eserlerinde, İstanbul'un eski yaşayışlarına özlem, hüznün, keder, aydın bunalımları gibi temaları işleyen; Cumartesi Yalnızlığı, Pastırma Yazı, Her Gece Bodrum, Solmaz Hanım gibi eserleri yazan sanatçı Selim İleri'dir.

Cevap A

E. Yeni Gelenekçi Roman - Hikâye

Tarık Buğra
(1918 - 1994)

- ✓ Hikâyeleri durum/kesit hikâyesi tarzındadır. Bu hikâyelerinde dış gözlemden çok kahramanlarının psikolojik tahlillerini yapar. Bu yönü nedeniyle onu "bireyin iç dünyasına yönelen yazarlar" arasında değerlendiren eleştirmenler de olmuştur.
- ✓ Romanlarında ise daha çok belli dönemlere ve sosyal sorunların tarihi altyapılarına yönelmiştir. Sosyal sorunlara yaklaşımı toplumsal gerçekçi yazarlardan farklıdır.

Eserler

Hikâye: Oğlumuz, Yarın Diye Bir Şey Yoktur, İki Uyku Arasında, Hikâyeler.

Roman: Siyah Kehribar, Küçük Ağa, Küçük Ağa Ankara'da, İbiş'in Rüyası, Firavun İmanı, Dönemeçte, Gençliğim Eyvah, Yağmur Beklerken, Yalnızlar, Osmaniye, Dünyanın En Pis Sokağı.

Tiyatro: Ayakta Durmak İstiyorum, Üç Oyun.

Mustafa Necati
Sepetçioğlu
(1932 - 2006)

- ✓ Hikâyelerinde köy hayatından, büyük şehirlere göçen köylülerin geldikleri yerlere dair özlemlerinden söz etmiştir. Bu tarz hikâyeleri, köy romanı geleneği yazarları gibi ideolojik bağlantılı realist eserler değildir. Anlattığı köy hayatına romantik bir yaklaşım geliştirmiştir.
- ✓ Romanlarında ise tamamen farklı temalara yönelmiştir. Sultan Alparslan Dönemi'nden itibaren gerçekleşen önemli tarihi olayları anlatan romanlar yazmıştır.

Eserleri

Hikâye: Abdurrezzak Efendi, Menevşeler Ölmemeli.

Roman: Kilit, Anahtar, Kapı, Konak, Çatı, Üçler-Yediler-Kırklar, Bu Atlı Geçide Gider, Geçitteki Üke, Darağacı, Ve Çanakkale (3 cilt), Cevahir ile Sadık Çavuşun Buğday Kamyonu...

Mehmet Niyazi
(1942 - ...)

- ✓ Milliyetçilik ve Türk-İslam tarihinde derinleşen düşünce eserleriyle tanınmıştır.
- ✓ Özellikle, yakın tarihimizle ilgili eserler yazmıştır.

Eserleri

Roman: Ölüm Daha Güzeldi, Var Olmak Kavgası, Yazılmamış Destanlar, Çağımızın Âşıkları, İki Dünya Arasında...

Sevinç Çokum
(1943 - ...)

- ✓ Hikâyelerinde daha başarılı olan yazar bunlarda, çevre tasvirlerine ve dış gözlemlere önem vermiştir.
- ✓ Romanlarında yakın dönemin siyasi olaylarını ve yakın tarihimizi (Millî Mücadele vb.) işlemiştir.

Eserleri

Hikâye: Eğik Ağaçlar, Bölüşmek, Makina, Derin Yara, Onlardan Kalan, Rozalya Ana, Beyaz Bir Kıyı...

Roman: Zor, Bizim Diyar, Hilal Görününce, Ağustos Başağı, Çırpıntılar, Deli Zamanlar...

Mustafa Kutlu
(1947 - ...)

- ✓ Hikâye, deneme yazarımızdır. Çocuk kitabı da yazmıştır.
- ✓ Kimi hikâyelerinde Anadolu insanından, onun çeşitli sorunlarından söz eder fakat bunları sosyal gerçekçilerden farklı bir tarzla ele almıştır.
- ✓ Kimi hikâyelerinde ise değişen zamanın kültürde, siyasette, inançta meydana getirdiği yıkımı işlemiştir.
- ✓ Durum-kesit hikâyesi tarzında hikâyeler yazmış, geleneksel anlatıların, kıssaların ifade yöntemlerini de bazı eserlerinde kullanarak kendine özgü bir üslup geliştirmiştir.
- ✓ Hikâyelerinde kişilerin ruh değişimlerini, psikolojik yanlarını işlemiştir.

Eserleri

Hikâye: Ortadaki Adam, Gönül İşi, Yoksulluk İçimizde, Ya Tahammül Ya Sefer, Bu Böyledir, Sır, Mavi, Kuş...

Deneme-İnceleme: Sait Faik'in Hikâye Dünyası, Sabahattin Ali, Yoksulluk Kitabı...

Çocuk Kitabı: Yıldız Tozu.

Rasim Özdenören
(1940 - ...)

- ✓ Hikâyelerinde toplumdaki değişme ve çözümlerin nedenlerini, sonuçlarını, kültürel yabancılaşmayı, ailenin çözülmesini işlemiştir.
- ✓ Gerçekliği anlatırken "idealize edilmiş tipler" yaratarak gerçeği çarpıtmamış, daha çok "olumsuz insanı" anlatmıştır.
- ✓ Olaylardan çok kişilerin iç dünyalarına yönelmiş, iç monologlara sık sık başvurmuştur.

Eserleri

Hikâye: Hastalar ve Işıklar, Çözüm, Çok Sesli Bir Ölüm, Çarpılmışlar, Denize Açılan Kapı, Kuyu, Hışırta, Ansızın Yola Çıkmak...

Roman: Gül Yetiştiren Adam...

ÖABT Çıkış Soru

Sezai Karakoç'un, onun Hastalar ve Işıklar adlı kitabındaki öykülerin bütünü için yaptığı roman benzetmesini genelleştirip *Gül Yetiştiren Adam*, *Çarpılmışlar*, *Kuyu*, *Hışırta*, *Toz* gibi diğer öyküleri için de düşünebiliriz. Bütün öykülerini bir arada okuyunca âdeta bir roman okumuş gibi oluruz.

Bu parçada sözü edilen yazar aşağıdakilerden hangisidir?

- Mustafa Kutlu
- Necip Tosun
- Rasim Özdenören
- Sadık Yalsızuçanlar
- Hüseyin Su

Çözüm

Parçada verilen eserlerden ve Sezai Karakoç'la olan duygudaşlığı dolayısıyla doğru seçenek Rasim Özdenören'dir.

Cevap C

Örnek Soru

—, Türkiye'nin kapitalleşme sürecinin getirdiği kültürel ve toplumsal sorunlara İslami bir duyarlılıkla eğildi. Kıssa geleneğine dayanan hikâyelerinde samimi bir dil ve sağlam bir bütünlük vardır. Ortadaki Adam, Gönül İşi gibi Sait Faik, Sabahattin Ali etkisinde yazdığı ilk kitaplarındaki hikâyelerde Anadolu insanını kendine özgü bir duyarlılıkla işlemiştir.

Bu parçanın başına aşağıdakilerden hangisi getirilmelidir?

- Rasim Özdenören
- Mehmet Niyazi
- Mustafa Kutlu
- Tarık Buğra
- Sevinç Çokum

Çözüm

Mustafa Kutlu, Türkiye'nin kapitalleşme sürecinin getirdiği kültürel ve toplumsal sorunlara İslami bir duyarlılıkla eğildi. Kıssa geleneğine dayanan hikâyelerinde samimi bir dil ve sağlam bir bütünlük vardır. Ortadaki Adam, Gönül İşi gibi Sait Faik, Sabahattin Ali etkisinde yazdığı ilk kitaplarındaki hikâyelerde Anadolu insanını kendine özgü bir duyarlılıkla işlemiştir.

Cevap C

III. CUMHURİYET DÖNEMİ ÖĞRETİCİ
METİNLER

Yeni Türk Edebiyatını Etkileyen Edebiyat Kuramları

Edebiyatın ne olduğu, özellikleri, amaçları, malzeme-leri gibi konulara açıklamalar getirmeye çalışan bütüncül fikirlere edebiyat kuramı denir. Edebiyat tarihi ve eleştirisi, bu bağlamda önemli unsurlar hâline gelir. Yani edebiyat kuramı, edebiyat tarihi ve edebî eleştirisi karşılıklı etkileşim içindedir. Dünyada edebiyat kuramları aşağıdaki çerçevede ele alınır:

Dışa Dönük Kuramlar

Yansıtma Kuramı: Platon felsefesine dayanır. Sanat, bir taklit (mimesis) olarak görülür. Platon iki âlemin varlığına inanır. Her şeyin özünün olduğu idealar âlemi ve bu özlerin yansımasının bulunduğu dünya. Sanat bu dünyadaki görünenlerin bir taklittir. Aristo, bu görüşü geliştirmiş ve "Sanat birtakım seçmeler yaparak hayatı yansıtır" görüşünü ortaya koymuştur. Rönesans sonrası Avrupa sanatı bu yansıtma anlayışına göre gelişmiştir. Realistler sanatı topluma ayna tutmak ve onu yansıtmak olarak görmüşlerdir.

Marksist Estetik Kuramı: Toplumun ekonomik ilişkiler, üretim ilişkileri, sınıfsal yapı gibi unsurlara dayandığını dolayısıyla sanatın bu yapıyı dikkate alması gerektiğini ve olaylara işçi sınıfının penceresinden bakılması gerektiğini ortaya koyan kuramdır. Hayata toplumcu bir gerçeklik üzerinden bakmak fikrine dayanır.

Determinist Kuram: Doğa bilimlerinde "nedensellik" anlayışını edebiyata uyarlayan kuramdır. Olayların yaşanan dönem ve toplumdaki neden-sonuç ilişkileri çerçevesinde gerçekleştiği anlayışından hareket eder. Natüralist sanatkarlar, hayata bu pencereden bakar.

Tarihi Kuram: Edebiyat eserinin anlaşılabilmesi için her şeyden önce metinlerin olabildiğince ortaya çıkarılması, sanatkarların biyografilerinin belirlenmesi gerektiğini ortaya koyan anlayıştır. Türkiye'de Fuat Köprülü tarafından temsil edilir.

Arketip Kuramı: Geçmişte insanın ürettiği ve evrensel nitelikli temel örnekleri oluşturan karakterlerin edebiyatta temel olduğu fikrine dayanır.

Yazar Merkezli Kuramlar

Anlatımcılık: Sanatçının iç dünyasının, duygularının anlatımını esas alan kuramdır. Sanatçının özel olduğunu ve onun kişisel tercihlerinin sanatın kaynağı olduğu görüşü vardır. XX. yüzyıl başında gelişen ekspresyonizm (dışavurumculuk) bu kuramın uygulandığı akımdır.

Psikanaliz: Psikolojik temellere dayanan sanat kuramıdır. Freud'un çalışmalarıyla önem kazanmıştır. Sanatın kaynağı olarak "sanatçının bilinçaltı"nı görür. Eserin oluşumunda sanatçının psikolojisi önem taşır. Sürealizm akımı bu yaklaşıma dayanır.

Okur Merkezli Kuramlar

Duygusal Etki Kuramı: Dilin bilgilendirme ve duygulandırma etkilerinden ikincisini yani duygulandırma etkisini esas alan anlayıştır. Okurun eserden aldığı hazzı ve duyguları esas alan bir kuramdır. Anlatımcılık kuramının tersidir.

İzlenimci Eleştiri Kuramı: Bir eserin nesnel ölçütler çerçevesinde değil okuyucunun edindiği izlenimler çerçevesinde ele alınabileceğini ileri süren kuramdır. Okuyucu yaptığı eleştiride aslında kendi anlayışının çerçevesini ortaya koyar. Bu akımın ülkemizdeki temsilcisi Nurullah Ataç olmuştur. Bu anlayışta eleştiri aslında bir tür denemedir.

Fenomenoloji Kuramı: Edebiyat eserinin doğrudan kendisinin incelenmesi anlayışına dayanır. Yani eser incelenirken yazarı, zamanı, ortamı dikkate alınmaz. Eser bir bağlam içinde değil kendi başına bir nesne olarak ele alınır.

Eser Merkezli Kuramlar

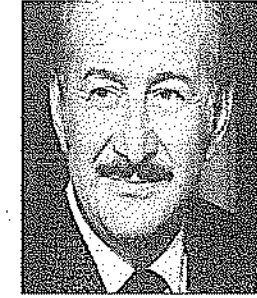
Biçimcilik: Eseri oluşturan içerik, dil, yazar gibi unsurları birbirine bağlayan ilişkiler ağına biçim denir ve önemli olan da budur, şeklinde ifade edilebilecek bir kuramdır. Bir anlamda üslubu esas alan kuram olarak değerlendirilebilir.

Yapısalcı Kuram: Edebiyat eserinde dilin özgün biçimde kullanıldığı ve her eserde dilin adeta yeniden yaratıldığı fikrine dayanır. Dilin temel kuralları dışında eser içinde kazandığı anlamlar esas alınır. Eser bir göstergeler sistemi olarak görülür. Biçimcilikten farklı yanı ise eseri derinlemesine ele alması içerikle biçim arasında ilişki kurmasıdır.

Yeni Eleştiri: Edebiyat eserini incelemek için eser dışında hiçbir şeye ihtiyaç yoktur. Eser, kendi başına bir estetik değer olarak görülür ve ele alınır.

Metinlerarasılık Kuramı: Edebiyat eserinin aynı dönemde yazılan başka eserlerle etkileşim içinde olduğu anlayışına dayanır. Her eser başka eserlerin kesişim noktası olarak değerlendirilir.

Nurullah Ataç (1898 - 1957)



- ✓ 1939-60 arası dönemin önemli deneme ve eleştiri yazarlarındandır.
- ✓ Metin merkezli eleştiri anlayışındandır.
- ✓ Özellikle 1950'lere kadarki dönemde öznel-izlenimci eleştiri tarzını benimsemiştir. Bu öznel eleştiri anlayışı etkisini azaltsa da son dönem eleştirilerinde görülür.
- ✓ Nurullah Ataç, okuduğu eseri zevk almak için okumuş ve bir edebî eserden aldığı zevki okurlara da hissettirmeyi amaçlamıştır.
- ✓ Dönemde ortaya çıkan "Öz Türkçe-Yaşayan Türkçe" tartışmalarında, Öz Türkçe tarafında olmuş ve tüm eserlerinde, yeni türetilen kelimeleri kullanmıştır.

Eserleri

Deneme-Eleştiri: Günlerin Getirdiği, Karalama Defteri, Sözden Söze, Söz Arasında, Okuruma Mektuplar...

Günlük: Günce.

Mehmet Kaplan (1912 - 1986)



- ✓ Akademik çevrelerin eleştiri anlayışında etkili olan sistematik eleştiri anlayışını kuran eleştirmendir.
- ✓ Yeni Türk edebiyatı alanında eser veren sanatçıların eserlerini birbirleriyle karşılaştırarak aktaran bir eleştiri yöntemine sahiptir.
- ✓ Kaplan'ın eleştiri anlayışı tek bir eleştiri kuramına bağlı değildir. Eleştirilerinde yapısalcı, arketipçi, izlenimci, psikanalist, yansıtmacı, metinler arası gibi pek çok kuramın ilke ve yöntemlerini kullanmıştır.

Eserleri

Eleştiri- Deneme: Tanpınar'ın Şiir Dünyası, Şiir Tahlilleri, Hikâye Tahlilleri, Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar, Nesillerin Ruhu, Büyük Türkiye Rüyası, Edebiyatımızın İçinden, Oğuz Kağan Destanı...

Suut Kemal Yetkin (1903 - 1980)



- ✓ Sanat, edebiyat, estetik üzerine denemeler, eleştiriler yazmıştır.
- ✓ Edebiyat eleştirilerini daha çok edebî dönemler üzerine yoğunlaştırmıştır.
- ✓ Sanat ve edebiyata dair görüşü "sanatın memleketin kendi bünyesinden beslenmesi gerektiği, kalıcılığın böyle sağlanacağı" şeklinde özetlenebilir.

Eserleri

Deneme: Edebiyat Konuşmaları, Edebiyat Üzerine, Günlerin Götürdüğü, Yokuşa Doğru...

İnceleme: Estetik Metafizik, Ahmet Haşim ve Sembolizm, Edebiyatta Akımlar, Estetik Tarihi, İslam Mimarisi...

Füsun Akatlı (1944 - 2010)



- ✓ Son dönem eleştiri yazarlarındandır. Akademik kökenli eleştirmenlerdendir fakat eleştirinin kurumsallaşmasına karşı çıkmıştır.
- ✓ Ona göre bir eleştirmen, kendi edebiyat anlayışına yakın bulduğu sanatçıların incelemeli ve bunların olumlu-olumsuz yanlarını ortaya koymalıdır.

Eserleri

Eleştiri: Tenha Yolun Ortasında, Öykülerden Dünyada Eleştiri Yazıları, Zamanı Yaşatan Roman Zamana Direnen Şiir ve Şiir Üzerine Eleştirel Denemeler...

Tahir Alangu (1916 - 1973)



- ✓ Eleştiri ve edebiyat tarihi alanlarında önemli çalışmalar yapmıştır.
- ✓ Eleştirilerinde, nesnel yöntemleri denemiştir. Eleştirilerinde önce yazarlarla ilgili bilgiler vermiş, daha sonra eseri ana hatlarıyla değerlendirmiştir.

- ✓ Ömer Seyfettin ve eserleri üzerine kapsamlı çalışmalar yapmıştır.

Eserleri

Eleştiri-Inceleme: Çalgılı Kahvelerle Külhanbey Edebiyatı ve Numuneleri, Servetifünun Edebiyatı Antolojisi, Cumhuriyet'ten Sonra Hikâye ve Roman, 100 Ünlü Türk Eseri, Türkiye Folkloru El Kitabı...

Berna Moran (1921 - 1993)

- ✓ Türkiye'de akademik edebiyat eleştirisinin yerleşmesinde önemli katkıları olmuştur.

- ✓ Eleştirilerinde belli bir kuramı uygulamamıştır. Yansıtma kuramları, Rus biçimciliği, sosyolojik eleştiri yöntemleri, okur merkezli eleştiri kuramları yöntem olarak kullandığı kuramlardandır.

Eserleri

Eleştiri-Inceleme: Edebiyat Kuramları ve Eleştiri, Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış (3 cilt), Edebiyat Üzerine...

Tahsin Yücel (1933 - ...)

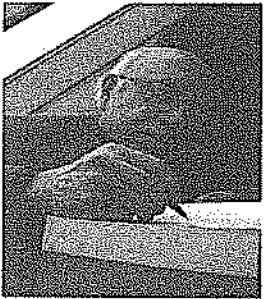
- ✓ Romanlar, hikâyeler de yazmıştır. Daha çok eleştirileriyle tanınır.
- ✓ Eleştirilerinde yapısalci ve göstergebilime dayalı yöntemleri kullanmıştır.

Eserleri

Hikâye: Uçan Daireler, Haney Yaşamalı, Düşlerin Ölü-mü, Aykırı Öyküler, Golyan Devrimi...

Roman: Mutfak Çıkmazı, Peygamberin Son Beş Günü, Vatandaş, Yalan, Gökdelen, Kumru ile Kumru, Sonuncu.

Deneme-Eleştiri: Yazın ve Yaşam, Yazının Sınırları, Tartışmalar, Yazın Gene Yazın, Alıntılar, Söylemlerin İçinden, Salkılık Üstüne Deneme, Yüz ve Söz, Göstergeler.



Ahmet Oktay (1933 - ...)

- ✓ Marksist eleştirinin önemli yazarlarından.

- ✓ Eleştirilerinde Plehanov'un toplumcu gerçekçi eleştiri yöntemini benimsemiştir. Buna göre, incelediği eserin içeriğinin sosyolojiye uygunluğuna bakmış, sonra eserin estetik boyutunu değerlendirmiştir.

Eserleri

Deneme-Eleştiri: Bir Arayış'ın Yazıları Bir Yazı'nın Arayışları, Yazılanla Okunan, Toplumcu Gerçekçiliğin Kaynakları...

Fethi Naci (1927 - 2008)

- ✓ 1940'tan itibaren çeşitli dergilerde şiirleri, hikâyeleri yayımlanmıştır.

- ✓ Eleştiri alanındaki çalışmalarında ise Marksist eleştiri yöntemini kullanmıştır.

- ✓ Sanatın, sosyal gerçekliği gören ve topluma yön gösteren bir fonksiyonu olması gerektiğini savunmuştur.

Eserleri

Eleştiri: On Türk Romanı, Edebiyat Yazıları, 100 Soruda Türkiye'de Roman ve Toplumsal Değişme, Eleştiri Günlüğü, Roman ve Yaşam, 40 Yılda 40 Roman, Yüzyılın 100 Türk Romanı...

Cemil Meriç (1916 - 1987)

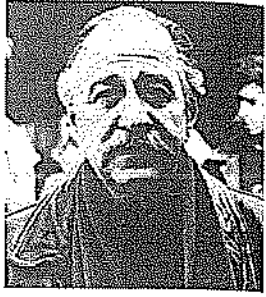
- ✓ Edebiyat tarihi, sosyoloji çalışmaları yapmış, denemeler yazmıştır.

- ✓ "Kültür, uygarlık, Türk aydınının içinde bulunduğu açmazlar, Doğu-Batı hesaplaşması" gibi temalara dayanan felsefi denemeler yazmıştır.

Eserleri

Deneme: Bu Ülke, Mağaradakiler, Umrandan Uygarlığı, Kırk Ambar, Bir Facianın Hikâyesi...

İnceleme: Hint Edebiyatı, Bir Dünyanın Eşiğinde, Işık Doğudan Gelir, Kültürden İrfana.



IV. CUMHURİYET DÖNEMİNDE TİYATRO

Tiyatro en kısa tanımıyla oyunun sanatlaşmış hâlidir. Aslında tiyatro "dram" sanatının bir koludur. Dram, kapsayıcı bir sanat olarak tiyatrodan dansa, geleneksel anlatılardan reklam filmlerine kadar geniş bir yelpazeyi ifade eder. Dram, anlatıyla ilgili sanattır. Anlatının temel unsurları arasında kişi, zaman, uzam (mekân) ve olay sayılabilir.

Anlatı, yazınsal anlatı ya da dramatik anlatı şeklinde ikiye ayrılır. Yazınsal anlatının kullandığı araç dildir. Dramatik anlatı ise nesneleri, hareketleri, müziği, dansı vb. bir araç olarak kullanır. Bu bağlamda tiyatro, "ben, sen, ... kişileri"yle "burada, sahnede uzamı"na bağlı olarak "şimdi zamanı"nda" sergilenen "olaylar, hareketler" bütünü olarak tanımlanabilir.

Türk tiyatrosuna katkı sağlayan kaynaklardan biri köy seyirlik oyunlarıdır. Bu oyunlar Anadolu'da var olan "oyun çıkarma" geleneğinin bir yansımasıdır. Ritüellere dayanan bu oyunlarda oyuncu seyirci özdeşleşmesi görülür. Bu oyunlarda karşıt unsurların çatışması vardır. Bunun dışında kılık değiştirmeler, ölüp dirilmeler ve güldürü en temel unsurlar arasında karşımıza çıkar.

Geleneksel Türk tiyatrosu içinde yer alan "Karagöz, orta oyunu ve meddah" Türk tiyatrosuna kaynaklık eden diğer dramatik unsurlardır. Bunlardan Karagöz bir gölge oyunu olarak Osmanlı tebasının sahneye yansıtılmasıyla geliştirilmiş bir oyundur. Orta oyunu bunun gerçek kişiler tarafından sahneye yansıtılmasıyla oluşmuştur. Meddahlık ise hikâye anlatma ve taklitçiliğin birlikte yürütülmesine dayanan dramatik türdür. Bu dramatik türlerde müzik de kullanılır. Müzik bu türlerde oyunun gerçeği ile yaşamın gerçeği arasında geçişleri sağlar.

Osmanlı'da Batı tarzı tiyatro XIX. yüzyıl başlarından itibaren görülmeye başladı. İlk olarak gayrimüslimlere yönelik tiyatro kumpanyaları görüldü. Tanzimat sonrasında ise Türkçe tiyatrolar devreye girmeye başladı. Bunlar başlangıçta saray için idi. Sonra halkın da yararlanabileceği şekilde yaygınlaştı. Batı tarzı tiyatroların ilk örneği olarak Şinasi'nin "Şair Evlenmesi" yazıldı. Bunun ardından birçok yazar farklı akımların etkisinde tiyatro eserleri yazdı. Bu yazarlar, "Namık Kemal, Abdülhak Hamit, Ebuzziya Tevfik, Ali Haydar, Şemsettin Sami, Ahmet Mithat Efendi, Samipaşazade Sezai, Recaizade Ekrem, Abdülhalim Memduh, Teodor Kasap..."dır.

Bu dönemin tiyatro eleştirisi Doğu-Batı ikilemi, tiyatroların eğlence mi yoksa eğitim amaçlı mı olması gerektiği gibi konular üzerinden yürütülmüştür.

Meşrutiyet, uzun süren II. Abdülhamit ve istibdat yönetiminin sona ermesini sağladı. "Kanun-ı Esasî"nin yürürlüğe girmesiyle her şeyin düzeleceği coşkusu ortalığı kapladı. Bu abartılı ortamda pek çok kişi tiyatroya yöneldi.

Yazılan tiyatrolar önceki dönemin acılarını sıkıntılarını anlatıyor ve Meşrutiyet'i övüyordu. Bu dönemin önemli gelişmelerinden biri de tiyatro okulunun kurulmasıdır. İstanbul Belediyesinin öncülüğünde "Darülbedayi" adlı tiyatro okulu 1914'te I. Dünya Savaşı başlamadan kuruldu. Darülbedayide sahnelenen ilk oyun Halit Fahri'nin yazdığı "Baykuş" adlı oyundur. Muhsin Ertuğrul tarafından 1917'de sahnelenmiştir. Meşrutiyet yıllarında sahneye çıkan ilk Türk kadını ise Afife Jale olmuştur. Dönemin tiyatro yazarlarından bazıları "Mithat Cemal, Hüseyin Suat, Doktor Kamil, Halil Rüştü, Hasan Nazmi, Said Hikmet, Aka Gündüz, Ahmet Cevat, Saffet Nezihi, Saffet Ziya, Ziya Gökalp, Mehmet Nâfi, Tunalı Hilmi, Cennap Şahabettin, Ali Ekrem, Hüseyin Rahmi, Şahabettin Süleyman, Tahsin Nahit, Yakup Kadri, Halit Fahri, Yusuf Ziya, Halide Edip, Reşat Nuri, Müsahipzade Celal..."dır.

1923'ten 1946'ya kadar olan dönemde Cumhuriyet, kuruluşunu tamamlamış ve önemli devrimleri gerçekleştirmiştir. Kimlik inşası sırasında sanata da büyük önem verilmiştir. Bu süreçte tiyatro da ilgi görmüştür. Yurdun her köşesine ulaşabilmek ve kurucu ideolojiyi yansıtabilmek adına tiyatrodan yararlanılmıştır. Atatürk, tiyatroyu desteklemiştir.

İstanbul'da bulunan "Darüelhan" konservatuara dönüştürüldü. Darülbedayi'nin başına Muhsin Ertuğrul getirildi. Muhsin Ertuğrul'un Atatürk nezdindeki girişimleri sonucunda "Tiyatro Meslek Mektebi" açıldı. Bir süre sonra kapandı. Almanya'dan davet edilen Carl Elbert, Türk tiyatrosu ile ilgili bir rapor hazırladı ve sorunları belirledi.

Muhsin Ertuğrul, Darülbedayi içinde bir çocuk tiyatrosu kurdu. 1940'ta Devlet Konservatuarı Kanunu çıktı. Ankara'da bu kurum birçok gencin yetişmesini sağladı. Halk Evlerinin ve Köy Enstitülerinin tiyatro ile ilgili çalışmaları Türk tiyatrosuna önemli katkılar sağlamıştır.

Bu dönem eserlerinde ele alınan başlıca konular şunlardır:

- ✓ Savaş yılları
- ✓ Eski ve yeni kurumlar
- ✓ Tarih ve mitoloji
- ✓ Sosyal değişimler
- ✓ Osmanlı yergisi
- ✓ Türklük
- ✓ Atatürk ve Cumhuriyet

Bu dönemin tiyatro yazarları arasında "Müsahipzade Celal, Hüseyin Rahmi Gürpınar, Vedat Nedim Tör, Nazım Hikmet, Reşat Nuri Güntekin, Nahit Sırrı Örik, Necip Fazıl Kısakürek, Cevdet Kudret, Faruk Nafiz Çamlıbel, Halit Fahri Ozansoy" gibi isimler sayılabilir.

Hüseyin Rahmi, tiyatro konusuna ilgi duymuş ve eleştiri yapmış bir sanatçıdır. Eseri "Kadın Erkeklesince"nin ön sözünde eleştirilerini ortaya koymuştur.

Müşahipzade Celal, hem Meşrutiyet hem de Cumhuriyet Dönemi'nin önemli oyun yazarlarındandır. Eserlerinde Osmanlı'nın kurumlarını, geleneklerini ve yaşam tarzını mizahi dille anlattığı için bazı çevrelerce eleştirilmiştir. Kostüm ve dekora önem veren bir sanatçıdır ve eserleri Darübedayide sahnelenmiştir. **Bazı eserleri: Köprülüler, İstanbul Efendisi, Yedekçi, Kaşıkçılar, Aynaroz Kadısı, Fermanlı Deli Hazretleri, Kafes Arkasından, Genç Osman, Selma...**

İsmail Hakkı Baltacıoğlu, hayatında tiyatroya özel yer ayırmış bir yazardır. Oyunlarında fanteziye yer verir ve kahramanları tek yönlüdür. Oyunlarda soyutlamalar vardır. **Bazı eserleri: İnanmak, Ölüler, Kütük, Andaval Palas, Dolap Beygiri...**

Faruk Nafiz, eserlerinde Anadolu halkının fakirlik, eğitimsizlik, savaş nedeniyle yaşadığı zorlukları ele alır. **Eserleri: Canavar, Özyurt, Akın, Yayla Kartalı, Yangın...**

Nazım Hikmet, dönemin tiyatro yazarlarındandır. **Eserleri: Kafatası, Bir Ölü Evi, İvan İvanoviç Var mıydı Yok muydu, Ferhat ile Şirin...**

Necip Fazıl Kısakürek, mistik bakış açısına sahip olan yazar eserlerinde görünenin ardındaki görünmeyen gerçeği yansıtmaya çalışır. **Eserleri: Tohum, Künye, Sabır Taşı, Reis Bey, Ahşap Konak, Kanlı Sarık, Bir Adam Yaratmak...**

Bu dönem Türk tiyatrosunda Ahmet Kutsi Tecer, Cevat Fehmi Başkut, Ahmet Muhip Dıranas, Oktay Rifat, Aziz Nesin, Haldun Taner, Necati Cumalı, Orhan Asena, Refik Erduran, Turgut Özakman, Güngör Dilmən, Çetin Altan gibi isimler devreye girer.

Bu dönem tiyatrosunda ele alınan başlıca konular "aydın ve toplumsal sorumluluğu, çok partili sistem, modernleşme, alle kurumu ve sosyal dengeler"dir.

1960-1970 dönemi darbenin gölgesinde başlamıştır. Bu dönemde askerî ve sivil bürokraside ve akademide tasfiyeler yapılmıştır. Yeni bir anayasa yürürlüğe girmiştir. Bu arada kapitalizme karşı Fransa'da eylemler başlamıştır. 68 kuşağı ortaya çıkmıştır. Bu eylemler Türkiye'de de yankılanmıştır. Göç olgusu bütün şiddetiyle devam etmektedir.

Devlet ve yerel yönetimler tarafından desteklenen "öde-nekli tiyatrolar" dışında özel tiyatroların yaygınlaşması süreci başlamıştır. Bunun yanında kabare türü ortaya çıkmıştır.

Bu dönemde önceki kuşağın sanatçılarına ek olarak Cahit Atay, Erol Toy, Vasıf Öngören, Turan Oflazoğlu, Güner Sümer, Sermet Çağan gibi isimler devreye girdi.

Bu dönem yazarları konuyu ele alış biçimlerinde çeşitlilik gösterir. Bireyin iç dünyası ele alınır. Bir başka yönelliştir. Güngör Dilmən, Turgut Özakman ve Turan Oflazoğlu tarih ve mitolojiden yararlanan yazarlardır. Haldun Taner, geleneksel tiyatro biçimleri çağdaş tiyatro ile birleştirerek yenilikçi tavrılar sergilemiştir.

Bu dönem tiyatrosu, çağdaş Avrupa tiyatrosundan etkilenmiştir. Bu dönemde Avrupa'da absürd tiyatro ve epik tiyatro hüküm sürmektedir. Bu dönem tiyatrolarında ele alınan konular, siyasi ve ekonomik yapıyla, kültürel yapıyla ilgili oyunlar şeklindedir.

Dönemin öne çıkan oyunları ise: **Haldun Taner'in "Keşanlı Ali Destanı, Vatan Kurtaran Şaban", Güngör Dilmən'in "Midas'ın Altınları, Canlı Maymun Lokantası, Kurban", Vasıf Öngören'in "Asiye Nasıl Kurtulur, Zengin Mutfağı, Almanya Defteri", Turgut Özakman'ın "Ocak", Orhan Asena'nın "Atçalı Kel Mehmet", Necati Cumalı'nın "İspinozlar", Cahit Atay'ın "Pusuda, Sultan Gelin" gibi oyunlarıdır. Bu oyunlar içinde en büyük başarı "Keşanlı Ali Destanı" adlı müzikli epik oyuna aittir.**

ÇÖZÜMLÜ TEST - 1

1. Pehlivan Ali, İlahsızın Yusuf, Köse Hasan fakir köylülerdir. Köyden göç etmeye karar verirler ve Çukurova'ya giderler. Bir hemşirelerinin fabrikasında işe başlarlar. Köse buradaki ağır şartlara dayanamaz, hastalanır ve ölür. Bir zaman sonra, diğerleride fabrikadan kovulur, işsiz güçsüz dolaştıktan sonra bir inşaatta iş bulurlar fakat pehlivan buradan da kovulur, geçirdiği bir kaza sonucu ölür. İlahsızın Yusuf ise iyi bir duvar ustası olur ve köyüne döner.

Aşağıdaki eserlerden hangisi, yukarıda özet verilen romanla aynı geleneğe bağlı değildir?

- A) İnce Memed
B) Sağır Dere
C) İstanbul'un İç Yüzü
D) Tütün Zamanı
E) Yılanların Öcü

2. Cumhuriyet Dönemi'nde ortaya çıkan "Anadoluculuk" akımıyla ilgili olarak aşağıda verilen bilgilerden hangisi yanlıştır?

- A) Akımın öncüleri arasında Yahya Kemal, Hilmi Ziya Ülken, Nurettin Topçu gibi isimler vardır.
B) Malazgirt sonrası Türk tarihi esas alınır.
C) Din, ırk gibi kavramlar "kültür" kavramının içinde ele alınır.
D) Anadolu'da yaşayan halkın kökeni Eski Anadolu ve Ege medeniyetlerine dayandırılır.
E) Milliyetçi bir damara sahip olmakla birlikte bu akım mensupları Turancı görüşlere karşıdır.

3. Fecriati ve Ahmet Haşim arasındaki temsil ilişkisi aşağıda verilenlerin hangisinde vardır?

- A) Memleket edebiyatı – Faruk Nafiz Çamlıbel
B) Yedi Meşale – Ziya Osman Saba
C) Sembolizm – Cahit Sıtkı Tarancı
D) Beş Hececiler – Halit Fahri Ozansoy
E) II. Yeni – Edip Cansever

4. Ahmet Haşim'in "Göllerde bu dem bir kamış olsam" dizisine Orhan Veli tarafından "Rakı şişesinde balık olsam" şeklinde bir atıfta bulunulması Garip şiirinin hangi özelliğiyle açıklanabilir?

- A) Karşıtlıklar oluşturma
B) Parodileştirerek önemsiz kılma ve sıradanlaştırma
C) Otomatizm, şiir yazma tekniği olarak kabul etme
D) Dizeyi etkisiz kılma
E) Öyküleme tekniğini kullanma

5. Garip akımında aşağıdaki unsurlardan hangisine karşı çıkmıştır?

- A) Sıradanlık
B) Sanatlı söyleyiş
C) Otomatizm
D) Ironi
E) Günlük dile yaklaşma

6. Toplumcu gerçekçi şiir anlayışı için aşağıda verilen bilgilerden hangisi yanlıştır?

- A) Türkiye'deki öncülerinden biri Nazım Hikmet'tir.
B) Tezli bir edebiyattır.
C) Faydacıdır ve didaktiktir.
D) Metafizik derinliğe sahiptir.
E) Kolektivistmeye dayanır.

7. Garip akımına karşı çıkan "Mavi" hareketinin öncü ismidir. Şiirin düzyazı gibi açık bir ifade aracı olmadığını, derinlikli olması gerektiğini ifade eden şair Garip akımını "bopstli" olmakla suçlamıştır.

"Cabbar Oğlu Mehmet" şiiriyle edebiyat dünyasına giren şair aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Orhan Duru
B) Atilla İlhan
C) Nazım Hikmet
D) Ferit Edgü
E) İlham Gencer

8. Yeni Türk şiirinde Abdülhak Hamit'te kristalize olan mistik-metafizik eğilimler Cumhuriyet Dönemi'nde — gibi şairlerde kendini gösterir.

Bu parçada boş bırakılan yere aşağıdakilerden hangisi getirilemez?

- A) Asaf Halet Çelebi
B) Necip Fazıl Kısakürek
C) Fazıl Hüsnü Dağlarca
D) Ahmet Hamdi Tanpınar
E) Yavuz Bülent Bakiler

9. Geleneği bir uygarlık özü olarak gören şair "diriliş" kavramına önem verir. Ona göre şair gelenekle hesaplaşmalı ve geleneği yeniden yorumlayarak üretmelidir.

Yukarıda tanıtılan şair aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Sezai Karakoç
B) Behçet Necatigil
C) Cemal Süreya
D) Hilmi Yavuz
E) Atilla İlhan

10. Cumhuriyet Dönemi'nin en modernist şiir hareketidir. Otomatizm onlar için önemli bir yazma şeklidir. Anlamda kapalılık ve soyutluk onlara göre şiir açısından önemlidir.

Yukarıda tanıtılan şiir hareketi aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Garip
B) Hisar
C) İkinci Yeni
D) Yedi Meşale
E) Mavi

11. 1970 sonrası Türk şiirinde aşağıda verilen özelliklerden hangisi yoktur?

- A) Estetik yerine toplumsal tematik unsurlar öndedir.
B) Şiir ideolojinin aracı olarak görülmüştür.
C) Toplumcu gerçekçi şiire yöneliş başlamıştır.
D) Duygusalılık hâkimdir.
E) İkinci Yeni şiiri örnek kabul edilmiştir.

12. Meşrutiyet Dönemi'nde İstanbul Belediyesi'nin öncülüğünde kurulan tiyatro okulunun adı aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Darü'l Elhan
B) Darü'l Bedayi
C) Konservatuar
D) Şehir tiyatroları
E) Kabare Tiyatrosu

13. Aşağıdakilerden hangisi 1940'a kadar Cumhuriyet tiyatrosunun konularından biri değildir?

- A) Sosyal değişimler
B) Türklük
C) Osmanlı sevgisi
D) Eski ve yeni kurumlar
E) Atatürk ve Cumhuriyet

14. Hem Meşrutiyet hem de Cumhuriyet Dönemi'nin önemli oyun yazarlarından. Genellikle mizahi eserler verdi. Bilinen eserlerinden birisi "Aynaroz Kadısı" adlı oyundur.

Yukarıda tanıtılan yazar aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Vedat Nedim Tör
B) Nahit Sırrı Örik
C) Hüseyin Rahmi Gürpınar
D) Müsahipzade Celal
E) Muhsin Ertuğrul

15. Cumhuriyet Dönemi'nde tiyatronun kurumsallaşması yolunda önemli adımlar atan ve uzunca bir süre Darülbeydi'nin başında bulunan, çocuk tiyatrosu kuran sanat adamı aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Müsahipzade Celal
B) Haldun Dormen
C) Muhsin Ertuğrul
D) Nihat Sıtkı Örik
E) Vedat Nedim Tör

16. Aşağıdakilerden hangisi Necip Fazıl Kısakürek'in tiyatrolarından biri değildir?

- A) Tohum
B) Bir Adam Yaratmak
C) Reis Bey
D) Künye
E) Kafatası

17.

- I. Turan Ofazoğlu
II. Turgut Özakman
III. Güngör Dölen
IV. Necati Cumalı
V. Ferhan Şenşoy

1960'tan sonraki dönemde oyun yazan yukarıdaki sanatkarlardan hangi ikisi tarih ve mitoloji konularına eğilmemiştir?

- A) I ve II
B) II ve V
C) IV ve V
D) I ve IV
E) II ve IV

18. Seyircide gerçeklik hissi oluşturmaya çalışmayan, aksine bu hissi yok etmek için müzik, dans vs. unsurları kullanan tiyatrodur. Bu tiyatro türü seyirciyi düşünmeye sevk eder. Oyuncular zaman zaman seyirciye seslenir. Öncüsü Alman sanatkar Berthold Brecht'tir. Bu türe — denmektedir ve Türk edebiyatında — türün öncüsüdür.

Bu parçada boş bırakılan yerlere sırasıyla aşağıdakilerden hangisi getirilmelidir?

- A) Epik tiyatro - Haldun Taner
B) Epik tiyatro - Muhsin Ertuğrul
C) Absürd Tiyatro - Haldun Dormen
D) Epik tiyatro - Turgut Özakman
E) Epik tiyatro - Tarkan Buğra

19. Haldun Taner tarafından yazılan — adlı oyun epik tiyatronun Türk edebiyatındaki en başarılı örneklerindendir.

Bu parçada boş bırakılan yere aşağıdakilerden hangisi getirilmelidir?

- A) Keşanlı Ali Destanı
B) İspinozlar
C) Midas'ın Altınları
D) Asiye Nasıl Kurtulur
E) Kadın Erkekleşince

20. Varoluşçu felsefenin izlerini taşıyan bu tiyatro türünde "saçma" olan sergilenir. Bu türün en bilinen örneği S. Becket'a ait "Godoyu Beklerken" adlı oyundur.

Yukarıda tanıtılan tiyatro türü, aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Epik tiyatro
B) Kabare tiyatrosu
C) Modern tiyatro
D) Absürd tiyatro
E) Skeç

ÇÖZÜMLER

1. Öncülde özeti verilen roman, Orhan Kemal'in Bereketli Topraklar Üzerinde adlı romanıdır; bu roman, toplumcu gerçekçi roman anlayışının en önemli eserlerindendir. Seçeneklerde verilen İnce Memed (Yaşar Kemal), Sağır Dere (Kemal Tahir), Tütün Zamanı (Necati Cumalı), Yılanların Öcü (Fakir Baykurt) toplumcu gerçekçi tarz romanlardır. İstanbul'un İç Yüzü adlı roman Refik Halit Karay'a aittir ve toplumcu gerçekçi edebiyatın özelliklerini yansıtmaz.

Cevap C

2. Ege ve Eski Anadolu medeniyetlerine atıfta bulunan akım "Anadolucular" değil "Mavi Anadolucular" diye bilinen akımdır ve öncüleri de Halikarnas Balıkcısı, Azra Erhat gibi isimlerdir.

Cevap D

3. Fecriati dağıldıktan sonra da bu akımı ilkeleriyle birlikte temsil eden tek sanatkar Ahmet Haşim olmuştur. Benzer bir durum Yedi Meşale ve Ziya Osman Saba için geçerlidir. Yedi Meşale'nin diğer sanatkarları edebiyattan uzaklaşmıştır ama Saba, sanat hayatına devam etmiştir.

Cevap B

4. Verilen durum, Garip şiirinin parodileştirme ve bu şekilde önemsiz kılma eğiliminin örneğidir.

Cevap B

5. Garip şiiri dize anlayışına karşıdır. Dize yerine şiirde bütünlük peşindedir.

Cevap B

6. Toplumcu gerçekçi şiir sosyalist-materyalist dünya görüşüne sahiptir. Hayat algısı madde bağlamındadır. Metafizik ile ilgilenmez.

Cevap D

7. Verilen bilgi ve eser ismi Atilla İlhan ile ilgilidir.

Cevap B

8. Yavuz Bülent Bakiler, Hisarcılardan biridir ve mistisizm ile ilgilenmez, hamasi şiire yönelmiştir.

Cevap E

9. "Diriliş" kavramı ve geleneğe karşı takınılan tavir dikkate alındığında Sezai Karakoç ismine ulaşılır.

Cevap A

10. "Modern, soyut, ve otomatizm" kavramları "İkinci Yeni" şiirini düşündürür. "Soyut" kavramı kullanılmamış olsa "Garip" düşünülebilirdi.

Cevap C

11. 1970 sonrası kuşak İkinci Yeni'ye tepkilidir çünkü halktan kopuk olarak görür bu akımı. Kendi köklerini daha çok 1940 öncesi toplumcularına bağlar.

Cevap E

12. Bahsedilen tiyatro okulu Darü'l Bedayî'dir. Daha sonra adı "Şehir Tiyatroları" olarak değiştirilmiştir.

Cevap B

13. 1940'a kadar olan dönemde "Osmanlı sevgisi" işlenmez. Çünkü yeni cumhuriyetin değerlerini yerleştirme düşüncesi vardır. Yıkılan bir devlete sevgi propagandası yapmak yeni devleti zayıflatmak anlamına gelirdi.

Cevap C

14. "Aynaroz Kadısı" Müsahipzade Celal'in eseridir.

Cevap D

15. Tiyatronun kurumsallaşmasında emeği geçen bir numaralı isim Muhsin Ertuğrul'dur.

Cevap C

16. "Kafatası" Nazım Hikmet'e ait bir oyundur.

Cevap E

17. Necati Cumalı ve Ferhan Şensoy tarih ve mitolojiyle ilgili eser vermediler.

Cevap C

18. Tanıtılan tiyatro türü "epik tiyatro"dur ve Türk edebiyatında öncüsü Haldun Taner'dir.

Cevap A

19. "Keşanlı Ali Destanı" epik tiyatronun önemli örneğidir.

Cevap A

20. Tanıtılan tiyatro türü "absürd tiyatro"dur.

Cevap D

ÇÖZÜMLÜ TEST - 2

1. Türk edebiyatında Çehov tarzının ilk temsilcisidir. Öykülerinde önemli bir olaya ya da gerilime yer vermez. Dış dünyayı öyküye aktarırken sezdirmeye dayalı bir anlatımı tercih eder.

Yukarıda tanıtılan sanatkar aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Sait Faik Abasıyanık
B) Memduh Şevket Esendal
C) Hüseyin Rahmi Gürpınar
D) Osman Cemal Kaygılı
E) Halide Edip Adivar

2. Yedi Meşale'nin tek öykücüsüdür. Başlangıçta mensure tarzında yazarken sonraları sosyal gerçeklere yönelmiştir. Ömer Seyfettin etkisinde kaldığı söylenebilir.

Bu parçada sözü edilen sanatçı, aşağıdakilerden hangisinde verilmiştir?

- A) Vasfi Rıza Kocatürk
B) Ziya Osman Saba
C) Kenan Hulusi Koray
D) Yaşar Nabi Nayır
E) Reşat Nuri Güntekin

3. Edebiyata şiirle başladı. Bursa Cezaevi'nde Nazım Hikmet'i tanıdı ve öyküye yöneldi. Orta ve alt sınıfın hayatını, mücadelesini anlattı. Sanayileşmeyle gelen sorunlar, göç, hayat mücadelesi gibi konulara yöneldi. Toplumsal gerçekçi akıma mensup yazar genellikle Adana, İstanbul gibi şehirleri ve buraların kenar mahallelerini anlattı. Hapishane ortamlarına yer veren yazar şive taklitleri önemsedti.

Yukarıda tanıtılan yazar aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Necati Cumalı
B) Kemal Tahir
C) Yaşar Kemal
D) Orhan Kemal
E) Sabahattin Ali

4. İnsan psikolojisi üzerinde en fazla duran öykücüdür. Dostoyevski'nin tesiri altında olduğunu kendisi açıklar. Tanrının varlığı, kader, ölüm, aile, çocuklar gibi konuları işler. Toplumdan kopmuş kişileri anlatır. Kahramanları şüpheli, soran, buhranlı tiplerdir. Eserlerinden bazıları: "Strazburg Hatıraları, Züriyet, Öğretmen Gafur, Hücredeki Adam, Büyük Aile"

Yukarıda tanıtılan öykücü aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Samet Ağaoğlu
B) Peyami Safa
C) Sait Faik Abasıyanık
D) Tarık Buğra
E) Ahmet Hamdi Tanpınar

5. Eserlerinde İstanbul dışına çıkmaz; tezi, önerisi olan eserler yazmaz. Toplumcu gerçekçilerden farklı olarak gözlemci-tahlilci bir anlayışla durum öyküsü tarzında yazar eserlerini. Adalar, balıkçıların onun en çok ele aldığı konulardır. Cumhuriyet tarihinin en büyük öykü yazarıdır.

Bu parçada sözü edilen yazar aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Memduh Şevket Esendal
B) Mithat Cemal Kuntay
C) Sait Faik Abasıyanık
D) Peyami Safa
E) Samet Ağaoğlu

- 6.

- I. Abdullah Efendi'nin Rüyaları
II. Yaz Yağmuru
III. Saatleri Ayarlama Enstitüsü
IV. Huzur
V. Mahur Beste

Yukarıdaki eserlerden hangileri Ahmet Hamdi Tanpınar'ın öykü türündeki eserleridir?

- A) I ve V
B) II ve IV
C) I ve III
D) III ve V
E) I ve II

7. Aşağıdaki yazarlardan hangisinin tarihî roman türünde eseri yoktur?

- A) Hüseyin Nihal Atsız
- B) Mustafa Necati Sepetçioğlu
- C) Tarık Buğra
- D) Kemal Tahir
- E) Orhan Kemal

8. Toplumcu gerçekçi köy romanlarında ezen-ezilen çatışması anlatılır. Ezilenlerin yanında bir aydın öğretmen, hâkim ya da kaymakam vardır. Ezen tarafta politikacı, ağa, din adamı vardır. Çatışma bu kişiler üzerinden yapılır. Bu grupta yer alan yazarlar arasında şu isimler öne çıkar: ———

Yukarıdaki değerlendirmeyi yapan eleştirmen, paragrafın sonuna aşağıdaki isimlerden hangisini yazamaz?

- A) Abbas Sayar
- B) Yaşar Kemal
- C) Tarık Buğra
- D) Kemal Bilbaşar
- E) Fakir Baykurt

9. Türkiye'de gerçek anlamda işçi romanlarını — yazmıştır. Fabrikalar, patronlar, tarım işçiliğinden şehre giden ve işçi olan insanlar ve bunlar arasındaki çatışmalar, bu yazar tarafından ele alınmıştır. Amelelikten kâtipliğe kadar farklı iş kollarında çalışan romancı, bu insanları yakından tanımaktadır.

Boş parçada bırakılan yere aşağıdakilerden hangisi getirilmelidir?

- A) Sabahattin Ali
- B) Kemal Tahir
- C) Yaşar Kemal
- D) Necati Cumalı
- E) Orhan Kemal

10. Aşağıdakilerden hangisi postmodern romanın dayandığı kavramlardan biri değildir?

- A) Pastiş
- B) Parodileştirme
- C) Üst kurmaca
- D) Metinler arasılık
- E) Gerçeklik hissi uyandırma

11. Aşağıdaki yazarlardan hangisi postmodern edebiyat içinde değerlendirilmez?

- A) Orhan Pamuk
- B) İhsan Oktay Anar
- C) Oğuz Atay
- D) Pınar Kür
- E) Sevinç Çokum

12. 1970'lerden sonra "Yılkı Atı, Can Şenliği" gibi eserlerinde Anadolu'daki hayatı anlatan — toplumsal mesajlar vermeye devam etmiştir.

Bu parçada boş bırakılan yere aşağıdakilerden hangisi getirilmelidir?

- A) Emine İşinsu
- B) Abbas Sayar
- C) Pınar Kür
- D) Elif Şafak
- E) Ahmet Altan

13. Alpaslan'ın çocukluğundan başlayarak Çanak-kale Savaşı'na kadar geçen dönemli seri romanlarla anlatan yazar, aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Nihal Atsız
- B) Tarık Buğra
- C) Atilla İlhan
- D) Abdullah Ziya Kozanoğlu
- E) Mustafa Necati Sepetçioğlu

14. Osmanlı tarihî romancılar açısından önemli bir kaynaktır. Bu bağlamda Tarık Buğra, — ve — adlı eserleriyle; Kemal Tahir ise — ve — adlı eserleriyle kuruluş ve yıkılışı ele alırlar.

Yukarıdaki cümlede boş bırakılan yerlere sırasıyla aşağıdakilerden hangisi getirilmelidir?

- A) Osmancık, Küçük Ağa, Devlet Ana, Yorgun Savaşçı
- B) Osmancık, Gençliğim Eyvah, Yorgun Savaşçı, Devlet Ana
- C) Gençliğim Eyvah, Dönemeçte, Devlet Ana, Esir Şehrin İnsanları
- D) Küçük Ağa, Osmancık, Yorgun Savaşçı, Devlet Ana
- E) Dönemeçte, Osmancık, Devlet Ana, Kurt Kanunu

15. Aşağıdakilerden hangisi, bunalan kentli aydının hayatını anlatan romanlardan biri değildir?

- A) Yusuf Atılgan-Aylak adam
- B) Oğuz Atay-Tutunamayanlar
- C) Hüseyin Nihal Atsız-Ruh Adam
- D) Erdal Öz-Yaralısın
- E) Adalet Ağaoğlu-Ölmeye Yatmak

16. Şiirsel anlatımı, bilinçaltına, rüyalara atıf yapan kurgusuyla Cumhuriyetin önemli romancıları arasında yerini almıştır. Farklı zaman algısı içinde bireyi esas alan — oldukça geniş kültürünü eserlerine yansıtmıştır.

Bu parçada boş bırakılan yere aşağıdakilerden hangisi getirilmelidir?

- A) Emine İşinsu
- B) Memduh Şevket Esenal
- C) Mithat Cemal Kuntay
- D) Ahmet Hamdi Tanpınar
- E) Mustafa Necati Sepetçioğlu

17. Aşağıdakilerden hangisinde Nurullah Ataç'ın deneme türündeki eserleri birlikte verilmiştir?

- A) Bu Ülke, Karalama Defteri
- B) Sözden Söze, Karalama Defteri
- C) Mağaradakiler, Sözden Söze
- D) Bize Göre, Kirk Ambar
- E) Kirk Ambar, Karalama Defteri

18. Aşağıdakilerden hangisi postmodern çizgide eser veren yazarlardan biri değildir?

- A) Pınar Kür
- B) Orhan Pamuk
- C) Bilge Karasu
- D) Oğuz Atay
- E) Abbas Sayar

19. Gelenekçi roman kapsamında eserler veren yazar Kırımlı'dır. Eserlerinde işlediği ana tema Rusların Kırım'daki zalimce politikalarıdır.

Yukarıda tanıtılan roman yazarı aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Cengiz Aytmatov
- B) Cengiz Dağcı
- C) Emine İşinsu
- D) Bahaeddin Özkisi
- E) Sevinç Çokum

20. II. Dünya Savaşı sonrasında 1960'a kadar geçen dönemde özellikle yazdığı okul piyesleriyle öne çıkan sanatkar aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Haldun Taner
- B) Ahmet Kutsi Tecer
- C) Cevat Fehmi Başkut
- D) Güngör Dillmen
- E) Necati Cumalı

ÇÖZÜMLER

1. Çehov tarzının Türk edebiyatındaki ilk temsilcisi Memduh Şevket Esendal'dır.
Cevap B
2. Yedi Meşale'nin öykü yazarı sanatkarı Kenan Hulusi Koray'dır.
Cevap C
3. Bursa Cezaevi'nde Nazım Hikmet'i tanınması, Adana ve İstanbul'u anlatması, şive taklitleri vs Orhan Kemal'i düşündürür.
Cevap D
4. Dostoyevski tesirini açıklaması ve eserleri Samet Ağaoğlu'nu düşündürür.
Cevap A
5. Adalar, balıkçılar, gözlemci-tahlilci anlayış Saif Faik Abasıyanık'ı düşündürür.
Cevap C
6. Abdullah Efendi'nin Rüyaları ve Yaz Yağmuru hikâye, diğerleri roman türünde eserlerdir.
Cevap E
7. Atsız'ın Bozkurtlar, Deli Kurt; Sepetçioğlu'nun Kilit, Anahtar, Kapı...; Buğra'nın Osmancık; Tahir'in Devlet Ana adlı eserleri tarihî romandır.
Cevap E
8. Tarık Buğra toplumsal gerçekçi bir yazar değildir.
Cevap C
9. Orhan Kemal farklı işlerde çalışmış ve dolayısıyla da işçilerin hayatını iyi bilen bir romancıdır.
Cevap E
10. Postmodern roman üst kurmacaya dayanır; yani gerçeklik hissini yıkar ve eserin aslında kurgu olduğunu okuyucuya ifade eder.
Cevap E

11. Sevinç Çokum, Hisarcılar içinde yer alan bir romancıdır ve geleneğe bağlıdır.
Cevap E
12. Verilen eserler Abbas Sayar'a aittir.
Cevap B
13. Mustafa Necati Sepetçioğlu nehir romanı anlayışıyla uzun bir tarihî süreci anlatmıştır.
Cevap E
14. Osmancık ve Devlet Ana kuruluş, Küçük Ağa ve Yorgun Savaşçı ise yıkılış romanıdır.
Cevap A
15. Ruh Adam, bunalan aydının değil ideali ve fikri uğruna sıkıntılara katlanan aydının hikâyesidir.
Cevap C
16. Zaman anlayışı, rüyalar, bilinçaltı denince akla Ahmet Hamdi Tanpınar gelir.
Cevap D
17. Sözden Söze ve Karalama Defteri Nurullah Ataç'ın deneme türündeki eserleridir. Bu Ülke, Mağaradakiler, Kırk Ambar, Cemil Meriç'in denemeleridir. Bize Göre, Ahmet Haşim'in deneme, fıkra türündeki eseridir.
Cevap B
18. Abbas Sayar, toplumsal gerçekçi anlayışa bağlı bir yazardır.
Cevap E
19. Kırmızı yazar Cengiz Dağcı'dır.
Cevap B
20. Okul piyesleriyle tanınan yazar, Cevat Fehmi Başkut'tur.
Cevap C

ÇÖZÜMLÜ TEST - 3

1. Türk edebiyatında sistematik eleştiri anlayışını, bir anlamda, kuran isim — Özellikler esere dönük eleştirinin teorikten çok uygulama alanındaki örnekleriyle önemli bir yol açıcı olan eleştirmen, Yeni Türk edebiyatı alanında eser veren şair, romancı ve hikâyecilerle eserlerini birbirleriyle karşılaştırarak ele almıştır. Bu eleştirilerinde farklı farklı eleştiri yaklaşımları kullanmış, objektif-bilimsel, nesnel bir anlayış geliştirmiştir.

Bu parçada boş bırakılan yere aşağıdakilerden hangisi getirilmiştir?

- A) Nurullah Ataç'tır.
- B) Agah Sırrı Levent'tir.
- C) Suut Kemal Yetkin'dir.
- D) Mehmet Kaplan'dır.
- E) Asım Bezirci'dir.

3. Aşağıda verilenlerden hangisi II. Yeni şairlerinden birine ait olabilir?

- A) Merhaba arpacı kumrusu
Düşünüp dur bakalım ispinoz kuşu
Düşünün bütün kuşlar düşünün
Başınıza gelen işi
Bunu yapan iki buçuk kişi
- B) Kadın gözlerini koydu ortaya
Bir mavi bir gökyüzü aldı çevrelerini
Sevdiler sonsuz bir maviyle alingan
Sevip yaşayanlar oldu sevdi yaşadılar
- C) Kökü bende bir sarmaşık
Olmuş dünya sezmekteyim
Mavi masmavi bir ışık
Ortasında yüzmekteyim
- D) İçimden tanırım ben o elleri
Onlar ki zahirde viran olurlar
Ardıçlı dağları, çamlı belleri
Aşanlar seyrine hayran olurlar
- E) Onlar ki bugün gökte birer katra çekildi
Devrinde fakat hangisi mesud olabildi
Varsın seni ömrünce azabın kolu sarsın
Şair! Sen üzülükçe ve öldükçe yaşarsın

4. Cumhuriyet Dönemi'nde pek çok sanatçı eserlerinde, yıkılan bir toplum düzeninden kurulan bir topluma geçişin sancılarını ve bu değişimin yarattığı türlü sorunları işleyen eserler yazmıştır.

Aşağıdaki romanlardan hangisi, bu parçada sözü edilen eserlerden biri değildir?

- A) Üç İstanbul
- B) Huzur
- C) Ayaşlı ve Kiracıları
- D) Devlet Ana
- E) Fatih-Harbiye

5. Özne eleştiri yönteminin ilk başarılı uygulayıcılarından. Kendisinin okuyup edebî zevk aldığı eserleri okura da tanıtmak onun en önemli amacı olmuştur.

Bu parçada sözü edilen eleştirmen aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Suut Kemal Yetkin
- B) Berna Moran
- C) Nurullah ataç
- D) Ruşen Eşref Ünaydın
- E) Cemil Meriç

2. İnce Memed Toroslarda yaşayan yetim bir köylüdür. Ağa'nın zulmü nedeniyle köyünü terk eder. Bir zaman sonra, yavuklusu Hatçe'nin, ağanın yeğeniyle evlendirileceğini duyunca Ağa'yı ve yeğenini vurur, Hatçe'yı kaçar. Kaçıp Deli Durdu adlı eşkiyanın çetesine katılır ama buradaki zulme de dayanamaz, çeteden de kaçar. Zalimlere karşı eşkiya, mazlumlara karşı kurtarıcı bir efsane hâline gelir.

Bu parçada sözü edilen roman, aşağıdaki sanatçılardan hangisine aittir?

- A) Yaşar Kemal
- B) Peyami Safa
- C) Kemal Tahir
- D) Necati Cumalı
- E) Aziz Nesin

6. Sen anlayan bir gözle süzersin uzun uzun
Yabancı bir şehirde bir kadın heykelini
Biz duyuruz en büyük zevkini ruhumuzun
Görünce bir köylünün kıvrılmayan belini

Biçim ve içerik özellikleri dikkate alındığında bu dizeler, aşağıdaki şairlerden hangisine ait olabilir?

- A) Cahit Sıtkı Tarancı
B) Yahya Kemal
C) Faruk Nafiz Çamlıbel
D) Atilla İlhan
E) Ahmet Haşim

7. Romandaki başkahramanlarının bir adı bile yoktur.
Yazar ona Bay C. demiştir. Bay C. bunalımlı,
toplumun yerleşik değerlerinin dışında bir kişiliktir.
Babasından kalan mirasla yaşar, hiçbir iş yapma-
maktadır. Her günü aynı geçmektedir, yalnızdır
ve kalabalıklar içinde boğulur adeta. Kadınlardan
aradığı hesapsız sevgiyi bulamaz, boğuntuları
iyice artar.

Bu parçada sözü edilen roman ve yazarı aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Kismet Büfesi - Bilge Karasu
B) Tehlikeli Oyunlar - Oğuz Atay
C) Aylak Adam - Yusuf Atılgan
D) Sessiz Ev - Orhan Pamuk
E) Kırk Yedililer - Füzûzan

8. Irgatbaşı yeniden güneşe baktı, ağlamayı hatırlata-
rak güldü. Gülünce de güneşten meşine dönmüş
yüzünde derin kırışıklar belirdi. Oduğundan daha
da çirkinleşmişti. Patosa, insan gücünün üstünde
iş görmekte olan insanlara bakıyordu görmeden.
Görüyordu belki ama, kafasında tatarlarla harma-
nın sahibi vardı, çok iş görüp önce aferin, sonra da
bahşış almak vardı; ırgatlar umurunda değildi.

Aşağıdakilerden hangisinin romancılık anlayışı bu parçadaki anlatım özelliklerine daha uzaktır?

- A) Sadri Ertem
B) Kemal Bilbaşar
C) Fakir Baykurt
D) Orhan Kemal
E) Selim İleri

9. Bu vatan toprağın kara bağrında
Sıra dağlar gibi duranlarındır
Bir tarih boyunca onun uğrunda
Kendini tarihe verenlerindir

Yukarıdaki dördlüğün biçim ve içerik özellikleri dikkate alındığında, aşağıdaki şairlerden hangisi bu geleneğe bağlı şiirler yazmamıştır?

- A) Ziya Osman Saba
B) Orhan Şaik Gökyay
C) Ömer Bedrettin Uşaklı
D) Arif Nihat Asya
E) Necmettin Halil Onan

10. İstanbul, bazı eserlerinde dekoru olmaktan çıkar,
bu eserlerin bir kahramanı olur adeta. Bunlar
arasında Huzur, Fatih-Harbiye, Mesihpaşa İmamı,
Önce Ekmekler Bozuldu gibi eserler sayılabilir.

Aşağıdakilerden hangisi bu tarz eserler yazmış sanatçılardan biri değildir?

- A) Peyami Safa
B) Oktay Akbal
C) Ahmet Hamdi Tanpınar
D) Halikarnas Balıkcısı
E) Samiha Ayverdi

11. Eleştirinin kurumsal olmamasından yanadır. Ona
göre eleştirmen kendi edebiyat anlayışına yakın
bulduğu sanatçıların eserlerini değerlendirmelidir.
Bir eleştirmen her çıkan kitaba eleştiri yazmak
zorunda değildir. İyi edebiyat eserlerini okuyucuya
ulaştırmak için, kötülerini de kötü örneği göstermek
için ele alır.

Bu parçada eleştiri yöntemiyle ilgili olarak bilgi verilen sanatçı aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Füsün Akatlı
B) Berna Moran
C) Mehmet Kaplan
D) Ahmet Oktay
E) Naki Tezel

12. "Selim olmayan bir Selim görmektense hiç görme-
mek daha iyidir bana inan düşün ki gittim ve bir
daha aramadım seni bir daha beni görmeyeceğine
göre böyle düşünemez misin senin varlığına rağ-
men böyle düşünebiliyorsam sana bir sadakatsizlik
var işin içinde beni görmeyecek olduktan sonra var
olup olmamanın ne önemi kalır yaşadığımı bilmen
seni nereye götürür."

Aşağıdaki sanatçılardan hangisi bu parçanın alındığı romanın tarzında eserler vermemiştir?

- A) Ayşe Kulin
B) Bilge Karasu
C) Yusuf Atılgan
D) Tezer Özlü
E) Orhan Pamuk

13. Peynir ekmek değil ama
Acı su bedava
Kelle fiyatına hürriyet
Esirlik bedava
Bedava yaşıyoruz bedava

Biçim ve içerik özellikleri göz önüne alındığında, bu şiirin aşağıdaki şiir geleneklerinden hangisinin etkisinde yazıldığı söylenebilir?

- A) Hisarcılar
B) II. Yeni
C) Maviciler
D) I. Yeni
E) Yeni İslamcı Şiir

14. Oğlumuz, Yarın Diye Bir Şey Yoktur, İki Uyku
Arasında, Hikâyeler adlı eserlerinde toplandığı
hikâyelerinde olayı fazla umursamayışı, hayatın bir
noktasından tutarak anlatmaya başlaması ve şiirli
üslubu ile klasik yapıli hikâyelerden ayrılır ve Sait
Faik'le açılan yeni hikâye çığırına bağlanır. Çeşitli
çevre insanının günlük yaşayışlarını ve bir olay
içinde aldıkları tavırları yorumlamadan ve önyar-
gısız bakışın rahatlığıyla anlattığı hikâyelerinde
ise Memduh Şevket'i hatırlatır. Fakat bunlardan
ayrı olarak iç gözlüme yönelerek apayrı bir çığırın
sanatçısı olur.

Bu parçada sözü edilen sanatçı aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Tarık Buğra
B) Mustafa Kutlu
C) Rasim Özdenören
D) Haldun Taner
E) Mustafa Necati Sepetçioğlu

15. Ebedi aşığın dönüşünü bekler
Yalan yeminlerin şahidi çiçekler
Artık olmayacak baharlar içinde
Ey ömrün en güzel türküsü aldanmış
Aldan, geçmiş olsa bile ümitsiz kış
Her garipsi ayak izi kar içinde
Dönmeyen aşığın serptiği çiçekler

Aşağıdakilerden hangisi, bu dizelerin yazıldığı geleneğe bağlı şairlerden birine ait değildir?

- A) Kaldırımlar
B) Bursa'da Zaman
C) Serenad
D) Düşten Güzel
E) Vazgeçemediğim

11. Eleştiride kurumsallaşmanın klikleşmeyi getireceğini düşünerek eleştirinin kurumsal olmamasını savunan eleştirmen Füsun Akatır'dır.

Cevap A

12. Verilen parça, Oğuz Atay'ın Tutunamayanlar adlı romanından alınmıştır (Selim adlı karakter bu romanın başkişisidir). Oğuz Atay postmodern tarz roman, hikâye yazmıştır. Buna göre ; Bilge Karasu, Yusuf Atılgan, Tezer Özlü, Orhan Pamuk bu tarzda eserler vermiş; Ayşe Kulin postmodern tarz eserler vermemiştir.

Cevap A

13. Verilen şiir serbest nazım şeklindedir ve imgesiz, sanatsız bir anlatımı vardır. Bu özellikler İ. Yeni (Garip) şairlerinin şiirlerinde görülür.

Cevap D

14. Parçada verilen Oğlumuz, Yarın Diye Bir Şey Yoktur, İki Uyku Arasında gibi eserlerin yazarı Tanık Buğra'dır.

Cevap A

15. Verilen şiirde biçim ve ahenk kaygısı güdülmüş, kafiye ve vezinle oluşturulmuştur; şiirde bireysel bir tema, sanatlı şekilde işlenmiştir. Bu özellikler bu şiirin saf(öz) şiir geleneğiyle yazıldığını gösterir. Buna göre, Kaldırımlar (Necip Fazıl), Bursa'da Zaman (Ahmet Hamdi), Serenad (Ahmet Muhip), Düştün Güzel (Cahit Sıtkı) bu geleneğe bağlı şairlerin eseridir. Vazgeçemediğim adlı eser ise saf şiir tarzında değil, Garip (İ. Yeni) tarzında yazmıştır.

Cevap E

16. Asaf Halet Çelebi, Batı taklidi şiirin değil, kendi geleneğimize bağlı şiirin peşinde olmuştur. Fakat şiirlerinde vezin ve kafiye'yi bir gereklilik olarak görmemiştir. Tasavvuf felsefesinden ve Hint kültüründen beslenen şiirlerinde esrarlı sözleri, tekerlemeleri art arda sıralayarak yer yer sürrealistlerin "otomatik yazı" tekniğini andıran soyut bir anlatım geliştirmiştir.

Cevap C

17. Sırtlan Payı, Yorgun Savaşçı, Kalpaklılar, Küçük Ağa vakalarını Millî Mücadele'den alan eserlerdir. Ölmeye Yatmak adlı roman ise "bir cumhuriyet aydınının iç hesaplaşmalarını" konu edinir.

Cevap B

18. Asım Bezirol, Fethi Naci, Ahmet Oktay, Mehmet H. Doğan, Marksist eleştiri yöntemini kullanmıştır. Mehmet Kaplan bu yöntemle eleştiri yazmamıştır.

Cevap E

19. Şiirlerinde mistik eğilimler göze çarpan, imge yönüyle İ. Yeni şairlerine çok benzese de tema yönüyle onlardan tümüyle ayrılan ve İslam inancını, onun güzelliklerini didaktik olmayan bir üslupla aktaran; Yedi Güzel Adam, Menziller, Yakarış, İşaret Çocukları adlı eserlerin sahibi Cahit Zarifoğlu'dur.

Cevap C

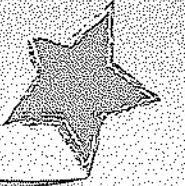
20. Verilen şiir serbest nazım şeklindedir ve toplumcu gerçekçi bir temayı işlemektedir. Atıf Behreçoğlu bu tarz şiirler yazmıştır.

Cevap A

ALAN EĞİTİMİ



6. BÖLÜM
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI
ÖĞRETİMİ



GİRİŞ

Türk Dili ve Edebiyatı Öğretimi; her şeyden önce, yazın-
sal türleri okuma anlama yorumlama çözümleme, karşı-
laştırma üzerine kurulu bir 'donanım' değerlendirmesi'dir.

Hazır bir ya da birkaç kaynağın yeterli olamayacağı Türk
Dili ve Edebiyatı Öğretimi, edebiyat metinleriyle eğitim
biliminin kısmen kesiştiği bir noktada, öğretmen adayla-
rının karşısına çıkmaktadır.

**Türk Dili ve Edebiyatı öğretimi için nasıl bir hazırlık
gereklidir?**

1. İsim eser bakış açısı dönem kahraman çalışmaları-
na öncelik verilmelidir. Bu konuda, Behçet Necatigil'in
Edebiyatımızda Eserler Sözlüğü temel bir kaynak
olarak değerlendirilebilir. Şöyle bir çalışma yöntemi
oluşturulabilir:

Eser	Yazar	Bakış Açısı	Dönem	Kahraman
Küçük Ağa	Tarık Buğra	İlahi Bakış Açısı	Cumhuriyet	Çolak Salih İstanbul Hoca

Bu tabloya, eserin kısa bir içeriği de eklenebilir.

2. Okuma, araştırma notları tutulmalıdır. Sözelimi;
'Roman Yazan Şairler' başlığıyla ders notlarınızda bir
sayfa açabilirsiniz. Necip Fazıl, Nâzım Hikmet, Atilla
İlhan, Oktay Rifat, Melih Cevdet Anday, Murathan
Mungan gibi şairlerin romanları kısa açıklamalarla
bu notlarda yer alabilir. Yine, romanlara isim olan
dizelerden bir liste yapılabilir. Mendilinde Kan Ses-
leri: Dize: Edip Cansever, roman: Erdal Öz; Gülünün
Solduğu Akşam: Dize: Turgut Uyar, roman: Erdal Öz;
Yalnızlık Gittiğin Yoldan Gelir: dize: Oktay Rifat, ro-
man: Selçuk Altun...
3. Edebiyat ve disiplinler arası etkileşim üzerinde du-
rulabilir. Edebiyat ve sinema ilişkisi son dönemlerin
gündemdeki konularındandır. Kalem kamera kar-
şılaştırması yapıp sinemaya aktarılan romanların,
öykülerin listesi çıkarılabilir. Aynı şekilde, şiir müzik
ilişkisi, bestelenen şiirler bağlamında ele alınabilir.
4. Çağdaş Türk şiiri, romanı ve öyküsü hakkında belli
bir birikim sahibi olunmalıdır. Yayımlanmakta olan
birkaç edebiyat dergisinden ya da gazetelerin kitap
eklerinden edebiyatın gündemi izlenebilir. İnternet
bilgilerinin güvenilirliği konusu hâlâ tartışmalıdır.
Sözelimi, Can Yücel'in, Özdemir Asaf'ın isimlerini,
hiçbir zaman yazmadıkları, yazamayacakları metin-
lerin altında görmek mümkündür. Can Yücel'e ait
olmayan Her Şey Sende Gizli isimli şiir lise ders ki-
taplarına kadar girebilmiştir.
5. Müfredat dışı edebiyatın da en az müfredat içi edebi-
yat kadar önemli olduğu bilinmelidir. Sözelimi, Asaf
Hâlet Çelebi, birçok fakültede ismi geçemeyen bir
şairdir. Aynı şekilde, Vüs'at O. Bener ismiyle ilk kez
sınavlarda karşılaşılan çok sayıda Türk Dili ve Edebi-
yatı bölümü mezunu vardır.
6. Metin okuma yorumlama çözümleme aşamalarında-
ki ayrıntılara dikkat edilmelidir. Sınavdaki on sorudan
sekizinin bu aşamalarla doğrudan ya da dolaylı ilgili
olduğu unutulmamalıdır. Edebiyat akımlarının bile
metin düzeyinde verilmesi tesadüf değildir.

7. Türk Dili ve Edebiyatı Programı, gözden geçirilmelidir.
2013'teki ve 2014'teki sınavlar, şöyle bir görüntü sergi-
lemiştir:

- ✓ Edebiyat; dersliklerde öğrenilenlerin kitaplarla dergi-
lerle desteklenip sanat disiplinleri arasındaki etkile-
şimle anlam kazandığı bir derstir.
- ✓ Edebiyat, bir yanıyla bir 'yeraltı haritası', diğer yanıyla
bir 'yeryüzü rehberi'dir.
- ✓ Edebiyat; geleneksel birikimle çağdaş duyarlılığın
uyumlu birlikteliğidir.

Ezberin arka plana itildiği, rafine edilmiş, yapılandı-
rılmış bilginin değer kazandığı bir alan olan Türk Dili
ve Edebiyatı Öğretimi, başlıca şu aşamalardan oluş-
maktadır:

- ✓ Olay çevresinde gelişen metinlerin öğretimi,
- ✓ Coşku ve heyecanı dile getiren metinlerin öğretimi,
- ✓ Sözlü edebiyat türlerinin öğretimi,
- ✓ Göstermeye dayalı metinlerin öğretimi,
- ✓ Öğretici, düşünsel metinlerin öğretimi,
- ✓ Türk Dili ve Edebiyatı öğretiminde ölçme ve değer-
lendirme.

Derslerimizde, olay çevresinde gelişen metinlerin, coşku
ve heyecanı dile getiren metinlerin öğretiminin yanı sıra,
sözlü edebiyat türlerinin öğretimi üzerinde ayrıntılı ola-
rak duracağız. Göstermeye dayalı metinlerin ve öğretici,
düşünsel metinlerin öğretimi, doğrudan Edebiyat Bilgi
ve Kuramları dersinin konularıdır. Söz konusu iki aşama,
sınav sorularında çeldirici ya da metin türlerini sınıflan-
dırma gibi işlevlere sahiptir.

Türk Dili ve Edebiyatı öğretiminde ölçme ve değerlen-
dirme, eğitim bilimlerindeki ölçme ve değerlendirme
konularının, Türk Dili ve Edebiyatı'na doğrudan uyar-
lanmış biçimi değildir. Sözelimi; Bloom'un sınıflaması,
öğretim basamakları konusunda bir yan değerini, bir ek
bilgi düzeyindedir. Bunun için, ölçme ve değerlendirme-
ye yönelik ayrıntıları, ilgili soruların açıklanması düze-
yinde vereceğiz.

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ÖĞRETİMİ

I. OLAY ÇEVRESİNDE OLUŞAN EDEBİ METİNLER

*Emma Bovary denen kız hiç yaşamadı; Madame Bovary
kitabı ise sonsuza dek yaşayacak.*

Nabokov

ROMAN ÖYKÜ

OKUMA ANLAMA YORUMLAMA
ÇÖZÜMLEME YÖNTEMİ

MATERYAL ÖGELER

Ne anlatılıyor?

1. Metindışı Nesnel Ögeler
2. Roman | Öykü Türü
3. Olay | Olay Örgüsü | Özet

4. Anlatıcı
5. Bakış Açısı
6. Kişiler
7. Zaman
8. Mekân (Uzam)

TEMATİK ÖGELER

Niçin anlatılıyor?

9. Tematik (İzlekse) Yapı

ESTETİK ÖGELER

Nasıl anlatılıyor?

10. Kurgu ve Anlatı Düzeyi
11. Anlatım Teknikleri
12. Dil ve Üslup (Biçem)

A. MATERYAL ÖGELER

Metindışı Nesnel Ögeler

Yazarla Kitapla İlgili Metindışı Ögeler

Yazarın adı, kitabın adı ve alt başlığı, epigraf, önsöz, it-haf (sunu), dipnot, yaşamöyküsü gibi ögeler yazar tarafından metnin daha iyi algılanması için yapılan metindışı bilgilendirmelerdir.

Bir romanın, öykünün adı, yani başlığı, metinle ilgili sınırlı bir bilgilendirme olarak tanımlanabilir. Başlığın, okunacak metni diğerlerinden ayırt etmeyi sağlayan, okurun bir kitabevinde, diğerleri arasında bu kitaba yönelmesini sağlayan önemli bir işlevi vardır. Okurun kitapla ilk karşılaşmasında izlemekle ilgili en özlu bilgileri verebilir.

Roman, öykü başlıkları yalnızca sözdizimsel bir açıklama değildir. Dikkatli bir okur için kahraman, olay ya da anlatıda geçen bir durumla ilgili önemli ipuçları da verebilir. Birçok romanın, öykünün sadece adıyla okurun dikkatini çektiği bilinen bir durumdur.

Yayıneviyle İlgili Metindışı Ögeler

Kitabın kapağı, kitapla okurun ilk karşılaşmasını sağlayan ve onları buluşturan bir araçtır. Dilsel ve görüntüsel göstergelerden oluşan bir kitapta metindışı ögeler olarak şunlar sayılabilir: Kapak, kapak tasarımcısı, editör, son okuma, düzelti, katalog, renk kullanımı, baskı yapısı, kitabın bulunduğu dizi ya da serisini belirten yazı, kitabın yayın hakkı, varsa kitabı çevirenin adı, hangi seriden çıktığı, kitabın aldığı ödülü ya da başka bir yönünü ortaya koymak için kapağın üstüne geçirilen renkli bant, baskı sayısı vardır.

Kapaklardan sonraki hazırlık sayfalarında yazarın aynı yayınevinden kaçınıcı kitabının çıktığı, ilk ve daha sonraki baskıların hangi yayınevlerinde yayımlandığı, yayıma hazırlanmasında görev alan kişilerin adları, kaç adet basıldığı, baskı yeri ve yılı, ISBN numarası, izinsiz kullanımlara yönelik uyarı belirtilir.

Roman | Öykü Türü

Roman

1. İçerdiği konuya göre, *felsefi roman, polisiye roman, aşk romanı, tarihî roman...*;
2. Romancının benimsediği yazınsal akıma göre, *klasik roman, romantik roman, realist roman, natüralist roman*;
3. Üslup, anlatım tekniği ve ele aldığı konuya göre *anıroman, röportajroman, biyografikroman, bilimkurgu romanı, çocuk romanı, belgeroman, bilinçaltı romanı...*;
4. Anlatım tekniğinin farklılığı, soyut oluşu ve zor anlaşılıp, zor çözümlenmesi, anlatım yerlemlerini ele alırken farklılığına göre *postmodern roman, üstkurmaca roman, bilinçaltı romanı, fantastik roman, metafizik roman...*

Bütün bu adlandırmaları özeti, romanları 'popüler romanlar ve 'estetik romanlar' açısından sınıflandıran yaklaşımdır.

ÖABT Çıkış Soru

11. sınıf Türk edebiyatı dersinde edebî akımları öğretmek isteyen bir öğretmenin seçtiği metin şu şekildedir: Charles'ın konuşması, bir sokak kaldırımını gibi dümdüzdü. Beylik fikirler, oradan her zamanki kıyafetleriyle geçer durur. Ne bir heyecan veya bir gülüşe neden olur ne de bir hülya uyandırır. Charles, söylediğine göre, Rouen'de iken merak edip tiyatroya, Parisli aktörleri görmeye gitmemiştir. Yüzme, kılıç kullanmak, nişan atmak gibi şeyleri bilmezdi.

Bu parça, aşağıdaki edebî akımlardan hangisinin özelliklerini öğretmek için en uygundur?

- A) Realizm
- B) Romantizm
- C) Naturalizm
- D) Dadaizm
- E) Klasisizm

Çözüm

Verilen metin, Gustave Flaubert'in *Madam Bovary* romanından alınmıştır. Fransız romancı Gustave Flaubert, gerçekçilik akımını başlatan yazardır.

Edebi akımlar, doğrudan değil, bir metin üzerinden sorulmaktadır.

Cevap A

Popüler Romanlar

Yazarın açısından estetik bir amaç güdülmeksizin kaleme alınan; yayımlanmasında başta ticarî kaygı olmak üzere, sanat dışı sebepler bulunan; okurun duygu ve heyecanlarını harekete geçirmeyi hedefleyen; çok sayıda okura ulaşan; kolay anlaşılıp rahat çözümlenen; okurda belirli bir düzey aramayan; birçoğu filme alınarak okur dışında sinema ve televizyonda da çok sayıda izleyiciye ulaşan klişe romanlar.

Estetik Romanlar

Yazarı tarafından estetik bir amaçla ciddi bir uğraş olarak kabul edilen; yayımlanması sadece ticarî nedenlere dayanmayan; okuru hazır duygu ve düşünce kalıplarından sıyrıp her şeyi sorgulayıcı bir konuma getiren; yine, okurda belirli bir kültürel ve estetik birikim arayan; bu sebeple az sayıda okura ulaşan; kurgusu ve anlatım tekniği açısından özgünlük taşıyan romanlar.

Her iki roman eğilimi de kendi içinde alt türlere ayrılabilir:

Popüler Romanlar

1. Aşk merkezli romanlar / toplumsalacı romanlar, heyecan, macera ve gerilim romanları (Beyaz, pembe gibi diziler, Cingöz Recai gibi seriler)
2. Mizahi Romanlar
3. Polisiye romanlar / casusluk romanları
4. İdeolojik romanlar (siyasi sol romanlar, Türk milliyetçiliğini işleyen romanlar, İslamî romanlar, kadın romanları, tarihî romanlar)

Estetik Romanlar

1. Postmodern / metafiction (üstkurmaca) romanlar
 2. Bilinçaltı romanları
 3. Fantastik romanlar
 4. Metafizik romanlar.
- * Bu roman türleri kesin çizgilerle birbirlerinden ayrılmazlar. Bazen bir estetik romanda bu türlerin hemen her birinin motiflerini görmek mümkündür.
- ** Popüler bir roman konusu, yazarı tarafından estetik bir biçimde ele alınabilir. Konusuyla popüler olsa da kurgusuyla tekniğiyle estetik düzeyde olan romanlar vardır.

Öykü

Durum ve Kesit Öyküsü: Öyküde olay geriye çekilir, çarpıcı olaylara yer verilmez. İnsanlar, olay içinde değil, yaşamlarındaki belli bir kesit ya da içinde bulundukları bir duruma bağlı olarak ele alınır. Bu öykülerde bir atmosfer yaratılır. Öyküde uzun uzun sergileme bölümleri yer almaz. Her şey, günlük yaşamın yalınlığı ve doğallığı içindedir. Gerilim düşürülmüştür; gerilimin yerini belirli bir ortamdan kaynaklanan izlenimler, çağrışımlar almıştır. Rus yazarı A. Çehov da bu tür öykünün öncüsü kabul edilir. Dünya edebiyatında T. Capote, K. Mansfield; Türk edebiyatında Memduh Şevket Esenal, Sait Faik, Oktay Akbal, Rasim Özdenören, Selim İleri, Murathan Mungan, bu türde yazar isimlerdir.

Olay Öyküsü: Bu tarz öykülere 'klasik vak'a öyküsü' de denir. Bu tür öykülerde olaylar zinciri, kişi, zaman, yer

ögesine bağlıdır. Olaylar serim, düğüm, çözüm sırasına uygun olarak anlatılır. Olay, zamana göre mantıklı bir sıralama ile verilir, düğüm bölümünde oluşan merak, çözüm bölümünde giderilir. Bu teknik, Fransız sanatçı Guy de Maupassant (Guy dö Mopasan) tarafından geliştirildiği için bu tür öykülere "Maupassant tarzı öykü" de denir. Türk edebiyatında bu tarz öykücülüğün temsilcisi Ömer Seyfettin'dir. Refik Halit Karay, Reşat Nuri Güntekin, Yakup Kadri Karaosmanoğlu Orhan Kemal, Samim Kocagöz, Necati Cumalı, Talip Apaydın, Mustafa Kutlu olay türü öykücülüğünün temsilcileri arasındadır.

ÖABT Çıkış Soru

Hikâyeler, olay hikâyesi ve durum hikâyesi olmak üzere iki türde ele alınmaktadır.

Buna göre aşağıdakilerden hangisi, diğerlerine göre farklı bir hikâye türünün öğretimi için kullanılabilir?

- A) Hatice Hanım, pek genç dul kalmış zengin bir hanımcağızdı. On üç yaşında iken altmış altı yaşında bir kocaya vardığı için izdivaç denen şeyden nefret etmişti. İşte hemen hemen on sene vardı ki kocası ölmesine rağmen evlenmeyi hiç düşünmemişti.
- B) Kamyon; Zincirli Han'ın dar ve basık kapısından, yan duvarlara sürtünüp sıvaları dökerek ve üzerine bağlanmış sepetlerle çuvalları dört tarafa fırlatarak çıktı. Şoför bir eliyle direksiyona yapışmış, diğer eliyle de peynirli pide yiyordu.
- C) Çocukluğumdan beri haritaya ne zaman bak-sam gözüm hemen bir ada arar; şehir, vilayet isimlerinden hemen mavi sahile kayar... Belki de okuduğum romanlar beni etkiledi, haritada adaları görünce heyecanlanıyorum.
- D) Benim saçlarım yumuşak, Fatma'nın saçları keçe gibi. Annem ustura ile iki defa kazıttı saçlarını uzasın diye ama uzamadı, kısa kaldı. Burnu da öyle biçimsiz ki yamyassı. Bu yüzden benim arkadaşlarımdan hiçbiri Fatma ile oynamak istemiyor.
- E) Satıcı, iskemlesine oturdu. Hasan da merakla karşısına geçti. Bu dört yanı duvarlı, tek kat, basık ve toprak evde öyle canı sıkılıyordu ki... Şaşarak, eğlenerek izliyordu. Satıcı ne yaparsa o susuyor ve seyreliyordu.

Çözüm

Durum ve Kesit Öyküsü: Öyküde olay geriye çekilir, çarpıcı olaylara yer verilmez. İnsanlar, olay içinde değil, yaşamlarındaki belli bir kesit ya da içinde bulundukları bir duruma bağlı olarak ele alınır. Bu öykülerde bir atmosfer yaratılır.

Öyküde uzun uzun sergileme bölümleri yer almaz. Her şey, günlük yaşamın yalınlığı ve doğallığı içindedir. Gerilim düşürülmüştür;

gerilimin yerini belirli bir ortamdan kaynaklanan izlenimler, çağrışımlar almıştır. Rus yazarı A. Çehov da bu tür öykünün öncüsü kabul edilir. Dünya edebiyatında T. Capote, K. Mansfield; Türk edebiyatında Memduh Şevket Esenalın, Sait Faik'in, Oktay Akbal'ın öyküleri de bu türden öykülerdir.

A) Yüksek Ökçeler: Ömer Seyfettin – Olay

B) Kamyon: Sabahattin Ali – Olay

D) Havva: Vüs'at O. Bener Olay

E) Eskiçi: Refik Halit Karay Olay

"Çocukluğumdan beri haritaya ne zaman bakarsam gözüm hemen bir ada arar; şehir, vilayet isimlerinden hemen mavi sahile kayar... Belki de okuduğum romanlar beni etkiledi, haritada adaları görünce heyecanlanıyorum."

Seçeneğinde verilen bölüm, Sait Faik'in meşhur 'Yazmasam çıldıracaktım.' cümlesinin de yer aldığı Haritada Bir Nokta öyküsünden alınmıştır. Alınan kesit, durum öyküsünün özelliklerini taşımaktadır.

Olay öyküsü, akıp giden bir film şeridi gibidir; durum şeridi o film şeridinde dondurulmuş bir kare gibidir. Kişiler, zaman, mekân ve olaylar, dondurulmuş karede görünenlerle sınırlıdır. A, B, D ve E seçeneklerinde, kişiler, zaman, mekân ve olay, sürekli bir değişim gösterirken C seçeneğinde bir durağanlık söz konusudur.

Cevap C

Öykü | Olay Örgüsü | Özet

Öykü

Her romanda mutlaka bir öykü bulunur. Buradaki öykü, bir edebiyat türü olan öykü (hikâye) ile karıştırmamalıdır. Romandaki öykü, karakterlerin birbirleriyle ilişkilerinden doğan olaylar toplamıdır.

Olaylar kişilerin karakter niteliklerinden doğar. Olaylar bir-biri ardından artmaya başlayınca da romandaki öykü oluşur. Olaylar, zaman sırasına dizilerek anlatılır. Nasıl ki pazartesi'den sonra salı ve ondan sonra da çarşamba gelirse; romanda da a olayından sonra b olayı onu izler. Zaman sırasına dizilen bütün bu olayların toplamı, romanın öyküsüdür. Senaryoda snopsis neyse, romanda öykü de odur.

Romanda olaylar, kurgu gereği, kronolojik bir sıra ile verilmeyebilir. Anlatıcı, öyküyü oluşturan olaylardan sonrakini başta, baştakini de sonda verebilir ya da daha başka türlü bir düzenleme ile olayların sırasını bozabilir. Okur, romandaki öyküyü, romanı okuma işini bitirdikten sonra kendisi bulur.

Bir roman, öykü düzeyine indirgenemez. Bir malzemenin nerede, ne zaman ve hangi yazar tarafından kullanıldığını belirlemek pek o kadar önemli değildir. Önemli olan; yazarın ondan nasıl yararlandığı ve onu nasıl bir değişikliğe uğratarak anlattığıdır. Çünkü, yazınsal öğeler içinde en yalın, en ilkel olanı öyküdür. Nitelikli bir romanı okutan sadece öykü değildir. Önemli olan; yazarın neyi nasıl anlattığıdır.

Olay Örgüsü

Bir romanda olayların sıralanışı 'öykü'yü, olaylar arasındaki nedensel ilişki de 'olay örgüsü'nü oluşturur. Sözelimi, 'Kral öldü / Kraliçe de öldü.' demek öyküdür, olayların sıralanışıdır. Bu, 'Kral öldü / Onun acısına dayanamayan Kraliçe de öldü.' biçiminde aktarırsa 'olay örgüsü' ortaya konulmuş olur.

Olay örgüsü, romanda iyice gölgede bırakılıp, iyice belirsizleştirilebilir. Okur, neden-sonuç ilişkisinde bir hayli zorlanabilir. Zekâsı işlek ve belleği güçlü olan bir okur bu zorluğu aşabilir. Yani, bir romanda olaylar arasındaki nedensel ilişkiyi bulmak; dikkatli, donanımlı okura düşmektedir.

Romanın biçimi de 'olay örgüsü' ile ilgilidir. Biçimdeki estetik değer, romanın sanat değerinin bir göstergesidir. Biçim, romancının ustaca kurgusuyla ve biraz da karmaşık bir düzen içinde sunulan olay örgüsüyle belirli bir ritmi de içerebilir. Ritim de romanın estetik bir öğesidir. Romancı, belirli bir ritmi, ancak, sıkmayan yinelenmelerle ve yerinde biçim (ölçü) alıştırmalarıyla yaratabilir.

Özetleme İlkeleri

1. Özetleme, metni okumamış birine ilgili metni en doğru biçimde aktarma eylemidir.
2. Özetlenecek metin, çok iyi anlaşılmalıdır. Bir metni dikkatli okumak, bilinmeyen ya da anlaşılmasında sorun yaratacak sözcükleri ya da sözdizimsel yapıları açıklamayı içerir. Metin, özetleyecek kişi tarafından iyi anlaşılmalıysa özet de anlaşılacaktır.
3. Sadece metinden alınan cümlelerle metni özetlemek olanaksızdır. Alıntılar sınırlandırmak gerekir. Kimi zaman, metinden anahtar sözcük ya da cümle alınabilir. Ancak metinden seçilen cümlelerin alt alta sıralanması özet değildir.
4. Metni düşünce gelişimlerine göre bölümlere ayırmak gerekir. Her metinde belli sayıda temel düşünce vardır. Bu düşünceler metin içinde aşamalı olarak bölümler biçiminde geliştirilir ve metnin tamamına yerleştirilir. Özet öncesi, bu temel düşünceleri belirten bölümleri ortaya koymak gerekir.
5. Temel düşünceler tanımlanıp kendi aralarında gruplandırılmalıdır. Metnin gelişiminin ya da metnin her kesitindeki düşüncenin birkaç cümle ile ortaya konulması, genel bir özetlemede kolaylık sağlar. Her bölümden bir cümle alınır, o kısmın temel cümlesi olarak görülmesi yanlıştır. Bu düşünceler, özetleyen tarafından kendi cümleleri ile aktarılmalıdır. Doğrudan anlatım, özetleme yöntemi değildir.
6. Özetlenecek metnin oranlamasını göz önünde bulundurmamak gerekir.
7. Özet yapan kişi, özetine kendi öznelliğini katmamalıdır. Her düşünce yazara aittir. Eleştiri, çözümleme, yorumlama özet değildir.
8. Özetle 'yazar burada diyor ki...' biçiminde yapılar kullanılmaz. Yapılan alıntı doğrudan aktarılır.

9. Özetlerken metinde geçen temel düşünce ve eylemleri; ayrıntı ya da gereksiz olandan ayırmak gerekir.
10. Özetleme metnin anlamını bozmadan yapılmalıdır.
11. İyi bir özet, çok kesin ve etkili bir biçimde, düşüncelerin ve kanıtların nasıl sıralandığını özgün metinden daha etkili bir biçimde göstermelidir.
12. Özetleme metni yeniden yazmaktır. Özet, bir bakıma, biçim olarak özgün, içerik olarak asıl metne bağlı bir eylemdir.

Anlatıcı

Bir anlatma sanatı olan romanda, olup biten her şey okura, bazan roman kişilerinden biri, bazan da roman kişileri dışında 'olup bütün her şeyi bilen biri' tarafından aktarılır. Söz konusu olan bu 'biri'ne, anlatma esasına bağlı metinlerde anlatıcı denir. Anlatıcı, roman kişilerinden biri ise iç anlatıcı, roman kişileri dışında biri ise dış anlatıcı adını alır.

Anlatıcı, romancının kendisi değildir. Romancı, romanın bütün oluşumundan sorumlu biri olarak, anlatıcıya göre daha üst bir konumda yer alır. Çünkü, bütün romanlık öğeleri kurgulayıp düzene koyan romancı, bu işi yaparken herhangi bir kişiye de anlatıcılık görevini verir. Yani anlatıcı, romandaki romanlık öğelerden herhangi biridir. Romandaki öykü, kişiler, zaman, mekân gibi anlatıcı da kurmaca bir varlıktır. Anlatıcı da romanın diğer öğeleri gibi bir kağıt varlıktır. Gerçek bir figür olan romancıyla, kurmaca bir varlık olan anlatıcı birbirleriyle karıştırmamalıdır.

Anlatıcıya 'okurun temsilcisi olmak' gibi bir görev yükleyen Michel Butor, romandaki hemen her oluşumu, anlatıcının okurdan önce değerlendirdiğini belirtir. Anlatıcı, aynı zamanda okurun da temsilcisidir; daha doğrusu, olaylar dizisini değerlendirmek, bunların tadını çıkarmak ve bunlardan yararlanmak için yazarın okuru yerleştirmek istediği bir bakış açısidir. Michel Butor, anlatıcının 'gerçek olan' ile 'kurmaca olan' arasında bir öge olduğunu da söyler.

İnsanın, yeryüzüne geldiği günden bu yana önemli bir ihtiyacı olarak bilinen anlatma isteği, evrensel bir olgu olarak önemini hâlâ sürdürmektedir. Anlatma ihtiyacı, romanlarda anlatıcı olarak yer almıştır. Umberto Eco, bu konuda şu iddiaları ortaya koyar: "Tür olarak roman, öykü kaybolabilir. Fakat anlatıcılık asla..."

Bakış Açısı | Anlatı Açısı

Anlatıcı, olay örgüsünü ve kahramanları betimlemek için kendine bir bakış açısı seçer; okur da anlatıyı bu bakış açısından izler. 'Kim anlatıyor?' sorusu, okuru anlatıcıya götürürken 'Kim görüyor?' sorusu da bakış açısına yönlendirir.

Sınırsız Bakış Açısı / İlahi Bakış Açısı / Olimpik Konum

Her şeyi bilen, gören anlatıcının bakış açısidir. Her şeyi kendi bakış açısından anlatır.

Olimpik konum, anlatıcının bizzat kendisini hissettirdiği, yani anlatıcının anlatılanların arkasına gizlenip yok olmadığı kesitlerde vardır. Anlatıcı, anlattığı şeylerden kendini sıyırmış, yorum yaparak, hüküm vererek varlığını hissettirmek ister. Bunu, anlatı dokusunda fillerin zamanını ayarlamakla anlattığını geçmiş zaman, kendi yorum ya da hükümlerini şimdiki zamanda vererek sağlar. Öte yandan okura anlattıkları hakkında hesap vermek, fikrini sormak da olimpik konumun belirtisidir. 'Olimpik' terimi, imgesel bir terimdir ve Grek mitolojisinde baş tanrı Zeus'un yaşadığı dağın adı Olympos'u çağırıştırır. Olimpik anlatım için 'tanrısal' ya da 'auktorial terimi' de kullanılır.

Hâkim bakış açısı: İlahi bakışa açısından tek farkı, dünya ve bugünü biliyor olmasıdır. İlahi bakış açısında dünya, bugün ve yarın söz konusudur.

Dıştan Bakış Açısı / Nesnel Bakış Açısı / Tanık Bakış Açısı

Anlatıcı olayın dışındadır. Gördüğünü duyduğunu ya da gördüğünü, duyduğunu zañnettiği şeyleri nesnel biçimde anlatır ve betimler. Böylece yorum yapmaktan kaçınır, kahramanların düşünceleriyle ilgili bilgileri ve her türlü öznelliği dışlar. Olayları yansız ve nesnel bir biçimde, kahramanları da tamamen dışarıdan birinin gözlemle-riyle verir. Kısaca öykü, kahramanından daha az bilen nesnel bir tanık tarafından anlatılır.

İçten Bakış Açısı / Kahraman Bakış Açısı

Anlatıcı sanki kahramanın kişiliğine bürünmüş gibi kişinin yani kahramanın düşündüğü, hissettiği ve yaptığı şeyleri anlatır. Bu kişinin bakış açısı ayrıcalıklı bir bakış açısidir. Bu bakış açısı, öznel olduğu kurmacanın kişilerinin, olaylarının, yerlerinin onun gözüyle anlatıldığı sınırlı bir bakış açısidir. Okur da her şeyi onun gözünden görür, onun düşünce ve heyecanlarını paylaşıp; onun kadar bilir.

Anlatıcı, 'dış anlatıcı' ve 'iç anlatıcı' olmak üzere ikiye ayrılır. Dış anlatıcı, üçüncü kişi (o) ağzından aktarma işi- ni yapar. Duruma göre, objektif (tarafsız), tarafı ve her şeyi bilen (hakim, Tanrıbilici) bir konumda bulunabilir. İç anlatıcı ise, birinci kişi (ben) olarak anlatma işi- ni yapar. Birinci kişi anlatıcı, aynı zamanda romanın kişilerinden de biridir. O da romanlarda objektif, subjektif ya da her şeyi bilen bir anlatıcı pozisyonunda karşımıza çıkabilir.

Anlatıcının var olduğu her yerde, bir bakış açısından da söz edilebilir. Çünkü, anlatıcı ancak bakış açısıyla vardır.

Bir yerin, durumun anlatılması, aslında yazarın kendi dünyasının algı alanına göre kaydettiklerini aktarmasıdır. Heidegger bunu çeşitli örneklerle somutlaştırır: Aynı orman parçası, korucunun dünyasına özgü anlayışla; keski-

lecek odunlar açısından görülebilir; buna karşılık bir arsa emlakçısı oranın hemen gerçekleşebilecek servet değerini görür; gezgin dinlenme yerini algılar; sevgililer orada rahat sevişip sevişemeyeceğini tartar; mantar arayanlar oranın toprak ve bitki örtüsünün mantara elverişli olup olmadığına bakar; avcı ise aynı bölgeyi av hayvanlarının nerede bulunabileceği sorusuyla gözden geçirir.

ÖABT Çıkmış Soru

Havva üç gündür hasta. Ne yaptıysa kâr etmedi. Doktor da adını unuttum, bir şey dedi. Yanına yaklaşmayacaktınız. Allah korusun, hepimiz ölmüşüz. Neyse onu kömürlüğün yanındaki odaya koydular. Ben yasak olmasına rağmen pencereden onun odasını izliyorum. Arada da kaçıp kaçıp yanına gidiyorum.

Bu parçanın anlatımında kullanılan bakış açısı aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Hâkim
- B) Nesnel
- C) Tanık
- D) İlahi
- E) Kahraman

Çözüm

İçten bakış açısı / kahraman bakış açısı: Anlatıcı sanki kahramanın kişiliğine bürünmüş gibi kişinin yani kahramanın düşündüğü, hissettiği ve yaptığı şeyleri anlatır. Bu kişinin bakış açısı ayrıcalıklı bir bakış açısidir. Bu bakış açısı, öznesi olduğu kurmacanın kişilerinin, olaylarının, yerlerinin onun gözüyle anlatıldığı sınırlı bir bakış açısidir. Okur da her şeyi onun gözünden görür, onun düşünce ve heyecanlarını paylaşır; onun kadar bilir

İçten bakış açısı / kahraman bakış açısı: Anlatıcı sanki kahramanın kişiliğine bürünmüş gibi kişinin yani kahramanın düşündüğü, hissettiği ve yaptığı şeyleri anlatır. Bu kişinin bakış açısı ayrıcalıklı bir bakış açısidir. Bu bakış açısı, öznesi olduğu kurmacanın kişilerinin, olaylarının, yerlerinin onun gözüyle anlatıldığı sınırlı bir bakış açısidir. Okur da her şeyi onun gözünden görür, onun düşünce ve heyecanlarını paylaşır; onun kadar bilir

Seçenekler dikkatle okunduğunda, 'tanık'la 'nesnel'in birbirini elediği görülecektir.

Vüs'at O. Bener'in Havva adlı öyküsünden alınan bu kesitte kahraman bakış açısı söz konusudur.

Cevap E

Kişiler (Şahıs Kadrosu)

Gerçeklik

Roman, öykü kişileri, gerçek bir varlığın taklidinden öte, düşsel bir varlık, deneysel bir bendir.

Roman, öykü kişileri, gerçek kişiler gibi görünseler de gerçek yaşamdakinin aynısı olsalar da romanda, öyküde bambaşka biri olarak sunulurlar.

Roman, öykü kişileri, gerçek insanlardan esinlenerek yaratıldığı, hatta bir roman, öykü kişinin birkaç gerçek insanın değişik özelliklerinden elde edilen bir terkip olduğu görüşü de ileri sürülür. Başarılı her kahraman, birkaç karakterin, tipin bileşkesi olabilir. Birisinin sınıfsal konumu, diğerinin cinsel diyalektiği, ötekini dünya görüşü, berikinin fiziksel nitelikleri bir bileşkenin içinde eritilip yeni bir kişilik oluşturabilir.

Karakter ve Tip

Romanda ve öyküde kişiler, sunuluşlarına göre bazı farklılıklar gösterir. Kimseye benzemeyen, sadece kendisi olan kişilere 'karakter' denilir. Karakter, psikolojik açıdan kendine özgü nitelikleri olan bireydir. Nitelikleri genel değil, özeldir. Karakterin belli bir davranış tarzı vardır ve bu davranışlarında inandırıcıdır. Kimi anlatı kişileri de, yalnızca bir özelliğiyle yer alır. Bu kişilerine de tip adı verilir. Tip; roman, öykü ve tiyatro türlerinde, bir özelliği bütün öbür yönlerini örtecek kadar keskin olan kahramandır.

'Tip'e yalınkat kişi, 'karakter'e de 'çok boyutlu kişi' demek mümkündür. Yalınkat kişiler, ironi özelliği gösteren anlatılarda, karikatür gibi çizilen kişilerdir.

Kişiler

Her anlatı bir 'ana kişi'nin çevresinde gelişir. Diğer kişiler, çoğu zaman, bu ana kişinin daha iyi tanınması ve diğer kişilere göre konumunun tespit edilmesi açısından anlatıya girer. Romanda ana karakterin tespiti, diğer karakterlerle ilişkileri, kurmacanın temelini oluşturan bir özellik taşır.

Roman kişileri üçe ayrılır: Birinci derecedeki kişileri (işlevsel kişiler), ikinci derecedeki kişiler (görevli, peyk kişiler) ve üçüncü derecedeki kişiler (figüran / dekoratif). Ancak, bugün gelinen nokta, bu kişilerin idealize edilmesi, yalınkat kişiler, çok boyutlu kişiler gibi yaklaşımları aşmıştır. Modernpostmodern roman artık kişinin iç dünyasına yönelmiştir. İnsanın nasıl olduğunu değil, nasıl yaşayacağını sorgulamaya başlamıştır. Çağdaş roman; kişinin olaylar ve mekânlar arasındaki serüveniyle değil, kişinin kişilerle arasındaki serüveniyle, kişilerin birbirleri karşısındaki konumlarıyla, kişinin kendisiyle yaşadığı çatışmayla ilgilenir.

Zaman

Zaman, romanlarda, metin içi zaman ve metin dışı zaman olarak iki açıdan değerlendirilebilir. Her olayın bir zamanı vardır. Anlatıcı bu olayı duruma göre, bir süre içerisinde öğrenir ve aktarır. Bu aktarım, metin içi zaman'ı oluşturur.

Anlatıcı öğrendiği (duyduğu, gördüğü) bu olayı roman boyunca anlatır. Roman, anlatıcının kaleminden çıkan cümlelerin tamamından ibarettir. Anlatıcının belli bir süreyi kapsayan bu anlatma süresine söylem zamanı da denilir.

Romancının yazdığı bu metin, okurun eline geçince de, roman, başka bir zaman olgusuyla yüz yüze gelir. Buna da okuma zamanı denir. Romancıyı ilgilendiren yazma zamanı ile okuma ilgilendiren okuma zamanı gibi kavramlar da, romanlardaki metin dışı zamanı'ı açıklar.

Metin içi zaman, kurmaca bir öge iken, metin dışı zaman gerçek bir zaman dilimini içerir.

Romanda zaman, kronolojik bir sıra ile verilmeyebilir. Anlatıcı, zamanı birtakım zaman kırılmaları tekniği ile verebilir. Zaman kırılması (sapması), ileriye doğru (flash-forward, hayâl) olabileceği gibi, geriye doğru (flashback, hatıra) da olabilir.

Anlatıcı, öyküyü aktarırken 'zaman'dan tasarruf yapabilir. Yani anlatıcı, bazen gereksiz gördüğü yerlerde zamanı atlayabilir; bazen da zamanı hızlandırabilir; kimi zaman da zamanı özetleyebilir. Gerekli gördüğü yerlerde en ince ayrıntısına varıncaya kadar zamanı uzatabilir.

Romanda zamanın algılanışı ve işlenişi, klasik romanla modern romanda birbirinden farklıdır. Klasik romanın zaman anlayışı, oldukça mekanik bir düzeyde gelişir. Roman örgüsü, daha baştan zamanın üç hâli ile kayıtlanmıştır. Geçmişte, belirli bir zamanda başlayan entrika, hâle doğru bir gelişme gösterir. Genellikle olayların düğüm noktası olarak beliren hâl (şimdiki zaman), entrikanın çözümünü gelecek zamana bırakır. Entrikanın gelişmesi veya romanın örgüsünün çok gerekli biçimde ortaya koymadığı durumlarda, zamanın akışına müdahale edilmez. Zaman, geçmiş zaman, şimdiki zaman ve gelecek zaman olarak adeta kesin kategoriler hâlinde belirir.

Çağdaş romanda, zamanın ve mekânın, geleneksel biçimdeki statik algılanması da değişmiş, dinamik bir kimlik kazanmıştır.

Mekân (Uzam)

Romanda, kurmaca bir öge olan mekân, yaşanan bütün olayların sahnesi durumundadır. Kişi ve nesnelerin birbirlerine göre yerleştirilmeleri ve konumları, romanda 'uzam' kavramıyla anlatılır. 'Uzam', bir mekânda bulunan kişi ve nesnelerin birbirlerine göre nerede bulundukları ve konumlandırılış biçimleri anlamına gelir.

Mekânın betimlenişi, orada yaşayan kişi hakkında okura bir ön bilgi (sezgi) verebilir. Sözgelimi; bir odanın düzenlenişi, orada günlerini geçiren insan hakkında bilgi verir. Mekân, bir romanda, kişinin kaderini etkileyen bir güce sahiptir.

Sinemada fon müziğinin karşılığı romanda betimlemidir. Betimlemeyi oluşturan cümlelerde seçilen sözcüklerin, romanda geçecek olayın içeriği ile yakından ilgisi vardır. Seçilen sözcükler, tercih edilen cümle kalıbı, olayın akışıyla doğrudan ilgilidir. Mekân betimlemelerinin sinemada film başlamadan önceki müziğe benzer bir fonksiyonu vardır.

B. TEMATİK (İZLEKSEL) ÖGELER

Tematik (İzlekse) Yapı

Her sanat eseri gibi, roman da öykü de bir niyetin ürünüdür. Niyet, yazarın, eserini yazma nedeni olarak beliren ögedir. Yazarın niyeti, metnin taşıdığı mesajı oluşturur. Bu mesaj da okurda düşünce ve duygu çıkarımı (algılama) biçiminde oluşur. Bütün bu 'niyetmesajdüşünce, duygu oluşumu', metnin tematik yapısını kurar.

Konusu ne olursa olsun, her metnin bir iletisi vardır. Bu iletisi, metnin dokusu içinde belirli bir düşünce olarak yer alır. Metin boyunca, olay ve olguların içinde bir anadamar gibi sürüp giden bu düşünce, rengini ve ölçüsünü belli ettiği oranda önem taşır. Yani roman ve öykü belirli bir düşünceyi kaldıramayacak kadar zayıf kurgulanmışsa, o roman ne düşüncenin, ne de roman olmanın hakkını verebilir.

Düşünce, yazarın, hem karakter seçimini, hem de onların yorum ve değerlendirmesini belirleyen, imgesel, heyecansal ve genelleşici bir özellik taşır. Sanatçı, düşüncesini imgelerle anlatır; politika yazılarıysa mantıksal kanıtlarla doğrular düşüncelerini. Bir sanatçı, deneme ya da makale değil, roman, öykü ya da oyun yazdığı zaman, imge yerine mantıksal kanıtlar kullanırsa, bir sanatçı değil, bir politika yazarı olur. Öğretisel içerikten yoksun sanat eseri yoktur. Biçimi her şeyin üzerinde tutan ve içeriğe aldırmayan yazarlar bile, eserlerinde, şu ya da bu biçimde, mutlaka bir düşünce dile getirirler.

Gerçek sanat eserlerinde, düşünsel yönseme; eserdeki kişilerin tüm ilişkilerinden, eylemlerinden, yaşantılarından (durumun, olayın ve eylemin kendisinden) ve eserdeki tüm gösterim ve anlatım araçlarının içinden çıkarak ortaya.

C. BİÇİMSEL YAPI | ESTETİK ÖGELER

Kurgu ve Anlatı Düzeyi

Kurgu

1. Kurmaca (yapıntı, fiktif) bir nitelik göstermelerine karşın, romanlar, insanlar tarafından sürekli tercih edilmektedirler. Yalındaki cazibe, romana kurmaca olarak girince, insanlar ister istemez bu cazibenin etkisinde kalmaktadırlar. Serüven, her romanın, öykünün evrensel kurgusudur.
2. Bir romancı, öykücü, gerçek bir olayı konu olarak alabilir. Bu konuda bazı gerçek bilgi ve belgeleri de kullanabilir. Böyle bir roman yüzde doksan dokuz gerçek dünyayı betimlediği zaman bile, roman niteliği onu ister istemez kurmaca söylem düzlemine yerleştirir. Yazınsal her zaman kurmacadır.
3. Kurgu sözlükte, "Fill haline geçmeyen, sadece tasavvurda kalan; film parçalarını belli bir düzen içinde birleştirerek, bütün filmi meydana getirme işi; montaj" biçiminde tanımlanır. Bu tanım, sinema ve edebiyat için ortaktır.
4. Bir metni roman ya da öykü yapan şey, kurgudur. Sinemada yerleşmiş bir kural / anlayış vardır: 'İyi bir senaryodan kötü bir film çıkabilir; ama, kötü bir senaryodan hiçbir zaman iyi bir film yapılamaz.' Bu durum, roman ve öykü için de geçerlidir.
5. Kurgu, bir romanın, öykünün iskeletidir.
6. Kurgu, bir metinde mknatis gibidir.
7. Kurgu, metinde yapıştırıcı bir güçtür. Parçaların, bölümlerin, malzemelerin; temel bir amaç çerçevesinde, yazar tarafından ustaca birleştirilmesidir.
8. Romanda ve öyküde kurgu, bir düzenleniştir; biçim ve içeriğin uyumudur; bölümlerin kaynaştırılmasıdır; insanların, olayların, doğal ve toplumsal çevrenin bir bütünlük içinde toplanmasıdır; bağlantıların hiçbir boşluk bırakılmaksızın yapılmasıdır; dizgesel oluşumların anlamlı ve işlevsel bir bütünlükte çakışmasıdır.

Anlatı Düzeyi

Anlatı düzeyi, bir romandaki, öyküdeki bağımsız öykülerin düzenlenişi, sıralanışı ya da iç içe geçişi anlamına gelir. Bu iç içe geçişte dışta kalan (kapsayan) ve içte yer alan (kapsanan) öyküler olacaktır. Dışta kalan öyküye dış anlatı, içte kalanlara da alt (iç) anlatı adı verilir. Dış anlatı, terminolojik anlamda çerçeve anlatı, yani öykü içerisinde mevcut olan bütün anlatıları kuşatan bir öykü olarak da adlandırılabilir. Dış anlatıya temel metin, alt anlatı'ya da eklenti metin adları da verilebilir.

Anlatım Teknikleri | Sunuş Biçimi Tarzı

Roman ya da öykü metnini tekdüze anlatımdan kurtarıp onu çekici, okunur duruma getirmek için, yazarın tercih ettiği bazı anlatım teknikleri vardır.

Yazar, metinde olup bitenleri aktarma görevini, kurmaca bir varlık olan 'anlatıcı'ya verir. Anlatıcı, aktarma işini yaparken tek bir anlatım tekniği kullanmaz. Farklı dil ve biçimlerde yazılan ya da söylenen metinleri kullanarak, anlatma eylemini gerçekleştirir. Bu farklı dil ve biçim özelliklerine anlatım teknikleri denir.

Ayrıntılar

1. İç monologla bilinç akışı, birbirine yakın tekniklerdir. Ayrıncı özellik şudur: İç monolog, kişinin mantıklı, tutarlı, kendi kendine içinden konuşmasıdır; bilinç akışı, çağrışıma dayalı, zaman ve mekân kategorilerine uymayan, yani kişinin kafasından geçenlerdir. Bilinç akışı, yazınsal bir metinde kahramanın kafasının içini okura doğrudan yansıtan bir tekniktir. İç monolog, karakterin kendi iç sesi ile baş başa kaldığı, bir bakıma hesaplaştığı bir tekniktir, bilinçli bir sayıklamadır. İç monolog tekniği, bir karakterin sanki karşısında bir başkası varmış gibi kendi kendisiyle konuşmasıdır. Konuşmalar, dilbilgisi kurallarına uygundur. Herhangi bir bilinç akışı görülmez.
2. Yorum; ilahi, hâkim ve dıştan bakış açısına uygun düşen bir tekniktir.
3. İç monolog, bilinç akımı kişisel anlatı konumuna ve içten dışa bakış açısına uygun bir tekniktir. Bilinçaltı romanlarında sıkça kullanılır.
4. Rapor ve betimleme; genellikle nesnel bakış açısının, yansız anlatı konumunun ve dıştan içe anlatı açısının sunuş biçimidir.
5. Diyalog, yani konuşma iki kişi arasında da yapılsa, tek kişinin konuşmasını (monolog) da yansıtsa, roman için vazgeçilmez bir anlatım tekniğidir. Romanın söz edilirken, konuşma pek az akla gelir. Oysa, çağdaş romanın, öykünün yükünü asıl o taşır. Dostoyevski, sonsuz bir anlatıcı gibidir. Roman bitince bu kahramanlar gene susmazlar. Bu sefer, okurun zihninde konuşurlar. Bu anlatım yönteminde anlatıcı neredeyse hissedilmez. Karakterler olaylar içindeki konuşmalarıyla oluşurlar. Onların olaylara yaklaşımlarını, kişilik özelliklerini konuşmalarında ilettiler mesajlardan anlarız.
6. Roman metni, herhangi birinin hatıra defteri olabilir. Yakup Kadri'nin Yaban, Oğuz Atay'ın Tutunamayanlar romanı buna örnektir. Halide Edip'in Handan romanında olduğu gibi mektuplardan oluşabilir. Bir romanda birden fazla anlatım tekniği de kullanılabilir.
7. Montaj tekniği yazarın bir anlatıda başkasına ait bir metni kendi eseriyle ilişkilendirerek eserine aktarma-

sıdır. Montaj tekniğinde alınan ve esere eklenen (monte edilen) metinle ana metnin uyum içinde olması, uyuşması, anlatım gücüne bir katkıda bulunması beklenir. Bu anlatım tekniğinden beklenen, metne bir zenginlik ve derinlik kazandırmasıdır.

8. Montaj tekniğinin metinlerarası ilişkilerden farkı şudur: Montajda alıntı doğrudandır, metinlerarası ilişkilerde daha çok etkilene, benzeme, anımsatma söz konusudur.
9. Üstkurmaca (metafiction), bir romanın nasıl yazıldığını anlatan, yazım sürecini ele alan bir tekniktir. Oğuz Atay'ın Tehlikeli Oyunlar, Hasan Ali Toptaş'ın Bin Hüzünlü Haz bu teknikle yazılmış romanlardır.
10. Modern kurmacanın en güçlü eğilimlerden biri, yüzeysellikten uzaklaşmadır. Bir karakterin davranışını ve bazı eylemlerini anlatmak için, anlatıcının, anlatının akışını keserek araya girmesi çağdaş anlatı türlerine uzaktır. Bir romanı, genel olarak karakterler, olay örgüsü, sahneleme gibi anlatının öğelerinin doğrudan kendilerinin biçimlendirmesine öncelik verilir. Yorum, rapor, betimleme ve yaşamakta olanı yansıtır; modern kurmacada yüzeysellikten uzaklaştıkları sürece işlevseldir.

Dil ve Üslup (Biçem)

Roman dili, öykü dili bir yazarın düz anlamda kullandığı dil ya da gramer değildir. Bir metinde, roman kişilerinin konuştuğu dil de değildir. Roman dili, öykü dili; daha bütünsel bir şeyi, içerikle biçimin ve biçimin belli bir uyumla devrimini, gelişimini; böylece bütün öğelerin yeni bir enlemboylama yerleşimini, yeni bir anlama dönüşerek 'cümileşmesi'dir.

Zihni harekete geçiren bir öge olan simge; romanda, öyküde kanıtlardan ve açık ifadelerden daha etkilidir. Gerçeğin yanında hayâl neyse, açık ifadenin yanında da simge odur.

Başarılı bir metinde retorik (düzyazı) öğelerin yanı sıra, salt poetik (şirsel) öğeler de bulunabilir. Yani, iyi bir romanın, öykünün dili hem retorik, hem de poetik nitelikler gösterebilir.

Biçem, yazarın ruhunu yansıtır. Bir bakıma parmak izi gibidir.

Okuru, romana bağlayan temel üç öge vardır: Romandaki serüven, romanın biçimi (üslubu) ve romanın ayrıntıları. Romandaki serüven, sürükleyiciliği ve uyandırdığı merak duygusuyla romanın bir çırpıda okunmasını sağlar. Biçem, okur üzerinde büyüü bir etki bırakır. Bu etki, okurun dikkatini canlı tutar. Gerçek yaşamda neredeyse gereksiz bilgileri anlatan, hatta yer yer olumsuz anlamda kullanılan ayrıntı, roman için vazgeçilmez bir öğedir.

ROMAN - ÖYKÜ AYRIMI

1. Roman, dil açısından konuşma diline bağlıdır. Şiirsel, öyküde bir ustalıklı romanda bir kusur olarak değerlendirilir. Romanın akıcılığı, dilden çok serüvende aranır. Öyküde, yoğunlaşmış, damıtılmış, simgeleşmiş bir dil kullanılır. Özetleme gücü yüksek, etkileyici bir dil kullanır. Modern öykü, sözcüğün gücünden ve çağrışımından yararlanır.
2. Roman, hayatı anlatırken akıp giden bir film şeridine benzer. Sözelimi, bir düğün sahnesinde düğündeki pek çok insan üzerine hikâyeler oluşturmak durumundadır. Öykü, hayatın sadece bir bölümünü anlatır. Akıp giden bir film şeridinin dondurulmuş bir karesine benzer. Sözelimi, öykü düğündeki bir instantane üzerinde yoğunlaşır.
3. Roman bir bütündür. Öykü, bütünün bir parçasıdır.
4. "Roman, bir savaş alanıdır. Öykü, bir düello sahnesidir." Rasim Özdenören
5. "Roman, puan toplar. Öykü, nakavt eder." Cortazar
6. "Roman, tamamlanmış bir metindir. Öykü, öncesi ve sonrası açısından açık uçlu bir metindir." Mary Louise Pratt
7. Roman ise çokbilinmeyenli denklemler dizgesidir. Öykü tekbilinmeyenli bir denklem kurmaya benzer.
8. Roman, çok sözcükle çözülen bir bulmacadır. Öykü, tek sözcükle çözülen bir bilmedir.
9. "Roman okuru, romanla ilgili çok fazla ayrıntı hatırlayamaz. Öykü okuru, öyküyle ilgili çok fazla ayrıntı hatırlayabilir." John Wain
10. Bir roman okunurken onu bir oturuşta bitiremez. Bu nedenle, birçok ayrıntıyı untabilecektir. Bir öykü, bir oturuşta bitirilebileceği için ayrıntıların etkisi kalıcı olacaktır.
11. Roman, alımlama için okurdan büyük bir çaba istemez. 'Hayatım Roman' diyenlerin sayısı 'Hayatım Öykü' diyenlerden daha çoktur. Öykü, okurdan özel bir çaba ister. Anlatmadığı anları, boşlukları okurun sezgisine bırakır.
12. Roman, okurda birden çok etki oluşturur. Bu etkiler, bir oturuşta okunamayacak kadar uzun olan bir metinde zaman zaman birbirleriyle karışabilir. Öykü, okurda belirgin ve tek bir etki oluşturur. Bu etki, bir oturuşta okunacak kadar kısa olan bir metinde yaratılabilir. Edgar Allan Poe
13. Roman, inişli çıkışlı bir çizgi gibidir. Öykü, bu çizgi üzerinde seçilmiş bir noktadır.

14. Romanda, eklenti (alt anlatılar) metinlere sıkça yer verilir. Öyküde, eklenti (alt anlatılar) metinlere pek yer verilmez.

15. Roman, bir tablodur. Yazar, önce şekilleri belirler. Sonra boyalarını karıştırır ve fırçasını dilediği şekilde kullanarak taslağı ortaya koyar. Bundan sonra taslağı boyayarak şekillendirmeye başlar. Öykü, bir minyatürdür. Bunun roman gibi taslağı olmaz. Üzerinde fazla oynamaya gelmez. Anlatılmak istenen bir çırpıda yazılmalıdır. R. Mahmut Ekrem

Karşılaştırma

Roman, iç iskeleti olan, omurgalı bir canlıya benzer. Öykü ise iskeleti dışından gövdeyi saran kabuklu hayvanlara benzer. Romanda metin, kas ve dokular gibi iskeletin üzerini örterek romanın bütününe ortaya çıkarır, iskeleti gizler. Öyküde, metin iskeletin kendisini oluşturur. Kabuk metni kaplar. Romanın, tüm içeriğini tepeden tırnağa birbirine bağlayan bir iskelet yapısı vardır. Öykü ise o anlamda kemiksizdir.

Benzeyen: roman

Benzetilen: omurgalı canlı

Benzetme yönü: varlıklarındaki uyumun sınırlı oluşu, yaşama şansının düşüklüğü=ileti

Benzeyen: öykü

Benzetilen: kabuklu hayvan

Benzetme yönü: varlıklarındaki uyum, kalıcılık=ileti

Bu mecaz, iki tür arasındaki uzunluk sorununa da ışık tutar: Dış iskeleti olan (kabuklu) hayvanların doğada varabilecekleri boyut sınırlıdır (en büyüğü dev istakozlar), omurgalı canlıların ise bu anlamda sınırsızdır. (balina ya da fil gibi) Bu mecazın olanak verdiği bir başka çıkarım da öykünün ilksel ve yaşam şansı yüksek bir tür oluşunu açıklar. Değişen koşullara çok daha çabuk uyum sağlayarak kendini değiştirme ve yenileme yetisine sahiptir. Bu noktada yapılan mecazı düşündüğümüzde yapılacak en çarpıcı çıkarım, öykünün zamanın geçişine daha dayanıklı tür olduğudur. Dil var olduğundan beri en gündelik hikayelerimizden en gizemli efsanelerimize, kutsal metinlerimizden yüksek sanat yapıtlarına kadar hangi kılığa girerse hikayenin varlığını ve işlevini hep sürdürdüğünü görüyoruz.

Öykü çözümlemesindeki aşamalar, roman çözümlemesiyle aynıdır. Aralarındaki fark, romanla öykü arasındaki farkla sınırlıdır.

ÖABT Çıkmış Soru

Küçük Ağa durakladı. Gerçekten de evine gitmek istiyordu. Çolak'ı akşam Akşehir'e gönderecekti. Çocuklarından bir haber alamamak artık ona dayatılmaz bir dert gibi gelmeye başlamıştı.

Cesareti yoktu. Besim, küçük ve yuvarlak bir francıya diliminin üstüne saat camı takar gibi dikkatle yerleştirdiği jambona tereyağı sürerken hiçbir meseleyi ciddi konuşmazdı fakat Mümtaz söylemeliydi.

İşte o günden sonra adım unutuldu. Bilmem nasıl, sonradan bu isim aile arasında da aldı yürüdü ve Feride adı özellikle Boğaziçi yalısında bayram elbiseleri gibi sayılı günlerde kullanılan bir ad olup kaldı.

Farklı romanlardan alınan bu parçalar için aşağıdaki

- I. Bakış açısı,
- II. Dil ve anlatım,
- III. - Yazıldıkları dönem

özelliklerinden hangileri ortaktır?

- A) Yalnız I B) Yalnız II C) I ve III
D) II ve III E) I, II ve III

Çözüm

I. metin, Tarık Buğra'nın Küçük Ağa adlı romanından alınmıştır. Roman, Cumhuriyet dönemi ürünüdür ve ilahi bakış açısıyla yazılmıştır.

II. metin, Peyami Safa'nın Yalnızız adlı romanından alınmıştır. Roman, Cumhuriyet dönemi ürünüdür ve ilahi bakış açısıyla yazılmıştır.

III. metin, Reşat Nuri Güntekin'in Çalıkuşu adlı romanından alınmıştır. Roman, Milli Mücadele dönemi ürünüdür ve kahraman bakış açısıyla yazılmıştır.

Üç metnin ortak noktası, dil ve anlatımdır.

Bakış açısını eylem kipinden de çıkarmak mümkündür.

Cevap B

Bloom'un Sınıflaması

Bilgi	Anımsama, ezberleme, tanıma, sıralama... Alınan uyarıcı, aynen tepkiye dönüştürülür.
Kavrama	Yorumlama, bir ortamdan ötekine aktarma, özetleme, kendi sözleriyle betimleme... Alınan uyarıcının anlamı değiştirilmeden kendince ifade edilmesidir.
Uygulama	Problem çözme, bir sonuç alma için bilgiyi uygulama... Edinilen bilginin yeni durumlara transfer edilmesidir.
Analiz Çözümleme	Oluşumunu göstermek için bölümlere ayırma, iletişimin derin yapısını, güdülerini bulma... Verilen bir bütünü parçalara ayırmak ve parçabütün arasında ilişki tespit etmektir.
Sentez Birleştirme	Derin yapıyı yeniden oluşturabilme, üretme, derleme, toparlama, tasarlama... Verilenlerden yola çıkarak özgün bir bütünlük oluşturmaktır.
Değerlendirme	Tüm süreci sınıma, yargıda bulunma, karar verme...

ÖABT Çıkmış Soru

Sinekli Bakkal romanını işleyen Elif Öğretmen, öğrencilerine iki parça vermiş ve bu parçalardan hareketle "Sinekli Bakkal romanının okuru kimdir?" sorusunu öğrencilerine yönelmiştir:

- I. Halide Edip Adıvar tarafından kaleme alınan Sinekli Bakkal'ın, okuru en çok çeken yönü herhâlde II. Abdülhamit Dönemi'nin İstanbul'unu her kesimden insana yer vererek anlatmasıdır. Bu sayede roman herkes tarafından okunmaktadır.
- II. Halide Edip Adıvar tarafından kaleme alınan Sinekli Bakkal'da okuyucu gibi; II. Abdülhamit Dönemi'nin İstanbul'unda fakir kenar mahallesi, zengin konaklar ve saray çevresinde yaşayan insanlara da yer verilmiştir.

Bu parçalara göre soruya cevap veren öğrenciler, Bloom'un aşağıdaki bilişsel alan basamaklarının hangisini kullanmaktadır?

	I	II
A) Bilgi	Bilgi	Kavrama
B) Bilgi	Bilgi	Uygulama
C) Kavrama	Kavrama	Kavrama
D) Uygulama	Ahali	Ahali
E) Değerlendirme	Analiz	Analiz

Çözüm

İlk metinde, Halide Edip Adıvar tarafından kaleme alınan Sinekli Bakkal'da II. Abdülhamit Dönemi aynen anlatılmakta ve roman herkes tarafından okunmaktadır. Bu yargı, bilgi düzeyinde bir kazanımdır.

İkinci metinde Sinekli Bakkal'dan yola çıkılarak II. Abdülhamit Dönemi'ne ait öğeler örneklendirilerek açıklanmıştır. Bu da kavrama düzeyinde bir kazanımdır.

Cevap A

OYABT Çıkma Soru

Bir öğretmen, hikâye metin türünün özelliklerinin öğrenilmesi amacıyla inceleme yöntemine uygun bir hikâye metnini, sınıfta öncelikle tüm öğrencilerin okumasını sağlamıştır. Daha sonra sınıfı rastgele gruplara ayırarak her bir gruba aşağıdaki görevleri vermiştir:

1. Grup, hikâyenin ana fikrini bulacaktır.
2. Grup, hikâye kahramanlarının özelliklerini açıklayacaktır.
3. Grup, hikâyeyi olay, mekân, zaman ve dil açısından inceleyecektir.
4. Grup, hikâyedeki olaydan hareketle yeni bir hikâye yazacaktır.

Öğretmen bu uygulamasında, aşağıdakilerden hangisini göz ardı etmemiştir?

- A) Öğrencilerin göreve olan istek düzeylerini
- B) Öğrencilerin metin türüne ilişkin ön bilgilerini
- C) Görevlerin eş değerliklerini
- D) Görevlerin yaratıcı olmasını
- E) Hikâyenin amaca uygunluğunu

Çözüm

Seçenekler dikkatle incelendiğinde seçeneklerin dördünde, öğrenci- hikâye ilişkisi, birinde ise sadece hikâye üzerinde durulduğu görülecektir. Hikâyenin amaca uygunluğu, Türk Dili ve Edebiyatı dersinin konusu değil, yazarı ilgilendiren metin dışı bir özelliktir. Ayrıca, bir öğretmen, hikâye metin türünün özelliklerinin öğrenilmesi amacıyla inceleme yöntemine uygun bir hikâye metnini, sınıfta uygulamak için seçmişse, zaten metin amaca uygundur.

Bir madde okuyup bir seçenek elendiğinde de yanıtın E olduğu görülecektir.

Hikâyenin ana fikrini bulmak, bir cümleyle sınırlı bir sorunken hikâye kahramanlarının özelliklerini açıklamak, oldukça emek isteyen bir uğraştır. Dolayısıyla "görevlerin eş değerliklerini" seçeneği elendi.

Grup, hikâyenin ana fikrini bulmanın, hikâye kahramanlarının özelliklerini açıklamanın, hikâyeyi olay, mekân, zaman ve dil açısından incelemenin "görevlerin yaratıcı olması"yla geliştiği görülecektir. Sadece bir grup, "hikâyedeki olaydan hareketle yeni bir hikâye yazacaktır." Bu durum, aynı zamanda, "görevlerin eş değerlikleri" seçeneğiyle çelişir.

Soru metninde, "öğrencilerin göreve olan istek düzeyleri"ne ve "öğrencilerin metin türüne ilişkin ön bilgileri"ne yönelik herhangi bir ayrıntı da verilmemiştir.

Cevap E

II. COŞKU VE HEYECANI DİLE GETİREN METİNLER

ŞİİR

OKUMA ANLAMA YORUMLAMA ÇÖZÜMLEME YÖNTEMİ

MATERYAL ÖGELER

Ne anlatılıyor?

1. Metindışı Nesnel Bağlaşıklar | Metnin İletişim Boyutu

1.1. Şairin Niyeti Okurun Alımama Estetiği

1.2. Başlık

1.3. Anlatıcı

2. Künye/Jenerik Bilgileri

2.1. Metnin Yazıldığı Dönem

2.2. Yorumla Yönelik Şairle İlgili Bilgiler

3. Metnin Seslendirilmesi

TEMATİK ÖGELER

Niçin anlatılıyor?

4. Kesitleme Anlam Kavşakları

5. Yorumlama

5.1. Yüzey Yapı

5.2. Derin Yapı

5.3. Şiir ve Gelenek

ESTETİK BİÇİMSEL ÖGELER

Nasıl anlatılıyor?

6. Ölçü

6.1. Serbest

6.2. Hece – Aruz: Nazım Birimi / Nazım Biçimi / Uyaklanış Biçimi / Uyak Redif Özellikleri

7. Ahenk

7.1. Ahengi Sağlayan Ögeler

7.2. Uyağın ve Redifin Anlamla İlişkisi

8. Sapmalar ve Bağdaştırmalar

8.1. Sapmalar

8.2. Bağdaştırmalar

9. Metinlerarası İlişkiler

10. Disiplinlerarası İlişkiler

A. MATERYAL ÖGELER

1. Metindışı Nesnel Bağlaşıklar | Metnin İletişim Boyutu

Şairin Niyeti Okurun Alımama Estetiği

Şiirde anlamın eksiksiz oluşması için yüzey ve derin yapıların anlamalarının algılanması da yeterli değildir. Anlamın eksiksiz olarak ortaya çıkması için metnin algısal, sezgisel ve bilgisel özellikler içeren metindışı nesnel bağlaşıklar bağlamına oturtulması gerekir. Sözelimi, Nâzım Hikmet'in Kerem Gibi şiirinin anlamının tamamlanması için Kerem ile Aslı hikâyesinin bilinmesi gerekir. Bu bilgi, şiirin estetik değerini yükseltmez, ancak estetik hazın şiirde alımlanmasını kolaylaştırır.

Bir şiirin anlamı, her zaman şairin kastettiği anlam olmayabilir. Bir şiirde, şairin farkında olmadan yazdığı bazı ayrıntılar da olabilir. Şiirin anlamı, şairin niyetinden daha zengin olabilir. Eleştirmenler, okurlar, bunları meydana çıkarabilir, yeni anlamlara işaret edebilirler. Büyük sanat eserleri çağlar boyunca didiklenmiş, yeni yorumları yapılmış, gizli kalmış zenginlikleri belirlenmiştir. Şiir bir açıdan da sonsuz yorumlanan sözdür. Şairin amacı olan anlamla, şiirin anlamı aynı olmayabilir. Şiirin yorumlanmasında son söz şairin değildir. Şair de şiiri karşısında bir okurdur. Şiirin bir tek yorumu yoktur. Ayrıca, her çağ kendi yorumunu beraberinde getirebilir.

Okur, metni okuduğu için metinle birlikte var olarak anlatıcıyı harekete geçiren kişidir. Okur; anlatıcının artalanında yer alan bir 'gören göz', bir 'ışıkten kulak', bir 'kamera' olarak değerlendirilir.

Okumak, bir yönüyle tüketmek biçiminde değerlendirilirken diğer bir açıdan da yeniden üretmektir. Her okur, kendi bakış açısına göre aynı metni değerlendirir. Bu bakış açıları metni zenginleştirir. Okur, metni kişisel deneyimlerinin ışığında anlamlandırır. Anlama süreci içerisinde kişisel farklılaşmayı oluşturan durum, her okurun kendi bireysel yönlerinden getirdiği deneyimlerdir, yani okurun metne kattıklarıdır.

Ayrıca, okurun kimliğini belirlemeye çalışırken çoğul okuma kavramından da söz etmek gerekir. Çoğul okuma, yazınsal anlatının 'açık yapıt' olarak alımlanmasını gerektirir. Anlatıcıyı çözümleyerek onu şairin keşfedebileceği sınırların da ötesinde yeni bir yorumla anlamlandırır.

Anekdot 1

Yıllar önce bir gün ablamın Üsküdar'daki evine gittim. Onun büyük oğlu, "Hah! İyi ki geldin, öğretmenim senin şu şiirini açıklamamızı istedi." dedi. Üç Şehitler Destanı'ndan bir parçayı gösterdiği. Bilirsiniz, bu destan en kolay anlaşılır yapıtlarımdan biridir. 1012 dizelik şiiri açıkladım. Üç ay sonra yeniden uğradığımda, evde herkes gülümseyerek baktı bana. "Ne oldu, ne var?" dedim. Ablam dedi ki: "Çocuk, senin yüzünden sınıfta kalacak, öğretmen basmış sınıfı."

Fazıl Hüsnü Dağlarca

Anekdot 2

Asker su ver asker / Ben asker değil nişanlıyım Cemal Süreya

I. okuma: "Yaşamın güzel dönemlerinden nişanlılık, nişanlı olmanın güzelliği."

II. okuma: "Askerde, acemi erlerin içinde onbaşı, çavuş olabilecek yetenekte olanların sol koluna, yatay kırmızı bir şerit takılır; bu, çavuş ya da onbaşı adaylarını belirten bir nişan, bir simgedir."

Bu dizedeki 'nişanlıyım' sözcüğüyle ilgili Metin Demirtaş, şairle bir sohbet, 'nişanlıyım' sözcüğünü 1. okumadaki gibi algıladığını ve çok beğenip etkilendiğini söyler. Şair de, 2. okumanın doğru olduğunu ve şiirin bir bütün olarak okunduğunda bunun kolaylıkla anlaşılacağını belirtir. Ardından da "Bu, şiirin dizinin bir zenginliğidir. Sen yine anladığın gibi sev." der.

Başlık

Birçok şiirin tanınmasında, sevilmesinde şiirin vitrini gibi duran başlığın önemli bir etkisi vardır. Sözgelimi, Attilla İhan'ın şiirlerindeki başlıklar her zaman okurun ilgisini çekmiştir:

Ben Sana Mecburum, Ayrılık Sevdâya Dâhil, Kar Yağan Bir Sarışın, Sen Benim Hiçbir Şeyimsin, Kimi Sevsem Sensin, Elde Var Hüzün, Aysel Göt Başımından... Ümit Yaşar Oğuzcan'ın şiirleri, adlarıyla popüler kültüre yakın okuru avlar: Acılar Denizi, Beni Unutma, İmkansız Aşk, Aşkımanın Son Çarşambası, Üstüme Varma İstanbul, İspanyol Meyhanesi, Biraz Kül Biraz Duman... Birçok şiir kitabı, adlarındaki özgünlük nedeniyle okurun dikkatini çekmiştir: Yaz Geçer / Murathan Mungan, Seveda Sözleri / Cemal Süreya, Hüzün ki En Çok Yakışandır Bize / Hilmi Yavuz, İnsan Bir Yalnızlıktır / Sefa Kaplan...

Anlatıcı

Anlatıcı, şiir kişisi ve şair, zaman zaman birbiriyle karıştırılmaktadır.

İçinde yaşanan pratik başkadır, o pratiği sanatta yeniden yaratmak başka... Yaşanılan ile yazılan arasında tutarlılık izini sürmek her zaman geçerli değildir. Sözgelimi, Rimbaud, Sarhoş Gemi şiirini denizi hiç görmeden, Cemal Süreya Kars şiirini Kars'a hiç gitmeden yazmıştır.

Güzel Havalarda şiirindeki şiir kişisi, Orhan Veli midir? Bu şiirde konuşan kişinin söylediklerini Orhan Veli'nin yaşamında bulabilir miyiz? Böyle bir şey söylenemez. Nitekim yaşamöyküsüne baktığımız zaman O. Veli'nin ne evkaf- ta çalıştığını, ne de böyle bir memuriyetten istifa yoluyla ayrıldığını görüyoruz. Bu bir rol şiiridir. Şair, başkalarının kalıbına girer, onların şiirini yazar. Şiirde konuşan kişi de güzel havalarda esrikliği, yaşam coşkusu içinde olan biridir.

Şiir kişisi, metinde söylediklerini biri ya da birilerine anlatmak, iletmek ister. Bu kişi ya da kişilerle ilgili ipuçları metnin geneline sindirilmiştir. Seslenen kişi ya da kişilerle ilgili ipuçları genellikle sıfatlar yardımıyla belirlenir.

Künye Jenerik Bilgileri

Metnin Yazıldığı Dönem

Şiirin hangi dönemin ruhunu yansıttığını anlamanın şiirin yazıldığı dönemle doğrudan bir ilişkisi vardır.

Şiirin yazıldığı dönemdeki hakim zihniyeti bilmek bir dönemdeki sosyal, siyasî, idarî, adli, askerî, dinî güçlerin, sivil toplum örgütlerinin, ticarî hayatın, eğitim etkinliklerinin birlikte oluşturdukları ortam ve bunların hiçbirine indirgenemeyen duygu, anlayış ve zevk bütünü şiir yorumunda oldukça önemli bir işleve sahiptir.

Şiirin yazıldığı dönemde tartışılan sanat anlayışlarını, dönemin sosyal, siyasî ve kültürel hayatının özelliklerini bilmek, yorumun zorunlu öğeleridir.

'Edebiyat, Sosyal ve Siyasî Hayat İlişkisi'si üzerinde durulması, şiirin açılımı için gerekli olan bir değerlendirme yöntemidir.

Yoruma Yönelik Şairle İlgili Bilgiler

Şairin, dönemin kültür ve sanat hayatıyla ilişkisi, şairin özel hayatından metnine yansıyan ayrıntılar incelenir.

Sakarya Türküsü şiirini doğru yorumlamak için Necip Fazıl Kısakürek'i, Mendilimde Kan Sesleri'ni doğru yorumlamak için Edip Cansever'i tanımak gerekir. Cahit Zarifoğlu'nun Yedi Güzel Adam şiirini daha iyi anlamak için Sezai Karakoç'un Masal şiirini bilmek gerekir. Yedi Güzel Adam, Sezai Karakoç'a adanan ve Karakoç'un dergisi Diriliş'te yayımlanan bir şiirdir.

Metnin Sesiendirilmesi

Şiirin başarılı bir şekilde seslendirilmesinin, her şeyden önce bir duygu işi olduğu, duyguya dayalı bir anlatım aracının, duygululuğa dayalı bir biçimde aktarılması gerektiği bilinmelidir. Şiiri duyma, anlama, şairin dünyasına girebilme, şiir zamanını sezebilme zorunluluğu vardır. Şiir, duyulmadan okunamaz. Ses ne kadar nitelikli olursa olsun, diksiyonda ne denli ustalaşmış olunursa olsun şiir duyulmamışsa, yani yürek ve beyin şiiri anlamamışsa, onun içten bir biçimde aktarılması mümkün değildir.

Bir şiirin özelliklerinin, anlamının hatta şairinin bilinmesinin bile şiirin seslendirmesinde önemli bir etkisi vardır.

B. TEMATİK (İZLEKSEL) ÖGELER

Niçin anlatılıyor?

Kesitleme Anlam Kavşaklarını Belirleme

Kesitleme anlam kavşaklarını belirlemede; Geleneksel şiirde, beyit, dörtlük, bent; çağdaş şiirde anlam, bölüm ölçü alınır. Kesitleme; bir metni, anlam kavşaklarına, okuma birimlerine ayırma, en küçük anlam birimlerine dönüştürme işlemidir. Her dizge, sınıfların bilinen birimler bileşimi olduğundan, öncelikle anlatıyı kesitlemek ve anlatsal söylemin az sayıda sınıfa dağıtabileceğimiz parçalarını belirlemek gerekir; kısacası en küçük anlatı birimlerinin tanımlanması yapılmalıdır. Yani, bir anlatıyı

meydana getiren anlam zincirlerini arka arkaya sıralamadır. Ancak, bu süreçteki temel ölçüt, metni anlamlı kılan en alt işlevlerin bulunmasıdır. Bu yöntemle anlatı metni, bölünebilen en küçük anlam parçacıklarına ayrılmış olur.

Şiirde imgenin soyut düşünme ve hissetmeyle ilişkisi, şiirdeki söz sanatlarını bulma, söz sanatlarının imgelerin oluşumundaki işlevini belirleme ve şiir dilindeki çağrışımın önemini fark etme, kesitlemelerle belirlenir.

Yorumlama

Yüzey Yapı / Bağdaşıklık

Derin yapının dilsel somutlanışı ve sessel bileşenidir. Yüzey yapı, şiiri somut düzeyde incelerken şiirsel doku üzerinde durur. Yani daha çok; ses, sözcük, dize, dizeler kümesi ve sözdizimini incelemekle yetinir.

Derin Yapı / Bağdaşıklık

Yazılı metinde gözle görünmeyen, ama duyumsanan dize yapısı derin yapıyla ortaya çıkar. Derin yapı dizenin ve şiirin anlamını belirler; bu anlamı dönüştürmelerle belli bir oranda yüzey yapıya yansıtır. Anlamsal çokdeğerlilik, söz sanatlarının yol açtığı çağrışımları tam anlamıyla ortaya çıkarmak, imgelerin anlamını belirlemek derin yapıyı kavramakla mümkündür. Derin yapı okuru birden fazla okumaya, çoğul okumaya ve şiirsel metnin soyut yapısının anlamını kavramaya zorlar.

Kimi dizelerdeki ikiz anlam ya da çoğul okumaya uygunluk, şiirin olanaklarını zorlamak ve anlam katmanları oluşturmak için başvurulan bir yöntemdir. Aynı bağlamda, az sözcükle yeni anlam düzenleri kurmak, sözcüklerin birbirleriyle olan ilişkilerini bir kere de ele vermeksizin, onları dize içinde yeniden bağlantılandırmak mümkün olmaktadır.

Şiirdeki ikiz anlam ya da çoğul okumaya uygunluk, niyet açısından söz sanatlarından 'tevirye' ve 'kinaye'nin dışındadır.

İKİZ OKUMA

1. Ay doğar oğul gelir kum söner M. Mungan

I. okuma: "Ay doğar, oğul gelir, kum söner"

II. okuma: "Ay doğar oğul, gelir kum söner"

2. Dar geçitler sarp patikalar ufuk M. Mungan

I. okuma: "Dar geçitler, sarp patikalar = ufuk"

II. okuma: "Dar geçitler sarp, patikalar ufuk"

Şiir ve Gelenek

Divan Edebiyatı

Divan edebiyatına yönelik eleştirilerin başlıcası teşbihlerin klişeleşmiş olmasıdır. Kimileri bu şiirlerin, yarin ya-nağını elmaya, dudağını kiraza, boyunu selviye, karpıklerini oka benzetmekten ve de gül ile bülbül edebiyatından başkaca bir şey olmadığını ileri sürerler. Bir anlamda bir yere kadar doğrudur bu söylenenler. Hayli biçimsel kısıtlamaları olan bir geleneğin uzun bir tarihsel süreç içinde

sığlaşmasından, kısırlaşmasından doğal ne olabilir ki? Yalnız ne var ki Divan edebiyatını ve onun geleneğini bu açıdan eleştirenler günümüzde devrimi 'şafak'la, barışı 'güvercin'le, tutsaklığı 'zincir'le anlattıkları zaman aynı sığlığa, aynı basmakalıplılığa düşmüş olmuyorlar mı? Bu yapılan da bir anlamda Divan şiirini tersinden yazmak değil mi? Çağdaş şairlerin yaptıkları yarin bahçesindeki gülü, devrim bahçesine taşımaktan öte ne anlam kazanıyor? Sevgiliyle ilgili estetik motiflerin sadece gösteren'i değiştiriyor.

Kafiye Tuzağı

Divan şiirini eleştirenlerin Halk şiirini algılamalarındaki tutarsızlık oldukça şaşırtıcıdır. Halk şiirinden yararlanmak sadece, 'hüzün, yüzün, gözün'den medet ummak, 'sözlerin'i 'gözlerin'e denk getirmek değildir. Birçok şair ve okur için şiirin varlık nedeni sayılan kafiye, aynı zamanda bir şiirin bayağılaşmasının ilk tuzağını da kurar.

Birçok şarkı ve türküyü anlamın uzağına düşüren şeylerin başında, sözü, ille de kafiye uydurma telaşı ve takıntısı gelir. Birçok türkü ve şarkının anlamsal düzeyindeki kaymalar, şuarsuzluklar, zihin çarpıklıkları gibi olgular, varlıklarını, kafiye denkleştirmek adına bulunmuş zengin akıl yarılmalarına borçludur.

Halkımız, kafiye olan inancı yüzünden, kafiye olan her sözü, kendiliğinden doğru olarak kabul eder. Düşünceye doğruluğunu veren şey, içerdiği mantık, akıl yürütme biçimi ya da çıkarsama tutarlılığı değil, yalnızca bir ses uyumudur. Bu yüzden, düpedüz kafiyenin felsefe yerine geçtiği bir toplum sayılırız.

Gelenek ve Çağdaş Şiir

Sanıldığı gibi, çağdaş şiir, Divan ve Halk şiirinden uzak değildir. 2000'li, 2010'lu yıllarda şiir yazarın pek çok sanatçının beslenme kaynaklarından biri de geleneğin dünyasıdır. Geleneksel söyleme en uzak duran II. Yeni şairlerinde bile Divan ve Halk şiirinin izlerini biçim ve içerik açısından görmek mümkündür. Bu konuda yapılmış birçok akademik çalışma vardır.

Divan ve Halk şiirine çok uzak sanılan Orhan Veli'nin geleneksel malzemeyi çok iyi kavrayıp özümseydikten sonra şiirini yazdığı bilinmelidir. Her karikatürist önce iyi bir ressamdır. Resim disiplininin geçmeyen, resim sanatını bütün yönleriyle kavrayamayan, ardından bir alanda kendine sınır çizip uzmanlık yolunu seçmeyen birinden iyi bir karikatürist olunamayacağı bilinen bir gerçektir. Picasso'nun meşhur boğa resmi için binlerce eskiz çizip boğanın sırtındaki tüylere dek ayrıntılı bir gözlem aşamasından sonra birçok insana tuhaf gelebilecek yapıtını ortaya koymuştur. Aynı şekilde Orhan Veli'nin şiirlerine bakıp da 'Ne kadar kolay ben de yazarım' mantığıyla kalemi eline alanların unuttuğu kimi ayrıntılar vardır. Orhan Veli, klasik Türk şiirini, halk şiirini, çeviri yapabilecek kadar Batı şiirini özümseydikten sonra gerçek şiirini ortaya koymuştur. Yani, bir anlamda Türk şiirinin karikatürünü çizmiştir. Ancak, bunu şiirin ressamı olduktan sonra başarabilmiştir.

Sözcükleri, imgeleri, sözdizimini yepyeni bir düzlemde, yeniden eklemleyip üreterek, geleneğin dünyasından bir öte/söz bilgisi oluşturabilen birçok çağdaş şairimiz vardır. Osmanlıca divanların küflü sayfalarından yeni bir soluk edip bir dil gurbeti yaratabilen Attilla İhan'ın şiiri bir yarıyla geleneğe bağlıdır. Divan ve Halk şiirinin rahle-

sine oturup diz aşındırmadan bu coğrafyanın şairi olmak oldukça zordur. Divan geleneğinden günümüze yetkin metinler üreten, yaslandığı duvarı her seferinde yeniden örmeye çalışan Behçet Necatigil, Turgut Uyar, Atilla İlhan, Hilmi Yavuz, Murathan Mungan, Haydar Ergülen gibi şairleri önemseyenler Divan şiirinin gerçek kimliğini kavramak durumundadır.

C. BİÇİMSEL ESTETİK ÖGELER

Nasıl anlatılıyor?

Ölçü

Serbest

Hece Aruz

Nazım Birimi / Nazım Biçimi / Uyaklanış Biçimi / Uyak Redif Özellikleri

Şiir, yalnızca dilin iletişim boyutu ile açıklanacak bir anlatım biçimi değil, aksine dilin kullanımlarını geliştiren, yeni olanakları deneyen bir dilsel yapıdır. Dilin ses özelliğinin dışında görsel bir dil oluşturmaya giden deneysel edebiyat içinde şiiri de görmek mümkündür. Arif Dino, Nâzım Hikmet, Ercüment Behzat Lav, Asaf Halet Çelebi, Mümtaz Zeki Taşkın, Behçet Necatigil, İlhan Berk, Can Yücel, Metin Altıok, Enis Batur gibi şairler, şiirin görsel dilinden yararlanmışlardır.

Çağdaş şiirin eskiye oranla çok daha karmaşık, çok daha ayrıntılı kural ve koşulları vardır. Şiir hâlâ söz sanatlarından yararlanmakta, şiirin estetik değeri de söz sanatlarıyla oluşturulan imgenin değerlerine göre ölçülmektedir. Ancak, çağdaş şiirde ölçünün ve uyağın kullanılmaması, şiirsel söylemin tamamen özgür, kuralsız ve koşulsuz olduğu anlamına gelmez.

Ölçülü ve uyaklı anlatım, bütün toplumlar da ilgi gören, tanınan, çok yaygın, çok eski iletişim aracıdır. Dille müzik arasındaki ilişki ve yakınlığın çıkış noktası da ölçülü ve uyaklı anlatımdır. Dil, her zaman ses öğelerinden nasıl etkilenir. Çünkü, ses ve ahenk oluşturan öğelerin sözleri ve metinleri hatırdaki tutabilme, kalıcılık olanağı sağlama ve oluşturduğu melodi nedeniyle insana zevk verme gibi özellikleri vardır.

Ahenk

Ahengi Sağlayan Öğeler

Şiirde ahenk; ses akışı, söyleyiş, ritm, ölçü ve her türlü ses benzerliğiyle sağlanır. Söyleyiş tarzı, uyak, redif, iç uyak ve aliterasyon, assonans gibi ses benzerliklerinin şiirdeki işlevini açıklamak da ahenkle ilgilidir.

Uyağın ve Redifin Anlamla İlişkisi

KOŞMA

Bir sabah uğradım göl kenarına,

Sunam beni gördü, yüzmeye durdu

Çalındı çırpındı çıktı kenara,

Ela gözlerini süzmeye durdu.

İsterdim kendimi bu göle atam,

Elimi uzatıp yavruyu tutam,

Bir hayal eyledim sarılıp yatam,

Vefasız gönlümü üzmeye durdu.

Emrah şahin almış bugün yalçını,

Yel estikçe döker bele saçını,

Arzıhal eyledim visal bacını,

İnci dişlerini dizmeye durdu.

Ercişli Emrah

Şiirde uyaklı ve redifli sözcükler eylemdir. Bu eylemler sevgilinin konuşana yönelttiği, belirli bir amaç içeren eylemlerdir. "... *yüzmeye durdu* / *Ela gözlerini süzmeye durdu* / ... *gönlümü üzmeye durdu* / (kavuşma isteği bildirilince) *İnci dişlerini dizmeye durdu*." Bu eylemler, aşığın isteğinin yerine getirileceğini belirtmiyor, ancak sevgilinin ona karşı ilgisiz olmadığını vurguluyor. Bu, nazlanan bir kızla aşığın uzaktan uzağa yaşadığı bir ilişkidir. Şiirde uyakların ve rediflerin doldurma amacıyla değil işlevsel olarak kullanıldığını gösteriyor.

Redif, bir şiirde anlam uydusunun etrafında döndüğü bir kavramdır. Redif, şiirde sadece ahenk unsuru olarak yer almaz. Anlamı kendi etrafında döndüren yoğunlaşmış bir düşünceyi ifade eder. Şiirin içine hiç girmeden sadece redifi konuşmak ve onun anlam evrenini çıkartmak bile şiirin nelerden bahsedeceğini kestirmeye yetebilir.

Sapmalar ve Bağdaştırmalar

Sapmalar

Şiirde, dilbilgisi kurallarına uymayan cümle ya da birimlere sapma denir. Şiir, doğal dilin her düzeyinde sapmadan yararlanır. Sözcüksel sapmada şair, en iyi anlatımı bulabilmek için yeni sözcük uydurabilir ya da bir sözcüğü ekler aracılığıyla yeniler. Sözgelimi, Can Yücel'in 'Serçeleme' başlıklı şiirinin bizzat adı yenileştirmeye örnek alınabilir: Serçe + leme. Bu tür sapmaları en çok II. Yeni şiirinde bulmak mümkündür.

Şiiri düzyazıdan ayıran dilsel özelliklerden biri de günlük konuşma dilinden sapmalardır. Şiir dilinin kendine özgü yapısı, kimi zaman konuşma dilinden sapmalarla öne çıkmakta ve dilin anlatım olanaklarından yararlanmaktadır.

Şair sözcüklerin ses ve biçim özelliklerinde, dilin sözdizimi açısından niteliklerinde bilinçli olarak değişiklik yapar. Dilde bulunmayan yeni sözcük ve anlatım biçimleri yaratır.

Deneysel edebiyat adına yapılan sapmalar, her ulusun dilinde görülebilecek bir anlatım tekniğidir. Günlük dilde anlatım bozukluğu biçiminde değerlendirilebilecek bu sapmalar, şiir dilinde bir ustalık olarak görülür. Çünkü, şiir dil içinde ikinci bir dil sayılacağı için başarılı her sapma, şiire yeni açılımlar kazandıran bir zenginliktir.

Sözcüksel sapmalarda, konuşma diline, yaygın/ortak dile sırt çevrilir, soyut bir dile ulaşmaya çalışılır. Türkçenin yapısı zorlanır, gramer kuralları az çok çiğnenir. Sözdizimi bozulur, seslerle hecelerin, sıfatlarla fiillerin yerleri değiştirilir ya da saptırılır, öznesi olmayan ya da anlamı

tamamlanmayan tümceler düzenlenir, birbiriyle ilgisiz ya da az ilgili sözcükler yan yana getirilir.

Üvercinka (şiir adı) Cemal Süreya

Türkçe güvercin sözcüğüne dayanan bu ad Slav kadın adlarına gelen –ka küçültme ekiyle genişletilmiş, böylece güvercin tasarımıyla birlikte Slav kadınlarını anımsatan tasarımları da yansıtır olmuştur. Şairin amacı, şiir okurunda değişik tasarım ve imge zenginliği yaratmaktır. Güvercinka, Türkçede olmayan, şairin türettiği bir ögedir. Saussure'un "göstergenin çağrışım ilkeleri" konusundan hareketle kendisine ses açısından yakın olan *güvercin*'i çağrıştıran bu kullanım sözcüksel sapma için orijinal bir buluştur.

Giderek renkleri koyulaşır

Avukattırlar

Günoğludurlar

Nilüferleri kararta kararta

Kalırlar orda C. Süreya

Yukarıdaki dizeler, şairin 'Onlar İçin Minibüs Şarkısı' adlı şiirinden alınmıştır. Şiir, 1970'li yılların Türkiye'sini yansıtan uzun bir şiirdir. Köyden kente göçün yeni kültür oluşturduğu yıllarda gecekondu ve minibüs simgeleriyle anılan yeni bir kitleyi anlatan bu şiirde *günoğlu* sözcüğüyle Osmanlıcada zamana göre davranan, zamana uyan anlamında geçen 'İbnü'l vakt ya da ibni vakt' tamlamasının çevirisi izlenimi veren" bir anlam olgusu söz konusudur.

Çünkü her kadını *meryemsiyorum*

Gözleri göz değil *gözistan* C. Süreya

Şair, göz göstergesiyle ülke gösteren Farsça kökenli –(i) stan ekini birleştirerek gözistan sözcüğünü türetmiştir. Şiirde anlatılan kadının gözlerinin büyüklüğü, etkileyciliği, farklılığı, ulaşılmazlığı gibi nitelikleri sözcüksel sapmayla anlatılmaya çalışılmıştır. Ayrıca şiirin adı olan BUN sözcüğü ve *meryemsiyorum* kullanımı da birer sözcüksel sapmadır.

Kimi *sularca* inanıyorum kimi zulüm yakıcı *Turgut Uyar*

Sularca sözcüğüyle sular gibi ya da su gibi akıcı, çoğul anlamı verilmek istenmiştir.

Bakmalar görüyorum, bütün gün türlü bakmalar... *T. Uyar*

Bak eylemine getirilen – ma eylemden ad yapan ekle yeni adeylem oluşturulmuştur; ancak sözcüksel sapma bu sözcüğe getirilen çoğul ekiyle sağlanmıştır.

zaman bütün *İstanbulistan Vizansiyadan* kalan sarıdaydı

Vizansiyanın rengi eski bir yapraktır *T. Uyar*

Şair, yer adlarından hareketle sözcüksel sapmalar yapmıştır. İstanbul ve Bizans sözcüklerinin çağrışımlarından yararlanmıştı.

Dirim kısa ölüm uzundur *cehennette* herhal abiler. *Ece Ayhan*

Şair, cennet ve cehennem sözcüklerini kullanarak yeni bir sözcük oluşturmuştur. Cehennem sözcüğünün ilk iki

hecesini, cennet sözcüğünün son hecesini kullanmıştır. Bu sözcükle arada kalma durumunu yansıtmaya çalışmıştır. Ayrıca ölüm sözcüğünün karşıtı olarak sağ ya da dirî sözcüğünü değil dirim sözcüğünü kullanarak da farklı bir sözcüksel sapma oluşturmuştur.

çivitsi bulutlar E. Ayhan

Renk adlarına getirilen –(i)msi küçültme ekiyle yeni küçültme anlamı oluşturulmuştur.

Mavimsi biçiminde algılanabilecek bu sözcük de bir sapmadır

Topağacıdan *aparthanlarda* odası bulunamaz. *E. Ayhan*

Apartman ve han sözcüklerinden yeni bir sözcük türetilmiştir.

güzelcin Cahit Zarifoğlu

Cahit Zarifoğlu'nun bir şiirine verdiği güzelcin adı Türkçede ilişki, bir nesneye bağlantı gösteren (cin) biçimbirimiyle kurulmuş, güvercin, örcün, çamurcun gibi sözcüklere benzeyen bir türetmedir.

Gayri *şarapsadım* ben, *İstanbulsadım* *Metin Eloğlu*

Üçsemeler (şiir adı) M. Eloğlu

Eloğlu'nun dizelerindeki *İstanbulsadım*, *Üçsemeler* sözcüklerinde sözcüksel sapmalar vardır.

yaşasın *sosyalizmir*'in işsiz güçsüz öğlesonları! *Yılmaz Erdoğan*

sensiz artık bu şehir / *faşistanbul*! *Yılmaz Erdoğan*

Şiirin, usta bir dil işçiliği isteyen bir emek ve donanımlı bir uğraş olması nedeniyle sözcüksel sapmalarda özgün imgeler gibi şairin kalıcılığını sağlayan etkenlerdendir. Ancak nedensiz sözcüksel sapmaların şiirsel bir değeri olmadığı da unutulmamalıdır. Sapmaların başarısı, şairin yaratıcılık gücünün bir ölçütüdür. Sapmaların yalnızca mizah değerini dikkate alan genç şairlerimiz, son zamanlarda sözcüksel sapmaları bilinçsizce kullanılmaktadır.

Bağdaştırmalar

Günlük dilde bir arada kullanılması, bağdaştırılması mümkün olmayan sözcükler, çağrışımlarından ve duygu değerlerinden yararlanılarak yeni bağdaştırmalar içinde kullanılabilirler. Günlük dil için garip karşılanabilecek bu ilişkilendirmeye alışılmamış bağdaştırma denir.

Bin *şiirin yeşil* atına / *çileli ekim günlerini* / bir kere daha oku / *acının ve gelinciğin kitaplığında* *Hilmi Yavuz*

Bütün sınıf sana çocuk bayramların / da *zarfsız kuşlar* gönderecek *Ece Ayhan*

Biliyorsun ben hangi şehirdeysen / *Yalnızlığın başkenti* orası *Cemal Süreya*

Gözlerinin içi meyhane *S. Kudret Aksal*

İçimde bir kız gezse Erzurum çarşı pazardım *Haydar Ergülen*

Suları ısılatamadım Abdurrahim Karakoç

yalnızlığın sesinden bir resim yaptım Şükrü Erbaş

acıydı vefanın peşinatı, taksiti kırgınlık ödedim bitti Akif Kurtuluş

Metinlerarası İlişkiler

Bir metnin önceki metinlerle kurduğu ilişkidir. Her metin, önceki diğer metinlerle ilişkiye girer. Bu metnin anlamlandırılması sırasında alıcının o metni ilişkili olduğu diğer metinleri de düşünerek kavramasını sağlar. Sözelimi, bir şiirin ya da öykünün değerini belirleyen ölçüt, biraz da okurun daha önce karşılaşmış hüküm verdiği diğer metinlerdir. Metin üretme, bir açıdan metinlerarası ilişki kurmaktır.

Disiplinlerarası İlişkiler

Sanatın ve bilimin sınırları genişledikçe, disiplinlerarası etkileşim ve ilişki, bilimde olduğu gibi sanatın diğer sanat disiplinleriyle, herhangi bir sanat disiplininin kendi içindeki diğer türlerle ilişkisi üzerinde durma, birçok kuramcının temel çalışma alanı durumuna gelir. Okurun, iyi bir kazı sırasında görebileceği gibi, disiplinlerarası etkileşim; uzun bir sanat yolculuğunun olası gizlerini, saklı işaretlerini, dönüşümlü simgelerini, gerekli konaklama yerlerini, yol ayrımlarını, yazgıları çakışmış serüvenlerini anlama, kavrama konusunda çok uzun bir süredir, sanat kuramcılarının zihin yordukları bir çalışma alanıdır. Burada, örnek olması açısından, şiir öykü ilişkisi üzerinde kısaca duracağız.

Şiir Öykü İlişkisi

1. Öykü; şiiri, şiirin öyküyü içerdiği kadar kolay içemez. Cümlelerdeki kırıklık kendini çok daha kolay ele verir. Şiirde anlatma ân'ı okur açısından zamanın gündelik hayatta karşılığı olmayan bir şekilde kavranmasıyla deneyimlenir. Öykü, günlük hayatın izin verdiği algı sınırlarını var saymak zorundadır.
2. Öyküyü özetlemek her zaman mümkünken şiir özetlenemez. Çünkü; şiire göre belirgin bir konumda bulunan öykünün sınırları az çok bellidir.
3. Öykü, bir düzyazı türü olarak kolayca çevrilebilir. Ancak, şiir çevirisi en zor olan bir yazınsal türdür. Cümleyle dize arasındaki temel ayrımlardan biri de dizinin özetlenemez oluşudur.
4. Öykü üç boyutludur; şiir ise boyutsuzdur. Şiirin boyutsuzluğu, bütün boyutları kapsayan bir tür olmasıyla ilgilidir.
5. Şiir sinemaya veya televizyona uyarlanamaz, şiirlere klip çekilemez. Klipi çekilen şiir, şiir olmaktan ziyade öyküdür.
6. Öyküde, hataların belirlenmesi ve gösterilmesi daha da kolayken bir yönüyle muğlak/tanimsız olan şiirlerde, 'şirsel olan'a bir sınır çizilemediği için, metinde neyin gerekli, neyin gereksiz olduğu konusunda belirli bir uzlaşmaya varılamaz. Bu nedenle şiirlerde, biri için 'hata' kabul edilen bir öge, bir başkası için 'şirseliğin gereği' olarak nitelendirilebilir.
7. Şiir bir bakıma her gruba kan veren; ancak kendisi başka bir gruptan kan alamayan 'O Rh' kan grubu gibidir.

OYABT Çıkış Soru

Şiirin başarılı bir şekilde okunmasının, ön hazırlığa bağlı olduğunu anlatan Ayşe Öğretmen; şiirin özelliklerinin, anlamının hatta şairinin bilinmesinin bile şiiri seslendirmeye etkisinin olabileceğini anlatmıştır ve öğrencilerine bir şiir örneği vermiştir:

ne olur kim olduğunu bilmesem pia'nın
ellerini bir tutsam ölsün
böyle uzak uzak seslenmeye
ben bir şehre geldiğim vakit
o başka bir şehre gitmese

Buna göre, öğrencilerin bu şiiri seslendirirken aşağıdakilerden hangisine dikkat etmesine gerek yoktur?

- A) Şiir veznine uygun okunmalıdır.
- B) Şairin özellikleri bilinmelidir.
- C) Şiirin yazıldığı dönem incelenmelidir.
- D) Mısralardaki vurgu ve duraklara uyulmalıdır.
- E) Telaffuza önem verilmelidir.

Çözüm

Bu tür soruların çözümünde verilen bilgilerden çok, test tekniğini kullanmak daha doğru olabilir.

Şairin özelliklerini bilmek, şiirin yazıldığı dönem incelemektir bir bakıma. Çünkü, şair çağının tanığıdır. Her şiir, yazıldığı günün, dönemin tarihini taşır. A seçeneği, B seçeneğini kapsadı.

Mısralardaki vurgu ve duraklara uymak, telaffuza önem vermektir. E seçeneği, D seçeneğini kapsadı.

'Şiir veznine uygun okunmalıdır.' doğru seçenektir. Bunu iki açıdan da görmek mümkündür:

Seçenekler birbirini kapsadığı, birbirleriyle aynı anlama geldiği için A seçeneği tek kalmıştır.

Şiir, Attilâ İlhan'ın Pia adlı şiirinden alınmıştır. Şiir, serbest ölçüyle yazılmıştır. Şiirin herhangi bir vezni yoktur. Vezin kavramı daha çok aruz ölçüsüyle ilgilidir.

Bilgi değil, dikkat ve doğru okuma isteyen bir sorudur.

Cevap A

OYABT Çıkış Soru

I. Dilberün işi 'itâb u nâz olur
Çeşmi cādû gamzesi gammâz olur
Ey gönül sabr it tahammül kıl ona
Yâre irişmek işi az az olur

Kadı Burhanettin

II. Seni bahçelerimde uyuttum
Seni duvarlarımda şakladım
havuzlarıma güneşler durduğu zaman
gözlerini açıp bana gülerdin bahtiyaaa

Asaf Hâlet Çelebi

III. Bûy-ı gül taktir olunmuş nâzin işlenmiş ucu
Biri olmuş hoy birisi destmâl olmuş sana

Nedim

Numaralandırılmış bu şiir parçalarını okuyan bir öğrenci aşağıdakilerden hangisine ulaşamaz?

- A) Nazım türleri farklı olan eserler bulunmaktadır.
- B) Şiirlerde kullanılan ölçü, değişiklik göstermektedir.
- C) Şiirlerde, farklı dil ve anlatım özellikleri kullanılmaktadır.
- D) Şiirlerde farklı konular işlenmektedir.
- E) Kafiye düzenleri, şiirlerde farklılık göstermektedir.

Çözüm

Bu soruyu çözmek için verilen şiirleri anlamaya, kavramaya, çözmeye çok da gerek yoktur.

Çözüm Yöntemi 1

Nazım türleri farklı olan eserler bulunmaktadır. / Biçim

Şiirlerde kullanılan ölçü, değişiklik göstermektedir. / Biçim

Şiirlerde, farklı dil ve anlatım özellikleri kullanılmaktadır. / Biçim

Şiirlerde farklı konular işlenmektedir. / İçerik

Kafiye düzenleri, şiirlerde farklılık göstermektedir. / Biçim

Çözüm Yöntemi 2

I. ve III. metinde aruz ölçüsü; II. metinde serbest ölçü kullanılmıştır. Bu metnin kafiye düzeni yoktur ve herhangi bir nazım türü içerisinde değerlendirilemez.

B, E ve A seçenekleri elendi.

I. ve III. metin dil ve üslup açısından klasik divan şiiri örnekleridir. II. metinde anlaşılır bir dil vardır.

C seçeneği elendi.

Cevap D

ÖABT Çıkış Soru

Öğretim programında metinler; coşku ve heyecana dayalı, olay çevresinde gelişen edebî metinler ve öğretici metinler olarak sınıflandırılmaktadır.

Bu cümleye göre aşağıdaki edebî metinlerden hangisi, diğerlerinden farklı bir metin türü içerisinde yer alır?

- A) Kerem ile Aslı
- B) Çoban Çeşmesi
- C) Vatan yahut Silistre
- D) Karagözle Hacivat
- E) Semaver

Çözüm

Bu tür sorular, çok kolay olmasına karşın oldukça çeldirici sayılabilir. Çünkü, soru kökünde verilen ayrıntı ya da Türk Dil ve Edebiyatı Programı'nın inceliklerini bilmeyen bir öğrenci, her an hata yapabilir. Seçeneklerin tümü, coşku ve heyecana dayalı, olay çevresinde gelişen edebî metinlerdir. Seçeneklerde öğretici metin yoktur. Sorunun çeldirici yönü de buradadır.

Kerem ile Aslı: Halk Hikâyesi

Çoban Çeşmesi: Şiir

Vatan yahut Silistre: Modern Tiyatro

Karagözle Hacivat: Geleneksel Tiyatro

Semaver: Hikâye

Programda, şiir, 'coşku ve heyecanı dile getiren metinler' biçiminde tanımlanmaktadır.

Cevap B

III. SÖZLÜ EDEBİYAT TÜRLERİNİN ÖĞRETİMİ

KONUŞMALAR

1. Bireysel Konuşmalar

	Konferans	Nutuk	Demeç
Konuşmacı	Bir konuşmacı	Bir konuşmacı	Bir konuşmacı
Sunucu			
Yönetici	Konuşmacıyı dinleyicilere takdim eden bir sunucu vardır.	Konuşmacıyı dinleyicilere takdim eden bir sunucu vardır.	
Başkan			
Moderatör			
Amaç	Öğreticidir. Sonuca varılmaz, bilgi verilir.	Öğreticidir.	Yetkili bir kişinin, yetki alanına giren konularda, kamuoyunu bilgilendirmesi.
İletişim	Konferans bittiğinde konuşmacıya soru sorulabilir. Tartışma yoktur.	Tartışma yoktur.	Kitle iletişim araçları yoluyla kamuoyu ile paylaşım.
Dil ve Üslup	Yalın bir dil kullanılır. Çarpıcı örnekler verilir.	Heyecanları harekete geçiren bir üslup vardır.	Özenle seçilen sözcükleri ciddi bir biçimde sunma.
Konu	Uzmanlık isteyen güncel alanlardan seçilir.	Uzmanlık isteyen özel alanlardan seçilir.	Toplumsal güncel konular hakkında demeç verilir.

2. Tartışmalar

	Panel	Sempozyum	Açık Oturum	Münazara
Konuşmacı	Üç ya da altı konuşmacı vardır.	Üç ya da altı konuşmacı vardır.	Üç ya da altı konuşmacı vardır.	İki ya da ikinin katları biçiminde konuşmacı vardır.
Sunucu	Başkan ya da yönetici vardır.	Başkan ya da yönetici vardır.	Başkan ya da yönetici vardır.	Başkan ya da yönetici vardır.
Yönetici				
Başkan	Panel bitiminde başkan konuşmaları özetler ve kendi düşüncelerini ekler.	Başkan kısa bir konuşmayla sempozyumu kapatır.	Başkan konuyu özetler ve söylemenler arasında bağlantı kurar.	İki grubun da birer başkanı vardır. Başkanlar, grupları adına konuşmacıların ardından söylemenleri özetler.
Moderatör				
Amaç	Öğreticidir. Bir sonuca varılmaz.	Öğreticidir. Bir sonuca varılır.	Öğreticidir. Bir sonuca varılmaz; bilgi verilir.	Antiteze karşı tez ileri sürme, ikna etme, inandırma amaçlarıdır.
İletişim	Konuşmacıların birbirlerine soru sorabilecekleri gibi dinleyiciler de konuşmacılara soru sorabilir. Tartışma vardır. Ancak dinleyiciler de tartışmaya karışmaz.	Tartışma yoktur.	Tartışmaya yer verilebilir.	Tartışma vardır. Dinleyiciler de söz alıp tartışmaya katılabilir.
Dil ve Üslup	Sohbet havası vardır.	Bilimsel bir dil kullanılır.	Bilimsel bir dil kullanılır.	Konunun içeriği kullanılan dil belirler. Heyecanlı, yer yer sert bir üslup vardır.
Konu	Konular, herkesi ilgilendirecek bir alandan seçilir.	Konu, uzmanlık isteyen alanlardan seçilir.	Konu, toplumu ilgilendiren alanlardan seçilir.	Konu, olumlu ya da olumsuz tezin savunulabileceği biçimde seçilir.

'Forum'un tek başına bir konuşma biçimi olarak değerlendirildiği görülse de, 'Forum', bir panelin sonunda, dinleyicilerin etkili olarak sorulu cevaplı tartışmalara katıldığı bölüme verilen addır.

Eğitime Yönelik Tartışmalar

Zıt panel, dersten sonra öğrencilerin konuyu öğrenip öğrenmediklerini belirlemek ya da tekrar amaçlı sınıfın iki gruba ayrılıp bir grubun sorular sorması diğer grubun soruları yanıtlamasıdır.

Kollekyum, zıt panele çok benzetmekle birlikte sorulara yanıt veren grubun öğrencilerden değil de uzman kişilerden oluşmasıdır.

Kollekyum ve zıt panel, eğitimle sınıf ortamıyla ilgili tartışma türleridir. Zıt panel, sınıfta belli bir düzeyde işlenmiş, tartışılmış, yani tamamlanmış bir konuyu tekrar etmek, pekiştirmek, konuyla ilgili kavram yanılgılarını ortaya koyma amacı güder.

Kollekyum: Uzman + Öğrenci = SoruYanıt

Zıt Panel: Öğrenci + Öğrenci = SoruYanıt

3. Özel Günlere Yönelik Konuşmalar

	Tanıtma Konuşması	Açış Konuşması	Sunuş Konuşması
Konuşmacı	Bir konuşmacı vardır.	Bir konuşmacı vardır.	Bir konuşmacı vardır.
Amaç	Konuşmacıyı ve konuşma konusunu dinleyicilere tanıtmak.	Özel günlere yönelik etkinliklerde, kurum yetkilisinin güne anlam yüklemesi.	Kurumlardaki etkinlik ve törenlerin akışını sağlamak.
İletişim	İçten ve dengeli bir üslup vardır.	Metne bağlı kalmadan konuşma tercih edilir.	Konuşurken program metnine göz atılabilir.
Dil ve Üslup	Yalın bir dil kullanılır. Özetteleme gücü yüksek cümleler seçilir.	Açılacak yerin içeriğine uygun bir üslup	İncelik isteyen, sıcak bir üslup tercih edilir.

5. Röportaj

Söyleşinin (Röportajın) İlkeleri

1. Söyleşinin amacı tespit edilir.
2. Konu seçilir ve sınırlandırılır. Konu, belli bir amaçla ve zorunluluklara göre sınırlandırılır. Konunun sınırı, içeriğiyle ters orantılıdır; konu daraldıkça düşünceler derinleşmeye, ayrıntılar belirginleşmeye başlar.
3. Söyleşi öncesi kaynak taraması yapılır. Şimdiye dek, söz konusu kişi hakkında yazılmış olanlar incelenir. Söz konusu kişiyle yapılmış söyleşiler seyredilir, dinlenilir, notlar alınır. Benzer sorular elenir. Sorularını klasik kalıplardan sıyrılıp özgün bir nitelikte olmasına özen gösterilir.
4. Sunulacağı durum bağlamının özelliklerine, alıcının beklentilerine ve iletişim amaçlarına uygun bir söylem tasarlanır.
5. İleti netleştirilir. Her söyleşi, bir niyetin ürünüdür. Bu niyet doğrultusundan, savunulacak, aktarılabilecek, sezdirilecek temel düşünceduygu belirlenir. İleti, söyleşi tutarlılığını sağlayan temel ögedir. İleti, üzerinde durmak, söz söylemek üzere seçilen konuda öne sürülen, açıklanan, savunulan, konuşmacının sunucunun seyirciye, dinleyiciye iletmek istediği temel düşünce, temel görüştür.
6. Konuşunuzla konuşurken, kesinlikle başka şeylerle uğraşmayınız. Canlı yayınlarda, zaman zaman, konuşu konuşurken elindeki notlara bakan, yönetmenle iletişim kuran sunucular kameraya takılmaktadır.
7. Yanıtları, 'evet' ya da 'hayır' olabilecek türden sorulardan uzak durulur. Söyleşi yapılan kişiye, yeni şeyler söyleyebileceği bir ortam sağlanır. Bu da, emek verilmiş, ustaca hazırlanmış sorulardan geçer.
8. Röpörtajla (söyleşi) mülakat (görüşme) arasındaki farklar şunlardır:

Söyleşi yazarı, görüştüğü kişiyle ilgili izlenimlerini öznel bir üslupla aktarabilir. Görüşme yazarı, görüştüğü kişinin düşüncelerini, kişisel yorumunu katmadan yazıya olduğu gibi aktarır.

Söyleşi için 'yazınsal bir metin', görüşme için 'düşünsel bir metin' denilebilir.

OABT Çıkış Soru

Türk edebiyatı 9. sınıf dersi "divan edebiyatı" konusuna giriste öğretmen, beyin fırtınası yöntem veya tekniğini uygulamış ve öğrencilerin bu konudaki görüşlerini tahtaya yazmıştır:

Divan edebiyatında, işlenmiş bir dil kullanılmıştır.	Divan edebiyatının dili anlaşılmalıdır.
Divan edebiyatı musiki ile iç içedir.	Divan edebiyatında gereksiz tekrarlara vardır.
Konular sanatlı ve ince bir üslupla işlenmiştir.	Konular sade bir şekilde işlenmiştir.

Görüşlerin farklı gruplarda toplandığını gören öğretmen, iki farklı görüşe de sahip öğrencilerden ve bir başkandan oluşan toplam 5 kişilik bir grupla etkinlik planlamaktadır.

Buna göre, öğretmenin aşağıdaki tartışma türlerinden hangisini planlaması en uygundur?

- A) Panel
- B) Kollekyum
- C) Açık oturum
- D) Zıt panel
- E) Konferans

Çözüm

Bu tür sorularda ilkin seçeneklere bakılır. Konferans hemen elenir; çünkü, bireysel bir konuşmadır. Ardından kollekyum ve zıt panel elenir. Çünkü, her ikisinde de soru yanıt kuralı esastır. Güçlü çeldirici 'panel'dir. Dil ve üslup açısından açık oturum'dan ayrılır. Panel, sohbet havasına yakındır. Açık oturum'da, bilimsel bir dil kullanılır. Söz konusu görüşlerde divan edebiyatına bakışta, bilimsel bir dilin kullanıldığı fark edilecektir.

Kollekyum ve zıt panel, eğitimle sınıf ortamıyla ilgili tartışma türleridir.

Kollekyum: Uzman + Öğrenci = SoruYanıt

Zıt Panel: Öğrenci + Öğrenci = SoruYanıt

Cevap C

IV. GÖSTERMEYE DAYALI EDEBİYAT TÜRLERİNİN ÖĞRETİMİ

Tiyatro

İnsanı ve toplum yaşamını sahnede canlandırma yoluyla yansıtmaya çalışır.

İnsana ders vermek, onu düşündürmek onu yorum yapmaya yönlendirmek amacı taşır.

İlk insan toplulukları ile ortaya çıkmış, antik çağlarda asıl kimliğine kavuşmuştur.

İlk tiyatro Atina'da oynanmıştır.

Somuttur; göze ve kulağa aynı anda seslenir.

Roman ve öykü soyut yani sadece yazıyla sınırlı olması-na karşın tiyatro somuttur.

Genellikle oynanmak için yazılır. Okunmak için yazılan tiyatro türleri de vardır.

Tiyatrolar genellikle bir senaryoya bağlıdır.

Tiyatronun Öğeleri

1. Yazar
2. Metin
3. Oyun
4. Seyirci
5. Olay
6. Kişiler
7. Yer
8. Zaman

Türk Edebiyatında Tiyatro

Yuğ, sıgır, şölen adı verilen dinsel törenlerdeki gösteriler Türk tiyatrosunun temeli sayılmaktadır.

Türk edebiyatında tiyatro ihtiyacı asırlarca Ortaoyunu, Karagöz ve Meddah oyunları ile karşılanmıştır.

Tanzimat döneminde tiyatro halkı eğitimcinin aracı olarak görülmüş ve kullanılmıştır. Bu dönemde Ahmet Vefik Paşa Moliere'den yaptığı çeviriler ile tiyatroyu halka sevdirmiştir.

Ahmet Mithat Efendi, Namık Kemal, R.M. Ekrem, Abdülhak Hamit, Ahmet Vefik Paşa Tanzimat döneminin tanınmış tiyatro yazarlarıdır.

Edebiyatımızda Namık Kemal tiyatrolarını "oynanmak için" yazarken; Abdülhak Hamit "okunmak için" yazmıştır

Cumhuriyet döneminde Ahmet Kutsi Tecer, Haldun Taner, Tanık Buğra, Necati Cümali, Ahmet Muhip Dırnas, Refik Erduran, Turan Oflazoğlu, Orhan Asena, tiyatro ile ilgili eserler vermişlerdir.

Türk edebiyatında batılı anlamdaki ilk tiyatro eseri Şinasi'nin "Şair Evlenmesi"dir.

Türk edebiyatında ilk olarak oynanan tiyatro, Namık Kemal'in "Vatan yahut Silistre"dir.

Aruz ile ilk manzum tiyatroyu Abdülhak Hamit Tarhan yazmıştır.

Seçme Tiyatro Terimleri Sözlüğü

Drama: Bir tiyatro metninin oyuncular tarafından sahnede canlandırılmasıdır.

Dublör: Tiyatro ve sinemada bir rolün yedek oyuncusudur.

Fasıl: Bölüm, tiyatrodaki perdenin karşılığıdır.

Jest: Sanatçının bütün hareketlerine verilen ad.

Kostüm: Sinema ve tiyatrodaki oyuncu elbiselerine verilen ad.

Kulis: Tiyatro sahnesinin arkasında bulunan bölüm.

Mimik: Kaş, göz, yüz hareketleri ile bir duygu ve düşüncenin anlatılmasıdır.

Mizansen: Oyuncuların sahnedeki hareketlerine denir.

Monolog: Piyeste kahramanın kendi kendine konuşup düşünmesine denir.

Rejisör: Bir piyesi sahneye koyan kimsedir.

Sahne: Oyunun her bölümüne denir.

Senaryo: Bir oyunun ve filmin bütün ayrıntılarıyla yazıldığı metindir.

Tirad: Mesajını seyirciye vermek amacıyla uzun konuşma yapmaya denir.

TİYATRO TÜRLERİ 1

	TRAJEDİ	KOMEDİ	DRAM
Tanım	Konusunu efsanelerden veya tarihsel olaylardan alan acıklı yönü ağır basan bir tiyatro türüdür.	Toplumsal çelişkilerin gülünç yanlarını vurgulayarak düşündürmeyi amaçlayan güldürüye dayalı sahne oyunudur.	Acıklı ve üzüntülü olayları bazen güldürücü yönlerini de katarak anlatan sahne oyunudur.
Konu	Tarih ve mitoloji	Çağdaş toplum ve günlük yaşam	Mitoloji, tarih ya da günlük yaşam
Kis	Soylu tabaka (kral ve soylular), doğaüstü varlıklar (tanrılar, tanrıçalar)	Halk tabakası (sıradan insanlar)	Toplumsal her kesiminden insanlar
Dil ve Üslup	Klasik, yüksek ve ağır başlı bir üslup – dil kullanılır.	Üslupta yükseklik ve soyluluk aranmaz. Halk dili kullanılır.	Halk dili, doğal bir dil kullanılır.
Olayların Sıratı	Öldürme, yaralama, dövüşme gibi korkunç ve çirkin olaylar sahnede gösterilmez; haber verilir.	Öldürme, yaralama gibi olaylar sahnede gösterilebilir.	
Üç Birlik Kuralı (Yer, Zaman, Olay Birliği)	Uyulur.	Uyulur.	Uyulmaz.
Perde	5 (Koro perde görevi görür)	5 (Perde arası yoktur)	Perde sayısı yazarın isteğine göre değişir.
Nazım Şekli	Nazım (Şiir)	Nazım (Şiir) – Nesir (Düz yazı) a. Karakter Komedi: İnsan karakterinin gülünç ve aksak yanlarını gösterir. b. Töre Komedi: Toplumsal, geleneklerin gülünç ve aksak yanlarını gösterir. c. Entrika Komedi (Vodvil): Amacı yalnız güldürmek olan, düzen ve olaylarla izleyiciyi meraklandıran komedidir. d. Fars: Yunan ve Latin geleneğine dayanmayan, zaman yönü zayıf bir komedidir. Kaba saba şakalara, açık saçık söz oyunlarına yer verilir.	Nazım (Şiir) – Nesir (Düz yazı) a. Melodram: İlkçağlarda, özellikle eski Yunanda, kimi bölümlerinde müzik çalınan, yer yer şarkılar serpiştirilmiş; ancak sözleri ezgili olmayan sahne yapıtıdır. b. Feeri: Cin ve peri masallarına dayanan, bazı yanlarıyla dramın özelliklerini gösteren bir tiyatro türüdür.
Çeşitler			
Ayrıntılar	Klasisizm döneminde trajedinin kurallara uyulmuş; yalnız, bölümleri ayıran koro şiirlerine yer verilmiştir. Trajedide Tirad (söylev biçiminde uzun konuşma) ve monologlara (sahnede bir kişinin konuşması) çokça yer verilir.	Klasisizm akımından sonra komedi, nesirle yazılmaya başlanmış; öteki kurallar da yazarın isteğine bağlı olarak değişiklik göstermiştir.	Romantizm döneminde gelişen bir türdür.
Yerli		Şinasi (Şair Evlenmesi)	Namık Kemal
Temsiller			
Yabancı	Tepsis Euripides Aiskhylos Sophokles (Yunan), Corneille Racine (Fransız)	Aristophanes Menandras Terentius (Yunan), Platus (Latin), Moliere (Fransız)	Victor Hugo (Fransız), Schiller Herder (Alman), Shakespeare (İngiliz), L. Vega (İspanyol)

TİYATRO TÜRLERİ 2

	MÜZİKLİ TİYATRO	EPIK TİYATRO	UYUMSUZ TİYATRO
Tanım	Müzikle oyunun iç içe bulunduğu bir oyun türüdür.	Oyuncuyu sahne üzerinde sadece canlandırıcı olmaktan öte oynayan olduğunu da izleyiciye unutturmayan, sanatsal nitelikte bir tiyatro anlatım tarzıdır.	Absürd tiyatro olarak da bilinir. Bu tiyatronun temelinde dünyanın uyumsuz olduğu, uyumsuzun olduğu yerde düzenin var olamayacağı, insanın aklının değil, içgüdülerinin etkisinde olduğunu ve bunun farkına varılmasını ortaya koymak yatar.
Özellikler	Büyük bir kesimi ezgiler ve danslarla gelişir, ama dramatik konuşma ögesi de kullanılır. Opera, operet, bale, revü, skeç ve pandomim bu türdendir. Müzikli Tiyatro Türleri: a) Opera: Trajedi ve dramın bütün sözlerinin müzikle bestelenmiş şeklidir. Toplumun yüksek kesimine hitap eder. b) Operet: Sözlerinin bir kısmı müzikli, bir kısmı müziksiz olan tiyatro türüdür. Halka hitap eder. c) Revü: Daha çok gündelik olayları alaya alan ve taşıyan gösteridir. d) Skeç: Genellikle bir nükle ile son bulan az kişili ve şakacı bir içeriğe sahip olan kısa, müzikli oyundur. e) Pandomima: Yalnız işaretlerle oynanan bir tür tiyatrodur.	20. yüzyılın yeni oyun türüdür. Klasik tiyatronun öğeleri olan dekor ve sahne anlayışına, oyuncuların ve seyircilerin oyunun havasına kapılıp gitmelerine karşı çıkar. Bu tiyatro türünde seyirciden oynanan şeyin bir oyun olduğunu unutmaması istenir. Sorular sorarak ya da doğal sahneler hazırlanarak ilgi yaratılır. Eleştiriye ağırlık verilir.	II. Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkmıştır. Sahnede mantıklı bir tartışma oluşturan geleneksel söylemler terk edilmeli. Anlam üretme yetisinin sorgulanması sonucu oluşan (dili bir anlamda işlevsiz kılan) bir sahne dili oluşmalı. Sahnedeki oyun kişilerinin, bireysellikten soyunmuş, daha çok evrensel insanın temel özelliklerini sunabilecekleri düzeyde soyutlaştırılmalı (zaman zaman da düş ya da karabasan imgelerine dönüştürülmeli). İnsanın iç dünyası (düşleri, fantezileri, gizli özlemleri ve korkuları) sahne üstünde yansıtılmalı. Seyircinin mutlak gerçeği yakalama umudu, kullanılan tüm öğeler tarafından boşa çıkarılmalı. Beckett'in "Godot'yu Beklerken" ve Ionesco'nun "Kel Şarkıcı" adlı oyunları bu tiyatronun ilk örnekleridir.
Temsiller		Yabancı: Berholt Brecht (Türün kurucusu/Alman) Yerli: Haldun Taner, Vasfi Öngören...	Samuel Beckett, Eugene Ionesco.

	KARAGÖZ	ORTA OYUNU	MEDDAH	SEYİRLİK KÖY OYUNLARI	Ayrıntılar
Tanım	Deriden kesilen ve tasvir adı verilen birtakım şekillerin (insan, hayvan, bitki, eşya vb.) arkadan ışıklandırılmış beyaz bir perde üzerine yansıtılmasıyla oynanan gölge oyunudur. Oyun yanlış anlamalara, nüktelere ve gülünç hareketlere dayanır.	Çevresi izleyicilerle çevrili bir alan içinde oynanan, yazılı metne dayanmayan, içinde müzik, raks ve şarkı da bulunan doğaçlama bir oyundur. Orta oyunu Karagöz'ün perdeden yere inmiş şekli gibidir. Muhteva ve anlatım tarzı bakımından Karagöz oyununa çok benzer.	Taklitçilikle hikayeciliğin birleştiği tek kişilik halk tiyatro türüdür. Meddah olabilmek için her şeyden önce tipleri, insanları, hayvanları çok iyi taklit edebilmek yeteneğine sahip olmak şarttır.	Köy Tiyatrosu adıyla anılan ve kırsal kesimde geleneğe bağlı belirli günlerde, düğün ve bayram gibi törenlerde sahneye konan, kaynakları tarih öncesi devirlere ait ritüellere ve yaşama süreci içindeki günlük hayat sahnelerine dayanan bir oyundur.	Orta oyunu, etrafı seyircilerle çevrili yuvarlak veya elips bir alanda oynanır. Oyun başlamadan önce saz ve raks grubu seyircileri eğlendirir. "Curcuna" adlı bu bölümde değişik kılıkarda oyuncular müzik eşliğinde komiklikler yaparlar.
Kişiler	Karagöz: Okumamış, ama zeki ve anlayışlı bir halk adamıdır.	Kavuklu: Orta oyununun asıl komiğidir. Karagöz gibi okumamış, kaba saba konuşan, güzel sözler söylemeyi beceremeyen bir tiptir.	Meddah oyuncusu, orta oyunundaki bütün tipleri, tek başına kılıktan kılığa girerek, sesini değiştirerek, küçük aksesuarların da yardımı ile sahnede canlandırır. Bu şekilde insanlar, eğlenirken düşünme imkânı bulur.	Oyuncu/seyirci ayrılığı hem vardır hem yoktur. Oyuncuları oyuna seyirciler hep beraber hazırlar. Bir tas, bir şapka, bir baston, bir deve, bir sopa, bir tüfek olabilir. Sırası gelen oyuncu seyirci içinden çıkarak oyuna katılır, oyundaki görevi bittikten sonra yeniden seyircilerin arasına karışır.	Orta oyununda "Yeni Dünya" adı verilen basit paravana evi, yuvarlak masa da dükkânı temsil eder. İki iskemle de dekoru tamamlar.
Yardımcı Kişiler	Hacivat: Okumuş ve orta sınıf şehirliyi temsil eden bir tiptir. Arapça ve Farsça kelimelerle konuşur, zaman zaman bilgiçlik taslar.	Pişekâr: Hacivat gibi okumuş ve orta sınıf şehirliyi temsil eder. Kavuklu'ya öğüt verip ne yapması gerektiğini söyleyen, bilgiçlik taslayan ve oyunu yönlendiren kişidir.	Tuzsuz Deli Bekir, Berberuhi, Matiz, Çelebi, Karagöz'ün karısı, Karagöz'ün oğlu, Zenne (erkek tarafından canlandırılan kadın tipi)	Oyuncular (köylüler, gençler, orta yaşlılar...) amatördür, oyuncularından kabiliyetli olan rejisörlük görevini de üstlenmektedir.	Orta oyununun ilginç yönü, Osmanlı zamanında bu oyunlarda kadın rollerini zenne adı verilen erkek oyuncuların oynamasıdır.
Bölümler	Azınlık Tipleri: Rum, Ermeni, Çerkez Laz... Bölgesel Tipler: Kastamonulu, Bolulu, Kayserili a)Mukaddime: Oyunun başlangıç (giriş) bölümüdür. b)Muhavere: Oyunun söyleşme bölümüdür. c)Fasıl: Oyunun asıl konusunun işlendiği bölümüdür. c)Bitiş: Oyunun sonuç bölümüdür.	Balama, Efe, Kambur, Cüce... Azınlık Tipleri: Frenk, Rum, Ermeni, Yahudi... Bölgesel Tipler: Karadenizli, Rumelili, Çerkez, Kürt, Arap ... a)Mukaddime: Oyunun başlangıç (giriş) bölümüdür. b)Muhavere: Oyunun söyleşme bölümüdür. c)Fasıl: Oyunun asıl konusunun işlendiği bölümüdür. c)Bitiş: Oyunun sonuç bölümüdür.	Tek kişilik oyun olduğu için yardımcı karakterlere ihtiyaç duyulmaz. Meddahların çoğu, klasikleşmiş beyitlerle öykülerine başlar. Daha sonra anlatacağı öykünün adını ve öyküyü nerede anlatacağını söyler. Bitişte özür diler, oyundan çıkan sonucu (kıssa) bildirir.	İkel bir tiyatro sayıldıkları için klasik tiyatronun bölümlerinden izler taşımaktadır.	Mahalle Baskını, Terzi Oyunu, Yazıcı Oyunu, Büyücü Hoca. Fotoğrafçı, Hamam, Tahir ile Zühre, Kale Oyunu, Pazarcılar, Çeşme, Gözlemeci. Çifte Hamamlar, Kunduracı, Eskici Abdi... Sansar Mustafa, Hançerli Hanım, Letaifname... Tuluat: Geleneksel tiyatro ile Batı tiyatrosunun birleşmesinden doğan, kantocuların da yer aldığı, bir tür orta oyundur.

SÖZLÜK

YAPIT	SANATÇI	TÜR
A		
Abdullah Efendi'nin Rüyalari	Ahmet Hamdi Tanpınar	Öykü
Acımak	Reşat Nuri Güntekin	Roman
Adamın Biri	Cahit Külebi	Şiir
Aeneis	Vergilius	Şiir (Yapma Destan)
Afife Anjelik	Recaizade Mahmut Ekrem	Tiyatro
Agamemnon	Aiskhylos	Tiyatro (Trajedi)
Agamemnon	Seneca	Tiyatro (Trajedi)
Aganta Burina Burinata	Halikarnas Balıkcısı	Roman
Ağrı Dağı Efsanesi	Yaşar Kemal	Roman
Ahmet'in Kuzuları	Samim Kocagöz	Öykü
Aile Sohbetleri	Şevket Rado	Sohbet
Akdeniz	Paniat İstrati	Roman
Akile Hanım Sokağı	Halide Edip Adivar	Roman
Akın	Faruk Nafiz Çamlıbel	Tiyatro
Akıncı Türküleri	Faruk Nafiz Çamlıbel	Şiir
Akından Akına	Yusuf Ziya Ortaç	Şiir
Akif Bey	Namık Kemal	Tiyatro
Akşam Güneşi	Reşat Nuri Güntekin	Roman
Al Gözüm Seyreyle Salih	Yaşar Kemal	Roman
Alemdağ'da Var Bir Yılan	Sait Faik Abasıyanık	Öykü
Allah'ın Askerleri	Yaşar Kemal	Öykü
Altın Işık	Ziya Gökalp	Şiir
Amerika	F.Kafka	Roman
Aman Avcı	Refik Erduran	Tiyatro
Amerikan Sargısı	Fakir Baykurt	Roman
Ana	Orhan Asena	Tiyatro
Ana	Gorki	Roman
Anadolu Garajı	Fakir Baykurt	Öykü
Anadolu Notları	Reşat Nuri Güntekin	Gezi
Anahtar	M. Necati Sepetçioğlu	Roman
Anahtar	Refik Halit Karay	Roman
Anamın Kitabı	Yakup Kadri Karaosmanoğlu	Anı
Anamın Kitabı	Celil Mehmet Kullzade	Tiyatro
Anayurt Oteli	Yusuf Atılgan	Roman
Andromaque	Racine	Tiyatro (Trajedi)
Ankara	Yakup Kadri Karaosmanoğlu	Roman
Anna Karenina	Tolstoy	Roman
Antikacı Dükkanı	Charles Dickens	Roman
Araba Sevdası	Recaizade Mahmut Ekrem	Roman
Arkadaş İslıkları	Orhan Kemal	Roman
Aruz Risalesi	Babür Şah	Nesir
Ashabi Kefimiz	Ömer Seyfettin	Roman

Asım
 Aşıkname
 Aşk İmiş Her Ne Var Alemde
 Aşkı Memnu
 Aşksız İnsanlar
 Atabetü'l Hakayık
 Atala
 Atatürk Kurtuluş Savaşı'nda
 Atatürk Ne İdi
 Atatürk'ün Bana Anlattıkları
 Atatürkçü Olmak
 Atçalı Kel Mehmet
 Ateş Gecesi
 Ateşpare
 Ateşten Gömlek
 Av
 Avare Yıllar
 Avrupa Mektupları
 Avrupa'da Bir Cevelan
 Ay Büyürken Uyuyamam
 Ay Işığı
 Ay Işığında Çalışkur
 Ay Tutulduğu Gece
 Ayakta Durmak İstiyorum
 Ayaşlı ile Kiracıları
 Ayı Masalı
 Aylak Adam
 Aylaklar
 Az Şekerli
 Azarya
 Aziz İstanbul

B

Baba Evi
 Babalar ve Oğullar
 Babamız Atatürk
 Babil Kulesi
 Babürname
 Badem Dalına Asılı Bebekler
 Balıkçılar
 Balıkesir Muhasebecisi
 Balonla Beş Hafta Seyahat
 Başını Vermeyen Şehit
 Batış Yılları
 Baykuş
 Belde
 Ben Deli miyim

Mehmet Akif Ersoy
 Aşık Ömer
 Abdülhak Şinasi Hisar
 Halit Ziya Uşaklıgil
 Oktay Akbal
 E. Ahmet Yükeki
 Recaizade Mahmut Ekrem
 Cahit Külebi
 Falih Rıfkı Atay
 Falih Rıfkı Atay
 Ceyhan Atıf Kansu
 Orhan Asena
 Reşat Nuri Güntekin
 Muallim Naci
 Halide Edip Adivar
 Ferid Edgü
 Orhan Kemal
 Cenap Şahabettin
 Ahmet Mithat Efendi
 Necati Cumali
 Maupasant
 Haldun Taner
 Kemal Bilbaşar
 Tarık Buğra
 Memduh Şevket Esendal
 Refik Erduran
 Yusuf Atılgan
 Melih Cevdet Anday
 Sait Faik Abasıyanık
 Ahmet Vefik Paşa
 Yahya Kemal Beyatlı

Şiir
 Şiir
 Şiir
 Roman
 Öykü
 Mesnevi
 Tiyatro
 Şiir
 Anı
 Anı
 Deneme
 Tiyatro
 Roman
 Şiir
 Roman
 Roman
 Gezi
 Gezi
 Öykü
 Öykü
 Öykü
 Roman
 Tiyatro
 Roman
 Tiyatro
 Roman
 Roman
 Öykü
 Tiyatro
 Makale

Orhan Kemal
 Turgenyev
 Falih Rıfkı Atay
 Orhan Kemal
 Babür Şah
 Cengiz Dağcı
 Tefik Fikret
 Reşat Nuri Güntekin
 J.Vernes
 Ömer Seyfettin
 Falih Rıfkı Atay
 Halit Fahri Ozansoy
 Abdülhak Hamit Tarhan
 Hüseyin Rahmi Gürpınar

Roman
 Roman
 Anı
 Roman
 Anı
 Roman
 Şiir
 Tiyatro
 Roman
 Öykü
 Anı
 Tiyatro
 Şiir
 Roman

Ben Sana Mecburum	Attilâ İlhan	Şiir
Bên ve Ötesi	Necip Fazıl Kısakürek	Şiir
Beng ü Bade	Fuzuli	Mesnevi
Benim Adım Kırmızı	Orhan Pamuk	Roman
Benim Küçük Dostlarım	Halide Nusret Zorlutuna	Anı
Benim Sinemalarım	Füruzan	Öykü
Berber Aynası	Oktay Akbal	Öykü
Bereketli Topraklar Üzerinde	Orhan Kemal	Roman
Beş Şehir	Ahmet Hamdi Tanpınar	Deneme
Beyaz Diş	Jack London	Roman
Beyaz Gemi	Cengiz Aytmatov	Roman
Beyaz Lale	Ömer Seyfettin	Öykü
Beyaz Geceler	Dostoyevski	Roman
Bilgiç Kadınlar	Moliere	Tiyatro (Komedi)
Billur Kalp	Hüseyin Rahmi Gürpınar	Roman
Billur Köşk Masalları	Tahsin Alangu	Masal
Binboğalar Efsanesi	Yaşar Kemal	Roman
Binnaz	Yusuf Ziya Ortaç	Tiyatro
Bir Adam Yaratmak	Necip Fazıl Kısakürek	Tiyatro
Bir Akşamdı	Peyami Safa	Roman
Bir Aşk Hikayesi	Emile Zola	Roman
Bir Aşkın Tarihi	Mehmet Rauf	Öykü
Bir Bayrak Rüzgar Bekliyor	Arif Nihat Asya	Şiir
Bir Bilim Adamının Romanı	Oğuz Atay	Roman
Bir Düşün Gecesi	Adalet Ağaoğlu	Roman
Bir Filiz Vardı	Orhan Kemal	Roman
Bir Kadın Düşmanı	Reşat Nuri Güntekin	Roman
Bir Karış Toprak	Samim Kocagöz	Roman
Bir Lahza Taahhür	Tevfik Fikret	Şiir
Bir Muadelei Sevda	Hüseyin Rahmi Gürpınar	Roman
Bir Ölünün Defteri	Halit Ziya Uşaklıgil	Roman
Bir Pazar Günü	Ahmet Kutsi Tecer	Tiyatro
Bir Serencam	Yakup Kadri Karaosmanoğlu	Öykü
Bir Sürgün	Yakup Kadri Karaosmanoğlu	Roman
Bir Tereddüdün Romanı	Peyami Safa	Roman
Bir Taşra Doktoru	F.Kafka	Roman
Bir Yazın Tarihi	Halit Ziya Uşaklıgil	Öykü
Biraz Gelir misiniz	Aziz Nesin	Oyun
Birtakım İnsanlar	Sait Faik Abasıyanık	Roman
Bizans Definesi	Oktay Akbal	Öykü
Bizans Düştü	Turan Oflazoğlu	Tiyatro
Bize Göre	Ahmet Haşım	Fıkra
Bizim Akdeniz	Falih Rıfki Atay	Gezi Yazısı
Boğaziçi Mehtapları	Abdülhak Şinasi Hisar	Anı
Boğaziçi Şingir Mingir	Salâh Birsal	Deneme
Boğaziçi Yalıları	Abdülhak Şinasi Hisar	Anı
Bomba	Ömer Seyfettin	Öykü



Bostan	Sadi	Mesnevi
Boş Beşik	Necati Cumalı	Tiyatro
Bozkırdaki Çekirdek	Kemal Tahir	Roman
Bu Bizim Hayatımız	Refik Halit Karay	Roman
Bu Ülke	Cemil Meriç	Deneme
Bu Vatan Kimin	Orhan Şaik Gökyay	Şiir
Budala	Dostoyevski	Roman
Budalaname	Kaygusuz Abdal	Düzyazı
Bugünün Saraylısı	Refik Halit Karay	Roman
Bulantı	J.P.Sartre	Roman
Bulutun Rengi	Oktay Akbal	Roman
Buzlar Çözülmeden	Cevat Fehmi Başkut	Tiyatro
Büyük Mal	Kemal Tahir	Roman
C		
Cadı	Hüseyin Rahmi Gürpınar	Roman
Can Parası	Fakir Baykurt	Öykü
Can Şenliği	Abbas Sayar	Roman
Canan	Peyami Safa	Roman
Canavar	Faruk Nafiz Çamlıbel	Tiyatro
Candida	B.Shaw	Roman
Cehennem Kraliçesi	Selim İleri	Roman
Cehennemde Bir Mevsim	Rimbaud	Şiir
Cehennemlik	Hüseyin Rahmi Gürpınar	Roman
Celalettin Harzemşah	Namık Kemal	Tiyatro
Cemile	Cengiz Aytmatov	Roman
Cemo	Kemal Bilbaşar	Roman
Cemşid ü Hurşid	Ahmedi	Mesnevi
Cengiz Han'ın Bisikleti	Refik Erduran	Tiyatro
Cenk Ufukları	Yusuf Ziya Ortaç	Şiir
Cezmi	Namık Kemal	Roman
Chansen de Röland	AnonimFransız	Doğal Destan
Cidal	Mehmet Rauf	Tiyatro
Ciğerdelen	Safiye Erol	Roman
Cihannüma	Katip Çelebi	Coğrafya Kitabı
Cimri	Moliere	Tiyatro (Komedi)
Cromwel	Victor Hugo	Tiyatro (Dram)
Cumartesi Yalnızlığı	Selim İleri	Öykü
Ç		
Çağlayanlar	Ahmet Hikmet Müftüoğlu	Öykü
Çakırcalı Efe	Yaşar Kemal	Roman
Çal Çoban Çal	Süleyman Naif	Makale
Çalıkuşu	Reşat Nuri Güntekin	Roman
Çamaşırcının Kızı	Orhan Kemal	Öykü
Çamlıcadaki Eniştemiz	Abdülhak Şinasi Hisar	Roman
Çanakkale Destanı	Faruk Nafiz Çamlıbel	Şiir
Çankaya	Falih Rıfki Atay	Anı



Çanlar Kimin İçin Çalıyor
Çarhname
Çelo
Çengi
Çete
Çılgın Orlando
Çil Horoz
Çile
Çingeneler
Çorak Ülke
Çoban Çeşmesi
Çocuk ve Allah
Çok Bilen Çok Yanılır

D

Dağa Çıkan Kurt
Damga
Dar Kapı
David Copperfield
Decameron
Dede Korkut
Define
Defteri Amal
Değişim
Değirmen
Değirmen
Değirmenimden Mektuplar
Değişen İstanbul
Değişik Gözle
Deli İbrahim
Demdeme
Demir Bey
Demirciler Çarşısı Cinayeti
Denemeler
Deniz Aşırı
Deniz Gurbetçileri
Denizler Altında Yirmi Bin Fersah
Derviş Ve Ölüm
Derya Gülü
Destan Gibi
Devlet
Devlet Ana
Devlet Kuşu
Dışarıdakiler
Dikmen Yıldızı
Diriliş
Dirlik Düzenlik

E. Hemingway
Ahmet Fakih
Abbas Sayar
Ahmet Mithat Efendi
Refik Halit Karay
Ariosto
Oktay Rifat
Necip Fazıl Kısakürek
A. Puşkin
T.S.Eliot
Faruk Nafiz Çamlıbel
Fazıl Hüsnü Dağlarca
Recalzade Mahmut Ekrem

Halide Edip Adıvar
Reşat Nuri Güntekin
Andre Gide
Charles Dickens
Boccacio
Anonim
Mehmet Rauf
Ziya Paşa
F.Kafka
Reşat Nuri Güntekin
Sabahattin Ali
A. Daudet
Ziya Osman Saba
Necati Cumalı
Turan Oflazoğlu
Muallim Naci
Ahmet Mithat Efendi
Yaşar Kemal
Montaigne
Falih Rıfkı Atay
Halikarnas Balıkcıları
J.Vernes
M. Selimoviç
Necati Cumalı
Orhan Veli Kanık
Eflatun
Kemal Tahir
Orhan Kemal
Haldun Taner
Aka Gündüz
Tolstoy
Oktay Rifat

Roman
Kaside
Roman
Roman
Roman
Yapma Destan
Tiyatro
Şiir
Şiir
Şiir
Şiir
Şiir
Tiyatro
Öykü
Roman
Roman
Roman
Öykü
Nazım – Nesir
Roman
Şiir
Roman
Roman
Öykü
Öykü
Öykü
Tiyatro
Eleştiri
Roman
Roman
Deneme
Gezi
Roman
Roman
Roman
Tiyatro
Şiir
Nesir
Roman
Roman
Tiyatro
Roman
Roman
Tiyatro

Dişi Kurdun Rüyalari
Divanı Hikmet
Divanı Kebir
Divanı Lügati't Türk
Diyet
Diyorlar ki
Doğru Yol
Doksan Beşe Doğru
Dokuzuncu Hariciye Koğuşu
Dolapname
Don Juan
Don Kişot
Dostlar Beni Hatırlasın
Dostlukların Son Günü
Dönemeçte
Dönüş
Dört Oyun
Drina Köprüsü
Drina'da Son Gün
Dualar ve Aminler
Dudaktan Kalbe
Dudu Kuşları
Duhteri Hindu
Durubı Emsali Osmaniye
Duvar
Dünya Evi
Dünya Nimeti
Dünyada Harb Vardı
Dünyanı Merkezine Seyahat
Dünyaya İkinci Geliş
Dürdane Hanım
Düş Ekmeği
Düşten Güzel

E

Edebi Hatıralar
Edebiyat Araştırmaları
Edebiyatımızda Yazarlar Sözlüğü
Edebiyat Üzerine Makaleler
Eğitim – Gençlik – Üniversite
Efruz Bey
Ege'nin Dibi
Eğik Ağaçlar
Eğil Dağlar
Ekmek Kavgası
Elektra
Elif Ana

Cengiz Aytmatov
Ahmet Yesevi
Mevlana
Kaşgarlı Mahmut
Ömer Seyfettin
Ruşen Eşref Ünaydın
Ziya Gökalp
Tevfik Fikret
Peyami Safa
Kaygusuz Abdal
Moliere
Cervantes
Aşık Veysel
Selim İleri
Tarık Buğra
Cengiz Dağcı
Melih Cevdet Anday
İvo Andriç
Faik Baysal
Arif Nihat Asya
Reşat Nuri Güntekin
Ahmet Vefik Paşa
Abdülhak Hamit Tarhan
Şinasi
J.P.Sartre
Orhan Kemal
K. Hamsun
Orhan Kemal
J.Vernes
Ahmet Mithat Efendi
Ahmet Mithat Efendi
Oktay Akbal
Cahit Sıtkı Tarancı

Mehmet Rauf
Fuat Köprülü
Behçet Necatigil
Ahmet Hamdi Tanpınar
Peyami Safa
Ömer Seyfettin
Halikarnas Balıkcısı
Sevinç Çokum
Yahya Kemal Beyatlı
Orhan Kemal
Euripides
Turan Oflazoğlu

Roman
Divan
Şiir
Sözlük
Öykü
Röportaj
Düzyazı
Şiir
Roman
Mensur
Tiyatro
Roman
Şiir
Öykü
Roman
Roman
Tiyatro
Roman
Roman
Şiir
Roman
Tiyatro
Tiyatro
Atasözü Der.
Öykü
Roman
Roman
Öykü
Roman
Roman
Roman
Roman
Şiir
Anı
Makale
Antoloji
Makale
Makale
Öykü
Öykü
Öykü
MakaleSohbet
Öykü
Tiyatro (Trajedi)
Tiyatro

Tiyatro
Şiir

Şiir

Mesnevi

Roman

Mesnevi

Roman

Öykü

Anı

Şiir

Anı

Şiir

Roman

Şiir

Roman

Deneme

Roman

Öykü

Roman

Gezi Yazısı

Roman

Roman

Şiir

Roman

Şiir

Roman

Roman

Öykü

Şiir

Tiyatro

Şiir

Şiir

Şiir

Roman

Roman

Öykü

Roman

Fıkra

Öykü

Roman

Düzyazı – Şiir

Roman

Oyun

Tiyatro (Komedi)

Füruzan
Füruzan

G

Ganimetler

Garam

Garipler Sokağı

Garipname

Gazap Üzümleri

Gazoz Ağacı

Gecelerim

Geçen Zaman

Geçmiş Zaman Köşkleri

Geçtiğimiz Yol

Genç Kız Kalbi

Genç Osman Destanı

Genç Werther'in Acıları

Gençlerle Baş başa

Gerçek

Geride Kalanlar

Germinal

Gezerek Gördüklerim

Gizli El

Gizli Emir

Gizli Figanlar

Gora

Gözler

Goriot Baba

Gökyüzü

Göl İnsanları

Göl Saatleri

Gölgeler

Gölgeler

Gönülden Gönüle

Gönülden Sesler

Gönüllü

Graziella

Grev

Gulyabani

Gurabahane-i Laklakan

Gurbet Hikayeleri

Gurbet Kuşları

Gülistan

Gülliver'in Gezileri

Gülnihal

Gülünç Kibarlar

Halit Ziya Uşaklıgil
Muallim Naci

Heredia

Abdülhak Hamit Tarhan

Oktay Akbal

Aşık Paşa

J. Steinbeck

Sabahattin Kudret Aksal

Ahmet Rasim

Ziya Osman Saba

Abdülhak Şinasi Hisar

Ali Canip Yöntem

Mehmet Rauf

Kayıkçı Kul Mustafa

Goethe

Ali Fuat Başgil

Emile Zola

Gülten Dayıoğlu

Emile Zola

İsmail Habip Sevük

Reşat Nuri Güntekin

Melih Cevdet Anday

Süleyman Nazif

R.Tagore

E.Pound

H. Balzac

Reşat Nuri Güntekin

Kemal Tahir

Ahmet Haşim

Ahmet Muhip Dıranas

Mehmet Akif Ersoy

Faruk Nafiz Çamlıbel

Orhan Seyfi Orhan

Ahmet Mithat Efendi

Lamartine

Orhan Kemal

Hüseyin Rahmi Gürpınar

Ahmet Haşim

Refik Halit Karay

Orhan Kemal

Sadı

Swift

Namık Kemal

Moliere



Emil
Emile
Engizisyon Tarihi
Erenlerin Bağından
Ergenekon
Esaret
Esir Şehrin İnsanları
Eski Hastalık
Eski Şirin Rüzgarıyla
Eskici ve Oğulları
Esrarı Cinayat
Esrarlı Bir Olay
Eş'arı Ziya
Eşber
Eşekarıları
Eşkali Zaman
Eşref Saat
Eugenie Grandet
Evler
Evlerden Biri
Evrakı Eyyam
Ey Türk Uyan
Eylül
F
Fabllar
Fabllar
Fadik Kız
Fahim Bey ve Biz
Falaka
Falaka
Fareler ve İnsanlar
Fatih Kürsüsünde
FatihHarbiye
Faust
Fazilet Eczanesi
Felakname
Felatun Bey ve Rakım Efendi
Ferdai Garam
Ferdı ve Şürekası
Ferhad ü Şirin
Fezleke
Fırtına ve Kar
Fihi Ma Fih
Finten
Firavun İmanı
Frankfurt Seyahatnamesi

Ziya Paşa
J.J.Rouesseau
Ziya Paşa
Yakup Kadri Karaosmanoğlu
Anonim – Göktürk
Ahmet Mithat Efendi
Kemal Tahir
Reşat Nuri Güntekin
Yahya Kemal Beyatlı
Orhan Kemal
Ahmet Mithat Efendi
H.Balzac
Ziya Paşa
Abdülhak Hamit Tarhan
Aristophanes
Ahmet Rasim
Şevket Rado
Balzac
Behçet Necatigil
Orhan Kemal
Cenap Şahabettin
Mehmet Emin Yurdakul
Mehmet Rauf
Aispos (Ezop)
La Fontaine
Orhan Asena
Abdülhak Şinasi Hisar
Ahmet Rasim
Ömer Seyfettin
J.Steinbeck
Mehmet Akif Ersoy
Peyami Safa
Goethe
Haldun Taner
Gülşehri
Ahmet Mithat Efendi
Mehmet Rauf
Halit Ziya Uşaklıgil
Ali Şir Nevai
Katip Çelebi
Orhan Seyfi Orhan
Mevlana
Abdülhak Hamit Tarhan
Tarık Buğra
Ahmet Haşim

Çeviri
Düzyazı
Çeviri
Mensur Şiir
Doğal Destan
Öykü
Roman
Roman
Şiir
Roman
Roman
Roman
Şiir
Tiyatro
Tiyatro (Komedi)
Anı
Sohbet
Roman
Şiir
Roman
Makale
Şiir
Roman
Şiir
Tiyatro
Roman
Fıkra
Öykü
Roman
Şiir
Roman
Tiyatro
Tiyatro
Mesnevi
Roman
Roman
Roman
Mesnevi
Tarih Kitabı
Şiir
Düzyazı
Tiyatro
Roman
Gezi



Gülüp Ağladıklarım
Gün Olur Asra Bedel
Günce
Günlerin Getirdiği
Günün Adamı
Hababam Sınıfı
Hac Yolunda
Hacı Murat
Hacle
Hadikatü's Süeda
Hakka Sığındık
Hakkın Sesleri
Halas
Halk Edebiyatı Antolojisi
Haluk'un Defteri
Hamlet
Han Duvarları
Handan
Hanımın Çiftliği
Harabat
Harabelerin Çiçeği
Harap Mabettler
Harbe Gidenin Şarkıları
Harem
Haristan ve Gülistan
Harnama
Hasan Mellah
Hasta Çocuk
Hastalık Hastası
Havada Bulut
Havada Bulut Yok
Havaya Çizilen Dünya
Hayal İçinde
Hayatı Muhayyel
Hayattan Sayfalar
Haydut Montari
Hayır
Hayrabat
Hayriye
Hazan Bülbülü
Henüz On Yedi Yaşında
Hep O Şarkı
Her Gece Bodrum
Hernani
Heyder Babaya Selam

Ahmet Rasim
Cengiz Aytmatov
Nurullah Ataç
Nurullah Ataç
Haldun Taner
Rifat Ilgaz
Cenap Şahabettin
Tolstoy
Abdülhak Hamit Tarhan
Fuzuli
Hüseyin Rahmi Gürpınar
Mehmet Akif Ersoy
Mehmet Rauf
Eflatun Cem Güney
Tevfik Fikret
Shakespeare
Faruk Nafiz Çamlıbel
Halide Edip Adıvar
Orhan Kemal
Ziya Paşa
Reşat Nuri Güntekin
Halide Edip Adıvar
Necati Cumalı
Ömer Seyfettin
Ahmet Hikmet Müftüoğlu
Şeyhi
Ahmet Mithat Efendi
Tevfik Fikret
Moliere
Sait Faik Abasıyanık
Cevdet Kudret
Fazıl Hüsnü Dağlarca
Hüseyin Cahit Yalçın
Hüseyin Cahit Yalçın
Hüseyin Rahmi Gürpınar
Ahmet Mithat Efendi
Adalet Ağaoğlu
Nabi
Nabi
Hüseyin Rahmi Gürpınar
Ahmet Mithat Efendi
Yakup Kadri Karaosmanoğlu
Selim İleri
Victor Hugo
Şehriyar

Fıkra
Roman
Günlük
Deneme
Tiyatro
Tiyatro
Gezi Yazısı
Roman
Şiir
Mesnevi
Roman
Şiir
Roman
Antoloji
Şiir
Tiyatro (Dram)
Şiir
Roman
Roman
Antoloji
Roman
Öykü
Şiir
Öykü
Öykü
Mesnevi
Roman
Şiir
Tiyatro (Komedi)
Öykü
Roman
Şiir
Roman
Öykü
Roman
Roman
Roman
Mesnevi
Mesnevi
Oyun
Roman
Roman
Tiyatro (Dram)
Şiir

Hızır'la Kırk Saat
Hiç
Hikayeler
Horace
Horoz
Hortlaklar
Hüküm
Huzur
Hüküm Gecesi
Hürrem Sultan
Hüseyin Fellah
Hüsn ü Aşk
Hüsrev ü Şirin
İ
İbiş'in Rüyası
İbrahim Efendi Konağı
İclal
İçerdekiler
İçimizdeki Şeytan
İçli Kız
İffet
İki Şehrin Hikâyesi
İhtiyar Adam ve Deniz
İki Uyku Arasında
İlahi Komediya
İlk Düşen Ak
İlyada
İnce Memed
İnsan Denen İfrit
İnsanlık Komedyası
İntibah
İphigenie
İskendername
İspinozlar
İstanbul'un İcyüzü
İstiklal Savaşı
İsyancılar
İşler ve Günler
İvan İlyiç'in Ölümü
İşsiz
İtiraf

J

Jön Türk
Julie

Sezai Karakoç
Neyzen Tevfik
A.çehov
Corneille
Faruk Nafiz Çamlıbel
H. İbsen
F.Kafka
Ahmet Hamdi Tanpınar
Yakup Kadri Karaosmanoğlu
Orhan Asena
Ahmet Mithat Efendi
Şeyh Galip
Şeyhi

Tarık Buğra
Samiha Ayverdi
Samipaşazade Sezai
Melih Cevdet Anday
Sabahattin Ali
Abdülhak Hamit Tarhan
Hüseyin Rahmi Gürpınar
Charles Dickens
E.Hemingway
Tarık Buğra
Dante
Ömer Seyfettin
Homeros
Yaşar Kemal
Emile Zola
Balzac
Namık Kemal
Racine
Ahmedi
Orhan Kemal
Refik Halit Karay
Fazıl Hüsnü Dağlarca
Recep Bilginer
Hesiodos
Tolstoy
Orhan Kemal
J.J. Rousseau
Ahmet Mithat Efendi
J.J.Rousseau

Şiir
Şiir
Öykü
Tiyatro (Trajedi)
Şiir
Tiyatro
Roman
Roman
Roman
Tiyatro
Roman
Mesnevi
Mesnevi
Roman
Roman
Mektup
Roman
Roman
Tiyatro
Roman
Roman
Öykü
Yapma Destan
Öykü
Doğal Destan
Roman
Roman
Roman
Tiyatro (Trajedi)
Mesnevi
Tiyatro
Roman
Şiir
Tiyatro
Şiir
Roman
Öykü
Anı
Roman
Roman

K

Kabusname	Mercimek Ahmet	Nesir
Kaderin Cilvesi	Hüseyin Rahmi Gürpınar	Roman
Kadın Pençesi	Halit Ziya Uşaklıgil	Öykü
Kadınlar Arasında	Oktay Rifat	Roman
Kadınlar Mektebi	Moliere	Tiyatro (Komedi)
Kadınlar Mektebi	Ahmet Vefik Paşa	Tiyatro
Kadınlar Tekkesi	Refik Halit Karay	Roman
Kafkas Esiri	Puşkin	Şiir
Kağrı	Sabahattin Ali	Öykü
Kaldırımlar	Necip Fazıl Kısakürek	Şiir
Kalevela	Anonim – Fin	Doğal Destan
Kalp Ağrısı	Halide Edip Adıvar	Roman
Kalpakkılar	Samim Kocagöz	Roman
Kamelyalı Kadın	Ahmet Mithat Efendi	Roman
Kamusı Türki	Şemsettin Sami	Sözlük
Kamusu'l Alam	Şemsettin Sami	Sözlük
Kan Davası	Reşat Nuri Güntekin	Roman
Kanije	Namık Kemal	Mensur
Kanlı Topraklar	Orhan Kemal	Roman
Kanuni Mersiyesi	Baki	Şiir (Terkibi Bent)
Kapalı Çarşı	Behçet Necatigil	Şiir
Kaplumbağalar	Fakir Baykurt	Roman
Kara Bela	Namık Kemal	Tiyatro
Kara Kitap	Orhan Pamuk	Roman
Karabibik	Nabizade Nazım	Roman
Karacaoğlan	Orhan Asena	Tiyatro
Karadeniz'in Kıyıcığında	Rifat Ilgaz	Roman
Karakterler	La Bruyere	Düzyazı
Karamazov Kardeşler	Dostoyevski	Roman
Karartma Geceleri	Rifat Ilgaz	Roman
Karılar Koşuşu	Kemal Tahir	Roman
Kaşığı	Ömer Seyfettin	Öykü
Katedralde Cinayet	T.S.Eliot	Tiyatro
Kavak Yelleri	Reşat Nuri Güntekin	Roman
Kavgalarım	Hüseyin Cahit Yalçın	Eleştiri
Kaybolmuş Cennet	J. Milton	Yapma Destan
Kayıp Aranıyor	Sait Faik Abasıyanık	Roman
Kelepçe	Refik Erduran	Tiyatro
Kelile ve Dimne	Beydeba	Masal
Kelleci Mehmet	Kemal Tahir	Roman
Kenan Çobanları	Halide Edip Adıvar	Tiyatro
Kenar Mahalle	J.Steinbeck	Roman
Kendi Gök Kubbemiz	Yahya Kemal Beyatlı	Şiir
Kente İnən Kaplanlar	Necatî Cumalı	Öykü
Keşanlı Ali Destanı	Haldun Taner	Tiyatro



Keşfü'z Zünun	Katip Çelebi	Bibliyografya
Kırık Hayatlar	Halit Ziya Uşaklıgil	Roman
Kırık Saz	Ahmet Muhip Dıranis	Şiir
Kırk Yıl	Halit Ziya Uşaklıgil	Anı
Kissadan Hisse	Ahmet Mithat Efendi	Öykü
Kızıl Elma	Ziya Gökalp	Şiir
Kızıl Elma Neresi	Ömer Seyfettin	Öykü
Kızıl İle Kara	Stendhal	Roman
Kızılçık Dalları	Reşat Nuri Güntekin	Roman
Kibarlık Budalası	Moliere	Tiyatro
Kiralık Konak	Yakup Kadri Karaosmanoğlu	Roman
Kirpinin Dedikleri	Refik Halit Karay	Mizah
Kitabı Miglate	Kaygusuz Abdal	Nesir
Kocalar Mektebi	Moliere	Tiyatro (Komedi)
Koçyiğit Köroğlu	Ahmet Kutsi Tecer	Tiyatro
Kokona Yatıyor	Direktör Ali Bey	Tiyatro
Kopar Zincirlerini Gül Sarı	Cengiz Aytmatov	Roman
Korku	Orhan Asena	Tiyatro
Korkunç Yıllar	Cengiz Dağcı	Roman
Korkuyu Beklerken	Oğuz Atay	Roman
Körebe	Cenap Şahabettin	Tiyatro
Kösem Sultan	Turan Ofazoğlu	Tiyatro
Köşebaşı	Ahmet Kutsi Tecer	Tiyatro
Kötülük Çiçekleri	Baudelaire	Şiir
Köy Hekimi	H.Balzac	Roman
Köyün Kamburu	Kemal Tahir	Roman
Kral Eğleniyor	Victor Hugo	Tiyatro
Kral Lear	Shakespeare	Tiyatro (Komedi)
Kral Oidipus	Sophokles	Tiyatro (Trajedi)
Kumpanya	Sait Faik Abasıyanık	Öykü
Kurbağalar	Dostoyevski	Roman
Kurt Kanunu	Aristophanes	Tiyatro (Komedi)
Kurtarılmış Kudüs	Kemal Tahir	Roman
Kurtlar Sofrası	Tasso	Yapma Destan
Kurtuluş Savaşı Destanı	Attila İlhan	Roman
Kuşatma	Nazım Hikmet	Şiir
Kutadgu Bilig	Füruzan	Öykü
Kuvayı Milliye	Yusuf Has Hacıp	Mesnevi
Kuyruklu Yıldız Altında Bir İzdivaç	Nazım Hikmet	Şiir
Kuyucaklı Yusuf	Hüseyin Rahmi Gürpınar	Roman
Küçücük	Sabahattin Ali	Roman
Küçük Ağa	Orhan Kemal	Roman
Küçük Ağa Ankara'da	Tarık Buğra	Roman
Küçük Beyler	Tarık Buğra	Roman
Küçük Şeyler	Cenap Şahabettin	Tiyatro
Kürk Mantolu Madonna	Samipaşazade Sezai	Öykü
	Sabahattin Ali	Roman



L

Le Cid
Lehçe'i Osmani
Lehçe'tü'l Hakayık
Letaifi Rivayet
Leyla ile Mecnun
Lunapark
Lütfen Dokunmayın
Lügati Naci
Lüzumsuz Adam

M

Maarifname
Macbeth
Macerayı Aşk
Madame Bovary
Mahşer
Maça Kızı
Mahur Beste
Mai ve Siyah
Makalat
Makber
Makedonya
Malazgirt Ululaması
Malta Geceleri
Malta Mektupları
Manas
Mantıku't Tayr
Martı
Masalar
Maske ve Ruh
Matem Sesleri
Matmazel Noraliya'nın Koltuğu
Mavi Sürgün
Mecalisi Seb'a
Mecalisü'n Nefais
Medarı Maişet Motoru
Mektep Arkadaşım
Memleket Hikâyeleri
Memleketimden İnsan Manzaraları
Mendil Altında
Menfa
Merhaba Akdeniz
Mesnevi
Mesut İnsanlar Fotoğrafhanesi
Metres

Corneille
Ahmet Vefik Paşa
Direktör Ali Bey
Ahmet Mithat Efendi
Fuzuli
Oktay Akbal
Haldun Taner
Muallim Naci
Sait Faik Abasıyanık

Tiyatro
Sözlük
Sözlük
Öykü
Mesnevi
Öykü
Tiyatro
Sözlük
Öykü

Sinan Paşa
Shakespeare
Abdülhak Hamit Tarhan
E. Flaubert
Peyami Safa
Puşkin
Ahmet Hamdi Tanpınar
Halit Ziya Uşaklıgil
Hacı Bektaş Veli
Abdülhak Hamit Tarhan
Necati Cumalı
Fazıl Hüsnü Dağlarca
Süleyman Nazif
Ziya Gökalp
Anonim – Kırgız
Gülşehri
A. Çehov
Necati Cumalı
Halide Edip Adıvar
Eflatun Cem Güney
Peyami Safa
Halikarnas Balıkcısı
Mevlana
Ali Şir Nevali
Sait Faik Abasıyanık
Ahmet Rasim
Refik Halit Karay
Nazım Hikmet
Memduh Şevket Esendal
Ahmet Mithat Efendi
Halikarnas Balıkcısı
Mevlana
Ziya Osman Saba
Hüseyin Rahmi Gürpınar

Mensur
Tiyatro (Dram)
Tiyatro
Roman
Roman
Öykü
Roman
Roman
Şiir
Şiir
Öykü
Şiir
ŞiirNesir
Mektup
Doğal Destan
Mesnevi
Tiyatro
Tiyatro
Tiyatro
Şiir
Roman
Roman
Nesir
Tezkire
Roman
Roman
Öykü
Şiir
Öykü
Anı
Öykü
Şiir
Öykü
Roman

Mev'ut Hüküm
Mevlid
Meyhane
Meyhanede Hanımlar
Mezardan Sesler
Mezarından Kalkan Şehit
Midasın Kulakları
Mikadonun Çöpleri
Milli Savaş Hikâyeleri
Mine
Miratü'l Memalik
Misafiri İstiskal
Miskinler Tekkesi
Missisipi'de Hayat
Mizanü'l Evzan
Mizanü'l Hak
Monte Kristo Kontu
Mor Salkımlı Ev
Muhabbet Tilsimi
Muhakemetü'l Lügatayn
Muharrir
Muharrir Bu Ya
Muhsin Bey
Murtaza
Mustafa Kemal
Mutallaka
Müfettiş
Müfettişler Müfettişi
Müntehabatı Eş'ar
Mürebbiye
Müşahadat
N
Nadide
Nağmei Seher
Naima Tarihi
Nalınlar
Nana
Nemide
Nesli Ahir
Nesri Harp
Nesrin
Nesteren
Nibelungen
Nijad Ekrem
Nilgün
Nimetşinas
Notre Dame de Paris
Nur Baba

Halide Edip Adıvar
Süleyman Çelebi
Emile Zola
Hüseyin Rahmi Gürpınar
Halit Ziya Uşaklıgil
Hüseyin Rahmi Gürpınar
Güngör Dilmen
Meliş Cevdet Anday
Yakup Kadri Karaosmanoğlu
Necati Cumalı
Seydi Ali Reis
Direktör Ali Bey
Reşat Nuri Güntekin
Mark Twain
Ali Şir Nevali
Katip Çelebi
A.Dumas Pere
H. Edip Adıvar
Hüseyin Rahmi Gürpınar
Ali Şir Nevali
Nahit Sırrı Örik
Ahmet Rasim
Recaizade Mahmut Ekrem
Orhan Kemal
Mehmet Emin Yurdakul
Hüseyin Rahmi Gürpınar
N. V. Gogol
Orhan Kemal
Şinasi
Hüseyin Rahmi Gürpınar
Ahmet Mithat Efendi
Hüseyin Cahit Yalçın
Recaizade Mahmut Ekrem
Naima
Necati Cumalı
Emile Zola
Halit Ziya Uşaklıgil
Halit Ziya Uşaklıgil
Cenap Şahabettin
Tevfik Fikret
Abdülhak Hamit Tarhan
Anonim – Alman
Recaizade Mahmut Ekrem
Refik Halit Karay
Hüseyin Rahmi Gürpınar
Victor Hugo
Yakup Kadri Karaosmanoğlu

Roman
Mesnevi
Roman
Roman
Şiir
Roman
Tiyatro
Tiyatro
Öykü
Tiyatro
Anı
Tiyatro
Roman
Roman
Nazım
Nesir
Roman
Anı
Roman
Mensur
Tiyatro
Sohbet
Öykü
Roman
Şiir
Roman
Tiyatro
Roman
Şiir
Roman
Şiir
Roman
Şiir
Roman
Tarih
Tiyatro
Roman
Roman
Roman
Makale
Şiir
Tiyatro
Destan
Şiir
Roman
Roman
Roman
Roman

O

Odyssea
Okun Ucundan
Olağan İşler
Oliver Twist
On İkiye Bir Var
Onlar da İnsandı
Onu Beklerken
Onuncu Köy
Ordunun Destanı
Ortadirek
Osmancık
Osmanlı Tarihi
Othello
Otlakçı
Otuz Beş Yaş (Bütün Şiirleri)

Ö

Öğretmen Gafur
Ölmeye Yatmak
Ölmez Otu
Ölü
Ölü
Ölü Bir Evden Anılar
Ölü Canlar
Ölü Kentin Nabızı
Ölüm ve Korku Günleri
Ölümden Sonra Dirilme
Ömer'in Çocukluğu
Ömrümde Sükût
Önce Ekmek
Örümcek Ağı
Ötelerin Çocuğu
Öyküler
Özyurt

P

Pan
Panorama
Pantolonlu Bulut
Paris'te Bir Türk
Parma Manastırı
Pazartesi Öyküleri
Pejmürde
Pembe İncili Kaftan
Pençe
Persler

Homeros
Yakup Kadri Karaosmanoğlu
Reşat Nuri Güntekin
C. Dickens
Haldun Taner
Cengiz Dağcı
Halit Ziya Uşaklıgil
Fakir Baykurt
Mehmet Emin Yurdakul
Yaşar Kemal
Tanık Buğra
Namık Kemal
Shakespeare
Memduh Şevket Esendal
Cahit Sıtkı Tarancı

Samet Ağaoğlu
Adalet Ağaoğlu
Yaşar Kemal
Tolstoy
Abdülhak Hamit Tarhan
Dostoyevski
N. V. Gogol
Orhan Asena
Cengiz Dağcı
Tolstoy
Muallim Naci
Cahit Sıtkı Tarancı
Orhan Kemal
Necip Fazıl Kısakürek
Halikarnas Balıkcısı
A. Çehov
Faruk Nafiz Çamlıbel

K. Hamsun
Yakup Kadri Karaosmanoğlu
Mayakovski
Ahmet Mithat Efendi
Stendhal
A. Daudet
Recaizade Mahmut Ekrem
Ömer Seyfettin
Mehmet Rauf
Aiskhylos

Destan
Şiir
Öykü
Roman
Öykü
Roman
Öykü
Roman
Şiir
Roman
Roman
Tarih
Tiyatro (Dram)
Öykü
Şiir

Öykü
Roman
Roman
Roman
Şiir
Roman
Roman
Tiyatro
Roman
Roman
Anı
Şiir
Öykü
Şiir
Roman
Öykü
Tiyatro

Roman
Roman
Şiir
Roman
Roman
Roman
Şiir
Öykü
Tiyatro
Tiyatro (Trajedi)

Petersburg Öyküleri
Petro
Picwick'in Kağıtları
Piyale
Politikada 45 Yıl
Politikada Bir Sarı Çizmeli

R

Rahatı Kaçan Ağaç
Rahmet
Rahmet Yolları Kesti
Raik'in Annesi
Ramayana
Ramazan Sohbetleri
Raphael
Reis Bey
Renan Müdafaaanamesi
Resimli Türk Edebiyatı Tarihi
Rind ü Zahid
Risaletü'n Nushiye
Robenson Crusoe
Romanya Mektupları
Romeo ve Juliet
Rudin
Ruh Adam
Rumuzu'l Edep
Rusya Müslümanları
Ruy Blas
Rûbabı Şikeste
Rûbabın Cevabı
Rüya
Rüya
Rüya
Rüzgar

S

Saatleri Ayarlama Enstitüsü
Sabr ü Sebat
Safahat
Sağırdere
Sahnenin Dışındakiler
Sahra
Sakarya Meydan Savaşı
Sakiname
Sanat
Salambo
Sanata Dair
Sancho'nun Sabah Yürüyüşü

Gogol
Edip Cansever
C. Dickens
Ahmet Haşim
Yakup Kadri Karaosmanoğlu
Recep Bilginer

Melih Cevdet Anday
Yakup Kadri Karaosmanoğlu
Kemal Tahir
Halide Edip Adivar
Anonim – Hint
Ahmet Rasim
Lamartine
Necip Fazıl Kısakürek
Namık Kemal
Nihad Sami Banarlı
Fuzuli
Yunus Emre
Daniel Defoe
Ahmet Rasim
Shakespeare
Turgenyev
Nihal Atsız
Samipaşazade Sezai
İsmail Gaspıralı
Victor Hugo
Tevfik Fikret
Tevfik Fikret
Halit Fahri Ozansoy
Ziya Paşa
Namık Kemal
Cahit Külebi

Ahmet Hamdi Tanpınar
Abdülhak Hamit Tarhan
Mehmet Âkif Ersoy
Kemal Tahir
Ahmet Hamdi Tanpınar
Abdülhak Hamit Tarhan
Ceyhun Atıf Kansu
Fuzuli
Faruk Nafiz Çamlıbel
Flaubert
Halit Ziya Uşaklıgil
Haldun Taner

Öykü
Şiir
Roman
Şiir
Anı
Roman
Şiir
Öykü
Roman
Roman
Destan
Söyleşi
Roman
Tiyatro
Eleştiri
Edebiyat Tarihi
Nesir
Mesnevi
Roman
Mektup
Tiyatro (Dram)
Roman
Roman
Mensur
İnceleme
Tiyatro
Şiir
Şiir
Şiir
Röportaj
Eleştiri
Şiir

Roman
Tiyatro
Şiir
Roman
Roman
Şiir
Şiir
Mesnevi
Şiir
Roman
Deneme
Öykü

Saray ve Ötesi	Halit Ziya Uşaklıgil	Anı
Sarayname	Kaygusuz Abdal	Şiir
Sardalye Sokağı	J. Steinbeck	Roman
Sarı Naciye	Recep Bilginer	Tiyatro
Sarı Yazma	Rıfat Ilgaz	Roman
Sarıç	Sait Faik Abasıyanık	Öykü
Satılık Ev	Ahmet Kutsi Tecer	Tiyatro
Savaş ve Barış	Tolstoy	Roman
Scapin'in Dolapları	Moliere	Tiyatro (Komedi)
Sebil ve Güvercinler	Ziya Osman Saba	Şiir
Sefiller	Victor Hugo	Roman
Seksen Günde Devri Alem	J.Vernes	Roman
Selçuklu Şehnamesi	Hoca Dehhanı	Mesnevi
Selvi Boylum	Cengiz Aytmatov	Öykü
Semaver	Sait Faik Abasıyanık	Öykü
Serabı Ömrüm	R. Tevfik Bölükbaşı	Şiir
Sergüzeşt	Samipaşazade Sezai	Roman
Sergüzeştname	Bayburtlu Zihni	Mesnevi
Sersem Kocanın Kurnaz Karısı	Haldun Taner	Tiyatro
Ses	Sabahattin Ali	Öykü
Ses ve Öfke	William Faulkner	Roman
Sevda Peşinde	Hüseyin Rahmi Gürpınar	Roman
Sevda Sokağı Komedyası	Halide Edip Adıvar	Roman
Seviye Talip	Halide Edip Adıvar	Roman
Seyahatname	Evliya Çelebi	Düzyazı
Sığınak	Samim Kocagöz	Öykü
Sihhat u Maraz	Fuzuli	Nesir
Sırça Köşk	Sabahattin Ali	Şiir
Sihami Kaza	Nefi	Kaside
Silahlara Veda	E.Hemingway	Roman
Silistre Muhararası	Namık Kemal	Tarih
Sinekler	J.P.Sartre	Tiyatro
Sinekli Bakkal	Halide Edip Adıvar	Roman
Sisler Bulvarı	Atilla İlhan	Şiir
Siyah İnciler	Mehmet Rauf	Mensur Şiir
Siyah Kehribar	Tarık Buğra	Roman
Siyasi ve Edebi Portreler	Yahya Kemal Beyatlı	Anı
Sodom ve Gomora	Yakup Kadri Karaosmanoğlu	Roman
Sokaklardan Bir Kız	Orhan Kemal	Roman
Sokakta	Bahattin Özkışi	Roman
Sokrates'in Savunması	Eflatun	Düşünce
Solgun Demet	Halit Ziya Uşaklıgil	Öykü
Son Arzu	Hüseyin Rahmi Gürpınar	Roman
Son Eseri	Halide Edip Adıvar	Roman
Son Kuşlar	Sait Faik Abasıyanık	Öykü
Son Sığınak	Reşat Nuri Güntekin	Roman
Sonrası	Cahit Sıtkı Tarancı	Şiir



Sonsuz Panayır	Halide Edip Adıvar	Roman
Sonuncu Kadeh	Refik Halit Karay	Roman
Sönmüş Hayaller	H.Balzac	Roman
Sönmüş Kandiller	Reşat Nuri Güntekin	Öykü
Söyleriz	Behçet Necatigil	Şiir
Sözde Kızlar	Peyami Safa	Roman
Sözsüz Şarkılar	P.Verlaine	Şiir
Suç ve Ceza	Dostoyevski	Roman
Suçlu	Orhan Kemal	Roman
Suçumuz İnsan Olmak	Oktay Akbal	Roman
Suda Halkalar	Faruk Nafiz Çamlıbel	Şiir
Suriye Mektupları	Cenap Şahabettin	Gezi
Surname	Nabi	Manzum
Susuz Yaz	Necati Cumalı	Öykü
Suyu Arayan Adam	Şevket Süreyya Aydemir	Roman
Süleymaniye Kürsüsünde	Mehmet Akif Ersoy	Şiir
Sürgün	Refik Halit Karay	Roman
Şahmerdan	Sait Faik Abasıyanık	Öykü
Şair Dostları	Oktay Akbal	Anı
Şair Evlenmesi	Şinasi	Tiyatro
Şato	F.Kafka	Roman
Şairane Düşünceler	Lamartine	Şiir
Şakaiki Numaniye	Atay	Şiir
Şapkam Dolu Çiçekle	Cemal Süreyya	Şiir
Şarkın Sultanları	Faruk Nafiz Çamlıbel	Şiir
Şeçerei Türk	Ahmet Vefik Paşa	Tarih
Şehir Mektupları	Ahmet Rasim	Fıkra
Şehname	Firdevsi – İran	Destan
Şem ü Pervane	Zati	Mesnevi
Şemsa	Recaizade Mahmut Ekrem	Öykü
Şerare	Muallim Naci	Şiir
Şermin	Tevfik Fikret	Şiir
Şeyh Bedrettin Destanı	Nazım Hikmet	Şiir
Şeytan İş	Hüseyin Rahmi Gürpınar	Roman
Şık	Hüseyin Rahmi Gürpınar	Roman
Şırpsevd	Hüseyin Rahmi Gürpınar	Roman
Şiir Üzerine Düşünceler	Suut Kemal Yetkin	Deneme
Şiir ve İnşa	Ziya Paşa	Makale
Şikayetname	Fuzuli	Mektup
Şili'de Av	Orhan Asena	Tiyatro
Şimdi Sevişmek Vakti	Sait Faik Abasıyanık	Şiir
Şimdiki Çocuklar Harika	Aziz Nesin	Roman
Şimşek	Peyami Safa	Roman
Şir	Samipaşazade Sezai	Tiyatro
Şişhaneye Yağmur Yağıyordu	Haldun Taner	Öykü



T

Taaşşukı Talat ve Fitnat
Tahribi Harabat
Tahta Kurusu
Takdiri Elhan
Takip
Talimi Edebiyat
Tamat
Tamirci
Tan Sesleri
Tanrı Misafiri
Tanrılar ve İnsanlar
Tarık
Tarihi Kadim
Tartuffe
Tatar Ramazan
Tatarcık
Taymis Kıyıları
Tazarrunname
Tebessümü Elem
Tefeci Gosbeck
Tek Adam
Telemak
Tehlikeli Merhamet
Telli Kavak
Temiz Sevgiler
Teneke
Tercümei Manzume
Tesadüf
Tezer
Tezkiretül Evliya
Theogania
Tırpan
Tiryaki Sözleri
Tohum
Tohum ve Toprak
Tom Sawyer'in Maceraları
Tombalak
Toplum Sözleşmesi
Toprak
Toprak Ana
Toprak Ana
Topuz
Toraman
Tuhfetü'l Haremeyn
Tuna Kıyıları

Şemsettin Sami
Namık Kemal
Mayakovski
Recaizade Mahmut Ekrem
Namık Kemal
Recaizade Mahmut Ekrem
Cenap Şahabettin
Refik Erduran
Mehmet Emin Yurdakul
Reşat Nuri Güntekin
Orhan Asena
Abdülhak Hamit Tahran
Tevfik Fikret
Moliere
Kerim Korcan
Halide Edip Adıvar
Fali Rıfki Atay
Sinan Paşa
Hüseyin Rahmi Gürpınar
H. Balzac
Şevket Süreyya Aydemir
Yusuf Kamil Paşa
S. Zweig
Samim Kocagöz
Memduh Şevket Esendal
Yaşar Kemal
Şinasi
Hüseyin Rahmi Gürpınar
Abdülhak Hamit Tahran
Sinan Paşa
Hesiodos
Fakir Baykurt
Cenap Şahabettin
Necip Fazıl Kısakürek
Orhan Asena
M. Twain
G. Maupassant
J.J. Rousseau
Emile Zola
Fazıl Hüsnü Dağlarca
Cengiz Aytmatov
Ömer Seyfettin
Hüseyin Rahmi Gürpınar
Nabi
Fali Rıfki Atay

Roman
Eleştiri
Tiyatro
Eleştiri
Eleştiri
Ders Kitabı
Şiir
Tiyatro
Şiir
Öykü
Tiyatro
Tiyatro
Şiir
Komedi
Öykü
Roman
Gezi
Mensur
Roman
Roman
Roman
Şiir
Öykü
Roman
Şiir
Roman
Tiyatro
Tezkire
Şiir
Roman
Özdeyiş
Tiyatro
Tiyatro
Roman
Öykü
İnceleme
Roman
Şiir
Roman
Öykü
Roman
Nesir
Gezi Yazısı

Tuna'dan Batı'ya
Turan'a Doğru
Turgut Reis
Tuş
Tutunamayanlar
Tutuşmuş Gönüller
Tüneldeki Çocuk
Tünelden İlk Çıkış
Türk Edebiyatı
Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar
Türk Mavis
Türk Medeniyet Tarihi
Türk Saz Şairleri
Türk Sazı
Türk'ün Ateşle İmtihanı
Türkçenin Sırları
Türkli Basit
Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak
Tütün Zamanı

U

Uçan Daireler
Uçurtmanın Zinciri
Uluç Reis
Utanmaz Adam
Uzun Sürmüş Bir Yaz

Ü

Üç Anadolu Efsanesi
Üç İstanbul
Üç Kağıtçı
Üç Silahşörler
Üç Şehitler Destanı
Üvercinka
Üvey Baba

V

Vadideki Zambak
Validem
Vanya Dayı
Vassaf Bey
Vatan yahut Silistre
Vazgeçemediğim
Ve Değirmen Dönerdi
Vesiletü'n Necat
Victoria
Vişne Bahçesi
Vukuat Var
Vurun Kahpeye
Vuslat

Fali Rıfki Atay
Mehmet Emin Yurdakul
Halikarnas Balıkcısı
Haldun Taner
Oğuz Atay
Hüseyin Rahmi Gürpınar
Sait Faik Abasıyanık
Hüseyin Rahmi Gürpınar
Fuat Köprülü
Fuat Köprülü
Cahit Külebi
Ziya Gökalp
Fuat Köprülü
M. Emin Yurdakul
Halide Edip Adıvar
Nihad Sami Banarlı
Edirneli Nazmi
Ziya Gökalp
Necati Cumalı

Tahsin Yücel
Refik Erduran
Halikarnas Balıkcısı
Hüseyin Rahmi Gürpınar
Nedim Gürsel

Yaşar Kemal
Mithat Cemal Kuntay
Orhan Kemal
A. Dumas Pere
Fazıl Hüsnü Dağlarca
Cemal Süreya
Kemalettin Tuğcu

Balzac
Abdülhak Hamit Tahran
A. Çehov
Memduh Şevket Esendal
Namık Kemal
Orhan Veli Kanık
Haldun Taner
Süleyman Çelebi
K. Hamsun
A. Çehov
Orhan Kemal
Halide Edip Adıvar
Recaizade Mahmut Ekrem

Gezi Yazısı

Şiir
Roman
Öykü
Roman
Roman
Öykü
Öykü
İncelemeAraştırma
Monografi
Şiir
İncelemeAraştırma
İncelemeAraştırma
Şiir
Anı
Deneme
Nesir
Makale
Roman

Öykü
Tiyatro
Roman
Roman
Öykü

Roman
Roman
Roman
Roman
Şiir
Şiir
Roman

Roman
Şiir
Tiyatro
Roman
Tiyatro
Şiir
Tiyatro
Mesnevi
Roman
Tiyatro
Roman
Roman
Tiyatro

W

Wilhelm Meister'in Çıraklık Yılları	Goethe	Roman
Wilhelm Meister'in Gezi Yılları	Goethe	Roman
Wilhelm Tell	F. Schiller	Tiyatro (Dram)
Windsorlu Şen Kadınlar	Shakespeare	Tiyatro (Komedi)

Y

72. Koğuş	Orhan Kemal	Roman
Yaban	Yakup Kadri Karaosmanoğlu	Roman
Yadigarı Şebab	Recaizade Mahmut Ekrem	Şiir
Yadigarlarım	Nabizade Nazım	Öykü
Yağmur Beklerken	Tarık Buğra	Roman
Yağmur Kaçağı	Attila İlhan	Şiir
Yahya Kemal'e Veda	Abdülhak Şinasi Hisar	Anı
Yalan	Cenap Şahabettin	Tiyatro
Yalan	Orhan Asena	Tiyatro
Yalan Dünya	Şehriyar	Şiir
Yalancı Dünya	Orhan Kemal	Roman
Yalnız Efe	Ömer Seyfettin	Roman
Yalnız Gezen Adamın Hayalleri	J.J.Rousseau	Roman
Yalnızız	Peyami Safa	Roman
Yalnızlık Bana Yasak	Oktay Akbal	Öykü
Yalova Kaymakamı	Orhan Asena	Tiyatro
Yalvaran Kızlar	Aiskhylos	Tiyatro (Trajedi)
Yandım Ali	Fakir Baykurt	Roman
Yangın	Cahit Külebi	Şiir
Yanlışlıklar Komedyası	Shakespeare	Tiyatro (Komedi)
Yaprak Dökümü	Reşat Nuri Güntekin	Roman
Yaraya Tuz Basmak	Attila İlhan	Roman
Yarın Diye Bir Şey Yoktur	Tarık Buğra	Öykü
Yaşadıktan Sonra	Tahsin Yücel	Öykü
Yaşar Ne Yaşar Ne Yaşamaz	Aziz Nesin	Roman
Yaşasın Demokrasi	Haldun Taner	Tiyatro
Yaşasın Deniz	Halikarnas Balıkcısı	Öykü
Yaşasın Edebiyat	Oktay Akbal	Düzyazı
Yaşayan Ölü	Tolstoy	Tiyatro
Yayla	Fakir Baykurt	Roman
Yaz Yağmuru	Ahmet Hamdi Tanpınar	Öykü
Yeni Dünya	Sabahattin Ali	Öykü
Yeni Hayat	Orhan Pamuk	Roman
Yeni Turan	Halide Edip Adıvar	Roman
Yenisi	Orhan Veli Kanık	Şiir
Yer Demir Gök Bakır	Yaşar Kemal	Roman
Yerçekimli Karanfil	Edip Cansever	Şiir
Yeryüzünde Bir Melek	Ahmet Mithat Efendi	Roman
Yeşil Gece	Reşat Nuri Güntekin	Roman
Yezidin Kızı	Refik Halit Karay	Roman
Yılanı Öldürseler	Yaşar Kemal	Roman
Yılanların Öcü	Fakir Baykurt	Roman



Yıldız Karayel
Yılkı Atı
Yol Ayrımı
Yol Palas Cinayeti
Yolcu Defteri
Yorgun Savaşçı
Yurdumdan
Yurdunu Kaybeden Adam
Yüksek Ökçeler
Yüzbaşının Kızı

Rıfat Ilgaz
Abbas Sayar
Kemal Tahir
Halide Edip Adıvar
Fali Rıfki Atay
Kemal Tahir
Ceyhan Atıf Kansu
Cengiz Dağcı
Ömer Seyfettin
A. Puşkin

Roman
Roman
Roman
Roman
Gezi
Roman
Şiir
Roman
Öykü
Roman

Z

Zafer Yolunda
Zafername
Zavallı Çocuk
Zehra
Zeliş
Zemzeme
Zeyno'nun Oğlu
Zeytindağı
Zincire Vurulmuş Prometheus
Ziya'ya Mektuplar
Zor
Zoraki Diplomat
Zoraki Tabip
Zoraki Tabip
Zübük

Mehmet Emin Yurdakul
Ziya Paşa
Namık Kemal
Nabizade Nazım
Necati Cumalı
R. Mahmut Ekrem
Halide Edip Adıvar
Fali Rıfki Atay
Aiskhylos
Ziya Osman Saba
Sevinç Çokum
Yakup Kadri Karaosmanoğlu
Moliere
Ahmet Vefik Paşa
Aziz Nesin

Şiir
Nazım – Nesir
Tiyatro
Roman
Roman
Şiir
Roman
Anı
Tiyatro (Trajedi)
Mektup
Roman
Anı
Tiyatro (Komedi)
Tiyatro (Komedi)
Roman



KAYNAKÇA

- Adalı, Oya; Anlamak ve Anlatmak, Pan Yayınları, Ankara 2003.
- Akbayır, Sıddık; Gül Muştusu'na Dair Bir Yorum Denemesi, Hece, S. 73, Ocak 2003.
- Akbayır, Sıddık; Eğitim Fakülteleri İçin Cümle ve Metin Bilgisi | Okuma Anlama Yorumlama Çözümleme, 7. Basım, Pegem Akademi Yayınları, Ankara 2013.
- Akbayır, Sıddık; Edebiyat ve Disiplinlerarası Etkileşim, Pegem Akademi Yayınları, Ankara 2014.
- Aksan, Doğan; Şiir Dili ve Türk Şiir Dili, BETA Basım Yayım, İstanbul 1993.
- Aktaş, Şerif; Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş, Akçağ Yayınları, Ankara 1991.
- Aytaç, Gürsel, Genel Edebiyat Bilimi, Papirüs Yayınları, İstanbul 1999.
- Aytaç, Gürsel, Çağdaş Türk Romanları Üzerine İncelemeler, Gündoğan Yayınları, Ankara 1990.
- Aytaç, Gürsel, Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi, Gündoğan Yayınları, Ankara 1997.
- Bakı, Hayati; Tanzimat Edebiyatında Roman ve İnsan, Promete Yayınları, Ankara 1993.
- Bezirci, Asım; İkinci Yeni Olayı, Gözlem Yayınları, 3. Basım, İstanbul 1990.
- Butor, Michel; Roman Üstüne Denemeler, Çeviri: Mehmet Rifat Sema Rifat, Düzlem Yayınları, İstanbul 1991.
- Caillois, Roger; Roman Bir Dil Sanatı Değildir, Çeviri: Bilge Karasu, Türk Dili/ Roman Özel Sayısı, S. 154, Temmuz 1964.
- Cemal Süreya; Sevdâ Sözleri, Can Yayınları, İstanbul 1990.
- Croce, Benedetto; İfade Bilimi ve Genel Lingüistik Olarak Estetik, İsmail Tunali, B. Croce Estetiğine Giriş, Remzi Kitabevi, İstanbul 1983.
- Çetin, Nurullah; Roman Çözümleme Yöntemi, Kendi Yayını, Ankara 2003.
- Demir, Yavuz; İlk Dönem Hikayelerinde Anlatıcılar Tipolojisi, Akçağ Yayınları, Ankara 1995.
- Demirtaş, Metin; Dağınık Satırlar, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 2000.
- Eco, Umberto; Anlatı Ormanlarında Altı Gezinti, Çeviri: Kemal Atakay, Can Yayınları, İstanbul 1995.
- Edward Morgan, Forster; Roman Sanatı, Çeviri: Ü. Aytür, Adam Yayınları, İstanbul 1982.
- Efe, Fehmi, Dram Sanatı, YKY, İstanbul 1993.
- Erden, Aysu; Kısa Öykü ve Dilbilimsel Eleştiri, Gendaş Kültür Yayınları, İstanbul 2002.
- Fethi Naci; Türkiye'de Roman ve Toplumsal Değişme, Gerçek Yayınları, İstanbul 1981.
- Göktürk, Akşit; Okuma Uğraşı, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1988.
- Gülsoy, Murat, Büyübozumu / Yaratıcı Yazarlık, Can Yayınları, İstanbul 2004.
- Gümüş, Semih; Yazar Olabilir miyim?, Yaratıcı Yazarlık Dersleri, Noto Kitap Yayınları, İstanbul 2012.
- Günay, Doğan, Metin Bilgisi, Multilingual Yayınları, İstanbul 2001.
- İnce, Özdemir; Tabula Rasa, Can Yayınları, İstanbul 1992.
- İnce, Özdemir; Yazınsal Söylem Üzerine, Can Yayınları, İstanbul 1993.
- Kolcu, Ali İhsan; Hikâye Sanatı, Salkımsöğüt Yayınları, Ankara 2005.
- Lukacs, Georg; Roman Kuramı, Çeviri: Cem Soydemir, Metis Yayınları, İstanbul 2003.
- Maurice, Francois; Romancı ve Kişileri, Çeviri: Salah Bırsel, Türk Dili Roman Özel Sayısı, S. 145, Temmuz 1964.
- Memet Fuat, Düşünceye Saygı, de Yayınevi, İstanbul 1960.
- Michail Bachtin, Estetik Yazıları, Derleyen: Aziz Çalışlar, Varlık Yayınları, İstanbul 1984.
- Moran, Berna; Edebiyat Kuramları ve Eleştiri, 8. Baskı, Cem Yayınları, İstanbul 1991.
- Mungan, Murathan; Bir Kutu Daha, Metis Yayınları, İstanbul 2001.
- Mungan, Murathan; Fazladan Bir Kitap, Metis Yayınları, İstanbul 2000.
- Mungan, Murathan; Meskalın 60 Draje, Başımızdan Geçenler, Metis Yayınları, İstanbul 2000.
- Mungan, Murathan; Soğuk Büfe, 'Hayatımız Roman Hayatımız Hikâye', Metis Yayınları, İstanbul 2001.
- Necatigil, Behçet; Bütün Eserleri 2, Cem Yayınevi, İstanbul 1981.
- Nutku, Özdemir; Dram Sanatı, Kabalcı Yayınları, İstanbul 1990.
- Özdemir, Emin; Yazınsal Türler, Ümit Yayıncılık, Ankara 1994.
- Özdenören, Rasim; Ruhun Malzemeleri, Risale Yayınları, İstanbul 1986.

- Pospelov, Gennadiy N.; Edebiyat Bilimi, Çeviri: Yılmaz Onay, Evrensel Kültür Kitaplığı, İstanbul 1995.
- Rifat, Mehmet; Göstergebilimin ABC'si, Simavi Yayınları, İstanbul 1992.
- Sağlık, Şaban, Popüler Roman ve Estetik Roman Açısından Esat Mahmut Karakurt ile Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Romanları Üzerine Mukayeseli Bir Çalışma, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Samsun 1998.
- Sağlık, Şaban; Şiirin Kapsam Alanındaki Kardeş Sanat: Öykü / Öykünün Şiirdeki Macerası, Hece Türk Şiiri Özel Sayısı, S.535455., Mayıs-Haziran-Temmuz 2001.
- Sağlık, Şaban; Şiir ile Hikâye Arasındaki Geçişler, Söyleşi: Dinçer Eşitgin, Dergâh, S. 190, Aralık 2005.
- Stanzel, Franz K.; Roman Biçimleri, Çeviri: Fatih Tepebaşı, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya 2007.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi, Edebiyat Üzerine Makaleler, 2. Basım, Haz: Zeynep Kerman, Dergâh Yayınları, İstanbul 1977.
- Tepebaşı, Fatih; Edebiyat ve Roman Biçimleri, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya 2001.
- Tobias, Ronald B.; Roman Yazma Sanatı, Çeviri: Mehmet Harmanacı, Say Yay. İstanbul 1996.
- Tökel, Dursun Ali; Anlama Götüren Kilometre Taşları: Divan Şiirini Redifine Göre Yorumlamak, Yom Sanat, S.11, Mart-Nisan 2003.
- Turgut, İhsan; Sanat Felsefesi, Bilgehan Matbaası, İzmir 1991.
- Vladimir, Nabokov; Edebiyat Dersleri, Çeviri: F. Özgüven N. Akbulut, Ada Yayınları, İstanbul 1988.
- Watt, Ian; Romanını Yükselişi, Defoe, Richardson ve Fielding Üzerine İncelemeler, Çeviri: Ferit Burak Aydar, Metis Yayınları, İstanbul 2007.
- Yalçın, Mehmet; Şiirin Ortak Paydası, Cumhuriyet Üniv. Yayınları, Sivas 1991.
- Yücel, Tahsin; Anlatı Yerlemleri, YKY, İstanbul 1993.

KAYNAKLAR



1. BÖLÜM

Eski Türk Dili

- CAFEROĞLU, Prof. Dr. A., (1984), Türk Dili Tarihi, (3. Baskı) Enderun Yayınları Emin Ofset no: 17.
- ERGIN, Prof. Dr. M., (1981), Osmanlıca Dersleri, (5. Baskı), Boğaziçi Yayınları.
- TİMURTAŞ, Prof. Dr. F. K., (1999), Osmanlı Türkçesine Giriş, (17. Baskı), Alfa Yayınları, no: 194.
- ATA, Prof. Dr. A., (2010), Orhun ve Uygur Türkçesi, (1. Baskı), T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, no: 2164.
- ATA, Prof. Dr. A., (2011), Uygur Türkçesi, (1. Baskı), T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, no: 2433.
- ÖLMEZ, Prof. Dr. Z., KAÇALIN, Prof. Dr. M., (2011), XI-XIII. Yüzyıllar Türk Dili, (1. Baskı), T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, no: 2369.
- TÜRK, Prof. Dr. V., GÜLSEVİN, Prof. Dr. G., DURGUT, Yrd. Doç. Dr. H., CERİTOĞLU, Yrd. Doç. Dr. M., ASLAN EROL, Doç. Dr. H., (2011), XIV. – XV. Yüzyıllar Türk Dili, (1. Baskı), T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, no: 2346.

2. BÖLÜM

Yeni Türk Dili

- ERGIN, Prof. Dr. M., (1990), Türk Dili (5. Baskı), Bayrak Basım Yayın Tanıtım, no:6.
- HATİPOĞLU, Prof. Dr. V., (1982), Türkçenin Sözdizimi, (2. Baskı), Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, no:317.
- DEMİR, Prof. Dr. N., YILMAZ, Prof. Dr. E., GENCAN, T. N., (2009), Türkçe Ses ve Biçim Bilgisi, (1. Baskı), T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, no:1975.
- KUTLUK, Dr. İ., ATABAY, N., ÖZEL, S., (1983), Sözcük Türleri, Özel Türk Dil Kurumu Yayınları, no:421.

3. BÖLÜM

Türk Halk Edebiyatı

- KÖPRÜLÜ, Prof. Dr. F., (1984), Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, (5. Baskı), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- ÇOBANOĞLU, Prof. Dr. Ö., (2009), Halk Edebiyatına Giriş, (1. Baskı), T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, no: 1977.
- SAKAOĞLU, Prof. Dr. S., KARADAVUT, Doç. Dr. Z., (2010), Halk Hikâyeleri ve Masalları, (1. Baskı), T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, no: 2165.
- ALPTEKİN, Prof. Dr. A. B., GÜZEL, Prof. Dr. A., ŞAHİN, Yrd. Doç. Dr. H. İ., (2011) Türk Halk Şiiri, (1. Baskı), T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, no: 2382.
- ÇOBANOĞLU, Prof. Dr. Ö., YILDIRIM, Prof. Dr. N., DOĞAN, Yrd. Doç. Dr. M. C., TEKİN, Doç. Dr. G., TÖKEL, Dr. D. A., (2011), Türk Edebiyatının Mitolojik Kaynakları, (1. Baskı), T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, no: 2388.

4. BÖLÜM

Eski Türk Edebiyatı

- ONAN, Necmettin Halil, (1997), İzahlı Divan Şiiri Antolojisi, MEB Yayınları, İstanbul, s. 32-34.
- ERZEN, Mehmet Halil, "Divan Şiirinde Mitolojik ve Efsanevi Şahısların Kullanımına İyi Bir Örnek: Nev'izâde Atâyî Divanı", Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/4 Spring 2013, p. 835-854, Ankara, Türkiye.
- "Divan Şiirinde Yunanî Şahsiyetler", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research Volume: 3 Issue: 15 Klâsik Türk Edebiyatının Kaynakları Özel Sayısı - Prof. Dr. Turgut Karabey Armağanı-, s. 281-300.
- SARAÇ, M. A. Yekta, Eski Türk Edebiyatına Giriş: Biçim ve Ölçü, T.C. Anadolu Üniversitesi, Yayın No: 2365 Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1362, Eylül, 2011, Eskişehir, s. 148'den özetlenmiştir.

5. BÖLÜM

Yeni Türk Edebiyatı

- DİLÇİN, C., (1983), Örnekle Türk Şiir Bilgisi, Türk Dil Kurumu Yayınları, 517/Sevinç Basımevi.
- ÇEŞİTLİ, Prof. Dr. İ., (2009), Batı Edebiyatında Akımlar, (1. Baskı), T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, no: 1957.
- Tâhir-ül Mevievî, (1984), Edebiyat Lügati, (2. Baskı), Enderun Kitabevi No:3,Emin Ofset.
- ÇETİN, Prof. Dr. N., TAŞÇIOĞLU (2009), Doç. Dr. Y., Yeni Türk Edebiyatına Giriş, (1. Baskı), T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, no: 1197.
- KORKMAZ, Prof. Dr. R., GARİPER (2011), Yrd. Doç. Dr. C., Tanzimat Dönemi Türk Edebiyatı, (1. Baskı), T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, no:2313.
- KARACA, Prof. Dr. A., AKTAŞ, Prof. Dr. Ş., KARACA, Prof. Dr. İ., ÇAĞIN, Yrd. Doç. Dr. S., GARİPER, Yrd. Doç. Dr. C., (2011), II. Abdülhamit Dönemi Türk Edebiyatı, (1. Baskı), T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, no:2384.
- POLAT, Prof. Dr. N. H., ARGUNŞAH, Prof. Dr. H., (2011), II. Meşrutiyet Dönemi Türk Edebiyatı, (1. Baskı), T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, no:2405.
- BANARLI, N. S., (1983), Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, Devlet Kitapları Millî Eğitim Basımevi.
- AKYÜZ, Prof. Dr. K., Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri I (4. Baskı), Mas Matbaacılık.
- TANPINAR, Prof. Dr. A. H., (1985), 19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi, (6. Baskı), Çağlayan Kitabevi.
- Büyük Türk Klasikleri 8, 9, 10, 11 ve 12. Cilt, (1992), Ötügen/Söğüt Yayınları.
- NECATİGİL, B., (2006), Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü, (23. Baskı), Varlık Yayınları.
- Türk Dili Aylık Dil Dergisi, (1992), Türk Şiiri Özel Sayısı IV, Türk Dil Kurumu Sayı 481-482.

6. BÖLÜM

Alan Eğitimi

- Adalı, Oya; Anlamak ve Anlatmak, Pan Yayınları, Ankara 2003.
- Akbayır, Sıddık; Gül Muştusu'na Dair Bir Yorum Denemesi, Hece, S. 73, Ocak 2003.
- Akbayır, Sıddık; Eğitim Fakülteleri İçin Cümle ve Metin Bilgisi | Okuma Anlama Yorumlama Çözümleme, 7. Basım, Pegem Akademi Yayınları, Ankara 2013.
- Akbayır, Sıddık; Edebiyat ve Disiplinlerarası Etkileşim, Pegem Akademi Yayınları, Ankara 2014.
- Aksan, Doğan; Şiir Dili ve Türk Şiir Dili, BETA Basım Yayım, İstanbul 1993.
- Aktaş, Şerif; Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş, Akçağ Yayınları, Ankara 1991.
- Aytaç, Gürsel, Genel Edebiyat Bilimi, Papirüs Yayınları, İstanbul 1999.
- Aytaç, Gürsel, Çağdaş Türk Romanları Üzerine İncelemeler, Gündoğan Yayınları, Ankara 1990.
- Aytaç, Gürsel, Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi, Gündoğan Yayınları, Ankara 1997.
- Baki, Hayati; Tanzimat Edebiyatında Roman ve İnsan, Promete Yayınları, Ankara 1993.
- Bezirci, Asım; İkinci Yeni Olayı, Gözlem Yayınları, 3. Basım, İstanbul 1990.
- Butor, Michel; Roman Üstüne Denemeler, Çeviri: Mehmet Rifat Sema Rifat, Düzlem Yayınları, İstanbul 1991.
- Caillols, Roger; Roman Bir Dil Sanatı Değildir, Çeviri: Bilge Karasu, Türk Dili/ Roman Özel Sayısı, S. 154, Temmuz 1964.
- Cemal Süreya; Sevdâ Sözleri, Can Yayınları, İstanbul 1990.
- Croce, Benedetto; İfade Bilimi ve Genel Lingüistik Olarak Estetik, İsmail Tunali, B. Croce Estetiğine Giriş, Remzi Kitabevi, İstanbul 1983.
- Çetin, Nurullah; Roman Çözümleme Yöntemi, Kendi Yayını, Ankara 2003.
- Demir, Yavuz; İlk Dönem Hikayelerinde Anlatıcılar Tipolojisi, Akçağ Yayınları, Ankara 1995.
- Demirtaş, Metin; Dağınık Satırlar, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 2000.
- Eco, Umberto; Anlatı Ormanlarında Altı Gezinti, Çeviri: Kemal Atakay, Can Yayınları, İstanbul 1995.
- Edward Morgan, Forster; Roman Sanatı, Çeviri: Ü. Aytür, Adam Yayınları, İstanbul 1982.
- Efe, Fehmi, Dram Sanatı, YKY, İstanbul 1993.
- Erden, Aysu; Kısa Öykü ve Dilbilimsel Eleştiri, Gendaş Kültür Yayınları, İstanbul 2002.
- Fethi Naci; Türkiye'de Roman ve Toplumsal Değişme, Gerçek Yayınları, İstanbul 1981.
- Göktürk, Akşit; Okuma Uğraşı, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1988.
- Gülsoy, Murat, Büyübozumu / Yaratıcı Yazarlık, Can Yayınları, İstanbul 2004.
- Gümüş, Semih; Yazar Olabilir miyim?, Yaratıcı Yazarlık Dersleri, Notos Kitap Yayınları, İstanbul 2012.
- Günay, Doğan, Metin Bilgisi, Multilingual Yayınları, İstanbul 2001.
- İnce, Özdemir; Tabula Rasa, Can Yayınları, İstanbul 1992.
- İnce, Özdemir; Yazınsal Söylem Üzerine, Can Yayınları, İstanbul 1993.

- Kolcu, Ali İhsan; Hikâye Sanatı, Salkımsöğüt Yayınları, Ankara 2005.
- Lukacs, Georg; Roman Kuramı, Çeviri: Cem Soydemir, Metis Yayınları, İstanbul 2003.
- Maurice, Francois; Romancı ve Kişileri, Çeviri: Salah Bırsel, Türk Dili Roman Özel Sayısı, S. 145, Temmuz 1964.
- Memet Fuat, Düşünceye Saygı, de Yayınevi, İstanbul 1960.
- Michail Bachtin, Estetik Yazıları, Derleyen: Aziz Çalışlar, Varlık Yayınları, İstanbul 1984.
- Moran, Berna; Edebiyat Kuramları ve Eleştiri, 8. Baskı, Cem Yayınları, İstanbul 1991.
- Mungan, Murathan; Bir Kütüpehne, Metis Yayınları, İstanbul 2001.
- Mungan, Murathan; Fazladan Bir Kitap, Metis Yayınları, İstanbul 2000.
- Mungan, Murathan; Meskalin 60 Draje, Başımızdan Geçenler, Metis Yayınları, İstanbul 2000.
- Mungan, Murathan; Soğuk Büfe, 'Hayatımız Roman Hayatımız Hikâye', Metis Yayınları, İstanbul 2001.
- Necatigil, Behçet; Bütün Eserleri 2, Cem Yayınevi, İstanbul 1981.
- Nutku, Özdemir; Dram Sanatı, Kabalcı Yayınları, İstanbul 1990.
- Özdemir, Emin; Yazınsal Türler, Ümit Yayıncılık, Ankara 1994.
- Özdenören, Rasim; Ruhun Malzemeleri, Risale Yayınları, İstanbul 1986.
- Pospelov, Gennadiy N.; Edebiyat Bilimi, Çeviri: Yılmaz Onay, Evrensel Kültür Kitaplığı, İstanbul 1995.
- Rifat, Mehmet; Göstergebilimin ABC'si, Simavi Yayınları, İstanbul 1992.
- Sağlık, Şaban, Popüler Roman ve Estetik Roman Açısından Esat Mahmut Karakurt ile Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Romanları Üzerine Mukayeseli Bir Çalışma, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Samsun 1998.
- Sağlık, Şaban; Şiirin Kapsam Alanındaki Kardeş Sanat: Öykü / Öykünün Şiirdeki Macerası, Hece Türk Şiiri Özel Sayısı, S.535455., Mayıs-Haziran-Temmuz 2001.
- Sağlık, Şaban; Şiir ile Hikâye Arasındaki Geçişler, Söyleşi: Dinçer Eşitgin, Dergâh, S. 190, Aralık 2005.
- Stanzel, Franz K.; Roman Biçimleri, Çeviri: Fatih Tepebaşı, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya 2007.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi, Edebiyat Üzerine Makaleler, 2. Basım, Haz: Zeynep Kerman, Dergâh Yayınları, İstanbul 1977.
- Tepebaşı, Fatih; Edebiyat ve Roman Biçimleri, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya 2001.
- Tobias, Ronald B.; Roman Yazma Sanatı, Çeviri: Mehmet Harmancı, Say Yay. İstanbul 1996.
- Tökel, Dursun Ali; Anlama Götüren Kilometre Taşları: Divan Şiirini Redifine Göre Yorumlamak, Yom Sanat, S.11, Mart-Nisan 2003.
- Turgut, İhsan; Sanat Felsefesi, Bilgehan Matbaası, İzmir 1991.
- Vladimir, Nabokov; Edebiyat Dersleri, Çeviri: F. Özgüven N. Akbulut, Ada Yayınları, İstanbul 1988.
- Watt, Ian; Romanın Yükselişi, Defoe, Richardson ve Fielding Üzerine İncelemeler, Çeviri: Ferit Burak Aydar, Metis Yayınları, İstanbul 2007.
- Yalçın, Mehmet; Şiirin Ortak Paydası, Cumhuriyet Üniv. Yayınları, Sivas 1991.
- Yücel, Tahsin; Anlatı Yerlemleri, YKY, İstanbul 1993.